

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TURKISH STUDIES

Journal of the Turkish Studies Association of the United States

SOSYAL BİLİMLER SOCIAL SCIENCE

PROF. DR. HACI ÖMER KARPUZ ARMAĞAN

FÖTRÖRLER

Prof. Dr. Mehmet Örsen ÇÖMEN

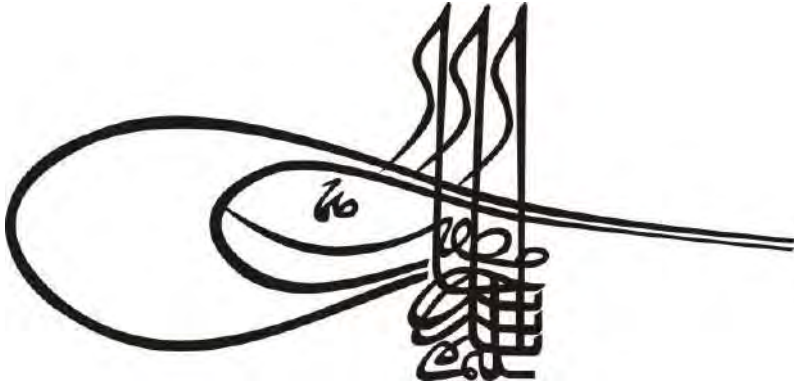
Doç. Dr. Özgür Başar AYDEMİR

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of
Turkish or Turkic

ACADEMIC JOURNAL

PROF. DR. HACI ÖMER KARPUZ ARMAĞANI
SOSYAL BİLİMLER SAYISI

Turkish Studies Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **www.turkishstudies.net**'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketi tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahipleri yazılarının tasarım, yayın ve indeks masraflarını Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketine öderler.

Turkish Studies; EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), ULAKBİM indeksleri tarafından taranmaktadır.

ISSN: 1308-2140

Volume 10/14 Fall 2015

Yayınevi / Publishing House

ALKO DİJİTAL BASKI MERKEZİ – GRAFİK TASARIM

Editor

Sibel ÜST

Misafir Editorler

M. Dursun ERDEM

Özgür Kasım AYDEMİR

Editor Yardımcıları/Assistant Editors

Özgür AY-Ramazan BÖLÜK

Hanife ALKAN-Mehmet Burak ÇAKIN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Fatma S. KUTLAR OĞUZ - Orhan K. TAVUKÇU

Ali AKAR-Dursun Ali TÖKEL

M. Vefâ NALBANT-Caner KERİMOĞLU

Ülkü ELİUZ-Mitat DURMUŞ

Yavuz ÜNAL-İsrafil BABACAN

Mehmet Dursun ERDEM – Tuncay BÜLBÜL

Cemalettin KÖMÜRCÜ

Danışma Kurulu/Board of Advisory

Ahmet BURAN- Gürer GÜLSEVİN

Turgut KARABEY-Mehmet AYDIN-Ramazan KORKMAZ

Genel Koordinatör/General Coordinator

Yavuz ÜNAL

Kaynakça Sorumluları/ Bibliography Process

Süleyman Kaan YALÇIN

Murat ŞENGÜL - Veysel İbrahim KARACA

Yabancı Dil Uzmanları

Yusuf AYDIN

Baskı Sorumluları/ Print Process

Özgür AY - Önder SEZER

Dış Temsilciler/Representative of Foreign Country

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL-Zeki KARAKAYA
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDEMÖEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gülnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Halab-Aleppo (Syria)	Ahmet DEMİRTAŞ
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Hakemler/Referees

Prof. Dr. Adem BAŞIBÜYÜK	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN	Konya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahsen ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Ali AKAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Asuman ÖZCAN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ÇINAR	Niğde Üniversitesi
Prof. Dr. Bernt BRENDEMÖEN	Oslo University
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Davut KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Eskişehir Osmangazi Ü.
Prof. Dr. Erhan AYDIN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Esra BURCU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp BAŞ	Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk TOPRAK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma AÇIK	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĞUZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fikret TURAN	Manchester University
Prof. Dr. Filiz KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Prof. Dr. Funda TOPRAK	Yıldırım Beyazıt Ü.
Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. H. Dilek BATİSLAM	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Halûk Harun DUMAN	Marmara Üniversitesi

Turkish Studies

Prof. Dr. Han-woo CHOI
Prof. Dr. Hasan AKAY
Prof. Dr. Hatice AYNUR
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK
Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU
Prof. Dr. İlhan GENÇ
Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Prof. Dr. Marcel ERDAL
Prof. Dr. Mehmet AYDIN
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet KIRBIYIK
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER
Prof. Dr. Mehmet Mehdi ERGÜZEL
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Menderes COŞKUN
Prof. Dr. Metin AKKUŞ
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Prof. Dr. Muhsine BÖREKÇİ
Prof. Dr. Nesrin T. KARACA
Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Prof. Dr. O. Kemal TAVUKÇU
Prof. Dr. Özden TEZEL
Prof. Dr. Pervin ÇAPAN
Prof. Dr. Rahim TARIM
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY
Prof. Dr. Ramazan GÜLENDAM
Prof. Dr. Robert DANKOFF
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ
Prof. Dr. Şahin KÖKTÜRK
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN
Prof. Dr. Ülkü ELİUZ
Prof. Dr. Walter ANDREVS
Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR
Prof. Dr. Zeki KARAKAYA
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
Ass. Prof. Yuu KURIBAYASHI

Eurasia University
Sakarya Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Dokuz Eylül Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Uludağ Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ü.
Fatih Üniversitesi
Frankfurt University
Ondokuz Mayıs Ü.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Selçuk Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Süleyman Demirel Ü.
Atatürk Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Başkent Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Ü.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü.
Fırat Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Univcity Of Chicago
Ankara Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Karadeniz Teknik Ü.
Washington University
Gazi Üniversitesi
Goethe University
Ege Üniversitesi
Okayama University

Doç. Dr. Ahmet YİĞİT
Doç. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ
Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN
Doç. Dr. Akartürk KARAHAN
Doç. Dr. Alpay Doğan YILDIZ
Doç. Dr. Alper KESTEN
Doç. Dr. Aslı YAZICI
Doç. Dr. Bahar GÜDEK
Doç. Dr. Bilge ÖZKAN NALBANT
Doç. Dr. Caner KERİMOĞLU
Doç. Dr. Cengiz AKBULAK
Doç. Dr. Dünder YENER
Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
Doç. Dr. Filiz ÇOLAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Ü.
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ün
Pamukkale Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
A.İ.B.Ü.
Marmara Üniversitesi
Uşak Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Doç. Dr. Funda KARA	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Galip GÜNER	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Gül TUNÇEL	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan AKDAĞ	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Halil ÇELTİK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hamit Emrah BERİŞ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan BAKTIR	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya TAŞ	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin GÖNEL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin GÜFTA	Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim COŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇANKAYA	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim KUNT	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail TAŞ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. İsrail BABACAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Kasım KARAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Lütüye GÖKTAŞ KAYA	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet EKİZ	Niğde Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Turgut BERBERCAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Metin ARIKAN	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Mevlüt GÜLTEKİN	Niğde Üniversitesi
Doç. Dr. Muammer Mete TAŞLIOVA	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Fatih GENÇ	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem DAYANÇ	Eskişehir Osmangazi Ü.
Doç. Dr. Musa ÇİFÇİ	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Musa Şamil YÜKSEL	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GENCER	Abant İzzet Baysal Ü.
Doç. Dr. Mustafa GÖKÇE	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KARABULUT	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZSARI	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa YILDIRAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Mutlu DEVECİ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Münire Kevser BAŞ	Yıldırım Beyazıt Ü.
Doç. Dr. Nermin YAZICI	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat GÜMÜŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nezir TEMUR	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Nihat YILMAZ	Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK COŞKUN	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Onur KÖKSAL	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Orhan DENİZ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Osman GÜNDÜZ	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Sadık YAZAR	Medeniyet Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Doç. Dr. Saffet KARTOPU
Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Doç. Dr. Sami KILIÇ
Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN
Doç. Dr. Selma BAŞ
Doç. Dr. Serkan ŞEN
Doç. Dr. Şaban DOĞAN
Doç. Dr. Şahinde YAVUZ
Doç. Dr. Şevkiye KAZAN
Doç. Dr. Timur VURAL
Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL
Doç. Dr. Turhan ÇETİN
Doç. Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Doç. Dr. Veli ÜNSAL
Doç. Dr. Yakup KESKİN
Doç. Dr. Yaşar ŞENLER
Doç. Dr. Yunus BALCI
Doç. Dr. Yusuf ÇETİNDAG

Yrd. Doç. Dr. Abdullah KÖK
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Yrd. Doç. Dr. Ahmet TEKBIYIK
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN
Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK
Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Ali ERBAŞI
Yrd. Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN
Yrd. Doç. Dr. Aydın KIRMAN
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ
Yrd. Doç. Dr. Banu YAMAN
Yrd. Doç. Dr. Barış ÇİFTÇİ
Yrd. Doç. Dr. Birsnel AYBEK
Yrd. Doç. Dr. Bülent BAYRAM
Yrd. Doç. Dr. Bülent Okan MİÇOOĞULLARI
Yrd. Doç. Dr. Celal GÜLŞEN
Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN
Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARATAŞ
Yrd. Doç. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Elçin ESMER
Yrd. Doç. Dr. Emine Demet EKİNCİ
Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇAGLAYAN
Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA
Yrd. Doç. Dr. Erinc Erdal YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Erkan HIRIK
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Yrd. Doç. Dr. Esra SAĞLIK
Yrd. Doç. Dr. Evren ALTINKAŞ
Yrd. Doç. Dr. Feyza DOYRAN
Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK
Yrd. Doç. Dr. Gökhan ARI
Yrd. Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Habib HAMURCU
Yrd. Doç. Dr. Hakan YALAP
Yrd. Doç. Dr. Hamza AKTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ

Gümüşhane Üni.
Balıkesir Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ondokuz Mayıs Ü.
Abant İzzet Baysal Ü.
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Niğde Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Gazi Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Ahi Evran Üniversitesi
Ondokuzmayıs Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Fatih Üniversitesi

Niğde Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Ü.
Fırat Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Pamukkale Ün.
Trakya Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Çukurova Üniversitesi
Kırklareli Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Fatih Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Doğu Akdeniz Ü.
Ahi Evran Üniv.
Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Artvin Çoruh Üniversitesi
Bahçeşehir Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Gümüşhane Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Yrd. Doç. Dr. Hatice KADIOĞLU ATEŞ
Yrd. Doç. Dr. Hilmi KARAAĞAÇ
Yrd. Doç. Dr. Hulusi GEÇGEL
Yrd. Doç. Dr. Huriye ALTUNER
Yrd. Doç. Dr. Huriye DENİŞ ÇELİKER
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÖKDAŞ
Yrd. Doç. Dr. İbrahim HABACI
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KOPAR
Yrd. Doç. Dr. İlyas YAZAR
Yrd. Doç. Dr. İsa KUYUCUOĞLU
Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. K. Funda NAYİR
Yrd. Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN
Yrd. Doç. Dr. Kaya YILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih KANTER
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜRLEK
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYGANA
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SAMSAKÇI
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
Yrd. Doç. Dr. Mesut BULUT
Yrd. Doç. Dr. Mesut GÜN
Yrd. Doç. Dr. Mesut TEKŞAN
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Ali KÖROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Murat SULA
Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENGÜL
Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ERTÜRK
Yrd. Doç. Dr. Mustafa TÜRKYILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Nafi YALÇIN
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer KÖŞKER
Yrd. Doç. Dr. A. Olgun KÖZLEME
Yrd. Doç. Dr. Orhan GÜRSU
Yrd. Doç. Dr. Özgür AY
Yrd. Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
Yrd. Doç. Dr. Özkan DAŞDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Ramazan TOPDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Recep ERCAN
Yrd. Doç. Dr. Refika ALTIKULAÇ DEMİRDAĞ
Yrd. Doç. Dr. Saffet KARTOPU
Yrd. Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Selma BAŞ
Yrd. Doç. Dr. Serap UZUNER YURT
Yrd. Doç. Dr. Serdar UĞURLU
Yrd. Doç. Dr. Seyit Battal UĞURLU
Yrd. Doç. Dr. Seyit COŞKUN
Yrd. Doç. Dr. Sezgin DEMİR
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST
Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR
Yrd. Doç. Dr. Songül ASLAN KARAKUL
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Kaan YALÇIN
Yrd. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ

Sabahattin Zaim Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üni.
Niğde Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Adnan Menderes Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Atatürk Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Dokuz Eylül Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Abant İzzet Baysal üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
Yalova Üniveritesi
İstanbul Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
İstanbul Üniversitesi
Gaziantep Üniversitesi
Bayburt Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Ç. Onsekiz Mart Ü
Kafkas Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
İbrahim Çeçen Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Ahi Evran Üniversitesi
Karabük Üniv.
Canik Başarı Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Çanakkale Onsekizmart Ü.
Akdeniz Üniversitesi
Uşak Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Balıkesir Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Erzincan Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Aksaray Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Ü.
Eskişehir Osmangazi Ü.
Adnan Menderes Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/ 14 Fall 2015

Yrd. Doç. Dr. Şafak ÜNÜVAR
Yrd. Doç. Dr. Şenay YAPICI
Yrd. Doç. Dr. Şevkiye KAZAN
Yrd. Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN
Yrd. Doç. Dr. Tuğrul BALABAN
Yrd. Doç. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA
Yrd. Doç. Dr. Yasin TOPALOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre KARAKAYA
Yrd. Doç. Dr. Yusuf AY

Dr. Bülent DURGUN
Dr. Bülent ŞENER
Dr. Hasan Mesut MERAL

Selçuk Üniversitesi
Amasya Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Ü.
Ondokuz Mayıs Ü.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Cumhuriyet Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Eskişehir Osmangazi Ü.

K.K.EDOK. K.lığı
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Esra BURCU
Prof. Dr. Hidayet AYDAR
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Prof. Dr. Mehmet KÖÇER
Prof. Dr. Mehmet Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN
Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN

Doç. Dr. A. Cüneyt EREN
Doç. Dr. Adem ÖGER
Doç. Dr. Ahsen ARMAĞAN
Doç. Dr. Aslı YAZICI
Doç. Dr. Aygöl AYKUT
Doç. Dr. Cengiz AKBULAK
Doç. Dr. Hakan GÜNDOĞDU
Doç. Dr. Hamit Emrah BERİŞ
Doç. Dr. Kasım KAHRAMAN
Doç. Dr. Mehmet Sait ŞAHİNALP
Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR
Doç. Dr. Şahinde YAVUZ
Doç. Dr. Vefa TAŞDELEN
Doç. Dr. Veysi GÜNAL

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK
Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK
Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN
Yrd. Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN
Yrd. Doç. Dr. Arif Olgun KÖZLEME
Yrd. Doç. Dr. Aydın BEDEN
Yrd. Doç. Dr. Ayhan DEVER
Yrd. Doç. Dr. Barış ÇİFTÇİ
Yrd. Doç. Dr. Emine NAS
Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Yrd. Doç. Dr. Esra SAĞLIK
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Habib HAMURCU
Yrd. Doç. Dr. Hasan GÜLLÜPİNAR
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILINÇ
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TAYLAN
Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Kadriye TÜRKAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL
Yrd. Doç. Dr. Mesut GÜN
Yrd. Doç. Dr. Muhammet Ali KÖROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Murat SULA
Yrd. Doç. Dr. Mutlu TÜRKMEN
Yrd. Doç. Dr. Nihat DURAK
Yrd. Doç. Dr. Orhan GÜRSU
Yrd. Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
Yrd. Doç. Dr. Saffet KARTOPU
Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST
Yrd. Doç. Dr. Şafak ÜNÜVAR

Hacettepe Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Fırat Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dokuz Eylül Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Uşak Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Gazi Üniversitesi
Gazi Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Harran Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Harran Üniversitesi

Gümüşhane Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Ardahan Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.
Akdeniz Üniversitesi
Ordu Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Selçuk Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Ahi Evran Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Erciyes Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Sakarya Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Yalova Üniversitesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.
Gümüşhane Üniversitesi
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Bartın Üniversitesi
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Atatürk Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Selçuk Üniversitesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Editörden...

Saygıdeğer bilim insanları,

Turkish Studies dergisinin Aralık 2015 dönemi, 10. cildinin, 13., 14., 15. ve 16. sayılarını yayımlamanın ve bu sayıları “Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı” özel adıyla bilim dünyasına sunmanın heyecanını, mutluluğunu ve onurunu yaşamaktayız.

Özgür, özgün ve ilkeli düşünür kimliğini titiz çalışmaları ve Türkçe sevdası ile hayatına nakşeden Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ hocamız, kitap, makale, bildiri düzeyinde ürettiği onlarca bilimsel yayını, yürütücülüğünü üstlenerek tamamlamış olduğu sekiz bilimsel projesi, yetiştirdiği binlerce lisans öğrencisi, kendisinin derslerini almış yüzlercesinin yanı sıra tez danışmanlığını üstlenerek mezun ettiği 21 yüksek lisans ve 10 doktora öğrencisi ile Altay dilleri, çağdaş ve tarihî Türk lehçeleri, Türkiye Türkçesinin söz dizimi, dilbilimi, dil felsefesi ve anlabilimi alanları başta olmak üzere Türklük Bilgisine değerli katkılar sunmuştur. Turkish Studies Dergisi Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ Armağanı bünyesinde yayımlanmış olan 13. sayımız tarih alanında 15; 14. sayımız sosyal bilimler alanında 42; 15. sayımız eğitim bilimleri alanında 48; 16. sayımız ise dil-edebiyat alanında 69 olmak üzere toplamda 174 seçkin makaleden oluşmaktadır. Titiz ve nitelikli bilimsel hakemlikleri ile Turkish Studies Dergisi Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ Armağanı’nın seçkin bilimsel seviyesini koruyan alan hakemlerimize ve belirtilen üstün bilimsel seviyeyi yazıları ile daha da yukarıya çıkaran yazarlarımıza gönülden teşekkür ediyoruz. Anılan makalelerin Turkish Studies Dergisi Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ Armağanı bünyesinde yayımlanmış olmasını tarih, sosyal bilimler, eğitim bilimleri, dil ve edebiyat alanlarındaki akademik camianın Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ hocamıza sundukları destek, sevgi, saygı ve hürmet bağlamında değerlendiriyor ve bu doğrultuda emek veren herkese hassaten teşekkür ediyoruz.

Turkish Studies Dergisi Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ Armağanı’nın bilim dünyasına nitelikli katkılar sunmasını diliyor, başta Yrd. Doç. Dr. Sibel ÜST olmak üzere derginin hazırlanmasında emek sunan tüm dergi ekibine ve tabii ki bizlere bu gururu yaşatan saygıdeğer hocamız Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ’a kalbî şükranımızı ve saygılarımızı sunuyoruz.

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Doç. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

A GYPSY NEIGHBOURHOOD ON THE BRINK OF TRANSFORMATION:
URBAN REGENERATION IN KUŞTEPE

*DÖNÜŞÜMÜN EŞİĞİNDE BİR ROMAN MAHALLESİ: KUŞTEPE'DE
KENTSEL DÖNÜŞÜM*

Uğurcan AYİK

1-16

SİYASET TEORİSİNDE VATANDAŞLIK MODELLERİ: HERMAN R. VAN
GUNSTEREN'İN SINIFLANDIRMASI

*CITIZENSHIP MODELS IN POLITICAL THEORY: HERMAN R. VAN
GUNSTEREN'S CLASSIFICATION*

Hüseyin BAL

17-36

GELATIN ISSUES IN HALAL FOOD PROCESSING FOR MUSLIM
SOCIETIES

*MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA HELAL GIDA ÜRETİMİNDE JELATİN
PROBLEMİ*

Ali BATU

Joe M. REGENSTEIN

İsmail Sait DOĞAN

37-52

ÇARESİZLİĞİ ÖĞRENEN KADIN: ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK
A WOMAN WHO LEARNS HELPLESSNESS: LEARNED HELPLESSNESS

Veda BİLİCAN GÖKKAYA

53-70

Turkish Studies

*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015*

ÇEVRESEL SANAT BAĞLAMINDA CHRİSTO- JEANNE CLAUDE
ÇİFTİNİN DİSİPLİNLERARASI ÜÇ BOYUTLU TASARIM
UYGULAMALARINDA TEKSTİL KULLANIMI
*TEXTILE USAGE IN THE INTERDISCIPLINARY THREE-DIMENSIONAL
DESIGN APPLICATIONS OF CHRİSTO-JEANNE CLAUDE COUPLE IN
TERMS OF ENVIRONMENTAL ART*

Sezer CİHANER KESER
Nazan OSKAY

71-88

İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT, SADAKA VE GANİMETE AİT HÜKÜMLER
BAĞLAMINDA “EHLİ BEYT” İÇİN ÖZEL HÜKÜMLER
*SPECIAL PROVISIONS FOR AHL AL-BAYT IN THE CONTEXT OF THE
PROVISIONS OF THE ZAKAT, ALMS AND BOOTY IN ISLAMIC LAW*

Bünyamin ÇALIK

89-108

UNUTULMAYA YÜZ TUTAN FOLKLORİK DEĞERLERİN KİŞİLERARASI
İLETİŞİME KATKISI: GÜMÜŞHANE ÖRNEĞİ
*CONTRIBUTION OF FOLKLORIC VALUES STARTED TO BE FORGOTTEN
TO INTERPERSONAL COMMUNICATION: GÜMÜŞHANE SAMPLE*

Gülsüm ÇALIŞIR

109-134

ÇAYCUMA İLÇESİNDE SANAYİNİN GELİŞİMİ,
YAPISI VE SORUNLARI
*HISTORICAL DEVELOPMENT, STRUCTURAL PRINCIPALS AND
ATTENDANT PROBLEMS OF THE INDUSTRY IN ÇAYCUMA DISTRICT*

Şaban ÇELİKOĞLU

Saliha KODAY

Evren ATİŞ

135-158

6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ‘GÖRÜNTÜ KAVRAMI’ İLE İLGİLİ
KAVRAMSAL ÖĞRENMELEİNİN İNCELENMESİ
*ANALYZING THE CONCEPTUAL UNDERSTANDING BY GRADE-6
STUDENTS ABOUT IMAGE CONCEPT*

Aytekin ÇÖKELEZ

Sümeyra ÇİFTÇİ YAŞAR

159-180

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

DİJİTAL OYUNLARDA KULLANILAN SUBLİMINAL MESAJLARIN
GERÇEKLİK ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK BİR
ÇALIŞMA: GERÇEKLİK EŞİĞİ KAVRAMI
*A STUDY TO FIND OUT THE EFFECTS OF SUBLİMINAL MESSAGES
USING IN DIGITAL GAMES ON PERCEPTION OF REALITY: THE CONCEPT
OF THRESHOLD OF REALITY*

Sefer DARICI

181-202

1913-1914 YILLARINDA YAYINLANAN ÇOCUK DÜNYASI VE ÇOCUK
DUYGUSU DERGİLERİ VE TİCARETİN MİLLİLEŞMESİ VE MÜSLÜMAN
BOYKOTAJINA İLİŞKİN BU DERGİLERDEKİ YAZILAR
ÇOCUK DÜNYASI AND ÇOCUK DUYGUSU MAGAZINES PUBLISHED
BETWEEN 1913 AND 1914 AND WRITINGS IN THESE MAGAZINES
RELATED TO NATIONALIZATION OF THE TRADE AND MUSLİM
BOYCOTTING

Ebru DAVULVU

203-224

ÇOCUKLAR İÇİN SOKAKLARIN GÜVENLİK KOŞULLARININ
İRDELENMESİ: ESKİŞEHİR ODUNPAZARI ÖRNEĞİ
*EXAMINATION OF THE SECURITY CONDITIONS OF THE STREETS FOR
CHILDREN THE CASE OF ODUNPAZARI, ESKİŞEHİR*

Pınar DEMİREL ETLİ

Ruşen YAMAÇLI

225-244

RUSYA FEDERASYONU'NUN KIRIM HAMLESİNE ANALİTİK BAKIŞ
*ANALYTICAL VIEWPOINT REGARDING THE CRIMEA MOVE OF THE
RUSSIAN FEDERATION*

Mehmet Sait DİLEK

245-272

Turkish Studies

*International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015*

POSTMODERNİZMİN KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI:
OMBUDSMAN VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI
*THE REFLECTIONS TO PUBLIC ADMINISTRATION OF THE
POSTMODERNISM: APPROACHES OF THE OMBUDSMAN AND TOTAL
QUALITY MANAGEMENT*
Kadir Caner DOĞAN
272-290

TÜRKİYE'NİN ENERJİ SEKTÖRÜ AÇISINDAN ŞEYL (KAYA) GAZI
POTANSİYELİ VE ÖNEMİ
*SHALE (ROCK) GAS POTENTIAL AND ITS IMPORTANCE FOR ENERGY
SECTOR OF TURKEY*
Necmettin ELMASTAŞ
291-310

DEMOKRASİNİN TEMEL İLKELERİ AÇISINDAN ORTAOKUL 5., 6. VE 7.
SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİ KAZANIMLARININ İNCELENMESİ
*AN EXAMINATION OF THE ACQUISITIONS OF SOCIAL SCIENCES FOR
THE 5TH, 6TH AND 7TH GRADES IN TERMS OF THE BASIC PRINCIPLES
OF DEMOCRACY*
Hüseyin EROL
311-322

KADIN DİNDARLIĞININ İNŞASINDA DİNSEL ANLATILARIN
YORUMLANMASI VE EYLEMSELLEŞMESİ
*INTERPRETING AND ACTING OF RELIGIOUS NARRATIVES IN
COUNSTRUCTION OF WOMEN'S PIETY*
Fatma Zehra FİDAN
323-344

TÜRKİYE'NİN İLK ULUSLARARASI ORTAÖĞRETİM KURUMU:
MUSTAFA GERMİRLİ ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ
*TURKEY'S FIRST INTERNATIONAL SECONDARY SCHOOL: MUSTAFA
GERMİRLİ ANATOLIAN İMAM HATİP HIGH SCHOOL*
İbrahim Hakan GÖVER
Hasan YAVUZER
345-362

TÜRKİYE'DE 1950 VE 1980 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARA
YANSIYAN MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİMLE İLGİLİ KONULARIN
DEĞERLENDİRİLMESİ: MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİM DERGİSİ
ÖRNEĞİ

*THE ANALYSIS OF THE MATTERS ABOUT VOCATIONAL AND
TECHNICAL EDUCATION IN TURKEY APPEARED ON PERIODICALS
BETWEEN THE YEARS OF 1950 AND 1980: THE SAMPLE OF
VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION JOURNAL*

Mustafa GÜÇLÜ

363-386

KAZAK KADINLARIN TEK EBEVEYİNLİ AİLEYE BAKIŞI
KAZAKH WOMEN'S POINT OF VIEWS OF SINGLE PARENT FAMILIES

Samettin GÜNDÜZ

Sefa BULUT

Remzi YILDIRIM

Dinara RAYİMBEKOVA

387-398

THE PERCEPTION OF SOCIAL STATUS AND THE LANGUAGE OF
CLOTHES IN TURKISH CINEMA

TÜRK SİNEMASINDA SOSYAL STATÜ ALGISI VE GİYSİLERİN DİLİ

Mahmut GÜNGÖR

399-414

YENİ TOPLUMSAL HAREKET TEORİLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME
AN ANALYSIS OF THE THEORIES ON NEW SOCIAL MOVEMENTS

Gönül İÇLİ

415-432

İBN ARABİ ONTOLOJİ'SİNDE İNSAN METAFORLARI
HUMAN METAPHORS IN IBN ARABİ'S ONTOLOGY

Musa KAVAL

433-448

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

“HASTALARDA MANEVİ BAKIM İHTİYACI” KONUSUNDA DOKTOR, EBE
VE HEMŞİRELERİN MANEVİ DESTEK ALGISININ BELİRLENMESİ:
DENİZLİ ÖRNEĞİ

*DETERMINATION OF THE SPIRITUAL SUPPORT PERCEPTION OF
DOCTORS, MIDWIVES AND NURSES ABOUT THE NEED OF SPIRITUAL
CARE OF THE PATIENTS: DENİZLİ SAMPLE*

Erkan KAVAS
Nurgül KAVAS
449-460

İNSAN EĞİTİMİNDE “GELECEK” KAVRAMI
THE CONCEPT OF “FUTURE” IN HUMAN EDUCATION

Ahmet KAVLAK
461-470

DUAL TRUST CONCEPT OVER TWO RIVAL ORGANIZATIONS
(WORKPLACE- TRADE UNION); SAMPLE OF HEALTH, ENERGY AND
EDUCATION SECTORS

*İKİLİ GÜVEN KAVRAMININ; BİRBİRİNE RAKİP İKİ ÖRGÜT (İŞYERİ-
SENDİKA) ÜZERİNDEN İNCELENMESİ*

Taşkın KILIÇ
Oya AYTEMİZ SEYMEN
471-482

ASIRLIK BİR SEVDA ÖYKÜSÜ: “AŞAĞISEYİT KÖYÜ SUDAN KOYUN
ATLATMA YARIŞI VE YÖRÜK ŞENLİĞİ”

*AN AGE-OLD LOVE STORY: “AŞAĞISEYİT VILLAGE SHEEP WATER
JUMPING RACE AND NOMAD FESTIVAL”*

Ayşegül KOYUNCU OKCA
483-508

ÇANAKKALE ŞEHİTLİĞİNİ ZİYARETE GELEN TÜRLK HALKININ SİYASİ
VE İNANÇ EĞİLİMLERİNE GÖRE YABANCI ALGISI

*PERCEPTION OF FOREIGNERS IN TURKISH PEOPLE VISITING THE
GALLIPOLI MARTYRS' MEMORIAL BASED ON THEIR POLITICAL AND
RELIGIOUS VIEWS*

Arif Olgun KÖZLEME
509-530

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

FARKLI MÜZİK TÜRLERİNİN BİREYLERİN MEDYA METİNLERİNİ
ALGILAMALARINA ETKİSİ: “SANİYENİN YÜZDE BİRİ” ÖRNEĞİ
*THE EFFECTS OF DIFFERENT TYPES OF MUSIC ON PEOPLE’S
PERCEPTION OF MEDIA TEXTS: “ONE HUNDREDTH OF A SECOND”*
CASE

Fatma NİSAN
Beyler YETKİNER
531-556

FACTORS THAT AFFECT ORGANIC PRODUCT PREFERENCE AND
CONSUMER ATTITUDES
*ORGANİK ÜRÜN TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TÜKETİCİ
DAVRANIŞLARI*

Ebru ONURLUBAŞ
Derya ÖZTÜRK
557-578

ÇİN’İN YENİ İPEK YOLU PROJESİ VE KÜRESEL ETKİLERİ
CHINA’S NEW SILK ROAD PROJECT AND ITS GLOBAL INFLUENCE
Esme ÖZDAŞLI
579-596

TÜRKİYE’DE SOSYAL MEDYA’DA KİMLİK İNŞASI: ÖZÇEKİM
KULLANIMI
BUILDING SOCIAL MEDIA IDENTITY IN TURKEY: USING SELFIES

Zafer ÖZDEMİR
Aysel ÇETİNKAYA
597-612

GELENEKSEL TÜRK KENTLERİNDEKİ TARİHİ YAPILARIN VE
ELEMENLARIN KAMUSAL MEKÂNLARIN OLUŞUMUNA ETKİSİ:
ERZURUM KENTİ ÜÇ KÜMBETLER VE ÇEVRESİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA
*EFFECTS OF TRADITIONAL TURKISH FORMATION OF HISTORIC
BUILDINGS AND PUBLIC SPACES IN THE CITY ELEMENTS: A STUDY OF
THREE TOMBS (ÜÇ KÜMBETLER) AND ENVIRONMENT IN ERZURUM
CITY*

Süleyman ÖZGEN
Ayşe SAĞSÖZ
Fusun KOCATÜRK
613-634

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

TÜRKİYE'DE POZİTİVİZM VE İLK YANSIMALARI
THE INITIAL RECEPTION OF POSITIVISM IN TURKEY

Mehmet Ali SARI

635-656

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINA BAĞLI OKULLARDA TOPLAM KALİTE
YÖNETİMİ UYGULAMALARININ OKUL YÖNETİCİLERİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ)
*VIEWING TOTAL QUALITY MANAGEMENT PRACTICES FROM THE
SCHOOL MANAGERS PERSPECTIVE IN SCHOOLS ATTACHED TO
MINISTRY OF EDUCATION*

Hüseyin SAZLIK

Erkan KAVAS

657-680

TURİSTLERİN KONAKLAMA İŞLETMESİ TERCİHİNDE REKREASYON
AKTİVİTELERİNİN ETKİSİ
*THE IMPACT OF REKREATION ACTIVITIES ON CHOICE OF
ACCOMODATION FACILITIES OF TOURISTS*

Sadık SERÇEK

Gülseren ÖZALTAŞ SERÇEK

681-698

KUR'AN HARFLERİNİN MAHREC VE SIFATLARINDA MÜBALAĞA:
İFRAT VE TEFRİT
*HYPERBOLISM IN CHARACTERISTICS AND ARTICULATION POINTS OF
THE QURANIC LETTERS: EXAGGERATION AND UNDERSTATEMENT*

Mustafa ŞEN

699-718

MİNYATÜRLERİN SANAT TARİHİ EĞİTİMİNDE KULLANILMASI:
TOPKAPI SARAYI MÜZESİNDEKİ SURNAME-İ HÜMAYUN ÖRNEĞİ
*USING MINIATURE PAINTINGS IN ART HISTORY EDUCATION: THE
EXAMPLE OF SURNAME-I HÜMAYUN AT TOPKAPI PALACE MUSEUM*

Kadriye TEZCAN AKMEHMET

719-752

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

SOSYOLOJİ EĞİTİMİ VE TOPLUMSAL FAYDALARI
SOCIOLOGY EDUCATION AND THE BENEFITS TO SOCIETY

Hasan YAVUZER

753-768

SAYGI ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
A STUDY ON THE RELIABILITY AND VALIDITY OF THE RESPECT SCALE

Aslı YAZICI

Sedat YAZICI

769-780

AHLAT (BİTLİS) İLÇESİ'NİN NÜFUS COĞRAFYASI(2014)
POPULATION GEOGRAPHY OF AHLAT (BİTLİS) DISTRICT (2014)

Murat YILMAZ

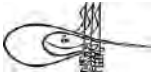
781-810

THE EFFECT OF GEOGRAPHIC FACTORS ON THE RESIDENCE
CULTURE IN EASTERN BLACK SEA REGION
DOĞU KARADENİZ BÖLÜMÜNDE MESKEN KÜLTÜRÜ

Zeki KODAY

Mustafa ÖZDEMİR

811-822

A GYPSY NEIGHBOURHOOD ON THE BRINK OF TRANSFORMATION: URBAN REGENERATION IN KUŞTEPE*

*Uğurcan AYİK***

ABSTRACT

The concept of urban regeneration refers to transformation of the areas which cannot respond to some physical, social and economic needs in a holistic way by taking into consideration these factors. Renewal projects in Turkey predominantly take place in the slum areas that emerged after 1950s. In Kuştepe, where urbanization dates back to 1954 and is one of Istanbul's first slum areas, settlement was started as the Gypsies were brought here from Zincirlikuyu by government. Planning process in Kuştepe dates back to last 10 years ago and it is currently shelved. The urban regeneration project in that area is based on the reasons such as remaining of the area within the central area of the city and worn-out physical structure of the buildings here. This study is carried out in order to describe the class and social structures in pre-transformation Kuştepe, to measure the Gypsies' perception of urban regeneration, and to determine what sort of spatial movement could arise due to the transformation. To accomplish these objectives, the survey data collected by the SONAR group for Şişli Municipality were utilized, and interview technique was used. In addition, the survey data conducted by Istanbul Bilgi University in 1993 in Kuştepe were used where necessary.

Study results were well visualized and tabulated where necessary with the help of Microsoft Office programs. The results showed that demographic indicators regarding Kuştepe such as educational profile, professional distribution and income status seem to be in parallel with other slum areas. On the other hand, the level of satisfaction with Kuştepe homes was found to be around 80 %, still 72.5% of the respondents reported that they would accept the new homes following the renewal. The interviews revealed that the inhabitants seem to be willing about selling the prospective new homes to obtain profit. According to this, two important findings could be suggested. Kuştepe project as well as all the other transformation areas of Turkey, renewal is well understood as a rent-oriented element. Secondly, the idea of embracing the urban space remained behind the profit prospects, and the concept of "right to the city" discussed in critical urban studies seems not to reach a sufficient maturity in places with high rent expectancy

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi Doktora Öğrencisi, El-mek: ugurcanayik@gmail.com

such as Kuştepe and Fikirtepe. Hence, it was concluded that socio-spatial effects of the renewal needs to undergo a more extensive process in particular places with advanced socio-cultural richness like Kuştepe.

STRUCTURED ABSTRACT

Cities are settlements places really open to development as dynamic and continuously developing structures. Therefore, cities have undergone a number of artificial and natural destruction and have gone through some transformation process throughout history. However, the industrial revolution has added a functional diversity to urban settlements at an unprecedented frequency; as a result, urban settlements have been rapidly inhabited and populated. The most important cities in the world, like Paris and London, have received a share of this rapid population growth and have undergone some transformation intervention.

Regeneration programs have spread to not only central countries that have completed the industrialization early but also to the cities in other countries of the world. Unlike central countries, population movements in those countries took place in the second half of the 20th century along with late industrialization. As one of those cities, Istanbul has also entered a rapid population process since 1950s and its urban functions have rapidly increased. In parallel with such functional diversity, the difficulties and reluctance of the state to intervene the housing area also gave rise to the so-called squatter settlements in Turkey.

Kuştepe, one of Istanbul's first slum areas, is among the earliest slum settlements formed in parallel to the urbanization of Istanbul. Urbanization has started in Kuştepe since the Gypsies living in Zincirlikuyu were moved here. Subsequently, urbanization has continued in Kuştepe with settlement of people from Sultanahmet Aharkapı, Surdibi, Çapa- Çukur bastan, Kuledibi, Vefa and Gönen. Also the most distinctive aspect of Kuştepe among squatter settlements in Turkey is the fact that it was created with the state support. The Gypsies living in Zincirlikuyu owned building plots here by the state resulting in formation of a slum area identity. In other squatter areas of Turkey, settlements were created by occupation of public or private lands.

This study mainly aims at investigating the possible interventions on lifestyle and solidarity networks among the Gypsies will shape the urban regeneration. Specifically in Sulukule district of Istanbul, the Gypsy population living here has seen a project that breaks them radically from urban spaces. The main concern of this study is not to witness Kuştepe to turn into a second Sulukule case. Departing from such concern, survey and interview techniques were used as the most common research methods in social sciences in order to put forward the Kuştepe inhabitants' point of view regarding urban regeneration and their expectations from the regeneration. Study data were obtained from the survey conducted by SONAR as commissioned by the Şişli Municipality. In addition, interviews were held as another research method for more sound results. Moreover, the survey data conducted in Kuştepe by

Istanbul Bilgi University in 1993, where necessary, were utilized in the study.

In the study, 498 people participated. Of 498 survey respondents, 245 (49,2%) were female, the rest of 253 (50,8%) were male. In relation with education level, 160 of the participants were uneducated (32,1%), 194 were (39%) graduate of elementary-secondary and equivalent schools, 117 (23,5%) were graduates of secondary education-high school, and lastly 27 were (5,4%) university graduates. At the same time, 384 of the participants (77,1%) were married, while 84 persons (16,9%) were single, and 30 persons (6%) were divorced. Income level of the sample group reveals that 322 people (64.7%) have an income level between 0-1500 TL. There were only 61 participants (12,2%) with an income level above 2000 TL. Hence, it can be said that Kuştepe is a poverty venue.

According to the survey results, 408 of the respondents in Kuştepe (82%) said they were satisfied with their home. The number of those dissatisfied with their home remained at 39 (7.8%). Yet, under another question it was found out that 354 people (71.1%) support the Kuştepe urban regeneration project. There were only 21 participants (4,2%) with an opposite view about the project. This situation clearly points to a contradiction in Kuştepe. The satisfaction level of the home as high as 80% is expected to pull down the support rate for the regeneration project on a linear logic. Thus, it can be inferred that merely satisfaction with home is not a stand-alone factor in the context of transformation projects. Likewise, in response for the reasons of supporting the project under the next question, it was determined that many other factors were involved such as green space, serenity, happiness, cleanliness and tidiness, security and social facilities. Yet, during face-to-face interviews, even a more influential factor was identified. Majority of the inhabitants of Kuştepe approach the upcoming urban regeneration project with concern of getting a share from the financial value to be raised by the regeneration project. Therefore, although the level of satisfaction with current homes is as high as 80%, the respondents seem to expect to live much more comfortably in another district of Istanbul thanks to the rental earnings to be gained from the regeneration. Another variable supporting this situation can be the high rate of those who would prefer to obtain a new flat. When asked about their preference of home after the regeneration project, 361 people (72.5%) responded that they would opt for a new flat to be built in this area. 36 people (7.2%) said they would sell their current home, 71 people (14.3%) said they would accept the money to be paid for expropriation of the land and home, and 30 people (6%) said they would buy an equivalent flat.

From both surveys and interviews it was concluded that there is partial security vulnerability in Kuştepe. A large part of such vulnerability is due to the drug dealing in Kuştepe. While 247 participants from the study sample (79,2%) indicated drug dealing as a security problem, while the others chose options such as no security, brawls and all other security-related problems.

In the light of the findings, it could be discussed that cities in the 21st century are exposed to the marketization process which is dominated by neoliberal dynamics in both global scale and specific

context of Turkey. In this process expressed as urban cities, the dominant macro form in cities becomes luxury housing, shopping malls, residences, and large-scale urban renewal projects. The efforts to become a global city also give rise to emerging of winners and losers in the urban space. In general, investment groups are winners, whereas the lower class population groups remain in loser position though they create the city. For the last 5 years when urban regeneration work has become more intensive, serious vertical and horizontal movements have taken place in Istanbul. In general, in spaces that have gone through transformation, vertical movement is observed. On the other hand, the population groups that migrated before transformation create new poverty areas elsewhere in the city. In this sense, urban regeneration projects do not remain faithful to the original, rather taking forward the concern for rent income.

The urban regeneration in Kuştepe faces the threat of disappearance of the existing cultural structure and solidarity networks in addition to these risks outlined herein. Also as evidenced by the field study, Kuştepe urban regeneration project is seen as a rent income generating factor by social groups living in this space. Vast majority of the population seem to focus on the financial income which will be generated by the rent increase on the project. This brings in one positive and one negative consequence. Direct opposition to dispossession is the positive result, while the negative outcome can be explained as deteriorating of the urban space and ownership of the living place. This is the basic dilemma of today's urban regeneration works where they reach a deadlock.

Departing from this dilemma, it was concluded that the concept of "right to the city" frequently discussed in recent urban criticisms has not matured yet in areas such as Kuştepe and Fikirtepe which have a high amount of rent. It is essential that right to the city as a progressive concept for the sake of ownership of the city must be given tangible value in Istanbul, which has high historical value. Increasing of the tangible visibility is undoubtedly dependent on social grouping in the area of transformation. This form of organization not only carries the potential to offer ownership of urban space but also can put forward the argument that the city cannot be comprehended with merely rental expectations. Consequently, on one hand, it introduces the possibility of preventing negative consequences frequently discussed lately such as spatial segregation and gentrification. On the other hand, the opportunity of hosting classes in the same space could become concrete.

Key Words: Urban, Urban Regeneration, Urban Geography, Gypsies, Kuştepe.

DÖNÜŞÜMÜN EŞİĞİNDE BİR ROMAN MAHALLESİ: KUŞTEPE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM

ÖZET

Kentsel dönüşüm kavramı fiziksel, sosyal, iktisadi birtakım ihtiyaçlara cevap veremeyen alanların yine bu faktörler göz önünde

tutularak bütüncül bir şekilde dönüştürülmesini ifade eder. Türkiye’de dönüşüm projeleri, ağırlıkla 1950 sonrası oluşan gecekondu alanlarında gerçekleşmektedir. Kentleşme tarihi 1954 yılına uzanan ve İstanbul’un ilk gecekondu alanlarından olan Kuştepe, devletin Zincirlikuyu’dan Romanları buraya yerleştirmesiyle kentleşmeye başlamıştır. Kuştepe’de planlama süreci son 10 yıla tarihlenen ve hâlihazırda rafa kaldırılmış, alanın kent merkezi içinde kalması, konutların fiziksel yıpranmışlığı gibi nedenlerin öne sürüldüğü bir kentsel dönüşüm projesi söz konusudur. Çalışma ile amaçlanan Kuştepe’nin dönüşüm öncesindeki sınıfsal ve toplumsal yapısını betimlemek, Romanların kentsel dönüşüm algısını ölçmek, dönüşümle birlikte ne gibi mekânsal hareketlenmelerin doğabileceğini tespit etmektir. Bu amaçları gerçekleştirmek için Şişli Belediyesi’nin SONAR araştırma grubuna yaptırdığı anket verilerinden yararlanılmış, ayrıca araştırma yöntemlerinden biri olan mülakat tekniği uygulanmıştır. Ayrıca gerektiği yerlerde 1993 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından Kuştepe’de yapılan anket verilerinden de yararlanılmıştır.

İlgili sonuçlar Microsoft Office programları yardımıyla gerektiği yerlerde hem görselleştirilmiş hem de tablolaştırılmıştır. Verilerden hareketle Kuştepe’nin eğitim profili, meslek dağılımı, gelir durumu gibi demografik göstergelerinin diğer gecekondu alanlarıyla paralellik taşıdığı belirlenmiştir. Ayrıca Kuştepe’de evlerden memnuniyet seviyesinin %80’lere kadar çıktığı, fakat dönüşüm sonrası ne yaparsınız diye sorulduğunda katılımcıların %72,5’i yeni evleri alırım demiştir. Mülakat çalışmaları ise elde edilmesi istenen bu yeni evlerin satılıp, kâr edilmesi düşüncesinin daha ön plana çıktığını göstermiştir. Buradan hareketle iki önemli bulguya ulaşılmıştır. Türkiye’nin diğer dönüşüm alanlarında olduğu gibi Kuştepe projesi de rant odaklı bir unsur olarak kavranmaktadır. İkincisi ise kent mekânını sahiplenmenin rant boyutunun gerisinde kaldığı, eleştirel kent çalışmalarında tartışılan “kent hakkı” kavramının Kuştepe, Fikirtepe gibi rant boyutu yüksek yerlerde yeterli bir olgunluğa ulaşmadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle özellikle kültürel zenginliği fazla olan Kuştepe gibi dönüşüm alanlarında dönüşümün sosyo- mekânsal etkilerinin daha kapsamlı süreçlerden geçmesi gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Dönüşüm, Kent Coğrafyası, Romanlar, Kuştepe.

INTRODUCTION

In urban research, the studies related to urban regeneration have been increasing rapidly in recent years. Pioneered by Departments of Urban and Regional Planning and Architecture, this study area has been receiving significant contributions from certain social disciplines such as Sociology and Geography in recent years. While this matter takes shape in the axis of approach and solution proposals of individual disciplines, the science of geography also shows interest in urban regeneration research due to its spatial and social impacts. Moving from that point, present study focuses on the probability that the Gypsies in Kuştepe could face the same situation as Sulukule Gypsies particularly considering the concrete negative outcomes of the renewal project. Aftermath of the Sulukule urban regeneration project, inhabitant Gypsies were sent to TOKİ house blocks in Taşoluk. Those who cannot adapt to living in apartment blocks were soon dispersed around Sulukule

and other districts of Istanbul (FOGGO, 2007: 127-129). Due to the negative perception that exists in society, Gypsies should be subject to positive discrimination. Instead, they are exposed to further dispossession with transformation projects and their culture and solidarity networks are destroyed. The study mainly focuses on the risk of being affected of especially Gypsies and other Kuştepe inhabitants from high rent level in Istanbul. In addition, it aims at seeking answers for different research questions such as the impact of the transformation on the class structure in the urban space, physical appearance that may occur after the transformation, pre-project demographic characteristics of Kuştepe and analysis of the potential demographic structure which may occur after the project (FOGGO, 2007: 127-129).

(TANYERİ, 2010) could be regarded as the most comprehensive study in the literature regarding Kuştepe. The book also documents the founding works of Kuştepe and describes the development history of Kuştepe over time. Another study about Kuştepe is the (KAZGAN, 1999) based on empirical data. It outlines the socio-demographic characteristics of Kuştepe on the basis of surveys and interviews and reveals the social and cultural reality of Kuştepe. Due to associated risks and abundance of slum settlements, Istanbul excels the other cities in the number of urban regeneration projects. Another study detailing such projects and largely closing the research gap is (TÜRKÜN, 2014). The research is focused on certain districts of Istanbul including Başibüyük, Derbent, Aydınli, Tarlabası, Tozkoparan, Ayazma and Tepeüstü with quite an old urbanization adventure. It is a significant study as it is the first sample covering such a large neighbourhood in Istanbul. In addition, the fact that the other parts of the work focus on urban policies and its outcomes is another positive aspect of it. Within geography, the first field work on urban regeneration is the (KARADAĞ & MİROĞLU, 2011). It addresses the urban regeneration project in Bayraklı district of Izmir as a slum area. KARADAĞ & MİROĞLU demonstrates the demographic structure of Bayraklı and the perception of urban regeneration in general terms by means of the field studies. While it is significant due to including the concept of urban regeneration in Geography, it remains weak in identifying spatial mobility.

Above all, this study can be considered as a tool for making more visible the Gypsies who are declared invisible in the social sphere, and instrumentality of it is the first element making the study significant. The second significance of the study is that it attempts to provide significant contribution to the literature in terms of both disclosing the consequences of the transformation projects and understanding the perspective of Gypsies as an ethnic identity regarding city. Therefore, it is expected to start debate over the extent at which the urban regeneration projects in other parts of Turkey can remain faithful to the main intention as they might be used as an intervention tool against the other ethnic elements besides Gypsies.

Method and Materials

Kuştepe is a neighbourhood in Şisli district of Istanbul, predominantly inhabited by Gypsies. It is a typical slum settlement with nested one or two-storey buildings. The neighbourhood is surrounded by Alibeyköy in the northwest, Beşiktaş in the south, Mecidiyeköy Dereboyu Street in the east and Taşocağı Street in the west. Study data were obtained from the Şisli Municipality, which had previously had the SONAR group conduct a survey on Kuştepe inhabitants in order to find out their problems with the neighbourhood, their expectations regarding municipal service, qualities of the houses, uses of them, their expectations, the family structure, the level of knowledge about urban regeneration, their opinions and expectations as well as demographic characteristics of Kuştepe.

The survey was conducted with 498 people living in Kuştepe urban regeneration project area. Apart from that, the results of a survey conducted by Istanbul Bilgi University in 1991 were compared with the other survey data where deemed necessary. Also interviews were held with the

inhabitants in Kuştepe in the scope of research techniques in social sciences, and recording device was used where necessary. In this way, information could be obtained about particular concerns of the Gypsies regarding the project or the causes for their support for the project. All of the collected data are displayed in both pie charts and tables all relevant places by using the Microsoft Office programs. Therefore, the study data were visualized making it easier to understand.

Urbanization as the Driving Force behind the Regeneration

Cities have continued their development at every stage of history due to their dynamic and constantly evolving structure. But most importantly, development of industrial capitalism can be described as the cornerstone of this continuum. Upon development of industrial capitalism, transition took place from artisanal production to factory-type large-scale production, and the productive forces showed tremendous progress in a very short time. The developing and increasing production structure brought along the labour demand and thus large scale migration began from rural to urban settlements begun moving. London, Manchester and Glasgow as the most important industrial cities in the 19th century were rapidly inhabited in a short period.¹ In parallel with the industry and urbanization relationship, the incoming population settled near the production facilities and those areas deteriorated over time eventually becoming needy of transformation due to overpopulation².

In the West, urbanization dynamics has pursued a relatively harmonious process between industry and urbanization, whereas the housing problem was dealt in a much more complicated way in neighboring countries where industry leaps took place quite late. In countries like Turkey in pursue of development with import substitution industrialization policies; demand for cheap labor force emerged depending on the relative industry. Turkey realized development moves especially in the second half of the 20th century with import substitution industrial policy (ERSOY, 2001: 38). The metropolitans such as Istanbul, Ankara and Izmir³, where industry developed as a result of the relative industrial breakthrough and dissolution in rural areas, have soon become major cities attracting large population mass in a short time (AVCI, 1993: 256; AVCI, 2005: 14).

While the industrialization movements in the West could meet the demand for housing, industry moves in countries like Turkey have failed to meet the housing needs of the incoming population due to the excessive urbanization. As a result, the mass of the population spontaneously created their own shelter, and slums have soon constituted the dominant settlement pattern of the city. In Ankara, *barakas* appeared as the first slum settlements (TÜRKÜN, ASLAN, & ŞEN, 2014: 46); also in Istanbul slum areas have proliferated rapidly in districts such as Zeytinburnu, Kazlıçeşme, Fikirtepe and Kuştepe. Showing a gradual progress, the informal settlements have yielded the dominant view of the city. Although squatters invade lands of the persons or the state, they have been legalized⁴ in the course of the time due to the reasons such as providing cheap labor for industry (ŞEN, 2011: 3) and being seen as a source of votes.

¹ Such inhabitation process has reached tremendous increases within a very short time. While the population of Manchester was 75.000 in 1800, it increased to 338.000 in 1851. Beside, the population in Glasgow increased from 84.000 to 350.000 between these years reaching a growth rate of 317 % (PACÍONE, 2005: 62).

² For a detailed analysis of the social and spatial conditions in the United Kingdom during that period, see: (ENGELS, 1999).

³ Having always been an important city since the Ottoman time, Istanbul has remained important although Ankara became the capital city of the Republic of Turkey. Throughout the inhabitation process, the population of Istanbul went up from 806.863 to 1.166.477 between the years 1927 and 1950. It increased to 4.741.890 in 1980, rising to 10.018.735 in 2000, ultimately reaching 14.377.018 in 2014 (TÜİK, 2015). The inhabitation mentioned above is significant as it summarizes the urbanization Dynamics of Istanbul.

⁴ The issue of legalization of slums has been included in the state policy in Turkey after 1980. In particular, the Zoning Law No. 2981 issued by the Motherland Party government has been one of the most important steps towards legalization of the squatter phenomenon in Turkey. This in turn has led to development of multi-storey slums, as a result, the slums

The squatters have gradually become depression areas as a result of lacking of engineering services and inability to meet a number of physical and social needs. Especially expansion of Istanbul towards its periphery and remaining of slums in urban centers besides the physical staleness, these areas have been declared to be the places that need to be transformed quickly. Adding of the 1999 Marmara earthquake to the negative factors in slum areas caused declaring undesirable settlements of the slums while they were previously tolerated in 1950s and made possible by the stage. This transformation of the slums is generally realized through efforts of violence. The main point here is the recognition of the earthquake probability by the society through consent as a result of hegemonic imposition (AYİK, 2014: 781). What makes the transformation applications controversial is some spatial segregation which follows the urban regeneration projects. So far, many slum area have been transformed, as a result, there have been many spatial segregation processes.⁵ It is referred to as gentrification in the literature (SMITH, 1996; SMITH, 2002), the main subjects of the city have been marginalized and "urban regeneration" has taken on the mission of dispossession rather than improving the area in stark contrast to the original concept.

Urban Regeneration in the Neoliberal Era and Example of Kuştepe

The development of industrial capitalism developed the productive forces resulting in a set of variations. The most important variation is the Fordist mode of production named after Henry Ford which emerged following mass production. Even though a fundamental change did not take place in the production system with the Fordist mode of production, rationalization of the division of labour led to large increases in production (HARVEY, 1992: 125). As a result, works were often realized by specialized workers who do not even move during production. The Fordist mode of production not only resulted in enormous increase in production but also brought with it an increase in prosperity in the West. Overcoming the earliest jarring effects of industrial capitalism in urban area, the Western managing powers have strictly supported the Fordist production with the Keynesian policies due to increasing prosperity. During this period, gains of the working class increased, massive welfare went up, social housing policies came to the fore, and mass democracy was started to be protected (HARVEY, 1992: 125-126; BEŞİKTEPE, 2007: 47-48).

While Keynesian policies could meet the needs of the existing capital accumulation until the 1970s, it entered into a serious crisis especially after the 1970s. The global oil crisis and the difficulties in capital accumulation (TÜMERTEKİN & ÖZGÜÇ, 2014: 304) brought the Keynesian policies into question at the macro scale. Thus, the world was introduced to a new era called neoliberal period after the 1970 undermining the Keynesian policies and achievements. The neoliberal policies were first implemented in Latin American countries such as Chile and Mexico, later, they constituted the common economic policy particularly in the UK and USA and around the world after the collapse of the socialist bloc.⁶ In parallel with the widespread marketization trends, the essence

have gained a commercial identity. Consequently, although slums were previously regarded solely as a means of sheltering, they have eventually become elements with a more prominent connotation of profit making also due to remaining in the city centres.

⁵ Today's most controversial and current urban regeneration applications are Sulukule and Fikirtepe urban regeneration projects. As a part of the Sulukule urban regeneration project, the Gypsies were inhabited in TOKİ house blocks in Taşoluk. However, those who could not adapt to living in apartment blocks were soon dispersed around Sulukule. However, in Fikirtepe, spatial segregation and gentrification has paved its way in a rather mutual process. During implementation of the Fikirtepe Project, spatial mobility was observed from the project area towards other districts of Istanbul such as Fındıklı, Ünalı, Kayışdağı and Zümrütevler (AYİK, 2014:786). Both examples refer to the potential wealth and poverty areas shaped due to urban regeneration.

⁶ Turkey component of the neoliberal restructuring was carried out with a number of country-specific methods. January 24, 1980 decisions is a manifestation of the neoliberal restructuring in Turkey. However, the economic and political factors such as conflicts in social life and vote concerns did not allow implementation of the decisions at that time. As a result, the

of the neoliberal period is defined as opening up of the public sphere to markets, minimization of the state intervention in contrast to the Keynesian era while defining the new role of the state as removing obstacles before accumulation of capital.

In this process, urban space stopped being the scene of capital accumulation; rather they became the main subjects of capital accumulation (KURTULUŞ, 2005: 62). Large cities in the central and neighboring countries were included in the league of the fast-racing cities which aim at attracting capital. The main condition of being in this league was highlighting the historical and cultural potential of the cities to ensure their rapid deindustrialization. Many European cities were deindustrialized quickly. However, the industry has shifted towards the Asian countries with cheaper labor force. As a result, the outlook of the dilapidated urban centers has started to change by means of projects such as large-scale urban regeneration projects, shopping centers, and luxurious residential sites. As a social consequence, the population that had previously migrated from rural areas in the first period of industrial capitalism was now considered to be the redundant elements that need to be evacuated from the city center in the context of neoliberal urban policy. The most crucial component of the evacuation attempt was constituted by urban regeneration projects.

Within the framework of such a structural framework, Kuştepe settlement is a slum settlement created during the 1950s Istanbul. Most of the slum settlements in those years were built illegally on the lands belonging to other persons or the state. It is worth noting that though Kuştepe poses a typical slum area with its appearance and physical structure (Figure 1), it cannot be referred as a slum area as regards to its formation. The urbanization process in Kuştepe was promoted by the state. In 1954, the urbanization of settlement began with transporting of the Gypsies from Zincirlikuyu to Kuştepe by the state. Later, another group living behind today's Türkiye Newspaper Hospital (former Bulgarian Hospital) were placed here, which accelerated the urbanization in Kuştepe. Following that, Kuştepe were inhabited quickly by the people moving here from Sultanahmet Aharkapı, Surdibi, Çapa-Çukurbostan, Kuledibi, Vefa and Gönen (TANYERİ, 2010: 10). Although the Gypsies were the earliest inhabitants here and constitute the majority of the population, Kuştepe has taken a heterogeneous structure in time as a result of migration from various areas.

September 12, 1980 military intervention has led to implementation of the neoliberal prescription by military means, which could not be put into practice by political means until then (DURMUŞ, 2011: 132-133).

Figure 1: The housing pattern in Kuştepe

In Kuştepe, also amount of the population varies in different periods with no certainty. It is said that there were 306 households during the first years, which is around 1954, while the number increased up to 1000 in 1955 hosting 5.000 people (TANYERİ, 2010: 12). It goes without saying that this case was largely caused by the rapid migration from other parts of Istanbul and Turkey to Kuştepe. Kuştepe urbanization process also attracted attention in printed media in that period. It is noted that many slum areas in Kuştepe were destroyed and the people were placed in these places, the government had to invite people to Kuştepe due to not being able to cope with the reality of slums despite repeatedly demolishing such places people, and most of the comers started to live in tents because they could not build their homes, which resulted in the dominant view of tents across Kuştepe (KIVANÇ, 1955). It is a significant process as it summarizes the building of Kuştepe.

Mecidiyeköy settlement within borders of Şişli district, where Kuştepe is located, remained as a rural area from its establishment during the Ottoman period until the 1950s. However, merging of the Levent, Zincirlikuyu and Maslak line with Mecidiyeköy and planning of those sites as business centers and luxury residences has changed the face of the area a lot. Today business centers are in a dominant position in Mecidiyeköy. Besides, the residences, shopping malls, business areas, and brand housing projects along the Büyükdere Avenue constitute the dominant tissue in Şişli (Figure 2). Kuştepe settlement is one of the few slum areas remaining in Şişli within this structure. It is essential for municipal administrators to transform this area in order to adopt it to the urban macro form. On the other hand, such transformation project bears certain potential risks such as the loss of important elements like the living culture, solidarity networks and the mosaic with other ethnic groups created by the Gypsies. Seeing a negative example of transformed Sulukule of Gypsies in Istanbul, it needs discussing how to realize transformation of Kuştepe without giving rise to a second Sulukule case. Present study is carried out departing from this basic problem.

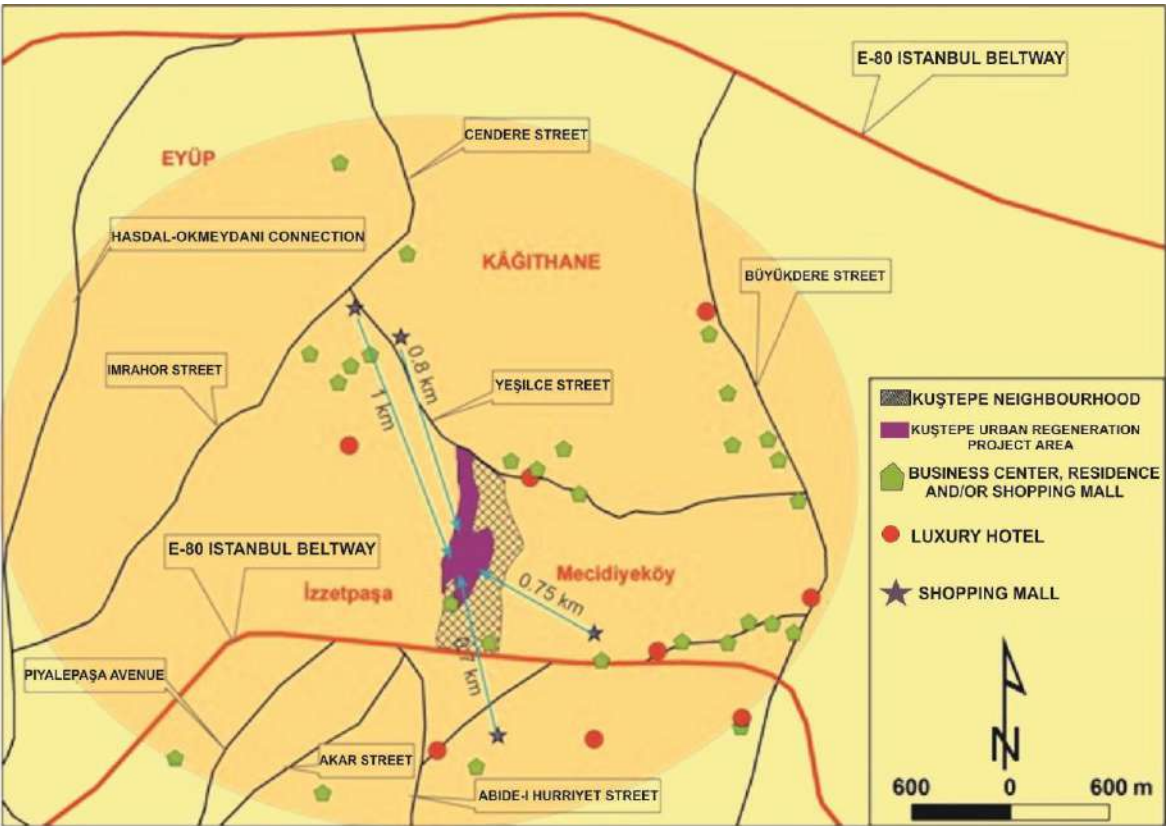

Figure 2: Geographical location of Kuştepe and surrounding urban fabric

Findings and Discussion

Many slum areas in Istanbul show structures similar in many respects. Kuştepe overlaps with such slum areas in demographic sense. Of 498 survey respondents, 245 (49,2%) were female, the rest of 253 (50,8%) were male. In relation with education level, 160 of the participants were uneducated (32,1%), 194 were (39%) graduate of elementary-secondary and equivalent schools, 117 (23,5%) were graduates of secondary education-high school, and lastly 27 were (5,4%) graduated from university. In relation with marital status, 384 of the participants (77,1%) were married, while 84 persons (16,9%) were single, and 30 persons (6%) were divorced (SONAR , 2015). In Turkey, slum areas have emerged as poverty areas since the initial formation. Initially having emerged as informal settlements, slum settlements have continued to remain as a space of poverty regardless of the extent at which they have been legalized in the course of time. Kuştepe is a representative sample of the areas depicting the profile of poverty in slum areas. Income level of the sample group reveals that 322 people (64.7%) have an income level between 0-1500 TL. There were only 61 participants (12,2%) with an income level above 2000 TL. Hence, it can be said that Kuştepe is a poverty venue (Figure 3).

In Turkey, slums constitute the type of housing which dominated 1950s covering the rapid urbanization of Istanbul. In the course of time, the earliest generation which settled was followed by other generations resulting in expansion of population in slum areas ultimately influencing the whole city. Of the participants, 200 people (40,2%) stated that they have lived in Kuştepe since they were born. Another 152 people (30,5%) stated that they have been living in Kuştepe for more than 21 years (Figure 4). These indicators are closely related to reaching the borders of settlement in Istanbul today. Even though the population of Istanbul is rapidly growing from year to year, it is clear that

immigration from outside, except for the Syrians who have recently immigrated due to the political reasons, does not contribute to such a rapid inhabitation. This situation is also manifested in Kuştepe. Only 92 of the study participants (18,4%) reported to have lived in Kuştepe for 1-10 years (Figure 4). The data imply that the inhabitants of Kuştepe have gradually urbanized.⁷

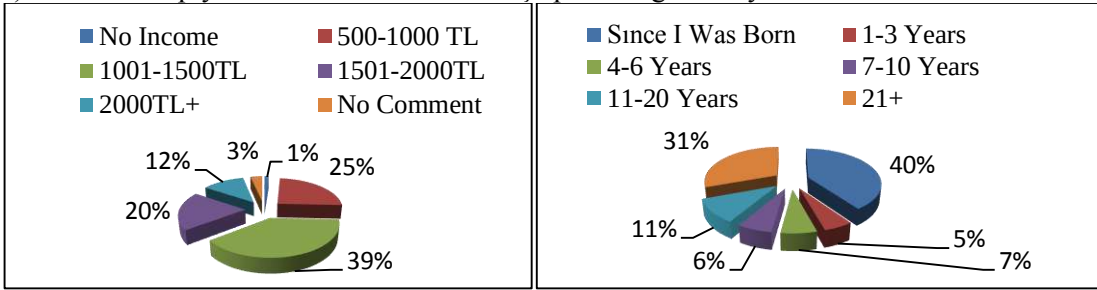

Figure 3: Income level in Kuştepe (SONAR, 2015). Figure 4: Period of living in Kuştepe (SONAR, 2015).

In Turkey, one of the legitimacy pillars of recent urban regeneration projects is the discourse that the slum areas are physically unable to respond to certain needs. Although this situation has certain foundations, the main criterion is constituted by opinions of the subjects regarding the space. According to the survey results, 408 of the respondents in Kuştepe (82%) said they were satisfied with their home. The number of those dissatisfied with their home remained at 39 (7.8%) (Figure 5). Yet, under another question it was found out that 354 people (71.1%) support the Kuştepe urban regeneration project. There were only 21 participants (4.2%) with an opposite view about the project (Figure 6). This situation clearly points to a contradiction in Kuştepe. The satisfaction level of the home as high as 80% is expected to pull down the support rate for the regeneration project on a linear logic. Thus, it can be inferred that merely satisfaction with home is not a stand-alone factor in the context of transformation projects. Likewise, in response for the reasons of supporting the project under the next question, it was determined that many other factors were involved such as green space, serenity, happiness, cleanliness and tidiness, security and social facilities. Yet, during face-to-face interviews, even a more influential factor was identified. Majority of the inhabitants of Kuştepe approach the upcoming urban regeneration project with concern of getting a share from the financial value to be born by the regeneration project. Therefore, although the level of satisfaction with current homes is as high as 80%, the respondents seem to expect to live much more comfortably in another district of Istanbul thanks to the rental earnings to be gained from the regeneration. Another variable supporting this situation can be the high rate of those who would prefer to obtain a new flat. When asked about their preference of home after the regeneration project, 361 people (72.5%) responded that they would opt for a new flat to be built in this area. 36 people (7.2%) said they would sell their current home, 71 people (14.3%) said they would accept the money to be paid for expropriation of the land and home, and 30 people (6%) said they would buy an equivalent flat (Figure 7). As one overlooks the data holistically, it can be understood that the Kuştepeli residents comprehend correctly the dispossession movements in the other areas of regeneration correctly. But there is drawback that such approach is mainly based on the personal financial concerns rather than ownership of the urban

⁷ It may be an insufficient argument to measure the extent at which Kuştepe inhabitants own the urban values only with the length of time they lived in Kuştepe. In another study carried out on Kuştepe during a different period, different data were used which indicate that Kuştepe population has urbanized. In that study, which was carried out on 500 participants, it was found out that 62,1% of the families are comprised of 4 or less people, religious marriage is in the minority in all educational groups, and only 3% of the families prefer religious ceremony for marriage of their children (KAZGAN, 1999: 19-20). All of the data point out that Kuştepe residents have spent great efforts towards assimilation of urban culture since 1954.

space. This is one of the insider threats that could destroy the cultural texture especially in a settlement with rich Gypsy culture like Kuştepe.

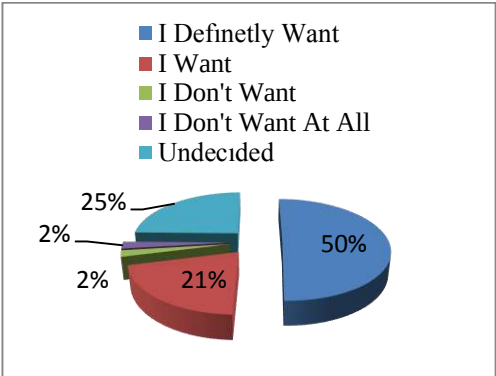
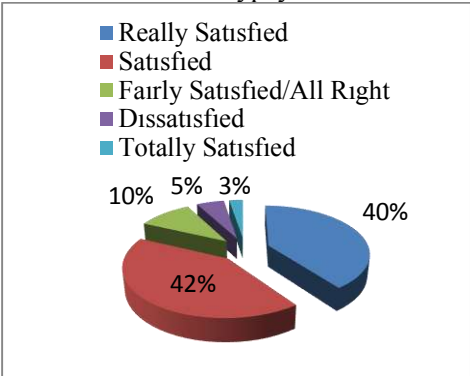

Figure 5: Level of satisfaction with homes (Sonar, 2015). Figure 6: Level of support for urban regeneration

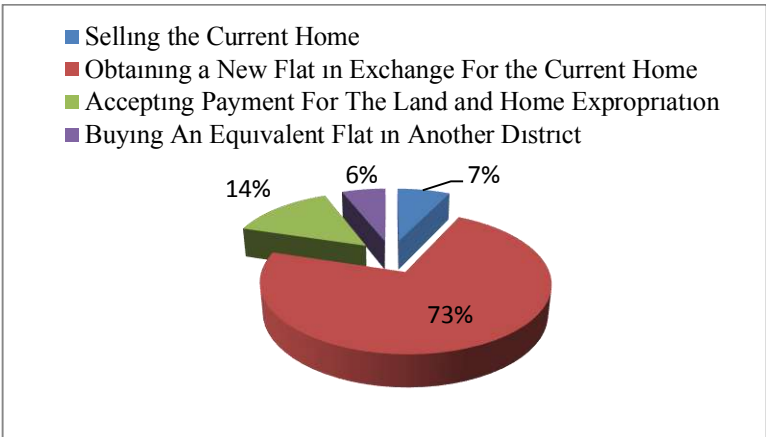

Figure 7: Plans for post-regeneration period (Sonar, 2015).

In relation with urban regeneration, security issue is raised as another argument following physical deterioration. From both surveys and interviews it was concluded that there is partial security vulnerability in Kuştepe. A large part of such vulnerability is due to the drug dealing in Kuştepe. While 247 participants from the study sample (79,2%) indicated drug dealing as a security problem, while the others chose options such as no security, brawls and all other security-related problems (Figure 8). It must also be noted that security problems in the neighborhood is more of an external threat. The field survey revealed that security problems are widespread in the center of Kuştepe, which at the same time hosts drug trade and the busiest parts of everyday life. On one side, people have their tea or coffee; on the other side, drug trade is carried out as close as 5-10 meters away (Personal Observation).

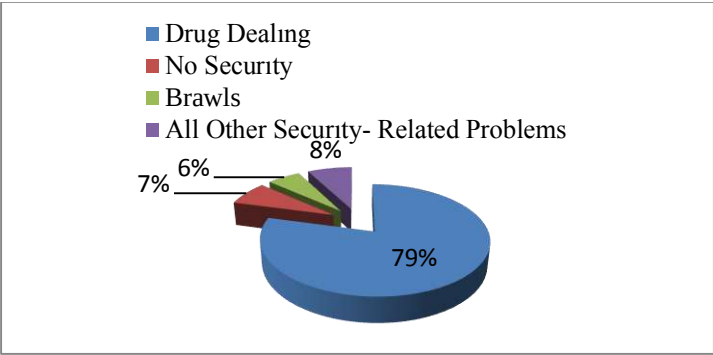

Figure 8: Reasons for Insecurity (Sonar, 2015).

Lastly, all these data regarding Kuştepe demonstrate that a positive value is attached to the concept of urban regeneration. Nevertheless, it should be reiterated that such an attachment is dependent on the expectation of rental gain from the project. With the aim of measuring this positive value, a more comprehensive variable was used and the respondents were asked what associations the Kuştepe regeneration project has. Of the sample group, 215 people (43,2%) referred to urban transformation. They also added green space, parks, gardens, secure neighbourhood, a new district and a clean living space. Another 11 respondents (2,2%) noted that they do not want the project (Figure 9). This phenomenon is similar in other slums in Turkey.⁸

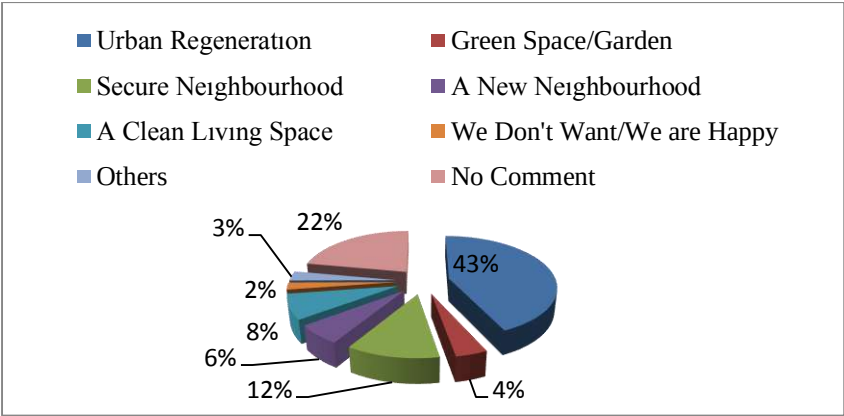

Figure 9: Associations regarding urban regeneration in the context of Kuştepe (Sonar, 2015).

Conclusions and Recommendations

Cities in the 21st century are exposed to the marketization process which is dominated by neoliberal dynamics in both global scale and specific context of Turkey. In this process expressed as urban cities, the dominant macro form in cities becomes luxury housing, shopping malls, residences, and large-scale urban renewal projects. The efforts to become a global city also give rise to emerging

⁸ Similar conclusions can be drawn from the field study carried out in Fikirtepe as another slum area of Istanbul. In present study, majority of the respondents were found to attribute positive values urban regeneration. Such that they chose the options of change and beautification of the environment and innovation when asked what they understand from urban regeneration. The response above might have been given under the influence of the and rent-seeking and passivity against the spatial segregation to be caused by the incompatibility with the socio-economic structure which will be formed after the project (AYİK, 2014: 104).

of winners and losers in the urban space. In general, investment groups are winners, whereas the lower class population groups remain in loser position though they create the city. For the last 5 years when urban regeneration work has become more intensive, serious vertical and horizontal movements have taken place in Istanbul. In general, in spaces that have gone through transformation, vertical movement is observed. On the other hand, the population groups that migrated before transformation create new poverty areas elsewhere in the city. In this sense, urban regeneration projects do not remain faithful to the original, rather taking forward the concern for rent income.

The urban regeneration in Kuştepe faces the threat of disappearance of the existing cultural structure and solidarity networks in addition to these risks outlined herein. Also as evidenced by the field study, Kuştepe urban regeneration project is seen as a rent income generating factor by social groups living in this space. Vast majority of the population seem to focus on the financial income which will be generated by the rent increase on the project. This brings in one positive and one negative consequence. Direct opposition to dispossession is the positive result, while the negative outcome can be explained as deteriorating of the urban space and ownership of the living place. This is the basic dilemma of today's urban regeneration works where they reach a deadlock.

Departing from this dilemma, it was concluded that the concept of "right to the city" frequently discussed in recent urban criticisms has not matured yet in areas such as Kuştepe and Fikirtepe which have a high amount of rent. It is essential that right to the city as a progressive concept for the sake of ownership of the city must be given tangible value in Istanbul, which has high historical value. Increasing of the tangible visibility is undoubtedly dependent on social grouping in the area of transformation. This form of organization not only carries the potential to offer ownership of urban space but also also can put forward the argument that the city can not be comprehended with merely rental expectations. Consequently, on one hand, it introduces the possibility of preventing negative consequences frequently discussed lately such as spatial segregation and gentrification. On the other hand, the opportunity of hosting classes in the same space could become concrete.

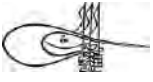
REFERENCES

- Avci, S. (1993). Türkiye'de Şehir ve Şehirli Nüfusun Dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi* (Sayı 28), 249-269.
- Avci, S. (2005). 2 Papers About Urbanization In Turkey- Cities and Urban Population & Faults, Earthquakes and Cities. İstanbul: Çantay.
- Ayık, U. (2014). Fikirtepe Kentsel Dönüşüm Projesi Örneğinden Hareketle Siyasal Alandaki Hegemonik Söylemin Kentsel Mekâna Yansımaları. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı* (s. 780-788). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Ayık, U. (2014). Mekânsal ve Toplumsal Yansımalarıyla Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Projelerine Coğrafi Bakış: Fikirtepe Örneği Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beşiktepe, C. (2007). Küreselleşme Sürecinde Kentler ve İstanbul. *TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu* (s. 46-56). İstanbul: TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu.
- Durmuş, M. (2011). 12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası. *Memleket Siyaset Yönetim*.(15), s. 96-138.

- Engels, F. (1999). *The Condition of the Working Class in England*. New York: Oxford University Press.
- Ersoy, M. (2001). Sanayisizleşme Süreci ve Kentler. *Praksis Dergisi*(2), 32-52.
- Foggo, H. (2007). Kenti Değil Sahiplerini Yenileme Projesi. *İstanbul Dergisi*(60), s.127-129.
- Harvey, D. (1992). *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford: Blackwell.
- Karadağ, A. & Miroğlu, G. (2011). Bayraklı Kentsel Dönüşüm Projesi Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 21-32.
- Kazgan, G. (1999). Kuştepe Araştırması. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kivanç, H. (1955, Ağustos 22). Şehir İçinde Şehir Yaratanlar Arasında. Ekim 23, 2015 tarihinde <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=ku%C5%9Ftepe&isAdv=false> adresinden alındı
- Kurtuluş, H. (2005). Kente Bir Sosyo Mekânsal Ölçek Olarak Bakmak ve Kentsel Dönüşüm. *Evrensel Kültür Dergisi*(164), 60-64.
- Pacione, M. (2005). *Urban Geography- A Global Perspective*. London and New York: Routledge.
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Londra: Routledge.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*(34), 427-450.
- Sonar. (2015). Şişli İlçesi (Kuştepe) Kentsel Dönüşüm Araştırması. İstanbul: SONAR İletişim Reklam ve Araştırma.
- Şen, B. (2011). Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(44), 1-21.
- Tanyeri, N. (2010). *Bir Şehir Kuruyorum*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Tüik, 2015. Genel Nüfus Sayımları. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>
- Tümertekin, E., & ÖZGÜÇ, N. (2014). Coğrafya- Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar. İstanbul: Çantay.
- Türkün, A. (2014). Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkün, A., Aslan, Ş., & Şen, B. (2014). 1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem. A. TÜRKÜN içinde, Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm (s. 43-78). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Ayık, U., (2015). "A Gypsy Neighbourhood On The Brink Of Transformation: Urban Regeneration In Kuştepe / Dönüşümün Eşiğinde Bir Roman Mahallesi: Kuştepe'de Kentsel Dönüşüm", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9015>, p. 1-16.

SİYASET TEORİSİNDE VATANDAŞLIK MODELLERİ: HERMAN R. VAN GUNSTEREN'İN SINIFLANDIRMASI*

Hüseyin BAL**

ÖZET

1990'ların başlarından itibaren siyaset teorisinde ve felsefesinde dikkat çekici bir canlanma gösteren vatandaşlık, en genel anlamda bireyin bir siyasal topluluğa mensup olması durumudur. Bu mensubiyet, bireye bir taraftan bazı sivil, sosyal ve siyasal haklar tanırken diğer taraftan da ona bazı sorumluluk ve yükümlülükler yüklemektedir. Siyaset teorisinde ideal olarak, vatandaşların sadece bir tek ulus-devlete mensup oldukları varsayılır. Öte taraftan ulus-devletin de kendi teritoryal sınırları içinde yaşayan herkesi kapsadığı kabul edilir. Bunun altında yatan temel varsayım, toplumda farklı norm ve değerlere sahip bireyler ve gruplar olmasına rağmen, temel kurallar üzerinde mutabakat sağlamaya yetecek derecede kültürel homojenliğin var olduğudur.

Bu makale çalışmasının konusu olan Herman R. van Gunsteren, vatandaşlıkla ilgili anayasal düzenlemelerin devam ettiği bugünün dünyasında, farklılık yaratacak bir vatandaşlık tavrı ve ilkesi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla bir yandan vatandaşlığı teşvik eden şartları ortaya çıkarırken, diğer yandan da onu hayatta tutan vatandaşlık pratiğine odaklanmaktadır. Gunsteren, çalışmasının teorik kısmıyla ilgili olarak *liberal, cumhuriyetçi, toplulukçu ve yeni-cumhuriyetçi* olmak üzere dört vatandaşlık teorisi belirlemiştir. Ona göre bunlardan ilk üçü eski, sonuncusu ise yeni vatandaşlık modeli olup, eski teorilerin hayli yetersiz kaldığı, yeni siyasal toplumun vatandaşlık tipini tanımlama ihtiyacını karşılama amacı taşımaktadır. Gunsteren'in sınıflandırmasında yer almayan *klasik* ve *küresel* vatandaşlık modelleri de makaleye eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Vatandaşlık, Liberal Vatandaşlık, Toplulukçu Vatandaşlık, Yeni-Cumhuriyetçi Vatandaşlık, Küresel Vatandaşlık

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. KTÜ- İİBF/Kamu Yönetimi, El-mek: huseyin.bal@yandex.com

CITIZENSHIP MODELS IN POLITICAL THEORY: HERMAN R. VAN GUNSTEREN'S CLASSIFICATION

ABSTRACT

Exhibited a remarkable resurgence in political theory and political philosophy since the beginning of 1990's, citizenship is the membership of individual to any political community in the broad sense of the concept. This membership grants to person some civic, social and political rights on the one hand, while impose him some obligations and responsibilities on the other hand. In political theory, ideally it is assumed that citizens are belong to one nation-state only. On the other hand, it is assumed that the nation-state is inclusive of all the people living on its territory. The underlying basic assumption here is that there is sufficient cultural homogeneity to allow agreement on the basic rules, despite differing individual and group norms and values.

Being the chief issue of this study, Herman V. Gunsteren aims to identify a citizenship principle and attitude that could make a difference in today's world where constitutional arrangements regarding citizenship continue. With that aim, while exploring the conditions that stimulate citizenship on the one hand, he focuses on practical exercise of citizenship that keeps citizenship alive on the other hand. Regarding to theoretical dimension, Gunsteren has designate four citizenship theories that one can juxtapose them as *liberal*, *republican*, *communitarian* and *neo-republican*. For him, the first three of them are old citizenship models while the last one is new. The aim of that new model is to satisfy the necessity of definition the political community's new kind citizenship, a task which the old ones seem to be rather unsatisfactory. The *classical* and *global* models of citizenship have added to article which haven't included in Gunsteren's classification.

STRUCTURED ABSTRACT

Being the most contested in theory, the most variable in history and the most central in politics, citizenship is the membership in a political society in the broadest sense of the concept. However, citizenship is an "essentially contested concept" and thus there isn't any consensus on its definition yet. Essentially, because of this vagueness, there are different theorizing attempts regarding the definition of concept. In citizenship theories, there's a wide range of variety as it is the case in definition. Among them the classical, liberal, republican, communitarian and the neo-republican citizenship theories are the most remarkable ones. In recent times, some new citizenship theories have emerged like "cosmopolitan citizenship theories", "multicultural citizenship theories" and "transnational citizenship theories" with the impact of globalization. But in this paper, we are bounded by Gunsteren's citizenship classification.

Gunsteren identified four citizenship models. There are "the liberal citizenship model", "the republican citizenship model", "the communitarian citizenship model" and "the neo-republican citizenship model". For Gunsteren, the first three of those models are "old" models, while the latest is "new" one.

The essential idea of the *liberal citizenship model* is that the citizens have some individual rights that have universal validity. This theory rounds around calculus of interest which is mobilized and motivated by individual interest primarily. The primary task of political community is to form a political – social sort of organization that protects citizen rights as much as possible. The most important political value in that organization (or formation), is the negative political freedom. Thus, in liberal citizenship model, the only task that the state can charge its citizens, is obeying laws. The liberal perspective assumes that in a political community, citizens are aware of their rights and responsibilities and they fulfill them properly. This is what expected of them. In liberal tradition, one can decide whether he/she will take part in political life of society or not; it is his/her own preference. Briefly, in liberal model, the most emphasis is attributed on the formal dimension of citizenship at the expense of drawing the critics of neglecting the moral dimension (Carabain at al., 2012: 19).

Republican citizenship model has concentrated its entire construction on society itself. However, the most important thing here isn't socio-cultural community. Rather, it is the political community whose principal features are *openness* and *democratic governance*. The meaning of openness is assuming politics an activity implemented in public sphere according to publicity principle. On the other hand the meaning of democratic governance is public participation in essential deterministic decisions relating political community. From this point of view, it is important to consider the moral dimension which is crucial for republican citizenship model. Public participation in “essential deterministic decisions relating public politics” (Holden, 2007: 7) is the moral attitude pattern that republican model expects of *active* and *virtuous* citizen. Thus, the core point of that citizenship model is citizen's obligations toward political community (Carabain at al, 2012: 20).

The latest traditional (old) citizenship model that Gunsteren deal with is communitarian citizenship model. This model is in controversy both with liberal model (because it don't grant sufficient important to individual interests and preferences) and with republican model (because it ascribes great importance to socio-cultural community rather than political community). The essential assumption and principle of this model is that men are integral parts of socio-cultural community because of their nature. In communitarian model, the individual attains or implies a value in the base of his positive contributions to social whole or collectivity (family, tribe, community, society, state) which he is bound to as a member. In the other words, in this model common or collective aims or purposes are important and decisive, not individual ones. The essential value is loyalty to community; and consensus is the basic feature of community (Carabain at al, 2012: 20). As it is in republican model, in communitarian model too it is essential for citizens to undertake an active function society in the socio-political and cultural manner.

For Gunsteren, those citizenship theories are insufficient in defining the new citizenship type which is essential for new political community emerged in recent times. With the purpose of fulfill this necessity; he suggested the “neo-republican citizenship model” which mentioned with him as a new model of citizenship. This model combines

the classical model's liberal-individualist, republican and communitarian elements successfully and essentially it is a synthesis of those models. Gunsteren explains the elements of neo-republican citizenship by reference to three concepts: the public realm, organizing plurality and action.

In a community which is organized in republican political structure, citizenship regarded both as duty and institutional arrangement. Thus, in the new sort of citizenship, *public realm* has an extremely important value. The idea of republicanism is both a matter of public institutions and a theory of public ethics. Thus, public realm is extremely important in republicanism idea. On the other hand the primary duty of neo-republican citizens is *organizing plurality* which is one of essential elements of neo-republicanism. Realization of that duty successfully is one of the most important virtues for citizens. For this perspective, men born in a social environment which they hadn't decided, designated or choose. This social environment is their "*community of fate*". The task of neo-republican citizens is to transfer their *community of fate* into a republic by their conscious human intervention. The way to achieve this task is living together in peace without clash to each other just as snowflakes. That is to say, it is possible only by forming a social-political organization in where no one harms other's being, rights, interests and preferences. Finally, citizenship can be created by '*action*' for Gunsteren. Neo-republican model of citizenship primarily care about the actual usage of citizenship. Because citizenship isn't a gift vested forever; it should created again and again by human conscious *action*. Thus, action is one of the most important founding elements of neo-republican citizenship model.

It is important to state that in this modeling the idea that "the most ideal type of citizenship is neo-republicanism" is belong to Gunsteren. But this is a contested subject in contemporary political science. For instance, the critics that Gunsteren directed to communitarian and republican models are valid for neo-republicanism too. Thus, for establishing the new republican political and social organization, Gunsteren imagines a perfect type of humanity which is far from mistake, defect and badness. But it must be accepted that in humanity perfection and impeccability are impossible characteristics.

Finally, Gunsteren's classification about citizenship theories is made in the context of nation state. For this reason, it seems that this classification neglects the transnational dimension of citizenship. However, as Heywood (Heywood, 2012: 255) had stated, in recent times there are several important developments about international and transnational citizenship and those developments grant a rather significance to global citizenship today. Thus, it is an apparent fact that any theorizing attempt that neglects the global dimension of citizenship has a serious deficiency in its structure.

Key Words: Classical Citizenship, Liberal Citizenship, Communitarian Citizenship, Neo-Republican Citizenship, Global Citizenship

1. Giriş

Vatandaşlık kavramının orijini Antik Yunan'dır. Antik Yunan'ın politikaya takdim etmiş olduğu en önemli iki kavramdan biri olan (diğeri demokrasidir) vatandaşlık fikri ve pratiği, tarihsel süreç içerisinde değişip gelişerek tüm dünyaya yayılmıştır. Gömleksiz ve Kılınç'ın (Gömleksiz ve Kılınç, 2014: 994) da belirttikleri gibi vatandaşlık, Aristo ve Platon'dan günümüze sürekli üzerinde tartışılan bir kavramdır. Ancak, özellikle 21. yüzyılın başlangıcından itibaren hem ulusal düzeyde hem de küresel olgu ve buna dayalı ilişkilerin de devreye girmesiyle, uluslararası düzeyde rağbet ve mazhariyete konu olmuştur.

Vatandaşlık, birçok ait (veya mensup) olma türünden biri olup, günümüzde genellikle ulus – devlete bağlı/ mensup/ ait olma anlamına gelir. Bu kavramın orijin itibarıyla Antik Yunan'dan geldiği ve yurttaşların şehir devletinin yönetimiyle ilgili (kamusal nitelikteki) kararlara katılma biçimleriyle alakalı olduğu, yaygınlıkla kabul edilmektedir. Her ne kadar vatandaşlığın tarihi tartışmalı olsa da, memleket kavramıyla çok belirgin bir ilişki içinde olduğu aşikârdır. Burada memleket kavramıyla, antik şehir devletinden modern ulus – devlete değin çok geniş bir alan, boyut ve ölçek dizgesine atıf yapılmaktadır. Bugün vatandaşlık hak ve talepleri, bazen ilgilinin doğmuş olduğu yere/ toprağa/ ülkeye (jus soli), bazen soya (jus sanguini) bazen de mensup olunan dine (jus religio) göre, çoğunlukla ulus-devletler tarafından belirlenmekte ve düzenlenmektedir (Mountz, 2009: 288). Ancak belirtmek gerekir ki, son dönemlerde yaşanmakta olan demografik mobilizasyon hızı, boyutu, yoğunluğu ve niteliği itibarıyla, vatandaşlığı ulus-devlet bağlamından kopartarak, '*küresel vatandaşlık*' tartışmalarını gündeme taşımıştır.

Vatandaşlık meselesi, düşünürleri asırlar boyu meşgul etmiştir. Mesela Aristo (Aristotle, 3: 1; aktaran Maas, 2010: 226) bundan yaklaşık 2500 yıl önce şöyle demiştir: "Araştırılması gereken ilk şey vatandaşlıktır; çünkü şehir bir vatandaşlar topluluğundan ibarettir. Bu yüzden vatandaşlığın ne olduğu ve kime vatandaş denmesi gerektiği açığa kavuşturulmalıdır". Aslında Aristo'nun şehir-devleti şeklindeki sosyal siyasal örgütlenme biçiminden bugüne değişen fazla bir şey yoktur. Tıpkı o zaman olduğu gibi bugün de modern devletler vatandaş topluluklarından oluşmakta ve vatandaşlığın mahiyet ve doğasını araştırma gereği bugün de o zamanki kadar aciliyet göstermektedir. Ayrıca vatandaşlığın kriterleri yani kime '*vatandaş*' denilmesi gerektiğine ilişkin kıstaslar, bugün dahi açıklığa kavuşturulmuş değildir. Şüphesiz bazı kıstaslar vardır ama bunlar, üzerinde herkesin mutabık olduğu '*kesin*' denilebilecek kıstaslar değildir. Herkesin üzerinde ittifak ettiği ya da edebileceği kesin kriterlerin yokluğu, ulus-devlet sınırlarının giderek flulaştığı bir dönemde vatandaşlığın önemini daha da artırmaktadır. Nitekim bu meselesinin güncel önemini ortaya koyan yeni bir yoruma göre, "tarihte vatandaşlıktan daha değişken, teoride ondan daha çok tartışılan ve siyasette ondan daha merkezi önem atfedilen başka bir kavram yoktur" (Shklar, 1; aktaran Maas, 2010: 226). Zaten literatürde nezhur farklı vatandaşlık teorilerinin arz-ı endam etmesinin nedeni de "özü itibarıyla tartışmalı" bir kavram olan vatandaşlığı "etrafını cami, ağyarını mani" bir tanıma kavuşturarak, üzerinde -herkesin olmasa da- büyük çoğunluğun mutabık olabileceği vatandaşlık kriterleri ihdas etme arzusudur.

Farklı tanımlama şekilleri bir yana bırakılırsa, en temel anlamda vatandaşlık, üç temel boyutun bir bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Cohen 1999; Kymlicka and Norman 1994; Carens 2000; aktaran Leydet, 2014: 1). Bunlardan birincisi sivil, siyasal ve sosyal haklar temelinde tanımlanan *yasal statü* anlamındaki vatandaşlıktır. Burada vatandaş, yasaların çizdiği çerçevede eylemde bulunma ve yasa tarafından korunmayı talep etme hakkına sahip olan bir zatiyettir. Bu, vatandaşın yasanın formülasyonunda rol aldığı anlamına gelmediği gibi, bu hakların tüm vatandaşlar için aynı olmasını da gerektirmez. İkincisi, vatandaşlığı münhasıran toplumun siyasal kurumlarına aktif olarak katılan bir *siyasal aktör* olarak görür. Üçüncüsüne göre ise vatandaşlık, farklı bir kimlik kaynağı sağlayan ve sunan *siyasal topluma mensubiyet* demektir (Leydet, 2014: 1).

Bu üç boyuttan hangisiyle ele alınırsa alınsın, vatandaşlık esasen devletle bireyi belli hak ve yükümlülükler temelinde birbirine bağlayan bir ilişki biçimidir. Vatandaşlar kendi siyasal cemaatlerine temel haklar sahipliği temelinde tam üye olmaları nedeniyle, uyruklardan ve yabancılardan farklı bir statüye sahiptirler (Heywood, 2012: 211). Dolayısıyla vatandaşlık, siyasal bir topluluğa ve o topluluğun kurumsal yapısı anlamındaki devlete mensup olma halidir (Vimo, 2010: 180; Maas, 2011: 226). Vimo'nun (Vimo, 2010: 180) da belirttiği gibi, her ne kadar vatandaşlık genel anlamda ortak bir siyasal statüyü ifade etse de, vatandaşlık teorileri bu statünün alan, biçim ve derinliği ile ilgili açıklamalarında büyük farklılıklar göstermektedir. Vatandaşlık formel bir yasal kategoriyi, ecdat veya etnisite gibi ortak bir karakteristiği paylaşma durumunu, ortak bir kültürel veya sivil pratikler manzumesini ya da tutkulu bir ideali ima ve ifade edebilir. Dolayısıyla, vatandaşlığın kapsam ve sınırları ile ilgili ihtilaflar, göçmen politikalarından refah devletine değin çok geniş bir yelpazede, çağdaş siyasal tartışma gündeminin mihenk taşıını teşkil etmektedir.

Vatandaşlar arasındaki ilişki düzeyine göre vatandaşlığın iki formu vardır. Bu ilişkinin gevşek bir şekilde kurulduğu form “*zayıf*”, sıkı bir şekilde kurulduğu form ise “*güçlü*” vatandaşlık olarak karakterize edilmektedir. *Zayıf* form açısından vatandaşlık, aynı siyasal örgütlenmede yaşamakta olan vatandaşların yasal hak ve yükümlülüklerini ifade eder. Bu şekilde tanımlanan vatandaşların, bir pasaporttan fazla paylaştıkları bir şey yoktur. Bunun aksine, *güçlü* form açısından tanımlanan vatandaşlıkta ortak kökenler, dil, din, gelenekler ya da iyi veya kötüye dair algı ve mülahazalar önemlidir. Bu açıdan vatandaşlık, kolektif bir hayat tarzı olarak, daha anlamlı bir şekilde tanımlanmaktadır. Modern vatandaşlık, tipik olarak egemen ulus-devletin sınırları bağlamında tanımlanmaktadır. Mamafih, küreselleşmenin etkilerini göz önünde bulunduran siyasal teorisyenler vatandaşlığı çokkültürlü, ulus-ötesi, ulus-üstü, küresel ve kozmopolitan vatandaşlık formlarını da kapsayacak şekilde tanımlama yoluna gitmektedirler (Vimo, 2010: 180). Bu makale çalışmasının konusu olan Gunsteren (Gunsteren, 1998: 16-17) de özellikle yeni binyılın başlarında ortaya çıkan sosyal ve siyasal olgu, gelişme ve gerçeklerin, vatandaşlıkla ilgili eski teorilerin yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurduğunu düşünmektedir. Ona göre eski teorilerin öngördükleri sosyal yapı, düzen ve ilişkiler sistemi artık yoktur. Bu sosyo-politik olgu, gelişme ve gerçekler, söz konusu eski vatandaşlık teorilerinde tam anlamıyla karşılanmamakta, dolayısıyla ortaya çıkan bu yeni durumu kapsayan yeni bir teorik çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın sistematığı açısından beş temel konu başlığı uygun görülmüştür. İlk başlığı oluşturan Giriş'ten sonra ikinci başlık altında, konuya hazırlık olması açısından, kaynağını Antik Yunan'da bulan klasik vatandaşlık teorisi irdelenmiştir. Çalışmanın konusu her ne kadar Gunsteren'in vatandaşlık modellerine ilişkin sınıflandırması ise de, meselenin daha iyi ortaya konulması açısından bu konunun kapsama dâhil edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü yazar, klasik vatandaşlık teorisini bu sınıflandırmaya dâhil etmemekte, daha doğrusu farklı bir klasik vatandaşlık teorisi geliştirmektedir. Üçüncü ana başlık altında, bu çalışmanın temelini oluşturan Gunsteren'in vatandaşlık teorilerine ilişkin tipolojisi incelenmektedir. . Gunsteren'e göre (Gunsteren, 1998: 16-17) son dönemlerde akademik dergi ve kitaplarda çokça yer alan başlıca ‘*eski*’ vatandaşlık teorileri *liberal*, *komüniteryen* (toplulukçu-cemaatçi) ve *cumhuriyetçi* olmak üzere üç tanedir. Ona göre bugün geçerli ve fonksiyonel olan vatandaşlık modeli, *yeni-cumhuriyetçilik*dir. Dördüncü başlık, Gunsteren'in adını koymadığı, kısmen idealize ettiği vatandaşlık modelinin içinde serpiştirdiği ama bugün ifade ettiği önem nedeniyle mutlaka ayrı bir başlık altında ele alınması gerektiğine inandığımız *küresel vatandaşlık* teorisini konu edinmektedir. Makale, çalışmada yer alan konuların toparlanarak değerlendirildiği bir *sonuç* bölümüyle sona ermektedir.

2. Klasik Vatandaşlık Teorisi

Vatandaşlık teorileri, en genel anlamda biri ‘*normatif*’, diğeri de ‘*ampirik*’ olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Normatif teoriler, ideal bir vatandaşın sahip olması gereken hakları ve yerine

getirmesi gereken yükümlülükleri ortaya koymaya çalışırken ampirik teoriler, vatandaşların aktüel olarak sahip oldukları bu hakları nasıl kullanacaklarını ve yükümlülükleri nasıl yerine getireceklerini tasvir ve izah etmeye çalışırlar. Normatif teoriler iyi vatandaş idealini keşfetmek için tarihe müracaat ederler. Vatandaşlıkla alakalı olarak geçmişte yapılan açıklamalar, vatandaş olmanın ne olduğu hakkındaki düşüncelerimizi kaçınılmaz bir şekilde biçimlendirmektedir. Bunlar vatandaşın kim olduğu, devletin ve diğer vatandaşların ondan hangi şartlar altında neler bekledikleri ve kendisinin onlardan ne zaman ne beklediği gibi meselelerdir (Bellamy, 2008: 27). Ampirik teoriler ise, vatandaşlığın farklı zaman, yer ve şartlarda ortaya çıkışını belirleyen ekonomik, sosyal ve siyasal süreçleri keşfetmeye çalışırlar. Bu teoriler, vatandaşlığın hangi şartlarda nasıl ortaya çıktığını ve şimdi olduğu biçime nasıl büründüğünü anlamaya çalışırlar. Antik Yunan modeli bunlardan normatif olanı, Roma modeli ise ampirik olanı temsil etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu çalışma Gunsteren'in tespit etmiş olduğu vatandaşlık modelleri ile ilgili olmasına rağmen, meselenin daha iyi ortaya konulmasını sağlamak amacıyla, yazarın tipolojisinde yer almayan 'klasik' vatandaşlık modeline de yer verilecektir. Böyle yapılması bir yerde kaçınılmaz bir zorunluluktur; çünkü Heywood'un (Heywood, 2012: 250) da belirttiği gibi, cumhuriyetçi siyaset geleneğinin en merkezi konularından birini teşkil eden vatandaşlık kavramının kökleri, Antik Yunan siyaset düşüncesine kadar uzanmaktadır.

Pocock'a göre (Pocock, 1995; aktaran Vimo, 2010: 180) Batılı vatandaşlık anlayışlarını iki farklı kökene kadar izlemek mümkündür. Bunlardan biri Antik Yunan, diğeri de Roma vatandaşlık modelidir. Klasik modelin orijini, Antik Yunan modelidir. Roma modeli ise başta liberal teori olmak üzere, modern vatandaşlık teorilerinin tümüne ilham kaynağı olan model kimliğini taşımaktadır. Bellamy (Bellamy, 2008: 27) ise bu iki modeli, klasik modelin varyantları olarak görmektedir.

Bellamy'nin sınıflandırmasına göre klasik modelin Yunan versiyonu, İ.Ö. beşinci ve dördüncü yüzyıllarda Atina şehir-devletlerindeki (polis) pratikle bağlantılıdır. Aristo'nun *Politika* adlı eseri, bu modelin yasal ve siyasal çerçevesi ile ilgili geniş bilgiler sunmaktadır. Burada, ideal bir anlayış olarak vatandaşlık pratiği, kendi başına iyi yaşamın tanımı ve tasviridir. Aristo'ya göre vatandaşlık, eşitler arasında kendi kendini yönetmenin şartıdır. Klasik vatandaş, sivil yaşamın erdemini paylaşmak için, maddi ihtiyaçlardan ve dünyevi meşgalelerden azade olmalıydı. Bu nedenle, Antik Yunan site-devletinin klasik vatandaşı, evin geçimi ile ilgili işleri (oikos) evin kadınına ve köleye havale etmekteydi. Aristo'nun görüşüne göre, halkın vatandaşlık ayrıcalığını deruhte etmesi, beşeri faaliyetin en yüksek biçimi ve iyi yaşamın kurucu ögesi idi (Vimo, 2010: 180-181). Dolayısıyla, Held'in (Held, 2006: 23) da belirttiği gibi, Antik Atina'da vatandaş diye, siyasetle ilgili temel karar alma süreçlerine katılabilen ve belli dönemlerde kamu memuriyetlerinde bulunabilen kişilere denirdi. Yetişkin biri için vatandaşlık, kamusal nitelikteki karar, iş ve faaliyetlerde yer almak demektir. Demokrasinin bu klasik manzarası, iki açıdan önemlidir. Bu sayede Antik Yunanlılar bir yandan (çağdaş demokrasilerin temsilcilik yoluyla aştıkları) yurttaşların tümünü bir yerde toplama (açık hava toplantıları) sorununu hallederken, diğer yandan da, kendilerinden sonra gelecek nesillere ilham kaynağı olabilecek bir yöntem ve sistem sunmuş oluyorlardı. Demek ki, kısaca ifade etmek gerekirse, Antik Yunan'a özgü vatandaşlık modelinin temel özelliği, siyasete katılmak ya da siyasal toplumun kamusal işlerinde aktif olarak yer almaktır.

Roma İmparatorluğu'nun pratiğinden türetilen (Roma'ya özgü) vatandaşlık modelinin temel özelliği ise, yasal statü yani kanun önünde eşitlik idi. İmparatorluğun yayılması, iki sonucu beraberinde getirmişti. Bunlardan birincisi, vatandaşlık haklarının fethedilen ülke halklarını kapsayacak şekilde genişlemesi ve ikincisi de vatandaşlık kavramının anlamının önemli oranda dönüşüme uğramasıydı. Böylece Roma'da vatandaşlık, yasanın oluşturulmasında bir amil ve uygulamasında bir fail olarak yer almaktan ziyade (yukarıda da belirtildiği gibi, bu Antik Yunan siyaset düşüncesine ait vatandaşlık anlayışıydı), yasa tarafından korunmak anlamına gelmekteydi.

Burada önemli olan nokta, vatandaşlığın öncelikle siyasal bir görevden ziyade, yasal bir statü olarak anlaşılmasıdır (Leydet, 2014). Esasen Roma'nın pratiğinden çıkan ve İmparatorluğun tüm tebaasına şamil olan bu model, vatandaşlığın boyutlarından 'yasal statü'yü temel unsur olarak kabul eden daha sonraki vatandaşlık teorilerinin ilham kaynağını oluşturmaktadır.

3. Gunsteren'e Göre Vatandaşlık Teorileri

Aslında Bellamy'nin (Bellamy, 2008: 30) de belirttiği gibi, vatandaşlık düşüncesinin tarihsel boyutunu antik dünyadan mülhem bu iki model etrafında kurmak veya kurgulamak aşırı şematik bir karakter arz etmektedir. Ancak, vatandaşlık teorisyenlerinin sıkça bunlara müracaat ettikleri de bir vakıadır. Vatandaşlık hakkındaki çağdaş düşünce ve teoriler, esasen bunlardan biri veya diğerinin detaylandırılmış hali, başka bir ifadeyle, onlara düşülen notlar ya da onların şerhi niteliğindedirler. Nitekim Gunsteren'in modellemesinde ilk sırayı alan liberal vatandaşlık teorisinin fikrî ilham kaynağı, çok açık bir şekilde Roma'nın '*eşit yasal statü*' modelinin izlerini taşımaktadır.

3.1. Liberal Vatandaşlık Teorisi

Yukarıda da belirtildiği gibi, liberal vatandaşlık modelin kökleri, Roma İmparatorluğunda ve Roma hukukunda bulunmaktadır. Bu itibarla, 17. yüzyıldan beri gelişmekte olan liberal dünya görüşü, vatandaşlığı öncelikle yasal bir statü olarak anlamakta ve öyle tanımlamaktadır. Buna göre siyasal özgürlük, bireysel özgürlükleri devletin veya diğer bireylerin müdahalesinden korumanın bir aracı olarak çok önemlidir. Mamafih, vatandaşlar bu özgürlükleri siyasal alandan ziyade, öncelikle özel ilişki ve bağılıklar temelinde kullanırlar.

Liberal teoriye göre vatandaşlık, devletin bireye tanıdığı bir statüdür. Birey, bu statü sayesinde, spesifik evrensel haklar manzumesinden yararlanma yetkisi elde eder. Liberal düşünce açısından, bireyler kendi çıkarlarını gözetmek ve ilerletmek için rasyonel davranırlar ve devletin görevi de vatandaşlarının haklarını korumaktır (Jones and Gaventa, 2012: 3). Bu nedenle liberal teoride vatandaşlık, koruyucu yani negatif bir hak olarak anlaşılmaktadır.

Gunsteren'e göre (Gunsteren, 1998: 17) liberal dünya görüşünün öngördüğü vatandaşlık anlayışında vatandaş, hesabı-kitabı yapılmış bir takım hak ve tercihlerin sahibi bir varlık olarak kabul edilir. Ona göre, liberal teorilerin bir *bireyci*, bir de *fyadacı* varyantı vardır. Bireyci varyanta göre kişisel tercihler, başkalarının tercih ve haklarına saygı sınırları içinde anlam ifade ederler. Birey açısından haklara ve tercihlere öncelik tanıyan bu yapı belirleyicidir. Burada hakların kanun yapıcının şahsi faydacı mülahazalarından kaynaklanıp kaynaklanmadığı hususu önemli değildir. Dolayısıyla, liberal vatandaşlık teorisine göre vatandaşlık ve diğer siyasal kurumlar, sadece şartlı olarak (yani vatandaşların özel yararını maksimize ettikleri taktirde/ oranda/ sürece) şayan-ı kabule mazhar olabilirler.

Liberal teorilerin *fyadacı* varyantı ise, aksiyomatik kabul düzeyindeki, "bireylerin kendi faydalarını maksimize etme kabiliyet ve kapasitesine sahip rasyonel varlıklar oldukları" varsayımına dayanır. Bu, bireylerin hangi şartlar altında, hangi faaliyet tercihinin kendilerine en yüksek değerdeki ürünü vereceğini veya en yüksek faydayı temin edeceğini (fayda maksimizasyonu) düşünüp hesaplayabildikleri anlamına gelir. Gunsteren'e göre (Gunsteren, 1998: 17) bu vatandaşlık anlayışının iki temel problemi vardır.

Birincisi, atomik birey anlayışı olarak da bilinen aşırı bireyciliğin zararlı etkileridir. Mesela vatandaşların öz-çıkar güdüsüyle hemcinslerini istismar etmeleri nasıl önlenecektir? Ayrıca ortak fayda sosyal bütünleşmenin önemli bir yapıtaşı olduğuna göre, onun gözetilmediği bir sosyo-politik örgütlenmenin uzun süre yaşama şansı var mıdır? Hobbes'un ifadesiyle "herkesin herkese karşı savaştığı" bir ortamda, gizli işsiz olarak çalışanların, işsizlerin hakkını yemeleri de aynı probleme işaret etmektedir. Yani burada sorunun kaynağı, bireyciliğin bizatihi kendisidir; insanların kötü

tabiatlı veya kötü niyetli olmaları değil. Ayrıca insanlar birbirlerine dostane niyetlerle de zarar verebilirler. “Ayının yavrusunu sevmesi gibi” tabirinin işaret ettiği durum buna örnektir.

İkinci problem, bireylerin ve onların düşüncelerinin hangi şartlarda ve nasıl oluştuğuyla alakalıdır. Mesela otonom bireylerin tercihlerini yönlendiren algıların “kirli” süreçler kanalıyla oluşması mümkündür. Elde ettikleri bilgi anlamsız, alakasız veya yönlendirilmiş olabilir; ya da tercihler bir kızgınlık anında yapılmış olabilir. Bu tercih ve düşünce sahipleri, bunların nasıl oluştuğunu (bir kızgınlık anında) bilselerdi, o tercih ve düşünceleri reddedecekleri aşıkâr olduğu halde, bireysel tercih ve düşüncelerin kutsal olduğu fikrinde ısrar edilebilir mi? Keza, algı ve tercihleri dış şartlara bağımlılıktan muaf bir “mutlak otonom birey” tasavvuru, esasen iç tutarsızlıkla malul değil midir? Bunların hepsi bir yana, hiçbir bağı veya bağlantısı olmayan bir birey zaten bir *hiç* değil midir? Öyleyse, bir *hiç*’in bir tercihi de olamaz. Peki, tamamen şartlara tabi olan veya başka bir ifadeyle, şartların belirlediği bir birey tasavvuru da aslında benzeri bir tutarsızlıkla malul değil midir? Böyle bir kişi aslında birey değil, şartların bir ürünü, piyonu veya oyuncağı değil midir?

Gunsteren’e göre (Gunsteren, 1998: 18) bireyler “*sorumlu*” davrandıkları (mesela seçimlerde sandık başına gittikleri ve anti-demokratik partileri desteklemedikleri veya hasta ya da özürlü olmadıkları halde sağlık veya özürlü ödeneği almadıkları) sürece, bu problemler çok da önemli değildir. Mamafi, bireylerin sorumlu davrandıkları günler maalesef mazide kaldı. Bugünlerde birçok insan artık seçimlerde oy kullanmak için sandık başına gitmiyor, üstelik anti-demokratik partiler de epey oy alabiliyor. İnsanlar, vergi ödemededen çalışmaktalar; çalışmakta oldukları halde, işsiz veya hasta gibi görünerek yardım almaktadırlar. Üstelik himaye veya mahremiyet gibi hassasiyetlerin ardına saklanarak, bu yardımları gerçekten hak edenlerle, kendileri gibi dolandırıcıların birbirinden ayırt edilmesini zorlaştırmaktadırlar.

Gunsteren (Gunsteren, 1998: 17) bu problemlere çare olarak ileri sürülen reçetelerin -en azından liberal bireyci vatandaşlık teorileri çerçevesinde ele alındıkları sürece- etkili olamayacağını düşünmektedir. Ona göre bunların tümü, demokrasiyi destekleyen kültürlerin etrafında kümelenmişlerdir. Demokratik yönetimlerde demokrasinin hayatiyeti dine, sivil zihniyete, eğitime veya kamusal ahlakın gelişmesine bağlı olduğuna göre, eğer vatandaşlar bu hasletleri tamamen kaybederlerse, demokrasi hayatiyetini uzun süre sürdüremez. Mamafi, eğer vatandaşlar bu hasletlere aşırı bir şekilde sarılırlarsa, bu sefer tersinden demokrasi yine yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Birinci durumda, demokrasi *egoizmin*, ikincisinde ise *fanatizmin* tehdidi altındadır. Çare, belki de dinsel öğretilerin öğütlediği şekilde, her iki aşırılıktan uzak durarak itidali yakalamak ve orda sebat etmektir. Zaten Alexis De Tocqueville de dindarlığın Amerikan demokrasisinde bireyleri nasıl makul özgürlük sınırları içinde tuttuğunu göstermiştir. Ancak, onun din ve demokrasinin birbirini dengelediğine ilişkin mülâhazasını paylaşmak, pratikte farklıdır. İnanmayan biri, dine yönelmesi bireyler arasında demokratik barışa yol açacak diye dine döndürülemez. Bir başka ifadeyle, bireyler bir şeylerin hesabını yaparak hakiki mümin olamazlar.

Öte yandan Gunsteren, Dahl’in demokrasinin sağlıklı işlemesi açısından gerekli gördüğü, temel normlarda konsensüs sağlanması konusunun da tartışmaya açık olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, Dahl’in sözünü ettiği konsensüsün eğitim yoluyla yeniden üretilmesi gerekir. Fakat bireyleri fırsatçı ve hesapçı olan, dolayısıyla böyle bir konsensüsten mahrum olan bir toplumda eğitimcileri kim eğitecektir? Dolayısıyla, şayet Dahl’in temel konsensüsünü paylaşan nitelikli eğitimciler bulunamazsa, eğitim de çare değildir (Gunsteren, 1998: 1819).

Son olarak, Gunsteren’e göre (Gunsteren, 1998: 19) saf bireycilikten ve sırf bireylerden oluşan bir toplumda kamusal ahlaka müracaat etmek de yardımcı olmayacaktır. Bu ahlak tek tek ahlakların toplamından türetilmeye kalkışıldığı (ki liberal bireycilik tam da bunu yapmaktadır) takdirde, bu ahlâkın gelişmesi iki nedenden dolayı durağanlığa saplanıp kalacaktır. İlk olarak, tek tek

ahlaklar çatıştığı zaman, kamusal olarak hangisi öncelikli ve muteber olacaktır? Ya da kamu görevlilerinin kaçınılmaz olarak yapmak zorunda oldukları etik tercihler varken, aralarında bir konsensüs olmadığı halde, bu konsensüs oluşturulmak zorunda mıdır? İkinci olarak, kamu görevlileri sıradan bir vatandaşın yapamayacağı (mesela cebir kullanmak gibi) bazı şeyleri yapabilirler veya yapmakla görevlidirler. Kamusal nitelik taşıyan bu şeyleri özel alanın tamamen dışında tutmak önemlidir. Çünkü bu konularda kamu görevlilerine itimat edilmekte ve bu faaliyetler esasen yasalarla ve ilgili süreçlerle düzenlenmektedir. Bu tür kamusal faaliyetlerle alakalı olan kurallar ve ahlaki vecibeler, en azından direkt olarak tek tek bireylerin ahlaki tutumundan türetilemez. Dolayısıyla, liberal bireyci vatandaşlık teorilerinin zayıflığını ört-bas etmeye yönelik bu çabalar başarılı olmayacaktır. Bir taraftan, rasyonel hesaplama, önerilen reçeteleri kabul etmek için yetersiz bir motivasyon sunmaktadır. Rasyonel kavrayış, bir insanı daha iyi mümin yapmaz. Diğer taraftan, belirli bir manevi veya dini cemaate mensup olma olgusunu tarihsel bir gereklilik olarak kabul etmek ya da kamusal ahlakın türeme bir karaktere sahip olmadığı varsayımı, liberal bireyci teorilerin bireyci, tarihsiz ve siyasetsez öncüllerinin tam anlamıyla reddini intaç eder. Bu onların zayıflığını gidermez; tam tersine en merkezi kabulleriyle çelişir (Gunsteren, 1998: 19). Yazarın liberal vatandaşlık modeline yönettiği bu reddiyeler, aslında toplulukçu vatandaşlık teorisine götüren yolun kaldırım taşlarını döşer niteliktedir.

3.2. *Toplulukçu Vatandaşlık Teorisi*

Toplulukçular, vatandaşlığın kaynağının, kültürel temelde tanımlanan bir topluluk olduğunu ileri sürerler (Delanty, 2002: 159). Dolayısıyla komüniteryen vatandaşlık teorisi, vatandaş olmanın, tarihsel olarak gelişmiş bir topluma mensup olmayı gerektirdiği olgusunu güçlü bir şekilde vurgular. Burada vatandaşın bireyliği veya bireyselliği topluluktan türetilir ve onun çerçevesini de yine topluluk çizer. Bu bakış açısına göre vatandaş, topluluk için kabul edilebilir olanın sınırları içinde kaldığı takdirde sorumlu hareket etmiş olur ve vatandaş statüsünü kazanmayı hak eder. Toplum içindeki birlik, eğitim ve dayanışma hem topluluğun hem de onun üyesi olan bireylerin gelişmesini sağlar (Gunsteren, 1998: 19).

Gunsteren (Gunsteren, 1998: 19-20) komüniteryen vatandaşlık teorisini savunmayı gerektiren iki sebep ileri sürer. Bunlardan birincisi, bu vatandaşlık anlayışının, liberal bireyci anlayışın yukarıda bahsedilen mahsurlarından masun oluşudur. Buna göre bireyler, topluluk tarafından biçimlendirilirler; dolayısıyla, topluluk içinde edindikleri davranış kodları sayesinde, topluluğun varlığını sürdürmesini ve yok olmaktan korunmasını sağlarlar. Onlar topluluğun doğmasını ve yaşamasını sağlayan başarılı formülün kodlarını izlerler. Ancak bu kodlardan sapma, kesinlikle kaçınılması gereken bir bozulma hali olarak kabul edilir. Düşüşte, bozulmakta veya gerilemekte olan bir topluluk, başarılı formülün kodlarını tekrar hatırlamak suretiyle dejenerasyonla bağ edebilir ve özüne dönerek ayakta kalabilir.

Komüniteryen vatandaşlık teorisini savunmayı gerektiren ikinci neden, kişisel gelişimin, kimlik ve istikrarının, dost ve ahablar topluluğunu desteklemeden sağlanamayacak olmasıdır. Güçlü karaktere sahip olan bir kişi, değişen şartlara ayak uydurur ve muvazenesini kolayca yitirmez. Mamafih, çoğumuz için bu dayanıklılık, bizim gibi düşünüp bizim gibi davranan ve bizimle aynı hayat tarzını paylaşan daimi dostlarla ve dostluklarla kaim bir topluluğun varlığına ve böyle bir topluluğa mensup olmamıza bağlıdır. Her ne kadar zaman ve süreklilik, araştırma ve tarihi tecrübe, insanların bu bağımlılığı pek de hesaba katmadıklarını göstermekte ise de (Gunsteren, 1998: 20).

Gunsteren'e göre (Gunsteren, 1998: 20) yukarıda komüniteryen anlayışın lehine olarak zikredilen özellikler aynı zamanda ona yöneltilen itirazları da gündeme getirmektedir. İlk itiraz, topluluk duygusunun değişmeye değil, değişmeyi engellemeye yol açabileceğidir. Belirli bir topluluğa *doğal olarak* mensup olmanın vatandaşlık için hayati olduğu düşüncesi, bu topluluk

mevcut veya müsait olmadığına açıklayıcı olmayacaktır. Açık ve yalın olarak “doğal” olmak, olmak ya da olmamaktır; o suni olarak üretilemez. Modern toplumlarda, topluluklar sorgulanmadan kabul edilmezler ve bu nedenle de onları “doğal” addetmek zordur. Topluluklar ve bu topluluklara bireysel mensubiyetler sayıca çok ve çeşitlidir. Modern toplumlarda, sorgulanmadan kabul edilen bir topluluğun bilinçli olarak oluşturulması ve geliştirilmesi, doğal olarak çelişkilidir.

Toplulukçu perspektife yöneltlen bir diğer itiraz, topluluğun ne kadar istenir olduğundan ziyade, topluluk içinde özgürlüklerin ne derece korunabileceğiyle ve komüniteryen kimlikteki özgür bir toplumun gerçekte realize edilebilir olup olmadığıyla alakalıdır. Nitekim özgürlüğe önemli kısıtlamalar getirme konusunda topluluğun adı kötüye çıkmıştır. Çünkü komüniteryen bakış açısına göre, ‘gerçek’ özgürlüğü sağlamanın yolu, mensup olduğu toplumun idealleriyle uyumlu ‘iyi’ bireyler yetiştirmekten geçer. Oysa bireysel özgürlüğün kaderinin kolektiviteler (aile, aşiret, toplum, din, devlet) terk edilmesi ve özgürlüğün ancak bireyin mensubu olduğu kolektivitelerin çıkar ve hedefleriyle insicamı oranında anlamlı bulunması, bu kolektivitelerin birey özgürlüğüne her an müdahale edebileceği bir zihniyetin/anlayışın oluşmasına zemin hazırlama potansiyeli taşımaktadır. Bireyi başlı başına bir değer, otonom bir varlık ve kendi başına hareket edebilecek, fiillerinin sonucuna katlanabilecek ve sorumluluğunu üstlenebilecek rasyonel bir zatiyet olarak kabul etmek yerine, onu muhtelif birliklerin bir malı veya uzvu sayan, haliyle onun özgürlük, çıkar veya mutluluğunu da bu birliklerin idealleriyle özdeşleştiren böyle bir zihniyetten, özgürlükçü bir pratiğin neşet etmesi zor hatta imkânsızdır (Bal, 2014: 73).

Gunsteren (Gunsteren, 1998: 20) özgürlük için taşıdıkları tehlike potansiyeli nedeniyle, toplulukları hem vazgeçilmez hem de tehlikeli yapılar olarak görmektedir. Ona göre, devlet bizzat düzenlediği cemaatlerle özdeşleşmek zorunda olmayıp, sadece cemaatlerin oluşması için imkânlar sunmakla mükelleftir. Şayet cemaatler özgürlükleri tehdit etme noktasında aşırılıklara meylederlerse, bu aşırılıkları tırpanlayarak onları hizaya çekmek zorundadır. Peki devletin bunu yapmasına imkân sağlayan şey nedir? Bunu yapmak için cemaatçiliğin sunmuş olduğu bağlam nedir? Gunsteren’e göre cevap, halk topluluğu ya da *cumhuriyet* olabilir.

Bu nedenle, Gunsteren (Gunsteren, 1998: 20) cumhuriyetçi vatandaşlık teorilerini, komüniteryen düşüncenin özel varyantları olarak görür. Ona göre bu teoriler, siyasal hayatın merkezine tek bir topluluğu, *halk topluluğunu* yerleştirirler. Cesaret, adanma, askeri disiplin ve devlet adamlığı gibi hasletler, cumhuriyetçi erdemlerdir. Siyasette askeri erdem, uzak durulması gereken tehlikeli bir iştir. Bu anlayış ne ekonomiye ve ticarete ne de özel hayatın daha yumuşak yönlerine yeterince dikkat etmektedir. Cumhuriyetçi erdemler tek taraflı erkeksi olmakla maluldür. Cumhuriyetçi perspektif, *mutlak* bir topluluk yaratır ve diğer toplulukların kendilerine has farklılık ve değerlerine çok az özen gösterir. Klasik cumhuriyetçilik, çağdaş vatandaşlığın bir kapsamı olarak ele alınmaktan çok uzaktır. İlgi, heyecan ve hayranlık uyandırabilir fakat pratik bir değeri yoktur. Mamafih bu, klasik cumhuriyetçiliğin tamamen gözden çıkarılması gerektiği anlamına da gelmez. Aksine, tıpkı Philip Pettit’in çabalarında ortaya konulduğu gibi liberalizm, cemaatçilik ve halkçılığın mevcut popüler formlarına alternatif bir yeni- cumhuriyetçilik perspektif ya da modeli inşa edilebilir.

3.3. Yeni-Cumhuriyetçi Vatandaşlık Teorisi

Gunsteren (Gunsteren, 1998: 21) yukarıda anlatılan üç vatandaşlık modelinin (liberal, cumhuriyetçi ve komüniteryen) bugünün toplum yapısına uygun düşmediklerine ve bu toplumun ihtiyacı olan vatandaşlık modeliyle ilgili tatmin edici açıklama sunmaktan uzak olduklarına inanmaktadır. Yazara göre, onların varsayıtları sosyal şartlar artık geride kalmıştır ve bu teorilerde ısrar ederek de geri getirilemez. Sosyal ilişki ve süreçler, eski perspektiflerin varsayıtları sosyal realite çerçevesinin hayli ötesinde gelişmiş olduğundan, onların açıklamaları, bugünün toplum yapısı açısından artık anlamlı değildir. Dolayısıyla, bu yeni toplum yapısına uygun ve onun için tatminkâr

açıklayıcılığa sahip olacak yeni modeller geliştirilmelidir. Gunsteren'e göre neo-cumhuriyetçi vatandaşlık modeli, bu ihtiyacın karşılanması açısından, deyim yerindeyse 'biçilmiş kaftan' mesabesindedir.

Gunsteren'e (Gunsteren, 1998: 24) göre cumhuriyetçi düşünce geleneğinin vatandaşlık anlayışı, liberal, cumhuriyetçi ve toplulukçu unsurların bileşkesinden oluşmaktadır.

Toplulukçu unsurdan başlamak gerekirse, hatırlanacağı gibi bu bakış açısına göre vatandaş, halk topluluğunun yani cumhuriyetin bir üyesidir ve vatandaş için bu topluluk merkezi bir pozisyon işgal eder. Ancak bireyin (yani vatandaşın) bakış açısı itibarıyla, bu topluluk –her ne kadar birey için özel bir yeri olsa da- sonuçta diğer birçok topluluklardan sadece biridir. Gunsteren (Gunsteren, 1998: 24) burada kendi ülkesinin milli bankasını (Hollanda Ulusal Bankası) örnek veriyor. Bu Türkiye için Türkiye Merkez Bankası olarak da düşünülebilir. Bu banka da sonuçta diğer bankaların içinde bir bankadır ama diğer bankalarda olmayan bir takım ekstra görevleri olması nedeniyle, özel bir konumu vardır. Bu benzetmeden yola çıkarak, halk topluluğunun özel görevi, diğer toplulukların gelişmesine ve faaliyetlerini yaymalarına imkân sağlayacak yapıyı kurmak ve korumaktır. Cumhuriyetin en önemli görevi, sadece bireyler değil aynı zamanda topluluklar açısından da çoğulculuğu organize etmektir. Dolayısıyla cumhuriyetin (yani halk cemahiriyesinin-topluluğunun) alamet-i farikası, onun diğer topluluklara müdahale etme tarzında yatar. Yeni-cumhuriyetçilik perspektifinin öngördüğü sosyal siyasal örgütlenmenin müdahalesi, bireylerin topluluklar oluşturma, onlara katılma ve istediğinde de topluluktan ayrılabilme özgürlüklerini sağlamak amacına matuf bir tarzda olabilir. Görüldüğü gibi, Gunsteren burada yeni-cumhuriyetçilik perspektifini, liberal-bireyci, komüniteryen ve cumhuriyetçi unsurlarla harmanlamıştır.

Yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık teorisi, bünyesinde doğal olarak cumhuriyetçi umdeler de taşımaktadır. Erdemler bu teoride de önemli bir yere sahiptir ama bunlar klasik cumhuriyetçi düşüncedeki geleneksel askeri çağrışımları olan erdemler değildir. Aksine burada müzakere, makuliyet, çoğulculuğa saygı/hosgörü ve çok sınırlı ve dikkatli şiddet kullanımı gibi prensipler yoluyla, daha barışçıl bir kamusal hizmet amacı güdülmektedir. Yeni-cumhuriyetçi teoride erdem kavramı, sırf kurallara riayet etmekten daha fazlasına ihtiyaç olduğunu ifade eder. Burada önemli olan, topluluk üyelerinin otoriteyle ve diğer bağımlılık durum ve pozisyonlarıyla duyarlılık, yeterlilik (yetkinlik) ve sorumluluk ilkeleri temelinde ilişki kurmalarıdır. Vatandaşlığın kullanılması için yetkinlik zaten temel bir hususiyettir. Mesela bir toplantıyı, müzakereyi veya forumu yönetirken kuralları çiğnemeyen ama yetkin (görüşme konusuna hakim ve toplantıyı yönetme ehliyetine sahip) de olmayan (yetersiz) bir başkan, yerine göre bir felaket nedeni olabilir.

Yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık teorisinde son unsur olarak liberal bireyin pozisyonu nedir? Gunsteren'e (Gunsteren, 1998: 25) göre, vatandaşlık kamusal toplulukta bir görev telakki edilir. Bu, vatandaşın ne sıradan bir kişiyle ne de yekpare bir kişilikle özdeşleştirilemeyeceği anlamına gelir. Keza o, vatandaşlığı deruhte etmeye kabul edilmek için gereken bazı şartların olduğu anlamına da gelir. Cumhuriyet sadece topluluğa katılmayı kolaylaştırmakla yetinmez, ayrıca bu şartları formüle de eder. Keza sadece vatandaşların kendilerini spontane bir şekilde vatandaş olarak takdim etmelerini beklemez; ayrıca halkın yetkin ve bağımsız vatandaşlar olarak gelişmelerine öneyak olur. Bireyler doğal olarak belirlenmiş değil, sosyal olarak inşa edilmiş varlıklardır. Bu yüzden cumhuriyet sadece vatandaşların "yeniden üretimini" mevcut cemaatlere bırakmaz, ayrıca bu cemaatler tarafından verilen sosyal eğitimin gerçekte vatandaşlığa kabule imkân tanıyıp tanımadığını da kontrol eder. Cumhuriyet tarzı bir siyasal örgütlenmede vatandaşlık öncelikli görevdir. Dolayısıyla görevliler, öncelikle vatandaşlıklarını deruhte etmenin bir parçası olarak bir görevi uhdesinde bulunduran vatandaşlardır. Bu açıdan onlar bazen sıradan insanların yapamayacakları bazı şeyleri yapabilirler (Gunsteren, 1998: 25).

Gunsteren, yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık modelinin temel unsurlarının, üç kavramdan hareketle daha sistematik bir şekilde izah edilebileceği görüşündedir. Bunlar 'kamusal alan', 'çoğulculuğun organize edilmesi' ve 'eylem'dir.

3.3.1. Kamusal Alan

"Cumhuriyetçi" kavramı vatandaşlığı, kamusal alanın tam da ortasına yerleştirir. Çünkü cumhuriyetçi düşünce geleneğine göre bu bir kamusal kurumlar ve kamusal etik meselesidir. Cumhuriyet tarzında örgütlenmiş olan bir siyasal yapıda vatandaşlık, hem bir görev hem de bir kurumlar manzumesi olarak telakki edilir. Her vatandaşın bu görevi deruhte etmeye hak ve yetkisi vardır ve bunu yaptığı da onun otoritesi, diğer vatandaşlarınkinden farklılık arz etmez. Siyasal eşitlik vatandaşlığın bir gereği olduğu için, politik duruş ve söz hakkı açısından tüm vatandaşlar eşittirler. Sosyal alandaki güç ve mevki eşitsizliklerini elimine etmeyi amaçlayan *sosyal eşitlik* ise yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık modeli açısından gerekli değildir. Mamafih, yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık anlayışında, bu eşit olmayan sosyal ilişkilerin herhangi bir bireyi siyasal eşitliğe girişte sahip olduğu haktan mahrum bırakışmasına da müsaade edilmez (Gunsteren, 1998: 26).

Gunsteren (Gunsteren, 1998: 26) "yeni-cumhuriyetçilik" kavramını, bu vatandaşlık anlayışının eski veya geleneksel cumhuriyetçi anlayışlardan farklı olarak, cumhuriyete total veya şümulü sadakat veya merbutiyet talep etmediğine işaret etmek üzere kullandığını belirtmektedir. Yeni-cumhuriyetçilik modeli, bireylerin birbirlerinden çok farklı olabileceklerini ve başka topluluklara güçlü bir bağlılık duygusu besleyebileceklerini kabul eder. Bu model, bireylerden cumhuriyete olan sadakatlerini diğer tüm bağlılıklardan öncelikli addetmelerini beklemez. Ancak halkın farklılıklarının önemli olduğu durumlarda, vatandaşlardan bu beklenebilir. Bu durum, yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık modelini karakterize eden ikinci unsur olarak, çoğulculuğun düzenlenmesi meselesini tedai ettirmektedir.

3.3.2. Çoğulculuğu Organize Etmek

Gunsteren'e göre (Gunsteren, 1998: 26) çoğulluğu organize etmek, yeni-cumhuriyetçi vatandaşların öncelikli görevleridir. Bu görevi yetkinlikle yerine getirmeleri, onların en önemli erdemlerinden biridir. Gunsteren'in çoğulculuktan kastettiği şey, bir kader topluluğunu paylaşan insanların aralarındaki farklılıklardır. Bu farklılıklar çok değişik türlerde olabilir. Hoş, şaşırtıcı ve heyecanlı olabilecekleri gibi tehlikeli, rahatsız edici, sinir bozucu ve anlaşılması zor da olabilirler. Keza kişisel, kültürel veya fiziksel de olabilirler. Burada önemli olan nokta, insanların birbirleri karşısında, farklılıklarını hesaba katmaktan kaçınamayacakları bir tarzda konumlanmış olmalarıdır. Gunsteren bunu *kader topluluğu* kavramına müracaat eder. Ona göre "*kader topluluğu*", bireylerin hayat veya çalışma tarzlarından taviz vermeden yekdiğerleriyle mutlaka karşı karşıya gelecek (yekdiğerinin çıkarına dokunacak) şekilde konumlandıkları ve kimlikleriyle toplumda rahatça temayüz edebildikleri taktirde söz konusu olur. Dolayısıyla kader topluluğu, insanların kendilerini içinde buldukları zorunlu bir yapı olup, bireylerin ondan kurtulmaları ancak ağır bedeller ödemeleriyle mümkün olabilir. Mamafih, insanların bu zorunlu yapıyla ne yapacakları, onu nasıl yorumlayacakları veya dönüştürecekleri, onların kendi tercih ve sorumluluklarıdır. Rahatsızlık vereni öldürebilir ya da toplama kamplarına gönderebilirler veya başka daha birçok şey yapabilirler. Vatandaşların kendilerini içinde buldukları bir kader topluluğuyla yapmaları gereken şey, insanların arasındaki mevcut ilişkileri anlamak, yorumlamak ve dönüştürmektir. Ama bunu yaparken şu iki noktaya özen göstermeleri elzemdir: İlk olarak, bu ilişkiler ilgili herkes tarafından istenecek veya tercih edilecek kadar önemli olmalıdır. İkincisi ise, yeni-cumhuriyetçi tarzında örgütlenmiş olan bir toplumda, her bir birey, kendi sesini duyurabileceği yani tercihlerinin dikkate alınacağı bir siyasal eşitlik pozisyonuna sahip olmalıdır. Vatandaşların görevi, kader topluluğunu bir cumhuriyete

dönüştürmektir. Ama bunu sağlamak için, öncelikle vatandaş vasfı taşıyan herkesin bunu *istemesi* gerekir.

Gunsteren'e göre (Gunsteren, 1998: 27) bunu başarabilmek için, insanların yetkin olmaları gerekir. Vatandaşlık duygusuyla ilgili tartışmalarda önemli bir yeri olan iyi niyet ve norm ve değerler üzerinde ittifak yeterli değildir. Bunlar bir kader topluluğunu cumhuriyete dönüştürmek için ne gerekli ne de yeterli şartlardır. Elbette hoşgörü ve saygı önemlidir; fakat farklılıkları organize etmeye yetecek derecede yetkinlik olmadan, onların bir anlamı yoktur. Vatandaşların yetkinliği, asla bireysel bir mesele değildir; çünkü yetkinlikleri ilgili olan herkes arasında uygun hale getirmek önemlidir. Mamafih, vatandaş yetkinliği aynı zamanda bireysel mükemmeliyet demek de değildir. Bütün gereken, insanlar arasındaki mevcut ilişkileri, herkes için bir anlam ifade edecek vatandaşlık doğrultusunda dönüştürme istek ve yeteneğidir. Bunun için de vatandaşların, vatandaşlıklarını yeniden üretecek şekilde *davranmaları* gerekir. Bu nokta bizi, yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık modelini karakterize eden üçüncü unsur olarak, 'eylem' meselesine götürmektedir.

3.3.3. Eylem

Gunsteren'e (Gunsteren, 1998: 27) göre vatandaşlık eylem yoluyla yaratılır ve yeniden üretilir. Her ne kadar birçok teori vatandaşlığın şartları ve sınırları üzerine odaklanmış ise de, cumhuriyetçilik vatandaşlığın özellikle fiili/ aktüel kullanımıyla ilgilenir. Yazarın, Yeni Cumhuriyetçi eylem tipi açısından, toplumsal ve bireysel koşullara belirleyicilik rolü atfetmekten özenle uzak durduğu dikkat çekmektedir. Şartlar şüphesiz önemlidir ama vatandaşlığın kurucu ögesi değildir. Doğru ve gerekli şartların varlığı, vatandaşlığın başarılı bir şekilde kullanılmasını garanti etmediği gibi, yokluğu da vatandaşları örnek vatandaş davranışları sergilemekten alıkoymaz. Vatandaşlığın en önemli şartının, onun aktüel kullanılış biçimi olduğu söylenebilir. Yetkinliğe gelince, burada yetkinlikten kasıt, seçkinci mükemmeliyetçilik değil, sıradan vatandaşın bilgi, kültür, birikim ve yeteneklerinin muhassalasından kaynaklanan yetkinliktir. Keza burada yetkin vatandaşlardan beklenen şey, mükemmelen düzenlenen ve o şekilde işleyen bir toplumda her seferinde mükemmel sonuçlara ulaşmaları değildir. Onlardan beklenen sadece cumhuriyetin aktif, sorumlu ve erdemli yurttaşları olarak, doğru eylemde bulunmalarıdır. Dolayısıyla burada belirleyici olan, cumhuriyetin vatandaşlarının vatandaşlığı oluşturacak ve geliştirecek şekilde eylemde bulunup bulunmadıklarıdır.

Kamusal nitelikli eylemlerin tümü, bu bakış açısından değerlendirilebilir. Amacının siyasal eşitlik olması nedeniyle, yeni-cumhuriyetçilik, diğer vatandaşlık modellerinden daha dar bir vatandaşlık modeli sunmaktadır. Böyle olmakla birlikte, tüm siyasal eylemlere tatbik edilebileceğine göre, bu model aynı zamanda oldukça geniş tatbikat sahası olan bir modeldir. Yeni-cumhuriyetçilik, kamusal nitelikte olanın dışındaki alanlarda müdahaleci olmak konusunda, diğer tüm modellerden daha tereddütlü, tedirgin ve isteksizdir. Özel ilişkilere müdahaleyi, sadece vatandaşlığa makul giriş hakkının önlendiği veya ihlal edildiği durumlarda tembih ve tecviz eder. Yeni-cumhuriyetçi bakış açısında, sosyal konsensüs başarılı vatandaş eylemi için şart değildir. Bu konsensüsün yokluğu anlamındaki çoğulluk (plurality), vatandaşların faaliyetlerinde eksen almak zorunda oldukları karakteristik durumdur. Farklılıklarını organize etmede başarılı olduklarında, sonuç zaten konsensüs olarak tezahür edecektir. Dolayısıyla konsensüs, bir eylem şartı değil, eylemlerin ulaşmayı amaçladıkları sonuçtur. O halde, konsensüsü vatandaş eyleminden önce eylemin bir şartı olarak koymak, at arabasını atın arka tarafına değil de önüne bağlamak kadar saçmadır (Gunsteren, 1998: 28). Aynı mantık özgürlüğe de uygulanabilir. Tam özgürlük vatandaş eyleminin bir şartı değildir. Aksine, vatandaşlık eylemi kavramı, insanları kölelikle özgürlük arasında bir yerde -tabiri caiz ise 'arafa'- konumlandırır. İnsanlar doğru yöne gittikleri ve özgürlüğe hanel getirecek eylemlerden uzak durdukları oranda/ taktirde/ sürece bu tercih ve eylemlerinin bir ürünü/sunucu olarak, özgürlük gelip kendilerini bulacaktır. Özgürlük bir durum veya tasarruf değil, kendisini edim yoluyla ortaya koyan

bir eylem biçimidir (Gunsteren, 1998: 28). Dolayısıyla özgürlük, her zaman, zemin ve şartlarda herkes için baştan var olmuş ya da bahşedilmiş bir lütuf değil, insanların onu elde etmeye yönelik beşeri müdahale, çaba ve eylemlilikleriyle varlık kazanabilecek bir hâsıladır.

4. Küresel Vatandaşlık Teorisi

Vatandaşlıkla ilgili teorilerin çoğu, vatandaşlıkla ulus-devlet arasında zorunlu bir bağ kurma ya da bu ikisi arasında böyle bir bağ varmış gibi gösterme eğilimindedirler. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Gunsteren'in vatandaşlık teorilerine ilişkin sınıflandırmasının da aynı eğilime sahip olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Mamafih, bugünün global dünyasında yaşanmakta olan ülkeler arası demografik seyyalite ile ilgili gelişme ve değişmelerin, bu teorik yaklaşım ya da varsayımları anlamsız kılmaya da -en hafif ifadeyle- cerh eder nitelikte olduğunu belirtmek gerekir.

Birçok düşünür ve akademisyene göre küreselleşmenin sonucu olan bu durum, vatandaşlık kavramının yeniden ele alınarak tanımlanmasını gerektirmektedir. Çünkü insanlar, yeni uluslararası bağlam ve alanda faaliyet göstermek için artık daha çok fırsatlara sahiptirler ve bu nedenle vatandaşlığın niteliği de değişmektedir. Bugünün kozmopolit vatandaşı, sorunlara küresel bakabilen, işbirliği içinde ve sorumluluk alarak iş gören, kültürel farklılıklara takılmayıp bunları kabullenen, eleştirel düşünebilen, çıkması muhtemel çatışmaları şiddet içermeyen yöntemlerle çözüme kavuşturma gayreti içinde olan ve hayat tarzını çevre duyarlılığı temelinde şekillendiren etkili bir kişiliktir (Gömleksiz ve Kılınç, 2013: 557). Ayrıca, günümüzün ulus – ötesi ya da küresel vatandaşlık olgusu, insanların bireyler olarak statü ve kimlikleri ile bir topluluk duygusunu paylaştıkları başka insanların hayatları arasında bağ kurmalarını gerektirmektedir. Bugün kitle iletişim araç ve teknolojilerinin yardımıyla, bu bağ yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde gerçekleşmektedir.

Vatandaşlığın niteliğinde ortaya çıkan bu yeni durumla ilgili çok sayıda örnek mevcuttur. Mesela, Avrupa Birliği Sözleşmesi ile 15 üye ülkenin halkına ortak vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Bu hakkı deruhte eden kişiler, Avrupa Birliği ülkeleri içinde seyahat hakkını da elde etmiş oldular. Ayrıca bunlar, yaşadıkları yerde oy verme ve kamu görevi alabilme hakkına da kavuşmuşlardır. Aynı şekilde, Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nde olduğu gibi, insan haklarının uluslararası hukukta önemli bir konuma getirilme çabası da küresel vatandaşlık kavramının anlamlı ve önemli bir düşünce olarak algılanmasını mümkün ve gerekli kılmıştır (Heywood, 2012: 255).

Sassen'ın (Sassen, 2002: 277) da belirttiği gibi, ortaya çıkan bu yeni durum, kısmen yekdiğeriyle bağlantılı iki temel transformasyonla alakalıdır. Bunlardan birincisi, 1980'li yıllardan beri ulus-devletlerin durumundaki ve kurumsal özelliklerindeki değişmelerdir. Bu değişmeler, büyük ölçüde küreselleşmenin farklı formlarından kaynaklanmış olup, ekonomide özelleştirmeden deregülasyona, oradan uluslararası insan hakları rejiminin artan önemine değin, geniş bir yelpazede vuku bulmuştur. Söz konusu değişmelerden ikincisi, çok sayıdaki aktör, grup, kesim ve topluluğun ortaya çıkmasının, devletteki bu transformasyonlarla direkt ilgili olması ve bunların -devlet tarafından temsil edilen- ulusla otomatik olarak özdeşleşmeye yansımalarıdır. İnternet ve kitle iletişim teknolojisi alanındaki diğer gelişmeler, ortak ilgi ve çıkarlara sahip birey ve gruplar arasında sınır-ötesi networkların oluşmasına imkân tanımıştır. Bunlar profesyonel networklarda olduğu şekilde ileri derecede uzmanlığa dayalı olabileceği gibi, insan hakları ve çevre duyarlılığı gibi belirli siyasal projelerle ilgili de olabilmektedir. Bu durum, farklı ve/veya alternatif topluluk üyeliği veya mensubiyet/ merbutiyet anlayışlarının doğmasına ve gelişmesine önayak olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu gelişme ve değişmelerin önemli etki ve yansımalarından biri, *ulus-ötesi* veya *kozmpolit* vatandaşlık formlarına kapı aralmasıdır. Dolayısıyla, Avrupalı pasaportu örneğinde de sergilendiği gibi, yeniden canlılık kazanan kozmopolitancılık ve ulus-ötesicilik söylemleri, *'küresel vatandaşlık'* teorileştirme ve kavramsallaştırmalarını politik gündeme taşımış ve bunun esaslı bir şekilde tartışılmasına hem zemin hazırlamış hem de bu tartışmayı gerekli kılmıştır.

5. Sonuç

Tarihte en çok değişkenlik gösteren, teoride en çok tartışılan ve siyasette en merkezi konumu işgal eden (Shklar, 1; aktaran Maas, 2010: 226) vatandaşlık, en genel anlamda bir siyasal topluluğa üye olma durumudur. Ancak, belirtildiği gibi bu, kavramın “en genel” tanımında böyledir; yoksa vatandaşlık “özünde tartışmalı” bir kavram olması nedeniyle, üzerinde ittifak sağlanmış bir tanıma henüz kavuşmuş değildir. Zaten farklı teorileştirme çabaları yoluyla kavramı tanımlama girişimlerinin nedeni de tanımdaki bu müphemiyet, dolayısıyla ittifaksızlık (ihtilaf) durumudur. Vatandaşlıkla ilgili teorilerde, tıpkı tanımda olduğu gibi, büyük bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları klasik, liberal, cumhuriyetçi, toplulukçu (komüniteryen) ve yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık teorileridir. Son zamanlarda küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan yeni sosyo-politik örgütlenme tiplerinin gerektirdiği yeni vatandaşlık tanımı ihtiyacını karşılamak üzere, ilgili literatürde “kozmopolitan”, “çokkültürlü” ve “ulus-ötesi” vatandaşlık adlandırmaları da yapılmıştır. Ancak biz bu çalışmada Gunsteren’in vatandaşlık modelleri tipolojisi ile sınırlıyız.

Gunsteren liberal, cumhuriyetçi, toplulukçu ve yeni-cumhuriyetçi olmak üzere dört vatandaşlık modeli tespit etmiştir. Ona göre bunlardan ilk üçü eski, sonuncusu ise yeni vatandaşlık modeli olup, esasen eski teorilerin yetersiz kaldığı yeni siyasal toplumun vatandaşlık tipini tanımlama ihtiyacını karşılama amacı taşımaktadır.

Liberal vatandaşlık modeli, vatandaşların evrensel geçerliliğe sahip bireysel hakları olduğu fikrinden hareket eder. Bu teori, öncelikle kendi çıkarı tarafından motive ve mobilize edilen bireyin çıkar hesabı etrafında döner. Siyasal topluluğun öncelikli görevi, vatandaşın haklarını mümkün mertebe koruyan yasal-siyasal bir örgütlenme biçimi tesis/ihdas etmektir. Bu örgütlenmede (negatif) siyasal özgürlük hayatı bir önem taşır. Bu itibarla, devletin vatandaşlarına yükleyebileceği tek yükümlülük, yasalara uyma yükümlülüğüdür. Liberal perspektif, bir siyasal toplulukta vatandaşların hak ve ödevlerini bildiklerini ve bunları usulü dairesinde deruhte ettiklerini varsayar. Zaten onlardan beklenen de bundan ibarettir. Liberal gelenekte, toplumun siyasal hayatında aktif bir şekilde yer alıp almayacağı, vatandaşın kendi tercih ve inisiyatifine bırakılmıştır. Kısaca liberal modelde, -moral boyutun ihmal edildiği eleştirilerini üzerine çekme pahasına-, ağırlık vatandaşlığın formel boyutuna verilmiştir (Carabain at al., 2012: 19). Dolayısıyla, onun rakibi veya alternatifi addedilen cumhuriyetçi modelin moral boyuta özel önem atfetmesi şaşırtıcı olmamalıdır.

Cumhuriyetçi vatandaşlık modeli, bütün kurgusunu topluluk üzerine teksif etmiştir. Ancak burada önemli ve öncelikli olan sosyo-kültürel topluluk değil, temel özellikleri *açıklık* ve *demokratik yönetim* olan siyasal topluluktur. Açıklıktan kasıt, siyasetin kamusal alanda aleniyet prensibi mucibince icra edilen bir faaliyet addedilmesidir. Demokratik yönetimden kasıt ise, siyasal toplulukla ilgili temel belirleyici kararları halkın almasıdır. Buradan cumhuriyetçi modelin vatandaşlık açısından moral boyuta atfettiği önem gündeme gelmektedir. “Kamu siyasetine ilişkin temel belirleyici kararları” (Holden, 2007: 7) halkın (siyasal topluluğun) alması, cumhuriyetçi modelin *aktif* ve *erdemli* yurttaştan beklediği moral bir davranış örüntüsüdür. Dolayısıyla bu modelin odak noktası, vatandaşın siyasal topluluğa yönelik yükümlülükleridir (Carabain at al, 2012: 20).

Toplulukçu vatandaşlık modeli, Gunsteren’in ele aldığı son geleneksel (eski) vatandaşlık modelidir. Bu model, bireyin tercih ve çıkarlarına yeterli önemi atfetmemesi yönüyle liberal modelle, siyasal toplumdan ziyade sosyo-kültürel topluluğa ağırlık vermesi yönüyle de cumhuriyetçi modelle ihtilaf halindedir. Bu modelin temel prensip ve kabulü, insanların doğaları itibarıyla sosyo-kültürel topluluğun bir parçası olduklarıdır. Toplulukçu modelde birey, ait olduğu daha büyük sosyal bütüne veya kolektiviteye (aile, aşiret, cemaat, cemiyet, devlet) olumlu katkıları temelinde bir değer ifade eder. Başka bir ifadeyle, bu modelde bireysel değil, ortak ya da kolektif amaçlar önemli ve belirleyicidir. Topluluğa sadakat, temel değerdir. Çatışmadan uzak bir karşılıklı rıza (konsensüs) hali,

iyi işleyen topluluğun temel özelliğidir (Carabain at al, 2012: 20). Tıpkı cumhuriyetçi modelde olduğu gibi, toplulukçu modelde de vatandaşların toplumda sosyo-politik ve kültürel anlamda aktif görev üstlenmeleri önemlidir.

Gunsteren, bu klasik vatandaşlık teorilerinin, son dönemlerde ortaya çıkan yeni siyasal toplumun gerektirdiği vatandaşlık tipini tanımlamada yetersiz kaldıklarını düşünmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak üzere, kendisiyle birlikte anılan yeni bir vatandaşlık modeli olarak “yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık” modelini önermiştir. Bu model, klasik modellerin liberal-bireyci, cumhuriyetçi ve toplulukçu umdelerini başarılı bir şekilde mezcetmekte ve esasen onların bir bileşkesinden oluşmaktadır. Bu vatandaşlık modelinin esasını, üç temel kavram oluşturmaktadır. Bunlar ‘kamusal alan’, ‘çoğulculuğun düzenlenmesi’ ve ‘eylem’dir.

Cumhuriyet tarzında örgütlenmiş olan bir siyasal yapıda vatandaşlık, hem bir görev hem de bir kurumlar manzumesi telakki edilmesinden ötürü, onun yeni formunun öngördüğü vatandaşlık tipinde, kamusal alanın çok özel bir yeri vardır. Cumhuriyetçilik düşüncesi bir yerde bir kamusal kurumlar manzumesi ve kamusal etik teorisidir; dolayısıyla bu düşünce için ‘kamusal alan’ hayati öneme sahiptir. Yeni-cumhuriyetçiliğin ikinci önemli yapıtaşı olan “*çoğulculuğu organize etmek*” ise yeni-cumhuriyetçi vatandaşların öncelikli görevleridir. Bu görevi yetkinlikle yerine getirmeleri, onların en önemli erdemlerinden biridir. Buna göre insanlar, kendilerinin seçmedikleri ve belirlemedikleri bir sosyal çevre içinde doğar ve yaşarlar. Bu, onların kader topluluğudur. Yeni-cumhuriyetçi vatandaşların görevi, bilinçli beşeri müdahaleleriyle, içinde yer aldıkları kader topluluğunu bir cumhuriyete dönüştürmektir. Bunu sağlamanın yolu ise, tıpkı kar taneleri gibi, birbirleriyle çarpışmadan (yekdiğerinin varlık, hak, çıkar ve tercihlerine halel getirmeden) birlikte yaşayabilecekleri bir sosyal-siyasal örgütlenme (cumhuriyet) tesis etmektir. Nihayet, Gunsteren’e göre vatandaşlık ‘eylem’ yoluyla yaratılır. Her ne kadar birçok teori vatandaşlığın şartları ve sınırları üzerine odaklanmış ise de, yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık modeli, özellikle ve öncelikle vatandaşlığın aktüel kullanımına bakar. Özgürlük her zaman, zemin ve şartlarda herkes için baştan verilmiş bir lütuf olmayıp, insanların onu elde etmeye yönelik bilinçli beşeri müdahale, çaba ve eylemlilikleriyle var olabilecek bir ürün/sonuç olduğundan, ‘eylem’ yeni-cumhuriyetçi vatandaşlık modelinin en önemli kurucu öğelerinden birini oluşturur.

Belirtmek gerekir ki, bu modellemeye yer alan “yeni-cumhuriyetçiliğin en ideal vatandaşlık modeli olduğu” fikri, Gunsteren’e aittir. Yoksa çağdaş siyaset bilimi literatüründe bu konu tartışmalıdır. Mesela, Gunsteren’in cemaatçi ve cumhuriyetçi modellere yönettiği eleştirilerin yeni-cumhuriyetçilik için de geçerli olabilecekleri söylenebilir. Nitekim Gunsteren yeni cumhuriyetçi sosyal siyasal örgütlenmenin tesisi için hatalardan beri, kötülüklerden arı ve kusurlardan münezzeh, neredeyse mükemmel bir insan tipi tahayyül etmektedir. Her ne kadar kendisi bunun mükemmellik anlamına gelmediğini belirtmiş olsa da, sıraladığı nitelikler bunu düşündürmektedir. Nitekim yazar, tıpkı kar taneleri gibi, hep bir arada oldukları ve hep birlikte yağıdıkları halde birbirlerine dokunmayan, birbirlerinin yaşam alanlarına ve haklarına halel getirmeyen yüce varlıklardan bahsetmektedir. Oysa beşeri varlık alanında yücelik, mükemmellik ve kusursuzluk söz konusu değildir. Zaten siyaseti gerekli kılan da toplumların meleklerden oluşmaması olduğuna göre, sosyal – siyasal örgütlenme ve vatandaşlık modelleri oluşturur veya geliştirirken, ancak siyasal idealizmin konusu olabilecek “*iyi insan*” tasarımıından değil de “*insan*” gerçeğinden yola çıkmak gerektiği kanısındayız.

Son olarak, Gunsteren’in vatandaşlık teorilerine ilişkin sınıflandırması, daha ziyade ulus-devlet bağlamı içinde kalınarak yapılmış olmasından ötürü, günümüzde önemi gittikçe artan ulus ötesi vatandaşlık boyutunu ihmal etmiş gözükmektedir. Halbuki Heywood’un (Heywood, 2012: 255) da belirttiği gibi, Avrupa Birliği Sözleşmesi ile 15 üye ülkenin halkına ortak vatandaşlık tanınması ve bu minvaldeki diğer gelişmeler, küresel vatandaşlık kavramının anlamlı ve önemli bir düşünce

olarak algılanmasını mümkün ve gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, vatandaşlığın küresel boyutunu ihmal eden bir modelleme girişiminin, önemli bir nakısa ile malû olduğu aşîkârdır.

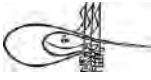
KAYNAKÇA

- Aristotle (1984). *The Politics*, translated by C. Lord. Chicago: University of Chicago Press.
- Bal, Hüseyin (2014). “Pozitif Özgürlüğün Zorunlu Paternalizmi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/1 Winter 2014, p. 63-75,
- Bellamy, Richard (2008). *Citizenship: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Carabain, Christine at al. (2012). *Global Citizenship From Public Support to Active Participation*, Amsterdam: Ncdco.
- Carens, J. H. (2000). *Culture, Citizenship, and Community. A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness*, Oxford: Oxford University Press.
- Castles, Stephen and Alastair Davision (2000). *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*, London: Macmillan Press.
- Cohen, Joshua (1999). “Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of the Demos”, *International Sociology*, 14 (3), pp. 245–268.
- Delanty, Gerard (2002). “Communitarianism and Citizenship”, *Handbook of Citizenship Studies*, Engin F. Işın and Bryan S. Turner (eds.), London: Sage Publications, pp. 159-175.
- Gömleksiz M. Nuri ve H. Hüseyin Kılınç (2013). “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımları Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/12 Fall 2013, p. 555-568, Ankara-Turkey.
- (2014). “Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/5 Spring 2014, p. 993-1004, Ankara-Turkey.
- Gunsteren, Herman R. (1998). *A Theory of Citizenship: Organizing Plurality in Contemporary Democracies*, Colorado: Wesbiew Press.
- Held, David (2006). *Models of Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Heywood, Andrew (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*, Çev. Hayrettin Özler, Ankara: Liberte Yayınları.
- (2012). *Siyaset Teorisine Giriş*, Çev. Hızır Murat Köse, İstanbul: Küre Yayınları.
- Holden, Barry (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*, Çev. Hüseyin Bal, Ankara: Liberte Yayınları.
- Jones Emma and John Gaventa (2012). *Concepts of Citizenship: A Review*, Brighton: Institute of Development Studies.
- Kymlicka, Will and W. Norman (1994). “Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory”, *Ethics*, 104 (2), pp. 352–381.

- Leydet, Dominique (2014). "Citizenship", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/citizenship/>.
- Maas, Willem (2011). "Citizenship", *The Encyclopedia of Political Science*, George Thomas Kurian (Editor-in-chief), Washington: CQ Press, pp. 226-230.
- Mountz, Alison (2009). Key Concepts in Political Geography (Eds. Carolyn Gallaher, Alison Mountz and others), California: Sage Publications.
- Pocock, J. G. A. (1995). "The Ideal of Citizenship Since Classical Times", R. Beiner (Ed.), *Theorizing Citizenship*. Albany: State University of New York Press.
- Seassen, Saskia (2002). *De-Nationalization*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Shklar, Judith N. (1991). *American Citizenship: The Quest for Inclusion*, Cambridge: Harvard University Press.
- Vimo, Jackie (2010). "Citizenship", *Encyclopedia of Political Theory*, Mark Bevir (ed.), London: Sage Publications, pp. 180-184.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Bal, H., (2015). "Siyaset Teorisinde Vatandaşlık Modelleri: Herman R. Van Gunsteren'in Sınıflandırması / Citizenship Models In Political Theory: Herman R. Van Gunsteren's Classification", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8964>, p. 17-36.

GELATIN ISSUES IN HALAL FOOD PROCESSING FOR MUSLIM SOCIETIES*

*Ali BATU***

*Joe M. REGENSTEIN****

*Ismail Sait DOĞAN*****

ABSTRACT

Religious Muslim people pay attention to halal food consumption. They avoid unlawful or suspicious food. Last decade consumed foods often consist of ready-made food. Unfortunately, they are produced without religious obligations taking into account by certain companies. Thus, some non-lawful food additives may be used. Gelatin's wide use impacts Muslims and Jews as the halal and kosher food regulations do not permit products that are derived from pigs. Gelatin can be used in every phase of daily life due to it is multipurpose food additive. Gelatin's largest single food use is in water gel desserts. It is used a wide application area such as gelling product, concentration, glazing and as encapsulating material. It is used also in cosmetic, and pharmaceutical industries. The main sources of gelatin are from pigskins, cattle bones and cattle hides. Generally pig-skin gelatin is the quickest to make and least expensive process. In recent years several new initiative have started to produce halal bovine gelatin in Turkey and in Muslim Countries. Halal gelatin can be produced from cow, fish and chicken. At present, fish gelatin is considerably more expensive than gelatin that is produced traditionally. Another alternative for mammalian gelatin can be chicken skin gelatin if it is slaughtered in the Islamic way.

STRUCTURED ABSTRACT

Gelatin production and consumption has been performed since ancient times in the World and Turkey, and it is increasing steadily. Last year gelatin has been produced about 300 thousand tons in the world and it is known that it also belongs to Europe about 65% of it. It is estimated that the gelatin consumption in Turkey about 5,000 tons per year. Religious Muslim people pay attention to halal food consumption.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** corresponding author, Prof. Dr. Department of Food Engineering, Faculty of Engineering, Mevlana University, El-mek: alibatu42@gmail.com

*** Department of Food Science, Cornell University, Stocking Hall, Ithaca, NY 14853-7201, USA

**** Department of Food Engineering, Faculty of Engineering&Architecture, Yüzüncü Yıl University

Thus they avoid unlawful (haram) or suspicious food. Consumed foods often consist of ready-made food. Unfortunately, they are produced without religious obligations taking into account by certain companies. Thus, some non-lawful food additives may be used in some produced foods in Turkey. Gelatin's wide use impacts Muslims and Jews as the halal and kosher food regulations do not permit products that are derived from pigs or from mammals and birds that are not slaughtered following the religious requirements.

The main sources of gelatin are from pigskins, cattle bones and cattle hides. Generally pig-skin gelatin is the quickest to make and least expensive process. Gelatin has been produced commercially from beef, pork, and fish. Gelatin is usually prepared from bones, tendons, and cartilage by extraction in hot water, where collagen is hydrolysed to produce gelatin. The resulting solution is evaporated to concentrate, clarified, and chilled to create a gel, which can subsequently be dried and then cut into sheets or powdered. During gelatin manufacturing, the conversion of collagen to gelatin yields molecules of varying mass, due to the cleavage of inter-chain covalent crosslinks and the unfavorable breakage of some intra-molecular peptide linkages. As a result, the gelatin obtained has a lower average molecular weight than native collagen, and consists of a mixture of fragments. The manufacturing procedure for mammalian gelatins consists of cleaning, pretreatment, extraction of gelatin, filtration, concentration, evaporation, sterilization and drying. Prior to pretreatment, porcine skins and cattle hides are cleaned with water.

In recent years several new initiative have started to produce halal bovine gelatin in Turkey and in Muslim Countries. Muslims, even beef gelatin is of concern if it was not from animals slaughtered halal, or possibly kosher. Halal gelatin can be produced from fish and chicken other than bovine animals. Gelatin produced from the skin of a tuna fish has different properties from that of a Nile perch or tilapia. At present, fish gelatin is considerably more expensive than gelatin that is produced traditionally. This is mainly because of the high cost of transport and the low concentration of collagen in fish skins. Fish gelatin has been highlighted as a better alternative in some cases to mammalian gelatins, particularly with qualities such as a lower melting point, resulting in faster dissolution in the mouth with no residual 'chewy' mouthfeel. Another alternative for mammalian gelatin can be chicken skin gelatin if it is slaughtered in the Islamic way. Poultry skin and bones are expected to yield gelatin in the near future, but commercial production is currently limited due to low yields. Chicken gelatin has a chemical composition similar to bovine gelatin and better physicochemical properties compared with those reported for fish gelatins.

Gelatin manufacturers tend to work hard to greater use of gelatin because of it is a kind of protein and its unique functional properties. That is why gelatin can be used in every phase of daily life due to it is multipurpose food additive. Gelatin's largest single food use is in water gel desserts. Gelatin is widely used in many food productions. During yogurt and ice-cream processing or storage, casein may lose its stabilizing properties. The use of different concentrations of gelatin would provide the manufacturer with the possibility of obtaining a wide range

of textures in food products. Gelatin is used as a beverage clarifier, e.g., as a fining and clarifying agent for fruit and vegetable juice. In the confectionery industry, gelatin is not only used for its thermoreversible gelling, but also for its foaming, foam-stabilizing, binding, and emulsifying qualities as well as for its ability to control crystallization. The meat industry uses considerable quantities of edible gelatin in applications such as boned-cooked hams, meat loaves, sausages, canned hams, and meat jellies. Gelatin is used with the ultimate aim of absorbing juices, which separate out during cooking processes and serve for coating purposes. It is a functional gelling protein widely used in cosmetic, and pharmaceutical industries also. In this article the functional properties and uses of gelatin will be described, focusing on their role in the Muslim community.

Key Words: food production, gelatin, muslim society, halal food

MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA HELAL GIDA ÜRETİMİNDE JELATİN PROBLEMİ

ÖZET

Jelatin üretimi ve tüketimi Dünyada ve Türkiyede ilk çağlardan beri yapılmaktadır ve gittikçe de artmaktadır. Son yıllarda Dünya da yaklaşık 300 bin ton civarında jelatin üretildiği ve bunun da yaklaşık % 65'inin Avrupaya ait olduğu bilinmektedir. Türkiye de yılda 5000 ton civarında jelatin kullanıldığı tahmin edilmektedir. Müslüman dindar insanlar gıda tüketiminde helal gıdaya dikkat ederler. Böylece haram veya şüpheli gıdalardan kaçınmaktadırlar. Tüketilen gıdalar çoğu zaman üretilmiş hazır gıdalardan oluşmaktadır ve belli firmalar tarafından maalesef dinî vecibeler dikkate alınmadan üretilmektedir. Böylece Türkiyede üretilen bazı gıdalarda helâl olmayan katkı maddeleri kullanılmış olabilir. Jelatin kullanım, helal ve koşer gıda tüzüğüne domuz üretilmiş ürünlere izin vermediğinden Müslümanlar ve Yahudilerin hayatını geniş bir şekilde etkiler. Bu tüzükler ninin gerektirdiği şekilde kesilmemiş olan memeliler ve kuşlardan üretilmiş ürünlere de izin vermezler.

Jelatinin ana kaynakları domuz derisi, sığır ve domuz kemikleri ve sığır derileridir. Genellikle domuz derisi jelatin üretimi için kolay ve hızlı olduğu gibi çok ucuz bir üretim yöntemine sahiptir. Ticari olarak jelatin sığır, domuz ve balıktan imal edilmektedir. Jelatin genellikle kollajenin sıcak su içinde ekstre edilerek kemik, tendonlar ve kıkırdaktan hidroliz yolu ile elde edilirler. Elde edilen çözelti, konsantre etmek için buharlaştırılır, durultulur, saflaştırılır, jel haline gelmesi için dondurulur ve nihayetinde kurutulularak yaprak veya toz haline getirilir. Jelatin imalatı sırasında, jelatinin kollajene dönüşümü verimi zincir-arası kovalent çapraz bağların parçalanması ve bazı molekül içi peptid bağlantılarındaki olumsuzluklarının kırılması sonucunda oluşur. Bunun bir sonucu olarak, elde edilen jelatin doğal kolajenden daha düşük bir ortalama molekül ağırlığına sahip olup bunların parçalarından oluşan bir karışımdır. Memeliden elde edilen jelatin imalat prosedürü temizleme, ön işlemler, jelatin ekstraksiyonu, filtrasyon, konsantrasyon, buharlaştırma,

sterilizasyon ve kurutma şeklindedir. Ön işlemler öncesinde, domuz derileri ve hayvan derileri su ile temizlenir.

Son yıllarda Türkiye ve Müslüman Ülkelerde helal sığır jelatini üretmek pek çok yeni girişim başlamıştır. Müslümanlar, eğer sığır kesimi helal yöntemlere göre yapılmamış ise halen sığır jelatininin helal olup olmadığı konusunda endişeye sahiptirler. Helal jelatin büyükbaş hayvanların dışında tavuk ve balıktan da üretilebilir. Bir ton balığı derisine üretilen Jelatin Nil levrek ya da tilapia balıklarından daha kalitelidir. Şu anda, balık jelatini geleneksel olarak üretilen jelatinden önemli ölçüde daha pahalıdır. Bunun temel nedeni ulaşımın yüksek maliyeti ve balık derilerinin düşük kollajen içeriğine sahip olmasından dolayıdır. Balık jelatini memeliden elde edilen jelatinlere bazı durumlarda daha iyi bir alternatiftir. Özellikle düşük kalıntı, kolay çiğnenebilen, lezzet ile ağızda hızlı çözünme özelliğine sahip olan ve düşük bir erime noktası özelliklerine sahiptir. Helal jelatin üretiminde hammadde olarak memeli hayvan deri veya kemikleri kullanımı yerine alternatif olarak tavuk derisi kullanılabilir. Ancak tavuk derisi ve kemiğinden jelatin üretiminin verimi düşüktür. Bunun için ticari üretim şu anda çok sınırlı düzeyde olup sığır jelatini veya domuz jelatini üretimi daha ekonomiktir. Ancak bu sorun yakın gelecekte çözülebilir.

Jelatin üreticileri bir nevi protein olması sebebiyle, jelatinin günlük hayatın her safhasında kullanılabilmesi için yoğun çaba göstermekte ve böylece jelatinsiz ürün neredeyse hemen hemen yok gibidir. Jelatin, sahip olduğu eşsiz fonksiyonel özellikleri nedeniyle çok amaçlı bir gıda katkı maddesi olup yaygın olarak kullanılmaktadır. Jelatin jel içerikli tatlılarda yaygın olarak kullanılan tek gıda olup birçok gıda üretiminde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Yoğurt ve dondurma işleme veya depolama sırasında, kazein onun stabilize edici özelliklerini kaybedebilirler. Farklı jelatin konsantrasyonlarının kullanılması gıdanın geniş bir tekstür yelpazesinde gıda ürünleri elde etmelerini sağlar. Jelatin meyve ve sebze suyu için durultucu, saflaştırma ve renk açıcı madde olarak kullanıldığı gibişekerleme sanayiinde, jelatin, köpük stabilize etme, köpük bağlanma, emülsiyon niteliklerini geliştirme ve kristalleşmeyi kontrol etme yeteneği ile jelleşmeyi düzenlemek için kullanılır. Et endüstrisi gibi kemikli pişirilmiş jambon, sosis, konserve ve jöle gibi uygulamalarda yenilebilir jelatin önemli miktarda kullanır. Jelatin pişirme işlemi sırasında dışarı ayrılmak arzusunda olan suları bağlayıcı ve ürünü kaplama amaçlı olarak kullanılır. Bu makalede müslüman toplumunun helal gıda tüketimi ile ilgili sorunları üzerine odaklanarak jelatinin fonksiyonel özellikleri ve kullanım alanları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gıda üretimi, jelatin, müslüman toplum, helal gıda

1. Introduction

In general consumers' attitudes and behaviours towards food are determined by individual and environmental factors, such as marketing and advertising, one's personal situation and food specific properties. Religion is one of the potential individual factors that will shape consumption decisions, especially among Muslims (Rezai et al., 2012: 33). Countries across the globe, Muslim

and non-Muslim alike, have boosted income from food exports by paying attention to the needs of Muslims. Introducing a halal standard in 2004, has helped Malaysia secure a worldwide market share worth billions of dollars. Seeing the economic potential, even non-Muslim countries have started to take important steps to produce food and non-food items in conformity with Muslim requirements (Aziz & Vui, 2012: 1820). Muslims, especially in Muslim countries, are showing an increased awareness about their obligation to consume properly prepared halal food (Mohd, 2004: 4) and just saying “Halal” on the package may be insufficient. Muslims have become much more concerned about the integrity of halal products in recent years with a greater focus on the entire supply chain (Batu & Regenstein, 2014: 113).

The demand for halal food has increased in parallel with the growth of the Muslim population to about 1.7 billion people (over 20% of the world’s population is Muslim). The halal market worldwide is estimated at about 2.1 trillion USD. The halal market is growing at an estimated 25% per year (Ahmad et al., 2013: 1073), making halal food preparation a lucrative business not only among Muslim but also in non-Muslim countries. The growth of the halal food market is occurring not only in Muslim countries but also in western markets with significant and growing Muslim populations among which halal observance is on the increase (Aziz and Chok, 2012: 3). The global trade in halal food products has been estimated to be around 80 billion US dollars, or some 12% of the total trade in agri-food products. With expected increases in both the population and incomes of Muslim consumers, this percentage is certain to increase. Furthermore, with Muslims projected to account for 30% of the world’s population by 2025, halal foods could easily account for 20% of world trade in food products (Karim and Bhat, 2008: 643).

The Muslim population in the U.S. is developing a stronger market presence each year. Over the past 30 years, many halal markets and ethnic stores have sprung up, mainly in the major metropolitan areas. Most of the 6 to 8 million Muslims in North America observe halal laws, particularly the avoidance of pork, but the food industry has for the most part ignored this consumer group (Regenstein et al., 2003: 112).

Halal means lawful or permitted by Islamic law (Riaz and Chaudry, 2004: 20). Most of the time “Halal” is position in people’s minds as something that is related to food. However, halal products include cosmetics and pharmaceuticals, and may also refer to other aspects of Muslim law (Regenstein et al., 2003: 111). In addition to the halal requirements, Muslims also want their food to be *Toyyiban* (i.e., wholesome and of good quality).

Halal food also very important for halal nutrition. Interests were related to halal food has emerged in Turkey in the 1970s. This orientation began with margarine suspicions by religious belief peoples and it was continued to ensure that the daily meat requirement from religious butchers. For these reasons, a devout Muslim has been in constant search for halal food. They refrained from suspicious circumstances. Halal foods are allowed under Islamic dietary guidelines (Batu and Regenstein, 2014: 115-120; Batu, 2015: 72-80). Covering many sectors such as food, textile, transport, finance and tourism “halal industry” has grown quickly. Muslim consumers’ expectations of “halal food, halal finance, halal transportation and halal holiday” are one of the most important factors that lead to the growth of the halal market. Because of expectations such as Islamic lifestyle, hygiene, security and the services just for women the concept of “halal tourism” has become more demanded in the world and in Turkey. That is why it is need to define the concept of “halal tourism” with its elements such as “halal hotels, halal transportation, halal food, halal tour packages and halal finance (Akyol and Kılıç, 2014: 175).

Food and consumer products can contribute either positively or negatively to social coherence in a diverse culture. Therefore, it is important that all members of society have products

that they can consume and ideally share with others. For Muslims, like many other religions, the detailed interpretations of their laws may vary amongst Muslim for many different reasons. This requires a tolerance among different Muslim groups for each other and works to preclude developing a single halal standard. Practicing Muslims follow the dietary laws written in the Quran. The Islamic laws among their major points require Muslims to avoid eating or using products derived from pigs, to properly slaughter acceptable animals and to avoid alcohol.

There are many different ingredients used in foods (Nakyinsige et al., 2012: 210). Gelatin is one of the most widely used ingredients and by definition is always of animal original. It is currently available commercially from cattle, pigs and various fish species. The main raw materials are bones and skins of pigs and cattle (Boran, 2011: 98-101). For Muslim and normative mainstream Jewish consumer pork gelatin or cattle gelatin not slaughtered following the religious requirements are unacceptable.

2. What are Halal, Haram and Makbooh?

As a Muslim, it is an obligation to follow the Holy Quran and the Traditions (Sunnah) of the Prophet Muhammad (peace be upon him, pbuh). The halal dietary laws define food products as “Halal” (permitted) or “Haram” (prohibited) (Chaudry, 1992: 93). A few items may be classified as “Makbooh” (questionable to detestable). The latter category although limited is subject to many interpretations and require further research. Guidance on appropriate Islamic practices is sought from religious bodies or religious teachers with a thorough knowledge of the religious texts of Islam. However, the Holy Quran and the Hadiths and Sunnah (the practices and statements of Prophet Muhammad, pbuh) remain unchanged and unaltered. The Hadiths and Sunnah are an extension and explanation of the Quran. However, in addition Islamic law works through Ijma or consensus (i.e., agreement of the Muslim community on a point of faith or action) and Qiyas or reasoning by analogy (i.e., the decision of an expert on Islamic law on the basis of the known law of the Quran and the Sunnah). These decisions may be open to interpretation to meet the needs of a particular time, place, and circumstance (Alhabshi, 2013: 851-853). According to the law, Muslim must only consume halal foods and avoid haram ones. Halal and haram are Arabic words which means lawful, valid; and unlawfull and forbidden, respectively. To be halal in modern times requires a detailed understanding of the components of food. For instance, the Quran and Hadiths clearly indicate the types of meat that are permissible for consumption such as cow, lamb, goat, camel and chicken, and then explains how these animals are to be slaughtered. The halal method of animal slaughter involves a swift, deep incision with a razor-sharp nick-free knife on the neck, cutting the jugular veins and carotid arteries on both sides along with the trachea and esophagus but leaving the spinal cord intact. The people who slaughter the animal are preferably Muslims but people of the book (Christians and Jews) also may be able to slaughter. During slaughtering “Bismillah-u-Allah-u-Akbar” (God is the one and the greatest) or only “Bismillah” must be said (Karaman, 2011: 4).

Allah (the Arabic word for “God”) in the Quran orders humans to eat things that are lawful for Muslims and all mankind in versus such as: “You eat the lawful and clean foods that were given you by Allah, and do your duty, you must fear from Allah to whom you have faith in him” (Al-Maide/88). All “carrion, blood, pork, animals slaughtered on behalf of a god other than Allah, animals that are strangled or shot and killed rather than wounded” is haram. As a consequence pork and pork products, ingredients made of blood and blood products, carnivorous animals, birds that eat meat, reptiles, dead animal parts, an animal where there was an interruption during slaughter, and a failure to cut all the required pipes are haram. The gelatins produced from halal animals, such as cattle, camels, sheep, goats, deer, chickens, ducks, and game birds when religiously slaughtered are halal. The problem is that most currently available gelatin is not produced from religiously slaughtered animals.

3. What is Gelatin and its impact on Muslim Society?

Gelatin is a water-soluble functional protein that forms transparent gels on cooling. It is obtained by partial hydrolysis of collagen in animal skins, bones and tendons (Johnston-Banks, 1990: 233). It has been produced commercially from beef, pork, and fish. Gelatin is usually prepared from bones, tendons, and cartilage by extraction in hot water, where collagen is hydrolysed to produce gelatin. The resulting solution is evaporated to concentrate, clarified, and chilled to create a gel, which can subsequently be dried and then cut into sheets or powdered. The quality of gelatin obtained is closely related to the raw material quality and the production techniques. Gelatins are classified according to whether an acid or an alkali is used in the final pre-extraction step. If an acid solution is used as the final solvent, type-A (acid processed gelatin) is obtained. If an alkali is the final solvent then type-B gelatin (alkali processed gelatin) is obtained. Type-A gelatin's isoelectric point is higher compared to that of type-B gelatin, as a mild acid process does not remove the amide nitrogen of the glutamines and asparagines (Verbeek, 2012: 85). Therefore, the resulting gelatin's isoelectric point is often around 9.4. If a more severe acid treatment is required, then some of the amide groups are hydrolyzed and the isoelectric point would be between 6 and 8. Type-B gelatin's isoelectric point might be as low as 4.8 (Boran and Regenstein, 2010: 121).

A good quality finished dry gelatin is tasteless, odorless, transparent, and almost colorless or slightly yellow. It swells strongly in cold water and dilute acids, but does not dissolve. Upon heating, the swollen gelatin dissolves to form a viscous solution that is able to form a gel on cooling. Gelatin forms cold reversible gels, forming and stabilizing foams, serves as a binding and emulsifying agent and controls the crystallization of sugar (Schrieber and Gareis, 2007: 186). Gelatin has been used in various food products for centuries because it can be obtained naturally as part of traditional cooking processes. In recent years, approximately 300,000 tonnes of gelatin are produced each year, of which about 65% is manufactured in Europe. The actual production in 2007 was about 326 000 tons, of which 46% was from pigskin, 29.4% from bovine hides, 23.1% from bones, and 1.5% from other parts and other animals (Gomez-Guillén et al., 2002: 28-33).

In recent years several new initiative have started to produce halal bovine gelatin in Turkey. A factory set up by a company called "Türkjel" was established in Tuzla, Istanbul and the successor company "Halavet" is currently processing about 2000 tonnes per year of Type B beef hide gelatin. In addition, a factory in Gonen was founded in Balıkesir province by a company called "Seljel" in 2010 to also produce cow hide gelatin. But their capacity is not enough to accommodate Turkey's needs (Yetim, 2011: 89-91).

As a raw material, gelatin may present issues for Muslim consumers. How does one know that proper halal procedures were followed? And even if certified halal, was it really certified by a halal certification organization and, if so, can the certifier be trusted? Because of the occurrence of mad cow disease in some European countries, particularly in the UK, and because of an increase in pig production, the price of pork gelatin has fallen, often making it the gelatin of choice. And for many Muslims, even beef gelatin is of concern if it was not from animals slaughtered halal, or possibly kosher. The risk of potential contamination with viruses and prions, such as the BSE, which was responsible for the human Creutzfeldt Jacob disease (CJD) in the 1980s, causes concerns in the ingredient and food-processing industries as well as in medical and pharmaceutical industries. However, a study published in 2004, demonstrated that the gelatin production process destroys most of the BSE that may be present in the raw material (Karim and Bhat, 2008: 645). Although there are some alternative gelling agents of plant origin, thousands of food products around the world use an unlawful gelatin and unfortunately often try to sell these haram food products to Muslims.

4. Functional Properties and Uses of Gelatin

The properties of gelatin depend on the source and type of collagen. The functional properties of gelatin can be divided into two groups. The first group of properties is associated with gelling and includes gel strength, gelling time, setting and melting temperatures, viscosity, thickening, texturizing and water retention properties. The second group of properties relates to gelatin's surface behavior, for example, emulsion formation and stabilization, protective colloid function, foam formation and stabilization, film formation and adhesion/cohesion (Karim and Bhat, 2009: 567). The most commonly used gelatin property is its ability to form thermoreversible gels. At a few percent gelatin in water, gelatin's gel-melting temperature is below body temperature ($<35^{\circ}\text{C}$), which can provide gelatin products with a unique 'melt-in-the-mouth' quality. When gelatin gels are heated, they soften and turn into a liquid. Being able to melt below human body temperature allows gelatin to melt and release flavor when it is taken into the mouth, which is a desirable sensorial property for some food products (Choi and Regenstein, 2000: 198). Another important characteristic of gelatin is that its gel strength is relatively higher than most of the other common gelling agents, which are usually carbohydrates and obtained from vegetable sources (Badii and Howell, 2006: 635-638).

For food applications, the most important properties used commercially to characterize gelatins are gel strength, viscosity, gelling, and melting points. These properties are affected by many factors, such as the average molecular weight and size, distribution of the gelatin molecules, the concentration of the gelatin solution, gel maturation time, gel maturation temperature, pH, and salt content (Karim and Bhat, 2009: 571). As both the Muslim and Jewish communities have an interest in alternate sources of gelatin, a number of studies on the properties of fish gelatin have been conducted and these papers have been reviewed (Norland, 1990: 328).

The physicochemical and functional properties of fish gelatins have been studied extensively, especially with respect to its rheology (Jones, 2004:30-45). Liu et al (2008: 417) published a critical review on key analytical issues affecting the study of gelatins. Overall, fish gelatins have lower concentrations of the imino acids proline (PRO) and hydroxyproline (HYP) compared to mammalian gelatins, and warm-water fish gelatins (such as bigeye-tuna and tilapia) have a higher imino acid content than cold-water fish gelatins. The PRO and HYP contents are approximately 30% of the total amino acids for mammalian gelatins, 22–25% for warm-water fish gelatins, and 17% for cold-water fish gelatin (Muyonga et al., 2004: 591). During gelatin manufacturing, the conversion of collagen to gelatin yields molecules of varying mass, due to the cleavage of inter-chain covalent crosslinks and the unfavorable breakage of some intra-molecular peptide linkages (Zhou et al., 2006: 313-314). As a result, the gelatin obtained has a lower average molecular weight than native collagen, and consists of a mixture of fragments (Karim and Bhat, 2009: 571). Liu et al (2008: 417) obtained gelatin from the skin of channel catfish. The gelatin showed high gel strength and has different amino acids compared to that of porcine skin gelatin. The gelatin from channel catfish skin also has a higher gelling ability and a lower thermo-stability than porcine skin gelatin.

Food safety/quality (Toyyiban) is also of concern to Muslims. Henson and Traill (1993: 154) define food safety as the opposite of food risk, i.e. the dangers posed by foods, which reflects the probability of not suffering some hazard from consuming a specific food. It is important to ensure that all food businesses produce food that is safe at the time of human consumption. In addition, food hygiene also plays an important role in avoiding food poisoning. Food hygiene is defined as keeping premises, staff and equipment clean, and handling and storing food safely. However, most halal supervisions do not take this into account when they certify food products as halal.

5. Potential Solution of Gelatin Problems in Muslim Society

5.1. Gelatin manufacturing from mammalian gelatin

The manufacturing procedure for mammalian gelatins consists of cleaning, pretreatment, extraction of gelatin, filtration, concentration, evaporation, sterilization and drying. Prior to pretreatment, porcine skins and cattle hides are cleaned with water. Bones are crushed and soaked in 4-7% HCl (>2 days) to remove minerals like calcium carbonate resulting in a sponge-like bone material called ossein. The raw material prior to gelatin extraction can be pretreated as mentioned previously using either acid or alkali. Which pretreatment is applied depends on the collagen source, the number of covalent cross-linkages which increases with the age of the animal as well as the desired quality of the final gelatin. A short pretreatment with dilute acid (mild pretreatment) is typically used for the less covalently cross-linked collagens found in young animals while a more intense alkali pretreatment (severe pretreatment) is usually applied for the more covalently cross-linked collagens found in older animals. The pretreatment methods bring about both physical and chemical changes in the collagen molecules (Haug and Draget, 2009: 67-86).

5.2. Fish or Chicken Gelatins as an Alternative Gelatin

Besides the religious issues, the outbreak of mad cow disease (BSE, bovine spongiform encephalopathy) in the 1980s accelerated the search for a mammalian gelatin alternative. Gelatin produced from the skin of a tuna fish has different properties from that of a Nile perch or tilapia. At present, fish gelatin is considerably more expensive than gelatin that is produced traditionally. This is mainly because of the high cost of transport and the low concentration of collagen in fish skins. Fish gelatin is subject to different regulations regarding the need to declare it on a label because of potential allergenic concerns (Schrieber and Gareis, 2007: 82).

Fish gelatin has been highlighted as a better alternative in some cases to mammalian gelatins, particularly with qualities such as a lower melting point, resulting in faster dissolution in the mouth with no residual 'chewy' mouthfeel. Fish skin, which is a major by-product of the fish-processing industry, causing waste and pollution, could provide a valuable source of gelatin (Nagai and Suzuki, 2000: 277). Fish gelatin is normally extracted from fish skin and can be pre-treated using both acid and alkali. These skins can be frozen. The fish skins should then be thawed, cleaned thoroughly by washing with cold water to remove any fat or muscle that may still be present and treated with alkali or organic acids, often both to remove proteins and to swell the collagen, respectively, for up to 24 h. The order may be based on the final optimization. The skins are then extract, most often with water (over 40°C). This may be followed by various clean-up steps such as filtration and contact with activated charcoal. It can then be dried usually by vacuum drying (Schrieber and Gareis, 2007: 79; Sebastian, 2014: 43-44).

The cold-water fish gelatins characteristically exhibit good film formation and have good emulsifying properties. As a result, the main application areas are currently the embedding of oil-based vitamins during spray-drying or using other micro-encapsulation techniques. In contrast, the gelatin produced from fish taken from warmer waters has good gelling properties; it is in fact very similar in nature to the more common types of gelatin and is used in the food and pharmaceutical industries (Sebastian, 2014: 44).

Another alternative for mammalian gelatin can be chicken skin gelatin if it is slaughtered in the Islamic way. Poultry skin and bones are expected to yield gelatin in the near future, but commercial production is currently limited due to low yields. However, there are few peer-reviewed studies available on the production of gelatin from chicken skins and none on chicken bone gelatin. Chicken gelatin has a chemical composition similar to bovine gelatin and better physicochemical

properties compared with those reported for fish gelatins. The gel strength of chicken gelatin was significantly higher than that of bovine gelatin and both formed stable structures on cooling. Chicken gelatin showed higher gelling temperatures compared to bovine gelatin (Sarbon et al., 2013: 148).

5.3. Possible Approaches for Gelatin Alternatives

New approaches to develop gelatin alternatives for the food industry must be carried out (Morrison et al., 1999). Many gelatin alternatives proposed for the food industry are polysaccharides where gelation is based on cation-induced junction zones, and which do not have the defined melt/set characteristics of gelatin. Some examples are gellan, alginate or carrageenan-based gels. The polysaccharide-based gelatin alternatives generally have less flexible molecular backbones, leading to higher viscosities than gelatin. Agoub et al (2007: 713) have suggested that mixtures of pyruvate-free xanthan and konjacglucomannan (KGM) could provide a useful replacement in applications where “melt-in-the-mouth” characteristics are important for product quality, and where moderate acidity is acceptable or necessary. Fruit gummies are an ideal example of what makes gelatin unique as a gelling agent. In the mouth they absorb water rapidly, the melting point decreases to body temperature, the gel melts, and the aromas and flavors are released. This behavior is not demonstrated to the same extent by any other hydrocolloid. Therefore, fruit gummies are composed of essentially four ingredients: glucose syrup, sucrose, gelatin, and water (Schrieber and Gareis, 2007: 163; Hasenhuettl and Hartel, 2008: 70).

6. Application of Gelatin in the Food Industry

Gelatin's largest single food use is in water gel desserts. In some parts of the world, water dessert gels are made from carrageenan and these have to be chewed as they do not melt in the mouth. Thus, though both are called water dessert gels, they have very different sensory properties (Haug and Drager, 2009: 110).

6.1. Fermented Milk Products and Ice Cream

During yogurt and ice-cream processing or storage, casein may lose its stabilizing properties. Gelatin lowers the surface tension of the aqueous phase and surrounds the fat droplets of the milk with an extremely thin film that renders them hydrophilic (Schrieber and Gareis, 2007:). Gelatin is an ingredient compatible with milk proteins and improves the sensory perception by not masking the product flavor as much as some other gums. The use of different concentrations of gelatin would provide the manufacturer with the possibility of obtaining a wide range of textures in food products. Gelatin can essentially prevent whey from being expelled if such tensions occur. In ice cream, the gelatin also influences the size and distribution of the ice crystals that are formed. It is only one of several colloids that can be used for the stabilization of ice cream (Sebastian, 2014: 10). However, consumers have objected to the various additives so their use has decreased, especially for those wishing to serve Muslim consumers (Demirhan et al., 2012: 686).

“Gelatin is used as a beverage clarifier, e.g., as a fining and clarifying agent for fruit and vegetable juice. The object of fining a beverage is to produce a product that is near perfect in terms of taste, color, aroma, and clarity. This involves the removal of unwanted color, haze, bitterness, excessive astringency, off-flavors, unpleasant odors, etc. Gelatin is used in the production of fruit juices not just for clarification and the precipitation of substances causing turbidity, but also for reducing the concentration of polyphenols such as tannins and anthocyanogens” (Schrieber and Gareis, 2007: 218). Gelatin stabilizes and clears solutions by inducing a complete or partial flocculation or sedimentation of dissolved substances or particles in suspension, usually tannins. Gelatin reacts with the tannins to form a sedimentable complex. The use of excessive amounts as well

as insufficient quantities of gelatin should be avoided during the clarification processes to prevent overgluing or stabilization of the colloidal substances to be removed (Djagny et al., 2001: 482).

The absence of labeling of the source of the gelatin in the ingredient statement or even its origin is a problem for Muslims and Jews to determine if unacceptable gelatins have been used. Because gelatin may be classified as a processing aid in some applications, it is not subject to inclusion in the ingredient statement. Although many Jews and Muslims require proper certification of food products, some Muslims and Jews try to determine what is acceptable by reading labels. But the fact that some ingredients are classified as “processing aids” means they are not found on the label (Al-Mazeedi et al., 2012: 110).

6.2.Soft Caramel Chews/Nougat/Caramel Candy Bar Fillings

“Soft caramel chews, nougat, and caramel fillings for candy bars would appear at first glance to be quite different types of confectioneries. However, almost all of these have one thing in common: they contain fat emulsified in a supersaturated sugar solution. Air bubbles as well as solid components such as nuts or sugar crystals may also be processed into the emulsion. The confectionery industry uses gelatin principally to improve chewability, to control the recrystallization of sucrose, and to increase the emulsion and foaming capacities. In the confectionery industry, gelatin is not only used for its thermoreversible gelling, but also for its foaming, foam-stabilizing, binding, and emulsifying qualities as well as for its ability to control crystallization” (Sebastian, 2014: 10). Gelatin is used in desserts at 8-10% of the dry weight, in yogurt at 0.3-0.5% as a thickener, and in confectionery products, including soft gummy type candies. Marsh-mallows usually contain about 3% gelatin (Igoe, 1983: 5). The foaming and foam stabilization properties of gelatin are utilized by the confectionery industry in the production of extruded, molded, and recrystallized marshmallows, wafer and candy bar fillings, chews, and nougats. These products have a wide range of textures, ingredients, dry substances, and degree of aeration. Depending on the final product and the sales distribution channels involved, the most suitable gelatin must be selected from the point of view of foaming behavior, texture, and storage stability, and must be implemented in cooperation with the gelatin manufacturer (Schrieber and Gareis, 2007: 200; Hasenhuettl and Hartel, 2008: 71).

6.3.Gelatin Desserts

“Water dessert gels are still the national dessert of the United States. The “Jell-O” (Kraft Foods, 2013: 1) products produced by the market leader alone are regularly used in about two-thirds of all households. But even outside the United States, gelatin desserts represent one of the largest application areas for edible gelatin. In western countries, gelatin jellies in a wide variety of forms, colors, and flavors are served for breakfast, eaten as snacks or as a dessert, or used for making fruit cake” (Schrieber and Gareis, 2007: 182).

6.4.Meat and Delicatessen Products

The meat industry uses considerable quantities of edible gelatin in applications such as boned-cooked hams, meat loaves, sausages, canned hams, and meat jellies. Gelatin is used with the ultimate aim of absorbing juices, which separate out during cooking processes and serve for coating purposes. Gelatin provides the meat processing industry with many interesting possibilities to enable it to meet these requirements. Although many of these products are outside of the scope of kosher and halal! There are, however, other applications for gelatin and gelatin hydrolysates in the meat processing industry. The technological effects of the gelatin hydrocolloid are also important, e.g., its ability to bind water and meat juice in the package when being thawed or during cooking, and its texturizing and taste-enhancing properties (Schrieber and Gareis, 2007: 203; Sebastian, 2014: 57).

6.5. Pharmaceutical Industry

Another field of interest besides the food industry, where the use of gelatin cannot be neglected, is the pharmaceutical industry. In developed countries, almost 10% of the edible gelatin goes into this sector for use mainly in capsules and emulsions. Despite the fact that it was demonstrated that the biological value of gelatin is zero, several medicinal effects, including beneficial serological specificity and surgical characteristics, have been associated with this protein (Pilar et al., 1996: 1-3).

Approximately 90% of all pharmaceutical gelatin produced is processed into capsules. Gelatin capsules are found in single-dose solid drug forms. The capsule shell is made of gelatin suitable for the application intended (Haug and Draget, 2009: 111). Schrieber and Gareis, 2007). Gelatin capsules protect their contents to a large extent against the affects of light, atmospheric oxygen, contamination, and microbial growth. There are two types of capsule – soft and hard. They differ in the composition of the capsule shell, the types of drug they contain, and the manufacturing method used (Bhatt and Agrawal, 2007: 20-21).

7. Conclusions

Increasing demand for fish gelatin has paved the way for research and exploration of fish gelatin as an alternative to mammalian gelatins, as it fulfills the majority of consumer needs and complements the increasing global demand for gelatin while reducing fish processing wastes. However, there is an ever-growing concern among consumers regarding the origin of gelatins mainly due to religious sentiments and the risk of potential contamination with viruses and prions as it is widely extracted from animal sources. The current production of fish gelatin may not increase significantly, at least in the foreseeable future, as the availability of raw material, coupled with the relatively low yield and high cost will be limiting factors (Karim and Bhat, 2009: 571).

Detailed investigations need to be carried out to characterize and standardize the properties of the fish gelatins offered commercially. The use of physical, enzymatic, and natural crosslinking agents may enhance the gel strength of fish gelatin to allow it to better compete with mammalian gelatin where those properties are important. However, although fish gelatin will never completely replace mammalian gelatins, it is hoped that one day it might become a niche product offering unique and competitive properties among other biopolymers, as well as meeting the demands of the global halal/kosher market (Karim and Bhat, 2009: 571). Extensive studies are also being undertaken looking into the possibilities of using mixed gelling systems from plant-based source such as pectin, agar, carrageenan, etc. that can duplicate gelatins unique properties.

REFERENCES

- Agoub, A. A., Smith, A. M., Gianouli, P., Richardson, R. K., And Morris, E. R., (2007). “Melt-in-the-mouth” gels from mixtures of xanthan and konjacglucomannan under acidic conditions: a rheological and calorimetric study of the mechanism of synergistic gelation. *Carbohydr Poly* 69:713-724. 2007.
- Akyol, M., and Kılıç, Ö., (2014). Internet and Halal Tourism Marketing. **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/8 Summer 2014, p. 171-186, ANKARA-TURKEY
- Al-Mazeedi, H. M., Abbas, A. B., Al-Jouhar, W. Y., Al-Mufti, S. A., and AL-Mendicar, Y. A., (2012). Food safety review (FSR) in the State of Kuwait as a part of Arab Gulf Area. *Internet J Food Safety* 14:54-69. 2012.

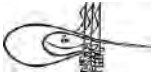
- Alhabshi Mariam S., (2013). Halal Food Dilemmas. Case of Muslims in British Columbia, Canada. *International Journal of Asian Social Science*, 3(4):847-870. 2013.
- Ahmad, N. B., Abaidah, T. B. T., and Abu-Yahya, M. B., (2013). A study on halal food awareness among Muslim customers in Klang Valley. 4th International conference on business and economic research (4TH ICBER 2013) Proceeding, 04-05 March. Bandung, Indonesia. 2013.
- Asghar, A., and Henrickson, R. L., (1982). Chemical, biochemical, functional, and nutritional characteristics of collagen in food systems. *Adv Food Res* 28:232-372. 1982.
- Aziz, Y. A., and Chok, N. V., (2012). The role of halal awariness and halal certification in influencing non-Muslims' purchase intention. 3rd International conference on business and economic research (3rd ICBER 2012) Proceeding. 12-13 March. Bandung, Indonesia. 2012. pp. 1819-1830.
- Badı, F., and Howell, N. K., (2006). Fish gelatin: structure, gelling properties and interaction with egg albumen proteins. *Food Hydro* 20:630-640. 2006.
- Batu, A., and Regenstien, J. M., (2014). Halal food certification problems and their implications for worldwide trade. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/11 Fall 2014, p. 111-130, ANKARA-TURKEY, 2014.
- Batu, A., (2015). Türk-İslam Kültüründe ve Günümüzde Dengeli, Sağlıklı ve Helal Beslenmede Hz Muhammed Öğretisi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 69-100 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7450> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY 2015.
- Bhatt, B., and Agrawal, S. S., (2007). Pharmaceutical technology: Capsules. Available from: <http://nsdl.niscair.res.in/bitstream/123456789/747/1/Revised+CAPSULES.pdf>. 2007.
- Boran Gökhan, and Regenstien, J. M., (2010). Fish gelatin. In *Adv Food Nut Research* 60:119-143. 2010.
- Boran Gökhan, (1992). Bir gıda katkısı olarak jelatin: Yapısı, özellikleri, üretimi, kullanımı ve kalitesi. *Gıda* 36(2):97-104. 2011 (in Turkish)
- Chaudry, M. M., Islamic food laws: Philosophical basis and practical implications. *Food Technol* 46(10):92-104. 1992.
- Choi, S. S., and Regenstien, J. M., (2000). Physicochemical and sensory characteristics of fish gelatin. *J Food Sci* 65(2):194-199. 2000.
- Demirhan Yasemin, Ulca Pelin and Şenyuva Hamide Z., (2012). Detection of porcine DNA in gelatin and gelatin-containing processed food products. Halal/kosher authentication. *Meat Sci* 90:686-689. 2012.
- Djagny, K. B., Wang, Z., and XU, S., (2001). Gelatin: A valuable protein for food and pharmaceutical industries. *Crit Rev Food Sci Nutr* 41(6):481-492. 2001.
- Gomez-Guillen, M. C., Turnay, J., Fernandez-Diaz, M. D., Ulmo, N., Lizarbe, M. A., and MONTERO, P., (2002). Structural and physical properties of gelatin extracted from different marine species: A comparative study. *Food Hydro* 16:25-34. 2002.

- Haug, I. J., and Draget, K. I., (2009). Gelatin. In Phillips GO, Williams PA (Eds), Handbook of hydrocolloids. Cambridge: Woodhead Publishing Ltd. pp 67-86. 2009.
- Hasenhuettl, G. L. And Hartel, R. W. (2008). Food Emulsifiers and Their Applications. Second Edition. Springer Science+Business Media, LLC. ISBN: 978-0-387-75283-9. 2008.
- Henson, S., and Traill, B., (1993). The demand for food safety: market imperfections and the role of government, Food Policy 18(2):152-162. 1993.
- Igoe, R. S., (1983). Dictionary of food ingredients. New York: Van Nostrand Reinhold. 1983.
- Johnston-Banks, F. A., (1990). Gelatin. In P. Harris (Ed.), Food gels. London: Elsevier Applied Science Publishers. pp 233-289. 1990.
- Jones, B. E., (2004). Gelatin: Manufacture and physico-chemical properties. In Podczec F, Jones BE. (Eds), Pharmaceutical capsules. London: Pharmaceutical Press. pp. 23-60. 2004.
- Karaman, Hayrettin, (2011). İslamda helal ve haramlar nelerdir. Kültür kösesi makaleleri. Hadem, helal denetim ve sertifikalandırma Merkezi. (in Turkish) Available from: <http://www.helaldenetim.com/makale.aspx?makaleid=1> 2011.
- Karım, A. A., and Bhat, R., (2008). Gelatin alternatives for food industry: Recent developments, challenges and prospects. Trends Food Sci Tech 19:644-656. 2008.
- Karım, A. A., and Bhat, R., (2009). Fish Geatin: Properties, challenges, and prospects as alternatives to mammalian gelatins. Food Hydrocolloids 29:563-576. 2009.
- Kraft Foods, (2013). JELL-O. Available from: <http://www.trademarkia.com/jello-78222577.html>. 2013.
- Liu, H. Y., Li, D., and Guo, S. D., (2008). Extraction and properties of gelatin from channel catfish (*Ictalurus punctatus*) skin. LWT 41:414–419. 2008.
- Mohd, H., (2004). Halal certification shame. Standards and Quality News 11(4):4-5. 2004.
- Morrison, N. A., Clark, R. C., Chen, Y. L., Talashek, T., and Sworn, G., (1999). Gelatin alternatives for the food industry. In K. Nishinari, F. Kremer, and G. Lagaly (Eds.), Physical chemistry and industrial application of gellan gum. Heidelberg: Springer-Verlag. pp 127-131. 1999.
- Muyonga, J. H., Cole, C. G. B., and Duodu, K. G., (2004). Extraction and physico-chemical characterisation of Nile perch (*Lates niloticus*) skin and bone gelatin. Food Hydro 18:581–592. 2004.
- Nagai, T., and Suzuki, N., (2000). Isolation of collagen from fish waste material: skin, bone and fins. Food Chem 68:277-281. 2000.
- Nakyinsige, K., Man, Y. C., and Sazılı, A. Q., (2012). Halal authenticity issues in meat and meat products. Meat Sci 91(3):207-14. 2012.
- Norland, R. E., (1990). Fish gelatin. In Voigt MN, Botta JK (Eds.), Advances in fisheries and biotechnology for increased profitability. Lancaster: Technomic. pp. 325-333. 1990.
- Pilar, Q. G., Jaime, M. B., and Quilez, B., (1996). Gelatin hydrolyzates as coadjuvant in treatment of calcium deficit, Chem. Abstract Gal. Subject Index, 125: No.257239a. 1996.
- Regenstein, J.M., Chaudry, M.M. and Regenstein, C. E. (2003). The Kosher and Halal Food Laws. Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, 2, 111-127. 2003.

- Reza, G., Mohammed, Z., and Shamsudin, M. N., (2012). Summery assessment of consumers' confidence on halal labelled manufactured food in Malaysia. *Pertanika J Soc Sci Hum* 20(1):33–42. 2012.
- Riaz Mian N., & Chaudry Muhammad M., (2014). *Halal food production*. Boca Raton, FL: CRC Press LLC. 2004.
- Sarbon, N. M., Badı, F., & Howell, N. K., (2013). Preparation and characterisation of chicken skin gelatin as an alternative to mammalian gelatin. *Food Hydro* 30:143-151. 2013.
- Schrieber Reinhard, and GAREIS Herbert, (2007). *Gelatin Handbook*. In *Theory and industrial practice*, Weinheim, Germany: Wiley-VCH Verlag GmbH and Co. p. 335. 2007.
- Sebastian Mihai, (2014). *Industrial Gelatin Manufacture- Theory and Practice*.
https://www.academia.edu/8410348/Industrial_Gelatin_Manufacture-Theory_and_Practice. 2014.
- Verbeek Casparus Johan R., (2012). *Products and Application of Biopolymers*. Intechweb.org. Published by InTech. Janeza Trdine 9, 51000 Rijeka Croatia. 2012.
- Yetim, Hasan, (2011). Jelatin üretimi, özellikleri ve kullanımı. 1. Ulusal Halal ve Sağlıklı Gıda Kongresi. Gıda Katkı maddeleri ve Çözüm Önerileri. Editör; Fatih Gültekin. 19-20 Kasım 2011 Ankara 2011.
- Zhou Peng, Mulvaney Steven J., and REGENSTEIN, Joe M., (2006). Properties of Alaska pollock skin gelatin: a comparison with tilapia and pork skin gelatins. *J Food Sci*. 71:313–321. 2006.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Batu, A., Regenstein, J.M., Doğan, İ.S., (2015). “Gelatin Issues In Halal Food Processing For Muslim Societies / Müslüman Toplumlarda Helal Gıda Üretiminde Jelatin Problemi”, *TURKISH STUDIES* -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8928>, p. 37-52.

ÇARESİZLİĞİ ÖĞRENEN KADIN: ÖĞRENİLMİŞ ÇARESİZLİK*

*Veda BİLİCAN GÖKKAYA***

**“Sadece erkek değildir kadını ezen,
Kadın kendi hayatından,
Sorumlu olmaktan vazgeçerek,
Kendi kendini de eziyor”
Simone de Beauvoir**

ÖZET

Toplumsal cinsiyet hem dünyada hem de ülkemizde tartışılmakta olan ve üzerinde durulması gereken önemli sorun alanlarından biridir. Erkek egemen bir nitelik taşıyan toplumdaki toplumsal ve kültürel kalıpların/kalıp yargıların, bireylere aktarılması olan toplumsal cinsiyet, bu aktarım sürecinde aynı zamanda kadınlara, öğrenilmiş çaresizlikle kendi hayatlarının kontrolünün kendilerinde olmadığını, ne yaparlarsa yapsınlar, var olan bu kalıp yargıları aşamayacaklarını, kaderlerine boyun eğmeleri gerektiğini öğretmektedir.

Öğrenilmiş çaresizlik, mevcut toplumsal yapıdaki sosyalleşme süreciyle, bireye neleri yapması neleri yapmaması gerektiğini o kadar güçlü bir şekilde öğretir/verir ki, o kişi (genelde bu kişi kadındır) toplumsal yaşam alanında o kalıp yargı ve kuralların dışına çıkamayıp, yeni/farklı bir eylemde/denemede bulunmayı aklından bile geçirmeyerek, olması gerektiği gibi tutum ve davranış göstererek, bir anlamda kaybetmeyi öğrenir.

Sosyalleşme sürecinde toplumdaki sosyo-kültürel ve ekonomik vb. pek çok unsurdan dolayı erkeklere göre tanımlanan, onlar tarafından ötekileştirilerek güçsüz, bağımlı, sahip olunacak bir varlık olarak görülen kadın, kendi hayatıyla ilgili karar verme sürecinde, tam anlamıyla kadercilik anlayışını geliştirmektedir.

Yapılan bu çalışmada mevcut toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde öğrenilmiş çaresizliğin, toplumda (hem özel alanda hem de kamusal alanda) yer edinmeye çalışan kadının durumu/konumu üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

Derleme niteliğindeki bu çalışma da belgesel gözleme başvurularak, araştırmayla ilgili makale, kitap, dergi, internet taranmış, daha sonraki süreçte, eldeki veriler uygun başlıklar altında toplanarak yorumlanmış ve rapor edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: cinsiyet, toplumsal cinsiyet, öğrenilmiş çaresizlik, kadın, şiddet

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, El-mek: bilican@cumhuriyet.edu.tr

A WOMAN WHO LEARNS HELPLESSNESS: LEARNED HELPLESSNESS

**“It is not only men who oppress women,
Women also oppress themselves,
By giving up being responsible
For their lives”
Simone de Beauvoir**

ABSTRACT

Social gender is one of the significant problem areas that are discussed both around the world and in our country, which should be emphasized. Social gender, which means transferring the social and cultural patterns/stereotypes in a paternalist society to individuals, also teaches women in this process through learned helplessness that they do not control their lives, they cannot overcome these stereotypes no matter what they do, and they should give in to their destiny.

Learned helplessness teaches individuals what they should and should not do through the socialization process in the current social structure (and this person is generally a woman) that they learn to lose in a way, by demonstrating attitudes and behaviours that should be by not even thinking about trying a new/different act/trial without going beyond those stereotypes in life.

Women, who are defined in accordance with men in the process of socialization as a result of many elements in the society such as socio-cultural and economic and seen as a creature that is rendered weak, dependent and to be possessed by marginalizing them, develop the understanding of fatalism in the real sense, in the process of making decision about their lives.

This study will address the effect of learned helplessness in the framework of the current social gender perception on the situation/position of women who are trying to get a place in the society (both in private and public areas).

Articles, books, magazines and the Internet were reviewed with regard to the research by applying to documentary observation in this study in the form of compilation, and in the subsequent process, the data available were interpreted and reported after being gathered under suitable titles.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and aim of the study

Social gender is one of the significant problem areas that are discussed both around the world and in our country, which should be emphasized. Social gender, which means transferring the social and cultural patterns/stereotypes in a paternalist society to individuals, also teaches women in this process through learned helplessness that they do not control their lives, they cannot overcome these stereotypes no matter what they do, and they should give in to their destiny.

This study will address the effect of learned helplessness in the framework of the current social gender perception on the situation/position of women who are trying to get a place in the society (both in private and public areas).

Methodology

This work uses documental observation making reference to some academic journals, essays, books as well as electronic documents on internet, and it will include statistical results about the subject matter as an eclectic work. In the later process, obtained data will be gathered, expounded and reported under appropriate headings.

Findings

Social gender is one of the significant problem areas that are discussed both around the world and in our country, which should be emphasized. While gender only points to biological identity (Zeybekoğlu,2013:7), social gender, as different from the biological properties of gender, points to the process in which women and men are perceived socially independently from the biological properties of gender, and they become women and men culturally (Demez,2005:29). Oakley, who is one of the most important names related to the subject, claims that gender corresponds to biologically determined planes while social gender corresponds to socially created planes (Quoted from Oakley by Savran,2004:234).

Social gender, which “gives clues as to how the society perceives us and wants us to act and what it expects from us, by emphasizing the social roles and responsibilities of women and men” (Zeybekoğlu,2013:2), starts to be given by looking at the gender of babies together with their birth. “Babies are identified by looking at their sexual organs or by female gender group or male gender group when they are born (and even before they are born). Subsequently, all differences from the color of their identity cards to the occupation they will choose will begin for the baby” (Dokmen, 2014:21).

With the process of socialization, girls and boys learn to differentiate between various objects, activities, games, occupations and even personal characteristics as “suitable” and “not suitable” for them (Dokmen, 2014:25), in other words, “women and men learn “socio-ethical” acceptances on which behaviours are correct and/or suitable and which are not suitable in the process of socialization and within the culture, and this means that “the patterns” that gain existence socially on how these roles and functions that can be perceived and which meanings can be attributed to them as a continuation of the natural, are socially determined, externalized and learnt/internalized within the culture” (Uluocak and Aslan:2011:27).

These social expectations in question give women a status and roles in which they are passive, dependent, obeying, and they cannot exist in social life fully. Although women try to overcome the stereotypes adopted in the society and get out of it and try to determine a different status and roles, this leads them to crash into the walls that are built in the society and hard to climb over, and accept helplessness by thinking that they are not in control.” (Adacay, 2014:10).

The concept of learned helplessness, which occurs as a result of an uncontrollable behaviour, built on the determinism (control) in the relationship between behaviour and result, which exists in the literature of behavioural sciences and psychology (Quoted from Thompson 1992 by Bayat,2002:3-4), was first revealed by the experiments made on animals by Seligman et al. and then turned into a case that can be generalized into all organisms made on all human beings. The concept in question means that an organism that faces constantly uncontrollable situations and events remains still in the face of occurrences even when control is possible, as she loses the belief that the situation she is in can change (Gul and Oktay,422).

In the research carried out by Seligman et al. (1967), three groups of dogs were used, these being escaping, helplessness and control group, and two different experimental processes were applied to dogs. At the first stage of the experiment, the dogs in the escaping and helplessness groups were put in an experiment box one-by-one and were given 64 shocks without giving a clue that the shock would come. The medium of the experiment was arranged in a way that the dogs in the escape group could prevent the coming of the shock when they pressed a button with their noses, and the dogs in the helplessness group could not prevent the shock in any way. The dogs in the escape group learnt to stop the shock after a few trials. And the dogs in the control group did not participate in the first stage of the experiment.

At the second stage of the process, the training of escape-avoidance was applied to all three groups. For this, the dogs in all three groups were put in an experiment box with two compartments. The dogs were given a stimulus (light) showing that the shock was coming. The dogs get rid of the shock when they jump into the other compartment in 60 seconds after the stimulus is given, and those that fail to jump into the other compartment cannot get rid of the shock.

According to the results of the experiment, the dogs in the escape group that were able to cease the shock at the first stage and the dogs in the control group learnt that they had to jump into the other compartment of the box in order to get rid of the shock in a short time. And the dogs in the helplessness group failed to learn this task at the second stage of the experiment. In addition to this, these animals became completely passive, and they waited for the shock to pass without giving any reaction although they could get rid of the shock in case they gave the correct reaction (Quoted from Seligman et al. by Ersever,1993:622).

Learned helplessness experiments were tried on different animals (elephant, monkey, flea, shark, etc.) using different ways/methods. One of these animals is elephant. The training of the elephants is another example that accounts for learned helplessness very well. "The elephants are tied to a pole with a thick chain when they are only babies. At first, the animal tries to escape, but it can neither break the chains nor move the pole no matter how hard it tries. The baby elephants grow with a chain on their feet, accept that they cannot escape, and lose the concept of freedom. Right at this point, the chain on their feet is removed, and it is tied to a wooden stick at the height of a few cm using a thin rope that is put in its place. Although the elephant can escape easily under these conditions, it remains in its place. Because it believes that it can never

break the chain, in the existence of which it mistakenly believes. The elephant is freed from the rope when it grows up. But, it learnt that it cannot exceed that area" (<http://mebk12.meb.gov.tr>). After these experiments conducted, it was learnt that what kept them (dogs, elephants, and other animals) from escaping was the attitudes and behaviours they learnt and stereotyped thoughts in their minds. As examples, we can also give the shark that cannot eat small fishes and fleas that cannot jump.

After the research experiments conducted, Seligman et al. claimed that the learned helplessness state that they used in order to explain the attitudes and behaviours of the dogs could also be the case for humans, and they took the concept to a general dimension explaining the behaviours of living beings (Tutar, 2007:145).

Women, who are defined by men as a result of many elements in the society such as socio-cultural and economic in the process of socialization, and regarded as weak, dependent creatures to be possessed by marginalizing them, lose control in the process of making a decision about their lives. The woman, who loses her belief of control, develops the understanding of fatalism. The woman who sees that she cannot control the conditions around her lets herself go, and thus, it turns into a situation in which conditions can control her more easily.

The woman, who loses her courage by thinking that nothing will change even if she makes something, things are not under her control and she can never achieve success in that subject after becoming unsuccessful many times in the face of any situation or event (Sekman,2006:8;), thus, faces learned helplessness.

Learned helplessness teaches individuals what they should and should not do through the socialization process in the current social structure (and this person is generally a woman) that they learn to lose in a way, by demonstrating attitudes and behaviours that should be by not even thinking about trying a new/different act/trial without going beyond those stereotypes in life.

"It has been always forced and is still forced that questioning, making logic, questioning their own existence are not the characteristics of women. As it has been always forced, women are of a weak, helpless and incompetent type by their nature when compared to the masculine gender, and need the protection of men" (Ercan,2014:36). As Arthur Schopenhauer says, "women are obeying in nature...Women need a master, a chief" (Poyraz and Ozben:2015:15). However, on the one hand, this obedience limits a woman's behaviour of decision-making while it increases their dependence in an uncontrollable manner to stand the consequences" (Yasar, 2007:269).

Conclusion

When the history of the societies is examined, the woman that is positioned by men as the other, is fictionalized as a person who accepts the hegemony of men in some way, determines her own identity according to men, is seen as an object rather than subject in the society, and cannot have what a man has. In this fictionalization, the concept of learned helplessness created by the social identity perception plays a very important part.

Generally in the societies where the definitions of women and men are determined by social gender, “it is impossible to think about facts on social gender independent from geography, and separately from a cultural photograph, political climate and power mechanisms” (Mutluer,2013:17). For, our social world and our way of assessing it have an emotional content. In this sense, our system of perception and emotional organization are a human fiction, and naturally a reflection of socio-cultural relations (Quoted from Bottomore et al. 1990 by Yasar, 2007:255). These reflections that result from socio-cultural relations lead to the formation and maintaining of mental judgments, and their transfer from generation to generation. Thus, the mental reflections given with socialization, women that define themselves according to men, never regard themselves as equal to men, and accept that the world belongs to men as a whole. For according to women, men built this world, they lead it, and they are its master (Quoted from Beauvoir 1969 by Aras, 2015: 105).

These socio-cultural, etc. relations in the society, unfortunately, prevent the trial/initiative of women to exist in the society, and hence, these obstacles lead women to helplessness, make them weak and lose the control of their lives.

However, no matter how differently women and men are made (in the biological sense), this should not mean that they should not have equal rights. Thus, it is necessary for individuals (either men and women) to first determine their own roles and status with a rooted mental transformation on the current gender roles in the society (to refictionalize or completely remove paternalist ideologies), and that especially women should develop learned strength instead of learned helplessness by becoming aware of their own strength and skills.

Learned strength, which means that an individual can manage with the incidents, master his own life and overcome negativities (Polatci and Boyraz,2010:139) or “the power of overcoming difficulties without the need for an external support” (Erden and Ummet,2014:73), should replace learned helplessness in women. In other words, the most important obstacle for women in terms of human rights is the stereotyped/adopted cultural prejudices in the social structure (Quoted from Parisi, 2002 by Uygur and Gürgey,2014:32); and these prejudices can also be removed if women choose learned strength and get rid of learned helplessness.

In short, that women exist in all life areas of the social structure (at home, on the street, at school, at workplace, etc.) as equal to men by breaking socio-cultural stereotypes and walls, and try to survive as an individual/subject will further strengthen women, and allow them to take control of their own lives, leave behind the victim role, and rebuild their lives. As Emma Goldman (2006:79) says, “in this world, women should be free to guide their own destinies.”

Keywords: gender, social gender, learned helplessness, woman, violence

Giriş

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet, bireylerin kimlik inşalarında çok önemli bir yerde durmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu iki kavram çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılsa da farklı anlamlar içermektedir. Cinsiyet (sex) terimi, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade ederken ve biyolojik bir yapıya karşılık gelirken, toplumsal cinsiyet (gender) terimi ise kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmekte (Dökmen,2014:19-20;Erdoğan,2010:9;Kırman,2004:231;Palabıyık,2012:227;Mies,2012:68;Sevil ve diğ.,2015:567; Uluocak ve diğ.,2014:7;Özpınar,2015:458) dir.

“Biyolojik varlığı yanında doğal çevre şartlarıyla etkileşim içinde insanı inşa eden dil, din, kültür, iktisadi yapı, yönetim biçimi, kıyafet tarzı, beslenme kültürü vs. gibi pek çok insani özellik, çoğunlukla toplumsal çevre içinde öğrenilir ve şekillenir” (Adaçay,2014:6). Diğer bir deyişle “toplum içinde cinsiyet kalıpları sosyalleşme sürecinde öğrenilir ve içselleştirilir” (Bayhan,2012:149).

Ancak her iki cinse yüklenen bu toplumsal kültürel anlam ve değerler, daha en başta erkek ve kadınlar arasında eşitsizlikler meydana getirmektedir (Şen,2014:36). Bu eşitsizlikler ve farklılıklar ise, erkek egemen bir toplumda kadın cinsiyetine ilişkin olumsuz tutumların gelişimine neden olmakta, toplumsal cinsiyetçilik adı altında topluma ayrımcılık olarak yansımakta ve kadının sosyal, kültürel, politik, ekonomik alanlarda erkeğe göre düşük konumda tutulmasına yol açmaktadır (Ayan,2014:148).

Sözü edilen toplumsal cinsiyet ilişkileri, hayatın birçok alanında erkeklerin daha baskın olduğu, kadınların genellikle ikinci plana itildiği eşit olmayan güç ilişkisini içermektedir. Erkekler ve erkeklere atfedilen işlevlere ve görevlere verilen değer, birçok açıdan kadınlara atfedilen işlevlere ve görevlere verilen değerlerden daha büyüktür. Toplumun, tarihsel olarak erkek yönelimli bu yaklaşımla şekillenmiş olduğu, gün geçtikçe daha çok kabul edilen bir gerçektir. Erkek normu, toplumun bütünü için genel bir norm olarak kabul edilmekte ve bu da politika ve yapılara yansımaktadır. Böylece politikalar ve yapılar genellikle erkek üzerinden şekillenmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine sebep olmaktadır (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı,2008).

Kadınların, toplumdaki toplumsal cinsiyet algısına göre belirlenen rol ve statüsüyle sosyal yaşam alanlarda (kamu ve özel alanlar), erkeklerle eşit düzeyde yer alamaması, daha doğru bir ifadeyle ötekileştirilmesi önemli insan hakları ihlalidir ve biran önce çözüme kavuşturulması gereken bir sorundur.

Toplumsal alanlarda yer almayan/alamayan kadın, toplumdaki bu mevcut durumu değiştirmeye, aşmaya çalışsa da toplumda oluşturulmuş, çoğu zaman görülmeyen ancak hissedilen duvarlara çarpılmaktadır. Kendi rol ve statülerinde değişim yapmaya çalışan, ancak bu duvarlara çarpan kadın, “...bir şey yapsa bile hiçbir şeyin değişmeyeceğini, olayların kontrolü altında bulunmadığını ve bu konuda asla başarıya ulaşamayacağını düşünüp, cesaretini yitirmekte” (Sekman,2006:8), öğrenilmiş çaresizlikle erkeğin görece üstünlüğünü kabul ederek, kimliğini bunun üstüne inşa etmektedir.

1.Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet hem dünya da hem de ülkemizde tartışılmakta olan ve üzerinde durulması gereken önemli sorun alanlarından biridir. Cinsiyet, sadece biyolojik kimliğe işaret ederken (Zeybekoğlu,2013:7), toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetin biyolojik özelliklerinden bağımsız olarak kadın ve erkeğin toplumsal algılanışlarına ve kültürel olarak kadın ve erkek olma sürecine işaret etmektedir (Demez,2005:29). Konuyla ilgili önemli isimlerden biri olan Oakley’de, “cinsiyetin

biyolojik olarak belirlenmiş, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşmuş düzlemlere tekabül ettiğini ileri sürmektedir” (Oakley’den akt.:Savran,2004:234).

“Kadın ve erkeğin toplumsal rol ve sorumluluklarına vurgu yaparak, toplumun bizi nasıl algıladığı, bizden nasıl davranmamızı istediği ve neler beklediğine ilişkin ipuçlarını içeren” (Zeybekoğlu,2013:2) toplumsal cinsiyet, doğumla beraber bebeklerin cinsiyetine bakılarak verilmeye başlanır. “Bebekler doğduklarında (hatta doğmadan önce) sahip oldukları cinsiyet organlarına bakılarak ya kadın cinsiyet grubuna ya da erkek cinsiyet grubuna ait olarak kimliklenirler. Bundan sonra nüfus cüzdanlarının renginden, seçecekleri mesleğe kadar tüm ayrımlar bebek için işlemeyle başlar” (Dökmen,2014:21).

Kız ve erkek çocukları sosyalleşme süreciyle, çeşitli nesneleri, etkinlikleri, oyunları, meslekleri ve hatta kişilik özelliklerini onlar için ‘uygun’ ya da ‘uygun değil’ olarak ayırt etmeyi öğrenmekte (Dökmen,2014:25), diğer bir anlatımla “kadınlar ve erkekler hangi davranışların doğru ve/veya uygun, hangilerinin ise uygun olmadığı konusundaki ‘sosyo-etik’ kabullerini, toplumsallaşma sürecinde ve kültürün içinde öğrenmektedir ki, bu durum doğal olanın uzantısı gibi algılanabilecek olan bu rol ve işlevlerin nasıl yerine getirileceği ve bunlara hangi anlamlar atfedileceğine ilişkin toplumsal bakımdan varlık kazanan ‘örüntü biçimlerinin’ toplumsal olarak belirlendiği, dışsallaştırıldığı ve kültürün içinde öğrenildiği/içselleştirildiği anlamına gelmektedir” (Uluocak ve Aslan:2011:27).

Toplumsallaşma sürecinde erkek ve kız çocuklarının öğrendikleri, kültürün cinsiyetlerine ‘uygun’ bulduğu duygu, tutum, davranış ve roller arasındaki farklılıklar ise toplumsal cinsiyet farklılıkları olarak ele alınır. Kadınların daha duyarlı, ilgili ve bakım verici vb. olarak algılanmaları; ev kadını, öğretmen, hemşire vb. olmalarının beklenmesi, ama erkeklerin bağımsız, atılgan, kuvvetli vb. algılanmaları; asker, mühendis, tüccar vb. olmalarının beklenmesi toplumsal cinsiyet farklılıklarıdır. Ancak bunlar gerçek olmayan farklılıklardır; adeta toplumun kendi kalıplarını, bireye dayatması sonucu oluşurlar (Dökmen,2014:25). Toplumsal çevrenin belirlediği değerler doğrultusunda rollerini gerçekleştirmeye çalışan kadınlar, toplumsal beklentilere cevap verdiği sürece onaylanmaktadır. Bu toplumsal beklentiler, kadını pasif, bağımlı, boyun eğici, sosyal yaşam alanlarında tam olarak yer alamayan bir statü ve rollere büründürmektedir. Toplumdaki benimsenmiş kalıp yargıları aşmaya, onlardan sıyrılmaya çalışan kadın, farklı bir statü ve rol belirlemeye çalışsa da bu durum, onun toplumdaki oluşturulmuş, aşılması güç duvarlara çarpmasına, kontrolün kendinde olmadığını düşünerek çaresizliği kabul etmesine neden olmaktadır (Adaçay,2014:10).

Geleneksel rollerin dışına çıkıp, başkaldıran ve dayatılan rolleri sorgulayan kadın, erkekler tarafından ‘femme fatale’, ‘mavi çoraplılar’, ‘şeytan’, ‘cadı’, ‘büyücü’ gibi aşağılayıcı sözlerle karşılaşmakta ve dışlanmakta, kadını, melek gibi davranmadığı takdirde canavar gibi gören bir toplumda, melek olmadığını bilen kadın, kendini canavar gibi görerek ya da bu bilincin suçluluğuyla bir sürü psikosomatik hastalıklarla boğuşmak zorunda kalmaktadır (Ercan,2014:36-44).

“Toplumsallaşma sürecinde edindiğimiz bu toplumsal cinsiyete ilişkin algılar, sürekli olarak yeniden öğrenilmekte ve üretilmekte” (Zeybekoğlu,2013:2) yani cinsiyetçi ideoloji, biz büyürken bizimle büyümekte, çoğalmakta, daha küçücük bir bebekken ‘nazlı kızım’, ‘aslan oğlum’ sözcükleriyle duygularımıza ve davranışlarımıza yerleşmekte, bu ve benzeri mesajlar öylesine kanıksanmaktadır ki, kuşaktan kuşağa aktarılmakta, hatta bu aktarımlar, çoğu kez de kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Gümüsoğlu,2013:66).

Sözü edilen bütün bu algılamalar ve uygulamalar, kadınların cinsiyetleri nedeniyle uğradıkları insan hakları ihlalleridir. Bu ihlaller, ciddi boyuttur ve kadınların cinsiyetleri nedeniyle yaşamları tehlikededir. Kadınların doğum öncesi süreçten başlayıp, yetişkinlikleri de dahil

yaşadıkları süreçte yaşamları tehdit altındadır. Örneğin; doğum öncesinde cinsiyet belirlenmesiyle, kız çocuklarının doğması engellenmekte, bebek erkek ise doğmasına izin verilmekte, kız çocukları okutulmamakta, çocuk yaşta evlilik ve hamileliklere maruz bırakılmakta, erkek çocuklarına göre daha az beslenmektedirler. Bütün bunlar, çocuklukta karşılaşılan insan hakları ihlalleridir. Yetişkinlikte ise namus cinayetleri ve kürtaj, yaşamlarını başlıca tehdit eden uygulamalardır. Bütün bunlar yoksulluk gibi başlıca ayrımcılık nedenleriyle birleştiğinde, cinsiyet ayrımcılığı ölümcül sonuçlara yol açmaktadır (Uygur ve Gürgey,2014:31). Oysa ki, dünyadaki pek çok ülke gibi ülkemizde de Anayasa'nın 10. Maddesi'nde, "kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" (www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf) hükmü yer almaktadır.

Dolayısıyla, tarihten günümüze eril nitelik taşıyan toplumsal yapıda kadınlar, "cinsiyeti nedeniyle, ülkenin yönetiliş biçimine, dini inanışlarına ve geleneksel kültürüne bağlı olarak değişen rollere sahip olmuştur" (Terzioğlu ve Taşkın:2008:63). Bu rollerle ayrımcılığa maruz bırakılan kadınlar, siyasal, hukuksal, sosyal ve ekonomik haklara sahip olmada, bu hakları kullanmada, toprak ve sermaye gibi kaynaklara sahiplikte eşitsizliklere uğramaktadırlar (Uluocak ve Aslan:2011:30).

2.Öğrenilmiş Çaresizlik

Davranış bilimlerinin ve psikolojinin literatüründe yer alan, davranış-sonuç ilişkisindeki belirleyicilik (kontrol) üzerine kurulan, sonucu kontrol edemeyen bir davranışa bağlı olarak meydana gelen (Thompson 1992'den akt.:Bayat,2002:3-4) öğrenilmiş çaresizlik kavramı ilk kez (1960'larda), Seligman ve arkadaşları tarafından hayvanlar üzerinde yapılan deneylerle ortaya çıkmış ve daha sonra insanlar üzerinde yapılan deneylerle, tüm organizmalara genellenebilir bir olgu haline gelmiştir. Söz konusu kavram, sürekli olarak kontrol edilemeyen durum ve olaylar karşısında kalan organizmanın, kontrolün mümkün olduğu sonraki durumlarda bile, içinde bulunduğu durumu değiştirebileceğine dair inancını yitirdiğinden, olaylar karşısında hareketsiz kalmasını ifade etmektedir (Gül ve Oktay,422).

Seligman ve arkadaşlarının (1967) yaptıkları araştırmada, kaçma, çaresizlik ve kontrol grubu olmak üzere, üç grup köpek kullanılmış ve köpeklerle iki ayrı deneysel işlem uygulanmıştır. Deneyin birinci aşamasında, kaçma ve çaresizlik gruplarındaki köpekler, tek tek bir deney kutusunun içine konularak, şokun geleceğini gösteren hiçbir işaret vermeksizin, 64 şok verilmiştir. Deney ortamı, kaçma grubundaki köpeklerin burunlarıyla bir düğmeye bastıkları zaman şokun gelmesini engelleyebilecekleri, çaresizlik grubundaki köpeklerin ise hiçbir şekilde şoku kesemeyecekleri bir biçimde düzenlenmiştir. Kaçma grubundaki köpekler birkaç tekrardan sonra, burunlarıyla düğmeye basarak şoku durdurmayı öğrenmişlerdir. Kontrol grubundaki köpekler, deneyin bu birinci aşamasına katılmamışlardır.

Deneyin ikinci aşamasında, her üç gruba kaçma-kaçınma eğitimi uygulanmıştır. Bunun için her üç gruptaki köpekler, iki bölmeli bir deney kutusuna konulmuştur. Köpeklerle şokun geleceğini gösteren bir uyarıcı (ışık) verilmiştir. Köpekler, uyarıcının verilmesinden itibaren 60 saniye içinde, diğer bölmeye atladıkları zaman şoktan kurtulmakta, bu süre içerisinde diğer bölmeye atlayamayanlar ise şoktan kurtulamamaktadırlar.

Deneyin sonuçlarına göre, birinci aşamada şoku kesmede başarılı olan kaçma grubundaki köpekler ile kontrol grubundaki köpekler, kısa sürede şoktan kurtulmak için kutunun diğer bölümüne atlamaları gerektiğini öğrenmişlerdir. Çaresizlik grubundaki köpekler ise, deneyin ikinci aşamasında bu görevi öğrenmede başarısız olmuşlardır. Bunun yanı sıra, bu hayvanlar tamamen pasif hale gelmişler ve doğru tepkiyi verdikleri takdirde şoktan kurtulmaları mümkün olduğu halde, hiçbir tepki vermeksizin, şokun geçmesini bekler hale gelmişlerdir (Seligman ve ark. akt.:Ersever,1993:622).

Öğrenilmiş çaresizlik deneyleri, değişik hayvanlar (fil, maymun, pire, köpekbalığı vb.) üzerinde farklı yollarla/metotlarla da denenmiştir. Bu hayvanlardan biri de fildir. Fillerin eğitimi, öğrenilmiş çaresizliği çok iyi anlatan diğer bir örnektir. “Filler daha yavruyken, kalın bir zincirle bacağından bir direğe bağlanır. Önceleri hayvan kaçmaya çalışır ama ne kadar uğraşırsa uğraşsın ne zinciri koparabilir ne de direği yerinden oynatabilir. Fil yavrusu, ayağında zincirle büyür, kaçamayacağını kabullenir ve özgürlük kavramını yitirir. İşte bu noktada ayağındaki zincir çözülür ve yerine konulan ince bir halatla, birkaç santimetre boyunda tahtadan bir çubuğa bağlanır. Fil, bu koşullarda kolaylıkla kaçabilecek olmasına rağmen olduğu yerde kalır. Çünkü hala var olduğunu sandığı zincirini asla kıramayacağına inanır. Fil, büyüyünce ipten kurtarılır. Ama artık o, alanın dışına çıkamayacağını öğrenmiştir” (<http://mebk12.meb.gov.tr>). Yapılan bu deneylerin sonucunda onları (hem köpekleri hem filleri hem de diğer hayvanları) kaçmaktan alıkoyan, öğrendikleri tutum ve davranışlar ya da beyinlerindeki kalıplaşmış düşünceler olduğu belirlenmiştir. Bu örneklerle, küçük balıkları yiyemeyen köpekbalığını, zıplayamayan pireleri de örnek gösterebiliriz.

Yapılan araştırma deneyleri sonrası Seligman ve arkadaşları, köpeklerin tutum ve davranışlarını açıklamak için kullandıkları öğrenilmiş çaresizlik durumunun, insanlar içinde söz konusu olabileceğini ileri sürmüş, kavramı, canlıların davranışlarını açıklayan genel bir boyuta taşımışlardır (Tutar, 2007:145).

Bir organizmanın davranışlarıyla kontrol edemediği olumsuz bir durumdan sonra, bu olumsuzluğun etkisinde kalarak, kontrol edebileceği durumlar karşısında bile tepkisiz kalması durumu (Norman,1988:34; Bulduk,2002:78;Erkuş,1994) olan öğrenilmiş çaresizlikteki kontrol kaybının, canlıları motivasyonel, duygusal ve bilişsel olmak üzere üç bakımdan etkilediği belirtilmektedir;

“*Motivasyonel düzeyde kontrol kaybı: Canlıların yaşadığı olumsuz tecrübelerle bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. İç kontrol kaybı sonucunda, canlıların değiştirebileceği durumu değiştirme ve kontrol etme isteği yok olmaktadır. Bu durumdaki canlılarda, çevrede olup bitenlere karşı tepki vermede genel bir istek kaybı söz konusu olabilmektedir.

*Duygusal düzeyde kontrol kaybı: Çaresizliği öğrenmiş kişi, çaresiz olduğuna, içinde bulunduğu mevcut durumdan kendi imkanlarıyla kurtulamayacağına, kendini iyice inandırınca, genellikle duygusal düzeyde kontrol kaybı yaşar. Duygusal düzeyde kontrol kaybıyla birlikte, iç kontrol kaybı derinleşir, güven yitimi, anksiyete yükselmesi, stres, umutsuzluk, depresyon gibi olgular ortaya çıkar.

*Bilişsel düzeyde kontrol kaybı: Yabancılaşma durumuna benzer bir şekilde insan, eylemleri ile eylemlerinin sonuçları arasında ‘bağ’ kuramaz ve süreci bütünlük içinde kavramakta zorlanır. Bilişsel düzeyde kontrol kaybı, aynı zamanda bir anomi durumudur ve kişi genellikle kurumların ve kuralların düzenleyici değerine inanmamaya başlar” (Seligman ve Maier 1968’den akt.: Tutar,2007:145).

Hayvan davranış ve tutumlarını açıklamak için yapılan deneylerin, insanlar içinde geçerli olduğunu vurgulayan bu araştırmalar, insanlardaki öğrenilmiş çaresizliğin kaynaklarını dış etkenler ve bireyin kendinden kaynaklanan etkenler olarak da sınıflandırmanın mümkün olacağını belirtmektedirler. Özellikle bireyin, kendisinden kaynaklanan etkenlerden biri olan cinsiyete dayalı etkenler, kadınları, erkeklere göre öğrenilmiş çaresizliğe karşı daha fazla duyarlı olmaya yöneltmektedir. Kadınların bu duyarlılıklarının kaynağına bakıldığında ise, kadınların hem biyolojik özellikleri hem de sosyal rolleri, önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Gül ve Oktay,425).

3.Çaresizliği Öğrenen Kadın: Öğrenilmiş Çaresizlik

Aslında ne Antikçağ ne de Ortaçağ ne de onu izleyen yüzyıllarda kadın sorunu çok önemsenmedi. Cinsiyetler arasındaki ilişkiyi, karşılaştırmaya gerek yoktu: Kadın, erkeğin egemenliği altında olmak zorundaydı. Havari Aziz Paulus, ‘erkek kadından değil, kadın erkekten yaratılmıştır. Erkek, kadının isteklerini değil, kadın erkeğin isteklerini yerine getirmek üzere yaratıldı’ demişti. Ne de olsa kadın, Adem’in kaburga kemiğinden yaratılmıştı. Bu bakış açısı, kadının yüzlerce yıllık toplumsal konumunu belirleyen temel faktördü” (Demirer:2015:17).

Dolayısıyla tarihten günümüze bakıldığında “kadının mücadelesinin ‘ait olmakla var olmak’ arasında geçen bir mücadele olduğunu görüyoruz. Kadın aileye, topluma, erkeğe, erkek kardeşe mi aittir yoksa bir birey midir? Kadın, uzun süre kolektifin parçası olarak görüldü, her zaman birilerine ait oldu. Hukuk da, bu aidiyetlere göre oluşturuldu ve uygulandı. Kamusal alan özel alan ayırımında, özel alana ilişkin görüldü” (Sancar,2014:121).

Kadınların birey olma/var olma yolundaki önemli kavramlardan biri olan kişilik, “bir bireyin kendisi ve çevresini algılama, ilişki kurma ve düşünme biçimi olarak tanımlanabilir. Kişilikler, genetik, çevre ve deneyim faktörlerinin bir sonucu” (Yavuz,2000.105) ya da “sosyal hayata verilen tepkilerin dinamik bir bütünüdür” (Jakoby,1996 akt.:Yaşar, 2007:263). Var olma mücadelesi olan kişilik, “çocuk doğduğu andan başlayarak, önceden belirlenmiş kurallar ve değerlerle çevrelenir, yönlendirilir. Yaşamın her alanına ilişkin bu belirlenim, bireyin biyolojik anlamda ‘dişi’ ve ‘erkek’ olmasından bağımsız değildir. ‘Dişi’ ve ‘erkek’ oluştan hareketle, iki cins özgü toplumsal rol dağılımı yapılmakta, toplumsallaşma farklı algılamalarla gerçekleşmektedir. Her iki cins özgü davranış kalıpları ve değerlerin öğrenilmesi, toplumsallaşmanın önemli bir boyutunu içerir ve bütünüyle cinsiyetçi mesajlarla yüklüdür. Bunun sonucunda da kadınlar özel alana, erkekler ise kamusal alana yönlendirilir” (Gümüsoğlu,2013:65). Diğer bir söylemle, “ ‘İnsanların tercihleri ex nihilo (hiçten) yaratılmaz: İçinde yaşadıkları toplum tarafından şekillendirilirler””(Hamilton’dan 2004 akt.:Fine,2010:27). Dolayısıyla “kadın ve çocuk, birer ‘kişi’ değil, ‘aile kurumunun’ vesayeti/himayesi altındaki varlıklar” (Özbudun,2015:130) olarak görülmektedir.

Bütün bu ifadelerden hareketle “cinsiyetçi ideolojiye göre kadın olmak, yaşamın her alanında erkeğe göre tanımlanmak, erkeğe özgü sayılan davranışlarda bulunmamak, duygu ve düşüncelerini erkeğe göre belirlemek vb. anlamlar taşır. Yani kadın, edilgen, akılcı davranmasına engel olacak boyutta duygusal, cesaretsiz ve varoluşu, ailesinin sınırları içinde meşru görülen bir varlık” (Gümüsoğlu,2013:65) tır.

Sosyalleşme süreciyle oluşturulmaya çalışılan kadının kimliğiyle ilgili, biyolojik yaklaşımlardan psiko-sosyal görüşlere kadar bir dizi görüş bulunmaktadır. Örneğin; cinsiyet yorumlarında Freud anatomi yazgıdır derken, Beauvoir, kadın doğulmaz kadın olunur der (Yaşar, 2007:264). “Simone de Beauvoir 1949’da yazdığı İkinci Cins adlı eserinde kadın sorununu, felsefi bir düzlemde tartışmaya açtığında, kadının ezilmesinin sebebinin, kadına özgü doğal farklılıklar olmadığını, ezilmeyi meydana getiren koşulların, tarihsel ve toplumsal olarak oluştuğunu öne sürmüştü” (Direk,2012:74). Toplumsallaşma süreci kadına (çocukluk çağından beri), yaşamın getirdiği her türlü güçlüğü ve soruna karşı koymaksızın, boyun eğmesi gerektiğini öğretmektedir (Mavili,2014:41).

Babaların yönetimi, kocaların yönetimi, erkek patronların yönetimi, birçok toplumsal kurumu, siyaseti ve ekonomiyi, kısacası ‘erkekler ligi’ ya da ‘erkekler meclisi’ denen yerleri yöneten erkekleri, ataerki kavramıyla açıklayanlar (Mies,2012:94) Aristoteles’in, Politika adlı ünlü yapıtında, kadınlarla ilgili söylediği sözleri de onaylarlar. “Yaratılıştan kendi kendilerine ait olmayan; ama bir başkasına mal olan insanlar vardır. Bunlar, yaratılıştan köledir. Bir başkasının malıdır, insan özelliği taşımasına rağmen, ona bir başkası sahiptir. Yani bir mal sahibi için, bir eylemin aracıdır. Erkek ve

kadın ilişkisinde erkek, yaratılıştan kadından üstün, kadın, değerce daha alttadır. Birinci egemen öge, ikincisi bağımlıdır” (akt.: Kızılkaya,2005:95).

Sosyalleşme sürecinde toplumdaki sosyo-kültürel ve ekonomik vb. pek çok unsurdan dolayı erkeklere göre tanımlanan, onlar tarafından ötekileştirilerek güçsüz, bağımlı, sahip olunacak bir varlık olarak görülen kadın, kendi hayatıyla ilgili karar verme sürecinde, kontrolünü kaybetmektedir. Kontrol inancı kaybolan kadın, kadercilik anlayışını geliştirmektedir. Çevresindeki şartları kontrol edemeyeceğini gören kadın, kendini bırakmakta, böylece şartların, onu daha kolay kontrol edebileceği hale gelmektedir.

Herhangi bir durum ya da olay karşısında çok sayıda başarısızlığa uğrayarak, bir şey yapsa bile hiçbir şeyin değişmeyeceğini, olayların kendi kontrolü altında bulunmadığını ve o konuda asla başarıya ulaşamayacağını düşünüp cesaretini yitiren (Sekman,2006:8;) kadın, böylelikle öğrenilmiş çaresizlikle karşı karşıya gelmektedir.

Öğrenilmiş çaresizlik, mevcut toplumsal yapıdaki sosyalleşme süreciyle, bireye neleri yapması neleri yapması gerektiğini o kadar güçlü bir şekilde öğretir/verir ki, o kişi (genelde bu kişi kadındır) toplumsal yaşam alanında, o kalıp yargı ve kuralların dışına çıkamayıp, yeni/farklı bir eylemde/denemede bulunmayı aklından bile geçirmeyerek, olması gerektiği gibi tutum ve davranış göstererek, bir anlamda kaybetmeyi kabul etmektedir.

“...Sorgulamak, mantık yürütmek, kendi varoluşunu sorgulamak kadına ait özellikler olmadığı hep dayatılmış ve dayatılmaya da devam etmektedir. Hep dayatıldığı biçimiyle kadın, eril cinse göre yaradılışı itibariyle zayıf, aciz, zavallı, güçsüz bir cinstir ve erkeklerin korumasına gereksinim duyar” (Ercan,2014:36). “Arthur Schopenhauere’un deyişiyle, ‘kadınların doğasında itaat etmek vardır... Kadının bir efendiye, reise ihtiyacı vardır’ ” (Poyraz ve Özben:2015:15). Oysaki, bu itaat bir yandan kadınların karar alabilme davranışlarını kısıtlarken, öte yandan sonuçlara katlanabilmek için rahatsız edici bir şekilde bağımlılıklarını artırır” (Yaşar, 2007:269).

Diğer bir deyişle “...çaresizliği öğrenmiş olanların zihinlerinde, zihnin normal işleyişini bozan ve onu sınırlayan, ondaki yaratıcı yeteneklerin ortaya çıkmasını engelleyen, kalıp düşünceler vardır. Kişiyi çaresizliğe iten, yeteneklerini kullanmasını engelleyen, değiştirebileceği durumlar karşısında eylemsizlik göstermesine neden olan, söz konusu kalıp düşüncelerdir” (Tutar,2007:150). Bu kalıp düşüncelerin en önemli ayağı da, kültürdür. Toplumdaki kültür, “etnik kökenden dini inançlara, değerler ve ahlaktan artistik ve bilimsel ifadeler, çocuk yetiştirme metodlarından cenaze törenlerine kadar karmaşık bir kavramlar silsilesidir” (Yavuz,2000.105). Toplumdaki mevcut kültürel kalıplar içinde yaşamını sürdüren kadın, o kültürel kalıpların dışına çıkamamakta, o kalıplar ne derse, kendini ona göre ayarlamakta, ona göre tutum ve davranışlar sergilemektedir. Örneğin “bana ne kadar kadın gibi davranılırsa, o kadar kadın oluyordum. İster istemez adapte oldum. Eğer arabaları ters çevirme ya da şişe açmaya gücüm olmadığı düşünülüyorsa, tuhaf biçimde gücüm olmadığını görüyordum. Eğer bir kasanın benim için ağır olduğu düşünülüyorsa, açıklanamaz biçimde ben de ağır buluyordum”(Fine,2010:27) ifadelerinde olduğu gibi.

Kadınların, öğrenilmiş çaresizliği yaşadığına dair en önemli örneklerden biri de uğramış oldukları/maruz kaldıkları şiddettir. Kadının, şiddeti yaşadığı (ister özel alan-isterse kamusal alan olsun) ortamdaki yeterince uzaklaşamaması ya da şiddete dur diyememesi, sessiz kalmasıdır. Şöyle ki, “gerçekte kadının dayak yemesi; benlik saygısının, kendine olan güveninin ve kendile ilgili değerlilik duygularının incinmesine (adeta dayak yemesine) neden olur. ...Bu olay kadının, duygusal alanında fırtınalar koparan, ‘bütün dünyasını yıkan’ çatışmalara neden olur. Şiddetin yoğunluk derecesi arttıkça, benlik saygısının örselenme derecesi de artar. Kadın, kendini aptal, çirkin, yetersiz vb. hisseder. Kadın bütün bu başına gelenlerin ‘kaderi’ olduğunu düşünerek, aynı kısır döngü içinde yaşamaya devam eder. ...Kadının, şiddet ortamında uzun yıllar kalmak, kadının umutsuzluk ve

çaresizlik duygularının da kronikleşmesine ve kökleşmesine neden olabilir. Baş edememe, kontrol edememe ve bu durumdan uzaklaşmama, şiddete maruz kalan kadının çaresizliğine de işaret etmektedir. (Mavili,2014:51-54-55).

Diğer yandan kadının, çaresizliği öğrenmesinde toplumdaki birçok söylemde etkilidir. Kadın, her ne kadar şiddet ortamından kurtulmaya çalışsa da, bunun için adımlar atmaya çalışsa da onu engelleyen, gitmemesi için önüne set çekilen, direncini kıran, “ ‘evlilik gül bahçesi değildir, kötülerini iyi yapacak sensin’, ‘ne olursa olsun her zaman kocanın yanında yer alacaksın’, ‘eşin baskı altında olabilir’, ‘analık ve eşlik birinci görevindir’, ‘sen kadınsın alttan al’, ‘anasın, çocukların için idare edeceksin’, ‘kan kussan da kızılık şerbeti içtim diyeceksin’, ‘senin yerin evindir’, ‘kocan hata yapsa da çocuklarının babasıdır’, ‘erkek evin direğidir’ ” (Mavili,2014:42-43-44) gibi söylemler kadında, böyle gelmiş böyle gider, bu işe yaramaz ki, yapsam ne değişecek ki, bunu yapmamın hiçbir faydası olmaz ki düşüncelerine dönüşecek ve çaresizlik, kronik bir hal alacaktır.

Buradan hareketle, çevreyi kontrol etme olanağı bulamayan, etkileşimde bulunduğu kişiler tarafından sürekli kontrol edilen kişilerin, başarısızlık karşısında daha kolay öğrenilmiş çaresizlik geliştirdikleri (Aydın,1985) saptanmıştır. Bu çaresizliği geliştiren bireylerin başında ise sözüne edildiği gibi kadınlar yer almaktadır. Çaresizliği yenmeye, başarısızlığı kabullenmeyip, yeniden denemeyi seçen kadınlar yani itaatkar olmayıp, kendi varoluşunu gerçekleştirmek isteyen, kendi mutluluğunu yeniden inşa etmeye çalışan kadınlar, toplumun çoğunluğu tarafından hoş karşılanmamakta, çeşitli davranışlara ve tutumlara maruz kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle “kadın ailenin ‘koruyucu halesi’nin dışına çıkmayı, iki ayağı üzerine tek başına dikilmeyi seçtiğinde, işin çehresi apansız değişmektedir. Bir kadın ‘aile kadını’ değilse, ‘hiç kimse’nin kadınıdır-yani üzerinde bir ‘kavil’ yoktur; herkesin (buradaki ‘herkes’ erkeklerdir tabii ki) erişimine açıktır; o, ‘mubah’tır” (Özbudun,2015:131).

Toplumun ve yasaların kendine tanıdığı ayrıcalığı kullanarak, kadınlar üzerinde her türlü sınırlayıcı ve kısıtlayıcı baskıları meşrulaştıran erkekler, ister burjuva sınıfına, ister soylu sınıfına, ister alt sınıfa ait olsun, kadınları her daim sömürmekte ve bir obje olarak algılanmaktan öteye gidememektedirler (Ercan,2014:41). Toplumdaki bu eşitsiz durum, kadınları zora sokmaktadır. “Erkeğin tanımadığı bir sürü engel ve zorluklar, kadınlar için her adım başında mevcuttur. Erkeğe serbest olan birçok şey, kadına yasaktır; erkeğin tadını çıkarttığı bir sürü toplumsal hak, kadın tarafından kullanıldığında hata ya da suç sayılır. Kadın, toplumsal ve cinsel yaratık olarak acı çeker. Bu iki ilişkiden hangisinde daha çok acı çektiğini söylemek zordur, bu nedenle birçok kadının, kadın olarak değil de erkek olarak doğurulmuş olma isteği anlaşıldır” (Bebel,1991:127).

Toplumsallaşmayla verilen, önceki yaşantılarla da desteklenen öğrenilmiş çaresizlik ve kadınların durumuyla ilgili olarak Emma Goldman (2006:24), “bizler henüz, kadının bir ruhu olmadığı, erkeğin basit bir eklentisi olduğu, kendi gölgesinden korkacak kadar çok güçlü olan beyefendinin sırf rahatını sağlamak adına onun kaburgasından yaratıldığı mitini aşabilmiş değiliz” der.

Kadının toplumsal yapıdaki konumu/durumu ile ilgili sorunları ve çözüm yollarını vurgulayan Mills’e göre de, “kadın, gerçek yaradılışını ortaya koyma olanağını bulamadığı için, kadının yeteneklerini ve gücünü nasıl kullanacağını bilemiyoruz. Çünkü kadın, bu konuda hep engellenmiş, bu engeller kalktığı zaman, kadının gerçek yaradılışının ne olduğunu görmek olanaklı olacaktır. Kadınla ilgili bütün tasarımlar, bir alışkanlığın sonucudur. Geleneğin getirdiği bir durum. Bir kadın, toplumun koyduğu engeller kalktığında, bir erkek kadar başarılı olabilecektir. Önemli olan böyle özgür bir ortamın kadına tanınmasıdır. Olanak verildiği taktirde kadın, zihinsel yönden kendini geliştirip, bu alanda da başarı kazanabilecektir” (Mills’ten akt.:Güntöre,2004:87).

Sonuç

Toplumların tarihine bakıldığında, erkeklerce öteki olarak konumlandırılan kadın, bir anlamda erkeğin üstünlüğünü kabul eden, kendini, kimliğini erkeğe göre belirleyen, toplumda özne yerine nesne olarak görülen ve erkeğin sahip olduğuna sahip olamayan, bir kimlik olarak kurgulanır. Bu kurgulanışta, toplumdaki toplumsal cinsiyet algısıyla oluşturulan öğrenilmiş çaresizlik olgusu da çok önemli bir yer tutmaktadır.

Genellikle kadınlık ve erkeklik tanımlamaların toplumsal cinsiyetle belirlendiği toplumlarda “toplumsal cinsiyete dair gerçekleri, coğrafyadan bağımsız; kültürel fotoğrafından, politik ikliminden ve iktidar mekanizmalarından ayrı düşünerek anlamak imkansızdır” (Mutluer,2013:17). Çünkü, sosyal dünyamız ve onu değerlendirme tarzımız, duygusal bir içerik taşır. Bu anlamda algılama sistemimiz ve duygusal örgütlenmemiz, insani bir kurgu ve haliyle sosyo-kültürel ilişkilerinin bir yansımasıdır (Bottomore ve ark. 1990 akt.:Yaşar, 2007:255). Sosyo-kültürel ilişkiler sonucu oluşan bu yansımalar, zihinsel yargıların oluşmasına, sürdürülmesine ve kuşaktan kuşağa aktarılmasına neden olmaktadır. Böylelikle sosyalleşmeyle verilen zihinsel yansımalar, erkeğe göre kendini tanımlayan kadınlar, Beauvoir’ın da ileri sürdüğü gibi, kendilerini erkeklerle asla eşit görmemekte, dünyanın bütünüyle erkek dünyası olduğunu kabul etmektedirler. Çünkü kadınlara göre, erkekler kurmuştur bu dünyayı, onlar yönetmektedir ve bugün dünyanın efendisi onlardır (Beauvoir 1969’dan akt.:Aras,2015:105).

Toplumdaki bu sosyo-kültürel vb. ilişkiler, maalesef kadınların toplumda var olma deneyimine/girişimine engel olmakta, dolayısıyla bu engeller, kadını çaresizliğe itmekte, güçsüzleştirmekte, kendi hayatının kontrolünü kaybetmesine neden olmaktadır.

Oysa ki, kadın ve erkek her ne kadar farklı yaratılmış (biyolojik anlamda) olursa olsun bu, onların özgür ve eşit haklara sahip olmaması anlamına gelmemelidir. Dolayısıyla bireylerin (ister kadın isterse erkek olsun) ilk önce toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyet rollerini ilişkin köklü bir zihniyet dönüşümüyle (ataerkil ideolojilerin yeniden kurgulanması ya da tamamen ortadan kalkması), kendi rol ve statülerini belirlemeleri, özellikle kadınların kendi içindeki gücü ve yeteneğin farkına vararak, öğrenilmiş çaresizlik yerine, öğrenilmiş güçlülüğü geliştirmeleri gerekmektedir.

Bireyin olayları yönetebilmesi, kendi yaşamına hakim olabilmesi ve olumsuzlukların üstesinden gelebilmesi (Polatçı ve Boyraz,2010:139) ya da “dışsal bir desteğe ihtiyaç duymaksızın zorluklarla baş edebilme gücü” (Erden ve Ümmet,2014:73) olan öğrenilmiş güçlülük, kadınlardaki öğrenilmiş çaresizliğin yerine geçmelidir. Diğer bir deyişle kadınların insan hakları bakımından en önemli engeli, toplumsal yapıdaki kalıplaşmış/benimsenmiş kültürel önyargılardır (Parisi’den 2002 akt.:Uygur ve Gürgey,2014:32) bu önyargılar ise ancak kadının öğrenilmiş çaresizliği bir tarafa bırakarak, öğrenilmiş güçlülüğü seçmesiyle ortadan kalkacaktır.

Sözün kısası, kadının, toplumsal yapının tüm yaşam alanlarında (evde, sokakta, okulda, işyerinde vb. alanlarda) sosyo-kültürel kalıp yargıları, duvarları yıkarak erkeklerle eşit bir biçimde yer alması, birey/özne olarak var olmaya çalışması, kadını daha da güçlendirerek, kendi hayatının kontrolünü eline almasına, kurban rolünden çıkarak, kendini yeniden inşa etmesine neden olacaktır. Emma Goldman (2006:79)’ın dediği gibi “bu dünyada kadın, kendi kaderini yönlendirmekte özgür olmalıdır”.

KAYNAKÇA

- Adaçay, F.R. (2014). Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma, Bursa: Ekin Yayınları.
- Aras, G. (2015). Kadın ve Kadın Algısı, Dünyada ve Türkiye’de Kadın ve Şiddet (İç.), Edt.: Murat Korkmaz, Emine Demiray, Ümrân Sevil, Şengül Hablemitoğlu, Yavuz Taşkıran, ss.193-230, Ankara: Nobel Yayınları.
- Ayan, S. (2014). Cinsiyetçilik: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Dergisi, Sayı:36, ss.147-151, Sivas.
- Aydın, A.G. (1985). Sosyal Başarı Eğitimi İle Sosyal Beceri Eğitiminin Çocuklarda Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Ortadan Kaldırılmasına Etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, <http://tez2.yok.gov.tr>, Ankara.
- Bayat, B. (2002). Örgütlerde Güdülenme Yetersizlikleri ve Geri Çekilme-Kaçınma Davranışlarını Açıklamada Kullanılabilecek Bir Model: Öğrenilmiş Çaresizlik, Gazi Üniversitesi İ.İ. B.F. Dergisi, Sayı:3, ss.1-14, Ankara
- Bayhan, V. (2012). Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:16, Sayı:63, Aralık-Ocak, ss.147-164, Ankara:Doğu-Batı Yayınları.
- Bebel, A. (1991). Kadın ve Sosyalizm, Çev.: S.N. Kaya, İstanbul: İnter Yayıncılık.
- Bulduk, S. (2002). Öğrenilmiş Çaresizliğin Genelleme Sorunu: Görev Etkisi, Türk Psikoloji Dergisi, 17 (50), ss.77-88, Öğrenilmiş çaresizlik tanım. Ekle s.78.
- Demez, G. (2005). Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi, İstanbul: Babil Yayınları.
- Demirer, T. (2015). ...Ve Kadınlar, , Liberalizm/Muhafazakarlık Kıskaçında Kadın (İç.), ss.15-43, Ankara: Kaldıraç Yayınları.
- Direk, Z. (2012). Queer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı, Cinsellik Muamması Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet (İç.) Der.:Cüneyt Çakırlar, Serkan Delice, ss.72-92, İstanbul: Metis Yayınları.
- Dökmen, Z. (2014). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercan, C.A. (2014). Cinsiyetin Toplumsal Rol’deki Yeri Elfriede Jelinek’in Seçilmiş Romanlarında Kadınlık, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Erden, S., Ümmet, D. (2014). Examination of High School Students Learned Resourcefulness: A Review, International Online Journal of Education Sciences, ss.71-80.
- Erdoğan, M.T. (2010). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Medya Okur-Yazarlığının Rolü, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (Uzmanlık Tezi), Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık.
- Erkuş, A. (1994). Psikoloji Terimler Sözlüğü, Ankara: Doruk Yayınları.
- Ersever, H. (1993). Öğrenilmiş Çaresizlik, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt:26, Sayı:2, ss.621-632, Ankara.
- Fine, C. (2010). Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması, Zihnimiz, Toplum ve Nörocinsiyetçilik Nasıl Fark Yaratıyor?, Çev.: Kıvanç Tanrıyar, İstanbul:Sel Yayınları.
- Goldman, E. (2006). Evlilik ve Aşk, Dans Edemeyceksem Bu Benim Devrimim Değildir (İç.), ss.21-34, İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Goldman, E. (2006). Kadınların Özgürleşme Trajedisi, Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir (İç.), ss.77-88, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gül, H., Oktay, E., Türkiye’de ve Dünya’da Kadınların Çalışma Hayatında Yaşadıkları Cam Tavan Algıları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma, Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, ss.421-436. www.sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/146/145, Erişim Tarihi:225.07.2015.
- Gümüšoğlu, F. (2013). Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet 1928-2013, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Güntöre, S.Ö. (2004). John S. Mill’in Ahlak Anlayışı, İzmir: İlya Yayınları.
- Kızılkaya, H. (2005). Anasoyluluktan Günümüze Kadın, İzmir: İlya Yayınları.
- Kirman, M.A. (2004).Din sosyolojisi Terimler Sözlüğü, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Mavili, A. (2014). Aile İçi Şiddet Kadının ve Çocuğun Korunması, Ankara: Elma Yayınları.
- Mies, M. (2012). Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim Uluslar Arası İşbölümünde Kadınlar, Çev.: Yıldız Temurtürkan, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Mutluer, N. (2013). Cinsiyet Halleri Türkiye’de Toplumsal Cinsiyetin Kesişim Sınırları, Der.:N. Mutluer, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Norman, D. (1988). The Psychology of Everyday Actions. Edt.: D. Norman, The Psychology of Everyday Things, New York:Basic Books. Pp.34-53.
- Özbudun, S. (2015). ‘Serbest Piyasa’ Kadınları Neden Özgürleştirmez, Liberalizm/Muhafazakarlık Kısırcasında Kadın (İç.), ss.55-72, Ankara: Kaldıraç Yayınları.
- Özbudun, S. (2015). ‘Aileye Mahsus’tur (Başka) Tecavüzcü Giremez!, Liberalizm/Muhafazakarlık Kısırcasında Kadın (İç.), ss.129-134, Ankara: Kaldıraç Yayınları.
- Özpınar, S. (2015).Sosyal Dışlanma ve Kadın Sağlığı, Dünyada ve Türkiye’de Kadın ve Şiddet (İç.), Edt.: Murat Korkmaz, Emine Demiray, Ümran Sevil, Şengül Hablemitoğlu, Yavuz Taşkıran, ss.437-487, Ankara: Nobel Yayınları.
- Palabıyık, A. (2012). Toplumsal Cinsiyete Sosyolojik Bir Yaklaşım: Ortadoğu’nun Halleri, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Yıl:16, Sayı:63, Aralık-Ocak, ss.225-257, Ankara:Doğu-Batı Yayınları.
- Poyraz, E., Özben, Y. (2015). Eksik Etek, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Polatçı, S., Boyraz, E. (2010). Öğretmenlerin Öğrenilmiş Güçlüklerinin Kaynak ve Sonuçlarına İlişkin Bir Model Önerisi, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, ss.137-151. Erzurum.
- Sancar, T.Y. (2014). Şiddet Kültürü ve Ceza Hukuku Açısından Kadına Yönelik Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet (İç.) Edt.:Funda Kaya, Nadire Özdemir, Gülriz Uygur, ss.119-136, Ankara: Savaş Yayınları.
- Sekman, M. (2006). Herşey Seninle Başlar, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sevil ve Diğ. (2015). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Dünyada ve Türkiye’de Kadın ve Şiddet (İç.), Edt.: Murat Korkmaz, Emine Demiray, Ümran Sevil, Şengül Hablemitoğlu, Yavuz Taşkıran, ss.565-628, Ankara:Nobel Yayınları.
- Şen, H. (2014). Çocuk Gelinler: Evcilikten Evliliğe, Ankara: Detay Yayıncılık.

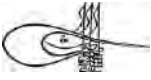
- Terzioğlu, F, Taşkın, L. (2008). Kadının Toplumsal Cinsiyet rolünün Liderlik Davranışlarına ve Hemşirelik Mesleğine Yansımaları, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, ss.62-67.
- Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, (2008). 2008-2013 Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
<http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/TCEUlusaleylemplani.pdf>
 . Erişim Tarihi:28.10.2015.
- Tutar, H. (2007). Örgütsel Eylemsizliği Açıklama Aracı Olarak Öğrenilmiş Çaresizlik ‘İş, Güç’, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:9, Sayı:4, ss.142-161.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TR), T.C. Anayasası,
www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf. Erişim Tarihi:14.10.2015.
- Uluocak, Ş., Aslan, C. (2011). Kadın Bakış Açısından Toplumsal Cinsiyet Roller, Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı Akademi Yayınları.
- Uluocak ve Diğ. (2014). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet, Ankara:Paradigma Akademi Yayınları.
- Uygur, G., Gürgey, İ.Ç. (2014). Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları İhlali ve Bunun Bir Örneği Olarak Kadına Yönelik Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve Ev-İçi Şiddet (İç.) Edt.:Funda Kaya, Nadire Özdemir, Gülriz Uygur, ss.9-77, Ankara: Savaş Yayınları.
- Yaşar, R. (2007). Depresyonun Kadınlaşması, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17, Sayı:2, ss.251-281, Elazığ.
- Yavuz, R. (2000). Kültür ve Şiddet, Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açından Şiddet (İç.), Edt.: İbrahim Balcıoğlu, ss.103-108, İstanbul: Yüce Yayınları.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu, Ankara: Eğiten Kitabevi.
- 30AğustosZaferİlkokulu,http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/40/01/705013/dosyalar/2013_12/19041629_renmareszlk.pdf, Erişim Tarihi:18.10.2015.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Bilican Gökkaya, V., (2015). “Çaresizliği Öğrenen Kadın: Öğrenilmiş Çaresizlik / A Woman Who Learns Helplessness: Learned Helplessness”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8921>, p. 53-70.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

ÇEVRESEL SANAT BAĞLAMINDA CHRISTO- JEANNE CLAUDE ÇİFTİNİN DİSİPLİNLERARASI ÜÇ BOYUTLU TASARIM UYGULAMALARINDA TEKSTİL KULLANIMI*

*Sezer CİHANER KESER**

*Nazan OSKAY***

ÖZET

20. yüzyılın sonlarına doğru sanat eğitiminde farklı disiplinlerin işbirliği önem kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmada özellikle 1960 sonrası sanatında birçok sanatçının teknik malzeme olarak kullandığı tekstilin yeryüzü sanatındaki üç boyutlu uygulamalarının temsilcilerinden kabul edilen Christo - Jeanne Claude çiftinin disiplinlerarası uygulamaları ele alınmıştır. 20. Yüzyıl arazi sanatının öncüleri olan çiftin uygulamaları incelendiğinde; doğa-tekstil ve mimari-heykel etkileşiminin farklı boyutları gözler önüne serilmektedir.

Günümüzde pek çok ülkede, çevresel kalitenin arttırılması, genel estetik beğenin yükseltilmesi ve insanların bulundukları mekânlardan hoşnutluk duyabilmeleri konularında çalışmalar yapılmaktadır. Çevresel düzenlemelerindeki sanat etkinliği de, mekân imajı ve çevresel kimliğin oluşumunun yanı sıra, çevre içindeki insan davranışlarını motive etmesi ve görsel bütünlükte estetik bir beğeni yaratmasından dolayı, söz konusu kalite arayışlarında ciddi bir öneme sahiptir. Çevresel sanat uygulamaları yapan sanatçılar herkesin sanat izleyicisi olmasını hedeflemektedir. Bütün çevresel ve kamusal sanat örnekleri göstermektedir ki, izleyici istese de istemese de sanat tüketicisi olmak zorunda kalmaktadır.

Çalışmanın evrenini Arazi Sanatında tekstil malzemesini kullanan Christo-Jeanne Claude çiftinin uygulamaları oluşturmaktadır. Çalışmada çevresel tasarım uygulamaları bağlamında üç boyutlu tasarımlarında teknik malzeme olarak tekstili kullanan çiftin küçük ve büyük boyutlu yüzlerce tasarım ve uygulamasından dünyaca tanınırlığı olan ve görsel anlamda en etkileyici olduğu düşünülen on uygulama kronolojik bir sıralama ile ele alınmıştır. Çift tarafından üç boyutlu tasarım ve uygulamalarda tekstil ürünlerinin neden ve nasıl kullanıldığı konusu ile birlikte uygulamaların plastik irdelemelerine gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Disiplinlerarası Sanat, Arazi Sanatı, Tasarım, Tekstil

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

* Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü, El-mek: sezercihaner@gmail.com

** Arş. Gör. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil Bölümü, El-mek: nazan_oscay@hotmail.com

TEXTILE USAGE IN THE INTERDISCIPLINARY THREE-DIMENSIONAL DESIGN APPLICATIONS OF CHRISTO-JEANNE CLAUDE COUPLE IN TERMS OF ENVIRONMENTAL ART

ABSTRACT

Collaboration of different disciplines in correct art education has become important towards the end of the 20th century. In the present study, the applications of Christo-Jeanne Claude couple, who are regarded as the representatives of three-dimensional applications in the global art of textile which are used as a technical material by many artists in art especially after 1960, have been considered. When the applications of the couple, who are the pioneers of the 20th century land art, are scrutinized; different dimensions of nature-textile and architecture-sculpture interaction have been revealed.

Today, studies are conducted in many countries on the improvement of environmental quality, rising general aesthetic acclaim and liking of the sites that they are situated in. Art activity in landscaping, in addition to the formation of site image and environmental identity, has critical importance in the said quality searches due to motivating human behavior within the environment and creating an aesthetic in visual integrity. The artists who are engaged in environmental art applications target that everyone is an art viewer. All environmental and public art samples illustrate that the viewers are obligated to be art consumers whether they want it or not.

The applications of Christo-Jeanne Claude couple, who use textile material in land art, make up the universe of the study. Ten applications of the couple's hundreds of designs and applications of small and large dimension that use textile as a technical material in three-dimensional designs that are considered that they are known globally and effective in visual sense in terms of environmental design applications were considered in a chronological ranking. The plastic examination of the applications was carried out along with the matter of why and how textile products are used in three-dimensional designs and applications by the couple.

STRUCTURED ABSTRACT

Art, which is a requirement of humans; was a defense tool against the nature at the beginning and it has served religious purposes and presented a selective portray. Three dimensional designs applied throughout history were formed for different purposes and they took place in different shapes in the open area in almost every era of the history. They undertook important religious and ideological functions especially when volumetric art objects were placed in the open area. Art has been used as a tool to form visual richness in urban locations with functions such as bringing people together, marking, orienting, giving a message and analyzing living conditions of societies. When the subsequent eras were examined, it is observed clearly that it has acquired a different expression language. In this context, when today's

art is considered, it is known that there is differentiation in the matter of adopted and accepted classical material as well, because art develops a unique language with its intellectual and stylistic aspects and provides an action.

Art is influenced by social, economic and political variables or displaying a stance against these, and transfers the thought world to the audience with a unique language that remains out of the direct communication from the past to the present. As it is known, art content gained a new dimension especially at the end of 1960s. Artists removed the borders that are determined in the entire world in the definition and application of art, and showed that the location perception is opened to the eternity. The thought to make art free came forward in the locational meaning, and artists started to build their artworks in endless deserts, mountains, fields and shores, instead of galleries, museums or urban locations. In this context, Land Art, which emerged at the end of 1960s in the United States of America, marked the art world as a crucial movement. This new formation, whose Turkish meaning is Land Art, removed the borders of art between other disciplines, primarily painting, sculpture and architecture, and brought a new perspective to the material diversity and time understanding with an interdisciplinary perspective.

Today, studies are performed in many countries on improvement of environmental quality, improvement of general aesthetic liking and sensing gratification from the locations that humans are situated in. Art activity in environmental arrangements is important in the search of the said quality due to the formation of location image and environmental identity, and motivation of human behavior in the environment and creation of an aesthetic liking in the visual integrity. Artists, who carry out environmental art applications, aim that everyone becomes an art observer. All environmental and public art samples show that the audience is obliged to be art consumers whether they want it or not. In addition to these, there are artists formed by organized groups and aiming to bring a difference to daily social life, and questioning the things that are accepted to be normal by acting against the behaviors that are regarded as normal every day.

Collaboration of different disciplines in art education started to gain importance towards the end of the 20th century. In the present study, the interdisciplinary applications of Christo-Jeanne Claude couple were dealt with who are accepted as the representatives of three dimensional applications in the world art where many artists used technical material especially after 1960. When the applications of the couple who were accepted as the leaders of the 20th century land art were examined, different dimensions of the interaction between the nature-textile and architecture-sculpture unfolds. Textile material, which broaden horizon to the applications of many artists with its structural characteristic, has been the most conspicuous material of Christo and Jean Claude couple. Textile material has drawn the attention of sculpture and architecture always with such endless opportunities that are provided functionally and aesthetically, and has been a material of repertoires. However, it was able to take an effective role in the realization of modern structure and artistic concepts during the past sixty years. Moreover, textile has been an essential material in

Turkish Studies

the applications of Christo and Jeanne Claude since the 1960s due to carrying favorable characteristics, and also it forms the equivalence of design ideas about the environmental science and ecological living concepts of today.

Like almost all of the artists included in Land Art that emerged in the 1960s, Christo-Jeanne Claude couple also regarded as a requirement of keeping of documents and inventories of the artworks, which they generated by the efforts to leave a mark on the nature, with the pre-acceptance that they will be defeated by time and nature. Therefore, the couple benefited from photography and video arts in their interdisciplinary applications, and conveyed the marks that they left on the earth to a permanent dimension, and brought them to the audience in the subsequent processes.

The study has shown that; the couple astonished the audience with the large scale applications and even amazed and influenced them, and added simplicity to the visual world masterfully. The effect of these applications, which brought the audience in the lands that they used in both packaged structures and used as a curtain, are undeniable in the context of shape and content. The result of the study shows that; Christo-Jeanne Claude couple took art out of the borders of the museums in a real sense by the artworks that they created. The works of the couple created in different locations and having large dimensions not to be displayed in galleries have been a crucial start for the meeting of art with the audience. The couple followed up a contrarian path in their artworks that they applied and displayed in natural fields instead of portraying the nature, with the purpose of again to be a part of the nature. In other words, the nature itself became both the object of art and art gallery. Furthermore, the applications and collective study style is important for demolishing the image of an artist who works on their own and that the art could be an action that could be performed jointly. Land art works lose their merchantable characteristic originating from their characteristic of being unmovable. In other words, these applications object the capitalism-art relationship within itself. The creator of the most consistent examples of this has been Christo-Jeanne Claude couple who wraps the buildings and enables their rediscovery when they are opened up again. This couple rejected all companies which wanted to support them financially when they created their artworks and showed their stance against this.

The applications of Christo-Jeanne Claude couple who used textile material in Land Art make up the universe of the study. In the study, ten applications of the couple have been dealt with, who use textile as a technical material in their three dimensional designs in the context of environmental design applications, and which are thought to be the most influential in the visual meaning and known in the world among hundreds of small and large dimensioned designs and applications, in a chronological ordering. Why and how the textile products were used in three dimensional designs and applications by the couple and plastic scrutinizing of the applications was carried out.

Keywords: Art, Interdisciplinary Art, Land Art, Design, Textiles

Giriş

Dünyanın globalleşmesinin bir sonucu olarak, sanayiye hizmet etme gereksinimi ile katledilen doğa tüm dünya insanlarını etkilediği gibi, sanat ve sanatçı içinde büyük bir problematik oluşturmaktadır. 1960'lardan başlayan ve günümüzde de yoğun olarak gündeme gelen, gençlik hareketlerinin de temelini bu tarz problemlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu sosyal hareketlerle birlikte, birçok sanatçının önemle üzerinde durduğu konulardan biride kuşkusuz zarar görmekte olan doğa olmuştur. 19. Yüzyıl sonrasında sanayi devrimiyle katledilmeye başlanan doğa birçok farklı disiplin ve sanatçı tarafından değişik argümanlar kullanılarak yorumlanmıştır.

1960'lardan bu yana sanatçıların büyük bir çoğunluğu, içerisinde yaşadığı çevrenin olası sorunlarını gündeme taşımak ve bu konuda farkındalık yaratmak için çevresel sanatı bir araç olarak kullanmışlar ve konuya yönelik uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. 60'ların sonlarına doğru ortaya çıkan Yeryüzü/Arazi Sanatı (Land Art) çevresel tasarım bağlamında en çarpıcı ve etkili sanatsal aktivite olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstüner'e (1996: 43) göre; Arazi Sanatı iki temel unsur üzerine odaklanmaktadır. Bu unsurlardan ilki, giderek ticarileşen sanata karşı bir tepki diğeri ise 1960'larda gelişmeye başlayan çevre hareketlerine karşı gösterilen hassasiyettir. Arazi sanatı anlayışında yapıtın parayla satın alınıp metaya dönüşmesine bir tepki vardır. Galeri içine alınamayacak kadar büyük ya da satılamayacak bir nesne olan yeryüzünü kullanmanın amacı sanatçının zihinsel süreçlerinin değersiz kullanılmasından ve sanatçının sömürülmesinden uzaklaşmaktır (Smithson, 1979:863-868).

Arazi Sanatı, temelde sanatın ticarileşmesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sanatın alınıp satılmasına, bir koleksiyonerin mülkü olmasına ya da müzelere kapatılmasına ve ardından sanatseverlere, meraklılarına parayla gösterilmesine karşı geliştirilmiştir. Arazi Sanatı, hem sanatın kamusallaşmasını hem de anonimleşmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu anlamda akla gelen ilk arazi sanat formlarından en eskisi tarihi uygarlıklara ait anıtsal büyük boyutlu uygulamalardır.

20. yüzyıl sanatına bakıldığında, çevresel sorunlar konusunda bazı sanatçılar eleştirel yaklaşımlar üzerine yoğunlaşırken bazıları da çözüm önerileri sunmak için kendi yaratıcılıklarını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda insanın varoluşuyla birlikte Tekstil malzemeleri de bir insani gereksinim olmanın dışında, önemli bir anlatım aracı olarak, yaşamda yerini almıştır. Sosyal yaşamın merkezinde olan bu malzeme, kuşkusuz sanatsal üretimden ve sanatçının anlatım biçiminden uzak kalmamıştır. Tekstil sanatsal anlatımın ifade edilmesinde yeniden biçimlenmiştir. Güncel sanatla birlikte tekstil birçok farklı disipline ait uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır.

Land Art'ın Ortaya Çıkışı ve Farklı Materyallere Yönelimler

Tarihsel süreci içerisinde sayısız tanımlamalarla karşımıza çıkan sanatın, insanın toplumsal yaşamı ile var olduğu düşünülür. Toplumsal yaşamı oluşturan tüm oluşumlar, yapılar ve değerler ile sanat olgusu oldukça yoğun bir ilişki ve etkileşim içerisindedir. Plastik sanatlar içerisinde yer alan disiplinlerin, birbirleri ile yaşadıkları disiplinler arası ilişki ve etkileşim sonucunda farklı disiplinlere ait olarak tanımlanan katı sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır.

*“Çağın mizacını ve ruhunu yansıtmaya endişesi yüzyılın sanat hareketlerine çeşitli biçimlerde yansımış ve dolayısıyla, her alanda olduğu gibi, plastik sanatlarda da gelenek zincirinin koptuğu görülmüştür.”*¹ 1960'lı yıllarda ortaya çıkan sanat yaklaşımları, sadece biçimciliğe bir tepki olmayıp, kendinden önceki sanata ilişkin kabulleri ve önermeleri sorgulayarak, bunlara alternatif teknikler ve malzemeler sunmuştur. Böylece sanatçının ve izleyicinin rolü yeniden biçimlendirilmiş, sanatın ve sanat yapıtının tanımını genişletilmiştir. Bu sanat yaklaşımlarından biri

¹ <http://www.msxslabs.org/forum/sanat/17384-sanat-ve-bilgi.html#ixzz3KizU0Hum> (02.12.2014)

olan arazi sanatındaki malzeme ve olanakların çeşitliliği ona disiplinlerarası bir statü kazandırmıştır.

Beral Madra'nın da ifade ettiği gibi (Madra, 1992:3); Modernizm'le birlikte sanat da öykünmeci, anlatımcı ve fantastik anlayışı terk ederek, gerçeklere, eylemlere ve akılcı bir yapıya hâkim olmaktadır. Dadaizm, Sürrealizm, Konstrüktivizm ile başlayıp gelişen Modern Sanat geleneksel kavramlarını ve yönünü, köktenci bir biçimde değiştirerek, süregelen bu aşamalar zincirini 2. Dünya savaşıdan sonra yeni kavramlarla gün yüzüne çıkarmıştır. Sanat; Fluxus, Yeni Gerçekçilik, Pop Art, Kinetik Art, Op Art, Minimalizm, Kavramsal Sanat, Land Art ve Performance gibi kavramlarla yeni ve evrensel bir nitelik kazanarak, varlığını sürdürmüştür.

1960'larda ortaya çıkan bu akımlar içinde yer alan Land Art (Arazi Sanatı) da, birçok sanatçının doğayı kullanması, onu değiştirmesi, ona yeniden biçim vermesi süreçleriyle oluşmuştur. Bu süreçlerle birlikte sanatçıların doğada izler bırakma çabaları ile uyguladıkları eserlerin zamana ve doğaya bir biçimde yenileceğinin bilinmesi, üretilen eserlerin belgelerinin ve envanterlerinin tutulmasını da bir gereklilik haline dönüştürmüştür. Sanatçılar disiplinler arası uygulamalar ile fotoğraf ve video sanatlarından da yararlanarak yeryüzünde bıraktıkları izleri kalıcı bir boyuta ulaştırıp daha sonraki süreçlerde de izleyiciyle buluşturmuştur.

Sanat alanında disiplinlerarası kavram ele alındığında iki farklı yönelimle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu yönelimlerden ilki sanat disiplinlerinin kendi aralarındaki etkileşim ve ilişkisi, ikincisi ise sanat olgusunun bilim alanındaki disiplinlerle olan etkileşim ve ilişkisidir. Yirminci yüzyıl sanat anlayışında yoğun olarak yaşanan ve birçok farklı açılımlarla etkili bir şekilde devam eden sanat disiplinleri arasındaki etkileşim, tarihsel açıdan değerlendirildiğinde tarih öncesi dönemden Eski Mısır ve Yunan Sanatı'na daha sonra ki dönemlerde de Rönesans sanatına kadar uzanmaktadır (Özel, 2007: 20).

20. yüzyıla bakıldığında ise daha önce de bahsedildiği gibi plastik sanatlarda da farklı arayışlar olduğu gözlenmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan sanat akımlarında hacim oluşturabilme özelliklerinin sunduğu potansiyel sayesinde; tekstil, plastik, fiberglas gibi malzeme ve teknikler, bu akımlarda gerçekleştirilen yapıtlarda sıkça tercih edilip, uygulamalarda kullanılmıştır. Nancy Atakan sanatsal üretimde farklı materyallerin kullanılması ile oluşmaya başlayan bu yönelimleri aşağıdaki cümleleri ile ifade etmektedir;

*"1960'ların sanatçıları estetik bir çözüm gerçekleştirmek için her türlü anlamı kullanmalıydı. Ustalar ve öğrenciler yeni metotların yaratımcı olasılıklarını ve fiziksel olanaklarını birleştirerek uzaya ve forma farklı yönelimler kazandırabilmek için çeşitli malzeme ve teknikleri denediler. Parçalar uçabilir, yüzebilir, havada asılı durabilir, koku yayabilir. Sanatçının sınırları kendisidir."*²

Doğayı kendisine malzeme olarak seçen sanatçı, kuşkusuz doğayla bir uyum içinde olmalı, müdahale sürecinde gerek duyduğu dokuyu iyi seçmeli ve estetik bir çözüm gerçekleştirmek için her türlü anlam ve anlatım dilini kullanmalıdır. 20. Yüzyıl arazi sanatının öncüleri olan Christo ve Jeanne Claude çiftinin eserleri incelendiğinde bu yeni ve farklı yönelimlerin örneklerinden birisi olan tekstilin çalışmalarda ana materyal olarak kullanıldığı açıkça görülmektedir. Çiftin uygulamalarında; doğa-tekstil ve mimari-heykel etkileşiminin farklı boyutları gözler önüne serilmektedir. Bulgar asıllı sanatçı Christo Javacheff'in eşi Jeanne-Claude ile birlikte, arazi sanatında sınır tanımayan başarılı işlere imza attığı sanat alanında kabul gören bir gerçekliktir. Başlangıçta küçük nesnelerle paketlemeler yapan çift, daha sonraki süreçte bu çalışmalarının boyutlarını büyütürken açık alanlarda güçlü ifadeler ve paketlemeler yaparak uygulamalarını devam ettirmişlerdir. Devasa boyutlu ve abartılı uzunlukta kumaş ve ipler kullanarak gerçekleştirdikleri

² Atakan, Nancy, (2013) "Sanatta Alternatif Arayışlar", Karakalem Kitapevi, İzmir s.10.

paketleme çalışmaları ile dikkatleri üzerlerine çekerek uluslararası bir ün kazanmışlardır. Smith Lucie Edward'a göre,

“ Gerçek boyutlar söz konusu olduğunda, en hırslı ve iddialı Land Art projesi, 1935 doğumlu Bulgar sanatçı Christo'nun çalışmalarıdır. Christo'nun ilk çıkışı 1950'lerin sonlarında Paris'te yaptığı *Wrapped Object*(sarmalanmış objeler) adlı eseri ile olmuştur. En çok ilham aldığı şey Duchamp'ın *With Hidden Noise* adlı eseridir; bu eserde, bir cismin etrafı bir sicimle sarılarak top haline getirilmiştir, sallandığında çingiraklı bir ses çıkarmaktadır.”³

Resim 1. “With Hidden Noise,” (Gizli Ses ile), Amerika,1916

Christo - Jeanne Claude çifti de adına Paketleme dedikleri işlerinde sadece küçük nesnelere değil anıtlara, büyük binalara, arazilere müdahalelerde bulunarak yapıları kumaşlarla paketlemişlerdir. Bu uygulamaları yaparken Christo ve Jean Claude'un özellikle anlatmaya çalıştıkları durum sanat disiplinleri arasındaki çizginin kayboluşudur. Paketleme projeleri sınırlı süreler içerisinde sergilenmiş, kumaşlarla sarmalanan nesnelerin yarattığı etkiyle toplumun farkındalığının artırılması amaçlanmıştır.

Christo ve Jean -Claude Çifti'nin Uygulama Örnekleri

Sanat tarihi literatürlerine bakıldığında Christo, Arazi Sanatının temsilcilerinden birisi olarak hep tek başına ele alınmıştır. Ancak sanatçı bütün sanatsal uygulamalarını eşi ile birlikte gerçekleştirmiştir. Çalışma bu yüzden sadece Christo ve Christo'nun Sanatı olarak değil Christo - Jeanne Claude çifti ve bu çiftin sanatsal uygulamaları olarak ele alınmıştır. Christo'nun eşiyle gerçekleştirdiği uygulamaların sadece Christo'nun çalışmaları olarak tanımlanması tüm çalışmalarında yer alan eşinin, daha arka planda kalmayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, gerçekleştirilen uygulamalarda Jeanne -Claude'un düşünsel ve edimsel boyutta daha az emek harcadığı anlamını taşımamaktadır. Christo kendisi ile yapılan bir röportajda 2009 yılında New York'da geçirdiği beyin kanaması ile ölen eşi için “*Jean Claude'un çizimleri yapmaması, onun sanatçılığına gölge düşürmez. Mutlaka ikimizin adını birlikte yazın*”⁴ diyerek Jean Claude'un adının sanatçı olarak anılmamasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir; Ayrıca çiftin uyguladıkları eserlerde mühendislik bilgisi gerektiren bir ekiple çalışmış olmaları sanat ve teknolojinin bir araya gelmesi bakımından oldukça önemli bir noktadır.

Çiftin küçük ve büyük boyutlu yüzlerce tasarım ve uygulamasından dünyaca tanınırlığı olan ve görsel anlamda en etkileyici olduğu düşünülen 10 uygulama bu araştırmanın örneğini oluşturmaktadır. Bu uygulamalar seçilirken farklı kıtalardan örnekler alınarak uygulamaların

³ Edward, Smith Lucie, (1987) “Sculpture Since 1945”, New York, s. 117-132.

⁴ Bkz. <http://www.mugemengu.com/christo.html>

artistik ve kavramsal boyutları ile birlikte izleyicide uyandırdıkları etki göz önünde bulundurularak bir analiz yapılmıştır. Çalışmalar kronolojik bir sıralama ile incelenmiştir.

Christo ve Jean -Claude çifti malzemenin fonksiyonelliğinin yanında, görselliğini de ön planda tutarak gerçekleştirdikleri uygulamalarında genellikle tekstili ya yapı üzerini örtmek amacı ile ya da cephe yüzeylerinde hareket, boyut ve görsellik kazandırılması yönüyle kullanmışlardır. Yapıtların tekstil malzemesiyle örtülüp sarılarak veya yardımcı tekstil yüzeyleriyle düzenlenerek görsel algılamalarına yeni bir boyut kazandırılmıştır. Böylece formlar, bir anda detaylarından çok, bütün olarak ortaya çıkarken, artistik ve kavramsal kullanımlarla son derece özgün görüntülere ulaşabilmişlerdir (Gezer,2008: 44)

Çiftin ilk büyük boyutlu çalışmaları olan “Wrapped Coast” (Paketlenmiş Sahil Şeridi), (bkz.Resim:1) 1969 yılında Avustralya’nın Sidney kentinde bir koyda uygulanmıştır. Koyun sahil şeridinde, 110 işçi ve 11 gönüllü ile 17.000 iş saati harcayarak ve 92.900 metre kare sentetik kumaş ile 56 kilometre Polipropilen ip kullanarak 2,5 kilometrelik alan ve sahilin gerisindeki kayalar 26 metre yüksekliğe kadar paketlemişlerdir. Çift bu uygulama ile birlikte o zamana kadar yapılmış “en büyük” sanat eserini yaratmıştır.⁵

Paketlenmiş Sahil Şeridi çalışmasına bakıldığında; deniz ile bir bütünlük ve renk harmonisi yaratıldığı, kumaşın yumuşaklığıyla dalga etkisi yakalanmaya çalışıldığı açıkça görülmektedir. İş için olumlu ve olumsuz birçok yorum yapılmış ancak eserin Avustralya sanatı üzerinde yarattığı etkinin büyüklüğü zaman içinde herkes tarafından kabul edilmiş.

Resim 2. Wrapped Coast (Paketlenmiş Sahil), Avustralya,1969

20. Yüzyıl’dan bu yana sanatçılar belirli hedeflere ulaşmak adına, çevrelerindeki nesneleri değiştirmiş, dönüştürmüş ve onlara metaforik anlamlar yükleyerek o güne kadar yapılanlardan daha yeni/farklı ürünler ortaya koymuşlardır. Christo ve Jean- Claude çifti tarafından 1970 yılının sonbaharında İtalya’nın Milano şehrinde paketlenen İtalyan kralı Vittorio Emanuele II (bkz.Resim: 2) ve Leonardo da Vinci Anıtları (bkz.Resim: 3) yani “Paketlenen Abideler” bu bağlamda ele alınması gereken önemli eserlerdir. Anıtlar krem renkli polipropilen kumaş ve kırmızı polipropilen ip kullanılarak sarılmışlardır. Kumaş geniş kıvrımlar halinde anıtların formuna göre biçimlendirilmiştir. Bu çalışmalarda kullanılan kumaşların dokusal özellikleri ve ışığı geçirebilme etkisiyle ortaya çıkarılan anıtlar izleyicide daha önce var olan pozisyonlarından çok daha farklı bir etki yaratmıştır. Bu uygulama ile kamusal alandaki anıtsal abidelere karşı bakış açısının değiştirilmesi ve bir farkındalık yaratılması amaçlanmıştır. Uygulamalara bakıldığında, kamusal alanın merkezinde yer alması açısından, sanatsal uygulamanın insanların günlük yaşamına katılımının oldukça önem taşıdığı gözlenmektedir.

⁵ <http://www.christojeanneclaude.net/> (02.12.2014)

Vittorio Emanuele II Anıtı, Geç 14. yüzyıl-katedralin önünde yer alırken, Leonardo da Vinci anıtı 18. yüzyıla ait La Scala Tiyatro ve Milano Belediye Binası önünde yer almaktadır. İki paketlenmiş anıt heykel eş zamanlı olarak Galleria merkezinden sergilenmiştir. Resmi izinlerden kaynaklı, Leonardo da Vinci'nin Sarılı Anıtı meydanda bir hafta kalırken Vittorio Emanuele II Anıtı ise ancak iki gün sergilenebilmiştir.

Resim 3. Wrapped Monument to Vittorio Emanuele II,
 Wrapped Monument to
 Resim 4. Leonardo da Vinci (Paketlenmiş Abideler) Milano, İtalya, 1970

Çiftin ikinci büyük boyutlu çalışmaları, Amerika Birleşik Devletlerinin Colorado Eyaletinde bulunan bir vadide uygulanmıştır. “Valley Curtain” (Vadi Perdesi) (bkz.Resim:4) adlı bu çalışma 35 teknik personel, 64 sanat akademisi öğrencisi tarafından 18.600 metrekare turuncu renkli naylon kumaşın iki dağ arasına monte edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. 1971 yılında ilk yapım aşamasında şiddetli rüzgârın etkisiyle zarar gören kumaş yüzünden proje gerçekleştirilememiş, daha sonra 10 Ağustos 1972 tarihinde tekrarlanarak, ikinci bir çalışmayla başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Parlak turuncu renkteki kumaşın kullanılmasıyla dağların arasında bir kanyon görünümü oluşturulmuştur. Bu çalışmanın sonuçlanması sanatçıların fikirlerini kararlılıkla devam ettirmesi açısından önemlidir. Süresi kısıtlı olmasına rağmen kurulum, plastik önem taşır ve gerçekleşen proje izleyicinin anılarında kalır.⁶

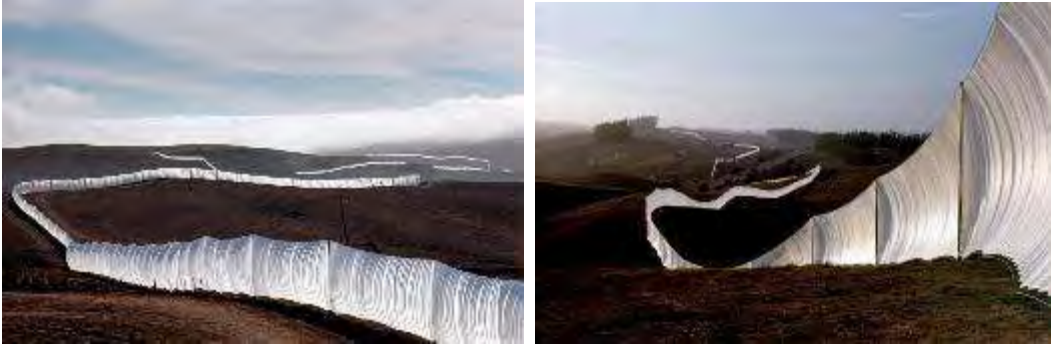
Resim5. Valley Curtain (Vadi Perdesi), Colorado, ABD, 1972

⁶ <http://www.nga.gov/exhibitions/2002/christo/curtain.shtm> (02.12.2014)

Christo ve Jean- Claude çiftinin çalışmalarından bir diğeri olan “Running Fence” (Boylu boyunca Giden Çit) (bkz.Resim:5) projesi de yine Amerika Birleşik Devletlerinin California Eyaletinde Sonoma ve Marin isimli ilçelerin birleştiği büyük bir arazide gerçekleştirilmiştir. Proje hayata geçirilmeden önce arkasında çeşitli hikâyelerin yer aldığını Christo kendi ifadeleri ile şu şekilde anlatmaktadır;

“Fotoğraf ve çizimlerin arkasında görünmeyen birçok proje var. Örneğin bu çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli izinlerin alınması gibi. Avustralya’ya gitmeden önce birkaç gün California’da kalmaya karar verdik. O esnada böyle bir projeyi gerçekleştirmek için uygun araziye arıyorduk. Yapmayı planladığımız çalışma çizgiseldi. Kaliforniya’nın sahilden tepelere ve dağlara uzayan etkileyici görüntüsü bu proje için çok uygundu. Bunun yanında Kaliforniya insanı doğu bölgelerine göre daha açık fikirli ve mistik bir yaşam biçimine sahiptir. Bu yüzden Kaliforniya’da bu projeyi hayata geçirmeye karar verdik. Projede amacımız sadece estetik kaygı değildi. Yapmaya çalıştığımız şey insanların önceden yaptığı çitlerle bağlantılı olarak devamlılık sağlamaktı. Kaliforniya’yı seçmemizin en önemli diğer sebep ise okyanusun olmasıdır. Çünkü “Running Fence” çalışmasında kullandığımız malzeme kumaştı. Kumaşın özelliğini en iyi ortaya çıkaracak olan doğal şartlardı. Suyun hareketliliğiyle ya da rüzgârın esmesiyle kumaş devinim kazanıyordu.”⁷

Christo ve Jean- Claude çifti tepeleri, gökyüzünü ve okyanus üçlüsünü bir araya getirerek gerçekleştirdikleri bu sanatsal çalışmada, doğanın şartlarına en uygun materyal olacağı düşüncesinden hareketle kumaşı tercih etmişlerdir. Kumaş tepelerin birleşmesinde çizgisel bir etki yaratmıştır. Uygulamaya bakıldığında tekstil malzemenin doğanın bütünleyici bir parçası olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu uygulamada tepelerin daha belirgin şekilde ortaya çıkmasını sağlamak için tepeler beyaz sentetik kumaşla konturlanmıştır. Yapay kumaşında doğadan elde edildiği düşünülürse doğadan alınmış bir malzemenin yine doğaya iadesinin söz konusu olduğu söylenebilir. Her izleyicide farklı bir etki bırakan bu çalışma kuşkusuz gizemli bir anlam barındırmaktadır.

Resim 5. Running Fence (Boylu boyunca Giden Çit), California, 1972-76

Çift, bir başka çalışmaları olan Florida Eyaletinin Maima Kentinde bulunan Biscayne Koyu'ndaki “Surrounded Islands” (Çevrilmiş Adalar) (bkz.Resim: 6) isimli projesini Mayıs 1983'te gerçekleştirebilmiştir. Bu çalışmada, Florida’da bulunan 11 adanın üzeri, toplam 585,000 metrekairelik, batmayan ve suya dayanıklı polipropilen kumaşla örtülmüştür (Gezer,2008: 44). Bu küçük adacıkların çevresini pembe kumaştan bir örtüyle kaplayabilmek için gerekli izinleri ve destek ancak avukatlar ve resmî kurumlarla yapılan uzun görüşmeler sonucu alınabilmıştır. Gerekli izinlerin alınmasından sonra gerçekleştirilen bu projede kullanılan kumaş 11 adanın farklı formda olmalarından dolayı yetmiş dokuz farklı kalıp biçiminde dikilmiştir.⁸ Parlak pembe kumaşın rengi

⁷ Eye level, (2010) “Christo and Jeanne – Claude: On The Making of Running Fence”. Smithsonian American Art Museum.

⁸ http://www.christojeanneclaude.net/projects/surroundedislands?view=info#.VGnzvYF_vU8 (02.12.2014)

ıssız yemyeşil adaların tropikal bitki örtüsü ile uyumlu birer nilüfer çiçeği gibi görülmektedir. Bu sanatsal çalışma iki hafta boyunca karadan ve havadan izlenmiş ve halk tarafından büyük ilgi görmüştür. Bu eser Christo adının sanat dünyası tarafından kabul görmesinde çok büyük katkı sağlamıştır.

Christo bu projeye ilgili olarak;

“Sanırım projenin yıkıcı bir boyutu vardı ve bu nedenle birçok sorunumuz oldu. Büyük olasılıkla bütün karşı çıkışlar, bütün eleştiriler bu nedene. Eğer üç bin doları bir film seti için harcasaydık buna kimse karşı çıkmazdı. Film çekebilmek için adaları yakmaya kalkabilirlerdi ve gene sorun çıkmazdı Projenin büyük gücü, tümüyle mantık dışı olmasından. Projenin ana fikri zaten bu, bütün değerleri kuşkulu kılmak”⁹ ifadelerini kullanarak aslında bu durumun bürokratik kısmını da eleştirmektedir.

Açtıkları davaları kazanarak paketlemelerini gerçekleştiren Christo - Jeanne Claude çifti eserlerinin korunmasını sağlamışlardır. Gerçekleştirdikleri bütün çalışmalarında hiç şekilde sponsor kabul etmeyen çift, sanatın bir meta parçası olarak görülmesini böylelikle reddetmişlerdir. Bu uygulamaları ile elde edilen en büyük başarılarının orijinalite kavramına bakışın değişmesine katkıları olduğunu da ifade etmek mümkündür.

Resim 6. Surrounded Islands (Çevrilmiş Adalar), Biscayne Koyu, Miami, Florida, 1983

Çift, 1985'te ise Paris'teki Pont Neuf Köprü'sünün kemerlerini altın rengi plastik kumaşla kapatmıştır. Parlak bir kumaş ile şelale etkisi yaratılarak paketlenen 400 yaşındaki Paris Pont-Neuf Köprüsü'nün dönüşümü olan “The Pont Neuf Wrapped” (Paketlenmiş Pont Neuf) (bkz.Resim: 7) bu tiyatral çalışma oluşumu içinde büyük bir görkem yaratmıştır (Scott, 2003: 35). Uygulamada Pont Neuf Köprüsü 40.876 m2 sentetik dokuma kumaşla sarılmıştır (Gezer,2008: 44). Malzemenin fonksiyonelliğinin ön planda tutularak paketiildiği köprüye bakıldığında kullanılan kumaştaki renk ve doku özelliklerinin tam anlamıyla suyun akışının ve dalgasının dokusuyla uyum içinde olduğunu söylemek mümkündür.

⁹ Atakan, Nancy,(2013) “Sanatta Alternatif Arayışlar”, Karakalem Kitapevi, İzmir s.30.

Resim 7. Pont-Neuf Köprüsü, Paris, 1985

Christo - Jeanne Claude ikilisinin yapmış olduğu diğer bir çalışma; her biri 6 metre yüksekliğe, 8.66 çapa sahip kumaş şemsiyelerin sanat objesi olarak kullanıldığı “The Umbrellas” (Şemsiyeler Projesi), (bkz. Resim: 8) isimli uygulamadır. Bu tasarım, Amerika’da 29 kilometre boyunca 1760 sarı, Japonya’da ise 19 kilometre boyunca 1340 mavi şemsiye kullanımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, kumaş, alüminyum yapı malzemesi, çelik çerçeve bazlar, çapalar, ahşap taban destekleri ve kalıplı taban kapakları gibi malzemeler kullanılmıştır. Malzemeler Japonya, ABD, Almanya ve Kanada da olmak üzere toplam onbir üretici firma tarafından hazırlanmıştır. Toplamında 1340 şemsiye Bakersfield, Kaliforniya’da monte edilmiş ve oradan Japonya’ya sevk edilmiştir. Toplumsal yaşam alanlarından uzak bölgelerde gerçekleştirilen bu devasa projeyi Christo şöyle açıklamaktadır;

“ Japonya’da ve Amerika’da uygulanan bu iki sanat çalışması, hayatın farklılıklarını ve benzerliklerini iki farklı vadiye yansıtmaktadır. Japonya’da sınırlı ve değerli pirinç arazisinin olmasından dolayı şemsiyeler bazen birbirine yakın bazen de tarlaların geometrik biçimine göre konumlandırmıştır. Bütün bir yıl boyunca zenginleşen bereketli bitki örtüsü nedeniyle şemsiyeler için mavi renk tercih edilmiştir. Kaliforniya’daki şemsiyeler ise işlenmemiş arazinin genişliğinden dolayı her yöne serbest olarak sabitlendirilmiştir. Kahverengi tepeler şemsiyelerin etkisiyle sarıçiçeklerle kaplanmış gibi bir izlenimi yansıtmıştır. Yani arazi kurak olduğu için, şemsiyeler sarı renkte uygulanmıştır.”¹⁰

Çiftin bu çalışması şemsiyelerdeki kumaş dokusu ile beraber doğayla bütünlük içerisinde bir etki yaratmış ve doğaya farklı bir kimlik kazandırmıştır. Christo - Jeanne Claude çiftinin çalışmalarına bakıldığında doğanın eksik kalan tarafını tamamlayan uygulamalar izlenimi edinildiği söylenebilmektedir.

Resim 8. The Umbrellas (Şemsiyeler Projesi), California, Japonya, 1991

¹⁰ http://www.christojeanneclaude.net/projects/the-umbrellas?view=info#.VGnVaIF_vU8 (09.11.2014)

Christo ve Jean- Claude çifti sanat yapıtını uygulamaya geçirmeden önce; usta çizgileriyle görselleştirmişler, hazırladıkları profesyonel yer haritaları, fotoğraflar ve teknik çizimlerle projelerini desteklemişlerdir. Alışılmışın dışındaki boyutları ile görsel anlamda etkileyici eserlerinin estetik etkisini önemsediklerini, mesaj vermeyi amaçlamadıklarını belirten çift; yarattıkları eserlerin amacının güzellik yaratmak, yaratırken zevk almak ve alışlagelen manzaraları değiştirerek yeni bir gerçek ortaya çıkarmak olduğu ifade etmektedirler. Geçici bir eser üretmenin, kalıcı eser üretmekten daha fazla cesaret gerektirdiğinin altını çizmişlerdir. Her projede uygulama aşamasının fotoğrafları ve video kayıtları yapılarak, süreç belgelenmiş ve sonuçlar kayıt altına alınmıştır. Eserleri için yapılan değerlendirmelerde işin içine gizem kattıkları söylenmiştir.¹¹ Amaçsız ve mantıksız gibi görünen sanat yapıtlarının aslında akla ne denli yatkın olduğunu, nasıl kuramsal bir temele oturtulduğunu Reichstag (bkz. Resim: 9) çalışmasında olduğu gibi politikacılar kadar sıradan insanlara da ispatlamışlardır.

Alman demokrasisinin simgesi haline gelen Berlin'deki ünlü Alman Parlamento Binası Reichstag'ın paketleme projesini Christo ve Jeanne – Claude çifti 1971 yılı itibarıyla uygulamaya karar vermişlerdir. 1971 yılında çift, Berlinli bir dostlarından üzerinde Reichstag resmi olan bir kartpostal almışlar ve böylece 24 yıllık düşün ilk tohumları atılmıştır. Alman Parlamentosunda uzun süren çabaların ve tartışmaların ardından 25 Ocak 1994'te 525 milletvekilinin katılımıyla 292 kabulle Reichstag paketleme projesinin hayata geçirilmesi sağlanmıştır (Emre, 1995: 22).

Parlamento oylamasında eserin Yeni Almanya'yı vurgulayacağı ve şehre 300 milyon dolarlık getiri sağlayacağı düşünülmüştür. Eser insanları düşünmeye sevk etmiştir. Yıllardır gözler önünde duran parlamento binası kaplanınca, altında ne olduğunu bir an için hatırlamaya çalışmak insanları düşünmeye sevk etmiştir. İzleyicilere kendi hatıralarını aktive etme imkânı veren bu eser ile çift tüm dikkatleri üstüne çekmeyi başarmıştır.

Adolf Hitler'in de Alman Parlamentosu'nu topladığı, Mimar J. Paul Wallot tarafından 1894 yılında inşa edilen Reichstag (Alman Parlamentosu) binası, 27 Ocak 1933'te Naziler tarafından bombalanarak yıkılmış ve İkinci Dünya Savaşında bir harabeye dönüşmüştür. Aynı mimar tarafından yeniden onarılan Reichstag, Berlin duvarının yıkılmasının ardından simgesel içeriğinden dolayı yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Binaya ek olarak iç kısmına daha sonradan yapılan cam kubbeli toplantı salonu binanın içerisine giren herkes tarafından izlenebilmektedir. "Halkın her şeyin üzerinde olması ve yönetimde ki şeffaflık" anlamlarını taşıyan yapının en önemli özelliği Alman parlamenterlerin kapalı, cam fanus gibi bir yapı içerisinde çalışmalarını yürütürken halkın onları izleyebiliyor olmasıdır. Ayrıca bu bina tüm halka hitap ettiği için seçilmiştir.

Projede de Almanya Parlamento binası Reichstag, tamamen kumaş ile kaplanmıştır. Binanın dış yüzeyi, düşey katlamalar ve drapelerle çok etkileyici bir görünüme büründürülmüş, proporsiyonların etkisi strükture görkemli bir görünüm sağlamıştır. Kullanılan kumaş gümüş renginde olup yapıya metal bir görünüm kazandırmıştır. Eser 2 hafta boyunca sergilenmiş, sonrasında kaplamada kullanılan kumaş ve ekipmanlar tamamen kaldırılmıştır. Çift yaptıkları her çalışmada olduğu gibi çalışmalarında da çevreci bir tavır sergilemiştir.

Michael Kimmelman;

*"Sarılı her şeyde bir gizem havası bulunur, içindekinin çok kıymetli olduğu kansını uyandırır. Bir nesneyi peçelemek ona erotik bir anlam da katabilir. Christo jean- Claude'la beraber Reichstag'ın şekli ile biraz oynadılar, dışa uzana heykelleri kutular ardına sakladılar ve köşelerini öne doğru genişlettiler, böylece kumaşın altında ki sert şekil zarifleşti ve yumuşadı"*¹² ifadeleri ile uygulamayı yorumlamaktadır.

¹¹ <http://blog.kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-96neo-realizm-new-realizm-nouveau-realisme-3/> (03.11.2014)

¹² Kimmelman, Michael,(1995) "Büyük ve Eğlenceliydi, daha ne olsun?" Çev. Melek Mjaanes, Türkiye'de Sanat Dergisi, sayı 20, Asır Yay. İst. s. 56-57

Resim 9. Reichstag, Berlin, 1994

David Bourdon ise; Christo - Jeanne Claude çiftinin sanatını “gizlilik içinde ifşaat”¹³ olarak tanımlamaktadır. Ünlü eleştirmenin 1970’lerde çiftin sanatı için kullandığı ifade belki de “Wrapped Trees” (Paketlenmiş Ağaçlar) (bkz. Resim: 10) çalışmasını en iyi anlatan ifade olmuştur. 1997 yılında gerçekleştirilen bu projede, İsviçre’nin Berower Park’ında sentetik kumaşlarla paketlenen ağaçlar kumaşın saydamlığını dışarıya çıkarmış, ışığın ve gölgenin dinamik etkisini yaratmıştır. Rüzgârın esmesiyle yeni bir form kazanan ağaçlar, kumaşın üzerindeki iplerin etkisiyle yeni bir biçim ve içerik kazanmışlardır.

Resim 10. Wrapped Trees (Paketlenmiş ağaçlar), Fondation Beyeler and Berower Park, Riehen, Switzerland, 1997-98

Christo;

*“İnsanların kendilerine ve çevrelerine daha bilinçli yaklaşımlarına yardımcı olmaya çalışıyoruz. Bir projeye başladığımda sonucunun nasıl olacağını tam olarak bilmiyorum. Projelerimde çoğunlukla farklı tiplerde de olsa daima kumaş kullanmayı tercih ediyorum. Çünkü kumaşın dinamik ve dokununca karşılık veren bir materyal olarak, ayrıca en ufak esinti de bile hareketlenmektedir”*¹⁴ ifadesi ile işlerine temel oluşturan unsuru ve kullanılan materyalin seçilme sebebini açıkça ifade etmektedir.

Christo - Jeanne Claude çiftinin yapmış oldukları en çarpıcı uygulamalardan bir tanesi de çizimlerini 1979 yılında yaptıkları “The Gates” (Kapılar) (bkz. Resim: 11) adlı çalışmalarıdır. Proje kamusal bir alan olan New York Central Parkta 2005’te tamamlanmıştır. Projenin

¹³ Hasol, Doğan, (1995), “Christo ve Paketlenen parlamento Binası” yapı dergisi, sayı 163. S.104-111

¹⁴ <http://www.msxlabs.org/forum/sanat-ww/388231-christo-ve-jeanne-claude.html#ixzz3GOoQV4vh> (08.11.2014)

hazırlanmasında; 96,5 km safran renkli vinil kumaş kullanılmıştır. Parktaki asfalt yollar üzerinde konumlandırılan uygulama dikey direkler üzerine kumaş monte edilerek inşa edilmiştir. Projenin tamamı Christo - Jeanne Claude tarafından finanse edilmiştir. Projenin kendisi aslında büyük bir mimari mecazdır. Kapı kavramı bizzat mimarlığın içinden çıkan odalar ve binalarla günlük hayatın bir elemanı iken uygulamada kapı kavramı metaforik bir ifade ile kendi anlamından daha farklı bir anlamda ele alınmıştır. Kapılar birbirine kapalı mekân hissi uyandıracak biçimde değil, süreklilik sağlayacak biçimde yakınlaştırılmıştır. Bazen birbirine yakın dizilmiş dar kapılar daha özel samimi aralarından bir ya da iki kişinin ancak geçebileceği patikalı yolları, bazen ise geniş ve uzak aralarla dizilmiş kapılardan oluşan anıtsal ve kalabalık yolları tanımlamaktadır.

Resim 11. “The Gates” (Kapılar), New York City,2005

Kapılar projesinde mimarlıkla örtüşen bir diğer nokta ise güneş ve rüzgârla kurulan ilişkidir. Proje ağaçların dallarına zarar vermemek için kış ayında yani tüm park mat kahverengi dallar ve yaprakların çekilmesiyle açılan boşluklarla dolduğu zaman uygulanmıştır. Bu boşlukların arasından geçerek kapılara çarpan kış güneşini yansıtmak ve turuncu rengin doğada en etkileyici tezatı yaratabilmesi için projenin malzememsi parlak perfore naylon bazlı bir kumaş olarak seçilmiştir. Kumaşların böylesi bir etki yaratmasıyla insanları yürümeye davet ediyormuşçasına bir his uyandırılmaya çalışılmıştır. Şubat rüzgârının şiddeti ile yırtılırcasına dalgalanan kumaş kimilerinin aklında bayrak kimilerinin aklında ise ipe asılmış çamaşır analogisini kurmaktadır. Başka bir malzemeyle yaratılamayacak böylesi bir etkinin kumaşlarla sağlanması doğanın değişen koşulları ile biçimi tamamen değişen bir arazi sanatı çalışması olarak okunmuştur (Akcen, 2005:4)

Hale Gezer (Gezer,2008: 46), mimaride tekstilin kavramsal ve estetik yönüyle kullanılmasının yapının çevreyle olan uyumu ve doğa renkleriyle uygun harmonileri olanaklı kıldığını işaret etmektedir. Ona göre tekstilin mimaride yorumlanması uygulamalara öncü, sıra dışı özellikler katmaktadır. Christo - Jeanne Claude çiftinin bu anlamda gerçekleştirmiş oldukları böylesi sıra dışı çalışmaları tekstil tasarımının popüler imgelerinin aktarımları olabilirken, yapılar “ikon”laşmaktadır.

Arazi Sanatında önemli eserler ortaya koyan Christo ve Jeanne Claude çiftinin uygulamalarının anlamı, projenin yapıldığı sürecin yanı sıra kaldırılmasından sonra da ortaya çıkmaktadır. Yaptıkları kaplamalar, birçok farklı renk ve doku arasında kaybolan detayları ortaya çıkartmakta, kumaşlar kaldırıldığında ve yapı önceki haline dönüştürüldüğünde bile etkisini uzun süre sürmektedir. Tabi ki bu durumda envanter ve görsellerinin de yadsınamaz katkısı göz ardı edilmemelidir. Çift kendi web sayfalarında uygulamadıkları projeleri, mekânları ödünç alıp keşifler yapmak olarak tanımlamaktadırlar. Sonuçta kalıcı bir eserin bulunmaması; unutulmamak için anıtlar yapmak ve kalıcı işler bırakmak gibi bir sorunları olmadığı ve böyle bir gereksinimlerinin bulunmadığını da uygulamaların sonrasın da açıkça gözlenmektedir.

Sonuç

Post- modernliğin anlamı ve modernizm üzerine hararetli tartışmaların yoğun olarak yaşandığı 1960'lı yıllarda, doğaya açılan bazı sanatçıların çalışmaları ve yeni yaklaşım biçimleri ile çevresel sanatın öncüsü olan arazi sanatının temelleri atılmıştır. Arazinin özgürlüğünü sanatın yaratıcılığı ile buluşturup, çevredeki coğrafik oluşumlar, ağaçlar, duvarlar, mimari yapılar gibi unsurlar ile etkileşime sokarak oluşturulan iki veya üç boyutlu sanat yapıtları için üretim alanı olarak kamusal alanı ve boş arazileri seçen Arazi Sanatı sanatçıları mutsuz, durağan kentlerin reklam ve istismar dünyasına karşı, dev hayalleriyle mücadele veren, doğayı, mimari yapıları, sokaklarını, meydanlarını ve yaşam alanlarını ticari bir platforma kaptırmak istemeyen bir mücadele içerisine girmişlerdir. Bu sanat formunda uygulanan tasarım kalıcı olmasından çok, çevrenin içinde yaşayan insanlar ile birlikte tüketilebilirliğine dayanmaktadır.

Arazi Sanatı yapan sanatçılar herkesin sanat izleyicisi olmasını hedeflemektedir. Bütün arazi sanatı örnekleri göstermektedir ki, izleyici istese de istemese de sanat tüketicisi olmak zorunda kalmaktadır. Christo - Jeanne Claude çifti gibi sanatçıların oluşturduğu ve günlük toplumsal yaşantıya farklılık getirmeyi amaçlayan projeler, her günkü normal sayılan davranışlara ters eylemler yaparak normal kabul edileni izleyiciye sorgulatmışlardır.

20. yüzyılda plastik sanatlarda farklı arayışlar olmuştur. Tekstil malzemesinin doğada bıraktığı izlerin gözlemlenmesi sonucu ele alınan arazi sanatında; geleneksel teknik ve anlayışlara bağlı kalınmadan, tekstilin özgün üretim biçimleriyle sanatsal yüzü çevreye taşınmış, doğal çevre ile bulunduğu yeni durumu söz konusu olmuştur. 1960'lı yıllarda yeni ekollerin ortaya çıkması ile uzaya ve mekâna farklı bakış açılarının oluşturulmaya başlanması, tekstil malzemesini de farklı algılamayı beraberinde getirmiştir. Yeni yöntem ve arayışlar içinde olan sanatçıların tekstil malzemesini sıkça tercih etmelerinin sebepleri arasında; dokunsal zenginliği, esnekliği, sarılabilirliği, katlanılabilirliği, buruşturulabilirliği, sökülüp dikilebilirliği, kısaca dışarıdan yapılan fiziksel ve kimyasal müdahalelere karşı verdiği tepkisel özellikleriyle sanatçıları cezpt etmiştir (Bush,1974: 24). Yapısal özelliğiyle pek çok sanatçının uygulamalarına ufuk açan bu malzeme Christo ve Jean - Claude çiftinin üç boyutlu uygulamanın en belirgin materyali olmuştur. Bu uygulamalar da disiplinler arası çalışmalar yapılarak mimari, heykel ve tekstil sanatlarının kesiştiği ve bir arada kullanıldığı görülmektedir. Tekstil malzemesi işlevsel ve estetik olarak sağladığı böylesi sınırsız olanaklarla heykel ve mimarinin her zaman ilgisini çekmiş ve repertuarların yer alan bir malzeme olmuştur. Ancak son altmış yıldır çağdaş strüktürlerin ve sanatsal kavramların gerçekleştirilmesinde etkin rol alabilmiştir. Ayrıca tekstil, olumlu özellikler taşıması nedeniyle 1960'lardan itibaren Christo ve Jeanne Claude'un uygulamalarında vazgeçilmez bir materyal olduğu gibi günümüzün çevre bilimi ilgili tasarım fikirlerinin karşılığını da oluşturmaktadır.

Christo ve Jean- Claude çiftinin projeleri; büyük boyutlu uygulamalar ile izleyiciyi şaşırtarak ve hatta hayrete düşürerek etkilemiş, görsel dünyaya ustaca bir sadelik katmıştır. Gerek paketlemiş oldukları yapılarda gerekse perde olarak kullandıkları arazilerde izleyiciyle buluşturdukları bu uygulamaların biçim ve içerik bağlamındaki etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Uygulamalarda tercih edilen kumaşların dokusal özelliklerinin yanı sıra seçilen renklerinin de etkisi tartışılmaz bir gerçekliktir. Doğada var olan renklerle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilen bu çalışmalar izleyici üzerinde çarpıcı etki bırakmaktadır. Her eser için farklı tipte kumaş kullanmış olsalar bile bu kumaşların temel özelliği hiçbir yapay katkı maddesi içermeyen doğal ve yeniden işlenebilen kumaşlar olmalarıdır.

Çalışmada elde edilen önemli bir nokta da; Christo - Jeanne Claude ikilisinin gerçekleştirdikleri yapıtlar ile gerçek anlamda sanatı müze sınırlarından çıkarmış olmalarıdır. Sanatçılar yapıtlarında, doğayı betimlemişler, aykırı bir yol izleyerek yapıtlarını doğa ile yine doğanın içinde uygulayıp sergilemişlerdir. Başka bir deyişle doğanın kendisi hem sanat nesnesi

hem de sanat galerisi haline gelmiştir. Ayrıca, uygulamalar ve kolektif çalışma tarzı süregelen tek başına çalışan sanatçı imgesinin yıkılması ve sanatın ortaklaşa yapılabilecek bir eylem olabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İlkel hayattan günümüze kadar varlığını sürdüren tekstil malzemesine baktığımızda materyal genel anlamda kadın ile simgelenmiştir. Christo'nun bütün çalışmalarının her sürecinde yer alan Jeanne Claude'un, bir kadının sanatsal bakış açısını ve kadın- erkek -tekstil ilişkisinin arazi sanatında doğayla nasıl bütünleştiği göstermek anlamında önemli bir özne rolünü de üstlendiğini söylemek de mümkündür. Doğanın cinsiyeti olmadığı gibi sanatın da cinsiyeti olmadığını yaptıkları çalışmalarla ispatlayan çift, 1900'ler sonrası keşfedilen sentetik kumaşı doğayla bütünleştirerek aslında doğanın özelliklerine, günümüzün gelişmişliğini katmayı da başarmışlardır.

KAYNAKÇA

- Akcan, Esra, (2005) “Christo ve Jeanne-Claude’ın New York Kapıları” Arkitera E-Bültenleri, Köşe yazısı.
- Atakan, Nancy, (1998), “Arayışlar, Resim ve Heykelde Alternatif Akımlar”, İstanbul: Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık.
- Bush, Julia M, (1974) “A Decade Of Sculture the 60’s”, . London: Associated University Presses.
- Danabaş, Tuncer, Nalân, (1998), “Geçmişten Günümüze Land Art Sanat Akımı Ve Diğer Disiplinlerle İle İlişkisi”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Edward, Smith Lucie, (1987) “Sculpture Since 1945”, New York.
- Eye level, (2010) “Christo and Jeanne – Claude: On The Making of Running Fence”. Simithsonian American Art Museum.
- Gezer, Hale (2008), “Üretim Alanında Tekstil ve Mimari Arasındaki Etkileşim” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, (13):21-49
- Gültekin, Emre, (1995), “Christo ve Jeanne-Claude Reichstag’ı da paketledi” *Millet Sanat Dergisi*, (363): 22-23.
- Oyman, Rengin, (2012), “Üç Boyutlu Heykelsi Tekstiller” *I. Uluslararası İstanbul Tekstil Sanatı-Tasarımı Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi, Sultanahmet Rektörlük Binası, İstanbul.
- ÖGEL, Semra, (1977), “çevresel Sanat”, İstanbul: İ.T.Ü Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Yayınları, (12): 1-12
- Hasol, Doğan, (1995), “Christo ve Paketlenen parlamento Binası” *Yapı Dergisi*, (163):104-111.
- Heptunahı, Özlem, (2007). “Günümüzde Plastik Sanatlarda Yeni Sanat Yaklaşımları ve bu Yaklaşımların Sanat Eğitimindeki Yeri” Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Kimmelman, Michael,(1995) “Büyük ve Eğlenceliydi, daha ne olsun?” Çev. Melek Mjaanes, Asır Yay. İst. *Türkiye’de Sanat Dergisi*, (20),
- Scott Jac. (2003), “Textile Perspectives in Mixed-Media Sculpture”, England: The Crowood Press LTD.
- Smith, Edward Lucie, (2005) “Artoday”, London: Phaidon Press.

Smithson, Robert, (1979), “ *A Sedimentation of Mind: Earth Projects*”, Art in Theory. Harrison.

Üstüner, Hümerşah Şeyma, (1996), “*Ekoloji ve İnsan İlişkisi*”, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

<http://www.msxlabs.org/forum/sanat/17384-sanat-ve-bilgi.html#ixzz3KizU0Hum> (02.10.2014)

<http://www.mugemengu.com/christo.html> (02.10.2014)

<http://www.nga.gov/exhibitions/2002/christo/curtain.shtm> (02.11.2014)

http://www.christojeanneclaude.net/projects/surroundedislands?view=info#.VGnzvYF_vU8
(02.12.2014)

http://www.christojeanneclaude.net/projects/the-umbrellas?view=info#.VGnVaIF_vU8
(09.11.2014)

<http://blog.kavrakoglu.com/cagdas-sanata-varis-96neo-realizm-new-realizm-nouveau-realisme-3/>
(03.11.2014)

<http://www.msxlabs.org/forum/sanat-ww/388231-christo-ve-jeanne-claude.html#ixzz3GOoqV4vh>
(08.11.2014)

<http://www.christojeanneclaude.net/> (02.12.2014)

<http://nesrinaltunkaya.blogspot.com.tr/2012/01/land-art-sanati-uzerine.html?view=magazine>.
(03.11.2014)

Görsel Kaynakları

<http://www.christojeanneclaude.net/>

<http://www.philamuseum.org/collections/permanent/51541.html>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Cihaner Keser, S., Oskay, N., (2015). “Çevresel Sanat Bağlamında Christo- Jeanne Claude Çiftinin Disiplinlerarası Üç Boyutlu Tasarım Uygulamalarında Tekstil Kullanımı / Textile Usage In The Interdisciplinary Three-Dimensional Design Applications Of Christo-Jeanne Claude Couple In Terms Of Environmental Art”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8977>, p. 71-88.

İSLAM HUKUKUNDA ZEKÂT, SADAKA VE GANİMETE AİT HÜKÜMLER BAĞLAMINDA “EHLİ BEYT” İÇİN ÖZEL HÜKÜMLER*

*Bünyamin ÇALIK***

ÖZET

Bu makalede İslam Hukukunda Zekât, Sadaka ve Ganimete Ait Hükümler Bağlamında “ehl-i beyt” ile alakalı İslam hukukunda özel hükümlere yer verilmiştir. Öncelikle “âl” ve “ehl” lafızları ardından “ehl-i beyt” kavramlarının sözlük ve terim anlamları ele alınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından itibaren başlayan tartışmaların odağında yer alan “ehl-i beyt” olgusu bugün bile pratik anlamda çözümlenmesi güç bir problem olarak karşımızda bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca ütopyik bir yapıya dönüştürülmüş “ehl-i beyt” olgusu bugün bile aynı özelliğini sürdürmektedir. Bu itibarla bu çalışmamızda “ehl-i beyt” olgusuna Sünni perspektifteki anlayışa yer verilmiştir.

Zekât, öncelikle kulun Allah’ın emrine itaat edip, kulluğunu göstermesinin en güzel nişanesidir. Çünkü zekât vermeyi Allah emretmiştir. Mümin kulun vazifesi; öncelikle neden ve sebebini araştırmadan Allah tarafından emrolunduğu şeyi yapmaktır. Müslüman; inandığı Rabbinden aldığı emri, canının yongası olan malını hiç bir maddî karşılık beklemeden vererek, kulluk borcunu en güzel şekilde ifa etmiş olur. Bununla beraber zekât inan kulu, günah, cimrilik ve benzeri kirlerinden temizler. İnsandaki, mal sevgisini terk edip, Allah sevgisinin ön plana geçmesine sebep olur. Zekât fakirler açısından da son derece önemlidir ve onlar için en büyük bir umuttur. Çünkü o sadece fakirin hakkıdır ve mutlaka fakire verilecektir. Zekât her ne kadar bir nevi vergiye benzese de farklıdır. Çünkü insanların koydukları vergilerin toplanma ve sarfedilme yerleri devirlere ve devletlere göre değişebilir. Devlet gelirlerinin sarfında fakirlerden çok zenginlerin gözetildiği de olabilir. Kaynak ve sarf yerini Allah ve Rasûlünün tespit ettiği zekât ise böyle değildir. Bunun kimden alınıp kime verileceği Kur’ân’da belirtilmiştir. Bunu hiç bir kimsenin değiştirmesi mümkün değildir. Yani bu fon sadece fakirler için kullanılır. Zekâtın, toplum açısından önemi de; zekâtı veren ve alan açısından öneminden daha aşağı değildir. Allah insanların tümünü aynı kabiliyet ve güçte yaratmamıştır. İnsanların maddi durumlarında olduğu gibi mali durumlarında da farklılıklar vardır. İnsanlar; ya zengin, ya fakir ya da orta halli olabilirler. Dünyanın çeşitli yörelerinde zenginlerin

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Kafkas Üniv. İlahiyat Fak. İslam Hukuku, El-mek: buncalik@hotmail.com

alabildiğine lüks hayat ve israfa dalmaları, sayelerinde kazanç sağladıkları fakirleri düşünmemeleri, onlara yardım ellerini uzatmamaları, fakirlerin kendilerine kıskançlık ve kin duymalarına sebep olabilir. Bunun neticesi olarak da toplumlarda sosyal patlamalar, huzursuzluklar ve isyanlar görülmüştür. İşte zekât, bütün bu olumsuz hadiselerin önünde en güzel bir çaredir. Toplum içerisindeki fertlerin düşecekleri zor durumlarda onları koruyan sosyal bir sistemdir. İnsanlar arasındaki dayanışmanın, kaynaşmanın sağlanmasına yardımcı olur. Keza zekât zenginlerle fakirler arasındaki mesafeyi daraltır. Fakirlerin gönüllerinde zenginlere karşı doğabilecek kıskançlık ve kinleri söndürür. İnsanlar arasında sevgi ve kardeşliği geliştirir. Böylece; hem fakirin aç, susuz ve çıplak kalmasını önler hem de cemiyetin düzen ve huzurunun bozulmasına mani olur.

Sadaka da öncelikle kulun Allah'ın emrine itaat edip, kulluğunu göstermesinin en güzel nişanelerinden birsidir. Sadaka, yükümlünün durumuna göre farz, vacip veya nâfile hükmünde olur. Sadakanın farz olan kısmı zekâtтан ibaret olup; tarım ürünlerinin zekâtı olan öşrü; hayvanların, ticaret mallarının, altın, gümüş ve diğer nakit paraların zekâtı ile define ve madenlerin zekâtını kapsamına alır. Zekât verileceği yerleri belirleyen âyetteki "sadakât" çoğul olarak bütün bu çeşitleri kapsar. "Zekâtlar; ancak, yoksulların, miskinlerin, zekât tahsili işinde çalışanların, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenlerin, kölelerin, borçluların, Allah yolunda cihad edenlerin ve yolcuların hakkıdır. Farz olan zekâtla, vacib olan fitre miktarları belirli bulunan sadakalardır. Birincisinde nisab'a mâlik olduktan sonra bir yıl geçmesi, ikincisinde ise, sadece nisaba malik olmak şarttır. Bunların dışında sıkıntı ve zarûret içinde bulunan müslümana ihtiyacını giderecek ölçüde yardım etmeyi bildiren bir sadaka daha vardır ki; bunun miktarı, sıkıntıyı giderecek ölçüye göre ortaya çıkar. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyi olmak demek değildir. Fakat iyi olan, Allah'a, âhîret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden, malını sevmesine rağmen hısımlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve köle azadına veren, namaz kılan ve zekât verendir" (el-Bakara, 2/ 177). Burada Cenab-ı Hak, miktarı belli olan zekâtla birlikte yakınlarla, yetim ve düşkünlere yapılacak malî bir yardımdan da söz etmiştir ki; bunun şart ve miktarını sıkıntıda olan yoksulun hali belirler.

Ganimet ise, İslâm devletinin gelirlerinden birisidir. Bu gelirler, müslümanların menfaati olan sınırları koruma, yol, köprü yapım ve tamiri, asker ailelerinin geçimini sağlama, devlet memurlarının ve ilim ile uğraşanların maaşlarını ödeme gibi yerlerde harcanır. Rikâz adı verilen madenler ile bulunup çıkarılan hazinelerin ve harp neticesinde düşmandan alınan ganimetlerin muayyen bir kısmı fakirler, kimsesiz yetimler ve borcunu ödeyemeyen borçlulara sarf edilir. Vâris bırakmadan ölenlerin malları, velisi bulunmayan maktullerin kan bedelleri, sahibi bulunmayan yitik mallar, sahibi bilinmeyen terk edilmiş çocukların ve velisi olmayan fakir çocukların nafakalarına, tedavi ücretlerine, techiz ve tekfinlerine, hastanelere sarf edilir. Halkına karşı savaş açılan bir ülke, ya sulh yoluyla, ya da savaşmak suretiyle zorla fethedilir. (Şamil İslam Ansiklopedisi)

Bu konuyu işlememizde ki ana saik de özellikle son zamanlarda haksız ve mesnetsizce yaratılan "İslamofobi" bahane edilerek Aziz

Peygamberimize ve Âl'ine yönelik saldırılara karşı tutumlarımızı yeniden gözden geçirmeyi tetikleme etkisini temin etmektir. İçerde de O'nun bize emanet olarak tevdi ettiği "Âl-u İyaline" karşı pervasızca yapılan ithamlar ve hakaretlere karşı duruşumuzu da harekete geçirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âl, Ehl-i beyt, Zekât, Fey, Ganimet

SPECIAL PROVISIONS FOR AHL AL-BAYT IN THE CONTEXT OF THE PROVISIONS OF THE ZAKAT, ALMS AND BOOTY IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

In this article, the Islamic law of zakat, alms and Booty Own Provisions in the Context of "Ahl al-Bayt" is related to the special provisions of Islamic law are included. First "scholar" and "ahl" After lafız of "Ahl al-Bayt" concept of dictionary terms and their meanings are discussed. Prophet. The Prophet (saas), located at the center of discussions starting from the death of "Ahl al-Bayt" phenomenon are difficult to resolve in a practical sense, even today we face a problem. For many years the building was converted into a utopian "Ahl al-Bayt" phenomenon continues even today the same property. Hence, this study "Ahl al-Bayt" Sunni understanding of the phenomenon have been given the perspective.

Zakat, primarily servant to obey the command of Allah, is the best token show of worship. Because God has commanded us to give alms.

The first servant of charity to obey the command of Allah is the most beautiful token of birsu show servitude. Charity, according to the state assumed the obligation, the provision would be obligatory or supererogatory to.

The booty is one of the revenues of the Islamic state. These revenues, protecting the interests of Muslims boundaries, roads, bridge construction and repair, ensuring the livelihood of the families of soldiers, civil servants and spent in places such as paying the salaries of dealing with science.

This issue processing Our two main motives, especially lately unfair and unfounded created by the "Islamophobia" pretext Saints our Prophet and reconsider our attitude towards the attack on Ali is to provide the effect of triggering. It also contains relics of that befall us as "Al-u İyal to" our stance against the accusations made against reckless and insulting is to mobilize.

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, in the context of the provisions of the zakat, alms and booty , "ahl al-bayt" which is related to the special provisions of islamic law is included. First, the meaning and the dictionary terms of "âl" and "ehl" and then "ahl al-bayt" are discussed.

Zakat, primarily servant to obey the command of Allah, is the best token show of worship. Because God has commanded us to give alms. Believers servant's duty; and the reason why the research is the first to do what is commanded by God. Muslim; He believes that orders received from the Lord, the property of a material provision by which the chip can no waiting, would have exercised in the best possible way to serve the debt. However, the charity believes servant of sin, removes dirt from stinginess and so on. The people abandoned the goods of love, love of God would cause it to the forefront. Zakat is also extremely important for the poor and the greatest hope for them. Because he has the right to be given only to the poor and absolute poor. Zakat although it looks like the sort of tax is different. Because the collection of taxes and exerted the places they put people to cycle and vary by state. Poor state of consumption in the observance of their income may be too rich. Welding consumables and replace it detects the charity of God and His Messenger is not. This is stated in the Qur'an will be taken from who to whom. It is not possible to change one's ever. So this fund is used only for the poor. Zakat is also of importance for society; the importance of giving alms and are not inferior in terms of space. It did not have the same ability and power to all God's people. As people make their financial situation are also differences in financial status. People; or rich, or poor, or middle class can. The world's utterly wasteful life of luxury and rich in various regions of the plunge, they gain in the way they think about the poor, extending their hands to help them, hearing them can cause jealousy and resentment of the poor. As a result of this social explosion in societies, it has seen unrest and riots. That charity, this is the most beautiful resort in front of all the negative hadiths. They fell in a difficult situation of individuals in society is a social system that protects them. Solidarity between peoples, helps to ensure cohesion. Similarly alms to narrow the gap between the rich and poor. The poor against the rich may arise jealousy and hatred in their hearts extinguished. Develop love and brotherhood among people. So; the poor and hungry, prevents dehydration and helps prevent the deterioration of bare both the order and peace of society.

The first servant of charity to obey the command of Allah is the most beautiful token of birsu show servitude. Charity, according to the state assumed the obligation, the provision would be obligatory or supererogatory to. Zakat, the obligatory charity, which part is composed; poop is with the charity of agricultural products; animals, trade goods, gold, silver and other cash hoard and take alms of charity to the scope of the mine. The revelations will be given Zakat determine places "loyalty" means all of this kind in the plural. "The charity that, however, the poor, musk, zakat collection of business workers, the hearts of those who want to ısrırdırdı Islam, slaves, debtors, the rights of the passengers who strive in Allah's way. Obligatory charity to, wajib which Qadar amounts are charity which certain. First in the quorum Malik more than a year after, in the second, only it is necessary to owning the quorum. They are outside shortages and inside exigencies another charity reporting to help measure will eliminate the need for Muslims that, the amount of which will occur according to the measure to resolve the problem. Quran The following is stated in the Qur'an: "You turn your face to the east and west is not meant to be good. But that is good, Allah and the Last Day, the Angels, books, and who believe

Turkish Studies

in the prophets, despite the dislike of the property to relatives, orphans, the poor, the way those left on, which to beg those and freeing slaves, praying and giving alms "(al-Baqarah, 2 / 177). Here God Almighty, the amount given to charity that are close together, were mentioned in a financially aid to orphans and the needy that, determines the state of the poor in distress and the amount of this requirement.

The booty is one of the revenues of the Islamic state. These revenues, protecting the interests of Muslims boundaries, roads, bridge construction and repair, ensuring the livelihood of the families of soldiers, civil servants and spent in places such as paying the salaries of dealing with science. Rikaz called the treasure of minerals extracted and the availability of a certain part of booty taken from the enemy in the war as a result of the poor, orphans and homeless insolvent borrowers will be consumed. The producer who died without heirs, the blood values of the parents without the victim has not found the lost goods, with the children abandoned and unknown parents no poor child allowances to treatment wages, equipped and Tekfen to, is spent for the hospital. A war against the people of pop country, either through peace or war is conquered by force.

The phenomenon of "ahl al-bayt", which is located at the center of discussions starting from the death of the Prophet, exist as a difficult problem to resolve. The phenomenon of "ahl al-bayt" which was converted into a utopian being for many years, it still continues, even today, the same property. In this study, the phenomenon of "ahl al-bayt" is discussed, according to the understanding of the perspective of Sunni.

Scholars / wording of Ahl al-Bayt has become an important subject of controversy both in terms of language and since the social-political life away. We have made an assessment in the context of our study, only the Sunni doctrine.

Ahl al-Bayt, Arab society transforms into a different structure within the meaning stated in previous periods, it has emerged as a concept with a new appearance. According to the opinion of Ahl al-Bayt who generally accepted thing to say at the point where Hz. The Prophet (pbuh) wives, children, son Prophet. Ali and the descendants. All who believe in him with relative flexibility of the meaning of this word can also be included. In other words, the Prophet. The Prophet (saas) is a relative convinced him, had served him and Ahl al-Bayt who lived with him.

Quran, some lafiz and concepts of the Arabic language in the dictionary meaning so as to signify the social reality made up before basis, some entirely new meaning to the history of newly formed by uploading, used in a manner which corresponds to the political and social phenomena adopted by schools of Islamic thought a It is the issue. If you Ahl al-Bayt will install a religious mission, to the nearest of all believers figuratively Prophet (saas) it is the view of Ahl al-Bayt be.

Key Words: Âl, Ahl Al-Bayt, Zakat, Fey, Booty

GİRİŞ

“Âl” ve “ehl-i beyt” sözcükleri güncelliğini koruyan dini terimlerdenidir. Âl, ünlü bir kişinin soyuna, boyuna veya temsil ettiği fikirlere bağlı taraftarlar için kullanılan bir terimdir. Ehl-i beyt ise ev halkı, aile fertleri manasında kullanılan bir sözcüktür. Aynı şekilde Ehl-i beyt denildiğinde ev sahibi, onun eşi, çocukları, torunları ve yakın akrabaları anlaşılır. Özellikle de Hz. Peygamber (s.a.v)’in ev halkı ve akrabalarını, kısaca ailesini tanımlamak için kullanılır.

Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından itibaren başlayan tartışmaların odağında yer alan Âl-u Muhammed ve ehl-i beyt olgusu bugün bile pratik anlamda çözümlenmesi güç bir problem olarak karşımıza bulunmaktadır. Uzun yıllar hayali bir yapıya büründürülen ehl-i beyt olgusu bugün bile aynı özelliğini sürdürmektedir. Genel olarak tarih boyunca müslümanlar Hz. Peygamber’e besledikleri sevgi, saygı ve hürmeti, onun yakın çevresi yani ehl-i beyti için de göstermeyi inançlarının bir gereği saymışlar, onlara samimi olarak sahip çıkıp kendilerine sevgi ve saygı ile muamele ederek hak ve hukuklarına hassasiyetle dikkat etmişlerdir. İşte bu samimi ve sarsılmaz duygu ki, bir takım insanları ehl-i beyt olgusunu kullanarak halkın güvenini kazanmaya ve onları yanlarına çekmeye; söylem ve uygulamalarında ehl-i beyt’e yer verip temel savlarını bu çerçevede oluşturma noktasına itmiştir.

Bu nedenle ehl-i beyt, kavramı siyasi bir amaçla ele alınıp yorumlanmasından sonra hemen hemen her dönemde kişisel çıkar ve siyasi menfaat açısından kullanılan, istismar edilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın siyasi açıdan tarihsel analizini yaptığımız zaman istismar yönünün ağır bastığını, farklı amaçlarla, farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda ve farklı kişiler tarafından istismar edildiğini açık bir şekilde görürüz. Bununla iddia ve ideallerine meşruiyet kazandırmayı amaçladıkları çok net bir şekilde görülmektedir. (Varol, 2003, s. 98-99)

Ehl-i beyt nedir? Ehl-i beyt kimlerden oluşur? İslam’daki yeri ve değeri nedir? Günümüzdeki misyonu ve vizyonu nedir? Bu ve benzeri sorular gündeme geldiğinde, düşünce farklılıkları tartışmalar ve bölünmeler ortaya çıkmaktadır.

Konuyu İslam hukuku bağlamında Hz. Peygamberin soyundan gelenleri ilgilendiren hükümleri mezhepler çerçevesinde işleyeceğiz. Önce konunun kavramsal haritasını belirleyerek başlayacağız. Burada “âl” ve “ehl” lafızları başta olmak üzere doğrudan veya dolaylı ilintisi olan diğer kavramları da ele alacağız.

Bu konuyu işlememizin nedeni Hz. Peygamber (s.a.v)’e yönelik saldırıların hızlandığı bir dönemde Hz. Peygamber (s.a.v)’e gereken saygı ve sevginin önemini hatırlatmaya katkı sağlamaktır.

Bir takım dini terimlerin mahiyetinde yaşanan algı hatalarının “âl” ve “ehl-i beyt” kavramlarında da yaşandığı görülmektedir. Bu itibarla konumuza kavramsal bir çerçeveye başlamak uygun olacaktır.

1.Kavramsal çerçeve

Bu başlık altında makalede geçecek olan kavramların sözlük ve terim anlamları üzerinde gereği kadar durulacaktır.

1.1.“Âl” Kavramı

“Âl” lafzı, Arapçada “serap”, “dağ”, “dağın çevresi ve çadır direği” manalarına geldiği gibi “kişinin bizzat kendisi”, “ailesi”, “taraftarları”, “dost ve arkadaşları” gibi anlamlara da gelmektedir. (Özel, 1992, c.2, s.305) Bazı dilciler, “dönmek”, “geri gitmek” gibi anlamlara gelen “أول” fiilinden türetilmiş bir isim olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazıları da eş anlamlısı olan ehl kelimesinden

geldiğini kabul etmektedirler. Kelimenin ayrıca “etba (tâbi olanlar, bağlı olanlar, emri altında bulunanlar)” anlamı da vardır. (İsfahani, 1961, s.31; İbn Manzur, 1979, c.1, 49-50)

Fıkıh literatüründe “âl” kelimesinin terim anlamı hakkında yapılan açıklamalara bakıldığında fakihler arasında bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir. Kavramın terim anlamı hakkındaki en teknik açıklama Hanefî fakihler tarafından yapılmıştır. Bu fakihlerin genel kabulüne göre “âl” lafzı, “bir kimsenin baba tarafından İslâmiyet devrine ilk yetişmiş olan büyük atasına kadar nesep yoluyla bağlı olduğu kimseleri” ifade etmektedir. Bu tanımda geçen büyük atanın müslüman olması şart koşulmamıştır. Bilmen, (1949), “Bir kimseye babası canibinden İslâmiyet devrine ilk yetişmiş olan ceddi alasına kadar neseben muttasıl olan insanlardır, bu ceddi âlânın Müslüman bulunmuş olması da şart değildir demişlerdir”. (c.4, s.293). Ancak büyük dedesinin müslüman olmasının şart koşulduğuna dair zayıf bir görüşün de olduğu rivayet edilmiştir. (İbn Âbidîn, 2000, c.3, s.439)

“Âl” lafzı, Malikî fakihlere göre baba tarafından akraba olanları (asabe); (Desûkî, ts. c.4, ss.92-93) Şafîî fakihlere göre “baba tarafından” kaydı olmaksızın akrabaları; (Remli, 1998, c. 6, 82) Hanbelî fakihlere göre bir kimsenin soyunu, akrabalarını, kavmini (Buhuti, 1982, c.4, s.242) ifade etmektedir. Bu tanımlar içindeki en kapsamlı açıklamanın Hanbelî fakihlere ait olduğu görülmektedir.

H. Peygamber (s.a.v)’e okunan salât-u selam duasındaki “âl” ise H. Peygamber (s.a.v)’in ailesine ait özel bir isimdir. Bu manada “âl” lafzı, H. Peygamber (s.a.v)’in “kendisine sadaka verilmesi haram olan akrabaları” nı kapsamaktadır. “Âl” lafzının H. Peygambere icabet eden bütün ümmetini kapsadığı şeklindeki görüş zayıf sayılmıştır. (İbn Âbidîn, 2000, c.1, s.9; İbn Kudâme, ts. c.1, s.584)

1.2. “Ehl” Kavramı

Ehl; “yoldaş”, “aile”, “evlenmek”, “dost”, “yakın akraba”, “mütehasıs”, “eş”, “bir yerde oturan” anlamlarına gelir. (İbn Manzur, 1979, c.11, s.28; İsfahani, 1961, s.29) Ayrıca bitiştiği kelimeye göre farklı anlamlar kazanır. Mesela Kur’ân-ı Kerim’de H. Nuh hakkında “...Ehlini (ümmetini) gemiye bindir (Hud,11/40) denilmiştir. Yine aynı olayda Allah (c.c.) H. Nuh’a hitaben, kendisine inanmayan oğlunun onun ehlinden (ümmetinden) olamayacağını bildirmiştir. (Hud,11/46)

Böylelikle "ehl" kelimesi aynı dine, peygambere inanan kişilere ad olmuştur. “Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden günahı gidermek ve sizi temizlemek ister.” (Ahzab,33/33) ayetinde ise bu terki-bin H. Peygamber (s.a.v)’in eşlerini, çocuk ve yakınlarını ifade ettiği açıktır. (İbn Manzûr, 1979, c.11, c.29; İsfahânî, 1961, s. 29.) "Ehl" kelimesinin çoğulu olan "ehâli" manasında "ehl-i kura"; Kur’ân’da aynı şehir, ülke ve köyde oturanları belirtmek için kullanılır. (A'râf, 7/96-98; Kehf, 18/77; Yusuf,12/109.)

Ayet ve hadisler ile Arapça’ nın kullanımında daha birçok manaları taşıyan "ehl" kelimesi ehl-i kitap, ehl-i zikir, ehl-i İncil, ehl-i hak, ehl-i Kur’ân, ehl-i kible gibi pek çok terkipte yer alır. Örnek olarak şu ayeti “Ey ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Hâlbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?” (Âl-i İmran, 3/65) gösterebiliriz.

Bu kavram “bir beldenin sakinleri”, “Tevrat ve İncil okurları (ehl-i kitap)”, “mal-mülk sahibi”, “kabile”, “yakın akraba”, “ümmet”, “soy”, “aşiret”, “eş”, “çocuk”, “torun” gibi manalara gelmektedir. (Firuzabadi, ts. c.2, ss.83-84)

Hanefî, Malikî ve Hanbelîlerden oluşan çoğunluğa göre “âl” ve “ehl” lafızlarının manaları aynıdır. (İbn Nüceym, 1997, c.9, ss.280-294; Kasani, 1997, c.2,çs49; Tahavi, 1968, c.2, ss.3-13;

Nevevi, ts. c.2, s.339) Şafiiler ise, “ehl” kavramını “kişinin nafakasını ödemekle yükümlü olduğu kimse” anlamında kullanmışlardır. (Remli, 1984, c.6, s.82)

“Ehl” lafzı eş manasında kullanıldığında hususilik ifade eder. Nitekim bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “خيركم لأهله وأنا خيركم لأهلي” “sizin en hayırlınız ehline (eşine) iyi davrananınızdır. Ben ehline (eşine) en iyi davrananım” (Tirmizi, 1978, Hadis no:3831; İbn Mâce, 1905, Hadis no:2414)

1.3.“Ehl-i beyt” Kavramı

Arap dili içerisinde sürekli olarak varlığını devam ettiren ehl-i beyt tabiri, İslam’dan önceki dönemde Kâbe’ye komşu olmaları ve hacıların hizmetini görmeleri nedeniyle Kureyş’in kendisi için kullandığı bir kavram olmuştur. (İbn Hişâm, 1995, c.1, ss.179-183)

Hiz. Peygamber (s.a.s.)’in ev halkı, (Ezherî, 1964, c.6, s.418; İsfahânî, 1961, s.25) İslâm fıkıh terminolojisinde bir terim olarak Hiz. Peygamber (s.a.s.)’in hısımlarından kendilerine zekât verilmesi yasaklanan aile fertlerinin tamamını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu anlamda ehl-i beyt; Hiz. Peygamber (s.a.s.) ve ailesi, Ca’fer, Âkil, Abbâs ve aileleridir. Şia’ya göre; Hiz. Peygamber (s.a.s.)’in ehl-i beyti; eşleri ve çocuklarıyla Hiz. Ali, Hiz. Hasan ve Hiz. Hüseyin’den ibarettir. (Yavuz, 1992, c.10, ss.498-506)

Ehl-i beyt terimi Kur’ân-ı Kerîm’de Ahzâb Sûresinde şöyle ifade edilmiştir: "Ey Peygamber hanımları, evlerinizde oturun; eski câhiliyedeki gibi açılıp saçılmayın; namazı kılın, zekâtı verin; Allah’a ve Peygamber’e itaat edin. Ey Peygamber’in ev halkı, Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister" (Ahzâb,33/33.)

Ehl-i beyt konusunda en eski görüşü yansıtan rivayet Zeyd b. Erkam’ın rivayetidir. Zeyd b. Erkam Rasûlullah’dan naklederek şöyle demiştir; Züheyr dedi ki: Bize İsmail b. İbrahim rivayet etti. (Dedi ki) : Bana Ebû Hayyan rivayet etti. (Dedi ki) : Bana Yezid b. Hayyân rivayet etti. (Dedi ki) : Ben Husayn b. Sebrâ ve Ömer b. Müslim ile birlikte Zeyd b. Erkam’e gittik. Yanına oturduğumuz vakit Husayn ona: Gerçekten ya Zeyd sen çok hayırla karşılaştın. Resûlullah (s.a.v.)’ı gördün; hadisini dinledin; onunla beraber gaza ettin ve arkasında namaz kıldın. Gerçekten yâ Zeyd, sen çok hayırla karşılaştın. Bize “Resûlullah (s.a.v.) ’den işittiklerini rivayet et.” dedi. Zeyd: Be kardeşim oğlu! Vallahi yaşım geçti; vaktim ilerledi. Resûlullah (s.a.v.)’dan bellediklerimin bazısını unuttum. Binaenaleyh size ne rivayet etmişsem kabul edin, neyi rivayet etmemişsem onu bana teklif etmeyin! dedi. Sonra şunu söyledi: Bir gün Resûlullah (s.a.v.) Mekke ile Medine arasında Hum denilen bir suyun başında aramızda hutbe okumak üzere ayağa kalktı ve Allah’a hamdü-sena etti. Va’z eyledi. Ve hatırlatma yaptı. Sonra şöyle buyurdu : “Bundan sonra, dikkat edin ey cemaat! Ben ancak bir insanım. Rabbimin resulü Azrâil gelip de ona icabet etmem yakındır. Ben size iki ağır yük bırakıyorum. Bunların birincisi içinde doğru yol ve nur bulunan Kitâbullah’dır. Şimdi Kitâbullah’ı alın ve ona sarılın!” Sonra Kitabullah’a terğîb ve teşbîhde bulundu. Sonra : “Bir de ehl-i beytimi (bırakıyorum)... Ehl-i beytim hakkında size Allah’ı hatırlatırım!.. Ehl-i beytim hakkında size Allah’ı hatırlatırım!.. Ehl-i beytim hakkında size Allah’ı hatırlatırım!..» buyurdu. Husayn ona:

— Onun ehl-i beyti kimlerdir yâ Zeyd? Kadınları ehl-i beytinden değil midir? diye sordu. Zeyd:

— Kadınları ehl-i beytindendir. Lâkin onun ehl-i beyti ondan sonra sadakadan mahrum olanlardır, cevabını verdi. Husayn:

— Kimdir onlar? diye sordu.

— Onlar Ali’nin soyu, Âkîl’in soyu, Ca’fer’in soyu ve Abbâs’ın soyudur, dedi. Husayn:

— Bunların hepsi sadakadan mahrum mudurlar? dedi. Zeyd:

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

— Evet! Cevâbını verdi. (Sahihi Müslim, 1956, Hadis no: 2408; Davudoğlu, 2013, c.4, 195)

Yukarda zikrettiğimiz hadisten ehl-i beyt denildiğinde Ali'nin soyu, Akîl'in soyu, Ca'fer'in soyu ve Abbâs'ın soyu anlaşılmaktadır. Müfessirler ve dilbilimcilerin ehl-i beyt'in tanımlanması noktasında ihtilaf ettikleri gibi, fakihler arasında da bir birliğin olmadığı görülmektedir.

Hanefi babaya münasebeti olan erkek, kadın, çocuk herkes ehl-i beyitten saymışlar, (Kasani, 1997, c.2, s.49; Burhanüddin, 1902, ss.108-111)

Mâlikîler'e göre “âl” veya “ehl” kişinin asabesi ve erkek oldukları farz edildiği takdirde asabe sayılacak olan kadın akrabasıdır, (Desûkî, ts, c.4, ss.93-94) diye tanımlamışlardır.

Şafiiler “ehl-i beyti” ise akrabaları ve eşidir, (Remli, 1984, c.6, s.82) diye tanımlamışlardır.

Hanbelî mezhebinde bazı farklı görüşler ileriye sürülmekle birlikte genel olarak âl, ehl, ehl-i beyt akraba ve kavim kelimeleriyle aynı manada kabul edilir. Buna göre “âl” kişinin kendi çocukları ve yukarıya doğru dört babasının çocuklarını ifade eder ve yalnız baba tarafından akraba olanları içine alır, (Buhutî,1982, c.4, s.242) demişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nesebi, babası Abdullah ve dedesi Abdülmuttalib yoluyla büyük dedesi Abdülmenâf oğlu Hâşim'e ulaşmaktadır. Hâşim'in dört oğlundan yalnız Abdülmuttalib'in erkek çocuklarının nesli devam etmiştir. Bütün kaynakların ittifakla belirttikleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yirminci dedesine kadar uzanan neseb silsilesi şöyledir:

“Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdi Menaf b. Kusayy, b. Kilab b. Mürre, b. Ka'b, b. Lüey, b. Galib, b. Fihri b. Mâlik, b. Nadr, b. Kinane, b. Huzeyme, b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Maadd b. Adnan.” (İbn Hişam, 1995, c.1, ss1-4; İbn Sa'd, ts. c.1, ss.55-56; Buhârî, ts, c.4, s.238; İbn Kuteybe, 1981, ss.51-52; Belazûri, ts. c.1, ss.12-92; Ya'kubî, ts. c.2, ss.118,191)

Bütün kaynaklar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, Adnan'a kadar olan atalarının gerek isimlerinde, gerek sıralarında, ittifak halinde bulundukları gibi, (İbn Kuteybe, 1981, s.51; Taberi, 1967, c.2, s.191; İbn Hazm, 1983, s.2; Beyhaki, 1985, c.1, s.180; İbn Kayyim, 1981, c.1, s.29; İbn Seyyidünnas, ts. c.1, s.22) Adnan'ın da İsmail (a.s.) b. İbrahim (a.s.)'in öz be öz soyundan geldiğinde de müttefiktirler. (İbn Hişam, 1995, c.1, s.8; İbn Hazm, 1983, s.2; İbn Kayyim, c.1, s.29; Zehebî, 1988, s.17; İbn Haldun, 1979, c.2, ks. 1, ss. 241,298)

Muhammed (s.a.v.)'in on dokuzuncu kuşaktaki atası Maadd b. Adnan; İsa (a.s.)'in muasırı idi. (İbn Sa'd, ts. c.1, s.57; İbn Asakir, 1951, c.1, s.280; Zehebî, 1988, s.17)

Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasındaki fetret devrinin 600 yıl oluşu da, (Buhârî, ts. c.4, s.270) bunu ayrıca doğrular.

Maadd, babası Adnan'ın vefatından sonra, Kâbe hizmetini üzerine almış ve Mekke Hareminden hiç ayrılmamıştır. (Yâkubî, ts. c.1, s.223.)

Adnan da; babası Üded'in vefatından sonra Kâbe hizmetini üzerine almış, Kâbe'ye meşinden örtü örttürmüş, (Belâzurî, ts. c.1, s.15; Yâkubî, ts. c.1, s.223.) Mekke Hareminin yıkılan sınır taşlarını da dikmişti. (Yâkubî, ts. c.1, s.223.)

Mekke halkının Kureyş diye anılması, Muhammed (s.a.v.)'in on ikinci kuşakta yer alan ve ilk kez Kureyş lakabıyla anılan atası Nadr b. Kinane'den dolayıdır. (İbn Hişam,1995, c.1, s.96; İbn Sa'd, ts. c.1, 72; Yâkubî, ts. c.1, s.232; İbn Haldun,1979, c.2, s.324.) Kur'ân-ı Kerim'de açıklandığına göre, kendileri, İbrahim (a.s.)'in soyundan gelme torunlarıdır. (Hac, 22/78.) Hz.

Muhammed (s.a.v.) de, onların arasından seçilerek, onlara peygamber gönderilmiştir. (Bakara, 2/129, 151.)

Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik, "Âlu Muhammed" kapsamına özellikle Hâşimoğulları'nın girdiği görüşündedir. Hâşimoğulları da; Ali, Abbâs, Câ'fer, Akil, Hâris b. Abdülmuttalib ve çocuklarıdır. Ancak Mâlikî mezhebinde daha sonra bu sınır genişletilmiş, *"En yakın kavim ve hısımlarını azap ile korkut"* (Şuarâ, 26/214.) ayeti nazil olunca Allah Resulü'nün İslâm'a çağırdığı kimseler "Âlu Muhammed" sayılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in hanımları da ehl-i beyt'ten sayılmıştır. Çünkü ayette onlara *"Ey peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip, sizi tertemiz yapmak ister."* (Ahzâb, 33/33.) diye hitap edilmiştir. Ayrıca onlar, bütün müminlerin anneleri sayılmıştır.

Diğer yandan Hz. Peygamber (s.a.v), Humme denilen subaşında, ümmetine iki ağırlık (önemli şey) bıraktığını, bunlardan birisinin Allah'ın kitabı olduğunu belirttikten sonra şöyle buyurmuştur: *"İkincisi ehl-i beytimdir. Size ehl-i beytim hakkında Allah'ı hatırlatırım (bu sözü üç defa tekrarlamıştır)"* (İbn Hanbel, ts. c.2, s.114; Dârimî, 1987, c.2, s.523, Hadis No:3316)

Şia âlimleri Hz. Peygamber (s.a.v)'in ehl-i beytini, Hz. Fâtıma'ya onun kocası Hz. Ali'ye, oğulları Hz.Hasan'la Hz.Hüseyin'e ve Hz. Hüseyin'in neslinden gelen dokuz kişiye bağlama eğilimindedirler. Hz. Hüseyin, Hz. Ömer; devrinde Pers İmparatoru Yezdecird'in kızı Şahbânî ile evlenmişti. Onlar ehl-i beyte kapsamlı veras-i velâyet, masumluk ve gaybı bilme gibi birtakım sıfatlar isnat ederler. (Uyar, 2004, ss.31-34) Hâlbuki bu sıfatların bir kısmını Allah'u Teâlâ bazı peygamberlere bile vermemiştir.

Hz. İbrahim (a.s.)'in karısı: "Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı, kocam da ihtiyar olmuşken nasıl doğurabilirim? Doğrusu bu şaşılacak bir şey dedi." (Hud,11/72.) dediğinde verdiği cevapta şöyle buyuruyor:

"Ey evin hanımı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olmuşken, nasıl Allah'ın işine şaşarsın? O, övülmeye layıktır, yücelerin yücesidir" dediler." (Hud,11/73.)

1.3.1 Ehl-i beyt kavramının Kur'an'da geçtiği ayetler

Ehl-i Beyt kavramı, Kur'an'da Ahzab suresinin otuz üçüncü ayetinden başka, iki yerde daha geçmektedir. Onlardan birinde İbrahim(a.s.) ve eşi, ikincisinde Musa(a.s.)'ın annesi kastedilmiştir. Ahzab Suresinin otuz üçüncü ayetinin de dâhil olduğu pasajda ise, Allah Teâlâ tamamen Hz. Peygamber'in eşlerine hitabetmiş ve salt onlara ait yükümlülükler, sorumluluklar ve bunlara dayalı sonuçları içeren hükümler indirmiştir.

1.3.2. Ehl-i beyt ve mensupları için kullanılan bazı terimler

Ehl-i Beyti bütün olarak ifade etmek üzere Âlu Beyti Muhammed, Ehlü Beyti Resûlillâh, Üsretü Muhammed, İtratü'n-Nebi, Âl-i Abâ, Hamse-i Âl-i Abâ, Ashâbü'l-Kisâ gibi tabirler kullanılır. (Uyar, 2004, ss.31-34.)

1.4.Haşimi kavramı

Abdülmenaf'ın oğlu Hâşim'in soyundan gelenlere verilen isimdir. Hâşim ticaretle uğraşan zengin ve cömert biriydi. Asıl adı Amr'dır. Rivayete göre, bir kıtlık yılında Filistin'e giderek oradan un satın almış ve Mekke'ye getirerek ekmek yaptırmış, kestirdiği hayvanların et suyuna ekmek dağıtarak tirid ikramında bulunmuştur. Bu nedenle Arapçada kırmak anlamına gelen (heşeme) fiilinden müştak olan Hâşim adı verilmiştir. Haşimîler Kureyş Kabilesinin bir koludur. Peygamberimiz de bu boydandır. Haşimîler İslâmiyetten önce de hem Mekke'nin hem de Kureyş kabilesinin yöneticisiydi. Çok onurlu bir iş sayılan Kâbe bekçiliği ve hac işlerine bakmak da aynı

ailenin elindeydi. Haşîmîler ile Kureyş Kabilesi'nin bir başka kolu olan Emevîler arasında öteden beri bir çekişme vardı. (Taberi,1967, c.2, ss.239,251; Erboğa,1998, c.3, s.14)

1.5.Ganimet kavramı

Sözlükte “bir şeyi zorluk çekmeden almak” anlamına gelen ganimet, terim olarak savaşta düşmandan ele geçirilen her türlü malı ifade etmek için kullanılmaktadır. Kur’ân-ı Kerim’de ganimetlerin 1/5’inin Allah’a, Resulüne ve onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu bildirilmiştir. (Mutarrizi,1979, c.2, s.114)

Ganimetlerin beş kısma taksim edilmesi hususunda mezhepler arasında ittifak vardır. Keza bu konuda ki ayette şöyle buyruluyor: “*Bilesiniz ki, (savaşta) ganimet olarak her ne ki ele geçirdiyseniz onun beşte biri Allah’a ve Rasûle; yakın akrabaya, yetimlere, ihtiyaç içinde olanlara ve yolda kalmışlara aittir. (Gözetmeniz gereken ölçü budur) eğer Allaha ve o hakkın bâtıldan ayrıldığı, iki topluluğun savaşta karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiğimize inanyorsanız. (Ki işte o gün tanık olduğunuz gibi) Allah’ın her zaman, her şeyi irade etmeye gücü yeter.*” (Enfal,8/41.)

Ancak Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından sonraki dönemde “humus” konusunda mezhepler arasında ihtilaf vaki olmuştur. Nitekim Ahmed b. Hambel’in rivayetinden İmam Şafî’nin şöyle dediğini: “ Ganimetler beş sehme/paya ayrılır;

- Hz. Peygamber (s.a.v)’in payıdır. Vefat etmesiyle bu hakkı düşmez. Vefatından sonra da bu pay müslümanların menfaatine harcanır.
- Zevîl-kurba’nın payı ki onlarda Ben-u Haşim ve Ben-u Talib’dir. Bunlardan kadın, erkek, zengin, fakir olmaları fark etmez, hepsi paylarında ortaklırlar.
- Kalan pay ise, yetimler, miskinler ve ibnu-s’sebil / yolcular içindir. (Büceyrimî, ts. c.4, s.226)

Ahmed b. Hambel’in diğer bir rivayetinin de ise; Hz. Peygamber (s.a.v)’in payı ehl-i divana/devlete tahsis edilir.

İmam Şafî ve Ahmed b. Hambel’e göre “fey” in hükmü de ganimet gibidir. (Büceyrimî, ts. c.4, s.228; İbn Kudema, ts. c.10, s.549)

Haneffî’lerin görüşü ise: “Humus; Allah ve Resulüne ait olup üç sehme/paya ayrılır. Bir sehm/pay yetimlerin, bir sehm/pay miskinlerin ve bir sehm/pay ise ibnu’s-sebil/yolcularındır. Zevîl-kurba / Ben-u Hâşim ve Ben-u Talip’in fakir olanlarına yetecek kadar bir pay verilir. Ancak zengin olanlarına verilmez. Fey’ ise ganimet gibi olmayıp ganimet gibi beşe bölünmez.” (İbn Âbidîn, ts. c.3, s.228)

Malikîlerin görüşü ise: “ Humusun hepsi, rikâz/madenler, fey’, cizye, haraç ve öşür bunların hepsi beytül-malın/devletin dir. (Haraşı, ts. c.3, s.129)

1.6.Fey kavramı

Sözlükte “gölge, zevâlden sonraki gölge, geri dönmek, şekil değiştirmek” anlamlarına gelen fey’, bir fıkıh kavramı olarak, İslâm tarihinde gayrimüslimlerden alınan haraç, cizye, ticârî mal vergisi ve diğer bazı gelirleri ifade eder. (Mutarrizi, 1979, c.2, s.153)

Beytül-malda mevcut olan her hangi bir mala da fey’ tâbir edilir. Fıkıhta devlet geliri anlamına kullanılan fey’ kavramı, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden itibaren şekillenmeye başlamakla birlikte, Hz. Ömer devrinde daha netleşmiş ve kurumsallaşmıştır.

Savaş yoluyla elde edilen mallardan menkul olanların ganimet hükmünde olduğu, gayrimenkullerin ise, devlet başkanı tarafından ganimet olarak dağıtılabileceği gibi, eski sahiplerinde bırakılarak bu topraklardan vergi alınabileceğini söylemişlerdir. Bu durumda alınan vergi, fey' hükmündedir. Hanefilere göre, gayrimüslim devletler tarafından verilen hediyeler de fey' kapsamındadır. Genel olarak hukukçular, zekât ve ganimet dışında kalan devlet gelirlerinin tamamını fey' kapsamına dâhil etmek eğilimindedirler.

1.7. Zekât kavramı

Sözlükte, büyümek, artmak, doğru/iyi kalpli olmak, arındırmak, ıslah etmek, nefsi tezkiye etmek gibi anlamlara gelir. (Mutarrizi,1979 c.1, s.366.; İbn Manzur, 1979, c.14, ss.358-3359) Terim olarak ise; Özel niteliklere sahip olan bazı mallardan yine bazı özel kimselere verilmek üzere özel bir kısım malı Allah rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir. (Karadavi, 1973, c.1, ss.41-42)

1.8.Sadaka kavramı

Allah Teâlâ'nın rızasını hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle, herhangi bir karşılık beklemezsizin fakir ve muhtaçlara yardım etme, iyilik ve ihsanda bulunma demektir. Farz, vacip ve mendub kısımları vardır. Zekât ve zaruret derecesinde ihtiyaç içerisinde bulunan kimseye yardım etmek farz, sadaka-i fitr vacip, diğerleri ise menduptur. (Karadavi, 1973, c.1, s.44)

1.9.Vakıf kavramı

Sözlükte hapsedmek manasına gelir. Terim olarak bir malın "aslını hapsedmek, fakat menfaatini serbest bırakmak" şeklinde tarif edilir. Bu tarif vakfedilen malın hükmü konusundaki fıkhi ihtilaftan çıkmıştır. Yani vakıf malın mülkiyeti vakfedilene intikal edecek mi yoksa Allah Teâlâ'nın mülküne mi girecek yahut vakfedende mi kalacak? Fukaha burada üç görüş ortaya koymuşlar ve her zümre vakfedilen malın hükmü konusunda kendi mezheplerinin tercih ve tariflerini beyan etmişlerdir. Bu ihtilaflara bağlı olarak bazı tarifler ortaya çıkmıştır. Şâfîiler ile bazı Hanefilere göre vakıf malı Allah Teâlâ'nın mülküne intikal eder. Ebu Hanife ve Malikîler de vakıf malının vakfedenin mülkünde kaldığı fikrini benimsemişlerdir. Hanbelîler ise vakıf malının, vakfedilenin mülkiyetine gireceğini belirtmişlerdir.

Keza bir başka ihtilafta bir kişinin “âl” ına ve “ehl” lafzıyla vakfetmesinde vardır. Şöyle ki: Hanefilere göre;

Vâkıf/vakfeden kişi şöyle dese : “Bana ait olan şu arazim sonsuza kadar sadakadır, Allah’a vakıftır ve ehl-i beytimin üzerinedir.” O takdirde ehl-i beyit olanlardan kimse kalmazsa vakf miskinlere kalır. Vakfın gelirleri ehl-i beyitten olan fakir ve zenginler içindir. Kişinin babası, babasının babası ve daha yukarısı, çocuğu ve çocuğunun çocuğu ve daha aşağısı, erkek, kadın, büyük, küçük, hür köle hepsi aynı olup ehl-i beyit’e dâhildir. Zimmîler de Müslümanlar gibidir. “Âl” lafzı ile “ehl” lafzı vasiyette de aynı manaya gelir. Bir kişi “âl” ına ve “ehl” ine vasiyet etse, ailesinin bütün üyeleri dâhil olur. (Kasani, 1997, c.7, s.349)

Malikîlere göre:

Vâkıf/vakfeden kişi “âl” ve “ehl” ine vakf ederse, asabeden olan baba, oğul, dede ve kardeş ve amcalara şamil olur. Keza kişi; “Ehlime vasiyet ettim.” Dediğinde de aynen “âl” lafzındaki hüküm cereyan eder. (Desuki, ts. c.4, ss.92-94,432.)

Şafiilere göre:

Bir kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dışındakiler için vasiyet etse, vasiyet sahih olur. “Ehl-i beyit” lafzı “âl” lafzı ile aynı manayadır. Zevce/eş de “ehl-i beyit”e dâhildir. (Nevevi, 1992, c.6, s.177)

Hanbelîlere göre:

Bir kişi “âl” ine ve “ehl” ine vasiyet ettiğinde varisleri bu vasiyetin dışında kalır. Çünkü varis için vasiyet yoktur. Varis olmayan herkes “âl” lafzına dâhildir. (Buhûti, 1982, c.4, s.242.)

2. Ehl-i beyt için özel hükümler

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenler şunlardır: Hz. Ali, Hz. Abbas, Hz. Ca'fer, Hz. Âkîl ve Hz. Haris b. Abdilmuttalip ve bunların soyundan gelenlerdir. Âlimlerin ekserisine göre - ancak Malikilerden İbnü'l-Kasım hariç- bunların mevalileri Haşim'i soyuna nispet edilmezler. (Desûkî, ts. c.2, s.394; İbn Kudâme, ts. c.2, s.519) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenler için İslam hukukunda zekât ve sadaka ile ilgili özel hükümler vardır.

2.1.Zekâtla ilgili hükümler

2.1.1. Ehl-i beyt için zekât ile ilgili özel hükümler

Bize ulaşan haberlerden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve “ehl-i beyt”in asla zekât almadıkları yönündedir. Nitekim bir Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: “Ebû Hüreyre'den rivayete göre, Allah Resulü torunu Hz. Hasan'ın toplanan zekât hurmalarından bir tanesini ağzına götürdüğünü görünce; *"Sen Muhammed'in aile fertleri (âl)'nin zekât malı yemediklerini bilmiyor musun?"* buyurdu ve ağzından hurmayı çıkardı.” (Zebîdî, 1982, c.5, s.292, Hadis no: 739.) İbnü'l-Esr (1980) de bu konuda şöyle demiştir: “Âlu'n-Nebî (Hz. Peygamber (s.a.v.)'in aile fertleri) hakkında görüş ayrılığı vardır. Bunlar, kendilerine zekât almanın helâl olmadığı kimseler olup, çoğunluğun görüşüne göre “ehl-i beyt” (c.4, s.653, Hadis No:2753) sayılan kimselerdir. (İbn Manzûr, 1979, c.11, s.38)

Hanefîlere göre Hâşimoğulları'ndan olan Hz. Ali, Abbâs, Câ'fer Akîl ve Hâris b. Abdülmuttalib ailelerine zekât olsun, sadaka olsun vermek caiz değildir. Yalnız atıye kabilinden yapılacak nafîle yardımı caiz görenler vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v), zekâtı malın kirden arınması saymış olup, ileride kendi hısım ve akrabasının bu mallardan yemesini önlemek istemiştir. Çünkü bu durum, onları tufeylî bir yaşayışa itebilir, halk nezdinde küçük düşürebilirdi. Çünkü o biliyordu ki, yaktığı hidayet meşalesi insanlığı aydınlattıkça, bunun tabii ve pek büyük minnettarlığından evlat ve ahfadı istifade derdine düşebilirdi. Konulan mali yükümlülüklerden, önce kendileri yararlanmak isteyebilirlerdi. Hâlbuki o, İslâm'ı tebliğ ve yayma hizmeti karşılığında ne kendisinin ve ne de aile fertlerinin dünyada maddî mükâfat görmelerini istemiyordu. Bu konudaki rehberi şu ayetti: *"Ey Muhammed, sen onlara şöyle de: "Ben Allah'ın dinini tebliğe karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ben sizden ancak salih amellerle Allah'a yaklaşmayı sevmenizi istiyorum."* (Şûrâ, 42/23)

2.1.2. Hz.Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenlerin mevalileri için zekât ile ilgili özel hükümler

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Soyundan Gelenlerin Mevalilerinin de sadaka alamayacakları konusunda hemen hemen bütün mezhepler ittifak halindedirler. Bununla ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır: “İbn Ebî Râfi, (babası) Ebû Râfi' den rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) Mahzûm oğullarından bir adamı zekât toplamaya gönderdi. O adam Ebu Râfi' e: Bana arkadaş ol ki, ondan pay alsın, dedi. Ebu Râfi' de: Peygamber (s.a.v.)'e gidip sormadıkça (seninle gelmem), dedi ve Peygamber (s.a.v.)'e gidip sordu. Peygamber (s.a.v.): “Kavmin azatlı kölesi onların aile fertlerinden sayılır, bize sadaka helâl değildir” buyurdu. (Ebu Davud, ts. c.3, ss.165-166, Hadis

No:1650.)

Ancak bazı Malikî âlimlerince Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenlerin mevalilerine sadaka verilebilir. Çünkü bunlar peygamberin soyundan sayılmazlar. Diğer insanlar gibidirler. (İbn Kudâme, ts. c.2, s.519; Desûkî, ts. c.1, s.494)

2.1.3. Haşimî soyundan olanların zekâtlarını Haşimî olanlara vermeleri ile ilgili özel hükümler

Hanefi imamlarından olan Ebu Yusuf'a göre bir Haşimî' nin zekâtını bir diğer Haşimî'ye vermesi caizdir. Diğer mezhepler bu görüşte değildirler. (İbn Âbidîn, ts. c.2, s.68; İbnu'l-Hümmam, ts. c.2, s.24)

2.2.Sadakayla ilgili hükümler

2.2.1. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenler için sadaka ile ilgili özel hükümler

Bu konuda mezheplerin görüşleri üç kısma ayrılır:

a) Mutlak caizdir diyenler ki; bunlar Hanefî (İbnu'l-Hümmam, ts. c.2, ss.24-25) ve Şafii (Büceyrimî, ts. c.4, s.319; c.3, s.312; İbn Kudâme, ts. c.2, s.521.) âlimlerinden bir kısmının görüşüdür. Ayrıca İmam Ahmed b. Hanbel'den (Nevevî, 2003, c.6, s.190) de caiz olduğuna dair bir rivayet vardır.

b) Mutlak caiz değildir diyenler ki; bunlar Hanefî (İbnu'l-Hümmam, ts. c.2, ss.24-25) ve Şafii (Büceyrimî, ts. c.4, s.319; c.3, s.312; İbn Kudâme, ts. c.3, s.321) âlimlerinden diğerlerinin görüşüdür. Ayrıca İmam Ahmed b. Hanbel'den (Nevevî, 1992, c.6, s.190) de caiz olmadığına dair başka bir rivayet de vardır.

c) Kerahetle caizdir diyenler ki; Malikî mezhebidir. (Haraşi, ts. c.3, s.118)

2.2.2. Hz.Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenlerin mevalileri için sadaka ile ilgili özel hükümler

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenlerin mevalilerinin de sadaka alamayacakları konusunda hemen hemen bütün mezhepler ittifak halindedirler. Bununla ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır: “İbn Ebî Râfi, (babası) Ebû Râfi' den rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) Mahzûm oğullarından bir adamı zekât toplamaya gönderdi. O adam Ebu Râfi' e: Bana arkadaş ol ki, ondan pay alsın, dedi. Ebu Râfi' de: Peygamber (s.a.v.)'e gidip sormadıkça (seninle gelmem), dedi ve Peygamber (s.a.v.)'e gidip sordu. Peygamber (s.a.v.): “Kavmin azatlı kölesi onların aile fertlerinden sayılır, bize sadaka helâl değildir” buyurdu. (Ebu Davud, ts. c.3, ss.165-166, Hadis No:1650.)

Ancak bazı Malikî âlimlerince Hz. Peygamber (s.a.v.)'in soyundan gelenlerin mevalilerine sadaka verilebilir. Çünkü bunlar peygamberin soyundan sayılmazlar. Diğer insanlar gibidirler. (İbn Kudâme, ts. c.2, s.519; Desûkî, ts. c.1, s.494)

2.3.Ganimetlerle ilgili hükümler

Kur'ân-ı Kerim'de ganimetlerin 1/5'inin Allah' a, Rasûlüne ve onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olduğu bildirilmiştir.

Ganimetlerin beş kısma taksim edilmesi hususunda mezhepler arasında ittifak vardır. Keza bu konuda ki ayette şöyle buyruluyor: “*Bilesiniz Ki, (savaşta) ganimet olarak her ne ki ele geçirdiyseniz onun beşte biri Allaha ve Rasûle; yakın akrabaya, yetimlere, ihtiyaç içinde olanlara ve yolda kalmışlara aittir. (Gözetmeniz gereken ölçü budur) eğer Allaha ve o hakkın bâtıldan ayrıldığı, iki topluluğun savaşta karşı karşıya geldiği gün kulumuza indirdiğimize inanıyorsanız.*

(*Ki işte o gün tanık olduğunuz gibi*) Allahın her zaman, her şeyi irade etmeye gücü yeter.” (Enfal,8/41)

Ancak Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından sonraki dönemde “humus” konusunda mezhepler arasında ihtilaf vaki olmuştur. Nitekim Ahmed b. Hambel’in rivayetinden İmam Şafî’nin şöyle dediğini: “ Ganimetler beş sehme/paya ayrılır;

a) Hz. Peygamber (s.a.v)’in payıdır. Vefat etmesiyle bu hakkı düşmez. Vefatından sonra da bu pay müslümanların menfaatine harcanır.

b) Zevî’l-Kurba’nın payı ki onlarda Ben u Haşim ve Ben u Talib’dir. Bunlardan kadın, erkek, zengin, fakir olmaları fark etmez, hepsi paylarında ortaklırlar.

c) Kalan pay ise, yetimler, miskinler ve ibn-i sebil/yolcular içindir.(Büceyrimî, ts. c.4, s.226)

Ahmed b. Hambel’in diğer bir rivayetinin de ise; Hz. Peygamber’in payı ehl-i divana/devlete tahsis edilir.

İmam Şafî ve Ahmed b. Hambel’e göre “fey” in hükmü de ganimet gibidir. (Büceyrimî, ts. c.4, s.228; İbn Kudema el-Makdisi, ts. c.10, s.549)

Hanefî’lerin görüşü ise: “Humus; Allah ve Resulüne ait olup üç sehme/paya ayrılır. Bir sehme/pay yetimlerin, bir sehme/pay miskinlerin ve bir sehme/pay ise ibn-i sebil/yolcularındır. Zevîl-Kurba/Ben ü Haşim ve Ben ü Talip’in fakir olanlarına yetecek kadar bir pay verilir. Ancak zengin olanlarına verilmez. (İbnu’l-Hümam, ts. c.2, ss.25-27)

2.4. Fey ile ilgili hükümler

Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden itibaren şekillenmeye başlamakla birlikte, Hz. Ömer devrinde daha netleşmiş ve kurumsallaşmıştır. Savaş yoluyla elde edilen mallardan menkul olanların ganimet hükmünde olduğu, gayrimenkullerin ise, devlet başkanı tarafından ganimet olarak dağıtılabileceği gibi, eski sahiplerinde bırakılarak bu topraklardan vergi alınabileceğini söylemişlerdir. Bu durumda alınan vergi, fey’ hükmündedir. Hanefilere göre, gayrimüslim devletler tarafından verilen hediyeler de fey’ kapsamındadır. Genel olarak hukukçular, zekat ve ganimet dışında kalan devlet gelirlerinin tamamını fey’ kapsamına dâhil etmek eğilimindedirler. Fey’ ise ganimet gibi olmayıp ganimet gibi beşe bölünmez.” (İbn Âbidîn, ts. c.3, s.228)

Malikî’lerin görüşü ise: “ Humusun hepsi, rikâz/madenler, fey’, cizye, haraç ve öşür bunların hepsi beytü’l-malın/devletin dir. (Haraşî, ts. c.3, s.129)

2.5. Peygamber (s.a.v.)’in soyundan gelenlere söven kişinin durumu ile ilgili özel hükümler

Ehl-i beyt için önem arzeden bir diğer konu Hz.Peygamber (s.a.v.)’in soyundan gelenlere söven kişinin durumu ile ilgili özel hükümlerdir. Ehl-i Beyt’e, insanların kendi aralarında birbirlerine sövdükleri gibi sövmeleri yasaklanmış ve sövenlere de dayak cezası verileceği hususunda bütün mezhepler ittifak etmişlerdir. Ancak söven kişi dinden çıkmış sayılmaz.(Derdîr, ts. c.4, s.444;)

2.6. Yalan yere Peygamber (s.a.v.)’in soyundan geldiğini iddia edenin durumu ile ilgili özel hükümler

Keza ehl-i beyt için önem arzeden başka bir konu da Yalan yere Peygamber (s.a.v.)’in soyundan geldiğini iddia edenin durumu ile ilgili özel hükümlerdir. Kim yalan yere Hz. Peygamber (s.a.v)’in ehlinden olduğunu iddia ederse, şiddetli dayak cezasına çarptırılır. Hatta tövbe edinceye

kadar da hapsedilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in hukuku ile istihfaf söz konusudur. (Kâdî İyâd, ts. c.2, s.155)

3.Ehl-i beytin gelir kaynakları (Uyar, 2004, s.369-396)

Hz. Peygamber'in vahiyle belirlenmiş bazı hususi gelirlere sahip kılındığını yukarda zikrettik. Hz. Peygamber'e tahsis edilen bu gelirlerin sarf yerlerinden birisinin yine vahiy tarafından “zevî'l-kurba” hissesi olarak “ehli beyt” ini de kapsamaktadır. Ancak Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra bu tasarrufun devam edip etmeyeceği tartışma konusu olmuştur.

Hz. Peygamber'in vefatından önce kendisine ait olan araziler şunlardır:

Uhud'da öldürülen Benû Nadirli Yahudi Muhayrik'in Hz. Peygamber'e bağışladığı Havalitu seb'a/yedi bahçe, (Vakidî, 1966, c.1, s.3) Hayber'deki kaleler, (İbn Sa'd, ts. c.1, s.503) Fedek arazileri, (İbn Hişam, 1995, c.3, s.337) Vâdî'l-Kura malları (Belâzuri, 1978, s.24.) ve Medine içerisinde bulunan Mehrûz denilen Pazar yeridir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra miras konusu tartışmalara sebep olmuştur. Başta Hz. Fatıma babasının varisi olduğunu ileri sürmüş halife Hz. Ebu Bekir ile bizzat görüşüp talepte bulunmuştur. Ancak sonuç olumsuz olmuştur. (Buhari, ts. “el-Vesâyâ”,32.; “el-Feraiz”,3.)

Sonuç

Âl/Ehl-i beyt lafzı hem dil yönünden hem de sosyal-siyasi hayatta öteden beri önemli bir ihtilaf konusu olmuştur. Biz bu çalışmamızda sadece Sünni doktrin bağlamında bir değerlendirme yaptık.

Ehl-i Beyt, Arap toplumu içerisinde daha önceki dönemlerde ifade ettiği anlamdan farklı bir yapıya dönüşerek, kavram olarak da yeni bir görünümle ortaya çıkmıştır.

Ehl-i Beyt'in kimler olduğu noktasında söylenecek şey genel olarak kabul edilen görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşleri, çocukları, damadı Hz. Ali ve torunlarıdır. Bu kelimenin anlamının esnekliğiyle de kendisine inanan tüm akrabaları da dâhil edilebilir. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber (s.a.v)'in akrabası olup ona inanmış, ona hizmet etmiş ve onunla birlikte yaşamış olanlar Ehl-i Beyt'tir.

Kur'an'ın, bazı lafızları ve kavramları Arap dilindeki sözlük anlamını esas alarak daha önce oluşmuş sosyal gerçekliklere delalet edecek şekilde, bazılarını tamamen yeni anlamlar yüklemek suretiyle yeni oluşmuş tarihi, siyasi ve sosyal olgulara tekabül edecek tarzda kullandığı İslam düşünce ekolleri tarafından kabul edilen bir husustur.

Eğer Ehl-i Beyt'e dini bir misyon yüklenecek olursa, doğruya en yakını bütün inananların mecazi olarak Peygamber (s.a.v)'in Ehl-i Beyt'i olmaları görüşüdür.

KAYNAKÇA

Belâzuri, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir. 1978. *Fütuhu'l-büldan*. thk: Rıdvan Muhammed Rıdvan. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Belâzuri, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir. ts. *Ensâbü'l-eşraf*. thk: Muhammed Ya'lavi. Beyrut: Dârü'l-Fikr.

Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. 1985. *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi's-şeria*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim. ts. *Sahihu'l-Buharî*. İstanbul.

- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. İdris. 1982. *Keşşafü'l-gina' an metni'l-ikna'*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Burhanüddin, İbrahim b. Musa b. Ebi Bekir eş-Şeyh Ali et-Trablus. 1902. *Kitabu'l-is'af fi ahkâmi'l-evkaf*. Mısır.
- Büceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş-Şafîi. ts. *el-Büceyrimî ala'l-ikna'*. *el-Büceyrimî, ala'l-minhac*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl. 1987. *Sünenü'd-Dârimî*. thk. Fevâz Ahmed ez-Zemerlî, Hâlid es-Sebi' Âlemi. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Davudoğlu, Ahmed. 2013. *Sahih-i müslim, tercüme ve şerhi*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Derdîr, Ebu'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. ts. *eş-Şerhu's-sağir ala akrebi'l-mesalik ila Mezhebi'l-İmam Malik*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Desuki, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe. ts. *Haşiyetü'd-desûkî ala şerhi'l-kebir*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Develioğlu, Ferit. 1970. *Osmanlıca-türkçe ansiklopedik lügat*. İstanbul.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'âs b. İshak b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî es-Sicistânî. ts. *Sünen-i Ebu Davud*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Ezheri, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevi. 1964. *Tehzibü'l-luga*. thk: Muhammed Abdülmünim el-Hafâcî ve Muhammed Ferruh, Kahire.
- Firuzabadi, Ebu Tahir *Mecdüddin* Muhammed bin Yakub bin Muhammed. ts. *Kamusü'l-muhit ve'l-kabesü'l-vasitu el-cami' lima zehebe min lugati'l-arab şematit*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Firuzabadi, Ebu Tahir *Mecdüddin* Muhammed bin Yakub bin Muhammed. ts. *Besairu zevi't-temyiz fi letaifi'l-kitabü'l-aziz*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Haraşi, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Maliki. ts. *Şerhu muhtasar sîdî halîl*. Beyrut: Dârü Sadır.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed b. Abdurrahim el-Hüseynî ed-Dimaşkî. ts. *Reddu'l-Muhtâf ala'd-Durri'l-Muhtâr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Arafe, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. ts. *Hâşiyetü'd-desûkî alâ şerhi'l-kebir*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Asakir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah. 1951. *Târîhu medîneti dimaşk*. thk. Selahaddin Müneccid. Dimaşk: Mecmaü'l-İlmiyyi'l-Arabî.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. 1979. *Târîhu İbn Haldun*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Hanbel. ts. *el-Müsned*. İstanbul: Ensar Yayıncılık.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri. 1983. *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. 1995. *es-Siretü'n-nebevi*. Kahire: Dârü'l-Fikr.
- İbn Kayyim Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye. 1981. *Zadü'l-mead fi hedyi hayri'l-ibad*. thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- İbn Kudâme, Ebû'l-Abbâs, Ahmed b. İsâ b. Abdullah b. Ahmed Muhammed. ts. *"el-Muğni"*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kudema el-Makdisi, Şemsüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. eş-Şeyh Ebi Ömer Muhammed b. Ahmed. ts. *Şerhü'l-muğni*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. 1981. *"el-Maarif"*, thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dârü'l-Maârif.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. 1905. *Sünenü İbn Mace*. Delhi: el-Matbaü'n-Nizami.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. ts. *Lisânu'l-arab*. Beyrut, Dâru Sâdır.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn (Zeynelâbidîn) b. İbrahim b. Muhammed b. Nuceym el-Mısırî. 1997. *el-Bahrü'r-Raik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*. Beyrut: Daru'l-Kütüp el-İlmiyye.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri. ts. *et-Tabakatü'l-kübra*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Seyyidünnas, Ebü'l-Feth Fethüddin Muhammed b. Muhammed. ts. *Uyunü'l-eser fî fünuni'l-megazi ve's-şemail ve's-siyer*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- İbnu'l-Humam, Kemâluddin Muhammed b. Abdulvahid b. Abdulhamid b. Mesud el-Humam es-Sivasî el-İskenderî. ts. *Fethü'l-kadir*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnü'l-Esir, Ebû's-Saadat Mecdüddin Mübarek b. Muhammed. 1980. *Câmiü'l-usul min ehâdisi'r-Resul*. thk. Abdülmecid Selim, Muhammed Hamid Fiki. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî,
- İsfahani, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Ragıb. 1961. *el-Müfredat fî garibi'l-Kur'ân*, thk. thk. Muhammed Seyyid Kilani. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî.
- Kâdı İyâd, Ebü'l-Fadl, İyâd bin Mûsâ es-Sebtî. ts. *eş-Şifâu bi ta'rifî hukukî'l-Mustafa*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Kasani, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefi. 1997. *Bedaiü's-sanai' fî tertibi's-şerai'*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcut. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mutarrizi, Ebü'l-Feth Burhaneddin Nasır b. Abdüsseyyid b. Ali. 1979. *el-Mugrib fî tertibi'l-mu'rib*. thk. Mahmûd Fahuri. Haleb: Mektebetu Usame b. Zeyd.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac. 1956. *Sahih-i Müslim* thk. Muhammed Fuad Abdü'l-Baki, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî.
- Nevevi, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. 1992. *Ravzatü't-talibin*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Nevevi, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. 2003. *el-Mecmu' şerhi'l-mühezzeb li's-Şirazi*. tahkik Muhammed Necib Mutii. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- Nevevi, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. ts. *el-Mecmu' şerhi'l-mühezzeb*. Cidde: Mektebü'l-İrşad.
- Remli, Hayrüddîn b. Ahmed b. Ali b. Zeynuddîn b. Abdulvehhâb el-Eyyûbî el-Üleymî el-Fârûkî. 1998. *el-Fetâva'l-hayriyye fî nef'i'l-berıyye*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.

- Remli, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî. 1984. *Nihaytü'l-muhtac ila şerhi'l-minhac*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Şamil İslam ansiklopedisi 1998. red. Ahmed Ağırakça. İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. 1967. *Tarihü't-Taberi*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim. Beyrut: Dâru Süveydan.
- Tahavi, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selamet el-Ezdi. 1968. *Şerhu meani'l-asar*. thk. Muhammed Seyyid Cadülhak. Kahire: Matbaatü'l-Envârî'l-Muhammedi.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. 1978 *el-Câmiü's-sahih = sünenü't-Tirmizi: el-menakıb ve'l-feharis*. thk. ve şerh Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi.
- Uyar, Gülgün. 2004. *İslam tarihinde Ali Fatıma evladı ehli beyt*. İstanbul:Gelenek Yayıncılık.
- Vakıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi. 1966. *el-Megazi*. thk. Marsden Jones. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Yakubî, İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer. ts. *Tarihü'l-yakub*. Beyrut: Dâru Sadır.
- Zebîdî, Ebû'l Abbâs Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Abdî'l-Lâtif eş-Şercî. 1982. *et-Tecridü's-aarih li-ahâdisi'l-câmiü's-sahih*, (trc. Ahmed Naim), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. 1988. *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm:es-siretü'n-nebeviyye*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmuri. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Çalık, B., (2015). “İslam Hukukunda Zekât, Sadaka ve Ganimete Ait Hükümler Bağlamında “Ehli Beyt” İçin Özel Hükümler / Special Provisions For Ahl Al-Bayt In The Context Of The Provisions Of The Zakat, Alms And Booty In Islamic Law”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8572>, p. 89-108.

UNUTULMAYA YÜZ TUTAN FOLKLORİK DEĞERLERİN KİŞİLERARASI İLETİŞİME KATKISI: GÜMÜŞHANE ÖRNEĞİ*

*Gülsüm ÇALIŞIR***

ÖZET

İletişim, insanların birbirini anlamasında kullandıkları en etkili yollardan birisidir. Böylelikle iletişim, kişileri birbirine yaklaştırır ve aralarında bir bağ kurulmasına yardımcı olur. Kişiler arasında kurulan iletişimde bağları güçlendiren ve iletişimin devamını sağlayan birtakım unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlardan birisi de geçmişten günümüze miras bırakılan ve en özel hazinelerimizden olan folklorik değerlerimizdir. Bir annenin ağlayan çocuğunu uyutmak için mırıldandığı ninnilerden, her biri ayrı bir mesaj yüklü olan türkülere, içinde sevinçleri, üzüntüleri, nükteli sözleri barındıran manilere kadar pek çok folklorik değer, etkili bir kişilerarası iletişimin gerçekleştirilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak geçmişte insanları bir araya getirme, kaynaştırma, aynı dili konuşma, bir duygu etrafında toplanma gibi kültürel mirasa sahip olan folklorik değerlerimiz, modern yaşam şartlarının insanı tutsak ettiği günümüzde zamana yenik düşerek ne yazık ki unutulmaya yüz tutmuştur.

Bu bağlamda kişileri birbirine kaynaştıran folklorik değerlerde ne tür mesajlar verildiği, neler anlatıldığı ve hepsinden önemlisi de kişilerarası iletişime sağladığı katkıları araştırmak amacıyla böyle bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Gümüşhane merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde yaşayan 65 yaşının üzerinde olan on iki kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılarak, geçmişte folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde ne şekilde kullanıldığı araştırılmıştır. Görüşmeler sırasında söz konusu folklorik değerlerin geçmişte insanlar arasında bir bağ kurmak, onları bilgilendirmek, eğitmek ve eğlendirmek amacıyla kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Görüşmeye katılanların, kişilerarası iletişimde bir araç olarak türkü ve maniye daha çok kullandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra görüşmede, folklorik değerlerin duygu ve düşünce aktarımını kolaylaştırarak iletişimi zenginleştirdiği, insanları birbirine kaynaştırmada etkili olduğu; fakat modern hayatla birlikte bu değerlerin unutulmaya başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca katılımcıların kişilerarası iletişimde kullandıkları yöresel folklorik değerlerin örneklerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Folklorik Değer, Ninni, Türkü, Mani, Kişilerarası İletişim.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, El-mek: gulsumcalisir@gumushane.edu.tr

CONTRIBUTION OF FOLKLORIC VALUES STARTED TO BE FORGOTTEN TO INTERPERSONAL COMMUNICATION: GÜMÜŞHANE SAMPLE

ABSTRACT

Communication is one of the most efficient ways people use to understand each other. In this way, communication closes up people to each other and helps them to associate. There are some elements in communication established between persons which strengthened relations and supplied communication continue. One of these elements is our folkloric values that bequeathed a legacy from past to today and was of our most special treasures. Many folkloric values from lullabies a mother murmured to lull her crying baby to folk songs that each of it carried a different message, and to folk poems including merriments, sadnesses, humorous words had been used as a means for rendering an efficient interpersonal communication. However, our folkloric values which had cultural heritage like lumping people together, togethering them, speaking the same language, massing around an emotion unfortunately had started to be forgotten nowadays that conditions of modern life captured the people.

In this context, this kind of study had been realised with the aim to research what kind of messages togethering people were given in folkloric values, what were told and the most importantly contributions they provide to interpersonal communication. In the study, face to face conversations with twelve persons who were above the age of 65 and lived in the center, districts and villages of Gümüşhane had been made and how folkloric values were used in interpersonal communication in the past had been researched. During the interviews, information that the mentioned folkloric values were used in the past with the aim to establish a connection among people, to inform, educate and entertain them had been reached. It had been obtained that the ones who attained the interview mostly usefolp songs and poems as a means in interpersonal communication. Right along with this, result that folkloric values enriched communication by simplifying emotion and thought conduction, and were efficient in togethering people; but these values were started to be forgotten with the beginning of modern life had been obtained in the interview. Also, samples of regional folkloric values attendees used in interpersonal communicationhad been concluded in the study.

STRUCTURED ABSTRACT

Communication is one of the most efficient ways people use to understand each other. In this way, communication closes up people to each other and helps them to associate. There are some elements in communication established between persons which strengthened relations and supplied communication continue. One of these elements is our folkloric values that bequeathed a legacy from past to today and was of our most special treasures. Many folkloric values from lullabies a

mother murmured to lull her crying baby to folk songs that each of it carried a different message, and to folk poems including merriments, sadnesses, humorous words had been used as a means for rendering an efficient interpersonal communication. However, our folkloric values which had cultural heritage like lumping people together, togethering them, speaking the same language, massing around an emotion unfortunately had started to be forgotten nowadays that conditions of modern life captured the people.

Together with the changing world, there also seen changes in our styles to establish communication. As intermasses communication forming the subject of the study is in question, it is possible to see more clear the reflections of this situation. Because while face to face communication in which elements of verbal culture were reflected was preferred yesterday in communication style established among people, it gets noticed that there were discontinuities in communication today. This is because while modern life simplifies living, it hardens communication. In this way, in an age that verbal culture started to be lost by time and people started to become alone getting far to each other, it had been wondered how efficient was folkloric values of the past in interpersonal communication. To satisfy this wonder, face to face conversations with twelve persons who were above the age of 65 and lived in the center, districts and villages of Gümüşhane had been made. As there are similarities among them because they are said with melodies and include informations about life, how lullabies, folk songs and poems were used in the past had been researched during the study.

Informations obtained from literature survey and interviews performed had shown that folkloric values were used in interpersonal communication. Accordingly, it had been understood that folkloric values having common features among them like lullaby, folk song and poem were connective, informative, educative and entertaining; shortly enriched communication by paving the way for it. As it is evaluated this way, communication's cultural side that Fiske (1996: 16) mentioned receives attention. Because Fiske is drawing attention to the place of cultural communication, in other words folkloric values in interpersonal communication by saying "I think that communication culture took place in the center of life. Any culture without it should die. Accordingly, communication hosts culture integrated with it inside itself. Basically, communication is a general explanation in the shape of social interaction through messages."

Lullaby which is one of the first relations between mother and her baby helps double to strengthen communication. Ballads transformed into melodies being influenced by the events lived, and folk poems that were formed by togethering harmonious words contributes interpersonal communication to be sustainable from yesterday till today. Because, emotions are transferred to the opposite one with the said values. In this way, these folkloric values helps communication to enrich and ease.

In the lullabies sampled in the study it is understood that baby tried to understand its mom at first and then the place it lived, and to build a relation in between. It is possible to mention that lullaby was an

effective communication means used in interpersonal communication with this aspect.

Other folkloric value used for transferring emotions and thoughts are folk songs (ballads) and poems. Information that the messages wished to transfer and give in both of them were given in the company of tunes had been obtained in the study. Finding that these two elements replaced time to time had been also obtained in the study. Folk songs and poems had been observed as being sampled by attendees as the most used folkloric value. It also is taking place among the findings of the study that messages related with life, nature, relations, love, reproval etc. many feelings were transferred to the opposite ones in the form of folk songs and poems. As it was estimated in this context, it stands out that folk songs and poems were the most important elements in interpersonal.

Folkloric values had emerged as the result of common values formed from past till today among society. Mentioned values and emotions and thoughts wanted to transmit the opposite side had been important for the continuity of communication. So, communication that took place among society had been sustainable and had been enriched thanks to folkloric values. It is possible to find the importance of this state in the explanation of Trenholm and Jensen (1988) "Communication is the process that people collectively created and edited social reality" (Indorser: Mutlu, 1998: 168). Again there are similar thoughts in Rogers and Kincaid's (1981) explanation, "communication is a process that attendees created information and shared that information to reach a mutual understanding." (Indorser: Mutlu, 1998: 168). In addition to these, Yüksel's and Demiray's (1998: 43) opinion "Communication, as to its structure, is a phenomenon occurred among people. As it wouldn't be possible to consider people abstract from society, communication is a social relationing.", too, supports the opinion that folkloric values is a means used to create social collective consciousness and make communication permanent.

As we look at informations obtained in the study about what contributions were done by folkloric values to interpersonal communication, it had been emerged that the said folkloric values were very important. It had been understood that expressions that were hard to mention vocally could be more easily transferred with elements like lullabies, ballads, folk poems, proverbs, lemans through the use of the said folkloric values especially in expressing emotions and thoughts. In this way, Gerbner's (1972) communication explanation comes into mind. According to Gerbner, communication is social interaction realised through messages (Indorser: Mutlu, 1998: 168). As we look in this way, information that an interaction medium was created by folkloric values and this interaction was important in interpersonal communication's being sustainable. It had been also understood in the study that folkloric values that its subject was created by verbal expressions were successful transmitters of verbal culture.

In this study aiming to research what the contributions of folkloric values that began to be forgotten were to interpersonal communication, attendees had emphasized that the most evident feature of the use of folkloric values in interpersonal communication were features like this

kind of values' being educative, informative, entertaining, creating common emotions among people, togethering people around the same emotion etc. However, again another point understood from the things attendees told is the said folkloric values that is one of the important elements of verbal culture today had unfortunately begun to be forgotten. According to the informations given by attendees, this kind of folkloric values aren't used as frequently as old times in interpersonal communication because of development of technology in time and other factors.

A wide-angled photograph had been taken in this study for the next studies. The study is thought to be suggestive for the next studies in respect of handling other dimensions of related folkloric values. For instance, every folkloric value can be examined seperately and thoroughly and studies in different themes can be done. Thus, literature can be enriched by treating different sides of folkloric values in question. Also it can also be said that in today when interpersonal communication started to be mechanical, this kind of studies could be interesting.

Key Words: Folkloric Values, Lullaby, Folk Song, Folk Poem, Interpersonal Communication.

Giriş

Ninniler, türküler, maniler vb. gibi folklorik değerler, toplumsal kültürün yansıtılmasına ve kişilerarası iletişimin etkili şekilde sürmesine yardımcı olan önemli unsurlardır. Geçmişte sağlıklı bir iletişimi gerçekleştirmek için sıklıkla kullanılan bu değerler, zamanla teknolojinin bizleri rehlin almasıyla birlikte daha az kullanılır olmuştur. Hatta öyle ki çoğu unutulmaya yüz tutmuştur. Eskiden sıkıntısını, acısını, sevincini vb. duygularını türkülerle, manilerle dile getirmek yaygın bir davranış modeli iken, bugün daha az sözcükle iletişim kurulduğu bilinmektedir.

İletişimi sadece kaynak ve alıcı arasında geçen bilgi alışverişi olarak tanımlamak eksik kalacaktır. Çünkü içinde bir mesaj barındıran her durum iletişim olarak tanımlanabilir. Eskiden askere giden yavuklusunu özleyen kızın kilime işlediği motif, annenin çocuğunu uyutmak için söylediği ninni, bir ölünün ardından yakılan ağıt iletişim örneği olarak kabul edilebilir. Duyguları aktarmak için söylenen türküler, Anadolu'da kadınların başını örtmek için kullandığı yazmaların kenarına işlediği oyalar, düğünlerde giyilen gelinliğin beyaz olması, ölü evinde giyilen kıyafetlerin siyah olması da iletişimdir. Nitekim her biri farklı bir mesaj verir. Bu mesajların anlamları yüzyıllar boyunca kişilerarası iletişimin bir yansıması olarak günümüze kadar gelmiştir. Bugüne kadar adı geçen folklorik değerlerin kişilerarası iletişime katkısını doğrudan araştıran bir çalışmaya rastlanmaması, bu çalışmanın gerçekleştirilme amacını oluşturmıştır. Çalışmada Gümüşhane merkezinde, köylerinde ve ilçelerinde yaşayanlarla yüz yüze görüşmeler yapılarak, folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde nasıl kullanıldığına ilişkin bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu düşünceden hareketle Gümüşhane yöresinde dünden bugüne aktarılan ninni, türkü ve mani gibi folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde ne şekilde kullanıldığı araştırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve ve Literatüre Bir Bakış

İletişim kavramı, İngilizcedeki "communication" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. 1972 yılında Amerikan bilim adamları, 126 farklı iletişim tanımı yapıldığını ortaya çıkartmışlardır (Mutlu, 1998: 98). İletişimin bu denli çok tanımının yapılması, ilgili kavramın

biyresel ve toplumsal boyutlara sahip olması ve çok çeşitli bilim alanlarını ilgilendiren bir yanının olmasından ileri gelmektedir.

Cüceloğlu (1992: 13) iletişimi, “insanlar arasındaki her türlü bilgi, duygu, düşünce alışverişi” olarak tanımlamaktadır. İletişimin “iki birim arasındaki mesaj alışverişi” olmasından hareketle, üç şekilde olabileceğinden söz etmektedir. İletişimin var olabilmesi için ilk olarak kaynak ve alıcıdan oluşan en az iki kişinin olması gerekmektedir. İkinci olarak tek yönlü değil, çift yönlü bir mesaj alışverişi gerçekleşmelidir. Bu durum her iki tarafın da söz hakkı olması anlamına gelmektedir. Üçüncü ve son olarak da iletişime girenlerin aynı konu veya olay üzerinde fikir alışverişi yapmaları gerekmektedir. Bir başka deyişle sağlıklı bir iletişimin olabilmesi için iki kişi arasındaki mesaj alışverişinin birbirine ilişkin olması zorunludur (Işık, 2013: 6; Oskay, 2001: 9; Usluata, 1990: 11; Gökçe, 1993: 4; Dökmen, 2001: 19).

İletişim kurma isteği, insanoğlunun doğuşundan gelen bir özelliğidir. Bu açıdan bakıldığında iletişim, “paylaşmak”tır. Sevinçlerimizi, acılarımızı; kısacası bize ait olan tüm duygularımızı yanımızdakilerle, sevdiklerimizle paylaşmak isteriz. Sevince, mutluluğa, acıya ve üzüntüye dair ne varsa ancak paylaşılarak anlam kazandığını biliriz. Böylesi bir düşünceye sahip olmak da bizleri iletişim kurma konusunda istekli kılar. İnsanoğlu dünden bugüne söz konusu duygularını sadece konuşarak paylaşmamıştır. Paylaşımın yapılmasında, kişilerin birbirleriyle iletişim kurmasında başkaca unsurlar da olmuştur. Bu unsurlar arasında dünden bugüne aktarılarak gelen folklorik değerlerimiz dikkat çekmektedir. Kişilerarasında bir iletişim ortamının kurulmasında, iletişimin zenginleştirilmesinde ve kalıcı kılınmasında bu tür folklorik değerler etkili olmuştur.

Ninniler, türküler, maniler vb. folklorik değerler, bir toplumun kültürel birikimlerinin dünü ve bugünü arasında kurduğu paha biçilemez bir köprü görevi görmektedir. Bu öğeler, nesilden nesile pek çok kültürel değerin, ananenin ve sözün aktarılmasına yardımcı olmuş ve kişilerarası iletişimde etkili şekilde kullanılmıştır.

Annelerin çocuklarını uyutmak için söyledikleri ninniler, sözlü kültürün aktarıcısı olarak görülmektedir. Özellikle kadınlar tarafından söylenen ezgili ninniler, söyleyenin duygu ve düşüncesini aktarırken, içinde yaşanan toplumun kültürel değerlerini de yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra anne ile çocuğu arasındaki iletişimin güçlenmesine katkı sağlayarak, kişilerarası iletişimin sağlıklı şekilde sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Ninniler hem bebek uyutmak için söylenirler hem de toplumun kültürel değerlerinin kuşaklar arasında aktarılarak, kültürel devamlılığın sağlanmasına yol açarlar. Böylelikle ninniler; kültürel değerlerin ve geleneklerin iletişimle beslenerek sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Kırcı Uğurlu (2014: 44), “Bir bebeği sakinleştirerek uyutmak niyetiyle onunla baş başa kalan, bir kadının bazen de bir erkeğin duygu, algı ve düşüncelerini, içinde yaşadığı toplumun şiir ezgi anlayışı ve kültürel birikimi çerçevesinde sevgi ve şefkatle yoğurup, manzum olarak dile getirdiği bir iletişim yoludur.” diyerek, ninninin iletişimdeki yerine dikkat çekmiştir. Aka (2010) ve Kurtuluş, (2010) ninninin bebeği uyutmak için söylenen dürtlükler olduğunu ve her söylendiğinde yeniden üretildiğini dile getirmişlerdir. Demir (2008: 224) de ninnilerin Türk toplumunun bütün ihtiyaçlarının temelini, bebelere/çocuklara daha beşikte iken sunmakta, öğretmekte ve belli bir noktaya kadar getirmekte başvurulan yollardan birisi olduğunu dile getirmektedir.

Ezgili söylenen ninnilerde; cinsiyet kültürü, bebek büyüme, toplumların gelenek görenekleri, yaşam tarzları, inançları, kişilerarası iletişim ve davranış modelleri, eğlence ve müzik beğenileri, doğum ve ölüm olaylarına ilişkin ritüellere dair bilgilere de ulaşmak mümkündür. Bu özellikleriyle ninni, bir toplumun kültürel ve iletişim değerleri ile kültürel belleğini kuşaklar arasında aktarma görevi görmektedir.

Bir başka folklorik değer olan türkü de kültürün aktarılmasında taşıyıcı bir role sahiptir. Karataş (2014: 145) türkünün işlevinin müzikal ve sözlü olarak nesiller arasında aktarımının olduğunu vurgulayarak, “Kuşaklar boyu müzikal ahengi ve kalıplaşmış yapılarıyla özünü muhafaza ederek aktarıla gelen türküler, ait oldukları kültürel zeminin muhtevasını içermektedirler. Bu muhteva; sözlü tarih verileri, toplumsal değer yargıları, sosyal normlar, atasözleri-deyimler, geçiş dönemleri, halk ekonomisi, gelenek görenekler gibi konuları kapsamaktadır.” demiştir.

İçinde kültürel izleri taşıyan bir diğer değer de manidir. Mani;

“Türk Halk Edebiyatı nazım şekillerinden biridir ve anonimdir. Tek dörtlükten meydana gelen manilere Anadolu’nun her yerinde rastlamak mümkündür. Yöresel ağız özelliklerine ve söyleme şekillerine göre manilerde genellikle 1., 2. ve 4. mısralar birbiriyle kafiyeli olurken, 3. mısra bağımsızdır. Herhangi bir konu sınırlaması bulunmayan manilerde en çok işlenen temanın Anadolu insanının ince ve arif söyleyişinde yeni bir anlam kazanan ‘sevgi’ olduğu bilinmektedir” (Pir, 1996: 20-21).

Folklorik değerlere ilişkin yapılmış çalışmalar incelendiğinde bu konularda pek çok çalışmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. İncelenen çalışmalarda folklorik değerlerin insanların ve toplumların gündelik hayatının uzantısı olarak varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmıştır. Ancak söz konusu değerlerin, doğrudan kişilerarası iletişime katkısını araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır.

“Dilbilimsel Bir Yaklaşım Denemesi: Tekirdağ Yöresinden Bir Ninni” başlıklı çalışmada Yavuz (2010: 56), dilbilimsel yöntemle ‘yüzey yapı’ özellikleri belirlenen ninninin işlevinin kelimelerin tekrarlar, gramer yapıları ve ekleri yardımıyla tespit edildiğine dikkat çekmektedir. Çalışmada kullanılan kuramda annenin çocuğuyla iletişimde, dili kullanarak ‘edinci eylemli’ durumuna geldiği ve konuşan ile dinleyen arasındaki iletişimde mesajın ne olduğu (annenin çocukta beklentileri) ve çocuğun aile içinde büyümesiyle birlikte değişen konumuna ilişkin yönler belirlenmiştir. Çıblak Coşkun (2013: 505) da, “Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım” başlığını verdiği çalışmada ninninin, anne ile bebek arasında kurulan en önemli iletişim yollarından birisi olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca ninninin dilinin sade ve akıcı olduğunu, kelimelerinin büyük bir özenle seçildiğini belirterek, belirli bir ahenkle, ezgiyle ve yoğun bir duygu yüküyle birleştirilince daha etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Uzun (2012), “Anadolu İnançları Bağlamında Türkülerimizde Gök Cisimleri” isimli çalışmada sözlü kültürün öğelerinden olan türkülerin, Anadolu insanının yaşadığı coğrafi yörelerde inançlarının uzantısı olarak ay, güneş, yıldız gibi gök cisimlerinin türkülerde nasıl bir forma dönüştüğünü araştırmıştır. Çalışmada Anadolu halkının yaşamına yön veren inançların, gök cisimleriyle ilişkisi çeşitli yörelerden verilen örneklerle anlatılmıştır.

Artun (2015) “Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği” adlı çalışmada manilerde söylenen kişiyi belli etmek amacıyla jest ve mimik kullanıldığını anlatmıştır. Çalışmada maninin özellikle iletişim boyutu geçmişte sahip olduğu özelliklere göre açıklanırken, manilerin niyet tutularak dinlendiğinden söz edilmiştir. Sevgili, düşman, askerdeki oğul-eş, gurbetteki akraba vb. gibi temalar esas alınarak niyet tutulan maniler dinlenmekte ve iyi-kötü diye yorumlanmaktadır. Ayrıca anne-babaların çocuklarına maniler aracılığıyla öğüt verdiği, kendisine kötülüğü dokunmuş kişilere maniler yoluyla beddua edildiği, evlenecek kızların istedikleri eşin niteliklerini erkeklere manilerle ilettiğinden söz edilmiştir. Diğer yandan Köse’nin (2008) “Manilerle İlgili Bazı Problemler ve Öneriler” başlıklı çalışmada, manilerin değişen ve gelişen zamana göre konularında da değişiklikler olduğu anlatılmaktadır.

Yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktararak günümüze gelen folklorik değerler, insanoğlunun ve toplumların yaşayış biçimlerinin, inançlarının, birbirleriyle kurdukları iletişimin,

eğlencelerinin, sevinçlerinin, üzüntülerinin ve pek çok konunun dışı vurumu olmuşlardır. Böylelikle folklorik değerlerin kişilerarası iletişime katkılarından söz etmek mümkündür. Kişilerarası iletişim; insanoğlunun vazgeçilmez yönü olan iletişim temeli üzerine oluşturulmuştur. Buna göre Orbe (2005: 27), iletişim sürecinde yer alan bireylerin karşılıklı olarak anlam yaratarak bu anlamları paylaşmaları, aralarında bir etkileşim kurarak ilişkiye girmeleri ve bilgi aktarımı sağlamaları sürecini “kişilerarası iletişim” olarak tanımlamaktadır.

Kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu kişilerarası iletişim, anlamların anlaşılması ve paylaşılması sürecidir. Bu süreçte kişilerin bilgi ya da sembol üreterek, bunların karşılıklı olarak aktarılmasından ve yorumlanmasından söz edilmektedir. Kişilerarası iletişimde; insanlar birbirleriyle ilişkiler kurar, bu ilişkileri geliştirir, sonrasında da bitir. Bununla birlikte insanlar bu tür iletişim türünde sorunlar çözer, birtakım görevleri yerine getirir, kendilerinin ve toplumun diğer üyelerinin gereksinimlerini karşılarlar. Böylelikle kaynağın da alıcının da insan olduğu ve kişilerarasılığın egemen olduğu bu tür iletişimde, aynı mekanda olma zorunluluğu, mesajların çift taraflı gönderilip alınması ve mesaj alışverişinin sözlü ve sözsüz şekilde gerçekleştirilerek, yüz yüze yapılan bir iletişim ortamına ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Erdoğan, 2009: 3; Mutlu, 1998: 208). İletişimin yüz yüze yapılması, kişilerarası iletişimde sosyal etkileşimin önemine dikkat çekmektedir. Kişilerarası iletişim, kaynak ve göndericiden oluşur ve bu ikisi arasındaki zaman ve mekan birliğinin sağlanması ile gerçekleşen iletişimin sonucunda da sosyal etkileşim oluşmaktadır (Uztuğ, 2003: 47).

Özetle kişilerarası iletişimin temelinde süreklilik, değişim ve devingenlik bulunmaktadır. Ayrıca iletişimi etkileyecek olan bireyin bilişsel, duygusal ve davranışsal özellikleri, kişiliği, inançları, değerleri, sahip olduğu kültürel kodlar iletişim sürecini zenginleştirmekte veya fakirleştirmektedir (Çubukçu, 2006; Hartley, 2010; Gürüz ve Temel Eğinli, 2012; Dökmen, 2001: 23; Lin, 1973: 14). Böylece folklorik değerlerin kişilerarası iletişimin kolaylaştırılmasında destekleyici unsur olduğundan, coşkulu ya da üzücü duyguların, düşüncelerin karşıdaki kişiye aktarılmasında sözel kültürden beslendiğinden söz etmek mümkündür.

Yöntem

Modern hayatın hızla ilerlemesiyle birlikte kişilerarası iletişimde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. Dün insanları birbirine yaklaştıran ve aralarındaki bağı güçlendiren folklorik değerler, bugün yerini teknolojinin de gelişmesiyle birlikte ya bilgisayar ya da akıllı telefon ekranlarından sürdürülen iletişime bırakmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada dünün toplumsal yaşamında kaynaştırıcı özelliğe sahip olan ve unutulmaya yüz tutan folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde ne şekilde kullanıldığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede söz konusu folklorik değerlerin adı geçen iletişime nasıl katkı sağladığı, iletişimi kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı ya da zenginleştirip zenginleştirmedigine dair bilgilere ulaşmak amaçlanmıştır. Bu bilgilere ulaşabilmek için de nitel bir yöntem olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır.

İnsan odaklı çalışmalarda önemli olan nokta, insana dokunmak ve onun ne hissettiğini, ne düşündüğünü anlayabilmektir. Bunu anlayabilme fırsatı ise nitel araştırma yöntemleri ile daha mümkün hale gelmektedir. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin seçilme nedeni de bundan dolayıdır. Bu tarz yöntemle gerçekleştirilmiş çalışmalarda elde edilen bilgileri toplumun geneliyle ilişkilendirip, yorumlamak zor olabilir; ama insana ilişkin doğrudan bilgilere erişme fırsatı verdiği için önemli bir yöntemdir. Bir başka ifade ile nitel yöntemle gerçekleştirilen çalışmalarda doğrudan katılımcıların görüşlerinin aktarılması, çalışmaya bir zenginlik kazandırmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşmede amaç, araştırma sorularına yönelik olarak ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplamaktır. Soruları sırayla sormak şart değildir. Görüşmeciyile görüşülen arasındaki iletişimin durumu aynı anda birden çok sorunun cevabının alınmasını

kolaylaştırabilmektedir. Görüşme, alınan bilgilere göre ek sorular sorulmasına olanak tanıdığı için esneklik (Yıldırım ve Şimşek, 2004: 125).

Çalışmada Gümüşhane’de yaşayan 65 yaş ve üzerindeki 12 kişi ile 20 – 30 Temmuz 2015 tarihleri arasında yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. 65 yaş ve üzerinin belirlenmesindeki temel etken ise bu yaş grubuna dahil olan insanların geçmişteki folklorik değerleri daha net hatırlaması ve aktarmasıdır. Zira çalışmaya başlamadan önce yapılan ön görüşmelerde 65 yaş grubunun altında kalan kişilerin, geçmişten günümüze gelen folklorik değerleri hatırlamakta güçlük çektikleri tespit edilmiştir. Diğer yandan çalışmanın konusunu oluşturan folklorik değerler, çok geniş bir alanı oluşturduğu için örneklem grubuna dahil edilecek değerlerde bir sınırlamaya gidilmiştir. Konu bütünlüğünü sağlayabilmek için çalışmanın örnekleme; ninni, türkü ve mani olarak belirlenmiştir. Bu üç öğenin belirlenmesindeki neden ise; üçünün de ezgi eşliğinde söylenebilmesi, insana ve iletişime dair pek çok değeri içinde barındırıyor olmasıdır. Ayrıca insanın daha konuşmayı öğrenmeden ninni dinleyerek verdiği tepkilerle iletişime adım atması ve sonrasında da yaşamına dair birçok olayı türkü ve mani eşliğinde dile getirme çabası bir diğer etken olmuştur.

Bulgular ve Yorum

Yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda katılımcılardan elde edilen bilgiler, çalışmanın anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak için belli başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

Demografik Durum:

Katılımcıların yaşları 65 ile 106 arasında değişkenlik göstermektedir. Buna göre katılımcıların yaş ortalaması 81’dir. Kadınların oranı erkeklerin iki katıdır; ancak 8 kadından 6’sı okuryazar olmadığı için erkeklerin eğitim durumu kadınlardan daha iyidir. Katılımcıların 2’si Gümüşhane merkezinde, 10’u ise çeşitli köylerde ve ilçelerde yaşamaktadır.

Katılımcıların demografik yapılarına dair kısa bir bilgi verdikten sonra, çalışmanın örneklemini oluşturan folklorik değerlerin kişilerarası iletişime katkısı konusunda katılımcıların görüşlerinin neler olduğu belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların her bir folklorik değer için ne düşündükleri ayrı ayrı başlıklar altında tasnif edilerek aşağıda sunulmuştur.

Ninni:

Görüşme yapılan katılımcılar çoğunlukla kendi yörelerine ait özel bir ninni olmadığını, herkesin bildiği ninnileri bildiklerini söylemişlerdir. Gümüşhane yöresinde ninni üzerine fazla veri olmamasının nedenini Sadık’ın (2015), “Çok özel bir ninni söylendiğini ya da dinlediğimi hatırlamıyorum. Hepimizin bildiği ninnilerin dışında burada çok söylenen ninni yoktu. Genelde bilinen ninnilerdir” şeklindeki açıklamasında bulmak mümkündür.

Görüşmeler sırasında söylenen ninniler içinde aynı zamanda bir ozan da olan Soydaş’ın (2015), “Çocuklarını uyuturken ve severken söylerdi annem ninnileri. Oğlunu severken;

Oğlum oğlum oyundadır,

Bey kızının altın köstek boynundadır,

Bey kızının oğlundadır,

Ninni oğlum, ninni oğlum.

Kızını severken de;

Kızım kızım kızmana,

Kızımı verdim dızmana,

Dızman para kazana,

Kızım giyer bezene. (Dızman, Doğu Türkistan tarafından Bey gibi zengin birisidir.) derdi” şeklindeki açıklaması dikkat çekicidir.

Soydaş’ın yukarıda ifade ettiği gibi oğlan ve kız bebeklerin/çocukların uyutulması ve sevilmesi sırasında başvuru ninni söyleme geleneği, bebek/çocuk ile ilgilenme, onunla zaman geçirme; kısacası anne ile bebeği arasında bir iletişim ortamının yaratıldığı en özel anlardan birisidir. Anne bebeğine karşı duyduğu derin sevgiyi, mırıldandığı sözcüklerle bebeğine iletirken, amacı sadece bebeğini teskin etmek değil, duygularını ve düşüncelerini de ona aktarmaktır. Bu durum iletişimin temelinde yer alan duygu ve düşünce akışının kaynaktan alıcıya iletilmesi durumunu yansıtmaları bakımından değerlidir. Aynı zamanda anne ve bebeğin karşılıklı olarak etkileşime dahil olması, kişilerarası iletişimin yüzyüze gerçekleşen bir ortamda yapıldığını yansıtmaları bakımında da önemlidir. Kaynak konumundaki anne, duygu ve düşüncelerini mesaj olarak ninni aracılığıyla alıcı konumundaki bebeğine iletmektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde ninni kişilerarası iletişimde, iletişimin pekişmesine katkı sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır, demek yanıltıcı olmayacaktır.

“Çocukları uyutana kadar hep nenni söyliyidim” diyen Öztekin (2015),

“Oy nenni nenni, yavrum seni nenni,

Anasız yavru nenni,

Babasız yavru nenni” sözlerini mırıldanmıştır.

Akagün (2015) ise, kendisinin hatırladığı ninnilerin herkesin bildiği ninniler olduğunu dile getirerek, “Dandini dandini dastana,

Danalar girmiş bostana,

Kov bostancı danayı,

Yemesin lahanayı,

Uyusun da büyüsün ninni,

Tıptı tıptı yürüsün ninni.” dizelerini söylemiştir.

Yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere bebeğini uyutmak ve sakinleştirmek için ninni söyleyen anne, söylediği ninni ile adete bebeğiyle konuşmaktadır. Bebeğin ağlamasını keserek, sakinleşmesi ve bu sırada verdiği tepkiler, annesinin söylediklerini dinlemesi ve buna karşılık bir geribildirimde bulunması, anne ve bebeği arasındaki karşılıklı iletişimin varlığını ortaya çıkartmaktadır.

Temiz (2015-1), “Bebeğin beşiği çamdan,

Yuvarlanıp düştü damdan,

Bey babası gelir Şam’dan,

Nenni bebek, nenni.

Bebeğin beşiği bakır,

Sallanıyor takır takır,

Bey babası molla Bekir,

Nenni yavrum, nenni.” diyerek zamanının ninnilerini aktarmıştır.

Sözlü kültürün ezgiler eşliğinde yansıtıldığı ninnilerde ses uyumunun yanı sıra, içinde yaşanan topluma dair bilgileri de barındırdığını görmek mümkündür. İletişimin aynı zamanda bilgi alışverişi olduğu düşüncesinden hareket edilirse, ninnilerde aktarılan bilgilerin iletişimi kolaylaştırdığı anlamını çıkartmak mümkündür.

Çırakçı'nın (2015) söylediği ninni de Temiz'in (2015-1) söylediğine benzemekle birlikte, arada farklar bulunmaktadır.

“Ninni yavrumun beşiği çamdan,
Babası gelmedi Şam'dan nenni,
Bebek nenni, sebep nenni, yavrum nenni.
Kaynatamdan utanmışem,
Bebeğimi atmışem,
Çam dalında bebek sallamışem.

Nenni yavrum, nenni kızım, nenni körpem.” diyerek, bebeklerine söylediği ninniye paylaşımıştır.

Sadık (2015) da, “Bizim zamanımızda örf adetler çok yaygındı. Gelinler kayınbabalarının yanında çocuklarını kucaklarına alıp sevmeyizlerdi. Ne bebekleriyle ne de büyükleriyle konuşmazlardı. Bu, büyüklerine saygıydı.” diyerek, Çırakçı'nın sözlerini doğrulamıştır.

Çırakçı (2015) ve Soydaş'ın (2015) dediklerinden anlaşılacağı üzere, bir yörenin kültürel izlerini ninnide bulmak mümkündür. Zira Çırakçı, kaynatasının yanında bebeğini sevmeyişini, bunun uygun olmadığını söylediği ninnide açıklayarak, o dönemin kültürel değerine ışık tutmaktadır. Geçmişte gelenek göreneklere daha çok bağlı olduğu için dikkat edilmesi gereken hususların bulunduğu, kişilerarası iletişimin söz konusu olduğu ortamlarda bebeğin, anne babası tarafından büyüklerinin yanında kucağa alınıp seviemediğinin bilgisi Çırakçı'nın ve Soydaş'ın söylemlerine yansımıştır. Bu durumun izlerini Çek Cansız'ın (2011) “Ninnilere Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım” çalışmasında görmek mümkündür. Nitekim yazar çalışmasında, anonim halk sözlü kültürünün ürünü olan ninnilerde annenin-kadının içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel yapısından etkilendiğine dair bilgiler olduğunu işaret etmektedir.

Ninni konusunda katılımcıların söylediklerinden yola çıkarak, ninninin kişilerarası iletişime katkısı bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ninni, anne ile çocuk arasındaki gerçekleşen ilk iletişim alanıdır. Anne, söylediği ninni sayesinde çocuğuyla konuşmakta, dolayısıyla onunla iletişim kurmaktadır. Bu durum iki kişi arasında gerçekleştiği için de kişilerarası iletişimin varlığı söz konusudur. Ayrıca annenin söylediği ninni ile çocuk, sözlü geleneği tanıma yolunda ilk adımını da atmış olmaktadır. Zira annenin söylediği ninni ile coşkular, sevinçler vb. duygular aktarılmaktadır. Böylelikle anne ve çocuğu arasında kurulan etkileşim ile birlikte bir iletişim ortamı gerçekleşmektedir. Bu durum Mutlu'nun (1998: 168) Theodorson ve Theodorson'un 1969'dan aktararak dikkat çektiği “iletişim, esas olarak simgeler aracılığıyla bir kişiden ya da bir gruptan diğerine bilginin, fikirlerin, tutumların ve duyguların iletimidir” tanımını da doğrulamaktadır. Keza anne, bebeğine söylediği ninnilerde pek çok duyguyu kodlayarak ona iletmektedir. Bebeğiyle, ona söylediği ninni aracılığıyla bir iletişim kurmaktadır.

Bebekleri sakinleştirmek, sevmek, uyutmak amaçlı söylenen ninnilerin kültürel motiflerle bezenmenin yanında, dahil olduğu kültürün yansıtıcısı olduğunu yukarıdaki ifadelerden anlamak mümkündür. Bu bağlamda kişilerarası iletişim söz konusu olduğunda ninnin sadece ezgisel bir mırıldanma değil, aynı zamanda toplumsal yaşama geniş açıdan bakmayı sağlayan folklorik bir değer

olduğunu ifade etmek mümkündür.

Türkü:

Anadolu halkının doğumundan ölümüne kadar geçen süre içerisinde başından geçen her türlü olayı yansıtan türküler, ait olduğu coğrafyadaki kültürel dokuya olan uyumuyla birlikte belleklere yerleşmiştir. Türküler yaşanmış olaylar sayesinde hayat bulduğu için günümüze kadar süregelmiştir (Mustan Dönmez ve Haşhaş, 2014: 1619). Fidan (2011), “Sözlü Kültür-Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri” başlıklı çalışmasında benzer ifadelerle yer vererek, insanları bir arada tutan unsurun yaşadıkları ortama uyum sağlayarak geliştirdikleri sözlü kültürün ürünleri olduğunu ve bunların da sözlü bellekle aktarıldığını dile getirmiştir. Sözlü kültür ya da bellekle aktarılan, içinde yaşanmışlıklara dair bilgilerin bulunduğu bu öğelerden birisi de türküdür.

Katılımcıların en fazla örnek verdiği folklorik değer türkü olmuştur. Görüşmeler sırasında yaşamın her yönünün türkülere aktarılarak, duyguların ezgiler eşliğinde diğer kişilerle paylaşıldığına dair yöresel türkülere ulaşılmıştır. Bunlar aşağıda aktarılmıştır.

Şahinöz (2015), “Eskiden muhtar olduğum için çok cemiyete karıştım. Düğünlerde çok türkü söyledim, kemeçe çaldım. Türkülerin çoğunu karıma söyledim.” diyerek aklına gelen türküyü ezgisiyle birlikte söylemiştir.

“Türkü söylerim pekten,
Kız saçların ipekten,
Bu akşam geleceğim,
Kurtar beni köpekten.
Kız kurban olayım sendeki o canlara,
Herkes böyür yukarı,
Sen böyürsün yanlara.
Arkasından aşağı,
Saçları kola kola,
Yanakları bir okka,
Kulakları yarım okka.”

102 yaşındaki Şahinöz’in ilk cümlesinden anlaşılacağı üzere, türkülerin cemiyet ortamını gerektiren düğün gibi eğlenceli ortamlarda eskiden sıklıkla söylendiğini ifade etmek mümkündür. Bu özelliğiyle türkü; kişileri eğlendirmek, bir araya toplamak, kaynaştırmak, aynı amaç etrafında birleşmek gibi özelliklere sahiptir. Böylece türkünün kişilerarası iletişime katkı sağladığını görmek mümkündür. Şahinöz’ün yaşadığı dönemde insanların iletişim olanaklarının genelde sözlü iletişime dayalı olduğu varsayılırsa, türkünün sözlü kültürde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim Ong (2003: 20) sözlü anlatım, yazısız da var olabilir; çünkü her sözlü dil yazılı değildir; ancak yazı, sözlü anlatım olmaksızın hiçbir zaman var olamaz, diyerek sözlü kültürün önemini vurgulamıştır.

Soydaş (2015) görüşme sırasında, “30-40 yıl önce düğünlerde erkekler davul zurna ile bayanlar da türküyle oynardı. Size bizim zamanımızda kızlar ve erkeler arasında atışma şeklinde söylenen türküyü söyleyim.” diyerek şu türküyü söylemiştir:

“(KIZ)

Kaşların mildir oğlan, dilin bülbüldür oğlan,
Aramıza himah düştü, himimiz birdir oğlan.

(ERKEK)

Çıktım çeşme başına, sabun koydum taşına,
Bir öptüm bir dişledim, aklım geldi başıma.

(KIZ)

Su gelir taşta değer, ah kirpik kaşa değe,
Merak etme sevdiğim, bir gün baş başa değer.

(ERKEK)

Kaşların garasına, mil çekmiş arasına,
Beni merhem etseler, kızların yarasına.

(KIZ)

Su gelir bulanarak, bahçeyi dolanarak,
Ben ne edim nasıl edim, yar getti sallanarak.

(ERKEK)

Pınarın başı benim, ufacık taşı benim,
Gündüz suya gidenin, gece yoldaşı benim.

(KIZ)

Ah pınar, aşma pınar, yaramı deşme pınar,
Yârim gelip gidende, bensiz dilleşme pınar.”

Soydaş’ın erkekler ve kızlar tarafından söylenen türkülere ilişkin verdiği örnekler, türkünün kişilerarası iletişimde karşılıklı (çift yönlü) iletişimi sağlamak amacıyla kullanıldığını göstermesi açısından değerlidir. Zira iletişimde kaynak, alıcı, mesaj, kanal, kodlama, kod açımı, geribildirim kavramları yer almaktadır. Böylelikle kaynak iletilerini; yani mesajlarını kodlayarak bir kanal aracılığı ile alıcıya göndermektedir. Alıcı da kendisine gönderilen bu iletilerin kod açımını yaparak, anlayıp anlamadığına dair bir geribildirimde bulunmaktadır. Bu durumda kaynak ve alıcı arasında karşılıklı-çift yönlü bir iletişimin varlığı söz konusu olmaktadır (Balta Peltekoğlu, 2012: 208; Maden, 2012: 312; Işık, 2013: 7; Gürüz ve Temel Eğinli, 2012: 23; Bülbül, 2001: 2; Telman ve Ünsal, 2009: 28-34; Kaya, 2011: 7-11). Böylelikle yukarıda verilen örnekten yola çıkarak, türkü aracılığıyla kişilerarası iletişimde yüz yüze, karşılıklı gerçekleşen bir iletişim ortamının yaratıldığını ve yansıtıldığını söylemek olasıdır. Çünkü kızlar ve erkekler arasında duyguların verilen tepkilere göre karşılıklı olarak türkünün sözleri ile aktarıldığı, mesajların çift yönlü şekilde iletilildiği görülmektedir.

Bir başka katılımcı olan Temiz (2015-2)’in aşağıda verilen türkü örneğine de bakıldığında duyguların sözcüklere dökülerek, aktarıldığını görmek mümkündür:

“Evlerinin önünden gelir geçer araba,

Hoş geldin dedim sana, daha sonra merhaba.

Evlerinin önu bizim evci,
 Ne sen gelin oldun ne ben güveci.
 Anlatamadım gitti uğruna ömrüm bitti,
 Ben ölürsem sen dersin uğruma kurban gitti.
 Benden elek olmaz sen boydan melek olmaz,
 Gel içeri sevdiğim kapıda dilek olmaz.
 Asılıyor elekler kabul oluyor dilekler,

Yârime selam söyleyin yeşilbaşlı melekler.” diyerek türküyü paylaşmıştır. Temiz (2015-2) ayrıca kına gecelerinde söylenen;

“Anam yoğurdunu ayran eylesin,
 Çıksın dağ başına seyran eylesin,
 Yavrum gelir diye yolu gözlesin,
 Söyleyin anama anam ağlasın,
 Anamdan gayrısı yalan ağlasın,
 Anamın oğlu var, anam beni neylesin.” türküsünü söylemiştir.

Türkünün sözleri incelendiğinde, diğer kişilere bir mesaj gönderildiği ve bu şekilde bir iletişim ortamı yaratıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum da yine yukarıda özetlenmeye çalışılan kişilerarası iletişimde, kaynak ve alıcı arasındaki mesaj gönderiminin gerçekleşme sürecine dikkat çekmektedir. Çünkü burada gerçekleşen iletişimde mesajlar, türkünün sözleriyle karşıdaki kişiye iletilmektedir.

Kendisiyle görüşülen Öztekin (2015) ise önce bir türkünün hikayesini anlatmıştır. Buna göre; bir anne oğluna hep ‘tuzlu tuzsuz oğul ekmeği’ dermiş. Bunun ne demek olduğunu anlayamayan oğlu, annesinin de bulunduğu bir ortamda karısına, ‘Bugün ben annemle yemek yiyeceğim!’ demiştir. Yemeği yedikten sonra, yemeğin ağı gibi tuz olduğunu anlamıştır. Yemeğin çok tuzlu olması nedeniyle oğlu da karısını boşamıştır.

“Oğlum oğlum Bahadır,
 Kapılardan bak ta dur,
 Bir dilim ekmek için,
 Gelin beni oynatır.”

Bu türküde de mesaj iletilmesi durumunu görmek mümkündür. Bu örneği, Baki’nin (2013), türkülerin hikayeleri olduğunu vurguladığı “Türkü Aşk Hikayeleri Bir Gösterim Olarak” başlıklı çalışmasında verdiği örneklere ek olarak göstermek mümkündür.

Bir diğer katılımcı olan Taşkın (2015), “Horun oynarken türkü söyledik.
 Bayburt kalesinde mor fesim kaldı,
 Yıkıl Bayburt yıkıl sende nem kaldı,
 Hey gidi teskerem üç yılım kaldı.” diyerek bir örnek vermiştir.

Katılımcılardan Temiz (2015-3) de, eskiden aklına geldikçe türkü söylediğini ifade ederek,

“Karagöl dağları pustur dumandır,
Bize bu ayrılık haylidir,
Çıkayım dağlara ben yana yana,
Ayrıldım eşimden oldum divane.” türküsünü söylemiştir.

Taşkın (2015) ve Temiz’in (2015-3) söyledikleri türküde dikkat çeken bir özellik, türküde yaşanan yörenin coğrafi özelliklerini çağrıştıracı öğelerin türkü içinde yerini bulmasıdır. Çünkü Bayburt, Gümüşhane’nin sınır komşusudur, Karagöl de Gümüşhane’de bulunan doğal bir zenginliktir. Bu yönüyle bakıldığında bu türkü, kişilerarası iletişimde yaşanan ayrılık acısına, yörenin dağlarına kaçışla bir teselli bulunacağına dair ipuçlarını vermektedir. Bu durum Uğur’un (2015: 240) “Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya” başlıklı çalışmasında dile getirilen “Öyle ki türküler; toplumsal gerçeklikler, tarihi olaylar, kişisel aşk öykülerinin yanında; coğrafi ortamın farklı özelliklerinden etkilenen, deneyim kazanan insanların sesli düşüncelerinden başka bir şey değildir. Sesler, görsel maddi kültürel unsurlar kadar mekânın anlaşılmasında önemli bir yere sahiptirler.” düşüncelerini desteklemektedir.

Bir başka katılımcı olan Sadık (2015) ise Gümüşhane’nin bilinen,
“Dut dibine yaslanırlar,
Çiğse vurur, ıslanırlar,
Elma ile beslenirler,
Gümüşhane güzelleri.
Elleri var ellerinde,
Gümüş kemer bellerinde,
Şeker şerbet dillerinde,
Gümüşhane güzelleri.” türküsünü örnek olarak vermiştir.

Yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere türkü; duyguların, düşüncelerin karşıdaki kişiye aktarıldığı bir araç olarak kullanılmaktadır. Aktarılacak istenen mesajlar, türküler aracılığıyla iletilmektedir. Bu bağlamda iletişimden söz etmek için gerekli olan kaynak, alıcı, mesaj üçlemesindeki unsurların türküde de bulunduğunu dile getirmek mümkündür. Örneklerdeki türkülerde sitem, şikayet, beklenti, övgü gibi pek çok duygunun aktarıldığı görülmektedir. Dikkat edilirse sanki kişilerarasında gerçekleşen bir konuşma varmışçasına türküyü söyleyen kişinin, türkü aracılığıyla ilettiği mesajlar söz konusudur. Böylelikle türkünün kişilerarası iletişimde, iletişim aracı olarak kullanıldığından bahsetmek mümkündür. Katılımcıların yaşadığı dönem göz önüne alınırsa türkünün, etkili iletişim araçlarından biri olduğunu söylemek de abartılı olmayacaktır.

Mani:

Katılımcılar tarafından türküden sonra en çok örneklenen öge mani olmuştur. Dikkatle incelendiğinde, zaman zaman türküyle karışık şekilde söylendiği anlaşılmaktadır. Şahinöz (2015) manilerin çok olduğundan bahsederek;

“Sen seher yelisin esersin yakın,
Gayriler yanında söyleme sakın,
Seher oldu başın kaldır,

Elin rahmetine daldır,
 Nefsin ile şeytanı öldür,
 Hakka yalvar seher vakti.
 Seherde açılır güller,
 Onun için zarı bülbüller,
 Uyanıp hacet ederler,
 Hakka yalvar seher vakti.” manisini söylemiştir.

Çarıkçı (2015), “Kemençemin üstüne sene yazarım sene,/Gelemezsen bu sene de, gelirim gelecek sene.” örneğini vererek yöresel müzik aletlerine dikkat çekmiştir.

Şimşek (2015),
 “Karagöl dağları kar ile boran,
 Aldı yüreğimi dert ile verem,
 Sende bulunmaz mı bir kurşun kalem,
 Yazam da yara gönderem.” derken, Temiz (2015-1),
 “İndim dere ırmağa,
 Çalı çırpı kırmağa,
 Geldim seni almaya,
 Başladın ağlamaya.
 Dere akar kudurur,
 Taşı taşa vurdurur,
 Bizi ağlatan Mevlam,
 Bir gün olur güldürür.” diyerek hatırladığı manileri söylemiştir.

Üç örnekte de görüldüğü üzere toplumsal yaşamın yansımaları mani şeklinde vücuda bürünerek, iletişim için bir araç olmuştur. James Carey’in (1978), “iletişimi, esas olarak mesajların uzamda yayılması olarak değil, toplumun zaman içinde devamlılığını sağlamak ve ortak inançların temsili olarak görmektir” (Aktaran: Mutlu, 1998: 169) şeklindeki açıklamasının, folklorik değerlerle iletişimin devamının sağlanmasının yanı sıra ortak bir bilincin de oluşturulduğu fikrini desteklediğini söylemek mümkündür. Ayrıca Doğan’ın (2008) maniler aracılığı ile kurulan iletişimin önemini vurgulandığı “Bir Toplumsal Katman Olarak Samsun Pazarcılarının Dil Edimi Üzerine Toplumbilimsel İnceleme” başlıklı çalışmasında yer alan ifadelerinde de manilerde dile getirilen duygularda iletişime dair hususların önemli olduğu ve güncel olayların toplumsal katman içerisinde kültürel olgularla ilişkili olarak kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Soydaş (2015) da, yöresinin manilerinden birkaç örnek vermiştir:

“Arpa biçtim destan var,
 Örtü döşek hastam var.
 Arpalar orak oldu,

Biçilme kurak oldu.
 Arpanın arisiyim,
 Buğdayın sarisiyim,
 Değmeyin, dolaşmayın,
 Ben asker karisiyim.”
 “Mektup yazdım yaz idi,
 Kalemim kiraz idi,
 Daha neler yazardım,
 Mürekkeğim az idi.
 Mektup yazdım kış idi,
 Kalemim gümüş idi,
 Daha neler yazardım,
 Elim üşümüş idi.”
 “Okudum yazar oldum,
 Dağlarda gezer oldum,
 Senin sevdan yüzünden,
 Sarardım gazel oldum.”
 “Al almanın dördünü,
 Sev yiğidin merdini,
 Seversen güzeli sev,
 Çekme çirkin derdini.”
 “Al alma kızıl alma,
 İyi yola dizil alma,
 Yârim burdan geçende,
 Cebine süzül alma.”
 “Ezmeyinen, özmeyinen,
 Yar bulunmaz gezmeyinen,
 Kızlar kazsın mezarımı,
 Altın gümüş kazmayınan.”

Yukarıda örnekleri verilen maniler, Balta Peltekoğlu’nun (2012: 207) iletişim; aslında bir anlam transferi, sosyal değerlerin iletilmesi ve paylaşılması sürecini kapsar, ifadesini doğrulamaktadır. Çünkü manileri söyleyen katılımcılar, manilerin her bir dizesi ile bir değeri ve anlamı karşıdakilere iletmekte, duygu akışını mani aracılığı ile sağlamaktadırlar. Böylelikle bu mani örneklerinden yola çıkarak, manilerin bir iletişim aracı olarak zamanın ruhunu yansıtacak şekilde kullanıldığını ifade etmek mümkündür.

Çok fazla mani yazdığını söyleyen Öztekin (2015), ölen eşine yazdığı maniyi
 “Düşme kader düşme benim peşime,
 Dermansız dert verdin benim eşime,
 Dünyada rastlanmaz onun eşine,
 Dilerim ki bir daha düşmez düşüme,
 Nedir çektiklerim kader elinden,
 Kurtulamadım alem dilinden,
 Bir yârim var idi aldın elimden,
 Asla su içmem namert gölünden.” söylemiştir. Ardından oğluna yazdığı maniyi,
 “Giderim giderim bu yollar uzun,
 Ne gecem vardır ne de gündüzüm,
 İçerimi sardı bitmez bir hüznün,
 Ölmeden bir dahi görseydi gözüm,
 Diyecek yoktu sana hiçbir sözüm.
 Giderim giderim bitmez bu yollar,
 Garip anam sılada ah çeker ağlar,
 Yol vermiyor geçem amansız dağlar,
 Bülbül figan eder, boş kaldı bağlar,
 Senin hasretin ciğerim dağlar.” diyerek aktarmıştır.

Katılımcılar tarafından örneği verilen türkü ve maninin fazlalığı dikkat çekmektedir. Ayrıca gerek türkünün gerekse maninin sözleri incelendiğinde, içinde yaşanan toplumsal değerlerin izlerini taşıdığı görülmektedir. Bu yönüyle elde edilen bilgiler Şahinalp’in, (2012) “Müzik Coğrafyası Üzerine Bir Araştırma: Doğal Ortam Özelliklerinin Türkü Sözleri Üzerindeki Etkisi” başlıklı çalışmasında elde ettiği bilgilere ek bilgiler sunmaktadır. İletişime konu olan değer; kimi zaman kemençe, kimi zaman bölgedeki Karagöl, kimi zaman da yöresel özel ifade olmaktadır. Bu durum iletişimin yaşanan kültürün bir uzantısı olduğunu ve ondan bağımsız olmadığını göstermektedir.

Çoşkun Elçi (2011) “Sözselsel ve Müzikal Varyantlaşma: Manilerin Türkü İçindeki Dönüşümü” başlıklı çalışmasında zaman zaman türkü ve maninin iç içe geçtiğinden söz etmektedir. Soydaş (2015) bu durumu;

“Yayladan gel yayladan,
 Yollar çamur olmadan,
 Eğil eğil bir öpüm,
 Gül yanaklar solmadan.”

Bu yaylaya gidip gelirken söylenen türkü şeklindeki manidir. Buna benzer birkaç örnek de şöyledir: “Okudum yazar oldum,

Dağlarda gezer oldum,
 Senin sevdan yüzünden,
 Sarardım gazel oldum.” ve
 “Kalbur astım daldadır,
 Gemilerim yoldadır,
 Yıkılasın gurbetin,
 Benim yârım ordadır.” diyerek örneklendirmiştir.

Katılımcıların yukarıda verdikleri örneklere bakıldığında maninin gündelik hayatın içinde diğer kişilerle iletişim kurmak için sıklıkla başvurulmuş bir folklorik değer olduğu anlaşılmaktadır. Dikkat edileceği üzere kimi zaman Mevla'ya sitem, kimi zaman sevgiliye söylenen sözler, kimi zaman da içinde yaşanan toplumsal yapıyı aktaran duygu ve düşüncelerin söze dökülerek, karşıdaki kişiye iletiildiği görülmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, sözlü kültürün bu öğeleri ile iletişimin sağlanmasının kolaylaştırıldığı ve zenginleştirildiği dikkat çekmektedir. Tam da bu özelliklerinden dolayı, örnekleri verilen folklorik değerlerin kişilerarası iletişiminde etkili şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Keza duygu ve düşüncelerin aktarılma şekillerinde kullanılan ezgisel sözlü kültür öğelerinin seçilmesi ile iletişim canlı kılınmakta ve bu sayede pek çok mesaj iletilmektedir.

Duygu ve düşünce aktarımı için kullanılan folklorik değerlerin kişilerarası iletişime katkıları, çalışmada araştırılan bir başka başlık olmuştur. Buna dair bilgiler aşağıda aktarılmıştır.

Folklorik Değerler ve Kişilerarası İletişime Katkıları:

Çalışmada örnekleri verilen ninni, türkü, mani gibi folklorik değerler dünden bugüne eğitici, eğlendirici yönleriyle kişilerarası iletişimin canlı tutulmasına, sürdürülebilir olmasına ve zenginleştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu nedenle söz konusu değerlerin iletişimdeki yerine ve önemine ilişkin katılımcıların görüşleri alınmıştır.

Buna göre Akagün (2015),

“İnsanların sözel olarak söyleyemediklerini ezgisel olarak dile getirerek mani, türkü, ninni şeklinde kişilerarasındaki iletişimde kullanması, bu gibi folklorik unsurların değerli bir iletişim aracı olduğuna güzel bir örnektir. Bunların muhakkak iletişime katkısı olduğunu düşünüyorum. Eskiden konu komşunun, köylünün bir araya gelmesi daha kolaydı bunların sayesinde; ama bugün artık kullanılmaya kullanılmaya bu değerler de unutulmaya yüz tuttu.” diyerek düşünlerini dillendirmiştir.

Akagün'ün açıklamasında, folklorik değerlerin eskiden insanların bir araya toplanmasına vesile olan bir araç olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu folklorik değerlerin iletişimin etkili olması ve devamını sağlaması nedeniyle, insanları birbirine kaynaştıran ve onları bir arada tutan yanının olduğu; ancak günümüz koşullarında kullanımının azalması ile birlikte unutulmaya yüz tuttuğu da görülmektedir.

Sadık (2015) ise,

“Sözel olarak söylenemeyen duyguların, dolaylı olarak bunlar aracılığıyla dile getirilmesi mümkündür. Şüphesiz bu değerler iletişime bilgilendirme, eğlendirme, öğretme, duyguları aktarma konusunda yardımcı olur. İnsanları birbirine yakınlaştırır. Folklor, bizim milletimizin yaşam biçimidir. Bu tür folklorik değerlerin iletişime katkı sağlaması,

kişileri birbirlerine kaynaştırmaları ve aynı duygu etrafında birleştirmesi ile ön plana çıkmaktadır.” şeklindeki açıklamasıyla ilgili konuya vurgu yapmıştır.

Sadık’ın yukarıdaki ifadelerinden yola çıkarak, folklorik değerlerin insanların bir araya gelmesinde ve aynı duygu etrafında toplanmasında etkili olduğu dikkat çekmektedir. Bilgilendirme, eğitime ve eğlendirme görevi de gören folklorik değerlerin aynı zamanda iletişim için gerekli zemini sağladığını söylemek mümkündür.

Soydaş (2015) da benzer duygulara işaret ederek,

“Bu folklorik değerler nesilden nesile aktararak gidiyor. Ama teknoloji ile birlikte kullanımı yaygınlaşan televizyon, bilgisayar ve şimdilerde herkesin elinden düşürmediği akıllı telefonlar, bu gibi folklorik değerleri iyice yok etti. Köylerdeki halk ozanları eskiden halkın gözü kulağıydı. Onlar söylenemeyenleri söylerler, düşünceleri aktarırlardı. Ben de düşüncelerimi aktarmak için maniler, ağıtlar yazdım ve bunları bir iletişim aracı olarak kullandım. Böylesi değerlerin insanların birbiriyle iletişim kurmasında etkili olduğunu düşünüyorum. İnsanlar duygu ve düşüncelerini zaman zaman dışarı vurmada sıkıntı yaşayabilir; ama bu tür türkü, mani gibi şeyleri söylerken duygularını daha rahat ifade edilebilirler. İnsanlar böylece bu gibi folklorik değerleri kullanarak iletişimi kolaylaştırmış, duygu ve düşünceleri daha rahat karşısındaki kişilere aktarmış olabilirler. Bu da iletişimin daha bağlayıcı olmasına yol açar.” diyerek, aslına bakılırsa çalışmanın amacını doğrulayacak şekilde konunun bir özeti yapmıştır.

Soydaş’ın söylediklerine bakarak, folklorik değerlerin duyguları daha rahat aktarabilme işlevi olduğu ve bu yönüyle kişilerarası iletişime yardımcı olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Bunun yanı sıra dünden bugüne nesiller aracılığıyla aktarılan söz konusu değerlerin, teknolojinin yaşamın vazgeçilmez bir parçası olması ile birlikte unutulduğu da anlaşılmaktadır.

Aziz (1982: 37), kişilerarası iletişimde sözlü iletişimin; bir başka deyişle sözlü kültürün insanoğlunun en büyük buluşu olduğunu ifade ederek, insanoğlunun hem içinde yaşadığı zaman diliminde hem de kendisinden önceki zaman diliminde yaşanan olayları, bilgileri aktarması bakımından önemli olduğunu açıklamıştır. Böylelikle çalışmada katılımcıların verdiği sözlü kültür örneklerinden ve söylediklerinden yola çıkılarak, folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde etkili şekilde kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Değişen dünya ile birlikte, iletişim kurma biçimimizde de değişiklikler olduğu görülmektedir. Çalışmanın konusunu oluşturan kişilerarası iletişim söz konusu olduğunda, bu durumun yansımalarını daha net görebilmek mümkündür. Çünkü dün kişilerarasında kurulan iletişim biçiminde sözlü kültürün unsurlarının yansıtıldığı yüz yüze iletişim tercih edilirken, günümüzde iletişimde kopuklukların olduğu dikkat çekmektedir. Zira modern hayat yaşamı kolaylaştırırken, iletişimi zorlaştırmaktadır. Böylelikle sözel kültürün zamanla yok olmaya ve insanların birbirinden uzaklaşarak yalnızlaşmaya başladığı bir çağda, geçmişin folklorik değerlerinin kişilerarası iletişimde ne denli etkili olduğu merak edilmiştir. Bu merakı giderebilmek için çalışmada Gümüşhane merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde yaşayan 65 yaşının üzerinde olan on iki kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sırasında ezgisel olarak söylenmeleri ve yaşama dair bilgileri barındırdıkları için aralarında benzerlik bulunan ninni, türkü ve maninin geçmişte kişilerarası iletişimde ne şekilde kullanıldığı araştırılmıştır.

Literatür taramasından ve gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen bilgiler, folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde kullanıldığını göstermiştir. Buna göre aralarında ortak özellikler bulunan ninni, türkü ve mani gibi folklorik değerlerin, kişilerarası iletişimde birleştirici, bilgilendirici, öğretici, eğlendirici olduğu; özetle iletişimin zeminini oluşturarak onu zenginleştirdiği

anlaşılmıştır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde Fiske'nin (1996: 16) sözünü ettiği iletişimin kültürel yönü dikkat çekmektedir. Çünkü Fiske, "iletişimin kültürümüzün yaşamın merkezinde yer aldığını düşünüyorum. Onsuz herhangi bir kültür, ölmek zorundadır. Dolayısıyla, iletişim kendisiyle bütünleşen kültürü içinde barındırır. Bunun temelinde iletişimin iletiler aracılığıyla toplumsal etkileşim biçimindeki genel bir tanımıdır" diyerek, iletişimin kültürün, bir başka deyişle folklorik değerlerin kişilerarası etkileşimdeki yerine dikkat çekmektedir.

Anne ile bebeği arasında kurulan ilk iletişim ortamlarından birisi olan ninni, ikilinin ilişkisini güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. Yaşanılan olaylardan etkilenilerek ezgiye dönüştürülen türküler ve uyumlu sözlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan maniler, dünden bugüne kişilerarası iletişimin sürdürülebilir olmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü söz konusu değerlerle duygular karşıya aktarılmaktadır. Böylelikle bu folklorik değerler, iletişimin zenginleşmesini ve kolaylaşmasını sağlamaktadır.

Çalışmada örnekleri aktarılan ninnilerde bebeğin, annesinin söylediği ninniler ile başta annesini sonra da yaşadığı yeri anlamaya ve aralarında bir bağ kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ninninin bu yönüyle, kişilerarası iletişimde kullanılan etkili bir iletişim aracı olduğundan söz etmek mümkündür.

Duygu ve düşünceleri aktarmak için kullanılan diğer folklorik değerler arasında türkü ve mani de bulunmaktadır. Çalışmada her ikisinde de aktarılacak ve verilmek istenen mesajların ezgiler eşliğinde yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca bu iki ögenin çalışmada zaman zaman birbirinin yerine geçtiği bilgisi elde edilmiştir. Türkü ve maninin, kişilerarası iletişim söz konusu olduğunda, katılımcılar tarafından en fazla kullanılan folklorik değer olarak örneklendirildiği gözlemlenmiştir. Yaşama, doğaya, ilişkilere, sevdaya, siteme vb. pek çok duyguya ilişkin mesajların türkü ve mani şeklinde karşıdaki kişilere aktarıldığı da yine çalışmada elde edilen bilgiler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde kişilerarası iletişimde türkü ve maninin, sözlü iletişimin önemli unsurlarından olduğu dikkat çekmektedir.

Folklorik değerler, toplum içerisinde dünden bugüne oluşturulan ortak değerlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu değerler ile karşı tarafa iletilmek istenen duygu ve düşünceler, iletişimin devamı için önemli olmuştur. Böylelikle toplum içerisinde gerçekleşen iletişim hem sürdürülebilir olmuş hem de folklorik değerler sayesinde zenginleşmiştir. Bu durumun önemini Trenholm ve Jensen'in (1988) "iletişim, insanların kolektif olarak toplumsal gerçekliği yaratıp düzenledikleri süreçtir" (Aktaran: Mutlu, 1998: 168) açıklamasında bulmak mümkündür. Rogers ve Kincaid'in (1981), "iletişim, katılanların bilgi yaratıp, karşılıklı bir anlamaya ulaşmak amacıyla bu bilgiyi birbirleriyle paylaştıkları bir süreçtir" (Aktaran: Mutlu, 1998: 168) tanımlamalarında da benzer düşünceler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Yüksel ve Demiray'ın (1998: 43) "iletişim, yapısı gereği insanlar arasında meydana gelen bir olgudur. İnsanları toplumdan soyutlamak mümkün olmayacağına göre iletişim, bu yönüyle toplumsal bir ilişkileşmedir" görüşleri de folklorik değerlerin toplumsal ortak bilincin yaratılmasında ve iletişimin kalıcı olmasında kullanılan bir araç olduğu fikrini desteklemektedir.

Çalışmada folklorik değerlerin kişilerarası iletişime katkılarının ne olduğu yönünde elde edilen bilgilere bakıldığında, adı geçen folklorik değerlerin çok önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Özellikle duygu ve düşüncelerin aktarılmasında bu değerlerin kullanılması ile sözel olarak dile getirilmekte güçlük çekilen ifadelerin ninni, türkü, mani şeklinde daha rahat şekilde aktarılabilirdiği anlaşılmıştır. Böylelikle Gerbner'in (1972) iletişim tanımı akla gelmektedir. Gerbner'e göre iletişim, mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşimdir (Aktaran: Mutlu, 1998: 168). Bu yönüyle bakıldığında folklorik değerler aracılığıyla bir etkileşim ortamı yaratıldığı ve kişilerarası iletişimin sürdürülebilir olmasında, bu etkileşimin önemli olduğu bilgisi

elde edilmiştir. Çalışmada ayrıca öznesini sözlü ifadelerin oluşturduğu folklorik değerlerin, sözlü kültürün başarılı aktarıcıları olduğu da anlaşılmıştır.

Unutulmaya yüz tutan folklorik değerlerin kişilerarası iletişime katkılarının ne olduğunu araştırmayı amaçlayan bu çalışmada katılımcılar, folklorik değerlerin kişilerarası iletişimde kullanılmasında en belirgin özelliğin bu tür değerlerin eğitici, öğretici, eğlendirici, kişilerde ortak duygu yaratması, kişileri aynı duygu etrafında birleştirmesi vb. gibi özellikler olduğunu vurgulamışlardır. Ancak yine katılımcıların söylediklerinden anlaşılan bir nokta da, günümüzde sözlü kültürün önemli unsurlarından olan söz konusu folklorik değerlerin ne yazık ki unutulmaya başlamış olmasıdır. Katılımcıların verdiği bilgilere göre; zaman içerisinde özellikle teknolojinin gelişmesi, zamanın değişmesi ve diğer etkenler nedeniyle kişilerarası iletişimde bu tür folklorik değerler eskisi kadar sıkça kullanılmamaktadır.

Bu çalışmada bundan sonra yapılacak çalışmalar için geniş açıdan bir fotoğraf çekilmiştir. Çalışmanın daha sonra gerçekleşecek çalışmalara, ilgili folklorik değerlerin başka boyutlarının ele alınması konusunda fikir verici olacağı düşünülmektedir. Örneğin her bir folklorik değer ayrı ayrı ve derinlemesine incelenebilir ve farklı temalarda çalışmalar yapılabilir. Böylelikle söz konusu folklorik değerlerin başka yönleri işlenerek literatür zenginleştirilebilir. Ayrıca kişilerarasındaki iletişimin mekanikleşmeye başladığı günümüzde, bu tür çalışmaların ilgi çekici olabileceği de söylenebilir.

NOTLAR

Görüşmeler, yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların eğitim durumu, yaşı, yaşadığı yer, görüşme yapılan tarih aşağıda detaylandırılmıştır.

KAYNAK KİŞİLER

- Akagün, Naciye (2015), Emekli öğretmen, 67 yaşında, Gümüşhane, 25.07.2015.
- Çarıkçı, Çeşminaz (2015), Okuryazar değil, 76 yaşında, Gülaçar Köyü, 20.07.2015.
- Öztekin, Havva (2015), 65 yaşından sonra okuma yazma öğrenmiş, 106 yaşında, Torul ilçesi, 30.07.2015.
- Pişkin, Nazlı (2015), Okuryazar değil, 65 yaşında, Gülaçar Köyü, 20.07.2015.
- Sadık, Yusuf (2015), Emekli Milli Eğitim Müdürü, 78 yaşında, Gümüşhane, 29.07.2015.
- Soydaş, Hasan (2015), Emekli ve ozan, 80 yaşında, Tekke Köyü, 27.07.2015.
- Şahinöz, Ahmet (2015), İlkokul, emekli muhtar, 102 yaşında, Harmancık Köyü, 30.07.2015.
- Şimşek, Çeşminaz (2015), Okuryazar değil, 95 yaşında, Gülaçar Köyü, , 20.07.2015.
- Taşkın, İdris (2015), İlkokul, 71 yaşında, Gülaçar Köyü 20.07.2015.
- Temiz, Hanife (2015-1), Okuryazar değil, 83 yaşında, Gülaçar Köyü, 20.07.2015.
- Temiz, Nermin (2015-2), Okuryazar değil, 75 yaşında, Gülaçar Köyü, 20.07.2015.
- Temiz, Seher (2015-3), Okuryazar değil, 75 yaşında, Gülaçar Köyü, 20.07.2015.

KAYNAKÇA

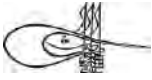
- Aka, Belde (2010). “Ninnileri Psikanalitik Yaklaşımla Yeniden Okuma Denemesi”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 88, ss. 38-43, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 05 Haziran 2015.
- Artun, Erman (2015). “Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/artun_man.pdf Erişim Tarihi: 10 Haziran 2015.
- Baki, Zeynep Safiye (2013). “Türkülü Aşk Hikayeleri Bir Gösterim Olarak”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 99, ss. 179-184, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 5 Haziran 2015.
- Balta Peltekoğlu, Filiz (2012). *Halkla İlişkiler Nedir?*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Bülbül, A. Rıdvan (2001). *İletişim ve Etik*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Cüceloğlu, Doğan (1992). *Yeniden İnsan İnsana*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çek Cansız, Songül (2011). “Ninnilere Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım”, *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/4, Fall 2011, p. 61-75, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara, TÜRKİYE. <http://www.turkishstudies.net/Anasayfa.aspx> Erişim Tarihi: 15 Haziran 2015.
- Çıblak Coşkun, Nilgün (2013). “Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 8/4, Spring 2013, p. 499-513, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara, TÜRKİYE. <http://www.turkishstudies.net/Anasayfa.aspx> Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2015.
- Coşkun Elçi, Armağan (2011). “Sözel ve Müzikal Varyantlaşma: Manilerin Türkü İçindeki Dönüşümü”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 91, ss. 130-139, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 5 Haziran 2015.
- Çubukçu, Hatice (2006). “Kişilerarası İletişimde Devingenlik: Yeni Bir İletişim Modeline Doğru”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı: 1S, 2006: 75-87, <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/263/makaleler/23/1/arastirmax-kisilerarasi-iletisimde-devingenlik-yeni-bir-iletisim-modeline-dogru.pdf> Erişim Tarihi: 1 Haziran 2015.
- Demir, Necati (2008). “Avrupa’da Yaşayan 0-6 Yaş Grubu Türk Çocuklarına Türkçe ve Türk Kültürünün Öğretilmesinde kullanılabilecek Bir Materyal: Türk Ninnileri”, *The Journal of International Social Research*, Volume: 1, Issue: 5, p. 224-240, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi5/sayi5pdf/demir_necati.pdf Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015.
- Doğan, Nuh (2008). “Bir Toplumsal Katman Olarak Samsun Pazarcılarının Dil Edimi Üzerine Toplumbilimsel İnceleme”, *The Journal of International Social Research*, Volume: 1, Issue: 2, p. 102-113, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi2/sayi2pdf/dogan_nuh.pdf Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015.
- Dökmen, Üstün (2001). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Erdoğan, İrfan (2009). “Türkiye’de İletişim Araştırmacıların Geleceği”, (Der. Korkmaz Alemdar), *Türkiye’de Kitle İletişimi: Dün, Bugün, Yarın*, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayını. <http://www.irfanerdogan.com/makaleler4/gelecek2009.pdf> Erişim Tarihi: 15 Haziran 2015.
- Fidan, Süleyman (2011). “Sözlü Kültür-Sözlü Tarih İlişkisi Bağlamında Niş Türküleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 6/4, Fall 2011, p. 139-148, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara, TÜRKİYE. <http://www.turkishstudies.net/Anasayfa.aspx> Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2015.
- Fiske, John (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çeviren: Süleyman İrfan, 1. Basım, Ankara: Ark Yayınları.
- Gökçe, Orhan (1993). *İletişim ve Kitle İletişim Bilimlerine Giriş*, Konya.
- Gürüz, Demet; Temel Eğinli, Ayşen (2012). *Kişilerarası İletişim*, 3. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hartley, Peter (2010). *Kişilerarası İletişim*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Işık, Metin (2013). “İşleyiş Açısından İletişim ve İletişimin Temel Öğeleri”, *İletişim ve Etik*, Editör: Metin Işık, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Karataş, Hicran (2014). “Gelenek’in Kuşaklara Aktarımı Bağlamında Bir Çatalzeytin Düşün Türküsü: Dünür Ağa”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 26, Cilt: 13, Sayı: 101, ss. 138-148, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 7 Haziran 2015.
- Kaya, Alim (2011). *İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler*, “Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim”, (Editör: Alim Kaya), 2. Basım, ss. 2-32, Ankara: Pegem Akademi.
- Kırcı Uğurlu, Emine (2014). “Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 26, Cilt: 13, Sayı: 102, 2014, ss. 43-52, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 7 Haziran 2015.
- Köse, Nerin (2008). “Manilerle İlgili Bazı Problemler ve Öneriler”, *The Journal of International Social Research*, Volume: 1, Issue: 2, p. 292-303. http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt1/sayi2/sayi2pdf/kose_nerin.pdf Erişim Tarihi: 25 Haziran 2015.
- Kurtuluş, Meriç (2010). “Ninnilerde Kadın Sorununa Bakış”, *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 22, Sayı: 88, ss. 44-52, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 5 Haziran 2015.
- Lın, Nan (1973). *The Study of Human Communication*, United States of America: The Bobbs-Merill Company, Inc.
- Maden, Deniz (2012). “Kişilerarası İletişim”, *Stratejik Halkla İlişkiler Yöntemi Araştır-Planla-Uygula-Değerlendir*, (Editörler: Aylin Göztaş ve Füsün Topsümer), İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Mustan Dönmez, Banu; Haşhaş, Sinan (2014). “Konularına Göre Yapılmış Türkü Sınıflandırmalarının Geleneksel Türk Halk Müziği Nazariyatı Açısından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 9/5, Spring 2014, p. 1619-1629, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Ankara, TÜRKİYE, <http://www.turkishstudies.net/Anasayfa.aspx> Erişim Tarihi: 10 Haziran 2015.

- Mutlu, Erol (1998). *İletişim Sözlüğü*, 3. Basım, Ankara: Ark Yayınları.
- Ong, Walter J. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözü'nün Teknolojileşmesi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Oskay, Ünsal (2001). *İletişimin ABC'si*, İstanbul: Der Yayınları.
- Orbe, A. Bruess (2005). *Contemporary Issues in International Communication*, L.A.: Roxbury Pub.Com.
- Pir, Hasan (1996). *Gümüşhane'nin Kültür Öğeleri*, Gümüşhane: Gümüşhaneliler ve Gümüşhane'yi Sevenler Hizmet Vakfı Yayın No: 4.
- Şahinalp, Mehmet Said (2012). "Müzik Coğrafyası Üzerine Bir Araştırma: Doğal Ortam Özelliklerinin Türkü Sözleri Üzerindeki Etkisi", *JASS, The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume: 5, Issue: 7, p. 633-661, http://www.jasstudies.com/Makaleler/627536804_%C5%9Fahinalpmehmetsait_633-661.pdf, Erişim Tarihi: 6 Haziran 2015.
- Telman, Nursel; ÜNSAL, Pınar (2009). *İnsan İlişkilerinde İletişim*, 2. Basım, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Uğur, Abdullah (2015). "Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya", *Bilig Dergisi*, Yaz 2015, Sayı: 74, ss. 239-260. [bilig.yesevi.edu.tr_Makale Yönetim Sistemi](http://bilig.yesevi.edu.tr_Makale_Yonetim_Sistemi) Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2015.
- Usluata, Ayseli (1990). *İletişim*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uztuğ, Ferruh (2003). *Halkla İlişkiler ve İletişim*, (Editör: Ferruh Uztuğ), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Uzun, Mustafa Öner (2012). "Anadolu İnançları Bağlamında Türklerimizde Gök Cisimleri", *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 33, Kasım-Aralık 2012, ss. 1-21, <http://www.akademikbakis.org> Erişim Tarihi: 10 Haziran 2015.
- Yavuz, Ayşe Duygu (2010). "Dilbilimsel Bir Yaklaşım Denemesi: Tekirdağ Yöresinden Bir Ninni", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl: 22, Cilt: 11, Sayı: 88, ss. 53-56, <http://www.millifolklor.com/tr/> Erişim Tarihi: 7 Haziran 2015.
- Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, Haluk; Demiray, Uğur (1998). *Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Çalışır, G., (2015). "Unutulmaya Yüz Tutan Folklorik Değerlerin Kişilerarası İletişime Katkısı: Gümüşhane Örneği / Contribution Of Folkloric Values Started To Be Forgotten To Interpersonal Communication: Gümüşhane Sample", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8869>, p. 109-134.

ÇAYCUMA İLÇESİNDE SANAYİNİN GELİŞİMİ, YAPISI VE SORUNLARI*

*Saliha KODAY**
Şaban ÇELİKOĞLU***
Evren ATIŞ*****

ÖZET

Çaycuma ilçesindeki sanayi faaliyetleri, 1950'lere varan uzun bir geçmişe sahiptir. Filyos kasabasında 1949 yılında kurulan Filyos Ateş Tuğla Fabrikası, aynı zamanda antik bir yerleşmenin devamı olan Filyos'un 1965 yılına kadar ilçenin en önemli yerleşmesi olmasını sağlamıştır. Bu tesisin ardından Çaycuma İlçe Merkezi'nde 1955 yılında kurulan Çaycuma Süt ve Yurtbay Tuğla fabrikaları ile 1970 yılında kurulan Seka Kağıt ve Selüloz Fabrikası gibi işletmeler Çaycuma'nın gelişmesinde ve nüfuslanmasında önemli rol oynamıştır. Bunun sonucunda Çaycuma, 1970'te nüfus bakımından Filyos'u geride bırakmış, 1985'te 10.000 nüfus eşiğini geçmiştir. Daha sonraki dönemde sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerindeki gelişimin etkisiyle şehrin nüfusu 30.000'e yaklaşmıştır.

İlçedeki ekonomik faaliyetler içerisinde sanayi önemli bir yere sahiptir. Faal nüfusun % 42,4'ü sanayi kesiminde istihdam edilmektedir. Günümüzde ilçede 7 farklı sektörde toplam 43 sanayi tesisi faaliyet göstermektedir. Sanayi yoğunlukla Aşağı Filyos Vadi Tabanı'nda yoğunluk kazanmıştır. Çaycuma'da karayolu, demiryolu, havayolu ve denizyolu ulaşımının varlığı, büyük pazar alanlarına yakınlık, tesisleşme için elverişli arazinin varlığı, kamu desteği gibi unsurlar sanayiye öne çıkarmıştır. Filyos Vadi Projesi'nin gerçekleşmesiyle ilçede sanayi daha da önem kazanacaktır.

Bu çalışmada Çaycuma ilçesindeki sanayinin tarihsel gelişimi, sektörel dağılımı, yapısal özellikleri ve sorunları irdelenmiş, tespit edilen problemlere coğrafi bakış açısıyla çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çaycuma İlçesi, Filyos Vadisi, Sanayi, Şehirleşme.

* Bu çalışma 20 Ağustos 2014 tarihinde savunulan Çaycuma İlçesinin Coğrafyası adlı doktora tezinin bir bölümünden genişletilerek ve güncellenerek oluşturulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, El-mek: skoday@atauni.edu.tr.

***Yrd. Doç. Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, El-mek: sabancelikoglu@gmail.com

**** Dr., Emniyet Genel Müdürlüğü, El-mek: evrencografya@gmail.com.

HISTORICAL DEVELOPMENT, STRUCTURAL PRINCIPALS AND ATTENDANT PROBLEMS OF THE INDUSTRY IN ÇAYCUMA DISTRICT

ABSTRACT

Industrial activities in Çaycuma District have a long past which is dating back to 1950es. The company Filyos Ateş Tuğla has been established in 1949 in the town of Filyos (which is a sequel of an antique settlement at the same time) made Filyos and kept it as the most important residential of the District until 1965. Later on, the establishment of companies like Çaycuma Süt (milk manufacturing) and Yurtbay Tuğla (brick factory) in 1955 in the Center of Çaycuma District and Seka Kağıt ve Selüloz Fabrikası (paper and cellulose factory) in 1970, contributed to the regional upswing and the rise of population density. As a result, Çaycuma left Filyos behind on population base, crossed the threshold of 10,000 in 1985. Afterwards, affected by the changes in the industrial, the commercial and the service sector, the population number showed a rise up to 30,000.

Industry has an important place amongst economic activities. 42,4 % of the active population is been employed in the industry sector. There are 43 industrial plants nowadays, working in seven different sectors within the territory of the District. Industrial manufacturing zones are commonly concentrated around “Aşağı Filyos Vadi Tabanı” (downside the Filyos Valley). Components like the highway, airway and seaway transport; the closeness to big market areas; having lands suitable for setting up production facilities and public support; put industrialization in Çaycuma forward. When the Project “Filyos Vadi Projesi” realizes, industry will much more come into prominence.

In this study; the historical development, structural basis and the available issues about Çaycuma District’s industrial manufacture have been examined and the identified problems have been tried to be solved within a geographical perspective.

STRUCTURED ABSTRACT

Industry; which is being defined as processing all kinds of raw materials or semifinished products and transforming them into ready to use ones, is of very big importance for the prosperity of cities. Industrialization affects employment directly by creating job opportunities as well as leading the development of varied business areas indirectly. Establishing new employment fields means supporting and witnessing the residential progress, population growth and sociocultural and economic alterations.

In terms of population, Çaycuma is the third biggest among eight municipalities in Zonguldak province after the Central one and Ereğli. It has a population of 92,205 by the year of 2014. 28,7% of the locals do live in Çaycuma city and the rest are maintaining their lives in small towns and villages. Industry has an important place amongst economic activities. 42,4 % of the active population are employed in the industry sector.

Industrial activities in Çaycuma District have a long past, dating back to 1950es. The company Filyos Ateş Tuğla has been established in 1949 in the town of Filyos (which is a sequel of an antique settlement at the same time) made Filyos and kept it as the most important residential area of the District until 1965. Later on, the establishment of companies like Çaycuma Milk Manufacturing and Yurtbay Brick Factory in 1955 in the Center of Çaycuma District and Seka Paper and Cellulose Factory in 1970, contributed to the regional upswing and the rise of population density. As a result, Çaycuma left Filyos behind on population base, crossing the threshold of 10,000 in 1985. Afterwards, affected by the changes in the industrial, the commercial and the service sector, the population number increased up to 30,000.

There are 43 industrial plants nowadays, working in seven different sectors within the territory of the District. Industrial manufacturing zones are commonly concentrated around “Aşağı Filyos Vadi Tabanı” (downside the Filyos Valley). Components like the highway, airway and seaway transport; the closeness to big market areas; having lands suitable for setting up production facilities and public support; put industrialization in Çaycuma forward. When the Project “Filyos Vadi Projesi” realizes, industry will much more come into prominence.

In this study; the historical development, structural basis and the available issues about industrial manufacture of Çaycuma Municipality have been examined and the identified problems have been tried to be solved within a geographical perspective.

In this context, 43 industrial plants operating with 10 and more employees within the municipality have been analyzed. The study aimed to define the conditions of establishment location, the progress and characteristics of the industry as well as observing the essential problems and presenting solution proposals intended for the problems.

Therefore, first of all, literature sources have been researched and book, book sections, articles and reports have been observed. Subsequently, studies of Çaycuma Municipality, Zonguldak Directorate of Industry and Technology, The Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey and some private organizations have been interpreted as secondary data. In situ observations have been realized in order to gathering together the primary data to which the study is based on; people in charge and employees in industrial plants have been interviewed and surveys have been implemented in factories.

One of the results which have come out from the surveys and interviews, shows that employers have difficulties finding workers and applying to Zonguldak Employment Agency beetween times. Figuring out the importance of training necessary staff for the industry sector would comes through envisioning the current problem of finding workers by the industrial investors in Çaycuma Municipality which is going to be one of the main difficulties in future. Hence, young people could be canalized to industry sector and be given sufficient educational courses and instructions according to their pursuits and abilities through a coordinational work between vocational training institutions and industrials.

There are requests for Zonguldak Province to be assigned again to 4. zone provinces within the incentive regime, as in the past, for the purpose of establishing new industrial plants.

Rail transport, which has prominent contributions to freight and passenger transport, has been disconnected to Çaycuma industry nowadays. When the roadbed, which passes very close to Çaycuma town and the organized industrial zone, gets attached to the industrial zone; will affect in a positive way Çaycuma Organized Industrial Zone owing to the transportation further shipment at the same time at a lower price compared to the road haulage.

When asked for an opinion about the industrial activities in Çaycuma during the interview, the population of Çaycuma people and workers have pointed industry out as the most important business line in the area and its input to improving the commercial activities as well. However, subjects as factories having short-term activity, cheap labor preferred and salaries not paid on time have been put into words.

According to the surveys implemented at Turkish Coal Corporation, Çaycuma Chamber of Commerce and Industry, Turkish Employment Agency Zonguldak Directorate and industrial organizations in Çaycuma; 42.4 percent of the laboring population in the district are employed in the industrial sector. The community; formed by the ones working in the industrial organizations in the district and in Zonguldak and Amasra mines; is figuring in the economical life and creating a purchasing power for trade sector.

Some of the industrial companies and workplaces; which are located just at the shore of Filyos Stream which flows through the city center of Çaycuma; are dumping their fallouts directly into the stream. It has been expressed during the interviews in the area that Oyka Paper Factory, Yurtbay Brick Factory in İstasyon quarter and some other big manufacturers in the organized industrial zone are also throwing fallouts to brooks merging Filyos Stream. Some of the interviewed people have declared that Oyka Paper Factory causes environmental pollution and they also feel uncomfortable because of the bad smell and the harmful liquid fallout which merging Filyos Stream. A strict control over the active industrial companies in the area should be exercised in order to prevent the pollution which affects negatively life quality in Çaycuma town.

The industry sector is of a great importance for Çaycuma but holds complex difficulties like some factories with short-term activity, cheap labor preferred and salaries not paid on time which obstructs the process of finding workers. Whereas, it is a fact that a negative migration from the county to other provinces occurs because of unemployment. If industrial companies in the area justify the economical and social rights of workers, and introduce themselves to the locals by stable and strong vision; it could be easily said that the ones who are migrating would tend to work in Çaycuma industry and the problem with the deficit of workers would be solved.

One of the most important issues about organized industry is the lack of public transport vehicles from city center to the Organized Industrial Zone, which creates a difficulty. Extending the inner city routes to the organized zone and the small industrial complex would strengthen the relation between both.

For locals to buy the manufactured products at a cheaper price; especially textile and clothing; some factory stores could be opened on Bartın-Çaycuma-Zonguldak-Ankara highway.

Key Words: Çaycuma District, Industry, Filyos Valley, Urbanization

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi sanayi insanların başlıca faaliyetlerinden biridir. Değişik ham maddelerin ve yarı işlenmiş malların, fabrika ya da atölyelerde işlenerek kullanılabilir yani imal edilmiş mallar durumuna getirilmesi üretim faaliyet ve tekniklerine sanayi ya da endüstri denilmektedir (Doğanay, 2011:397).

Sanayi faaliyetleri saha olarak yeryüzünde önemsiz yer kaplamaktaysa da milyonlarca insanın gıdası, barınması, giyinmesi, çeşitli aletler ve diğer ihtiyaçlarının temini ancak bu faaliyetlerle mümkün olur. Sanayi faaliyetleri daima yüksek nüfus yoğunluğuna, yüksek hayat seviyesine büyük miktarda enerji tüketimine, düzenli ve geniş hacimli ulaşım sistemlerine, kuvvetli pazarlara ve nihayet siyasi ve askeri güce tekabül eder (Tümertekin, 1969, s. 34).

Sanayi sektörü kurulduğu yere iş imkânı sağlaması açısından büyük önem taşır. Bunun yanı sıra bazı sektörlerde yöreden temin edilen hammaddenin yerel ekonomiye girdi sağlaması ve üretilen malların fabrikadan halka satışlarında ucuza temin etme gibi açılardan avantajlar sağlar. Ayrıca dışarıya olan göçü önlemesi, dışarıdan göç çekmesi gibi demografik etkilere sahiptir. Gelişen sanayi sektörü ile birlikte yöre halkının belirli bir alım gücüne kavuşması; başta inşaat ve ticaret olmak üzere çeşitli hizmet sektörlerin de gelişmesine olanak sunar.

Sanayi faaliyetleri; dağılışı düzeni, yerleşmiş bulundukları mekânlardaki diğer elemanlar ve başka bölgelerle ilişkiler gibi hususlarda coğrafyayı ilgilendirir. Sanayi faaliyetlerinin coğrafi yönden incelenmesinde çeşitli yollar takip edilebilirse de yoğunlukla bir sanayi kolunun ya da bir sanayi bölgesinin incelenmesi şeklinde iki yol tercih edilmektedir (Tümertekin, 1969, ss. 39-42). Bu çalışmada söz konusu inceleme yollarından ikincisi doğrultusunda Çaycuma ilçesindeki çeşitli sanayi faaliyetleri ele alınmıştır.

Araştırmaya konu olan Çaycuma ilçesi 392 km² yüzölçümüne sahiptir. İlçe doğudan Bartın ili, batıdan Kilimli ilçesi ve Zonguldak Merkez İlçe, güneyden Gökçebey ilçesi, kuzeyden ise Karadeniz ile sınırlandırılmıştır (Harita 1.) Zonguldak'a 45 km uzaklıkta bulunan Çaycuma, Ereğli ilçesi ve Merkez İlçe'den sonra en büyük ilçe konumunda olup, 2014 itibarıyla 92.205 nüfusa sahiptir. İlçe nüfusunun 26.424'ü Çaycuma şehrinde, 16.414'ü kasabalarda, 49.367'si ise köylerde yaşamaktadır.

Harita 1. Çaycuma İlçesi'nin Konum Haritası

2. ÇAYCUMA'DA SANAYİNİN KURULUŞ YERİ KOŞULLARI VE MEKÂNSAL DAĞILIŞI

Sanayinin kuruluş yerini hammadde, enerji, pazara yakınlık, sermaye ve pazar koşulları, ucuz işgücü, ulaşım imkânları ve devlet teşvikleri gibi koşullar belirler. Elbette bunların hepsini aynı yerde bulmak oldukça güçtür. Bununla birlikte bu faktörlerin biri ya da bir kaçının bir yerde var olması burada sanayi tesislerinin kurulmasında belirleyici olabilmektedir.

Planlı Kalkınma Dönemi'yle birlikte, sanayinin yer seçiminde devletin düşük vergi desteği, altyapı, üstyapı ve arsa temini gibi teşviklerle sanayi yatırımlarını yönlendirdiği dikkati çekmektedir. Diğer yandan arazi koşulları, yatırımcının tercihi, kümelenme ve (bazı sektörler için) su temini gibi yerel faktörler de sanayinin kuruluş yerinde belirleyici olabilmektedir.

Çaycuma ilçesi sanayinin kuruluşu ve gelişimi için birçok avantajı barındırmaktadır. Bunlar arasında ilçenin uygun arazi koşulları ve gelişmiş ulaşım ağı öne çıkmaktadır. İlçe arazisi, büyük çoğunluğuyla Filyos Çayı'nın ve kollarının şekillendirmiş olduğu basık dalgalı morfolojik yapılardan oluşmaktadır. Filyos Çayı aşağı çığırında yer yer genişleyip daralan bir vadi tabanı içerisinde akış sergilemektedir. Aşağı Filyos Vadisi nüfus ve yerleşmelerin yoğunlaştığı bir alan olarak dikkat çekmektedir. Nitekim vadi tabanının genişlediği alanlardan biri üzerinde Çaycuma Şehri, bir diğerinde ise Saltukova Kasabası kurulmuştur. Bunun yanı sıra söz konusu vadiye ekonomik faaliyetlerin de yoğunluk kazandığı görülür. Özellikle meyvecilik, sebzeçilik ve seracılık gibi tarımsal faaliyetler ile sanayi ve ticaret ile ilgili işletmelerin çoğu bu vadi tabanı ve çevresinde yer almaktadır.

Günümüzde Türkiye'de ve dünyada sanayi tesislerinin dağılımına bakıldığında ilk dikkat çeken şey, ulaşımın kolay olduğu yerlerde sanayinin gelişmiş olduğudur (Ünal, 2010, s. 111). Aşağı Filyos Çayı Vadisi de ulaşım açısından oldukça önemli bir koridor oluşturmaktadır. İlçeden geçen Irmak-Filyos-Zonguldak demiryolu hattı Filyos vadi tabanını takip ederek Filyos sahiline ulaşmaktadır. Yine Bartın'ı Zonguldak ile Ankara ve İstanbul gibi merkezlere bağlayan bölünmüş

karayolunun yaklaşık 20 km'si söz konusu vadi tabanını takip etmektedir. Saltukova'nın güneybatısındaki vadi tabanı üzerine 1940'larda askeri amaçlı yapılan ve son dönemlerde de modernizasyonu yapılarak sivil uçuşlara açılan Zonguldak Kokaksu Havaalanı yörenin önemini arttıran bir diğer unsur olmuştur. Bunlara ek olarak projesi onaylanarak kamulaştırılması biten Filyos Vadi Projesi ile yapımına 2015 yılında başlanan Filyos Limanı tamamlandığında ilçenin ulaşım, sanayi ve ticaret açısından Batı Karadeniz'de önemli bir merkez olması beklenmektedir.

Ülkemizde özellikle küçük ve orta büyüklükteki sanayi tesislerinin yer seçiminde devlet teşviği ve yönlendirmesi oldukça belirleyici olmaktadır. Bu konuda en dikkat çekici düzenlemeler olarak organize sanayi bölgeleri öne çıkmaktadır (Varol, 2012, s. 18). Kümelenme modeli mantığıyla, 1960 sonrasında planlı kalkınma dönemlerine geçiş sürecinde önem kazanan Organize Sanayi Bölgeleri; artacak sanayi yoğunluğunun, altyapı problemlerinin, çevre kirliliğinin getireceği olumsuz etkileri en aza indirmek ve mekânsal yakınlığı maksimize etmek amacıyla ağırlık kazanmıştır (Memişoğlu ve Arıcan, 2012, s. 28).

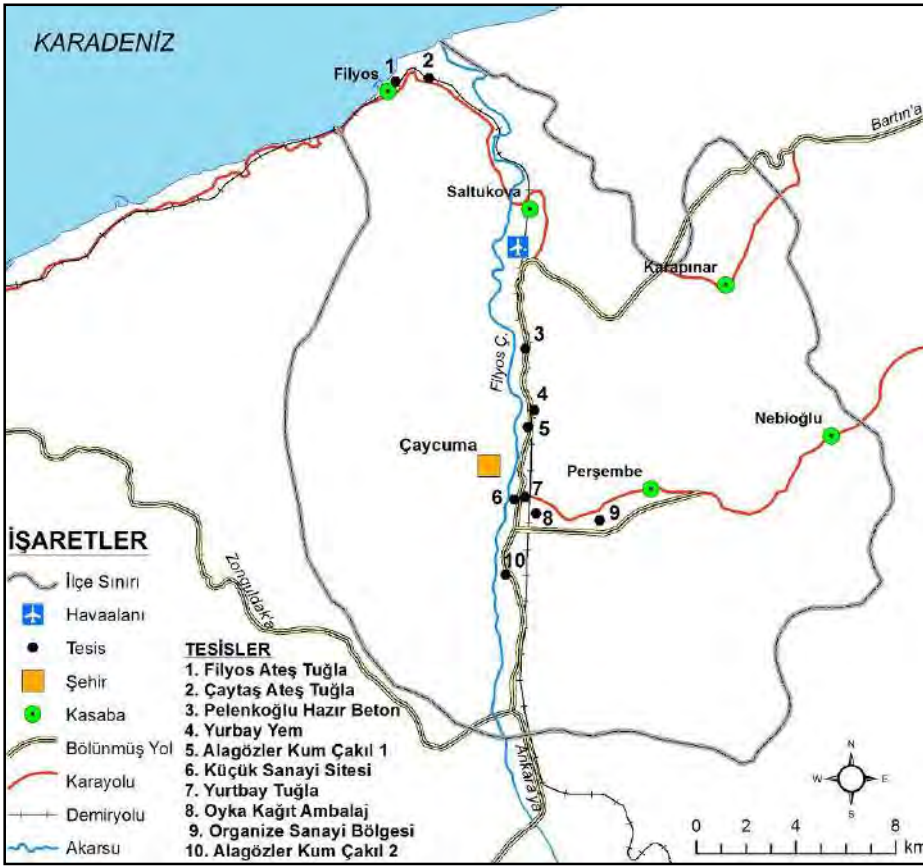
Organize Sanayi Bölgeleri, gerek ülke bütününde sanayinin destinasyonu, gerek bölge ölçeğinde sanayinin düzensiz gelişiminin önlenmesi, planlanması ve mekân düzenlemesi açısından önem taşımaktadır. Öte yandan organize sanayi bölgeleri ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, haberleşme, sosyal tesisler gibi altyapı imkânlarıyla donatılmış ve böylece sanayi tesisleri için daha iyi üretim olanakları sunulmuş olmaları nedeniyle günümüzde en uygun sanayi yerleşim alanları olarak kabul edilmektedir (Mutluer, 1995, s.155).

Organize Sanayi Bölgeleri'nde yatırım yapan işletmelerin büyük bir çoğunluğunun KOBİ ölçeğinde yapıldığı ve değişen koşullara göre üretim çeşitliliğini hızla değiştirebildiği görülebilmektedir. Bu bakımdan OSB'ler esnek bir sanayi üretim yapısına ulaşmada önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda bu bölgeler, yöredeki işgücü havuzunun oluşturulması gibi çok önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Esnek üretim yapısı, işgücü havuzunun ortak kullanımı gibi mekânsal faydaları olan bu mekânsal birliktelik AR-Ge ve diğer teknolojik altyapı için önemli bir kolaylık sağlamaktadır (Memişoğlu ve Arıcan, 2012, ss. 28-29).

Organize Sanayi Bölgeleri sayesinde, inşa edilen işletme kapatıldığında birer sanayi çöplüğüne dönüşmesi ve plansız yapılaşmayla bazı sanayi tesislerinin yerleşim alanı içerisinde kalması gibi olumsuzlukların önüne geçilerek daha planlı bir sanayileşme ve kentleşme süreci izlenmesi beklenmektedir.

Çaycuma ilçesinde Zonguldak-Bartın Karayolu'nun yaklaşık 3 km kadar doğusunda, Çaycuma Kozcağz (Bartın) karayolunun kuzey kenarında kurulmuş olan Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi, sanayi tesislerinin yoğunlaştığı alan olarak öne çıkmaktadır (Harita 2). Çaycuma Şehri ile Perşembe kasabası arasındaki hafif dalgalı düzlük üzerinde yer alan OSB, toplam 927.552,44 m² alan üzerine kurulmuştur.

Organize Sanayi Bölgesi'nde üretim faaliyetini sürdüren 31 firma ilçedeki sanayi tesislerinin % 72'sini oluşturmaktadır. Ayrıca inşaatını tamamlamış iki, inşaatı devam eden bir ve proje aşamasında olan altı firma bulunmaktadır. Söz konusu OSB'de toplam 65 parsel mevcuttur. Bunlardan 16'sı boş durumdadır. Başka bir ifadeyle OSB'nin doluluk oranı yaklaşık % 75'tir.

Harita 2. Çaycuma İlçesinde Sanayi Tesislerinin Dağılışı.

Ucuz arsa imkânları, organize sanayi bölgeleri ve bu bölgelere yönelik uygulanan teşvik uygulamalarıyla çekici kılınması, geleneksel sanayi bölgelerine (büyüme kutupları) komşu art bölge illerinde imalat sektörü gelişimini olumlu yönde etkilemektedir (Yaşar, 2013, s. 795). Nitekim Çaycuma OSB’de % 90 oranındaki arsa desteği ile altyapı ve üstyapı hizmeti vermesi, düşük maliyetli elektrik desteği gibi avantajları sayesinde Kocaeli ve İstanbul’daki bazı yatırımcıların bölgeyi tercih etmesinde belirleyici olmuştur.

Zonguldak ili teşvik kapsamında 3. grup iller arasında yer almaktadır. Bu durum Zonguldak’ın gelir vergisi stopajı teşviği, sigorta primi işveren hissesi teşviği, yatırım desteği gibi konularda İstanbul, Ankara, Bursa ve Kocaeli gibi 1. Bölge illere göre daha avantajlı olmasını sağlamaktadır. Söz konusu illerdeki yatırımcılar da diğer avantajları da dikkate alarak yöreyi tercih edebilmektedir.

Sanayideki bazı sektörlerde kuruluş yeri için Çaycuma’nın seçilmesi, ucuz ve kalifiye eleman temin edilebilmesi ile doğrudan ilgilidir. Nitekim yörede tekstil sektöründe ucuz ve nitelikli eleman varlığı bu sektörleri ilçeye çekmiştir.

Çaycuma ilçesinde özellikle taşa toprağa dayalı sanayi, orman ürünleri ve mobilya sanayisi ile gıda sanayisinde yatırımcı tercihleri ve hammaddeye yakınlık belirleyici olmuştur. Yöredeki sermaye sahiplerinin memleketlerine yatırım yapma isteği, bu sektörlerin ilçede kurulup gelişmesinde önemli bir etken olmuştur.

İlçedeki yem sanayiinin kurulup gelişmesinde ise pazar faktörü ön plana çıkmıştır. Yörede 1995’lerde gelişen et ve yumurta tavuğu sektörü ile küçük çaplı mandıraların yem ihtiyacını

karşılama yönelik olarak kurulan yem fabrikaları zamanla pazar alanını çevre illere de genişletmiştir.

3. SANAYİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çaycuma, 1 Eylül 1944'te Devrek ilçesinden ayrılarak ilçe statüsü kazanmıştır. İlçenin en önemli yerleşmesi 1965 yılına kadar Filyos Kasabası olmuştur. Aynı zamanda antik bir yerleşmenin devamı olan Filyos'ta, 1949'da kurulan Filyos Ateş Tuğla Fabrikası kasabanın gelişimine katkı sağlamıştır. Bu tesisin ardından Çaycuma İlçe Merkezi'nde 1955 yılında kurulan Çaycuma Süt ve Yurtbay Tuğla fabrikaları ile 1970 yılında kurulan SEKA Kağıt ve Selüloz Fabrikası gibi işletmeler Çaycuma'nın gelişmesinde ve nüfuslanmasında önemli rol oynamıştır. Bunun sonucunda Çaycuma, 1970'te nüfus bakımından Filyos'u geride bırakmış, 1985'te 10.000 nüfus eşiğini geçmiştir. Daha sonraki dönemde sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde gelişimin etkisiyle şehrin nüfusu 30.000'e yaklaşmıştır (Atış, 2014, s. 438).

Filyos kasabasında faaliyet gösteren fabrikalardan bir diğeri de 1974 yılında üretime başlayan Çaytaş Ateş Tuğla Fabrikası'dır. Bu tesisle birlikte ilçede toplam 5 adet fabrika 1990 öncesi dönemde kurulmuştur. Çaycuma ilçesindeki sanayi tesislerinin % 11,6'sını oluşturan bu fabrikalarda, günümüzde toplam 628 kişi istihdam edilmektedir.

İlçede 1990-1999 döneminde kurulmuş 10 sanayi tesisi faaliyetini sürdürmektedir. Bunlardan en önemlilerini tekstil fabrikaları oluşturmaktadır. Yörede tekstil sanayisinin serüveni İstanbul'da tekstil fabrikası olan Ardahanlı bir işadaminin 1995'te Çaycuma'daki bir arkadaşını ziyaret etmesiyle başlar. İbrahim Coşkun adlı işadamı, ilçeye geldiğinde arazinin ve iklimin müsait olduğunu, yöredeki işgücü -özellikle de kadın işgücü- potansiyeli ile kalkınma teşvik imkânlarını görerek İstanbul'daki fabrikasını Ünver Tekstil adıyla 1996'da Çaycuma'ya taşımıştır. Bu tekstil fabrikası başka yatırımcılara örnek oluşturmuş, aynı yıl Başak Tekstil ve 1999 yılında Seher Tekstil gibi fabrikalar açılmıştır.

Yörede giyim ya da konfeksiyon sektörü önemli bir istihdam olanağı sağlamaktadır. Özellikle 20-30 yaş grubu kadın nüfus için önemli bir iş alanı oluşturur. Söz konusu iş kolu tesis sayısı bakımından tüm sektörler içerisinde % 13,3'lük oranı temsil etmesine rağmen toplam çalışan sayısının 34,8'ini istihdam etmektedir.

Söz konusu dönemde 1993'te Yurtbay Yem Fabrikası, 1994'te Doğan Çiftliği Konserve Gıda Sanayii, 1995'te Karademir Mobilya A.Ş., 1996 Altinkum Çakıl Eleme Sanayii, 1996'da Oral Cam ve Doğrama Fabrikası ile 1998'de Alagözler Kum Çakıl Tesisi gibi çeşitli tesisler faaliyete geçmiştir.

Çaycuma ilçesinde 2000-2009 döneminde 16 sanayi tesisi kurulmuştur. Bunlar arasında ağırlıklı sektörü, 5 adet tesis ile taşta toprağa dayalı sanayi oluşturur. Daha sonra 4 adet tesis ile orman ürünleri ve mobilya sanayisi gelir. Bununla birlikte söz konusu dönemde gıda sanayi hariç tüm sektörlerde fabrika açıldığı dikkati çeker.

İlçedeki sanayi tesislerinin % 30,4'ü 2010-2014 döneminde kurulmuştur. Yani fabrikaların önemli bir kısmı yenidir. Bahattin Muslu Tekstil Fabrikası dışında, bu dönemde kurulan tesislerin tamamı Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi'nde yer alır. Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi'nin sağlamış olduğu % 90 ücretsiz arsa temini, düşük maliyetle altyapı hizmetleri, daha kolay ve ucuz üretim, mekânsal yakınlığa bağlı olarak nakliye ve işçi taşıma konusunda işbirliği gibi avantajlarla 5 yıllık süreçte Çaycuma OSB'de 12 sanayi tesisi faaliyete geçmiştir (Tablo 1). Son dönemde kurulan 5 adet orman ürünleri ve mobilya sanayi tesisi ile ilçe sanayisinde orman ürünleri üretimi tesis sayısı bakımından sektörel bazda ilk sıraya yerleşmiştir.

Tablo 1. Çaycuma'daki sanayi tesislerin kuruluş yıllarına göre dağılışı

Kuruluş dönemi	1990 Öncesi	1990-1999	2000-2009	2010-2014	Toplam
Tesis sayısı	5	10	15	13	43
%	11,6	23,3	34,9	30,2	100,0

Kaynak: Anket sonuçları ve Çaycuma Ticaret ve Sanayi Odası kapasite raporlarından derlenmiştir.

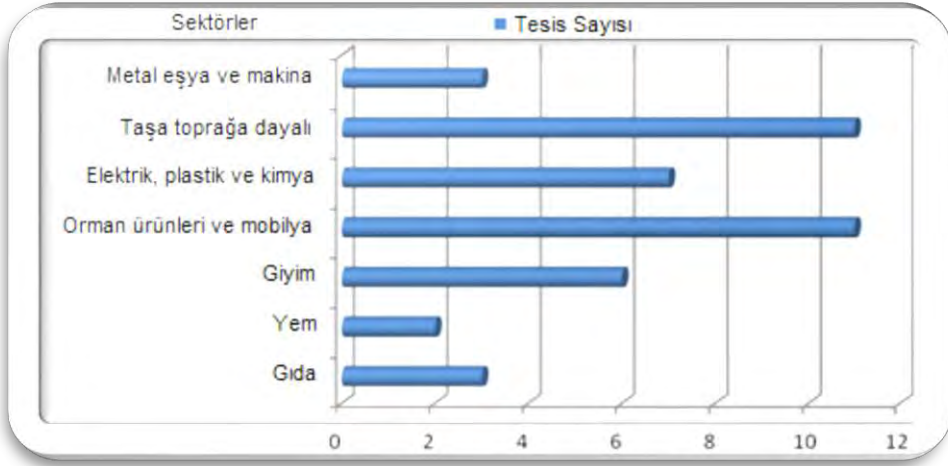
5. SANAYİNİN SEKTÖREL DAĞILIŞI

Çaycuma ilçesinde 2014 yılı itibarıyla 43 sanayi tesisi faaliyet göstermektedir. Bu tesislerden 34'ü 10 ve üzeri, 9'u da 100 ve üzeri işgücü istihdam etmektedir. Bu çalışmada ilçedeki sanayi tesisleri genel olarak 7 sektör altında incelenmiştir. Sanayi faaliyetleri içerisinde üç sektör belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. İlk sırada 11 tesisle temsil edilen orman ürünleri ve mobilya ile taş toprağa dayalı sanayi ve 7 tesisle elektrik, plastik ve kimya sektörü gelmektedir. Söz konusu üç sektör ilçe sanayisinin % 67,5'ini oluşturmaktadır (Tablo 2 ve Grafik 1).

Tablo 2. Çaycuma'daki sanayi tesislerin sektörlere göre dağılışı (2014)

Sektörü	Gıda	Yem	Giyim	Orman ürünleri ve Mobilya	Elektrik, Plastik ve kimya	Taşa toprağa dayalı	Metal eşya ve makine	Toplam
Tesis sayısı	3	2	6	11	7	11	3	43
%	7,0	4,7	14,0	25,6	16,3	25,6	7,0	100,0

Kaynak: Anket sonuçları ve Çaycuma Ticaret ve Sanayi Odası kapasite raporlarından derlenmiştir.

Grafik 1. Çaycuma'daki sanayi tesislerin sektörlere göre dağılışı (2014)

5.1. Gıda Sanayi

Hammaddesini tarımdan temin eden, hammadde işleme, üretim ve ambalajlama teknikleri uygulayarak raf ömrünü artıran, hammaddeye ürün çeşitliliği sağlayarak katma değer katan tarıma dayalı sanayi alt sektörüne gıda sanayi denir (Yaşar, 2002, s. 68).

Çaycuma ilçesinde gıda sektörü içerisinde 3 adet işletme yer almaktadır. Bunlar; Çaycuma Süt Fabrikası, Doğan Çiftliği Konserve ve Has Fırın'dır. Gıda sanayi, hammaddesi taş ve toprak olan sanayi ile birlikte ilçedeki en eski sanayi koludur. Nitekim 1955 yılında kurulan Çaycuma Süt

Fabrikası, 1949 yılında faaliyete geçen Filyos Ateş Tuğla Fabrikası'ndan sonra ilçede kurulan ikinci fabrikadır.

İlçede gıda sektöründe faaliyet gösteren diğer firmalar hazır yemek konserve imalatı yapan Doğan Çiftliği Konserve Gıda Sanayi ile ekmek, unlu mamuller ve pastacılık ürünleri imalatı yapan Çaycuma Has Unlu Mamuller tesisleridir. Gıda sektörü tesis sayısı bakımından % 7'lik bir paya sahiptir. Toplam 109 kişinin çalıştığı sektörün işçi sayısı bakımından payı ise % 3.8'dir.

Bugün Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisinde, 5.862 m²'si kapalı alan olmak üzere 17.000 m² alan üzerinde üretime devam eden Çaycuma Süt Ürünleri Fabrikası ilçede bu alanda faaliyet gösteren tek fabrikadır. İlçedeki hayvancılığa önemli destek sağlayan bu fabrika, şehirdeki mandıralardan, kasabalardan ve kırsal kesimden yıllık toplam 9.108 ton süt almaktadır. Toplam 74 kişinin çalıştığı fabrikada yıllık 4.363 ton yoğurt, 3.115 ton ayran, 163 ton tereyağı, 130 ton krem peynir üretilmektedir. Çaycuma Süt markasıyla ülke çapında bir pazar ağına sahiptir. Ayrıca yurt dışına da ihracat yapmaktadır. Yıllık ihracat geliri yaklaşık 350.000 USD'dir. Firma 2008 yılında bir şube de Burdur'da açmış ve taze kaşar üretimini bu şubede gerçekleştirmektedir.

Süt ürünlerinin ambalajlanması için gerekli olan plastik kaplar İstanbul'dan tedarik edilmektedir. Yıllık yaklaşık 22.000.000 adet plastik malzemeden oluşan yoğurt kâsesi, yoğurt kovaşı, ayran bardağı ve krem peynir kâsesi tüketilmektedir. Bu yüksek talebin yerinde karşılanması için Çaycuma OSB'de bir adet plastik kap işletmesi kurulabilir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Çaycuma Süt Fabrikası, Üretim Ünitesi ve Mamul Maddeden Birer Görünüm.

5.2. Taşa ve Toprağa Dayalı Sanayi

Çaycuma ilçesindeki önemli sanayi kollarından biri olan taş toprağa dayalı sanayi, ilçe sınırları içerisinde faaliyete geçen ilk sanayi kolu olma özelliğine sahiptir. Bu sanayi kolu şehirleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte daha da gelişmiştir (Arslan ve Çakar, 2014, s. 524).

Bilindiği gibi taş toprağa dayalı sanayinin hammaddeleri içerisinde kil önemli bir yer teşkil eder. İlçe ve yakın çevresinde killi yapılar geniş yayılım göstermektedir. Bu durum hammaddeye erişim kolaylığı sağlamıştır. Ayrıca Filyos Çayı vadi yatağında bulunan kum ve çakıl depoları, vadi boyunca kum ve çakıl tesislerinin kurulmasında etkili olmuştur.

1949 yılında kurulan Filyos Ateş Tuğla ve 1955'te üretime geçen Yurtbay Tuğla bu sektörün öncüleri olmuştur. Pelenkoğlu Hazır Beton, Pelenkoğlu Doruk Beton, Yurtbay Tuğla, Filyos Ateş Tuğla, Çaytaş Ateş Tuğla, Alagözler Kum-Çakıl (3 Şube), Ece Seramik, Oral Cam ve Altinkum Çakıl Eleme olmak üzere toplam 11 adet işletme bu sektörde faaliyet sürdürmekte ve 547 kişi istihdam edilmektedir.

Taş ve toprağa dayalı üretim yapan sanayi kuruluşları, çok miktarda ve ağır hammaddeler kullanmaktadır. Hammaddenin taşınması maliyetinin yüksekliği nedeniyle, hammaddeye veya pazar alanına yakın kurulmak durumundadır (Yılmaz, 2005, s. 65). İlçede söz konusu sektörde faaliyet gösteren sanayi tesislerinde kullanılan hammaddenin büyük bir kısmı ilçe sınırları içerisinde (özellikle Güzelyaka köyü civarından) sağlanmaktadır. Üretilen malların önemli bir kısmı yakın çevreye satılırken bir kısmının talep olan illere de pazarlanabilmektedir.

Filyos Kasabası'nda 1949 yılında faaliyete geçen Filyos Ateş Tuğla Fabrikası ilçede kurulan ilk fabrikadır. Söz konusu tesis, Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın ateş tuğla ihtiyacını karşılamak için Sümerbank sermayesiyle kurulmuştur. Kuruluş yerinin seçiminde demiryolu ile bir yandan enerji kaynağının bulunduğu Zonguldak Karadon ve Gelik taşkömürü havzalarına yakın olması diğer yandan da Karabük Demir Çelik Fabrikası ile bağlantısının olması belirleyici olmuştur. Bununla birlikte soğutma için gerekli olan su ihtiyacının denizden kolaylıkla sağlanabilmesi de önemli bir faktördür. Refrakter malzeme imalatı yapan fabrika, 64.736 m²'si kapalı alan olmak üzere 206.924 m² arazi üzerine kurulmuştur. Kuruluş yıllarında 255 kişi istihdam eden işletme, yakın zamanda özelleşerek küçülmeye gitmiştir. Filyos Ateş Tuğla Fabrikası'nda 2014 yılı itibariyle 3 mühendis, 3 teknisyen, 13 usta, 42 işçi ve 9 idari personel olmak üzere toplam 70 kişi çalıştırılmaktadır. Fabrika yıllık 10.000 ton harç, 30.200 ton ağır hizmet tuğlası, 1.100 ton izole tuğla, 2.700 ton diğer tuğlalar, 11.500 ton reçine bazlı tuğla, 250'şer ton AC ve ASC tuğla üretim kapasitesine sahiptir. Üretim için birçok madde kullanılmakla birlikte yıllık 26.417 ton boksit, 20.020 ton kömür, 9.591 ton fused manyezit, 7.536 ton % 50'ye varan Aluminalı hammadde ve 3.605 ton fuel oil en fazla tüketilenlerdir (Fotoğraf 2) .

Fotoğraf 2. Filyos Kasabası'nda Yer Alan Filyos Ateş Tuğla Fabrikası'ndan Bir Görünüm.

Filyos Kasabası'nda faaliyet gösteren Çaytaş Ateş Tuğla Sanayi Ticaret Anonim Şirketi 1974 yılında kurulmuştur. Yer seçiminde Filyos Ateş Tuğla Fabrikası örnek teşkil etmiştir. Ayrıca üretimin kârlı olduğunun anlaşılması, gerek iç pazarda gerekse dış pazarda talep fazlalığı fabrikanın kuruluşunda öne çıkan faktörlerdir. Toplam 9.500 m²'si kapalı alan olmak üzere 17.250 m² arazi üzerinde kurulmuş olan Çaytaş Ateş Tuğla Fabrikası 2014 yılı itibariyle 1 mühendis, 2 teknisyen, 2 usta, 38 işçi ve 5 idari personel olmak üzere toplam 70 kişi istihdam etmektedir. Fabrika; yıllık 8.250 ton ateş tuğlası, 350 ton şamot izole tuğlası, 400 ton örgü harçları ve 500 ton ateş betonu üretim kapasitesine sahiptir. Üretimin büyük bir kısmı iç pazara yöneliktir. Ayrıca başta Irak ve Lübnan gibi ülkelere bir miktar ihracat söz konusudur. Yıllık yaklaşık 300.000 USD ihracat geliriye sahiptir.

Çaycuma Şehri'ndeki önemli fabrikalardan biri olan Yurtbay Tuğla ve Toprak Sanayii 1955 yılında faaliyete geçmiştir. İstasyon Mahallesi Ankara Caddesi üzerinde yer alan fabrikanın kuruluşunda yerel sermayenin tercihi, demiryolu ulaşımı, hammaddeye ve enerji kaynağına yakınlık gibi faktörler belirleyici olmuştur. Müteşebbisin 17.840 m²'lik kendi arsası üzerinde kurduğu fabrika, 11.000 m² kapalı alana sahiptir. Toplam 150 çalışanla faaliyet gösteren fabrika son beş yılın ortalamasına göre yıllık 55.042 ton üretim gerçekleştirmektedir. Delikli inşaat tuğlası üretiminin yapıldığı Yurtbay Tuğla ve Toprak Sanayii, hammaddeyi Çaycuma ilçesinin Güzelyaka köyünden ve Bartın ilinden karşılarken mamul maddeyi Zonguldak, Ankara, İstanbul, Bolu, Düzce, Karabük ve Bartın illerine pazarlamaktadır (Fotoğraf 3).

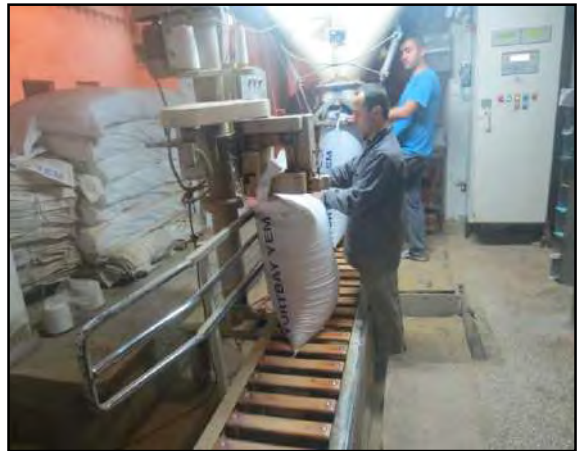

Fotoğraf 3. Yurtbay Tuğla Fabrikası'ndan Görünümler.

5.3. Yem Sanayi

Çaycuma ilçesinde, Çerkeş ve Bolu hattında gelişen tavukçuluk işletmelerine tavuk yetiştiren sözleşmeli çiftlikler kurulmuştur. Bunların yem ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın hibe desteği ile yapılan Yurtbay Yem Fabrikası faaliyete geçmiştir. Söz konusu fabrika zamanla büyük baş hayvan yemi de üretmeye başlamıştır.

Günümüzde ilçede yem sanayi alanında faaliyet gösteren iki fabrika bulunmaktadır. Yurtbay Yem markasıyla üretim yapmakta olan Yurtbay Yem Fabrikası; 3.121 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 41.000 m² alan üzerine kurulmuştur. Toplam 33 kişinin çalıştığı fabrikada yıllık 19.100 ton kanatlı hayvan yemi üretilmektedir. Ayrıca büyükbaş hayvan yemi olarak 28.660 ton üretim gerçekleştirilmektedir. Yörede tahıl üretiminin sınırlı olması nedeniyle hammadde Ankara, Bolu, Konya ve Adana illerinden sağlanmaktadır.

Fotoğraf 4. Yurtbay Yem Fabrikası İlçedeki Hayvansal Gıda Temininde Önemli Rol Oynar.

İlçedeki bir diğer yem sanayi tesisi de yem katkı maddesi üretimi yapan TROUW Nutrition TR Gıda Tarım Hayvancılıktır. Hollandalılar tarafından 1.632 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 7.773 m² alan üzerine % 100 yabancı sermaye ile kurulmuştur. Toplam 15 işçi çalıştıran fabrikada yıllık 1.460 ton vitamin premix, 13.000 ton yem katkı maddesi, 11 ton koruyucu madde üretimi yapılmaktadır. Üretilen ürünler yurtiçi ve yurtdışına pazarlanmaktadır. Yurtdışına yapılan satışlardan yıllık 495.333 USD gelir elde etmektedir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Yabancı Sermaye ile Kurulmuş Trouw Nutrition Tr Gıda Fabrikası'ndan Görünümler.

Yem sanayisi ve hayvancılık birbirine bağımlı ve birbirini destekleyen faaliyetlerdir. Temelde sözleşmeli et ve yumurta tavuğu yetiştiriciliğinin ihtiyaç duyduğu yemi, yerinde üretmek amacıyla kurulan yem fabrikaları, daha sonraki süreçte büyükbaş hayvancılığın gelişimine de katkı sağlamıştır. Mera alanının sınırlı olduğu ilçede özellikle Çaycuma ilçe merkezindeki Gemiciler ve İstasyon mahalleleri ile Nebioğlu Kasabası ve İhsanoğlu köyü olmak üzere ilçede ahır hayvancılığının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

5.4. Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi

Yörede hammaddeye dayalı olarak gelişen sektörlerden biri de Orman Ürünleri ve Mobilya sanayiidir. Zonguldak, Bartın ve Karabük illerini içine alan zengin ve verimli orman varlığı, söz konusu sektörün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim 1970'ten günümüze faaliyetini sürdüren Çaycuma Seka Kağıt Fabrikası (bugünkü adıyla Oyka Kağıt ve Ambalaj) yörenin bu alandaki lokomotifi olmuştur.

İlçedeki tesis sayısı bakımından en önemli iki sektörden birini orman ürünleri ve mobilya sanayi oluşturur. Bu sektörde faaliyet gösteren 11 tesiste toplam 623 kişi çalışmaktadır. Çaycuma için 1970'lerden 2000'li yıllara kadar önemli bir istihdam alanını oluşturmaktayken, 2003 yılında Seka Kağıt Fabrikası'nın özelleşerek Oyka Kağıt ve Ambalaj tarafından devralınması ile çalışan sayısında önemli bir daralma olmuştur.

Orman ürünleri ve mobilya sanayi alanında iki adet kağıt ve selüloz fabrikası, yedi adet mobilya fabrikası, bir adet kereste ve bir adet de odun kömürü imalatı yapan işletme faaliyet gösterir.

Çaycuma İstasyon Mahallesi'nde, Zonguldak-Bartın karayolu kenarında 1970 yılında kurulmuş olan Seka Çaycuma Kâğıt Fabrikası uzun yıllar ilçenin gerek sanayisinde gerekse ekonomisinde lokomotif görevi görmüştür.

Cumhuriyet döneminde ilk kağıt fabrikası 1936 yılında İzmit'te işletmeye açılmıştır. Bu fabrikaya 1944'te ikinci kâğıt selüloz fabrikası, 1945'te Klor Alkali Fabrikası ilave edilmiştir. 1954'te üçüncü, 1960'ta dördüncü, 1961'de beşinci kâğıt fabrikası kurulmuştur. Söz konusu işletme

1955 yılında çıkarılan bir kanunla Sümerbank'tan ayrılıp Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Genel Müdürlüğü (SEKA) adı ile iktisadi bir devlet kuruluşu olmuştur. Gazete ve diğer baskı kâğıtları, mukavva dayanıklı ambalaj (kraft) kâğıdı yapan fabrikaların sayısının artması, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde Aksu (Giresun), Çaycuma (Zonguldak) fabrikaları ile Ege Bölgesi'nde Dalaman ve Aliğa fabrikaları açılmasıyla kâğıt ve selüloz endüstrisi daha da hızlı gelişmiştir (Ünal, 2010, s. 194).

SEKA (yeni ismiyle OYKA) İşletmesi, mal ve hizmet üreten sektörlerin hemen hepsi tarafından kullanıma gerekliliği olan ve dünyada en çok tüketilen endüstriyel malzeme olma özelliği taşıyan kâğıt ve karton üretiminde bulunmaktadır. Tüm üretim sektörleri ile bütünleşen bir yapıya sahip olan kâğıt ve karton endüstrisi, Türk sanayisi açısından da büyük önem taşımaktadır. Ancak bu öneme rağmen özelleştirmeden önce 1980'lerden 2000'li yıllara kadar geçen sürede Çaycuma SEKA'da modernizasyona yönelik bir yatırım gerçekleştirilmemiş, bu durum SEKA'da zamanla durgunluğa ve verim düşüklüğüne yol açmıştır (Yıldırım ve Yavan, 2007, 124).

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 15.07.1998 tarih ve 98/51 sayılı kararı ile özelleştirme programına alınan ve özelleştirme stratejisi belirlenen SEKA -Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.'ye ait Çaycuma İşletmesi, 13.05.2003 tarih ve 2003/30 sayılı karar ile varlık satışı yöntemiyle özelleştirilmesi için Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan ihale neticesinde; Çaycuma İşletmesi'nin 15.100.000 USD bedelle en yüksek teklifi veren OYKA Kâğıt Ambalaj Sanayii ve Ticaret A.Ş.'ye satılmıştır (Web 1).

Özelleştirmeden sonraki süreçte yeniden yapılanma sürecine giren fabrikada önemli yatırımlar yapılmış, teknik ve idari anlamda yeniliklere gidilmiştir. Bunun sonucunda fabrikada önemli bir üretim artışı gerçekleşmiştir. Nitekim özelleştirme öncesi dönemde yer alan 2000 yılında 52.850 ton olan yıllık üretim, özelleştirme sonrası döneme ait 2012'de 85.000 tona yükselmiştir.

OYKA Kâğıt Ambalaj Sanayii ve Ticaret A.Ş. 37.246 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 849.769 m² gibi geniş bir arazi üzerine kurulmuştur. Kraft kâğıdı, kraft selülozu ve yarı kimyevi madde üreten fabrikada, 8 mühendis, 8 teknisyen, 69 usta, 138 işçi ve 63 idari personel olmak üzere toplam 286 personel çalışmaktadır.

OYKA, hammaddeyi yurtiçinde Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın ilgili birimlerince ihaleye çıkarılmış kâğıtlık tomruklardan elde etmektedir, mamul maddeyi ise merkezi Adana'da olan Adana OYKA İşletmesi üzerinden yurt içinin tamamına ve yurtdışında Gürcistan, Azerbaycan, B.A.E., Irak, Suriye, Mısır ve Arnavutluk gibi ülkelere pazarlamaktadır. Söz konusu fabrikanın yıllık yaklaşık 15 milyon dolarlık ihracat geliri vardır.

İlçede selüloz ve kâğıt üretiminde faaliyet gösteren bir diğer fabrika Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisindeki ESSEL Selüloz ve Kâğıt Sanayi'dir. Toplam 40.897 m² alana sahip olan fabrikanın kapalı alanı 8.112 m²'dir. Essel Selüloz ve Kâğıt Sanayi Tic. A.Ş. olarak 2005 yılında, makineleri İtalyan Celli firması tarafından kurulan fabrika, günde 70 ton, yılda 26.000 ton üretim kapasitesiyle, tuvalet kâğıdı, peçete, dispanser peçete, kâğıt havlu, kutu mendil, dispanser havlu ve Z peçete gibi değişik gramajlarda yaklaşık 600 çeşit ürün imal etmektedir. Üretim %100 selüloz kullanarak gerçekleştirilmektedir. Toplam 47 işçinin çalıştığı tesiste yapılan üretimin tamamı yurtiçine pazarlanmaktadır.

Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisinde iki şube olarak faaliyet gösteren Karademir Mobilya, toplam 41.249 m² alana sahiptir. Bunun 10.051 m²'si kapalı alandır. Toplam 127 kişinin çalıştığı işletmede, işletmenin 1 şubesinde; yatak odası takımı, yemek odası takımı, genç odası takımı, duvar ünitesi ve portmanto üretimi yapılırken diğer şubede zigon sehpa, seramik masa, orta sehpa, baza, kanepeler, sandalye, oturma grubu ve yemek masası gibi eşyalar üretilmektedir.

Mobilya yapımında kullanılan hammaddeyi yakın çevredeki orman işletme depolarından çoğunlukla da Yenice'deki (Karabük) depolardan alan işletme; mamul maddeyi çoğunlukla yurtiçine, kısmen de yurtdışında Fransa, Malta, Makedonya, Cezayir, Libya, Sudi Arabistan, Kuveyt ve Irak gibi ülkelere pazarlamaktadır.

Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisinde faaliyet gösteren mobilya tesislerinden biri de SF Sandalye Fabrikası'dır. Fabrika 2013 yılı Kobi Mali Destek Programı kapsamında Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından da desteklenmiştir. Toplam 8.644 m² alan üzerine kurulmuş olan fabrikada 14 kişi çalışmaktadır. Ahşap sandalye ve oturma grubu üretimi yapan fabrika üretimin tamamını yurt içine pazarlamaktadır. Özellikle ahşap sandalye konusunda uzmanlaşan işletmede yıllık 36 bin adet ahşap sandalye ve 3.000 adet ahşap masa üretimi yapılmaktadır. Ayrıca 2.000 adet oturma grubu imal edilmektedir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Çaycuma'da Mobilya Fabrikaları İçerisinde Önemli Bir Yeri Olan SF Sandalye Fabrikasından Görünümler.

Orman ürünleri ve mobilya alanında faaliyet gösteren diğer işletmeler; Vadi Orman Ürünleri ve Aydemir Kereste İnşaat Nakliye Sanayi'dir. Vadi Orman Ürünleri mangallık odun kömürü imalatı yaparken Aydemir Kereste İnşaat Nakliye Sanayi kereste, profil çıta lambri, doğrama tahtası ve ahşap palet imalatıyla uğraşmaktadır.

5.5. Giyim Sanayi

Çaycuma ilçesindeki giyim sanayisini konfeksiyon (hazır giyim) fabrikaları oluşturur. Bu sanayi kolunun yer seçiminde yörede ucuz ve nitelikli işgücünün varlığı ile yörenin teşvik kapsamında olması ve OSB imkânlarının cazip olması etkili olmuştur. İmalat sanayi içerisinde tüketim malları grubunda değerlendirilen hazır giyim sanayi, büyük ölçüde planlı kalkınma döneminde gelişim göstermiştir (Yaşar, 2002, s. 68). İlçede hazır giyim tesisleri altıncı ve yedinci beş yıllık kalkınma dönemlerini içine alan 1990'lı yıllarda kurulmaya başlanmıştır.

Giyim sanayi sektörel bazda % 14 gibi düşük bir oranla temsil edilmesine rağmen, çalıştırılan işçi sayısı bakımından % 34,8 gibi yüksek bir oranla ilk sırada seyrediyor. Başka bir ifadeyle giyim sektöründe yüksek istihdam sağlanmaktadır. Sektörün diğer bir özelliği de çalışanların çoğunluğunun kadın işçilerden oluşmasıdır. Fabrikalarda kesim, dikim ve ütüleme gibi işlerin tamamına yakını kadın işçiler tarafından yürütülürken paketleme ve nakliye işleri erkek işçilerce yapılmaktadır.

Organize Sanayi Bölgesi'nde 3.000 m² kapalı alan içerisinde faaliyet gösteren Yeni Seher Tekstil iç giyim imalatı yapmaktadır. Yıllık yaklaşık 10 milyon adet çeşitli iç giyim ürünü

üretmektedir. Fabrikada çok büyük bir bölümü kadın işlerden oluşan toplam 202 işçi çalışmaktadır. İlçedeki tekstil fabrikaları arasında markalaşmaya bir örnek teşvik eder. Üretilen iç çamaşırları şehir yıldızı markasıyla ülkenin değişik kesimlerine ve yurtdışına pazarlanmaktadır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Çaycuma’da Tekstil İşçilerinin Çok Büyük Bir Bölümünü Kadın İşler Oluşturmaktadır (Seher Tekstil Fabrikası).

Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren bir diğer hazır giyim üretim tesisi, yine iç çamaşırı üretimi yapan Eko Tekstildir. Toplam 27.712 m² arazi üzerinde kurulmuş olan tesis 7410 m²’lik kapalı alana sahiptir. Gerek tekstil sektöründe gerekse tüm sektörlerde ilçedeki en fazla işçiyi istihdam eden fabrika olması açısından önemlidir. Toplam 307 kişinin çalıştığı fabrikada, tekstil sektörünün genelinde olduğu gibi, çalışanların yaklaşık dörtte üçü kadın işçilerden oluşur. Söz konusu fabrika yıllık yaklaşık 10.000.000 adet iç çamaşırı üretmektedir. Üretilen ürünler yurt içi ve yurtdışına İstanbul’daki aracı şirketler aracılığıyla pazarlanmaktadır.

İlçede faaliyet gösteren diğer tekstil fabrikaları; 89 işçinin çalıştığı Nersoy Tekstil, 92 işçinin çalıştığı Bahattin Muslu Tekstil, 179 kişinin çalıştığı Başak Tekstil, 150 kişinin çalıştığı Ctmc Clup Tekstil’dir. Bunlardan Bahattin Muslu konfeksiyon ve Ctmc Clup Tekstil Çaycuma şehrinde faaliyet gösterirken, diğerleri Çaycuma Organize Sanayi Bölgesinde üretim yapar.

İlçedeki sanayicilerle yapılan mülakatlarda işçi temini konusunda sıkıntı yaşadıkları ifade edilmiştir. Diğer yandan yerel halkla yapılan mülakatlarda ücretlerin düşük olması çalışma süresinin uzun, şartlarının ağır olması, en önemlisi maaşların sigortaların düzenli yatırılmaması gibi gerekçelerle sektörde çalışmaya soğuk baktıkları dile getirilmektedir.

5.6. Metal Sanayii

İlçede metal sanayiinde faaliyet gösteren üç adet fabrika bulunmaktadır. Yöreye sağlanan teşvik ve OSB olanaklarına bağlı olarak kurulmuş olan bu fabrikalar Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Sektörde toplam 78 kişi istihdam edilmektedir. Bunlardan Akbaş Dış Ticaret Pazarlama ve İnşaat LTD ŞTİ. 8.530 m²’si kapalı alan olmak üzere 21.878 m² arazi üzerinde faaliyet göstermektedir. Yıllık yaklaşık 2.500 ton dekoratif demir işleri üretim kapasitesi olan fabrika yine yıllık yaklaşık 1 milyon USD ihracat yapmaktadır. Sektörde

faaliyet gösteren bir diğer firma, aynı zamanda tescilli bir marka olan Nazar Çelik Kapı'dır. Organize Sanayi Bölgesi'nde 2.400 m²'si kapalı toplam 9.263 m² arazi üzerinde toplam 16 içi ile yılda yaklaşık 5 bin adet çelik kapı imalatı yapılmaktadır. Fabrikada kullanılan hammadde Kdz. Ereğlisi ve Eskişehir'den tedarik edilmektedir. Üretilen ürünler Zonguldak ili geneli ile Ankara, İstanbul, Eskişehir, Bartın ve Karabük illerine pazarlanmaktadır.

Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren metal sanayi fabrikalarından bir diğeri 4.800 m²'si kapalı, toplam 26.000 m² alan üzerinde faaliyet gösteren Dinamik Metal'dir. Fabrikada toplam 22 kişi çalışmaktadır. Metal raf alanında uzmanlaşmış olan Fabrika (Fotoğraf 8) ürettiği ürünlerin bir kısmını Kazakistan ve Türkmenistan gibi Türki devletlere pazarlamaktadır.

Fotoğraf 8. Dinamik Metal Raf Fabrikası'nda Üretilen Ürünlerin Büyük Bir Bölümü İhraç Edilmektedir.

5.7. Elektrik Malzemeleri ve Plastik Sanayii

Bu grupta yer alan fabrikalar, ilçede faaliyet gösteren sanayi kolları içerisinde farklı bir özellik gösterir. Nitekim yörede orman ürünleri, taş toprağa dayalı sanayi gibi sektörlerde hammaddenin yakınlığı sektörlerin gelişimine etki ederken, elektrik malzemeleri, plastik ve kimyasal ürünler üretiminde hammadde unsuru çok belirleyici olmamıştır. Bu sektörlerin Çaycuma'da gelişim göstermesinde yörenin geçmiş dönemlerde teşvik kapsamına alınması, Organize Sanayi Bölgesi'nin de başta arsa teşviği ile altyapı kolaylıklarının da katkısıyla bu nedenle Kocaeli ve Sakarya'daki bazı fabrikaların buraya taşınmasına etkisi olmuştur.

Göker Plastik, Erduş Küvet-Jakuzi ve Yapı Malzemeleri, Dalgıç Kalıp Metal, Gersan Elektrik A.Ş., Gökermak Elektroteknik, Yılmaz Elektrik, Pim-el Elektronik ve Makine, olmak üzere toplam 7 adet işletme bu sektörde faaliyet sürdürmekte ve 482 kişi bu sektörde istihdam edilmektedir.

Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisinde faaliyet gösteren Gersan Elektrik Malzemeleri Fabrikası, muhtelif kablo taşıma sistemleri ve taşıyıcıları, elektrik dağıtım panelleri, döşeme altı kanalları üretimi yapmaktadır. Fabrika toplam 87.000 m² alana sahiptir. Bunun 30.000 m²'si kapalı alandır. 2 mühendis, 18 teknisyen, 6 usta, 186 işçi ve 10 idari personel olmak üzere toplam 222 kişinin çalıştığı önemli bir işletmedir. Fabrika, kapsamlı üretim kapasitesine sahiptir. TOBB kapasite raporlarına göre fabrika; 265.000 adet Bus-Bar kanal sistemleri, 31.335.000 kg kablo taşıma sistemleri, 620.000 kg. kablo taşıma sistemleri için askı ve bağlantı elemanları, 1.650.000 kg. topraklama ve bağlantı elemanları, 80.000 adet yüksek gerilim askı-gergi takımları, 118.000 kg kesici- platform ızgaraları, 18.000 kg. elektrik dağıtım panoları, 24.480.000 kg. sıcak daldırma

galvanize ve 270.000 kg ise kalay kaplama kapasitesine sahiptir. Çaycuma için önemli bir yatırım olan fabrika mamul maddenin bir bölümünü yurtiçine pazarlarken önemli bir bölümünü de İstanbul'daki şirketler aracılığıyla yurtdışına ihraç etmektedir. Gersan Elektrik Malzemeleri Fabrikası son dönemde bir yıl içerisinde 42.746.858 TL tutarında ihracat yapmıştır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9. Gersan Elektrik Ürünleri Fabrikası, Çaycuma'da En Fazla İşçi İstihdam Eden Fabrikalardan Birisidir.

Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi içerisinde faaliyet gösteren plastik sanayi ile ilgili en önemli fabrikalardan bir tanesi Göker Plastik Fabrikası'dır. Fabrika; Plastik güvenlik mühürleri, elektrik tehlike levhası ve numaralama plakası, hologramlı mühürler, metal ve plastik vana kesme aparatı üretimi yapmaktadır. Fabrika, toplam 1.000 m² alana sahiptir. Göker Plastik Fabrikası'nda 2 mühendis, 1 teknisyen, 5 usta, 42 işçi ve 5 idari personel olmak üzere toplam 55 kişinin çalıştığı önemli bir işletmedir. Fabrika TOBB kapasite raporları verilerine göre; 175.000 kg. plastik kelebek mühür, 60.00 kg. plastik varil ve çıpa mühürü, 66.000 kg. plastik rakor kilidi, 198.000 adet plastik çelik kilidi kayış mühürü, 16.710 adet plastik hologramlı mühürler, 78.000 kg. plastik vana kesme aparatı, 252.000 kg. baskılı metal elektrik tehlike levhası, 252.000 adet baskılı metal numaralama plakası üretme kapasitesine sahiptir. Fabrika yurtiçinde en çok İstanbul'a gönderdiği ürünleri yine İstanbul üzerinden başta Hollanda ve Polonya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. Göker Plastik Fabrikasından Görünümler.

6. SANAYİNİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Çaycuma ilçesi sanayisinin yapısal özellikleri içinde sanayi işletmelerinin istihdam durumları, çalışma dönemleri, alansal büyüklükleri ve pazar yapıları gibi özellikler incelenmiştir. Çaycuma ilçesi için sanayi tesisleri hayati öneme sahiptir. İlçenin farklı kesimlerinde dağılmış sanayi

tesislerinin sayısı artış eğilimindedir. Bunun yanı sıra mevcut tesisler de kapasitesini artırarak sanayinin ve şehrin büyümesine katkı sunmaktadır. Yatırım ve tesisleşme ile birlikte ilçede son yıllarda hizmet ve tarım sektöründen daha fazla sayıda kişi sanayi alanında istihdam edilmektedir. Başta Organize Sanayi Bölgesinde toplanan fabrikalar olmak üzere ilçedeki tesisler gün geçtikçe yurt içi ve yurt dışında pazar paylarını büyütmede, bu gelişmeler doğrultusunda Çaycuma ilçesi ve yakın çevresinde yaşayanlar için önemli istihdam olanakları gelişmektedir.

Çaycuma ilçesinde 10 kişi ve üzeri çalışana sahip tesislerde toplam 2894 kişi istihdam edilmektedir. Bunların yaklaşık beşte dördünü işçiler oluştururken, % 8,8'lik oranı ile usta sınıfı ikinci sırada gelmektedir. İşçi sayısı bakımından ilk sırada yer alan giyim sektörü, usta eleman bakımından orman ürünleri ve mobilya sanayisinin ardından ikinci sırada gelmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Çaycuma'daki sanayi tesislerin sektörlere göre çalıştırdığı personel nitelikleri ve sayıları (2014).

Sınıfı	Gıda	Yem	Giyim	Orman ürünleri ve mobilya	Elektrik, plastik ve kimya	Hammaddesi taş ve toprak olan	Metal eşya ve makine	Toplam	%
Mühendis	4	2	2	12	11	7	1	39	1.3
Teknisyen	3	2	2	19	26	8	3	63	2.2
Usta	12	3	65	89	27	39	19	254	8.8
İşçi	77	30	925	405	388	435	47	2307	79.7
İdari Personel	13	11	13	98	30	58	8	231	8.0
Toplam	109	48	1007	623	482	547	78	2894	100.0
%	3.8	1.7	34.8	21.5	16.7	18.9	2.7	100.0	

Kaynak: Anket sonuçları ve Çaycuma Ticaret ve Sanayi Odası kapasite raporlarından derlenmiştir.

Genellikle tekstil firmalarının istikrarı düşüktür. Çoğu tekstil fabrikası 3-5 yıl gibi kısa periyotlarda ya isim değişikliğine gitmiş ya da el değiştirmiştir. Bu nedenle tekstil firmaları hakkında uzun vadeli ve sağlıklı veri temin etmek oldukça güçtür. İlçede; taş toprağa dayalı sanayi ile orman ürünleri ve mobilya, gıda ve yem sanayileri istikrarlı sektörler olarak öne çıkmaktadırlar.

Çalışmada ele alınan sanayi tesislerinin 31'i Çaycuma Şehri ile Perşembe Kasabası arasındaki hafif dalgalı düzlükte, toplam 927.552,44 m² alan üzerine kurulmuş olan Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi'nde yer almaktadır. Filyos Kasabası'nda yer alan Filyos Ateş Tuğla ve Çaytes Ateş Tuğla hariç diğer tüm sanayi tesisleri, Filyos Vadisi'ni takip eden ve Bartın'ı İstanbul, Ankara ve Zonguldak'a bağlayan karayolu üzerinde kümelenmiştir. İlçedeki sanayi tesisleri 2.603.516 m²'si açık alan ve 396.524 m²'si kapalı alan olmak üzere toplam 3.000.040 m² sanayi alanı mevcuttur. Sektörel bazda orman ürünleri ve mobilya sanayi tek başına toplam alanın % 64'ünü karşılamaktadır. Bunun da büyük bölümünü Oyka Kağıt ve Ambalaj Fabrikası oluşturur. Daha sonra % 15,4 ile elektrik, % 14,6 ile taş toprağa dayalı sanayi gelmektedir. Sanayi tesislerinin kapalı alanlarının % 44,6'sını elektrik malzemeleri üretim fabrikaları oluşturmaktadır. Bunda Gersan Elektrik A.Ş. belirleyici olmuştur. Söz konusu tesis oldukça geniş bir açık ve kapalı alan üzerinde kurulmuş çeşitli sosyal tesisleri de barındıran bir işletmedir. Kapalı alanlar içerisinde % 24,3 ile taş toprağa dayalı sanayi ve % 19,5 ile orman ürünleri ve mobilya sanayii paya sahiptir (Tablo 4).

7. SONUÇ

Çaycuma ilçesinde, 1949 yılında faaliyete geçen Filyos Ateş Tuğla ile sanayide ilk adım atılmıştır. Aradan geçen süreçte; elverişli konum ve ulaşım olanakları, pazar alanlarına yakınlık, girişimcilerin memleketine yatırım yapmak istemesi ve devlet teşvikleri gibi avantajlarla sanayi giderek önem kazanmıştır. Günümüzde sanayi ekonomik faaliyet kolları içerisinde ilk sırayı almıştır.

İlçede 10 ve üzeri çalışanı olan toplam 43 sanayi tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerden 34'ü 10 ve üzeri, 9'u da 100 ve üzeri işgücü istihdam etmektedir. Gıda, yem, giyim, orman ürünleri ve mobilya, elektrik malzemeleri, plastik ve kimya, hammadde taşı ve toprağa dayanan sanayi olmak üzere yedi grupta sanayi faaliyetleri sürdürülmektedir. Sanayi faaliyetleri içerisinde üç sektör belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. İlk sırada 11 tesisle temsil edilen orman ürünleri ve taşı toprağa dayalı sanayi ve 7 tesisle elektrik malzemeleri, plastik ve kimya grubu onları izlemektedir. Yaklaşık 3 km² alan üzerinde yayılım gösteren sanayi tesislerinde toplam 2894 kişi istihdam edilmektedir.

Önemli bir istihdam alanı oluşturan ve gelişme eğilimini sürdüren sanayi alanında bir takım olumsuzluklar da göze çarpmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Araştırma sahasında yapılan anket ve mülakatlar sonucunda işverenler işçi bulmakta sıkıntı çektiklerini, bunu gidermek için bazen Zonguldak İşçi Bulma Kurumu'ndan da işçi talep ettiklerini belirtmişlerdir. Bugün için Çaycuma ilçesindeki sanayi yatırımcılarının dile getirdikleri işçi bulma sorununun gelecekte de en büyük sıkıntılardan biri olacağı düşünüldüğünde sanayi için gerekli eleman yetiştirmenin ne derece önemli olduğu anlaşılabilir. Bunun için özellikle mesleki eğitim kurumları ile sanayiciler arasında koordineli bir şekilde, ilgisi ve yeteneğine göre genç nüfus, sanayi alanına yönlendirilebilir ve yeterli düzeyde eğitilebilir.
- Yöreye yeni tesislerin açılabilmesi için geçmişte olduğu gibi Zonguldak ilinin teşvik kapsamında tekrar 4. bölge iller arasına alınması talep edilmektedir.
- Yük ve yolcu taşımacılığına önemli katkıları olan demiryolu taşımacılığı Çaycuma sanayisi ile şuan kopuk durumdadır. Çaycuma şehri ve organize sanayi bölgesinin çok yakınından geçen demiryolu hattı, sanayi bölgesine de bağlandığı zaman karayolu taşımacılığı yerine daha çok yükün aynı anda ve daha ekonomik taşınabildiği demiryolu ulaşımı sayesinde Çaycuma Organize Sanayi Bölgesi'nin de daha çok faydalanabileceği olumlu olacaktır.
- Çaycuma halkı ve çalışanlar ile yapılan mülakatlarda ise Çaycuma'daki sanayi faaliyetleri hakkında neler düşündükleri sorusuna; yöre için en önemli iş kolu olduğu, buna bağlı olarak şehirde ticari faaliyetlerin de gelişmesine katkısı olduğu belirtilmiştir. Ancak bazı fabrikaların kısa ömürlü olması, ucuz işçi çalıştırması ve maaşları zamanında ödememesi gibi durumların çalışanları ve ekonomik yapıyı olumsuz etkilediği dile getirilmiştir.
- Türkiye Taşkömürü Kurumu, Çaycuma Ticaret ve Sanayi Odası, Zonguldak İşkur Müdürlüğü verileri ve Çaycuma'daki sanayi kuruluşlarında yapılan anketlere göre iktisaden faal nüfusun % 42,4 gibi yüksek bir oranı sanayi sektöründe yer almaktadır. İlçedeki sanayi kuruluşları ile Zonguldak ve Amasra maden ocaklarında çalışan kitle şehrin ekonomik hayatında da önemli rol oynamakta, ticaret için belirli bir alım gücü oluşturmaktadır.
- Çaycuma şehir merkezinden geçen Filyos Çayı'nın hemen kıyısında faaliyet gösteren sanayi kuruluşları ve ticarethanelerin bazıları atıklarını doğrudan çaya göndermektedir. Yörede yapılan mülakatlarda; İstasyon Mahallesi'ndeki Oyka Kâğıt Fabrikası, Yurtbay Tuğla Fabrikası ve OSB'deki bazı büyük sanayi tesisleri de Filyos Çayı'na karışan derelerle atıklarını gönderdiği dile getirilmektedir. Yine Oyka Kâğıt Fabrikası'nın çevre kirliliğine sebep olduğu,

çevreye yayılan kötü kokunun ve Filyos Çayı'na karışan zararlı sıvı atıkların kendilerini rahatsız ettiğini ifade etmişlerdir. Çaycuma şehrindeki yaşam kalitesini olumsuz etkileyen kirliliklerin önlenmesi için, ilçede faaliyet gösterilen sanayi tesisleri sıkı bir şekilde denetlemelidir.

- Çaycuma için hayati öneme sahip sanayi sektöründe; bazı sektörlerin kısa ömürlü olması, ucuz işçi çalıştırılması, maaşların düzenli ödenmemesi gibi nedenlerle, sektörde işçi temininde güçlükler çekilmektedir. Oysa ilçeden işsizlik nedeniyle başka illere göçlerin olduğu bilinmektedir. İlçedeki sanayi tesisleri işçilerin ekonomik ve sosyal haklarına saygılı, güçlü bir vizyonla yöre halkına kendilerini tanıtabildikleri takdirde, göç eden nüfusun Çaycuma sanayisine yönelebileceği ve bu sayede işçi sorununun rahatlıkla çözülebileceği söylenebilir.
- Organize sanayi için önemli sorunlardan birtanesi de Organize Sanayi Bölgesi'ne şehirden dolmuş olmadığı için ulaşım güçlüğüdür. Çaycuma şehiriçi dolmuş hattının organize ve küçük sanayi sitesine kadar uzatılması şehir ile sanayi tesislerinin bağının güçlenmesine katkı sağlayacaktır.
- Çaycuma ilçesindeki fabrikaların ürettiği ürünlerden özellikle de tekstil ürünlerinden ilçe halkının daha ucuza yararlanabilmesi için Bartın-Çaycuma-Zonguldak-Ankara karayolu üzerinde fabrika satış mağazaları kurulabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, H., Çakar, Ö., (2014). Turhal'da (Tokat) sanayi faaliyetleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/5 Spring 2014, p. 513-527, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6879>, ANKARA-TURKEY
- Atış, E. (2014), *Çaycuma ilçesinin coğrafyası*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çavuş, A. (2015), *Trabzon'da sanayileşme ve başlıca sorunlar*, Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi kültür yayınları.
- Doğanay, H. (1989), Erzurum'da yeni bir sanayi bölgesi, Erzurum-Ilıca aksı çevresi, *Coğrafya Makaleleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 84-98.
- Doğanay, H. (1989), "Erzurum yem fabrikasının sanayi coğrafyası özellikleri", *Coğrafya Makaleleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 183-207.
- Doğanay, H. (2011), *Türkiye ekonomik coğrafyası*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Emiroğlu, M. (1966), Zonguldak'ta endüstri ve işgücü münasebetleri, *Ankara Üniversitesi DTGF Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1, 201-223.
- Güner, İ., Yazıcı, H. Ve Doğanay, S. (2001), Trabzon ilinin sanayi coğrafyası özellikleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 5, 159-191.
- Koday, S. Ve Karakuzulu, Z. (2001), Türkiye vagon sanayii (TÜVASAŞ), *Doğu Coğrafya Dergisi*, 5, 251-280.
- Memişoğlu, A. VE Arıcan, T. (2012), Organize sanayi bölgeleri (OSB) ve kümelenme, *T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, 281, 28-29.
- Mutluer, M. (1995), *Gelişimi yapısı ve sorunlarıyla Denizli sanayii*, İzmir: Denizli Sanayi Odası Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi.
- Özgüç, N. (1987), Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin gelişimi, yapısı ve dağılışı, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, 2, 35-70.

- Tümertekin, E. (1969), *Sanayi coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ünal, Ç. (2010), *Türkiye’de sanayi tarihi gelişimi ve bugünkü yapısı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Varol, Ç. (2012), Türkiye’de organize sanayi bölgeleri deneyimi, *T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, 283, 18-19.
- Yaşar, O. (2002), *Sanayi coğrafyası açısından bir araştırma: Türkiye’de tarıma dayalı sanayiler*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Yaşar, O. (2014). Türkiye’de otomotiv ana ve yan sanayi ve Marmara Bölgesi’nde kümelenme, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/6 Spring 2013, p. 779-805, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4718>, ANKARA-TURKEY.
- Yıldırım, H. Ve Yavan, Ö. (2007), “Kit’lerde özelleştirme sonrası yeniden yapılanma: Çaycuma Seka örnek uygulaması” *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 117–138.
- Web 1: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/05/20030517.htm#9>, Erişim Tarihi: 13.04.2015.
- Web 2: <http://www.cayorsan.org.tr/index.php?firmalar>, Erişim Tarihi: 08.07.2014.
- Web 3: https://osbbs.sanayi.gov.tr/FormViewPage.aspx?layoutID=21&FK_ID=274, Erişim Tarihi: 08.07.2015.
- Web 4: <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx>, Erişim Tarihi: 05.10.2015.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Koday, S., Çelikoğlu, Ş. & Atış, E., (2015). “Çaycuma İlçesinde Sanayinin Gelişimi, Yapısı ve Sorunları / Historical Development, Structural Principals and Attendant Problems of the Industry in Çaycuma District”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8832>, p. 135-158.

6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ‘GÖRÜNTÜ KAVRAMI’ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÖĞRENMELEİNİN İNCELENMESİ*

*Aytekin ÇÖKELEZ***

SümeYra ÇİFTCİ YAŞAR

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 6. sınıf öğrencilerinin görüntü kavramı ile ilgili kavramsal öğrenmelerini belirlemek ve bu kavramsal öğrenmelerin kavramın öğretimi süresince nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla öncelikle fen ve teknoloji dersi / fen bilimleri dersi öğretim programları ve alanyazın taranarak çoktan seçmeli ve açık uçlu sorulardan oluşan kavramsal anlama testi geliştirilmiştir. Bu testin Orta Karadeniz Bölgesi’nde bulunan 3 ilde öğretim öncesi 160 ve öğretim sonrası 156 öğrenciye uygulanmasıyla elde edilen veriler, içerik ve frekans analiziyle incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları öğretilen bilgi ile öğretim programında belirtilen kazanımların örtüşmediğini göstermektedir. Sonuçlar ayrıca öğrencilerin görüntü kavramını görme kavramıyla eşleştirdiklerini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, öğretim sonrasında öğrencilerin istedik öğrenmelere sahip oldukları gibi bir takım istenmedik öğrenmelere de sahip olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin açıklamalarında ve çizimlerinde ışıık ışınlarının gözlemcinin gözünden cisme doğru yöneldiğinin gösterilmesi, görme kavramının kavramsal öğreniminde öğrencilerin önemli zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Sonuçları görme kavramının yapılanmasında var olan sorunların, görüntü kavramının kavramsal öğrenimini etkilediğini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fen eğitimi, kavramsal öğrenme, görüntü kavramı.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

Bu makale ikinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** İletişimden sorumlu yazar: Doç. Dr. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, El-mek: cokelez@itu.edu.tr

ANALYZING THE CONCEPTUAL UNDERSTANDING BY GRADE-6 STUDENTS ABOUT IMAGE CONCEPT

ABSTRACT

Optics is essentially an interdisciplinary subject. Physics (the nature of light), physiology (the functioning of the eye) and psychology (the interpretation of visual and colour perception) are all needed for comprehensive discussions of optical phenomena. Image formation is one of the subjects that students cannot easily understand. Some students think that the eyes see body vertically, the eyes are active in seeing, the eyes send something to body to see. The aim of this study is to analyze and compare the conceptual understanding of grade-6 students regarding image concept before and after instruction. The study was carried out with 160 grade-6 students before and 156 students after instruction. The data was analyzed by using the descriptive analysis method. A data collection device consisting of three open-ended questions and one multiple choice question was developed to evaluate students' conceptual understanding about the image concept and its change during instruction. The results of the study show that grade-6 students cannot sufficiently comprehend the image formation and they have various disequilibrium and misconceptions even though they make some progress after instruction. It was seen that there was no overlap between assimilated knowledge and the knowledge figured in the curricula. Results showed that students associate image concept with seeing concept. Students' descriptions and illustrations contained light rays from the object orientation to student's eyes. This shows that students have difficulties in conceptual learning of image concept. Results of the study showed that students' difficulties existing in construction of the seeing concepts effect conceptual learning of the related concept.

STRUCTURED ABSTRACT

According to Ülgen (2001), the learning of concept is the key to other learning. Concepts exist basically with people, and experiences that humans gathered feelings, thoughts and act with integrity. Concept learning is basis of other learning. The physics course success in other science classes are low (Sen, 2003; Mediterranean et al., 2000; Çepni, 1997) as well as abstract physical issues, the image concept is one of them and has not been studied enough in the literature so that this research as conceptual learning of the concept of image is determined.

Optics is essentially an interdisciplinary subject. Physics (the nature of light), physiology (the functioning of the eye) and psychology (the interpretation of visual and colour perception) are all needed for comprehensive discussions of optical phenomena (Feynman et al., 1964, Gregory 1979). Optics instruction using only physics is limited and cannot confront spontaneous knowledge about light. Such instruction often cannot explain those natural phenomena, which intrigue the novice learner (Galili and Hazann, 2000).

Language brings problems of a psychological nature. Historically,

language was developed under the influence of visual perception and well before our present understanding of vision was reached. Thus many linguistic constructions do not conform to present-day scientific knowledge. Phrases such as 'her eyes shine', 'his face radiates light', 'she casts a glance', 'light fills the room', 'the mirror reflects images' and 'the tree casts its shadow' are at odds with contemporary optics (Galili and Hazan, 2000).

In according to the Grade 6 science and technology curriculum, students are expected to learn the reflection and the path followed by the light when it encountered the matter. Additionally, in relation to image formation, the reflection of light on the mirror, the conditions for image formation, and the direction and the length of the image formed are planned to be taught (MEB., 2005b).

The aim of this study is to analyze the conceptual understanding of grade-6 students regarding image concept before and after instruction. This study will therefore address following questions:

- How do students define and schematize the image and how does this change over time?
- How do they explain conceptually the construction of vision and how does this change over time?
- How does their conceptual understanding change during instruction?

In this study, the new school science curricula (MEB, 2013), older school science curricula (MEB, 2015b), and textbooks have been examined to identify the intended development of the conceptualization of the image concept as a result of the prescribed educational program.

A questionnaire consisting of three open-ended and one multi choice questions aimed to discover students' knowledge of the concept of the image. Qualitative data from a survey of students is preferred because it provides more information than a multiple-choice instrument (White and Gunstone, 1992). The questionnaire was developed through consultation with two experienced science teachers, examination of the science and technology curriculum and guidance provided by relevant educational literature.

For the validity of the instrument of data collection, 5 experienced experts - 3 science teachers, 1 Turkish teacher, and 1 academician in science education- were consulted. The collection of data occurred after a pilot study designed to reveal ambiguities, poorly worded questions, or questions that were not understood by the students. To ensure reliability in the analysis of the students' responses, the two researchers were asked to categorize student responses.

The study was carried out with 160 grade-6 students before and 156 students after instruction. The data was analyzed by using the descriptive analysis method. A data collection device consisting of three open-ended questions and one multiple choice question was developed to evaluate students' conceptual understanding about the image concept and its change during instruction.

The analysis of the data was performed in the following stages: (1) Student responses were categorized and grouped into sub-categories by the researchers according to common characteristics of expression and main ideas, frequencies and rates were calculated and in addition, continuous comparisons were made for the purpose of finding common categories among students; (2) Data analyzed from the main and sub-themes obtained was supported with direct quotations from student responses. These quotations were written in italics. Such direct quotations strikingly reflect the ideas and experience of the participant. (3) The findings were explained, connections were drawn and interpretations were made by the researchers. Since one student could offer several characteristics at a time, the total characteristics in the tables (see appendix) exceed the number of students. Because of this, the tables have been drawn up to have each response correspond to a different item.

The analysis of the students' answers shows the various representations and misconceptions that concern the concept of image at the end of level and allows us to see their evolution over the time. Results showed that students associate image concept with seeing concept. Students' descriptions and illustrations contained light rays from the object orientation to student's eyes. This shows that students have difficulties in conceptual learning of image concept. Results of the study showed that students' difficulties existing in construction of the vision concept effect conceptual learning of the related concept.

Results of this Research showed that students has not been learned enough the conceptual learning of the concept of image, and their understanding level is not at the expected level because image concept is an abstract concept and the students at this age are yet in abstract operations phase according to Piaget.

To make the students progress in the appropriation of the abstract concepts, it is not a question of the curriculum, the possibility of progress is based on activities that allow students to rationalize the organization of conceptual knowledge.

It should be used the model and modeling activities to make the students progress in meaningful learning such abstract concepts. On the other hand, the use models and modeling activities by the teachers increase their experience and by the way this experience facilitate and help students appropriation of the abstract concepts (Yurdatapan ve Şahin, 2013).

New experimental research should be designed and realized in order to examine how the students conceptualize the abstract concepts and the effects the new teaching methods on students learning such concepts.

Keywords: Science education, conceptual understanding, image concept.

Giriş

Bilim, örgün bilgiler bütünü olmakla beraber bu bilgilerin kavramlar kullanılarak ifade edilmesiyle oluşur. Bilgiyi ortaya koyan, açıklayan ve bilginin aktarımını sağlayan kavramlar, nesne ya da olayların soyut temsilcileri olduklarından öğrenciler tarafından anlamlandırılmaları her zaman istenilen düzeyde olmamaktadır. Kavramların öğrenilmesinde hedeflenen başarının elde edilememesine açıklama getiren yapılandırmacı öğrenme kuramı; öğrencilerin zihinlerinin, üzerine bilgi yazılabilecek boş bir kâğıt olarak görülmemesi esasına dayanır. Çünkü öğrenciler, içerisinde bulundukları doğal ve sosyal çevrenin etkisinden kaynaklanan bilgilere sahiptir. Bu bilgiler ya da kavramlar, “kavram yanılgıları” (Novak ve Gowin, 1984), “alternatif kavramlar” (Driver ve Easley, 1978) veya “çocukların bilimi” (Gilbert vd., 1982) gibi adlarla ifade edilmektedir. Öğrencinin mevcut bilgi yapısı yeni bilgilerin öğrenilmesinde, zihinde tutulmasında ve uygulanmasında anahtar rol oynar (Canpolat ve Pınarbaşı, 2002). Öyle ki birey, yeni bilgiyi mevcut düşünce biçimleri ve deneyimleri doğrultusunda anlamlandırmakta ve oluşturmaktadır. Bazı durumlarda ön bilgiler, öğrencinin bilimsel olarak doğru kabul edilen bilgilere ulaşmasını engellemektedir ve bunun sonucunda öğrenci tarafından yeni bilgilerin kazanılması zorlaşmakta hatta imkansız hale gelmektedir (Canpolat, Pınarbaşı, Bayrakçeken ve Geban, 2004).

Öğrenmeyi açıklamak için ortaya atılan yapılandırmacı öğrenme kuramı, öğrenenin yeni bilgilerini eskileri üzerine yerleştirdiğini ve bu nedenle öğretim süresince, eski kavramlarla yeni kavramların ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Ayas, 2006). Yeni Fen Bilimleri Dersi öğretim programı yapılandırmacı kuram temelinde hazırlanmıştır. Yapılandırmacı öğrenme kuramında öğrencilerin bilgiyi kendi zihinlerinde ve ön bilgileriyle karşılaştırarak yapılandırmaları sağlanır. Yapılandırma sürecinde öğrenen, temel kavramları öğrenme basamaklarında başarıyla ilişkilendirebilmelidir. Buna göre anlamlı öğrenmenin; bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme alt basamaklarında sırasıyla gelişmesi amaçlanır (Ayvacı ve Devocioğlu, 2008). Her bir kavramın bu basamaklarda başarıyla gelişmesi bir sonra öğrenilecek olan kavrama da temel oluşturmaktadır. Öğrenme, geleneksel öğretimde olduğu gibi öğrenciler öğrenilenleri tekrar ettiğinde değil kavramsal anlamayı gösterebildiklerinde başarıyla gerçekleşir (Özden, 2003). Bu sebeple fen eğitiminde de kavramsal öğrenmeye verilen önem her geçen gün artmaktadır. Kavram öğrenme diğer öğrenmeler için anahtardır ve temelde kavramlar insanlarla, onların duygu, düşünce ve hareket bütünlüğü içinde edindikleri tecrübeleri ile var olurlar (Ülgen, 2001). Kavram öğrenmenin diğer öğrenmelerin temelini oluşturması, fizik derslerindeki başarının diğer fen derslerine göre daha düşüktür (Akdeniz vd., 2000; Şen, 2003).

Soyut fizik konularından biri olan görüntü kavramının ulusal ve uluslararası düzeyde yeterince çalışılmaması sebebiyle araştırma konusu olarak görüntü kavramının kavramsal öğrenimi belirlenmiştir.

Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Görüntü konusunda yapılan bu çalışmada 6. sınıf öğrencilerinin Fiziksel Olaylar öğrenme alanı içinde yer alan Işık ve Ses ünitesindeki ‘görüntü kavramı’ ile ilgili kavramsal öğrenmeler ve bu öğrenmelerin öğretim süreci sonunda geçirdiği değişim incelenecektir. Kavramın öğrenilmesinde öğrencilerin ne gibi zorluklarla karşılaştıkları, öğrenimin istenen düzeyde gerçekleşmeme nedenleriyle birlikte ilk kavramlarda meydana gelen farklılaşma ortaya konulmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

Öğrenciler öğretim öncesi ve sonrasında

- Görüntüyü nasıl tanımlamaktadır? Resim ile nasıl ifade etmektedir?

- Görüntü oluşumunu kavramsal olarak nasıl açıklamaktadır?
- Konu ile ilgili kavramsal öğrenmeleri öğretim süresince nasıl bir değişim göstermektedir?

Alanyazın Taraması

Görüntü konusu optiğin önemli konularından biridir. Öğrenciler bu konuyu hem muğlâk ve zor bulmakta hem de öğretmenlerin bu konudaki yardımını yetersiz bulmaktadır (Galili ve Hazan, 2000). Ayrıca öğrencilerin ışık ve görüntü içeren günlük olayları açıklamakta zorluk çektiklerini ortaya koyan değişik çalışmalar mevcuttur (Langley vd., 1997; Toh vd., 1999; Colin ve Viennot, 2001; Hosson ve Kaminski, 2002; Kocakulah, 2006; Alptekin ve Yılmaz, 2007;). Bu konuda öğrencilerin ön öğrenmeleri önemli olup, önceki deneyimlerini yanlış yorumladıklarından bu konuyu kavramakta zorluk çekmekte ve öğretimden sonra dahi sorulara sezgisel cevaplar verdikleri bilinmektedir (Galili vd., 1991; Kocakulah, 2006).

Çoğu öğrenci gözün cismi dik olarak gördüğünü, görme işleminde gözün aktif olduğunu ve gözün görmek için bir şeyler gönderdiğini düşünmektedir (Hosson ve Kaminski, 2002). Bazı öğrenciler görüntü oluşumunu görme olayı ile ilişkilendirirken bazıları ise aynalarla bağlantılandırmakta, bu oluşumu çizimle açıklayan öğrencilerden bazıları ise çizimlerinde ışın kullanmadıkları görülmektedir (Kocakulah, 2006). Çizimlerinde ışınları kullananların çoğunun ise bu ışınların görüntü oluşumunda nasıl bir rol oynadığı hakkında bilgisi olmadığı, buna karşılık ışısız cisimlerin aynada görüntü oluşturmalarını sadece aynanın bir özelliği olarak oluştuğunu belirtmektedir (Kocakulah, 2006; Langley vd., 1997). Çoğu öğrenci ise cisimden ışığın yayılmasını anlamakta zorluk çekmektedirler (Kocakulah, 2006).

Aynada görüntü oluşumu ve gözün bu süreçteki rolü konusundaki öğrenci görüşlerini inceleyen değişik çalışmalar bulunmaktadır (Galili vd., 1991; Goldberg ve McDermot, 1986; Kocakulah, 2006; Langley vd., 1997; Şen, 2003). Bu çalışmalar, öğrencilerin bu konudaki zorlanmalarının konunun öğretiminden sonra da devam ettiğini göstermektedir. Aynada görüntünün nasıl oluştuğunu anlamak için ışığın aynadan nasıl yansıdığını ve aynı zamanda bir izleyicinin bir görüntüyü nasıl gördüğünü anlamayı gerektirir. Uygulama öncesi ve sonrasında öğrencilerin yarısından fazlası, gözlemcinin bir görüntüyü görmesinin sadece görüntü cismin görüş çizgisinde durduğu durumda mümkün olacağına inandığı bilinmektedir (Galili vd., 1991). Öğrenciler düz aynada görüntü oluşumunu çizimle ifade ettiklerinde, kaynaktan ve gözden aynaya doğru ışınlar çizmişlerdir. Bu durum öğretim sonrasında da devam etmektedir. Öğrenciler gerçek ve sanal kavramlarını tam olarak yorumlayamamaktadır (Alptekin ve Yılmaz, 2007; Kocakulah, 2006).

Galili, Goldberg, ve Bendall (1991) çalışmalarında bazı öğrencilere göre görüntünün, değişik konumlardaki farklı gözlemciler için aynı olmadığını düşündüklerini ortaya koymuştur. Aynı çalışmaya göre öğrencilerden bazıları aynaya olan uzaklık değişirse kendisinin aynada gördüğü miktarın değişeceğini düşünmektedir. Burada cisim ve görüntünün aynadan görüş çizgisi boyunca aynı uzaklıkta olduğunu düşünen öğrencilerin aynaların yansıtan yüzeyler olduğunu düşünmedikleri belirtilmiştir.

Kocakulah (2006) çalışmasında öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun hem öğretim öncesi hem de öğretim sonrasında görüntü oluşumunu düzlem ayna ile açıkladıklarını ortaya koymuştur. Langley vd. (1997) göre ise öğrenciler düzlem aynada görüntünün aynanın arkasında oluşabileceği düşüncesini kavramakta zorlanmaktadır. Kocakulah (2006) ise öğrencilerin düzlem aynada oluşan görüntünün yerini “aynanın üzerinde veya içinde” şeklinde açıkladıklarını belirtmektedir Bununla birlikte öğrenciler soyut bir kavram olan “simetri” kavramını anlamada zorlandıkları için düzlem aynada görüntünün simetrik olduğunu tam olarak kavrayamamaktadırlar. Diğer yandan,

öğrencilerin düzlem aynada sağ-sol tersinmesini bilmedikleri de görülmektedir (Galili vd., 1991; Kocakulah, 2006; Şen, 2003).

Işık ışını kavramının ilköğretim seviyesindeki öğrencilerde henüz oluşmadığı ve tamamen olayları gözlemledikleri gibi resmettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrenciler yansıyan ışınları kullanmak yerine, cisim ve görüntünün aynaya olan uzaklıklarının eşit olmasından faydalanarak görüntü çizimi yapma yoluna gitmişlerdir. Öğrencilerin çizim sırasında karşılaştıkları bu güçlükler henüz “ışın diyagramı” oluşturmak için gerekli bilgilerden yoksun olduklarını göstermektedir (Kocakulah, 2006). Işık ışınları modelinin kullanılması görüntü ve gölge oluşum analizinde bazı zorluklar ortaya çıkarmaktadır (Colin ve Viennot, 2001). Öğrenciler, görüntü oluşumu konusunda, ışık ışınlarının doğası ve rolü ile ilgili anlama zorluklarına sahiptirler (Galili ve Lavrik, 1998).

Görüntü konusunun anlamlandırılmasında dilsel yeteneğin önemli olduğunu ortaya koyan değişik çalışmalar mevcuttur (Guesne, Driver, ve Tiberghien, 1985; Goldberg ve McDermot, 1987; Galili ve Hazan, 2000; Hosson ve Kaminski, 2002; Kocakulah, 2006). Dilsel yapıda bulunan “gözleri parlaması”, “gözlerin ışık saçması/yayması”, “ışığın odayı doldurması”, “aynanın görüntüyü yansıtması”, “bir bakış atmak”, “ağacın gölgeyi yansıtması” gibi bilimsel bilginin yapısına uymayan bilgiler öğrencilerin kavramsal anlamalarında önemli bir engel oluşturmaktadır (Galili ve Hazan, 2000; Hosson ve Kaminski, 2002). Bazı öğrenciler “sanal” yerine “simetrik” sözcüğünü kullanmaktadır. Bu durum ders sırasında kullanılan dilin ne kadar önemli olduğunu ve kullanılan sözcüklerin özenle seçilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Kocakulah, 2006). Farklı bir çalışma (Goldberg ve McDermot, 1987) ise öğrencilerin görüntüyü açıklarken “görüş”, “vizyon”, “göz/gözler” ve “imaj” kelimelerini kullandıklarını ortaya koymuştur.

Program Analizi

Görme ve görüntü oluşumu ile ilgili olarak Hayat Bilgisi (MEB, 2009a) ve 4, 5 (MEB, 2005a) ve 6. Sınıf (MEB, 2005b) Fen ve Teknoloji dersleri öğretim programları incelendiğinde aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Öğrenciler, 4. sınıfa kadar Hayat Bilgisi dersi öğretim programında yer alan ‘Fiziksel Olaylar’ öğrenme alanı, ‘Işık ve Ses’ ünitesine temel oluşturan aydınlık-karanlık kavramlarını ayırt etme becerilerini kazanmışlardır (MEB, 2009a). 4. Sınıfın sonunda ise varlıkları karanlıkta net olarak görülemeyeceğini, görebilmek için ışığın gerekli olduğunu keşfetmeleri hedeflenmiştir. Işık kaynaklarıyla ilgili olarak; bazı cisimlerin çevrelerine ışık yaydıklarını gözlemlmeleri sağlanmıştır. Bazı cisimlerin ise ışık kaynağı olmayıp ışık kaynaklarının varlığında ışık yayıyormuş gibi göründükleri belirtilerek ‘yansıma’ olayını sezmeleri sağlanmıştır. Aydınlatma teknolojilerine değinilmiş; mum, gaz lambası ve ampulün teknoloji ürünü olduğu vurgulanmıştır. Işığın bir enerji türü olduğunu sezdirilmiştir (MEB, 2005a).

5. Sınıf Fen ve Teknoloji öğretim programında öğrencilerin, ışığın madde ile etkileşimiyle ilgili olarak saydam, yarı saydam ve saydam olmayan maddeleri, gölge oluşumunu ve bununla ilgili bir doğa olayı olan Güneş ve Ay tutulması olaylarını keşfetmeleri hedeflenmiştir. Yeni bir kavram olan ışığın iki nokta arasında doğrusal bir yol ile yayıldığı etkinliklerle kazanılmış ve basit ışın çizimleriyle uygulama yapılmıştır. Işığın bir engelle karşılaşmadığı sürece her yönde yayılabileceğini keşfetmeleri hedeflenmiştir. Böylelikle üst sınıflarda işlenecek ışığın bir madde ile karşılaştığında yansıyabileceği ve kırılabileceği konularına temel oluşturulur (MEB, 2005a).

4. ve 5. Sınıf Fen ve Teknoloji dersinde ışık ile ilgili ışık kaynakları, ışığın görmedeki rolü ve ışığın yayılması konuları işlenerek ışığın madde ile etkileşimi sonucunda yansıyabileceği kazanımının temelleri atılmıştır.

6. Sınıf fen ve teknoloji öğretim programı incelendiğinde, öğrencilerin ışığın madde ile karşılaştığında yansıması ve izleyeceği yolu öğrenmeleri ayrıca ışık kaynağı olmayan cisimlerin nasıl görüldüğünü öğrenmeleri hedeflenmektedir. Ayrıca görüntü oluşumu ile ilgili olarak, ışığın aynada nasıl yansıdığı, görüntü oluşması için gerekli şartlar ve oluşan görüntünün boyu ve yönünün öğretilmesi planlanmaktadır (MEB, 2005b).

Yeni fen bilimleri dersi öğretim programında (MEB, 2013) ise görüntü oluşumu konusu “Düz ayna, çukur ayna, tümsek ayna” konularının anlatılırken aşağıdaki kazanımlar doğrultusunda 7. Sınıfta öğretilmektedir:

- Ayna çeşitlerini gözlemler ve kullanım alanlarına örnekler verir.
- Düz, çukur ve tümsek aynalarda oluşan görüntüleri karşılaştırır.
- a. Özel ışınlarla görüntü çizimine girilmez.
- b. Çukur aynada cismin görüntüsünün özelliklerinin (büyük/küçük, ters/düz) cismin aynaya olan uzaklığına göre değişebileceği belirtilir (s. 34).

Yöntem

Bu araştırma öğrencilerin “görüntü” kavramın kavramsal öğrenilmesinde öğrencilerin ne gibi zorluklarla karşılaştıkları, öğrenimin istenen düzeyde gerçekleşmeme nedenleriyle birlikte ilk kavramlarda meydana gelen farklılaşmanın nedenlerinin ortaya konulması amacıyla yapılmış nitel bir çalışmadır. Bu çalışmada, araştırma modeli olarak analitik araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve araştırmacıya ortamda herhangi bir değişiklik yapmadan var olan durumla çalışma imkânı sağlayan betimsel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır (Çepni, 2007, s.34, 76).

Katılımcılar

Samsun, Ordu ve Giresun illerinden tesadüf, olarak seçilen 3 orta okulun 6. sınıflarında uygulanan araştırmaya konu işlenmeden önce 160, konu işlendikten sonra ise 156 öğrencinin katılımı sağlanmıştır. Bu araştırma, 2012-2013 eğitim-öğretim yılının II. dönemi, kavramın öğretiminden önce ve sonra olmak üzere 4 hafta arayla uygulanmıştır. Öğretim birbirine yakın deneyime sahip olan öğretmenler tarafından geleneksel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tüm öğrencilerin aynı eğitimi aldıkları varsayılmıştır.

Veri Toplama Aracı

İlk aşamada 4-6. Sınıfların fen ve teknoloji dersi öğretim programı incelenmiş ayrıca ulusal ve uluslararası alanyazın taraması yapılmıştır. Sonraki aşamada öğretim programı ve alanyazın taraması sonuçları göz önünde bulundurularak görüntü kavramı ve görüntü oluşumu konusunda 3 açık uçlu ve 1 çoktan seçmeli sorudan oluşan bir test (Bkz. Ek-1) hazırlanmıştır. Açık uçlu sorulardan oluşan testler çoktan seçmeli testlere göre çok daha fazla bilgi sağlamaktadır (White ve Gustone, 1992). Hazırlanan testin önce 6 öğrenci ile pilot uygulaması gerçekleştirilmiş, ayrıca 3 tecrübeli Fen ve Teknoloji dersi öğretmeni, 1 Türkçe dersi öğretmeni ve bir fen teknoloji eğitimi alanında çalışan öğretim üyesi görüşü doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak son hali verilmiştir. Bu düzeltmeler; Türkçe ifadelerin anlaşılmasında, fen bilimleri ve eğitim alanında anlam kargaşasına neden olacak gereksiz ifadeler ve yazım yanlışları ortadan kaldırılarak yapılmıştır. Ayrıca öğrencilerin verdikleri cevaplarla araştırmacıların ölçmek istediği özellikler arasındaki kayma önlenerek şekilde sorularda gerekli düzeltmeler yapılmıştır (Şeker ve Saygı, 2013).

Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesi sürecinde aşağıdaki adımlar izlenmiştir. (1) Öğrencilerden toplanan test formları numaralandırılmıştır. (2) Öğrencilerin cevapları, ifadelerdeki ortak özelliklere ve ana fikre göre araştırmacı tarafından oluşturulan kategorilere ve alt kategorilere yerleştirilerek frekansları ve yüzdeleri hesaplanmıştır, ayrıca diğer öğrencilerle ortak kategorilerin belirlenmesi amacıyla sürekli karşılaştırılmıştır (Creswell, 1988). (3) Elde edilen alt ve ana temalara göre ayrıştırılan veriler, öğrenci cevaplarından doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Bu alıntılar italik yazıyla yazılmıştır. Yapılan bu doğrudan alıntılar katılımcı görüşlerini ve deneyimlerini çarpıcı bir biçimde yansıtır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). (4) Bulgular araştırmacı tarafından açıklanmış, ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmada öğrencilere sorulan sorular ve öğrencilerin cevapları bu bölümde tablolar halinde incelenmiştir. Değerlendirme sürecinde öğrencilerin cevapları, ilişkilendirdikleri kavramlara bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Öğretim öncesinde öğrencilerin sahip oldukları ön bilgilerin öğretim sonrasında gösterdikleri değişim, oranlarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 1 (bkz. sonraki sayfa) incelendiğinde öğretim öncesi görüntü kavramını *görme olayı* ile açıklayan öğrenciler %55, öğretim sonrası %49’dur. Bununla beraber görüntü kavramını *düzlem ayna* ile açıklayanlar öğretim öncesinde %12 iken öğretim sonrasında %37’e ulaşmıştır. Öğrenciler görüntü kavramını *görme olayı* ve *düzlem ayna* dışında *televizyon/bilgisayar/kamera/projeksiyon/sinema perdesi/fotoğraf/resim* (%16; %5), *gölge oluşumu* (%4; %1), *görme olayı* ve *düzlem ayna* (%1; %1) ifadeleriyle açıklamıştır.

Öğretim öncesi öğrencilerin yarıdan fazlası, öğretim sonrası ise yarıya yakını görüntü kavramını *görme olayı* ile açıklamaya çalışmaktadır. Öğretim öncesinde öğrencilerin yaklaşık 1/3’ü *görme olayı* başlığı altında görüntüyü “*cisimleri görme/görünen şey/gözün algılaması*” olarak düşünen öğrencilerin açıklamaları; “*Görüntü bir cismi, bir eşyayı veya bir varlığı görmektir.*”, “*Görme olayıdır.*”, “*Görüntü bir şekle kendisini veya resmini gösterir. Görüntü bir nesneye görüntü vermesidir.*” İfadeleri ile açıklarken öğretim sonrası öğretim sonrasında öğrencilerin %11’i “*Görüntü bir cismin gözle görülebilen kısmıdır. Günlük hayatta gündüzleri görüntümüz daha çok belli olur. Çünkü gündüz ışık kaynağı güneştir.*” İfadesi ile açıklamaktadır. Bu durum öğrencilerin önemli bir bölümünün görüntü kavramı ile ilgili istendik bir kavramsal değişim gerçekleştiremediğini göstermektedir.

Öğretim öncesinde yalnızca bir öğrenci, öğretim sonrasında ise öğrencilerin %18’i “*Işık ışınlarının cisimden göze yansımaları*” sonucu görme olayının gerçekleştiğini düşünmektedir. Öğrenciler, “*ışık ışınlarının cisimden göze yansımaları*”, “*gözden cisme ışık ışını yayılması*”, “*ışık ışınlarının cisimlere çarpması*” ve “*ışık ışınlarının cisimden yansımaları*” ifadelerini kullanarak görme olayındaki ışık ışını-cisim-göz ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. Öğretim sonrasında bazı öğrencilerin açıklamaları şöyledir: “*Görüntü ışığın bir cisme çarptıktan sonra gözümüzde bıraktığı ize denir. Bunu günlük hayatımızda karşımızda duran kalemin üzerine ışık çarparak gözümüzde bıraktığı izle biz bu kalemi görebiliriz örneğiyle açıklayabiliriz.*” (Bkz. Şekil 2a), “*Görüntü bir cismi ışık kaynağından gelen ışınlarla maddeye çarpıp gözümüze gelir ve görüntü oluşur. Odada yanan ampulden ışının koltuğa çarpıp gözümüze gelmesi örnek olabilir.*”

Tablo 1. “Görüntü nedir? Çizerek açıklayınız. Günlük hayattan örnek veriniz.” Sorusuna Verilen Öğrenci Cevapları

Öğrenci Cevapları		Ön Test		Son Test	
		N	%	N	%
Görme olayı	Cisimleri görme/görünen şey/gözün algılaması	53	33	17	11
	Işık ışınlarının cisimden göze yansımaları	1	1	28	18
	Işık sayesinde/aydınlanma	17	10	11	7
	Cisimlerin şekli/rengi	7	4	8	5
	Gözden cisme ışık ışını yayılması	8	5	3	2
	Işık ışınlarının cisimlere çarpması	1	1	5	3
	Işık ışınlarının cisimden yansımaları	1	1	4	3
	Toplam	88	54	76	49
Düzlem ayna	Bir cismin aynada görünmesi/aynada görüntü oluşması	13	8	38	24
	Aynada yansıma	6	4	19	12
	Toplam	19	12	57	37
Televizyon/bilgisayar/kamera/projeksiyon/sinema perdesi/fotoğraf/resim		25	16	9	5
Gölge oluşumu		7	4	1	1
Görme olayı & düzlem ayna		2	1	1	1
Diğer		10	6	6	4
Cevapsız		9	5	6	4
Toplam		160	100	156	100

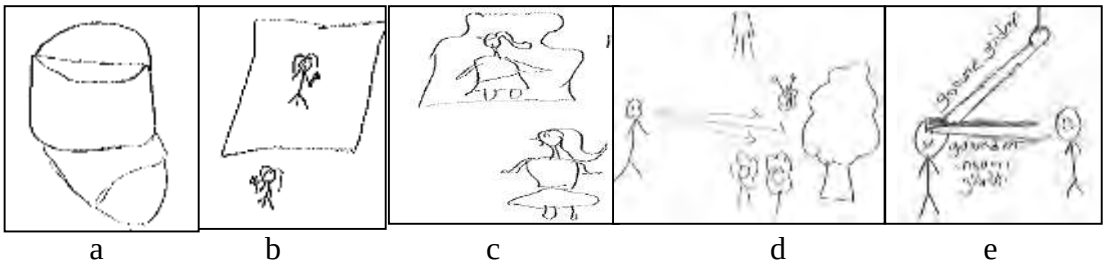
6. Sınıf fen ve teknoloji öğretmen kılavuz kitabında yer alan “Işık kaynağı olmayan cisimlerin görülebilme nedenini ışığın yansımalarıyla açıklar.” (MEB., 2010a: s. 221) kazanımı ve “Cisimler Böyle Görünür” adlı alternatif etkinlikteki “Görme olayının gerçekleşmesi için cisimden yayılan veya yansıyan ışık ışınlarının gözümüze ulaşması gerekir.” bilgisi ışığında öğrencilerde istendik kavramsal değişim sağlanmıştır (MEB., 2010a: s. 224). Bunun yanında öğretim öncesinde bir öğrenci “ışık ışınlarının cisme çarpması”nın yeterli olacağını düşünürken öğretim sonrasında ise 3 öğrenci; “Işık bir nesneye çarpar görüntü verir.”; ışık ışınlarının cisimden yansımalarının görüntü oluşturacağını düşünmektedir. Öğretim öncesi yine bir öğrenci ve öğretim sonrası ise 4 öğrenci görüntüyü şu şekilde ifade etmişlerdir: “Işık ışınları bir cisme çarpar ve cisim aydınlanır. İnsan gözü bunu algılar ve cisme bakar. İnsanın gözle görüp beyniyle algıladığı şey cismin görüntüsüdür.”. Veriler, Akdeniz vd.’nin (2001) çalışmalarında belirlediği “Cisimlere ulaşan ışınlar, cismin üstünde kalır ve onları görünür hale getirir.” yanlışını destekler nitelikte olup öğrencilerin ışık ışını-cisim-göz arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla kuramadıklarını ortaya koymaktadır. Öğretim öncesi ve sonrası bu düşünceye sahip öğrenci çizimlerinde, görme olayı gerçekleşirken ışık ışınlarının izlediği yol (Bkz. Şekil 1d, 1e) ve ışığın doğrusal yayılması konusunda (Bkz. Şekil 2e) kavram yanlışları saptanmıştır. Öğretim sonrasında da saptanan bu kavram yanlışlarının sebebinin öğrencilerin ışık ışınlarının aldığı yolu ve doğrusal yayıldığını gözlemleyememeleri ile birlikte kavramsal öğrenmenin istendik düzeyde gerçekleşmemesi olduğu düşünülmektedir.

Öğretim öncesinde öğrencilerin %8’i görüntüyü “bir cismin aynada görünmesi/aynada görüntü oluşması” ifadelerini kullanarak tanımlarken bu oran öğretim sonrasında %24’a çıkmaktadır. Öğretim öncesi %4 oranında “aynada yansıma” ifadesini kullanan öğrencilerin bazıları şu açıklamaları yapmıştır: “Görüntü insanların ve aynanın vb. şeylerde oluşturduğu şekildir. Bu şekil bizim şeklimizin yansımalarıyla oluşur. Aynanın yanına gittiğimizde bizim görüntümüz oluşur.”. Öğretim sonrası %12 oranına ulaşan öğrenci açıklamalarından biri şöyledir: “Biz görüntümüzü başka bir yere yansıyarak görürüz. Örnek; aynada kendimizi görmek veya

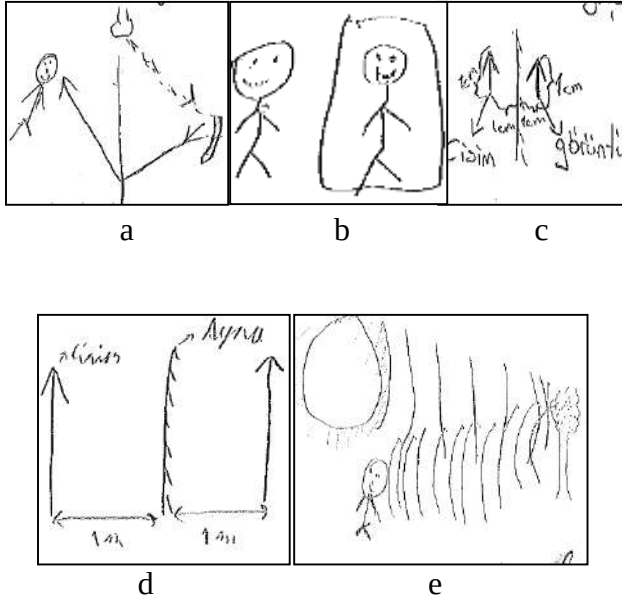
kamerada kendimizi görmek.”. Görüntünün aynada yansıma olayı sonucunda gerçekleştiğini belirten öğrenciler, kavramsal değişimin sağlandığını ortaya koymuştur. Kocakulah’ın (2006) da çalışmalarında rapor ettiği gibi öğretim sonrasında görüntüyü düzlem ayna ile açıklayanların oranında artış görülmektedir.

Öğretim öncesi öğrencilerin %12’si görüntüyü “televizyon/bilgisayar/kamera/projeeksiyon/sinema perdesi/fotoğraf/resim” ile ilişkilendirirken bu oran öğretim sonrasında %4’e kadar gerilemektedir. Öğretim öncesinde yer alan bazı ifadeler şu şekildedir: “Görüntü bir ışıqla meydana çıkar mesela resim çekiliriz.”. “Bir cismin görünüş durumu. Sinemada perdeye yansıtılan görüntülerdir.”. Öğrenciler, fen ve teknoloji dersinde bir fizik terimi olarak öğretilen ancak Türkçe’de sinema, televizyon ve bilgisayar terimi (TDK, 2011) olarak da kullanılan görüntü kavramını karıştırmaktadır. Öğretim öncesinde öğrencilerin %4’ü görüntü oluşumunu gölge ile açıklamıştır: “Görüntü bir cismin güneşin etkisiyle oluşan bir gölgedir. Bu gölgeler güneşin durumuyla cismin veya kişinin eğik, dik gibi şekiller oluşabilir. Bu duruma da görüntü denir.”, “Işık demetlerinin önüne engel koyarsak görüntü oluşur.” (Bkz. Şekil 1a). Öğretim sonrasında ise bir öğrenci “görüntü” ve “gölge” kavramlarını birbirini yerine kullanmıştır. Görüntüyü “televizyon/bilgisayar/kamera/projeeksiyon/sinema perdesi/fotoğraf/resim” ve “gölge” ile açıklayan öğrenci oranlarında öğretim sonrasında belirlenen gerileme, kavram karmaşasının azaldığını göstermektedir.

Öğretim öncesinde öğrenci cevaplarında düzlem aynada görüntünün özellikleriyle ilgili bir ifade bulunmamaktadır. Öğretim sonrasında ise 6. sınıf fen ve teknoloji öğretim programında yer alan düz, çukur ve tümsek aynalarda oluşan görüntülerin özelliklerini içeren kazanımdan (MEB., 2005b, s. 167) hareketle öğrencilerin görüntünün özelliklerini ortaya koydukları çizim (Bkz. Şekil 2c, 2d) ve ifadeler yer almaktadır: “Görüntü (aynada) biz aynanın önüne gelince aynada gördüğümüz bizim görüntümüzdür. Görüntü; kendi tabirime göre bir cismin gözde oluşturduğu şekil, cisim, nesne veya genel olarak bir varlıktır. Görüntü sanal ve gerçek olarak ikiye ayrılmaktadır. Örneğin düz aynalarda biz sanal görüntümüzü görürüz ya da televizyon izleriz. Televizyonda gördüklerimiz orada anlatılanların görüntüsüdür.” (Bkz. Şekil 2b). “Görüntü, bir cismin aynada ters veya düz, küçük veya büyük gösterimidir.”. Bu ifadelerde görüntünün özelliklerinden olan ancak 6. sınıf fen ve teknoloji öğretim programında yer almayan sanal ve gerçek kavramlarına rastlanmaktadır. Bununla birlikte öğrenci çizimleri, düzlem aynada görüntünün simetrik olması sonucunda sağ-sol tersinmesinin oluşması ile ilgili doğru bilgiler içerdiği gibi (Bkz. Şekil 1c) kavram yanılgıları da içermektedir (Bkz. Şekil 1b). Alanyazındaki çalışmalarda da (Anıl ve Küçüközer, 2010; Galili vd., 1991; Jones vd., 1994; Kocakulah, 2006; Şen, 2003) saptanan bu kavram yanılgısının kaynağının “simetri” kavramının kazandırılmaya başlandığı ilköğretim 2. sınıf matematik dersinde (MEB; 2009b) verilen bilgiler olduğu düşünülmektedir.

Şekil 1. Öğretim Öncesi Öğrenci Çizimleri

Şekil 2.Öğretim Sonrası Öğrenci Çizimleri

Tablo 2. “Görüntü nasıl oluşur? Çizerek açıklayınız.” Sorusuna Verilen Öğrenci Cevapları

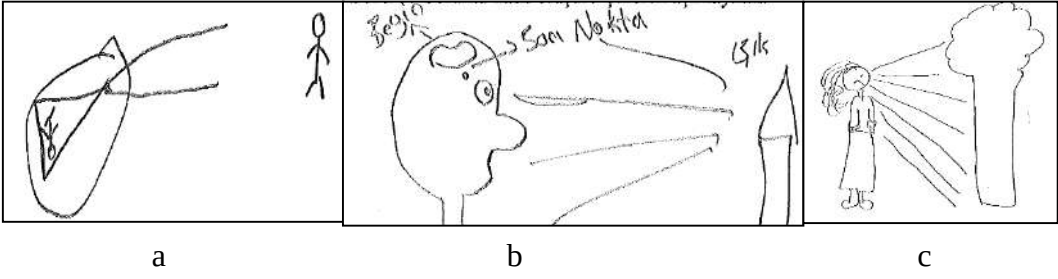
Öğrenci Cevapları		Ön Test		Son Test	
		N	%	N	%
Görme olayı	Işık ışınlarının cisimden göze yansımaları	4	3	39	25
	Işık sayesinde/aydınlanma	25	15	11	7
	Cisimleri görme/görünen şey/gözün algılaması	23	14	8	5
	Işık ışınlarının cisimlere çarpması	18	11	8	5
	Gözden cisme ışık ışını yayılması	11	7	7	4
	Işık ışınlarının cisimden yansımaları	1	1	8	5
	Cisimlerin şekli/rengi	2	1	1	1
	Toplam	84	52	82	52
Düzlem ayna	Bir cismin aynada görünmesi/aynada görüntü oluşması	18	11	23	15
	Aynada yansımaları	4	3	9	6
	Işık ışınlarının cisimden aynaya yansımaları	2	1	17	11
	Işık ışınlarının aynadan yansıyarak göze gelmesi	-	-	3	2
	Toplam	24	15	52	34
Televizyon/bilgisayar/kamera/projeksiyon/sinema perdesi/fotoğraf/resim		21	13	8	5
Gölge oluşumu		8	5	5	3
Parlak/yansıtıcı/su/cam yüzeyi		-	-	2	1
Görme olayı & düzlem ayna		1	1	1	1
Diğer		13	13	2	1
Cevapsız		9	6	4	3
Toplam		160	100	156	100

Bu tabloya göre görüntü oluşumunu ayrıntılarıyla anlatmaları istenilen öğrenciler öğretim öncesi ve sonrası %52 oranında görme kavramını kullanmışlardır. Öğretim öncesi ve sonrası görüntü oluşumunu *görme olayı* ile açıklayan öğrenci cevaplarında gözden çıkan ışınların cisimlere ulaşmasıyla görmenin tanımlandığı çizimler bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3c, 4g). Anıl ve Küçüközer’in (2010) 9. sınıf öğrencilerinin önbilgilerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmadaki “ışınların cisimden değil gözlemciden çıkarak yayıldığı” kavram yanlışlığını destekler nitelikte olan bu çizimler, öğrencilerin 9. sınıfta sahip oldukları kavram yanlışlarının 6. sınıfta da var olduğunu göstermektedir. Işık ünitesinin temelinde olup oldukça kökleşmiş bu yanlışların, ışık ile ilgili kavramların kavramsal öğreniminde yeni kavram yanlışlarını tetiklediği düşünülmektedir.

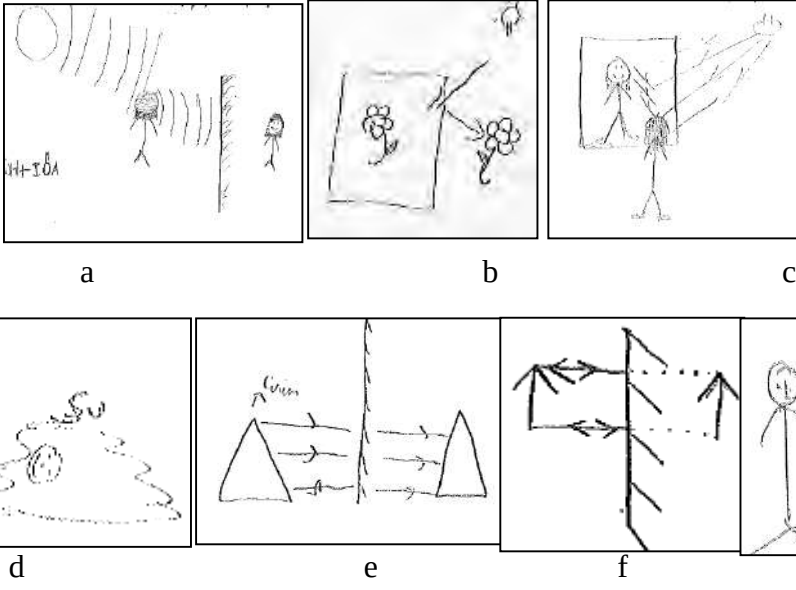
Görüntünün nasıl oluştuğuna düzlem ayna ile açıklama getiren öğrencilerin oranları, öğretim öncesi %15, öğretim sonrası ise %34 oranındadır. Öğrencilerin düzlem ayna ile ilgili açıklamaları *bir cismin aynada görünmesi/aynada görüntü oluşması* (%11; %15), *ışık ışınlarının cisimden aynaya yansması* (%1; %11), *aynada yansıma* (%3; %6), *ışık ışınlarının aynadan yansıyarak göze gelmesi* (%0; %2) başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Öğretim öncesinde öğrencilerin %11’i, *bir cismin aynada görünmesi/aynada görüntü oluşması* ifadesiyle herhangi bir cismin ya da kendisinin aynada görünmesinin görüntü oluşturacağını düşünmektedir. Bu oran öğretim sonrasında %15’e yükselmektedir. Işık ışını-cisim-ayna etkileşimini açıklayan *ışık ışınlarının cisimden aynaya yansması* düşüncesi öğretim öncesi öğrencilerin %1’i, öğretim sonrası %11’i tarafından benimsenmektedir ve öğretim sonrası bir öğrenci şu açıklamayı getirmiştir; “*Işın bir cisme çarparak aynaya yansır ve bu sebeple görüntü oluşur.*” (Bkz. Şekil 4a). *Işık ışınlarının aynadan yansıyarak göze gelmesi* öğretim öncesi hiçbir öğrenci tarafından belirtilmezken öğretim sonrasında 3 öğrenci tarafından belirtilmiştir; “*Yandaki aynada görüldüğü gibi enerji çeşidi olan ampul aynaya ışınları göndermiş ayna da ışınları bizim gözümüze gelir ve aynadaki görüntüyü böylece görürüz.*” (Bkz. Şekil 4b). “*Kaynaktan çıkan ışın aynaya çarpar ve gözümüze gelir. Gözümüze gelen ışığın sayesinde cismi görürüz.*” (Bkz. Şekil 4c). Fen ve teknoloji ders kitabında (MEB., 2010b: s. 227) bir düzlem aynanın önünde durduğumuzda bizden yansıyan ışığın ayna yüzeyine çarpıp aynadan yansıyarak tekrar gözümüze gelip görüntü oluşturduğu bilgisi yer almaktadır. Buna rağmen öğrenim sonrasında “*ışık ışınlarının cisimden aynaya yansması*” görüşü beklenenin altındadır (%1; %11). Öğrencilerin ön bilgilerinden kaynaklandığı düşünülen kavram yanlışları saptanmıştır. 5. sınıf fen ve teknoloji dersinde “*Bir kaynaktan çıkan ışığın, doğrular boyunca yayıldığını fark eder.*” kazanımı ile öğrencilerin ışığın doğrusal yayıldığı bilgisini kazanmaları (MEB., 2012: s. 201) beklenmektedir ancak öğrenim sonrası öğrenci çizimlerinde ışık ışınlarının dalgalar halinde yayıldığı resmedilmiştir (Bkz. Şekil 4a).

Öğretim sonrasında 2 öğrencinin ayna dışında günlük hayatta karşılaştıkları parlak, yansıtıcı yüzeylerin, su ve cam yüzeyinin de görüntü oluşturabileceğini düşünmektedirler: “*Görüntü suya, aynaya... gibi yansıtıcı maddelere baktığımızda bize geri gelerek gözümüzün gördüğünde görüntü oluşur.*” (Bkz. Şekil 4d). Benzer şekilde 6. sınıf fen ve teknoloji ders kitabında “*Rüzgarsız bir günde bir su birikintisinde veya gölde kendi görüntümüzü görebiliriz.*”, “*Buruşuk olmayan alüminyum folyo da ışığı düzgün yansıttığı için net görüntü verir.*” (MEB., 2010b: s. 225, 226) ve öğretmen kılavuz kitabında arkası gümüş kaplanmış cam tabağın bir ayna gibi davranacağı (MEB., 2010a: s. 226) örnekleri yer almaktadır.

Görüntü oluşumunu “*gözde görüntü oluşumu*” ile açıklayan bir öğrenci “*Görüntü gözlerimizde oluşan mercekle ters olarak yansıtmasıdır. Şekilde görüldüğü gibidir.*” (Bkz. Şekil 3a) şeklinde ifade ederken başka bir öğrenci ise “*Işık göze gelir orada sarı noktaya o da beyne gider görüntü algılanır.*” (Bkz. Şekil 3b) ifadesiyle tanımlamaktadır. Bu öğrencilerin 4, 5 ve 6. sınıf fen ve teknoloji dersi ile ilgili kazanımlarda verilmeyen duyu organlarının yapıları; göz merceği ve sarı lekeyle ilgili bilgiye sahip oldukları görülmektedir.

Şekil 3. Öğretim Öncesi Öğrenci Çizimleri

Şekil 4. Öğretim Sonrası Öğrenci Çizimleri

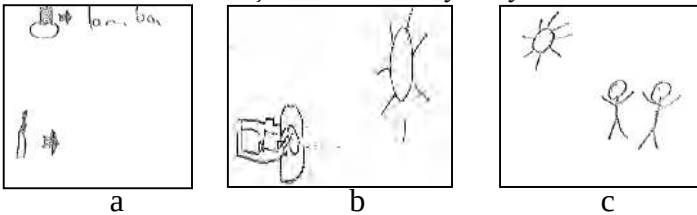
Öğrencilere görüntü oluşturmak için ihtiyaç duyulanların sorulduğu soruya ait veriler Tablo 3'te verilmektedir. Düzlem aynada görüntü oluşturmak için ayna, cisim ve ışık kaynağı gerekli iken öğrenci cevaplarında televizyon/bilgisayar/perde/resim malzemesi, beyin/göz, ışık kaynağı, cisim, ışık kaynağı ve öğrenci, ışık kaynağı, cisim ve öğrenci, parlak/pürüzsüz/yansıtıcı yüzey ifadeleri bulunmaktadır. Görüntü oluşturmak için; ayna, cisim ve ışık kaynağı (%0; %9), ayna ve ışık kaynağı (%1;%7), ayna (%4;%6), ayna ve cisim (%0; %4) gerektiğini belirtilen öğrenci oranlarında öğretim sonrası dikkate değer bir artış görülmektedir. Öğretim sonrasında bir öğrenci, lamba, cisim ve aynaya ihtiyacı olduğunu “*Lambanın ışınları cisme çarpar ve cismin görüntüleri aynada oluşur.*” (Bkz. Şekil 6c) ifadesiyle belirterek ışık ışınlarını ışık kaynağından cisme, cisimden aynaya göndermiştir. Başka bir öğrenci ise görüntünün aynanın arkasında ve sanal olduğunu düşünmektedir: “*Görüntü oluşturabilmek için ışık kaynağına ihtiyaç duyarız. Işık olmadan göremeyiz. Bir de bazı teknik bilgilerle teknoloji harikası görüntüler oluşturabiliriz. Fakat ben o kadar kapsamlı bilgiye sahip olmadığım için aynada oluşan görüntüyü açıklayacağım. Görüntü düzdür. Aynanın arkasında oluşur. Sanaldır (zahiridir).*” (Bkz. Şekil 6a). Bu açıklamalar öğrencilerin günlük hayatla fen ve teknoloji dersinde öğrendiği bilgileri ilişkilendirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

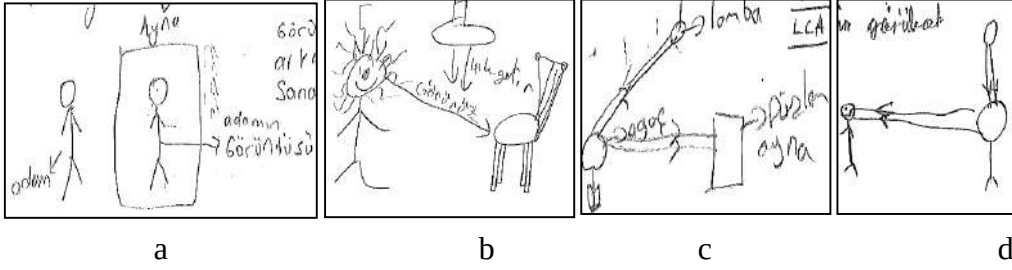
Tablo 3. “Görüntü oluşturmak için nelere ihtiyacımız vardır? Nedenlerini açıklayınız.” Sorusuna Verilen Öğrenci Cevapları

Öğrenci Cevapları	Ön Test		Son Test	
	N	%	N	%
Işık kaynağı	46	29	32	21
Işık kaynağı ve cisim	18	11	40	26
Cisim	14	9	7	4
Işık kaynağı, cisim ve öğrenci	4	2	14	9
Ayna, cisim ve ışık kaynağı	-	-	13	9
Televizyon/bilgisayar/perde/resim malzemesi	12	8	6	4
Ayna ve ışık kaynağı	1	1	11	7
Ayna	7	4	9	6
Işık kaynağı ve öğrenci	8	5	4	2
Ayna ve cisim	-	-	7	4
Parlak/pürüzsüz/yansıtıcı yüzey	5	3	3	2
Beyin/göz	4	2	-	-
Gölge oluşumu	3	2	-	-
Ayna ve öğrenci	2	1	-	-
Diğer	9	6	3	2
Cevapsız	27	17	7	4
Toplam	160	100	156	100

Öğrenciler, öğretim öncesi ve sonrasında ışık kaynağı (%29; %21), ışık kaynağı ve cisim (%11; %26), cisim (%9;%4), ışık kaynağı, cisim ve öğrenci (%2; %9) cevaplarında yoğunlaşmaktadır. Bu cevaplar, görüntü kavramını görme olayı ile açıklayan öğrencilere aittir ve yalnızca ışık kaynağının yeterli olacağını düşünen öğrencilerin oranı azalmasına karşın küçümsenemeyecek düzeydedir (%29; %21). Bu öğrencilerin açıklamaları şöyledir: “Işığa ihtiyacımız vardır çünkü karanlık bir ortamda bir şey göremeyiz ve gözlerimizin mercekle büyür.”, “Lambayla mum. İkisi de odayı aydınlatır.” (Bkz. Şekil 5a), “Cisme, o cismi görürüz ve görebilmemiz için ışığa ihtiyacımız olur.” (Bkz. Şekil 6b), “Işık kaynağına çünkü ışık olmazsa cisimler görülemez yani ışık kaynağı olduğunda ışınlar yansıma yapacak yani cisim görülecek.” (Bkz. Şekil 6d). Bir öğrenci, cisimlerin renklerinin de görünmelerinde etkili olduğunu düşünmektedir: “Işığa ihtiyacımız vardır. Işık olmazsa karanlık bir odada hiçbir şey göremeyiz. Fakat açık renkte, göze çarpıcı bir renkte olan eşyayı görebiliriz.”. Öğrenci, görmek için ışığın gerekli olduğunu kavrayabilmiştir ancak ışık ışını ile cisim arasında bir ilişki kuramamıştır. Cisimlerin görülebilme nedenini ışık ışınlarını yansıtıcıları değil cisimlerin renklerine göre ışık yaymasına bağlayarak kavram yanılgısına düştüğü anlaşılmaktadır.

Diğer cevaplar arasında ise bir öğrenci “Işık olması, elektrik ve güneş olması.” (Bkz. Şekil 5b) cevabını vermiştir: “Görüntü oluşumu”nun “gölge oluşumu” ile açıklandığı “Güneşe, aynaya, eşyalara, hayvanlara ihtiyaç vardır. Güneşten gölgesi olur.” (Bkz. Şekil 5c). İfadeler, öğrencilerin gölge ve görüntü kavramlarını karıştırdıklarını ortaya koymaktadır.

Şekil 5. Öğretim Öncesi Öğrenci Çizimleri

Şekil 6. Öğretim Sonrası Öğrenci Çizimleri

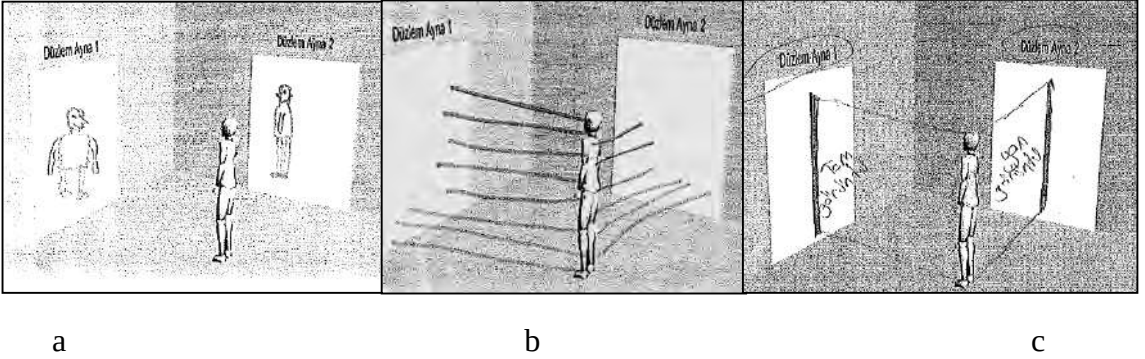
Tablo 4. “Öğrencinin hangi aynada görüntüsü oluşur? İşaretlediğiniz seçeneğin sebebini açıklayınız.” Sorusuna Verilen Öğrenci Cevapları

Öğrenci Cevapları		Ön Test		Son Test	
		N	%	N	%
a) Sadece 1 numaralı aynada	Öğrenci 1 numaralı aynaya baktığı için sadece 1 numaralı aynada görüntüsü oluşmuştur.	7	4	6	4
	-	1	1	3	2
	Toplam	8	5	9	6
b) Sadece 2 numaralı aynada	-	5	3	-	-
	2 numaralı ayna yandadır.	1	1	1	1
	Toplam	6	4	1	1
c) Her iki aynada da	-	54	34	47	30
	1 numaralı aynaya baktığında önden görünür, 2 numaralı aynada yandan görünür.	39	24	31	20
	İki aynanın da önünde durmaktadır.	34	21	30	19
	Öğrenciden yansıyan ışık ışınları her iki aynaya da çarpar.	3	2	15	10
	Öğrencinin hangi aynaya baktığının önemi yoktur.	2	1	7	4
	1 numaralı aynada oluşan görüntü 2 numaralı aynaya yansır.	2	1	5	3
	Her iki aynanın da görüş alanına girer.	1	1	4	2
	Toplam	135	84	139	88
d) Aynaların hiçbirinde	Aynalara uzak olduğu için hiçbir görüntü oluşmaz.	2	1	1	1
Cevapsız		9	6	6	4
TOPLAM		160	100	156	100

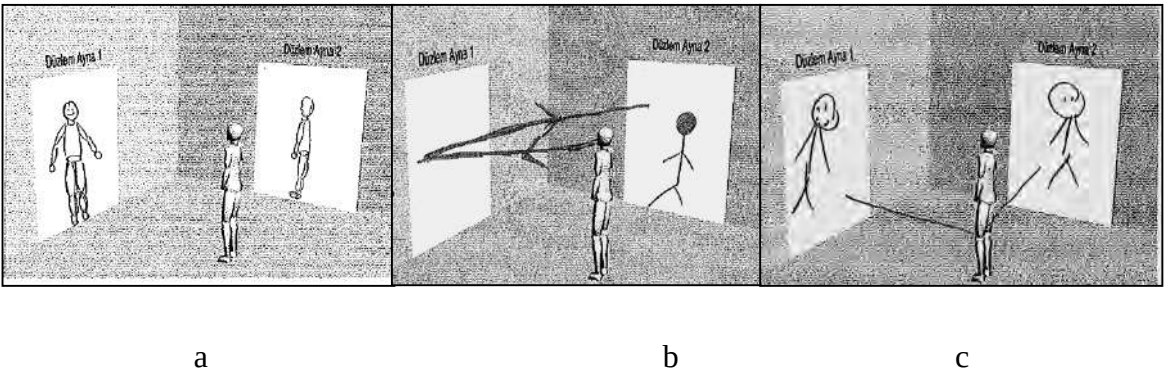
Öğrencinin yüzünün dönük olduğu 1 numaralı aynada görüntüsünün oluştuğuna açıklama getiren öğrenciler, öğretim öncesi ve sonrası aynı oranda (%4; %4) öğrenci “Öğrenci 1 numaralı aynaya baktığı için sadece 1 numaralı aynada görüntüsü oluşmuştur.” cevabını vermektedir (Bkz. Şekil 8b). Öğrencilerin sahip oldukları bu kavram yanlışlığına Galili ve Hazan’ın (2000)

çalışmasında da rastlanmaktadır. Bu konuda bazı öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir: “Çünkü o çocuk önündeki aynaya bakar ve onda yansıma olur.”, “Bir cisme bakarken görüntü oluşur. Yani bir cisim yan taraftaysa bakmıyorsa o bir görüntü değildir.”. Ancak doğru seçeneği işaretleyerek “Öğrencinin hangi aynaya baktığının önemi yoktur.” açıklamasını getiren öğrenci sayısında artış görülmektedir (%1; %4) (Bkz. Şekil 7a, 7c, 8a, 8c), bu öğrencilerin cevapları ise şöyledir: “Çünkü çocuk iki aynanın karşısında ama sadece 1 numaralı aynaya bakıyor diye 1 numaralı aynada resmi çıkmaz. 2 numaralı aynada da 1 numaralı aynada da resmi çıkar.”, “Aynalar yansıtıcı özelliğe sahiptir. Görüntünün oluşması için kişinin hangi aynaya baktığının bir önemi yoktur.”. Aynalarda görüntü oluşumunu “Öğrenciden yansıyan ışık ışınları her iki aynaya da çarpar.” ifadesiyle açıklayancevaplar (%2; %10) bulunmaktadır. Bu cevaplar, öğretim sonrası tam anlamıyla istenilen nitelikte olmasa da aynada görüntü oluşurken ışık ışınlarının aldığı yolu belirtmektedir (Bkz. Şekil 7b, 8b).

‘Görüş alanı’ kavramı, öğretim öncesi 1, öğretim sonrası 4 öğrencinin cevaplarında yer almaktadır. Ancak 6. sınıf fen ve teknoloji öğretim programı incelendiğinde ‘görüş alanı’ kavramı sınırlamalar içinde “Aynalarda görüş alanı kavramı bu seviyede verilmeyecektir.” uyarısıyla bulunmaktadır (MEB., 2010a: s. 227). Bu durum öğrencilerin günlük yaşamlarından bu kavram hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir.

Şekil 7. Öğretim Öncesi Öğrenci Çizimleri

Şekil 8. Öğretim Sonrası Öğrenci Çizimleri

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma sonucunda öğrencilerin görüntü kavramını başta görme olayı olmak üzere aydınlanma, cisimlerin şekli/rengi gibi ifadelerle açıkladığı, ışık ışını ile görme arasında ilişki kurabilenlerin ise cevap ve çizimlerinde ışık ışınlarının cisimlere çarpması, ışık ışınlarının cisimden yansması, ışık ışınlarının cisimden göze yansması ve gözden cisme ışık ışını yayılması gibi ifadelerle ilişkilendirdikleri gözlenmiştir. Bazı öğrencilerin cevaplarında ise alanyazını (Guesne vd., 1985) destekleyecek şekilde “*Bir nesneyi görmek için gözlerimizin ışığa ihtiyacı yoktur, sadece o nesneye bakmak yeterlidir.*” bulgusuna ulaşılmıştır. Veriler, öğretim öncesinde öğrencilerin görme kavramı ile ilgili bazı kavram yanlışlarına sahip olduklarını göstermektedir. Öğrenciler, öğretimden sonra düzlem ayna ile ilgili yaptıkları açıklamalarda ve çizimlerde gözlemcinin gözünden aynaya ışık ışını göndermiştir. Bu bağlamda 6. sınıf seviyesinde “*Işık kaynağı olmayan cisimlerin görülebilme nedenini ışığın yansması ile açıklar.*” kazanımı (MEB., 2005b: s. 165) ile kavramsal öğrenimi sağlanamayan görme kavramı, görüntü oluşumu ile ilgili kavram yanlışlarına neden olmaktadır. Öğretmenlerin düzlem aynada görüntü oluşumunu anlatmadan önce öğrencilerin görme kavramıyla ilgili ön bilgilerini yoklaması ve mevcut yanlış öğrenmeleri düzeltmeleri gerektiği ve bu sayede öğrencilerde istendik kavramsal öğrenmeler sağlanabileceği düşünülmektedir.

Görüntü oluşumunu görme olayı ile açıklayan öğrencilerden 3’ü öğretim öncesinde gözde görüntü oluşması ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Duyu organlarından olan gözde görüntü oluşması kabul edilebilir bir açıklama iken yalnızca görme ya da ışık ışınlarının cisimden göze yansması vb. açıklamaları 6. Sınıf seviyesinde görüntü kavramı için kabul edilebilir bulunmamaktadır. Çünkü fen ve teknoloji öğretim programında görme olayı ve görüntü oluşumu farklı kazanımlarda ancak aynı sınıf seviyesinde ve aynı ünite kapsamında kazandırılmaktadır (MEB., 2005b). Böylelikle öğrenciler, görme olayının öğretimi sırasında *yansımaya* kavramıyla da ilk defa bu üniteye karşılaşmaktadır. Ardı ardına verilen bu kavramlar birbiri ile ilişkili olduğundan, herhangi birinde meydana gelebilecek bilgi eksikliği ya da kavram yanlışlığı diğerinin kavramsal öğrenimine engel olup yeni kavram yanlışlarını ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Bu bağlamda görme kavramının 5. sınıf kazanımlarına dâhil edilerek görüntü kavramından daha önce kazandırılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Görme kavramının ders kitabındaki yeri ayrıntılandırılarak ve daha fazla zaman ayrılarak kavram yanlışlarının oluşmasının engellenebileceği düşünülmektedir.

Görüntü oluşturmak için ışık, ışık kaynağı, cisim, ışık kaynağı, cisim ve öğrenci, ışık kaynağı ve öğrenciye ihtiyaç duyduğunu belirten öğrencilerin de görme olayını görüntü oluşumunu açıklamak için kullandıkları görülmektedir. Görüntü kavramını düzlem ayna ile açıklayan öğrencilerin “*bir cismin aynada görünmesi*” gibi günlük hayattaki gözlemlerine dayalı cevapları bulunmaktadır. Günlük hayattan örneklerle yapılan açıklamalar, öğrencilerin ön bilgilerinin kavramsal öğrenmelerine etkisini ortaya koymaktadır. Görüntü kavramı televizyon, bilgisayar, kamera, projeksiyon, sinema perdesi, fotoğraf, resim gibi kavramlar yerine kullanılmıştır. Öğrenci kavramlarının bilimsel kavramlardan daha kapsamlı ve genel olması, bazı durumlarda öğrencilerin farkında olmadan da bir anlamdan diğerine kayma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Topkaya, 1996). İlköğretim 6. sınıf fen ve teknoloji öğretim programında görüntünün açık bir tanımına rastlanmamaktadır. Öğrencilerin birbirinden farklı ifadeler kullanmaları, onların, bu tanımları kendi günlük yaşantılarında gözlemledikleri olaylardan çıkarımlar yaparak oluşturduklarını göstermektedir (Cansüğü Koray ve Bal, 2002). Ders kitaplarında düzlem aynada görüntü oluşumu ile ilgili deneysel öğrenmeler gerçekleştikten sonra öğrencilerin farklı anlamlara kaymamaları için görüntünün tanımının verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma öğrencilerin, “*Baktığımız aynada görüntümüz oluşur, bakmadığımız aynada oluşmaz.*” kavram yanlışlığına sahip olduklarını göstermektedir. Ders kitabında bu kavram yanlışlığı ile ilgili herhangi bir etkinlik, deney ya da uyarı bulunmamaktadır. Öğrencilerin öğretim sonrasında kavramsal öğrenmelerinin değişiklik göstermemesi nedeniyle öğretmenlerin de bu yanlışlığa değinmedikleri düşünülmektedir. Ders kitabında öğretim öncesinde de öğrencilerde bulunan bu yanlışlığın giderilmesine yönelik bir deneye ya da etkinliğe yer verilmesinin uygun olacağı ve böylelikle öğrenciler istedik kavramsal öğrenmelere sahip olabilecekler, düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları, görüntü kavramının kavramsal öğreniminin istedik düzeyde olmadığını, kazanımların gerçekleşme oranlarının beklentileri karşılamadığını ortaya koymaktadır. Bunun sebebi olarak görme, yansıma ve görüntü kavramlarının soyut kavramlar arasında yer alması gösterilebilir. Çünkü Piaget’e göre 6. sınıf öğrencileri somut işlemler dönemindedir ve soyut kavramları anlamlı öğrenmeleri güçleşmektedir. Konuyu somutlaştırıcı ve günlük hayatla ilişkilendirici etkinliklere ağırlık verilerek istedik anlamlı öğrenmenin sağlanabileceği düşünülmektedir.

Ayrıca derslerde model ve modelleme etkinlikleri kullanılarak öğrencilerin bu tür soyut kavramları anlamlı öğrenmeleri sağlanabilir. Diğer yandan, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının soyut kavramları öğretmede faydalanılacak model ve modelleme etkinlikleri hakkında uygulamalar yapmaları son derece önem taşımaktadır (Yurdatapan ve Şahin, 2013).

Bu kavramların öğrenciler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı, kavram yanlışlıklarının nasıl giderilebileceği gibi konuları incelemek amacıyla deneysel araştırmalar tasarlanabilir ve bu şekilde farklı materyallerin yöntemlerin kullanılmasıyla gerçekleştirilecek öğrenmelerin geleneksel yöntemlerle gerçekleşecek öğrenmelerle karşılaştırılarak zengin öğrenme ortamları ve yeni yöntemler ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, A.R., Yıldız, İ. & Yiğit, N. (2001). İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Işık Konusundaki Kavram Yanılgıları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 72-78.
- Alptekin, S. & Yılmaz, A. (2007). Optik Konusunun 9. Sınıf Müfredatına Alınmasının Öğrenci Başarısına Etkisi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 157-165.
- Anıl, Ö. & Küçüközer, H. (2010). Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Düzlem Ayna Konusunda Sahip Oldukları Ön Bilgi ve Kavram Yanılgılarının Belirlenmesi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(3), 104-122.
- Ayas, A. (2006). *Fen ve teknoloji öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ayvacı, H.Ş. & Devecioğlu, Y. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin Fizik Kavramlarını Günlük Yaşamla İlişkilendirme Düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(24), 69-79.
- Canpolat, N. & Pınarbaşı, T. (2002). Fen Eğitiminde Kavramsal Değişim Yaklaşımı-I: Teorik Temeller. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10(1), 59-66.
- Canpolat, N., Pınarbaşı, T., Bayrakçeken, S. & Geban, Ö. (2004). Kimyadaki Bazı Yaygın Yanlış Kavramlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 135-146.
- Cansüngü Koray, Ö. & Bal, Ş. (2002). Fen Öğretiminde Kavram Yanılgıları ve Kavramsal Değişim Stratejisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10(1), 83-90.

- Colin, P. & Viennot, L. (2001). Using Two Models in Optics: Students' Difficulties and Suggestions for Teaching. *American Journal of Physics*, 69(S1), S36-S44.
- Creswell, J.V. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, 3. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Driver, R. & Easley, J. (1978). Pupils and Paradigms: A Review of Literature Related to Concept Development in Adolescent Science Students. *Studies in Science Education*, 5, 61-84.
- Galili, I., Goldberg, F., & Bendall, S. (1991). Some Reflections on Plane Mirrors and Images. *The Physics Teacher*, 29, 471-477.
- Galili, I. & Hazan, A. (2000). The Influence of an Historically Oriented Course on Students' Content Knowledge in Optics Evaluated By Means of Facets-Schemes Analysis. *American Journal of Physics*, 68(7), 3-15.
- Galili, I. & Lavrik, V. (1998). Flux Concept in Learning About Light: A Critique of The Present Situation. *Science Education*, 82, 591-614.
- Gilbert, J.K., Osborne, R. & Fensham, P.J. (1982). Children's Science and Its Consequences for Teaching. *Science Education*, 66(4) 623-633.
- Goldberg F.M. & McDermott, L.C. (1986). Student Difficulties in Understanding Image Formation By A Plane Mirror. *The Physics Teacher*, 24(8), 472-481.
- Goldberg, F.M. & McDermott, L.C. (1987). An Investigation of Student Understanding of The Real Image Formed By A Converging Lens or Concave Mirror. *American Physics Teacher*, 55(2), 108-119.
- Guesne, E., Driver, R., & Tiberghien, A. (1985). *Children's ideas in science*. Milton Keynes, UK: Open University Press.
- Hosson, C. & Kaminski, W. (2002). Les yeux des enfants sont-ils des « porte-lumière » ?. *Bulletin de l'Union des Physiciens*, 840, 143-160.
- Jones, B.L., Collis, K.F., Watson, J.M., Foster, K. & Fraser, S.P. (1994). Images in Mirrors: Recollections, Alternative Explanations and Modes of Cognitive Functioning. *Research in Science Education*, 24, 191-200.
- Kocakulah, A. (2006). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Görüntü Kavramı ve Düzlem Aynada Görüntü Oluşumu ile İlgili Kavramsal Anlamaları. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 157-173.
- Langley, D., Ronen, M. & Eylon B.-S. (1997). Light Propagation and Visual Patterns: Preinstruction Learners' Conceptions. *Journal of Research in Science Teaching*, 34(4), 399-424.
- MEB. (2005a). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programı ve kılavuzu 4-5. sınıflar*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2005b). *İlköğretim Fen ve Teknoloji Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu 6-7-8. Sınıflar*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2009a). *İlköğretim 1, 2 ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı Ve Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.

- MEB. (2009b). *İlköğretim Matematik Dersi 1-5. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2010a). *İlköğretim 6. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2010b). *İlköğretim 6. Sınıf Fen ve Teknoloji Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2012). *İlköğretim 5. Sınıf Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2013). *İlköğretim Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı 5-8. Sınıflar*. Ankara: MEB Yayınları.
- Novak, J.D.& Gowin, D.B. (1984). *Learning How to Learn*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Şen, A.İ. (2003). İlköğretim Öğrencilerinin Işık, Görme ve Aynalar Konusundaki Kavram Yanılgılarının ve Öğrenme Zorluklarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 176-185.
- Şeker, S. S., ve Saygı, C. (2013). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimine İlişkin Tutumlarını Ölçmeye Yönelik Ölçek Geliştirme Çalışması. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8, 8, 1237-1246.
- TDK. (2001). *Türkçe Sözlük*. (11. Baskı). Ankara: Saray Matbaacılık.
- Toh, K.-A., Boo, H.-K. & Woon, T.-L., (1999). Students' Perspectives in Understanding Light and Vision. *Educational Research*, 41(2), 155-162.
- Topkaya, H. (1996). *Effect of Activity Based Instructional Strategy on Students' Understanding of Light and Its Properties at 6th Grade*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Ankara.
- Ülgen, G. (2001). *Kavram Geliştirme*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- White, R. & Gustone, R. (1992). *Probing Understanding*. London: The Falmer Press.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurdatapan, M. & Şahin, F. (2013). DNA Kavramları ile İlgili Animasyon ve Model Kullanılmasının Fen Bilgisi Öğretmenliği Öğrencilerinin Öğrenmelerine Etkisi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8, 8, 2303-2313.

EK 1: Kavramsal Anlama Testi

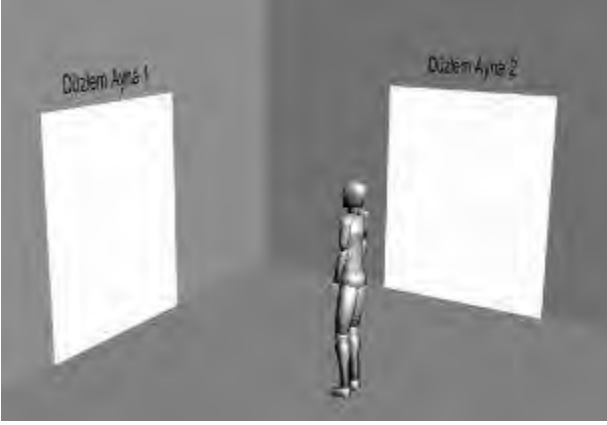
Soru 1: Görüntü nedir? Çizerek açıklayınız. Günlük hayattan örnek veriniz.

Soru 2: Görüntü nasıl oluşur? Çizerek açıklayınız.

Soru 3: Görüntü oluşturmak için nelere ihtiyacımız vardır? Nedenlerini açıklayınız.

Soru 4: Şekildeki öğrencinin önünde ve yanında düzlem aynalar vardır. Öğrenci, 1 numaralı aynaya bakmaktadır.

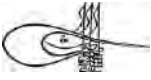
Öğrencinin hangi aynada görüntüsü oluşur? İşaretlediğiniz seçeneğin sebebini açıklayınız.

- a) Sadece 1 numaralı aynada görüntüsü oluşmuştur.
- b) Sadece 2 numaralı aynada görüntüsü oluşmuştur.
- c) Her iki aynada da öğrencinin görüntüsü oluşmuştur.
- d) Aynaların hiçbirinde öğrencinin görüntüsü oluşmamıştır.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çökelez, A., Çiftçi Yaşar, S., (2015). “6. Sınıf Öğrencilerinin ‘Görüntü Kavramı’ İle İlgili Kavramsal Öğrenmelerinin İncelenmesi / Analyzing The Conceptual Understanding By Grade-6 Students About Image Concept”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8703>, p. 159-180.

DİJİTAL OYUNLARDA KULLANILAN SUBLİMINAL MESAJLARIN GERÇEKLİK ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: GERÇEKLİK EŞİĞİ KAVRAMI*

*Sefer DARICI***

ÖZET

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital oyunlar gün geçtikçe gerçek dünyanın simüle edilmiş bir kopyası haline gelmektedir. Dijital oyunlar bu bağlamda, gerçekliğin kopyalanarak kendine özgü sunumuyla yeniden üretildiği ve kolektif hazın içerisine gömülmüş ikna mesajlarıyla değer aktarımının ve dönüşümünün yapıldığı eşsiz bir mecradır. Kapitalizmin küresel pazardaki bir ikna makinası olan dijital oyunlar için, çocuğun zihnine ulaşabilmenin en etkili yollarından biri subliminal uyaranlardır. Gerçeklik algısının her yeni sürümde arttırılarak sunulduğu bu oyunların taşıdıkları bilinçaltına yönelik imgesel ipuçları ve çağrıştırmalar davranış ve algısal düzeyde değişikliklere neden olmaktadır. Bilinçaltına yönelik bu uyaranların dijital gerçekliğin “gerçek gibi” algılanmasına neden olan eşik sınırı aşmaya katkısı olduğu kabul edilebilir.

Dijital oyunların içerisinde taşıdıkları efektler, imajlar, sesler, hareket ve hatta koku ile gerçek hayatta beş duyu organı ile algıladığımız uyaranların özelliklerine her seferinde bir adım daha yaklaşmaktadır. Adeta ‘gerçekmiş gibi’ algılamamıza neden olan ve gerçek hayat ile iç içe geçirilen bu kopyalar zamanla birbirlerinin yerini almaktadır.

Bu çalışmada Dünya genelinde dijital ortamda oynanan bir oyundaki iki karakter amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiş ve bilinçaltı mesajlar açısından içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. İçerik çözümleme bulgularından elde ettiğimiz veriler bilinçaltına yönelik uyaranların sadece eşik değerlerin altında ve fark edemeyeceğimiz bir şekilde verilmediğini, aynı zamanda fark edilebilecek bir şekilde verilmekle beraber kültürel kodlarla ve arketiplerle farklı şekilde çağrıştırılarak ta sunulabileceğini göstermektedir. Sonuçlar yeni bir kavram olarak “gerçeklik eşiği” bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: subliminal mesaj, subliminal uyaran, bilinçaltı mesaj, gerçeklik eşiği, gerçeklik algısı, dijital oyun

* Bu makale 7-8 Mayıs 2015 tarihlerinde Erzurum’da düzenlenen 1. Uluslararası Oyun ve Oyuncak Kongresi (1. International Play and Toy Congress)’nde sunulan sözlü bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Cumhuriyet Üniversitesi, El-mek: seferdarici@gmail.com

A STUDY TO FIND OUT THE EFFECTS OF SUBLIMINAL MESSAGES USING IN DIGITAL GAMES ON PERCEPTION OF REALITY: THE CONCEPT OF THRESHOLD OF REALITY

ABSTRACT

By developing technology, the digital games are becoming a simulated copy of real life increasingly. Digital games, in this context, is a unique course where duplicated reality is served with its original presentation, as well as value transfusion and transformation are conducted via persuasion messages embedded with collective pleasure. For digital games which are global 'persuasion machines' of the capitalism, subliminal stimulus is one of the most effective ways to reach a child's mind. The clues of subconscious imagery and evocative of those games, whose perception of reality is presented as enhanced by each version, induces changes in the behavioral and perceptual level. The perception of reality created by using subliminal messaging techniques leads to a crossing of the threshold of reality in advance.

They carry effects of digital games, images, sounds, movement and even smell to approach a step further each time for what the characteristics of the stimuli which we perceive with five senses in real life. These copies are substituted by each other over time which is nested with real life and almost 'like the truth' that causes our perception.

In this study, one game which are played on worldwide digital platforms are selected by purposeful sampling method and are subjected to content analysis in terms of subliminal messages. Data derived from findings of the content analysis demonstrate that subliminal stimulus is not only present either below the level of threshold value or qua unawareness, but also by the way of awareness evoked in company with cultural codes and archetypes. The results are discussed in the context of "threshold of reality" which is presented as a novel scientific concept.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

Vast and even endless opportunities offered by the technology alienates the individual both himself/herself and the real world and brings with it the perception risk the "virtual reality" as though it were real (Köse, 2015: 57). In the context of the relationship between the body and consciousness, the perception of reality exposing to the digital alteration shows itself us in real life like physical incarnation of an existence taking place in subliminal (Er, 2009: 88). The contribution of visual tools such as digital games, cinema and television is very great in reaching the unpredictable sizes of limits between fiction and reality (Göker, 2015: 263).

In many studies carried out, it has been understood that digital adaptations carrying stimulus toward the subliminal through applications such as increased reality and virtual reality creates different effects (positive or negative) on human behavior, perception, behavior and decision-making mechanisms (learning, automatic learning, selective behavior, autism, tendency to aggression and violence tendency to brand

and logo, academic achievement, automobile use, astronomy, virtual reality therapy, advertising appreciation level, geometry learning and self-sufficiency sense, 3D subliminal learning, task-related test works, etc.) (Nuijten et al., 2013:5-21; Chalfoun&Frasson, 2008:125; Andersson et al., 2015:1; Bolte&Lappe, 2015:545; Ratan& Sah, 2015:367; Martín-Gutiérrez et al., 2014:752; Vignais et al., 2015:12; Hamari et al., 2016:170; Kneer et al., 2016:142; Chen et al., 2016:477; Nielsen, 2015:45; Aktamış& Arıcı, 2013:58; İbili & Şahin, 2015:332; Ökmen et al., 2013:70; Riemer&Schrader, 2015:160; Giard&Guitton, 2016:614,615; Riener et al., 2014:51; Aranyi et al., 2014:33; Negri et al., 2014:33)

1. Subliminal messages

Subliminal messages are generally given under the difference threshold values of sense organs. But there are some subliminal messages used above the difference threshold values by means of benefitting from feature that subliminal is sensitive against continuous repetition as well as subliminal messages used based on continuous repetition by means of changing their structures partially or completely. The stimuli given below the physical limits that a human can consciously be perceived cannot be discerned but they may be perceived by brain.

In a series of event-related study made by using fMRI, it has been shown that subliminal stimuli / messages (text expressions and especially various facial expressions) become effective in sections of the brain related to realization and automatizing of the behavior and also it has been determined that the blood flow to relevant zones (amygdala, hippocampus, anterior cingulate, primary visual cortex, ventral prefrontal cortex etc.) increases without being aware of individuals and there are responses not emerging in consciousness level of the mind (Luo et al., 2004: 414-421; Nomura et al., 2004: 352-363; Brooks et al., 2012: 2962-2973; Bernat et al., 2001: 11-34). These studies prove that subliminal process and stimuli affecting them become very effective on the human perception, behaviors and attitudes.

Also in many studies made by Dijksterhuis et al. (Dijksterhuis et al., 2002: 203; Dijksterhuis, 2004: 345; Dijksterhuis et al., 2005: 193-202; Dijksterhuis et al., 2008: 2-8; Dijksterhuis & Aarts, 2010: 467-490), it has been shown that in what way the subliminal process becomes effective on our decisions and behavior and that how the subliminal stimuli effects the people.

2. Content Analysis

2.1 League of Legends Game

Two characters peculiar to host in Turkey of the game are remarkable (only visible when the game is entered from Turkey). One of them is Fatih Tryndemer and other Barbaros Gangplank. In the visual expressions which are examined in concern with two characters, no any hidden subliminal messages / stimuli below the difference threshold values is not available. But it has been seen that semantic clues given above the difference threshold values and will be able to become effective on subliminal as well as reminder images and verbal symbols are available.

3. Threshold of Reality Concept and Discussion

The data we obtained from the findings of content analysis shows that the stimulus toward subliminal is not only given below threshold values and in such a way that we cannot notice, but only they may be presented by means of reminding in a different way with the cultural codes and archetypes while they are given in a discernable way.

Practices such as increased reality and virtual reality that the perception of reality is reversed can make the individual a part of the world created by him/her. Such a world created by the digital reality may give the permanent messages to user, which may become effective on user's perception, attitudes and behaviors. In the event that the visual images in the digital setup of the games have cultural fragments from the past and also remind the religious symbols, this situation may make a lasting impact on subliminal. The child who identifies himself/herself with the character might have a mental structure rebuilt in time by this impact without even realizing.

The image created by the game character may not be completely cut off from the presence of the outside world in the mind of a child who has lost his/her perception of reality. In fact, the outside world can exist without being character. However, the existence of the character may become an element making the outside world meaningful when considered from the viewpoint of a child who has lost his/her perception of reality.

As highlighted in the experimental studies mentioned in literature and in our study, the repetition of the stimulus given toward subliminal is extremely important in forming the remembrance, perception, attitude and behavior. The effect of stimulus toward the subliminal in games or similar games we have examined may vary depending on the playing time of individual and even the dependency ratio of individual, if individual is addict. It may be assumed that a child playing the game at regular intervals within today expose more than once to similar subliminal stimuli. It can be predicted that this situation may create changes in perception depending on repetition together with reminders of stimuli.

As it has been in psychological syndromes; if the two elements being unrelated to each other are continuously given and presented together, when one of them is remembered after a while, the other element may be remembered as well. When two symptoms that are seemingly unrelated to each other come together in any way, they can transform into a single fact and can be treated altogether in the mental process.

It can be assumed that the reality simulated in digital games may take the place of the "real truth" after a while depending on associative repetition and perceptive integration. When all and any archetypes and templates to provide the establishment of connection with long-term memory are presented with subliminal stimuli, the digital reality fictionalized in the brain by sense organs may take the place of the "real truth". The meaning of objects, concepts and expressions in real life may replace with thing presented to the child in "digital reality".

If the reality given in a digital way takes place of original reality in real life, the individual may place the digital world instead of real life and perceive the thing given him / her like a real situation. The games

increased the reality and further appealing to sense organs change the perception of reality interpreted by the brain. Digital reality may take place of "real truth" as perceptual.

In this context, there must be a structure defined by us as "threshold of reality" and showing the perceptual boundaries between the real world and the digital reality. **Threshold of reality is a limit to be exceeded to ensure that the reality stimulated in a digital environment takes place of "real truth" as perceptual in time.** It is considered that this concept will provide a different perspective and become useful for studies to be carried out in this area in the future.

Key Words: subliminal message, subliminal stimuli, threshold of reality, threshold of perception, digital game

Giriş

Geçmişten günümüze oyunun ve oyuncağın insan yaşamında çok önemli bir yeri olmuştur. Daha çok çocukları eğlendiren bir araç olarak görülen oyun ve oyuncak günümüzde bir sektör haline gelmiştir. Oyunun geçmişteki temel ve yalın anlamından sıyrılarak, alınıp satılabilen bir pazarlama nesnesi olması; küresel rekabet anlayışı, teknolojik gelişmeler ve iletişim olanaklarının artışıyla birlikte çok daha geniş kitlelere ulaşabilmesini sağlamıştır.

Teknolojinin hızlı değişimi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve internetin yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmesine paralel olarak oyun ve oyuncağın içeriği, etkileşim süresi ve insan üzerindeki etkisi de değişmiştir. Teknoloji odaklı bir hayat ve yaşam tarzı, diğer insanlarla ve dünyayla kurulan ilişkinin şeklini ve içeriğini de değiştirmiştir. Bu değişiklikler insanları ve olayları görme biçimlerini, algılama şekillerini, düşünme tarzlarını ve davranış kalıplarını da farklılaştırmıştır. Böylece bireyler, farklı bir toplumsallaşma deneyiminin ve sürecinin aktörleri haline gelmişlerdir. Ancak teknolojinin sunduğu bu geniş ve hatta sonsuz imkânlar kişiyi kendisine ve gerçek dünyaya yabancılaştırarak “sanal gerçekliği” gerçekmiş gibi algılama riskini de beraberinde getirmektedir. (Köse, 2015:57)

Sanal gerçeklik sunulan ile birey arasındaki dinamik ilişkiler ortamıdır. Girilen bu dinamik etkileşim ile sanal gerçeklik içindeki bir kişide, yaşayan bir ortamın içinde olma algısı oluşturulabilir. Zaman ve mekâna ilişkin parametreler deneyimlenebilir veya bu verilere müdahale etme imkânı bulunabilir. Veri bağlantıları sayesinde fizik dünyaya sanal görüntüler indirilerek melez gerçeklikler oluşturmak ve kullanıcıyı mekândan bağımsız kılmak ya da eşzamanlı birden fazla varoluş yanılmasına sokmak mümkün olabilmektedir. (Kuruüzümcü, 2010:94)

Sanal ortamlar zaman ve mekân farkını ortadan kaldırarak, gerçek ile hayali olanın sınırlarını belirsiz kılmaktadır. Sonuçta gerçekmiş gibi deneyimleyebileceğimiz bir dünya yaratmaktadır. Dahası bu sanal dünyanın gerçekliği, gündelik hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. (Timisi, 2003:26)

Bireyler sanal ortamda kendilerine gerçekmiş gibi yaşanan bir çevre yaratmaktadır. Bu çevre onlar için adeta ikinci bir yuva haline gelmektedir. Sanal ortamdaki bu paralel dünya, günlük hayattaki ikinci bir gerçeklik haline dönüşmüştür. Gerçek yaşamdaki ilişkiler bütünü – aile, arkadaşlar, tanıdıklar, iş arkadaşları, amirler, komşular vs. sanal gerçekliğe aktarılmaktadır. (Sucu, 2012:55)

Göker vd. de zaman ve mekândan soyutlanan bireyin, doğal bir sürecin sonucu gibi, kendisini güncele ve gündelik hayata dair şekillendirdiğini belirtir. Böylece bireyin sanal dünyada

tecrübe ettiği gerçeklik, toplumsal hayatında tecrübe ettiği gerçekliğe denk düşmektedir.(Göker vd., 2010:185,186)

Teknolojinin gelişip, bedenin üzerini, etrafını sarması ve hatta bedenin içine girerek “ikinci doğa” olarak nitelendirilen yeni bir mekân algısı oluşturduğu görülmektedir. Bu başat bir şekilde zaman ve mekân anlayışını da değiştirmektedir. Neticede insanın zihninde oluşturduğu mekâna ilişkin haritalar ve dolayısıyla deneyim ve gerçeklik algısı da dönüşüme uğramaktadır.(Favaro & Akşit, 2014:11)

Şentürk ise gerçeklik algısının bu dönüşümünün aslında film ile birlikte başladığını belirtir. Şentürk’e göre filmin bir sanat dalı olarak doğuşu, insanın mekân ve gerçeklik algısının panoptik bir anlayışa uygun olarak düzenlenmiş klasik yapısının sarsılması ve giderek yıkılması sürecine zemin hazırlayan önemli gelişmelerden biridir. “Zamanla giderek karmaşıklaşan görsel hareket mantığı, insanlığın zaman ve kendi bilinç tarihiyle olan ilişkisinde önceki dönemlerle kıyaslanmayacak düzeyde biçimsel ve niteliksel değişikliklere yol açmıştır. Sanatın resim, edebiyat, tiyatro, müzik ve fotoğraf gibi diğer dallarında sergilenen gerçeklik ve bilinç arasındaki ilişki mantığı filmle birlikte radikal bir biçimde değişmiş, o zamana kadarki kabul edilen normlardan oluşan modern normallik aurası infilak etmiş, kategorik bir biçimde birbirinden ayrılan, hafıza, bilinç, bilinç-dışı, gerçeklik, gerçeklik-dışı, nesnellik ve öznellik gibi alanlar arasındaki sınırlar tedrici olarak saydamlaşmıştır. Bu durum, daha sonra icat edilen televizyonla birlikte daha da karmaşılaşmış ve tam bir bilinç implosiyonuna (iç-patlamasına) sebep teşkil edebilecek göreceliliğe ve nispetsizliğe dönüşmüştür.” (Şentürk, 2008:159)

Baudrillard da aslında gerçekliğin kitle iletişim araçlarıyla oluşturulduğunu ve sunulunun gerçek olup olmadığının ayırt edilmesinin artık imkânsız olduğunu belirtir. Dijital gösteri toplumunun bir parçası olduğumuzdan hareketle kopyanın gerçeğin yerini aldığını ifade eder. Baudrillard’a göre böyle bir tüketim ortamında her şey gösteriye ve eğlenceye dönüşmüştür. (Baudrillard, 1991: 12)

Bugün geline nokta dijital oyunlarda kullanılan grafik teknolojilerinin çok ilerlemesi ve gerçeğe en yakın şekliyle sunulması aslında var olmayan imge ve görüntülerin gerçekmiş gibi algılanmasına neden olabilmektedir. Dijital oyunlar teknoloji sayesinde efektler, imajlar, sesler, hareket ve hatta koku ile gerçek hayatta beş duyu organı ile algıladığımız uyaranların özelliklerine her seferinde bir adım daha yaklaşmaktadır. Adeta ‘gerçekmiş gibi’ algılanmasına neden olan ve gerçek hayat ile iç içe geçirilen bu kopyalar zamanla birbirlerinin yerini almaktadır.

Beden ve bilinç ilişkisi bağlamında dijital değişime uğrayan gerçeklik algısı, özellikle oyunlarda, filmlerde düşünsel enerjinin form kazanmasıyla veya bilinçaltında yer alan bir varlığın gerçek yaşamda da fiziksel olarak bedenlenmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Oyunun veya filmin kahramanının bedeninin gerçekmiş gibi tasarlanmış hikâyesi ve görselliğiyle kimi zaman bir donanım olarak sunumu, kimi zaman bir yazılım olduğu ve benliğini ağa aktarması, sanaldaki bilincinin gerçek yaşamda bedenlenmesi ve gerçek dünyaya etkide bulunması söz konusudur. (Er, 2009:88)

Baudrillard’ın sunulunun aslında gerçekliği yansıtan bir ayna olmaktan çok, gerçekliğin adeta kendisi haline geldikleri ve zamanla gerçekten daha çok gerçek olarak algılandıklarına ilişkin görüşleri de önemlidir. Baudrillard iç içe geçen gerçeklik ile ilgili olarak vermiş olduğu Disneyland örneğinde; “arzu ve istek uğruna gerçeğin deforme edilmesi oyunudur” der. Amerikalıların sahip olduğu değerlerin Disneyland’ta minyatürleştirilerek çizgi filmler aracılığıyla çoğaltıldığını belirten Baudrillard bunun ne gerçek ne de sahte olduğunu, gerçeğe simetrik bir şekilde sunulan ve başarısı kolektif keyifte gizli olan bir ikna makinası olduğunu söyler. (Baudrillard, 2013:28-31).

Çocuklar yetişkinlere nazaran kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırları kavramakta daha çok zorlanmaktadır. Çizgi filmler, diziler ve oyunlardan fazlasıyla etkilenen çocuklarda, gördükleri davranışları hayali ya da fantastik olsa bile sosyal hayata, yani gerçeklik alanına taşıma eğilimlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle, dijital oyunlar, sinema, televizyon gibi görsel araçların kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırların kestirilemez boyutlara ulaşmasında katkısı büyüktür. (Göker, 2015:263)

Dijital oyunlar gerçekliğin kopyalanarak kendine özgü sunumuyla dijital olarak yeniden üretildiği mekânlardır. İnsan doğası gereği sürekli etkileşim halinde olduğu bir çevreye uyum sağlar. Özellikle de gerçeklik algısını etkileyen ve haz aldığı bir dünyanın kendisine verdiklerini daha çabuk kavrar, öğrenir ve kabullenir.

“Bu kurgu dünyası gerçekliğin yerine geçerek iletişimde algılanan gerçeklik olgusunu değiştirmiştir. Ortaya çıkan yeni gerçeklik anlayışında kültür, tüketim ve iletişim biçimleri sanal ortamlarda tüketilir hale gelmiştir. Yeni sanal tüketim biçimleri, gerçek mekânlarda yakın mesafede dokunulabilir temasa olan ihtiyacı giderek daha fazla azaltmaktadır.” (Sucu, 2012:55) Gerçek gündelik yaşam içerisinde eylemlerimizde ete kemiğe bürülü sahici öznelere bir ilişki sürdürürken, dijital dünyada bize sunulanlar aracılığıyla kurulan ilişkiler, kişisel sorumluluğu da içeren gerçek ilişki biçimlerini bozmaktadır. (Özdemir, 2012:29)

Kitle iletişim araçları ve bu bağlamda dijital oyunlar; tüketim ve iletişim alışkanlıklarının, kültürel, dini, sosyolojik, tarihi vb. değer aktarımlarının da yapıldığı alanlardır. Gerçeklik algısı ters-yüz olmuş bir birey, oyunda sunulan karakter ile özdeşleşebilir. Özellikle şiddet içerikli oyunlarda psikolojik ödüllendirme mekanizmalarının da devreye sokulması ile birey davranışını pekiştirebilir ve içinde bulunduğu sanal ortamı gerçek hayatta asla var olamayacak bir fırsat gibi deneyimleyebilir.

Literatürde Augmented Reality yaygın kullanımıyla da görülen artırılmış gerçeklik uygulamaları buna örnek olarak verilebilir. Artırılmış gerçeklik yapay bilgi ve görüntülerin, gerçek dünya görüntüleri üzerine dijital bir araç yardımıyla birleştirilmesinden oluşmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni ve zenginleştirilmiş görüntü, farklı bir şekilde algılanmakta, daha etkileyici ve dikkat çekici özelliklere kavuşmaktadır. (Uğur & Apaydın, 2014:146) Artırılmış gerçeklik sadece oyunlarda değil günümüzde değişik medya araçlarında da sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin olimpiyatlarda sporcunun ciridi kaç metre civarına attığını veya bir futbol maçında oyuncunun ne kadar uzakta olduğunu yerde gerçekte olmayan şeritlerle gösterilmektedir. (Güngör & Kurt, 2014:1707) Benzer bir şekilde normalde stadın içerisinde olmayan reklam panoları veya hareketli diğer reklam uygulamaları da örnek olarak verilebilir.

Gerçeklik algısının her yeni sürümde artırılarak sunulduğu dijital oyunların bilinçaltına yönelik taşıdıkları imgesel ipuçları ve çağrıştırmalar da davranışsal ve algısal düzeyde değişikliklere neden olmaktadır. Yapılan birçok araştırmada artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik vb. uygulamalar ile bilinçaltına yönelik uyarılar taşıyan dijital uygulamaların, insan tutum, algı, davranış ve karar mekanizmalarında (Öğrenme, otomatik öğrenme, seçici davranış, otizm, saldırganlık ve şiddet eğilimi, marka ve logo eğilimi, akademik başarı, otomobil kullanımı, astronomi, sanal gerçeklik terapisi, reklam beğeni düzeyi, geometri öğrenimi ve öz yeterlilik algısı, 3D sublimal öğrenme, görev ilişkili deney çalışmaları vb.) farklı etkiler (olumlu-olumsuz) meydana getirdiği görülmüştür. (Nuijten vd., 2013:5-21; Chalfoun & Frasson, 2008:125; Andersson vd., 2015:1; Bolte & Lappe, 2015:545; Ratan & Sah, 2015:367; Martín-Gutiérrez vd., 2014:752; Vignais vd., 2015:12; Hamari vd., 2016:170; Kneer vd., 2016:142; Chen vd., 2016:477; Nielsen, 2015:45; Aktamış & Arıcı, 2013:58; İbili & Şahin, 2015:332; Ökmen vd., 2013:70; Riemer & Schrader, 2015:160; Giard & Guitton, 2016:614,615; Riener vd., 2014:51; Aranyi vd., 2014:33; Negri vd., 2014:33)

Dijital oyunlarda yaratılan gerçeklik algısı bilinçaltına yönelik verilen uyaranlar ile artırılabilir. Birey gerçek hayattan koparak, ona benzer bir algısal karşılığı olan ve/hatta keyif veren kopyasının içerisinde yer alabilir. Bireyin öz benliğini, değerlerini yeniden tanımlamasına ve kabullenmesine yol açabilecek bu süreçte bilinçaltı mesajlar kullanılabilir. Subliminal uyaranlar ile ilgili aşağıda incelediğimiz ve literatürde yer alan çalışmalardan da görüleceği üzere, bu mesajların dijital gerçekliğin “gerçek gibi” algılanmasına katkısı olduğu kabul edilebilir.

Çalışmamızın ilk kısmında subliminal uyaranların/mesajların ne olduğu tanımlanmış, algısal ve davranışsal düzeydeki etkilerine ilişkin literatürdeki deneysel çalışmalardan örnekler verilmiştir. İkinci kısımda Dünya’da en çok oynanan şiddet içerikli dijital oyunlardan olan “League of Legends” de yer alan iki karakter (Barbaros Gankplank ve Fatih Tryndemere) bilinçaltı uyaranlar/mesajlar açısından içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Üçüncü kısımda bulgular yeni bir kavram olarak “Gerçeklik Eşiği” bağlamında tartışılmıştır.

3. Subliminal mesajlar

Subliminal mesajların temelini ikna oluşturmaktadır. Klasik anlamda ikna, “hedef bireyin, grubun ya da kitlenin, tutum ve davranışlarını, önceden belirlenmiş amaç/amaçlar doğrultusunda, eşit koşullar ve karşılıklı istekle, zorlama olmadan kabul ettirme sürecidir.” Karşılıklı istek ve eşit koşulların varlığı ayrıca zorlamanın olmaması bilinçaltı mesajları klasik ikna sürecinden ayırmaktadır. (Darıcı, 2012:23)

Subliminal mesajlar genellikle duyu organlarının fark eşik değerlerinin altında verilir. (Ancak bilinçaltının sürekli tekrara duyarlı olmasının getirdiği özellik kullanılarak fark eşik değerlerinin üstünde ve yapılarını kısmen veya tamamen değiştirerek sürekli tekrara dayalı olarak kullanılanları da vardır.) İnsanın bilinçli olarak algılayabileceği fiziksel sınırların altında verilen uyaranlar fark edilemez ancak beyin tarafından algılanabilir. Herhangi bir duyu organı ile algılanamayan uyaranların/mesajların beyinde etki yarattığı birçok beyin görüntüleme deneyi ile ispatlanmıştır.

Bilinçaltı algısına yönelik ampirik çalışmalar yaklaşık 100 yıl öncesine dayanmaktadır. 1884 yılında Peirce ve Jastrow katılımcıların (aslında Peirce ve Jastrow’un bizzat kendilerinin), iki nesnenin ağırlıkları arasındaki fark bilinç yoluyla fark edilemeyecek kadar çok küçük olsa bile, ayırım yapabildiklerini göstermişlerdir. Nesneler arasında seçim yaptıktan sonra, bu seçime duydukları güveni 0-3 arasında değerlendirmişlerdir. Daha yüksek rakam daha büyük güveni sembolize etmektedir. (Dijksterhuis vd., 2005:77-106)

En popüler çalışmalardan biri ise 1957 yılında James Vicary yapmıştır. Vicary hızla yanıp sönen reklam mesajları oluşturduğunu ve bu mesajların bilinçli bir şekilde değil, bilinçaltıyla algılandıklarını belirtmiştir. Vicary, Picnic isimli sinema filminin izleyicilerine verilen “Aç mısınız? Pop Corn yiyin.” ve “Cola için.” mesajlarının patlamış mısır satışlarını %57, Coca Cola satışlarını %18 oranında arttırdığını iddia etmiştir. (Phillips, 1997:21)

Bu deneye ilişkin eleştiriler günümüzde de devam etmektedir. Ancak 2007 yılında (Vicary’nin orijinal deneyinin 50. Yıldönümünde) The Institute of Direct and Digital Marketing (IDM) üyesi, hipnoterapist Jim Brackin bir deney gerçekleştirmiştir. İstanbul’da yapılan Uluslararası Marka Konferansı’na katılan 1400 marka-pazarlama uzmanı delegeye, Vicary’nin deney yaptığı Piknik filminin açılış kısmına denk gelen 90 saniyelik bir bölüm izlettirilmiştir. Bu süre içinde delegeler toplam 30 kez bilinçaltı mesaja maruz bırakılmışlardır. Katılımcılara her üç saniyede bir, filmin içine gizlenmiş bilinçaltı mesaj verilerek davranış ve kararları yönlendirilmeye çalışılmıştır. Filmin sonunda 1400 marka-pazarlama uzmanına iki hayali marka olan “Delta” ve “Theta” arasında bir seçim yapmaları istenmiştir. Sayım sonunda 1400 delegenin %81’inin “Delta” markasını,

%19'unun ise "Theta" markasını seçtiği belirlenmiştir. Brackin'in 90 saniyelik film boyunca verdiği bilinçaltı mesajla seçilmesini istediği markanın ise "Delta" olduğu belirtilmiştir. (Uhlhaas, 2008:38-42)

Özellikle fMRI cihazının bilinçaltı algılamanın beyindeki etkilerini incelemeye yönelik olarak kullanılmasıyla birlikte bilinçaltı uyaranlara ilişkin kanıtlar daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. University College London'da 2007 yılında yapılan bir araştırma beynin subliminal imgeleri/mesajları algıladığına dair ilk fizyolojik kanıttır. Current Biology'de yayımlanan araştırma, fMRI kullanarak farkında olmadığımız görüntülerin (bu görüntülerin retinaya ulaşmaları kaydıyla) oksipital lobun bir parçası olan birincil görme korteksindeki beyin aktivitesinde bir etkisinin olup olmadığını incelemiştir. Deneklerin beyinleri, nesneleri gördüklerinin bilincinde olmaksızın tepkiler vermiştir. Böylece beş duyu organı ile fark edilmeyen, bilinç düzeyinde algılanmayan, beynin fark eşiğinin altında kalan uyaranlara da bilinçaltının cevap verdiği kanıtlanmıştır.

Çalışmada deneklerin bir gözüne günlük nesnelerin belli belirsiz görüntüleri (örneğin kerpeten ve ütü gibi) verilir; diğer göze ise CFS denen güçlü bir flaş görüntü yansıtan kırmızı-mavi filtre gözlükleri takılmıştır. Yeni geliştirilen bu teknik, deneklerin belli belirsiz görüntülere karşı olan farkındalığını etkin bir şekilde silmektedir. Böylelikle denekler ekrandaki soluk görüntüleri kesinlikle saptayamamıştır. Bu sayede deneklerin bilinçli olarak uyaranları fark edememeleri sağlanmış ve bilinçaltıları ile algılayabilmeleri için gerekli deneysel ortam oluşturulmuştur. (Bahrami vd., 2007:509-513)

Deneyden elde edilen bulgular aslında bilinçaltının sürekli aktif olduğunu göstermektedir. Bilinçli olarak fark edemediğimiz uyaranların bilinçaltı tarafından işlendiğini doğrulamaktadır. Hayatın olağan akışı içerisinde gün boyunca maruz kalınan subliminal uyaranlar, aslında zamanla yaşamsal deneyimimize ilişkin veriler olarak hafızamızda saklanmaktadır. Bu uyaranlar tekrar ettikçe algısal değişikliklere neden olmaktadır. Ayrıca bu deneyde de ortaya konulduğu gibi, bilinçaltının dahi az da olsa bir dikkate ihtiyacı vardır. Bu dikkat ise çoğu zaman subliminal uyarımın birlikte verildiği cinsellik ve şiddet öğeleri ile sağlanmaktadır. Cinsellik ve şiddet öğeleri bilinçaltı mesajın arketip imgeler aracılığıyla beyinde daha kalıcı izler bırakması için sıklıkla kullanılmaktadır. (Darıcı, 2014:102)

fMRI kullanarak yapılan bir dizi olay-ilişkili çalışmada da subliminal uyaranların/mesajların (metin ifadeleri ve özellikle değişik yüz ifadelerinin) beynin davranışın gerçekleşmesi ve otomatige alınması ile ilgili kısımlarında etkili olduğu ve ilgili bölgelere (amygdala, hippocampus, anterior cingulate, primary visual cortex, ventral prefrontal cortex vb.) kan akışının kişiler farkında dahi olmadan arttığı ve zihnin bilinç düzeyinde gerçekleşmeyen yanıtlarının olduğu gösterilmiştir. (Luo vd., 2004:414-421; Nomura vd., 2004:352-363; Brooks vd., 2012:2962-2973; Bernat vd., 2001:11-34). Bu çalışmalar bilinçaltı süreçlerin ve onlara etki eden uyaranların insan algı, tutum ve davranışlarında etkisinin daha fazla olduğunu göstermektedir.

İnsanlar gün içerisinde çevresinde bulunan birçok uyarana maruz kalmaktadır. Ancak bunların bilinçli olarak çoğunun farkına varamamaktadır. Bu durum bazen dikkatin farklı yönlere kaymasından veya uyarının özellikle eşik değerlerin altında verilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bilinçli olarak fark edilmese dahi bu uyaranların insanın algı, tutum ve davranışlarını etkilediği görülmektedir.

Dijksterhuis ve arkadaşlarının yapmış oldukları birçok çalışmada da (Dijksterhuis vd., 2002:203; Dijksterhuis, 2004:345; Dijksterhuis vd., 2005:193-202; Dijksterhuis vd., 2008:2-8; Dijksterhuis&Aarts, 2010:467-490) bilinçaltı süreçlerin karar ve davranışlarımıza nasıl etkili olduğu, subliminal uyaranların insanları etkilediği gösterilmiştir. Bilinçaltı mesajın verildiği uyarımın taşıdığı

anlamsal ipuçları ve özellikle görsel imgelem yoluyla verilen imajlar, tekrara dayalı olarak karar verme mekanizmalarımızı etkilemektedir.

Asael Y. Sklar ve arkadaşlarının 2012 yılında yapmış oldukları bir araştırma ise bilinçaltı mesajların beyinde daha ileri sonuçlarının dahi olabileceğini göstermektedir. Araştırmacılar yapmış oldukları tüm deneylerde, 2000 ms. süreye kadar görünebilen ve daha uzun sürelerde görünmeyen subliminal uyarıcıları, Sürekli Flaş Baskılaması (Continious Flash Suppression) metodu ile katılımcılara uygulamışlardır. Araştırmacılar genelde bilişsel ve sinirsel bilimlerin, bilincin soyut, sembolik ve kurallı hesaplamalar için gerekli olduğunu savunduklarını belirtmiş, bu bilim dallarının çok kelimeli ifadelerin semantik anlama süreci ile soyut matematiksel hesaplamaların gerçekleştirilmesinin büyük ölçüde bilinç gerektirdiğine inandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak yapmış oldukları bir dizi deney ile çok kelimeli ifadelerin bilinç farkındalığı dışında da anlaşılabilirliğini ve hatta çaba gerektiren matematik denklemlerin dahi bilinç dışı aktiviteyle çözülebileceğini göstermişlerdir. (Sklar, 2012:19614-19619)

Ayrıca bazı çalışmalarda subliminal uyarıma (katılımcıların bilinçli olarak fark edemediği maskelenmiş uyarılar) maruz kalan kişilerin fobik korkularında, anksiyete düzeylerinde değişimler ve hatta verilen uyarımla ilişkili olarak hatırlama düzeylerinde dahi değişikliklere yol açtığı görülmüştür. (Siegel&Gallagher, 2015:182-188; Mayer&Merckelbach, 1999:571-590; Lipka vd., 2014:869-877)

Göze ilişkin verilen bilinçaltı mesajlar diğer duyu organlarına verilenlerden daha etkilidir. Bu durum özellikle reklam ve pazarlama dünyasında çocuklara yönelik üretilen ürünlerde göze ilişkin bilinçaltı mesajların çok daha fazla verilmesine neden olmaktadır.

Özellikle “gösterilen hedefi vurma” içerikli oyunlarda kullanılan subliminal mesajların ağırlıklı olarak görsel içeriklerde olduğu ve hatta resimli uyarıcıların marka veya logoya eğilim veya tanınırlığı açısından daha etkili olduğu görülmüştür. (Nuijten vd.,2013:5-21)

“Etki konusunu ölçmek için, Goelz ve arkadaşları da bir deney yapmış ve Coca Cola, Lipton Ice Tea ve Spa Rood markalarını kullanmışlardır. Bu deneyin bulgularına göre ürüne özel ihtiyaçları olan (örneğin çok susamış olan) bireyler subliminal mesajlı ürünlere yönelmektedir. Bu deney, mesajların etkisi konusunda önemli veriler sunmaktadır.” (Serttaş&Darıcı, 2014:105-Bermeitinger vd., 2009:320-326)

Subliminal mesajların davranışları etkilediğine ilişkin diğer bir çalışma da Talbot ve arkadaşları tarafından ortaya konulmuştur. Subliminal psikodinamik etkinleştirmenin gıda tüketimi ve özgüven üzerindeki etkisini araştıran Talbot ve arkadaşları şu sonuca ulaşmışlardır: Bir denek grubuna ‘Annem beni terk ediyor.’ mesajı verilmiş diğer deneklere ise, ‘Mona onu ödünç veriyor.’ mesajı verilmiştir. Biri olumsuz ve diğeri olumlu olan bu bilinçaltı mesajların ardından ‘Annem beni terk ediyor’ bilinçaltı mesajı alan denekler diğer olumlu mesaj alan deneklere nazaran daha az kraker yemiştir. (Talbot vd., 1991:811-813)

Ayrıca Küçükbezirci çizgi filmler ve bilgisayar oyunlarında kullanılan bilinçaltı uyarılar aracılığıyla toplumlar ya da insanlar arasında ayrımcılık veya inanışlar arasında kin, nefret duygularının dahi oluşturulabileceğini belirtir. (Küçükbezirci, 2013:1889) Yine Hassin ve arkadaşlarının yapmış oldukları bir dizi deney çalışmasında subliminal uyarıma maruz kalmanın kişilerde politik tutum, niyet ve davranışları etkilediği hem laboratuvar ortamında hem de gerçek yaşam içerisinde gösterilmiştir. (Hassin vd., 2007:19757)

Bilinçaltı mesajlar ile asıl hedeflenen durumun kabullenilmesidir. Uyarılar yardımı ile tetiklenen bazı faktörler ister bir ürünün alım aşamasında olsun, isterse bir konudaki propaganda da insanın kabullenmesini sağlamaya hizmet eder. (Ceylan & Ceylan, 2015:123-142)

Dünya genelinde 55 ülkede yasak olan bu uygulama, Avrupa Birliği Parlamentosu tarafından da 3 Ekim 1989 tarihinde kabul edilen Sınırışı Televizyon Direktifi'nde de bilinçaltı mesaj yasaklanmıştır. Buna göre Avrupa Birliği üye ülkelerin tamamında da subliminal mesaj uygulaması yapılamayacaktır. Reklam ve tele-alışverişte bilinçaltı teknikler kullanılamayacağı ve yanıltıcı reklamların yasak olduğu kabul edilmiştir. (Çakır, 2007:200)

Türkiye'de ise 6112 sayılı RTÜK Kanunu'nun 'Yayın Hizmetlerinde Ticari İletişim' başlıklı Dördüncü Bölümü'nün 9. maddesi ile bu durum yasaklanmıştır. Yine Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın 14 Haziran 2003 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Ticari Reklam ve İlanlara İlişkin İlkeler ve Uygulama Esaslarına Dair Yönetmeliği'nin 7. maddesinin "b" bendinde ise, "Çok kısa sürelerle imaj veren elektronik aygıt ya da başka bir araç kullanılarak ya da yapılarını, izleyenlerin fark edemeyecekleri ya da bilemeyecekleri bir biçime sokarak bilinçaltıyla algılanmasını sağlayan reklamlar yapılamaz" hükmü bulunmaktadır.

4. İçerik çözümlemesi

İçerik çözümlemesi; değişik alanlarda farklı amaçlarla kullanabilen bir araştırma yöntemidir. (Öğülmüş, 1991:213-228) "İçerik Çözümlemesi (muhteva tahlili – content analysis) toplumsal ya da toplumbilimsel araştırmalarda kullanılan bir gözlem tekniğidir... İçerik çözümlemesi, yazılı ya da görüntülü materyalin dizgeli (sistematik) analizidir... İçerik çözümlemesi, sayılamayanların nicelleştirilmesidir. Bir mesajın içerisindeki verilerden yinelenebilir ve değerli çıkarımlar yapan bir araştırma tekniğidir." (Aziz, 2010:119-121) Çözümlemelerin tamamında ekran görüntüsü alınmış, Adobe Photoshop CS3 Programı kullanılmıştır.

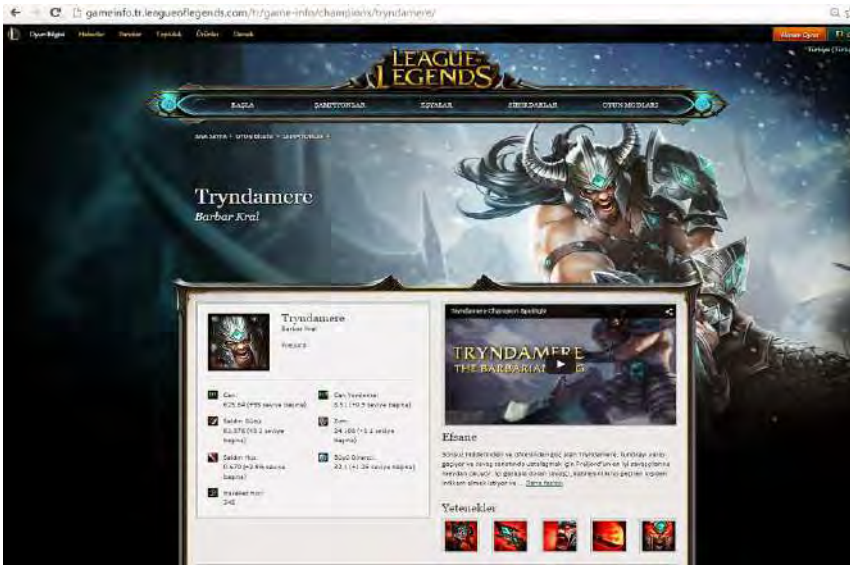
2.2 League of Legends oyunu

Bu oyun internet üzerinden Dünya çapında en çok oynanan strateji-savaş oyunlarından biridir. Oyunun içerisinde birçok karakter vardır ve oyuncu bu karakterleri kazandığı puanlarla satın alabilir. Her karaktere ait olan ve karakterin ana ismine ek olarak aldığı farklı bir isimle bilinen değişik kostümler de bulunmaktadır. Dünya genelinde oynanan bir çevrimiçi oyun olduğu için karakterler değişik ülkelere veya mitolojik hikâyelerine bağlı olarak değişik şekillerde isimlendirilebilmektedir. Burada oyunun Türkiye sunucusuna özel (sadece Türkiye'den oyuna girildiğinde görülebilen) iki karakter dikkat çekicidir. Bunlardan biri Fatih Tryndemere ve diğeri Barbaros Gangplank'tır. Daha öncede belirttiğimiz gibi bilinçaltı mesajlar fark eşik değerlerinin altında veya üstünde verilebilir.

Her iki karakter ile ilgili olarak incelenen görsellerde fark eşik değerlerinin altında, gizlenmiş bir subliminal mesaj/uyaran bulunmamaktadır. Ancak fark eşik değerlerinin üstünde verilen ve bilinçaltını etkileyebilecek olan anlamsal ipuçları ile çağrıştırmacı görsel ve sözel imgelerin var oldukları görülmüştür. Oyundaki her iki karaktere ait olan görseller ve diğer tüm materyaller oyunun Türkiye sunucusunun resmi internet sitesi olan <http://tr.leagueoflegends.com/> adresinden alınmıştır. Ayrıca karakterlerin yurt dışındaki sunuculardaki durumu için ise <http://leagueoflegends.com/> resmi adresi kullanılmıştır.

2.2.1 İlk karakter: Fatih Tryndamere

Trydemere isimli karakter ile ilgili oyunun Türkiye sunucusunun resmi sitesine girildiğinde ismin hemen altında bulunan ve karakteri tanımlayan bilgi "Barbar Kral" dır.

Resim 01- Tryndamere ana karakterinin resmi sitede isimlendirilişi.

Resmi sitede Tryndamere'nin her karakter gibi efsanesi yer almaktadır. Metnin kaleme alınış şekli ve içeriğindeki unsurların tamamen şiddet, ölüm, kan dökme, barbarlık üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Tryndamere'nin özelliklerinin de anlatıldığı metin kabilesi yok edilen bir barbarın okuyan kişide "haklı" olarak nitelendirilmesini sağlayacak şekilde yazılmıştır. Şiddetin hemen hemen her satırda kendini gösterdiği ve meşrulaştırıldığı karakterin efsanesi şu şekildedir: (Şiddet içeren ifadelerin altı çizilmiştir)

"Sonsuz hiddetinden ve öfkesinden güç alan Tryndamere; tundrayı yarıp geçiyor ve savaş sanatında ustalaşmak için Freljord'un en iyi savaşçılarına meydan okuyor. İçi gazapla dolan savaşçı, kabilesini kırıp geçiren kişiden intikam almak istiyor ve hedefiyle arasına girmeye çalışan herkesi yere seriyor.

Yaşamının çok zor olduğu buzlu Freljord'da yaşam mücadelesi veren genç Tryndamere'le halkı, ülkenin kıt kaynakları için şürekli savaşırdı. Bu savaşlardan biri, hayatını sonsuza kadar değiştirdi. Akıncılar gecenin karanlığında Tryndamere'in kabilesini pusuya düşürdü. Savaşçıları ilk saldırı dalgasını geri püskürtmeyi başarsa da, bundan sonra ortaya çıkan karanlık şekle hazırlıklı değillerdi. Yeni saldırganın elinde zalim, canlı bir kılıç vardı ve dünya dışı büyüleriyle, işgalcilerin içine dinmek bilmez bir kan dökme arzusu salıyordu. Tryndamere'in kabilesi, saniyeler içinde ezildi. Bu gizemli varlığı yenmeyi hiç ummayan Tryndamere, kendini bile ölüme attı. Karanlık silüet onu elinin tersiyle bir kenara savurarak genç barbarı ölümcül şekilde yaraladı. Tryndamere, yaşadığı toprakların ölüm ve yıkıma batışını görürken kendinden geçti. Ayakta kimse kalmamıştı, sadece can çekişenlerin çılgınlıkları duyuluyordu. Ölüme teslim olamayan Tryndamere, gazabın kendisini tamamen ele geçirmesine izin verdi. Kanı kaynamaya, öfkesi onu tüketmeye başlayınca, ölümlülüğünü de yitirdi. Sendeleyerek ayağa kalktı. Kılıcını zor tutuyordu. Kendisini o gölgelerden oluşmuş yaratıkla karşılaşmaya hazırlamaya çalışıyordu. Ancak kara silüet kılıcını kaldırmadı bile. Tryndamere'e bilmişçe gülümseyerek, gölgelere karışıp kayboldu. Barbar savaşçının can düşmanını son görüşü bu oldu.

Evi ve halkı elinden alınan Tryndamere, Freljord'da yıllarca gezerek kendisine acımasız bir intikam silahı dövmeye yemin etti. Buz çöllerinin tüm kabilelerini dolaştı, karşısına çıkacak kimse kalmayana kadar hepsinin en iyi savaşçıları yendi. Bunu yaparken barbarların savaş yöntemlerini öğrendi ve öfkesini karşısında durulmaz bir güç haline getirdi. Artık elinde kılıcı, yüreğinde intikamıyla bildiği hayatı yok eden varlığı sonsuza kadar arayacak.

"Benim silahım öfkedir."

-- Tryndamere

Ana karakterin altında kostümler olarak ifade edilen aynı karakterin farklı kıyafetlerle gösterildiği 7 farklı karakter daha vardır. Bunlardan bir tanesi Fatih Tryndamere'dir. Karakterin çizimi incelendiğinde Osmanlı Motifleri taşıyan ve yeniçeri kıyafetini andıran bir görünüm vardır. Karakterin yüz hatları, bıyık, duruş şekli, kullanılan motifler ve arka plan tamamen Osmanlı-Türk gelenek ve çizgilerini yansıtmaktadır. Karakter yüzünde savaşı kazanmış bir komutanın gurur ifadesi,

elinde de büyük bir kılıç ile gösterilmiştir. Karakterin önünde diz çökmüş bir şekilde tacını kendisine teslim eden bir kral çizimi bulunmaktadır. Görselin özellikleri, canlandırmanın şekli, karakterin ismi ve diğer unsurlar algısal olarak İstanbul'un fethi ve Fatih Sultan Mehmet'i çağrıştırmaktadır.

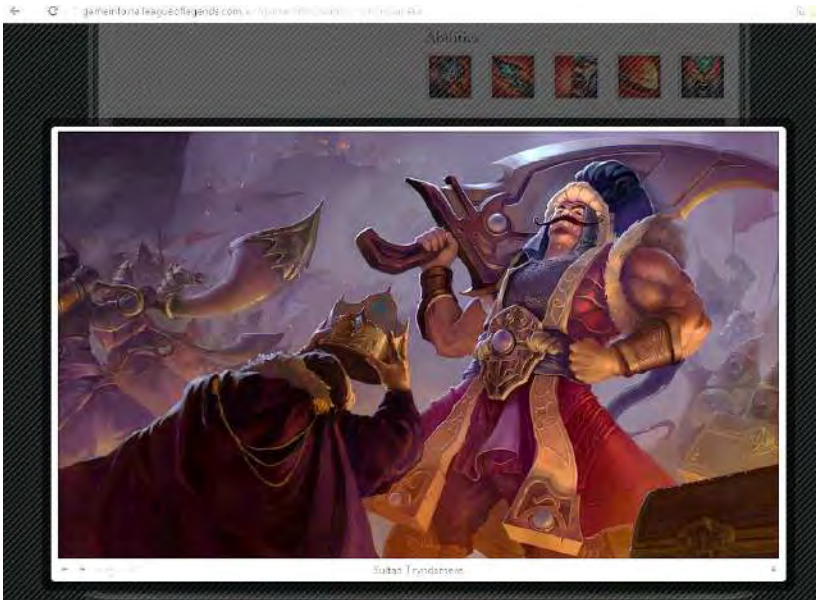
Fatih Tryndamere karakteri oyun içerisinde farklı anlarda/sahnelerde değişik sözler sarf etmektedir. Bu sözlerin seslendirilmiş hali oyunun resmi youtube kanalında yer almaktadır. (<https://www.youtube.com/watch?v=yaTrhwszHTQ>) Sözler devlet sanatçısı Cihan Ünal tarafından seslendirilmiştir. Gelişigüzel bir seslendirme değil daha etkili olması için Türkiye'den seslendirme sanatçılarından seçildiği görülmektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili ulusal medyada da haberler çıkmış, Osmanlı motifleri ile Fatih'in yeniden canlandığı şeklinde yorumlar da yapılmıştır. (<http://www.haberler.com/hosgeldin-fatih-tryndamere-3955504-haberi/>). Dünya çapındaki oyun firmasının Türkiye için tanınmış ses sanatçıları ile çalışması, çizimlerin özel olarak yapılması, ulusal medya haberleri ile de bu algının desteklendiği görülmektedir.

Fatih Tryndamere karakterinin oyun içerisinde sarf ettiği sözler şunlardır: “Düşmandan yüz çevirmek korkaklıktır”, “Bir ölsek de bin doğarız!”, “Biz ki şahinler sürüsüyüz”, “Kalleş kelleni ödle bedenden ayırmaya geldim”, “Toprakları değil gönülleri feth edeceğim”, “Nara ile uslanmayı etmeli tekdir, Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüktür”, “Savulun namertler”.

Bu sözlerin birçoğu Fatih Sultan Mehmet'in tarihe geçmiş ve bizzat kendisinin sarf ettiği sözlerdir. Ayrıca diğer sözler de yine geçmişten günümüze gelen ve hala kullanılan Osmanlı-Türk geleneğine ait ifadelerdir.

Diğer taraftan Tryndamere ana karakterine diğer ülkelerin sunucularından bağlanıldığında, aynı kostümün altında karakterin “Sultan Tryndamere” olarak isimlendirildiği görülmektedir. Sadece Türkiye'deki sunucular üzerinden oyuna girildiğinde o karakterin altında “Fatih Tryndamere” yazdığı ve o isimle oynanabildiği görülmüştür.

Karakterin sunuluş şekli ve lansmanında tamamen Fatih Sultan Mehmet'i çağrıştıracak ifadeler ve altyapının olduğunu görülmektedir. Türkiye sunucusu Halkla İlişkiler ve Topluluk Yöneticisi Riot BayE nikli kullanıcının oyunun resmi internet adresinden yapmış olduğu ve medyaya da gönderildiği anlaşılan metin de bizi desteklemektedir. (<http://forums.tr.leagueoflegends.com/board/showthread.php?t=629>)

Resim 02- Yabancı bir ülkenin sunucusundan bağlanıldığında aynı karakter “Sultan Tryndamere” olarak görülmektedir. (<http://gameinfo.na.leagueoflegends.com/en/game-info/champions/tryndamere/>)

Resmi sitede Gangplank'ında her karakter gibi efsanesi yer almaktadır. Tıpkı Tryndamere karakterinde olduğu gibi metnin kaleme alınış şekli ve içeriğindeki unsurlar tamamen şiddet ve ölüm üzerine kuruludur. Gangplank'ın kötü bir çocukluk yaşadığı vurgusu yapılan metinde babasının hiçbir zaman onsekizinci yaş gününde olduğu kadar kendisiyle gurur duymadığı ve o gün Gangplank'ın babasını sırtından bıçakladığı anlatılmaktadır: (Şiddet içeren ifadelerin altı çizilmiştir)

“Gangplank, Mavi Alev Adası'ndaki en varlıklı ve en korkulan korsanlarından biri olan Kaptan Gölge Vincent'in çocuğu olarak dünyaya geldi. Bazıları böyle rahat ve ayrıcalıklı bir hayatın çocuğu şımartacağını düşünebilir; ama durum tam tersiydi. Bilgewater şehrinde büyümek kolay değildir; korsanlar sevecenlikleriyle tanınmazlar ve bu durum ailelerine de mutlaka yansır. Vincent oğlunun büyüyünce dayanıklı ve güçlü olmasını istiyordu, bu yüzden de genç Gangplank'e son derece sert davrandı. Gangplank çocukken bile yılan gibi haindi; gözleri açık uyuduğu bile söylenirdi. Büyüdükçe, bu genç adam Bilgewater'ın en acımasız ve en çok korkulan korsanı haline geldi. Babasıysa, oğluyla hiçbir zaman on sekizinci yaş gününde olduğu kadar gurur duymadı - yaş gününde Gangplank, babasını sırtından bıçakladı ve ünlü korsan gemisi Ölü Havuzu'nu kendi kontrolüne aldı.

Öte yandan, Valoran kıtası korsanlar için tehlikeli bir yerdir; Gangplank bunu açıkça görebiliyordu. Bilgewater denen o korsan yuvası, yakında Valoran siyasetiyle Savaş Enstitüsü'nün girdabına kapılabilirdi. Bilgewater'ın League of Legends'a kendi şampiyonunu göndermenin vakti gelmişti. Onları en azılı korsanlarından daha iyi kim temsil edebilirdi? Gangplank'ın yurdunda Korsanlar Kralı ünvanını kazanacak kadar gücü ve nüfuzu olduğu, ama onun sadece şampiyon olarak şöhretinin artmasını ve korsanlık hayatına geri dönmeyi beklediği söyleniyor .

Yo ho, herifi yere serin. Ya da en azından sırtı dönükken vurun ve ganimetini çalın.”

Gangplank ana karakterinin de altında kostümler olarak ifade edilen aynı karakterin farklı kıyafetlerle gösterildiği 7 farklı karakter daha vardır. Bunlardan bir tanesi Barbaros Gangplank'tır. Karakterin çizimi incelendiğinde Osmanlı Motifleri ve kıyafetlerinden izler hemen dikkat çekmektedir. Karakter ile ilgili ilk bakışta dikkat çeken diğer bir özellik sakalının kıvrıl olmasıdır. Avrupalılar kıvrıla çalan sakalı nedeniyle ağabeyi Oruç Reis'e “Barbarossa” lakabını vermiş ve Türkiye’de de Hayreddin Paşa bu lakapla “Barbaros Hayreddin Paşa” olarak bilinmektedir. Bir geminin üzerinde savaş pozisyonunda çizilen Barbaros Gangplank'ın da elinde büyük bir kılıç ve o dönemi yansıtan imgeler mevcuttur. Görselin özellikleri, canlandırmanın şekli, karakterin ismi ve diğer unsurlar algısal olarak Barbaros Hayreddin Paşa'yı çağrıştırmaktadır.

Barbaros Gangplank karakteri oyun içerisinde farklı anlarda/sahnelerde değişik sözler sarf etmektedir. Bu sözlerin seslendirilmiş hali de youtube kanalında yer almaktadır. (<https://www.youtube.com/watch?v=XW-8-kRJQcY>) Sözler sanatçı Zafer Algöz tarafından seslendirilmiştir. Bu karakter için de gelişigüzel bir seslendirme değil, daha etkili olabilmesi için Türkiye’den ünlü seslendirme sanatçıların seçildiği görülmektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili de ulusal medyada haberler yer almıştır: “Barbaros Gangplank'ın tüm replikleri, karakterini yansıtacak şekilde düzenlendi. Seslendirmesi ise Zafer Algöz'ün deneyimi ile hayat buldu. Cihan Ünal'lı Fatih Tryndamere'le birlikte Gangplank de tarihimize çok daha yakın bir yüze ve sese sahip oluyor.” (<http://www.aksam.com.tr/teknoloji/zafer-algoz-league-of-legendsta/haber-255470>). Dünya çapındaki oyun firmasının Türkiye için yine tanınmış ses sanatçıları ile çalışması, çizimlerin yine özel olarak yapılması, ulusal medya haberleri ile de bu algının desteklendiğini göstermektedir.

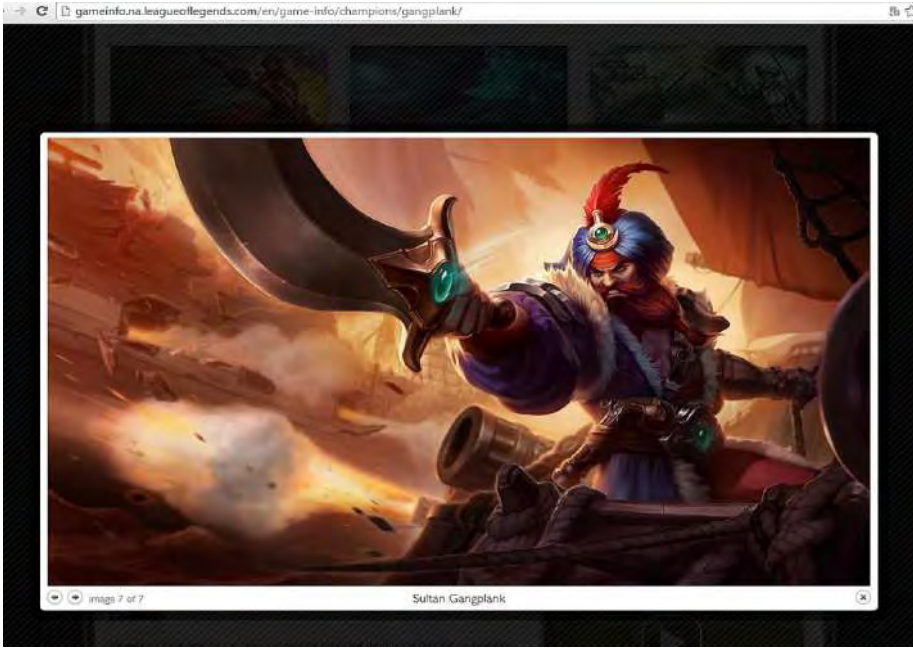
Barbaros Gangplank karakterinin oyun içerisinde sarf ettiği sözler ise şunlardır: “Sanma ki hain berhudar olur!”, “Dalgaların merhameti olmaz”, “Ben ki Kaptan-ı Derya'yım. Elimde kılıç, göğsümde iman!”, “Çakar almazım hazır”, “Köpeğin duası kabul olsaydı..”, “Çok olsa da koyunun sürüsü, yeter hepsine kasabın birisi”, “İskele alabanda. Şimal yıldızını takip et”, “Koskoca ummanda bir damla kadar kıymetin yok”

Sözlere bakıldığında ifadelerin çoğunun Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'yı çağrıştırdığı, bazılarının hala kullanılan atasözleri olduğu ve ifadelerin Osmanlı-Türk tarihine ilişkin olduğu söylenebilir.

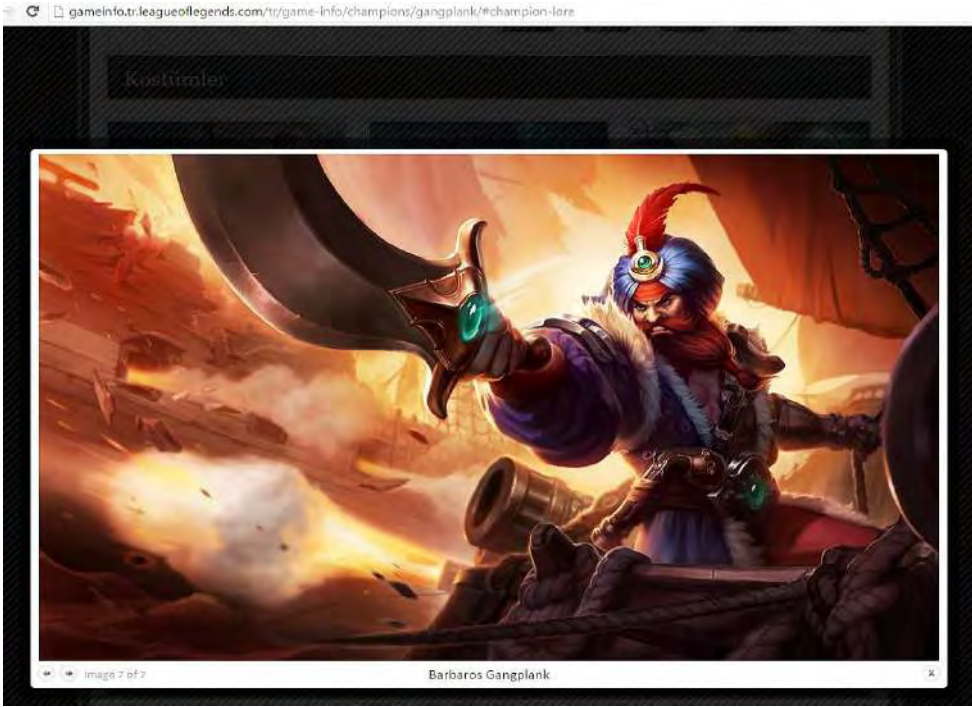
Ayrıca Türkiye haricindeki sunuculardan bağlanıldığında, aynı kostümün altında karakterin “Sultan Gangplank” olarak isimlendirilmiş olduğu görülmektedir. Sadece Türkiye’den girildiğinde “Barbaros Gangplank” olarak gözükmekte ve o isimle oynanabilmektedir.

Karakterin sunuluş şekli ve lansmanında tamamen Barbaros Hayreddin Paşa’yı çağrıştıracak ifadeler ve altyapının olduğunu görmekteyiz. Türkiye resmi sunucusunda Riot Emaic nikli kullanıcının oyunun resmi internet adresinden yapmış olduğu ve medyaya da gönderildiği anlaşılan metin de bizi desteklemektedir. (<http://tr.leagueoflegends.com/tr/news/champions-skins/skin-preview/barbaros-gangplank-zafer-algozle-demir-aliyor>)

Ayrıca, çocuklar tarafından rol model olarak alınabilecek her iki karakterinde şiddeti başarıya götüren bir araç olarak baştan sunduğu metinlerden anlaşılmaktadır. Şiddetin bu bağlamda çocuğun oyunu oynayabilmesi için kabul etmesi gereken birinci şart olarak verildiği görülmektedir. Çocuk tarafından şiddet kazanmanın olmazsa olmaz anahtarı olarak kabul edildiğinde ise; karakterin her defasında daha farklı, değişik yöntemler kullanarak gerçekleştirdiği duyarsızlaştıran öldürme eylemleri, zamanla çocuk için sadece bir üst basamağa geçmekte kullanılan zorunlu ve gerekli teknikler haline gelebilecektir.

Resim 05- Yabancı bir ülkenin sunucusundan bağlanıldığında aynı karakter “Sultan Gangplank” olarak gözükmektedir. (<http://gameinfo.na.leagueoflegends.com/en/game-info/champions/gangplank/>)

Resim 06- Türkiye sunucusundan bağlanıldığında aynı karakter “Barbaros Gangplank” olarak görülmektedir. (<http://gameinfo.tr.leagueoflegends.com/tr/game-info/champions/gangplank/#champion-lore>)

5. Gerçeklik eşiği kavramı ve tartışma

İçerik çözümleme bulgularından elde ettiğimiz veriler bilinçaltına yönelik uyarıların sadece eşik değerlerin altında ve fark edemeyeceğimiz bir şekilde verilmediğini, aynı zamanda fark edilebilecek bir şekilde verilmekle beraber kültürel kodlarla ve arketiplerle farklı şekilde çağrıştırılarak ta sunulabileceğini göstermektedir.

Teknolojinin yardımıyla tasarımı yapılan artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik vb. gerçeklik algısının ters-yüz edildiği uygulamalar, bireyi kendi yarattığı dünyanın bir parçası haline getirebilir. Dijital gerçekliğin yarattığı bu dünya içerisinde kullanıcıya algı, tutum ve davranışlarını etkileyebilecek kalıcı mesajlar verebilir. Oyunların dijital kurgusundaki görsel imgelerin geçmişten gelen kültürel parçalar taşıması ve aynı zamanda dini sembollerle inançlara çağrı yapması halinde bilinçaltına kalıcı etki bırakabilir. Karakter ile kendini özdeşleştiren çocuk böylelikle farkında dahi olmadığı etkinin zamanla yeniden inşa ettiği zihinsel yapıya sahip olabilir.

Gerçeklik algısını kaybetmiş bir çocuğun zihninde, oyun karakterinin yarattığı imaj, dış dünyanın varlığından tamamen kopmuş olmayabilir. Hatta dış dünya karakter olmadan da var olabilir. Ancak karakterin varlığı, gerçeklik algısını kaybetmiş bir çocuğun bakış açısından dış dünyayı anlamlı kılan unsur haline gelebilir. Böyle bir durumda çocuk için dış dünya vardır, fakat onu anlamlı kılan özdeşleştiği karakterin bizzat kendisidir.

Literatürde yer alan ve çalışmamızda bahsi geçen deneysel çalışmalarda da vurgulandığı gibi bilinçaltına yönelik verilen uyarıların tekrarı; hatırlama, algı, tutum ve davranış oluşturmada son derece önemlidir. İncelediğimiz oyun veya benzer oyunlardaki bilinçaltına yönelik uyarıların etkisi, oyunu oynayan kişinin oynama süresine ve hatta bağımlı ise bağımlılık oranına göre bile değişebilir. Oyunu gün içerisinde düzenli aralıklarla oynayan bir çocuğun, aynı sublimal uyarana birden fazla

kez maruz kaldığı varsayılabilir. Bu durumun uyarının taşıdığı çağrıştırmacılarla birlikte, tekrara bağlı olarak algılarında değişiklik yaratabileceği öngörülebilir.

Psikolojik sendromlarda da olduğu gibi; birbirleriyle ilgisiz olan iki unsur, sürekli birlikte verilir ve sunulursa, bir müddet sonra biri hatırlandığında diğeri de hatırlanabilir. Birbirleriyle alakasız gibi gözüken iki bulgu, bir şekilde bir araya geldiklerinde tek bir olguya dönüşebilir, zihinsel süreçte birlikte işlem görebilir.

Dijital oyunlarda simüle edilen gerçekliğin, çağrışımsal tekrara ve algısal bütünleştirmeye bağlı olarak, bir müddet sonra gerçek gerçeğin yerini alabileceği varsayılabilir. Uzun dönem hafıza ile bağlantı kurulabilecek her türlü arketip ve şablonlar bilinçaltı uyarılarıyla birlikte sunulduğunda, beş duyu organının beyinde kurgulattığı dijital gerçeklik “gerçek gerçeğin” yerini alabilir. Gerçek hayattaki nesne, kavram ve ifadelerin anlamı “dijital gerçeklik” te çocuğun kendisine sunulan ile yer değiştirebilir.

Dijital olarak verilen bir gerçekliğin zamanla gerçek hayattaki orijinalinin yerini alması, kişinin dijital dünyayı, gerçek hayatın yerine geçirmesi ve kendisine verilen gerçek algılaması durumu söz konusu olabilir. Beş duyu organına daha fazla hitap eden gerçekliği artırılmış oyunlar, beyin yorumladığı gerçeklik algısını değiştirebilir. Dijital gerçeklik algısal olarak “gerçek gerçeğin” yerini alabilir.

Bu bağlamda “Gerçeklik Eşiği” olarak tanımladığımız ve gerçek dünya ile dijital gerçeklik arasındaki algısal sınırı ifade eden bir yapı var olmalıdır. **Gerçeklik eşiği; dijital ortamda simüle edilen gerçekliğin, zamanla algısal olarak ‘gerçek gerçeğin’ yerini alması için geçmesi gereken sınırdır.** Kavramın bu alanda ileride yapılacak çalışmalara farklı bir bakış açısı katacağı ve fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Makaleler

- Aktamış, H., & ARICI, V. A. (2013). Sanal Gerçeklik Programlarının Astronomi Konularının Öğretiminde Kullanılmasının Akademik Başarı ve Kalıcılığa Etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 58-70.
- Andersson, O., Miettinen, T., Hytönen, K., Johannesson, M., & Stephan, U. (2015). Subliminal Influence on Generosity. *Research Institute of Industrial Economics*, IFN Working Paper No: 1084, 1-45
- Aranyi, G., Kouider, S., Lindsay, A., Prins, H., Ahmed, I., Jacucci, G., ... & Cavazza, M. (2014). Subliminal cueing of selection behavior in a virtual environment. *Presence: Teleoperators and Virtual Environments*, 23(1), 33-50.
- Bahrami, B., Lavie, N., & Rees, G. (2007). Attentional load modulates responses of human primary visual cortex to invisible stimuli. *Current Biology*, 17(6), 509-513
- Bernat, E., Bunce, S., & Shevrin, H. (2001). Event-related brain potentials differentiate positive and negative mood adjectives during both supraliminal and subliminal visual processing. *International Journal of Psychophysiology*, 42(1), 11-34.
- Bermeitinger, C., Goelz, R., Johr, N., Neumann, M., Ecker, U. K., & Doerr, R. (2009). The hidden persuaders break into the tired brain. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(2), 320-326.
- aktaran Serttaş, A., & Darıcı, S. (2014). Subliminal mesajların reklamlarda kullanımı: Türkiye örneği. I. International Communication Science & Media Studies Congress, Kocaeli/Turkey, 12-15 May., pp.102-119, p.105

- Bolte, B., & Lappe, M. (2015). Subliminal reorientation and repositioning in immersive virtual environments using saccadic suppression. *Visualization and Computer Graphics, IEEE Transactions*, 21(4), 545-552.
- Brooks, S. J., Savov, V., Allzén, E., Benedict, C., Fredriksson, R., & Schiöth, H. B. (2012). Exposure to subliminal arousing stimuli induces robust activation in the amygdala, hippocampus, anterior cingulate, insular cortex and primary visual cortex: a systematic meta-analysis of fMRI studies. *Neuroimage*, 59(3), 2962-2973.
- Ceylan, İ. G., & Ceylan, H. B. (2015). Ambalaj Tasarımında Bilinçaltı Mesaj Öğelerinin ve Nöropazarlama Yaklaşımının Kullanımlarının Karşılaştırılması, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 123-142.
- Chalfoun, P., & Frasson, C. (2008). Subliminal priming enhances learning in a distant virtual 3D Intelligent Tutoring System. *IEEE Technology and Engineering Education (ITEE)*, 3(4), 125-130.
- Chen, C. H., Lee, I. J., & Lin, L. Y. (2016). Augmented reality-based video-modeling storybook of nonverbal facial cues for children with autism spectrum disorder to improve their perceptions and judgments of facial expressions and emotions. *Computers in Human Behavior*, 55, 477-485.
- Çakır, V. (2007). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye’de Televizyon Reklamlarına Yönelik Düzenlemeler. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. ss.198-207. s.200
- Darıcı, S. (2014). Bilinçaltı Reklamcılık Teknikleri ve Tüketicinin Yönlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.102
- Dijksterhuis, A., & Smith, P. K. (2002). Affective habituation: subliminal exposure to extreme stimuli decreases their extremity. *Emotion*, 2(3), 203
- Dijksterhuis, A. (2004). I like myself but I don't know why: enhancing implicit self-esteem by subliminal evaluative conditioning. *Journal of personality and social psychology*, 86(2), 345
- Dijksterhuis, A., Aarts, H., & Smith, P. K. (2005). The power of the subliminal: On subliminal persuasion and other potential applications. *The new unconscious*, 77-106.
- Dijksterhuis, A., Smith, P. K., Van Baaren, R. B., & Wigboldus, D. H. (2005). The unconscious consumer: Effects of environment on consumer behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 15(3), 193-202
- Dijksterhuis, A., Preston, J., Wegner, D. M., & Aarts, H. (2008). Effects of subliminal priming of self and God on self-attribution of authorship for events. *Journal of experimental social psychology*, 44(1), 2-9.
- Dijksterhuis, A., & Aarts, H. (2010). Goals, attention, and (un) consciousness. *Annual review of psychology*, 61, 467-490.
- Er, E. G. (2009). Siberkültürde bedenın görsel sunumu: Serial experiments lain adlı anime üzerine bir çözümleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, 1(36), 71-91.
- Favaro, A., & Akşit, O. O. (2014). Zihinsel haritaların ve deneyimin dönüşümü: Total recall. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 177.
- Giard, F., & Guitton, M. J. (2016). Spiritus Ex Machina: Augmented reality, cyberghosts and externalised consciousness. *Computers in Human Behavior*, 55, 614-615.
- Göker, G. (2015). Tele-yaşamlar: Gerçeklik ve kurgu bağlamında Türkiye’de realite programlar. *Global Media Journal TR Edition*, 6 (11), 261-282.

- Göker, H. G. (2010). Ağ toplumunda sosyalleşme ve paylaşım: Facebook üzerine ampirik bir araştırma. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(2), 4C0035.
- Güngör, C., & Kurt, M. (2014). Improving visual perception of augmented reality on mobile devices with 3D red-cyan glasses, Signal processing and communications applications conference (SIU) 22nd, Trabzon/Turkey, 23-25 Apr., 1706-1709.
- Hamari, J., Shernoff, D. J., Rowe, E., Coller, B., Asbell-Clarke, J., & Edwards, T. (2016). Challenging games help students learn: An empirical study on engagement, flow and immersion in game-based learning. *Computers in Human Behavior*, 54, 170-179.
- Hassin, R. R., Ferguson, M. J., Shidlovski, D., & Gross, T. (2007). Subliminal exposure to national flags affects political thought and behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(50), 19757-19761.
- İbili, E., & Şahin, S. (2015). Geometri Öğretiminde Artırılmış Gerçeklik Kullanımının Öğrencilerin Bilgisayara Yönelik Tutumlarına ve Bilgisayar Öz-Yeterlilik Algılarına Etkisinin İncelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(1), 332-350.
- Kneer, J., Elson, M., & Knapp, F. (2016). Fight fire with rainbows: The effects of displayed violence, difficulty, and performance in digital games on affect, aggression, and physiological arousal. *Computers in Human Behavior*, 54, 142-148.
- Köse, A. (2015). Hayat oyununun yeni perdesi: sosyal ağlar ve gerçeklik algısının değişimi. *Online Academic Journal of Information Technology*, Winter, 6(18), 57-70.
- Kuruüzümcü, R. (2010). Bir dijital ortam ve sanat formu olarak sanal gerçeklik. *Sanat Dergisi, İstanbul*, 93-96
- Küçükbezirci, Y. (2013). Bilinçaltı mesaj gönderme teknikleri ve bilinçaltı mesajların topluma etkileri, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 1879-1894.
- Lipka, J., Hoffmann, M., Miltner, W. H., & Straube, T. (2014). Effects of cognitive-behavioral therapy on brain responses to subliminal and supraliminal threat and their functional significance in specific phobia. *Biological psychiatry*, 76(11), 869-877.
- Luo, Q., Peng, D., Jin, Z., Xu, D., Xiao, L., & Ding, G. (2004). Emotional valence of words modulates the subliminal repetition priming effect in the left fusiform gyrus: an event-related fMRI study. *NeuroImage*, 21(1), 414-421.
- Martín-Gutiérrez, J., Fabiani, P., Benesova, W., Meneses, M. D., & Mora, C. E. (2014). Augmented reality to promote collaborative and autonomous learning in higher education. *Computers in Human Behavior*.
- Mayer, B., & Merckelbach, H. (1999). Unconscious processes, subliminal stimulation, and anxiety. *Clinical Psychology Review*, 19(5), 571-590.
- Negri, P., Gamberini, L., & Cutini, S. (2014). A Review of the Research on Subliminal Techniques for Implicit Interaction in Symbiotic Systems. In *Symbiotic Interaction*. Springer International Publishing, 47-58
- Nielsen, D. (2015). Identity Performance in Roleplaying Games. *Computers and Composition*, 38, 45-56.
- Nomura, M., Ohira, H., Haneda, K., Iidaka, T., Sadato, N., Okada, T., & Yonekura, Y. (2004). Functional association of the amygdala and ventral prefrontal cortex during cognitive evaluation of facial expressions primed by masked angry faces: an event-related fMRI study. *Neuroimage*, 21(1), 352-363.

- Nuijten, K. C., Regt, A. D., Calvi, L., & Peeters, A. L. (2013). Subliminal advertising in shooter games: recognition effects of textual and pictorial brand logos. *International Journal of Arts and Technology*, 6(1), 5-21.
- Öğülmüş, S. (1991). İçerik çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 213-228.
- Ökmen, B. M., Aslan, M. D., Çetin, F. Ç., Yüzer, G. F. N., Dönmez, B. K., & Özgirgin, N. (2013). Serebral Palsili Çocuklarda Sanal Gerçeklik Terapisinin Ruhsal Uyuma Etkisi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 50, 70-74.
- Özdemir, İ. (2012). Sanal kültür: Yanılsama mı, gerçeklik mi?. *Cyprus International University Folklor-Edebiyat Dergisi*, Ekim, 18(72), 13-34
- Phillips, M. J. (1997). *Ethics and manipulation in advertising: Answering a Flawed Indictment*. Greenwood Publishing Group, p.21
- Ratan, R., & Sah, Y. J. (2015). Leveling up on stereotype threat: The role of avatar customization and avatar embodiment. *Computers in Human Behavior*, 50, 367-374.
- Riener, A., Chalfoun, P., & Frasson, C. (2014). The potential of subliminal information displays to change driver behavior. *Presence*, 23(1), 51-70.
- Riemer, V., & Schrader, C. (2015). Learning with quizzes, simulations, and adventures: Students' attitudes, perceptions and intentions to learn with different types of serious games. *Computers & Education*, 160-168
- Siegel, P., & Gallagher, K. A. (2015). Delaying in vivo exposure to a tarantula with very brief exposure to phobic stimuli. *Journal of behavior therapy and experimental psychiatry*, 46, 182-188.
- Sklar, A. Y., Levy, N., Goldstein, A., Mandel, R., Maril, A., & Hassin, R. R. (2012). Reading and doing arithmetic nonconsciously. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(48), 19614-19619.
- Sucu, İ. (2012). Sosyal medya oyunlarında gerçeklik olgusunun yön değiştirmesi: Smeet oyunu örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(3), 55-88.
- Şentürk, R. (2008). Film, gerçeklik ve bilinç. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 159-174
- Talbot, N. L., Duberstein, P. R., & Scott, P. (1991). Subliminal psychodynamic activation, food consumption, and self-confidence. *Journal of clinical psychology*, 47(6), 813-823.
- Uğur, İ., & Apaydın, Ş. C. (2014). Artırılmış gerçeklik uygulamalarının reklam beğeni düzeyindeki rolü. *NWSA: Humanities*, 9(4), 145-156.
- Uhlhaas, V.C. (2008). *Bemerkenswert Unbemerkt, Gehirn Und Geist Das Magazin Für Psychologie Und Hirnforschung*, November, pp:38-42
- Vignais, N., Kulpa, R., Brault, S., Presse, D., & Bideau, B. (2015). Which technology to investigate visual perception in sport: Video vs. virtual reality. *Human movement science*, 39, 12-26.

Kitaplar

- Aziz, A. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Nobel Yayın Dağıtım, 5. Basım, Ekim, Ankara.
- Baudrillard, J. (2013). Simülakrlar ve Simülasyon, (7. Baskı). O. Adanır (çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Darıcı, S. (2012). Subliminal İşgal-Bilinçaltımızı Ele Geçiren Mesajlar. Destek Yayınları, İstanbul.
- Timisi, N. (2003). Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitabevi.

İnternet Kaynakları

- <http://tr.leagueoflegends.com/> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://tr.leagueoflegends.com/> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <https://www.youtube.com/watch?v=yaTrhwszHTQ> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://www.haberler.com/hosgeldin-fatih-tryndamere-3955504-haberi/> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://forums.tr.leagueoflegends.com/board/showthread.php?t=629> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://gameinfo.na.leagueoflegends.com/en/game-info/champions/tryndamere/> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://gameinfo.tr.leagueoflegends.com/tr/game-info/champions/tryndamere/#champion-lore> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <https://www.youtube.com/watch?v=XW-8-kRJQcY> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://www.aksam.com.tr/teknoloji/zafer-algoz-league-of-legendsta/haber-255470> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://tr.leagueoflegends.com/tr/news/champions-skins/skin-preview/barbaros-gangplank-zafer-algozle-demir-aliyor> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://gameinfo.na.leagueoflegends.com/en/game-info/champions/gangplank/> (Erişim Tarihi:30.03.2015)
- <http://gameinfo.tr.leagueoflegends.com/tr/game-info/champions/gangplank/#champion-lore> (Erişim Tarihi:30.03.2015)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Darıcı, S., (2015). “Dijital Oyunlarda Kullanılan Sublimal Mesajların Gerçeklik Algısı Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Çalışma: Gerçeklik Eşiği Kavramı / A Study To Find Out The Effects Of Subliminal Messages Using In Digital Games On Perception Of Reality: The Concept Of Threshold Of Reality”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8778>, p. 181-202.

1913-1914 YILLARINDA YAYINLANAN ÇOCUK DÜNYASI VE ÇOCUK DUYGUSU DERGİLERİ VE TİCARETİN MİLLİLEŞMESİ VE MÜSLÜMAN BOYKOTAJINA İLİŞKİN BU DERGİLERDEKİ YAZILAR*

Ebru DAVULCU**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde Balkan savaşlarının ardından yükselen Türkçü-milliyetçi politikalar, ticarî hayatta da kendisini göstermiştir. 1913-1914 yılları arasında devlet içinde yaşayan Rumlara karşı uygulanan Müslüman Boykotajı bunun bir sonucudur. Boykotaj ile savaş esnasında Rumeli'de ekonomik baskılara maruz kalan Türk halkının intikamı alınmak istenmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ihanet içinde olduğu düşünülen Rum azınlıklar zor duruma düşürülecek ve ticarete millileşme sayesinde Batının esareti sona erdirilecektir.

Ticarete millileşme ve Müslüman Boykotajı hakkında toplumun bilgilendirilmesinde, dönemin gazete ve dergileri de kullanılmıştır. İttihat ve Terakki'nin milli bir nesil yetiştirme çabalarından hareketle, bu konu ile ilgili yazılar çocuk dergilerinde de yayınlanmıştır. Bu çalışmada, dönemin önemli dergilerinden *Çocuk Dünyası* ve *Çocuk Duygusu* dergileri ve bu dergilerde yer alan ticarete millileşme ve Müslüman Boykotajı konulu yazılar incelenmiştir. Bu iki derginin seçilmesinde, Müslüman Boykotajının yaşandığı 1913-1914 yıllarında yayınlanmalarının ve *Çocuk Dünyası* dergisinin naşirinin Türk Yurdu Kitabhanesi; *Çocuk Duygusu* dergisinin sahibinin ise Ermeni asıllı Leon Lütfi olmasının etkisi vardır. İki dergi arasında yapılan karşılaştırma ile ticarete millileşme konusunda hem Türkler hem de azınlıklar arasında fikri bir farklılığın olup olmadığı ortaya konulmuştur.

Niteliksel tarihsel bir araştırma olan bu çalışma sonucunda, Müslüman Boykotajı konusunda iki dergi arasında anlaşmazlık olduğu görülmüştür. Bununla birlikte her iki dergi de siyasi ve iktisadî alanda ülkenin içinde bulunduğu zor şartlardan kurtarılması için çocuklara vatan sevgisinin, çalışmanın, ticaret yapmanın önemini kavratmak istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticarete millileşme, Müslüman Boykotajı, *Çocuk Dünyası* Dergisi, *Çocuk Duygusu* Dergisi

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, El-mek: eakbaba@erciyes.edu.tr

**ÇOCUK DÜNYASI AND ÇOCUK DUYGUSU MAGAZINES
PUBLISHED BETWEEN 1913 AND 1914 AND WRITINGS IN
THESE MAGAZINES RELATED TO NATIONALIZATION OF THE
TRADE AND MUSLIM BOYCOTTING**

ABSTRACT

Turkist-nationalist policies rising after the Balkan wars in Ottoman Empire revealed itself in the business life. Muslim boycott applied onto Greek people living within state during 1913-1914 years is a result of this. In this study, Çocuk Dünyası and Çocuk Duygusu magazines and articles themed nationalization in trade and Muslim boycott in these magazines were examined with reference that efforts of Union and Progress Committee for growing a national generation affected children magazine publishing.

As a result of this study that is a qualitative historical research, it was seen that there is a conflict between two magazines in regard to Muslim Boycott since publisher of Çocuk Dünyası magazine is Türk Yurdu Kitabhanesi, besides the owner of Çocuk Duygusu magazine is Leon Lütü of Armenian origin. On the other hand, both magazines desired children to comprehend the importance of love of country, working and trading for recovering the country from difficult conditions it experienced in political and economic fields.

STRUCTURED ABSTRACT

Balkan wars caused significant changes in Ottoman Empire in terms of political, economic and social areas. Losing the lands in Rumelia because of the war and consequently immigration of the Rumelians who wanted to escape from the genocide, religious pressure and economic woes¹ affected the Ottoman Empire politically, economically and socially in a negative way (Kaya, 2013: 2). Union and Progress Association that was legalized politically by directly taking over the ruling power with the raid on the Sublime Porte (Yiğit, 2015: 828); followed a Turkist-nationalist (Kaymak, Aykaç, 2014: 334) policy which brought values that are based on language, history and culture unity into the forefront in this period. The belief that the Ottomanism ideal did not have much meaning, Bulgarians, Serbians and Rums who lived in Ottoman Empire did not act as Ottomans but as Bulgarians, Serbians and Rums during the war had an impact on it (Hanioglu, 1985: 1398).² As a result, communities who lived together in Ottoman

¹ Balkan people could live according to their religious beliefs thanks to the religious tolerance of Ottoman Empire. However, it cannot be said that the same tolerance was showed to Turks in the lands that Balkan States acquired with the war. Especially, Bulgarians oppressed Turkish people to change their religions. Besides, the Greek government distributed the goods and estates of Turkish people to Christians during the war. Muslims in Romania, Bulgaria and Serbia were also exposed to this economic pressure (Kaya, 2013: 2).

² Problems related to the minorities in Ottoman Empire increased until the end of the 19th Century. The Europe wanted to make the minorities living in the Empire revolt because of political and economic reasons. Therefore, they provoked the minorities using religious and nationalist emotions. As a result, non-Muslim people will be helped in terms of trade and the Ottoman Empire will be smaller economically and politically. This policy was especially effective on Rum and

Empire for years became distanced from each other because of this policy. The Turkish society associated the atrocity caused by the Balkan wars with the minorities that lived in their lands.

Nationalization occurred also in the business life. Nationalization in the field of commerce is a revenge to be taken for the Turks who were exposed to economic troubles in Rumelia during the Balkan wars and an opportunity for taking revenge on the Rum minorities who were in betrayal in the Ottoman Empire. Besides, it is a way to get rid of the captivity of the West.

Muslim boycotting occurred between the years of 1913 and 1914 is a result of this policy. Economic boycott was made before in Ottoman Empire at constitutional period II.³ The difference between 1913-1914 Muslim Boycotting and these boycotts is they were made against not the other countries but the Rums who were citizens of Ottoman Empire. (Kerimoğlu, 2006: 93). Boycotting means much more than a gun pointed at the foreign enemies for Union and Progress Association. Boycotting is a gun against the economic superiority of the Rums and a tool to encourage the Muslim enterprise and entrepreneurs (Ahmad, 1999: 110). The capital belonging to the Rums would be nationalized without damaging and Rums would be forced to immigrate voluntarily thanks to boycotting (Dündar, 2008: 204).

Press was a significant tool for announcing the boycotting against the Rums in Ottoman Empire and attracting supporters. In this regard, it can be stated that periodicals published for the children were used effectively in order to extend the boycott wave including the children.⁴ In this study, *Çocuk Duygusu* and *Çocuk Dünyası* magazines published at constitutional period II will be introduced and writings in these magazines about the trade and Muslim boycotting will be analyzed. The reason why these two magazines were chosen was they were published during the years when Muslim Boycotting happened.⁵

Moreover, the fact that the publisher of *Çocuk Dünyası* was Türk Yurdu Kitabhanesi and the owner of *Çocuk Duygusu* magazine was Leon Lütü who has Armenian origin and there is an opportunity to make a comparison between these two magazines with respect to trade and boycott played a role for choosing these magazines. As a matter of fact, the reason of some conflicts between these two magazines is that Leon Lütü has Armenian origin. A writing of which title is "our last but required response" prepared by Leon Lütü reveals this conflict. Leon Lütü, addressing to *Çocuk Dünyası*, stated that *Çocuk Dünyası* repeatedly told him to publish a magazine special for Armenian children because he is an Armenian; however he also stated that he is an Armenian but he is also an Ottoman with all his presence and

Armenians. Rums invested all the money they earned from the trading in the guns and armory secretly (Deniz, 2014, 281-282).

³ The first economic boycott movement was made against the Austria as annexed Bosnia into their lands at the Constitutional Period II. Another boycott movement was directed at Greeks as they did not give up their demands over Crete Island and leading the Rums for their own political aims (Kerimoğlu, 2006: 92).

⁴ Efforts of Union and Progress Association to create a national generation were reflected in almost every publication such as press and school books during the Constitutional Period II. The children are under the siege of values which are suitable for the targeted children type such as entertainment, what they eat, drink and wear. The readers of children magazines follow a broadcast streaming prepared as suitable for these values (Uçan, 2012: 175-176).

⁵ *Çocuk Dünyası* was published between 1913 and 1918, *Çocuk Duygusu* was published in 1913s.

existence. He even explained that ingratitude should not be shown to him and he published literature, history, psychology, philosophy books while the people who criticized him were goofing around impudently (Leon Lütffi, 24 Teşrin-i Evvel 1329: 7-8). The interest to see how an Armenian publisher dealt with nationalization and boycotting subjects is also a triggering event for conducting this study.

The reason of publishing *Çocuk Dünyası* and *Çocuk Duygusu* magazines had also an influence on choosing these magazines to be analyzed. As a result of the analyze, it was understood that *Çocuk Dünyası* magazine was published as children life and information related to it were neglected in the lands although they should have been given weight. It was stated in the writing called “Ideas of *Çocuk Dünyası*” published in the magazine that bringing up is much more significant than the high literature periodicals, important science books and politics journals. It was also stated in the writing that children’s literature and knowledge was in a yawning gap and *Çocuk Dünyası* was published in order to fill this gap, motivate children to read and think and develop their minds in a way that they would become beneficial to their country in the future. It was explained in the writing that two student gazettes called *Çocuklara Mahsus Gazete* and *Arkadaş* were published in the last few years but they did not continue to be published and mentioning subjects which are difficult for children to comprehend without determining the needs of children psychology and spirit rather than indifference was pointed out as the reason of this situation. Attention was drawn to the fact that myths and tales are used in Europe to accustom children with reading; the fact that children who are forced to read boring writings will be discouraged against reading at the first place was emphasized and it was announced that they would be considering this point for *Çocuk Dünyası* in the writing (*Çocuk Dünyası*, 14 Mart 1329: 1).

Çocuk Duygusu determined their publishing aim as serving for increasing knowledge of the children and clearing their conscience. Explanations related to the publishing aims of the magazine were provided for the first edition of the magazine in the writing named “Maksad and Meslek” (Aim and Occupation) which was prepared by Baha Tevfik, the editor of this first edition. It was pointed out that a nation that does not care about bringing up should not expect decency from the grownups; people should be taught manners when they are young because as the twig is bent, so grows the tree. Baha Tevfik explained that they want to nurture the children in a scientific way and give gazettes to the children instead of toys. Baha Tevfik, explaining that those who think children could be educated by making them read difficult books, philosophical and moral articles or those who want to educate children by beating them would be wrong reminded that children would become grownups and a part of the society. Baha Tevfik expressed that *Çocuk Duygusu* aimed to entertain children; inform and educate them on the moral grounds along with entertainment rather than dull articles and ideas (Baha Tevfik, 6 Haziran 1329: 2). *Çocuk Dünyası* and *Çocuk Duygusu* are different on that sense from the other children gazettes of this term.

In this study which is a qualitative and historical research, information related to the Muslim boycotting was acquired by making

literature review at first; information about *Çocuk Duygusu* and *Çocuk Dünyası* was provided by making document review and writings which tell the nationalization of the trade and Muslim Boycotting were chosen and meaning was given.

In the study, editions of *Çocuk Dünyası* throughout 1913-1914 when the Muslim Boycotting happened and editions of *Çocuk Duygusu* in 1913 were analyzed. The first 75 editions of *Çocuk Dünyası* were reached from Hakkı Tarık Us Collection, 77 and 78. Editions were reached Ankara National Library; 52, 55 and 60. Editions of *Çocuk Duygusu* were reached from Hakkı Tarık Us Collection.

As a result of the analysis of the magazines, it was seen that both patriotism and vengeance against the Rumelians and Bulgarians were intensively mentioned. According to *Çocuk Dünyası*, children are the hopes of the country. Therefore, they should work hard. Because, working is mandatory in order to protect the country from invades of the enemies. *Çocuk Duygusu* also considers working for the future of the country as a valuable thing. Besides, people should be brave. Treason of the enemies to be fought can be responded in that way.

The importance of procuring economic life is also mentioned in the magazines. Turks should also be rich by trading similar to the other nations' improvements by working. Trade is the spirit of the nations and it should be developed in Turkish Nation as well. Trade should be made in order to live prosperity and save the country. Besides, it is not hard for Turkish people who once spread fear the universe to become famous in the commercial life.

Muslim Boycotting is another subject which was mentioned in the magazines related to the nationalization of the trade. Writings about the Muslim Boycotting in the *Çocuk Dünyası* and *Çocuk Duygusu* magazines are contextually different from each other. *Çocuk Dünyası* recommends the boycotting. Domestic goods and arts should be revived in order to get rid of the economic slavery of the Europe. Therefore, all kind of future can be provided. *Çocuk Duygusu* stated that boycotting was started against the Christian citizens and exceptional conditions should be there in order to break off relations with the people who are not Turks. Leon Lütü, the owner of the magazine, did not consider boycotting is appropriate for the people who were born and raised in Ottoman lands, do not know any other language except for Turkish, pay taxes to the Turkish government and help Turkish communities. He presented himself as an example for this subject. This intellectual difference between the two magazines turned into a conflict. The fact that the ownership of the *Çocuk Duygusu* magazine belonged to Leon Lütü who had Armenian origins; and the publisher of *Çocuk Dünyası* was Türk Yurdu Kitabhanesi had an impact on the intellectual conflict about the Muslim boycotting.

In conclusion, the two magazines both agree on necessity to make the children understand the importance of patriotism, independence, working and trading for getting rid of the harsh political and economic conditions although there are intellectual conflicts.

Key Words: Nationalization in trade, Muslim Boycott, *Çocuk Dünyası* Magazine, *Çocuk Duygusu* Magazine

Giriş

Balkan savaşları, Osmanlı Devleti'nde siyasî, iktisadî ve toplumsal alanda önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Savaşla birlikte Rumeli'deki toprakların kaybedilmesi ve bunun sonucunda soykırımdan, dinî baskılardan, ekonomik sıkıntılardan⁶ kurtulmak isteyen Rumelililerin göçü, Osmanlı Devleti'ni siyasî, ekonomik ve toplumsal olarak olumsuz etkilemiştir (Kaya, 2013: 2). Bu dönemde Bab-ı Âli Baskını ile iktidara doğrudan hakim olarak siyasî anlamda legalize olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (Yiğit, 2015: 828); dil, tarih ve kültür birliğine dayalı değerleri ön plana çıkaran Türkçü-milliyetçi (Kaymak, Aykaç, 2014: 334) bir politika takip etmiştir. Bunda Osmanlılık idealinin fazla bir anlam taşımadığına inanılmasının, Osmanlı topraklarında yaşayan Bulgarların, Sırp, Rumların savaş esnasında birer Osmanlı gibi değil; Bulgar, Sırp, Rum gibi davranmalarının da etkisi vardır (Hanioglu, 1985: 1398).⁷ Neticede, Osmanlı Devleti'nde yıllarca bir arada yaşanan topluluklar bu politika ile birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Türk toplumu, Balkan savaşları ile yaşanan mezalimin acısını kendi topraklarında yaşayan azınlık halkla ilişkilendirmiştir.

Millileşme, ticarî hayatta da kendisini göstermiştir. Ticarî alanda millileşme, Balkan Savaşları esnasında Rumeli'de ekonomik sıkıntılara maruz kalan Türkler için alınacak oç ve Osmanlı Devleti'nde ihanet içinde olan Rum azınlıklardan alınacak intikam için bir fırsattır. Ayrıca batının esaretinden kurtulmanın da bir yoludur.

1913-1914 yılları arasında gerçekleştirilen Müslüman Boykotajı, bu politikanın bir sonucudur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nde, daha evvel de iktisadî boykot gerçekleştirilmiştir.⁸ 1913-1914 Müslüman Boykotajının bu boykotlardan farkı, diğer ülkelere değil, Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı gerçekleştirilmesidir (Kerimoğlu, 2006: 93). Boykotaj, İttihat ve Terakki Cemiyeti için yabancı düşmana karşı kullanılacak silahtan daha fazlasını ifade etmektedir. Boykotaj, Rumların ekonomik üstünlüğüne karşı bir silah ve Müslüman girişimini ve girişimcilerini teşvik için bir araçtır (Ahmad, 1999: 110). Boykotaj sayesinde, Rumların elindeki sermaye tahrip edilmeden millileştirilecek ve Rumlar gönüllü olarak göçe zorlanacaktır (Dündar, 2008: 204).

Rumlara karşı Osmanlı Devleti'nde uygulanan boykotajın duyurulmasında ve taraftar toplamasında basın önemli bir araçtır. Bu bakımdan çocukları da kapsayan boykotaj dalgasının büyümesi amacıyla, çocuklar için çıkarılan süreli yayınların da etkin bir biçimde kullanıldığı belirtilebilir.⁹ Bu çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi'nde yayınlanan *Çocuk Duygusu* ve *Çocuk Dünyası* dergileri tanıtılacak ve bu dergilerde yer alan ticaret ve Müslüman Boykotajı konulu

⁶ Osmanlı Devleti'nin dini hoşgörüsü sayesinde Balkan halkları dinî inançlarını rahatça yaşamıştır. Ancak savaşla birlikte Balkan Devletlerinin elde ettikleri topraklardaki Türklere karşı aynı hoşgörüyü gösterdiği söylenemez. Özellikle Bulgarlar, din değiştirmek konusunda Türklere baskı uygulamışlardır. Ayrıca, savaş esnasında Yunan hükümeti, Müslümanların mal ve emlakını Hristiyan halka dağıtmıştır. Romanya, Bulgaristan, Sırbistan'daki Müslümanlar da bu ekonomik baskıya maruz kalmışlardır (Kaya, 2013: 2).

⁷ Osmanlı Devleti'nde azınlıklarla ilgili problemler, 19. yüzyıl sonlarına doğru artmıştır. Avrupa, siyasî ve ekonomik nedenlerle imparatorluk içinde yaşayan azınlıkları ayaklandırmak istemiştir. Bu nedenle de dinî ve milliyetçi duyguları kullanarak azınlıkları galeyana getirmiştir. Böylece, gayrimüslüm halka ticarî konuda yardımcı olunacak, Osmanlı İmparatorluğu ekonomik ve siyasî olarak küçülecektir. Bu politika özellikle Rum ve Ermeniler üzerinde tutmuştur. Rumlar ticaretten kazandıklarını gizlice silah ve cephaneye yatırmışlardır (Deniz, 2014, 281-282).

⁸ II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki ilk ekonomik boykot hareketi Bosna Hersek'i topraklarına kattığı için Avusturya'ya karşı yapılmıştır. Diğer bir boykot hareketi ise, Yunanistan'ın Girit üzerindeki isteklerinden vazgeçmemesi ve Osmanlı vatandaşı olan Rumları kendi siyasî amaçları için yönlendirmesi nedeniyle Yunanistan'a karşı uygulanmıştır (Kerimoğlu, 2006: 92).

⁹ II. Meşrutiyet Dönemi'nde İttihat ve Terakki'nin milli bir nesil yaratma gayretleri basından okul kitaplarına kadar çocuğa ulaşan her yayına yansır. Yapılan yayınlarla çocuk, eğlence hayatına, yediklerine, içtiklerine, giydiklerine kadar hedeflenen çocuk tarzına uygun değerlerin kuşatması altındadır. Çocuk dergilerinin okurları, bu değerlere uygun hazırlanan bir yayın akışını takip etmektedir (Uçan, 2012: 175-176).

yazılar incelenecektir. Bu dergilerin tercih edilmesinde, her iki derginin de Müslüman Boykotajının gerçekleştirildiği yıllarda çıkmış olmasının etkisi vardır.¹⁰

Ayrıca, *Çocuk Dünyası*'nın naşirinin Türk Yurdu Kitabhanesi, *Çocuk Duygusu*'nun sahibinin Ermeni asıllı Leon Lütü olması ve ticaret ve boykotaj konusunda bu iki dergi arasında karşılaştırma yapma olanağının bulunmasının da bu dergilerin seçilmesinde payı vardır. Zaten Leon Lütü'nin Ermeni asıllı olması, bu iki dergi arasında çıkan kimi anlaşmazlıkların da sebebidir. Leon Lütü tarafından "Bizim de son fakat mecburi cevabımız" başlığı ile hazırlanan bir yazı bu anlaşmazlığı gözler önüne sermektedir. Yazıda, Leon Lütü, *Çocuk Dünyası*'na hitap ederek, *Çocuk Dünyası*'nın kendisine Ermeni olduğu için, Ermeni çocuklarına özel bir risale çıkarmasını tekrar edip durduğunu aktarmış, Ermeni olduğunu ancak tüm kanıyla, canıyla, mevcudiyeti ile Osmanlı olduğunu belirtmiştir. Hatta eleştiri yöneltenlerin ahlâktan, terbiyeden yoksun bir biçimde avare dolaşırken, kendisinin edebiyat, tarih, psikoloji, felsefe kitapları neşrettiğini vurgulamış, nankörlük edilmemesi gerektiğini açıklamıştır (Leon Lütü, 24 Teşrin-i Evvel 1329: 7-8). Çalışmanın yapılmasında, Ermeni asıllı bir yayıncının millileşme ve boykotaj konusuna nasıl eğildiğine duyulan merak da tetikleyicidir.

Niteliksel tarihsel bir araştırma olan çalışmada, literatür taranarak elde edilen Müslüman Boykotajına dair bilgi doğrultusunda, doküman incelemesi yapılarak hem *Çocuk Duygusu* ve *Çocuk Dünyası* dergileri hakkında bilgi verilmiş hem de bu dergilerdeki ticaretin millileştirilmesi ve Müslüman Boykotajını anlatan yazılar seçilerek anlamlandırılmıştır.

Çalışmada, *Çocuk Dünyası* dergisinin Müslüman Boykotajının yaşandığı 1913-1914 yıllarındaki, *Çocuk Duygusu*'nun 1913 yılındaki sayıları incelenmiştir. *Çocuk Dünyası*'nın ilk 75 sayısına Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan, 77 ve 78. sayılarına Ankara Milli Kütüphaneden; *Çocuk Duygusu*'nun ilk 52, 55 ve 60. sayılarına Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan erişilmiştir.

1. *Çocuk Dünyası* Dergisi

Çocuk Dünyası dergisi, 14 Mart 1329-22 Teşrin-i Evvel 1330 tarihleri arasında 79 sayı yayınlanmıştır.¹¹ Derginin sahipliği ile ilgili bilgi verilmemiştir. Müdürü, Tevfik Nureddin'dir. Tevfik Nureddin adı ilk 36 sayı serlevhada kalmıştır. 36. sayıdan sonra, ya son sayfada ya da sondan bir önceki sayfada matbaahane bilgisi yanında isme yer verilmiştir. 36. sayıdan 50. sayıya kadar serlevhada, Müdür Tevfik Nureddin yerine naşir bilgisi bulunmaktadır. Bu bilgiye göre, derginin naşiri Türk Yurdu Kitabhanesi'dir.

Çocuk Dünyası dergisinin idarehanesine ilişkin 75. sayıya kadar bilgi yoktur. 75. sayıda son sayfada idarehane adresinin "İstanbul Çocuk Dünyası Posta Kutusu 74", telefon numarasının "İstanbul 58" olduğu ifade edilmiştir.

Derginin müracaat yeri, özellikle ilk 32 sayı boyunca değişime uğramıştır. Müracaat yeri olarak gösterilen adresler Bâb-ı Âli Caddesi'nde 775 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi, Bâb-ı Âli Caddesi'nde 38 numaralı Zaman Kitabhanesi, Bâb-ı Âli Caddesi'nde 77 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi, Bâb-ı Âli Caddesi'nde 78 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi, İstanbul Cağaloğlu numara 35, İstanbul Nur-i Osmaniye civarında Şeref Efendi Sokağında 17 numaralı daire şeklindedir.¹² Dergide kimi zaman müracaat adreslerinin değişimine ilişkin bilgi verilmiştir.

¹⁰ *Çocuk Dünyası* 1913-1918, *Çocuk Duygusu* 1913 yıllarında yayınlanmıştır.

¹¹ *Çocuk Dünyası*, 1334-1335 yılları arasında ve Cumhuriyet'in ilânından sonra da yayın yapmıştır. Ancak bu çalışmada, Müslüman Boykotajının gerçekleştirildiği 1329-1330 yılları arasındaki dönem incelenecektir.

¹² Derginin ilk sayısı Bâb-ı Âli Caddesi'nde 775 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi'ni, ikinci ve üçüncü sayıları Bâb-ı Âli Caddesi'nde 38 numaralı Zaman Kitabhanesi'ni, dördüncü sayısı Bâb-ı Âli Caddesi'nde 77 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi'ni, beşinci ve altıncı sayıları Bâb-ı Âli Caddesi'nde 78 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi'ni, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu sayıları Bâb-ı Âli Caddesi'nde 38 numaralı Zaman Kitabhanesi'ni müracaat yeri olarak

Örneğin 20. sayıda *Çocuk Dünyası*'nın Nur-i Osmaniye'de Şeref Efendi Sokağı'nda 17 numaraya taşındığı bildirilmiştir. Bilmecelerin cevabını göndereceklerin bu adrese ulaşması istenmiştir (Çocuk Dünyası, 25 Temmuz 1329: Kapak). 32. sayıda yayınlanan "İdarehanemizin Nakli" başlıklı yazıda, *Çocuk Dünyası*'nın Bab-ı Ali Caddesi'nde Türk Yurdu Kitabhanesi'ne taşınacağı açıklanmış, kartpostal, kitap, varaka göndereceklere adres bilgisi verilmiştir (Çocuk Dünyası, 17 Teşrin-i Evvel 1329: 8).

Derginin ilk 12 sayısı Kader Matbaası'nda basılmıştır. 13. ve 45. sayıları arasında Matbaa-yı Hayriye ve şürekâsında basılan dergi, 46 ve 50. sayıları arasında İkdâm, 51 ve 71. sayıları arasında yeniden Matbaa-yı Hayriye ve şürekâsı, 72. sayısında Kader, 73 ve 78. sayıları arasında da yine Kader Matbaası'nda basılmıştır.

Derginin yayınlandığı ilk dönemde nüsha fiyatı ve abonelik bedeli değişmemiştir. Nüsha fiyatı 10 para olan derginin abonelik bedeli Osmanlı memleketi için 15 kuruş, Rusya için 2 ruble, başka memleketler için 5 franktır. 31. ve 49. sayılar arasında, derginin ilk sayfasında bir senelik abonelik için 50 nüsha verileceği bildirilmiştir.

Dergide ilân ve reklâm yayınlanmaktadır. Yayınlayacağı ilânlarla ilgili olarak, 42. ve 49. sayıları arasında fiyat bilgisi verilmiştir. Bu bilgiye göre, ilânın beher satırı 2 kuruştur. Yapılan incelemede reklâm ve ilânların genellikle kitap ve dergilerle ilgili olduğu görülmüştür. Reklâm ve ilânlarda yer alan bu kitap ve dergiler arasında *Çocuk Müzesi*, *Talebe Defteri*, *Mekteb Âlemi*, *Yeni Fikir*, *Tilkinin Muhakemesi*, *Toprak*, *Hakka Doğru*, *Büyük Duygu*, *İslâm Dünyası*, *Şehbal*, *Mektepli*, *Türk Yurdu*, *Gülbayrak*, *Mektep Duyguları*, *Yeni Hayat*, *Ticaret ve Nasip*, *İslâm Mecmuası*, *Yeni Turan*, *Beyaz Gölgeleler*, *Çıkan Makalelerimden*, *Çocuklarımıza Neşideler*, *Harap Mabedler*, *Eski Şura-yı Ümmet*, *İzcilik*, *Tedrisad Mecmuası*, *Küçük Türk Tarihi*, *Keşşafılar*, *Turunc Güzeli*, *Mekteb-i Vatan*, *Urgancı Hasan*, *Tavşan Kardeşin Kurnazlıkları*, *Giyometel*, *Bir Afacanın Hikâyesi*, *Türk Duygusu*, *Türklük*, *Kızıl Maskenin Esrarı*, *Softalar ve Medreseler*, *Halka Doğru*, *Yeni Fikir*, *Sihirli Halı*, *Harb Oyunları*, *Kırmızı Siyah Kitab*, *Hayvanların Görevi*, *İdman*, *Çiftlik Müdürü*, *Hamal Receb'in Hikâyesi*, *Türk Kitabı*, *Bilgi Mecmuası*, *Turan Masalları*, *Ala Geyik*, *Yüz Karası*, *Beşir'in Rüyası*, *Âlem-i İslâm*, *Deli Terzi*, *Cin Ali'nin Hikâyeleri* bulunur.

Kitap ve dergilerin dışında kitabhane reklâmı da yapılmıştır. Mekteb-i Ümid, Karabet Kitabhanesi reklâmı yapılan bu kitabhaneler arasında yer alır. Ayrıca Türkçe ve Fransızca öğrenmek isteyenler için muallim ve Sirkeci'de Ali Efendi Sineması'nın reklâmları da yapılmıştır.

Dergide ilgi çeken bir reklâm İngiliz Kumaşlarına aittir. Türklere ticaret yapmanın önemini yoğun bir biçimde anlatıldığı dergide, İngiliz kumaşlarının reklâmının yapılması dikkat çekmektedir.

Çocuk Dünyası dergisi haftada bir Perşembe günleri yayınlanmıştır. Yapılan incelemede, derginin yayınlandığı ilk dönemde sadece iki kez bu çizginin dışına çıktığı görülmüştür. İlk olarak dergi 18. sayısını, 17. sayısından 6 gün sonra 10 Temmuz 1329 tarihinde, Çarşamba günü yayınlamıştır. Dergide bu konuda bir açıklama yapılmamıştır. Ancak 18. sayıda kapakta yer alan "10 Temmuz-Edirne" başlıklı yazı, derginin yayın periyodundan bir gün evvel çıkmasına ilişkin ipucu olabilir. Yazıda, 10 Temmuz'da beş yıl evvel Osmanlıların istiklâllerini, hürriyetlerini kazandığından söz edilmiş, beş yıl sonra da Edirne'nin kazanıldığı ve bundan duyulan memnuniyet açıklanmıştır. Ardından da bu günün padişaha, millete, orduya kutlu ve mübarek olması dilenmiştir (Çocuk Dünyası, 10 Temmuz 1329: Kapak).

göstermiştir. Dergide 11. ve 20. sayılar arasında müracaat yeri olarak İstanbul Çağaloğlu numara 35, 21. ve 31. sayılara arasında İstanbul Nur-i Osmaniye civarında Şeref Efendi Sokağında 17 numaralı daire bildirilmiştir. 32. sayıdan sonra ise, Bâb-ı Âli Caddesi'nde 77 numaralı Türk Yurdu Kitabhanesi müracaat yeri olarak ifade edilmiştir. 50. sayıdan sonra müracaat yerine dair dergide bir bilgi yer almaz.

Dergi 73. sayısını ise, 72. sayısından 44 gün sonra yayınlamıştır. Dergi yayınına verdiği bu araya ilişkin olarak 73. sayısında bilgi vermiştir. “Sevgili okuyucumuza” hitabı ile başlayan yazıda, Avrupa cengi nedeniyle yaşanan kağıt münâkâlâtının kesilmesi ve matbaalarda mürettiblerin birçoğunun askere çağırılması sebebiyle geçici olarak çıkarılmayan derginin, okuyuculardan uzak bulunmamak ve onları arkadaşsız bırakmamak için bir çok fedakârlık ile yeniden yayın hayatına başladığı bildirilmiştir. Yazıda ayrıca derginin kağıt yetersizliği nedeniyle sekiz sayfa metin ve dört sayfa kapak olarak neşredileceği, kapaklara da hikâyeler ve resimler konacağı, kapakta yer kazanmak için de bilmeceleeri cevaplayanlardan 50 kişinin isminin bildirileceği açıklanmış, bu nedenle okuyucudan özür dilenmiştir (Çocuk Dünyası, 6 Eylül 1330: 304).

Çocuk Dünyası dergisinde, Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır. Siyah beyaz hazırlanan derginin 8. ve 36. sayılar arasında ve 47. ve 48. sayısında kapak sayfaları, 39. ve 43. sayılar arasında tüm sayfaları renkli kağıda basılmıştır. Sayfa sayısı yayın hayatı boyunca değişen derginin kapaklar dâhil 8, 12, 14, 16, 20 sayfa halinde yayınlandığı olmuştur.¹³

Derginin kapak sayfasında üstte sağdan sola sene, numara, gün ve tarih bilgisi yer almaktadır. bu bilgilerin altında sağa yaslı biçimde büyük puntolarla “Çocuk Dünyası” adı, adın altında “Çocukların fikirlerini açmasına yardım eder ve haftada bir çıkar” ibaresi, bu ibarenin altında da derginin müdürünün ya da naşirinin ismi bulunmaktadır. Dergi adının solunda müracaat yeri ile ilgili bilgi, bu bilginin altında abonelik fiyatları ve bunun altında derginin nüsha fiyatı bulunmaktadır. Tüm bu bilgilerin altı yatay bir çizgi ile sayfa boyunca çizilmiştir. Sayfanın alt kısmı iki sütuna bölünmüş ve resim, şiir, hikâye, makale vb. yayınlanmıştır.

Resim 1: Çocuk Dünyası dergisinin kapağı

Dergide, 8. sayıdan itibaren bir kapak daha yer almaktadır. Bu kapakta üstte yine sağdan sola sene, numara, gün ve tarih bilgisi, bu bilgilerin altında ortalı ve büyük puntolarla derginin adı, adın altında da yine ortalı bir şekilde “Çocukların fikirlerini açmasına yardım eder ve haftada bir çıkar” ibaresi bulunmaktadır. Bu kısmın altı sayfa boyunca uzanan yatay bir çizgi ile çizilmiştir. Sayfanın altta kalan kısmı iki sütuna bölünmüş ve derginin o sayısı için hazırlanan yazılar, şiirler yayınlanmıştır.

¹³ Derginin ilk 7 sayısı kapaklar dahil 8 sayfadır. 8. ve 36. sayıları arasında 12 sayfa yayınlanan dergi, 37. ve 42. sayıları arasında 16, 43. sayısında 14, 44. ve 48. sayıları arasında 16, 47. Sayısında 20, 48. ve 51. sayıları arasında 16, 52. ve 53. sayılarında 14, 54. ve 72. sayıları arasında 16, 73. ve 78. sayıları arasında 12 sayfa halinde yayınlanmıştır.

Derginin 25. ve 51. sayıya kadar olan nüshalarında, hem dıştaki hem de içteki kapakta, serlevhada bir logo yayınlanmıştır. “Çocuk Dünyası” ve “İstanbul” yazılarının yer aldığı logoda, ay ve parıldayan yıldız dikkat çekmektedir. Zira ay ve yıldız Türklüğü hatırlatmaktadır. Bu logo dıştaki kapakta sağa yaslı biçimde bir, içteki kapakta hem sağa hem de sola yaslı iki tane kullanılmıştır. Logonun kullanılması ile birlikte serlevhada yer alan bilgiler de değişmiştir. Dergi dıştaki kapakta yer alan serlevhadaki müracaat yerine ve abonelik bedellerine ilişkin bilgiye serlevhanın altına, nüsha fiyatı bilgisini en üstteki tarih bilgisinin yanına taşımıştır.

Resim 2: *Çocuk Dünyası* dergisinde 25-51. sayılarda serlevhada bulunan logo

Dergide 51. sayıdan sonra ise kapak sayısı yeniden bire indirilmiştir. Kapakta üstte ortalı ve büyük puntolarla dergi adı, altında “Çocukların fikirlerini açmasına yardım eder ve haftada bir çıkar millî mecmuadır” cümlesi, bu cümlemin altında sağdan sola yıl, tarih ve sayı bilgisi bulunur.

Dergin kapak sayfalarında olduğu gibi, iç sayfaları da iki sütuna bölünmüştür. Fotoğrafların, şekillerin, grafiklerin, karikatürlerin, resimlerin görsel malzeme olarak kullanıldığı dergide bu malzemeler; hikâyelerin, bilmecelerin, fennî ve diğer ilmî konuların anlatılmasında tamamlayıcı olmuşlardır. Fotoğraflar ise genellikle, bilmeceleri bilen ya da yapılan müsabakaları kazanan çocuklara aittir.

Derginin çıkış amacına ilişkin olarak ilk sayıda bir yazı yayınlanmıştır. Yazarı belli olmayan “Çocuk Dünyası’nın Düşüncesi” başlıklı yazı, analar ve babalar için hazırlanmıştır. Yazıda, çocuk hayatı ve bilgisinin, en çok ehemmiyet verilmesi gereken konu olmasına rağmen memlekette ihmal edildiği, milletler arasında düşkün bir hale gelmesinde de bunun ilk sebep olarak gösterilebileceği ifade edilmiştir. Gençlerin zamanın ihtiyaçlarını karşılayacak bir fikir seviyesinde bulunmadığını ve terakki yolunda geniş adım atamadıklarını belirten yazıda, gençliğin beşliğinin çocukluk âlemi olduğu, çocukluk döneminin boş geçirilmesinden de çocuğun değil onu bu halde bırakanların sorumlu bulunduğu bildirilmiştir. Aile ocaklarında çocuklarla ilgilenmenin yorucu olduğunun düşünüldüğünün, çocuklarının ne okuyacaklarına karar verilmediğinin açıklandığı yazıda, çocuk terbiyesinin yüksek edebiyat mecmualarından, mühim fen kitaplarından, siyaset risalelerinden daha önemli olduğu kaydedilmiştir. Yazıda, memlekette çocuk edebiyatının ve malumatının derin bir boşluk içinde olduğu ifade edilmiş, *Çocuk Dünyası*’nın bu boşluğu

doldurmak, çocukları okumaya ve düşünmeye teşvik etmek, onların küçük dimağlarını ileride memleketi faydaları dokunacak bir halde beslemek arzusuyla çıkarıldığı aktarılmıştır. Son birkaç sene de *Çocuklara Mahsus Gazete*, *Arkadaş* gibi bir iki mektepli gazetesinin çıktığının ancak yaşamadığının açıklandığı yazıda, bu duruma sebep olarak rağbetsizlikten ziyade çocuk psikolojisinin, ruhunun ihtiyaçlarının tayin edilemeyerek küçüklerin anlayamayacağı yahut güç hazmedebilecekleri mevzular üzerinde durulmasının gösterilebileceği belirtilmiştir. Avrupa’da çocukların mütalaaya alıştırılması için efsanelerden ve masallardan faydalandığına dikkat çekilmiş, sıkıcı yazılarla mütalaaya zorlanan bir çocuğun en baştan okumaya karşı hevesinin kırılacağı vurgulanmış, kendilerinin *Çocuk Dünyası* için bu esas gözeteceği bildirilmiştir. Fransız, Alman, Rus, İngiliz edebiyatına ait eserlerden istifade edileceğinin aktarıldığı yazıda, millî meselelerin de ele alınacağı duyurulmuştur. Yazıda son olarak, ara sıra çıkaracağı ilaveler ve hususî risalelerle çocuk edebiyatına mümkün olduğunca hızlı kazanımlarda bulunulacağı da aktarılmıştır (*Çocuk Dünyası*, 14 Mart 1329: 1).

Dergide vatan sevgisini, eğitimi, toplumsal hayatı, fennî ve ilmî konuları içeren makaleler, hikâyeler, şiirler, ninniler, masallar ile dünyaca ünlü yabancı hikâyelerin çevirileri bulunmaktadır.

Dergide yayınlanan şiir ve yazıları hazırlayanlar arasında Ali Ulvi, Rodoslu Ahmed Kemal, Rabia Sebati, Mahmud Mahirin, Nazım Harem, Zekiye İsmail, Ahmet Mithat, M. Necati, Ahmed Hamdi, Aka Gündüz, Hüseyin Ragıp, Hatıbzade Abdurrahman Ruhi, Ziya Gökalp, İsmail Hakkı, Rabık Sebati, Mehmet Emin, Nafia, M. Cemal, Hadiye, Mehmed Niyazi, F. Naciye, M. Süleyman, S. Korkud, Süleyman Sırrı, Mehmed Muhiddin ve birçok talebe ile muallim yer almaktadır. Ayrıca isimlerinin ilk harfleri ve müstear adlarını kullanan şair ve yazarlar da vardır. Bunlar arasında M. A., K. A., Türkoğlu, Metelik, Başmabeynci ve Namık Kemal’e ait olduğu bilinen Gökalp yer alır.

Dergi, yayınlandığı süre boyunca çocuklardan ilgi görmüştür. Bu ilginin bir göstergesi, “Gazetemizin haftada iki defa çıkarılması meselesi” adlı yazıdır. Yazıda, derginin haftada iki defa çıkarılması için birçok mektup alındığından bahsedilmektedir (*Çocuk Dünyası*, 20 Haziran 1329: Kapak). “‘Çocuk Dünyası’ Büyüyor” başlıklı yazıda da çocukların dergilerine gösterdiği ilgi nedeniyle teşekkürlerini belirten dergi idaresi, hem gördükleri rağbete layık olabilmek hem de yazılacakların sığmaması nedeni ile derginin sayfasını sekizden on altıya çıkarma kararı aldıklarını bildirmiştir (*Çocuk Dünyası*, 31 Teşrin-i Evvel 1329: 7). “Teşekkürümüz” başlıklı başka bir yazıda, okuyucu ilgisi nedeniyle derginin sayfa sayısının on altıya çıkarıldığı açıklanmış, bu muvaffakiyete eriştikleri için Allah’a hamd edilmiş, Türk yavrularının yetişmesine gayret eden ediblere ve şairlere teşekkür edilmiştir (*Çocuk Dünyası*, 21 Teşrin-i Sani 1329: Kapak). “(Çocuk Dünyası’nın Teşekkür ve Minnettarlığı” başlıklı yazıda ise, *Çocuk Dünyası*’nın yayınlandığı ilk haftalardan itibaren milli çocuk edebiyatı yaratmak istediği ve bu gayeyi gerçekleştirmek için yayın yaptığı ifade edilmiştir. Ardından da kendi kıymetlerini anlayan okuyuculara teşekkür edilmiş, köyler ve kasabalar da dahil olmak üzere tüm ülkeden gelen tevaccühlere daha fazla çalışarak karşılık verileceği dile getirilmiştir (*Çocuk Dünyası*, 26 Eylül 1329: Kapak).

Derginin son sayısına ulaşamadığı için neden kapandığına ilişkin açık bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak savaş döneminin getirdiği malî problemlerin, derginin yayınlanmasına engel olduğu düşünülmektedir.

2. Çocuk Duygusu Dergisi

Çocuk Duygusu dergisi, 6 Haziran 1329’da yayınlanmaya başlar; 11 Eylül 1330’da 61. sayısı yayınlandıktan sonra yayın hayatına son verilir. Derginin sahibi, Leon Lütü’dir. İlk 39 sayıda ve 50, 51, 52. sayılarda Leon Lütü’nin adı serlevhada gösterilmiştir. Müdür-i mesul ilk iki sayıda Baha Tevfik, 3. sayı ile 52. sayı arasında ve 55 ve 60. sayılarda Mehmet Fahri olarak bildirilmiştir. Ayrıca 55 ve 60. sayıların serlevhasında Müdür-i umur adı altında Naci ismi bildirilmiştir. Derginin

sermuharriri ise ilk dört sayıda Baha Tevfik, 50 ve 52. sayılar arasında ve 55. sayıda M. Ekrem, 60. sayıda Eşref Nesib olarak sunulmuştur.

Çocuk Duygusu'nun idarehanesi ilk beş sayıda Bâb-ı Âli Caddesi'nde Selâmet Kitabhanesidir. Derginin diğer sayılarında idarehane Bâb-ı Âli Caddesi'nde Manzume-i Efkar Matbaası, Bâb-ı Âli Caddesi'nde Mesâ-i Matbaası, Bâb-ı Âli Caddesi'nde Şems Matbaası, Bâb-ı Âli Caddesi'nde İdare-i Mahsusa şeklinde gösterilmiştir.¹⁴

Derginin basıldığı matbaa da yayın hayatı boyunca değişime uğramıştır. İlk sayısı Sancakçıyan matbaasında basılan derginin diğer sayıları Nefaset, Resimli Kitab, Şems, Matbaa-i Amedi, Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, Tevs-i Tıbaat, Cihan, Necm-i İstikbâl ve Kader matbaalarında basılmıştır.¹⁵

Derginin nüsha fiyatı ve abonelik bedelleri yayınlandığı süre boyunca değişmemiştir. Derginin nüshası 10 paradır. Abonelik bedeli ise posta ücreti de dahil senelik 15, altı aylık 8 kuruştur. 5. sayıdan itibaren memalik-i ecnebiye için de abonelik fiyat bilgisi verilmiştir. Buna göre senelik abonelik 5 franktır. Memalik-i ecnebiye için altı aylık abonelik yoktur.

Dergi, reklâm ve ilân da almaktadır. Alınan ilânların ücreti ile ilgili 5. ve 10. sayılar arasında ve 13. ve 39. sayılar arasında bilgi verilmiştir. Bu bilgiye göre ilânatın beher satırı 40 paradır. Yayınlanan reklâm ve ilânlar daha çok kitap ve dergilere aittir. Bu kitap ve dergiler arasında, *Büyük Duygu*, *Kamusu Osmani*, *Felsefe Mecmuası*, *Kırmızı Siyah Kitab*, *Osmanlı Tarihi*, *Terbiye-i Etfâl*, *Çocuk Şiirleri*, Ahlâk Kitapları Koleksiyonu, *Bir İzdivacın Romanı*, *İlim-i Ahval-i Ruh Eşgal-i Hayat*, *Hanımlar Alemi* bulunmaktadır.

Kitap ve diğer yayınlar dışında Rehber-i İttihad-i Osmani Mektebi'ne ait bir okul ve Rebab Salonu, Afıtab Kırtasiyesi, İtimat Kitabhanesi, Hukuk Kitabhanesi, Cemiyet Kitabhanesi, Suhulet Kitabhanesi, Zuhul Mağazası ve Feyziye Kitabhanesi'ne ait kitabhane ve kırtasiye reklâmları yapılmıştır. Ayrıca Fransızca dersleri veren bir muallim için de reklâm yayınlanmıştır.

Dergide yer alan diğer reklâmlar Kamer Fotoğrafhanesi'ne, Diş Doktoru Muhammet Hüdaverdi'ye, Tring Galata ve Stein Mağazalarına aittir.

Çocuk Duygusu dergisi her hafta Perşembe günü yayınlanmıştır. Osmanlı Türkçesi kullanılarak hazırlanan dergi, siyah beyaz ve 8 sayfadır. Derginin ya kapak sayfalarını ya da bazen tamamı renkli kâğıtlara basılmıştır. Derginin bir dış kapağı bulunmaktadır. Bu kapakta, ilk 13 sayıda en üstte sağdan sola numara, gün ve tarih bilgisi verilmiştir. Sayfanın ortasında dikey dikdörtgen bir kutu içinde bir çocuk fotoğrafı bulunmaktadır. Her sayıda farklı bir fotoğraf kullanılmıştır. Bu fotoğrafın üstünde derginin adı olan "Çocuk Duygusu", adın altında da çocukları bilgilendirmek ve ahlaken eğitmek için yayın yapılacağını bildirir bir ibare yer almaktadır. Fotoğrafın altında fiyat ve mahal-i müracaat, sağında sermuharrir, solunda sahib-i imtiyaz bilgileri yer almaktadır. Dış kapakta bu bilgilerin yanı sıra, kapağın sol üst köşesinden doğmuş ve gülümseyen bir güneş, ders çalışan bir çocuğa *Çocuk Duygusu*'nu uzatan bir melek, Türk Bayrağı asılı bir balondan atılan *Çocuk Duygusu* dergilerinden birini yakalamaya çalışan bir çocuk resimleri de yer almaktadır.

¹⁴Dergi, Selâmet Kitabhanesi'nin ardından 6. ve 13. sayılar arasında Bâb-ı Âli Caddesi'nde Manzume-i Efkar Matbaası'nı, 14. ve 22. sayılar arasında Bâb-ı Âli Caddesi'nde Mesâ-i Matbaası'nı, 23. ve 39. sayılar arasında Bâb-ı Âli Caddesi'nde Şems Matbaası'nı, 40. sayı ve sonrasında Bâb-ı Âli Caddesi'nde İdare-i Mahsusa'yı idarehane olarak göstermiştir.

¹⁵Dergi, 2. ve 6. sayıları arasında Nefaset, 7. ve 8. sayılarında Resimli Kitab, 9. ve 16. sayıları arasında Şems, 17. ve 22. sayıları arasında Sancakçıyan, 23. ve 31. sayıları arasında Şems, 32. ve 34. sayıları arasında Matbaa-i Amedi, 35. sayısında Hikmet Matbaa-i İslâmiyesi, 36. ve 37. sayılarında Tevs-i Tıbaat, 38. ve 52. sayıları arasında Cihan, 55. sayısında Necm-i İstikbâl, 60. sayısında Kader matbaalarında basılmıştır.

Resim 3: *Çocuk Duygusu* dergisinin ilk 13 sayısının dış kapağı

Dış kapak, derginin 13. sayısının ardından değişmiştir. Değişen kapakta, en üstte sağdan sola sene, numara, gün, tarih bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilerin altında sayfa ebadında bir çerçeve içinde sağ üstte derginin adı, adın altında derginin çocukları bilgilendirmek ve ahlaken terbiye etmek için çıkarıldığını bildirir bir ifade bulunur. Dergi adının sol kısmında bir kutucuk içinde abonelik bilgileri, bunun altında daire içinde sahib-i imtiyaz bilgileri yazılıdır. Kapağın orta kısmında sağa yaslanmış biçimde hazırlanan kutuda çocuk resimleri yer alır. Bu resimler, genellikle derginin ikramiyelerini kazanan çocuklara aittir. Dış kapakta, yazılı bilgilerin yanı sıra *Çocuk Duygusu* dergisini havadan atan Türk bayrağı asılı bir zeplin, Osmanlı Devleti'nin haritasının önünde ders çalışan bir çocuk, defter, cetvel, dünya haritası küresi, uçurtma, deniz, parlayan bir güneş, çiçek resimleri de vardır.

Derginin iç kapağında, üstte sağdan sola sene, numara, gün, tarih bilgileri yer almaktadır. Serlevhada ortada “Çocuk Duygusu” adı, adın sağında üstte sahib-i imtiyazın kim olduğu aktarılmıştır. Bu bilginin altında bir uyarı göze çarpmaktadır. Uyarıda her husus için sahib-i imtiyaza müracaat edilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bu uyarı, derginin 1 ve 39. sayıları arasında verilmiştir. Uyarının altında ise abonelik bilgileri ve nüsha bedeli yer almaktadır. Dergi adının solunda üstte sermuharrir, ortada mahal-i müracaat hakkında açıklama yapılmıştır. Bu açıklamanın altında ise gönderilen makalatın derç edilsin edilmesin iade edilmeyeceği bildirilmiştir. Bunun da altında nüsha bedeli belirtilmiştir. Serlevha, sayfanın diğer kısmından sayfa enince uzanan yatay iki çizgi ile ayrılmıştır. Bu iki çizginin arasında, “Çocukların tezyid-i malumat ve tehzib-i ahlâk etmelerine hadim her hafta Pençşenbe günleri neşr olunur musavver risale” yazılıdır. Serlevhada yer alan bilgilerin yeri, zaman zaman değişmiştir.

açıklanırken, çocuklardan da dergiyi benimsemeleri istenmiştir (Ahmet Hamdi, 10 Temmuz 1329: 2-3).

Dergide çocuklar için hazırlanan bu yazı ve şiirlerin yazarları arasında Baha Tevfik, Leon Lütfi, Şehabeddin Süleyman, Hüseyin Suad, Namık Ekrem, Mehmet Hikmet, Nâhid, Abdullah Cevdet, Halil Hamit, İhsan İpekçi, Ferit Mübin, Rauf, Naşid, İsmail Vedat, A. Mümtaz, Hüseyin Peri, İsmail Vedat, Mehmet Ferit, Mehmet Azmi, Ahmet Celaledin, A. Kemal, Edham Haşim, Hasan İrfan, Hasan Tahsin, H. Zati, Mehmet Nurettin, Rauf, Turgut Fikri, Faik Ali, E. İhsan, Ayşe Hafize, Adnan Enisi, Ahmet Hamdi, Bediaddin Asım, Seyid Süzen, Rıza Tevfik yer almaktadır. kimi yazarlar yazılarını müstear adları ile imzalamıştır. Bu adların arasında Çatık Kaş, Meşin El, Kulağı Delik, Kara Kedi bulunmaktadır.

Derginin son sayısına ulaşamadığı için kapanma sebebine ilişkin bir bilgi edinilememiştir.

3. Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu Dergilerinde Ticaret ve Müslüman Boykotajı

Çocuk Dünyası ve *Çocuk Duygusu* dergileri, ülkenin Balkan savaşları ile sarsıldığı dönemde, çocukların milli duygularını besleyerek onlara çalışmayı, ticareti sevdirmeyi, Türk mallarını almaya teşvik etmeyi de amaç edinmişlerdir. Amaçlarını gerçekleştirmek istemelerinin en önemli sebebi vatan sevgisidir. Hem duydukları vatan sevgisi hem de bu sevgiyi çocuklara aşılama isteği, yayınladıkları şiir ve yazılara yansımıştır. Örneğin *Çocuk Duygusu* dergisinde yayınlanan Fahrünnisa imzalı “Vatan Mukaddestir” başlık yazı, bir vatan sahibi olmanın önemini çocuklara anlatmak bakımından önemlidir. Yazıda, vatanın çok mukaddes ve muazzaz olduğu, her ferдин vataniyle, milletiyle iftihar ettiği, vatansız kalan bir insanın elleri ve ayaklarının kesilmiş gibi olacağı, her nerede yaşasa hayatın lezzetini duyamayacağı, hürriyet kelimesinden hakkıyla istifade edemeyeceği açıklanmıştır. Yazıda, en mukaddes vazifenin evlatların Bulgar’a karşı düşman hissiyle büyütülmesi olduğu, bu zalimden öç alınması için büyük gayretin sarf edilmesi gerektiği de dile getirilmiştir (Fahrünnisa, 12 Eylül 1329: 2-3).

Yazıda görüldüğü üzere, vatan sevgisinin yanı sıra çocuklara öç duygusu da aşılanmak istenmiştir. Dergilerde Bulgarlar ve Rumlar vatanın mahrumiyete uğramasının sebebi olarak gösterilmiş, onlara karşı duyulacak kin kutsal kabul edilmiştir. *Çocuk Dünyası*’nda yayınlanan S. Korkud imzalı “Öç türküsü” adlı şiirde geçen “Yunan, Bulgar.. düşmandır/Ocağını yıkan onlar/Kardeşini boğan onlar/Öç almayı unutma, sen, bil ki; kinin imanındır...” (S. Korkud, 14 Teşrin-i Sani 1329: Kapak) dizeleri bunun delilidir. *Çocuk Dünyası*’nda Galatasaray’dan M. Fahrettin imzalı “Yurd Sevgisi” adı ile hazırlanan bir hikâyede de, düşmana teslim edilmek mecburiyetinde kalınan Selanik’teki ufak bir mektepte yaşanan bir hadise anlatılmıştır. Hikâyeye göre, Yunanlıların eline geçtikten sonra Rum çocukları okutmak için yeniden açılan mektepte, birkaç da Türk çocuğu bulunmaktadır. Türk çocuklarının Rum çocuklara göre daha azimli olduğuna dikkat çekilen hikâyede, Türk çocuklarının kalbinde daima bir intikam duygusu besledikleri ifade edilir. Mektebi bir gün müfettiş ziyaret etmiştir. Müfettiş önce sorularına muhatap olarak Rum çocukları seçer; ancak istediği cevapları alamaz. Ardından Türk çocuklarından Osman’ı tahtaya çağırır ve tahtadaki harita önünde Osman’dan Yunanistan’ı, Fransa’yı, Almanya’yı, İtalya’yı göstermesini ister. Osman hepsini şaşırmadan gösterir. Türkiye’yi göstermesini isteyince ise, Osman sessiz kalır. Hikâyede, müfettişin bu sessizliğin nedenini sorması üzerine Osman’ın sağ elinin parmaklarını açıp kalbinin üzerine koyarak “İşte Türkiye...” dediği aktarılır (M. Fahrettin, 10 Temmuz 1330: 318).

Özellikle *Çocuk Dünyası* dergisinde yayınlanan buna benzer yazı ve şiirlerde, çocuklara “Türklük” bilincinin yerleştirilmeye çalışıldığı görülür. Nazım Haremi tarafından hazırlanan ve *Çocuk Dünyası*’nda yayınlanan “Ben Türküm” adlı şiir, bu bakımdan önemlidir. Şiirdeki, “Düşman düşman! Titre benden ben Türküm/Kin, intikam! İşte güzel bir türküm./Utan benden, beni tahkir

eyleme,/Sıkıl benden bana bir laf söyleme” ve “Seni bir gün ayağımla ezerim,/Yurdunuzda arslan gibi gezerim./Türklük kalbi zalimlere: “Zalim” der,/Türklük ruhu saldıran: “sevelum” der.” (Nazım Haremi, 30 Mayıs 1329: 7) dizeleri hem düşmandan intikam almanın gerekliliğini hem de Türk olmanın değerini çocuklara anlatmaktadır.

Çocuklar da kendileri için neşredilen bu yazı ve şiirlere kayıtsız kalmaz. *Çocuk Dünyası* dergisinde yayınlanan “Milli Manzumeler İstiyoruz” başlıklı yazıyı kaleme alan Sarıyer İbtidai üçüncü sınıftan Burhaneddin, içlerinde Türklük hissini fevkalade uyandığını bildirmiş; vatana ve millete dair manzumelerin artırılmasını istemiştir. Burhaneddin bu manzumelerle yüreklerinde yanan ateşin belki de söneceğini dile getirmiştir (Burhaneddin, 16 Mayıs 1329: 8).

İntikamın alınması, Türklüğün yüceltilmesi ve vatan sevgisinin apaçık gösterilmesi için çalışmak önemlidir. *Çocuk Dünyası*’nda yayınlanan, Süleyman Sırrı tarafından hazırlanmış “Vatanın ümidisin” adlı şiirde, ülkenin içinde bulunduğu zor şartları atlamanın yolunun çalışmak olduğu ifade edilmiştir: “Gece deme! Gündüz deme! Hep çalış!/Dedelerin çalışmıştı bir zaman./O zamandan artık eser kalmamış./Ümid sende, geniş değil, dar meydan” (Süleyman Sırrı, 16 Kanun-i Sani 1329: 1). Aynı dergide yer alan Muhiddin imzalı “Çalışmazsak” başlıklı şiirde de vatanın düşmanların eline geçmemesi için çalışmanın değeri anlatılmıştır: “Ey vatanın dirayetli evlatları uyanın!/Çalışalım: Uğrunda bu zavallı vatanın../Uyuyanlar, boş duranlar sefil olur inanın../Çalışmazsak: Bu sevgili vatanımız mahvolur!” ve “Çalışmazsak düşman gelir, hân mânlar söndürür,/Vatan düşer, o mel’unlar yetimleri öldürür../Yurdumuzu alçak düşman harabeye döndürür!../Çalışmazsak: Bu vatanın her türlü kan olur!” (Muhiddin, 20 Haziran 1329: 7).

Çocuk Duygusu dergisinde de çalışmanın önemini anlatan yazılar yayınlanmıştır. Adnan Enisi imzalı “Çalışkan Olalım” adlı yazıda, vatanın istikbali için çalışkan olmanın gerekliliğine değinilmiştir. Çalışkan olmakla ulûm ve fûnun alanında başarılı olmayı sağlayacak ve bundan da hem çalışkan olanların kendileri hem de vatan fayda elde edecektir. Tembellik ise vatani hakir etmekten başka işe yaramayacaktır. Çalışkan olmanın kişinin kendisine getireceği faydalar yazıda, Napolyon Bonapart’ın Korsika Adası’nda fakir bir ailenin çocuğu iken çalışkanlığı sayesinde Fransa İmparatorluğu’na yükselmesi ile örnekendirilmiştir (Adnan Enisi, 8 Ağustos 1329: 2). Adnan Enisi tarafından hazırlanan diğer bir yazı ise, “Cesur Olalım”dır. Yazıda Adnan Enisi, pederinin kendisine çalışkan ve cesur olmasını, vücudunu ve ruhunu metin kılmasını öğütlediğini anlatır. Bir gün derslerine yeterince istekli olmadığını görünce pederi Adnan Enisi’ye, muharebe edeceği düşmanları bilse daha ziyade çalışacağını, daha cesur olacağını belirtmiştir. Adnan Enisi kiminle muharebe edeceğini sorduğunda da pederi “Hiyanetle çocuğum!” yanıtını vermiştir. Adnan Enisi yazısında, cesaret ve çalışkanlığın birbirinin tamamlayıcısı olduğunu açıklar (Adnan Enisi, 22 Ağustos 1329: 6-8). *Çocuk Duygusu*’nda yer alan “Çalışmak” adlı diğer bir yazıda da Abdullah Cevdet, 10 yaşında iken annesi ile yaptığı bir hasbihali anlatmıştır. Hasbihal esnasında annesi Abdullah Cevdet’e bir zamanlar ecdatlarının kuvvetleri sayesinde Viyana’ya kadar gittiklerini belirtir. Zaman içinde aklın önemli olduğunu, Osmanlı’nın ise akla önem vermediğini anlatır ve milletin bu nedenle düştükçe düştüğünü açıklar. Vatanın eski şanını ve şimdiki halini düşünüp ağlayan Abdullah Cevdet’e validesi erkeğe ağlamanın yakışmayacağını, çalışmasının gerektiğini, vatan şimdi düşmüşse de onu diriltecek olanın kendisi olduğunu bildirmiştir (Abdullah Cevdet, 14 Teşrin-i Sani 1329: 6-7).

Memlekette hayat-ı iktisadiyenin temin edilmesi de çalışmak gibi önemlidir. Diğer milletlerin çalışarak ilerlediği, Türklerin de bu milletlerle baş edebilmesi için ticaret yaparak zengin olması gerektiği dergilerdeki yazı ve şiirlerde açıkça belirtilmiştir. *Çocuk Dünyası*’nda yer alan Nazım Haremi imzalı “Ticaret” adlı şiirde ticaretin milletlerin ruhu olduğuna ve ticaret yapmanın Türkler için önemine ilişkin şu dizeler yer almaktadır (Nazım Haremi, 19 Kanun-i Evvel 1329: 4):

“Şu zamanda milletlerin ruhu olan ticaret
Niçin, niçin yurdumuzda bir tekamül görmesin?
Bir zamanlar kainata korku salan bu millet,
Neden bugün ticarete büyük bir nam vermesin?

Kardeşlerim! Yaşamayı isterseniz geliniz,
Hep beraber çalışıp da birer tacir olalım.
Ah biraz da altın tutsun silah tutan eliniz,
Haydi gelin! Şu millete biz ön ayak olalım.

Şu zamanda Türkler için zengin olmak gerektir,
Zengin olmak kardeşlerim tacir olmak demektir.
Hep zenginler fakir olan insanları ezerler,
Tacirsiz bir vatanda yabancılar gezerler.

Yaşamak için gece, gündüz her dakika çalışan
Milletlerden Rum, İngiliz, Fransızla Alman
Ticaretin sayesinde çok terakki etmişler,
Cezayir’e, Mısır’a, Hint’e bu sayede gitmişler.”

Aynı dergide, yine Nazım Haremi imzalı “Ticaret Ninnisi” de ticaretin ne kadar değerli olduğunu çocuklara ve hatta beşikteki bebeğe dahi bildirmenin gereğini ifade etmek için hazırlanmıştır (Nazım Haremi, 24 Temmuz 1330: Kapak):

“Büyüyünce oğlum tacir olacak
Şu yurda amir olacak
Cebi sarı altınlarla dolacak
Çalış yavrum tacir ol ninni
Mamur olma amir ol ninni

Saadetle yaşamakçun dünyada
İnsanlara para lazım daima
Uyu fakat bunu düşün rüyada
Çalış yavrum tacir ol ninni
Kendine sen amir ol ninni

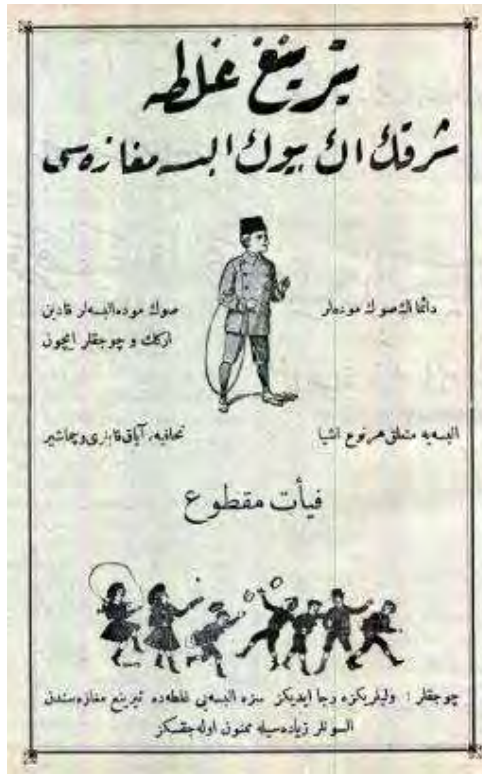
Ticaretle kurtulacak memleket
Kainata nam verecek bu devlet
Yaşar mı hiç ticaretsiz bir millet
Çalış yavrum tacir ol ninni
Mamur olma amir ol ninni

Memurluğu düşüncenden sil; unut
Paşalığı vücudunda sen uyut
Ticarete pek muhtaçtır bu yurd
Çalış yavrum tacir ol ninni
Kendine sen amir ol ninni”

Çocuk Duygusu dergisinde yayınlanan “Ticarete Dair” adlı yazıda da, zenginliğin bu zenginliği idare edemedikçe bir faydasının olmayacağı üzerinde durularak, para sahiplerinin bu parayı artırmanın yollarını öğrenmesi ve daima çalışması gerektiği belirtilmiştir. Eldeki paranın

işletilmesi, memur olmayanların bu parayı alışveriş etmesi, ticarete girişmesi istenmiştir. Ticaret edenleri Allah'ın da seveceğinin dile getirildiği yazıda, alışverişe haram katılmaması, kimsenin aldatılmaması, satıştan az kazanınca kanaat edilmesi önemle bildirilmiştir. İflas etmemek içinse belli kaidelere dikkat etmenin –örneğin usul defteri tutmanın– önemi vurgulanmış, ticareti kolaylaştıracak bilgiler sıralanmıştır (T. A., 13 Şubat 1329: 1-2).

Balkan savaşlarının yaşandığı bu dönemde, ticaretin millileştirilmesi ve Müslüman boykotajı çocuk dergilerinin önem verdiği konular arasında yer almaktadır. Dergiler, yayınladıkları yazılarda, şiirlerde, reklam ve ilânlarda Rum mallarının alınmaması, Türk ticarethanelerinden alışveriş edilmesi konusunda bilgilendirilmişlerdir. Bu çalışmada incelenen *Çocuk Duygusu* ve *Çocuk Dünyası* dergileri de yazılarına Müslüman Boykotajını konu etmişlerdir. Hatta bu iki dergi arasındaki anlaşmazlık da Müslüman boykotajının önemli bir yeri vardır. Bu anlaşmazlığı ortaya koyan yazılardan biri *Çocuk Dünyası* dergisinde yayınlanmıştır. “Bir Çocuk Gazetesinin İlânı” adlı yazıda, *Çocuk Duygusu* dergisinde yapılan “Tring Galata” Mağazası’na ait bir reklâm eleştirilmiştir.

Resim 5: “Tring Galata” Mağazası’na ait reklâm (*Çocuk Duygusu*, 14 Teşrin-i Sâni 1329: İç Kapak).

Reklâmda geçen “Çocuklar! Velilerinize rica ediniz size elbiseyi Galata’da Tring Mağazasından alınız ziyadesiyle memnun olacaksınız” sözlerine karşı *Çocuk Dünyası*, Avrupa’nın para esirliğinden kurtulmak için yerli malları ve sanatları canlandırmanın gerektiğini, her türlü istiklâlin bu surette saklanabileceğini, tarihte yaşanan şanlı günlere sanat ve ticaretin teşvik edilmesi ile ulaşılabilceğini, bunun çocuklara anlatılması gerektiğini aktarmıştır. Hal de böyle iken beş on kuruşluk ilân bedeli için Türkleri soyulmaya sevk etmenin yanlışlığına değinilen yazıda, kendilerinin ecnebi reklâmları derhal kestikleri bildirilmiştir (*Çocuk Dünyası*, 28 Teşrin-i Sâni 1329: 12). Ardından da verilen bir ilânla çocuklara vatanlarını milletlerini seviyor iseler yerli malları kullanmaları, yerli malların Avrupa’nın çürük ve pis mallarından hem daha sağlam, hem

daha ucuz olduğu, Bab-ı Âli Caddesi'ndeki İstihlak-i Milli Mağazası'nda her aranan yerli ürününün bulunabileceği ifade edilmiştir (Çocuk Dünyası, 28 Teşrin-i Sâni 1329: 12).

Çocuk Duygusu dergisinden Leon Lütü ise buna karşılık “Boykotaj Meselesi-Çocuklara Nasihat” adlı yazıyı kaleme almıştır. Yazıda, çocukların ruhlarında milliyet ve vatan duygularının uyanmakta olduğunun görülmesi üzerine böylesine ciddi bir hususta hasbıhalde bulunmaya karar verildiği açıklanmıştır. Dünyada her şeyin ferdin rahatı için gerçekleştirildiğinin bildirildiği yazıda, mekteplerin, medreselerin, ticarethanelerin, mukavelelerin, fenni çalışmaların hep bu uğurda hizmet verdiği dile getirilmiştir. Ardından da memlekette son dönemlerde ciddi bir surette uyanan ve bazılarınca da suistimal edilen milliyetperverlik ve boykotaj meselesi hakkında epey düşünmek gerektiği bildirilmiştir. Leon Lütü yazısında, yaşadığı bir vakıayı anlatmıştır. Kadıköy’de kimi mağazaların camekânlarının kırılmış olduğunu, levhalarına siyah leke sürüldüğünü, bazı duvarlarda “İlân Türkçe olacak” yazılı olduğunu belirtmiştir. Leon Lütü yaptığı incelemede bunun Hamiyet-i Milliye taraftarları tarafından gerçekleştirildiğini öğrendiğini belirtmiş ve Türk memleketinde Türkçesiz levhalar yazmanın, ilânlar yapmanın çirkin ve nankörcesine bir muamele olduğunu; ancak bunun şehremaneti tarafından yazılacak bir nizamname ile durdurulmasının daha doğru olacağını aktarmıştır. Ardından da buna benzer başka vakıalarında gerçekleştiğini açıklamıştır. Hristiyan vatandaşlara karşı boykotajın başlatıldığını ve Türk olmayanlarla münasebetlerin kesilmiş olduğunu belirten Leon Lütü, Türk parasıyla ecnebi dönmelerine ianelerde bulunanlara boykotaj uygulandığını bildirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı diyarında doğmuş, büyümüş, Türkçeden başka lisan bilmeyen, Türk hükümetine vergi veren, Türk cemaatlerine yardımda bulunan bir Hristiyan’a boykotajı reva görmediğini de belirtmiştir. Buna örnek olarak da kendisini göstermiştir. Aynı yazıda Leon Lütü *Çocuk Duygusu*’nda yayınlanan ve tepki çeken ecnebi ilânlar meselesine eğilmiştir. Dergilerinde Tring ve Stein mağazalarına ait reklam yapıldığına ve bunun okuyucularca hoş görülmediğine değinmiştir. Kendilerini, Türk mağazalarındaki ürünlere ecnebi ürünleri tercih edin dememekle ve aynı tür ilânların başka gazetelerde, duvarlarda da göze çarptığını belirterek savunmuştur. Ayrıca kimi Türk mağazalarında da ecnebi malların satıldığını bildirmiştir. İlânların yayınlanmaması ile Türk-Osmanlı kimlikli gazetelerinin edeceği maddi zararı da anlatan Leon Lütü, bundan sonra çocukların istemediklerini yazmaları halinde bu ilânları, çıkarıp atacaklarını ifade etmiştir (Leon Lütü, 16 Kanun-i Sani 1329: 3-4).

Balkan savaşları nedeniyle ülkenin yaşadığı ağır siyasî ve iktisadî şartların milli bir rejim oluşturma gayretine olan etkisi, görüldüğü üzere çocuk dergiciliğine de yansımıştır. Dergiler, ülkenin şanlı geçmişine geri dönebilmesinin geleceğin büyükleri olan çocukların bilinçlendirilmesine bağlı olduğuna, bu nedenle de milli hisleri ağır basan bir nesil yetiştirmenin gerekliliğine inanmış, yayın politikalarını da bu doğrultuda geliştirmişlerdir. Bu bakımdan ticaretin millileştirilmesi ve Müslüman boykotajı konulu yazıların yayınlanması vatana duyulan sevginin ve devletin kurtarılmak istenmesinin bir sonucudur.

Sonuç

Balkan Savaşları neticesinde Rumeli topraklarının kaybedilmesi, Osmanlı Devleti’nde siyasî, toplumsal, ekonomik değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin tek başına karar almaya yetkili hale geldiği bu dönemde, Osmanlıcılık politikası bırakılarak Türkçü-milliyetçi bir politika takip edilmeye başlanır. Bu politikadan devlet içindeki azınlıklar da nasibini alır. Eski şanlı günlere dönmenin hayali içindeki siyasî irade, bu hayalin millî bir rejim oluşturularak gerçekleştirilebileceğine; özellikle de ticarî alanda kaydedilecek gelişmeler sayesinde devletin Avrupa’nın mali esaretinden kurtarılabilmesine inanır. Ayrıca yıllarca bir arada yaşadıkları toplulukların, Balkan savaşları esnasında ihanetine uğradıklarına duyulan inanç da millileşme yolunda atılan adımlar için bir nedendir.

1913-1914 yılları arasında gerçekleştirilen Müslüman Boykotajı, bu ihanetin ödetilmesi ve Rumların ticaret konusundaki önceliklerinin ellerinden alınarak Türklere verilmek istenmesinin bir sonucudur. Boykotaj dönemin yayınları kullanılarak Türk halka anlatılmak istenmiştir. Milli bir nesil yetiştirme çabaları bakımından çocuk dergileri de bu bilinçlendirme işinde görev almıştır. Gerek vatan sevgisinin gerek Rum ve Bulgarlardan öğ alma duygusunun yoğun bir biçimde işlendiği dergilerde, çalışmanın, ticaretin öneminden de söz edilmiştir.

Çocuk Duygusu ve *Çocuk Dünyası* dergilerinde de çocuklar çalışmanın, ticaretin önemine dair bilgilendirilmiştir. *Çocuk Dünyası*'na göre çocuklar vatanın ümididir. Bu nedenle de çok çalışmalıdır. Çünkü vatanın düşmanların ellerine geçmemesi için çalışmak şarttır. *Çocuk Duygusu* da vatanın istikbali için çalışmanı değerli olduğunu bildirir. Ayrıca cesur da olunmalıdır. Muharebe edilecek düşmanların hıyanetine ancak bu şekilde karşılık verilebilir.

Dergilerde memlekette hayat-ı iktisadiyenin temininin de önemine değinilir. Diğer milletlerin çalışarak ilerlediği gibi Türkler de ticaret yaparak zengin olmalıdır. Ticaret, milletlerin ruhudur ve Türk yurdunda da tekamül görmelidir. Saadetle yaşamak, memleketi kurtarmak için ticaret yapılmalıdır. Ayrıca bir zamanlar kainata korku salan Türk Milletinin ticarete de nam salması zor değildir.

Ticaretin millileştirilmesine dair dergilerde ele alınan konular arasında Müslüman Boykotajı da vardır. Müslüman Boykotajı ile ilgili *Çocuk Dünyası* ve *Çocuk Duygusu* dergilerinde yayınlanan yazılar içeriksel olarak birbirinden farklıdır. *Çocuk Dünyası* boykotajı tavsiye etmektedir. Avrupa'nın malî esirliğinden kurtulmak için yerli mallar ve sanatlar canlandırılmalıdır. Böylece her türlü istiklâl saklanabilecektir. *Çocuk Duygusu* dergisi ise, Hristiyan vatandaşlara karşı boykotajın başlatıldığını ve Türk olmayanlarla münasebetlerin kesilmesinde istisnai durumların söz konusu olması gerektiğine değinmiştir. Derginin sahibi Leon Lütü, Osmanlı diyarında doğan, büyüyen ve Türkçeden başka lisan bilmeyen, Türk hükümetine vergi veren, Türk cemaatlerine yardımda bulunanlara karşı bu boykotajı reva görmemiştir. Bu konuda örnek olarak da kendisini göstermiştir. İki dergi arasındaki bu fikrî farklılık, anlaşmazlığı da dönüştürmüştür. Müslüman boykotajı konusunda yaşanan iki dergi arasındaki fikri anlaşmazlıkta, *Çocuk Duygusu* dergisinin sahipliğinin Ermeni asıllı Leon Lütü'ye; *Çocuk Dünyası*'nın nasirliğinin ise, Türk Yurdu Kitabhanesi'ne ait olmasının etkisi vardır.

Sonuç olarak, fikrî anlaşmazlıklar da yaşansa iki dergi de siyasî ve iktisadî alanda içinde bulunulan zor koşullardan kurtulmak için çocuklara vatan sevgisinin, bağımsızlığın, çalışmanın ve ticaret yapmanın önemini kavratmak gerektiği konusunda hemfikirdir.

KAYNAKÇA

- Abdullah Cevdet (14 Teşrin-i Sani 1329). “Çalışmak”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 6-7.
- Adnan Enisi (22 Ağustos 1329). “Cesur Olalım”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 6-8.
- Adnan Enisi (8 Ağustos 1329). “Çalışkan Olalım”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 2.
- Ahmad, Feroz (1999). “İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914”, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları, s.s. 84-130.
- Ahmet Hamdi (10 Temmuz 1329). “Bir Hasbihal”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 2-3.
- Baha Tevfik (6 Haziran 1329). “Maksad ve Meslek”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 2.
- Burhaneddin (16 Mayıs 1329). “Milli Manzumeler İstiyoruz”, *Çocuk Dünyası*, s.s. 8.

- Çocuk Duygusu (14 Teşrin-i Sâni 1329). s.s. İç Kapak.
- Çocuk Dünyası (10 Temmuz 1329). “10 Temmuz-Edirne”, s.s. Kapak.
- Çocuk Dünyası (14 Mart 1329). “Çocuk Dünyası”nın Düşüncesi”, s.s. 1.
- Çocuk Dünyası (17 Teşrin-i Evvel 1329). “İdarehanemizin Nakli”, s.s. 8.
- Çocuk Dünyası (20 Haziran 1329). “Gazetemizin haftada iki defa çıkarılması meselesi”, s.s. Kapak
- Çocuk Dünyası (21 Teşrin-i Sani 1329). “Teşekkürümüz”, s.s. Kapak.
- Çocuk Dünyası (25 Temmuz 1329). “İdarehanemizin Nakli”, s.s. Kapak.
- Çocuk Dünyası (26 Eylül 1329). “(Çocuk Dünyası)nın Teşekkür ve Minnettarlığı”, s.s. Kapak.
- Çocuk Dünyası (28 Teşrin-i Sâni 1329). “Bir Çocuk Gazetesinin İlânı”, s.s. 12.
- Çocuk Dünyası (31 Teşrin-i Evvel 1329). “Çocuk Dünyası’ Büyüyor”, s.s. 7.
- Çocuk Dünyası (6 Eylül 1330). “Sevgili okuyucumuza”, s.s. 304.
- Çocuk Dünyası, (28 Teşrin-i Sâni 1329). s.s.12.
- Deniz, A., (2014). Sosyo-Ekonomik Boyutunda Osmanlı Himayesinde Yaşayan Ermenilerle Etkileşimler, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/7 Summer 2014, p. 261-288, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7062>, ANKARA-TURKEY
- Dündar, Fuat (2008). *Modern Türkiye’nin Şifresi İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fahrünnisa (12 Eylül 1329). “Vatan Mukaddestir”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 2-3.
- Hanioğlu, Şükrü (1985). “Türkçülük”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi V*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.s. 1394-1399.
- Kaya, Mehmet (2013). “Balkan Savaşları Sırasında Anadolu’ya Göçler ve Karşılaşılan Sorunlar”, *History Studies*, V. 5, s.s. 1-16.
- Kaymak G., Aykaç N.Ö., (2014). Milliyetçi Kimliğin Dönüşümü, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/11 Fall 2014, p. 333-344, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7424>, ANKARA-TURKEY
- Kerimoğlu, Hasan Tamer (2006). “1913-1914 Rumlara Karşı Boykot ve Hüseyin Kazım Bey’in Bir Risalesi”, *ÇTTAD*, V: 13, s.s. 91-107.
- Leon Lütfi (16 Kanun-i Sani 1329). “Boykotaj Meselesi-Çocuklara Nasihat”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 3-4.
- Leon Lütfi (24 Teşrin-i Evvel 1329). “Bizim de son fakat mecburi cevabımız”, *Çocuk Duygusu*, s.s.7-8.
- M. Fahrettin (10 Temmuz 1330). “Yurd Sevgisi”, *Çocuk Dünyası*, s.s. 318.
- Muhiddin (20 Haziran 1329). “Çalışmazsak”, *Çocuk Dünyası*, s.s. 7.
- Nazım Haremi (19 Kanun-i Evvel 1329). “Ticaret”, *Çocuk Dünyası*, s.s. 4.
- Nazım Haremi (24 Temmuz 1330). “Ticaret Ninnisi”, *Çocuk Dünyası*, s.s. Kapak.

- Nazım Haremi (30 Mayıs 1329). “Ben Türküm”, *Çocuk Dünyası*, s.s.7.
- S. Korkud (14 Teşrin-i Sani 1329). “Öç türküsü” *Çocuk Dünyası*, s.s. Kapak.
- Süleyman Sırrı (16 Kanun-i Sani 1329). “Vatanın ümidisin”, *Çocuk Dünyası*, s.s. 1.
- T. A. (13 Şubat 1329). “Ticarete Dair”, *Çocuk Duygusu*, s.s. 1-2
- Uçan, Lale (2012). “Yirminci Yüzyıla Girerken Osmanlı Çocuk Dergilerinin Çocuk Kimliği Üzerine Etkileri”, *Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak*, İstanbul: Dem Yayınları, s.s.167-205.
- Yiğit Y., (2015). II. Balkan Savaşı'na Yeni Yaklaşımlar: Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kökenleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/1 Winter 2015, p. 825-837 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7891> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Davulcu, E., (2015). “1913-1914 Yıllarında Yayınlanan Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu Dergileri ve Ticaretin Millileşmesi ve Müslüman Boykotajına İlişkin Bu Dergilerdeki Yazılar / Çocuk Dünyası And Çocuk Duygusu Magazines Published Between 1913 And 1914 And Writings In These Magazines Related To Nationalization Of The Trade And Muslim Boycotting”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8699>, p. 203-224.

ÇOCUKLAR İÇİN SOKAKLARIN GÜVENLİK KOŞULLARININ İRDELENMESİ: ESKİŞEHİR ODUNPAZARI ÖRNEĞİ*

*Pınar DEMİREL ETLİ***

*Ruşen YAMAÇLI****

ÖZET

Sokaklar, insanların temel gereksinimlerine yanıt veren ve yaşayanların birbirleriyle etkileşimde bulunup sosyalleşeceği kentsel mekanlardır. Herkes için yaşanabilir bir kent, çocukların da yetişkinlerin sahip olduğu temel hak ve hizmetlerden yararlanabildiği, tehlikelerden arındırılmış bir kentsel çevrede yaşayabildiği, sokaklarda arkadaşlarıyla oyun oynayıp güvenle yürüyebildiği, fiziksel ve ruhsal gelişimini destekleyici nitelikte alanlar sunmalıdır. Bu bağlamda çocukların sokakları oyun ve öğrenme mekanı olarak deneyim etmesi için mevcut koşullarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada kentsel mekanın bir parçası olan sokağın, çocuklar için güvenlik koşulları gözden geçirilmekte, bu konuda yapılmış uygulama örnekleri irdelenerek bir literatür oluşturulmaktadır.

Fiziksel çevrenin özellikle de sokakların çocukların zihinsel, fiziksel, toplumsal ve sosyal gelişimleri için önemi ortaya konulmaktadır. Çocukların ilk olarak etkileşim içinde oldukları fiziksel çevre evlerinin bulunduğu sokaklardır. Sokaklar bu bağlamda çocuklar için güvenle oyun oynayabilecekleri ve sosyalleşebilecekleri kentsel açık mekanlar olmalıdır. Dünya genelinde çocuklara güvenli oyun alanları oluşturabilmek ve evlerinin çevresinde bireysel veya birlikte zaman geçirebilecekleri mekanlar yaratabilmek için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Yaşam için sokak “woonerf”, oyun bölgesi “home zone, okula güvenli rotalar “safe routes” gibi düzenlemeler çocuklar için daha fazla oyun ve güvenli ulaşım ağı oluşturmaktadır.

Yaşanılabilir bir çevre için çocuk kullanıcı açısından sokakların oyun ve güvenlik koşulları Eskişehir Odunpazarı yerleşimi geleneksel konut ve sokak dokusu bağlamında tekrar ele alınmaktadır. Bu kapsamda Odunpazarı’nda belirlenen sokakların uygunluğu incelenmekte ve yeni bir düzenleme önerilmektedir. Bu düzenleme ile sokakların çocuklar için sosyalleşme, dinlenme, arkadaşları ile oyun oynama, bisiklet sürme ve fiziksel aktivite olanaklarını sağlayan temiz, güvenli ve sağlıklı bir ortam olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Odunpazarı, sokak, çocuk, oyun, güvenlik

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Anadolu Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, El-mek: pdetli@anadolu.edu.tr

*** Prof. Dr. Anadolu Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, El-mek: ryamacli@anadolu.edu.tr

EXAMINATION OF THE SECURITY CONDITIONS OF THE STREETS FOR CHILDREN THE CASE OF ODUNPAZARI, ESKİŞEHİR

ABSTRACT

The streets are urban areas which give response to basic requirements of people and in which living people can interact each other and socialize. A city which is livable for everyone should provide areas where children can take advantage of the basic rights and services which are available for adults, live in an urban environment which is free of dangers, play games with their friends and walk safely in the streets and which support their physical and psychological development. In this context, current conditions should be meliorated for allowing children to experience the streets as playing and learning locations. In this study, security conditions of streets, which are a part of urban space, for children were reviewed and application examples made about this subject were examined in order to form a literature.

The importance of physical environment for mental, physical, communal and social development of children was emphasized. In this context, streets should be open urban areas for children where they can safely play and socialize. In order to create safe playing areas and localities where they can spend individually or together around their homes for children throughout the world, some applications are being made. Regulations such as “woonerf”, (street for life), “home zone” (play area), “safe routes” (safe routes to school) provide more play and secured transportation network for children.

For a livable environment, playability and security conditions of streets for a child were re-handled in context of Eskişehir Odunpazarı settlement traditional residence and street pattern. Under this scope, the suitability of the streets determined in Odunpazarı were examined and a new arrangement was suggested. The aim with this arrangement is to convert streets to clean, secure and healthy environments where children can socialize, rest, play with their friends, ride bicycle and perform physical activities.

STRUCTURED ABSTRACT

The quality of social and emotional development in the first years of childhood forms the basis of psychosocial development in next years. Playing games is a significant factor for children to show physical development and psychomotor development in a healthy way. Therefore, it is the job of adults to provide the children with game environment.

The samples applied in many parts of the world to enhance the conditions of physical environment have been examined in the study. A general evaluation has been done on the suitability of the streets in Turkey to the use of children and traditional street pattern in Eskişehir Odunpazarı settlement has been handled within this context. The study aims to provide a base and source for increasing the environment quality being built.

The environment in which children live highly affects their life conditions and their perception of the environment. A livable city is a place where children can benefit from the basic rights and services that adults have, play safely in urban outdoor, walk in the streets safely, learn with other children by sharing with friends, have green fields. In this sense, physical environment conditions to provide children in order to grow healthy generations will affect their physical and mental development positively.

With the start of criticizing the modern urbanism, urban plannings and street proposals thinking the vehicle and the pedestrian against approaches featuring the carriage way have started to put forth. There have been applications aiming to make the cities become livable places for everyone to live and involving the children in the design as users in urban places recently. These applications might be in urban scale and as in street scale. Regulations done with this aim have been applied in various areas with different names. Applications such as Woonerf, Home Zone and safe school routes have been exemplified as part of this study.

Odunpazarı settlement examined in the scope of the study is among the special settlements situated in a slope with its narrow streets, historical houses, fountains and squares and preserving its traditional pattern nowadays. It has been declared as Urban Protected Area in 1986 and put under protection due to its preserved unique and traditional pattern.

Odunpazarı street pattern has consisted of narrow and meandering spaces surrounded by one or two-storey structures. Even though it is thought that the existent neighborhood provides children with safe areas to play, there is need to make regulations in many areas. Odunpazarı streets have a natural pattern similar to Woonerf streets prepared to create safe playgrounds near the houses for children especially in North Europe countries. Tortuous roads with cobblestones and bulges applied for slowing traffic in Woonerf street construction are the natural characteristic of Odunpazarı streets. However, Odunpazarı area does not have wide streets as in the samples applied in Europe and America.

The streets determined in the study are the ones which are traditional playgrounds for the children, creative and rich in natural play elements. Çengelçeşme Street and Usta Ayaz Street are streets where there are 3 fountains and blank parcels, not having too much traffic but vehicles move in high speeds. It is aimed at transforming these streets into safe areas where children meet friends and play. Therefore, regulations have been suggested to transform into streets that have enough green fields for children, children play games among fruit trees, they drink water from street fountains and touch the mud. It is aimed to make pedestrians and children use these streets with all its wideness.

The regulations suggested for these streets in accordance with the aim of the study can be ranged as the following:

- Illustrator and exciter plates should be put to show that this street is a playground for children in the entrance and exit of the street and the places where it crosses another street.
- The ground of the street should be made different in many points. Both streets should be covered with recessed rocks and speed lowering precautions should be taken with bulges and the speed of the vehicle should be in walking speed.
- Parking of people living in the street is an important design problem. A part of blank parcels should be allocated as vehicle parks for the people living in the street.
- Ground rocks in different materials and colors should be used to provide children with creative playgrounds.
- Certain part of the street should be covered with a smooth and partly soft material and this part should be determined as the bicycle route completely. Elements to differ the bicycle road from the street should be used.
- While water element might be a game tool all by itself, environmental regulations should be made to give the opportunity to children to play by combining with the soil.
- Since the existent children park is quite insufficient, toys and game opportunities should be increased.
- Soil ground should be used in places suitable to planting and forestation and plants and fruit trees should be planted. However, landscape and street furniture should not be complex visually.
- Game elements in different color, tissue and size should be placed as illustrator elements of playgrounds of children through the street.

These suggested regulations will be an adequate step to update the streets as a safer play and socializing areas for children. These regulations will help to make the streets become sufficient for the children and also more special and funnier places. Besides, for these regulations to be sustainable, the attendance of citizens and children to these activities regularly is needed and the applications should be increased continuously in different parts of the city and physical environment conditions should be enhanced.

Keywords: Odunpazarı, street, children, game, security

Giriş

*Küçük hanımlar küçük beyler,
Sizler hepiniz geleceğin bir gülü, yıldızı, bir mutluluk parıltısısınız.
Memleketi asıl aydınlığa boğacak sizsiniz.
Kendinizin ne kadar mühim, kıymetli olduğunuzu düşünerek, ona göre çalışınız.
Sizlerden çok şeyler bekliyoruz!
M. Kemal ATATÜRK*

Çocukların sokakta ve doğada oyun oynamaları ve hatta yalnızca bulunmaları bile giderek zorlaşmaktadır. 1989 yılında hazırlanan Birleşmiş Milletler Antlaşması Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde; *her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğuna ve çocuğun dinlenme, boş zamanını değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı bulunduğu dair kararlar alınmıştır* (<http://www.unicankara.org>). Bu kararlara göre, çocukların kentsel mekânlarda, her türlü gelişimine destek verecek etkinlik ve olanaklara ulaşmaya hakkı olduğu, oyun oynayabileceği, serbestçe ve güvenle dolaşabileceği alanlara erişim hakkı vardır.

Çocukluğun ilk yıllarındaki sosyal ve duygusal gelişimin niteliği daha sonraki yıllardaki psikososyal gelişimin temellerini oluşturur. Çocuğun gelişiminin sağlıklı bir şekilde seyretmesi için çocuğun oyun oynaması önemli bir etkidir. Araştırmalar; oyuna daha az zaman ayıran çocukların bedensel hareketlerinin yavaşladığını, ağırlaştığını ve yeterince enerji harcayamadıkları için şişmanladıklarını ortaya koymaktadır. Onun için, çocukların bedensel büyümesi ve motor gelişiminde oyunlar çok önemlidir (Türküm, 2014). Bu nedenle çocuklara oyun ortamını sağlamak yetişkinlerin görevidir.

Çocukların oyun oynarken arkadaşlarıyla kurdukları ilişki onların tutumları üzerinde önemli izlere sahiptir. Çünkü oyun, çocuğun yetişkin yaşama hazırlanması için doğal ve temel bir etkinliktir (Elkind, 1999). Güllüpunar, çocuklukta oynanan oyunlarda sahip olunan kişiliğin erişkinlik dönemi siyasal tutum ve davranışları üzerindeki etkilerinden söz etmektedir (Güllüpunar, 2015).

George Simmel ve Jürgen Habermas gibi düşünürler, toplumu dönüştürmek ve kenti yeniden kurmak için insanların birbirleriyle etkileşimini ve iletişimini artıracak fırsatlar yaratılması gerektiğini savunurlar (Berman, 1991). İnsanların hayatlarını ve kentleri düzene koyma tarzını belirleyen bu aktiviteler toplumun geleceği olan çocukları da kente dahil ederek daha da anlam kazanmaktadır.

Çalışmada fiziksel çevre koşulların iyileştirmek için Dünyanın pek çok yerinde uygulanmış örnekler irdelenmektedir. Türkiye'deki sokakların çocuk kullanımına uygunluğu üzerine genel bir değerlendirme yapılmakta ve Eskişehir Odunpazarı yerleşimindeki geleneksel sokak dokusu bu bağlamda ele alınmaktadır. Çalışmanın inşa edilmiş çevre kalitesini artırmak için bir altlık ve kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

Fiziksel Çevrenin Çocuklar İçin Yeniden Düzenlenmesi

Kentsel mekan, çocukların kendilerini güvende hissedebilecekleri, toplumun diğer bireyleriyle eşit olduğu algısını oluşturan, zihinsel, fiziksel, toplumsal ve sosyal gelişimleri için oyun ve diğer eylemlerine olanak sağlayan bir alan olmalıdır. Dünyada özellikle son yıllarda kentlerin, herkes için yaşanabilir mekanlar olmasını amaçlayan ve çocukları da kentsel mekanlarda kullanıcı olarak tasarıma dahil etme fikriyle yapılan uygulamalar vardır. Bu uygulamalar sokak ölçeğinde olduğu gibi kentsel ölçekte de olabilmektedir.

Çocukların yaşadıkları çevre, yaşam koşulları ve çevrelerini algılama şekillerini oldukça etkilemektedir (Kyyta, 2003). Yaşanabilir bir kent, çocukların yetişkinlerin sahip olduğu temel hak ve hizmetlerden yararlanabildiği, çeşitli tehlikelerden korunmuş güvenli bir kentsel çevrede yaşayabildiği, kentsel açık mekânlarda güvenli bir şekilde oyun oynayabildiği, sokaklarda güvenli yürüyebildiği, arkadaşlarıyla paylaşımda bulunarak başka çocuklarla birlikte öğrenebildiği, yeşil alanlara sahip olabildiği yerdir (Gökmen, 2008).

Kentsel ölçekte çocukların katılımıyla üretilecek mekanlar olan parklar, yeşil alanlar ve sokaklar öncelikli olarak çocuklar için denetimli fiziksel çevre oluşturulmasında önemlidir. Riggio'ya göre çocukların bağımsız ve özerk bir vatandaş olarak kendisini ilgilendiren konularda karar alma süreçlerine katılımın sağlanması önemlidir (Riggio, 2002). Gökmen'e göre, çocuklar adına "Çocuk Dostu Kentler" için atılacak ilk adım kentlerde çocuklara yer açmak, kentlerimizde çocukların en doğal hakkı olan katılım hakkını dikkate alan ve kentteki tüm kararlarda çocukların görüşüne de yer veren "Çocuk Konseylerini" kurmaktır (Gökmen, 2013). Bu uygulamalara çocuklara özgü ilgi çekici kentsel mobilyalar tasarlanması, trafiğe açık alanların çocukların güvenlik gereksinimleri gereğince yeniden düzenlenmesi, oyun parkları ve bu parklara erişim rotalarının güvenlik yönünden tekrar ele alınması gibi düzenlemeler örneklendirilebilir.

Endüstrileşme ve kontrolsüz kentleşmenin sonuçlarından biri de çocuklar için şehirlerin yeterli ve güvenli oyun alanlarını barındırmamasıdır. Geleneksel oyun parkları ve alışveriş merkezlerinin içindeki oyun alanlarının yanı sıra çocukların güvenli oyun oynayabileceği sokaklar, bahçeler ve doğal ortamlar sınırlıdır. Çocukların güvenli etkinlik alanlarına ulaşmakta zorluk çektiği durumlarda başta obezite gibi pek çok sağlık sorunu ortaya çıkabilmektedir (Edwards ve Tsouros, 2006). Çocukların gelişiminde önemli bir etken olan hareket ve serbestlik, çocukların çevreyle bütünleşmesini sağlar ve çevresel kavramsallaştırma ve bilişsel harita oluşumunun temelini oluşturur. Çevresel yetkinlik, çocuklarda güven ve bağımsızlık duygusunu artırır. (Björklid & Nordstram, 2007). Bu anlamda sağlıklı nesillerin yetişmesi için çocuklara sağlanacak fiziksel çevre koşulları, çocukların ruhsal ve bedensel gelişimini olumlu yönde etkileyecektir.

Sokakların Çocuklar İçin Yeniden Düzenlenmesi ve Uygulama Örnekleri

Sokaklar, insanların temel gereksinimlerine yanıt veren ve yaşayanların birbirleriyle etkileşimde bulunup sosyalleşeceği kentsel mekanlardır. Çocukların sokakları oyun ve öğrenme mekanı olarak deneyim etmesi için sokakların mevcut koşullarının iyileştirilmesi ve yeni planlan sokakların belirli kriterlere göre düzenlenmesi gerekmektedir.

Sokaklar her yaş grubu insanın sosyalleşmek için kullandıkları alanlardır. Ancak özellikle iyi kurgulanmış sokaklar, çocukların gözlem yaparak çevresi hakkında bilgi edinmelerini, çevresini tanımalarını ve nesnelerle çevresi arasında ilişki kurmalarını sağlar. Çocuklar sosyal gelişiminin başladığı ilk ortam olan sokakta, yeteneklerini ve becerilerini keşfeder. Yaratıcılığını geliştirerek kişilik oluşumunu destekler ve kişisel özgüvenini kuvvetlendirir (Abu-Ghazze, 1998).

Sokakların çocuklar için yaşanabilir ve güvenli hale getirilmesi için özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde sokak düzenleme çalışmaları yapılmaktadır. Dünyanın pek çok yerinde taşıtların yüksek hızlarda seyretmesi, trafik sıkışıklıkları ve yaya yollarının bulunmamasından kaynaklanan trafik kaynaklı yaralanma ve ölümler, özellikle çocuklar ve yaşlılarda daha yaygındır. Ayrıca okula gitmek için kaldırımların ve yürüyüş için güvenli alanların bulunmaması, içinde çocukların bulunduğu kazaların görülme sıklığını arttırmaktadır (Edwards ve Tsouros, 2006).

Modern şehirciliğin eleştirilmeye başlanmasıyla, taşıt yolunu ön plana çıkaran yaklaşımlar karşısında aracı ve yayayı birlikte düşünen kentsel planlamalar ve sokak önerileri de ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu amaçla genellikle araç trafiğinin ve hızının azaltılması ile çocuklar için sokakta daha fazla oyun ve dinlenme alanları yaratılmaya çalışılmıştır. Benzer düzenlemeler çeşitli

bölgelerde farklı isimlerle uygulanmaktadır. Bunlardan Woonerf, Home Zone, güvenli okul rotaları gibi uygulamalar bu çalışma kapsamında örneklendirilmiştir.

“Woonerf” Sokağı Uygulaması

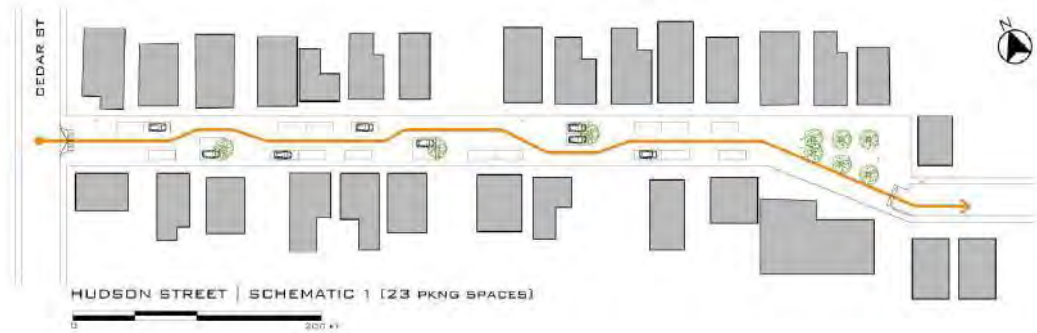
Woonerf (Felemenkçe’de “yaşam için sokak alanı” anlamına gelmektedir), yayalar, bisikletliler ve düşük hızda seyreden motorlu taşıtların ortak kullandıkları bir alandır. Bunlar, genellikle, kaldırım kenar taşları ve kaldırımlarla aynı seviyeye yükseltilen ve taşıtların ağaçlar, saksılar, park alanları ve başka nesneler yerleştirilerek yavaş gitmelerinin sağlandığı caddelerdir. Sürücüler bu alanlarda davetsiz misafir olarak görülmekte ve yürüyüş hızında gitmeleri gerekmektedir. Her bir cadde girişine bir woonerf işaret levhası yerleştirilir. Almanya, Hollanda ve diğer Kuzey Avrupa ülkelerinde başarıyla uygulanan bu müşterek yaklaşım, özellikle yeşil alanlara erişimin kısıtlı olduğu şehirlerde faydalı olabilmektedir (Edwards ve Tsouros, 2006). Bu sokaklar, sokak sakinleri ve yayaları öncelikli olarak hesaba katan, sürücüler yavaş gitmeye zorlayan mekânlar olarak tasarlanmış ve De Boer tarafından “woonerf” olarak isimlendirmiştir (Hand, 2007).

Görsel 1. Woonerf tasarım prensipleri (<http://www.greatcity.org/>)

Woonerf sokağın temel tasarım prensiplerine (Görsel 1) göre;

- Sokağın giriş ve çıkışına tanımlayıcı levhalar konulmaktadır.
- Sokaklarda araç trafik hızını minimuma indirmek için gerekli önlemler alınmaktadır.
- Yaya, bisiklet ve taşıt yolları zemin farklılıkları ve işaretlerle ayrılmaktadır.
- Sokakların belirli noktalarına araç girmemesi için işaretler konulmaktadır.
- Taşıtlara gerekli park yerleri çok yoğun olmamak kaydıyla o sokakta sağlanmaktadır.

Görsel 2. Hudson Sokağının Woonerf sistemine göre yeniden düzenlenmesi, Cambridge (Collarte, 2012)

İngiltere Cambridge'deki Hudson Sokağı woonerf sistemine göre düzenlenmiş; bu düzenlemeyle 23 araç için park yeri oluşturulmuş ve trafik akışının bu park yerleri nedeniyle doğrusal ilerlemesi önlenmiştir (Görsel 2). Bu sayede araçlar belirtilen hız limitlerinin üzerine çıkamamaktadır.

Görsel 3. Almanya Rhineland Woonerf örneği (<http://www.greatcity.org/>)

Woonerf sokaklar kullanıcıları önemseyen, çocuklara evlerinin önlerinde oyun oynayabilecekleri güvenli alanlar, yetişkinlere de mahalle sakinleriyle sosyalleşebilecekleri bir alan sunmaktadır. Mekânı daha etkin kullanmayı sağlamasının yanı sıra bireylere de etkileşim alanı sunar. Bu sayede fiziksel mekân sosyal etkileşim için olanaklı hale gelmektedir (Görsel 3,4). Gürültü kirliliği ve araç trafiğinden kaynaklanan çevresel kirliliklerin de önüne geçildiğinden, çevreci bir felsefe olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de, pek çok konutun apartman tipolojisinde olması, çocukların oyun oynayacak konut bahçesi bulamaması, trafik akışının kent merkezlerinde çok yoğun olması gibi olumsuz koşullar göz önünde bulundurulduğunda “yaşam için sokak alanlarına” ihtiyaç duyulmaktadır.

Görsel 4. Hollanda Rijswijk Woonerf örneği (<http://www.greatcity.org/>)

Almanya'da Woonerf sistemine göre tasarlanmış sokaklarda yapılan araştırma sonuçlarına göre (Collarte, 2012);

- *Trafik hızının ve yoğunluğunun azalması:* hız düşürücü farklı uyarılar ve işaretlerle sokaklardaki trafik hızı azalmıştır.
- *Etkili kullanım alanları oluşturulması:* tüm yaş grupları için daha efektif kullanılabilecek alanların oluşması sağlanmıştır.

- *Sosyalleşmenin artması*: çocuklar ve ailelerinin sokakta daha çok vakit geçirmesiyle birbirleriyle olan etkileşimleri de artmıştır.
- *Kentsel mekan kalitesinin artması*: daha yaşanabilir ve sağlıklı çevrelerin oluşmasına büyük katkı sağlanmıştır.

“Home Zone” (Oyun Sokakları) Uygulaması

“Home Zone” girişimi 1998’de İngiltere’de başlatılan, insan ve taşıtların eşit şartlar altında paylaştıkları kamusal mekânlar ve sokaklar girişimi olarak tanımlanabilir. Bu mekânlar insanları yürümeye, bisiklet kullanmaya teşvik edecek, oturanlar arasında iletişimi ve toplum aktivitelerini destekleyecek çeşitli donatılar ile tasarlanırlar (East Lothian Council, 2006).

Home zone, Türkçe karşılığı ev/konut bölgesi olsa da anlamı çocuklar için “Oyun Bölgesi”dir. Woonerf sistemine benzer şekilde kente ait açık alanların çocuklar için güvenli oyun alanları olarak kullanılmasına yönelik oluşturulan bu oyun bölgeleri, yayaların ve araçların sokakları eşit olarak kullandıkları alanlardır.

Görsel 5. İngiltere Plymouth MoriceTown ve ilk “home zone” örneği Stainer Street, Manchester (<http://www.rudi.net/>)

Home zone’lar her hangi bir tasarım kalıbına göre planlanmazlar. Her toplumun kendi özel gereksinim ve kültürüne uygun olarak şema belirlenebilir. Bu yaklaşımla sokaklar, o yerleşimdeki kişilerin etkileşimini artırırken, çocuklar için de güvenli oyun alanları tanımlamaktadır. Home zone alanların çocukların sosyal ve fiziksel gelişime olumlu etkileri gözlenmiştir. Bu alanların çocukların gelişimine katkısı;

- eve yakın olması,
- çocukların eve uğrayıp ihtiyaç giderebilmesi,
- erişilebilirliği,
- ebeveyn kontrolüne olanak sağlaması gibi pek çok faktöre bağlıdır (Gill, 2007).

Sokakları herkes için güvenli hale getiren *home zone*’da sokak, bir trafik koridorundan, iyi bir yaşam niteliği sunan değerli bir açık alana dönüşmektedir. Araba sahipleri güvenli bir park yerine sahip olurken, çocuklar güven içinde oynarlar ve tüm kullanıcılar sokak yaşantısından memnun olmaktadır. Bir sokağı home zone yaparak, aileler, çocuklar, komşular ve arkadaşlar için sohbet edecek, sosyalleşecek, dinlenecek, fiziksel aktivite yapacak ve oyun oynayacak temiz, güvenli ve sağlıklı yeni bir ortam yaratılmaktadır (Gökmen ve Taşçı, 2010).

Görsel 6. Ashton West End, Tameside ve Normanton Home Zone uygulamaları, Derby
(<http://www.rudi.net/>)

Home zone alanlar diğer sokaklardan kolaylıkla ayırt edilebilecek niteliktedir. Özellikle zeminde yaya, araç ve bisiklet için farklı renkler kullanılmaktadır (Görsel 6, 7). Çocuklara ait tanımlı oyun alanları güvenli alanlar olarak tasarlanmıştır. Yeşil ögesi ve kent mobilyaları da ön plana çıkmaktadır.

Görsel 7. Lowestoft, Suffolk ve Manchester Home Zone uygulamaları (<http://www.rudi.net/>)

Kentlerde git gide artan yoğun yapılaşma, trafik sorunu ve yok olan yeşil alanlar çocuklar için oyun alanlarının yok olmasına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yetişkinler için de sosyal etkileşim alanı olan sokaklar ve mahalle kültürü de giderek zayıflamaktadır. Home zone ve Woonerf uygulamaları bu çevresel yozlaşmanın ve kültür kaybının önüne geçilebilmesi için Türkiye’de de öncelikli olarak değerlendirilmesi ve uygulanması gereken bir eylem planı olmalıdır.

Görsel 8. Esenler Belediyesi'nin düzenlediği "Çocuk Oyun sokağı" (<http://www.esenler.bel.tr/>)

2014 yılında İstanbul Esenler Belediyesi Türkiye'deki ilk çocuk sokağını, çocukların oyun haklarını korumak ve fiziksel çevre koşullarını iyileştirmek adına uygulamaya koymuştur. Trafiğe kapalı olan sokakta bisiklet yolları ve oyun alanları düzenlenmiştir (Görsel 8). 500 metrelik sokağın engelli çocukların da oyun oynamasına uygun olarak tasarlandığı belirtilmektedir (<http://www.esenler.bel.tr/>) Sokakta oyun merkezi, çocuk kütüphanesi, sinema, açık çocuk bahçesi gibi çocukların sosyalleşebilecekleri ve birlikte zaman geçirebilecekleri, eğitici ve öğretici mekanlar da bulunmaktadır.

Güvenli Okul Yolları Uygulaması

Okul çağındaki çocukların, okul öncesi çocuklara göre yaşam ve hareket çevresi genişlemektedir (Türküm, 2014). Bu gelişimin güvenli ve sağlıklı olabilmesi için çocuğun özellikle okula güvenli bir şekilde ulaşımı sağlanmalıdır (Görsel 9).

Görsel 9. Okula güvenli rotalar için çocukların eğitilmesi (<http://sfsaferoutestoschool.org/>).

Almanya Brühl Belediyesinin raporuna göre yapılan araştırmalar, günümüzde çok sayıda çocukta yanlış duruş, aşırı kilo ve motorik aksaklıklar gibi bedensel sorunların olduğunu göstermiştir. Sağlığın kalıcı olarak korunmasında düzenli hareket kadar faydalı hiçbir ilaç veya yöntem yoktur. Yeterince hareket öte yandan çocuğun konsantrasyon yeteneğini güçlendirir ve sosyal davranışını geliştirir (<https://www.bruehl.de/>) Osborne'a göre kentlerde çocukların okullarına güvenle ulaşabilecekleri rotaların belirlenmesi ve bu rotaların çocuklara öğretilmesi ve benimsetilmesi gerekmektedir (Osborne, 2005).

Brühl Belediyesi'nin hazırladığı rehberle göre okula yürüyerek gitmek çocuklar için pek çok olumlu davranış gelişimine katkı sağlar. Öncelikle yürümek ve hareket etmek çocukların fiziksel gelişimi için önemlidir (Görsel 10). Bu rehberle göre okula güvenli rotaların belirlenmesiyle; çocuk trafikte güvenli ve bilinçli davranmasını öğrenir. Çevresini daha iyi tanır ve diğer çocuklarla arkadaşlık kurar. Bu ve benzeri uygulamaları yaygınlaştırmak ve çocukları okula yürüyerek gitmeleri için teşvik etmek için;

- okula en güvenli rotanın belirlenmesi,
- çocukların arkadaşlarıyla grup olarak okula ulaşabilecekleri yolların farklı işaret ve levhalarla tanımlanması,
- güvenli yolların çocuklar için eğlenceli ve cazip olmasının sağlanması gerekmektedir.

Görsel 10. Brühl Belediyesi Okula güvenli rotalar rehberi ve uygulama örneği
(<https://www.bruehl.de/>)

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı ve Unicef’in işbirliğiyle “Güvenli Okul-Güvenli Eğitim İşbirliği Projesi” ile okula ulaşımında güvenli sokaklar oluşturmak için okulun yakın çevresindeki sokakların gözden geçirilmesi ve yeniden ele alınması için çalışılmaktadır. İstanbul’da pilot bölge olarak seçilen 10 okulda proje uygulanmaya başlamıştır. Bu projenin yanı sıra özellikle bazı yerel yönetimler, erken çocukluk dönemindeki çocukların okullarına ulaşırken trafikte ve konut bölgelerinde güvenli olmayan rotaları kullanmasının önüne geçmek için ve okula gidiş dönüşü güvenli bir şekilde sağlamaları için rotalar belirlemektedir.

Eskişehir Odunpazarı Yerleşimi Sokak Dokusunun Çocuklar İçin Uygunluğunun İncelenmesi

Kentlerin geleneksel ve kültürel değerlerinin yeni kuşaklara aktarılabilmesi ancak kent ve mahalle kültürünün sürdürülebilir olmasıyla mümkün olabilir. Sürdürülebilirliği sağlamak için çocukların bir önceki kuşağın oynadığı oyunları oynamayı devam ettirmesi bu konuda atılması gereken adımlardan biri olabilir. Ancak günümüzde kentlerin çocuklara yeteri kadar güvenli oyun alanları oluşturmadıkları ortadadır. Eski kent dokusunu koruyabilmiş yerleşimlerde ise bu oyun alanlarının yaratılması ve geleneğin sürdürülebilmesi kısmen daha mümkündür.

Odunpazarı yerleşimi dar sokakları, tarihi konutları, çeşme ve meydanlarıyla bir yamaca konumlanmış ve günümüzde geleneksel dokusunu koruyabilmiş sayılı yerleşimlerdenidir. Korunan

bu özgün ve geleneksel dokusu nedeniyle 1986 yılında Kentsel Sit Alanı ilan edilmiş ve koruma altına alınmıştır.

Görsel 11. Odunpazarı yerleşimi konut ve sokak dokusu hava fotoğrafı

Odunpazarı sokak dokusu tamamı tek veya iki katlı yapılarla çevrilmiş dar ve kıvrımlı aralıklardan oluşmaktadır (Görsel 11). Mevcut mahalle dokusunun çocuklar için güvenli oyun alanları oluşturduğu düşünülse de pek çok noktada düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Odunpazarı sokaklarının özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde çocuklara evlerinin yakınında güvenli oyun alanları yaratmak için düzenlenen Woonerf sokaklara benzeyen doğal bir dokusu vardır. Woonerf sokak kurgusunda trafiğin yavaşlatılması için uygulanan arnavut taşlı ve dolambaçlı yollar ve tümsekler Odunpazarı sokaklarının doğal karakteridir. Ancak Avrupa ve Amerika’da uygulanan örneklerde olduğu kadar geniş sokaklar Odunpazarı bölgesinde yoktur.

Görsel 12. Odunpazarı yerleşimi Hasan Dede Sokak ve Çeşme Sokak (Demirel Etlı, 2015)

Oyun oynamanın çocuğun sosyal ve fiziksel gelişimi üzerindeki katkısını artırmak için, oyun parklarındaki araçların zenginleştirilmesi ve çocuklar için yaratıcı ve maceracı oyun alanlarının sunulması tek başına yeterli değildir. Sokakların da bu kapsamda tekrar ele alınması ve

oyun mekânı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Güvenlik kontrolüyle tasarlanmış oyun parklarından farklı olarak sokaktaki kum ve su gibi materyaller çocukların herhangi başka bir oyun aracına ihtiyaç duymadan yaratıcı oyunlar oynayabilmeleri için gerekli ortamı sağlayabilir. Çocukların oyun haklarını açık havada yanlarında bir yetişkin olmadan da kullanabilmeleri için sokakların kendi kendilerine oynayabilecekleri güvenli alanlar olarak tasarlanması gerekmektedir.

Çalışma alanında yakın çevrede yürüme mesafesinde ilkökul ve ortaokul bulunmaktadır. Çocukların çevredeki okullara güvenli bir şekilde yalnız veya toplu olarak ulaşabilmeleri için araç trafiğinin hızının azaltılması gerekmektedir.

Görsel 13. Odunpazarı sokaklarında çocukların oyun oynadığı alanlar (Demirel Etlı, 2015)

Çalışmada belirlenen sokaklar, çocuklar için geleneksel oyun alanlarının yanı sıra yaratıcı ve doğal oyun öğeleri açısından zengin sokaklardır. Çengelçeşme Sokak ve Usta Ayaz Sokak (Sokak ismi bazı kaynaklarda Usta Ayvaz olarak da gösterilmektedir.) 3 tane çeşmenin ve boş parsellerin bulunduğu, araç trafik yükünün fazla olmadığı ancak araçların süratli hareket ettiği sokaklardır. Sokakta yaşayan insanlarla görüşüldüğünde, hızla geçen araçlardan dolayı çocuklarını güvenli sokakta oynamaya bırakamadıklarını ancak yine de sokağın araç trafiğine kapatılmasını istemediklerini belirtmişlerdir.

Görsel 14. Eskişehir Odunpazarı'nda kullanılmaya devam eden çeşmeler (Demirel Etlı, 2015)

Çalışmada belirlenen sokakların çocuklar için arkadaşlarıyla buluşup oynayabilecekleri güvenli mekanlara dönüşmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle çocuklar için yeterli yeşil alanların olduğu, çocukların meyve ağaçları arasında oyun oynayabilecekleri, sokak çeşmelerinden su içip, çamura dokunabilecekleri sokaklara dönüştürülmesi için düzenlemeler önerilmektedir. Yayaların ve çocukların bu sokakları tüm genişliğiyle kullanabilmesi hedeflenmektedir.

Görsel 15. Odunpazarı Çengel çeşme sokak ve Usta Ayaz sokak

Usta Ayaz Sokak'ta, sokağa adını veren bir çeşme ve bir kültür derneği vardır. Sokakta toplam 15 konut bulunmaktadır. Çalışma alanı içerisindeki konutların pek çoğu Odunpazarı geleneksel konut dokusunu yansıttıkları için belediye tarafından restore edilmiş, Usta Ayaz Sokak bu nedenle turistik bir bölge haline gelmiştir. Sokağın zemini araçların hızlı geçişine imkan vermeyecek sert girintili granit zemin taşlarıyla kaplıdır ancak eğim nedeniyle bazı araçların süratli hareket ettikleri gözlenmiştir. Sokakta kaldırım yoktur. Çoğu zaman park halindeki araçların bulunduğu sokakta yürümek bile zor iken, çocukların oyun oynayabilmesi mümkün olamamaktadır.

Görsel 16a. Usta Ayaz sokak (Demirel Etli, 2015)

Görsel 16b.Usta Ayaz sokak (Demirel Etli, 2015)

Çengelçeşme Sokak iki tane restore edilmiş çeşmenin bulunduğu sadece Kurşunlu Külliyesi'ne yakın olan kısmı turistik görünen bir sokaktır. Sokakta ilerledikçe bozuk zeminler, restore edilmemiş ve harabe olmuş yapılar gözlemlenmektedir. Sokak zemini yer yer yamalı asfalt ve taş kaplamadır. Sokak boyunca bozuk ve dar kaldırımlar vardır. Yaklaşık olarak 45 konut kullanılmaktadır. Kömür deposu olarak kullanılan alanlar ve tel kafeslerle çevrilmiş kullanılmayan parseller vardır. Sokakta birer tane salıncak ve kayadrağın bulunduğu yetersiz ve küçük bir oyun parkı vardır. Çengelçeşme Sokak'ta çocukların çeşme etrafında ve boş parsellerde oyun oynadıkları, trafiğe açık sokakta kontrolsüz bir şekilde bisiklet sürdükleri gözlenmiştir.

Görsel 17a.Çengelçeşme sokak (Demirel Etli, 2015)

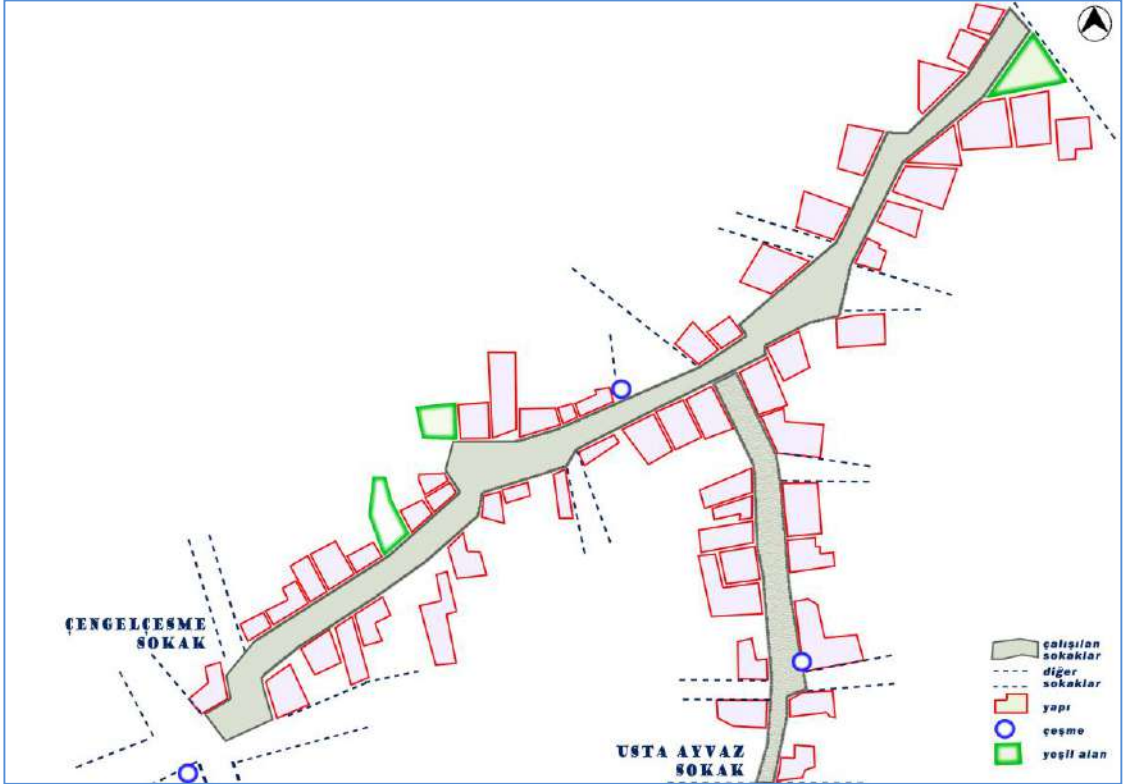

Görsel 17b.Çengelçeşme sokak (Demirel Etli, 2015)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Çalışmada ele alınan bu sokaklar yerleşim alanının kısmen merkezinde bulunan, çevredeki sokaklardan da çocukların rahatlıkla ulaşarak kullanabileceği mekanlardır. Sokaklardaki boş parseller çalışma kapsamında değerlendirilmeye müsait olması nedeniyle ele alınmıştır. Ayrıca yaklaşık 100 hanenin bulunduğu bu sokaklarda yaşayan onlarca çocuğun ve yakın çevredeki sokaklarda yaşayan çocukların oyun ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte bir düzenlemeye imkan tanıyabilmektedir. Odunpazarı bölgesinin turistik yüzü olması nedeniyle de pek çok insanın sokak düzenlemesinden haberdar olabileceği bu sayede bu düzenlemelerin yaygınlaşacağı düşünülmektedir.

Görsel 18. Çengelçesme ve Usta Ayaz Sokakları'nın mevcut şematik planı

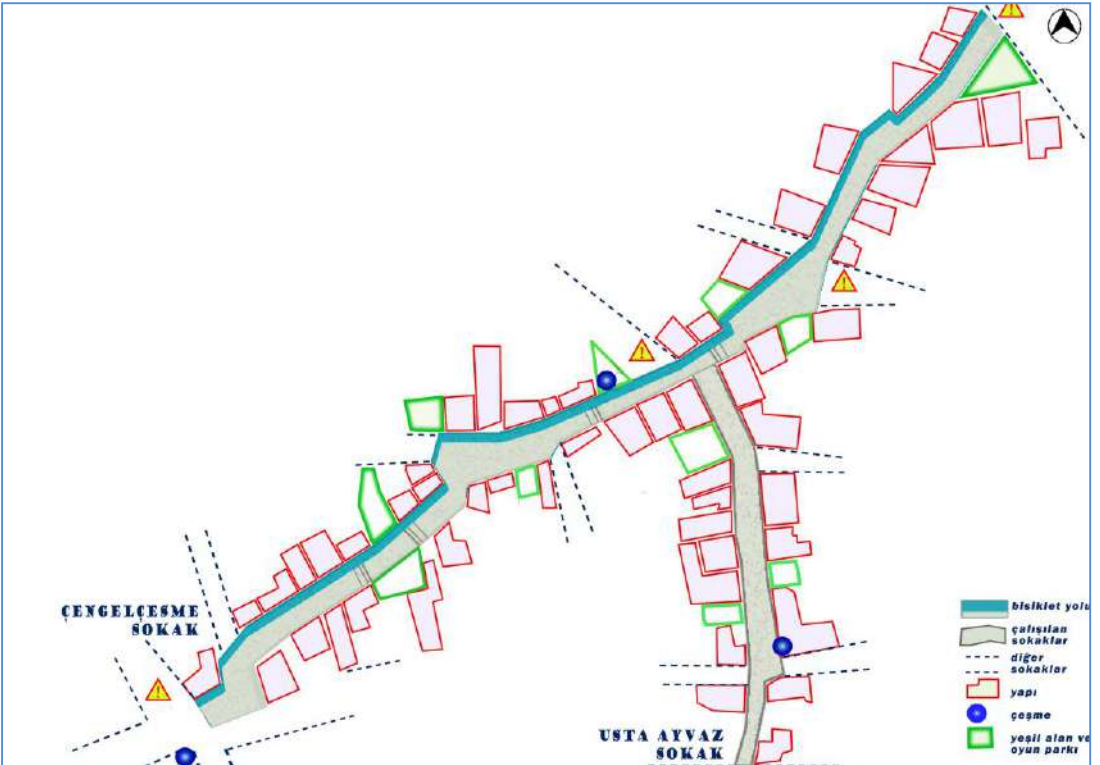
Çocukların yalnızca kendilerine ait olan alanlarda bulunması gerektiği algısını ortadan kaldırmak gereklidir. Bu durumda yapılacak uygulamalardan biri de kent içinde çocukların yetişkinlerle ortak kullandığı mekanların koşullarının iyileştirilmesidir. Kentte apartmanlarda yaşayan çocuklara nazaran Odunpazarı eski yerleşim bölgesinde sokağa çıkabilme şansına sahip olsalar dahi, bu sokaklar çocuklar için yeterli ve güvenli oyun alanını barındırmamaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Çocukların ilk olarak etkileşim içinde oldukları fiziksel çevrenin evlerinin bulunduğu sokak olduğu düşünülürse, gerekli güvenlik koşullarını sağlamayan sokakların çocukların fiziksel ve sosyal gelişimine katkı sağlayamayacağı bilinmektedir. Bu nedenle belirlenen sokaklar için önerilen düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir:

- Sokağın giriş çıkışına ve başka sokaklarla kesiştiği noktalara bu sokağın çocuklar için bir oyun alanı olduğu yönünde tanımlayıcı ve uyarıcı levhalar konulmalıdır.

- Sokağın zemininin pek çok noktada farklılaştırılması gerekmektedir. Usta Ayaz Sokak'ta olduğu gibi girintili taşlarla kaplanmalı ve yüksek tümseklerle hız yavaşlatıcı önlemler alınmalı ve araç hızının yürüme hızında olması sağlanmalıdır.
- Sokakta yaşayan insanların araçlarını park edebilmeleri de önemli bir tasarım problemidir. Boş parsellerin bir kısmının bu sokakta yaşayan insanlara araç parkı olarak tahsis edilmesi sağlanmalıdır.
- Çocuklara yaratıcı oyun alanları sunulabilmesi için farklı doku ve renklerde zemin taşları kullanılmalıdır.
- Sokağın belirli bir bölümü düz ve kısmen yumuşak bir malzeme ile kaplanmalı ve bu kısım tamamen bisiklet rotası olarak belirlenmelidir. Bisiklet yolunu sokaktan ayırıcı elemanlar kullanılmalıdır.
- Su ögesi başlı başına bir oyun aracı olabileceken toprakla birleştirerek çocukların oynayabilmesine imkan verilecek çevresel düzenlemelerin yapılması gerekir.
- Mevcut çocuk parkı son derece yetersiz olduğundan, oyuncaklar ve oyun imkanları artırılmalıdır.
- Bitkilendirme ve ağaçlandırma için uygun olan yerlerde toprak zemin kullanılmalı, bitki ve meyve ağaçları dikilmelidir. Ancak peyzaj ve sokak mobilyası düzenlemelerinin görsel karmaşadan uzak olması gerekir.
- Sokak boyunca farklı renk, doku ve boyutlarda oyun elemanları çocukların oyun alanlarını tanımlayıcı elemanlar olarak yerleştirilmelidir.

Görsel 19. Çengelçesme ve Usta Ayaz Sokakları'nın düzenleme önerisi ile şematik planı

Önerilen bu düzenlemeler çocuklar için daha güvenli oyun ve sosyalleşme alanı olarak sokakların güncellenmesi için yeterli bir adım olacaktır. Bu düzenlemelere ek olarak üzerine basıldığında farklı tonlarda ses çıkaran oyun aletleri sokak zeminine yerleştirilebilir, araç trafiğini engellemeyecek şekilde yer yer yarı açık bir üst örtü tasarlanarak gölgelik oyun alanları oluşturulabilir. Bu düzenlemeler de sokakların çocuklar için yeterli olmanın yanı sıra daha özel ve eğlenceli mekanlar haline getirilmesine yardımcı olacaktır.

Kent ölçeğinde çocuk haklarına uygun mekânsal düzenlemelerin yapılması ve çocukların görüşlerinin de bu kararlarda doğrudan etkili olabilmesi için Kent Konseylerinde çocuklara da söz hakkı verilmelidir. Çocuklar için gerekirse workshop ve atölyeler kurularak kentte kendileri için oyun alanları oluşturabilmelerine imkan sunulmalıdır. Ayrıca bu düzenlemelerin sürdürülebilir olabilmesi için de kent sakinlerinin ve çocukların düzenli olarak bu etkinliklere katılımının sağlanması ve kentin farklı bölgelerinde uygulamaların sürekli olarak artırılması ve fiziksel çevre koşullarının daima iyileştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abu-Ghazze, T. M. (1998). "Childrens Use of the Street as a Playground in Abu-nuseir, Jordan", *Environment and Behavior*, Cilt 30, Sayı 6, s.799–831.
- BERMAN, M., (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Birleşmiş Milletler Antlaşması Çocuk Hakları Sözleşmesi* Erişim Tarihi: Haziran 2015
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin132.pdf
- Björklid, P. & Nordstram, M. (2007). "Environmental Child Friendliness: Collaboration and Future Research", *Children, Youth and Environment*,17(4), s. 388-401
- Collarte, N. (2012). The Woonerf Concept "Rethinking a Residential Street in Somerville" Master of Arts in Urban and Environmental Policy and Planning, Tufts University, Cambridge.
- Demirel Etli, P. (2015). Kişisel Fotoğraf arşivi
- East LOTHIAN COUNCIL (2006). Supplementary Plannning Guidance 1, Director of Environment, Home Zone Design Standards, Draft for Consultation.
- Edwards P., Tsouros A. (2006). Kentsel çevrede fiziksel aktivite ve aktif yaşamın desteklenmesi: Yerel Yönetimlerin Rolü, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa, Bilimsel Kanıtlar Raporu
- Elkind, D. (1999). *Çocuk ve Toplum*, (Çev. Demet Öngen), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Gill, T. (2007). "Can I Play out...? Lessons from LondonPlay's Home Zone Project" Erişim Tarihi: Haziran 2015
<http://www.homezones.org.uk/public/resources/documents/CanIplayout.pdf>
- Gökmen, H., Taşçı, B. (2010). Çocuklar Adına Woonerf ve Home Zone'dan Alınacak Dersler, *Mimarist Dergisi*,
- Gökmen, H. (2013). Çocuk Dostu Kent Üzerine Stratejiler, TMMOB 2. İzmir Kent Sempozyumu / 28-30 Kasım 2013, İzmir. Erişim Tarihi: Mayıs 2015
<http://www.tmmobizmir.org/wp-content/uploads/2014/06/79.pdf>
- Güllüpınar, H., (2015). "Çocukların Oyunlarda Gösterdikleri Karakteristik Özellikleri Bağlamında Erişkinlik Dönemi Siyasal Kişilikleri Üzerine Bir Araştırma / A Study On Children's Political Personality In Their Adulthood In The Context Of Characters Which They Have

In The Games”, *TURKISH STUDIES* -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8424>, s. 477-492.

Hand, C. (2007). Woonerf: A Dutch Residential Streetscape.

Kyyta, M. (2003). Children in Outdoor Contexts, Affordances and Independent Mobility in the Assessment of environmental Child Friendliness. Espoo: Helsinki University of Technology, Centre for urban and Regional Studies Erişim Tarihi: Haziran 2015

<http://lib.tkk.fi/Diss/2003/isbn9512268736/isbn9512268736.pdf>

Osborne, P. (2005) Safe Routes for Children: What They Want and What Works, *Children, Youth and Environments* 15(1), s. 234-239.

Türküm, A., S. (2014) Eğitim Bilimleri Enstitüsü, “Gelişme ve Öğrenme” Doktora Ders Notları

<http://www.greatcity.org/campaigns/green-infrastructure/>

<http://www.rudi.net/files/homezones.pdf>

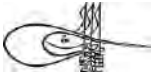
<http://www.esenler.bel.tr/tr/icerik/280/2496/iste-turkiyenin-ilk-cocuk-sokagi.aspx>

https://www.bruehl.de/leben/verkehr/downloads/flyer_sicher_zur_schule_tuerkisch.pdf

<http://sfsaferoutestoschool.org/>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Demirel Etlı, P., Yamaçlı, R., (2015). “Çocuklar İçin Sokakların Güvenlik Koşullarının İrdelenmesi: Eskişehir Odunpazarı Örneği / Examination Of The Security Conditions Of The Streets For Children The Case Of Odunpazarı, Eskişehir”, *TURKISH STUDIES* -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8997>, p. 225-244.

RUSYA FEDERASYONU'NUN KIRIM HAMLESİNE ANALİTİK BAKİŞ*

*Mehmet Sait DİLEK***

ÖZET

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem, iki kutupluluktan çok kutupluluğa dönüşürken; eski Sovyet coğrafyasında da nüfuz mücadelesi gün geçtikçe yoğunlaşmaya başladı. NATO ve AB gibi kurumlar genişleme stratejisi gereği zamanında Rus idaresi altında yaşamış bazı devletleri kendi bünyesine katmayı başarırken; Rusya Federasyonu ise özellikle Putin dönemiyle birlikte yakın çevresinde Neo-Avrasyacılık fikri etrafında somut adımlar atmayı ilke olarak belirledi. NATO-AB ikilisi; Gürcistan ve Ukrayna gibi kimi devletlerle yakın işbirliği (Ortak Askeri Tatbikatlar-Doğu Ortaklığı vb.) kurmak amacıyla hareket ettiğinden RF; adı geçen iki devletin Batı sistemine entegre olma ihtimalini kırmızı çizgilerinin ihlali şeklinde değerlendirdi. Bu durum başka etkenlerin de devreye girmesiyle birlikte Gürcistan (2008) ve Ukrayna (2014) ile Moskova'nın sorunlar yaşamasını kaçınılmaz kıldı. Ukrayna'da yaşanan gerginliklerin büyümesi üzerine RF, ulusal çıkarlarını koruma güdüsüyle hareket ederek öncelikle Kırım ve Sivastopol'u kendi idaresi altına alma kararı almış dolayısıyla bu hamle Ukrayna'daki mevcut iç krizi enternasyonal bir hale dönüştürmüştür. Bu çalışmada RF'nin Kırım'ı ilhak etmesinin temel nedenlerini ve buna bağlı olarak tarafların bu konudaki yaklaşımlarını bilimsel metotlar ışığında değerlendirmeye tabi tutacağız.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Rusya Federasyonu, Ukrayna, İlhak Politikası, Jeopolitik, Rusofon, Kırım Tatar Türkleri

ANALYTICAL VIEWPOINT REGARDING THE CRIMEA MOVE OF THE RUSSIAN FEDERATION

ABSTRACT

While the international system has transformed from bipolarity to multipolarity after the Cold War, the struggle for influence has started to intensify on the former Soviet geography with each passing day, as well. Organizations like NATO and EU have succeeded in including some

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, El-mek: mehmetsaitdilek@gmail.com

countries that used to be under the dominance of Russia at one time due to the enlargement strategy; whereas the Russian Federation has adopted the act of taking concrete steps around the notion of Neo-Eurasianism in the immediate surroundings as a principle especially as from the Putin era. As the NATO-EU duo has acted in order to establish a close cooperation (such as Joint Military Exercises-Eastern Partnership) with some countries like Georgia and Ukraine, RF has evaluated the possibility of the aforementioned two countries to be integrated into the Western system as the breach of red lines. This condition has made Moscow to experience inevitably problems with Georgia (2008) and Ukraine (2014) also due to emergence of other factors. Upon increasing tensions in Ukraine, RF has acted with the motion of protecting their national interests and has made decision to take primarily Crimea and Sivastopol under its dominance, and thus this move has transformed the present internal crisis into an international crisis in Ukraine. In this study, we will evaluate the main reasons for the RF to annex Crimea and accordingly relevant approaches of parties in the light of scientific methods.

STRUCTURED ABSTRACT

New actors that started to appear other than nation states after the Cold War made the international relations more complicated and difficult, compared to the past. Thus, concepts like globalization, horizontal organization, anarchical environment and multipolar system became the keywords which were frequently expressed by experts working in this field. In practice, this condition formed a basis for the strengthening of disorder instead of order, insecurity instead of security and uncertainty instead of certainty in the Post Cold War world. However, as today's foreign policy actors have occasionally acted with the awareness of the transformation into a pluralist structure, as well and accordingly they have tried to restructure the networks in the system and relations with other countries based on the engagement strategy. Thus, these realities inevitably require us to use necessarily the concepts like international system, international community, integration, interdependence and economy-centric foreign policy in both theory and in practice today. Considering the current incidents that have taken place in Ukraine, which is one of the most important centers of the Eurasian geography, and have transformed into an international crisis together with the annexation of Crimea; it is possible to see the disorder dimension of the aforementioned dilemma much better.

RF attached importance to titles like "Customs Union/Single Economic Space/Eurasian Economic Union Project" while trying to intensify its influence zone on the former Soviet territories based on the Doctrine of "Near Abroad"; however, even though it was so eager, it unavoidably felt uncomfortable with Western countries that became rival to it in the presence of countries in the region and took various actions (Proposal of Eastern Partnership/Ukraine-NATO Cooperation). In fact, the Yanukovych government explained that it had stopped works of the commission conducting the preparations of the EU Association Agreement and had rejected the law draft that would release the imprisoned former Prime Minister Yulia Tymoshenko one week before the

EU Eastern Partnership Summit that would take place in Vilnius. Thereupon, the Ukrainian groups reacting to these decisions especially in Kiev and its surrounding primarily started protest activities and then succeeded to inactivate the Yanukovich government, which had signed an agreement with the RF despite internal political tensions, as a result of a struggle that lasted for months. However, when this process turned out to be to the detriment of Moscow, Putin had to evaluate the incidents in Ukraine as "an unconstitutional coup" and "coup d'etat". This condition established a ground for pro-Russian groups to take action in locations such as Donetsk and Lugansk located in the eastern Ukraine, primarily the Crimean Peninsula, and thus, a national problem became an international problem in a short time with the military and political interventions of Moscow.

Today, the states may take extrajudicial actions by using the misinterpretation of some international legal norms and presence of certain weaknesses in the international system. However, considering the liabilities under the Charter of the UN, as well as the Helsinki Final Act, Ukraine-RF military base agreement of 1997, Budapest Memorandum of 5 December 1994 and the basic legal provisions in Ukraine Constitution; it would have been expected not to take a step to the detriment of Ukraine. However, the failure of obeying the *pacta sunt servanda* in interstate relations formed a basis for transforming present legal texts into virtual texts, which resulted in involving this matter among the factors that facilitated the annexation of Crimea by the RF. Considering the example of Crimea, the RF has attained a strategically important success. However, it will be inevitable for both West and East to embark on new struggles/new quests/new dialogues/new conflicts in a number of regions after the present success.

Khrushchev decided to hand over Crimea from the Russian Soviet Federative Socialist Republic to the Ukrainian Soviet Socialist Republic in 1954. Thus, Khrushchev intended to rivet his power both in the domestic and foreign policies by using slogans like 'Peaceful Coexistence' 'Convergence and Cohesion of Cultures' during his government and aimed to remove the existing traces of Stalin in direct proportion to such moves. However, considering the dimension of *zeitgeist*; this decision had a symbolic nature for the state of Russia and was a little reflection of Khrushchev's attempt for forming a new Russian model after Stalin. Considering Putin's current explanations, on the other hand, it is implied that the symbolic step that was taken in 1954 was actually a historic mistake and this situation was corrected also by their support.

The concepts of "chosen traumas" and "chosen glories" suggested by Vamik Volkan could also contribute to evaluation of the Crimea crisis from the perspective of Moscow. For instance, the dissolution of the USSR is a "chosen trauma" from the Russian people/government and the retrieval of Crimea is transformed into a "chosen glory". Thus, the psychological defeat that has been experienced by the Russian people/government since the beginning of the 1990s could partially be treated with the help of such moves.

After the annexation of Crimea, Putin had to make the following explanation; "We could not abandon the people in Crimea, we could not throw the people under the wheels of nationalist bulldozer". Considering

this sentence, it is primarily required to mention the fact that Moscow took the protection of RF supporters living in Crimea for granted and was able to transform the aforementioned groups into an instrument to be used for a direct intervention. Subsequently, Putin implied that he could transform this matter into a justification also for other countries in similar positions later on while putting the present annexation policy into action.

Considering the example of Crimean Peninsula, we encounter with a geography where people have spoken Russian for long years and the Rusofons are intense. The dominant Rusofon effect in the aforementioned area is felt not only demographically, but also politically, economically, socially and culturally. Ethnic Ukrainians and the Crimean Tatar Turks are among primary minorities of the region today. However, when the historical background is examined, it is also required to address to the Crimean Tatar Turks, who constitute the essential element of the region from all aspects and have been exposed to maltreatments throughout history. Because the aforementioned community has been in an anxious wait in terms of primarily protecting their language and identity since the annexation.

Moscow decided to annex Crimea, which was an important part of Ukraine due to historical, judicial and demographic reasons and by the Russian geopolitics. A reflection of the Post Cold War geopolitical struggle experienced between the Euro-Atlantic structure and the Russian Federation appears in the example of Ukraine (Black Sea-Sea of Azov-Kerc Strait). While the Western countries were approaching the Russian borders via both engagement and enlargement strategies with each passing day; it became inevitable for the RF, the largest country of the world, to have increased security concerns. These dangerous intimacies also unavoidably interrupted projects of the influence area (tourism, security, energy, commerce and transportation corridor) that Moscow intended to establish in the immediate vicinity. As a reflex, the RF was able to involve some strategic regions, which had/could not yet been annexed by the West, within its body by using hard power, as is seen in the examples of Georgia and Ukraine, and did not abstain from challenging the West while doing so. As the West took controlled steps against the Moscow-centered steps, it established a ground for the two aforementioned countries to experience partial unjust treatments. Additionally, the current incidents in Ukraine have showed how security is so fragile also in Europe once more.

As is mentioned before, considering the historical background of Crimea, the essential element of the region appears as the Crimean Tatar Turks. However, the RF has become successful at putting the geopolitical theories, important for itself, into action and changing the ethnic structure of the region in favor of Russians within the historical process. The fact that Crimea was symbolically given away to the Ukrainian Council during the USSR period did not also mean that the existence of Rusofon in the region was neglected. On the contrary, Moscow made close contacts with the groups under the influence of Rusofon during the tension between Ukraine-RF and annexed Crimea successfully. At this point, it is important for the Turkish foreign policy actors to advocate the rights of the Crimean Tatar Turks, who are the essential element of Crimea, on every platform and keep following their condition closely. In

this study, we will evaluate the main reasons for the RF to annex Crimea and accordingly relevant approaches of parties in the light of scientific methods.

Keywords: Crimea, Russian Federation, Ukraine, Policy of Annexation, Geopolitics, Rusofon, Crimean Tatar Turks.

GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, zamanın ABD Başkanı George H.W. Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırdığı bir döneme girildi. Aslında Bush'un adlandırması kendi orijinal buluşu olmayıp I. ve II. Dünya Harplerinin ardından ABD Başkanları da (Wilson-Truman) aynı kavramı ifade etmek durumunda kalmışlardı. Orijinallik kaygıları bir yana, Bush'un adlandırması kendi içinde doğruluk payı da barındırmaktaydı. Çünkü 45 yıl süren Soğuk Savaş deneyiminden sonra dünya devletleri alışık olmadıkları bir siyasal atmosfere girmiş, ABD de, tek "süper güç" kalmanın getirdiği güven artışı ve şaşkınlıkla yeni stratejiler belirlemeye başlamıştı (Erhan, 2001, s.82). Bu güven artışına örnek verecek olursak Bush, daha önce iki bloka bölünen dünyada artık tek süper gücün ABD olduğunu vurgulamış hatta konuşma içeriğini bir adım daha öteye taşıyarak mevcut durumun devletlerce hiçbir korku duyulmadan kabul edildiğini iddia etmişti (Bostanoğlu, 2008, s.332). Adı geçen dönemi yorumlayan Uluslararası İlişkiler Teorisyenlerinden Francis Fukuyama da tarihin sonunu ağırlıklı olarak SSCB'nin dağılmasına bağlamış olup dünyada liberal demokrasiye alternatif olabilecek herhangi bir rejimin bulunmadığı iddiasını ortaya atmıştı (Ceylan, 2006, s.237,243,249).

ABD, ütöpik olarak değerlendirilebilecek bu ruh halinden kısa bir süre içerisinde çıkmak durumunda kalmıştı. Çünkü bir taraftan etnik milliyetçilik, dinsel köktencilik ve kültürel ırkçılık gibi olumsuzluklar birçok bölgede varlığını iyice hissettirmeye başlamış; diğer taraftan da ulus devletlerin denetlemede zorluk çektikleri küreselleşen sermaye hareketleri, ekolojik felaketler, salgın hastalıklar, sanayi casusluğu, yasadışı göçler gibi hususlar ve ek olarak da ulus devletler dışında belirmeye başlayan yeni aktörler, uluslararası ilişkileri geçmişe nazaran daha karmaşık ve daha güç bir hale getirmişti. Dolayısıyla küreselleşme, yatay örgütlenme, anarşik ortam ve çok kutuplu sistem gibi kavramlar, bu alanda çalışan uzmanların sıklıkla ifade etmek durumunda kaldıkları anahtar kelimeler olmuştu. Bu durum pratikte ise Soğuk Savaş sonrası dünyada; düzen yerine düzensizliğin, güven yerine güvensizliğin, belirlilik yerine belirsizliğin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Keyman, 1997, s.25). Ancak mevcut sistemin hassas ve kırılgan olduğu somut örnekler ışığında görülmüşse/görülecekse de uluslararası sistemin varlığına da işaret etmek gerekir. Örneğin günümüzde dış politika aktörleri zaman zaman çoğulcu yapıya dönüşümün farkındalığıyla hareket etmektedirler ve buna bağlı olarak da sistemdeki ağırları ve diğer ülkelerle ilişkileri angajman stratejisini¹ esas alarak yeniden yapılandırmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla bu gerçeklikler; ister istemez uluslararası sistem, uluslararası toplum, entegrasyon, karşılıklı bağımlılık ve ekonomi merkezli dış politika gibi kavramların da günümüzde hem teoride hem pratikte kullanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır (<http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.VTlXe9Ltmko>).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden hemen sonra Washington, kendinden emin açıklamalar yaparken Rusya Federasyonu ise savunmacı bir çizgide hareket etmeyi tercih etmek zorunda kalmıştır. Moskova'nın savunmacı çizgisine bakıldığında ise 1991 tarihli Kozirev Doktrini karşımıza çıkar. Bu doktrinle Moskova'nın, Batı dünyası (özellikle ABD) ile birlikte hareket ederek "çok

¹ ABD, mevcut sistem üzerinde etkisini artırabilmek amacıyla angajman (engagement) stratejisine sıklıkla başvurmuştur. Buna göre ABD, dünyanın birçok bölgesi ve ülkesiyle ekonomik, ticari, siyasi, askerî ve kültürel bağlantılar kurarak uluslararası sistemi şekillendirmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım günümüzde birçok ülke tarafından ikili ilişkiler kapsamında uygulamaya konulmaktadır (Gözen, 2012, s.6).

gelişmiş ülkeler kulübüne” girmeyi hedeflediği göze çarpmaktadır. Ancak kısa bir süre sonra, reel politığın de etkisiyle Primakov Doktrini (1996) devreye girmiş; Moskova bu kez ABD’nin küresel üstünlüğünü azaltmak için çok kutuplu uluslararası sistem içerisinde yer alan diğer güçlerle daha sıkı ilişki kurma stratejisini benimseme kararı almıştır. Örneğin, RF ve Çin, doktrinin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Amerikan hegemonyacılığını kınayarak NATO’nun genişlemesine “izin verilemez” açıklamasını yapma gereği duymuşlardı. Putin’in iktidara gelişiyle birlikte eski Sovyet coğrafyasındaki Rus nüfuzunu arttırma motivasyonu, söz konusu doktrinin kapsamının daha da genişletilmesine neden olmuştur (Mammadov, 2014, s.29).

Bu motivasyon RF’nin, günümüzde uluslararası sistemdeki gelişmeleri tek başına yönlendirebilecek yetenek ve iradeye sahip bir süper güç konumuna getiremeyeceği aşikârdır. Buna karşın, RF’yi bölgesel bir güç formatında nitelendirmek de eksik bir değerlendirme olacaktır. 21. yüzyıl dünyasında ABD’yi nükleer silah hususunda tehdit edebilecek ya da onun politikalarını dengeleyebilecek (Veto Hakkı) sayılı güçlerden biri Moskova’dır. Sahip olduğu ve denetimi altında tuttuğu enerji kaynaklarının yanısıra dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip bu devletin, birden fazla bölgede yer aldığı da göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla RF gibi bir güç söz konusu olduğunda “bölge”den değil, bölgelerden söz etmek gerekir (Tellal, 2010, s.230-231).

Bu kapsamda Avrasya coğrafyasının en önemli merkezlerinden biri olan Ukrayna’da gerçekleşen ve Kırım’ın ilhakıyla birlikte enternasyonal bir krize dönüşen halihazırdaki olaylara bakıldığında ise az önce bahsettiğimiz ikilemin düzensizlik boyutunu daha güçlü görebilmek mümkündür. Ancak Moskova-Kiev hattında yaşanan gerilimlerin SSCB’nin dağılması ve akabinde Ukrayna Parlamentosu’nun 24 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlık kararı almasıyla birlikte başladığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.² Öyle ki Ukrayna’nın bağımsızlığını kazanmasından hemen sonraki dönemine göz attığımızda özellikle üç temel soruna atıf yapabilmek mümkündür: “1-Karadeniz filosunun paylaşımı ve Kırım’ın hukuki statüsüne dair iki taraflı görüşmeler; 2-Ukrayna’da yaşayan Rus nüfusun azınlık haklarının tanınması ve geliştirilmesi; 3-Ukrayna’daki nükleer silahların sökülerek Rusya Federasyonu’na nakli” (Büyükkakıncı, 2004, s.409-410).

RF ve Ukrayna; yukarıda bahsettiğimiz temel sorunları karşılıklı yaşamalarından ötürü kendi aralarındaki ilişkileri hangi model çerçevesinde geliştirebileceklerini de yeterince bilemiyorlardı. Bu durum, ilerleyen dönemlerde tarafların birbirlerine yönelik tutumlarında belirli bir güven bunalımı yaşamalarını kaçınılmaz kılmıştır (Büyükkakıncı, 2004, s.402). Ek olarak Araştırmacı Randall Schweller’in “Unanswered Threats” başlıklı makalesinde dile getirdiği kavramsal çerçevenin (güçler dengesi politikası) Ukrayna üzerinde oluşturduğu baskıya da atıf yapmak gerekir. Avrupa-Atlantik yapıyla RF arasında yaşanan rekabette; Kiev yönetimi kendi içinde barındırdığı mevcut zaafiyetlerinden de ötürü dış politikada ‘yetersiz denge politikası’ (underbalancing) uygulamak zorunda kalmıştır. Bu durum da ister istemez Ukrayna’yı ya RF ya da Batı yanlısı bir hale dönüşme gerçeğiyle karşı karşıya bırakmıştır (Anlar, 2014, s.213-215).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle; özelde iki taraf arasında yaşanabilecek gerilimlerin er ya da geç sadece bölgesel bir krize sebep olmayacağı aksine bölgenin jeopolitik ve jeostratejik öneminden ötürü çok daha geniş bir çevrede deprem etkisi gösterebilecek bir potansiyel barındırdığına dikkat çekmek gerekir. Öyle ki Ukrayna kriziyle birlikte mevcut fay hattı harekete geçmiş ve akabinde Avrupa’da güvenliğin ne kadar kırılgan olabileceği gerçeği bir kez daha karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmada RF’nin Kırım’ı ilhak etmesinin temel nedenlerini ve buna bağlı olarak tarafların bu konudaki yaklaşımlarını bilimsel metotlar ışığında değerlendirmeye tabi tutacağız.

² Ukrayna’nın bağımsızlığı, 1 Aralık 1991 tarihli referandumla halkın %90 çoğunluğu tarafından teyit edilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi-iliskileri.tr.mfa>)

1-Doğu Ortaklığı/Avrasya Ekonomik Birliği Rekabeti

Doğu Ortaklığı vizyonunun ne olduğuna ve hangi ülkeleri kapsadığına bakarak; Ukrayna ve RF arasında yaşanan mevcut gerilimlerin neden kaynaklandığını kısmen de olsa tespit edebilmek mümkün görünmektedir. Doğu Ortaklığı önerisini Ukrayna, Moldova, Belarus, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'a sunan AB üyesi ülkeler Polonya ve İsveç'tir (http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf). Özellikle Polonya'nın tarihsel arka planına bakıldığında; Varşova'nın Rus idaresi altında baskı görmüş ülkeler kategorisinde yer almış olduğunu görmekteyiz (Armaoğlu, 1993, s.285-295). Bu kapsamda özellikle Polonya, her ne kadar az önce bahsettiğimiz sebepten dolayı bu öneriyi sunmadığını iddia etmişse de ve haklı olarak bu önerinin pek çok gerekçesi olsa da Russophobia'nın³ Polonya'da taban bulduğu aşikardır.

Dönemin Polonya Dışişleri Bakanı Radoslaw Sikorski'ye göre; Ukrayna bunalımının temelinde AB'nin Doğu Ortaklığı programıyla Kiev'e ulaşma amacına RF'nin olumsuz tepki göstermesi rol oynamıştır (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140204_polonya_ukrayna_analiz.shtml). Polonya, yaşanan ilhak olayının domino etkisi göstermesinden de çekinerek güvenlik kaygısıyla hareket etmiş ve buna bağlı olarak da mevcut olaya daha somut tepki gösterilmesini isteyen ülkeler içerisinde başı çekmiştir. Buna karşılık Müttefik devletler/örgütler ise bölgedeki saldırgan hareketlere karşı kayıtsız kalmayacakları mesajını 'Kırım örneğinden sonra' (<http://www.haber7.com/avrupa/haber/1165533-nato-ukraynaya-destegi-surdurecek>; <http://haber.gazetevatan.com/rusyaya-uc-nato-ulkesinden-ortak-tepki/635297/30/dunya>; <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/296607--nato-ile-rusyadan-kritik-zirve>) daha güçlü tonda vermeye başlamışlardır. Örneğin ABD Başkanı Obama, Polonya'da komünizmin yıkılışının 25. Yıldönümü (4 Haziran 2014) anısına yaptığı konuşmada; Polonya demokrasisinin Avrupa için önemine vurgu yapmış; "NATO'nun beşinci maddesi mucibince Polonya, Estonya, Litvanya, Letonya ve Romanya gibi üye ülkelerin RF karşısında asla yalnız bırakılmayacağı" ifadesini kullanma ihtiyacı hissetmiştir (<http://tr.euronews.com/2014/06/04/obama-polonya-da-dogu-avrupali-muttetiklerine-guvence-verdi/>).

İsveç ise NATO'nun kurulduğu günden beri, bir saldırıya uğraması halinde, NATO üyesi bazı ülkelerin verecekleri fiili bir güvenlik garantisinin varlığını hissettiği gibi; müşterek güvenlik konusunda üye olmadıkları halde uzun zamandır NATO ile birlikte çalışma stratejisi izlemektedir. Bu sebeple RF'nin bölgede daha yayılcı bir tavır sergilemesi ihtimalinden İsveç'in de rahatsızlık duyduğu/duyacağı ortadır (<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/turkish/history.html>). Bu bağlamda Sabık İsveç Dışişleri Bakanı Carl Bildt, RF'nin Kırım'ı ilhak etmesine tepki gösterdiği konuşmasında "Hiçbir ülkenin, kendi vatandaşlarını koruma bahanesiyle diğer ülkeleri işgal etme hakkı bulunmamaktadır. Daha önce Avrupa tarihinde bu doktrini, bu teoriyi kullanan güç yanlısı rejimler (Hitler Almanya'sı) oldu. İşte bundan dolayı; Avrupa barışının ve düzeninin temelinde soğuk savaştan beri bu hususi anlayışı reddetme vardır" ifadesini kullanmıştır (<http://tr.euronews.com/2014/03/03/rusya-nin-kirim-i-iskal-girisimine-karsi-diplomatik-cozum-arayisi-hiz-kazandi>). Benzer bir açıklama Demokrat Parti aday adaylarından biri olan Hillary Clinton tarafından da dile getirilmiştir (<http://www.theguardian.com/world/2014/mar/06/hillary-clinton-says-vladimir-putins-crimea-occupation-echoes-hitler>).

³ Russophobia-Polonya (<http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/stockholm/taras.sgir.russia.pdf>); Polonya, II. Dünya Harbi esnasında Smolensk kentine yakın Katin Ormanı'ndaki üç ayrı toplama kampında tutulan doktor, avukat, öğretim üyesi, mühendis, polis ve rahip yedek subaylardan oluşan 22 bin Polonyalı savaş esirinin Rus askerleri tarafından katledildiğini dile getirmektedir. RF, katliamın Stalin'in emriyle yapıldığını kabul ederek bu konuyla ilgili belgeleri kamuoyuyla paylaşma ihtiyacı hissetmiştir (http://www.radikal.com.tr/dunya/rusya_katin_katliami_belgelerini_yayimladi-994000).

Dönemin İsveç Başbakanı Reinfeldt ise “Uluslararası yapılanmalara uygun olmayan bir şekilde hareket eden güçlü bir komşunuz varsa, önceden tedbirlerinizi almak zorundasınız” diyerek Ukrayna’da yaşanan olayları kendileri açısından tehlikeli bulduğunu ifade etmekten çekinmemiştir (<http://www.defensenews.com/article/20140316/DEFREG01/303160008/Russian-Threat-Re-Energizes-Sweden-s-Push-Join-NATO-Boost-Spending>). Bu beyanatlarda bulunan dış politika aktörlerinin yerine yenileri geldiği halde İsveç’in mevcut krize bakış açısı değişmemiş olup İsveç-NATO ilişkileri de gün geçtikçe daha fazla ilerleme göstermektedir (<http://www.trthaber.com/haber/dunya/nato-isvec-ve-finlandiya-ile-isbirligini-artiriyor-184915.html>).

Tekrar ana konuya dönersek; AB üyesi diğer ülkeler, 2008 Ağustos’unda yaşanan RF-Gürcistan Savaşı’nın da etkisiyle Polonya ve İsveç’in sunduğu Doğu Ortaklığı⁴ önerisine 2009 yılında olumlu yaklaşma kararı almışlardı. Bu hamle ile AB, Avrupa Komşuluk Politikası’nı farklılaştırma ilkesi boyutunda yeniden ele alarak (Sarı, 2015, s.1-2); Transkafkasya bölgesine yönelik inisiyatif kapsamında Ukrayna, Moldova, Belarus, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile tam üyelik perspektifi olmaksızın ilişkileri geliştirmeyi hedeflemişti. Birlik, üyelik perspektifi vermeden Doğu Avrupa’dan Kafkasya’ya uzanan coğrafyada yer alan ülkelerle yeni ortaklık anlaşmaları yoluyla serbest ticaretten aşamalı vize serbestisine, ortak savunma politikasından; bilim, kültür alanında işbirliğini yoğunlaştırmaya ve adı geçen ülkelerin AB norm ve uygulamalarını kendi iç siyasalarında hayata geçirmelerine kadar birçok hedefle çevresinde “iyi yönetilen”, “dost ülkelerden oluşan”, “refah seviyesi yüksek” ve “istikrarlı” bir bölge yaratmayı amaçlamıştı (http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf).

Bu gelişmeler yaşanırken Yanukoviç hükümeti, Vilnius’ta gerçekleşecek AB Doğu Ortaklığı Zirvesi’ne (28-29 Kasım 2013) bir hafta kala (<http://tr.euronews.com/2013/11/21/ukrayna-ab-ile-ortaklik-anlasmasi-ni-imzalamaktan-vazgecti/>), AB Ortaklık Anlaşması hazırlıklarını yürüten komisyonun çalışmalarını dondurduğunu ve tutuklu bulunan sabık Başbakan Yulia Timoşenko’nun serbest bırakılmasına olanak tanıyan yasa tasarısını reddettiğini açıklamıştır (<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/254474--timosenkoya-ozgurluk-karari-yine-cikmadi>). Bunun üzerine özellikle Kiev (Bağımsızlık Meydanı) ve çevresinde bu kararlara tepki gösteren Ukraynalı gruplar önce protesto faaliyetlerine başlamış (<http://www.amerikaninsesi.com/content/ukraynada-protesto-gosterileri-suruyor/1798895.html>) akabinde iç siyasal gerginlikler yaşandığı halde RF ile anlaşma (<http://www.aljazeera.com.tr/haber/yanukovic-rusya-ile-anlasmayi-savundu-0>) imzalamış olan Yanukoviç yönetimini aylarca süren mücadele neticesinde devre dışı bırakabilmeyi başarmışlardır (<http://www.aa.com.tr/tr/haberler/279971--ukrayna-basbakani-istifa-etti>; http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140222_ukrayna_azil.shtml).

Putin, anlaşma sonrası ülkesinin Ukrayna’dan siyasi kazanç elde etme ya da Kiev’in Avrupa Birliği ile ticaret anlaşmasını önleme amacıyla değil “kardeşlik sevgisiyle” yardım ettiğini iddia etmiştir (<http://www.amerikaninsesi.com/content/ukraynaya-yardim-kardeslik-sevgisinden/1813707.html>). Ancak yaşanan süreç Moskova aleyhine şekillenince Putin, bu kez olayları Ukrayna’da “anayasaya aykırı bir şekilde darbe yapıldığı” ve “silah zoruyla yönetime el konduğu” (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/03/140304_putin_rusya_yeni.shtml) şeklinde değerlendirme gereği duymuştur. Bu durum Kırım Yarımadası başta olmak üzere Ukrayna’nın doğusunda yer alan Donetsk ve Lugansk gibi yerlerde bu kez RF yanlısı grupların⁵ harekete geçmesine zemin hazırlamış dolayısıyla ulusal bir sorun Moskova’nın da askeri ve siyasi

⁴ Doğu Ortaklığı hakkında geniş bilgi için Bkz. http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/eastern_partnership/

⁵ Donetsk ve Lugansk bölgelerinde faaliyet gösteren Rusya yanlısı gruplar, Ukrayna’yı ‘Malorossiya’ (Küçük Rusya) olarak adlandırmaktadırlar (<http://qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-da-ukrayna-yi-kucuk-rusya-olarak-adlandirmak-istiyorlar/132967/>).

müdahaleleriyle kısa bir süre içerisinde enternasyonal bir sorun haline dönüşmüştür (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/04/140417_putin_ukrayna.shtml).

Ukrayna'daki ayrışmanın kimlik temelli (Doğu-Batı) değil de, daha ziyade siyasi ve ekonomi-politik bir zeminde meydana geldiğini ileri süren görüşler de mevcuttur. Bu görüş merkezinden bakıldığında Kiev'deki krizin temelinde ülkedeki siyasal sistemin kırılganlığı ve buna bağlı olarak da bu kırılganlığı besleyen oligark yapılanma ve ek olarak halkın sosyo-politik talepleri rol oynamıştır. Bu politik istikrarsızlığı fırsat bilen Rusya liderliğinin de neo-emperyal saiklerle hareket ederek Kırım'a askeri çıkarma yaptığı ve bu bölgeyi kendisine bağlamaya çalıştığı ifade edilmektedir (http://file.setav.org/Files/Pdf/20140320184806_ulke-ici-krizden-uluslararası-soruna-ukrayna-kırım-meselesi-pdf.pdf).

Madalyonun diğer tarafına bakıldığında 2000 yılında Putin'in başkanlık makamına geçtiği ve buna bağlı olarak da yakın çevredeki ülkelerde Rus nüfuzunu yeniden kurma stratejisini benimsediği göze çarpar. Bu stratejinin en somut örneklerinden birisi de liderliğini yürüttüğü Avrasya Ekonomik Birliği Projesi'dir. Bu kapsamda Aleksandr Dugin'in "RF, Kafkasya'da daima kendi nüfuzunu ve stratejik varlığını koruma ve kuvvetlendirme imkanı bulan Çarlık Rusya'sının jeopolitik geleneklerini sürdüren sağlam bir yapının kurulmasını arzulamaktadır" (<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/9S04m2u7QNMLFkuTFmxFZP7dHN6KNB.pdf>) ifadelerini hatırlamak gerekir. Çünkü Putin, aynı stratejiyi daha kapsayıcı bir surette Avrasya ülkeleri açısından da pratiğe dökme stratejisi izlemektedir.

Gerçekten de RF, "Yakın Çevre" Doktrinini⁶ esas alarak eski Sovyet topraklarında nüfuz alanını kuvvetlendirmeye çalışırken "Gümrük Birliği/Tek Ekonomik Alan/Avrasya Ekonomik Birliği Projesi" gibi başlıklara önem vermiş (<http://www.analistdergisi.com/sayi/2014/08/ideolojiden-pratige-putin-in-megola-idea-si-avrasya-birligi>); ancak bu kadar istekli olduğu halde Batılı devletlerin bölge ülkeleri nezdinde kendisine karşı rakip olup çeşitli adımlar atmasından ise rahatsızlık duymuştur (http://turkish.ruvr.ru/2013_10_03/rusya-yakin-cevre-doktrinini-guclendiriyor/). Örneğin; RF-Gürcistan Savaşı (2008) sonrasında görüleceği üzere Moskova; Abhazya ve Güney Osetya'daki nüfuzunu kademeli bir şekilde artırmaya devam ederek; Tiflis ve destekçilerine karşı meydan okuma stratejisini sürdürmeyi ilke olarak benimsemeye devam etmektedir (http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_rusya_guney_osetya; <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/27652576.asp>; Öztürk, 2009, s. 1-27).

Bu bağlamda tekrar konumuza geri dönersek RF, Ukrayna'nın başta doğal gaz bağımlılığı olmak üzere ekonomik açıdan yaşadığı sıkıntılardan ve iç/dış politikada yaşamış olduğu ikilemlerden azami ölçüde yararlanmaya çalışmaktadır. Moskova bu noktada ilkin askeri seçeneklerden faydalanarak Kırım'ı ilhak etme kararı almış; akabinde ise pazarlık gücünü artırmak amacıyla Ukrayna'nın doğusunda yer alan RF yanlısı grupların faaliyetlerini destekleme seçeneğine başvurmuştur. Böylece Putin yönetimi, Gürcistan örneğindeki uygulamaların bir benzerinin, Ukrayna sınırlarında da kurulabilmesi için ilk adımları atarak Batı'nın mevcut politikalarına karşı meydan okuma stratejisini sürdürmeyi ilke edinmiştir.

2-Bazı Uluslararası Hukuk Normlarının Devletlerce Farklı Yorumlanabilmesi

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Kırım'da yaşanan olaylar (Mart 2014) nedeniyle yaptığı yazılı açıklamada (<http://dunya.milliyet.com.tr/ukrayna-dan-rusya-ya-sert-tepki-dunya/detay/1844810/default.htm>) "ABD, Moskova'nın; BM Şartı altındaki yükümlülüklerine,

⁶ RF, 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre" politikasıyla, eski Sovyet coğrafyasını ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı ilan etmiş ve bu husus RF'nin "Monroe Doktrini" olarak adlandırılmıştır (Tellal, 2010, s.206).

Helsinki Nihai Senedi'ne (1 Ağustos 1975), Ukrayna ile 1997 tarihli askeri üs anlaşmasına ve 5 Aralık 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu'na (Mutâbakat) tamamen aykırı olarak Ukrayna toprağını istilasını ve işgalini; egemenlik ve toprak bütünlüğünü ihlal etmesinden ötürü kınar" ifadesini kullanmıştır. ABD Başkanı Obama ise Kırım'ın geleceğine yönelik referandum kararıyla ilgili olarak, "Bu karar Ukrayna Anayasasını ve uluslararası kanunları ihlal manasına gelmektedir. Ukrayna'nın geleceğine dair her türlü tartışmaya meşru hükümet de müdahil bulunmalıdır" diye konuşmuştur (<http://www.hurriyet.com.tr/obamadan-flas-ukrayna-aciklamasi-25955307>).

Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre ise Kırım'da yapılan referandumun uluslararası standartlarda herhangi bir şekilde özgür iradelerin beyan edildiği ve herkesin katıldığı bir nitelikte değerlendirilmesi mümkün değildi. Ayrıca, Ukrayna Anayasası ve Budapeşte Memorandumu (Mutâbakat) kapsamında Ukrayna'nın toprak bütünlüğü konusunda bir referandum yapılması da başlı başına hukuk dışı bir görüntüydü. Davutoğlu, Ukrayna'nın, "toprak bütünlüğünün garanti altına alınacağı" teminatıyla elindeki nükleer silahlardan vazgeçtiğini anımsatarak RF, İngiltere ve ABD'nin atmış oldukları imzalara ahde vefa ilkesi kapsamında bakmaları gerektiğini hatırlatmıştı (<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1525255-davutoglu-referandum-domino-etkisi-yaratabilir>).

Kırım hususunda Amerikalı ve Türk dış politika yürütücülerinin yukarıda yer verdiğimiz açıklamaları incelendiğinde ilkin; Washington ve Ankara'nın imzası olan her ülke gibi RF'nin de; "BM Şartı altındaki yükümlülükler" dolayısıyla adı geçen uluslararası örgütün amaçlar ve ilkelerine uygun davranmasını bekledikleri görülmektedir (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf). Öyle ki BM Şartı'nın 2. Maddesi'nde "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek BM'nin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar" (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf) ifadesi yer aldığı halde RF, Kırım'a müdahale etmekten çekinmemiştir.

İkinci olarak; "Helsinki Nihai Senedi" kapsamında "Egemen eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı; tehdide veya kuvvet kullanmaya başvurmama; sınırların dokunulmazlığı; devletlerin ülke bütünlüğü; anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü ve içişlerine karışmama" gibi başlıklar Moskova'ya bir kez daha hatırlatılmıştır (<http://www.hyd.org.tr/?pid=290>).

Üçüncü olarak; Washington, Ukrayna-RF arasındaki "28 Mayıs 1997 tarihli Askeri Üs Anlaşması"na atıf yapma gereği duymuştu. Adı geçen anlaşma gereğince 1997'de 20 yıllığına imzalanan askeri üs anlaşmasının 21 Nisan 2010'da Harkov'da (Kharkiv) revize edildiğine (doğalgaz indirimi karşılığında ek 25 yıl 2017+25=2042) işaret edilmişti. Ancak son yaşanan gerilimler neticesinde Putin, Rusya Parlamentosu alt kanadı Duma'nın ve üst kanadı Federasyon Konseyi'nin Kiev'le askeri üs anlaşmasının feshine dair aldığı kararı imzalayarak hem anlaşmayı Moskova nezdinde geçersiz kılmış hem de Ukrayna'ya Karadeniz Filosu ve üs anlaşması nedeniyle herhangi bir kira ödemesi yapmama kararı almıştır. Kiev'e göre ise bu durum Karadeniz Filosu'nun Sivastopol'daki varlığını hukuk dışı hale getirmiş dolayısıyla gelecekte Rus filosunun bölgeden çekilmesi kaçınılmaz olmuştur (<http://www.bugun.com.tr/son-dakika/ukrayna-ile-askeri-us-anlasmasinin--haberi/1043014>; <http://www.turksam.org.tr/haberin-yorumu-detay/1082-ukrayna-ile-rusya-arasindaki-iliskiler-ve-kharkiv-anlasmalari-hakkinda-uzman-gorusu>).

Dördüncü olarak; Washington-Ankara ikilisi, 5 Aralık 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu (Mutâbakat) adı altında imzalanmış olan hukuki metni Moskova'ya hatırlatmaktadırlar. Bu metnin tarihsel arka planına bakıldığında ise SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'ın da nükleer silahlara sahip ülkeler kategorisine yükseldiği

gerçeğidir. Ancak ABD, RF, Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda; adı geçen üç devletin nükleer güç kullanabilme özelliği⁷ kazanmalarından rahatsızlık duyarak mevcut haklarından feragat etmelerini talep etmişlerdir. Öyle ki yapılan görüşmeler neticesinde Ukrayna (Publication date:19/12/1994; Symbol:A/49/765); Belarus (Publication date 13/1/1995; Symbol:CD/1287) ve Kazakistan (http://www.exportlawblog.com/docs/security_assurances.pdf) aynı içerikli metinlere ayrı ayrı imzalar atarak nükleer silah bulundurmaktan feragat etmişlerdi. Bu feragat nedeniyle büyük güçler ise meşru müdafaa hakkı dışında adı geçen ülkelerin toprak bütünlüklerine ve siyasi bağımsızlıklarına karşı kuvvet kullanmaya başvurmaktan kaçınacaklarına, kendi silahlarını adı geçen ülkelere karşı kullanmayacaklarına dair ayrı ayrı taahhütte bulunmuşlardır (<http://www.cfr.org/arms-control-disarmament-and-nonproliferation/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484>).

Fransa ve Çin de daha sonra bu garanti sistemine katılmış olup 4 Aralık 2009'da ise ABD ve RF ortak bir deklarasyonla Ukrayna'ya sağlanan güvenlik garantisinin START-I Antlaşmasının geçerliliğini kaybetmesiyle sona ermeyeceğini beyan etme gereği duymuşlardı (<http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/dec/133204.htm>). Ancak bu güvencelere rağmen Ukrayna, Kırım üzerindeki egemenliğini imzacı devletlerden biri olan RF'nin askeri ve siyasi müdahaleleriyle kaybetme gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ABD'nin 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu yükümlülüğünü gerekçe göstererek kendisi gibi nükleer bir güç olan RF ile Kırım sorunu nedeniyle savaşı göze alıp alamayacağı kamuoyunda tartışma konusu olmuştur (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/927213-budapeste-anlasmasi-savasi-tetikleyebilir>). Ancak her iki tarafın da nükleer güce sahip olması Karşılıklı Kesin Mahvolma'yı getireceğinden (Dağ, 2009, 54) Batı ülkeleri askeri seçeneklerden değil de ekonomik ve siyasi yaptırımları aktif hale geçirme modelinden faydalanma yoluna gitmiştir.

Tekrar Budapeşte Memorandumu'na (Mutâbakat) dönersek mevcut belgenin imzacı devletler tarafından Mutâbakat Zaptı (Memorandum of Understanding) kapsamında değerlendirilmiş olduğunu hatırlatmak gerekir. Öyle ki Mutabakat Zaptının tanımına bakıldığında; "Uluslararası anlaşma ya da uzlaşmalardan daha az resmî niteliğe sahip olan uluslararası senet görünümünde olduğu ve genellikle uluslararası bir anlaşmanın çatısı altında uygulamaya dönük düzenlemeler" (Dağ, 2009, 379) ibareleri karşımıza çıkmaktadır. Ek olarak adı geçen metnin içeriğine bakıldığında ise Ukrayna'nın savunulması için askeri bir müdahale garantisi bulunmadığı gibi imzacı devletlere ahde vefa ilkesine uymamaları durumunda herhangi bir yaptırımdan da bahsedilmemiştir.

Ancak mevcut belgelerdeki bir takım eksiklikler tarafımızdan dile getirilmiş olsa da Budapeşte Memorandumu, Ukrayna'nın, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na katılması yönünde bir irade beyanı özelliği de taşımaktadır. Dolayısıyla adı geçen hukuki metin, Ukrayna'nın bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün garanti altına alındığı uluslararası bir belge niteliği de taşımaktadır. İmzacı devletler arasında RF'nin yer alması, doğal olarak RF için de aynı yükümlülüklerin geçerli hale gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından alınan kararlar neticesinde Kırım'ın RF'ye katılması, Moskova'nın yükümlülüklerini ihlal ettiği anlamına geldiği gibi uluslararası hukukun bazı normlarının devletlerce farklı yorumlanabildiğini de göstermektedir (Özarslan, 2014, s.129).

⁷ (Klare, 1995) yılında yayımlanan eserde; nükleer güce ulaşmak isteyen devletler kendi içinde kategorize edilerek 'serseri devletler' tabiri kullanılmıştır. Bu noktada özellikle Batı karşıtı devletlerin nükleer güce ulaşarak mevcut sistemi telafisi mümkün olmayan bir hale dönüştürebileceği kaygısı ön plana çıkmaktadır. Ancak geçmişten günümüze bakıldığında savaş alanlarında nükleer silah kullanan tek devletin ABD olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir kanaatindeyim.

Beşinci olarak; Washington-Ankara ikilisi; Kırım krizini genel olarak Ukrayna Anayasası; özelde ise Kırım Özerk Cumhuriyeti başlıklı maddeler (134-139) kapsamında da değerlendirmeye tabi tutmuştur. Örneğin 138. Madde’de, Kırım Özerk Bölgesi’nin yerel referandum yapabileceği belirtilmişse de; 73. Madde’de, Ukrayna topraklarının ve sınırlarının değişimini içerecek bir talebin ancak tüm Ukraynalıların (18 yaş ve üzeri) katılacağı bir referandumla belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iç hukuka ilişkin olan ayrılma talebi, ancak bu süreç işletilerek gerçekleştirilebilirdi (<http://www.ccu.gov.ua/en/doccatalog/list?currDir=12083>; http://www.radikal.com.tr/yorum/kirim_referandumla_ukraynadan_ayrilabilir_mi-1180960; Özarslan, 2014, s.125-128).

Putin ise yukarıda bahsettiğimiz tüm hususları göz ardı edip; Ukrayna’da bulunan RF yanlısı grupların hayatlarından endişe ettikleri gerekçesini ön plana çıkararak başta Kırım Özerk Cumhuriyeti olmak üzere Ukrayna’da bulunan Rus silahlı kuvvetlerine bağlı askeri birliklere, gerektiğinde kuvvet kullanılmasına izin verilmesi hususunu 1 Mart 2014 tarihinde Duma’dan talep etmiştir (Abdullahzade, 2014, s.161-162; http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366673#.Vfw7PNLtmko). Bu süreçte Rus ordusu, sınıra yığınak yapmak ve alarm durumuna geçmekle beraber Hibrid Savaş adı verilen bir yöntemle Kırım’da ilhak sürecini başlatmıştır. Avrupa medyası tarafından “little green man” (RF Savunma Bakanı Sergei Shoigu’nun açıklamalarından sonra “polite man”) olarak adlandırılan kimlikleri ve aidiyetleri belli olmayan, iyi eğitilmiş ve ağır silahlı, yüksek koordinasyona sahip gruplar kritik öneme sahip yapıları, hızlı ve en az çatışmaya girecek bir şekilde işgal etmiştir. Moskova etkisindeki Kırım Özerk Cumhuriyeti Parlamentosu ise 11 Mart 2014’te bağımsızlık bildirisi yayımlamış olup 16 Mart 2014’te yapılan referandum sonucunda ise RF’ye bağlanma kararı almıştır. Bu gelişmelerden sonra Rus düzenli birliklerinin Kırım’a girmeye başlamış olduğu daha somut bir şekilde ortaya çıkmıştır (<http://siberbulten.com/makale-analiz/hibrid-savas-ve-siber-uzay/>; Darczewska, 2014, s.1-36; Galeotti, 2014, s.156-164; <http://tass.ru/en/russia/728404>).

RF’nin Ukrayna gerilimine yönelik tezlerine ana hatlarıyla bakıldığında ise aşağıdaki hususlar göze çarpmaktadır: 1-Mevcut Kiev hükümetinin meşru bir hükümet olmayıp, coup d’etat (darbe) gerçekleştirdiği; 2- Ukrayna’da uygulanan milliyetçi politikaların Rus azınlığın temel haklarını tehdit ettiği; 3-Yaşanan insani kriz karşısında potansiyel bir mülteci akınına karşı tedbir alınması zorunluluğu; 4-RF Anayasası’ndaki “federasyonun vatandaşlarının güvenliğini gerekirse sınırları dışında da koruma” şeklindeki maddenin varlığı; 5-Devrik lider Yanukoviç ile Kırım Özerk Bölgesi Başbakanı’nın; RF’yi bölgedeki güvenlik ve istikrarı sağlamak üzere davet etmiş olmaları (http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366673#.Vfw7PNLtmko).

Görüldüğü üzere giderek büyüyen krizde Kırım Parlamentosu nesne görüntüsü verirken olayları perdeleme politikası kapsamında organize eden asıl güç özne konumundaki Kremlin’dir. RF, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası hukukun bazı normlarının farklı yorumlanabilmesinden faydalanan ülkeler içerisinde yer alarak etki alanını genişletici adımları kararlı ve soğukkanlı bir biçimde atmaya devam etmektedir (http://www.zaman.com.tr/yorum_kirim-krizi-ve-uluslararası-hukuk_2205540.html).

Öte yandan bağımsızlıkla eşdeğer dış self-determinasyon hakkının kullanılabilmesi için de üç önemli aşamanın gerçekleşmesi gerekirdi. a-Ayrılacak olan toprak değil, insanlar olmalı; b-Bu insanlar şiddetli ve yaygın insan hakları ihlallerine maruz kalmalı; c-Bu ihlalleri sonlandıracak etkili ve yeterli ulusal ya da uluslararası çözüm mekanizmaları bulunmamalı (http://www.radikal.com.tr/yorum/kirim_referandumla_ukraynadan_ayrilabilir_mi-1180960).

Self determinasyon hakkı da, özellikle günümüzde fazlasıyla siyasileşmiş, daha doğru ifadeyle reel-politiğin gölgesinde şekillenebilen bir hal almıştır. Devletler, self determinasyon

hakkının uygulanması kapsamında maalesef uluslararası hukuktan ziyade kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket edebilmektedirler (Abdullahzade, 2014, s.197-198; Özarslan, 2014, s.129-130; <http://haber.star.com.tr/acikgorus/uluslararasi-hukuk-acisindan-kirimin-ilhaki-ve-self-determinasyon-hakki/haber-859182>).

Tekrar konumuza geri dönersek Moskova, Ukrayna'da yaşanan gerilimleri kırmızı çizgilerinin ihlali şeklinde değerlendirerek bölgedeki Rus etnik varlığının girişimlerini destekleme kararı aldı. Bu durum iç işlerine müdahale, oldu bitti, ilhak ve güç gösterisi adlı politikaların⁸ uygulamaya konulması manasına geldiğinden mevcut müdahaleler sözde hukuksal meşruiyet zırhıyla örtülmeye çalışıldı. Dünya kamuoyuna saldırgan bir devlet olmadıkları mesajını vermeye çalışan Putin, Kırım Yarımadası'nda yaşayan Rus kökenlilerinin/yanlıklarının öncelikle referanduma gidip Ukrayna'dan ayrılma hakkını elde etmelerini akabinde ise Kırım Cumhuriyeti ve federal öneme sahip Sivastopol şehrinin 84. ve 85. bölge olarak Moskova'ya bağlanması prosedürlerinin tamamlanmasını kısa vadede hedefledi. Öyle ki RF, Ukrayna'daki iç kriz ortamından istifade ederek kendisi açısından tarihi ve coğrafi derinliği olan bir bölgeyi, “de facto” da olsa kendi topraklarına katmayı (21 Mart 2014) başarmıştır (<http://en.kremlin.ru/events/president/news/20604>; <http://www.netgazete.com/dunya/624619.html>; http://www.mid.ru/bnp_4.nsf/0/1EB0F5937A80B6B444257CA500519090).

ABD ve müttefikleri ise referandumun hemen öncesinde meseleyi BM Güvenlik Konseyi'ne taşımışlar ve gerek referandum gerekse referandumun sonucunda Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin statüsünde yapılacak muhtemel bir değişikliğin geçersiz olacağını vurgulayan karar tasarısını Konsey'e sunmuşlardı. Ancak RF, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı gösterilmesine vurgu yapan ve uluslararası toplumdan referandumun sonuçlarını tanımamasını öngören bu karar tasarısını veto ederek Güvenlik Konseyi'ni sürecin dışına itme eylemini gerçekleştirmiştir. Bu durum BM yapısını oluşturan en üst kurulun antidemokratik yapısına bir kez daha işaret ettiği gibi çözüm odaklı sloganlar (Dünya Beşten Büyüktür; Başka Bir Dünya Mümkün) noktasında adı geçen uluslararası örgütün yeniden yapılanması gerektiği hususunu tüm muhataplara yeniden hatırlatmış bulunmaktadır (<http://www.ntvmsnbc.com/id/25504483/>).

Moskova bir taraftan uluslararası alanda nüfuzunu artırmaya yönelik adımlarını soğukkanlı bir şekilde atmaya çalışırken, diğer taraftan da siyasi ve askeri açıdan nüfuz alanı içinde gördüğü yerlere yönelik batı merkezli müdahalelere karşı meydan okuma stratejisini izlemeye devam etmektedir. Bu duruma ilaveten; uluslararası toplumun kendi içindeki dağınıklığı ve özellikle yaklaşan seçimlerin de etkisiyle ABD'nin norm ihlallerini güçlü bir şekilde cezalandıracak liderlik gösterememesi; Moskova'nın farklı bölgelerde yeni adımlar atabilmesini kolaylaştırmaktadır (<http://haber.star.com.tr/acikgorus/uluslararasi-hukuk-acisindan-kirimin-ilhaki-ve-self-determinasyon-hakki/haber-859182>; http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/201457_1sabankardas.pdf).

RF, Kırım örneğinde stratejik açıdan önemli bir başarı kazanmış durumdadır. Ancak mevcut başarıdan sonra da birçok bölgede Batı ve Doğu'nun yeni mücadeleler/yeni arayışlar/yeni diyaloglar/yeni anlaşmazlıklar içerisine girmeleri kaçınılmaz olacaktır. Örneğin; ABD öncülüğünde; RF'ye karşı ekonomik ve siyasi enstrümanlar vasıtasıyla bir takım yaptırımlar paketi uygulamaya konulmuşsa da özellikle Normandiya Dörtlüsü (RF-Ukrayna-Almanya-Fransa) olarak anılan ülke

⁸ Güç gösterisi politikası kapsamında örnekler vermek gerekirse; 1-RF'nin Hazar kıyısındaki Astrahan bölgesinde yer alan “Kapustin Yar” askeri poligonundan 4 Mart 2014'te nükleer başlık taşıyabilen kıtalararası Topol-M füzesi fırlatılmıştır (<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/25941110.asp>); 2-Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Moskova'dan takip ettiği tatbikatta (8 Mayıs 2014), denizaltılardan ateşlenen füzeler, hedefleri vurmuş olup Hava Kuvvetleri ise nükleer başlıklı füze ile yapılan saldırıları engellemeyi başarmıştır (<http://tr.euronews.com/2014/05/08/moskova-dan-nukleer-guc-gosterisi/>).

liderlerinin diplomatik temaslara devam ederek çözüme ulaşmaya çalıştıkları da bilinen bir başka durumdur (<http://www.aa.com.tr/tr/haberler/502631--quot-normandiya-dortlusu-quot-ukraynayi-gorustu>).

Bu hususu daha ayrıntılı vermek gerekirse; Ukrayna'nın doğusunda gittikçe artan şiddet olayları 1-ABD, AB, RF ve Ukrayna arasında Cenevre Deklarasyonu'na (17 Nisan 2014); 2-Cumhurbaşkanı Poroşenko'nun barış ve normalizasyon planına; 3-Almanya, Fransa, RF ve Ukrayna arasında Berlin Deklarasyonu'na (2 Temmuz 2014); 4-Üçlü Temas Grubu'nun (Ukrayna-RF-Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) 'Minsk-2' Anlaşması'nı (12 Şubat 2015) imzalamalarına zemin hazırlamıştır (<http://www.avim.org.tr/yorumnotlarduyurular/tr/UKRAYNA-KRIZININ-BOLGEYE-YANSIMALARI-VE-TURKIYE%E2%80%99NIN-TUTUMU/3670>).

Minsk-2 Anlaşması, Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk ve Lugansk bölgelerinde ateşkes sağlanmasını, ağır silahların cephe hatlarının gerisine çekilmesini ve tutsakların değiş tokuş edilmesini öngörüyordu. Bununla birlikte bazı bölgeleri ayrılıkçıların denetiminde bulunan Donetsk ve Lugansk'ta yerel seçimlerin düzenlenmesini ve yıl sonuna kadar Ukrayna'da anayasal reformlar yapılmasını da öngören anlaşmada, bu süreçler için 'diyalogun gerekliliğine' vurgu yapılmıştı. Lakin adı geçen anlaşmalara rağmen tarafların bu kararları pratiğe dökebilmesi noktasında zorlandığı ve buna bağlı olarak da bölgedeki durumun her an daha kötüye gidilebileceği gerçeğiyle karşı karşıyayız (<http://www.trtturk.com/haber/ikinci-minsk-anlasmasi--109766.html>; <http://tr.sputniknews.com/avrupa/20150812/1017081729.html>).

3-Rusya Federasyonu'nun Tarihi Bir Hatayı Düzeltme İsteği ve Rusya Yanlısı Bireyleri Koruma Arzusu

Rus lider Nikita Kruşçev (1953-1964), her iki halk arasında sınırsız güveni ve sevgiyi simgelediği iddia edilen Pereyaslav Antlaşmasının 300. yıldönümü anısına Kırım'ı, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nden, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne 1954 yılında bağlama kararı almıştı (<http://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago>). Ancak zamanın ruhu boyutuna bakıldığında bu karar, Rus devleti açısından sembolik bir mahiyet taşıdığı gibi Kruşçev'in, Stalin sonrası yeni bir Rus modeli oluşturma girişiminin küçük bir yansımasından ibaretti. Öyle ki Kruşçev, 'Barış İçinde Bir Arada Yaşama' 'Kültürlerin Yakınlaşması ve Kaynaşması' gibi sloganları iktidarı esnasında ortaya atarak iç ve dış politikada iktidarını perçinlemek istemiş ve bu gibi hamlelerle doğru orantılı olarak da Stalin'in mevcut izlerini silme amacı taşımıştı (Armaoğlu, 1972, s.287-291; Hasanoğlu, 2015, s.325).

İkinci olarak Stalin, Kruşçev'i 1938 yılında Ukrayna Komünist Parti Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği'ne atayarak bölgeyi Sovyetleştirme çabalarına nezaret etmesi talebinde bulunmuştu. Kruşçev de bu görev esnasında özellikle Ukraynalı milliyetçilerle ciddi gerginlikler yaşamak durumunda kalmıştı. Dolayısıyla bu adım, geçmişte Ukraynalılara yönelik uygulanan kötü muamelelerin⁹ olumsuz tesirini bir nebze de olsa kırma ve propaganda yoluyla yakın kültürel bağlar kurarak tek millet oluşturabilme amacı da taşımıştır diyebiliriz. Gerçekten de Sovyet resmi tarihine göre; Ukraynalılar Rus abilerine sonsuza kadar sürecek olan dostlukla bağlı küçük kardeşler şeklinde değerlendirilmekteydi (Khrushchev, 1971, s.134-153; Bilener, 2004, s.317). Kırım'ın Ukrayna'ya sembolik geçişini kolaylaştırmış olan diğer etkenleri ise bölgesel ekonomik ortaklıklar; yakın zirai bağlar ve Rus kökenli/yanlısı kişilerin (Homo Sovieticus) bölgedeki varlığı şeklinde özetleyebilmek

⁹ Ukrayna halkının RF'ye takındığı olumsuz tavırda etkili olan hususlardan biri de 'Holodomor' gerçeğidir. 1932-1933 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde milyonlarca insanın açlıktan ölmüş olması Ukrayna'da Holodomor (açlıktan ölüm) ismini almıştır, zira söz konusu açlık, totaliter Stalin rejiminin zorlayıcı ve ölümcül siyasi kararlarının bir sonucudur. (<http://turkey.mfa.gov.ua/tr/ukraine-tr/holodomor>).

mümkündür (http://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago).

Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya hediye edilmesi (Fisher, 2009, s.247); Sovyet döneminde Rusya için herhangi bir kayıp anlamına gelmemiş; bilakis birçok sorunun çözümünde katalizör rolü oynayan ve kağıt üzerinde gerçekleşen bir idari düzenleme olarak kabul edilmiştir. SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle birlikte, Kırım'ın statüsünü değiştirme yönündeki Rus teşebbüsleri başarıya ulaşmış olmakla birlikte, tam bu arada birliğin dağılması yüzünden statükoyu koruma ilkesini uygulamak bütün cumhuriyetler için önemli bir sığınak kabul edildiğinden bölge Ukrayna'nın parçası olarak kalmıştır (Yalçınkaya, 2005, s.101).

RF Devlet Başkanı Putin, Sovyet ordusunun Nazi güçlerini yenilgiye uğratmasının kutlandığı Zafer Günü törenlerine (9 Mayıs) katılmak üzere Kırım'a gittiğinde "2014 yılı, tarihe burada yaşayan halkın RF ile beraber olma kararı verdiği, dolayısıyla tarihi hakikate duydukları sadakatini onayladıkları bir yıl olarak tarihe geçecek" ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla Putin, 1954'te Kruşçev tarafından yapılan sembolik adımın aslında tarihi bir hata olduğunu ve bu durumun kendilerinin de desteğiyle düzeltildiğini ima etmiştir (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140509_putin_kirim.shtml).

Vamık Volkan tarafından ortaya atılan “seçilmiş travmalar” ve “seçilmiş zaferler” kavramları da Kırım krizinin Moskova perspektifinden değerlendirilmesine katkıda bulunabilir. Örneğin Rus halkı/devleti açısından SSCB'nin yıkılması ‘seçilmiş bir travma’ olup Kırım'ın yeniden kazanılması hususu da ‘seçilmiş bir zafer’ kapsamına dönüştürülmektedir. Böylece Rus halkının/devletinin 1990'ların başından itibaren yaşamış olduğu psikolojik yenilgi, bu gibi hamlelerle kısmen de olsa tedavi edilmektedir (http://www.turksam.org/tr/haberin-yorumu-detay/1082-ukrayna-ile-rusya-arasindaki-iliskiler-ve-kharkiv-anlasmalari-hakkinda-uzman-gorusu).

Kırım'ın ilhakı sonrası Putin; “Kırım'da yaşayan insanları öylece terk edemezdik, onları 'milliyetçi buldozerin' önüne itemezdik” şeklinde bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir (http://tr.sputniknews.com/rusya/20150310/1014366416.html). Bu cümleden hareketle de ilkin; Moskova'nın Kırım'da yaşayan RF yanlısı kişileri korumayı bir hak olarak gördüğünü ve adı geçen grupları doğrudan müdahale edebileceği bir enstrüman şekline dönüştürebildiği gerçeğini dile getirmek gerekir. Akabinde Putin, mevcut ilhak politikasını fiiliyata dökerken bu hususu ilerleyen zaman dilimi içerisinde benzer konumdaki başka ülkeler için de bir gerekçeye dönüştürebileceği mesajını vermektedir. Öyle ki 1991 yılı sonunda imzalanan Minsk ve Almatı Antlaşmalarıyla eski federe cumhuriyetler arasındaki sınırlar, artık uluslararası bir statüye dönüşmüş ve bunun önemli bir sonucu olarak da 60 milyon insan kendini vatandaşlık bağıyla ait oldukları toprakların dışında bulmuştu. Bunların yaklaşık 25 milyon kadarını Ruslar oluşturmakta idi. Bu kadar büyük sayıdaki bir insan topluluğunun yıllardır yaşadıkları topraklarda çoğunluk durumundan azınlık haline düşmesi ilerleyen yıllarda birçok açıdan yapısal sorunların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır (Tumbektov, 2004, s.52).

Ancak Kırım Yarımadası örneğine bakıldığında uzun yıllardan bu yana Rusça konuşan/Rusofon yoğunluğun baskın olduğu bir coğrafya karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen yerdeki baskın Rusofon etkisi sadece demografik yapıdan değil aynı zamanda Moskova'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan kendisini bölgede hissettirmesinden de kaynaklanmıştır. Etnik Ukrainerler ve Kırım Tatar Türkleri ise günümüzde bölgenin başlıca azınlıkları olarak yer almaktadırlar (http://www.ajansdergi.com/index.php?case=news&id=74&title=yeni-soguk-savas-in-esiginde-kirim-krizini-dogru-okumak). Ancak tarihsel arka plana bakıldığında bölgenin her açıdan asli unsuru olan ve tarihsel süreç içerisinde kötü muamelelere maruz kalan Kırım Tatar Türkleri'ne

atf yapmak gerekir (Kırımlı, 2010). Çünkü adı geçen topluluk, ilhaktan sonra öncelikle kendi dillerini ve kimliklerini koruma hususunda endişeli bekleyiş içerisindeyler.

RF, özellikle son on yılda Kırım'a yönelik ekonomik, sosyal ve kültürel politikalar uygulayarak; ilhakin alt yapısını zaten kademe kademe hazırlamıştır. Moskova; Kırım'da Rus yanlısı kurumlar ile birçok alanda yakın ilişkiler kurarak Kırım halkının büyük bir kısmının yüzünün Kiev yerine kendisine dönmesini sağlamış; devşirdiği politik, dini ve paramiliter grupların da yardımıyla Kırım'ı sorunsuz bir şekilde topraklarına katabilmeyi başarmıştır (Kelkitli, 2014, s.298-299).

Putin'in 18 Mart tarihli konuşmasını incelediğimizde altını çizdiği en önemli hususların başında Kırım'ın tarihsel açıdan RF'ye ait olduğu mesajı göze çarpmaktadır. İkinci olarak Ukrayna'da yaşanan gerilimlerin temelinde radikallerin yarattığı kaostan etkili olduğu hususuna yer verilmektedir. Moskova'nın bu noktada izlediği ilhak siyasetini meşrulaştırabilmek için Batılı devletler gibi 'İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu' kavramlarını gerekçe şeklinde sunmaya çalıştığı gözlemlenmektedir(<http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>;http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140318_putin_kirim_1).

Bu konudan hareketle 2014'te yaşanan gerginlikten çok daha önce Moskova'nın Ukrayna'yı bağımsız bir devletten ziyade 'bağımlı devlet' şeklinde değerlendirmiş olduğu gerçeğini de gözden kaçırmamak gerekir. Örneğin; Putin'in 2 Nisan 2008 tarihinde Bükreş NATO Zirvesi'nde yaptığı aşağıdaki konuşma, Ukrayna'ya nasıl baktıklarının ve bu noktada adı geçen ülkeye zaten müdahale etme eğilimi taşıdıklarının en önemli göstergelerinden biridir. "Gürcistan ve Ukrayna hakkında konuşacak olursam, konunun sadece güvenlik meselelerinden ibaret olmadığı çok açıktır. Ukrayna'nın 1/3'ünü Rus kökenliler oluşturmaktadır. Ukrayna'da Kırım gibi sadece Rus nüfusun yaşadığı bölgeler de vardır. Genel olarak konuşursak, Ukrayna oldukça karmaşık bir yapıya sahip. Şu anki mevcut durumuyla var olan Ukrayna, Sovyet döneminde oluşturulmuştur. Ukrayna, İkinci Dünya Harbi'nden sonra Çekoslovakya, Romanya ve Polonya'dan toprak almıştır. Ayrıca Romanya ile sınır sorunlarının hepsini çözememiştir. Dahası Ukrayna, doğu ve güneyindeki büyük toprak parçalarını RF'den almıştır. Ukrayna'nın NATO üyeliği konusunda çok çok dikkatli hareket etmeliyiz. Bu konularda karar verirken, hepimizin orada kendi çıkarlarımızın bulunduğu gerçeğini fark etmemizi istiyorum. 17 milyon Rus şu anda Ukrayna'da yaşamakta. Orada herhangi bir çıkarımız olmadığını kim söyleyebilir? Ukrayna'nın güneyi tamamen Ruslardan oluşmaktadır. Biz herhangi bir şeyi kışkırtmayı amaçlamıyoruz, çok dikkatli bir şekilde hareket etmekteyiz. Ancak ortaklarımızın da makul hareket etmesini istiyoruz" (<http://www.usak.org.tr/dosyalar/diger/V3V4ZcTdKDFUTDtcX2TkDUJCEsumD8.PDF>).

Son tahlilde; RF, eski gücüne ulaşabilmek için jeopolitik açıdan önemli mevkilerde (Örneğin Güney Kafkasya'da Yukarı Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya, Doğu Avrupa'da Transdinyester, Ortadoğu'da Suriye) etkin bir strateji izlemeyi dış politikasının temeline koymuştur. Kremlin, bu stratejiyle adı geçen coğrafyalarda sorunların ancak RF'ye müracaatla çözülebileceği çatışma süreçleri meydana getirmiş dolayısıyla yakın çevresindeki bir kısım ülkeyi nüfuz alanında tutmayı kısmen de olsa başarabilmiştir. RF, bu stratejiyi etnik, dinsel ve bölgesel farklılıkların belirli dönemlerde tırmadığı Ukrayna'da da tatbik etme stratejisi izlemiştir. Ukrayna'ya arz ettiği doğal gazı belirli dönemlerde bu ülke üzerinde baskı aracına dönüştürebilen RF, Kiev'in Avrupa-Atlantik nüfuzuna girmesini engellemek gayesiyle bu kez Kırım kozunu kullanma gereği duymuştur (http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.Vb5Dt_PtkXE).

4-Kırım'ın Jeopolitik Önemi

ABD Başkanı Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik danışmanlarından (1977-1981) Zbigniew Brzezinski'ye göre Avrasya, üzerinde küresel güç mücadelesinin sürdürülebileceği bir satranç tahtası olup önemli bir alan konumundaki Ukrayna jeopolitik bir eksen görüntüsü sunmaktadır. Çünkü

Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak mevcudiyeti Moskova'nın Avrasya İmparatorluğuna dönüşebilmesi adına en büyük engellerden biridir (Brzezinski, 1997, s.71-72; <https://history.state.gov/milestones/1977-1980/foreword>). Dolayısıyla Moskova; tarihi, hukuki ve demografik nedenlerle birlikte Rus jeopolitiğinin bir gereği olarak Ukrayna'nın önemli bir parçası konumundaki Kırım'ı ilhak etme kararı almıştır (Yalçınkaya, 2005, s.110).

Kırım'ın da¹⁰ içinde yer aldığı Karadeniz bölgesi, jeopolitik konumu itibariyle, günümüzde AB, NATO, ABD ve RF'yi içine alan önemli güçlerin kesişme alanı olup Orta Asya ile Avrupa arasında geçiş alanı özelliği taşımaktadır. Kırım'ın denetimi, gerek doğu-batı hattında gerekse kuzey-güney doğrultusunda Karadeniz'de stratejik üstünlük sağlamakta, yarımadaya hakim olan aktör, denizin büyük bir bölümünü gemilere veya uçuşa kapatma yeteneği kazanabilmektedir. Bu bölge, turizm, güvenlik, enerji, ticaret ve ulaşım koridoru olması açısından da büyük önem arz etmektedir (Akman, 2014, s.1; Çomak vd., 2014, s.157-158). Karadeniz'in bağlantıları arasında 1-Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale Boğazları yolu ile Ege ve Akdeniz; 2-Kerç Boğazı ile Azak Denizi; 3-Ren-Tuna Kanalı ile Kuzey Denizi; 4-Volga-Don Kanalı ile Hazar Denizi bulunmaktadır (Yılmaz, 2007, s.45-46).

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin pozisyonlarına baktığımızda; daha önce 'Demir Perde' içerisinde yer alan Bulgaristan ve Romanya'nın NATO ve AB üyesi devletler kategorisine¹¹ girdiği görülmektedir. Avrupa-Atlantik yapı, atmış olduğu bu adımlarla Karadeniz Havzası'ndaki etkinliğini artırmış dolayısıyla diğer kıyıdaş ülkeler içerisinde yer alan Ukrayna ve Gürcistan'ın pozisyonları, RF'nin Karadeniz'deki varlığı açısından önemli bir hale bürünmüştü. Moskova, öncelikle bu bölgede nüfuz alanı kurabilme amacıyla adı geçen iki devletle ortak bir strateji geliştirmeyi planlamıştı (Akman 2014, s.8; Yapıcı, 2011, s.1475-1494; <http://www.analistdergisi.com/sayi/2012/07/gurcistan-in-nato-bilmecesi-ve-rusya>). Rus yetkililer, her şeye rağmen "eski kardeşlerin" Moskova'dan fazla uzaklaşamayacaklarını düşünmüşlerdi. XX. yüzyılın sonuna kadar Rus yetkililerinin bu tezi geçerliliğini korumuştur. Ancak RF'nin de güçlenmeye başladığı bir dönemde Gürcistan'da (Gül Devrimi-2003) ve Ukrayna'da (Turuncu Devrim-2004) Batı destekli renkli devrimler gerçekleştirilmiş ve bu durum da Karadeniz'de küresel mücadelenin yeniden alevlenmesini kaçınılmaz kılmıştır (Kamalov, 2009, s.14).

Buna ilaveten RF; Gürcistan ve Ukrayna ile NATO'nun yakınlaşmak için attıkları karşılıklı adımlardan da ciddi şekilde rahatsızlık duymaktadır. Özellikle askeri bir birlik olan NATO'nun, RF sınırına yaklaşmaya çalışması Kremlin açısından ulusal güvenliği birinci derecede tehdit eden bir durum şeklinde değerlendirilmekte olduğundan bu gibi genişlemelere karşı sert tedbirler alma stratejisi izlenmişti. Öyle ki RF, Gürcistan örneğinde 2008 Savaşı sonrası Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanıyarak donanmasını Suhumi Limanına konuşlandırmayı başarmış oldu (http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.Vb5Dt_PtkXE; <http://www.bilgesam.org/incele/1728/-kirim-krizi-sonrasi-nato-rusya-gerilimi/#.VeT3wfnmtmkp>; <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150714461231.pdf>; <http://analistdergisi.com/sayi/2014/04/ukrayna-krizinde-kirim-in-ilhakinin-getirdikleri-gosterdikleri>).

Ukrayna örneğinde ise Kırım'ın en göze çarpan mevkilerden biri haline dönüşmesi beklenen bir durumdu. Çünkü, RF'nin Karadeniz bölgesindeki alacağı olumsuz bir sonuç; ülkeyi sosyal,

¹⁰ Kırım'ın deniz kıyısı boyunca yapılan ulaştırma yolları RF, Ön Asya ve Güney Avrupa ülkeleriyle çok kullanışlı bağlantılar kurulmasını sağlamıştır. Kırım'ın deniz kapıları durumunda olan Sivastopol, Yalta, Gözleve ve Kerç Limanları'nın bağlantıları hakkında Bkz. (Olçar, 2007, s.340).

¹¹ Bulgaristan ve Romanya 2004'te NATO üyesi; 2007'de ise AB üyesi ülkeler kategorisine girmişlerdir. (<http://www.nato.int/docu/update/2004/04-april/e0402a.htm>; http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/bulgaria/index_en.htm; http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/romania/index_en.htm).

ekonomik ve güvenlik açısından daha da derinden etkileyebilecek krizlere (Erol, 2014, s.5-6) götürebilirdi. Putin, Kırım'daki hamlesiyle Karadeniz'in Kıbrıs'ı (Özbay, 2014, s.11) konumundaki Kırım'a el koyarak hem Sivastopol'daki Rus askeri üssünü kalıcı üs haline getirmeyi amaçlamış hem de Karadeniz'de kendisi aleyhine şekillendirilen güç dengesini Ukrayna özelinde de yeniden revize etmeyi başaramıştı. Bu noktada Gürcistan ve Ukrayna kendisinden koparılan stratejik yerlerden yoksun olarak günümüzde NATO ile işbirliği (<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/natodan-gurcistanda-askeri-tatbikat/28070>; <http://www.avrupabulteni.com/nato-genel-sekreteri-stoltenbergden-gurcistana-ovgu-294450h.htm>; <http://tr.sputniknews.com/avrupa/20150823/1017282842.html>; <http://tr.sputniknews.com/savunma/20150831/1017453141.html>) halinde çalışmalarına devam etmektedirler. Son tahlilde adı geçen iki ülke¹², işbirliği sürecinin üyelikle sonuçlanmasını ulusal çıkarları gereği istemektedirler lakin NATO üyesi bazı ülkeler, mevcut sorunsallar nedeniyle kısa vadede üyelik onayına yeşil ışık yakmayacakları görüntüsü sunmaktadırlar.

Genelde Karadeniz'in özelde ise Kırım'ın jeopolitik ve jeostratejik değerini üst düzeye taşıyan mevkiiler içerisinde Azak Denizi ve Kerç Boğazı gibi iki önemli mevki de bulunmaktadır. Azak Denizi, Doğu Avrupa'nın güneyinde yer alan ve antik zamanlarda Maeotis Gölü olarak adlandırılan bir iç denizdir. 4 km genişliğinde ve azami 15 metre derinliğindeki Kerç Boğazı ile güneyinde bulunan Karadeniz'e bağlanan deniz, kuzeyde Ukrayna toprakları, doğuda RF ve batıda Kırım Yarımadası ile çevrilidir. Azak Denizi 360 km uzunluğunda, 180 km genişliğinde, yaklaşık 40.000 km² büyüklüğünde bir iç denizdir. Kerç Boğazı ile birlikte Azov-Kerç Su Alanı olarak adlandırılan bölge, bölgesel ticaret ve ekonomi için de önemli bir geçiş bölgesi konumundadır. Azak Denizi yatağında bulunan zengin petrol kaynaklarıyla; Karadeniz'e açılma imkanı sağlayan Kerç Boğazı'nın stratejik ve askeri önemi sebebiyle gerginleşen RF-Ukrayna ilişkileri Nisan 2004 tarihinde imzalanan Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın idaresine yönelik anlaşma ile tekrar normal seviyesine gelebilmiştir. Ukrayna'nın Kerç Boğazı'nı elinde tutarak Azak Denizi'ne girişi kontrol altında tutabilmesi ve akabinde NATO ile ilişkileri geliştirmeye başlaması Avrupa-Atlantik yapının Azak Denizi'ne girme ihtimalini gündeme getirmiştir. Bu durum rahatsız edici bir husus olarak algılandığından Moskova, o günlerde boğazda ortak bir yönetim kurma talebinde bulunmuştur. RF, 2014 yılına gelindiğinde ise Kırım'ı ilhak ederek; Kerç Boğazı'na tek başına hakim olma düşüncesini fiiliyata dökme stratejisi izlemiştir (<http://ekoavasya.net/duyuru.aspx9?did=78&Pid=10&Lang=TR>; <http://en.kremlin.ru/events/president/news/30823>).

RF, Kırım-Sivastopol'daki Karadeniz donanmasına ise sadece askeri önemi ve yeterliliği noktasında değil, aynı zamanda bir sembol ve prestij unsuru olarak da bakmaktadır. Bundan dolayı Moskova, bu limandaki varlığının sembolik önemine de dikkat çekerek, günümüz politikalarını uygulama kararı almıştır. Buradaki liman, aynı zamanda Novorossiysk ya da diğer yerlerdeki limanlara göre daha derin ve büyük askeri gemiler için daha uygundur. Bunun yanında güçlü bir askeri yapının yerleşimine uygun olabilmesi bakımından sunduğu imkânlar, Sivastopol tercihini hep kuvvetlendirmiş (Akman, 2014, s.11) ve bu kapsamda Kırım'ın ilhakı sonrası adı geçen üssün askeri özelliğinin en üst düzeyde artırılmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır (http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42852&tx_ttnews%5BbackPid%5

¹² Şikago Zirvesi'nde NATO'nun genişlemesine yönelik herhangi bir karar alınmamıştır. Ancak, Türkiye, İttifak'ın "açık kapı" politikasının teyidi bağlamında üyelik perspektifi bulunan ülkelere açık bir mesaj verilmesine önem atfetmektedir. Şikago bir genişleme Zirvesi olmamakla birlikte, İttifaka üyelik perspektifine sahip Gürcistan, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ'la Dışişleri Bakanları seviyesinde 28+4 formatında yapılan toplantı, anılan ülkelere ulusal reformlarını devam ettirerek, Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmeleri yönünde olumlu ve teşvik edici güçlü bir mesaj oluşturmuştur (http://www.mfa.gov.tr/ii_-nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa). Görüldüğü üzere NATO, Ukrayna'nın üyeliği hususunda henüz somut bir adım atmamıştır.

D=7&cHash=b25784e7929117af5351191f12698c7f#.VkWlJHbhCM9;http://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-bir-yilda-kirimi-askeri-us-haline-getirdi/64940).

Aslında Karadeniz Filosu, Rus donanmasının beş filosu içinde Hazar Filosu'ndan sonra gelen en küçük filosu konumundadır. Gemilerin büyük çoğunluğu 1970'lerde denizaltı savunma harbi için inşa edilmiştir. Bu nedenle hava savunma sistemleri ve vuruş kapasitesi açısından oldukça sınırlı özelliğe sahiptirler. Bu durumun farkında olan Rus Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Viktor Chirkov, Mayıs 2014'te yaptığı bir konuşmada; gelecek altı sene içerisinde Karadeniz Filosunu otuz savaş gemisi, denizaltı ve yardımcı gemilerle takviye edeceklerini ifade etme gereği duymuştur. Bu duruma ilaveten RF'nin Kırım'ı ilhakı sonrası Kranship, Stekloplastik, More, Zliv, Metallist, Sivastopol ve MIK tersanelerini de ele geçirdiğini görmekteyiz. Dolayısıyla bu durumun da gemi inşasını kolaylaştırıcı bir etken olarak Moskova'ya katkıda bulunabileceği hususuna atıf yapmak gerekir (Kelkitli, 2014, s.295).

Karadeniz Filosunun, Ortadoğu politikasının uygulanması aşamasında da Moskova'ya oldukça fayda sağladığı iddiaları zaman zaman manşetlerde yer bulmaktadır. Örneğin; Esad rejimine, lojistik destek sağlamak amacıyla, Sivastopol üssünden silah ve mühimmat gönderildiği Batı medyasında sıklıkla yer bulmaktadır. Ek olarak, tarihi, askeri ve jeopolitik faktörler, Karadeniz Filosu ve onun konuşlandığı Sivastopol Şehrini ve Kırım Yarımadası'nı Moskova açısından vazgeçilmez kılmaktadır. Bir başka örnek vermek gerekirse; RF'nin Kola Yarımadası'nda konuşlanan Kuzey Filosu'na ait gemilerinin Akdeniz'e inmesi haftalar alırken; Karadeniz Filosuna ait gemiler Sivastopol üssü sayesinde Boğazlar'ı geçip bir gün içinde Akdeniz'e ulaşabilmekte böylece Moskova'nın Balkanlar, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki nüfuzunun artmasına önemli katkıda bulunabilmektedirler. Filo'nun, çoğunluğunu Rus kökenlilerin oluşturduğu Sivastopol halkına önemli ekonomik katkıda bulunduğu/bulunacağı hususunu da gözden kaçırmamak gerekir (Kelkitli, 2014, s.296).

RF'nin Kırım'ı ilhakıyla birlikte Karadeniz jeopolitiğinde radikal bir değişim yaşandığı da bilinen bir durumdur. Öyle ki bu hamleyle Moskova'nın Karadeniz'deki karasuları ve deniz yetki alanları genişlemiş ve bu duruma bağlı olarak da Kremlin, hem enerji kaynakları iletim hatlarına hem de enerji rezervlerine sahip olabilmeyi başarmıştır (http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf). Daha ayrıntılı bir anlatımla RF, Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'deki deniz alanını önceki yüzölçümünün yaklaşık üç katı genişliğinde genişletme imkanı bulmuştur. Moskova, Kırım'ın kıta sahanlığında keşfedilen enerji rezervlerini ele geçirdiğinden; Ukrayna'nın bu rezervlerle ilgili enerji bağımlılığını azaltma hedefini sekteye uğratmayı başarmıştır. Kiev'in, Kırım kıta sahanlığındaki fiili egemenliğinin sona ermesi ise, Batılı enerji şirketleriyle imzalanan sözleşmelerin askıya alınmasına yol açmıştır (Çomak vd., 2014, s.152; <http://www.turkrus.com/65396-rusya-kirimda-trilyonlarca-dolarlik-petrol-ve-dogalgaz-yataklarinda-sahip-oldu-xh.aspx#sthash.AyE3MYIL.dpuf>).

Örneğin Ukrayna, Eylül 2013'te Exxon Mobil ve Royal Dutch Shell şirketleriyle Kırım'ın Karadeniz'de yer alan en büyük gaz sahası Skifska'da yıllık beş milyar metreküpe kadar üretim için anlaşmıştı. Fakat Ukrayna'da yaşanan gerilimler nedeniyle bu yatırımlar durdurulmuş oldu. Moskova, ilhakın hemen ardından Ukrayna'nın Kırım'daki enerji şirketleri Ukrtransgaz, Chernonorneftegaz ve Fedosiya petrol ürünleri terminaline el koyup; Kırımgazset (Kırım doğalgaz ağı) adı altında merkezi bir kuruluş oluşturma gereği duydu. RF, bu kapsamda doğalgaz taşımacılığından elde edilecek tüm gelirlerin devlet bütçesine eklenmesine karar vererek enerji hususuna ne kadar önem verdiğini bir kez daha ispat etmiştir (Kelkitli, 2014, s.300-301; <http://tass.ru/en/economy/727905>; http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/news/2014_08_19/Kirim-hukumeti-dogalgaz-sebekesini-

millilestirdi; <http://uk.reuters.com/article/2014/04/08/uk-ukraine-crisis-crimea-costs-factbox-idUKBREA370NY20140408>).

RF'nin Kırım'a ilgi duymasına neden olan diğer ekonomik kazanımlara ana hatlarıyla bakılırsa şu hususlar göze çarpmaktadır. Akdeniz iklimine yakın iklim şartlarına sahip olan Kırım'ın, özellikle Yalta ve çevresi turistik açıdan önemli bir potansiyele sahiptir. Adı geçen yerdeki işletmecilerin çoğunluğunun Ruslardan oluşması, biriken sermayenin de Ukrayna ekonomisi yerine RF ekonomisine aktarılmasına yol açacaktır (Büyükkıncı, 2004, s.423). Rus makamlar, ilhak sonrasında Akdeniz iklimine sahip bir dinlenme ve sayfiye yeri (Yalçınkaya, 2005, s.107) olma özelliğinden ötürü Kırım'ı yeni Antalya yapma çalışmalarına odaklanmıştır (<http://gazetem.ru/haber/kirim-yeni-antalya--hedefini-canlandiriyor/25945/>; <http://en.kremlin.ru/acts/news/47674>; <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50138>).

RF'nin Kırım'ı ele geçirmesinden sonra kimi uzmanlar, Kırım'ın ekonomik açıdan hazmedilmesinin RF açısından kolay olmayacağını, suyunu, elektriğini ve doğal gazını Ukrayna'dan temin eden ve kendi kendine yetemeyen Kırım'ın Moskova'nın bütçesine ek yükler getireceğini iddia etmişlerdir. Bu yorumlarda haklılık payı olmakla beraber, Kırım'ın elverişli coğrafi konumu, tarım, sanayi, enerji, turizm sektörlerindeki potansiyeli, eğitilmiş nüfusu ve Putin'in motivasyonu ister istemez adı geçen yerin RF ekonomisine entegre edilme safhasında Rus devlet adamlarının işini kolaylaştıracaktır (Kelkitli, 2014, s.297; <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47877>; <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47116>; <http://en.kremlin.ru/acts/news/46275>; <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47121>).

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa-Atlantik yapıyla RF arasında yaşanan jeopolitik mücadelenin bir yansıması da Ukrayna örneğinde karşımıza çıkmıştır. Batılı devletler, kimi zaman angajman kimi zaman genişleme stratejileriyle Rus sınırlarına gün geçtikçe yaklaşırken; dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip ülkesi olan RF'nin hem jeopolitik hassasiyetleri hem de güvenlik kaygıları ön plana çıkmaya başlamıştır. Moskova; Gürcistan, Ukrayna, Suriye başta olmak üzere çeşitli hususlarda Batı'ya meydan okuyan bir dış politika stratejisi izlemiş ve buna bağlı olarak da stratejik mevkiiler elde etmeyi başarabilmiştir. Avrupa-Atlantik yapı ise Moskova merkezli saldırgan adımlara karşı; öncelikle sınırlı cevap vermeyi tercih etmek durumunda kalmıştır. Bu durum mikro boyutta; adı geçen yerlerin Rus emperyalizmiyle yeniden tanışmasına; makro boyutta ise Putin'in günümüzde kontrolsüz bir dış politika anlayışı benimsemesine zemin hazırlamıştır. Bu sebeple Moskova'nın Kırım hamlesinden sonra da birçok bölgede Batı ve RF'nin yeni mücadeleler/yeni arayışlar/yeni diyaloglar/yeni anlaşmazlıklar içerisine girmeleri beklenen bir durum olacaktır.

Kırım'ın tarihsel arka planına bakıldığında asli unsur olarak Kırım Tatar Türkleri gerçeği karşımıza çıkar. Lakin Rusya, kendisi açısından önem arz eden jeopolitik teorileri tarihsel süreç içerisinde fiiliyata dökmüş olup adı geçen bölgedeki etnik yapının Rusya lehine değişmesini kötü muameleler vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla SSCB döneminde Kırım'ın sembolik açıdan Ukrayna Şurası'na bırakılmış olması (1954) bölgedeki Rusofon varlığının ihmal edilmesi manasına gelmemiştir. Öyle ki Ukrayna-RF arasında yaşanan gerginlikte Moskova, Rusofon etkisi altındaki gruplarla daha sıcak temaslar kurarak Kırım'ın kendisine bağlanma sürecini başarıyla tamamlamıştır. Bu noktada Türk dış politika aktörlerinin Kırım'ın asli unsuru olan Kırım Tatar Türklerinin haklarını her platformda savunmayı ve durumlarını yakından izlemeyi sürdürmesi önem arz etmektedir. Buna ilaveten; Ankara, Kırım'da ilhak politikası benimseyen Moskova'nın yanlış bir tutum içerisinde bulunduğunu uluslararası platformlarda dillendirmeye devam etmesi de dünya barışı adına rasyonel bir tavır olacaktır.

KAYNAKÇA

A-Resmi Belgeler

LETTER DATED 94/12/07 FROM THE PERMANENT REPRESENTATIVE OF THE RUSSIAN FEDERATION, UKRAINE, THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND AND THE UNITED STATES OF AMERICA TO THE UNITED NATIONS ADDRESSED TO THE SECRETARY-GENERAL; PUBLICATION DATE:19/12/1994; SYMBOL:A/49/765

LETTER DATED 95/01/11 FROM THE CHARGE D'AFFAIRES OF THE MISSION OF THE REPUBLIC OF BELARUS, THE PERMANENT REPRESENTATIVE OF THE RUSSIAN FEDERATION TO THE CONFERENCE, THE PERMANENT REPRESENTATIVE OF THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND TO THE CONFERENCE AND THE PERMANENT REPRESENTATIVE OF THE UNITED STATES OF AMERICA TO THE CONFERENCE ADDRESSED TO THE SECRETARY-GENERAL OF THE CONFERENCE ON DISARMAMENT TRANSMITTING THE TEXT OF A MEMORANDUM ON SECURITY ASSURANCES IN CONNECTION WITH THE REPUBLIC OF BELARUS' ACCESSION TO THE NON-PROLIFERATION TREATY, SIGNED IN BUDAPEST ON 5 DECEMBER 1994; PUBLICATION DATE 13/1/1995; SYMBOL:CD/1287

B-Kitaplar

- Bostanoğlu, Burcu, (2008), Türkiye ABD İlişkilerinin Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Brzezinski, Zbigniew, (1997), Büyük Satranç Tahtası, (Çev.Yelde Türedi), İnkılap, İstanbul.
- Dağ, Ahmet Emin, (2009), Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Fisher, Alan, (2009), Kırım Tatarları, (Çev.Eşref Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul.
- Khrushchev, Nikita Sergeevich, (1971), Edward Crankshaw'un giriş, açıklama ve notları ile, Kruşçev'in Anıları I, (Çev.Mehmet Harmancı), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Kırımlı, Hakan, (2010), Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), TTK, Ankara.
- Klare, Michael, (1995), Rogue States and Nuclear Outlaws: America's Search for a New Foreign Policy, New York.
- Mammadov, Halit, (2014), Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini- Rapor, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, Ankara.
- Olçar, Kemal, (2007), Karadeniz Politikaları ve Türkiye Ukrayna Stratejik İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

C-Makaleler

- Abdullahzade, Cavid, (2014), "Self Determinasyon ve Ayrılma Açısından Kırım Sorunu", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı 19, s.159-205.
- Akman, Halil, (2014), "Kırım-Sivastopol Üssü ve Karadeniz Rus Filosunun Paylaşım Sorunu", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/1, Winter 2014, s.1-20, ISSN: 1308-2140 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6474>, ANKARA-TURKEY.
- Anlar, Aslıhan, (2014), "Rusya ve Batı Arasında Ukrayna Krizi", Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (Ed.Hasret Çomak vd.), Beta, İstanbul, s.191-220.
- Armaoğlu, Fahir, (1993), "Avrupa Politikası'nda Polonya (Bir Tarihî Perspektif)", Belleten, Cilt LVII, Sayı 218, s.285-295.

- Armaoğlu, Fahir, (1972), “Barış İçinde Birarada Yaşama'nın Sovyet Yorumu”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi, 27/3, Ankara, s.283-314.
- Bilener, Tolga, (2004), “Ulus-Devlet Olma Sürecinde Ukrayna”, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, (Der. Erhan Büyükkakıncı), Phoenix, Ankara, , s.311-341.
- Büyükkakıncı, Erhan, (2004), “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, Der. Erhan Büyükkakıncı), Phoenix, Ankara, s.401-436.
- Ceylan, Şule Şahin, (2006), “Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:5, Sayı:10, 2006, s.233-252.
- Çomak, Hasret vd., (2014), “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (Ed.Hasret Çomak vd.), s.137-167.
- Darczewska, Jolanta, (2014), “The Anatomy of Russian Information Warfare”, Point of View, Number:42, Warsaw, s.1-36.
- Erhan, Çağrı, (2001), “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:56, Sayı:4, s.77-93.
- Erol, M. Seyfettin, (2014), “Ukrayna-Kırım Krizi” Ya da İkinci Yalta Süreci”, Karadeniz Araştırmaları, , Sayı 41, s.1-14.
- Galeotti, Mark, (2014), “Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t”, (Ed. Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Richard Sakwa), Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives, s.156-164.
- Gözen, Ramazan, (2012), “Uluslararası Sistemde Amerika Birleşik Devletleri”, Amerikan Dış Politikası Açıköğretim Fakültesi Ders Kitabı, Ünite I, Eskişehir,
- Hasanoğlu, İbrahim, (2015), “Homo Sovieticus: SSCB’de Sovyet Halkı İnşası Çabaları”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/1, W i n t e r 2 0 1 5 s.311-340, ISSN: 1308-2140 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7543>, ANKARA-TURKEY.
- Kamalov, İlyas, (2009), “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, Karadeniz Araştırmaları, Cilt: 6, Sayı: 21, s.13-21.
- Kelkitli, Fatma Aslı, (2014), “Kırım: Rusya İçin Vazgeçilmez Yarımada”, Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi, (Ed.Hasret Çomak vd.), Beta, İstanbul, s.289-308.
- Keyman, E. Fuat, (1997), “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve ‘Hegemonya’ Sorunu”, Ekonomik Yaklaşım, 8/27, s.25-30.
- Özarslan, Bahadır Bumin, (2014), “Soğuk Savaş Sonrasında Kırım’ın ve Kırım Tatar Türklerinin Statüsü”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:10, Sayı: 39, s.97-135.
- Özbay, Fatih, (2014), “Rusya’nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi”, 2023, Sayı:155, s.8-11.
- Öztürk, Ahmet, (2009), “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, OAKA, Cilt:4, Sayı:7, s.1-27.
- Tellal, Erel, (2010), “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:65, Sayı:3, s.189-236.
- Tumbektov, Bağırca, (2004), “Rusya Federasyonu Dışındaki Rus Azınlıkların ve Rusça Konuşan Toplulukların Durumu”, Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna, (Der. Erhan Büyükkakıncı), Phoenix, Ankara, s.51-66.
- Yalçınkaya, Alaeddin, (2005), “Rus Realpolitiğinin Ertelemediği Sorun:Kırım”, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:8, s.99-113.
- Yapıcı, Utku, (2011), “Ukrayna-NATO İlişkilerinin Tarihsel Analizi”, 38. ICANAS, (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Uluslararası İlişkiler I, Ankara, s.1475-1494.

Yılmaz, Sait, (2007), “Karadeniz’de Değişen Dengeler ve Türkiye”, Karadeniz Araştırmaları, Sayı:15, s.45-66.

D-İnternet Kaynakları (Son Erişim Tarihi 25 Kasım 2015)

- <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/254474--timosenkoya-ozgurluk-karari-yine-cikmadi>
<http://www.aa.com.tr/tr/haberler/279971--ukrayna-basbakani-istifa-etti>
<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/natodan-gurcistanda-askeri-tatbikat/28070>
<http://www.aa.com.tr/tr/haberler/296607--nato-ile-rusyadan-kritik-zirve>
<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-bir-yilda-kirimi-askeri-us-haline-getirdi/64940>
<http://www.aa.com.tr/tr/haberler/502631--quot-normandiya-dortlusu-quot-ukraynayı-gorustu>
<http://www.ajansdergi.com/index.php?case=news&id=74&title=yeni-soguk-savasin-esiginde-kirim-krizini-dogru-okumak>
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/yanukovic-rusya-ile-anlasmayı-savundu-0>
<http://www.amerikaninsesi.com/content/ukraynaya-yardim-kardeslik-sevgisinden/1813707.html>
<http://www.amerikaninsesi.com/content/ukraynada-protesto-gosterileri-suruyor/1798895.html>
<http://www.analistdergisi.com/sayi/2014/08/ideolojiden-pratige-putin-in-megola-idea-si-avraya-birligi>
<http://www.avim.org.tr/yorumnotlarduyurular/tr/UKRAYNA-KRIZININ-BOLGEYE-YANSIMALARI-VE-TURKIYE%E2%80%99NIN-TUTUMU/3670>
<http://www.avrupabulteni.com/nato-genel-sekreteri-stoltenbergden-gurcistana-ovgu-294450h.htm>
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140204_polonya_ukrayna_analiz.shtml
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140222_ukrayna_azil.shtml
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/03/140304_putin_rusya_yeni.shtml
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140318_putin_kirim_1
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/05/140509_putin_kirim.shtml
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_rusya_guney_osetya
<http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararası-sistemin-analizi/#.VT1Xe9Ltmko>
http://www.bilgesam.org/incele/598/-kirim-krizi-ve-turkiye/#.Vb5Dt_PtkXE
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-20150714461231.pdf>
<http://www.bilgesam.org/incele/1728/-kirim-krizi-sonrasi-nato-rusya-gerilimi/#.VeT3wfnmtmkp>
http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf
<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1525255-davutoglu-referandum-domino-etkisi-yaratabilir>
<http://www.bugun.com.tr/son-dakika/ukrayna-ile-askeri-us-anlasmasinin--haberi/1043014>
<http://www.ccu.gov.ua/en/doccatalog/list?currDir=12083>
<http://www.cfr.org/arms-control-disarmament-and-nonproliferation/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484>
<http://www.defensenews.com/article/20140316/DEFREG01/303160008/Russian-Threat-Re-Energizes-Sweden-s-Push-Join-NATO-Boost-Spending>
<http://dunya.milliyet.com.tr/ukrayna-dan-rusya-ya-sert-tepki-/dunya/detay/1844810/default.htm>
<http://www.eisa-net.org/be-bruga/eisa/files/events/stockholm/taras.sgir.russia.pdf>
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>

<http://en.kremlin.ru/events/president/news/20604>
<http://en.kremlin.ru/acts/news/46275>
<http://en.kremlin.ru/acts/news/47674>
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/47116>
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/47121>
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/47877>
<http://en.kremlin.ru/events/president/news/50138>
http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/bulgaria/index_en.htm
http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/romania/index_en.htm
http://www.exportlawblog.com/docs/security_assurances.pdf
http://file.setav.org/Files/Pdf/20140320184806_ulke-ici-krizden-uluslararası-soruna-ukrayna-kirim-meselesi-pdf.pdf
<http://gazetem.ru/haber/kirim-yeni-antalya--hedefini-canlandiriyor/25945>
<http://www.haber7.com/avrupa/haber/1165533-nato-ukraynaya-destegi-surdurecek>
<http://haber.gazetevatan.com/rusyaya-uc-nato-ulkesinden-ortak-tepki/635297/30/dunya>
<http://haber.star.com.tr/acikgorus/uluslararası-hukuk-acisindan-kirimin-ilhaki-ve-self-determinasyon-hakki/haber-859182>
<http://www.haberturk.com/dunya/haber/927213-budapeste-anlasmasi-savasi-tetikleyebilir>
<https://history.state.gov/milestones/1977-1980/foreword>
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/27652576.asp>
<http://www.hurriyet.com.tr/obamadan-flas-ukrayna-aciklamasi-25955307>
<http://www.hyd.org.tr/?pid=290>
http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42852&tx_ttnews%5BbackPid%5D=7&cHash=b25784e7929117af5351191f12698c7f#.VkWIJHbhCM9
http://www.mfa.gov.tr/ii_-nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ukrayna-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/1EB0F5937A80B6B444257CA500519090
http://www.msz.gov.pl/en/foreign_policy/eastern_partnership/
<http://www.nato.int/docu/update/2004/04-april/e0402a.htm>
<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue3/turkish/history.html>
<http://www.netgazete.com/dunya/624619.html>
http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=1
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25504483/>
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201457_1sabankardas.pdf
<http://qha.com.ua/tr/siyaset/rusya-da-ukrayna-yi-kucuk-rusya-olarak-adlandirmak-istiyorlar/132967/>
http://www.radikal.com.tr/dunya/rusya_katin_katliami_belgelerini_yayimladi-994000
http://www.radikal.com.tr/yorum/kirim_referandumla_ukraynadan_ayrilabilir_mi-1180960
www.state.gov/r/pa/prs/ps/2009/dec/133204.htm
<http://siberbulten.com/makale-analiz/hibrid-savas-ve-siber-uzay/>
<http://tass.ru/en/economy/727905>
<http://tass.ru/en/russia/728404>

<http://www.theguardian.com/world/2014/mar/06/hillary-clinton-says-vladimir-putins-crimea-occupation-echoes-hitler>
http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/news/2014_08_19/Kirim-hukumeti-dogalgaz-sebekesini-millilestirdi/
<http://tr.sputniknews.com/rusya/20150310/1014366416.html>
<http://tr.sputniknews.com/avrupa/20150812/1017081729.html>
<http://tr.sputniknews.com/avrupa/20150820/1017237862.html>
<http://tr.sputniknews.com/avrupa/20150823/1017282842.html>
<http://tr.sputniknews.com/savunma/20150831/1017453141.html>
<http://tr.euronews.com/2013/11/21/ukrayna-ab-ile-ortaklik-anlasmasi-ni-imzalamaktan-vazgeci/>
<http://tr.euronews.com/2014/03/03/rusya-nin-kirim-i-iscal-girisimine-karsi-diplomatik-cozum-arayisi-hiz-kazandi>
<http://tr.euronews.com/2014/06/04/obama-polonya-da-dogu-avrupali-muttefiklerine-guvence-verdi/>
<http://www.trthaber.com/haber/dunya/nato-isvec-ve-finlandiya-ile-isbirligini-artiriyor-184915.html>
<http://www.trtturk.com/haber/ikinci-minsk-anlasmasi--109766.html>
<http://turkey.mfa.gov.ua/tr/ukraine-tr/holodomor>
<http://www.turkrus.com/65396-rusya-kirimda-trilyonlarca-dolarlik-petrol-ve-dogalgaz-yataklarina-da-sahip-oldu-xh.aspx#sthash.AyE3MYIL.dpuf>
http://turkish.ruvr.ru/2013_10_03/rusya-yakin-cevre-doktrinini-guclendiriyor/
<http://www.turksam.org/tr/haberin-yorumu-detay/1082-ukrayna-ile-rusya-arasindaki-iliskiler-ve-kharkiv-anlasmalari-hakkinda-uzman-gorusu>
<http://uk.reuters.com/article/2014/04/08/uk-ukraine-crisis-crimea-costs-factbox-idUKBREA370NY20140408>
http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf
http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366673#.Vfw7PNLtmko
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/9S04m2u7QNMLFkuTFmxFZP7dHN6KNB.pdf>
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/diger/V3V4ZcTdKDFUTDtcX2TkDUJCEsumD8.PDF>
http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf
<http://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago>
http://www.zaman.com.tr/yorum_kirim-krizi-ve-uluslararası-hukuk_2205540.html

EK I

Pereyaslav Antlaşması'nın 300. Yıl Anısına Hazırlanan Görsel (Rus Propagandası)

Pereyaslav Antlaşması'nın 300. Yıl Anısına Hazırlanan Görsel (Rus Propagandası)

EK II

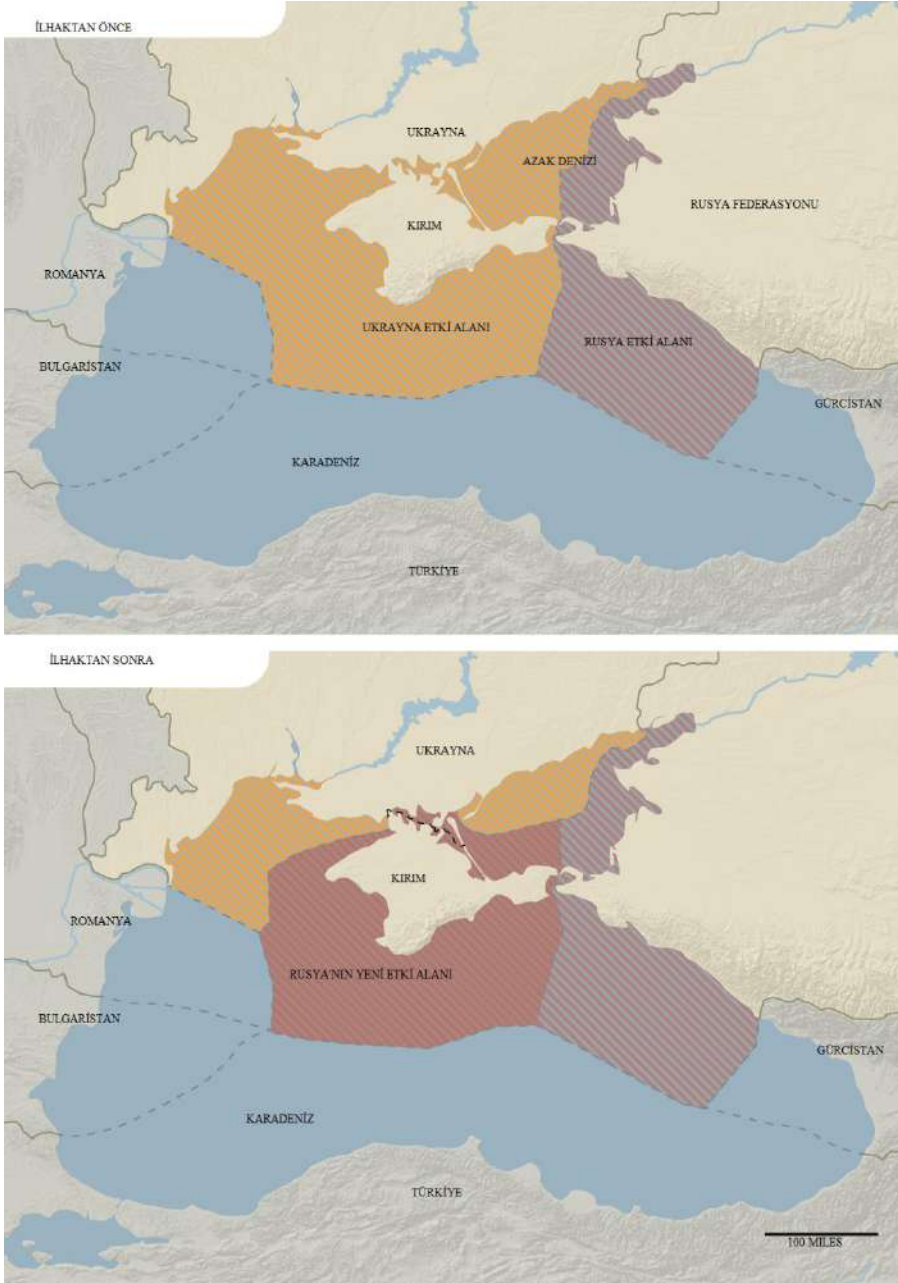
Budapeşte Memorandumunun Taraflarca İmzalanması (1994)

Kaynak (AP)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

EK III

http://www.nytimes.com/2014/05/18/world/europe/in-taking-crimea-putin-gains-a-sea-of-fuel-reserves.html?_r=1

EK IV

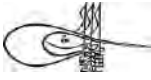

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Kırım ve Sivastopol'un Rusya Federasyonu'na Bağlanmasını Öngören Anlaşmayı İmzalarken

Kaynak (Reuters)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Dilek, M.S., (2015). “Rusya Federasyonu’nun Kırım Hamlesine Analitik Bakış / Analytical Viewpoint Regarding The Crimea Move Of The Russian Federation”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8932>, p. 245-272.

POSTMODERNİZMİN KAMU YÖNETİMİNE YANSIMALARI: OMBUDSMAN VE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI*

*Kadir Caner DOĞAN***

ÖZET

Tarihsel süreçte modernizm, Ortaçağ'ın son bulması, Aydınlanma, kapitalizmin doğuşu, modern devlet ve kamu yönetimi yapılanmalarının ortaya çıkması gibi önemli siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimlere ve dönüşümlere vurgu yapmaktadır. Postmodernizm ise özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra sanat, mimari, toplum, siyaset, hukuk ve kamu yönetimi üzerinde etkide bulunarak, sözü edilen alanlarda paradigma düzeyinde değişimlere ve dönüşümlere yol açmıştır. Postmodernizm, modernizmden mutlak anlamda kopuşu simgelemiş, modern döneme ait kuram, ideoloji ve kültürel nitelikleri reddetmiştir. Nitekim bu makalede postmodernizmin kamu yönetimine yansımaları çerçevesinde ortaya çıkan, postmodern kamu yönetiminin dayanmış olduğu öncüller bağlamında, bu dönemle büyük bir ilişki içerisinde olduğu düşünülen ombudsman ve toplam kalite yönetimi arasında bir benzerlik kurulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, sözü edilen benzerliğin kurulmasında postmodernizm ve kamu yönetimi arasında bağlantı kurulması amacıyla post-fordizm, post-bürokrasi ve yeni kamu yönetimi kavramları temel olarak alınmıştır. Bu çerçevede, sözü edilen kavramlardan da destek alınarak, postmodern kamu yönetiminin temel özellikleri belirlenmeye çalışılmış, daha sonrasında da ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının bu özelliklerle tutarlılık derecesi saptanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan postmodernizm ve sözü edilen iki yaklaşım arasında tarihsellik açısından da bir ilişki kurularak, kavramsal tutarlılık derecesi tarihsellik ile de desteklenmek istenmiştir. Dolayısıyla ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının, postmodern kamu yönetimi açısından önemi ve ilişkisi bu makalenin temel konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Kamu Yönetimi, Yeni Kamu Yönetimi, Ombudsman, Toplam Kalite Yönetimi.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

THE REFLECTIONS TO PUBLIC ADMINISTRATION OF THE POSTMODERNISM: APPROACHES OF THE OMBUDSMAN AND TOTAL QUALITY MANAGEMENT

ABSTRACT

Modernism in the historical process, it puts emphasis on important political, the social and economic change and transformation such as the end of the Middle Ages, Enlightenment, the rise of capitalism, the emergence of the modern state and public administration structuring. Postmodernism, especially after World War II upon impact on art, architecture, society, politics, law and public administration in level the paradigm has led to changes and transformations in the areas that mentioned. Postmodernism which in absolute terms represents a break from modernism, the modern era of theory, ideology and cultural qualities dismissed. Indeed, in this article, in the context reflection to public administration of postmodernism in the context of the emerging premise that relied on the postmodern public administration, considered a similarity the community in between the ombudsman and total quality management that has tried to establish a great relationship with this period. In this study, establishing the similarity mentioned which post-fordism, post-bureaucracy and new public management concept is taken as the basis to provide a connection between postmodernism and public administration. In this framework, with support from the concepts mentioned the main features of postmodern public administration has been identified, after further degree of consistency with this feature of the ombudsman and total quality management approach it has been tried to be determined. On the other hand postmodernizm and establishing a relationship between said two approaches in terms historicity, the degree of consistency has also studied support with conceptual historicity. In fact, the importance and relationship of postmodern public administration of approaches of Ombudsman and Total Quality Management constitutes the basic subject matter of this article.

STRUCTURED ABSTRACT

Modernism in historical process emphasizes important politics, social, economic variations and transformations such as showing up modern state and public management settlements, birth of capitalism, enlightenment, end of medieval. Postmodernism especially cause variations and transformations in paradigm level on mentioned fields by effecting art, architecture, society, law and public management after the Second World War. Postmodernism symbolized certain break from modernism and rejected the hypothesis, ideology and cultural qualifications belonging to modern period. In this article to make an analogy is tried between ombudsman which is considered a huge relationship with this period and total quality management in the context of pioneers where postmodern public management leans occurred within the frame of reflecting postmodernism to public

management. In this study, post-fordism, post-bureaucracy and new public management concepts are based in order to link up post modernism and public management on establishing mentioned similarity. Within this scope, main features of postmodern public management have been tried to determine than consistency of ombudsman and total quality management with these features. On the other hand, conceptual consistency was tried to be supported with historicalness by correlating postmodernism and mentioned other two approaches within the perspective of historicalness. So importance and relationship of ombudsman and total quality management approaches for postmodern public management is the main subject of this article.

Important events and historical periods have been realized starting from 20th century in the world. Hence two big world war and following economic and politic crisis obliged world countries, economies and public managements for reform waves. Variations on applications and economic politics have been observed after 1970's historically and these transformations in the field of economy effected politics and public management. So the expressions and principles such as post-fordism which depends on a different productional accumulation and post-bureaucracy which depends on a different sense of public management are the functional results of mentioned economic and politic transformation. These transformations and variations are the main discussion field of contrariety of modernism – postmodernism which is too important for social sciences.

Postmodern period was accepted to start after the end of Second World War and 1950 when the modern period was ended. So postmodernism affected social sciences after the art and architecture later than 1950's. by the way, there was an increasing about the postmodern social theories. Public management discipline and practice exists in postmodern social theory scope. One of the appearances and effects of postmodernism on public management is new public management and new public administration which begun to be effective later than 1980's. in this context, new public administration carried postmodern effects as a popular public management theory of 1980's. Hence, decentralization, flexibility, democratization and ethic items are also main thesis of postmodern public management. Within this scope approaches such as post-fordism and post-bureaucracy which was occurred due to the depression of capitalism and globalization in 1970's was assimilated by new public administration after 1980's. This shows there is a correlation between post-fordism, post-bureaucracy, postmodernism and new public administration.

Most important samples during the passing of postmodern public management theory to practice or public management linked to postmodernism are considered ombudsman and total quality management approaches. Hence, either ombudsman or total quality management approaches have gained popularity after the Second World War. So this historical period is a breaking point for postmodernism. Thus, either ombudsman or total quality management approaches have contribution, democratization, flexibility and human rights. Also both approaches depend on decentralization and ethic bases. So after Second World War, it could be a historical bend for both approaches within the scope of acceptability and spreading. But in spite of all these

Turkish Studies

particulars, in order to establish a correlation between the postmodernism and mentioned approaches, postmodern public management approach of after 1980 when the postmodernism was effective on public management and discussed in scientific fields should be observed. Because postmodernism has been effective on public management after 1980's and begun to be the subjects of scientific studies. But as mentioned before, period before the 1980's or phases are accepted the term where sparks are started to be occurred and roots have been consisted.

Correlation between postmodernism and public management has been handled in two dimensional. First of them is to correlate ombudsman and total quality management with postmodernism. Second of them is has been made to compare the main features and theories of postmodern public management which was started to be discussed in scientific fields and gained functionality after 1980's with total quality management approaches.

In order to evaluate the reflections of postmodernism to public management, importance of both approaches within the scope of public management was tried to be determined by correlating ombudsman and total quality management. For that reason, new public management has been considered as a key factor for determining the relationship and importance of between postmodern public management and mentioned approaches. Hence, while ombudsman and total quality management approaches have postmodern breezes also consisting the functional application form of new public management. So, new public management which was the dominant paradigm of 1980's in the field of public management increased the popularity and applicability of ombudsman and total quality management.

Main question of study "*view of ombudsman and total quality management is an important tool on the level of theoretical and application of postmodern public management*" was analyzed and either ombudsman or total quality management have several characteristics in common within the scope of historical and pioneers of postmodern public management which was mentioned before. Thus either ombudsman or total quality management are "*flexible, contributive, citizen focused, transparent, accountable, has ethic approach and has decentralization principles*". Also both approaches gained popularity and importance after the Second World War in respect to historical roots. Hence in this period modern term was ended due to crisis and postmodern terms were started. Globalization which was started to be effective after 1980, neo-liberalization and new public management focused politics have a great factor over increasing the postmodern public management develop and acceptability. Depending on paradigm variation after 1980 on public management either ombudsman or total quality management has been upper points in regards to applicability. This makes the existence of postmodern qualifications and new public management visible.

As a result, place, importance and consistency of ombudsman and total quality management in regards to postmodern public management depended in to two main bases within the scope of pioneer's historicalness. According to the results, thesis of "*Ombudsman*

and total quality management are mostly correlated with postmodern public management and they are the complete structures of postmodern public management” supported.

Keywords: Postmodernism, Public Administration, New Public Management, Ombudsman, Total Quality Management.

Giriş

Modernleşmenin, sanayi toplumunun ve 20. yüzyılın hâkim örgütlenme teorisi olan geleneksel kamu yönetimi yaklaşımı, postmodernleşme, bilgi toplumu ve 21. yüzyılda paradigma düzeyinde değişimlere ve dönüşümlere uğramaktadır. Bu çerçevede kamu yönetiminin dayanmış olduğu hakim değer, ideoloji ve ilkeler paradigma düzeyindeki değişmelerle ve dönüşümlerle sorgulanmaktadır. Bu süreç içerisinde siyaset-yönetim ayrılığı yumuşamakta, kamu yönetimi sistem teorisi çerçevesinde değerlendirilmekte ve kamu-özel yönetim ayrılığı arasındaki çizgi incelenmektedir. Bunlara ek olarak kamu yönetimi ve işletme disiplinleri arasındaki bağ kuvvetlenerek, kamu yönetiminin işletme gibi çalışması önerilmektedir. Küreselleşme çağında ve 21. yüzyılda kamu yönetiminin paradigma değişiminde anahtar bir kavram olarak “yeni kamu yönetimi” ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada yukarıdaki ifadelerle uygun bir biçimde piyasa odaklı ve işletme anlayışına sahip bir yönetim sistemi olan “Toplam Kalite Yönetimi” ile odağında eşitlik, katılımcılık ve demokrasi ideleri bulunan “Ombudsmanlık” arasında sistematik bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır. Kamu yönetimi açısından postmodern dönemle birlikte asıl kimliğini bulduğu düşünülen yukarıdaki iki yaklaşım arasında bağlantı kurulmaya çalışılarak, her iki yaklaşımın da kavram, ilke ve kuralları karşılaştırmalı olarak belirlenmeye çalışılacaktır. Bu ilişkinin kurulmasında postmodernizmin kamu yönetimi alanına dahil olmasında önemli bir köşe taşı olan “yeni kamu yönetimi” odaklı bir yaklaşım izlenmiştir. Bu bakımdan, yeni kamu yönetiminin 1980’li yıllardan önem kazanmasında etkili olan post-fordizm ve post-bürokrasi gibi kavramlara da çalışmada yer verilmiştir.

Bu çalışma, temel olarak sözü edilen iki yaklaşımın aralarında pozitif yönde büyük bir ilişki olduğunu kabul ederek, her iki yaklaşımın da postmodern bir yönetim ve denetim biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla çalışma esas itibarıyla bu araştırma sorusu üzerine bina edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde; çalışmaya bir temel, kavramsal çerçeve ve metodoloji sağlaması amacıyla post-fordizm, post-bürokrasi ve yeni kamu yönetimi kavramlarından ve aralarındaki ilişkiden bahsedilecektir. İkinci bölümde; postmodernizm ve kamu yönetimi arasında ilişki kurularak, postmodern kamu yönetiminin temel özellikleri ve nitelikleri belirlenmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise çalışmanın özünü meydana getiren toplam kalite yönetimi ve ombudsman arasında postmodern kamu yönetimi açısından karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacaktır. Sonuç bölümünde de konuya ilişkin bir değerlendirme yapılarak, çalışma sonlandırılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve: Post-Fordizm, Post-Bürokrasi ve Yeni Kamu Yönetiminin İlişkisi

Dünyada 20. yüzyılda yaşanan sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik dönüşümler sonrasında, kapitalizmin içerisine düştüğü krizden kurtulmak amacıyla, 1970’li ve 1980’li yıllardan sonra, küreselleşmenin de katkılarıyla etkili olmaya başlayan “Post-Fordizm, Post-Bürokrasi ve Yeni Kamu Yönetimi” arasında önemli bir ilişki ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2010: 710; Özcan ve Ağca, 2010: 7-8). Nitekim yeni kamu yönetiminin sözü edilen tarihlerde etkili olmasında ve yayılım göstermesinde, post-fordizm ve post-bürokrasi gibi anlayış ve kavramların siyasal,

yönetmel, kültürel ve ekonomik yönlerden önemi bulunmaktadır. Aşağıda bu kavramlar, temel özellikleri ile açıklanmaktadır.

1.1. Post-Fordizm

Dünya ölçeğinde 1970’lerde yaşanan ekonomik ve mali kriz odaklı bunalım, sosyal ve politik açıdan da bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim 1970’li yıllardan sonra modernizm ve Fordizm eksenli üretim yapısı ile işgücü süreçlerinde, tüketim eğilimlerinde, devletin rolünde siyasal ve ekonomik açılardan değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu yeni siyasal ve sosyo-ekonomik düzenin adı, Post-Fordizm olarak adlandırılmıştır (Eraydın, 1992: 8-9). Nitekim 1970’li yıllarda sanayi döneminin yapısal görünümü olan Fordist birikim rejiminin krize girmesiyle ortaya çıkan Post-Fordizm, sanayi ötesi bir yaklaşım olarak özellikle ekonomik alt yapıda belirgin olan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde, Fordist paradigmaya ilişkin “*kitlesel tüketim, standardizasyon ve modernist kültürel normlar yerini, farklılaşan taleplere yanıt verebilecek esnek, dinamik üretim ve postmodern kültürel normlara*” bırakmıştır (Aydın, 2004).

1.2. Post-Bürokrasi

1970’li ve 1980’li yıllardan sonra yukarıda sözü edilen ekonomi ve siyasetteki önemli değişimlere bağlı olarak, geleneksel kamu yönetiminin temel dinamiği olan bürokrasi kuramında da paradigmatic düzeyde değişimler gözlemlenmekte ve “*bürokrasiden post-bürokrasi*”ye doğru bir evrim ortaya çıkmaktadır. Post-bürokrasi kavramı esas olarak, “*bürokrasinin hiyerarşik, katı yapının aşıldığı, yeni, dinamik, farklılıklara önem veren ve örgütsel temelde çeşitliliği ön plana çıkaran bir model*” sunmaktadır (Övgün, 2010: 2). Dolayısıyla post-bürokrasi kavramı veya anlayışıyla birlikte klasik bürokrasi kavramı katılığını kaybetmiştir denilebilmektedir (Çelik, 2015: 143). Nitekim post-bürokrasi kavramı, şu nitelik ve özelliklerden meydana gelmektedir (Ateş, 2008a: 92; Basu, 2004: 151-152):

- Örgüt içerisinde hiyerarşiye dayalı resmileşme azalmakta ve emir-komuta yerine diyalog, ikna etme ve güven ilişkisi ortaya çıkmaktadır,
- Örgütte bilgi gizlenmemekte, bunun tam aksine mümkün mertebe yaygınlaştırılmaktadır,
- Örgüt içerisinde gerek çalışma yöntemleri, gerekse çalışanlar arasındaki ilişkiler daha esnek, katılımcı ve çevresel şartlara uygun olarak gerçekleştirilmektedir,
- Örgütte performans değerlendirmesi, kıdeme ve resmi makamların takdirine göre değil, tüm çalışanların katkılarıyla hazırlanan ve kabul gören performans standartları üzerinden işlenmektedir,
- Örgütte bürokratik değerler olan; güvensizlik, tekli haberleşme, hiyerarşi, hukuki otorite ve güçsüzleştirme yerini farklılığın tanınması, çoğulculuk ve demokrasi, güçlendirme, güven ve interaktif ilişki kalıplarına bırakmaktadır,
- Örgütte toplam kalite paradigmasının yerleşmesi, personel güçlendirme, yetki aktarımı, koçluk, özerk takımların geliştirilmesi gibi uygulamalar yaygınlaştırılmaktadır.

1.3. Yeni Kamu Yönetimi

Yeni Kamu Yönetimi, yeni paradigma olarak geleneksel (klasik) kamu yönetimine ve onun sınırlı doğasına, bürokratik kültürüne ve ilkelerine meydan okuma olarak ortaya çıkmıştır (Özer, 2005: 4). Bu çerçevede 1970’lerin ortalarından itibaren etkili olan ekonomik ve mali krizle birlikte her alana müdahale eden, merkeziyetçi, katı hiyerarşik, kurallara sıkı sıkıya bağlı olan “Geleneksel Kamu Yönetimi Anlayışı” yerini esnek örgüt yapılı, adem-i merkeziyetçi, yumuşak hiyerarşi,

minimal devlet anlayışına sahip “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı”na bırakmıştır (Çevikbaş, 2012: 11). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı’nın 1980 yılı sonrasında etkili olmasında “küreselleşme ve neo-liberal” politikaların ve çeşitli siyasal ideolojilerin de önemli düzeyde baskısı olmuştur (Emini, 2009: 36).

2. Postmodernizm ve Kamu Yönetimi

Postmodernizm, her şeyden önce modernizmin eleştirisine dayanmaktadır ve kelimenin kökünde yer alan “post” ön eki “sonra” anlamına gelmektedir (İnanç ve Erdoğan, 2006: 5). **Modernizm, Aydınlanma ilkelerine dayanmakta olan toplumsal projeye verilen isimdir ve Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde ilerlemeyi temel almaktadır. İlerlemede de aklı ve bilimi temel araç olarak görmektedir. Postmodernizm ise, “modernizm sonrası” dönem anlamında kullanılmakta olup, modern dönemin tersini ifade etmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2007: 81).** Dolayısıyla postmodernizm, modernizm sonrasına ait bir kavramdır ve kavram, etkili olmaya başladığı yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra sanat, kültür, siyaset, toplum, hukuk ve yönetim alanlarını ayrı ayrı etkilemiş ve her alada paradigma düzeyinde dönüşümlere yol açmıştır. Nitekim postmodernizmin etki alanına aldığı ve dönüştürdüğü yapılardan veya alanlardan biri de kamu yönetimi disiplini ve pratiğidir.

2.1. Postmodernizm Kavramı

Modernizm, 16. yüzyılda gerçekleştirilen reform hareketlerinden 17. yüzyılda Galileo, Descartes ve Newtonla yaşanan bilimsel devrime, bunun sonrasında 18. yüzyıldaki Fransız Aydınlanması’ndan 19. yüzyıldaki sanayi devrimine ginceye değin geniş bir dönemi kapsamaktadır ve akıl çağı, akılcı, gerçekçi, nesnel, ilerlemeci, nedenselci, belirlenimci, amaçlı, düzenli, olgucu ve seküler bakış açısı anlamına gelmektedir (Erdemir, 2007: 72; Giddens, 2014: 9). Modernizm, bir kavram olarak içerisinde; pozitivizm, teknosentrizm, evrensellik ve akılcılık gibi bazı öğeleri barındırmaktadır (Aslan ve Yılmaz, 2001: 96). Bu bağlamda modernizm kavramı, Aydınlanma Çağı ile gelen zihinsel dönüşüm çerçevesinde ideoloji ve yaşam biçiminde; “hümanizm, sekülerizm ve demokrasi”nin yerleştiği, egemenliğin insana ait bir anlayış olarak görüldüğü, kurtuluşun da dinde değil bilimde arandığı, insan-biçimci ve insan-merkezci dünya görüşünü ve dönemini kapsamına almaktadır (Erdemir, 2013: 163; Uçan, 2009: 2287; Kurt, 2011: 1464). Dolayısıyla modernizmin temel parametreleri arasında; “bilimsel bilgi, pozitif bilimler, ulus-devlet, endüstrileşme, kapitalizm, bürokrasi, uzmanlaşma, teknoloji ve laiklik” gibi hususlar bulunmaktadır (İçli, 2009: 151).

Postmodernizm ise, modernizmden sonra gelen bir dünya görüşünü ve dönemini ifade etmektedir ve bu kavram, ilk olarak II. Dünya Savaşı sonrasında 1960’lı yıllarda New York’taki sanatçılar ve eleştirmeler tarafından kullanıldıktan sonra, 1970’li yıllarda Avrupalı ve diğer kuramcılar¹ tarafından geliştirilmiştir (Şişman, 1996: 452; Best ve Kellner, 2011: 24). Nitekim modernizmin eleştirisine dayanan, toplumsal, kültürel ve yönetsel paradigmalardan değişimine vurgu

¹ Postmodernizm bağlamında Daniel Bell, Fredric Jameson, David Harvey gibi çeşitli yazarlarca post-endüstriyel, post-kapitalist, post-fordist vb. çok sayıda farklı isimlerle çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemin genel özellikleri arasında ise karmaşa, düzensizlik ve esneklik bulunmaktadır. Nitekim postmodernizmle birlikte endüstri (sanayi) devriminden bu yana oluşturulan düzenli yapılar enformasyon teknolojilerinin de katkısıyla parçalanarak ağ biçimli (esnek) yapılara dönüşmektedirler (Erdemir, 2007: 73). Diğer yandan postmodernizm, meta anlatılara inanmazlık (Jean-François Lyotard), relativizm ve tüketim toplumu (Jean Baudrillard), çoğulculuk (Fredric Jameson), yapıbozum (Jacques Derrida), modernliğin tamamlanmamış projesi (Jürgen Habermas) gibi kavramlarla çeşitli bilim adamları tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır (İnanç, 2003: 346). Bu yazarlardan kimisine göre postmodern dönem, modern dönemin bir devamı olarak değerlendirilirken, kimilerince bu dönem, diğer dönemden mutlak anlamda bir kopuşu simgelemektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere akademik yazında postmodernizm kavramının tanımlanması konusunda bir karmaşa ve belirsizlik bulunmaktadır.

yapan (Esmaeeli ve Afshani, 2014: 266; Hassard, 1994: 304; Yıldırım, 2015: 963) postmodernizm, temel olarak Aydınlanma'nın üç önemli savı olan "akıl, madde ve ilerlemeye" ilişkin sorgulamalar doğrultusunda ortaya çıkmış bir dönem veya paradigmayı ifade etmektedir (Özcan ve Ağca, 2010: 2-3; Miller, 2005: 482). Postmodern söylem veya paradigma, bilimsel bilginin üstünlüğünü sorgulamakta ve akıl ile evrensel ilkelere ve gerçeklere ulaşılabilceği düşüncesine karşı duruş sergilemekte (Özalp, 2014: 151), rasyonalizmin mutlak doğruluğunu yanlışlamakta (Fox, 1996: 257; Miller ve Fox, 2007: x) ve geniş kabul gören geçmiş yüzyılların meta anlatılarına (liberalizm, sosyalizm, kapitalizm vb.) şüphe ile bakmaktadır (Spicer, 2005: 670). Bu çerçevede postmodern söylem, gerçek iynin ve doğrunun ne olduğu konusunda yoğun bir tartışma başlatmaktadır (Spicer, 2001: 91).

Postmodernizm, anlaşıldığı üzere modern bilgi kuramını (epistemoloji) kökünden eleştirmekte (Şener, 2000: 11-12), mekanik (kapalı, gayri şahsi) yapı anlayışına karşı çıkmakta ve mekanik-somut yönlerin yanı sıra manevi-soyut yönlere de vurgu yaparak (Bolay, 2003: 71), bireyi, toplumsal yaşamı ve bilimi etkileyen neredeyse tüm alanlarda yeni düşünceleri öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda modern döneme özgü mevcut toplumsal ilişkiler, yaşam biçimleri, üretim biçimi, tüketim anlayışı, siyaset ve yönetim anlayışı, sanat ve estetik anlayışı, postmodern dönemde yerini farklı anlayışlara bırakmaktadır (İnanç ve Erdoğan, 2006: 2). Dolayısıyla postmodernizmin veya bu ideolojiye bağlı postmodern söylemin hâkim olduğu özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde (Çevik, 2012: 29), modernizme özgü siyaset ve kamu yönetimi kültüründe ve bu kültüre bağlı yapı, ilke ve süreçlerde değişimler meydana gelmekte, kamu yönetimi, postmodern kültürel nitelikler ve özellikler kazanmaktadır.

2.2. Postmodern Kamu Yönetimi

Kamu yönetimi, her şeyden önce devlete özgü hukuksal bir araçtır (Shafritz vd., 2013: 11) ve klasik ifadesi ile devletin amaçlarını gerçekleştirebilmesi için insanların ve teçhizatın yönetilmesi anlamına gelmektedir (White, 2012: 46). Dolayısıyla devlet, topluma ve vatandaşlara verimli ve etkin bir biçimde hizmet götürmek ve mal sunmak için kamu yönetiminden bir araç olarak yararlanmaktadır. Diğer yandan sanayileşme döneminin bir yansıması olan modern ulus-devlet yapılanması, merkeziyetçi özellikler ve nitelikler göstermektedir (Al, 2007: 48). Bu çerçevede modern dönemde devlet, kendine özgü bir kamu yönetimi teşkilatı meydana getirerek, kamu yönetimini kapalı ve mekanik bir yapı olarak kurgulamıştır. Buna karşın postmodern dönemde devlet anlayışı, "bürokrasinin, ölçek ekonomilerinin, uzmanlaşmanın, merkeziyetçiliğin, hiyerarşinin, kimlik belirlemelerinin ve bu şekilde modern devlet yapısının" reddine dayanmaktadır (Işık ve Öztürk, 2009: 432). Postmodern devlet anlayışı "devleti arka plana itip bireyi öne çıkararak belirsizliği, parçalılığı, kültürel çoğulculuğu" savunmaktadır (Şeyhanlioğlu, 2007: 88). Dolayısıyla postmodern devlet anlayışında; kurallar yıkılmalı ve kaldırılmalıdır, böylece de evrensellliği savunan modern döneme özgü kamu yönetimi anlayışı yok edilmelidir (Ergun, 1997: 13).

Geleneksel (klasik) kamu yönetimi, modernizmin yönetsel boyuttaki bir yansımasıdır ve temel olarak da Max Weber'in geliştirmiş olduğu "*bürokrasi teorisi*"ne dayanmaktadır (Pfiffner, 2015). Bürokrasi teorisinin temel ilkeleri olan; "merkezden yönetim, hiyerarşiye ve kurallara sıkı bağlılık, bilimsellik, nesnellik, dikey örgütlenme ve genel yönetsel yapılanmalar" modern örgütlerin temel belirleyicileri olmaktadır (Yıldırım, 2010: 704; Meier ve Hill, 2005: 52). Weber, bu şekilde modern döneme özgü örgütler için belirli ilkelere bağlı "ideal tip bir bürokrasi" teorisi meydana getirmek istemiştir (Denhardt ve Catlaw, 2015: 31; Rosenbloom vd., 2009: 141). Bu bağlamda bürokrasi odaklı geleneksel kamu yönetimi anlayışı, ulus-devlet yapısı içerisinde; "ussallığı, merkeziliği ve bütünselliği" ilke edinmektedir. Buna karşın modern olan bu kavramlar karşısında postmodernizm; "merkezden kaçışı, orantısızlığı, çoğulculuğu, bölünmeyi ve parçaların ön plana çıkarılmasını" savunmaktadır (Saklı, 2013: 154; Atılğan ve Doğan, 2003: 112).

Postmodernizm, modernite merkezli hiyerarşi ve düzen yerine farklılığı ve insani özerkliği koymaktadır (Bogason, 1999: 511; Cooper, 2015: 31). Nitekim postmodernizm evrenselliğe karşı bir duruş sergilediğinden (Ateş, 2008b: 404) dolayı, postmodern dönemde Aydınlanma odaklı modern kamu yönetimi dönüşüme ve değişime uğramaktadır (Frederickson vd., 2012: 142; Bogason, 2005: 241). Postmodern kamu yönetimi, modern kamu yönetiminin “sabitlediği, şeyleştirdiği, doğru olarak kabul ettiği” kavram ve anlayışlara karşı duruş sergilemektedir (Şener, 2007: 41). Bu bağlamda postmodern kamu yönetimi, gerçekte kamu yönetiminde bir paradigma değişikliğini ifade etmektedir (Şeyhanlıoğlu, 2007: 88). Bu paradigma değişikliği ise kamu yönetimine hakim olan ilke, anlayış, yöntem, kuram, yapı ve süreçlerin mutlak anlamda değişimini ve dönüşümünü gündeme getirmektedir.

Postmodern kamu yönetimi, her şeyden önce “*yeni kamu yönetimi (new public management)*” odaklıdır (Özcan ve Ağca, 2010: 7) ve bu anlayışa bağlı olarak kamu yönetimi post-bürokratik özellikler göstermektedir (Doğan, 2014b: 86-87). Dolayısıyla postmodern kamu yönetimi, modern dönemin temel örgütlenme mantığı olan bürokrasinin dönüşümü ve değişimi bağlamında post-bürokratik bir karakter taşımaktadır (Özcan, 2012: 130). Bu post-bürokratik karakterin temsil edildiği yönetim kuramı veya yaklaşımı ise yeni kamu yönetimi ile cisimleşmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere postmodernizm ekseninde kamu yönetimi ya da postmodern kamu yönetimi, modernizm eksenli kamu yönetiminden ya da modern kamu yönetiminden mutlak anlamda bir kopuşu sergilemekte ve postmodern döneme özgü kamu yönetimi, temel örgütlenme mantığı olarak “post-bürokratik” özellikler göstermektedir. Bu çerçevede postmodern kamu yönetimi, “*esnek, katılımcı, demokratik, güven düzeyinin yüksek olduğu, dayanışmacı*” örgütler meydana getirmekte ve örgütün hem kendi içerisinde hem de dış çevre ile olan etkileşimini artırmaktadır. Dolayısıyla postmodern kamu yönetimi, daha “*vatandaş odaklı, açık, hesap verebilir, etik kural ve kaidelere saygılı, yerinden yönetimci*” bir yapıya kavuşmaktadır. Postmodern kamu yönetimi, postmodernizmin öncülleri çerçevesinde “*bütünden çok parçaya, merkezden çok yerele, doğrudan çok doğrulara*” dayanmaktadır ve bu özellikleri sayesinde de daha demokratik, özerk ve katılımcı olmaktadır.

3. Postmodern Kamu Yönetiminde Ombudsman ve Toplam Kalite Yönetimi Yaklaşımları

Postmodern kamu yönetimi, sahip olduğu özellik, nitelik, yapı ve süreçsel yönlerine bağlı olarak bir takım uygulama örnekleri de göstermektedir. Nitekim çalışmanın bu bölümünde ele alınacak olan ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının, hem birbirine benzer özelliklere sahip olmaları ve hem de II. Dünya Savaşı ve özellikle 1980 sonrasında kamu yönetiminde yaşanan paradigma dönüşümü sonrasında yaygınlaşmaları nedeniyle, çalışmada ele alınması ve benzer yönlerinin vurgulanması açısından büyük önem taşımaktadır.

3.1. Ombudsman

Tarihte ilk olarak İsveç’te ortaya çıkan (Baylan, 1978: 7-8) ombudsman, İsveç dilinde “*temsilci, sözcü, görevli, koruyucu*” gibi anlamlara sahiptir (Köksal, 2007: 23). Ombudsman, esas olarak vatandaşların devlet ve özellikle kamu yönetimi (bürokrasi) organ ve kurumları karşısında hak ihlaline uğramaları durumunda onlardan gelen şikâyetleri kabul eden ve bu şikâyetleri çözüme kavuşturan özel bir büro ya da kurumdur (Ünal, 2013: 73). Temel olarak ombudsman, kamu yönetimi ve vatandaş ilişkileri arasında cereyan eden bir özelliğe dayanmaktadır (Şengül, 2013: 73). Dolayısıyla ombudsman, halkın kamu yönetimleri karşısında yakınmaları veya şikâyetleri ile ilgilenen ve bu şikâyetleri hızlı, aracısız ve güvenilir bir biçimde çözüme kavuşturan bir yapıdır. Ombudsmanın hem halk hem de kamu yönetimi ile karşılıklı bir ilişkisi bulunmaktadır.

Ombudsman, “*yasama organı tarafından atanan, bağımsız, şekilci olmayan, idarenin işleyişi hakkında deneyim sahibi olan, idarenin eylem ve işlemlerini çok kısa sürede kavrayan, idarenin faaliyetlerini sadece kanunilik açısından değil, aynı zamanda hakkaniyet ve insanlık açısından da denetleyebilen, resen veya şikâyet üzerine harekete geçerek idarenin faaliyetlerinin aksayan yönlerini, yanlışlıklarını ortaya çıkartan ve bu yanlışlıkların düzeltilmesi için idareye tavsiye ve telkinlerde bulunan*” (Mutta, 2005: 5) bir kamu kurumu veya görevlisini tarif etmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak akademik literatürde sıkça atıf alan ve kabul gören Uluslararası Barolar Birliği (IBA)’nin yapmış olduğu tanımlamaya göre ombudsman, anayasal bir kurum olarak Parlamento veya hükümet tarafından atanan, genel olarak Parlamento’nun sorumluluğunda bulunan, bağımsız ve yüksek düzeyde bir kamu görevlisinin başında bulunduğu, vatandaşlardan ve diğer muhataplardan hükümet ve kamu yönetimi organları karşısındaki şikâyetleri alan, kendi görev alanı ve bu alanda işlem yetkisine sahip, özel raporlar hazırlama, tavsiye kararları verme ve inceleme yetkisine sahip bir kurumdur (Gregory ve Giddings, 2000: 3).

Yukarıdaki tanımlar ve diğer açıklamalar çerçevesinde ombudsmanın temel özellikleri ve nitelikleri şu şekilde ifade edilebilmektedir (Büyükavcı, 2008: 12):

- Ombudsman politik olarak tarafsızdır,
- Kararlarında bağımsızdır,
- Her açıdan yüksek standartlara sahip olmalıdır,
- Ombudsman her başvuru ile tek tek ilgilenir,
- Ombudsmanın pozisyonu ve fonksiyonları ayrı bir Ombudsman Kanunu (Ombudsman Act) ile belirtilmiştir,
- Kamu yönetimleri ombudsman ile işbirliği içindedirler,
- Ombudsmana masrafsızca, kolayca, doğrudan ulaşılabilir,
- Arkasında parlamento desteği bulunmalıdır,
- Medya ile aktif ilişkisi vardır.

Ombudsman, belirtildiği biçimiyle görev ve işlemlerinde bağımsız, tarafsız ve özerk, yasama organı tarafından atanan ve ona sorumlu olan, vatandaşlardan almış olduğu şikâyetleri hızlı bir biçimde çözüme kavuşturan, kamu yönetimleri ile işbirliği içerisinde, medya ile aktif bir ilişkisi olan bir kurumdur. Bu özellikleri ve nitelikleri ile ombudsman, kamu yönetimleri karşısında yer alarak vatandaşların savunuculuğunu, avukatlığını yapmakta ve aynı zamanda kamu yönetimi ile girişmiş olduğu ilişkiler sayesinde de idarenin etkinlik ve verimliliğini artırmaktadır.

3.2. Toplam Kalite Yönetimi

Kalite, “*şartlara uygunluk derecesi*” veya “*mal ve hizmetin belirli bir ihtiyacı karşılayabilme derecesi*” olarak tarif edilebilmektedir (Yatkın, 2004: 1). Dolayısıyla kalite, en az maliyetle tüketicilerin veya insanların isteklerine uygun en iyi ürünün veya hizmetin yaratılması anlamına gelmektedir (Madu, 1998: 2-3). Kökünde kalite olan toplam kalite yönetimi, uzunca yıllar özel sektörde başarı ile uygulandıktan sonra kamu sektöründe de uygulanabilirliği tartışılmaya başlayan ve böylece de dünyada birçok kamu örgütü tarafından benimsenen yönetsel bir yaklaşımdır (Balcı, 2005: 196). Toplam kalite yönetimi, bir örgütte yürütülen çalışmaların çalışanların katılımı ile gerçekleştirilmesi anlayışına dayalı, hizmetten yararlananların memnuniyeti çerçevesinde planlı ve sistematik bir sistemden meydana gelmektedir (Kubalı, 1998: 114). Toplam

kalite yönetimi, bütünüyle örgüt içerisinde ve dışındaki iş yapma biçim ve süreçleri ile ilgili bir kültürü yansıtmaktadır (Morgan ve Murgatroyd, 1994: 5). Nitekim bu yönetim sistemi anlayışı, öncelikle bir özel sektör yapılanmasıdır ve özünde de belirli bir örgüt kültürünün inşasına dayalı müşteri memnuiyeti, katılım, sinerji, dayanışma ve uygunluk bulunmaktadır.

Genel olarak toplam kalite yönetimi yaklaşımının özellikleri ve nitelikleri arasında da şunlar bulunmaktadır (Erkiliç, 2007: 52; Yatkın, 2004: 62-63; Tekin, 2007: 140-142):

- Sonuçlara yönelme,
- Sürekli gelişme,
- Müşteri odaklılık,
- Katılımcılık,
- İşlevsel liderlik,
- Süreç ve verilerle yönetim,
- Sürekli işlevsel eğitim ve insan kaynakları yönetimi,
- İşbirliği ve kurumsal sosyal sorumluluk.

Yukardaki bilgiler ve açıklamalar çerçevesinde toplam kalite yönetimi; “*sürekli gelişme, müşteri odaklı olma, önlemeye yönelik denetim, takım çalışması, sayısal hedefler ve değerlendirmeler yerine kaliteye önem ve öncelik verme, eğitim ve yetiştirme programlarını kurumsallaştırma, işte iç huzuru sağlamak ve korku ortamını ortadan kaldırmak için iletişimi teşvik etme, üst yönetimin katılımı ve önderliği*” gibi konular etrafında odaklanarak bir örgüt kültürü meydana getirerek, bunu bir yaşam felsefesi ve biçimi olarak gören çağdaş bir yaklaşım olarak değerlendirilebilmektedir (Acar ve Sevinç, 2013: 4).

3.3. Postmodern Öncüller Çerçevesinde Ombudsman ve Toplam Kalite Yönetimi Yaklaşımları: Temel Öncüller ve Tarihsel Dönem Analizi

Postmodern kamu yönetimi, daha önce de ifade edildiği üzere “*esnek, katılımcı, vatandaş odaklı, şeffaf, hesap verebilir, etik anlayışa sahip, yerinden yönetimci*”, nitelikleri ve özellikleri ön plana çıkarmaktadır. Bu çerçevede ombudsman ve toplam kamu yönetimi yaklaşımları ayrı ayrı olarak bu nitelik ve özelliklerle kesişmekte ve bunları bünyelerinde toplamaktadırlar. Hatta daha ileriye giderek ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının birbirini desteklediği, ombudsmanın bir toplam kalite yönetimi aracı olduğu dahi ileri sürülebilmektedir (Altuğ, 2002: 29; Akıncı, 1999: 293; Babüroğlu ve Hatiboğlu, 1997: 17). Nitekim bu şekilde bir değerlendirme, ombudsman ve toplam kalite yönetimi arasında ilişkiyi kuvvetlendirmekte ve bu iki anlayışın somut göstergelerle ve kavramsal açıklamalarla değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Başlangıç olarak aşağıda Tablo 1’de ombudsman ve toplam kalite yönetiminin yukarıda ifade edilen postmodern kamu yönetimine benzer yönleri açıklanmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Postmodern Kamu Yönetimi Öncülleri Çerçevesinde Ombudsman ve Toplam Kalite Yönetimi Yaklaşımları

YAKLAŞIM VE ÖNCÜLLER	Esneklik	Katılımcılık	Vatandaş Odaklılık	Şeffaflık	Hesap Verebilirlik	Etik Anlayış	Yerinden Yönetimcilik
Ombudsman	+	+	+	+	+	+	+
Toplam Kalite Yönetimi	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 1 değerlendirildiğinde; hem ombudsman hem de toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının “esneklik, katılımcılık, vatandaş odaklılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etik anlayış ve yerinden yönetimcilik” açısından postmodern kamu yönetimi öncüllerinin tümünden + (pozitif) işareti aldığı görülmektedir. Dolayısıyla tablodan da anlaşıldığı üzere iki yaklaşım da postmodern kamu yönetimi odaklıdır. Nitekim ombudsman, kamu yönetimleri karşısında vatandaşlardan almış olduğu şikayetleri, hızlı, güvenilir, adaletli ve aracısız bir biçimde değerlendirerek çözüme kavuşturmakta, idareye öneriler verebilmekte, kamu yönetimi ve vatandaşlar arasında arabuluculuk rolü oynamakta, her iki tarafla ilişkiye ve işbirliğine girişmekte, hazırlamış olduğu raporlarını Parlamento ve kamuoyu ile paylaşmakta ve böylece de katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir “çağdaş bir kamu yönetimi”ne faydalar sunmaktadır. Nitekim ombudsmanın bu özellikleri ve nitelikleri, belirtildiği üzere ombudsmana çağdaş boyut kazandıran unsurlardır. Bu unsurlar sayesinde ombudsman, postmodern kamu yönetimi ile kaynaşmakta ve bu anlayışın teori ve uygulama düzeyinde bir aracı olmaktadır. Diğer yandan toplam kalite yönetimi de, kamu veya özel sektörde olsun, bir örgütte kararların ve planların stratejik planlar çerçevesinde, bütün çalışanların ortak katılımıyla alınmasına dayalı, alınan kararların ve planların uygulanması, değerlendirilmesi ve denetiminin süreç boyunca gözden geçirilmesi, dolayısıyla stratejik yönetim kökenli, sürekli gelişme çerçevesinde işleyen, müşteri odaklı, sinerjik, etik ilke ve kaidelere bağlı işbirliğine dayalı bir örgüt kültürü ya da felsefesine dayanmaktadır. Bu özellikleri ve nitelikleri sayesinde toplam kalite yönetimi de, postmodern kamu yönetimi ile kaynaşmakta ve bu anlayışın teori ve uygulama düzeyinde çağdaş bir aracı olmaktadır.

Yukarıdaki bilgilere ve açıklamalara ek olarak ombudsmanın ve toplam kalite yönetiminin tarihsel açıdan bir değerlendirmesinin yapılması da bu iki yöntemin postmodern dönem ya da postmodern kamu yönetimi ile ilişkisi açısından bir fikir verebilmektedir.

Ombudsman, belirtildiği üzere, 19. yüzyılda İsveç’te ortaya çıkmış bir yapıdır. Ancak bu yapı, uzun yıllar sadece İsveç’te uygulanmış ve diğer devletler tarafından yaygın bir biçimde benimsenmesi ve yayılması, ancak II. Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşmiştir (Özden, 2010: 34; Tayşi, 1997: 106). Bu çerçevede kurumun asıl yayılımının modern dönemin krize girmiş olduğu yıllarda bir atılım göstermesi, kurumun yayılışı ile postmodern dönem arasında bir bağlantı kurmayı gerektirmektedir. Nitekim II. Dünya Savaşı’nı takiben ve özellikle 1980’li yıllarda ekonominin, devletin ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına bağlı olarak ombudsmana farklı ülkelerde duyulan istek ve önem artmıştır. Çünkü ombudsman, hukuk devletine ve katılımcı demokrasiye büyük katkılar sağlayan bir çağdaşlaşma projesidir. Dolayısıyla ombudsman, farklı kıtalardaki farklı devletler tarafından uygulamaya aktarılarak postmodern dönemle özdeşleşmekte ve asıl kimliğini bulmuş gibi görünmektedir (Doğan, 2014a: 408).

Toplam kalite yönetiminin temelleri de II. Dünya Savaşı sonrasında 1950’li yıllara dayanmaktadır (Koçel, 2011: 374). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya’da bilim adamlarının araştırmaları sonrasında çağdaş bir yönetim anlayışı olarak toplam kalite yönetiminin kökleri ortaya çıkmıştır (Erdem ve Kocabaş, 2015: 177). Dolayısıyla kavramın kökeni ve ortaya çıkması açısından tıpkı ombudsmanda olduğu gibi II. Dünya Savaşı sonrası dönem bir kırılma

noktasını ifade etmektedir (Yatkın, 2004: 6). Bu tarihten sonra, özellikle Japonya’da savaşın yol açtığı tahribatları ortadan kaldırıp, geleceğe yönelik daha isabetli önlemler almak amacıyla kalite olgusu önem kazanmıştır. 1980’li ve 1990’lı yıllarda da toplam kalite yönetiminin popülerliği ve kabul edilebilirliği hem özel sektörde hem de kamu yönetiminde artmıştır (Bumin ve Erkutlu, 2002: 83).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere hem ombudsman hem de toplam kalite yönetimi açısından modern dönemin krizlerle karşılaştığı ve sonuna gelindiği (Özdemir vd., 2008: 326) II. Dünya Savaşı sonrasında, postmodern döneme girilmesiyle birlikte bilim adamlarının çalışmaları, devletlerin benimsemesi, önem vermesi ve uygulaması bağlamında bir kırılma noktası meydana gelmiştir. Bu kırılma noktası sonrasında her iki kavramın da popüleritesi artmış ve yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı da iki kavramın postmodern dönemle ve daha özelde postmodern kamu yönetimi dönemiyle mutlak bir ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Bu kısım ile ilgili son bir değerlendirme yapıldığında; ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının temelde iki şekilde postmodern kamu yönetimi ile ilişkilendirmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan birinci analizde, ombudsman ve toplam kalite yönetimi, daha önce ifade edilen postmodern kamu yönetiminin öncüllerine ne derece uyum sağladığı belirlenmiş ve bu şekilde bir sonuca ulaşılmıştır. İkinci analizde, her iki yaklaşımın tarihsel kökenleri ve gelişme dönemlerine değinilmiş ve bu şekilde de postmodern kamu yönetimi ile ilişki kurulmuştur. İkinci analiz sonrasında II. Dünya Savaşı sonrasına gelen dönem, her iki yaklaşım açısından bir kırılma dönemine işaret etmektedir. Bu dönem ise postmodern kamu yönetiminin başlangıç evresi olarak düşünülebilmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi postmodern kamu yönetiminin asıl tartışılmaya başlandığı dönem 1980 sonrası, küreselleşme, yeni kamu yönetimi ve neo-liberal eksenli kavram-teori ve uygulamalara dayanmaktadır. Buna karşın, bu tartışmaların yoğunlaşması ve kabul edilebilirlik düzeylerinin artmasında daha önceki dönemlerin, tarihlerin ve kırılma noktalarının önemi göz ardı edilememektedir. Dolayısıyla ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımları, postmodern kamu yönetiminin kökenine dair uygulama örnekleri olarak kabul edilebilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya üzerinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinden başlamak üzere önemli olaylar ve tarihsel dönemeçler yaşanmıştır. Nitekim iki büyük dünya savaşı ve onların peşinden meydana gelen ekonomik ve siyasi krizler, ülke devletlerini, ekonomilerini ve kamu yönetimlerini reform dalgaları içerisine sokmuştur. Tarihsel olarak, 1970’li yıllardan sonra ülke ekonomi politikalarında ve uygulamalarında değişimler gözlenmiş, ekonomi alanındaki bu dönüşümler, siyaseti ve kamu yönetimini de etkilemiştir. Nitekim farklı bir üretimsel birikim sürecine dayanan post-fordizm ve farklı bir kamu yönetimi anlayışına dayalı olan post-bürokrasi gibi kavram ve ilkeler topluluğu, sözü edilen ekonomik ve siyasal dönüşümün yapısal ve işlevsel sonuçlarıdır. Bu dönüşüm ve değişimler, sosyal bilimler açısından son derece önemli olan modernizm-postmodernizm karşıtlığının da temel tartışma alanlarıdır.

Dünyada kamu yönetiminde küreselleşme ve 1980’li yıllar sonrasında meydana gelen paradigma değişimi, geleneksel kamu yönetiminden bir kopuş olarak yeni kamu yönetimini ortaya çıkarmıştır. Yeni kamu yönetimi ise içerisinde barındırmış olduğu özellik ve niteliklere bağlı olarak modernizmden farklı olarak postmodern yansımalar barındırmaktadır. Dolayısıyla post-fordizm ve post-bürokrasi gibi siyasal ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin ortaya çıkardığı yeni kamu yönetimi, postmodern dönemle özdeşleşmekte ve bunlar birbirlerini desteklemektedirler. Bu bağlamda da, postmodernizmin kamu yönetimine yansımaları, temel olarak yeni kamu yönetimi ile sağlanmaktadır.

Çalışmada, postmodernizmin kamu yönetimine yansımalarının değerlendirilmesi amacıyla ombudsman ve toplam kalite yönetimi arasında bir ilişki kurularak, her iki yaklaşımın postmodern kamu yönetimi açısından yeri, önemi ve tutarlılık derecesi belirlenmek istenmiştir. Bu amaçla postmodern kamu yönetimi ve sözü edilen yaklaşımlar arasındaki ilişkinin yerinin ve öneminin tespitinde yeni kamu yönetimi kilit bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Nitekim ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımları, postmodern esintilere sahip olmakla beraber, aynı zamanda yeni kamu yönetiminin yapısal ve işlevsel bir uygulama formunu da oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla 1980’li yılların kamu yönetimi alanında hakim paradigması olan yeni kamu yönetimi, ombudsmanın ve toplam kalite yönetimi yaklaşımlarının popüleritesini ve uygulanabilirliğini artırmıştır.

Çalışmanın temel araştırma sorusunu meydana getiren; “*ombudsman ve toplam kalite yönetiminin postmodern kamu yönetiminin teorik ve uygulama düzeyinde önemli bir araç olduğu görüşü*” analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlara göre hem ombudsmanın hem de toplam kalite yönetiminin daha önce belirtilen postmodern kamu yönetimi öncülleri ve tarihsel bağlamda postmodern dönemin kökeni açısından benzer nitelikler ve özellikler gösterdiği anlaşılmıştır. Nitekim hem ombudsman hem de toplam kalite yönetimi tıpkı postmodern kamu yönetiminin öncüllerinde belirtildiği üzere; “*esnek, katılımcı, vatandaş odaklı, şeffaf, hesap verebilir, etik anlayışa sahip, yerinden yönetimcidir*”. Ayrıca her iki yaklaşım da dünyada tarihsel köken bakımından II. Dünya Savaşı’ndan sonra popülerlik ve önem kazanmaya başlamıştır. Nitekim bu dönem, modern dönemin krizlerle karşılaştığı ve sona erdiği, buna karşın postmodern dönemin başladığı bir evreye rastlamaktadır. Yine 1980 sonrası etkili olan küreselleşme, neo-liberalizm ve yeni kamu yönetimi odaklı politikalar da postmodern kamu yönetiminin gelişmesinde ve kabul edilebilirliğinin artmasında büyük etkiye sahiptir. 1980 sonrasında kamu yönetiminde yaşanan paradigma değişimine bağlı olarak hem ombudsman hem de toplam kalite yönetiminin uygulanabilirlik derecesi daha da üst noktalara çıkmıştır. Bu ise bu yaklaşımlardaki yeni kamu yönetimi ve postmodern niteliklerin varlığını görünür kılmaktadır. Her iki yaklaşım da sözü edilen dönemlerde asıl kimliğini bulmuş gibi gözükmektedirler.

Sonuç olarak çalışmada, ombudsmanın ve toplam kalite yönetiminin postmodern kamu yönetimi açısından yeri, önemi ve tutarlılık derecesi, öncüller ve tarihsel bağlamda olmak üzere iki saç ayağı üzerine dayandırılmıştır. Alınan sonuçlara göre her iki saç ayağında da “*ombudsman ve toplam kalite yönetimi, postmodern kamu yönetimi ile büyük oranda ilişki içerisinde ve onun tamamlayıcısı olan yapılardır*” önermesi desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ali ve İsmail Sevinç (2013), **Toplam Kalite Yönetiminin Kamu Sektörüne Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar**, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 25, ss.1-16.
- Akıncı, Müslüm (1999), **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Al, Hamza (2007), **Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi**, Bilim Adamı Yayınları, İstanbul.
- Altuğ, Yılmaz (2002), **Kamu Denetçisi (Ombudsman)**, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, İstanbul.
- Aslan, Seyfettin ve Abdullah Yılmaz (2001), **Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm**, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.93-108.

- Ateş, Hamza (2008a), Postbürokratik Kamu Yönetimi, Ahmet Nohutçu, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk ve Bayram Coşkun (ed.), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar (ss.83-106)**, Seçkin yayıncılık, Ankara.
- Ateş, Hamza (2008b), Postmodern Toplum, Devlet ve Kamu Yönetimi, Ahmet Nohutçu, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk ve Bayram Coşkun (ed.), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar (ss.387-414)**, Seçkin yayıncılık, Ankara.
- Atılğan, Meral ve Bülent Doğan (2003), **Kamu Yönetiminde Postmodern Eğilimler**, Türk İdare Dergisi, Sayı: 439, ss.105-117.
- Aydınlı, Halil İbrahim (2004), **Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fordizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar**, Kamu-İş; Cilt: 7, Sayı: 4, <http://www.Kamu-İs.Org.Tr/pdf/743A.pdf>, (16.09.2014).
- Babüroğlu, Oğuz ve E. Nevra Hatiboğlu (1997), **Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi: Devlette Bir Toplam Kalite Mekanizması Örneği**, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/97-206, İstanbul.
- Balcı, Asım (2005), **Kamu Örgütlerinde Toplam Kalite Yönetimi Uygulanması: Olumlu Perspektifler ve Olası Zorluklar**, Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 5, ss.196-211.
- Basu, Rumki (2004), **Public Administration: Concepts and Theories**, Sterling Publishers, India.
- Baylan, Ömer (1978), **Vatandaşın Devlet Yönetimi Hakkındaki Şikayetleri ve Türkiye İçin İsveç Ombudsman Formülü**, İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu Başkanlığı Yayınları No: 12, Ankara.
- Best, Steven ve Douglas Kellner (2011), **Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bogason, Peter (1999), **Public Administration and Postmodern Conditions: Some American Pointers to Research after the Year 2000**, Administrative Theory and Praxis, Vol. 21, No. 4, Millennium Issue (Dec.), pp.508-515.
- Bogason, Peter (2005), Postmodern Public Administration, Ewan Ferlie, Laurence E. Lynn, Jr. ve Christopher Pollitt (ed.), **The Oxford Handbook of Public Management (pp.234-256)**, Oxford University Press, New York.
- Bolay, Süleyman H. (2003), Postmodernizm, Coşkun C. Aktan (ed.), **Modernite'den Postmodernite'ye Değişim (ss.63-73)**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Bumin, Birol ve Hakan Erkutlu (2002), **Toplam Kalite Yönetimi ve Kıyaslama (Bechmarking) İlişkileri**, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 1, ss.83-100.
- Büyükavcı, Mustafa (2008), **Ombudsmanlık Kurumu**, Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 4, ss.10-13.
- Cooper, Robert (2015), **The Post-Modern State and the World Order**, Demos, Retrieved 16 January, 2015, from <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf>.
- Çelik, Nuriye (2015), **Postbürokratik Kamu Yönetimi ve Demokrasi**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 2, ss.135-152.
- Çevik, Hasan Hüseyin (2012), **Kamu Yönetimi: Kavramlar-Sorunlar-Tartışmalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Çevikbaş, Rafet (2012), **Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye Uygulamaları**, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss.11-32.
- Denhardt, Roberth B. ve Thomas J. Catlaw (2005), **Theories of Public Organizations**, Cengage, Learning, USA.

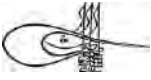
- Doğan, Kadir Caner (2014a), **Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türk Kamu Yönetiminde Ombudsmanın Uygulanabilirlik Analizi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Bursa.
- Doğan, Kadir Caner (2014b), **Postmodern Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Bir Denetim Paradigması: Ombudsman**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 94/Temmuz-Eylül, ss.73-96.
- Emini, Filiz Tufan (2009), **Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri**, Yönetim ve Ekonomi, Cilt: 16, Sayı: 2, ss.31-48.
- Eraydın, Ayda (1992), **Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Matbaası, Ankara.
- Erdem, Ramazan ve İbrahim KOCABAŞ (2015), **Yönetimde Doğu Paradigması**, http://journals.manas.kg/mjsr/oldarchives/Vol05_Issue10_2004/359.pdf, (02.01.2015).
- Erdemir, Erkan (2007), **Adayış Mı Kaçış Mı? Yönetimsel Kontrol Karşısında Postmodern Dönüşüm Söylemi**, Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1-2, ss.67-96.
- Erdemir, Erkan (2013), Postmodern Örgüt Kuramı, Deniz Taşçı ve Erkan Erdemir (ed.), **Örgüt Kuramı (ss.162-188)**, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2949, Eskişehir.
- Ergun, Turgay (1997), **Postmodernizm ve Kamu Yönetimi**, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 4, ss.3-15.
- Erkılıç, Turan A. (2007), **Toplam Kalite Yönetimi İlkelerinin Yönetim Yaklaşımları Bağlamında Tartışılması**, AU J. Soc. ve Appl. Sci., Vol. 2, No. 4, ss.50-62.
- Esmaceli, Mahmood R. Ve Minoo AFSHANI (2014), **Postmodern Leadership in Organization**, Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business, Vol. 6, No. 3, pp.266-272.
- Fox, Charles J. (1996), **Reinventing Government as Postmodern Symbolic Politics**, *Public Administration Review*, Vol. 56, No. 3, (May - Jun.), pp.256-262.
- Frederickson, H. George, Kevin B. Smith, Christopher W. Larimer and Michael J. Lıcarı (2012), **The Public Administration Theory Primer**, Westview Press, USA.
- Giddens, Anthony (2014), **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gregory, Roy and Philip Giddings (2000), The Ombudsman Institution: Growth and Development, Roy Gregory and Philip Giddings (ed.), **Righting Wrongs: The Ombudsman in Six Continents (pp.1-10)**, IOS Press, the Netherlands.
- Hassard, John (1994), **Postmodern Organizational Analysis: Toward a Conceptual Framework**, Journal of Management Studies, Vol. 31, No. 3, pp.303-324.
- Işık, Mürşit ve Yunus E. Öztürk (2009), **Postmodern Açından Kamu Yönetiminde Küçülme (Downsizing) Olgusu**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1-2, ss.431-454.
- İçli, Gönül (2009), **Sosyolojiye Giriş**, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İnanç, Hüsamettin (2003), **Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodern Teori**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 8, ss.341-351.
- İnanç, Hüsamettin ve Selami Erdoğan (2006), **Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları**, Akademik Bakış, Sayı: 9, ss.1-16.
- Koçel, Tamer (2011), **İşletme Yöneticiliği**, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Köksal, Mustafa (2007), **Ombudsman “Kamu Hakemi”**, Işık Eğitim Kültür Yayınları, Ankara.
- Kubalı, Derya (1998), **Toplam Kalite Yönetimi**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 28, ss.114-129.

- Kurt, Mustafa (2011), **Modernizm ve Gerçeküstücülük Bağlamında Sait Faik'in Son Hikâyeleri**, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 6/3 Summer, P. 1463-1475 Turkey.
- Madu, Christian N. (1998), Introduction to Quality, Christian N. Madu (ed.), **Handbook of Total Quality Management (pp.1-20)**, Springer Science+Business Media, B. V., USA.
- Meier, Kenneth J. and G. C. Hill (2005), Bureaucracy in the Twenty-First Century, Ewan Ferlie, Laurence E. Lynn, Jr. and Christopher Pollitt (ed.), **The Oxford Handbook of Public Management (pp.51-71)**, Oxford University Press, New York.
- Miller, Hugh T. (2005), **Redescribing Public Administration**, Administrative Theory and Praxis, Vol. 27, No. 3, (Sep.), pp.469-485.
- Miller, Hugh T. and Charles J. FOX (2007), **Postmodern Public Administration**, M. E. Sharpe, the United State of America.
- Morgan, Colin and Stephen P. Murgatroyd (1994), **Total Quality Management in the Public Sector: An International Perspective**, Open University Press, Philadelphia.
- Mutta, Serdar (2005), **İdarenin Denetlenmesi ve Ombudsman Sistemi**, Kazancı Kitap, İstanbul.
- Övgün, Barış (2010), **Bürokrasiden Yönetişime Yönetim Biçiminin Değişmesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Yönetim Bilimleri) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Özalp, Ahmet (2014), **Küreselleşme, Postmodern Görelilik ve Kamu Yönetimi**. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/11%282%29.PDF>, (12.03.2014).
- Özcan, Kerim ve Veysel Ağca (2010), **Yeni Kamu Yönetimi Anlayışında Postmodernizmin İzleri**, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 43, Sayı: 3, ss.1-32.
- Özcan, Kerim (2012), **Postmodern Örgüt Kuramı**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özdemir, Yaşar, Elif Özdemir ve Ufuk Aktaş (2008), **Postmodernite ve Etnisite**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 2, ss.325-336.
- Özden, Kemal (2010), **Ombudsman: Türkiye'deki Tartışmalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özer, M. Akif (2005), **Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 59, ss.3-46.
- Pfiffner, James P. (2015), **Traditional Public Administration versus The New Public Management: Accountability versus Efficiency**, Retrieved 18 February 2015, from http://pfiffner.gmu.edu/files/pdfs/Book_Chapters/NewPublicMgt.doc.pdf.
- Rosenbloom, David H., Robert S. Kravhchuk and Richard M. Clerkin (2009), **Public Administration: Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector**, McGraw-Hill Higher Education, New York.
- Saklı, Ali Rıza (2013), **Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Çıkış Yolu Arayışları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, ss.145-171.
- Shafritz, Jay M., E. W. Russell and Christopher P. Borick (2013), **Introducing Public Administration**, Pearson Education, Inc., USA.
- Spicer, Michael W. (2001), **Public Administration and the State: A Postmodern Perspective**, the University of Alabama Press, London.
- Spicer, Michale W. (2005), **Public Administration Enquiry and Social Science in the Postmodern Condition: Some Implications of Value Pluralism**, *Administrative Theory and Praxis*, Vol. 27, No. 4, (Dec.), pp.669-688.

- Şener, Hasan E. (2000), **Bilgikuramsal Açıdan Postmodern Kamu Yönetimi**, Demokrasi Kuşağı İçin Girişim: Postmodern Kamu Yönetimi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss.1-21.
- Şener, Hasan E. (2007), Kamu Yönetiminde Postmodernizm, Şinasi Aksoy ve Yılmaz Üstüner (ed.), **Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar (ss.31-47)**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Şengül, Ramazan (2013), **Kamu Yönetimi İle Birey İlişkilerinin Dönüşümüne Ombudsman Kurumunun Etkisi**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3, ss.71-88.
- Şeyhanlıoğlu, Hüseyin (2007), **Postmodern Kamu Yönetiminde E-devlet**, Türk İdare Dergisi, Sayı: 456, ss.81-106.
- Şişman, Mehmet (1996), **Postmodernizm Tartışmaları ve Örgüt Kuramındaki Yansımaları**, Eğitim Yönetimi, Sayı: 3, ss.451-464.
- Tayşi, İsmet (1997), **Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği**, Sayıştay Dergisi, Sayı: 25, ss.106-123.
- Tekin, Mahmut (2007), **Toplam Kalite Yönetimi**, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, Konya
- Uçan, Hilmi (2009), **Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrıdanın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi**, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 4/8 Fall, ss.2283-2306.
- Ünal, Feyzullah (2013), **Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Yerel Yönetim Ombudsmanı**, Savaş Yayınevi, Ankara.
- White, Leonard D. (2012), Introduction to the Study of Public Administration, Jay M. Shafritz and Albert C. Hyde (ed.), **Public Administration: Classic Readings (pp.45-52)**, Wadsworth, Cengage Learning, Canada.
- Yatkin, Ahmet (2004), **Toplam Kalite Yönetimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Yıldırım, Merve (2015), **Postmodernizmin Eklektik Anlayışı ve Afiş Tasarımlarına Etkisi**, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 10/10 Summer 2015, P. 959-972 Doi Number: <http://Dx.Doi.Org/10.7827/Turkishstudies.8612> Issn: 1308-2140, Ankara-Turkey.
- Yıldırım, Murat (2010), **Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi**, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss.703-719.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Doğan, K.C., (2015). “Postmodernizmin Kamu Yönetimine Yansımaları: Ombudsman Ve Toplam Kalite Yönetimi Yaklaşımları / The Reflections To Public Administration Of The Postmodernism: Approaches Of The Ombudsman And Total Quality Management”, **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8791>, p. 273-290.

TÜRKİYE’NİN ENERJİ SEKTÖRÜ AÇISINDAN ŞEYL (KAYA) GAZI POTANSİYELİ VE ÖNEMİ*

*Necmettin ELMASTAŞ***

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki enerji sektörünün genel analizini yaparak Türkiye’nin şeyl gazı potansiyelinin enerji sektörü açısından önemini irdelemektir. Çalışmada Türkiye’deki enerji sektörünün genel yapısı, şeyl gazının Dünya’daki ve Türkiye’deki potansiyeli ve önemi ele alınmıştır. Bulgular enerji sektörü ve şeyl gazı ile ilgili literatürün ve istatistiksel verilerin taranmasıyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerinden yararlanılarak oluşturulan tablo, grafik ve dağılış haritaları ışığında çalışma tamamlanmıştır.

Konvansiyonel olmayan gaz türleri arasında en hızlı gelişme şeyl gazı üretiminde yaşanmıştır. Şeyl formasyonlarının yüksek miktarda hidrokarbon içerdiği eskiden beri bilinmesine rağmen bu kaya türlerinin kendiliğinden petrol ve doğalgaz akışına izin vermeyecek ölçüde geçirimsiz nitelik taşıması nedeniyle yakın zamana kadar ekonomik olarak üretim yapılmamıştır. Ancak son yıllarda ABD’de üretim tekniklerinin gelişmesiyle ekonomik miktarda şeyl gazı üretilmeye başlanmıştır. Doğal gaz alanında, şeyl gazının devreye girmesiyle küresel ölçekte doğal gaz üretiminde artış meydana gelmiştir.

Henüz şeyl gazı kullanımına geçmeyen Türkiye’nin enerjiye olan ihtiyacı sürekli artış göstermektedir. Nitekim, 1990 yılında yaklaşık 53 milyon TEP olan enerji arzı sürekli artarak 2013 yılında 120,3 milyon TEP’e ulaşmıştır. 23 yıllık bir süre içerisinde enerjiye olan ihtiyaç 2.3 katına çıkmıştır. 2013 yılı itibarıyla Türkiye’nin toplam birincil enerji arzının %31’ini doğalgaz, %28’ini petrol, %26’sını ise kömür oluşturmaktadır. Bu üç fosil kaynak birincil enerji arzının %85’ine tekabül etmektedir. Birincil enerji arzında doğalgazın %99,2’si, petrolün %92,7’si, taş kömürünün %96’sı ithal edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin birincil enerji arzının yaklaşık %73’ü ithalatla karşılanmaktadır.

Türkiye’nin birincil enerji talebinin günümüze kadar artış kaydettiği gibi bundan sonraki süreçte de sürekli bir artış eğiliminde olacağı tahmin edilmektedir. Bu enerji talebinin 2035 yılında 208 milyon TEP’e çıkacağı ve dolayısıyla önümüzdeki 20 yıllık süre içerisinde enerjiye olan talebin günümüzdeki tüketimin iki katına

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, El-mek: elmastas13@yahoo.com

yaklaşacağı öngörülmektedir. Böylece hızlı bir gelişme sürecine giren Türkiye’de sürekli ve giderek artan bir enerji açığı ortaya çıkmaktadır.

Birincil enerji arzının büyük bir bölümünü ithalatla karşılayan Türkiye için şeyl gazı yeni bir umut ışığı olarak görülmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar Türkiye’de önemli şeyl gazı potansiyel alanları olduğunu göstermektedir. Türkiye’de şeyl gazı potansiyeline sahip olan başlıca alanlar Güneydoğu Anadolu, Trakya ve İç Anadolu (Tuz Gölü ve Sivas çevreleri) bölgelerinde yer almaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalara göre Türkiye’de şeyl gazı rezervinin üretilebilir miktarının 1,8 trilyon m³ civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktara göre Türkiye’nin yaklaşık 40 yıllık bir doğalgaz tüketimini karşılayacak şeyl gazı rezervi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde Türkiye için önemli bir enerji kaynağı olan doğalgaz, birincil enerji arzında %31 oranıyla en büyük paya sahip olan kaynaktır. Tüketilen doğalgazın tamamına yakını ithal eden Türkiye’nin bu doğalgaz ihtiyacı, son yıllarda giderek önem kazanan şeyl gazı ile karşılanabilir. Dolayısıyla Türkiye’nin enerji açığının kapatılmasında şeyl gazı önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Öte yandan şeyl gazının kullanımı, Türkiye’nin enerji açısından dışa olan bağımlılığını azaltması itibariyle de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeyl (kaya) gazı, konvansiyonel olmayan gaz, doğalgaz, enerji sektörü, Türkiye

SHALE (ROCK) GAS POTENTIAL AND ITS IMPORTANCE FOR ENERGY SECTOR OF TURKEY

ABSTRACT

The aim of this research is to reveal shale (rock) gas potential and its importance for energy sector of Turkey. The structure of the energy sector in Turkey, the potential and importance of shale gas in the world and Turkey were discussed in this study. Among the unconventional gases the use of shale gas is spreading. In Turkey shale gas has not been used yet despite the increasing need for energy.

In 1990 the energy supply was 53 million TOE (Tonnes Oil Equivalent) and it became 120,3 million TOE in 2013. In 23 years energy need increased 2,3 fold. Fossil resources correspond to 85% of energy supply. In Turkey, 73% of primary energy supply is imported. According to recent studies in Turkey there are potential shale gas areas. The areas are Southeastern Anatolia, Thrace and Central Anatolia (Tuz Lake and Sivas surroundings). According to some research there are 1,8 trillion m³ producible shale gas in Turkey. According to these research this reserve can meet natural gas need of Turkey approximately for 40 years. By this way an important step can be taken in closing the energy gap. Besides usage of shale gas will decrease the energy dependency of Turkey to foreign countries.

STRUCTURED ABSTRACT

The aim of this research is to reveal shale (rock) gas potential and its importance for energy sector of Turkey. The structure of the energy sector in Turkey, the potential and importance of shale gas in the world and Turkey were discussed in this study. This study was completed with the table, graphical, distribution maps obtained from a variety of statistical data. In this study, it was used information and findings relating to shale gas and energy sector.

With the industrialization and urbanization the need for energy is continuously increasing and in order to meet this increase new resources with the existing ones are started to be used. In our day the research for new energy resources is continuing. In previous years beside the use of conventional energy resources like coal, natural gas and petroleum, unconventional energy resources as shale (rock) gas, coalfield methane and tight sandstone gases have been started to be used.

Among the unconventional gases the use of shale gas is spreading. Despite the fact that shale gas formations include high volume hydrocarbon, because this kind of rocks do not let the flow of petroleum and natural gas shale gas has not been produced economically until recent times. However due to advancement of production technics in USA it has been started to be produced economically. Via the increase in the production of shale gas natural gas production escalated worldwide.

In Turkey shale gas has not been used yet despite the increasing need for energy. In 1990 the energy supply was 53 million TOE (Tonnes Oil Equivalent) and it became 120,3 million TOE in 2013. In 23 years energy need increased 2,3 fold. By year of 2013 turkey's first primary energy supply consists of 31% natural gas, 28% petroleum, and 26% coal. These three primary fossil resources correspond to 85% of energy supply. 99,2% of consumed natural gas, 92,7% of petroleum and 96% of coal are imported. Consequently, 73% of primary energy supply is imported.

It is estimated that primary energy demand will increase in the future as it did in the past. It is anticipated that energy demand will reach 208 million TOE in 2035, and so the demand will be double in the next 20 years. Therefore, as a fast developing country in Turkey there will be an increasing energy deficit.

As turkey supplies its primary energy need by import shale gas seems to be a hope for the country. According to recent studies in Turkey there are potential shale gas areas. The areas are Southeastern Anatolia, Thrace and Central Anatolia (Tuz Lake and Sivas surroundings). According to some research there are 1,8 trillion m³ producible shale gas in Turkey. According to these research this reserve can meet natural gas need of Turkey approximately for 40 years.

As one of the most important energy resource natural gas has the biggest share in Turkey in primary energy resource by 31%. In turkey, almost all of the gases consumed are imported. So this need could be meet by shale gas. By this way an important step can be taken in

closing the energy gap. Besides usage of shale gas will decrease the energy dependency of Turkey to foreign countries.

Keywords: Shale (rock) gas, unconventional gases, natural gas, energy setor, Turkey.

I.Giriş

Sanayi ve teknolojinin gelişmesine bağlı olarak enerjiye olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Yeni alternatif enerji kaynaklarına rağmen, nispeten temiz ve ekonomik olan petrol ve doğalgaz kaynakları ile kömür Dünya’da en fazla talep edilen birincil enerji kaynakları olarak öne çıkmaya devam etmektedir (Doğanay, 2015:173). Dünya enerji üretiminin birinci derecedeki kaynağı petroldür. Petrolü daha önce tartışmasız en büyük enerji kaynağı olan fakat şimdiki payı düşen maden kömürü; üçüncü sırada da dünya enerji üretim ve tüketimindeki payını sürekli arttıran doğal gaz izlemektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2012:350). Günümüzde dünyada tüketilen çeşitli enerji kaynakları içerisinde bu üç fosil kaynak en büyük paylara sahiptir. Nitekim petrol (%33), kömür (%30) ve doğalgaz (%24) kaynakları tüketilen tüm enerji kaynaklarının %87’si gibi büyük bir oranını karşılamaktadır. Geriye kalan %13’ü diğer enerji kaynaklarından (nükleer, yenilenebilir v.b.) oluşmaktadır (Türkiye Petrolleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2015:4).

Ekonomik aktivitelerin ve bir ülke ekonomisinin performans göstergelerinden biri olan enerji tüketimi, artan nüfus ve dolayısıyla değişen tüketim yapısı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak artmaktadır (Karakaş, 2014:847). Artan enerji ihtiyacı insanları enerjinin tasarruflu kullanma yanında yeni kaynak arayışlarına da sevk etmektedir. Son yıllarda kömür, petrol, doğalgaz gibi konvansiyonel (geleneksel) enerji kaynakları yanında konvansiyonel olmayan (unconventional) enerji kaynakları da kullanılmaya başlanmıştır.

Konvansiyonel olmayan gazlar **üç** ana başlıkta değerlendirilmektedir:

- 1) **Şeyl (Kaya) Gazı:** Yaklaşık 350 milyon yıl öncesinde oluşan ince-taneli klastik çökelti kaya formasyonları olan şeyl tabakaları, yüksek oranda hidrokarbon içerebilmektedir. Genelde 1.500 ila 5.000 metre derinlikte yer alan şeyl tabakalarına kadar dikey kuyularla inildikten sonra tabaka içine yatay olarak 3.000 metreye kadar sondaj yapılmakta ve hidrolik basınçla çatlaklar oluşturulmaktadır. Kaya içinde hapsolmuş durumdaki doğalgaz, petrol ve diğer hidrokarbonlar, bu çatlaklardan sızarak sondaj borusuna alınmakta ve yüzeye çıkartılmaktadır.
- 2) **Kömür Yataklı Metan:** Kömür, petrol ve doğalgazla benzer koşullarda oluşan bir fosil yakıt olup yeraltında uzanan yataklar şeklinde bulunmaktadır. Kömür yatakları, yatak içinde ve çevre kayalarda metan gazı içermektedir. Tarihsel olarak kömür madenciliğinde bir güvenlik problemi olan metan, günümüzde kaya gazı için kullanılanlara benzer yöntemlerle çıkartılmaktadır.
- 3) **Sıkı Kumtaşı Gazı:** Derin jeolojik formasyonlardaki kaynak kayaçlarda oluşan hidrokarbonlar, şeyl dışında sıkı kumtaşı adı verilen geçirimsiz kaya formasyonları içinde de hapsolabilmektedir. Halen ABD’deki geleneksel olmayan gaz üretiminin önemli bir bölümünü teşkil eden sıkı kumtaşı gazlarının çıkartılmasında şeyl gazı ile benzer şekilde dikey ve yatay çatlatma yöntemleri kullanılmaktadır (Demirtaş, 2013:10).

Konvansiyonel olmayan gaz türleri arasında en hızlı gelişmenin yaşandığı şeyl gazı, tortul kayaçlardan olan bitümlü şist ya da bitümlü şeyl içerisinde bulunmaktadır (Doğanay, 2011:356). Diğer bir ifade ile Türkiye’de kaya gazı olarak da anılan şeyl gazı, şeyl (shale) adı verilen kil,

kuvars ve kalsit minerallerinden oluşan tortul kayacın içinde yer almaktadır. Konvansiyonel doğal gaz yatakları kumtaşı gibi gözenekliliği ve geçirimsizliği yüksek kayaçlar içinde bulunurken; şeyl gazı gözenekliliği az, geçirimsizliği ise yok denecek kadar az olan şeyl içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla şeyl gazı kayaçların gözeneklerinde küçük miktarlar halinde bulunmaktadır (Şengüler, 2013:44; Altınsoy, 2013:80). Bu nedenle şeyl gazının çıkarım maliyeti konvansiyonel doğalgaza göre çok daha fazla olmaktadır.

Şeyl formasyonlarının yüksek miktarda hidrokarbon içerdiği bilgisi çok eskilere dayanmakta olmasına rağmen bu kaya türlerinin kendiliğinden petrol ve doğalgaz akışına izin vermeyecek ölçüde geçirimsiz nitelik taşıması nedeniyle yakın zamana kadar ekonomik olarak üretim yapılmasının mümkün olmadığı düşünülmekteydi. Şeyl kayalarından doğalgaz ve petrol elde edilebilmesi için gerekli teknolojinin bileşenleri de uzun süredir endüstride kullanılmaktaydı. Ancak, jeolojik bilgilerin ve eldeki teknolojilerin şeyl formasyonlarından ekonomik miktarlarda hidrokarbon elde edilebilecek şekilde bir araya getirilmesi, Texaslı bir petrol mühendisi ve işadamı olan George Mitchell'in girişimleri sayesinde gerçekleşmiştir. 1981 yılında Texas, Forth Worth havzasında bulunan Barnett şeylinde George Mitchell'in şirketi olan Mitchell Energy and Development Corp. tarafından denemelere başlanmış, üretim tekniklerinin optimizasyonu ile ekonomik miktarda doğalgaz elde edilebilmesi 1999'da başarılabilmiştir. George Mitchell'in ulaştığı başarı, çok sayıda yatırımcının sektöre girişini tetiklemiş ve ABD'nin birçok bölgesinde bilinen şeyl formasyonlarında üretim gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Demirtaş, 2013:10).

2000'li yıllardan önce şeyl gazının ekonomik olarak ticari ölçekteki üretimi yaygın değildi. Bu alanda geliştirilen yatay sondaj ve hidrolik çatlatma teknolojileri şeyl gazı üretimini ekonomik olarak mümkün kılmıştır (Sevim, 2014:50). Şeyl gazı giderek hem araştırmalarla yeni rezervlerin tespiti hem de çıkarım teknolojisinin gelişmesiyle yaygınlaşmakta ve dolayısıyla önümüzdeki yıllarda şeyl gazının doğal gaz sektörüne damgasını vuracağı öngörülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre 2040 yılına doğru üretilen konvansiyonel olmayan doğal gaz miktarının yaklaşık 1,7 trilyon m³ olması ve bu doğal gazın yarısının ABD ve Kanada dışındaki ülkelerden özellikle Çin, Avustralya, Arjantin ve Hindistan'dan gelmesi beklenmektedir (Türkiye Petrolleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2015:29). Dolayısıyla bundan sonraki süreçte doğalgaz sektöründe konvansiyonel olmayan doğalgaz kaynaklarından en yaygın olarak üretilen şeyl gazının önemli bir yer tutacağı tahmin edilmektedir.

II. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki enerji sektörünün genel durumunu analiz ederek Dünya genelinde kullanımı giderek artan ve kullanım ömrü sınırlı olan doğalgazın küresel ömrünü uzatabilecek konvansiyonel olmayan enerji kaynaklarından biri olan şeyl gazının Türkiye'deki potansiyelini irdelemek ve bu kaynağın Türkiye'nin enerji sektörü açısından önemine dikkat çekmektir.

Çalışmada Türkiye'deki enerji sektörünün genel yapısı, şeyl gazının Dünya'daki ve Türkiye'deki potansiyeli ve önemi irdelenmiştir. Bulgular enerji sektörü ve şeyl gazı ile ilgili literatürün ve istatistiksel verilerin taranmasıyla elde edilmiştir. Konu ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların enerji sektörü ile ilgili istatistiksel verilerinden yararlanılarak tablo ve grafikler oluşturulmuş, Dünya'daki ve Türkiye'deki şeyl rezervlerinin dağılışı haritalandırılmıştır. Elde edilen bilgi ve bulgular ışığında çalışma tamamlanmıştır.

III. Türkiye'deki Enerji Sektörünün Genel Yapısı

Hızla gelişmekte olan ve enerji ihtiyacı da giderek artan Türkiye'de birincil enerji arzı sürekli artış göstermiştir. Nitekim, Dünya Enerji Konseyi- Türk Milli Komitesi'nin (DEK-TMK) genel değerlendirme tablolarına göre 1990 yılında yaklaşık 53 milyon TEP (ton petrol eşdeğeri)

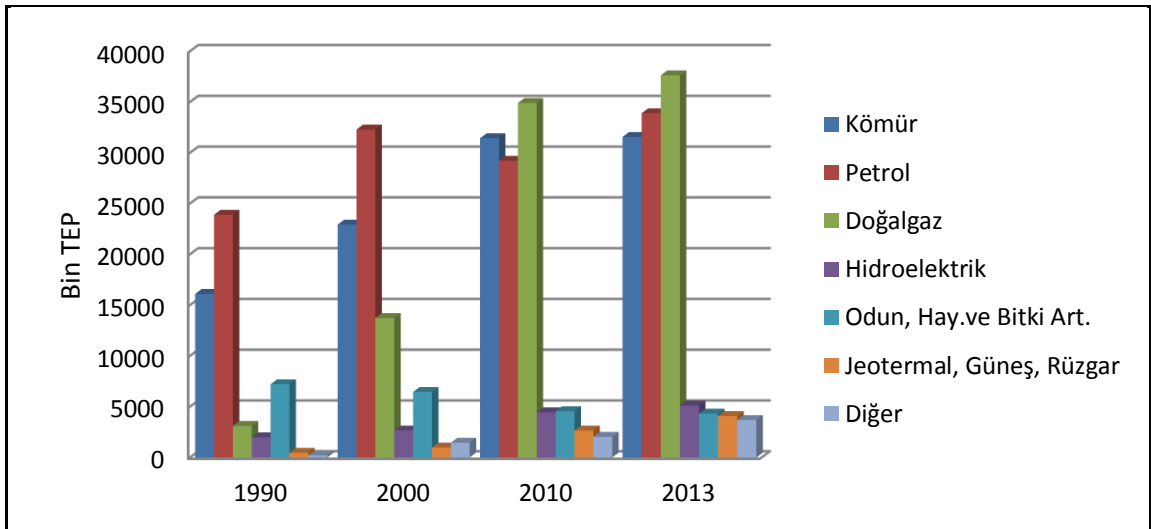
olan enerji arzı sürekli artarak 2013 yılında 120,3 milyon TEP'e ulaşmıştır. Birincil enerji arzının kaynaklara dağılımı farklılık göstermektedir. En büyük paya sahip olan kaynaklar fosil kaynaklardır. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam birincil enerji arzında, ilk sırayı 37,6 milyon TEP ve toplam arzın %31 oranı ile doğalgaz almıştır. Doğalgazı %28 ile petrol ve %26 ile kömür takip etmektedir. Bu üç fosil kaynak Türkiye'deki birincil enerji arzının %85'ini oluşturmaktadır. Enerji arzının geriye kalanı ise hidroelektrik (%4), odun, hayvansal ve bitkisel artık (%4), jeotermal, güneş ve rüzgar (%4) ve diğer enerji kaynakları oluşturmaktadır (Tablo 1, Şekil 1). Birincil enerji arzında değişim en fazla doğalgazda meydana gelmiştir. Nitekim, doğalgaz 1990 yılında toplam enerji arzının %6'sını oluştururken, 2013 yılına gelindiğinde bu oran %31'e yükselmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre Türkiye Toplam Birincil Enerji Arzı İçinde Kaynakların Miktarı ve Oranı

Yıllar	1990		2000		2010		2013	
Enerji Kaynağı	Miktar (Bin TEP*)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)
Kömür	16110	30	22928	29	31438	29	31564	26
Petrol	23901	45	32297	40	29221	27	33896	28
Doğalgaz	3110	6	13729	17	34907	32	37628	31
Hidroelektrik	1991	3,7	2656	3	4454	4	5110	4
Odun, Hayvansal ve Bitkisel Atık	7208	14	6457	8	4558	4	4323	4
Jeotermal, Güneş, Rüzgar	461	0,9	978	1	2649	2	4081	4
Diğer	206	0,4	1456	2	2038	2	3688	3
TOPLAM	52987	100	80501	100	109265	100	120290	100

Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları (2014) .

*TEP: Ton Petrol Eşdeğeri

Şekil 1. Yıllara Göre Türkiye Toplam Birincil Enerji Arzı İçinde Kaynakların Miktarı
(Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları-2014)

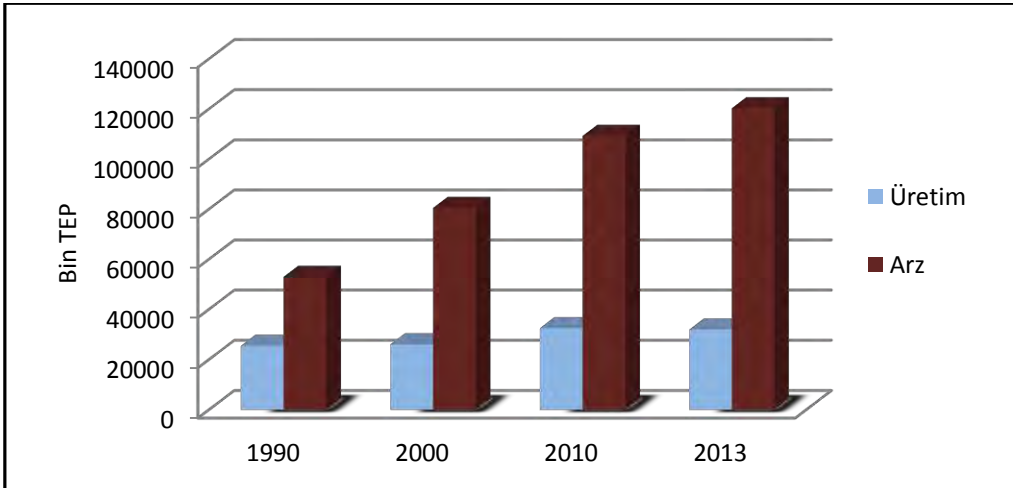
Türkiye'nin birincil enerji üretimine bakıldığında genel bir artış eğiliminde olduğu görülür. 1990 yılında 25.478 bin TEP olan birincil enerji üretimi 2013 yılında 31.944 bin TEP düzeyine yükselmiştir. Bu dönemdeki birincil enerji üretimi %25,4 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde toplam birincil enerji arzı ise 2,3 kat artmıştır (Tablo 2, Şekil 2).

Türkiye'de enerji birincil enerji üretimi genel olarak artış gösterdiği halde enerji üretimi ve enerji arzı arasındaki açık giderek büyümektedir. Dolayısıyla enerji üretimin toplam birincil enerji arzını karşılama oranları sürekli düşüş göstermiştir. Nitekim 1990 yılında üretimin toplam birincil enerji arzını karşılama oranı yaklaşık %48 iken, 2000 yılında %32,4'e, 2010 yılında %29,7'ye, 2013 yılında ise bu oran yaklaşık %27'ye gerilemiştir (Tablo 2, Şekil 3). Böylece 1990- 2013 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin enerji sektöründe dışa olan bağımlılık %21 oranında artış göstermiştir.

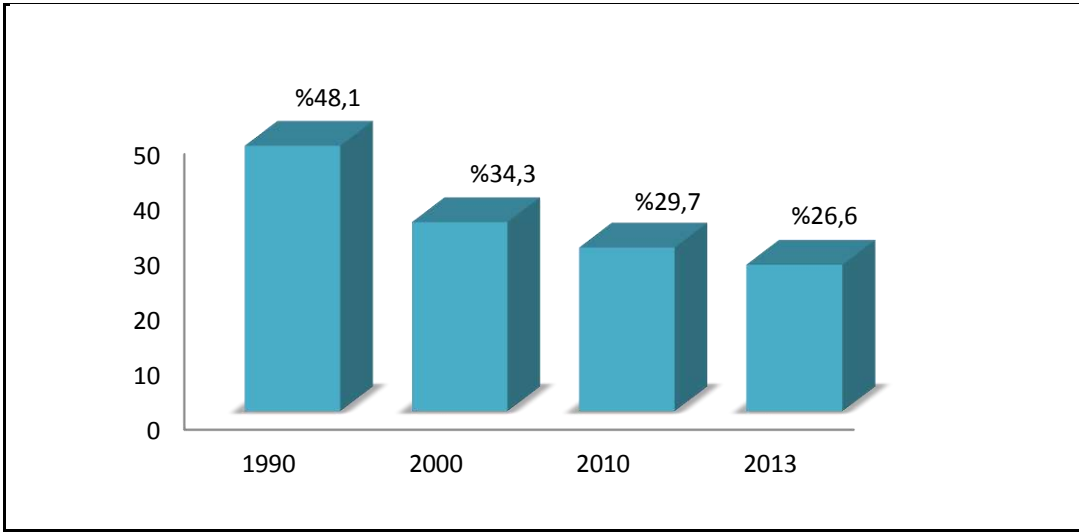
Tablo 2. Yıllara Göre Türkiye Birincil Enerji Üretimi, Arzı ve Birincil Enerji Üretiminin Arzı Karşılama Oranı

Yıllar	1990	2000	2010	2013
Birincil Enerji Üretimi (Bin TEP)	25478	26048	32493	31944
Birincil Enerji Arzı (Bin TEP)	52987	80501	109265	120290
Birincil Enerji Üretiminin Arzı Karşılama Oranı (%)	48,1	32,4	29,7	26,6

Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları (2014) .

Şekil 2. Yıllara Göre Türkiye Birincil Enerji Üretimi ve Arzı
(Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları -2014)

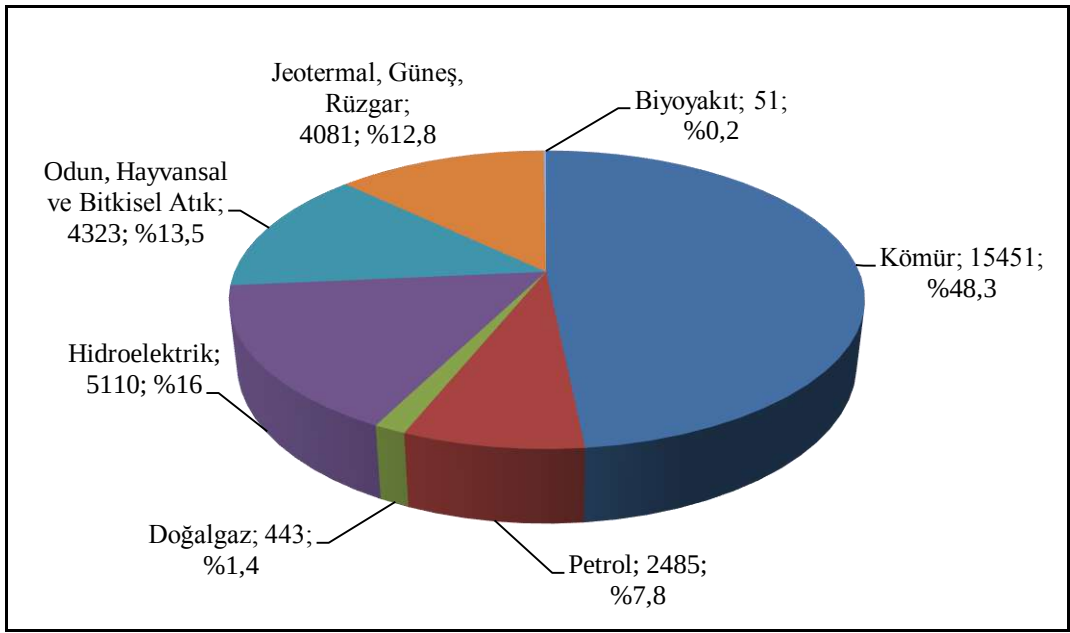
Şekil 3. Yıllara Göre Türkiye Birincil Enerji Üretiminin Arzı Karşılama Oranları
(Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları-2014)

Türkiye'nin birincil enerji üretiminin kaynaklara dağılışına bakıldığında fosil kaynakların enerji üretiminin büyük bir bölümünü teşkil ettiği görülür. Tablo 3'te görüldüğü üzere 2013 yılında üretilen 31944 bin TEP enerjinin %48,3'ünü (15451 bin TEP) kömür oluşturmaktadır. Üretilen bu kömürün %90,4'ü linyit kömüründen ibarettir. Aynı yılda birincil enerji üretiminin %16'sını hidroelektrik, %13,5'ini odun, hayvansal ve bitkisel atık, %12,8'ini jeotermal, güneş ve rüzgar, %7'sini petrol, %1,4'ünü ise doğalgaz kaynakları meydana getirmektedir (Tablo 3, Şekil 4).

Tablo 3. Yıllara Göre Türkiye'nin Birincil Enerji Üretimi İçinde Kaynakların Miktarı ve Payı

Yıllar	1990		2000		2010		2013	
	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)
Kömür	11723	46	12488	48	17524	54	15451	48,3
Petrol	3902	15	2887	11	2671	8	2485	7,8
Doğalgaz	193	1	582	2	625	2	443	1,4
Hidroelektrik	1991	8	2656	10	4454	14	5110	16
Odun, Hayvansal ve Bitkisel Atık	7208	28	6457	25	4558	14	4323	13,5
Jeotermal, Güneş, Rüzgar	461	2	978	4	2649	8	4081	12,8
Biyoyakıt					12	0	51	0,2
TOPLAM	25478	100	26048	100	32493	100	31944	100

Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları (2014)

Şekil 4. 2013 Yılı İtibariyle Türkiye Birincil Enerji Üretiminde Kaynaklarının Payı
(Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları-2014)

Birincil enerji arzının büyük bir kısmını oluşturan fosil yakıtlardan kömür rezervi açısından Türkiye'nin nispeten iyi durumda olduğu söylenebilir. Türkiye'de 13 milyar tonu görünür rezerv olmak üzere toplam 13,9 milyar ton linyit rezervi bulunmaktadır. Bu rezerv de Dünya linyit rezervinin (201 milyar ton) yaklaşık %7'sine tekabül etmektedir. Türkiye'de yaklaşık 1,3 milyar ton taşkömürü rezervi bulunmaktadır. Bu rezerv ise Dünya taşkömürünün (404 milyar ton) % 0,1 gibi çok düşük bir oranına karşılık gelmektedir. Kömür rezervleri açısından nispeten iyi durumda olan Türkiye, doğalgaz ve petrol rezervleri açısından fakirdir. Türkiye'nin petrol ve doğalgaz rezervleri bir yıllık ihtiyacını bile karşılayamamaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. 2013 Yılı İtibariyle Türkiye'deki Fosil Yakıtların Rezervleri ve Arzı

Rezerv										
Taşkömürü (Bin Ton)				Linyit (Bin Ton)			Asfaltit (Bin Ton)		Ham Petrol (Bin Ton)	Doğalgaz (Milyar m³)
Hazır	Görünür	Muhtemel	Mümkün	Görünür	Muhtemel	Mümkün	Görünür	Muhtemel	43.195	6.8
7.864	512.250	424.955	368.447	13.070.581	734.750	140.605	60.484	44.121		
1.313.516				13.945.936			104.605			
Arz										
Taşkömürü (Bin Ton)				Linyit (Bin Ton)			Asfaltit (Bin Ton)		Ham Petrol (Bin Ton)	Doğalgaz (Milyar m³)
28.178				55.201			767		33.896	45.6
Taşkömürü (Bin TEP)				Linyit (Bin TEP)			Asfaltit (Bin TEP)		Ham Petrol (Bin TEP)	Doğalgaz (Bin TEP)
17.692				13.182			416		33.896	37.628

Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları (2014)

Birincil enerji üretiminde ve arzında olduğu gibi Türkiye’de çeşitli kaynaklardan üretilen elektrik enerjisi üretiminde de sürekli bir artış meydana gelmiştir. Nitekim, 1975 yılında 15.623 GWh (milyon kWh) elektrik enerjisi üretilirken 2014 yılında bu miktar 251.963 GWh’a yükselmiştir. 1980’li yıllardan itibaren enerji sektörüne giren doğalgaz elektrik enerjisi üretiminde de kullanılmış, 1985 yılında toplam elektrik üretiminde doğalgazın %0.2 olan oranı sürekli artmış ve 2014 yılında bu oran %47,9’a yükselmiştir (Tablo 5). Türkiye’nin hem enerji arzında hem de elektrik enerjisi üretiminde doğalgazın payı oldukça yüksektir. Bu da Türkiye’nin enerji alanındaki en önemli handikaplarından birini teşkil etmektedir (Yazar, 2010:7).

Tablo 5. Enerji Kaynaklarına Göre Elektrik Enerjisi Üretimi ve Payları

Yıl	Toplam (GWh)	Kömür (%)	Sıvı Yakıtlar (%)	Doğal gaz (%)	Hidrolik (%)	Yenilenebilir Enerji ve Atıklar* (%)
1975	15 623	26,3	34,5	-	37,8	1,4
1980	23 275	25,6	25,1	-	48,8	0,6
1985	34 219	43,9	20,7	0,2	35,2	0,0
1990	57 543	35,1	6,9	17,7	40,2	0,1
1995	86 247	32,5	6,7	19,2	41,2	0,4
2000	124 922	30,6	7,5	37,0	24,7	0,3
2005	161 956	26,7	3,4	45,3	24,4	0,2
2010	211 208	26,1	1,0	46,5	24,5	1,9
2014	251.963	30,3	0,9	47,9	16,1	4,9

Kaynak: TEİAŞ, Türkiye Elektrik Üretim - İletim İstatistikleri

*Jeotermal, rüzgar, katı biyokütle, biogaz ve atık kaynaklarını içerir.

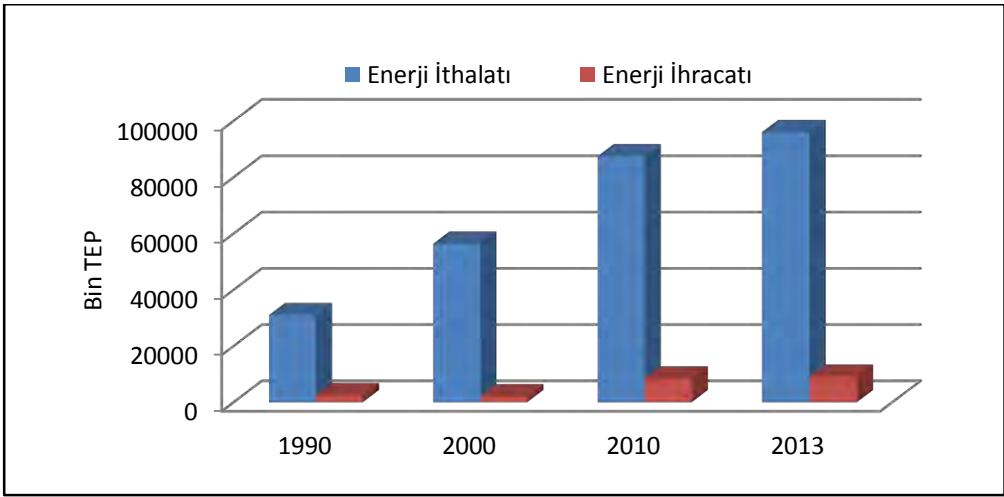
Türkiye’nin enerji ticaretine bakıldığında hem ihracatın hem de ithalatın sürekli arttığı, ancak ithalatın artışının çok daha yüksek oranlarda olduğu ve dolayısıyla enerji sektöründeki cari açığın sürekli büyüdüğü görülmektedir. Türkiye enerji ihracatı 1990 yılında 2459 bin TEP iken 2013 yılına gelindiğinde bu miktar yaklaşık 4 kat artarak 9029 bin TEP’e yükselmiştir. 1990 yılında 30936 bin TEP olan enerji ithalatı ise 2013 yılında yaklaşık 3 kat artarak 96001 bin TEP’e yükselmiştir (Tablo 6, Şekil 5).

Tablo 6. 1990-2013 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye’nin Toplam Enerji İthalatı ve İhracatı

Yıllar	1990	2000	2010	2013
Enerji İthalatı	30936	56342	87409	96001
Enerji İhracatı*	2459	2051	8396	9029

Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları (2014) .

*İhracat miktarlarına ihrakiye de dahil edilmiştir. İhrakiye, 04.12.2003 tarih ve 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu’nun 2. Maddesinde “Ülkenin karasuları ve/veya karasuları bitişiğinde deniz vasıtalarına veya hava meydanlarında yerli ve yabancı uçaklara vergili veya vergisiz sağlanan akaryakıt ve madeni yağ” olarak tanımlanmaktadır (<http://www.hukuki.net/kanun/5015.15.text.asp>)

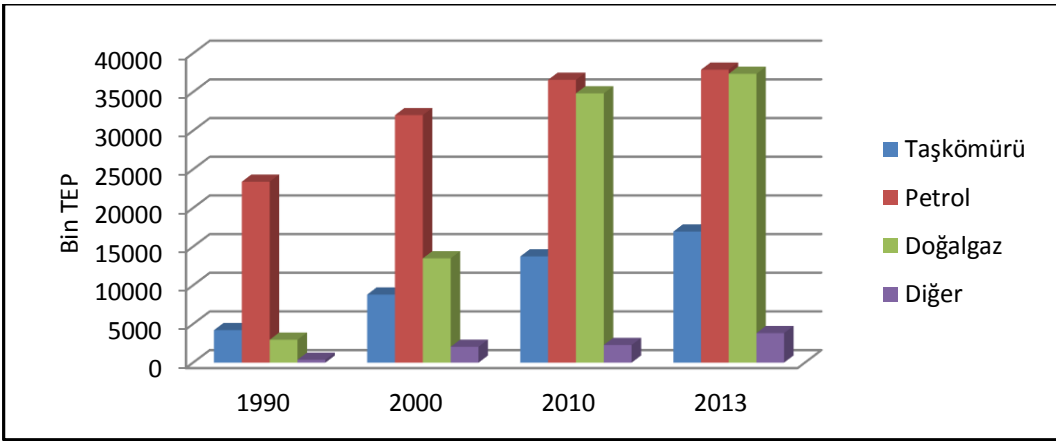
Şekil 5. 1990-2013 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye'nin Toplam Enerji İthalatı ve İhracatı

Kaynaklara göre Türkiye'nin enerji ithalatına bakıldığında fosil yakıtlardan doğalgaz, petrol ve taşkömürünün en büyük paya sahip oluğu görülür. Bu üç kaynağın ithal edilen oranları 1990 yılında %99 iken, 2013 yılında % 94 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı itibariyle Türkiye'nin birincil enerji arzında 37628 bin TEP (45,6 milyar m³) olan doğalgazın %99,2'si (37347 bin TEP), 33896 bin ton petrolün %92,7'si (31411 bin ton) ithal edilmiştir. 2013'teki birincil enerji arzında 17692 bin TEP taş kömürünün %96'sı (16951 bin TEP) ithal edilmiş, linyitin tamamı (13182 bin TEP) ise yerli üretimle sağlanmış ve dolayısıyla toplam kömürün %54'ü ithal edilmiştir. 2013 yılında Türkiye'nin toplam birincil enerji arzının (120,3 milyon TEP) yaklaşık %73'ü ithalatla karşılanmıştır. Aynı yılda birincil enerji üretimi 31,9 milyon TEP olup, üretimin toplam birincil enerji arzını karşılama oranı %27 civarındadır (Tablo 7, Şekil 6, DEK-TMK, 2014).

Tablo 7. Yıllara Göre Türkiye Enerji İthalatında Kaynakların Miktarı ve Oranı

Yıllar	1990		2000		2010		2013	
	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)	Miktar (Bin TEP)	Oran (%)
Kömür	4203	14	8803	15	13734	16	16951	18
Petrol	23399	76	32001	57	36566	42	31411	39
Doğalgaz	2964	9	13487	24	34823	40	37347	39
Diğer	370	1	2051	4	2286	2	3822	4
TOPLAM	30936	100	56342	100	87409	100	96001	100

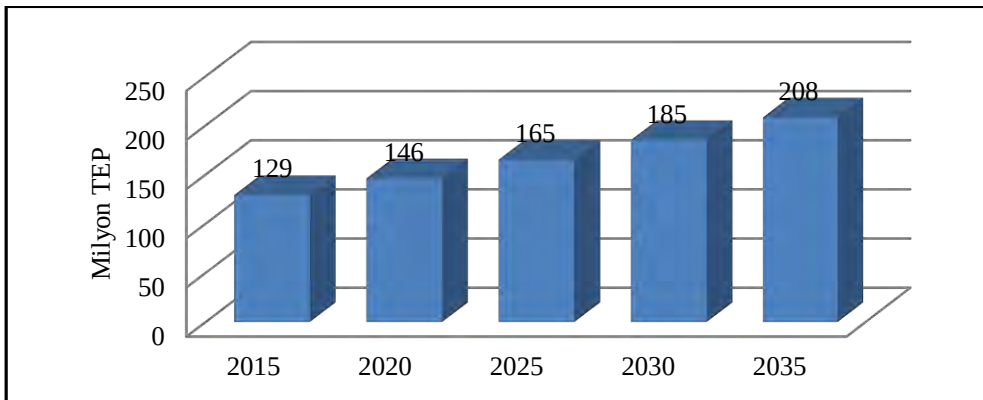
Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları (2014)

Şekil 6. Yıllara Göre Türkiye Enerji İthalatında Kaynakların Miktarı
(Kaynak: DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları -2014) .

Türkiye İhracatçıları Meclisi'nin (TİM) 2014 yılı raporuna göre Türkiye 2013 yılında 251,7 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiştir. Bu ithalatın %22,2'sini (55,9 milyar dolar) enerji sektörü oluşturmaktadır. 2013'te yapılan ihracat ise 151,8 milyar dolardır. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı %60,3'tür (TİM, 2014). 1990 yılında Türkiye'nin birincil enerji arzındaki net ithalat oranı %52 iken, 2013 yılında bu oran yaklaşık %73'e yükselmiştir. Bu oranlar günümüzde Türkiye'nin birincil enerji arzının büyük bir bölümünün ithalatla karşılandığını göstermektedir. Toplam ithalatın 1/5'inden fazlasını oluşturan enerji sektörü, Türkiye'nin dışa bağımlılığını teşkil eden en önemli sektördür. Dolayısıyla cari açığın ortaya çıkmasında doğalgaz, petrol ve taş kömürü gibi fosil yakıtların ithalatı önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'nin birincil enerji talebi günümüze kadar sürekli bir artış kaydettiği gibi bundan sonraki süreçte de bir artış eğiliminde olacağı tahmin edilmektedir. 2013 yılında enerji arzı 120,3 milyon TEP olarak gerçekleşmiştir. Enerji talebinin 2015 yılında 129 milyon TEP, 2035 yılında ise 208 milyon TEP olacağı öngörülmektedir (Şekil 7). Bu da 20 yıl sonra enerjiye olan talebin mevcut talebe göre yaklaşık iki katına çıkacağını göstermektedir. Dolayısıyla bundan sonraki süreçte mevcut kaynakların yanında yeni kaynak arayışlarının sürekli gündemde olacağı anlaşılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, nükleer enerji ve son yıllarda giderek önemi artan şeyl gazı kaynaklarının, başta doğalgaz olmak üzere ithal edilen kaynakların yerini alması durumunda Türkiye'nin dışa olan bağımlılığının azalacağı öngörülmektedir.

Şekil 7. 2015-2035 Yılları Arasındaki Dönemde Türkiye Birincil Enerji Arzı Tahminleri
(Kaynak: IEA (2013), DEK-TMK, Türkiye Enerji Denge Tabloları-2014)

Turkish Studies

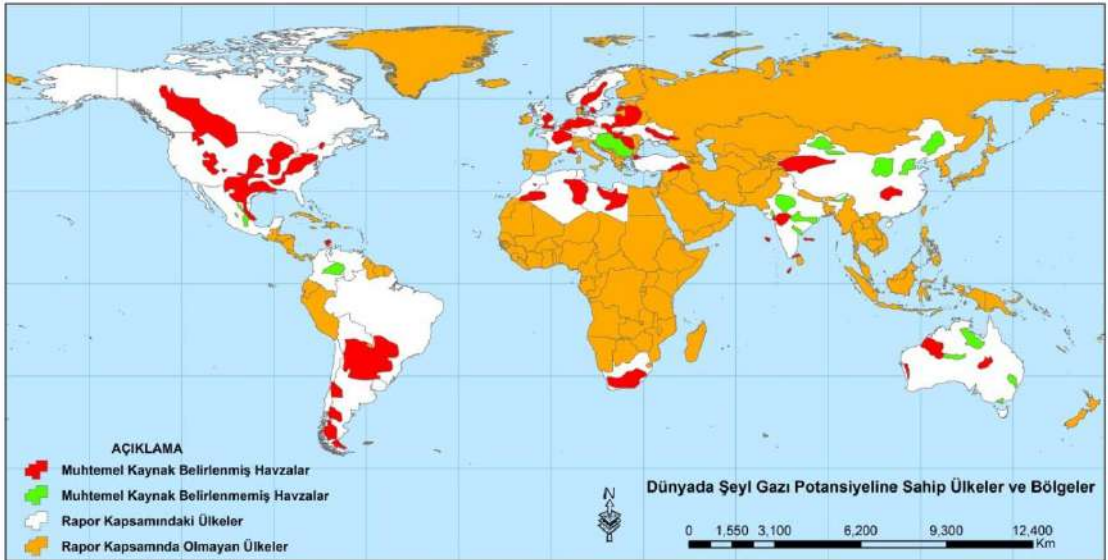
IV. Dünya’da ve Türkiye’de Şeyl Gazı Potansiyeli ve Önemi

4.1. Dünya’da Şeyl Gazı Potansiyeli

Günümüzde Dünya enerji üretim ve tüketiminde giderek önem kazanan fosil yakıtlardan biri konvansiyonel doğalgazdır. Üretimi, taşınması ve kullanımı kömür ve petrol gibi diğer fosil yakıtlara göre daha kolay olan doğalgaz yakıldığında daha az katı atık ve partikül madde ile karbon monoksit ve karbondioksit gibi zararlı gazlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla daha kullanışlı olması ve çevreye daha az zarar vermesi nedeniyle doğalgaza olan talep giderek artmaktadır (Akpınar ve Başbüyük 2011:121-122).

Dünya’daki doğalgaz rezervi 2014 yılı itibariyle 187,1 trilyon m³ ‘tür. 2014 yılında tüketilen doğalgaz miktarı ise 3,4 trilyon m³ (3.393 milyar m³)’tür (BP, 2015). Buna göre küresel doğalgaz rezervinin 55 yıllık bir ömrü vardır. Uluslararası Enerji Ajansının 2012 yılı raporuna göre dünyanın doğalgaz talebinin 2035 yılında 5,1 trilyon m³’e ulaşacağı öngörülmektedir (IEA, 2012). 2035 yılında büyük bir bölümü şeyl gazından oluşan yıllık konvansiyonel olmayan doğalgaz üretiminin ise 1,7 trilyon m³ olacağı tahmin edilmektedir. Buna göre 2040 yılına doğru konvansiyonel olmayan doğalgaz üretiminin toplam doğalgaz üretiminin yaklaşık %33’ünü karşılayacağı ortaya çıkmaktadır.

Dünyada şeyl gazı rezervlerinin dağılışına bakıldığında bazı bölge/ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Şeyl gazının dağılışı gösterdiği başlıca alanlar İran, Rusya Federasyonu, Katar, Türkmenistan, ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuelalla, Nijerya, Cezayir gibi ülkelerdir (Şekil 8). Dünya şeyl gazı rezervi 7.795 trilyon feet küptür (220.731 milyar m³). ABD’nin günümüzde tespit edilen şeyl gazı rezervi de 1.161 trilyon feet küptür (32.876 milyar m³). Bu miktarla ABD, şeyl gazı rezervi bakımından ilk sırada yer almaktadır. ABD’nin hemen arkasında ikinci sıradaki Çin’in şeyl gazı rezervi ise 1.115 trilyon feet küptür (31.573 milyar m³). Arjantin, Cezayir, Kanada, Meksika, Avustralya, Güney Afrika, Rusya, Brezilya şeyl gazı rezervi bakımından zengin olan başlıca ülkelerdir (Tablo 8).

Şekil 8. Dünyada Şeyl Gazı Potansiyeline Sahip Ülkeler ve Bölgeler

(Kaynak: U.S.Energy Information Administration (EIA) yayınları ve Şengüler (2013)’den kısmen düzeltilerek hazırlanmıştır.)

Tablo 8. Dünya Şeyl Gazı Rezervleri

Ülke	Miktar (Trilyon kübik feet) *
ABD	1.161 **
Çin	1.115
Arjantin	802
Cezayir	707
Kanada	573
Meksika	545
Avustralya	437
Güney Afrika	390
Rusya	285
Brezilya	245
Diğer Ülkeler	1.535
DÜNYA TOPLAMI	7.795

Kaynak: EIA/ARI-2013. *1 Fit küp (kübik feet)=0,02831685 m³, **Tahmin (ARI).

Görüldüğü üzere Dünya’da önemli miktarlarda şeyl gazı rezervleri bulunmaktadır. Şeyl gazı rezervlerinin kullanımından önce ortalama 60-80 yıl arasında öngörülen doğal gaz rezervlerinin kullanım süresinin şeyl gazıyla birlikte 160-200 yıl aralığına yükseleceği öngörülmektedir (Sevim, 2012). Bundan sonraki süreçte doğalgaza olan talebin daha da artması beklenmektedir. Dolayısıyla mevcut konvansiyonel doğalgaz kaynaklarının yanında şeyl gazının, çıkarım teknolojisinin de gelişmesiyle birlikte yaygın olarak kullanılacağı ve böylece ortaya çıkacak doğalgaz açığının şeyl gazı ile kapatılacağı öngörülmektedir.

Öte yandan şeyl gazı çıkarımı, ortaya çıkması muhtemel çevre sorunları kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Şeyl tabakası içerisinde hidrolik çatlatma yapıldığında bazı kimyasal maddeleri içeren suyun kullanılması, çok fazla su kullanımı, çatlatma esnasında küçük çaplı depremlerin olması gibi çevresel kaygılar ortaya çıkmıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinde bu kaygılar daha fazladır. Bu nedenlerle Fransa, Bulgaristan gibi ülkelerde çatlatma yöntemiyle şeyl gazı çıkarımı yasaklanmıştır.

4.2. Türkiye’deki Şeyl Gazı Potansiyeli ve Önemi

Bilindiği üzere ülkelerin bağımsızlığından söz edilirken üzerine özellikle vurgu yapılan nokta, enerji ve tarımda dışa bağımlılıklarının minimum seviyede gerçekleştirme güçleridir (Altınsoy, 2013:81). Hızla gelişmekte olan ve dolayısıyla enerji ihtiyacı da giderek artan Türkiye enerji açısından büyük oranda dışa bağımlı bir ülkedir. Gelişmiş ülkelerin enerji talepleri artık çok yavaş hızla artarken gelişmekte olan ülkelerin enerji talepleri yüksek hızda artmaya devam etmektedir. Türkiye’nin ise son yıllardaki ekonomik iyileşmelerdeki hızlı dönüşümü enerji tüketiminde de görülmüş ve Çin’den sonra dünyanın enerji tüketim hızı en çok artan ikinci ülkesi olmuştur (EIA, 2012).

Günümüzde Türkiye birincil enerji arzında en büyük paya sahip olan kaynak doğalgazdır. Mevcut enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü, doğalgazın hemen tamamını ithalatla karşılayan Türkiye için son yıllarda önem kazanan ve konvansiyonel olmayan kaynaklardan olan şeyl gazı, Türkiye’nin enerji açığının kapatılmasında yeni bir umut ışığı olarak görülmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar Türkiye’de önemli bir şeyl gazı potansiyeli olduğunu göstermiştir. Türkiye’de şeyl gazı potansiyeline sahip alanlar Güneydoğu Anadolu, Trakya, İç Anadolu (Tuz Gölü ve Sivas çevreleri), Toroslar ve Kuzeydoğu Anadolu bölgeleridir (Şekil 9). Türkiye Petrolleri (TPAO), şeyl gazı potansiyelini kullanabilmek için Shell, TransAtlantic Petroleum, ExxonMobil gibi farklı iş

modeli ve yöntemler ile çalışan şirketler ile çalışmalarını sürdürmektedir (Türkiye Petrolleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2015:49).

Şekil 9. Türkiye'nin Önemli Şeyl Gazı Potansiyeli Alanları
(Kaynak: EIA/ARI (2013)'den kısmen düzeltilerek alınmıştır.)

ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin (EIA/ARI) 2013 yılı raporuna göre Türkiye'de Güneydoğu Anadolu ve Trakya bölgelerinde önemli şeyl gazı rezervleri bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde Silüriyen-Devoniyen yaşlı Dadaş formasyonunda 129,8 Tcf (trilyon feet küp) riskli, 17,1 Tcf kazanılabilir şeyl gazı rezervi bulunmaktadır. Trakya bölgesinde Eosen-Miosen yaşlı Hamitabat formasyonunda 33,6 Tcf riskli, 6,4 Tcf kazanılabilir şeyl gazı rezervi bulunmaktadır (Tablo 9). Bu rakamlara göre iki bölgede toplam 23,5 Tcf kazanılabilir şeyl gazı rezervi mevcuttur. Bu miktar 665 milyar m³'e karşılık gelmektedir.

Öte yandan şeyl gazı arama çalışmalarının yoğun olarak sürdürüldüğü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dadaş Formasyonunda ve Trakya Havzası'nda Mezardere Formasyonunda yapılan çeşitli çalışmalara göre şeyl gazı rezervinin daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim, her iki bölgede tahmin edilen yerinde şeyl ve sıkı kumtaşlarında yer alan gaz rezervinin 13 trilyon m³ olduğu, bu rezervin üretilebilir miktarının ise, ABD'deki kurtarım oranları dikkate alınarak bir hesaplama yapıldığında 1,8 trilyon m³ civarında olduğu çeşitli kaynaklarda tahmini olarak verilmektedir (Şengüler, 2012:47-48). Dolayısıyla kazanılabilir şeyl gazı, Türkiye'nin yaklaşık 40 yıllık gaz ihtiyacını (2013 yılındaki tüketim 45,6 milyar m³) karşılayabilmektedir.

Görüldüğü üzere Türkiye önemli şeyl gazı potansiyeline sahiptir. Ancak günümüzde Türkiye'de mevcut olan şeyl gazı rezervleri çıkarılıp değerlendirilememektedir. Şeyl gazı rezervlerinin yeni yapılacak araştırmalarla daha da artacağı tahmin edilmektedir. TPAO, başta

Shell firması olmak üzere uluslararası firmalarla anlaşma yaparak Türkiye'de şeyl gazı aramalarını sürdürmektedir (Üstün, 2013:7).

Tablo 9. Türkiye'nin Şeyl Gaz Kaynakları ve Özellikleri

Basic Data	Basin/Gross Area		SE Anatolian (32,100 mi ²)		Thrace (6,500 mi ²)		
	Shale Formation		Dadas		Hamitabat		
	Geologic Age		Silurian-Devonian		M. - L. Eocene		
	Depositional Environment		Marine		Marine		
Physical Extent	Prospective Area (mi ²)		3,540	500	150	210	680
	Thickness (ft)	Organically Rich	394	377	500	500	500
		Net	216	207	250	250	250
	Depth (ft)	Interval	6,000 - 11,500	5,500 - 13,000	10,000 - 13,000	13,000 - 16,400	14,000 - 16,400
		Average	9,000	9,500	11,500	14,500	15,000
Reservoir Properties	Reservoir Pressure		Mod. Overpress.	Mod. Overpress.	Mod. Overpress.	Mod. Overpress.	Mod. Overpress.
	Average TOC (wt. %)		3.6%	3.6%	2.0%	2.0%	2.0%
	Thermal Maturity (% Ro)		0.85%	1.15%	0.85%	1.15%	2.00%
	Clay Content		Med./High	Med./High	Medium	Medium	Medium
Resource	Gas Phase		Assoc. Gas	Wet Gas	Assoc. Gas	Wet Gas	Dry Gas
	GIP Concentration (Bcf/mi ²)		48.2	91.4	34.7	81.8	104.1
	Risked GIP (Tcf)		102.4	27.4	1.9	6.2	25.5
	Risked Recoverable (Tcf)		10.2	6.9	0.1	1.2	5.1

Kaynak: EIA/ARI (2013)

Türkiye'nin enerjiye olan talebinin ilerleyen dönemlerde de artarak devam etmesi beklenmektedir. Eğer yeni enerji kaynakları devreye girmezse dışa olan bağımlılık artarak devam edecek ve dolayısıyla cari açık da büyüyecektir. Öte yandan Türkiye'nin ihracatta rekabetçi bir güce sahip olması için enerjide dışa bağımlılığını azaltması zorunludur. Bu amaçla enerji sektöründe birçok strateji belirlenmiştir. Enerji sektöründe hem arz güvenliğini sağlamak hem de yatırımcı çekmek, Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden olmuş ve ekonomik hedefler bunlardan bağımsız düşünülemez hale gelmiştir (Karagöl ve Mıhçıokur, 2013:6).

Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığının azaltılması için alternatif enerji kaynakları, nükleer enerji gibi kaynakların yanında şeyl gazının devreye sokulması gerekmektedir. 2013 yılı itibariyle birincil enerji arzının %73'ünün, bu enerjinin %31'ini oluşturan doğalgazın tamamına yakınının ithalatla karşılandığı dikkate alındığında şeyl gazının biran önce devreye girmesi kaçınılmazdır. Günümüzde tespit edilen şeyl gazı rezervlerinin Türkiye'nin yaklaşık 40 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecek bir potansiyele sahiptir. Yeni rezervlerin bulunmasıyla bu sürenin daha da uzayabileceği tahmin edilmektedir. Türkiye'nin enerji sektörü için giderek önem arz eden şeyl gazının kullanımı hem sürekli artan doğalgaz açığını kapatabilecek hem de Türkiye'nin enerji açısından dışa olan bağımlılığını azaltabilecektir.

Sonuç

Türkiye'nin enerjiye olan ihtiyacı sürekli artış göstermektedir. Nitekim, 1990 yılında yaklaşık 53 milyon TEP olan enerji arzı sürekli artarak 2013 yılında 120,3 milyon TEP'e ulaşmıştır. 23 yıllık bir süre içerisinde enerjiye olan ihtiyaç 2.3 katına çıkmıştır. 2013 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam birincil enerji arzının %31'ini doğalgaz, %28'ini petrol, %26'sını ise kömür oluşturmaktadır. Bu üç fosil kaynak birincil enerji arzının %85'ine tekabül etmektedir. Birincil

enerji arzında doğalgazın %99,2'si (37347 bin TEP), petrolün %92,7'si (31411 bin ton), taş kömürünün %96'sı (16951 bin TEP) ithal edilmiştir. Birincil enerji üretimi 31,9 milyon TEP olup, üretimin toplam birincil enerji arzını karşılama oranı yaklaşık %27'dir. Dolayısıyla günümüzde Türkiye'nin birincil enerji arzının yaklaşık %73'ü ithalatla karşılanmaktadır. Bu da enerji açısından Türkiye'nin büyük oranda dışa bağımlı olduğunu göstermektedir.

Kullanımı giderek artan ve günümüzde Türkiye'nin birincil enerji arzında en büyük paya (%31) sahip olan kaynak doğalgazdır. Türkiye'de kullanılan doğalgazın tamamına yakını (%99,2) ithal edilmektedir. Doğalgaz ihtiyacını ithalatla gideren ve dolayısıyla enerji açısından büyük oranda dışarıya bağımlı olan Türkiye için konvansiyonel olmayan enerji kaynaklarından biri olan şeyl gazı hayati bir önem taşımaktadır. Daha önceleri çıkarım teknolojileri yetersiz olduğu için çıkarılamayan şeyl gazı, günümüz teknolojisi sayesinde özellikle ABD'de kullanılan teknoloji ile rahatlıkla çıkarılıp kullanılabilen bir enerji kaynağı konumuna gelmiştir.

Türkiye'de önemli sayılabilecek bir şeyl gazı potansiyeli vardır. Özellikle şeyl gazı arama çalışmalarının yoğun olarak sürdürüldüğü Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve Trakya Havzası'nda çalışmalar yapılmış olup, her iki bölgede tahmin edilen yerinde şeyl ve sıkı kumtaşlarında yer alan gaz rezervinin 13 trilyon m³ olduğu belirtilmektedir. Bu rezervin üretilebilir miktarının ise, ABD'deki kurtarım oranları dikkate alınarak bir hesaplama yapıldığında 1,8 trilyon m³ civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar Türkiye'nin yaklaşık 40 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecektir. Önümüzdeki dönemde yapılacak araştırmalarla şeyl gazı rezervinin daha fazla olacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye'nin birincil enerji talebinin günümüze kadar devamlı bir artış kaydettiği gibi bundan sonraki süreçte de sürekli bir artış eğiliminde olacağı tahmin edilmektedir. Bu enerji talebinin 2035 yılında 208 milyon TEP'e çıkacağı ve dolayısıyla önümüzdeki 20 yıllık süre içerisinde enerjiye olan talebin günümüzdeki tüketimin iki katına yaklaşacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla sürekli ve giderek artan bir enerji açığı ortaya çıkmaktadır. Bu enerji açığının kapatılmasında doğalgaz yerine geçebilecek şeyl gazı önemli bir kaynak olarak görülmektedir.

Öte yandan şeyl gazı çıkarım yöntemleri, yer altı suyu kirliliği, çevre kirliliği, yer altı yapısını değiştirme gibi muhtemel çevre sorunları kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle Avrupa ülkelerinde bu kaygılar daha fazladır. Dolayısıyla Türkiye'de bu çevresel sorunlar minimize edilerek şeyl gazı üretimi gerçekleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E., Başbüyük, A., (2011). "Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 119-136, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number:10.7827/TurkishStudies.2640, Ankara/TURKEY.
- Altınsoy, S., (2013). "Geleceğin Enerji Kaynağı: Kaya Gazı", *Konya Life Dergisi*, Sayı:44, s.80-81
- BP, (2015). *Statistical Review of World Energy (Haziran 2015)*.
- DEK-TMK, (2014). *Enerji Raporu 2013*, Ankara.
- Demirtaş, Ö., (2013). *Enerji Piyasasındaki Son Gelişmeler ve Kaya (Şeyl) Gazı*, Türkiye İş Bankası.
- Doğanay, H., (2011). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Güncellenmiş ve Geliştirilmiş 5.Baskı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

- Doğanay, R., (2015). “Enerji Savaşları Güncelinde Tarihe Bir Atıf: Chester Projesi”, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/9 Summer 2015, p.169-192, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8449 Ankara/TURKEY.
- EIA/ARI, (2013). *World Shale Gas and Shale Oil Resource Assessment*.
- EIA, (2015). *Annual Energy Outlook-2015*.
- EPDK Doğal Gaz Piyasası Dairesi Başkanlığı, (2013). *Doğalgaz Piyasası Sektör Raporu*, Ankara.
- Filoğlu, E., 2013. “Dünya’da ve Türkiye’de Doğal Gaz ve Shale Gas (Kaya Gazı) Teknolojileri ve Ticareti”, ICCI-2013 19. *Uluslar arası Enerji ve Çevre Konferansı ve Sergisi*, C&R Expo Center
- IEA, (2012). *World Energy Outlook*.
- IEA, (2013). *World Energy Outlook*.
- IEA, (2012). *Golden Rules for a Golden Age of Gas (World Energy Outlook Special Report on Unconventional Gas)*.
- Karabulut, Y., (2003). *Enerji Kaynakları*, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- Karagöl, E.T., Mihçioğur, Ü.İ., (2013).”Türkiye’de Enerji Borsası”, *SETA Analiz*, Sayı:68
- Karagöl, E.T., Mihçioğur, Ü.İ., (2013).”Enerji Görünümü: Türkiye”, *SETA Perspektif*, Sayı:16.
- Karakaş, A., (2014). “OECD ve OECD Dışı Ülkelerde Elektrik Tüketimi, Nüfus ve Gelir İlişkisi: 1990-2011 Dönemi İçin Bir Panel Veri Analizi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/2 Winter 2014, p. 845-853, ISSN:1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: 10.7827/TurkishStudies.6546, Ankara / TURKEY.
- Sevim, C., (2012). “Küresel Enerji Politikaları ve Yeni Enerji Düzeni”, *Türkiye 12. Enerji Kongresi Bildirisi*.
- Sevim, C., (2014). “Kaya (Şeyl) Gazının Uluslararası Enerji Politikalarına Etkileri”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1, s.49-64
- Şengüler, İ., (2012). “Şeyl Gazı ve Ekonomik Değeri”, *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, Sayı:13, s.44-48.
- TEİAŞ, (2014). *Faaliyet Raporu 2014*.
- TİM, (2014). *Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2014*.
- TKİK, (2014). *Kömür Sektör Raporu (Linyit) 2013*.
- TMMOB Makine Mühendisleri Odası, (2011). *Türkiye’nin Enerji Görünümü*.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., (2012). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2013). *Ödemeler Dengesi Raporu 2013- II*.
- Türkiye Petrolleri Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, (2015). *Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu*.

Üstün, N. (2013). *Kaya Gazının Dünya Enerji Piyasasındaki Yeri ve Türkiye*, Konya Ticaret Odası Araştırma Raporları.

Yazar, Y. (2010). “Türkiye’nin Enerjideki Durumu ve Geleceği”, *SETA Analiz*, Sayı:31.

Web Sayfaları

http://www.academia.edu/6330459/Kaya_Gaz%C4%B1_Shale_Gas_ (Erişim Tarih:20.12.2014)

<http://www.suataaltinsoy.com/images/resim/44.pdf> (Erişim Tarih:20.12.2014)

http://www.icci.com.tr/2013/sunumlar/OT13_Emine_Filoglu.pdf (Erişim Tarih:20.12.2014)

http://topraksuenerji.org/TSE_RAPORU_KAYA.pdf (Erişim Tarih:28.12.2014)

<http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2013/10/080-087.pdf> (Erişim Tarih:28.12.2014)

<http://www.madencilik-turkiye.com/pdfler/mak-1379077146.pdf> (Erişim Tarih:03.01.2015)

http://www.mta.gov.tr/v2.0/birimler/redaksiyon/ekonomi-bultenleri/2012_13/MTA_EkonomiBulteni_13_8-ilkersenguler.pdf (Erişim Tarih:25.12.2014)

http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_442_CU5U25VC_Enerji-Sektor-Raporu-2014.pdf (Erişim Tarih:18.05.2015)

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2014/03/13/7486/seyl-gaz-gercegi> (Erişim Tarih:10.09.2015)

<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> (Erişim Tarih:10.09.2015)

http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/imaj/HP_DG_SEKTOR_RPR_040515.pdf (Erişim Tarih:12.09.2015)

<http://www.kto.org.tr/arastirma-ve-bilgi-raporlari-384s.htm> (Erişim Tarih:26.09.2015)

http://www.academia.edu/6330459/Kaya_Gaz%C4%B1_Shale_Gas_ (Erişim Tarih:04.10.2015)

<http://www.tuik.gov.tr> (13.10.2015)

<http://www.teias.gov.tr> (13.10.2015)

<http://www.dektmk.org.tr> (13.10.2015)

<http://www.setav.org> (23.10.2015)

http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf (Erişim Tarih:25.10.2015)

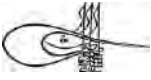
<http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r+Raporu%2FK%C3%B6m%C3%BCr+Sekt%C3%B6r+Raporu+-+Linyit+2013.pdf> (Erişim Tarih:25.10.2015)

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/fd5d29a1-0c37-4598-a6c5-0ee9e5fba87a/ODRapor_20132.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=fd5d29a1-0c37-4598-a6c5-0ee9e5fba87a (Erişim Tarih:25.10.2015)

<http://www.hukuki.net/kanun/5015.15.text.asp> (Erişim Tarih:25.10.2015)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Elmastaş, N., (2015). “Türkiye’nin Enerji Sektörü Açısından Şeyl (Kaya) Gazı Potansiyeli ve Önemi / Shale (Rock) Gas Potential And Its Importance For Energy Sector Of Turkey”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8854>, p. 291-310.

DEMOKRASİNİN TEMEL İLKELERİ AÇISINDAN ORTAOKUL 5., 6. VE 7. SINIF SOSYAL BİLGİLER DERSİ KAZANIMLARININ İNCELENMESİ*

*Hüseyin EROL***

ÖZET

Bu araştırmada ortaokul 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının demokrasinin temel ilkeleri olan “milli egemenlik, seçme ve seçilme hakkı, katılım, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, çoğunluk, hoşgörü, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı” ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan toplam 46 kazanımdan 8 tanesinin (% 3,68) demokrasinin temel ilkeleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan toplam 43 kazanımdan 6 tanesinin (% 2,58) demokrasinin temel ilkeleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan toplam 36 kazanımdan 7 tanesinin (% 2,52) demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırma konusuyla ilgili kazanımlara en fazla 5. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer verildiği ortaya çıkmıştır. Ders programındaki öğrenme alanları açısından varolan durum değerlendirildiğinde içerik açısından demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkilendirilebilecek en fazla sayıda konunun “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında yer aldığı ortaya çıkmıştır. Ortaokul 8.sınıfta okutulmakta olan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin 2015-2016 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamadan kaldırılacak olmasının demokratik tutum ve değerlerin öğrencilere kazandırılması noktasında eksiklik yaratabileceği de düşünülmektedir. 5.6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde ara disiplin olarak verilen vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile ilgili içeriklerin ve öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerin artırılmasının demokratik tutum ve değerlerin öğrencilere kazandırılması noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Kazanım, Demokrasi, Vatandaşlık.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. MEB, El-mek: h02.erol@hotmail.com

AN EXAMINATION OF THE ACQUISITIONS OF SOCIAL SCIENCES FOR THE 5TH, 6TH AND 7TH GRADES IN TERMS OF THE BASIC PRINCIPLES OF DEMOCRACY

ABSTRACT

In this research, relationship of the acquisitions of Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades with the basic principles of democracy such as National Sovereignty, Right To Vote and Stand For Election, Participation, Freedom, Equality, Pluralism, Majority, Tolerance, Constitutional State, Separation of Powers. The document analysis technique of the qualitative research methods was used in the research. At the end of the research, it was found out that 8 ones of 46 acquisitions (3,68 %) in the curriculum of Social Sciences for the 5th grades are related to the basic principles of democracy. It was also revealed that 6 ones of 43 acquisitions (2,58 %) in the curriculum of Social Sciences for the 6th grades are related to the basic principles of democracy. 7 ones of 36 acquisitions (2,52 %) in the curriculum of Social Sciences for the 6th grades were found out to be related to the basic principles of democracy. The curriculum of Social Sciences for the 5th grades was found out to include the most acquisitions relevant to our researched issue. When the available situation is considered in terms of the learning areas in the curriculum, it appeared that the learning area of "Güç, Yönetim Toplum" include the most subjects related to the basic principles of democracy in terms of the content. That the school subject of Citizenship and Human Rights Education in the 8th grade is going to be invalidated in 2015-2016 is also thought to cause deficiency in process of helping students acquire democratic attitudes and values. It is considered that increasing the content related to citizenship and human rights education taught as an intermediate discipline in Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades and the activities in student' workbooks will be useful to help students acquire democratic attitudes and values.

STRUCTURED ABSTRACT

In this research, relationship of the acquisitions of Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades with the basic principles of democracy such as National Sovereignty, Right To Vote and Stand For Election, Participation, Freedom, Equality, Pluralism, Majority, Tolerance, Constitutional State, Separation of Powers. The document analysis technique of the qualitative research methods was used in the research. Based on findings of the research, the following results were attained. 8 ones of 46 acquisitions (3,68 %) in the curriculum of Social Sciences for the 5th grades were found to be related to the basic principles of democracy. 6 ones of 43 acquisitions (2,58 %) in the curriculum of Social Sciences for the 6th grades were found to be related to the basic principles of democracy. 7 ones of 36 acquisitions (2,52 %) in the curriculum of Social Sciences for the 6th grades were revealed to be related to the basic principles of democracy. The curriculum of Social Sciences for the 5th grades was found out to include the most acquisitions relevant to the researched issue. Considering the available

situation in terms of the learning domains in the curriculum, it was revealed that the learning domain of "Güç, Yönetim Toplum" include the most subjects related to the basic principles of democracy regarding the content. Basic principles of democracy handled as the basic criterion in this research is tried to be taught as a value in Citizenship And Human Rights Education agreed as an intermediate discipline in the curriculum of Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades. The school subject of Citizenship and Human Rights Education studied in secondary schools since 2011 enabled students to get information on human rights, civic responsibilities, concept of civil society, social rules, basic rights and freedom. This school subject had an important position with its content and acquisitions in terms of improving students in a multidirectional way as it let students be aware of rights and freedom, respect national values, know the process of development of human rights and try to keep it alive till now (Kondu and Sakar, 2013). At the end of this research restricted to acquisitions of Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades, it is thought that the sub-discipline of human rights and education aiming to enable students to acquire democratic attitudes and values will fail to release the target behavioral change for students. Each period has its own needs and wish for change. Therefore, need for new programs will definitely appear as has it been so far. So, what to be aimed is not only a program meeting available needs but also a foreseeing the future, flexible enough to shape itself for instant needs and student-centered program. Human rights and democracy should be at the core of this program. As, those preparing programs meeting needs that will be emerge can be the ones skilled, successful and respecting people's rights. That's why, human rights and democracy should be the matter underlying all programs, maybe the most important matter (Koçoğlu, 2012). That acquisitions related to citizenship and human rights should be included in every grade in both primary school and secondary school is suggested at the end of this study. The school subject of Citizenship and Democracy Education invalidated in 2015-2016 education year is thought to be useful if it is put into practice again. The content related to citizenship and human rights education, taught as an intermediate discipline in Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades, should be increased and the activities helping students acquire democratic attitudes and values should be applied in school subjects related to Social Sciences for the 5th, 6th and 7th grades, such as Turkish, Religion, Turkish Republic Revolution History and Kemalism.

Keywords: Social Sciences, Acquisition, Democracy, Citizenship.

Giriş

Kişinin kendisini tanıması, yaşadığı toplumun değer yargılarını içselleştirebilmesinde aileden sonra gelen en önemli kurum okuldur. Okulların temel amacı akademik açıdan başarılı bireyler yetiştirmenin yanında bireylere bazı temel değerleri de kazandırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için öğretmen, aile ve çevre gibi faktörlerin yanında ders kitapları ve öğretim programları da önemli bir rol oynamaktadır (Çelikkaya, 2013). 2004-2005 yılında ilköğretim müfredat değişikliğiyle beraber ders programları içerisinde disiplin (ders) ve ara disiplin (konu) kavramları kullanılmaya başlanmıştır. İnsan hakları ve demokrasi konusu birçok disiplinde yer alabileceğinden dolayı bir ara disiplin niteliği de taşır. İnsan hakları ve demokrasi kavramlarının içeriği, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sürekli olarak değişmekte ve kapsamı

Turkish Studies

genişlemektedir. Artık dünyanın neresinde olursak olalım, insan hakları denilen olgu, demokrasi denilen fikirle aynı anlama gelmektedir. Bu nedenle günümüz dünyasında başarılı olabilecek bireyleri yetiştirme düşüncesi ancak demokrasiye sarılarak kendisini yetiştirmiş, diğer insanların haklarına saygıyı yitirmeyen bireylerden geçmektedir. Bu sonuca ulaştırabilecek en önemli eğitim ortamı ise ilköğretim ve buralarda uygulanan programlardır (Koçoğlu, 2012).

Okullardaki ders programları öğrencilerin çok yönlü yetiştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Son yıllarda birçok alanda meydana gelen değişim ve dönüşüm sonucunda ders programları da aralıklarla yenilenmektedir. Bu yenilenme bütün ders programlarında olduğu gibi sosyal bilgiler ders programında da kendisini göstermektedir. Daha önce uygulanan program anlayışında hedef olarak belirtilen amaçlar günümüzdeki ders programında, genel amaçlar ve kazanımlar olarak belirlenmiştir. Genel amaçlar incelendiğinde önceki programla benzer amaçların olmasıyla birlikte, amaçların genel olarak programın temel yaklaşımı olan yapılandırmacılık çerçevesinde belirlendiği ve daha çok bilişsel ve duyuşsal alanla ilgili olduğu görülmektedir. Yeni programda kazanım, “öğrenme süreci içerisinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar sayesinde öğrencide görülmesi beklenen bilgi, beceri ve tutumlar” olarak tanımlanmıştır (Yazıcı ve Koca, 2008). İlkokul ve ortaokullarda okutulan dersler içerisinde sosyal bilgiler dersi kazanımları ile öğrencilere gerçek yaşamda kullanacakları eleştirel düşünme, yaratıcılık, problem çözme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, girişimcilik gibi becerilerin ve adil olma, bilimsellik, çalışkanlık, barış ve sorumluluk vb. gibi değerlerin kazandırılması hedeflenmektedir (Özdemir, 2009).

Literatürde disiplinlerarası bir alan olarak ifade edilen sosyal bilgiler bünyesinde antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyolojinin yanı sıra beşeri bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden özümseyerek kendine özgü oluşturduğu içerik üzerinde düzenli ve birbiriyle uyumlu bir çalışma alanı sağlar. Sosyal bilgiler dersinin amacı yaşadığı dünyada kültürel farklılıkları zenginlik olarak algılayan genç insanların bilgiye dayalı akla ve mantığa uygun karar alabilme yeteneklerini geliştirmede onlara yardımcı olmaktır (Öztürk, 2007). Bu ders aynı zamanda insan hakları eğitimi için önemli olanaklar sunar. Sosyal bilgiler dersinin programı sayesinde öğrenciler ülkemizin ve dünyanın tarihsel temellerini öğrenmeye başlarlar. Bu bağlamda insanlığın gelişimine katkıda bulunmuş önemli kişilerin hayatlarını, demokratik yönetimleri ve bu yönetimlerin işleyişini, ülkemizin zengin kültür mozaigi içinde yer alan inanç ve değerlerini öğrenirler. Böylece ülkelerine karşı gereken sorumluluk bilincini geliştirmeye başlarlar. Bu anlamda sosyal bilgiler dersi vatandaşlık, insan hakları ve demokrasinin gelişmesi ve yaygınlaşmasında ülke ve dünya ailesinin bir ferdi olarak bireyin, sorumluluğunu yerine getirmesinde önemli yararlar sağlar (Meray, 2009). Demokrasi eğitime katkı sağlayacak temel derslerden birisi olan bu ders sayesinde öğrenciler demokratik hak ve sorumluluklar ile demokratik hakların nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili bilgi, beceri ve tutumları kazanırlar (Koçoğlu, 2013).

Vatandaşlık bilincinin eğitim yoluyla geliştirilebilmesi için eğitim sürecinde çeşitli dersler ve etkinliklerden faydalanmak mümkündür. Bu etkinlikler insan haklarına saygı, demokratik birey olabilme, sivil toplum kuruluşlarına katılma, kendini ifade etme hakkını yasal yollardan arama vb. şeklinde ifadeedilebilir. Ortaokul 8.sınıf düzeyinde yer alan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi bu amaca ulaşmada yararlanılabilecek önemli dersler arasındadır. Bireyin, kendisini tam olarak geliştirilebilmesi, yaşadığı çevreyi ve toplumsal olguları tanıyabilmesi, ve bunlarla ilgili sorunlara ilgi duyup çözümüne düşünsel ve eylemsel olarak katılması, toplumda etkin ve yararlı bir rol oynayabilmesi ve bu amaçla sorumluluk üstlenebilmesi, öncelikle öznesi olduğu hak ve özgürlükleri öğrenerek "hak bilinci" edinmesine bağlıdır. İnsan hakları eğitimi, bireyin "edilgen" kimliğinden sıyrılarak "etkin, özgür ve katılımcı yurttaş kimliği kazanmasını, sivil toplumun ve sonuç olarak demokrasinin katılımcı boyutunun geliştirilip güçlendirilmesini sağlayacaktır (Gülmez,1998). Yaşadığımız toplum, değişen şartlar karşısında gitgide daha kompleks hale

gelmektedir. Bu gelişim süreci içinde insana verilen değer ve gösterilen saygı da daha büyük bir önem kazanmıştır. Demokratik hayata geçiş ile demokrasiye dayalı eğitim gereklilik haline gelmiştir. Özellikle resmi eğitim kurumları aracılığı ile verilen eğitimde demokrasiye, haklara ve özgürlüklere saygı geliştirme bir amaç olup, bunların erken yaşlarda bireylere verilmeye başlanmasını gerekli kılmıştır (Güven, 2014). Bugün eğitimde iyi vatandaş olmanın yanı sıra etkili ve katılımcı bir vatandaş anlayışının hâkim olduğunu görmekteyiz. Artık vatandaşlık anlayışı hak ve sorumluluk ilişkisi içinde sıkışmış bir yaklaşım olmaktan çıkmış bireyin daha etkin olmasını siyasal sosyal alanda daha duyarlı ve katılımcı olmasını bekleyen bir durum haline gelmiştir (Güven, 2011).

2010–2011 Öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan “8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi” öğretim programı ile insan hakları ve vatandaşlık eğitimi hem bir ders hem de bir ara disiplin olarak ilköğretim programlarında yerini almıştır. Vatandaşlık eğitiminde amaç öncelikle bireyin insan haklarına saygılı ve demokratik bir düşünce tarzını benimsemesidir (Koçoğlu, 2012). Belirlenen bu amaçta, insan haklarını kullanmanın yanı sıra sorumlulukların yerine getirilmesi vurgusu da dikkat çekmektedir. Bunun için vatandaşlık kavramı, demokrasinin ne olduğunu ve onun işleyişini anlamak için bir anahtar görevi görmektedir. Öğrenciler vatandaşlığın ne olduğunu, onun değişik politik sistemlerdeki oluşumunu, hak ve sorumluluklarını ve ödevlerinin neler olması gerektiğini alacakları eğitim yoluyla öğrenebilirlerse demokrasi kavramını da tam ve doğru olarak anlamlandırabilirler (Kondu ve Sakar, 2013). Demokrasi kavramı ilkçağdan günümüze politik ve sosyolojik olarak ele alınan bir kavramdır. Genel olarak farklılıkların zenginlik olarak algılandığı bir yönetim biçimi olarak ifade edilebilecek olan bu kavram günümüz dünyasında her geçen gün farklı anlamlarıyla tartışılmaya devam etmektedir. Demokrasi kavramının temel hedefi tanımında da açık bir şekilde yer aldığı gibi başta özgürlük ve eşitlik olmak üzere siyasal temsil, siyasal katılım ve haklardır (Demir, 2010). Bu temel ilkelerin yanı sıra milli egemenlik, çoğulculuk, çoğunluk, hoşgörü, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı gibi ilkelerde sayılabilir. Sosyal bilgiler dersi, içeriği itibarıyla demokrasi ve buna bağlı kavramların öğretiminde merkezi öneme sahip bir derstir (Gömleksiz ve Kılınç, 2013). Bu yönüyle, sosyal bilgiler dersinde bu kavramların nasıl yer alması ve öğretilmesi gerektiği üzerinde durmanın önemli olduğu düşünülmektedir

2010-2011 Eğitim öğretim yılından itibaren ortaokul 8. sınıflarda okutulmaya başlanan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi haftada bir ders saati olarak okutulmaktaydı. Ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler derslerinde de ara disiplin olarak yer alan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersi 2015-2016 eğitim öğretim yılında 8. sınıf öğretim programından kaldırılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen veriler ışığında bu dersin gerekliliği konusunda yargıda bulunulabilecektir.

PROBLEM CÜMLESİ

Araştırmanın temel problemi ortaokul 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleri olan “Milli Egemenlik, Seçme ve Seçilme Hakkı, Katılım, Özgürlük, Eşitlik, Çoğulculuk, Çoğunluk, Hoşgörü, Hukuk Devleti, Kuvvetler Ayrılığı” ile ilişkisini incelemektir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Eğitimin bireyde gerçekleştirmeyi istediği amaçlar arasında üyesi olduğu topluma uyum sağlayabilen, vatandaşı olduğu devleti ve sosyal kurumları tanıyan, milli değerlerini evrensel değerlerle bütünleştirebilen, kendini gerçekleştirme yolunda azim ve kararlı olan bireyler yetiştirmektir. Amaçlanan bu davranışların kazanılabilmesinde ilköğretimden yükseköğretime kadar verilen derslerin ayrı bir yeri ve değeri vardır. Özellikle ilkokul 4.sınıftan başlayıp ortaokul

5.,6. ve 7. Sınıf düzeyinde verilen sosyal bilgiler dersi bu anlamda önemli bir yere sahiptir. Sosyal bilgiler dersini oluşturan bilim dallarından biri olan vatandaşlık bilgisi de bu çok yönlü gelişim sürecinin önemli bir noktasını oluşturmaktadır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi 5.,6. ve 7.sınıf sosyal bilgiler dersinde ara disiplin olarak yer almaktadır. Bu çalışmada ortaokul 5.,6.ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders programındaki kazanımların demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın bu anlamı ile literatüre katkı sağlaması ve bu alanda çalışma yapacak kişilere bilimsel bir veri kaynağı olması beklenmektedir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkisine dair elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Ortaokul 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programında Yer Alan Kazanımların Demokrasinin Temel İlkeleriyle İlişkisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım	İlişkili Olduğu Demokrasinin Temel İlkesi
Birey ve Toplum	Haklarımı Öğreniyorum	Haklarımız ve Sorumluluklarımız Var	Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir.	Katılım
Birey ve Toplum	Haklarımı Öğreniyorum	Çocuk Haklarına Yolculuk	Çocuk olarak haklarını fark eder.	Eşitlik, Özgürlük
Kültür ve Miras	Adım Adım Türkiye	Atatürk'ü Anlamak	Kanıt kullanarak Atatürk inkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır.	Eşitlik, Seçme ve Seçilme Hakkı, Özgürlük, Hukuk
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	Bize Hizmet Edenler	Toplumun temel ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir.	Katılım
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	Elimizden Tutanlar	Sivil toplum kuruluşlarını etkinlik alanlarına göre sınıflandırır.	Katılım
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	Toplum İçin Çalışanlar	Elimizden Tutanlar	Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir.	Katılım
Güç Yönetim ve Toplum	Bir Ülke Bir Bayrak	Yasalar Bizim İçin Var	Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder.	Hukuk
Güç Yönetim ve Toplum	Bir Ülke Bir Bayrak	Ülkemizin Yönetim Yapısı	Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar.	Milli Egemenlik, Hukuk

Tablo 1’de Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkisi ile ilgili betimsel bilgiler yer almaktadır.

Birey ve Toplum öğrenme alanı içerisinde yer alan Haklarımı Öğreniyorum Ünitesi’nde “Haklarımız ve Sorumluluklarımız Var” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “Katılım” ilkesi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı üniteye yer alan “Çocuk Haklarına Yolculuk” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden “Eşitlik ve Özgürlük” ilkeleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Kültür ve Miras öğrenme alanı içerisinde yer alan Adım Adım Türkiye Ünitesi’nde “Atatürk’ü Anlamak” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden “Eşitlik, Seçme ve Seçilme Hakkı, Özgürlük, Hukuk” ilkeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı içerisinde yer alan Toplum İçin Çalışanlar Ünitesi’nde “Bize Hizmet Edenler” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “Katılım” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı üniteye yer alan “Elimizden Tutanlar” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkelerinden “Katılım” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanı içerisinde yer alan Bir Ülke Bir Bayrak Ünitesi’nde “Yasalar Bizim İçin Var” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden “hukuk” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı üniteye “Ülkemizin Yönetim Yapısı” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Milli Egemenlik ve Hukuk” ilkeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. 5. Sınıf sosyal bilgiler programında yer alan 46 kazanımdan sadece 8 tanesinin (% 3,68) demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. En fazla “Kültür ve Miras öğrenme alanında demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkili içeriklere yer verildiği görülmektedir. Bu anlamıyla dengeli bir dağılımın olmadığı görülmektedir. 5. Sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımları içerisinde demokrasinin temel ilkelerinden olan “Hukuk” ilkesine diğer ilkelere göre daha fazla yer verildiği ortaya çıkmıştır.

Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkisine dair elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Ortaokul 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programında Yer Alan Kazanımların Demokrasinin Temel İlkeleriyle İlişkisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım	İlişkili Olduğu Demokrasinin Temel İlkesi
Birey ve Toplum	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Çözüm Buluyoruz	Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur	Özgürlük, Hukuk
Güç yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Devletler ve Yönetim Biçimleri	Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır.	Ulusal Egemenlik
Güç yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Demokrasi Tarihine Yolculuk	Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır.	Ulusal Egemenlik
Güç yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Temel Hak ve Özgürlüklerimiz	Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması	Özgürlük

			gerektiğini savunur.	
Güç yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Belgelerin Dili	Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder.	Eşitlik, Özgürlük, Hoşgörü, Hukuk
Güç yönetim ve Toplum	Demokrasinin Serüveni	Dünden Bugüne Kadının Yeri	Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.	Eşitlik, Özgürlük

Tablo 2’de Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkisi ile ilgili betimsel bilgiler yer almaktadır.

Birey ve Toplum öğrenme alanı içerisinde yer alan Sosyal Bilgiler Öğreniyorum Ünitesi’nde “Çözüm Buluyoruz” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Özgürlük ve Hukuk” ilkeleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Güç Yönetim ve Toplum öğrenme alanı içerisinde yer alan Demokrasinin Serüveni ünitesi’nde “Devletler ve Yönetim Biçimleri” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Ulusal Egemenlik” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı üniteye yer alan “Demokrasi Tarihine Yolculuk” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Ulusal Egemenlik” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı üniteye yer alan “Temel Hak ve Özgürlüklerimiz” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “Özgürlük” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Demokrasinin Serüveni Ünitesi’nde yer alan “Belgelerin Dili” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Eşitlik, Özgürlük, Hoşgörü ve Hukuk” ilkeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı üniteye yer alan “Dünden Bugüne Kadının Yeri” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Eşitlik, Özgürlük” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. 6. Sınıf sosyal bilgiler programında yer alan 43 kazanımdan sadece 6 tanesinin (% 2,58) demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. En fazla “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkili içeriklere yer verildiği ortaya çıkmıştır. Bu anlamıyla dengeli bir dağılımın olmadığı görülmektedir. 6. Sınıf sosyal bilgiler kazanımları içerisinde demokrasinin temel ilkelerinden olan “Özgürlük” ilkesine diğer ilkelere göre daha fazla yer verildiği ortaya çıkmıştır.

Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkisine dair elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. Ortaokul 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Programında Yer Alan Kazanımların Demokrasinin Temel İlkeleriyle İlişkisi

Öğrenme Alanı	Ünite	Konu	Kazanım	İlişkili Olduğu Demokrasinin Temel İlkesi
Birey ve Toplum	İletişim ve İnsan İlişkileri	Özgür Basın Demokrasinin Temelidir	Doğru bilgi alma hakkı, düşüncüyü açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder.	Özgürlük
Birey ve Toplum	İletişim ve İnsan İlişkileri	Özgür Basın Demokrasinin Temelidir	Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.	Özgürlük
İnsanlar Yerler ve Çevreler	Ülkemizde Nüfus	Eğitim ve Çalışma Hakkı	Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir.	Hukuk
İnsanlar Yerler ve Çevreler	Ülkemizde Nüfus	Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü	Yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklar	Özgürlük
Güç Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	Yönetimin Özü	Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri ile ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir.	Milli Egemenlik, Seçme ve Seçilme, Hukuk, Eşitlik, Katılım
Güç Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	Kuvvetler Ayrılığı	Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder.	Kuvvetler Ayrılığı
Güç Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	Kamuoyu ve Basın	Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır.	Katılım, Özgürlük, Hukuk
Güç Yönetim ve Toplum	Yaşayan Demokrasi	Örnek Yurttaş	İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder.	Katılım

Tablo 3'te Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkisi ile ilgili betimsel bilgiler yer almaktadır.

Birey ve Toplum öğrenme alanı içerisinde yer alan İletişim ve İnsan İlişkileri Ünitesi'nde "Özgür Basın Demokrasinin Temelidir" konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkelerinden olan "Özgürlük" ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. İnsanlar Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer alan Ülkemizde Nüfus Ünitesi'nde yer alan "Eğitim ve

Çalışma Hakkı” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “Hukuk” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı ünite “Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden olan “Özgürlük” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Güç Yönetim ve Toplum öğrenme alanı içerisinde Yaşayan Demokrasi Ünitesi’nin içerisinde yer alan “Yönetimin Özü” konusu ile ilişkili olarak programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden biri olan “Milli Egemenlik, Seçme ve Seçilme, Hukuk, Eşitlik, Katılım” ilkeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı ünite “Kuvvetler Ayrılığı” konusu ile ilgili programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden “Kuvvetler Ayrılığı” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı ünite “Kamuoyu ve Basın” konusu ile ilgili programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden “Katılım, Özgürlük ve Hukuk” ilkeleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı ünite yer alan “Örnek Yurttaş” konusu ile ilgili programda yer alan kazanımın demokrasinin temel ilkelerinden “Katılım” ilkesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. 7. Sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan 36 kazanımdan sadece 7 tanesinin (% 2,52) demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. En fazla “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında demokrasinin temel ilkeleri ile ilişkili içeriklere yer verildiği görülmektedir. Bu anlamıyla dengeli bir dağılımın olmadığı tespit edilmiştir. 7. Sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımları içerisinde demokrasinin temel ilkelerinden olan “Özgürlük” ilkesine diğer ilkelere göre daha fazla yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu araştırmada ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders programlarında yer alan kazanımların demokrasinin temel ilkeleri olarak bilinen “milli egemenlik, seçme ve seçilme hakkı, katılım, özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, çoğunluk, hoşgörü, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı” ilkeleriyle ilişkisi incelenmiştir. Ortaokul 5.sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan toplam 46 kazanımdan 8 tanesinin (% 3,68) demokrasinin temel ilkeleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan toplam 43 kazanımdan 6 tanesinin (% 2,58) demokrasinin temel ilkeleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan toplam 36 kazanımdan 7 tanesinin (% 2,52) demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma konusuyla ilgili kazanımlara en fazla 5. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer verildiği görülmüştür. Ders programındaki öğrenme alanları açısından varolan durum değerlendirildiğinde içerik açısından demokrasinin temel ilkeleriyle ilişkilendirilebilecek en fazla sayıda konunun “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada temel kriter olarak alınan demokrasinin temel ilkeleri ortaokul 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında ara disiplin olarak kabul edilen vatandaşlık ve insan hakları eğitimi kapsamında değer olarak öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. 2011 yılından itibaren ilköğretim ikinci kademe Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi adı altında uygulamada olan derste öğrenciler insan hakları, vatandaş olma sorumlulukları, sivil toplum kavramı, temel hak ve özgürlükler, toplumsal kurallar ve konusunda bilgi sahibi olma şansını elde etmişlerdir. Öğrencilerin hak ve özgürlüklerinin bilincinde olup ulusal değerlere bağlı, geçmişten günümüze insan haklarının gelişim sürecini bilen ve yaşatmaya çalışan birey olarak yetişmesinde bu ders içeriği ve kazanımlarıyla öğrencilerin çok yönlü yetişmesinde önemli bir pozisyonda bulunmaktaydı (Kondu ve Sakar, 2013). 5.6., ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kazanımlarıyla sınırlı tutulan bu çalışma sonucunda öğrencilerin demokratik tutum ve değerleri kazandırmasının amaçlandığı insan hakları ve eğitimi alt disiplini açısından öğrencilerde istenilen davranış değişikliğini ortaya çıkarmada yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Her dönemin kendine göre ihtiyaçları ve bir o kadar da değişim arzusu mevcuttur. Bu nedenle şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da yeni programlar oluşturma ihtiyacı mutlaka doğacaktır. Burada asıl hedeflenmesi gereken ise sadece mevcut ihtiyaçlara cevap veren bir program değil, bunun yanında

ileriye görebilen, anlık ihtiyaçlara göre kendisini şekillendirebilecek nitelikte esnekliğe sahip, öğrenciyi merkeze alan bir program hazırlamaktır. İnsan hakları ve demokrasi eğitimi ise bu programın merkezinde bulunmalıdır. Çünkü doğacak olan ihtiyaçlara cevap verebilecek programı hazırlayacak olanlar da yine insan haklarına saygı duyabilen, yetenekli ve başarılı insanlardan oluşabilir. Bu nedenle bütün programların temelinde yer alması gereken, belki de en önemli konu insan hakları ve demokrasidir (Koçoğlu, 2012). Bu çalışma sonucunda vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile ilgili kazanımlara ilkököl ve ortaokullarda her sınıf düzeyinde yer verilmesi gerektiği önerilebilir. 2015-2016 eğitim öğretim yılında uygulamadan kaldırılan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin tekrar uygulamaya alınmasının faydalı olacağı düşünülebilir. 5.6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde ara disiplin olarak verilen vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile ilgili içeriklerin artırılması ve bu sınıf düzeyleri ile 8.sınıflarda sosyal bilimlerle ilişkili olan Türkçe, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde demokratik değer ve tutum kazandırmaya yönelik etkinliklere yer verilmelidir.

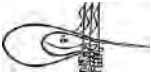
KAYNAKÇA

- Çelikkaya, T.(2013). Ortaokulda Doğrudan Kazandırılacak Değerlerin Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Kitabına Yansıma Düzeyleri, Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/8 Summer 2013, p. 1715-1731, Ankara-Turkey.
- Demir, N.(2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları, Ege Akademik Bakış.
- Gömleksiz, M.N ve Kılınç, H.H.(2013). Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımları Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması, Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12 Fall 2013, p. 555-568, Ankara-Turkey.
- Gülmez, M. (1998). “İlköğretimde Kesintisiz İnsan Hakları Eğitimi”, Cumhuriyet, 16.2.1998, s.22.
- Güven, S.(2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Vatandaşlık Eğitimi ve Vatandaşlık Eğitiminde Modeller, Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yani Yaklaşımlar-2,(Ed: Refik Turan, Ali Murat Sünbül, Hakan Akdağ), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Güven, S.(2014). Demokrasi Eğitimi, Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yani Yaklaşımlar-1, (Ed: Refik Turan, Ali Murat Sünbül, Hakan Akdağ), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Koçoğlu, E.(2012).Cumhuriyetten Günümüze İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramları Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programının İncelenmesi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Koçoğlu, E .(2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının, Okul Yöneticilerinde Olması Gereken Demokratik Tutum Ve Davranışlara İlişkin Görüşleri, Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/6 Spring 2013, p. 413-430, Ankara-Turkey.
- Kondu, Z ve Sakar, T.(2013). Vatandaşlık Ve Demokrasi Eğitimi Dersi Niçin Verilir? Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi.
- Merey, Z.(2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi, Sosyal Bilgiler Öğretimi (Ed: Mustafa Safran), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

- Öztürk, C. (2007). Coğrafya: Gelişimi, İçeriği, Eğitimi. S. Karabağ ve S. Şahin, (Ed.), Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi (1-51). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdemir, S.(2009). Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı ve Değerlendirilmesi, Sosyal Bilgiler Öğretimi, (Ed: Mustafa Safran), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, H. & Koca, N. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı, (Ed: B. Tay & A. Öcal), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Erol, H., (2015). “Demokrasinin Temel İlkeleri Açısından Ortaokul 5., 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kazanımlarının İncelenmesi / An Examination Of The Acquisitions Of Social Sciences For The 5th, 6th And 7th Grades In Terms Of The Basic Principles Of Democracy”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8628>, p. 311-322.

KADIN DİNDARLIĞININ İNŞASINDA DİNSEL ANLATILARIN YORUMLANMASI VE EYLEMSELLEŞMESİ *

*Fatma Zehra FİDAN***

ÖZET

İnanç sistemlerinin taşıyıcılarından olan dinsel anlatı tarihsel süreçte hakikat ve erdem eğitiminde önemli noktaları vurgulamak için kullanılmıştır, o aynı zamanda geçmişle bugün arasında kurulan bir köprü olarak kültürel mirasın taşıyıcısıdır. Temasına okuyucuyu ikna etme ve hayatı şekillendirme gücüne sahip olan dinsel anlatı modern kentsel yaşamdaki kadın dindarlığının ve dindar kadın kimliğinin inşasında oldukça etkilidir.

Bu çalışmanın amacı, kadınların dinsel anlatılardan faydalananarak gündelik hayattaki sıkıntılarla nasıl başa çıktıklarını ve dinsel anlatıların yorumları temelinde dinsel kimliklerini nasıl inşa ettiklerini anlamaktır. Araştırma sorunsalını çözümlemek için ihtiyaç duyulan verilere, kendisini “dindar” olarak tanımlayan kadınlar tarafından düzenlenen dinî sohbetler aracılığıyla ulaşılmıştır. Yaptığımız araştırmada, kadın sohbetlerinde, kanaat önderlerinin dinsel açıdan önemli bulduğu konuların ele alındığı, dinsel anlatıların sıklıkla analiz edildiği, mensup olunan dinsel grubun temel ilkelerine bağlı olarak yorumlandığı ve eylemleştirildiği ortaya çıkmıştır. Katılımlı gözlem yaparak elde ettiğimiz veriler anlamacı/ yorumlamacı yöntemle, söylem analizinin verdiği imkânlarla çözümlenmiştir.

Araştırma sonucunda, kadın *sohbet*lerindeki kanaat önderinin/ anlatıcının yorumları doğrultusunda incelenen dinsel anlatıların, kadınların dindar kimlik oluşumunda ve dinselliğin tecrübesinde oldukça etkin olduğu ortaya çıkmıştır. Kadınlar, gündelik yaşamdaki acı ve sıkıntıları Tanrı'nın haklılaştırılması anlamına gelen teodiseyle aşmaya çalışmakta, bu *hakikati* destekleyen dinsel anlatılar onların eylemselliğinde yol haritası işlevini görmektedir. Kanaat önderleri dinsel anlatıları herhangi bir kitaptan okumamakta, anlatıların kaynağını genellikle belirtmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın dindarlığı, dinsel anlatı, teodise, kimlik inşası, söylem analizi.

* Bu çalışma 13-14 Ekim 2014 tarihli 1. Uluslararası Türk Kültürü Kongresinde “Kadın Dindarlığının İnşasında *Menkıbelerin* Yorumlanması ve Eylemselleşmesi” başlığı altında sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: fatmazedrafidan@gmail.com

INTERPRETING AND ACTING OF *RELIGIOUS NARRATIVES* IN COUNSTRUCTION OF WOMEN'S PIETY

ABSTRACT

Religious narrative, as the narrator of belief systems, has been used to highlight the important aspects in the discipline of divine truth and virtue throughout the historical process. Also it is a conveyer of cultural heritage as a bridge between the past and present. Along with its theme, a religious narrative, which has the power to convince its reader and to shape life itself, is quite effective on the foundation of female piousness and pious female identity in the modern urban life.

The purpose of this study is to perceive how women deal with daily chores by benefitting theological discourse, how they build their theological identity on the basis of theological discourse. The data needed for analyzing study research question has been reached via religious conversations which are organized by women who define themselves as "religious". In the research we carried out, it was found out that the subjects considered by the opinion leaders to be religiously important were discussed in these communions, that religious narratives were frequently analyzed in the conversations among women, and that they were interpreted and actualized by depending on the basic principles of the religious group they belonged to. The data we achieved through participant observation have been analyzed with interpretivist method and opportunities given by discourse analysis.

In a consequence of this research, it has been revealed that religious narratives examined in accordance with the reviews of opinion leader/narrator are rather effective in the formation of women's religious identity and practice of religiosity. Women have been trying to overcome their suffering and hardships in daily life with a theodicy meaning 'justification of God'. The religious narratives which favours this *reality* serve as a roadmap in their actuality. The opinion leaders don't read the religious narrative any book and don't point out usually their sources.

STRUCTURED ABSTRACT

The religious narrative, which is one of the carriers of systems of belief, has been used in order to stress important points regarding the education of the truth and wisdom throughout the historical process, and it is at the same time a carrier of cultural heritage as a bridge between past and present. Having the power to persuade the reader to its theme and shape the life, the religious narrative is very effective in the construction of the female religiousness and the identity of the religious female in modern urban life.

The main purpose of the research is to understand how women cope with the problems in daily life by using religious narratives, how they comment on the narratives and construct their religious identities, and go towards practice.

The secondary aim of the research is to understand which intellectual and practical changes, regarding the construction of the religious identity, do the women adopt. Detecting the possible contradictions in the process is related with our secondary aim. The research question will be analyzed within the Weberian conceptual frame in relation with the interpretation and the actualization formats.

Data Collecting and Method

The data needed in order to analyze the research question, were obtained by observation via participation to the religious conversations which were organized by women who identified themselves as “religious”. The data collected with this method, which has a continuity between the social actors and the sociologist, and which aims to reach the data in an interaction that is deeply realized, were analyzed with the apprehender/ interpretivist approach and discourse analysis.

Discourse analysis has three analytic focuses as; *descriptive repertoires* (Discursive sources), *subject positions* and *ideological dilemmas*. The *descriptive repertoires* are the themes, metaphors, images and patterns in the speech texts that function as descriptive repertoires as apology, forming a basis, legalizing, persuading that are repeated between the texts constructed by the same people; these signs which are the basis in terms of analyzing the main research question are detected by the researcher. *Subject positions* are revealed via the detection of the social actor that makes the descriptive repertoires. Conversations, on the other hand, which construct an object with the indecisive, contradictory and dual structure of the common sense, reveal ideological dilemmas.

Discussion and Conclusion

Religious narrative, which is one of the important arguments of the cultural baggage of the societies, takes a person to the world of symbolic meaning by freeing him from the total conceptual truth, and the ideational area that is reached acts as a guide to reach wisdom, as well as the curative effect it has on the neuropsychological functions of the man. In this respect, the religious narrative, which has an undisputable place in sociological explanations of religion, has a considerable role in the construction of the identity of the religious woman and its move towards practice.

The subject of the study, the religious narrative, is related with theodicy which means legitimizing of the God. Theodicy is a safe haven for people to get rid of the feeling of sin which they cannot get rid of via other ways, and a way to increase their hopes related to this world or beyond. In the research, it was seen that those women who wanted ethereal salvation, thought according to the gifts they will have after death, and develop behavioral practices accordingly while coping with the pains and problems of daily life. This was revealed in the methodical system that was followed in the conversations we participated as this.

First of all, the negative feelings and thoughts that are stimulated by the first meaning of the narrative are turned into erudite thinking in terms of the superiority of the mentor who is the main character in the narrative; awareness is created about understanding *the truth* beyond the visible, in other words, in searching for the wisdom. Creating

awareness appears to be the most important step in properly transferring the message that is intended to be transferred to the listener. For, awareness provides the detection of harmful and unnecessary information/ behavior patterns in the life style that has been followed up to that time.

In the second step that supports the first one, with the metaphorical comment of the narrative, the emphasis is laid on the facts that the cravings of the flesh is the biggest enemy and the fight against that enemy for humans is very important. This step is at least as important as the first one, because believing that *the cravings of the flesh* is the biggest enemy in life and being persuaded to fight against it, is the first condition for the individual to develop conscious behavior pattern or construct new ones instead of the old. *The discourse of fighting* that is constructed in terms of the inevitability of the fight against *the cravings of the flesh*, bring along *the identity of the fighting person* together with it. The behavior pattern that is expected from the constructed identity is determined as 'behaving good to the people who he/she does not like because of being treated badly by them'. The discourse of fighting that forces itself with a rational necessity in the narrative pattern, leads women to develop counter attitude to the wants of the I/ cravings of the flesh, instead of complaining for the sufferings and nursing evil thoughts for the people who caused these sufferings. This behavior pattern that is proposed to women challenges them but they usually do not step back as they are persuaded, in their mind processes, to win against their own Is (cravings of the flesh).

The rationalization process in which the difficulties of the events lived through and the pains are legitimized as *purification/purgation process*, in parallel with *the discourse of submission* brings along the construction of the identity of *the human with submission*. This construction which is another stop that the social actor, who decides to fight in order to beat his/her cravings of the flesh and moves towards to practice, seems to be at least as challenging as the previous one. For surrendering requires 'doing one's duty among the pains suffered and wait for the Loves's decision'; and waiting is hard. In accordance with this comment, the things a woman transfers from her own experiences while trying to solve her problems with her daughter, points out the difficulty of the process for women and the acquisitions it provides to the social actor. A woman who accepts the thought patterns that are developed in the conversations, and claims, on the basis of her experience, that submission improved her and made her reach benevolence, is an important indicator of the functionality of the education that is pointed as important.

The positioning of the followers who does not behave in accordance with the thinking/ acting manners that are determined in the analysis of the subject, right opposite to the idealized type, can be considered as a sign of leaning towards the protection of the mission in religious groups. The individual, who, despite accepting the truth of the defended thinking and believing forms, is not able to behave as expected from him/ her, enters into a contradictory process that is a result of the differences between thinking/ believing and acting. The social actor who cannot overcome the *I* but who also cannot give up the form of thinking he/ she has been persuaded to do, neither can stay as

he was in the past nor turn into the new form he idealizes. This indecisive identity property which is flourished by the value and believing forms, is present in most of the women because there is this strong belief that in women overcoming the *I/ the cravings* of the flesh is absolutely impossible.

In the rational pattern of the commentary of the narrative, basing the problem upon the sacred by eliminating the offender causes two different results. First of all, the fact that the social actor, who has the ideal aim of governing his/her own cravings of the flesh, loading only the burden of agency role to the offender, by surpassing his/ her human feelings, is overcoming the cravings of the flesh to a certain extend and in terms of uniting with the Transcendental, it satisfies the spiritual feelings of the actor. Even though it seems impossible to reach the idealized human condition totally, the actions that the individual does to his/ her own submissiveness empowers him on his way to reach his goal. Despite all the negative feelings she has for her husband, the woman who experiences an apparently humiliating action like putting on the socks of her husband, and her spiritual satisfaction she exhibits while telling of this experience is an indicator of our argument. Apart from that, eliminating the offenders by basing the other negative actions that are suffered on the Transcendental, can be coded 'tendencies that protect the system' as reducing the effects of the feelings like hostility in social life, revenge. In the example we gave, the woman's evaluations regarding her husband's manners are qualified as a basis for our argument.

In the last analysis, the solutions that are created according to the properties of the women and the events they live in the conversation gatherings, are important in terms of considering human's uniqueness who is a part of social unity. This point is especially remarkable for the fact that it points out the heterogeneous structure of religious groups which are generally believed to have homogeneous properties.

As a result of the research we carried out, Weber's thesis that the inclination towards religion takes place in parallel with the positive results to be achieved, is, in a way, confirmed. It is obvious that in finding the determined exits for salvation, the women who tend toward the target of salvation actively make use of religious narratives. The religious narratives that are used as a road map for coping with the pains and problems in worldly life are one of the important sources of women's behavioral patterns. In the *conversations*, which play an important role in women's religious daily lives, the religious narratives are commented on in accordance with the group's basic principles and point of view, the patterns of behavior that are derived from these commentaries are determiners in the construction of religiousness and its submission. The religious narrative which is commented on with a metaphorical method is rationalized with giving examples from the daily life, and in this way it is aimed to satisfy the audience both cognitively and emotionally. The women that are cognitively, intellectually and emotionally satisfied up to a certain extend, are inclined to adopt operational practices that are proposed in parallel with the opinion leader, and use them as supporting elements in constructing their identities of religious women. *Nurturing the cravings of the flesh* which includes women's turning to their inner worlds and realizing their

personal mistakes and intellectual and emotional restructuring of themselves towards a goal of purgation from their mistakes, is becoming evident as an important component of the concerned identity construction.

Keywords: Female religiousness, religious narrative, theodicy, construction of identity, discourse analysis.

Giriş

Modern yaşamdaki kadın dindarlığı farklı kültürel kanallardan beslenerek kendisini yeniden inşa etmekte ve sürdürmektedir. Kadın dindarlığının moderne eklenerek temadisinde, İslâm dininin en temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin söz ve davranışlarını içeren kutsal metinler kadar Türk toplumunun kültürel zenginliğinin bir parçası olan dinsel anlatıların rolü büyüktür. Yazılı kültür öncesindeki çağlarla ilgili yapılan araştırmalar, hikâye anlatmanın yazının ortaya çıkmasından çok öncelere dayandığını ortaya koymuştur. Milyonlarca isimsiz hikâyecinin gözlemlerini ve deneyimlerini anlatma yoluyla anlatıyı yarattığı bu süreç, medeniyet tarihinin başlangıcı olmuştur (Fulford 2014: 12). Mitlerin, dinsel anlatıların ve hikâyelerin insanoğlunu nasıl birbirine bağladığı, onun kişiliğini oluşturmada nasıl bir etkiye sahip olduğu ve sonrasında gündelik hayata eylemsel olarak nasıl yansıdığı önemli sorulardır. İnsan varlığının düşünce sistemi, ontolojik olarak cevaplanamayan metafizik sorular içeren dinsel düşüncenin meta anlatılarıyla yakından ilişkilidir (Teske 2006). İnsanı salt olgusal gerçeklikten özgürleştiren ve sembolik anlam dünyasına götüren anlatı, dinin sosyolojik açıklamalarında önemli noktaların vurgulanmasında kullanılır. Hakikat ve erdemle ilgili duyarlılığımızı keskinleştirme gücüne sahip olan anlatı, Buda ve Hz. İsa'dan beri insanın erdeme ulaşması sürecindeki önemli noktaları vurgulamak için kullanılmaktadır (Roof 1993). Kültürün önemli bir parçası olan mistik hikâyeler ve anlatılar (Yıldırım, 2015) kimliğin inşasında ve gelişiminde oldukça işlevseldir; insanın hafıza, dikkat, duygusal işaretleme ve zamansal sıralamayı içeren nöropsikolojik işlevleri anlatılardan büyük ölçüde etkilenir (Teske 2006). İnsan beyni hikâyeciliğe uygun olarak yapılandırıldığı için, insanların neyi önemli buldukları ve nasıl davranışları gerektiğine ilişkin çıkarımlar önceden öğrendikleri anlatılarla bilinçli veya bilinçsiz olarak ilişkilidir (Fulford 2014:100- 40).

Zihnin bloklarını inşa eden, kültürel olarak onaylanan ve “doğru” kabul edilen inançlar çerçevesinde (Dijk 1998: 18) oluşturulan dinsel anlatı, dünyayı planlama ve okuyucuyu ikna etme gücüne sahip olduğu gibi, arzularımızı, tutkularımızı ve pratiklerimizi şekillendirme veya mevcut şekli bozma gücüne de sahiptir. İnsan varlığını diğerlerinden ayıran en önemli özelliğin “seçme” olduğunu söyleyen Comstock, dinsel anlatıyı arzularımıza, inançlarımıza ve kendi kararlarımıza göre seçtiğimizi ve onları seçimlerimiz için neden gösterdiğimizi vurgulayarak sosyolojik bir gerçekliğe işaret eder. Bu, dinsel anlatı ve hikâyelerin insan arzu ve kararlarının inançla ilişkilendirilerek insan seçimi denilen amaçlı eyleme nasıl dönüştürüldüğünü göstermesi (Comstock 1993) bakımından büyük önem taşır. Yaşam deneyimlerimizi taklit eden ve bu sayede geçmişteki olayları duygusal ve entelektüel¹ açıdan özümsememizi sağlayan anlatılar (Fulford 2014: 44), aynı zamanda dağıldığımızda hayatımızı toparlar, acılarımıza şifa verir, stresin üstesinden gelmede yardımcı olduğu gibi psikolojik tamamlanma ve olgunlaşmaya katkı sağlar. Anlatıyı sadece dinlemek değil anlatmak da insanî sürece katkı yapan önemli bir etkinliktir (Teske 2006; Fulford 2014: 67).

¹ Akşit ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada, dinsel anlatıların (menkıbe) bireylerin dindarlıklarını inşa ederken bilgi sağladıkları önemli kültürel kaynaklar olduğu ortaya çıkmıştır (Akşit vd., 2012: 142).

Dinsel anlatıyı farklı bakış açılarıyla inceleyerek onun toplumsal yaşama katkısını ortaya koyan araştırmalar bu çalışmada yol haritası işlevini görmüştür. Fulford (2014), yüzyıllardır insan hayatını zenginleştiren anlatıya günümüzdeki olanaklar sayesinde daha kolay ulaşılabilildiğini söyleyerek bu durumun insan yaşantısındaki etkisini tartışır. Yazar, bir eğitim aracı olarak anlatının insan yaşamına yaptığı katkıyı incelediği *Anlatının Gücü*'nde, anlatıların şekillendirdiği hayatların yanında hayatın şekillendirdiği anlatılara dikkat çekerek bunların karşılıklı etkileşimini ortaya koyar. Anlatı ve gündelik hayat arasındaki bu karşılıklılık ilişkisi, dinsel anlatı etkisiyle inşa edilen dinsel kimliği ve eylemselliği anlamaya katkı sağladığı gibi dinsel anlatıların hangi sosyal bağlamlarda üretildiğine ilişkin ipuçları verir. Teske (2006), mitlerin, hikayelerin ve anlatıların insanın nöropsikolojik işlevlerini nasıl etkilediğinden yola çıkıp toplumsal yaşamı nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyarak toplumların kültürel bagajlarındaki bu argümanın önemini belirginleştirir. Teske'nin çalışması, insanoğlunun zihinsel süreçlerine kazanmış düşünce, inanç ve buna bağlı değer yargılarının ne denli güçlü olduğunun bilimsel kanıtlarını sunduğu gibi, araştırmacıya, bu denli derine yerleşen *eskinin* üzerine inşa edilmeye çalışılan *yeninin* sosyal aktörleri soktuğu çelişkili girizgâhları anlama imkanı verir. Dinsel anlatıların insanı ikna etme ve dünya yaşantısını planlama gücüne vurgu yaparak onların aynı anda doğruluk ve yanlışlık potansiyeli taşıdığını söyleyen Comstock (1993), insan yaşamı için “doğru” ve “yanlış” kavramlarının ne'liğini tartışır ve dinsel anlatıların katkısıyla biçimlenen toplum yaşamını sorgular. Comstock'un analizi, dinsel anlatının gerçekten yaşanmış olup olmadığını öğrenmekten öte, onun kadın dindarlığı üstündeki belirleyici etkisini anlamaya katkı sağlar. Çok eski dönemlerden beri din ve inanç farkı gözetmeksizin hakikat ve erdem eğitiminde etkin olarak kullanılan dinsel anlatıların insanları salt olgusal gerçeklikten özgürleştirerek sembolik anlam dünyasına ve anlam ağlarına götürdüğünü söyleyen Roof (1993), anlatının iletişimsel sürece yaptığı katkıyla dünyanın yeniden yaratımındaki etkisini ele alır. Bütün bu çalışmalarda ve konuyla ilgili farklı metinlerde dinsel anlatıyla ilgili temel sav, onun insan yaşantılarını, dolayısıyla toplumsal yaşamı değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip olmasıdır. Bu gücün ve etkilerinin toplumsal tezahürünü anlayanın dinin sosyolojik analizine katkı yapacağı açıktır. Bu çalışma, anlatıların kadın dindarlığının inşasındaki ve temadisindeki etkisini anlama, kadınların düşünsel süreçlerinde meydana gelen yapı sökümü² ve onların somut eylemlerindeki değişimleri ortaya koyarak sosyal bilimlere katkı yapma hedefine yönelik gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada incelenen anlatı, gündelik yaşamdaki acı ve sıkıntılarla nasıl başa çıkılabileceğine ilişkin bir bakış açısı sunması bakımından din sosyolojisinin önemli kavramlarından teodiseyle ilgilidir. Teodise, hem her şeye gücü yeten hem de mutlak iyi olan bir gücün (Tanrı) nasıl olup da hak edilmemiş acılar, cezalandırılmamış adaletsizlikler ve onulmaz aptallıklarla dolu böylesine irrasyonel bir dünya yarattığı sorusuna (Weber 2006:191) Tanrı'nın adaletini ve haklılığını savunmak için üretilen bir çözümdür (Çelik 2007). Bu ve benzeri soruları yanıtlamaya yönelik girişimler, dünyanın Tanrı'nın yarattığı şekliyle temsil edilmesi gerektiğine, görünen kötülöklere ve çekilen acılara rağmen, Tanrı'nın iyiliği ve her şeye kadir olması bağlamında, nihai anlamda dünyanın iyiliğini ortaya koyma düşüncesine dayanmaktadır (Marshall 2005: 726). Bu tutum, ben'in, toplumun düzenleyici gücüne teslim olmasıdır. Başka bir deyişle, her düzen ferdiyetin aşkınlığını icap ettirir³ ve ferdi ve onun tüm tecrübelerini kapsayan anlamlı bir gerçeklik olarak karşısına alır; hayatının çelişki ve acı dolu yönlerine anlam kazandırır. Bu, düzenlerin istenildiği gibi kurulabilmesi için ilk aşamada kaçınılmaz bir nedendir. Anlamlı düzen ferdin hayatını, asıl tabiatı gereği, o hayata aşkın olan daha kapsamlı bir manalar dokusuna

² Anlatıların düşünce, arzu, tutku ve pratiklerimizi şekillendirmenin yanında mevcut şekli bozma gücüne de sahip oluşu (Comstock 1993) daha önce gerçekleşen inşada bir yapı söküm meydana getirmekte, sosyal aktörün kimliğindeki bu hareketlilik onu çelişkili durumlara sokmaktadır.

³ Durkheim, bu aşkınlığa erişen bireyin hiçbir durumda dini suçlu olarak görmeyeceğini, hatta onun suçsuz olarak görülmesini sağlayacak bir takım açıklamalar ileri süreceğini söyler (Durkheim, 2005:109).

yerleştirir. Bu manaları yeterince içselleştiren aynı zamanda kendisini de aşar (Berger 2005: 102-103).

Dinin sosyolojik analizinde konuyu farklı bir boyuttan ele alan Marx, insanın, sınırlı ve acılı bir yaşam sürecinde, ondan bağımsız ve ona uzak duran ihtiyaç ve istek nesnelerini karşılamak zorunda olduğunu, ancak bu sınırlılıkların ve acının insan varlığını geliştirici etkisi olduğunu söyler. Ona göre insan, hayvandan farklı olarak, sahip olduğu akıl ve diğer insani yetenekleriyle, dönüştürdüğü doğanın içinde yetişen, gelişen doğal bir varlıktır. Bu faaliyetler içinde, ancak kendi yarattığı evrende kendisini ve yeteneğini keşfeden insan kendi bilincine varabilir (Marx 1993: 315-17). Dinin, “kalpsiz bir dünyanın kalbi”, insanların gündelik yaşamın acımasızlığından sığınabilecekleri bir liman olduğunu savunan (Giddens 2005: 532); aynı zamanda dinin “halkın afyonu”⁴ olduğu mecazını ortaya atan Marx (Wallace- Wolf 2004: 103), 1840’ların ortasında hızla ve kırıla kırıla değişen toplum dünyasında, halkın yaşadığı acı ve sefaletin yegane çaresi olarak din müsekkinini görmektedir (Atay 2004: 22- 23)⁵.

Din sosyolojisinin en önemli teorisyenlerinin bu savları, teodisenin, dinin sosyolojik analizinde en önemli kavramlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Herhangi bir dine inanan ve bağlanan insanların yaşadıkları acıları daha kolay atlatmalarında işlevsel olan teodise, kadın dindarlığının temadisinde gündelik yaşamda dinsel anlatı kanalıyla etkin hale gelmekte, kadınların dinselliklerinin inşasında önemli rol oynamaktadır.

Amaç

Araştırmanın temel amacı, kadınların dinsel anlatılardan faydalanarak gündelik hayattaki sıkıntılarla nasıl başa çıktıklarını, anlatıları yorumlayarak dinsel kimliklerini nasıl inşa ettiklerini ve eyleme yöneldiklerini anlamaktır.

Araştırmanın ikincil amacı, kadınların, dinsel kimlik inşasında anlatılar bağlamında hangi düşünsel ve eylemsel değişiklikleri hayatlarına geçirdiklerini anlamaktır. Bu süreçte ortaya çıkması muhtemel çelişkileri tespit etmek ikincil amacımıza içkindir. Araştırma sorunsalı, anlatıların yorumlanma ve eyleme dönüşme şekline bağlı olarak Weberyan kavramsal çerçevede analiz edilecektir.

Çalışmada ulaşacağımız sonuçların, kadın dindarlığının inşasında ve temadisinde etkin olan faktörlerin sosyolojik analizine katkı yapacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma sorunsalı için ihtiyaç duyduğumuz veriler, onlara ilk elden ulaşma imkânını bulduğumuz katılımlı gözlem (Yıldırım ve Şimşek 2011:170) yoluyla elde edilmiştir. Toplumsal aktörlerle sosyolog arasında devamlılığı olan ve derinlemesine sağlanan bir etkileşimde veriye ulaşmayı amaçlayan bu yöntemle (Göle 1998) elde edilen veriler, anlayıcı/ yorumsamacı yaklaşım (Çiftçi 2003) ve söylem analiziyle incelenecektir.

Belli bir kültürün, kendine özgü bir dille oluşturulmuş toplumsal yapının içine doğan insan varlığı, içine doğduğu bu ortamda belirli anlam kategorileri ve kavramlarla karşılaşır. Dilin

⁴ Marx’ın cümlesinin tamamı şöyledir: “Dinsel sıkıntı, aynı zamanda hem gerçek sıkıntının ifadesi hem de gerçek sıkıntıya karşı protestodur. Din, ruhsuz bir durumun ruhu olduğu kadar, ezilmiş yaratığın iniltisi, kalpsiz bir dünyanın kalbidir de. Din, halkın afyonudur” (Atay 2004: 24).

⁵ Bu bakış açısı, Marx’ın din taraftarı olduğu sonucunu çıkarmaz; gerçek şudur ki, Marx’a göre din, bir yandan sömürü ve sınıf çelişkilerini kamufle eden bir söylem, diğer taraftan ezilenlerin ve yoksulların içinde bulundukları sefaletle bir katlanma yoludur (Atay 2004: 24).

kendi muhtevasından kaynaklanan bu anlamlar, kavramlar ve kategoriler aynı dili paylaşan insanlar tarafından gündelik yaşam içinde yeniden üretilir ve değiştirilir. Bu bakımdan dile verdiğimiz önem onun sadece linguistik yapısıyla ilgili değildir; dilin bu özelliği onun gramer yapısıyla ilgili kurallarından daha öteye geçerek söylemlere odaklanmamızı sağlar (Hall 2001). Hayatımızın merkezi bir parçası olan söylem (Potter ve Wetherell 2004), bir yöntemden daha çok teorik bir bakış açısı ve metodoloji (Nikander 2008), cümlelerin ötesinde, dilin kendine özgü olmayan örneklerini içeren sosyal uygulamaların daha geniş bir aralığı (Schiffrin vd. 2008) olarak tanımlanır. Söylemin çok karmaşık bir gerçeklik olduğunu, ona farklı yöntemlerle ve farklı düzeylerde yaklaşmamız gerektiğini savunan Foucault, bilginin ve söylemin sistematik inşasını, toplumsal pratikle üst üste bindirilmiş dil sistemleri olarak kavramlaştırmıştır (Urhan 2000: 19-20). Dilden dile aktarılan ve söylemi yansıtan bilginin özelliği, ne görmek ne de gözetmek değil, yorumlamaktır. Yazı'nın, Eskilerin, yolculuklara ilişkin anlatılanların, efsane ve hikâyelerin yorumlanmasıyla üretilen söylemlerin her birinden, onun bir gerçeği ilan etme hakkını ortaya koyması istenmektedir (Foucault 2001: 78). Ortaya koyulan bu gerçek, özellikle dinsellik ile ilgili konularda, kutsala dayanması bakımından muhataba doğrudan etki edecek ve onun eylemlerini dönüştürmesini sağlayacaktır (Fidan 2015a)⁶.

Vasıtasıyla kendimizi ve şeyleri ifade ettiğimiz dilin bir zamansallığı ve öznelliği olamadığı gibi, bir dünyası da yoktur. Konuşan bizler için dil bir obje değil, ilişki kurucudur. Cümlelerin temel birimi olan söylem, her zaman bir şey hakkındadır; betimlemek, anlatmak ya da temsil etmek zorunda olduğu bir dünyaya gönderme yapar (Ricoeur 2009: 98-99). Dolayısıyla söylem analizinin temel argümanı düşüncelerin akışına yön veren gücü tanımlamaktır (Chafe 2001). Söz konusu tanımlama, anlamaya talip olan araştırmacının, sosyal aktörü sosyal aktörün zihnindeki şekliyle anlamaya yönelmesiyle mümkün olabilecektir, çünkü ulaşılan sonuçların nesnel olabilmesi için bu yönelim zorunludur (Çiftçi 2003: 28).

Söylem analizinin *açıklayıcı repertuvarlar* (söylemsel kaynaklar), *özne pozisyonları* (Willig 2008) ve *ideolojik ikilemler* (Billig ve ark. 1988) olmak üzere üç analitik ilgi odağı vardır. *Açıklayıcı repertuvarlar*, konuşma metninde aynı kişilerce inşa edilmiş metinler arasında tekrarlanan özür, dayanak gösterme, meşrulaştırma, ikna etme vb. gibi açıklayıcı repertuvar işlevlerini gösteren temalar, metaforlar, imajlar ve kalıplardır; temel sorunsalın çözülmesinde dayanak noktası olan bu işaretler araştırmacı tarafından tespit edilir (Potter ve Wetherell 1988). *Özne pozisyonları*, açıklayıcı repertuvarları yapan sosyal aktörün tespit edilmesiyle ortaya çıkar (Willig 2008). Bir nesneyi sağduyunun kararsız, çelişkili ve ikili yapısıyla inşa eden konuşmalar ise *ideolojik ikilemleri* ortaya koyar (Billig ve ark. 1988).

Katıldığımız sohbetlerde kanaat önderi tarafından anlatılan dinsel anlatıların⁷ nasıl yorumlandığını ve bu yorumların kadınların dinsel gündelik yaşamlarının farklı kategorilerinde nasıl yer aldığını anlamaya çalıştık. Bilgi edinme sürecimizde genellikle antropolojik araştırmalarda uygulanan araştırmacı kimliğini gizleme (Karasar 2005; Sencer 1978) yoluna gitmedik; kadınlardan biri gibi davransak da sohbet grubundaki kadınlar genellikle araştırmacı

⁶Kadın dindarlığının inşasında dinsel anlatıların etkisini incelediğimiz “The Role of a Religious Narrative in the Foundation of Female Piousness: Legitimization of Hierarchical Relations” adlı çalışmada, müntesiplerin, karizmatik dinsel otoriteye / şeyhe mutlak itaat etmelerini sağlamaya yönelik bir dinsel anlatının benzer yöntemle yorumlandığı ve eylemselleştiği tespit edilmiştir (Fidan, 2015a).

⁷ Sohbet toplantılarında kadınların eğitiminde işlevsel olan dinsel anlatılar hem anlatıcılar hem de dinleyiciler tarafından *menkıbe* diye adlandırılmaktadır. Ancak çalışmada incelediğimiz metin, dinsel anlatının çerçevesinin menkıbeye göre daha geniş olması nedeniyle *dinsel anlatı* kavramıyla ifade edilecektir. Dolayısıyla *menkıbenin* kavramsal içeriği bu çalışmanın sınırlarına dahil değildir.

kimliğimizin farkındaydı⁸. Katılımlı gözlem sürecinde ses kaydı yapmadık, sohbetler sırasında ve sonrasında notlar alarak verilerimizi kaydettik.

Araştırma sorunsalının örnek olarak seçtiğimiz dinsel anlatı bağlamında analizine geçmeden önce, veri kaynağımız olan sohbet toplantılarıyla ilgili bir parantez açmak yerindedir. Çünkü kadınların dinsel kimlik inşalarında etkisi olduğunu savunduğumuz dinsel anlatıların anlatıldığı, yorumlandığı ve eyleme döküldüğü ortamlar sohbet toplantılarıdır.

Bilinç Yükseltme Faaliyeti *Sohbet* ve Kimlik İnşası

Sohbet toplantılarını yöneten ve dinsel *hakikatleri* dinleyicilere anlatan, bir bakıma onları eğitime misyonu üstlenen anlatıcılar, küçük kadın grubu tarafından önemsenen, kendilerine danışılan ve itaat edilen kadınlardır. Bu kadınlar, tabi olunan dinsel sistemin en üstündeki kanaat önderi tarafından yetkinliği kabul edilen ve eğitim görevi yapması konusunda onaylanan kişilerdir; bu yüzden onlar da dar dairede *kanaat önderi* olarak isimlendirilebilir. *Sohbet*, aynı inanca sahip olan kadınların bilişsel ihtiyaçlarının yanında ruhsal tatmin ihtiyacını giderdikleri sosyal faaliyetlerdir (Fidan 2015). Kadınların birlikteliğinde, yapılan faaliyetler esnasında meydana gelen vecd (Güngör 1998) duygusu, başka bir tabirle manevi lezzet, kadınların dine ve dinî faaliyetlere yönelmesinde, dindarlık eylemlerini sürdürmesinde önemli bir etkidir (Fidan 2015). Sosyal grupların üyeliğiyle belli oranda değişikliğe uğrayan dini tutum ve inançlar üstünde (Argyle ve Hallahmi 2004; Aybey, 2015), kendine özgü eğitim yöntemleri gözlemlenen sohbetlerin etkisi büyüktür. Dinsel metinlerin okunduğu, yorumlandığı ve muhataplarına aktarıldığı (mediation) sohbetlerde, dinsel konuların teoriden pratiğe geçiriliş şeklini temellendirmek için anlatılar oldukça işlevseldir⁹. Dinsel anlatıların bireysel dindarlığın gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli katkıları olduğu (Kayıklık 2014: 193; Hökelekli 2013: 299) bilinmektedir. Kadınlar arasındaki bu bilgi alışverişinde anlatıcı -> anlayıcı gibi bir etkileşim gerçekleşmekte (MacKinnon, vd. 2007; Rucker, vd. 2011; Kenny 2012a; Kenny 2012b), anlatıların yorumları dolayımıyla anlayıcı/ dinleyici kadınlara ulaşmaktadır (Preacher and Hayes 2004). Bu süreçte ortaya çıkan refleksif ürün (Fuhrman and Oehler 1986) dinleyici sosyal aktörler tarafından çok da sorgulanmadan benimsenmekte ve onlar bu bilgileri toplumsal davranışları “icra etmekte” kullanmaktadırlar (Giddes 2003: 56). Nihai anlamda anlatıcının anlatıya bağlı olarak çıkardığı eylemsel pratikler *dindar kadın* kimlik inşasında önemli rol oynamaktadır.

Kişiler veya gruplar arası ilişkilerde inşa edilen kimlik, ontolojik ve özsel bir gerçekliğe sahip değildir (Bilgin 2007: 35). Kimlik, toplumsal olarak inşa edilen, onaylanan ya da hiç değilse tanınan kendine dair anlamalar bütünüdür; kişinin belli bir değerler kümesiyle uyum içinde olmasında, bazı zihinsel modellerin veya ön kavrayışların yardımıyla verileri yorumlayışında ve onlara belli parametrelerde tepki göstererek davranmasında etkindir (Schick 2001: 17- 18). Sürekli inşa edilen, asla tamamlanamayan kimlik, değişime açık olduğunun farkındadır ve kimliğin inşası inişli çıkışlı dönemleri içeren bir süreçtir (Kellner 2001:195-196). Kadın sohbetlerinde inşa edilen dindar kadın kimliği, grubun kendisini sürdürmesinde işlevsel olan bakış açısıyla ve buna bağlı eylemsellikle bütünleştiği oranda kolektif dinsel kimliğe ait olabilecektir. Kolektif dinsel kimliğin

⁸ Araştırmacı kimliğinin katılımlı gözlem yapılan kadın grubu tarafından bilinmesi kadınların doğal davranmamasına neden olabilir, ancak araştırmacı kimliğinin gizlenmesi bilimsel etiğe uygun değildir. Araştırmacının tesettürlü giyinme biçimi ve grubun yaptığı dinsel ritüellere (namaz) katılımı grubu rahatlatmış, ortaya çıkması muhtemel dezavantajı büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.

⁹Katıldığımız sohbet toplantılarının hemen hepsinde *sohbetler* dinsel anlatılarla desteklenmektedir, ancak kadın gruplarının anlatıları yorumlama biçimleri farklıdır. Fark, sözlü kültüre ait bu anlatıların bazı kadın gruplarında yalnızca bir ibret vesikası olarak ele alınması, bazılarında ise anlatılar temelinde eylemsellik dersi çıkarılmasıdır. Bu çalışmada dinsel anlatıların ikinci ele alınıp biçimleri incelenecektir.

inşasıyla fertlerin kimlik inşası karşılıklılık içinde kendisini üretmekte, uyumu bozan göstergeler grup aidiyetine gölge düşürmektedir. Araştırmadaki temel sorunsalımız bütün bileşenleriyle bu süreç değil, bu süreçte katılan kadınların kimlik inşasında dinsel anlatıların nasıl işlevsel olduğudur.

Araştırmanın bu kısmında, sohbet toplantılarında anlatılan ve yorumlanan, yapılan yorum bağlamında kendisinden eylem ödevleri çıkarılan teodiseyle ilgili bir dinsel anlatı incelenecektir.

Söylemsel analiz

Anlamli bütünliklere ayırarak incelediğimiz metin küçük farklılıklarla sadece kadın sohbetlerinde karşılaştığımız bir anlatıdır; analiz edeceğimiz metne kitap, dergi gibi basılmış bir eserde karşılaşmasak da, bu, onun yalnızca sözlü kültürün bir ürünü olduğu anlamına gelmemelidir.

Zamanın birinde, bir derviş ve arkadaşı “hak sohbeti” ederek dağ bayır gezerken yorulurlar ve dinlenmek için yüksek bir tepede konaklarlar. Neden sonra tepenin alt tarafındaki yolda bir manzara belirir. Bir süvari elindeki kırbacını şaklatarak atını dehlemekte, önünde bir adam kovalamaktadır. Bütün gücüyle süvariden kaçan zavallı adam yorgunluktan ve korkudan perişan görünmektedir. Dervişin arkadaşı manzarayı görünce heyecanlanıp atın önünden kaçan adamcağızı kurtarma çaresine bakarken, derviş kılını bile kıpırdatmaz. Bunun üzerine adam öfkelenir, “bir de okkalı okkalı laflar eder, imanlı/ merhametli geçinirsin, şu adamcağızın hali karşısında kılın bile oynamadı” diyerek dervişe çıkışır. Derviş ise tebessüm ederek “seyret de gör” der. Bir süre sonra atın önünde koşan adam perişan bir vaziyette yere kapaklanır, kusmaya başlar, neden sonra adamın kusmuğundan koskoca kara bir yılan çıkar. Süvari, adamın yılanı kustuğunu gördükten sonra orada oyalanmaz, onu kendi haline bırakıp gider. Derviş arkadaşına, “gördün mü, süvarinin derdi adamla değil karnındaki yılanlaymış” der.

Dinsel anlatının anlatıcı tarafından yorumlanması şu söylemsel kategoriler izleğinde yapılmıştır:

-Gündelik yaşamdaki hadiseler görüldüğü gibi değildir.

- İnsan günahkâr ve eksik bir varlıktır; sıkıntılar onu bu günahlardan temizleme ve eksikliklerini tamamlama işlevi görür.

-İnsanların sıkıntıları onların kişisel özelliklerine göre farklılaşır.

Gündelik yaşamdaki hadiseler görüldüğü gibi değildir

Fenomenolojik sosyolojinin, “hiçbir şey görüldüğü gibi değildir” temel argümanı (Çiftçi 2003:121) çözümleyebileceğimiz bu ifade, farklı kelime dizinleriyle ifade edilse de kadınlar arasındaki kullanımında *hikmete*¹⁰ dayanmaktadır. Dinsel anlatının ele alınış şeklindeki genel yaklaşım, anlatıyı sözlü anlamlarının ötesinde içerdiği metaforik bağlamda, ifade edilmek istenen anlam kategorisine göre ele almaktır. Dinsel anlatıda dinleyenleri teyakkuza sevk eden öncelikli konu, insanlara *hakikati* ulaştırmakla görevli bir mürşidin yardımı ihtiyacı olan bir insan karşısındaki umarsız tutumudur. Ancak dinleyici topluluğu, anlatıdaki mürşidin, insanlara *doğruyu* göstermek için vazifeli kılınmış aşkın özelliklere sahip *makbul bir kul* olduğuna inanmaktadır. Çünkü kadınların bilişsel ve duygusal süreçlerinin dinsel bilgi ve vecd duygularıyla yeniden düzenlendiği sohbet toplantılarında mürşitlerle ilgili bu inanç inşa edilmekte, eğitim faaliyeti bu inşanın devamı şeklinde yürütülmektedir. Ayrıca anlatıcıyı dikkatle dinleyen kadınların, mürşidin tavrını “umarsız” bulmalarına karşın eleştirel bir davranış örüntüsü, jest ve mimik izhar etmemeleri araştırmacının bu bilgiye ulaşmasındaki önemli verilerdir. Sohbet katılan kadınların anlam

¹⁰ Hikmet, "mevcudatın hakikatlerini bilip hayırlı işler yapma sıfatı" anlamına gelmektedir (Yeğin 1983:221).

dünyalarında sorgusuzca yer eden mürşitlerle ilgili bu inanç ve düşünceler, gündelik hayattaki öğrenme edimleri sırasında ulaştıkları bilgilere¹¹ de dayanmaktadır. Dolayısıyla anlatının dinleyicide ilk anda uyandırdığı duyguya çok da itibar etmeden, görünenin arka planındaki görünmeyen şeyin ne olduğuna ilişkin merak uyandırılmakta, böylece *hikmeti arama* söyleminin inşasına bağlı olarak *hadiselerdeki hikmeti arayan kadın* kimlik inşası gerçekleştirilmektedir. Özellikle eğitim düzeyi yüksek olan kadın gruplarında söz konusu “hikmet arayışı”na verilen önem, kadınlar arasındaki karşılıklı konuşmalardan kolaylıkla anlaşılabilir¹².

İnsan günahkâr ve eksik bir varlıktır; sıkıntılar onu bu günahlardan temizleme ve eksikliklerini tamamlama işlevi görür: Metaforik bir yöntemle dinleyicilere aktarılan anlatı, dinleyiciye ulaştırılmak istenen *hakikatler* bağlamında çözümlenmektedir. Yorumu göre süvari, Allah’ın dilemesiyle hikmetli bir amaca yönlendirilmiş neden ve vasıta. Bu, insanların eğitilmesinde Allah tarafından uygun bulunan herhangi bir şey olabilir: Hastalık, iflas, zalim bir koca veya kayın valide, hayırsız bir evlat, merhametsiz ve bencil bir işveren vd. Yorumu göre, insan varlığını gündelik hayatındaki rutininden çıkaracak, ona sıkıntı verip mutsuz edecek her şey *süvari* olarak kodlanabilir.

Yılan, *kulların* iradeleriyle veya iradeleri dışında yaptıkları yanlışlıklar, günahlar, yanlış yönelimler ve hepsinin ötesinde insan *nefsidir*. Yorumda, insan varlığının kendi şahsına münhasır doğasına (fıtrat) dikkat çekilmekte, her insanı doğru yoldan ayırıp yanlış yola götürecek tehlikelerin farklı olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre insanlar birbirinden farklıdır ve biri için *tehlike* olabilecek bir uyarı/ bir durum diğeri için aynı şeyi ifade etmeyebilir. Bu vurgu, insanların birbirini kınamasına engel olmada bir gerekçe olarak sıklıkla yinelenmekte, dinleyicilere “din kardeşini küçümseme” gibi bir *günahtan* uzak durmaları önerilmektedir. Kişisel özelliklerine göre farklılık gösteren bu eksikliklerin yanında, insanların tamamında var olan temel düşman *nefstir*¹³; dolayısıyla *nefs*, sosyal çevresindeki insanlarla her hangi bir olumsuzluk yaşamadığı halde neden başına sıkıntıların geldiğini anlamaya çalışan sosyal aktöre verilecek en etkili cevaptır. Çünkü *nefs*, “muhakkak ki *nefs* mutlaka şerri emreder”¹⁴ ayetinin de gösterdiği gibi bütün insanların en büyük düşmanıdır. Metaforik anlatının devamında, Yaratıcı tarafından imtihana sokulan insanın,

¹¹ Kadınların dinî bilgiye ulaşmak için başvurdukları kaynaklar arasında kitle iletişim araçları ve medyada yapılan programlar ağırlıklı bir öneme sahiptir (Akşit vd. 2012: 413). Özellikle televizyon programlarının kadınların dinî bilgiye ulaşmasında işlevsel olduğu gözlenmektedir. Mesela Prof. Dr. Nihat Hatipoğlu’nun Ramazan aylarında sunduğu iftar ve sahur programlarından başka ATV’de yayınlanan *Dosta Doğru* adlı programı, hem çeşitli dinî konular anlatarak hem de izleyici sorularına cevap vererek toplumu bilinçlendirmeyi hedeflemektedir. Hatipoğlu’nun programlarının yüksek reyting seviyesi medyada farklı şekillerde yer almıştır (Radikal/ 05. 08. 2013). Yine Beyaz TV’de yayınlanan *Cemalınur Sargut ile Aşka Yolculuk* adlı program, benzer amaçla yapılan ve izleyicilerden büyük ilgi gören programlardan biridir; program 2011 yılından beri yayınlanmaktadır. Farklı televizyon kanallarında ve Lalegül TV’de yayınlanan Cübbeli Ahmet Hoca’nın programları da Türk toplumunda en çok izlenen programlardan biridir. Bunun yanında dinsel bilgilere ulaşmada gazetelerin de işlevsel olduğu bilinmektedir. Cübbeli Ahmet Hoca’nın Vahdet Gazetesindeki soru/ cevap köşesine gösterilen ilgi bu bilginin dayanaklarından yalnızca biridir. <http://www.haberturk.com/haber.asp?id=162947&cat=140&dt=2009/08/03>. (Erişim tarihi: 27. 04. 2015)

¹² Mesela, “bugüne kadar hep yüzeyde kalmışsınız, derini görememişiz halbuki hakikat orda gizli”, “bunları sıradan menkıbeler olarak dinlememek lazımdır, her hikayede bir gerçek gizli” gibi ifadeler *hikmet arayan kadın* kimlik inşasını gösteren söylemlerin bazılarıdır. Veya “bunları annelerimizden hep kuru kuru ‘sabrediceksin cenneti kazanacaksın’ mantığı içinde dinledik ama konu ne kadar farklıymış, konuyu iyi anlamak lazım” gibi cümleler, kadınların kendilerini *hikmet arayan kadın* kimlik inşasıyla geleneksel İslâm yaklaşımından ayırdıkları ifadelerden örneklerdir.

¹³ Nefsin sınırlandırılması Kur’ana dayanmaktadır ve üç ayrı ayette yer alan nefsin üç tanımı Müslümanların nefse ilgili bir teori oluşturmalarına rehberlik eder. *Nefs-i emmare* (12/53), düşmanların en kötüsüdür, fakat bu nefis temel niteliklerine yönelik yapılacak bir mücadeleyle (büyük cihat) eğitilebilir. Böylece eğitilen nefis, Batılı bilinç kavramından çok da uzak olmayan *nefs-i levvame* (kendini kınayan nefis, 75/ 2) haline gelir. Ve son olarak da *nefs-i mutmainne* (itminana kavuşan nefis, 89/ 27) haline ulaştıktan sonra geri çağırılır. Herkes beden ve ruh/ nefsten yaratılmıştır, bu bağlamda İslâm insanların dinin kuralları önünde eşit yargılanacağını söyler, ancak kendisini söz konusu eğitim sürecinden geçirebilen bazı insanlar üzerlerinde daha fazla bereket taşırlar ve “mübarek” diye anılırlar (Schimmel 2004: 236).

¹⁴ Kur’an-ı Kerim, sure: 12/53.

bünyesinde yer alan *manevi yılanlardan* kurtulma görevinin kaçınılmazlığı ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla *hadiselerdeki hikmeti arayan kadın* kimlik inşasının devamında, bu bakış açısıyla *aydınlanarak* kendisiyle ilgili keşifler yapan insan için *nefse karşı mücadele etme, kulluk imtihanını kazanma* söylemlerinin inşası söz konusudur. Bu söylemlerin inşası doğal bir zorunlulukta (nefse karşı) *mücadeleci insan* kimliğinin inşasını beraberinde getirmektedir¹⁵.

Süvarinin acımasız görünen bir ısrarla önündeki adamı kovalaması, yorumda *mutlak hayır* olarak kodlanmakta ve bu yaklaşım gündelik hayattan örneklerle temellendirilmektedir:

-Amansız bir hastalığa yakalanan hastasına ameliyat olması için baskı yapan doktor;

-iyi bir okul kazanmak isteyen öğrencisine yoğun bir ders çalışma programı yükleyen öğretmen;

-çok kıymetli bir zanaatı öğrenmek isteyen çırağına kılı kırk yardırان zanaatkâr zalim olmaktan öte merhametli ve işinin ehli meslek erbabıdır; eylemleri mutlak hayırdır.

Yorumda, adamın yılanı kusmasından sonra süvarinin çekip gitmesi incelikli bir *tevhit hakikati* olarak kodlanmakta ve dinleyicilerin bu hakikati içselleştirmesi beklenmektedir. Buna göre, başımıza gelen hadiselerde rol oynayan şahısların *hakikat* noktasında bir etkisi yoktur; onlar ezeli kudret tarafından *kulların* terbiyesi için görevlendirilmişlerdir. Bu bağlamda görünenin arka planında rol oynayan görünmeyen kudret eline dikkat çekilmekte, vesilesiyle acı ve sıkıntı çekilen sosyal aktörler gerçek suçlu durumundan çıkarılmaktadır. Bu, dinleyicilerin en fazla direnç gösterdiği noktalardan biridir. Bu yaklaşımla, kendisine devamlı haksızlık yapan kocasının “temize çıkarıldığı” duygusuna kapıldığını söyleyen kadınlardan birinin “şimdi onun hiç mi suçu yok, siz her şeyi bana yüklediniz” veya herhangi bir *imtihanı* olmamasına karşın “bu iş Nasreddin Hocanın ‘hırsızın hiç mi suçu yok’ demesine döndü” ifadeleri kadınların gösterdiği direncin işaretçileridir. Sosyal hayatın farklı güzergâhlarında insan ilişkilerinde sıkıntı yaşayan kadınların bu tavrı uğultulu grup içi konuşma şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Ancak anlatıcı, bu noktada beliren direnç noktalarını gündelik hayattaki örneklerle veya gruptaki kadınlardan birinin grupça bilinen bir deneyimi üzerinden kırmaya yönelmektedir:

“Ameliyat gerektiren bir hastalığa yakalandığınızda ve ameliyat olmaya karar verdiğinizde ne yaparsınız? Gider işin ehline teslim olursunuz. Sonrasında doktorun işine karışır mısınız, tabi ki hayır. Peki, ameliyat sonrasında çektiğiniz onca acı ve sıkıntı için doktorun sizi kestiği neşteri suçlar mısınız? Yani o sadece neşter... Onu kullanmaya doktor karar verdi ve kullandı. (vurgu) Bunun için doktoru suçlar mısınız? Zaten ona kendinizi teslim eden sizsiniz yani. İşinde yanlış yapma ihtimali olan bir doktora bile bütün gövdenizi teslim ediyorsunuz da hata yapmaktan münezzeh Allah’a nasıl teslim oluyorsunuz?”

Farklı açılımlarla ifade edilebilen bu mantık örgüsü dinleyiciyi büyük ölçüde ikna eden bir edimsöz gücüne sahiptir¹⁶. Analizin Weberyan kavramsal çerçevede yapılmasının önemli nedenlerinden biri, anlatıcının *hakikatleri* dinleyiciye ulaştırma şeklinin tam bir rasyonalizasyon¹⁷

¹⁵ Kayınvalidesinden devamlı kötülük gören bir kadının izhar ettiği durum, *mücadeleci insan* kimlik inşasının en belirgin örneklerinden biridir. Kadın, “nefsine boyun eğdirmek” için kayınvalidesine “iyi davranma” ödevini almıştır, ancak bunu başaramamaktan yakınmaktadır. “Kendime telkin edip duruyorum, ‘burayı aşamazsan hiç bi yeri aşamazsın’ diyorum, ama nefsiime söz geçiremiyorum, bakalım sonum ne olacak” şeklindeki ifadeler söz konusu kimlik inşasının en bariz örneklerinden biridir.

¹⁶ J. Austin ve J. Searle’ in öğretilerinde, belli bir iletişim ortamında, edimsöz veya söyleyerek yapma fiilini belirleyen niyet ya da bu fiilin yapılabilme değeri; bir söylenim ya da sözcelemin anlamından ve göndergesinden ayrı olarak taşıdığı üçüncü değer (Cevizci 2003: 129).

¹⁷ Fikirlerin aklı açıklanmasını, tanımlanmasını ve sistemleştirilmesini içeren rasyonalizasyon, normatif kontrol ve yaptırımları içerir. Söz konusu fikirlerin teolojik referansı, insan eylemlerinin hedef-amaçlı olmasını gerektirir. Bu,

olmasıdır. Gündelik hayatın en bilindik alanlarından verilen örneklerle bir inanma ve düşünme biçiminden eylem biçimine dönüştürülen *teslimiyet*, herkesin sahip olması gereken bir *duruş* olarak kodlanmaktadır. Bu bağlamda inşa edilen *teslim olma*, *işin ehline müdahale etmeme* söylemleri ve buna bağlı olarak *teslimiyet sahibi insan* kimlik inşası gerçekleştirilmektedir¹⁸.

Anlatıda süvariden kaçamayan ve sonunda içindeki yılandan kurtulan kişinin hikâyesi anlatılmaktadır, ancak anlatı, kapsamında olmayan durumlar bazında da ele alınmaktadır. Süvarinin önündeki adamın çok hızlı olduğu ve kaçabildiği durumlar imtihandan kaçılmayacağı vurgusuyla yine gündelik hayattaki örnekler ışığında şöyle yorumlanmaktadır:

“Bir üniversite öğrencisini düşünün, dördüncü sınıfa gelmiş ama birinci sınıftaki zor bir dersten, diyelim ki matematikten kalmış olsun. Öğrenci yani “matematik zor ben bunu yapamam” deyip kaçmış, çalışmamış ama sonuç olarak kaçması ona fayda sağlamamış. Sonuçta diplomasını almak için yıllar sonra yeniden üniversiteye geri dönmüş olsun. Matematik dersinin hocası değişmiş olsa bile dersin içeriği değişmediği için başka bir hocanın elinde yine aynı içerikten sınava girecek bu öğrenci... Aynı içerikten... (şiddetli vurgu)”

Hadiselerden veya sınavlardan kaçmanın mümkün olmadığı düşüncesini içeren bu yaklaşımda *sınavdan kaçamama* söylemi ve buna paralel olarak *sınavdan kaçamayan insan* kimlik inşası yapılmıştır. Bu düşünme biçimi, genellikle kocasıyla problem yaşayan kadınlarla ilgili konularda işlevselliğini korumaktadır. Aile bütünlüğünün korunmasında işlevsel olduğu gözlenen bu yaklaşımda, konunun analizi sırasında yapılan özne konumlandırması dikkat çekicidir. Sohbet, ilk evliliğini eşinin ailesiyle ilgili sorunlar nedeniyle sonlandıran bir kadının yeni evliliğinde de benzer sıkıntılarla karşılaşması somut bir örnek olarak analiz edilmiştir. Konunun analizinde *görünenin arkasındaki görünmeyeni anlamamakta ısrar eden ve yanlış yapan kadın* özne konumu, *hadiselerle hikmetle bakan kadın* özne konumunun tam karşısına inşa edilmiştir. Anlatıcının tatlı sert ifadelerle uyardığı kadın, konuyla ilgili *doğru* davranan başka kadınlardan örnek verilerek eğitime çalışılmaktadır. Eğitimde üstünde durulan asıl tema, sorunun eş değiştirmek veya sıkıntı kaynağı olan ortamdan kaçmak değil, bireysel düşünceyi ve tavrı değiştirmek olduğudur; buna göre nihai anlamda bu evlilik de sonlandırılıp başkasıyla evlenirse *kulun* karşısına benzer bir *soru* çıkacaktır.

Gözlemlediğimiz eğitim yönteminde dikkati çeken başka bir nokta, gündelik hayattaki örneklerle sağlaştıran yorumlardaki rasyonel dizgenin dinleyicilerin itirazını ortadan kaldırmadaki başarısıdır. Takip edilen rasyonel izlekte, İnsanın kendi kemaline ulaşması yolunda karşılaştığı acı ve sıkıntılar, bunlara neden olan olaylardan ve aktörlerden bağımsızlaştırılmakta, doğrudan ilahi iradeye dayandırılmaktadır. Anlatının yorumunda geline son noktada, dinleyicilerin görünenin arka planındaki görünmeyen aşkın güce teslim olmaları ve onun tarafından kullanılan *aracılara* takılmamaları önerilmekte, buna bağlı eylemsel düzenlemeler yapılmaktadır.

insan eylemlerinin “kontrol hiyerarşisine” bağlı olmasını ve bu hiyerarşinin kültürel düzlemde konumlanmasını da gerekli kılar. Rasyonalizasyonun belki de konumuzla ilgili en önemli özelliği, güdüsel taahhüt içermesidir. Söz konusu fikirler sadece sosyal ve davranışsal kalıpları değil, bunların uygulanması için gerekli olan güdüsel tür ve düzeyleri içerir (Weber 2012: 38-399).

¹⁸ Gruptaki kadınlardan birinin konuyla ilgili anlattığı deneyim, söz konusu kimlik inşasının önemli göstergelerinden biridir. Kızıyla yaşadığı sorunlardan çok acı çektiğini anlatan kadın, hocasının tavsiye ettiği bakış açısını kullandığında kızına karşı geliştirdiği “yanlış tavrını ve duruşunu” fark ettiğini, yaşadığı *imtihanın* sonucundaki kazanımın “her şeye değdiğini” vurgulamaktadır. Kadının, “Biz acele ediyoruz, yalnızca kendi bildiğimiz *doğru* diyoruz, görevimizi yapıp Allah’a dayansak her şey hallolucak.” cümlesi, üstesinden gelinmesi gereken *yanlışlığın* bireysel olmadığına ve kadınlar arasındaki yaygınlığına işaret etmektedir. Bunun yanında, “iyi ki bu sorunları yaşamışım, yaşamasaydım hocamın dediği gibi karnımda bir cerahatla kalmış olucaktım, yani kendimi yanlış yere haklı görürcektim halbuki şimdi...” ifadesi, kadının idealize ettiği erdem etğini kısmen de olsa içselleştirdiğini ve bundan duyduğu memnuniyeti göstermektedir.

Eylemsel düzenleme, dinleyicilerin yaşadığı sıkıntılarda sıkıntıya sebep olan aktörleri aradan çıkarıcı niyet ve davranış örüntüleri içermektedir:

Kayınvalidesinden çile çeken bir kadına, kayınvalidesinin Allah tarafından görevlendirilen bir memur olduğu düşüncesini taşıyarak veya bu düşünceye kendisini zorlayarak “ona çok iyi davranma” ödevi verilmiştir. Kadın, bu ödevin kendisindeki manevi yılanları öldüreceğine inandığını, buna rağmen kayınvalidesine kendisinden istenilen düzeyde iyi davranmadığını ifade etmiştir. Kadında, düşünce ve eylem farklılığının neden olduğu çelişkili durum açıkça gözlenebilmektedir. Ne bünyesindeki *manevi yılanları* öldürmek için kayınvalidesinin bir aracı olduğuna inanmaktan vazgeçebilen ne de kendisine öğütlediği gibi davranabilen kadın, “aşamıyom işte bi türlü, kadının yaptıklarını unutup da ‘anneciğim’ diyemiyom...” gibi sözlerle içine düştüğü çelişkiyi izhar etmektedir. Bu örnekte, eski düşünce ve eylem kalıplarını yapı sökümüne uğratarak yeni bir kimlik inşasına yönelen bireyin kendisini yeniden inşa sürecindeki bocalamaları belirginleşmekte, sosyal aktör grupta yükselen değerler doğrultusunda -kendisine zor gelse de- mücadeleyi sürdürmeye yönelmektedir.

Kocasının haksız davranışlarına maruz kalan bir başka kadına, yaptığı iyi davranışları/ hizmeti Allah’a yaptığını düşünerek ve buna niyet ederek çok iyi davranması ödevi verilmiştir. Söylediğine göre kadın, kocasına karşı en ufak bir sevgi ve saygı hissetmemesine rağmen –sırf Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak ve içindeki *manevi yılanları* öldürebilmek için- kocası işe giderken onun çoraplarını giydirmeye yeltenmiştir. Bu, aslında kadının sıklıkla yaptığı, ancak o dönemde kocasının eziyetleri iyice arttığı için yapmayı bıraktığı bir *hizmet*ti. Kadın, yaptığı *ödev* sonrasındaki duygu ve düşüncelerini şöyle anlatmıştır:

“Aslında yani içim o kadar kırılgan ki... Bırak çoraplarını giydirmeyi yüzünü göresim bile yok ama dedim ‘Allah’ım ben seni istiyorum senin rızana talibim’... Böyle eğildim çoraplarını giydireyim diye ayağıyla beni bi tepti ki, giydirtmedi çoraplarını... O an... O an sanki ben Onunla (Allah) buluştum... Öyle bi lezzet öyle bi huzur vardı ki o anda... (sonra öfkeli bir tonla) Giydirmessen giydirme!.. Sanki ben onun kokmuş çoraplarına hevesliyim... Orda ben içimdeki sıvrılığın (nefs) eridiğini ne bileyim içimin yumuşadığını hissettim mesela yani hiç küçüldüğümü hissetmedim, tabi ki o kurumlandı şişindi kendisini bi şey sandı, benim onun önünde eğildiğimi sandı. Halbuki... (derin bir iç çekiş)”

Sosyal aktörün eşiyle yaşadığı deneyimini grup içinde aktarışı, onur kırıcı bir durumdan kaynaklanması muhtemel utanç duygularından bağımsız görünmektedir. İnanan insan için manevi zirveye çıkma merdiveni olan *nefsle* (Schimmel 2004: 236) girilen mücadeleyi ortaya koyan bu ifadeler, kanaat önderi tarafından memnuniyet duygularıyla onaylanmakta, kadının görünüşte onur kırıcı olan davranışından (eşine çorap giydirme) ziyade o davranışı yaparken taşıdığı niyet (Allah rızası) nazara verilmektedir. Sosyal aktör, duygu ve düşüncelerinin rağmına “kendisine kötülük yapana iyi davranma/ *nefsini* ezme” niyetiyle eyleme yönelmiş, bu süreçte içinde bulunduğu çelişkili duruma rağmen düşünce/ eylem birlikteliğini sağlama yoluna gitmiştir. Kanaat önderinin tavsiyesi doğrultusunda yapılan eylemin devamında ortaya çıkan ruhsal huzur ve dinginlik, muhtemelen kadının elde etmeyi umduğu manevi kazanımla doğru orantılı tezahür etmiştir. Dindar kadınların bilinç yükseltme programları olarak tanımlanabilecek olan *sohbet*lerde gerçekleştiğini öne sürdüğümüz kimlik inşası, bu örnekte belki de en belirgin şekliyle ortaya çıkmaktadır. Örnekte, o ana kadar belli değerler sistemiyle inşa edilen ve o haliyle onaylanan kimliğin yeni değerler sistemiyle yapı sökümüne uğratıldığı, idealize edilen insanî durumun kazanımında ciddi çaba sarf edildiği görülmektedir. Sosyal aktör, kimliğin sürekli inşa edilebildiğinin ve bu bağlamda değişime açık olduğunun farkındadır, dahası düşünce ve eylem birlikteliğinin öncesiyle sonrası

arasındaki farkın bilinçli tespiti¹⁹ ona bu inşada güç vermektedir. Kadınların bu noktada işaret ettikleri *özgürleşme* kavramı dikkat çekicidir; buna göre, asıl özgürlük nefse tutsak olarak onun istediği her şeyi yapmaktır; özgürlük ise, nefsin kibrinden çıkarak kendisini Allah'ın beğenisine sunmaktır. Gözlemediğimiz örnekte, kadının toplum tarafından “aşağı, küçük düşürücü” olarak kodlanan bir eylemi sırf kutsala dayanarak yapması, onu toplumun değer yargılarından bağımsızlaştırarak özgürleştirmiştir.

İnsanların sıkıntıları onların kişisel özelliklerine göre farklılaşır: Yoruma göre, insanların farklı özellikleri onların gündelik hayattaki *imtihanlarını* belirleyen önemli bir etkidir. İnsanoğlunun farklılıkları yalnızca fiziksel özelliklerini ve ekonomik durumunu içermez; insanların zaafları, ihtiyaçları ve yönelimleri de kendine özgüdür. İnsanı en iyi onu yaratanın bilebileceğinin sıklıkla vurgulandığı anlatsal süreçte, insanların kendine özgürlüğünün *imtihanlarını* da kendine özgü kılacağı vurgusu hakimdir. Bu *hakikat* yine gündelik hayattaki örneklerle rasyonel bir dizgede ortaya konulmaktadır.

“Her hastalık farklı şekillerde tedavi edilir mesela bi kanser hastalığını grip gibi tedavi edemezsiniz... Yine basit bi üşütme için ameliyat yapılmaz. Bazı hastalıklarda iyi beslenme önerilir kimindeyse hasta diyetle sokulur. Bazen işte duyuyoruz aynı hastalık bile hastaya göre tedavi ediliyormuş, kiminde öyle kiminde böyle ortaya çıkıyormuş hastalığın belirtileri... Bunları biz bilemeyiz ancak o hastalığın ehli olan doktor bilir (vurgu). Doktor işinde ehildir ve niyeti hastasını tedavi etmektir (vurgu). Biz bu süreçte doktora karışabilir miyiz? Hayır...”

İnsanın başına gelen hadiseler sebebiyle Tanrı'nın haklılaştırıldığı (Okumuş 2006: 92) bu ifadeler dinleyiciler tarafından tam kabul görmekte, bu bakış açısını yakalamanın ve ona göre davranmanın zorluğu yinelenmektedir. Kadın grubunda *imanın şuuruna* varmadan yaşanan *imtihanlar* için pişmanlık duyguları tezahür etmekte, ancak *nefsi* aşmanın çok zor, hatta bazı durumlar için imkânsız olduğu genel kabul görmektedir. Kadınların yaşadığı sıkıntıların çeşitliliği onlardaki *manevi yılanların* çeşitliliğine işaret olduğu için, kadınların yönelttikleri eylemler de farklılaşmaktadır.

Grupta şahit olmadığımız ancak gruptaki bir kadın tarafından anlatılan konu, bu farklılığa bir örnektir. Sohbetlerde genellikle kadınlara eşlerinden gelen eza ve sıkıntılara sabretmeleri tavsiye edilmektedir. Ancak sohbet hocası, kocası tarafından sürekli eziyet gören sessiz bir kadına “kendisini savunmasını ve sesini çıkarmasını” öğütlemiştir, çünkü hocaya göre kadının sessizliği Allah'a dayanmayı içeren bir duruş değil çaresizlikten gelen bir tavidir. Kadınlarca benimsenen bakış açısına göre, kadın Allah'a dayanarak kendisini savunmayı ve ses çıkarmayı öğrenmelidir. Bahse konu meseleyi aktaran kadına, “kadın kendisini savunduğunda ve ses çıkardığında sabırsız olmuş olmayacak mı” diye sorduk. Kadının “susarak da sabretmiş olmuyor zaten, hani bu senin dediğin annelerimizin savunduğu sabır; ‘ses çıkarmıyorsun, dayanıyorsun’ falan... İyi güzel de kadının korktuğu kocası, Allah değil ki... Kalp yanlış yerde yani” cevabı, anlatıcının bakış açısıyla tutarlı bir kimlik inşasını göstermektedir. Son tahlilde, dinsel anlatının yorumunda inşa edilen *sıkıntıya sabretme, Allah'ın hükmüne razı olma, nefse uyup meydana terk etmeme* gibi söylemlerin düzenin (genellikle yuvanın) devamının sağlanmasında, sisteme gelecek eleştirel ve çatışmacı girişimlerin baştan engellenmesinde işlevsel olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma sonuçlarına geçmeden önce, bu çalışmanın sosyal bilimsel alanda hangi boşluğu dolduracağına ve literatüre yapacağı katkıya değinmenin önemli olduğunu düşünüyoruz. Katılımlı gözlem yoluyla elde ettiğimiz verilerin sosyolojik analiziyle ulaştığımız sonuçlara dinsel

¹⁹ Fark, idealize edilen eylem sonucunda sosyal aktörün elde ettiğine inandığı manevi kazanım ve hissettiği manevi duygulardır.

metinlerdeki kitabî bilgilerle de ulaşmak mümkündür. Ancak din sosyolojisinin temel amacı, araştırma konusu olan dinin özünün ne olduğunu değil, dinin ve sunduğu yaşam biçiminin insan yaşamında nasıl etkin olduğunu, başka bir deyişle özünde soyut bir kavram olan dinselliğin gündelik hayat pratiklerinde nasıl tezahür ettiğini anlamaktır (Weber, 2012). İnsanların tercihlerine sunulan din tektir, ancak din(ler)in yorumlanma ve yaşanma biçimleri toplumların özelliklerine göre değişiklik göstermektedir (Mardin, 2005). Dolayısıyla İslâmî metinlerde Tanrının haklılaştırılmasını öngören çok sayıda ibare olmasına karşın (Taş ve Cengiz, 2015), teodisenin insan, kendi örneğimizde kadın yaşantılarında tezahür ediş şekli din sosyolojisi bakımından ayrı önem taşır. Bu yüzden, antropolojik değeri olan bir katılımla kadınların dinselliği deneyimleme biçimlerini anlamaya çalışmak ve araştırma sorunsalını yaşamsal pratikler temelinde çözümlemek dinin sosyolojik analizine katkı sağlayıcıdır.

Sonuç

Toplumların kültürel bagajlarının önemli argümanlarından olan dinsel anlatı, insanı salt olgusal gerçeklikten özgürleştirerek sembolik anlam dünyasına götürmekte, ulaşılan bu düşünsel alan insanın nöropsikolojik işlevlerini sağaltıcı etki yaptığı gibi erdeme ulaşma noktasında rehber işlevi görmektedir. Bu bakımdan dinin sosyolojik açıklamalarında tartışılmaz bir yeri olan dinsel anlatının, dindar kadın kimliğinin inşasında ve eyleme yönelmesinde azımsanmayacak rolü vardır.

Çalışmanın konusu olan dinsel anlatı Tanrı'nın haklılaştırılması anlamına gelen teodiseyle ilişkilidir. Teodise, insanların başka yollarla kurtulamadıkları günah duygusundan kurtulmalarında, bu ve öteki dünyaya ilişkin umutlarının artmasında sığınılan bir limandır. Yapılan araştırmada, uhrevi kurtuluşa ermek isteyen kadınların gündelik yaşamdaki acı ve sıkıntılarıyla baş ederken, ölüm ötesinde ulaşacakları ödüle bağlı olarak düşünme ve davranış pratikleri geliştirdikleri görülmüştür. Bu, katıldığımız sohbet programında takip edilen yönetsel dizgede şöyle ortaya çıkmıştır.

Öncelikle, anlatının ilk anlamında uyarılan olumsuz duygu ve düşünceler, anlatıdaki temel karakter olan mürşidin üstünlüğü bağlamında hikmetli düşünmeye dönüştürülmekte, görünenin arkasında gizlenen *hakikati* anlama, başka bir deyişle hikmeti arama konusunda farkındalık oluşturulmaktadır. Farkındalık oluşturmak, dinleyiciye ulaştırılmak istenen mesajın olması gerektiği gibi ulaştırılmasında en önemli basamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü farkındalık, o güne kadar sürdürülen yaşam tarzındaki *zararlı ve gereksiz* bilgilerin/ davranış örüntülerinin tespitini sağlar.

İlk adımın desteklendiği ikinci adımda, anlatının metaforik yorumlanmasıyla *nefsin* en büyük düşman olduğu ve bu en büyük düşmanla mücadele etmenin insan için taşıdığı önem vurgulanmaktadır. Bu basamak en az birincisi kadar önemlidir, çünkü *nefsin* hayattaki en büyük düşman olduğuna inanmak ve onunla mücadele etmeye ikna olmak, bireyin bilinçli davranış örüntüsü geliştirmesinin veya eski yerine yeniyi inşa etmesinin ilk şartıdır. *Nefsle* mücadele etmenin kaçınılmazlığı bağlamında inşa edilen *mücadele söylemi*, beraberinde *mücadeleci insan kimliğini* getirmektedir. İnşa edilen kimlikten yapması beklenen davranış örüntüsü, 'kendisinden devamlı kötülük gördüğü için sevmediği kişilere iyi davranmak' olarak tespit edilmiştir. Anlatı dizgesinde rasyonel bir zorunlulukta kendisini dayatan *mücadele söylemi*, çektiği sıkıntılardan yakınmak ve vasıtasıyla sıkıntı çektiği insanlara kötücül düşünceler beslemek yerine, kadınları, ben'in/ *nefsin* isteklerine karşıt tavır geliştirmeye yöneltmektedir. Kadınlara önerilen bu davranış örüntüsü onları zorlamakta, ancak onlar zihinsel süreçlerinde kendi benlerini (nefs) yenmeye ikna oldukları için genellikle geri adım atmamaktadırlar.

Hadiseleri yaşarken çekilen zorlukların ve acıların *temizlenme/arınma ameliyesi* olarak meşrulaştırıldığı rasyonalizasyon süreci, *teslimiyet söylemi* paralelinde *teslimiyet sahibi insan*

kimlik inşasını getirmektedir. *Nefsini* yenmek için mücadele etmeye karar veren ve buna yönelen sosyal aktörün karşılaştığı başka bir uğrak olan bu inşa, en az öncesi kadar zorlayıcı görünmektedir. Çünkü teslimiyet, ‘çekilen acıların içinde görevini yapıp Aşkın’ın taktirini beklemeyi’ gerektirmektedir; beklemek ise zordur. Bu yorum doğrultusunda kızıyla arasındaki sorunları çözmeye yönelen bir kadının kendi deneyimlerinden aktardıkları, sürecin kadınlar için zorluğuna ve sosyal aktöre sağladığı kazanımlara işaret etmektedir. Sohbetlerde geliştirilen düşünce örgüsünü kabul eden, kızıyla yaşadığı deneyimlere dayanarak teslimiyetin kendisini geliştirdiğini ve *hayra* ulaştırdığını iddia eden kadın, önemine işaret edilen eğitimin işlevselliğinin önemli bir göstergesidir.

Konunun analizinde tespit edilen düşünme/ davranma biçimlerine uygun duruş sergilemeyen müttesiplerin idealize edilen tipin tam karşısında konumlandırılması, dinsel gruplarda misyonu koruma yöneliminin bir işareti sayılabilir. Savunulan düşünme ve inanma biçimlerinin doğruluğunu kabul etmesine rağmen kendisinden beklendiği gibi davranamayan birey, düşünce/ inanma ve eylem farklılığından doğan çelişkili bir sürece girmektedir. Ben’inin üstesinden gelemeyen ancak ikna olduğu düşünme biçiminden de vazgeçemeyen sosyal aktör, ne eskide olduğu gibi kalabilmekte ne de yenide idealize ettiği hale dönüşebilmektedir. Değer ve inanma biçimlerinin savurduğu bu kararsız kimlik özelliği kadınların pek çoğunda mevcuttur, çünkü kadınlarda ben’in üstesinden gelmenin/ *nefsi* yenmenin mutlak anlamda mümkün olmadığı inancı hakimdir.

Anlatının yorumundaki rasyonel dizgede, sıkıntıya sebep olan failin aradan çıkarılarak fiilin kutsala dayandırılması iki farklı sonuç ortaya koymaktadır. Öncelikle, *nefsine* hakim olma idealindeki sosyal aktörün insanî duygularını aşarak faile sadece aracılık rolü yüklemesi, *nefse* belli ölçüde galebe çalarak Aşkın’la bütünleşme bakımından aktörün manevi duygusunu tatmin etmektedir. İdealize edilen insanlık durumuna mutlak anlamda ulaşmak mümkün görülme de, bireyin kendi rağmına yaptığı eylemler hedefe ulaşma yolunda onu güçlendirmektedir. Eşine karşı hissettiği bütün olumsuz duygulara rağmen, ona çorap giydirme gibi görünüşte onur kırıcı bir eylemi deneyimleyen kadının deneyimini anlatırken izhar ettiği manevi tatmin durumu bu savımızın göstergesidir. Bundan başka, maruz kalınan olumsuz fiilleri doğrudan Aşkın’a dayandırarak failleri aradan çıkartma, toplumsal yaşamda düşmanlık, intikam gibi duyguların etkisini azaltması bakımından ‘düzeni koruyucu yönelimler’ olarak kodlanabilir. Aktardığımız örnekte, kadının, eşinin tavrıyla ilgili değerlendirmeleri savımıza dayanak olacak niteliktedir.

Son tahlilde, sohbet toplantılarında kadınların ve yaşadıkları olayların özelliklerine göre üretilen çözümler, toplumsal bütünlüğün bir parçası olan insanın kendine özgünlüğünün dikkate alınması bakımından önemlidir. Bu nokta, genellikle homojen özellikler taşıdığı düşünülen dinsel grupların heterojen yapısına işaret etmesi bakımından ayrıca dikkat çekicidir.

Yaptığımız araştırma sonucunda, Weber’in, dinin belirlediği davranış kalıplarına ulaşılacak pozitif sonuçları bağlamında yönelindiği tezi bir bakıma doğrulanmıştır. Kurtuluşa erme hedefine yönelen kadınların, kurtuluş için tespit ettikleri çıkış yollarını bulmada dinsel anlatılardan etkin olarak faydalandıkları açıktır. Dünya hayatındaki acı ve sıkıntılarla başa çıkmada yol haritası olarak kullanılan dinsel anlatılar, kadınların davranış örüntülerinin önemli kaynaklarından biridir. Kadınların dinsel gündelik yaşamlarında önemli rol oynayan *sohbetlerde*, dinsel anlatılar grubun temel ilkeleri ve bakış açısı doğrultusunda yorumlanmakta, bu yorumlardan çıkarılan davranış örüntüleri dinsel inşasında ve ikamesinde belirleyici olmaktadır. Metaforik bir yöntemle yorumlanan dinsel anlatı gündelik hayattan verilen örneklerle rasyonel hale getirilmekte, böylece dinleyenlerin hem bilişsel hem de duygusal anlamda doyurulmaları hedeflenmektedir. Bilişsel, düşünsel ve duygusal olarak belli ölçüde doyuma ulaşan kadınlar, kanaat önderinin yorumları paralelinde önerilen eylemsel pratikleri benimsemeye, onları dindar kadın kimliklerinin inşasında

katkı sağlayıcı unsurlar olarak kullanmaya yönelmektedirler. Kadınların kendi içlerine dönerek bireysel yanlışlıklarını fark etmelerine ve yanlışlıklarından arınma hedefine yönelik düşünsel ve duygusal yapılanmaları içeren *nefs terbiyesi*, söz konusu kimlik inşasının önemli bir bileşeni olarak belirginleşmektedir.

KAYNAKÇA

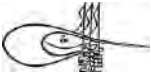
- Argyle, Michael & Hallahmi, Benjamin Beit (2004). “Dini Davranış Teorileri”. Çev. Ali Kuşat, Mehmet Korkmaz, İsmail Güllü, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, say,16.
- Akşit, Burhanettin; Şentürk, Recep; Küçükural, Önder; ve Kurtuluş, Cengiz (2012). *Türkiye’de Dindarlık*. İstanbul: İletişim Yay.
- Atay, Tayfun (2004). *Din Hayattan Çıkar*. İstanbul: İletişim Yay.
- Aybey, Salih (2015). “Karakterin Değişmesinde Din Eğitiminin Rolü”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 10/11 Summer, p. 201-214.
- Berger, Peter (2005). *Kutsal Şemsiye*. 3. Baskı. Çev: Ali Coşkun. İstanbul: Rağbet Yay.
- Bilgin, Nuri (2007). *Kimlik İnşası*. İzmir: Aşina Kitaplar.
- Billig, Michael ve ark. (1988). *Ideological Thinking in Everyday Thinking*. Sage: London.
- Cevizci, Ahmet (2003). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Chafe, Wallace (2001). The analysis of discourse flow. *The handbook of discourse analysis*, 671-687.
- Comstock, L. Gary (1993). The truth of religious narratives. *International journal for philosophy of religion*, 34(3), 131-150.
- Çelik, Celalettin (2007). “Teodisenin Sosyolojisi: Toplumsal Süreçlerle İlişkisi İçinde Teodise Konusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Bilimname XIII*,2, 37-66.
- Çiftçi, Adil (2003). *Nasıl Bir Sosyal Bilim*. Ankara: Kitâbiyât.
- Durkheim, Emilie (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. Çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ataç Yay.
- Fidan, Fatma Zehra (2015). *Modernlik ve Dindarlık Arasında Kadın*. İstanbul: OpsiyonYay.
- Fidan, Fatma Zehra (2015a). The Role of a Religious Narrative in the Foundation of Female Piousness: Legitimization of Hierarcial Relations. *The Journal of International Social Research*. Cilt. 8. Sayı. 37.
- Foucault, M.(2001). *Kelimeler ve Şeyler*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. 2. Baskı. İstanbul: İmge.
- Fuhrman, R. Ellsworth and Oehler, Kay (1986). Discourse Analysis and Reflexivity. *Social Studies of Science* (SAGE, london, Beerly Hills and New Delhi), Vol. 16, 293- 307.
- Fulford, Robert (2014). *Anlatının Gücü*. Çev. Ezgi Kardelen. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Giddens, Anthony (2003). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*. Çev. Ümit Tatlıcan- Bekir Balkız. İstanbul: Paradigma Yay.
- Giddens, Anthony (2005). *Sosyoloji*. Yay. Haz. Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yay.
- Günay, Ünver (2008). *Din Sosyolojisi*. 8. Baskı, İstanbul: İnsan Yay.

- Güngör, Erol (1998). *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Hall, S. (2001). Foucault: Power, Knowledge and Discourse. M. Wetherell, S. Taylor ve S. J. Yates (Ed.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis* (ss. 72- 82). London: Sage.
- Hökelekli, Hayati (2013). *Din Psikolojisi*. 10. Baskı. Ankara: TDV.
- Karasar, Niyazi (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 15. Baskı, Ankara: Nobel Yay.
- Kayıklık, Hasan (2014). *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*. 2. Baskı, Adana: Karahan Kitabevi.
- Kellner, Douglas (2001). Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası. Çev. Gülcan Seçkin. *Doğu Batı*.
- Kenny, A. David (2012a). *Mediation*. April, 3.) <http://davidakenny.net/cm/mediate.htm>. (13 Ekim, 2012).
- Kenny, A. David (2012b). *Reflections on Mediation*. University of Connecticut. <http://davidakenny.net/doc/orm.pdf>. (13 Ekim 2012).
- MacKinnon, P. David, Fairchild, J. Amanda ve Fritz, S. Matthew (2007). Mediation analysis. *Annual review of psychology*. 58, 593.
- Mardin, Şerif (2005). Turkish Islamic exceptionalism yesterday and today: Continuity, rupture and econstruction in operational codes. *Turkish Studies*,6(2), 145-165.
- Marx, Karl (1993). *1844 Elyazmaları*. Çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yay.
- Marshall, Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. 2. Baskı. Çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Nikander, Pirjo (2008). Constructionism and discourse analysis. *Handbook of constructionist research*. 413-428.
- Okumuş, Ejder (2006). *Toplumsal Değişme ve Din*. 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yay.
- Potter, Jonathan and Wetherell, Margaret (2004). Discourse analysis. *Handbook of data analysis*. 607-624.
- Preacher, J. Kristopher and Hayes, F. Andrew (2004). SPSS and SAS procedures for estimating indirect effects in simple mediation models. *Behavio Research Methods, Instruments, &Computers*. 36(4), 717-731.
- Ricoeur, P. (2009): Yorumların Çatışması. 1. Cilt. çev. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Roof, Wade Clark (1993). Religion and narrative. *Review of religious research*. 297-310.
- Rucker, D. Rucker; Preache, J. Kristopher ; Tormala, L. Zakary and Petty, E. Richard (2011). *Mediation Analysis in Social Psychology: Current Practices and New Recommendations*. Social And Personalty Compass 5/6 (2011): 359- 371. 10.1111/j.1751-9004.2011.00355.x.
- Schiffrin, Deborah; Tannen, Deborah and Hamilton, E. Heidi (Eds.). (2008). *The handbook of discourse analysis*. John Wiley&Sons.
- Schick, I. Cemil (2001). *Batı'nın Cinsel Kısıtı*. Çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

- Schimmel, Annemarie (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Searle, John (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. Çev. Muhittin Macit- Ferruh Özpilavcı. İstanbul: Litera Yay.
- Sencer, M. Sencer (1978). *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*. Ankara: TODAiE Yay.
- Taş, Fırat; Cengiz, Serpil Aygün (2015). “İnanç Sistemlerinden Reklamlara: Lüks Konut Reklamlarında Yaratılan Cennet.” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 10/10 Summer, p. 827-860.
- Teske, A. John (2006). Neuromythology: Brains and stories. *Zygon®*, 41(1), 169-196.
- Urhan, Veli (2000). *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- van Dijk, A. Teun (1998). *Ideology: A multidisciplinary approach*. Sage.
- Wallace, A. Ruth; Wolf, Alison (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas. İzmir: Punto Yay.
- Weber, Max (2006). *Sosyoloji Yazıları*. 8. Baskı. Çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yay.
- Weber, Max (2012). *Din Sosyolojisi*. Çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yay.
- Wetherell, Margaret (2001). Themes in Discourse Research: The Case of Diana. M. Wetherell; S.Taylor; Yates, S.(hz.) *Discourse Theory and Practice:A Reader*, s/14-28, London: Sage Publication.
- Willig, C. (2008). Foucaultcu Söylem Analizi. (çev.) Sibel A. Arkonaç. *Introducing Qualitative Research in Psychology*. Open University Press: London.
- Wetherell, Margaret; Potter, Jonathan (1988). Discourse Analysis and the Identification of Interpretative Repertoires. C. Antaki (Ed.). *Analysing Everyday Explanation*. London: Sage.
- Yeğin, Abdullah (1983). *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yay.
- Yıldırım, Ali,& Şimşek, Hasan (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yay.
- Yıldırım, Seyfullah (2015). “Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Tip ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına.” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 10/12 Summer 2015, p. 1261-1274.
- (<http://www.haberturk.com/haber.asp?id=162947&cat=140&dt=2009/08/03>). (Erişim tarihi: 27. 04. 2015)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Fidan, F. Z., (2015). “Kadın Dindarlığının İnşasında Dinsel Anlatıların Yorumlanması ve Eylemselleşmesi / Interpreting And Acting Of Religious Narratives In Counstruction Of Women’s Piety”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8715>, p. 323-344.

TÜRKİYE’NİN İLK ULUSLARARASI ORTAÖĞRETİM KURUMU: MUSTAFA GERMİRLİ ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ*

*İbrahim Hakan GÖVER***

*Hasan YAVUZER****

ÖZET

Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmelerin önemli toplumsal değişimlere neden olduğu bir süreç yaşamaktayız. Özellikle iletişim, haberleşme ve ulaşım alanında kaydedilen ilerlemeler sayesinde insanlar ve toplumlar arasındaki kültürel ve fiziki mesafeler ortadan kalkmıştır. Adına küreselleşme ve uluslararasılaşma dediğimiz bu süreç, toplumsal birikim ve unsurların (bilgi, eğitim, teknoloji, sermaye, fikir, ticari ürün, emek vb) kökeninden/kaynağından bağımsız olarak tüm dünyada serbestçe dolaşmasına neden olmaktadır.

Küreselleşen dünyada diğer her şey gibi eğitim faaliyeti de yerel ya da ulusal olmaktan çıkmış, binası, öğrencisi, öğretmeni ve ders müfredatıyla uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu trende bağlı olarak, Ülkemizde sadece yabancı uyruklu öğrencilerin devam ettikleri orta öğretim kurumları açılmaya başlanmıştır. Bu okullardan biri de Kayseri İli Kocasinan İlçesinde bulunan “Uluslararası Mustafa Germirli Anadolu İmam Hatip Lisesi” dir. Araştırmamızın konusunu teşkil eden bu okul, MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nün aldığı bir kararla 2006 yılından itibaren sadece yabancı uyruklu öğrencilere eğitim hizmeti vermeye başlamış ve böylece yabancı uyruklu öğrencilere lise düzeyinde eğitim veren Türkiye’deki ilk ve tek okul olmuştur.

Eğitimde uluslararasılaşmanın yaygınlaşmasıyla birlikte, ülkemizde ortaöğretim düzeyinde faaliyet gösteren uluslararası eğitim kurumlarının sayılarının kısa bir süre içinde artacağı kaçınılmazdır. Bu tespitten hareketle, bu makalede alanında bir ilk olma özelliği taşıyan Uluslararası Mustafa Germirli Anadolu İmam Hatip Lisesinin önemine ve eğitim faaliyetlerine dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Eğitim, Yabancı Uyruklu Öğrenci, Ortaöğretim Kurumu, Kayseri, Türkiye.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğr. Gör., Abdullah Gül Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, El-mek: hakan.gover@agu.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr

TURKEY'S FIRST INTERNATIONAL SECONDARY SCHOOL: MUSTAFA GERMİRLİ ANATOLIAN İMAM HATİP HIGH SCHOOL

ABSTRACT

We are living a process which rapid developments in science and technology have led to important social changes. Cultural and physical distances between people and societies have been disappeared due to the advancements particularly occurred in the fields of (tele) communication and transportation. This process, which is called globalization and internationalization, have given rise to the free movement of social elements and accumulations (knowledge, education, technology, capital, ideas, commercial products, labour and etc.) throughout the World regardless of their sources/origins.

Education, just like all other things, is no longer local or national in the globalized World. It has gained an international outlook with its buildings, students, teachers, instruction and curriculum. As a part of this trend, high schools which accept only foreign students have been started to appear in Turkey. One of such schools is Mustafa Germirli Anatolian İmam Hatip High School (AİHL), located in the province of Kayseri Kocasinan district. This school started to provide education only for foreign students as of 2006 with a decree taken by the General Directorate of Religious Education, Turkish Ministry of National Education. Hence, Mustafa Germirli AİHL has been the first high school in Turkey, providing education only for foreign students as of 2006.

With the expansion of internationalization in the field of education, the number of international high schools will inevitably rise in Turkey within a short period of time. From this fact, in this study, it was aimed to draw attention to the importance and the educational activities of Mustafa Germirli Anatolian İmam Hatip High School being the first international high school in the field of religious education.

STRUCTURED ABSTRACT

Globalism and internationalism are the two terms which have been frequently used recently. Actually, these terms are the social reflections of the technological advancements which were occurred particularly in the fields of (tele)communication and transportation. These technological advancements eliminated social and physical distances between people and societies. This resulted in the integration of different societies and people (globalism and internationalization). In a global World where “local” or “national” are excluded, all the institutions should be international in order to survive in the corresponding market and to compete with other institutions. So, schools are educational institutions and this is also valid for them. Actually these trend (internationalization and globalism) have led to some major structural and functional changes among the educational institutions in the world since 1980. More and more students have been studying abroad. According to the OECD, the number of foreign students enrolled in tertiary education outside their own countries risen to 4.4 million in 2010. This figure was 1.1. million in 1980. The

underlying reason of this growing movement is to study in a school providing better education with better conditions. This trend has affected not only higher, but also secondary educational institutions.

It can't be thought that Turkish schools will be out of this trend. In fact, there have been observed a gradual increase in the number of foreign students enrolled in Turkish Higher educational institutions since 1980. This is also valid for secondary schools in Turkey. Within this context, international İmam-Hatip High Schools, a common educational Project initiated by Turkish Ministry of National Education (MEB) and Turkish Religious Foundation (TDV), are the one which leads and contributes to the internationalization of Turkish Secondary Education. With this Project, international students are brought from various countries and enrolled in Religious Schools located various provinces of Turkey with non-refundable grants. As of 2015, there are 835 foreign students studying in Turkey and 986 foreign students graduated from these international Turkish schools. One of such international schools is Mustafa Germirli İmam-Hatip High School (Mustafa Germirli İHSS) located in Kayseri. This paper aims to introduce the importance and educational activities of this international high school in Turkey. Within this context, the history, student profile, educational activities and academic achievements of the school were examined.

International Mustafa Germirli İHSS, a boarding school located in Kayseri province, was founded in 1985. It consists of various educational, religious and social facilities such as school building, dormitory and application mosque. The school building was constructed by Mustafa Germirli, a philanthropist businessman of Kayseri. That's why it is called "Mustafa Germirli İmam-Hatip High School". The school is affiliated to the General Directorate of Religious Education, Ministry of National Education. It has been providing religious education to the students since 30 years. Throughout its history, the school was subjected to various educational applications. Among them, the most important ones are accepting only foreign students to the school as of 2006-2007 academic year and receiving "international school" status in 2013-2014 academic year. Thus, Mustafa Germirli İHSS became the first and the only international school which provided religious education to the foreign students between the years of 2006 and 2011.

The foreign students who study in Mustafa Germirli İHSS were bought in Turkey under the protocol signed between Turkish Ministry of National Education (MEB) and Turkish Religious Foundation (TDV). The purpose of the protocol is to provide religious education to the foreign students in international İmam-Khatip High Schools founded under the collaboration between MEB and TDV. Foreign students should meet some requirements to be able to be enrolled in Mustafa Germirli İHSS. The students who have these requirements should apply to Turkish embassies/consulates in their countries. Alternatively, they can apply to the program electronically (<http://lise-burs.diyanetvakfi.org.tr>). Following a preliminary selection, candidates are interviewed by a Turkish committee and enrolled in the school.

In the 2015-2016 academic year, 438 foreign students study in the Mustafa Germirli İHSS. These students came from 56 different countries located in Europe, Asia and Africa. There are total 41 teachers

Turkish Studies

who have at least a bachelor's degree in their own subject areas. They teach students from 9th through 12th grades. The subject areas they specialize are divided into two main categories: science/literature and religion. The first group includes mathematics, geometry, physics, chemistry, biology, geography, history, philosophy, English, Turkish philology, physical education and music. The second group includes Arabic, basics of Islam, history of Islam, Hadith, Islamic jurisprudence, Islamic interpretation, and comparative history of religions. The number of Turkish philology teachers are outweighed by the number of all other teachers in the school due to the fact that Turkish language is given to the students as a foreign language following the English. Teachers of Turkish language work with students individually or in groups to help them improve their Turkish skills particularly throughout the first year.

The work schedules of the school are as follows. There is a 8-month school year with a 3-month break during the summer. The school hours start in the morning at 08.20 and finish at 16.20 with a one hour lunch break. Each class lasts 40 minutes. The students are given a 10-minute break between consecutive classes. The students must attend all the classes and achieve a passing score at least 70 points over 100 (according to the protocol signed between the corresponding parties). About 700 foreign students were graduated from the Mustafa Germirli IHHS between the years of 2007 and 2015. Some of the graduates attended higher education on religious studies in various Turkish universities. These students were supported financially by the TDV. Apart from a successful completion of their academic program, the school has been awarded with various outstanding academic, sporting, social and educational achievements.

In conclusion, globalism and internationalism have changed the major elements of the education all over the world. Depending on this trend, international schools started to be opened in various cities of Turkey recently in association with the protocol signed between MEB and TDV. Mustafa Germirli Imam Hatip High School is the one of such international schools which accept mostly foreign students who came from various countries. Till the present day, lots of foreign students were enrolled in and graduated from this school.

Keywords: International Education, Foreign Student, High School, Kayseri, Turkey.

Giriş

Küreselleşme (globalleşme) ve uluslararasılaşma, son yıllarda adından sıkça söz edilir kavramlardan olmuşlardır. Aslında bu iki kavram, iletişim ve ulaşım alanında günümüzde yaşanan teknolojik gelişmelerin birbiriyle sıkı sıkıya ilintili toplumsal birer tezahürüdür. Zira teknoloji sayesinde kişiler ve ülkeler arasındaki mesafeler kısalmıştır. Mutlu'nun tespitiyle (2005) kültürel, ekonomik ve politik sınırların bir işlevi ve anlamı kalmamıştır (aktaran Coşkun ve Zöhre, 2014, s.499). Bu durumun kaçınılmaz sonucu ise, farklı toplumların birbiriyle bütünleşmesi (küreselleşme) ve kaynaşması (uluslararasılaşma) olmuştur.

Küreselleşme, insan ve insan toplulukları arasındaki ilişkiler ekseninde şekillenmektedir (Bayar, 2008, s.26) ve günümüzde âdeta toplumun her alanında görülen değişimi ifade eden “sihirli” bir sözcük haline gelmiştir (Altaş, 2005, s.62). “Yerel” ya da “ulusal” ın hükmünün kalmadığı “küresel” bir dünyada, hangi alanda (eğitim, ekonomi, ticaret, üretim ve benzeri) faaliyet

gösterirse gösterebilir bütün kurumlar ayakta kalmak ve pazarlarını genişletmek için dışa açılmak zorundadırlar. Eğitim de toplumsal bir kurumdur ve bu yönüyle küreselleşme ve uluslararasılaşma trendi dışında kalması düşünülemez.

Önceleri ekonomik anlam yüklenen ve işletmelerin faaliyetlerini ülke dışına taşıması olarak tanımlanan uluslararasılaşma kavramı (Erkutlu ve Eryiğit, 2001, s.150), zamanla diğer toplumsal kurumlar için de kullanılmaya ve tanımlanmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de eğitimde uluslararasılaşmadır. Jane Knight bu kavramı: “bir kurumun eğitim, araştırma ve hizmet fonksiyonlarına uluslararası ya da kültürlerarası boyut entegre etme süreci” olarak tanımlar (Knight, 2008, s.21).

Eskiden dış ülkeler, dini amaç ve beklentilerle başka ülkeler nezdinde azınlık ve misyoner okulları açardı (Biol, 2008, s.245). Günümüzde ise devletler, kendi iradeleriyle, sosyoekonomik amaç ve beklentilerle kendi topraklarında uluslararası okullar açmaktadır. Bu akım (eğitimde uluslararasılaşma), özellikle 1980’li yıllardan bu yana başta yükseköğretim kurumları olmak üzere tüm dünyada eğitim kurumlarında köklü yapısal değişikliklere ve dönüşümlere neden olmuştur. Artık, giderek daha fazla sayıda öğrenci kendi ülkesi dışında okumaktadır. OECD’nin verilerine göre yükseköğretimde okuyan uluslararası öğrenci sayısı 1980 yılında 1.1 milyondan 2010 yılında 4,2 milyona çıkmıştır (OECD Education at a Glance, 2014, s.34). Bu hareketliliğin temel nedeni, öğrencilerin daha iyi şartlara ve yeterliliklere sahip kurumlarda eğitim yapmak istemeleridir (Göver ve Yavuzer, 2015, s.1032).

Dünya yükseköğretim alanında gözlenen bu gelişmelerin yakın bir gelecekte ortaöğretim kurumlarına da sirayet etmesi kaçınılmazdır. Nitekim, pek çok Asya ülkesinden öğrenci yurtdışında yükseköğretim yapabilmek için öncelikle buralardaki ortaöğretim kurumlarına kayıt yaptırmaktadır. Bundan dolayı giderek artan sayıda aile çocuklarını küçük yaşlarda Batılı ülkelere göndermektedir (Farrugia, 2014, s.7). Ayrıca, bu yaşlarda yabancı dil öğrenimi daha etkilidir ve yapılan bir araştırmaya göre 8-12 yaşlar çocukların uluslararası ve kültürlerarası perspektif geliştirmeleri açısından kritik yaşlardır (Cushman ve Csoman, 2013, s.14).

Küçülen ve birbiriyle her alanda bütünleşen küresel bir dünyada, coğrafi konumu ne olursa olsun bir toplumun eğitimde uluslararasılaşmaya kayıtsız kalması beklenemez. Bu temayül, ülkemizde özellikle 1980’li yıllardan itibaren yükseköğretim alanında gözlenmeye başlanmıştır. Uluslararasılaşmanın kriterlerinden biri sayılan yabancı uyruklu öğrenci sayıları baz alındığında, Ülkemiz yükseköğretim kurumlarında okuyan öğrenci sayısı 1983’de 5.378 iken bu sayı 10 katı bir artışla Nisan 2014’de 55.000’e ulaşmıştır (Çetinsaya, 2014, s.151).

Bununla birlikte, bir ülkede eğitim sadece yükseköğretim kurumlarından ibaret değildir. İlköğretim ve ortaöğretim kurumları da eğitim sisteminin vazgeçilmez bir parçasıdır ve bu kurumların yükseköğretimde yaşanan uluslararasılaşmaya tepkisiz kalması beklenemez. Nitekim, ortaöğretim sistemimizde “uluslararası okul” kavramı son zamanlarda giderek yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ancak, literatürde bu kavram iki farklı anlamda kullanılmaktadır: 1) Okulun Uluslararası bir belgeye sahip olması, 2) Okulun uluslararası öğrencilere sahip olması. Uluslararası belge olarak en çok tanınan ve bilinen belgeler Uluslararası Bakalorya Programı (IBO)¹ ve Ortaöğretim Uluslararası Genel Sertifika Programıdır (IGCSE)² (Ateş, 2011, s.114). Bu belgeler, ortaokul ve lise öğrencilerine uluslararası tanınırlık sağlamaktadır. IBO içlerinde en yaygın olanıdır ve eğitim müfredatına evrensel ve kültürlerarası bir içerik kazandırmak amacıyla 1968 yılında hayata geçirilmiştir (Sezgin, 2014, s.83). 2015 yılı itibari ile IBO programı dünya

¹ IBO : International Baccalaureate Organization (1968)

² IGCSE : International General Certificate of Secondary Education (1988)

genelinde 2.437 (The IB Diploma Programme Statistical Bulletin, 2015, s.11); Türkiye genelinde ise 53 okulda uygulanmaktadır (www.ibo.org).

Uluslararası belgeye sahip olma dışında, bir okulun uluslararası öğrenci profiline sahip olması da o okula uluslararası bir hüviyet kazandırmaktadır. Zira farklı kültürlerden gelen öğrenciler okulun eğitim faaliyetini hem içerik hem de şekil olarak değiştirmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Milli Eğitim Bakanlığı ile (MEB) Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürlüğünün (TDV) ortaklaşa başlattıkları ve yürüttükleri “Uluslararası İmam Hatip Liseleri” projesi Türk ortaöğretiminin uluslararasılaşmasına öncülük eden ve katkıda bulunan projelerden biri olarak kabul edilebilir. Proje kapsamında, dünyanın değişik bölgelerinden yabancı uyruklu öğrenciler getirilmekte ve çeşitli illerde bulunan Uluslararası İmam Hatip liselerinde burslu olarak okutulmaktadır³. 2015 yılı itibari ile 835 yabancı uyruklu öğrencinin eğitim gördüğü bu okullardan şimdiye kadar 986 öğrenci mezun olmuştur (Yakup Söker, T. Diyanet Vakfı).

Tablo 1. Son 3 yılda yapılan başvuru ve alınan öğrenci sayısı.

Eğitim-Öğretim Dönemi	Başvuru Sayısı	Kabul Edilen Öğrenci Sayısı	Gerçekleşme Oranı
2015-2016	2.402	329	13,70
2014-2015	2.088	326	15,61
2013-2014	1.850	366	19,78
Toplam	6.340	1.021	16,10

Kaynak : Yakup Söker, Türkiye Diyanet Vakfı (2015).

Bu çalışma, bünyesinde barındırdığı öğrenci profili ile Ülkemizin ilk uluslararası ortaöğretim kurumu olma vasfını taşıyan Mustafa Germirli AİHL'nin⁴ önemine ve eğitim faaliyetlerine dikkat çekmeyi ve bu okulu eğitim ve sosyal bilimler camiasına tanıtmayı amaçlamaktadır. Çalışmada; Uluslararası Mustafa Germirli AİHL'nin tarihçesine, eğitim faaliyetlerine, öğrenci profiline, öğrenci kaynaklarına ve başarılarına ana hatlarıyla değinilmiştir.

Uluslararası Mustafa Germirli Anadolu İmam-Hatip Lisesi

Tarihçesi

Uluslararası Mustafa Germirli Anadolu İmam-Hatip Lisesi (AİHL), Kayseri ili Merkez Kocasinan ilçesindedir ve 1985 yılından bu yana öğrencilere eğitim-öğretim hizmeti vermektedir. Okulun arazisi Kayserili hayırsever Mustafa Kıranatlı tarafından MEB'e bağışlanmış; okulun binası ise yine diğer bir Kayserili hayırsever Mustafa Germirli tarafından inşaa ettirilmiştir.

30 yıldır Milli Eğitim Bakanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı bir İmam Hatip Lisesi olarak hizmet veren Mustafa Germirli AİHL, bu süre zarfında çeşitli eğitim uygulamalarına konu olmuştur. Bunların belli başlıları aşağıdaki gibidir.

- “1985-1986 eğitim-öğretim yılında Kayseri Merkez İmam-Hatip Lisesi bünyesinde ve onun bir şubesi olarak eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır.

- 1995 Aralık ayında Kocasinan Mustafa Germirli İmam-Hatip Lisesi adı altında müstakil bir yapıya kavuşturulmuştur.

³ 2007 yılında başlatılan MEB-TDV Projesi kapsamında, 2015 yılı itibari ile toplam 4 Uluslararası ortaöğretim kurumu hizmet vermektedir. Bu okullar, açılış tarihlerine göre, Uluslararası Mustafa Germirli AİHL (Kayseri/2007), Uluslararası Fatih Sultan Mehmet AİHL (İstanbul/2011); Uluslararası Mevlana AİHL (Konya Selçuklu/2012) ve Uluslararası Pendik Kız AİHL (İstanbul/2014) dir.

⁴ TDV'nin getirdiği yabancı uyruklu öğrenciler, önceleri Balıksir İHL ve Mersin Bozyazı İHL'de okutulmaktaydı. Ancak, yabancı uyruklu öğrencilerin Ülkemize resmi bir protokol dahilinde sistemli ve düzenli olarak getirilmeleri ilk kez 2007 yılında Kayseri Mustafa Germirli AİHL ile başlamıştır (Göver, 2013, s.36).

- 2004-2005 eğitim-öğretim yılına kadar sadece erkek öğrencilere eğitim hizmeti vermiştir.
- 2005-2006 eğitim-öğretim yılında kız öğrencileri de kabul ederek karma eğitime geçmiştir.
- 2006-2007 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün aldığı bir kararla sadece yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü bir kurum haline dönüştürülmüştür.
- 2007-2008 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde okula “Anadolu İmam-Hatip Lisesi” statüsü verilmiştir.
- 2011-2012 eğitim-öğretim yılı başında okula “Parasız Yatılı Devlet Okulu” statüsü verilmiştir.
- MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nün 06.03.2013 tarih ve 166727 sayılı yazısıyla okula “Uluslararası İmam Hatip Lisesi” statüsü verilmiştir. Halen bu statüsü devam etmektedir.” (Göver, 2013, s.42).

Yukarıdaki bilgilere ek olarak, MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü 2015 yılında aldığı bir kararla, Mustafa Germirli AİHL’ye uluslararası öğrencilerin dışında TEOG tercihi ile gelen Türk öğrencilerin de kayıt yapmalarına imkan tanımıştır. Böylece 9 yıllık uzun bir aradan sonra Okula 2015-2016 eğitim-öğretim yılında uluslararası öğrencilerin yanı sıra Türk öğrenciler de alınmıştır.

Okulun 30 yıllık eğitim-öğretim tarihi içinde bizim açımızdan önem ve özellik arzeden hususlar; Mustafa Germirli AİHL’nin 2006-2015 yılları arasında sadece yabancı uyruklu öğrencileri kabul etmesi ve 2013 yılında Okula “Uluslararası Okul” statüsü verilmesidir. Bu özellik, Mustafa Germirli AİHL’yi 2006-2011 yılları arasında⁵ sadece yabancı uyruklu öğrencilere lise düzeyinde eğitim veren Türkiye’deki ilk ve tek okul yapmıştır.

Okulun Fiziki Yapısı

Mustafa Germirli AİHL’de bir okul binası ile 2 pansiyon binası bulunmaktadır. Okulun tüm eğitim ve pansiyon hizmetleri bu binalarda verilmektedir. Bulunduğu alan itibari ile fiziksel olarak genişlemesi mümkün olmayan okulun mevcut binalarında zaman içinde çeşitli tadilat ve iyileştirmeler yapılarak kapasite artışı sağlanmıştır. Bununla birlikte, gerek okulun gerekse yurt binalarının ilk kurulduğu tarihten bu yana orijinal formunu muhafaza ettikleri söylenebilir. Son olarak, 2014 yılı Kasım ayında okula yeni yöneticilerin atanmasıyla birlikte, okul ve yurt binalarının fiziksel koşullarında ciddi iyileştirmeler yapılmıştır.

Okul binasında eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü dersliklerin yanı sıra kütüphane, konferans salonu, uygulama mescidi, teknoloji odası, etüt salonu, proje odası, harita odası ve bilgisayar odası gibi eğitim faaliyetlerini destekleyici çeşitli kapalı alanlar da bulunmaktadır. Bunların dışında, okulun idari faaliyetlerine tahsis edilmiş idareci ve öğretmen odaları, toplantı odası, memur odası, teknisyen odası, hizmetli odası, arşiv ve depo da okul binası içinde yer almaktadır.

⁵ 2011 yılında MEB-TDV projesi kapsamında 2.Uluslararası Okul olan İstanbul Fatih Sultan Mehmet Anadolu İmam Hatip Lisesi açılarak Türk öğrencilerin yanı sıra yabancı uyruklu öğrencilere de eğitim-öğretim hizmeti vermeye başlamıştır.

Resim 1. Okulun Genel Görünümü.

Kaynak: İ. Hakan Göver kişisel fotoğraf arşivi

Resim 2. Okul Binasının Giriş Katı.

Kaynak: İ. Hakan Göver kişisel fotoğraf arşivi

Mustafa Germirli AİHL çeşitli ülkelerden gelen uluslararası öğrencilere eğitim hizmeti verdiği için yatılı bir okuldur ve bu nedenle okul arazisi içinde öğrencilerin konaklamasını sağlayacak pansiyon binaları bulunmaktadır. Okulun pansiyon binası, A ve B blok olarak adlandırılan iki bloktan oluşmaktadır. Bu bloklar, sırasıyla 1986 ve 2006 yıllarında öğrencilere pansiyon hizmeti vermeye başlamıştır. Üst katları öğrenci yatakhane olarak kullanılan bu blokların alt kısımları personel/öğrenci yemekhanesi (A Blok) ve etüt merkezi olarak kullanılmaktadır (B Blok).

Pansiyon binalarının toplam kapasitesi 416 kişidir. Öğrencilerin yurttan rahat etmeleri ve güvenli bir ortamda kalmaları için her türlü imkân sunulmuştur: ısıtma doğalgaz sistemiyle sağlanmakta, odalara 7/24 sıcak su verilmekte ve öğrencilere 3 öğün yemek çıkarılmaktadır. Ayrıca 2015 yılı içinde okul yönetimi öğrencilerin kaldığı odalarda ciddi iyileştirmeler (odaların parke kaplanması, dolapların konulması vb) yapmıştır. Öğrenciler pansiyon binalarında şu an için 8 veya 10 kişilik odalarda kalmaktadır⁶ (Tablo 2).

Tablo 2: Pansiyon binasının öğrenci kapasitesi.

Blok	8 Kişilik Oda	Oda Kapasitesi	10 Kişilik Oda	Oda Kapasitesi	Toplam Oda Sayısı	Toplam Öğrenci Kapasitesi
A	18	144 Kişi	8	80 Kişi	26	224
B	24	192 Kişi	-	-	24	192
Toplam	42	336 Kişi	8	80 Kişi	50	416

Kaynak: Mustafa Germirli AİHL (2015)

Okulun imam hatip lisesi olması ve öğrencilerine din ağırlıklı eğitim vermesi nedeniyle okul arazisi içinde okul ve pansiyon binaları dışında bir de “uygulama camii” yer almaktadır. Kayserili işadamı ve hayırsever İhsan Büyükdag tarafından yaptırılan ve 1986 yılında hizmete açılan bu cami öğrencilerin okulda öğrendikleri dini bilgileri (cuma hutbesi okuma, müezzinlik veya imamlık yapma) uygulama fırsatı buldukları bir dini mekan işlevi görmektedir.

Öğrenci Kaynakları

Mustafa Germirli AİHL’de okuyan yabancı uyruklu öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) arasında imzalanan protokol kapsamında getirilmektedir. Protokolün amacı; “Milli Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı İşbirliği ile açılan Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liseleri ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı diğer okullarda öğrenim gören diğer uluslararası öğrencilerin eğitimi, Bakanlık ve Vakıf tarafından yurtdışında açılan veya açılacak

⁶ Açıldığı günden bu yana mevcut binasında hizmet veren okulda, özellikle pansiyon kısmı ihtiyaca cevap veremediği için yetkililer yeni bir arayış içine girmiştir.

olan okullarda eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi, Bakanlığa bağlı okullardaki öğrencilere milli ve manevi değerlerin aktarılması amacıyla sosyal-kültürel etkinliklerin planlanıp yürütülmesi, hafız öğrencilerin mesleki açıdan geliştirilmesi ve yetiştirilmesi, öğretim programları ve materyallerinin hazırlanması, başta öğretmenler olmak üzere insan kaynağının mesleki açıdan geliştirilmesi, karşılıklı personel desteğinin verilmesi konularında işbirliğinin sağlanmasıdır” (MEB-TDV protokolü, 2015, s.1)⁷.

Anılan protokol kapsamında ülkemize öğrenci getirilirken; öğrenci adaylarında belli kriterler aranmaktadır. Yabancı uyruklu bir öğrencinin Mustafa Germirli AIHL’de okuyabilmesi için aranan temel şartlar aşağıdaki gibidir

- “Türkiye'deki ilköğretim okulunun 8. sınıf seviyesine denk bir eğitim-öğretim kurumunu en az iyi derece (% 70) ile bitirmiş olmak,
- Geçerli bir mazereti olmaksızın ilköğretimden sonra öğrenimine iki yıldan fazla ara vermemiş olmak,
- Erkek olmak,
- Başvuru tarihi itibarıyla 17 yaşından gün almamış olmak,
- Ülkelerindeki öğrenimleri süresince disiplin cezası almamış olmak,
- Türkiye'de eğitim görmeye engel fiziksel ya da zihinsel bir sağlık problemi bulunmamak,
- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamak” (Göver, 2013, s. 49).

Yukarıda belirtilen şartları taşıyan yabancı uyruklu öğrencilerin ülkelerindeki dış temsilciliklerimize şahsen başvurmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, TDV'nin resmi web sitesinde bulunan bir link üzerinden de (<http://lise-burs.diyagnetvakfi.org.tr>) online başvurular kabul edilmektedir). Adaylar, oluşturulan bir komisyon tarafından ön eleme işlemine tabi tutulmakta ve bu elemelerin ardından ya ilgili ülkelere heyet gönderilerek yüz yüze görüşmelerle ya da video konferans aracılığı ile on-line görüşmelerle öğrenci seçimi ve kesin kayıt-kabul işlemleri yapılmaktadır (TDV International Imam Khatip High School Scholarship Application Guide, p.20).

Öğrenci Profili

Mustafa Germirli AIHL’de, 2015-2016 eğitim-öğretim dönemi itibarı ile toplam 56 ülkeden 438 yabancı uyruklu öğrenci eğitim görmektedir (Tablo 3).

2015-2016 Eğitim öğretim yılında okulda dünyanın farklı bölgelerinden çeşitli ülkelerin öğrencileri bulunmakla birlikte, Tablo 3’e göre öğrenci sayısı açısından ilk beş sırayı; 34 öğrenci ile Türkiye (% 7,7); 32 öğrenci ile Afganistan (% 7,3); 19 öğrenci ile Kırgızistan (% 4,3); 16’şar öğrenci ile Azerbaycan ve Tayland (% 3,6) almaktadır⁸.

Tablo 3 :Öğrencilerin sınıf bazında ülkelere göre dağılımı (2015-2016)

Sıra No	Ülke Adı	Öğrenci Sayısı				Toplam	Toplamda Payı (%)
		9.Sınıf	10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf		
1	Afganistan	2	11	8	11	32	7,31
2	Arnavutluk	2	9	-	-	11	2,51
3	Azerbaycan	1	4	3	8	16	3,65

⁷ Söz konusu protokol, MEB ile TDV arasında ilk kez 2007 yılında imzalanmıştır. Ancak, zamanla değişen ve gelişen koşullar göz önüne alınarak protokol 2011 ve 2015 yıllarında yeniden düzenlenerek yürürlüğe girmiştir.

⁸ Daha önceki yıllarda, okula Türkiye içinden ve Türk vatandaşlarından öğrenci kabul edilmediği için sıralamalar yabancı ülkeler arasında olmuştur. 2015-2016 eğitim öğretim döneminde okula Türk öğrenciler kabul edildiği için ülke sıralamalarına Türkiye de dahil edilmiştir.

4	Bangladeş	-	6	3	4	13	2,97
5	Benin	-	-	-	5	5	1,14
6	Burkina-Faso	1	-	5	9	15	3,42
7	Burundi	2	3	4	-	9	2,05
8	Cezayir	1	1	-	-	2	0,46
9	Cibuti	-	6	-	-	6	1,37
10	Çad	3	2	4	-	9	2,05
11	Çin	5	2	3	-	10	2,28
12	D. Kongo Cu. (Zaire)	3	4	-	-	7	1,60
13	Endonezya	3	2	2	-	7	1,60
14	Etiyopya	4	7	1	-	12	2,74
15	Fas	-	-	-	2	2	0,46
16	Fil Dişi Sahilleri	1	4	-	6	11	2,51
17	Gambia	1	-	-	1	2	0,46
18	Gana	-	1	-	4	5	1,14
19	Gine	-	-	-	4	4	0,91
20	Gine Bissau	1	-	1	-	2	0,46
21	Hindistan	2	-	-	-	2	0,46
22	Irak	-	-	8	-	8	1,83
23	İran	2	2	-	-	4	0,91
24	Kamerun	1	-	2	3	6	1,37
25	Kazakistan	2	5	2	-	9	2,05
26	Kenya	2	2	4	-	8	1,83
27	Kırgızistan	-	5	7	7	19	4,34
28	Liberya	2	-	2	10	14	3,20
29	Kosova	-	4	3	-	7	1,60
30	Malawi	2	-	-	-	2	0,46
31	Mali	-	-	-	10	10	2,28
32	Moğolistan	3	3	2	-	8	1,83
33	Moritanya	3	-	-	-	3	0,68
34	Mozambik	-	-	-	2	2	0,46
35	Myanmar	-	3	1	-	4	0,91
36	Nepal	-	2	1	-	3	0,68
37	Nijer	-	-	2	5	7	1,60
38	Orta Afrika Cum.	-	-	2	-	2	0,46
39	Özbekistan	2	-	-	-	2	0,46
40	Pakistan	2	2	7	-	11	2,51
41	Ruanda	-	9	2	-	11	2,51
42	Rusya	2	3	1	-	6	1,37
43	Senegal	-	-	3	-	3	0,68
44	Sierra Leone	3	-	-	-	3	0,68
45	Sırbistan	-	1	-	-	1	0,23
46	Sri Lanka	-	4	2	1	7	1,60
47	Sudan	-	-	2	-	2	0,46
48	Tacikistan	2	-	1	-	3	0,68
49	Tanzanya	4	1	2	-	7	1,60
50	Tayland	-	10	6	-	16	3,65
51	Togo	-	-	2	-	2	0,46
52	Türkiye	34	-	-	-	34	7,76
53	Uganda	3	10	9	-	22	5,02
54	Ürdün	-	1	-	-	1	0,23
55	Yemen	2	1	4	-	7	1,60

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

56	Zambiya	-	-	2	-	2	0,46
Genel Toplam		103	130	113	92	438	100,00

Kaynak : Mustafa Germirli AİHL (2015)

İdareci ve Öğretmenleri

Mustafa Germirli AİHL'de 2015-2016 eğitim öğretim dönemi itibarıyla 1 müdür, 1 Müdür Başyardımcısı ve 2 müdür yardımcısı olmak üzere toplam 4 idareci ve 41 öğretmen görev yapmaktadır. Branş dersi öğretmenleri branşları ile ilgili derslere; meslek dersi öğretmenleri ise İmam Hatip Liselerinde okutulan meslek derslerine girmektedirler. Okulda öğrencilere yabancı dil olarak Türkçe öğretildiği için Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin sayısal ağırlığı diğer öğretmenlerden fazladır (Tablo 4).

Tablo 4 : Öğretmenlerin branş bazında dağılımı (2015-2016)

Öğretmen Grubu	Öğretmen Sayısı	Toplamdaki Payı (%)
Branş Dersi Öğretmenleri	26	63,41
Meslek Dersi Öğretmenleri	15	36,59
Toplam	41	100,00

Kaynak : Mustafa Germirli AİHL (2015)

Eğitim-Öğretim Faaliyeti

Müfredat Programı ve Dersler

Mustafa Germirli AİHL'de dört yıllık Anadolu İmam Hatip Lisesi müfredatı uygulanmaktadır. Müfredat konusunda diğer okullardan tek farkı, Okulda öğrencilere yabancı dil olarak Türkçe öğretilmesidir. Bunun için bir hazırlık sınıfı öngörülmemiştir. Öğrencilere ilk yıl (9.sınıf) ağırlıklı olarak Türkçe dersi verilmektedir. İlerleyen yıllarda (10., 11. ve 12. sınıflarda), Türkçe dersi yerine öğrencilerin Türkçe bilgilerini pekiştirmeye yönelik Türk Edebiyatı, Dil ve anlatım gibi dersler verilmektedir. Bunun dışında okulda, İmam Hatip Liselerine özgü meslek dersleri, normal branş dersleri ve seçmeli dersler verilmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Mustafa Germirli AİHL ders programı (2015-2016)

Dersler	Ders Grubu	9. Sınıf ⁹		10.Sınıf	11.Sınıf	12.Sınıf	Toplam
		1.Dönem	2.Dönem				
Ortak Dersler	Türkçe	26	7	-	-	-	33
	Dil ve Anlatım	-	2	2	2	6	12
	Türk Edebiyatı	-	2	3	3	4	12
	Tarih	-	2	-	-	-	2
	İnkılap Tarihi	-	-	-	2	-	2
	Coğrafya	-	2	-	-	-	2
	Matematik	-	2	-	-	-	2
	Geometri	-	2	-	-	-	2
	Fizik	-	2	-	-	-	2
	Kimya	-	2	-	-	-	2
	Biyoloji	-	2	-	-	-	2
	Sağlık Bilgisi	-	1	-	-	-	1
	Felsefe	-	-	-	2	-	2
	Yabancı Dil	2	2	2	2	-	8

⁹ Okulda hazırlık sınıfı olmadığı için ilk sene 1. Dönem öğrencilere yoğun bir şekilde Türkçe dersi verilmektedir. 9. sınıfın 2. döneminde ise Türkçe dersi azaltılarak yerine AİHL müfredatındaki diğer dersler verilmektedir. Bu nedenle, 9. sınıf ders programı 1. ve 2. dönem olarak ikiye bölünmüştür.

	Beden Eğ./Müzik	2	2	2	2	1	9
	Trafik-İlk Yardım	-	-	-	-	-	-
	Toplam	30	30	9	13	11	93
Meslek Dersleri	Kur'an-ı Kerim	4	4	7-9	6	5-7	26-30
	Arapça	4	4	6-8	5-7	5	24-28
	Temel Dini Bilgiler	1	1	-	-	-	2
	Siyer	-	-	2	-	-	2
	Fıkıh	-	-	-	2	-	2
	Tefsir	-	-	-	-	3	3
	Karşılaştırmalı Dinler Tarihi	-	-	-	-	2	2
	Hadis	-	-	-	3	-	3
	Kelam	-	-	-	-	2	2
	Hitabet-Uygulama	-	-	-	-	3	3
	İslam Tarihi	-	-	-	-	2	2
	Toplam	9	9	9	15-19	16-18	22-24
	Seçmeli Dersler Toplamı	-	-	-	11-15	8-10	7-9
	Rehberlik-Yönlendirme	-	1	1	1	1	1

Kaynak : Mustafa Germirli AİHL (2015)

Tablo 5 incelendiğinde; Mustafa Germirli AİHL’de ilk yıllarda ortak derslere, son yıllarda ise meslek derslerine ve seçmeli derslere ağırlık verildiği görülmektedir.

Okulda dersler, sabah saat 08.20 de başlamakta ve öğleden sonra 16.20 de sona ermektedir. Tüm gün süren derslere 12.20-13.30 saatleri arasında öğle tatili nedeniyle ara verilmektedir. Cuma günleri, Cuma Namazından dolayı dersler öğleden sonra diğer günlerden farklı olarak 14.00’de başlamaktadır. Derslerin süresi kırk dakikadır ve ders aralarında on dakika mola verilir.

Okulun eğitim rutini içinde her hafta Pazartesi ve Cuma günleri istisnai bir uygulamaya yer verilmektedir. Okulun çok kültürlü yapısından kaynaklanan bu uygulama, bayrak töreni öncesi öğrencilerin ülke milli marşlarını her hafta alfabetik sırayla söylemeleridir (Resim 3).

Tablo 6 : Mustafa Germirli AİHL ders çizelgesi (2015-2016)

Dersler	Günler			
	Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe		Cuma	
	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış
1. Ders	08:20	09:00	08:20	09:00
2. Ders	09:10	09:50	09:10	09:50
3. Ders	10:00	10:40	10:00	10:40
4. Ders	10:50	11:30	10:50	11:30
5. Ders	11:40	12:20	11:40	12:20
Ö ğ l e T a t i l i				
6. Ders	13:30	14:10	14:00	14:40
7. Ders	14:20	15:00	14:50	15:30
8. Ders	15:10	15:50	15:40	16:20

Kaynak: Mustafa Germirli AİHL (2015)

Sınav Sistemi ve Sınıf Geçme

Mustafa Germirli AIHL de okuyan öğrencilerin sınıflarını başarıyla geçebilmeleri için “MEB Ortaöğretim Kurumları Sınıf Geçme ve Sınav Yönetmeliği” ne göre not ortalamaları 100 üzerinden en az 50 olmalıdır. Bununla birlikte TDV, MEB ile yaptığı protokolde yurtdışından getirdiği öğrenciler için belli seviyede başarılı olmaları şartını getirmiştir.

Kılık-Kıyafet Uygulaması

Mustafa Germirli AIHL de öğrenciler; kışın lacivert ve toprak rengi pantolon ile toprak rengi swet short ve yelek giymektedirler. Yazın ise öğrencilerin kıyafeti; lacivert ve toprak rengi pantolon ve toprak rengi tişört olmaktadır. Hava koşullarına göre öğrenciler okulda yazlık veya kışlık kıyafetlerini giymektedirler. Mustafa Germirli AIHL’de kılık kıyafet konusunda öğrencilere tanınan özel ve istisnai bir uygulama, öğrencilerin Cuma günleri öğleden sonra yerel ya da ulusal kıyafetleri ile okul içinde serbestçe dolaşabilmeleridir (Resim 4).

Resim 3 : Okul kıyafetleriyle Cibuti’li öğrenciler
Kaynak : Mustafa Germirli AIHL (2015)

Resim 4 : Yerel kıyafetleriyle öğrenciler
Kaynak : Mutlu Öner fotoğraf arşivi (2010)

Öğrencilerin Akademik Başarıları ve Mezunlar

2006 yılından bu yana yabancı uyruklu erkek öğrencilere din öğretimi alanında hizmet veren Mustafa Germirli AIHL den 2015 yılına kadar yaklaşık 700 öğrenci mezun olmuştur. Okuldan başarıyla mezun olan öğrenciler, TDV’nin desteğinde ilahiyat fakültelerine gönderilmekte; burada da aynı başarıyı göstermeleri durumunda yine TDV’nin desteğinde ilahiyat alanında lisansüstü eğitim (Master ve doktora) yapabilmektedirler. Bununla birlikte, Okuldan mezun olup İlahiyat alanında çalışmayı düşünmeyen ya da Okuldan burslu okumaya yetecek not ortalaması ile mezun olamayan öğrenciler Ülkemizde diledikleri bir Üniversitenin Yabancı Öğrenci Sınavına (YÖS) girmekte ve bu sınavı kazandıkları takdirde, masraflarını kendileri karşılamak suretiyle istedikleri bir bölümde okuyabilmektedirler. Mezuniyet sonrası yukarıda belirtilen şartları gerçekleştiremeyen öğrenciler ise ülkelerine geri gönderilmektedirler.

Tablo 7. Okuldan mezun öğrenci sayısı (2006-2013).

Eğitim-Öğretim Dönemi	Okuldan Mezun Öğrenci Sayısı
2012-2013	113
2011-2012	73
2010-2011	95
2009-2010	67
2008-2009	76
2007-2008	71
2006-2007	43
Toplam	538

Kaynak : Yakup Söker, Türkiye Diyanet Vakfı (2015)

Turkish Studies

Diğer taraftan, okuldaki öğrencilerin akademik başarılarını teşvik etmek için TDV'nin Türkiye'ye geldikleri andan itibaren öğrencilere sağladıkları maddi desteklerden de bahsetmek gerekir. TDV, MEB ile imzaladığı protokol gereği, öğrencilerin ülkelerine gidiş-geliş masraflarını, ikamet tezkere ve vize ücretlerini, yurtdışında yapılan sosyokültürel faaliyetlerin masraflarını, giyim masraflarını, devletin karşıladığı sağlık giderleri dışında kalan sağlık masraflarını karşılamakta ve öğrencilere Okulda okudukları süre boyunca (4 yıl) her ay burs vermektedir¹⁰ (MEB-TDV Protokolü, 2015, s.3).

Ayrıca, Kayseri il Müftülüğü yetkilileri, TDV Kayseri Şubesi yetkilileri ve okulun hemen yakınında bulunan TDV Koordinasyon Merkezi yetkilileri de yurtdışından getirilen yabancı uyruklu öğrencilerin sorunlarıyla yakından ilgilenmektedirler (www.mustafagermirlilhl.k12.tr).

Okulun Eğitim Dışı Faaliyetleri

Mustafa Germirli AİHL'de eğitim dışı faaliyetler en az eğitim faaliyetleri kadar önemli bir yer tutmaktadır. Bu sayede hem öğrencilerin boş vakitleri değerlendirilmekte hem de ülkemizin kültürel ve tarihi değerleri tanıtılmaktadır. Bu faaliyetlerin organize edilmesi için Okul bünyesinde spor kulübü, mesleki çalışma kulübü ve kültürel faaliyetler kulübü adı altında öğrenci kulüpleri oluşturulmuştur. Bu kulüpler, yıl boyunca çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.

Okuldaki eğitim dışı faaliyetler; sosyal ve kültürel faaliyetler, mesleki faaliyetler ve sportif faaliyetler olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

Sosyal ve kültürel faaliyetler içinde geziler önemli bir yer tutmaktadır. Masraflarını TDV'nin karşıladığı bu geziler sadece Kayseri ili ile sınırlı değildir. Kayseri ve civarındaki önemli tarihi ve turistik yerlerin dışında (Erciyes Dağı, Kapadokya Bölgesi, Sarımsaklı Barajı vb.) İstanbul, Ankara, Bursa, Antalya ve Konya gibi belli başlı illerimiz ve Karadeniz yöresi öğrencilere gezdirilmekte ve tanıtılmaktadır. “Bizler için sıradan gibi gözüken bu geziler yabancı öğrenciler için çok şey ifade etmektedir. Zira bu geziler sayesinde öğrenciler, hem eğitim öğretim faaliyetinin tekdüzeliğinden uzaklaşmakta hem de farklı bir coğrafyayı ve kültürü tanıma fırsatı bulmaktadırlar” (Göver, 2013, s.68).

Yukarıda belirtilen sosyal ve kültürel faaliyetlerin yanı sıra öğrencileri mesleğe hazırlamak, mesleki bilgi ve deneyimlerini geliştirmek amacıyla öğrenciler arasında çeşitli yarışma ve etkinlikler düzenlenmekte ve dereceye girenlere çeşitli ödüller verilmektedir. Mesleki faaliyetler başlığı altında toplayabileceğimiz bu yarışmalardan bazıları; Kur'an okuma, hadis ezberleme, hutbe yazma/okuma, şiir okuma, ezan okuma, makale ve kompozisyon yazma, siyer-i nebi/Peygamberimizin hayatını anlatma, ilahi okuma ve ayet-i kerime ezberlemedir. Bu faaliyetler okul içinde ve öğrencilerin kendi aralarında olduğu gibi il bazında ve ülke genelindeki yarışmalara katılma şeklinde de olmaktadır. Yine mesleki faaliyetler kapsamında öğrencilere Kayseri ve Türkiye'deki cami, medrese ve türbeler gezdirilip tanıtılmakta, mübarek gün ve geceler hakkında öğrenciler bilgilendirilmektedir. Ayrıca, "Kardeşlik Korusu" adı altında farklı ülke öğrencilerinden oluşan bir koro kurulmuştur ve bu koro "kutlu doğum haftası" etkinlikleri kapsamında çeşitli illerde ilahiler okuyup konserler vermektedir.

Okulda eğitim dışı faaliyetlerin bir ayağını da sportif faaliyetler oluşturmaktadır. Öğrencilere eldeki imkanlar ölçüsünde her türlü sportif faaliyeti yapmaları konusunda yönetim tarafından gereken destek sağlanmaktadır. Okuldaki sportif etkinlikler, farklı ülkelerden gelen öğrencileri bir araya getirmekte ve onları birbirleriyle kaynaştırmaktadır. Öğrencilerin bu kapsamda yaptığı belli başlı sporlar; futbol, voleybol, basketbol, atletizm, güreş, masa tenisi, judo, karate, tekvando ve bokstur. Öğrenciler özellikle futbola yoğun ilgi göstermektedir. Bu ilgiden

¹⁰ Öğrencilere 2007 yılında aylık 75.-TL burs verilmekteyken, bu rakam 2015 yılında aylık 150.-TL ye çıkarılmıştır.

dolayı geçmiş yıllarda öğrenciler arasında bir “Mini Dünya Kupası” bile düzenlenmiştir. “Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) tarafından desteklenen bu organizasyon, aynı zamanda bir “AB Hibe Projesi” olarak da kabul görmüştür (Göver, 2013, s.71).

Okulun uluslararası bir okul olması ve bünyesinde çeşitli ülkelerden gelen öğrencileri barındırması nedeniyle Mustafa Germirli AİHL’de futbol, basketbol ve voleybol gibi bilinen ve tanınan sporların yanı sıra öğrencilerin kendi kültürlerine ait Buzağ, davazda, şaşki, Kazak güreşi, buzkişi, kök börü, avdar ve ateşli top gibi bazı mahalli sporlar da yapılmaktadır (Öner ve Sipahioğlu, 2010, s.1044).

Resim 5 : Öğrenciler Mahalli/Ulusal Sporlarını Oynarken
Kaynak: Mutlu Öner fotoğraf arşivi (2010)

Okulun Başarıları

Mustafa Germirli AİHL, yabancı uyruklu öğrencileriyle bugüne kadar kurumsal düzeyde çok sayıda mesleki, bilimsel ve sportif başarıya imza atmıştır. Bu başarıların en önemlileri aşağıdaki gibi özetlenebilir (www.mustafagermirliihl.k12.tr)

- **“Eğitimde Kalite Uygulamaları” ödülü:** MEB tarafından düzenlenen ve Türkiye genelinde yapılan “Eğitimde Kalite Uygulamaları” yarışmasında, Mustafa Germirli AİHL 2010 yılında “Kültürlerarası Diyalogda Mahalli Sporlar” adlı projeye birincilik ödülü kazanmıştır. Bu proje, yabancı uyruklu öğrencilerin mahalli oyunlarını kendi okullarındaki öğrenciler ile çevre okullardaki Türk öğrencilere tanıtılmasını amaçlamaktadır.

- **Avrupa Dil Ödülü:** Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi (Türk Ulusal Ajansı) tarafından düzenlen Avrupa Dil Ödülü yarışmasında Mustafa Germirli AİHL 2011 yılında “Sporla Türkçe Öğreniyorum” adlı projeye Avrupa Dil Ödülünü kazanan 10 kurumdan biri olmuştur. Bu ödül, dil öğretimi ve öğrenimi konusunda hazırlanan projelerden başarılı bulunanlara verilen bir ödüldür.

- **Türkiye Boks Elemeleri Birinciliği:** Okulun Azerbaycanlı öğrencisi Ruhin Şabanov, 2010 yılında Türkiye Boks milli takımı elemelerinde birinci olmuştur.¹¹

- **Nike Halı Saha Futbol Ligi Türkiye Birinciliği:** Mustafa Germirli AİHL, Türkiye genelinde çok sayıda takımın katıldığı 2013-2014 Nike Halı Saha Futbol liginde Türkiye şampiyonu olmuştur.

¹¹ Ruhin Şabanov, Türk vatandaşı olmadığı için Dünya Boks Şampiyonasında Türkiye’yi temsil edememiştir.

• **TÜBİTAK-BİDEB Proje Yarışmasında Elde Edilen Dereceler:** TÜBİTAK-BİDEB proje yarışmaları, Türkiye'nin bilim insanı ihtiyacını karşılamak ve öğrenciler arasında bilimsel çalışmaları teşvik etmek amacıyla düzenlenmektedir. Mustafa Germirli AİHL öğrencileri hazırladığı projelerle bu yarışmalara her yıl katılmakta ve Türkiye genelinde ilk 100'e kalmanın yanı sıra zaman zaman ikincilik ve üçüncülük ödülü kazanmaktadır. Örneğin 2011 yılında "Evmik Santral" adlı proje bölge ikincisi seçilmiştir. 2014 yılında ise öğrencilerin hazırladığı projeler; fizik bölge üçüncüsü, kimya bölge ikincisi, tarih bölge birincisi ve tarih Türkiye dördüncüsü olmuştur.

• **Hafızlık Yarışmalarında Alınan Dereceler¹² :** MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün İmam Hatip Liseleri öğrencilerine yönelik düzenlediği yarışmada Afgan öğrenci Abdulbay Hazratkul 2007 yılında Türkiye üçüncüsü, 2008 yılında Türkiye ikincisi ve 2010 yılında Türkiye dördüncüsü olmuştur. Afgan öğrenci Abdulkadir İmamnazar 2009 yılındaki yarışmada İç Anadolu Bölge ikincisi; yine diğer bir Afgan öğrenci Mir Hamza Muhammed OSMAN ise 2013 yılında Türkiye dördüncüsü oldu. 2015'de düzenlenen Hafızlık yarışmasında da Mustafa Germirli AİHL öğrencisi Abdülaziz Muhammed Abdulkadir Türkiye 3.lüğüne layık görüldü.

• **Uluslararası İmam Hatipliler Arapça Yarışmasında Alınan Dereceler:** 2015 yılında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası İmam-Hatipliler Arapça yarışmasında Mustafa Germirli AİHL öğrencileri Dünya ikinciliği ve Dünya üçüncülüğü derecelerini kazanmışlardır.¹³

• **Uluslararası Arapça Yarışması Türkiye İkinciliği:** 2013 yılında Konya'da düzenlenen 4. Uluslararası Arapça yarışması şiir dalında Mustafa Germirli AİHL öğrencisi Muhammed Musa Türkiye ikincisi olmuştur.

• **Ortaöğretim Proje Yarışması Bölge Birinciliği:** TÜBİTAK tarafından düzenlenen ortaöğretim öğrencileri arası araştırma projeleri yarışmasında Mustafa Germirli AİHL öğrencileri "Musul'da Osmanlı İzleri ve Araplaşan ve Kürtleşen Türkler" adlı projeye 2014 yılında tarih dalında bölge birincisi olup Türkiye finaline kalmıştır.

• **İmam Hatip Liseleri Bilgi Yarışmasında Alınan Dereceler:** İmam Hatip Liseleri arasında düzenlenen Arapça Bilgi Yarışması ve Hitabet Yarışmasında Mustafa Germirli AİHL 2014 yılında Kayseri birincisi olarak Bölge yarışmalarına katılma hakkı kazandı.

Sonuç

Teknoloji alanında son yıllarda yaşanan baş döndürücü gelişmeler ve bu gelişmelerin sosyal yapıya yansımaları eğitimi tüm unsurlarıyla (öğrencisi, öğretmeni, okul binaları, müfredatı vb.) yerel/ulusal olmaktan çıkarmış ve ona milletlerüstü/uluslararası bir nitelik kazandırmıştır. Adına uluslararasılaşma denilen bu süreç, önceleri yükseköğretim alanında gözlenmeye başlamıştır. Ancak, küreselleşen dünyada bu sürecin giderek yaygınlaşması ve eğitimin her kademesini etkisi altına alması kaçınılmazdır. Ülkeler, eğitim politikalarını oluştururken bu gerçeği gözönünde bulundurmalıdırlar. Nitekim, özellikle yükseköğretim alanında Üniversitelerimizin uluslararasılaşma konusundaki çabaları son yıllarda açıkça görülmektedir. Bu temayüle bağlı olarak, eğitim dili İngilizce olan üniversiteler kurulmakta, yabancı uyruklu öğrenci ve akademisyenlerin sayısı giderek artmakta, AB ile uyumlu müfredat ve kredi sistemine geçilmekte ve diğer ülkelerle ortak üniversite kurma girişimlerinde bulunmaktadır.

¹² MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nce düzenlenen bu yarışmalarda il elemeleri ve bölge elemelerini geçen öğrenciler Türkiye finallerine kalmaktadır.

¹³ Bu yarışmaya Türkiye'deki uluslararası AİHL öğrencileri katılmaktadır. Ancak, bu okullarda dünyanın her yerinden gelen öğrenciler okuduğu için yarışmalarda elde edilen dereceler de dünya birinciliği, dünya ikinciliği ve dünya üçüncülüğü olarak verilmektedir.

Ancak, bir ülkede eğitim sadece yükseköğretimden ibaret değildir. Yükseköğretimdeki uluslararasılaşmanın ilk ve ortaöğretimle de desteklenmesi gerekir. Bu anlamda, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve Türkiye Diyanet Vakfının ortaklaşa başlattıkları “Uluslararası İmam Hatip Liseleri” projesi çok önemli bir yere sahiptir. Zamanla İstanbul ve Konya gibi diğer illerimizde de bu tür okullar açılmasına rağmen, Mustafa Germirli AİHL yaklaşık 6 yıl gibi uzun bir süre boyunca çok sayıda farklı ülkeden gelen yüzlerce uluslararası öğrenciye eğitim veren ve ev sahipliği yapan Ülkemizdeki ilk ve tek ortaöğretim kurumu olmuştur.

Mustafa Germirli AİHL, sahip olduğu bu özelliğinden dolayı, gerek yurtiçinden gerekse yurtdışından çok sayıda diplomat ve bürokratin ziyaretine de konu olmaktadır. Bu durum, Kayseri'nin ve Türkiye'nin dış dünyaya tanıtılması noktasında Okulun önemli bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, buradan yetişen gençlerin gelecekte ülkelerinde veya dünyanın farklı yerlerinde önemli görevlere gelebilecek olması, hem ikili ilişkilerde hem de uluslararası ilişkilerde Türkiye için önemli fırsatlara vesile olabilecektir.

Netice itibari ile günümüz dünyasında küreselleşme ve post-modernite, toplum ve devletlerin ayakta kalabilmesi için çok kültürlü toplumsal ve siyasal organizasyonların varlığını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu nedenle, ülkeler eğitim alanında uluslararasılaşmaya ve işbirliğine son derece büyük önem vermelidirler.

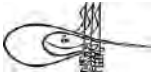
KAYNAKÇA

- Ateş, M. (2011, Ocak). Türkiye’de IBDP (Uluslar Arası Bakalorya Diploma Programı) ve Coğrafya İçeriği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 23, s.111-134 İstanbul – ISSN:1303-2429.
- Bayar, F. (2010). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı:32, s. 25-34.
- Birol, N. (2008). “XIX. Yüzyıl sonlarında Sivas Vilayetinde Azınlık ve Yabancı Eğitim-Öğretim Kurumları ve Faaliyetleri”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4, Summer 2008, p.241-278. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.367>, ISSN: 1308-2140, Ankara/Turkey
- Coşkun, N. Ç. ve Zöhre, H. (2014). “Küreselleşme ve Tüketim Kültürünün Yaygınlaşması Bağlamında Türkiye’de Cadılar Bayramı”, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/3, Winter 2014, p. 497-506.DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.936> ISSN: 1308-2140, Ankara/Turkey
- Cushman, J. ve Csoman, K. (2013). K-12 Internationalization in the U.S., Monterey Institute of International Studies.
- Çetinsaya, G. (2014, Haziran). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi için bir Yol Haritası*, Yükseköğretim Kurulu Yayın No: 2014/2, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Erkutlu, H. ve Eryiğit, S. (2001, 3). Uluslararasılaşma Süreci, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, s.149-164.
- Farrugia, A. C. (2014, July). Center for Academic Mobility Research Institute of International Education, Charting New Pathways to Higher Education: International Secondary Students in the United States.
- Göver, İ.H. (2013). *Kayseri’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Üniversitesi, Nevşehir.

- Göver, İ.H. ve Yavuzer, H. (2015). Kayseri’de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye ve İslam Algısı, *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/2, Winter 2015, p.1025-1050. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7988>, ISSN: 1308-2140, Ankara/Turkey
- Knight, Jane (2008). *Higher Education in Turmoil*. The Changing World of Internationalization. Rotterdam: Sense Publishers.
- Öner, M. ve Sipahioğlu, M. (2010, Kasım). Kültürlerarası Diyalogda Mahalli Sporlar. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, s.1041-1049.
- OECD (2014). Education at a Glance 2014: OECD Indicators. OECD Publishing, (online available : <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-2014.pdf> <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2014-en>
- Sezgin, B. (2014, 2). Uluslararası Bakalorya Programında Tiyatro ve Drama Ders Müfredatının Model Analizi, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 22, s.79-94.
- The IB Diploma Programme Statistical Bulletin, May 2015 Examination Session, International Baccalaureate Organization, 2015.
- Türkiye Diyanet Foundation, International Imam Khatip High School Scholarship Application Guide. (http://lise-burs.diyagnetvakfi.org.tr/medya/dosyalar/kilavuz_.pdf)
- Milli Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı Arasında Eğitim Alanında İşbirliği Protokolü, (2015). <http://www.diyagnetvakfi.org.tr/site/icerik/egitim-ogretim-faaliyetleri-1077> (Erişim tarihi 05 Kasım 2015)
- <http://lise-burs.diyagnetvakfi.org.tr> (Erişim Tarihi : 08 Kasım 2015)
- http://mustafagermirliihl.meb.k12.tr/tema/gorme_engelli_listele.php?KATEGORINO=1 (Erişim tarihi 15 Kasım 2015).
- http://ufsm.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/10/970223/icerikler/tarihce_629997.html?CHK=ea29f8dc6e2ee4d51883053915b38384 (Erişim tarihi 18 Kasım 2015).
- http://smihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/42/01/748533/icerikler/tarihcemiz_226690.html?CHK=7ffb3c8fa4894a60353e5054602b1652 (Erişim tarihi 18 Kasım 2015).
- <http://mustafagermirliihl.meb.k12.tr/tema/icerikdetay.php?KATEGORINO=1537826> (Erişim Tarihi 23 Kasım 2015)
- <http://www.ibo.org/country/TR/> (Erişim tarihi 01 Aralık 2015).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Göver, İ.H., Yavuzer, H.,(2015). “Türkiye’nin İlk Uluslararası Ortaöğretim Kurumu: Mustafa Germirli Anadolu İmam Hatip Lisesi / Turkey’s First International Secondary School: Mustafa Germirli Anatolian İmam Hatip High School”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9061>, p. 345-362.

TÜRKİYE’DE 1950 VE 1980 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARA YANSIYAN MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİMLE İLGİLİ KONULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: MESLEKİ VE TEKNİK ÖĞRETİM DERGİSİ ÖRNEĞİ*

*Mustafa GÜÇLÜ***

ÖZET

Bu makalenin amacı 1950 ve 1980 yılları arasında Türkiye’de süreli yayınlara yansıyan mesleki ve teknik öğretimle ilgili konuları Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi özelinde ele almak, günümüz mesleki ve teknik öğretim sorunlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Araştırmanın amacı çerçevesinde 1953 ve 1982 yılları arasında toplam 348 sayı olarak yayımlanan dergilerin tamamı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda amaca uygun makaleler ele aldıkları konulara göre gruplara ayrılmıştır. İçerik analiz yöntemi ile yapılan bu değerlendirme sonunda mesleki ve teknik öğretimi konu alan bu makalelerde; mesleki ve teknik öğretimin önemi, mesleki ve teknik öğretim alanında değişim ve gerekliliği, mesleki ve teknik öğretim ile ilgili sorunlar, farklı ülkelerde görülen mesleki ve teknik öğretimle ilgili görüş ve uygulamalar konularına yer verildiği görülmektedir. Mesleki ve teknik öğretimin önemini konu alan makalelerde ülke kalkınmasında, insan kaynaklarının daha nitelikli hale getirilmesinde oynadığı role dikkat çekilmiştir. Mesleki ve teknik öğretim alanında değişimin gerekliliği ile ilgili olarak ise mevcut durumun daha iyi hale getirilmesi için nelerin yapılması gerektiği ile mevcut durum ve gelecek ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Mesleki ve teknik öğretimin sorunları ile ilgili olarak da öğretmen ve öğrenci arasında niceliksel ilişkinin kurulamaması, kalkınma ve mesleki eğitim ilişkisinin kurulamaması gibi konulara yer verilirken, farklı ülkelerdeki görüş ve uygulamalarla ilgili de Almanya, Fransa, İsrail, Endonezya, Amerika, Hollanda ve İran gibi ülkelerdeki mesleki ve teknik öğretim konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki eğitim, teknik öğretim, dergi, süreli yayınlar

* Bu makale Erciyes Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenen “SBA-2014-5011” kodlu projeden üretilmiştir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, El-mek: mguclu@erciyes.edu.tr

**THE ANALYSIS OF THE MATTERS ABOUT VOCATIONAL AND
TECHNICAL EDUCATION IN TURKEY APPEARED ON
PERIODICALS BETWEEN THE YEARS OF 1950 AND 1980:
THE SAMPLE OF VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION
JOURNAL**

ABSTRACT

The aim of the study is to discuss the matters related to vocational and technical education in Turkey appeared on periodicals between 1950's and 1980's specific to the Vocational and Technical Education Journal, and make contribution to today's problem of vocational and technical education to be understood more. Within the frame of this study 348 journal published between the years of 1953 and 1982 were analysed. As a result of this analysing appropriate articles were grouped according to the matters they dealt with. As a result of the evaluation made with descriptive analysis, in these articles dealing with vocational and technical education; importances of vocational and technical education, changing in the field of vocational and technical education and its necessity, problems related to vocational and technical education, different views and practises seen in different countries were the matters included in. In the articles related to the importances of vocational and technical education, they draw attention to the role of vocational and technical education in country's development and making human resources more productive. As to the necessity of changing in the field of vocational and technical education, some advises about existing state, its future and what to do to enhance existing state were included. In relation to the problems of vocational and technical education, some matters were included such as, the quantitative relation between teacher and student and the relation between vocational and technical training and development. As to different views and practises about vocational and technical education some different countries were taken such as Germany, France, Israel, Indonesia, America, Holland, and Persia.

STRUCTURED ABSTRACT

One of the most important resources of Turkish Education History is journals. Magazines have highly important effects by virtue of transmitting the present in an instant and passing on domestic and foreign educational developments to the science society. One of these magazines is Vocational and Technical Teaching Magazine continuing its publication activities between 1953 and 1982. The magazine that started to being published first time in March 1953 and continued its publication life for about twenty-nine years were published as three hundreds and forty eight issues. It is a monthly journal.

In this research, it is aimed to evaluate the articles about vocational and technical teaching which is published in Vocational and Technical Teaching Magazine continuing its publication activities between 1953 and 1982. The articles examined in line with this purpose have been analyzed under definite categories in respect of their subject matter. The

articles handled by the subject were examined under the headings of the importance of vocational and technical teaching, the problems of vocational and technical teaching, the developments and innovations in vocational and technical teaching, and vocational and technical teaching in different countries.

In the magazine, together with giving place for articles and writings related to different aspects of education, it has been seen that most of those articles and writings are about vocational and technical teaching. When the articles about vocational and technical teaching are viewed in the magazine, it is seen that those articles are much more about the importance of vocational and technical teaching, innovations in vocational and technical teaching, the problems of vocational and technical teaching and vocational and technical teaching in different countries.

In the magazine the importance of vocational and technical teaching in country development was highlighted and those institutions' role in training qualified people is remarked. Besides the necessity of vocational and technical teaching in following and applying science and technology developments, character guidance, women's attendance to social life, and developing the qualifications of present workers.

Concerning the subject of Vocational and Technical Teaching and change, the topics such as why the change is a necessity, adopting the programs to changing conditions, innovations in this area and that vocational guidance has been a must, are mentioned.

In respect of problems of vocational and technical teaching, some topics are mentioned such as the issue of teachers' quantity and qualification, lack of students, not handling the matter enough in government programs, failure to establish adequate relation between development and education, these institutions' graduated students' unable to find job, failure to establish a bond between market conditions and vocational teaching and challenges in management.

In articles mentioning the applications relating vocational and technical teaching in different countries, no specific country comes into prominence. But what is important here is the magazine's playing important role in reporting foreign developments in Vocational and Technical Teaching to Turkey.

Content analysis method has been used in the research. To this data collection method, obtained data from articles in the magazine has been analyzed systematically in order to give a meaning. Also, in the research, categorical technique of content analysis techniques has been used. During data collection, all issues, a total of 348, of the magazine have been analyzed and the articles appropriate to the aim have been gathered together according to topics they contain. these headings are relevant to importance of vocational and technical teaching, change and necessity in Vocational and Technical Teaching, problems occurring in the area of vocational and technical teaching, and opinions and practices in vocational and technical teaching in different countries.

There are nine articles about importance of vocational and technical teaching in the magazine. In these articles, mentioned subjects

are generally like relation between concept and importance of vocational and technical teaching, industrialising and vocational and technical teaching, improving human resources and vocational and technical teaching, current emerging developments in science and technique and vocational and technical teaching, enabling women to take place in social life and vocational and technical teaching, the relationship between character development and vocational and technical teaching.

There are sixteen articles in the magazine about the necessity of change in vocational and technical teaching. In these articles, usually, it discusses the subjects such as a vocational and technical teaching suitable to changing conditions, the concept of providing a job fitting qualifications, making vocational and technical teaching suitable to development plans, the necessity of the young's gaining different experiences before choosing a profession, innovations in vocational and technical teaching in our country, visions how the trade teaching will be in the future, things to do to make the best of vocational guidance and make workshops productive.

There are twenty-two articles about encountered problems in vocational and technical teaching. In these articles, often, discussed subjects are like teacher issue, the lack in number of students, financial difficulties, not handling the matter of vocational teaching in industry enough in government programs, graduated students' problems of finding a job, failure to establish adequate balance between academic and vocational teaching, failure to establish a relationship between need of labor and vocational education, graduates of vocational high schools inability to enter university, failure to fully determine the basic operations which practical teaching requires to each profession, uncertainty in the market about that in which school someone should graduate to get any job, failure to establish adequate relation between development and education, inability to do a full time job, difficulty of managing the vocational and technical teaching institutions, and masses of students to enter a university.

There are ten articles about institutions and practices of vocational and technical teaching in different countries in the magazine. In these articles generally, information is given about the concept and practices of vocational and technical teaching in Germany, USA, France, Israel, Iran, Austria, Indonesia, and Netherlands.

Keywords: Vocational training, vocational and technical training, journal, periodicals.

1. Giriş

Bir kavram olarak eğitim ortamı, bir taraftan öğrencilerin tutum ve davranışlarını etkilemesi, bir taraftan da kendisinin de aktif olarak etkilenebilmesi onun dinamik bir ortam olduğunu göstermektedir (Aslan ve Görgen, 2015). Bu süreçte bireyin kendini geliştirmesi, problem çözme öğrenmesi beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle temel amacı bireyin yaşama hazırlanması olarak da ifade edilebilen çağdaş eğitimde bireylerin hayatta başarılı olabilecek şekilde yetiştirilmesine çalışılır (Ayaydın ve Tok, 2015). Fakat bireyin eğitilmesi sürecinde sadece bireyin kendisi değil toplumun kendisi de kazanmaktadır. Çünkü her toplum kendi varlığını devam ettirebilmek için kendi kültürüne uygun, nitelikli, üretici bireyler yetiştirmek ister. Bu konuda da en önemli görev eğitime düşmektedir

(Boztaş ve Tezci, 2015). Dolayısıyla eğitim ve toplumsal kalkınma, eğitim ve toplumsal gelişme arasında yakın bir ilişki vardır.

Bir ülkenin gelişmesini etkileyen en önemli faktörlerin başında doğal kaynaklar ve insangücü gelmektedir. Bu iki ana öğenin sonucu da üretim olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en iyi şekilde yararlanmak, yüksek düzeyde verim elde etmek gelişmeyi hedefleyen tüm ülkeler için gereklidir. Bu da en iyi şekilde eğitimle mümkün olabilmektedir. Bir ülkede doğal kaynaklardan en iyi şekilde faydalanmak ancak iyi yetişmiş insangücü ile söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle eğitimi plansız, kalitesiz ve düşük olan ülkeler zengin doğal kaynaklara sahip olsalar da istenen gelişmeyi gösterememektedir. Bu durum insan ögesinin ve onun eğitilme biçiminin ne kadar önemli olduğunu gösteren en önemli göstergelerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum eğitim olarak mesleki ve teknik eğitimin önemini ortaya koymaktadır (Alkan, Doğan ve Sezgin 2001).

Ülkelerin gelişmişliği ile bu kadar yakından ilgili olan mesleki ve teknik eğitimin istenen seviyede olması, beklentileri karşılayabilmesi, ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirebilmesi için eğitim tarihinin çok iyi bilinmesi, geçmişten dersler çıkarılarak geleceğin planlanması, sorunların tarihi derinlik içinde ele alınması gerekmektedir. Akyüz (2013: 1), Türk eğitim tarihinin amacını; “en eski tarihlerden günümüze kadar Türk milletinin ürettiği, benimsediği, geliştirdiği eğitim ve öğretimle ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak, insan yetiştirme düzenini ve nasıl bir insan tipi yetiştirilmeye çalışıldığını araştırmak, Türk toplumlarının mutluluğu ve mutsuzluğu ile eğitim ve öğretim ilişkisini araştırmak, bugünkü eğitim sorunlarımızı en iyi biçimde çözebilmek için geçmişten bir takım dersler çıkarılıp çıkarılamayacağını tartışmaktır.”

Türk eğitim tarihinin en önemli kaynaklarından birisi de dergilerdir. Dergiler içinde bulunan zamanı canlı aktarmaları, yurt içi ve yurt dışı eğitimsel gelişmeleri bilim kamuoyuna aktarmaları nedeniyle oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Bu dergilerden birisi de 1953 ve 1982 yılları arasında yayım faaliyetlerini devam ettiren Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi’dir. İlk olarak 1953 yılının Mart hayatına başlayan dergi yaklaşık 29 yıl yayın hayatına devam etmiş olan dergi 348 sayı olarak yayınlanmıştır. Dergi aylık yayınlanan bir dergidir.

Bu araştırmada 1953 ve 1982 yılları arasında yayın faaliyetlerini sürdüren Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi’nde yayımlanan mesleki ve teknik öğretimle ilgili makalelerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde incelenen makaleler ele aldıkları konular itibarıyla belli kategoriler altından incelenmiştir. Konuya ilişkin ele alınan makaleler; mesleki ve teknik öğretimin önemi, mesleki ve teknik öğretimin sorunları, mesleki ve teknik öğretimle ilgili gelişmeler ve yenilikler, farklı ülkelerde görülen mesleki ve teknik öğretim başlıkları altında incelenmiştir.

2. Mesleki ve Teknik Eğitimin Önemi İle İlgili Makalelerin Değerlendirilmesi

Dergide mesleki ve teknik eğitimin önemini konu alan dokuz makale bulunmaktadır. Bu makalelerde genel olarak mesleki ve teknik öğretim kavramı ile önemi arasındaki ilişki, sanayileşme ve mesleki teknik öğretim, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve mesleki ve teknik öğretim, mevcut fen ve teknik alanda ortaya çıkan gelişmeler ile teknik öğretim, kadınları sosyal hayatta yer alabilmeleri ve mesleki eğitim, karakter gelişimi ile mesleki eğitim arasındaki ilişki, hâlihazırda çalışanların niteliklerinin geliştirilmesi ve mesleki ve teknik öğretim arasındaki ilişki gibi konulara yer verilmiştir.

Dergide mesleki öğretimin öneminin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için tanımlamanın doğru yapılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Candan (1960), mesleki öğretimle ilgili yapılan tanım farklılıklarına vurgu yapmakta, tanımların özelliklerine ve eksikliklerine yer vermektedir. Bu tanımlardan bir grup mesleki öğretimi işçilerin öğretimi veya yetiştirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre mesleki öğretim işçilerin öğretimi olarak fikir ayrılıklarının en önemli nedenlerinden

birisinin kavramların tanımlarının farklı olarak yapılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre bu tanım sadece ilköğretimdeki mesleki derslerle genel derslerin bir usta öğretmenin nezaretinde yapıldığı çıraklık programı için yeterlidir. Mesleki öğretim bir başka tanımda ise el becerisini geliştirmek için yapılan tanımı ifade etmektedir. Bu tanıma göre mesleki öğretimin zihni faaliyetleri gerektiren işle ilgisi olmadığını göstermektedir. Yine mesleki öğretimle ilgili diğer bir tanımda üretim öğretimidir. Buna göre kişi mesleki verimini iletirmek için bir bilgiyi öğrenme çabası gösteriyorsa mesleki öğretime dâhildir. Yine bu tanıma göre bir ders öğrencilerin mesleki bilgilerini arttırıyorsa mesleki bir derstir. Fakat mesleki öğretimle genel öğretim arasında amaç farklılığı bulunmaktadır. Bu nedenle bir kişi için mesleki olan bilgi bir diğer kişi için olmayabilir. Genel öğretim, sadece mesleki öğretimle sınırlandırılmaz. Candan'a göre mesleki öğretim; bir meslek seçmiş ve bu meslek için hazırlanan erkek ve kız çocuklarının bu meslekte çalışabilmeleri, kendilerini bu alanda daha çok geliştirebilmeleri için verilen eğitimidir. Candan bu tanımda mesleki öğretimin hem meslek öncesi hem de mesleğe başladıktan sonra verildiği görülmektedir.

Mesleki ve teknik öğretimin önemi ile ilgili ele alınan konulardan birisi de mesleki ve teknik öğretimin kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesinde oynadığı rollerle ilgilidir. Dergide (Sev ve İdare Dergisi, 1976), Cumhuriyet dönemi başlangıcında ülkede sanayileşme hareketi başlamamasına rağmen ilgililerin mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmekte ve 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk'ün mesleki ve teknik eğitimle ilgili sözlerine yer verilmektedir. Atatürk kongredeki konuşmasında mesleki ve teknik eğitimin gerekliliğine değinmekte ilk ve ortaöğretimde mesleki eğitime gereken önemin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Önen (1976), dünya milletlerinin uygarlık ve özgürlüklerini endüstrileşme ve modern teknolojiyi uygulamak suretiyle sağladıklarını belirttiği makalesinde Türk ulusu olarak endüstri ve teknolojiye gereken önemi vermemiz, insangücü ve doğal kaynaklarımızı etkili bir şekilde kullanmamız gerektiği vurgulanmaktadır. Ona göre bu zorunluluk sanayileşmede önemli bir unsur olan insangücünün yetiştirilmesini ve etkili bir mesleki ve teknik eğitimin uygulanmasını gerekli kılmaktadır.

Saylan (1966b), sanayide çalışanların dörtte üçünün vasıfsız işçi olduğunu ifade etmekte, bu çalışan kesimden istenen faydanın elde edilebilmesi için eğitime işaret etmektedir. İşçi niteliği aslında işsizliğin temel nedeni olarak görmek gerekmektedir. Ona göre kısa süreli mesleki eğitim kursları ilk etapta düşünülmesi gereken önemlidir. Saylan, İtalya ve Fransa örneklerini vermekte, Fransa'da 400, İtalya'da ise 2000 meslek kursunun açıldığını ve bundan çok sayıda yarar elde edildiğini belirtmektedir. Bu sistem milletlerarası çalışma Teşkilatı tarafından da benimsenmiş, İran, Mısır, Fas gibi geri kalmış ülkelerde de başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Ülkemizde sanayide çalışan kesimin modern sanayinin ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğunu dile getiren Saylan, verimin azaldığını, dolayısıyla fiyatların da arttığını belirtmektedir. Ona göre verilecek olan eğitimin işgücünün teknik ve ekonomik gelişimi arttırması yanında sosyal yönden de önemli yararlar elde edilebilecektir.

Fakat bu konuda önemli sorunlar bulunmaktadır. Kılıç (1976), Milli Eğitim Bakanlığı'nın yatırımlarının dağılımı ve gerçekleşme durumunu incelediği makalesinde 3. Beş Yıllık Kalkınma Planlarına atıf yapmaktadır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının başlangıç yılı olan 1973 yılında okulların %60'ı genel, %40'ında mesleki ve teknik öğretim okullarından oluşurken Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma döneminin sonu olan 1977 yılında okulların %55'inin genel, %45'inin de mesleki ve teknik öğretim kurumlarından oluşması hedeflenmiştir. Ona göre kalkınmamızın gerektirdiği orta seviyede nitelikli insan gücü yetiştirmek ve gençlerimizi belli mesleki bilgi ve beceriler ile donatarak hayata hazırlamak için mesleki ve teknik öğretim yatırımları plan hedefleri doğrultusunda geliştirilememiştir.

Mesleki ve teknik öğretimin fen ve teknolojik gelişmeleri anlama, kullanabilme gibi durumlarda oynadığı roller de dergide ele alınan konular arasında yer almaktadır. Saydam (1961), teknik öğretim okullarının gerekliliği ve önemini ele aldığı makalesinde ülke olarak gelişmiş ülkeler arasında yer almanın en önemli etkenlerin başında fen ve teknolojinin geldiğini belirtmektedir. Ona göre gelişmiş ülkeler fen ve teknoloji alanında geri kalmamak için yoğun çaba harcamakta, bu çerçevede teknik öğretime önem vermektedirler. Saydam’a göre teknik öğretim başlıca yararlarını endüstriyel, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç açıdan ele alınabilir. Teknik okulların sergiler ve siparişlerle çevredeki sanatkârlara örnek olmaları, öğrencilerin yeni bilgilerle donatılarak iş hayatına kolay bir şekilde intibak edebilmeleri, yeni kurulan endüstri tesislerinde gerekli olan personelin sağlanması ve yetiştirilen yüksek teknik öğretim mezunları ile milli sanayinin korunması ve geliştirilmesi gibi yararlar endüstriyel yarar olarak ifade edilmektedir. Yeteneklerin geliştirilerek ülke ekonomisinde kullanılması ve böylelikle gelir kaynaklarının devamının ve gelişiminin sağlanması, mezunlar tarafından açılan işletmelerde insanlara iş verilmesi, mesleği olmayan kişiler için meslek kurslarının açılması ise teknik okulların başlıca ekonomik faaliyetleri olarak gösterilebilir. Gençlerin birer meslek sahibi olarak hayatta aktif rol almaları, yapmış oldukları iş ve elde ettikleri gelirle sağlam karakterli bireylerin yetiştirilmesi ise sosyal tesirler arasında gösterilmektedir.

Kız teknik öğretiminin gerekliliği üzerinde duran Kodamanoğlu (1954), batı medeniyetine yöneldiğimizden itibaren en buhranlı inkılapların konusunun kadın olduğunu belirtmektedir. Ona göre Türkiye nüfusunun erkek ve kadın sayısı bakımından oranı dikkate alındığında kadınlarında üretime katılmasının bir gereklilik olduğunu belirtmektedir. Köyde bulunan kadınlar her ne kadar üretime katılsalar da bu genelde sadece 3-4 ay ile sınırlıdır. Şehirlerde ise ekonomik yapı kadını eve hapsedmiştir. Oysa ekonomik anlamda görülen gelişmeler kadının iş hayatına katılımını gerekli hale getirmektedir. Kodamanoğlu’na göre bu konuda mesleki ve teknik eğitime önemli görevler düşmektedir. Her şeyden önce kadınlara evde beslenme, yemek, sağlık gibi konularda bilgiler kazandırarak onların daha bilinçli olmaları sağlanabilir. Yine giyim ve döşeme konusunda da kadınlara önemli bilgiler kazandırılabilir. Fakat burada pahalı malzeme yerine daha çok yörenin özelliklerine göre malzeme seçilmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle kız enstitüleri giyim ve döşeme öğretiminde çevre şartlarını dikkate almalıdırlar. Kodamanoğlu’na göre burada önemli olan zevkli ama pahalı olmayan giyinmeyi sağlamaktır. Rodoplu (1962), sanat enstitülerini yetiştirilen öğrenciler açısından ele aldığı makalesinde sanat enstitülerinin önemine değinmektedir. Ona göre günlük ihtiyaçlara cevap veren sanatkârı yetiştirmek toplum içinde var olan yeteneklerin kendi kaderlerine terk edilmesini engellemiştir. Kültürsüz sanatkâr sadece “zanaatkâr” kalmaya mahkûmdur. Rodoplu, sanat dallarının ayrı ayrı öğrenme metotları, öğrenim süreleri olduğunu belirtmekte, sanat enstitülerinde öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenme imkânı elde ederek disiplinli, olgun, kültürlü bir sanatkâr olarak yetiştiğini ifade etmektedir.

Dergide mesleki eğitimin getirilerinin sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal açıdan oynadığı rollere de değinilmektedir. Meslek eğitiminin önemine değinen Öztürk (1962), bu gün insanların daha fazla hayat mücadelesi verdiğini, bu nedenle insanların ve toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için iş ve meslek sorunları üzerine eğilmeleri gerektiğini belirtmektedir. Ona göre 20. Yüzyılda iş ve meslek sorunu sadece bireysel bir problem olmaktan çıkmış toplumsal ve ekonomik bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle meslek eğitimi sadece bireysel fayda getiren bir durum olarak ele almamalı toplumsal ve ekonomik açıdan da ele almak gerekmektedir. Öztürk, iş eğitiminin daha etkili olması, bireylerin sanat dallarında daha başarılı olmaları ve üstün niteliklere sahip sanatkâr olunabilmesi için mesleğe yöneltme sorununun daha ilkokuldan itibaren ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre bu işi bilimsel olarak yapan meslek büroları kurulmalı, bu bürolarda çalışacak eğitimciler ve psikoteknikçiler öğrencileri yetenek ve ilgilerine göre yönlendirmede bulunma yanında meslek sevgisi konusunda da yardımcı olmalıdır. Çünkü bireyin

hayatı boyunca uğraş vereceği mesleğinde tutunabilmesi, başarılı olabilmesi, yaşamını devam ettirebilecek değerleri kazanabilmesi ve sağlam bir mesleki kişilik kazanabilmesi için uygulanacak mesleki eğitimin oldukça önemi bulunmaktadır.

Gündüzalp (1959) ise el sanatlarının karakter eğitimi açısından önemine işaret etmektedir. Bu konuda 1932 yılında yaşamını yitiren Kerschensteiner'e sık olarak atıfta bulunmakta, onun karakter eğitimine ilişkin düşüncelerini aktarmaktadır. Örneğin demircilik, marangozculuk, çiftçilik gibi bir maddenin şeklini değiştirici ve toplum için faydalı herhangi bir el hünéri öğrenen insan, bu çerçevede sadece pratik zekâsını geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda özgeci duygularını ve özellikle iradesini de terbiye etmiş olur. Gündüzalp'e göre duygu ve irade eğitimi karakter eğitiminin önemli şartıdır. Fakat ona göre gelişigüzel öğrenilen el hünérinin sadece bir el hünéri olmaktan öte anlamı yoktur. Örneğin cahil bir marangoz ustasından çıraklık yoluyla öğrendiği sanatını sadece para kazanmak için kullanabilir. El işlerinin gerek zekâ gelişimine gerekse karakter eğitimine yardımcı olması için öğrenme kanunlarına uyularak bir ahlaki çevre içinde yapılması gerekmektedir. Bu ahlaki ve sosyal çevre okullardır. Bu okullar ise özellikle sanat okullarıdır. Gündüzalp'e göre sanat okullarının ahlaki bir çevre haline getirilmesi için işin sosyal değerini belirtmeli, topluma olan katkılarından, insanın sadece geçimini sağlayan bir varlık değil manevi yönden de ihtiyaçları olan bir varlık olduğunun hatırlatılması vb. bilgiler de öğretilmelidir.

3. Mesleki ve Teknik Öğretimde Değişimin Gerekliliği İle İlgili Makalelerin Değerlendirilmesi

Dergide mesleki ve teknik öğretimde değişimin gerekliği ile ilgili onaltı makale bulunmaktadır. Bu makalelerde genel olarak; değişen şartlara uygun bir mesleki ve teknik öğretim, kabiliyetlere uygun meslek kazandırma anlayışı, mesleki ve teknik öğretimin kalkınma planlarına uygun hale getirilmesi, gençlerin meslek seçimi öncesinde farklı deneyimler yaşamalarının gerekliği, mesleki ve teknik öğretim alanında ülkemizde görülen yenilikler, gelecekte ticaret öğretiminin nasıl olacağı ile ilgili öngörüler, mesleki rehberlikten en iyi yararı sağlayabilmek için yapılması gerekenler ve atölye çalışmalarının verimli hale getirilmesi için yapılması gerekenler gibi konular ele alınmaktadır.

Mesleki ve teknik öğretimde bu günden farklı bir sisteme ihtiyaç duyulduğunu belirten Ashier (1961b), yeni sistemin özellikleri hakkında bilgiler vermektedir. Öncelikle kadın ve erkek tüm insanlarımızı kabiliyetlerine uygun bir mesleğe yönlendirmenin gerekliğine işaret eden Ashier, yapılan tecrübeler ve psikolojik araştırma sonuçlarına göre meslek öğretiminin 15-16 yaşlarından önce başlamaması gerektiğini vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki uygulamalara da dikkat çeken Ashier, bu ülkelerde ilköğretim süresinin uzatıldığını meslek öğretiminin böylelikle daha geç yaşlara bırakıldığını dile getirmektedir. Ülkemizde gençlerin büyük çocuğu ilköğretim sonrası üst eğitim kurumlarına devam etmek yerine doğrudan işe başladığı için meslek eğitimine ilköğretim sonrası başlamak gerekmektedir. Gençlere hangi mesleklerin öğretilmesi gerektiği sorusuna piyasa koşulları, ekonomik hayatımızdaki el sanatları, kalkınma planları gibi konulara göre cevaplanması gerektiğini belirten Ashier, yetiştirilecek olan eleman sayısının iş hayatının ihtiyaçlarına uygun olması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre gençlerin mesleklere yönlendirilmesinde bilimsel yöntemlerin dikkate alınması gerekmekte, pratik eğitim konusunun da iş yerlerine bırakılması ile Milli Eğitim Bakanlığı büyük bir yükten kurtulmalıdır. Yine gelişmiş ülkelerde olduğu gibi her iş yerinin yıllık cirolarına uygun bir şekilde meslek eğitimi giderlerine ortak edilmesi gerekmektedir.

Ülke kalkınmasında kabiliyetlere uygun meslek kazandırma anlayışını ele alanlardan birisi de Gündüzalp(1961b)'tir. Gündüzalp Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimin yüz yıllık gelişimini değerlendirdiği makalesinde bazı olumlu gelişmeler yanında çok sayıda eksikliğe de değinmektedir. Mesleki ve teknik eğitim alanında çok sayıda eksiklik yanında çok sayıda insanın işsizliğine vurgu

yapan Gündüzalp’e göre bu insanların tamamını kabiliyetlerine uygun bir iş sağlandığında ve buna yönelik yetiştirildiğinde ülkemizin 10 yıllık bir dönemde tıpkı Almanya gibi atılım yapacağını dile getirmektedir. Ona göre yapılması gereken, işsiz insanları gerekli işlere yönelik olarak eğitmektir. Bu ise, ancak, aydın sıfatını taşıyan insanların omuzlarında yükselen bir organizasyonun ödevidir. Buna göre her şeyden önce aydın zümrenin bu ödevlerini idrak edecek ve başaracak bir eğitim görmesine ihtiyaç vardır. Gündüzalp’e göre bunlara “kafanın emrinde çalışan el”in öpülecek el olduğu inancını kazandırmaktır. El işlerini hor gören anlayış çoktan terkedilmiştir.

Eke (1972a) ise ülke kalkınmasında mesleki ve teknik eğitimin önemine işaret etmektedir. Ona göre mesleki ve teknik eğitim ülkenin ekonomik kalkınma planlarından ayrılmamalı, paralel olmalı, onunla kaynaşmalı ve ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Ekonomik kalkınma planları ve mesleki teknik eğitim aslında birbirilerini tamamlayan unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Eke’ye göre bu nedenle mesleki ve teknik eğitim planlarının ekonomik kalkınmasını yürüten stratejisi uzmanları ile yapılması çok yararlı sonuçlar ortaya çıkarabilecektir. Ona göre aynı zamanda eğitim işinin sadece milli eğitim örgütünün omuzlarına yüklenilmesi yanlıştır. Sonuçlarından tüm iş, endüstri ve hizmet sektörlerinin yararlanabileceği bir kuruma ilgililerin ve çeşitli kuruluşların destek olmaları milli ve ekonomik bir görev olarak ele alınmalıdır.

Bütün gençlerin işin psikolojik anlamını öğrenmeye, değişik iş çeşitlerinin topluma olan yararlarını incelemeye ve kendilerini değişik iş alanlarında denemeye hakları bulunduğunu belirten Alkan (1972), aynı zamanda her gencin kendi yeteneklerini keşfetmek için eğitim plan ve programları üzerinde çalışmaya ve deneme niteliğinde bazı yaşantılar geçirmeye teşvik edilmelidir. Fakat ona göre gerçek böyle olmakla beraber gençlerin bu çeşit yaşantılardan yoksun olarak yetişkinlik çağına girdiklerini ve sonuç olarak da kendisine uygun bir iş bulamadığına veya iş hayatına uyum sağlayamadığına şahit olunmaktadır.

Benderlioğlu (1978), 1978 ve 1979 eğitim öğretim yılında yapılacak yeni uygulamaları ele aldığı makalesinde eğitim sistemi içinde mesleki ve teknik eğitimin güçlendiğini belirtmekte, fakat bazı sorunlara da işaret etmektedir. Yönetmelik sorunu, ek ders ücretleri sorunu, döner sermaye sorunu, ders kitapları sorunu, mesleki ve teknik okullarının meslek derslerinin okutulmasında ezbere ağırlık verilmesi, bakanlık içi işbirliği sorunu, bakanlık dışı sorunlar, öğretmen ve uzman sorunları bu sorunların belli başlılarındandır. Benderlioğlu bu sorunlar çerçevesinde 1978 ve 1979 eğitim-öğretim yılında yapılacak yeni uygulamalar hakkında da bilgiler vermektedir. Yönetmeliklerin yenilenmesi, okul yönetimlerine endüstri ile işbirliğinde bulunabilmeleri için daha fazla yetkinin sağlanması, okul döner sermayesinin eğitim-öğretimi birleştirecek şekilde uygulanması, okulların sabah yediden akşam yirmioçe kadar ve tam zamanlı olarak açık tutulması bu yeni uygulamalardan bazılarıdır.

Yalman (1957), 1956 yılında Türkiye’deki mesleki ve teknik öğretimi değerlendirdiği makalesinde mesleki ve teknik eğitimi denildiğinde ilk akla gelenin erkek ve kız sanat okulları olduğunu belirtmekte ve bu okulların yurt çapındaki sayılarının da 99’a ulaştığını belirtmektedir. Ev kadınlığı ve kadın sanatları sahalarında ülke çapında ihtiyaç duyulan elemanların yetiştirilmesi için kız sanat okulları ve enstitüleri ile terzilik ve sekreterlik okulları vardır. Yalman’a göre ülke çapında iş hacminin artması iş hacminin de artmasına neden olmaktadır. Ekonomik gelişmeler bilgili, uzman iş adamları talep etmektedir. Bankalar, esnaf teşekkülleri gibi yerler için de ticaret okul ve liselerinden yetiştirilmektedir. Mesleki ve teknik öğretimin yüksek kademesinde olup, normal yaşta öğrenci kabul eden müesseselerde kız ve erkek teknik öğretmen okulları, yüksek ticaret ve teknik okullarıdır. Yalman 1956 yılı itibarıyla köy kurslarından ve şehirlerdeki kısa süreli ticaret ve sanat kurslarından da söz etmektedir.

Gürkan (1962) ise ticaret öğretiminde geleceğe yönelik bazı öngörülerde bulunmaktadır. Ona göre ticaret öğretiminin gelecekteki durumunu düşünürken öncelikle öğrenci sayısındaki artış dikkate alınmalıdır. Çünkü mali ve maddi tedbirler ancak bu bilgiye göre tespit edilebilmektedir. Ülke ihtiyaçlarına cevap verilebilmesi için müfredat, eğitim-öğretim tedbirleri de bu bilgilere göre olmalıdır. Gürkan bu makalesinde öğrenci sayısındaki artışın hesaplanmasında bazı yöntemler üzerinde durmaktadır.

Önal (1962) ise Türkiye’de ticaret öğretiminin nasıl olması gerektiği ile ilgili bazı öneriler getirmektedir. Bu öneriler şunlardır:

- Ticaretle ilgilenenler olan bireylerde öncelikle ticaret ahlakının oluşturulması gerekmektedir.
- Ticaretle uğraşanlara, müteşebbis, ilerisini görebilen, hızlı ve isabetli karar verebilen insan vasfını kazandırabilecek bir program uygulanmalıdır.
- Genel menfaatlerin şahsi menfaatlerden daima üstün tutulması gerektiği anlayışı kazandıran bir eğitim uygulanmalıdır.
- Ticaretle uğraşacak bireyler için nezaket ve adabı muaşeret kurallarını verebilecek bir manevi eğitim programı uygulanmalıdır.
- Aynı zamanda mahalli ticaret örf ve adetlerine uyum sağlamayı kolaylaştıracak bir eğitim verilmelidir.
- Derslerin sadece teorik verilmesinden kaçınılmalı, ticaret hayatını okulda yaşatmalı, okul dışı ticaret hayatı ile ilişkiler geliştirilmelidir.

Ülkümen (1959), mesleki ve teknik öğretimin gelişmesi yolunda yapılan olumlu gelişmeleri ele aldığı makalesinde, cumhuriyetin kuruluşundan 1959 yılına kadar Türkiye’de kurulan okullar ve bu okullarla ilgili yapılan olumlu çalışmalardan söz etmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren ülkenin teknik eleman ihtiyacını Maarif Vekâleti dolayısıyla Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı’nın tek başına karşıladığını her yıl artan bütçeyle 74 adet erkek sanat enstitüsü, 2 motor sanat enstitüsü, 1 kimya sanat enstitüsü, 1 mensucat sanat enstitüsü, 6 yapı enstitüsü, 1 matbaacılık okulu, 80 akşam erkek sanat okulu, 1 uygulamalı güzel sanatlar okulu, 18 tekniker okulu, 1 teknik öğretmen okulu ve 2 teknik okul açılmış, bu okullarda toplam 44500 öğrenci öğrenim görmüştür. Fakat mevcut okulların ihtiyaç duyulan teknik elemanı yetiştirmede yetersiz kaldığını belirten Ülkümen, bu ihtiyacın giderilebilmesi için daha fazla okul açılması ve daha fazla eleman yetiştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre ülkenin işletmeleri, sanayi kuruluşlarının mesleki ve teknik eğitim kurumları ile işbirliklerinin geliştirilmesi, bu kuruluşların okul yapımı ve diğer giderler için maddi yardımlarda bulunmalıdır. Bunun örnekleri de görülmeye başlanmıştır. İlk olarak makine kimya endüstrisi kurumu ile Karabük demir ve çelik işletmesinin işbirliği çok olumlu sonuçlar vermiş, yine İstanbul Sanayi Odası ile yapılan işbirliği ile sonucunda çok sayıda okul açılmıştır.

Cumhuriyet döneminde mesleki ve teknik öğretimin gelişimini ele alan yazarlardan birisi de Başgöz(1975)’dür. Başgöz, Afet İnan’ın makalesini sadeleştirerek verdiği çalışmada cumhuriyet dönemi eğitim sistemi içinde mesleki ve teknik öğretimin gelişimi anlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin imparatorluktan el zanaatları seviyesini pek aşmamış bir sanayi hayatı almasını büyük bir şansızlık olarak değerlendiren Başgöz, Türkiye Cumhuriyeti’nin imparatorluğun ekonomik çöküntü yaşadığı bir dönemde kurulduğunu belirtmektedir. Makalede 1930’lu yıllara kadar mesleki ve teknik eğitimin gelişmesi için yabancı uzmanlardan yararlanıldığı anlatılmakta, fakat 1940 yılına kadar bu alanda önemli bir başarı elde edilemediği belirtilmektedir. Teknik eğitim

için 1935 yılı oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yılda Milli Eğitim Bakanlığı sanat okullarının masraflarını kendi bütçesi içine almıştır. Böylece mali durumda bir düzelme söz konusu olmuştur. Makaleye göre dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sanat okulları hareketi ülkede ciddi bir sanayi hareketinin özlemine çekmiştir. 1940’lı yıllara doğru devlet eliyle sanayinin kurulmaya başlanmasından sonra sanat eğitimi de gelişmeye başlamıştır. Ülkenin sanayisi yetişmiş eleman ihtiyacı duymadan sanat okullarını geliştirmek mümkün olmamıştır. Kız sanat okulları hakkında da bilgiler verilen makalede bu okulların daha çok büyük şehirlerde açıldığı, programlarında köy kızları için bir çalışmanın bulunmadığı vurgulanmış, Türkiye’de köy kadınlarının sanat eğitimini amaçlayan bir çalışmanın kurslar ve köy enstitüleri aracılığıyla ancak 1940 sonrasında mümkün olduğu belirtilmiştir.

Çelik (1962) ise Erkek Sanat Enstitülerindeki atölye çalışmalarının nasıl daha verimli hale getirebileceği sorunu ele almıştır. Buna göre atölye öğretmenleri diğer öğretmenler gibi çevreyi iyi tanımalı, plan faaliyetlerini buna göre yapmalıdırlar. Çevrenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, modaya uygun, estetik değere sahip, herkes tarafından kullanılabilir vasıfta iş resimleri tasarlayıp çizmek ve öğrencilerine bu işleri yaptırmak gerekmektedir. Ona göre bu iş kolay olmasa da en azından bir başlangıç yapıp öğrencilerin işe bağlanması sağlanabilir. Böylelikle iş daha kolay hale gelebilir.

Dergide nitelikli ve verimli bir mesleki eğitim için mesleki rehberliğin önemine işaret edilmekte, mesleki rehberliğin eğitim ve öğretimin ayrılmaz bir parçası haline getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özdil (1960), rehberlik kavramı ve mesleki rehberlik konusunu ele aldığı makalesinde rehberlik kavramı ile ilgili yaşanan fikir karışıklığının; rehberlik terimini organize eğitimle aynı anlamda kullanma, rehberliği bireysel öğretim biçiminde anlama, rehberliği öğrenci işleri olarak görme ve rehberlik kavramını zihnen sağlıklı olma biçiminde anlaşılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Mesleki rehberliği ise ferde bir meslek seçmek, bu meslek için hazırlamak ve meslekte ilerle konusunda yardım olarak ifade eden Özdil, bu sürecin özellikle geleceği planlama ve bir iş sahibi olma bakımından bireylere en uygun kararı alma ve en uygun seçimi yapma konusunda yardımcı bulunmaya amaçladığını ifade etmektedir. Ona göre mesleki rehberlik soyut bir şekilde düşünülmemeli, eğitim sisteminin bütünüyle ilgili kılınmalı, eğitim programlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmelidir. Gerek mesleki rehberlik ve de gerekse mesleki eğitim okul hayatından iş hayatına başarılı bir şekilde uyum sağlayabilmek için gerekli görülmelidir.

Mesleğin kişinin toplum içindeki yerini tayin eden ve ona sosyal itibar sağlayan önemli bir unsur olarak gören Aktuğ (1978), Milli Eğitim Temel Kanunu’na göre eğitim hizmetlerinin Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri, toplumun ihtiyaçlarına göre öngörüldüğünü, fertlerin eğitimleri süresince ilgi, istidat ve kabiliyetlerine göre program ve okullara yöneltileceğini belirtmektedir. Bunu gerçekleştirmek için mesleki rehberlik hizmetlerinin ilke olarak daha ilkokuldan itibaren davranış, bilgi ve yetenekleri ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmesi benimsenmiştir. Ortaöğretim 9. Sınıfın yöneltmenin istasyonu olarak kabul edildiğini belirten Aktuğ, bu amaçla 9. Sınıfın tüm öğrencilerin devam edeceği bir sınıf olarak düşünüldüğünü, 10. sınıftan itibaren öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre program ve okullara yöneltmeleri öngörüldüğünü, fakat eğitimimizin henüz bu yapıya kavuşmadığını belirtmektedir. Ona göre öğrencilerin meslek seçmelerinde en önemli unsurlarından bir tanesi ilgi ve yeteneklerdir. Bu ilgi ve yeteneklerin ortaya çıkmasında gerek aile içinde, gerekse eğitim sistemi içinde gençlere bu yardımın yapıldığını söylemek zordur. Yine ona göre meslek seçmede önemli etkenlerden birisi de gençlerin meslekleri tanımalardır. Mesleklerin tanınmasında gençleri ve aileleri yanılgıya düşüren unsur mesleklerin seçildikleri anda toplumdaki durumlarıdır. Cazip olan mesleklere kısa sürede yığılmalar olabilmektedir. Aktuğ, ülkemizde mesleki rehberliğin etkin bir şekilde çalışmamasının 3 nedeni olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenler;

- Eğitim kurumlarındaki mesleki rehberlik örgütlerinin yeterli bir seviyede kurulup işletilmemesi,
- İlgili kurumlarca meslek standartlarının, sınıflandırmalarının ve unvanlarının tespit edilememesi,
- Gelecek yıllarda toplumun hangi meslek alanlarına ihtiyaç duyacağını tespit edilememiş olmaması gibi nedenlerdir.

Abacıoğlu (1961), Cros'tan yapmış olduğu çeviri makalede okul ve meslek seçiminde rehberliğin önemine değinmiştir. Ona göre yöneltme çalışmalarının okul seçimi ve mesleğe yöneltme cephelerini birbirinden ayırt etmek çok kolay değildir. Edebiyat ya da fen kolunu tercih etmek, genel lise ya da mesleki ve teknik liseyi tercih etmek aynı zamanda mesleki bir seçim yapmaktır. Çocukların okul seçimlerinde gelişim özelliklerinin mutlaka dikkate alınması gerektiğini belirten Abacıoğlu, öğrencilerin eğitim hayatlarına ilişkin her seçimin başlangıçta okul, sonuçta da meslek seçimi anlamına geldiğini belirtmektedir. Ona göre okul ve meslek tamamen ayrılmadığına göre şöyle söylenebilir: Çocuğu yöneltme ve rehberlik, okulun ilk yıllarında psiko-pedagojik enformasyonun okulun son yıllarından ise pratik ve ekonomik enformasyonun temelini teşkil etmektedir.

Dergide okullarda mesleki rehberliğin gelişimini tarihsel olarak ele alan makaleler bulunmaktadır. Gürsel (1954 ve 1956), Türkiye'de mesleğe yöneltme çalışmalarının 1946 yılında başladığını belirtmektedir. Ona göre 1950 yılından itibaren her yaz tatilinde açılan mesleğe yöneltme kurslarına sanat enstitülerinden seçkin öğretmenler katılmış, mesleğe yöneltme kollarının sayısı kısa zamanda 65'e çıkmıştır. Sanat enstitülerine devam eden I. Sınıf öğrencilerinin sanat dallarına ayrılışları önem sırasına şu noktalara göre yapılmaktadır: Okulun ihtiyacı, kavrayış hızı (zekâ) ve mekanik kabiliyet testlerinin neticeleri, doktor görüşü, öğrencilerin istekleri, anne-baba meslekleri. Gürsel, 1953 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde "Test ve Araştırma Bürosu" kurulduğunu ve bu büronun en önemli amaçlarından birisinin de seçme ve değerlendirme ile ilgili meselelerde okula yardımcı olunması olduğunu belirtmektedir.

4. Mesleki ve Teknik Öğretim Alanında Yaşanan Sorunlarla İlgili Makalelerin Değerlendirilmesi

Dergide mesleki ve teknik öğretim alanında yaşanan sorunlarla ilgili yirmiiki makaleye yer verilmiştir. Bu makalelerde genel olarak; öğretmen sorunu, öğrenci sayısındaki yetersizlikler, maddi sorunlar, sanayide mesleki eğitim konusuna hükümet programlarında yeterince yer verilmemesi, mezunların iş bulmada yaşadıkları sıkıntılar, akademik ve mesleki eğitim arasında yeterli dengenin sağlanamaması, işgücü ihtiyacı ve mesleki eğitim arasında yeterli ilişkinin kurulamaması, meslek okulu mezunlarının üniversiteye girememesi, her mesleğe göre pratik öğretimin gerektirdiği temel işlemlerin tam olarak tespit edilememesi, piyasada hangi işler için hangi okuldan mezun olmanın yeterli olacağını belirsizliği, kalkınma ve eğitim arasındaki ilişkisinin yeterince kurulamaması, tam zamanlı çalışmanın yapılamaması, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının yönetiminin zorluğu ve üniversite kapılarında yığılmalar gibi konulara değinilmiştir.

Develioğlu (1976), 1972-1973 eğitim öğretim yılına ait öğrenci, okul ve öğretmen sayılarına ilişkin rakamları aktardığı makalesinde mesleki ve teknik öğretim kademesinde toplam 734 kurum bulunduğunu, bu kurumlarda 212.162 öğrenci ve 10.204 de öğretmenin bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre eğitim kurumu, öğretmen ve öğrenci sayılarında hızlı artışlar görülürken bazı alanlarda öğretmen sıkıntısı yaşanmaya devam etmektedir. Bu alanlardan birisi de mesleki ve teknik öğretim kademesidir.

Mesleki ve teknik eğitimde öğretmen sorunundan söz eden bir diğer eğitimcimiz de Kodamanoğlu (1960)’dur. Kodamanoğlu, genel ve mesleki teknik öğretim alanında yeterli sayıda öğretmen bulunmadığını ifade etmekte, buna karşılık orta ve teknik öğretim okullarındaki öğrenci sayısının bir önceki yıla göre elli binden fazla arttığını belirtmektedir. Ona göre gelecekte bu sorunların daha da artmaması için gerekli çalışmalar ve iyi bir planlama yapılmalıdır.

Mesleki ve teknik öğretimin kuruluşundan bu yana birçok problemle karşı karşıya kaldığını belirten Kutlutaş (1976), yönetim, öğrenci sayısı, parasızlık gibi birçok sorunun çözüldüğünü, öğretmenlerin nitelik açısından daha da geliştirildiğini belirtmektedir. Fakat ona göre mesleki ve teknik öğretim alanının en eski meselelerinden olan ders ve kaynak kitabı sorunu hemen hiçbir dönemde çözüme kavuşturulamamış, hatta gelişen teknolojiye de ayak uyduramayarak mevcut durumunu da koruyamamıştır. Ona göre yurt içi ve yurt dışındaki gelişmeler karşısında yirmibeş yıllık geri kalmışlık endişe vericidir. Özellikle teknoloji ve sanayi ile ilgili iddialar taşıyan bu öğretim dalında değil yirmibeş yıl iki yıllık ihmaller bile kötü sonuçlar doğurabilir. Kutlutaş var olan kitapların 20-30 yıllık kitaplar olduklarını belirtmektedir.

Kamber (1973), mesleki ve teknik öğretimde görülen değişimleri ele aldığı makalesinde mesleki teknik eğitimde 100 yılı aşkın geçen zaman içinde kapasite, araç-gereç, öğrenci, makine ve teçhizat yönünden oldukça gelişme sağlanmış, ilk yıllardan itibaren kullanılan metot ve teknikler ise değişmemiştir. Fakat Amerika ve Avrupa ülkelerinde 100 yıllık süre içinde teknik yenilik ve ilerleme anlamında önemli değişimler olmuştur. Kamber’e göre kullanılan ders kitapları bile en az 26 yıl öncesinin teknik bilgisini içeren kitaplardır. Bu kitaplar yazılmadan önce batı ülkelerinde teknik en az 20 yıllık bir geçmişe sahip olduğuna göre elimizdeki kitapların en az 50 yıl öncesinin tekniği olduğu söylenebilir. Oysa ona göre bu tekniklerin çocuğu terkedilmiş ya da demode olmuştur. Bu nedenle batı tekniği bugünkü ileri hali ile okullarımıza girememiştir. Kamber yarışma usulü ile ders kitaplarının yazdırılmasına karşıdır. Ona göre kitaplar uzmanlardan oluşan komisyonlar tarafından yazılmalıdır.

“Sevk ve İdare” dergisinden alınan bir makalede de sanayide eğitim konusu işlenmektedir. Bu makaleye göre cumhuriyet dönemi başından günümüze kadar kurulan hükümetlerin programlarında sanayide eğitim konusu bilinçli ve sistemli bir şekilde ele alınmamıştır. Yine dergiye göre ülkenin teknolojik yapısının bir başka açıdan görüntüsü olan iş kollarına ilişkin mesleki yeterlilikleri gösteren bir meslekler rehberi de bulunmamaktadır. Bunun yanında ülkede uygulanmakta olan sanayide eğitim programlarının günün ihtiyaçlarından kaynaklanmadığı da dergide dile getirilen konulardandır. Oysa dergiye göre sanayide eğitim uygulamaları ülkelerin özelliklerine uygun yasal düzenlemeler içinde yürütülmekte, teknolojik gelişmeler sanayide eğitim programlarına yansımaktadır. Her ülke kendi ihtiyaç ve özelliklerine uygun bir eğitim modeli geliştirmek durumundadır. Başka ülkelerden alınan modellerin de ülkeye uygunluğuna dikkate edilmelidir (Sevk ve İdare, 1976).

Mesleki ve teknik eğitimin sorunları ile ilgili dergide ele alınan konulardan birisi de mezunların kolay bir şekilde iş bulamamalarıdır. Önen (1976)’e göre Devlet Planlama Teşkilatı ile endüstri ilişkilerin kopuk olması nedeniyle mesleki ve teknik eğitim kurumları öğrencileri yeterli derecede hazırlayamamaktadır. Yine endüstride işverenler mesleki ve teknik eğitimden mezun olanlara güven duymamaktadırlar. Önen’e göre mezunların teorik bilgilerine rağmen iş hayatının gereklerine uymamaları, sanayideki gelişmeleri izleyememeleri nedeniyle, iş piyasası, mesleki ve teknik lise mezunlarına işe girişte usta-ustabaşı statüsü vermemektedir. Bu nedenle bu okullardan mezun olan öğrencilerin iş içindeki statüsü düşük olmakta, daha az ücret almaktadırlar.

Özalp (1972) ise mesleki öğretim kurumları programlarının piyasa koşullarına uymadığını ifade etmektedir. O, Türkiye’nin işgücü ihtiyacı ve mesleki eğitim arasındaki ilişkiyi incelediği

makalesinde kız enstitüsü programlarının piyasa koşullarından bağımsız olması nedeniyle ülke ekonomisinde etkili olmadığını belirtmektedir. Özalp bunun yanında ortaöğretim I ve ortaöğretim II. kademeyi kapsayan 13-16 yaş arasındaki bireylerin %26'sının okullarda, geriye kalan ve 3,425 milyon genci kapsayan %74'lük kısmın ise okul dışında bulunduğunu belirtmektedir. Ona göre dışarıda kalan çok sayıda gençten istenen yararı elde edebilmek için bunların kısa süreli mesleki eğitim kurslarından geçirilmesi, ülke ekonomisinde etkili olacak bireylerin yetiştirilmesi gerekmektedir.

Aslier (1961a), Eğitim Milli Komisyon Raporu'nu mesleki eğitim açısından incelemiştir. Rapor, mevcut mesleki ve teknik okulların nitelikli eleman yetiştirmede eksikliğini ortaya koymakta, ziraat ve ticarete gerekli olan elemanlara yönelik mesleki ve teknik okulları belli bir plan ve programa bağlamanın gerekliliği üzerinde durmaktadır. Aslier, raporun bu önemli tespitten sonra sorunların; laboratuvar ve atölyedeki eksiklikleri, öğretmen yetersizliklerini, ders kitaplarındaki yokluğu gibi eksiklikleri gidererek çözebileceği düşüncesinin ise oldukça yanlış olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ülkemizde mesleki ve teknik okullar açılırken ne gibi elemanlara ihtiyaç olduğu yönünde mutlaka analizlere ihtiyaç vardır.

Özalp (1960), mesleki öğretim mi, yoksa akademik öğretim mi sorusunu ele aldığı makalesinde akademik eğitim gerektiren alanlar için barajlar oluşturarak belli sayıda öğrencilerin buralara alınması geriye kalan büyük kesimin de ülkenin ihtiyaç duyduğu ziraat ve sahalarında iş bulabilecek seviyede yetiştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre gelişmiş ülkelerde mesleki öğretim veren kurumlara devam eden öğrenci sayılarında önemli artışlar vardır. Batı ülkeleri ile komşularımızda bulunan okullara devam eden öğrenci sayılarını akademik ve mesleki öğretim veren okullara devam eden öğrenci sayıları açısından değerlendiren Özalp, Türkiye'de öğrencilerin %73,5'unun akademik eğitim veren kurumlara devam ederken ancak %13,7'sinin mesleki öğretim veren kurumlara devam ettiğini dile getirmektedir. Ona göre mesleki öğretim pahalı bir öğretim gerektirdiği için mevcut okullardan en iyi şekilde faydalanılmalı, batı ülkelerinde olduğu gibi mesleğe yöneltmenin 15 yaşından itibaren başlatılmalı, bu okulları genel kültür veren sınıflardan ayırarak sadece meslek ve sanat öğreten kurumlar haline getirmelidir.

Dergide ele alınan sorunlardan birisi de okullarda öğrencilerin yeteneklerin geliştirilememesidir. Gündüzalp (1961a), orta dereceli bir okuldan çıkmış olan öğrenci için üniversite kapısının kapalı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu, önemli bir sorundur. Gündüzalp, ortaokuldan mezun olan öğrencilerin büyük çoğunluğunun liselerde öğrenim görme şansını bulamadığını buna da aslında gerek olmadığını belirtmektedir. Liselerde okuma imkânı bulamayan öğrenciler doğrudan hayata atılıyor ve genellikle yeteneklerine uygun olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Ona göre bu öğrencilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışabilmesi için devletin gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Yine ona göre ortaokula dayalı meslek okullarına giren öğrenciler de bu okulları yeteneklerine uygun olarak seçmiş değildir. Çünkü okullarda henüz mesleki rehberlik istenen ölçüde değildir. Gündüzalp, çocukların yeteneklerinin geliştirilebilmesi, yeteneklerine uygun işlerde çalışabilmesi için bir takım önerilerde de bulunmaktadır. Bunlar, büyük şehirlerden başlamak üzere mesleki rehberlik bürolarının kurulması ve buralara hızlı bir şekilde uzmanların yetiştirilmesi, liseden mezun olan öğrencilerden diploma aranmaksızın sadece iyi bir sınavdan geçirilmiş olanlarını üniversiteye almak, ortaokul, lise ve dengi okuldan mezun olup kabiliyetli gençlerden ekonomik durumu zayıf olanları devletin desteklemesi, kabiliyetlerin desteklenmesi için normal okul dışında meslek kurslarının açılması ve köy çocuklarından yetenekli olanlarına üst eğitim kurumlarında eğitim alma hakkının sağlanmasıdır.

Meslek okulu mezunlarının üniversiteye girememesi sorununun ele alan bir başka eğitimcide Sayar(1961)'dir. Sayar, Türkiye'de mesleki ve teknik öğretimin 100. Yüzyılı münasebetiyle kaleme almış olduğu makalesinde meslek okulları mensuplarının üniversitelere girememesi sorununun ele

almaktadır. Ona göre her ne kadar meslek okullarının kuruluş gayesi yükseköğretime öğrenci hazırlamak olmasa da bu okullara devam eden öğrenciler içinden genel kültür eksikliklerini kendi çabalarıyla gideren ve üniversite giriş sınavlarında lise mezunları ile yarışabilecek seviyede öğrenciler bulunmaktadır. Bu öğrencilerin üniversite giriş sınavlarına alınmaması meslek okulu mensupları için küçültücü, onur kırıcı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Sayar’a göre bazı ülkelerde mesleki ve teknik öğretim, genel ve klasik öğretimin içine alınmasıyla bu ikilik ortadan kaldırılmaktadır.

Özpınar (1969), sanat enstitüleri ve kalkınma arasındaki ilişkileri araştırdığı makalesinde Türkiye’de var olan insangücü ve makine gücünü her yıl bütçeden ayrılacak belli bir miktar para ile kalkınmaya katkı sağlanıp sağlanamayacağını sorgulamaktadır. Fakat ona göre sanat enstitülerinde bazı sorunlar bulunmaktadır. Ona göre henüz enstitülerde her mesleğe göre pratik öğretimin gerektirdiği temel işlemler tam olarak tespit edilememiş, temel işlemlerin analizleri yapılamamıştır. Bu nedenle atölye öğretimi çok ilkel metotlarla, hatta metotsuz yapılmaktadır. Atölye öğretmeni öğrencisine hangi makinada hangi işleri öğreteceğini tam olarak planlayamamaktadır. Öğretmen kalabalık gruplar içinde bir yandan tehlikeli işleri yapma bir yanda da öğrenci disiplinini sağlama ve bir yandan da makinaları ve araç gereçleri tanıtmaktadır. Öğrencilere ise çok defa ellerine kalın bir demir verilerek ölçüye indirme gönyesine getirme işlemi yaptırılarak aylar geçirilir ya da ellerine birer takoz verilerek matkapla oyma ve testere ile de keserek pens yapmaya zorlanmaktadırlar.

Ercan (1973) ise mesleki eğitimde otomasyon konusuna dikkat çekmektedir. Ona göre hızlı teknolojik gelişmeler bazı mesleklerin parçalanmasına neden olurken bazı yeni mesleklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hatta bir düşünceye göre çocukluk çağında olan kişiler hiç bilmedikleri meslekler için hazırlanmak zorunda kalacaklardır. Bu nedenle Ercan, Otomasyon konusuna dikkat çekmektedir. Ona göre mesleki eğitime yöneltilen en önemli eleştirilerin başında henüz daha çocuklar mezun olmadan yetiştirildikleri işlerde değişmelerin olmasıdır.

Eke (1973), hızlı sanayileşmenin toplumda yaratacağı sosyal hareketlilik ve değişmelerin eğitimi de yakından ilgilendirdiğini belirttiği makalesinde eğitim sisteminin kalkınmayı desteklemesi ve hızlandırabilmesi için kalkınma hedefleri ve eğitim arasında ilişkinin kurulması gerektiğini dile getirmektedir. Bu ilişkiler milli eğitimin yeniden düzenlenmesini zorunu kılmaktadır. Öğretim programları öğrencilerin ferdi farklılıklarına cevap verebilecek esnekliğe sahip olmadıkları için çevrenin ekonomik özelliklerini dikkate almamış, öğrencilerde bazı meslek ve becerilere karşı sevi ve yönelme uyandıramamış, üst öğrenime devam edemeyecek öğrencilerin hayata uyumları kolay olamamaktadır. Okullarda uygulama ve deneyler istenildiği gibi yapılamadığı için dersler daha çok teorik bilgilerin aktarılması biçiminde olmaktadır. Bu nedenle başarı ve verim düşük olmaktadır. Üniversitelere girme şansı veren okullar sadece liseler olduğu için meslek liselerine gelen öğrencilerin seviyesi oldukça düşük kalmaktadır. Meslek liselerinde eğitim devam ederken iş hayatı ile gerekli olan ilişkin kurulamaması, bu okuldan mezun olanlara sanayide iş verilmemesi, okullarda sanayideki gelişmeleri izlenememesi, mesleki ve teknik liselerden üniversiteye girmek isteyenlerin lise imtihanını vermelerinin şart olarak koşulması bu okulların çekiciliğini azaltmaktadır.

Karasar (1973), mesleki ve teknik eğitimde tam yıl çalışma esasını ele aldığı makalesinde bir eğitim-öğretim yılının 8 ay ve iki sömestre olmasını eleştirmektedir. Ona göre sekiz yıllık eğitimin bazı sakıncaları vardır. Her şeyden önce öğrenciler sene başında aldığı konuyu sene sonuna kadar bütünlük içinde takip edememektedir. Başarısız olan öğrencilerin 8 aylık dönemi yeni baştan yaşaması, başarısız öğrencilere sistemi daha uzun sürede bitirebilme şansı verilmesine rağmen üstün başarı gösteren öğrencilere kısa sürede bitirme imkânı verilmemesi, okulların yaz tatillerinde 4 ay kapalı tutulması formal olduğu kadar informal eğitimi de olumsuz etkilemesi, mesleki ve teknik lise öğrencilerin staj için sadece yaz tatilini tercih etmelerinin yığılmalara neden olması yine 8 yıllık

eğitimin eksiklikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Karasar'a göre mesleki ve teknik liseler 2 değil, 4 sönestre olarak yapılmalı, böylelikle tam yıl çalışma esası getirilmelidir.

Mesleki eğitimi; birey, meslek ve öğretim-öğrenim sürecinden oluşmuş üç boyutlu bir bütün olarak gören Alkan (1972), kuruluşundan itibaren çeşitli aşamalar geçirmiş olan mesleki eğitim sisteminin istenen olgunluk düzeyine ulaşmadığını belirtmektedir. Ona göre özellikle 1960'lı yıllardan itibaren mesleki eğitime milli bir nitelik kazandırma yerine bu dönemde ayrı bir mesleki ve teknik eğitim bakanlığı kurma eğilimi, meslek liselerini klasik liselere benzetme gayreti, merkez örgütünün suni olarak genişletilmesi ve plansız okul açma uygulamalarının geliştiğı görölmektedir. Sonuç olarak mesleki eğitimin çok düşük bir kesime düşük bir verimle hizmet ettiğini dile getiren Alkan, belirli bir mesleki politikamızın yokluğu, kanun olanaklarının yetersizliği, arz-talep dengesizliği, olumsuz değer yargıları, program ve metotların yetersizliği, örgüt ve personel sorunu gibi sorunlar nedeniyle mesleki ve teknik eğitimde köklü tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedir.

Gündüzalp (1962), lise mezunlarının problemlerini ele aldığı makalesinde üniversite kapıları önündeki yığılmalar, her üniversite mezununun sadece devletten iş beklemesi, mezun olduğı alanın dışında bir işte çalışılması gibi konulara değinmektedir. O, bu makalesinde soruna ilişkin bazı çözüm önerileri de ortaya koymaktadır. Bu öneriler şunlardır:

- Ortaokul mezunlarının çoğunu bilgi ve kabiliyetlerine göre doğrudan iş hayatına sevk edecek önemlerin alınması, çıraklık kurumunun yasal bir temele bağlanması.
- Akademik olarak yetersiz olan öğrencilerin liselere kayıt yaptırtmasının önüne geçilmesi.
- Yurt dışında yapılan araştırmalarda çocukların büyük çoğunluğunun kafa işinden ziyade el işlerinde daha çok kabiliyetli oldukları görölmüştür. Bu nedenle teknik okullara eskisinden daha fazla önem vermeliyiz. Bunun için yeterli bina, araç-gereç, atölye ve iyi öğretmenler yetiştirilmelidir.
- Liselere sadece akademik başarısı iyi olan öğrenciler alınıp bunların daha iyi yetiştirmelerinin sağlanması.

Dergide teknik okullardan mezun sanayi çalışanlarının sorunlara da yer verilmiştir. Saylan'(1966a) göre ölkemizde gelişen ve daha fazla vatandaş işilendiren endüstriyel hizmetler ve bu hizmetlerin problemleri ile ilgili bir düzenleme yapılamamıştır. Piyasanın her işi az çok becerebilen işçi tipi yerine belirli bir iş konusunda kalifiye eleman ihtiyacını ön plana getirmesiyle kalifiye işçi kademelerinin haklarının, sorumluluklarının belirlenmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Ona göre yüksek mühendis ve mühendislerin kanuni yollarla tespit edilmiş olan durumları karşısında Sanat Enstitüleri, Teknik Okulları ve Teknik Öğretmen Okulları ile bunlara denk okul mezunlarının gerek devlet ve de gerekse özel sektörde birbirinden farklı şartlar altında hizmet görmekte, unvan, ücret ve sosyal hakları ortak bir düzene bağlı değildir. Ayrıca ona göre çırak okullarının batı anlayışı ile bir çıraklık eğitimi yapmamaları ve iş okullarını kapsayan bir çıraklık eğitiminin kanunen kurulmamış olmaması bu okuldan mezun olanların işyerlerine olan intibaklarını güçleştirmektedir. Bunun yanında batıda her mühendissin yanında 2-3 bazı iş yerlerinde de 4-6 teknisyen bulunurken ve ölkemizde de tekniker okulların kuruluş amaçları bu olmasana rağmen işletmelerde bu değerli elemanların kullanılmasında birlik sağlanamamıştır.

Dergide ele alınan konulardan birisi de turizm öğretiminin sorunlarıdır. Akoğlu (1966), Türkiye'nin zengin bir turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen hala turizmden ve fonksiyonlarından tam olarak faydalanamamasının en önemli nedenlerinden birsinin akademik bir turizm öğretiminin ve uzman kadrolarından mahrum olması olduğunu ifade etmektedir. Ona göre akademik turizm eğitimi; bilimsel turizmle yakından ilgili olarak, turizm alanında idareci, uzman, öğretmen diğeri bir ifadeyle turizmin üst tabakasını teşkil eden elemanlarını yetiştiren bir

yükseköğretim tipidir. Bu tip bir yükseköğretim çerçevesinde turizmle ilgili yapılan araştırma sonuçlarından elde edilecek sonuçların turizm alanında kullanılmasıyla turizmden ülke kalkınmasında yararlanılabilir. Akoğlu’na göre bünyemize ve mevcut iktisadi-ticari bilimlerin vermiş olduğu öğretim kurumlarımıza uygulanması en kolay bir akademik turizm öğretimi şu sorunların çözümlerine bağlıdır:

- Öğretim üyelerinin sağlanması gerekmektedir.
- Gerekli mali kaynaklar bulunmalıdır.
- Öğretim programlarının hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir.
- Turizm ihtisas bölümünü bitirenlerin kamu ve özel işletmelerde iş bulup çalışabilme imkânı sağlanmalıdır.
- Turizm akademik öğretimi veren öğretim üyelerinin sorumluluğunda araştırma enstitülerinin kurulması ve araştırma sonuçlarından kamu ve özel sektör alanında yararlanılması gerekmektedir.
- Turizm sektöründe çalışanlar için akademi ve fakültelerde gelişim kursları açılmalı, bu kurslara ilişkin öğretim programları hazırlanmalıdır.

Par (1962), ilkokuldan sonra beş yıllık eğitimi kapsayan Erkek Sanat Enstitüsü mezunları ile ilgili kaleme almış olduğu makalesinde bu okuldan mezun olanların ancak yüzde 25’inin emeklerinin karşılığını alabildiğini diğerlerinin ya mesleklerindeki yetersizlikleri ya da iş alanı bulamamaları yüzünden devlet kapılarını aşındırdıklarını belirtmektedir. Yine bilgi ve istekleri dışında vekil öğretmenlik yapmak zorunda kalan yüzlerce erkek sanat enstitüsü mezunu bulunmaktadır. Ona göre ülke çapında elverişli bir ortam hazırlanmadan bu tip okulların sayısını arttırmak fayda değil zarar getirecektir. Par, Erkek Sanat Enstitülerine ilginin düşmesinin ana sebeplerinden birisinin bu olduğu kadar, bu okuldan mezun gençlere devletin ortaokul mezunlarına tanıdığı haktan fazla bir hak tanımamasının da etkili olduğunu belirtmektedir. O, Erkek Sanat Enstitülerinden beklentisini de ülkenin teknik kalkınmasına katkı vermesi olarak ifade etmekte, bunun da daha çok fabrikalarda usta ya da işçi olarak değil, özel teşebbüs eliyle ülkenin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak iş yerlerinin kurulmasıyla mümkün olduğunu dile getirmektedir. Özel teşebbüste başarılı olunması ise her şeyden önce ülkede büyük sanayi merkezlerinin kurulması, zengin iş adamlarının sanat enstitüsü mezunları gençlerimizle birlikte çalışma fikrini benimsemeleri, bu alanda sermaye yatırımı yapmaları ile mümkün görünmektedir.

Kamber (1976), mesleki ve teknik öğretim okullarının yönetiminin diğer okulların yönetiminden daha zor olduğunu belirtmektedir. Ona göre genel liselerde okul idarecileri ideolojik, eğitsel, sosyal çatışmalarla disiplini sağlamaya çalışırken mesleki ve teknik öğretim kurumlarında okul yöneticileri bu sorunlar yanında mali sorunlarla da ağır bir yük altına sokulmaktadır. Kamber, bu kurumlarda yöneticilik yapanların daha verimli olabilmeleri için bazı kolaylıkların sağlanması gerektiğini belirtmekte ve bir dizi öneriler getirmektedir. Bu okullarda yöneticilerin derse girmemesi ve yöneticilerin branşlarındaki öğretmenler kadar ek ders ücreti alabilmeleri, ödeneklerin zamanında ve kesinti yapılmadan bir seferde gönderilmesi, okulların istekleri dikkate alınarak bütçelerinin yapılması, okul için gerekli öğretmen, memur ve hizmetli ihtiyacının giderilmesi, okulda yapılacak harcama prosedürlerinin basitleştirilmesi bu önerilerin başında gelmektedir.

5. Farklı Ülkelerde Görülen Mesleki ve Teknik Eğitimle İlgili Makalelerin Değerlendirilmesi

Dergide farklı ülkelerdeki mesleki ve teknik öğretim kurum ve uygulamalarını ele alan on makale bulunmaktadır. Bu makalelerde genel olarak Almanya, Amerika, Fransa, İsrail, İran,

Avusturya, Endonezya ve Hollanda'da da mesleki ve teknik öğretim anlayış ve uygulamaları hakkında bilgiler verilmektedir.

Almanya'da mesleki ve teknik öğretim konusunu ele alan Aslier (1960), bu ülkede mesleki ve teknik eğitimin daha Bismark zamanında ciddi bir şekilde ele alınmaya başlandığını, çobanlık dâhil her türlü meslek için yetiştirme şartlarının mevcut olduğunu ifade etmektedir. Yetişmekte olan yeni nesillerin bir meslek öğrenmeden hayata atılmaları mümkün değildir. Eğer bir öğrenci 8 yıllık ilkokuldan sonra üniversite eğitime devam etmeyecekse sanat enstitüleri veya diğer meslek okullarına devam etmek zorundadır. Almanya'da tıpkı ilkokullar gibi meslek okullarına devam etmek kanuni bir görev olarak kabul edilmektedir. Çırakların devam ettikleri okullar ve kursların Almanya'da mesleki ve teknik öğretimin temelini teşkil ettiğini belirten Aslier, çırak olarak işyerine girebilmek için en az 8 yıllık ilkokulu bitirme şartının bulunduğunu belirtmekte, ilkokulu tamamladıktan sonra liseye devam etmeyecek olan çocukların daha ilkokul 8. Sınıfta iken resmi iş kurumlarının laboratuvarlarında psikolojik araştırmalara tabi tutularak seçecekleri sanat dallarının kabiliyetlerine uygun olmalarına özen gösterildiğini ifade etmektedir. Psikolojik araştırmalardan sonra gideceği sanat Salı belli olan öğrenciler sağlık yoklamasından geçirilmekte, ilgili sanat salında çalışmaya bedenlen uygun olmasına özen gösterilmektedir. Çırakların işyerlerine dağılımları yılın belli dönemlerinde yapılmaktadır. İşyerleri her yıl birkaç ay önceden ne kadar çırak alabileceklerini iş kurumlarına bildirmektedirler. Çırak almak isteyen her işyerinin en azından usta diplomasına sahip bir uzmanı bulunmalı, alınacak çırak sayısı da bu işyerindeki kalfa sayısına bağlı olmaktadır. Örneğin bir matbaaya üç çırak alabilmek için bu işyerinde en az onbir kalfa bulunmalıdır. İşe başlamadan önce çırak olacak gencin velisi ve işveren arasında bir anlaşma imzalanmaktadır. Çıraklık ve kalfalık süreci ve mezuniyetleri hakkında da bilgiler veren Aslier, kalfalıkla işin bitmediğini, beş yıllık kalfaların ustalık imtihanı sonrası usta olduklarını belirtmektedir. Bu sınava hazırlık için kurslar da mevcuttur. Devlet usta ve mühendisleri yetiştirmek için ihtisas ve teknik okullar açmıştır. Almanya'da ustalık belgesi alanlar müstakil işyeri açabilir ya da büyük fabrikalarda kısım şefliği yapabilirler.

Clawson (1960), Amerika'da ev ekonomisinin ekonomik gelişim üzerindeki etkisini ele aldığı araştırmasında genç kızların öğretiminde ev ekonomisi derslerine önem verildiğini belirtmektedir. Ona göre bunun bazı nedenleri bulunmaktadır. Genç kızlar okulu bitirdiğinde işi hazır olacaktır. Elde ettiği alışkanlıklarla evi ve ailesi için işini terk ettiğinde zorluk çekmeyecektir. Çocukları okul çağına geldiğinde yine eski işine dönme imkânı da elinde olacaktır. Ev ekonomisi üzerinde çalışanlara meslek hayatlarında geniş imkânlar ve çeşitli işler verilmektedir. Herhangi bir kimse ev ekonomisi üzerinde çalışıyor ve ev ekonomisini değerlendirmek istiyorsa ona istediği öğretim açık bulunmaktadır. Clawson ayrıca makalesinde, ev ekonomisinin Amerikan ekonomisi üzerine olan olumlu etkilerini ilgili rakamlarla açıklamaktadır. Ona göre kadınların ağır işleri azaltmak ancak metotlu çalışmalarıyla mümkündür. Bu konuda ev ekonomistlerine önemli görev düşmektedir.

Temiz (1959)'de Clawson'u destekler biçimde Amerika'da orta dereceli okullarda ev ekonomisine verilen önemden söz emektedir. Amerika'da istikbaldeki çiftçiler kadar aile kurucularının da önemli görüldüğünü belirten Temiz, cemiyetin esasını teşkil eden ailenin her bakımdan iyi yetişmesi, hayata hazırlanması ve topluma daha faydalı olmaları için ev ekonomisine önem verildiğini belirtmektedir. Ona göre ev ekonomisi okullarda ev ekonomisine önem verilip, hayatı okula sokmak, dersleri günün konularıyla işlemek ve yarının annelerine aile hayatında başarılı olabilmeleri için çalışılmaktadır. Amerika'da ev ekonomisi eğitimi; gıda, giyinme, ev, kaynakların idaresi ve kullanılması, çocukların yetiştirilmesi, sağlığın korunması, her günkü sosyal ilişkiler ve aile içinde fert-grup ilişkileri, hayat faaliyetlerini kapsayan konuları kapsamaktadır. Anlaş (1966) ise Amerika'da mesleki ve teknik öğretimin gelişimini tarihsel olarak ele almıştır.

Üner (1961), Fransa’da mesleki ve teknik öğretim konusunu ele aldığı makalesinde, Fransa’da mesleki ve teknik öğretime devam etmek isteyen öğrenci velilerinin bu okullar tarafından hazırlanan broşürlerde çocuklarının özelliklerine uygun meslek belirleme merkezlerine başvurmalarını tavsiye ettiklerini belirtmektedir. Fransa’da ilkokulun son sınıfını bitirmek üzere olan öğrencilerin çıraklık merkezlerine kayıt ve kabulleri yapılmaktadır. Bunun yaş sınırı 14 olarak belirlenmiştir. Hatta bu kurumlara devam edecek öğrencilerin ilkokul bitirme diplomasına haiz olması mecbur değildir. Sadece akademi müfettişi kayıt kabul sırasında 14 yaşını henüz doldurmamış fakat ilköğretim bitirme sınavını başarılı olarak vermiş çocuklar için muafiyet tanıma yetkisine sahiptir. Çıraklık merkezleri kayıt ve kabullerini isteyen her bir adayı kabul etmek zorundadır. Sadece yer yeterli olmadığı takdirde bir giriş sınavı yapılmaktadır. Üner, burada en önemli özelliğin çocuklarını bu kurumlara kaydettirmek isteyen velilerin öncelikle çocuklarını kabiliyetlerine göre mesleğe yönlendiren merkezlere başvurduklarını ifade etmektedir. Bu merkezler velilere çocukların özellikleri ve meslekler hakkında bilgi verirler. Her il merkezinde bu merkezlerden bir tane bulunmaktadır. Üner makalesinde, çıraklık merkezleri, meslek kursları, teknik kolejlerin kayıt-kabul durumları, ücretleri, öğrenim süreleri gibi konularda bilgiler de vermektedir.

Katı (1977) ise Fransa’da heykel eğitimi ve uygulaması konusunu ele almaktadır. Ona göre Fransa’da heykel eğitiminin ve uygulamasının kaba İzgilerini Plastik Sanatlar Eğitimi ve Günün Plastik Sanatlar Uygulaması başlığı altında Kültür İşleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığının birlikte çizdikleri bir kültür politikası içinde bulunmaktadır. Dış ülkelerle sanatsal faaliyetleri düzenlemede üçüncü bakanlık olarak Dış İşleri Bakanlığı da devreye girmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı kendi yönünden plastik sanatlar eğitimi ilk ve orta dereceli okullardan başlamak üzere düşünür. Plastik sanatlar eğitimi veren yüksek dereceli okullar ise Kültür İşleri Bakanlığına bağlıdır. Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bazı özel ve resmi plastik sanatlar eğitimi veren kuruluşlar da vardır.

Zorlu (1961), makalesinde İsrail’de teknik öğretim konusunu ele almaktadır. İsrail’de ortaöğretim türlerini; 4 yıllık mesleki olmayan orta dereceli okullar, mesleki orta dereceli okullar ve tarım okulları olarak üçe ayıran Zorlu, mesleki orta dereceli okulları da yine 4, 3 ve 2 yıllık olmak üzere üçe ayırmaktadır. Mesleki orta dereceli okullara giriş için ise iki önemli şart bulunmaktadır. Bunlar; 8 yıllık ilkokulu bitirme belgesi ve 14-16 yaş arasında olma şartıdır. Mesleki öğretim dairesi Çalışma Bakanlığı bünyesinde yer almaktadır. Zorlu, makalesinde İsrail’de sadece gençlerin değil aynı zamanda yetişkinlerin de sanat okullarında yetiştirilmesine önem verildiğini belirtmektedir. Ona göre İsrail’de yetişkinlere özgü 20 adet Sanat Dallarında Yetiştirme Merkezi bulunmaktadır. Zorlu, makalesinde ayrıca bina şartları ve öğretim programları hakkında da bilgiler vermektedir.

Dergide yer verilen ülkelerden birisi de İran’dır. Süresi 6 olan ilkokullardan mezun olan öğrencilerden üst eğitim kurumlarına devam etmek isteyen öğrenciler lise ya da meslek okullarına devam etmektedirler. Lise 3’er yıllık iki aşamada yapılmaktadır. İlk üç yıl ülkemizde olduğu gibi ortaokullara tekabül etmektedir. İkinci devrenin ilk iki yılı müşterek olup son sınıfta öğrenciler edebiyat, fen ve matematik kollarına ayrılmaktadırlar. İran’da teknik okullar derecelerine göre üçe ayrılmaktadır. Bunlardan zenaat okullarının (Amuşişgah-ı Hirfei) amacı nitelikli işçi yetiştirmek olup ilkokul mezunlarını kabul etmektedir. Sanat enstitülerinin amacı ise teknisyen yetiştirmek olup liselerin ilk devresini bitiren öğrencileri kabul etmektedir. Tahran politeknigi olarak ifade edilen üçüncü kategorideki okullarda ise muhtelif şubeler bulunmakta ve buraya sadece liselerin matematik şubesinden mezun olanlar alınmaktadır. 4 yıllık eğitimin verildiği bu kurumlarda ilk iki yıl müşterek ve teknik bilgilere, uygulamalı çalışmalara ayrılmıştır. Son iki yılda ise ihtisaslaşma görülmektedir. Bu okulun başlıca kolları şunlardır: Enstitü teknolojileri, ticaret ve muhasebecilik, enstitü elektro-teknik ve elektronik, inşaat enstitüsü, dokumacılık enstitüsü, enstitü mekanik, kimya enstitüsü ve

maden enstitüsüdür. Dergide bu okulların kayıt-kabulleri, öğretmenleri, programları ve bütçeleri hakkında bilgilere de yer verilmektedir (Mesleki ve Teknik Öğretim, 1961).

Okman (1961) ise Avusturya'daki teknik ve sanat okullarını ele aldığı makalesinde bu kurumların son şeklini 1946 programları ile aldığını belirttiği makalesinde teknik ve sanat müesseselerinin; sanat okullarının yüksek bölümleri, ihtisas, makine ustası, inşaat ustası, ustabaşı okulları ve kurslarını kapsadığını belirtmektedir. Bu kurumlar hakkında bilgiler veren Okman, kadın mesleklerine ait öğretim kurumları hakkında da bilgiler vermektedir. Buna göre ev ekonomisine ait kadın meslekleri öğretim kurumları 4 okul tipine ayrılmaktadır. Bunlar; Bir yıllık ev ekonomisi ihtisas okulu, ev idaresi okulu, 3 yıllık ev ekonomisi okulu ve iktisadi kadın meslekleri yükseköğretim bölümleridir. Bunun yanında Okman, öğrenim çağındaki kişilere doğrudan sosyal işler alanında bir mesleğin özelliklerinin kazandıran sosyal işler öğretim kurumları, otelcilik okulları, meslek okulları, orta ticaret öğretim kurumları hakkında da bilgiler vermektedir.

Gökalp (1958), Hollanda'da gençlerin mesleki eğitimini ele aldığı makalesinde son yıllarda Hollanda'da bireyleri, çocukluktan itibaren sanayiye hazırlamak için bir mesleki eğitim oluşturulduğunu dile getirmektedir. Ona göre çocuklar Hollanda'da İlkokulu bitirdikten sonra ya ortaokula ya da teknik okullara devam etmektedirler. Erkek çocuklar için teknik öğretimin en alt kademesini Küçük Teknik Okullar teşkil etmektedir. Bu okullar 2 yıllık eğitim vermekte, ilkokulu bitiren çocukların iki yıllık zorunlu eğitimlerini tamamlamalarına imkan vermekte, onlara mesleki bir eğitim vermektedir. Bu okullarda madeni eşya imaları, marangozluk, elektrikçilik, motor ve otomobil tamirciliği, tesviyecilik, demircilik, kurşun, çinko ve pirinç işçiliği ve boyacılığı öğretilmektedir. Çocuklar kabiliyetlerine göre bu mesleklerden birisini seçmektedirler. Fakat okullarda her mesleğe yer verilmemektedir. Hollanda'da ilkokul sonrası verilen bu meslek eğitiminde okullarda hangi iş kollarına yönelik kursların açılacağını mahalli şartlar belirlemektedir. Bu okullarda teorik ve uygulamalı eğitim verilmektedir. Bu okulların büyük kısmı özel teşekküllerce açılmakta, belediyelerin açtığı okullarda bulunmaktadır. Fakat özel teşekküllerce açılan okulların giderlerinin %70'ini devlet karşılamaktadır.

Şengel (1961), Endonezya'da mesleki ve teknik eğitim konusunu ele aldığı makalesinde teknik öğretimin Kültür ve Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunu belirtmekte, mesleki eğitim müdürlüğünün de bakanlığın eğitim dairesi tarafından idare edildiğini ifade etmektedir. Bu daireye bağlı eğitim kurumları ise; çırak okulu, sanat enstitüsü, tekniker okulu, teknik öğretmen okulu, sanat enstitüleri öğretmenleri için yükseköğretim kurumlardır. Makaleye göre Endonezya'da ilkokul sonrası öğrenciler için iki yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çıraklık diğeri de ileri eğitim kurumlardır. İleri eğitim kurumları da ortaokul ve sanat enstitüsü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İleri eğitim kurumları arasında bulunan teknik öğretimin ilk aşamasını bu sanat enstitüsü oluşturmaktadır. Sanat enstitüsünü bitiren öğrencilerin tekniker okulu ile tekniker öğretmenliği okuluna devam etmektedirler. Şengel makalesinde bu kurumların programları ve giriş koşulları ile ilgili bilgilere de yer vermektedir. Temiz, makalesinde ev ekonomisi eğitimin verilmiş biçimleri hakkında da bilgiler vermektedir.

6. Sonuç

Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi 1953 ve 1982 yılları arasında yaklaşık 29 yıl kesintisiz olarak yayın hayatına devam edebilmiş dergilerimizdendir. Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan dergi toplam 348 sayı olarak yayınlanmıştır. Dergi çıkış amacı olarak sadece mesleki ve teknik öğretim kurumlarında bulunan öğrenci ve öğretmenlere değil aynı zamanda okul dışında kalan kişilere de ulaşmayı hedeflemiş; ev kadınına, öğretmene, sanatkâra, teknisyene ve öğrenciye yenilik ve bilgilerin öğretilmesi görevini üstlenmiş, aydınların düşüncelerine de yer verilmiştir.

Dergide eğitimin farklı alanlarına ilişkin yazı ve makalelere yer verilmekle beraber bu yazı ve makalelerin büyük çoğunluğunun mesleki ve teknik eğitimle ilgili olduğu görülmektedir. Dergide mesleki ve teknik öğretimi konu edinen makaleler incelendiğinde bu makalelerin daha çok mesleki ve teknik eğitimin önemi, mesleki ve teknik eğitimde yenilikler, mesleki ve teknik eğitimin sorunları ile farklı ülkelerde görülen mesleki ve teknik eğitimle ilgili olduğu görülmektedir.

Dergide ülke kalkınmasında mesleki ve teknik eğitimin önemi vurgulanmış, nitelikli insan yetiştirmede bu kurumların oynadığı role dikkat çekilmiştir. Bunun yanında yine fen ve teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve uygulanmasında, karakter gelişiminde, kadınların sosyal hayata katılabilmesinde ve mevcut çalışanların niteliklerinin geliştirilmesinde mesleki ve teknik öğretimin gerekliliği de ele alınmıştır.

Mesleki ve teknik öğretim ve değişim konusu ile ilgili olarak da; değişimin niçin bir gereklilik olduğu, programların değişen şartlara uygun hale getirilmesi, bu alanda meydana gelen yenilikler, mesleki rehberlik çalışmalarının bir gereklilik halini aldığı gibi konular ele alınmıştır.

Mesleki ve teknik öğretimin sorunları ile ilgili olarak da; öğretmenlerde nicelik ve nitelik sorunu, öğrenci azlığı, konunun hükümet programlarında yeterince ele alınmaması, kalkınma ve eğitim arasında yeterli ilişkinin kurulmaması, bu kurumlardan mezun olanların kendilerine uygun iş bulamamaları, piyasa koşulları ve mesleki eğitim arasında bağ kurulamaması ve yönetimde yaşanan zorluklar gibi konulara değinilmiştir.

Farklı ülkelerde mesleki ve teknik eğitimle ilgili uygulamaları konu edinen makalelerde belli bir ülke ön plana çıkmamaktadır. Fakat burada önemli olan derginin yurt dışında mesleki ve teknik öğretimle ilgili gelişmelerin Türkiye’de aktarılmasında önemli bir rol oynamasıdır.

KAYNAKÇA

- Abacıoğlu, B. (1961). Okul ve meslek Seçiminde Rehberlik, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 95, s. 10-13.
- Akoğlu, T. (1966). Türkiye’de Akademik Turizm Öğretimi, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 155, s. 28-29.
- Aktürk, H. (1978). Mesleki Rehberlik, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 302, s. 22-25.
- Akyüz, Y. (2013). Türk Eğitim Tarihi, 24. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Alkan, C. (1972). Eğitim Reformu ve Mesleki, Teknik Öğretim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 238, s. 28-29.
- Alkan, C.; Doğan, H. Ve Sezgin, İ. (2001). Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları, Ankara: Nobel Yayınları.
- Anlaş, İ. (1966). Amerika’da Mesleki ve Teknik Öğretime Bakış, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 156, s. 10-14.
- Aslan, B. ve Görgen, İ. (2015). Ortaokul ve Lise Branş Öğretmenlerinin Öğretim Teknoloji ve Materyallerine Farkındalık Düzeyleri, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/11 Summer 2015*, p. 173-186 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8512> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Aslıer, M. (1960). Almanya’da Mesleki ve Teknik Öğretim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 89, s. 27-31.

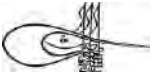
- Ashier, M. (1961a). Eğitim Milli Komisyonu Raporu ve Milli Eğitim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 95, s. 14-16.
- Ashier, M. (1961b). Meslek Öğretimi İçin Yeni Bir Sistem Kurmak İsterdik, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 102, s. 3-6.
- Ayaydın, M. ve Tok, H. (2015). Motivasyonu Etkileyen Faktörlere İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi (Gaziantep Örneği), *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/11 Summer 2015*, p. 187-200 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8530> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Başgöz, İ. (1975). Türkiye Cumhuriyeti Eğitimi İçinde Mesleki ve Teknik Öğretim, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 273, s. 28-32.
- Benderlioğlu, B.(1978). Mesleki ve Teknik Öğretimde 1978 ve 1979 Ders Yılında Yeni Uygulama, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 305, s. 16-25.
- Boztaş, K. ve Tezci, E. (2015). Tutum ve Değerler Kapsamında Polis Meslek Yüksekokulu Örtük Programı, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/11 Summer 2015*, p. 341-362 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8607> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY.
- Candan, N. (1960). Mesleki Öğretimde Kavram ve Problemler, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 91, s.36-37.
- Clawson, A. H. (1960). Ev Ekonomisinin İktisadi İnkişafı Üzerinde Ehemmiyeti, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 90, s. 18-20.
- Çelik, A. (1962). Erkek Sanat Enstitülerinin Atölye Çalışmalarında Verim Nasıl Arttırılabilir?, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 115, s. 40-41.
- Develioğlu, A. S. (1976). Milli Varlığımız ve Kalkınmada Eğitim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 276 s. 27-32.
- Eke, K. (1972a). Mesleki ve Teknik Eğitimde İşbirliği ve Koordinasyon, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 231, s. 48-49.
- Eke, K. (1972b). Milli Eğiti Reformu ve Teknik Eğitim, *Mesleki ve Teknik Eğitim*, S. 238, s. 13-14.
- Eke, K. (1973). Milli Eğitim Reform Stratejisi ve Teknik Eğitim -Özet-, *Mesleki ve Teknik Eğitim*, S. 244, s. 2-3.
- Ercan, F. (1973). Otomasyon ve Mesleki Eğitim, *Mesleki ve Teknik Eğitim*, S. 241, s. 6-7.
- Gökarp, A. S. (1958). Hollanda'da Gençlerin Meslek Eğitimi, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 61, s. 36-39.
- Gündüzalp, F. (1959). El Sanatları ve Karakter Eğitimi, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 82, s. 4-5.
- Gündüzalp, F. (1961a). Kabiliyetlerin Gelişimine İmkân Verelim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 98, s. 3-4.
- Gündüzalp, F. (1961b). Yüz Yılda Beri Nereden Nereye?, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 104, ss. 128-130.

- Gündüzalp, F. (1962). Kabiliyetlerin Gelişimine İmkân Verelim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 111, s. 7-8.
- Gürkan, İ. (1962). Ticaret Öğretiminde Geleceğe Ait Tahminler, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 111, s. 31-32.
- Gürsel, F. (1954). Türkiye’de Mesleğe Yönelme Faaliyetleri, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 15, s. 4-5.
- Gürsel, F. (1956). Türkiye’de Mesleğe Yönelme ve Psikoteknik Çalışmaları, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 38, s. 40-41.
- Kamber, S. (1976). Endüstriyel ve Teknik Öğretimde Bugünkü Okul İdareciliği ve Mali Sorunlar, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 280, s. 20-21.
- Kamber, S. (1973). Endüstriyel ve Teknik Öğretimde Bugünkü Okul İdareciliği ve Mali Sorunlar, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 243, s. 10-12.
- Karasar, N. (1973). Mesleki ve Teknik Eğitimde Tam Yıl Eğitim, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 245, s. 9-15.
- Katı, A. (1977). Fransa’da Heykel Eğitimi ve Uygulaması, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 295, s. 31-45.
- Kılıç, E. (1976). Milli Eğitim Bakanlığı Yatırımlarının Dağılımı ve Gerçekleşme Durumu, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 280, s. 22-35.
- Kodamanoğlu, M. N. (1954). Kız Teknik Öğretime Dair, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 17, s. 7-8.
- Kodamaoğlu, N. (1960). Milli eğitimin Problemleri, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 91, s. 2-4.
- Kutlutaş, H. (1976). Mesleki ve Teknik Öğretimin Problemleri “Ders Kitapları”, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 276, s. 41.
- Mesleki Ve Teknik Öğretim Dergisi (1961), İran’da Mesleki ve Teknik Öğretim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 98, s. 6-12.
- Okman, N. (1961). Federal Avusturya Teknik ve Sanat Öğretim Müesseseleri, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 99, s. 11-14.
- Önal, N. (1962). Türkiye’de Ticaret Öğretimi Nasıl Olmalıdır?, *Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunu*, S. 114, s. 29 ve 46.
- Önen, F. (1976). Kalkınma Planlarında Endüstriyel Mesleki ve Teknik Öğretim ve Sanayi İlişkisi, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 284, s. 22-28
- Özalp, R. (1960). Meslek Tahsili mi? Yoksa Akademik Tahsil mi?, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 92, s. 5 ve 11.
- Özalp, R. (1972). Türkiye’nin Kalifiye İnsangücü İhtiyacı ve Mesleki Eğitim Sorunu, *Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunu*, S. 277, s. 11-16.
- Özdil, İ. (1960). Rehberlik Kavramı ve Mesleki Rehberlik, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 88, s. 5-8.
- Özpirinççi, M. A. (1969). Kalkınmamız ve Sanat Enstitüleri, *Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi*, S. 199, s. 19-23.

- Öztürk, H. (1962). Meslek Eğitimin Önemi, *Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunu*, S. 113, s. 3-4.
- Par, A. H. (1962). Erkek Sanat Enstitülerinden Beklediklerimiz, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 115, s. 12-13.
- Rodoplu, S. (1962). Sanatkâr ve Sanat Enstitüleri, *Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunu*, S. 111, s. 6.
- Sayar, N. (1961). Geri Bir Zihniyetin Kalıntıları, *Mesleki ve Teknik Öğretim*, S. 104, s. 12-14.
- Saydam, N. (1961). Teknik Öğretim Okullarının Lüzum ve Faydaları, *Mesleki ve Teknik Öğretim*, S. 104, s. 8.
- Saylan, N. D. (1966a). Sanayide Teknik Elemanların Mesleki Problemleri, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 155, s. 4-5.
- Saylan, N. D. (1966b). Sanayide Teknik Elemanların Mesleki Problemleri, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 164, s. 3-4.
- Sevk Ve İdare Dergisi (1976). Sanayide Eğitim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 281, s. 36-47.
- Şengel, İ. (1961). Endonezya’da Mesleki ve Teknik Öğretim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 102, s. 13-17.
- Temiz, T. (1959). Amerikan Orta Dereceli Okullarında Ev Ekonomisi, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 76, s. 16-18.
- Ülkümen, O. (1959). Mesleki Ve Teknik Öğretimin Gelişmesi Yolunda İleri Hareketler, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 75, s. 31-32 ve 35.
- Üner, Y. C. (1961). Fransa’da mesleki ve teknik öğretim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 95, s. 16-18.
- Yalman, İ. (1957). Mesleki ve Teknik Öğretimin 1956 Yılı Sonunda Durumu, *Mesleki ve Teknik Eğitim*, S. 47, s. 2-4.
- Zorlu, H. C. (1961). İsrail’de Teknik Öğretim, *Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi*, S. 97, s. 7-9.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Güçlü, M., (2015). “Türkiye’de 1950 ve 1980 Yılları Arasında Süreli Yayınlarla Yansıyan Mesleki ve Teknik Öğretimle İlgili Konuların Değerlendirilmesi: Mesleki ve Teknik Öğretim Dergisi Örneği / The Analysis Of The Matters About Vocational And Technical Education In Turkey Appeared On Periodicals Between The Years Of 1950 And 1980: The Sample Of Vocational And Technical Education Journal”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9017>, p. 363-386.

KAZAK KADINLARIN TEK EBEVEYNLİ AİLEYE BAKIŞI

*Samettin GÜNDÜZ***

*Sefa BULUT****

*Remzi YILDIRIM*****

*Dinara RAYİMBEKOVA******

ÖZET

Aile, “ toplumun en küçük birimi” olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel süreçte kutsallığı ve kurumsallığı ile vazgeçilmez öneme sahip sosyal bir birim olduğu dünyada kabul görmüştür. Ailenin vazgeçilmezliği grup ve toplumun devamını sağlayan bir mekanizmaya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir durum toplumda ailenin alternatifi olmadığını göstermektedir. Her toplumda farklı yapılanmış olsa da amaçları ve fonksiyonları açısından bakıldığında çok farklı sonuçların ortaya çıkması dikkat çekmektedir. Aile hayatındaki beklenmedik sorunların çözümüne yönelik karşılıklı anlayışın zayıflığı ailenin fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir. Karşılaşılan zorluklar aşılamadığı için ailedeki çözümler boşanma sürecini etkinleştirmektedir. Boşananların ikinci evliliği yapmamaları veya yapamamaları nedeniyle tek ebeveynli aile yapısının ortaya çıkmasına, yaşam biçimine yeni aile biçimi olarak sosyolojik literatürde yerini almasına katkı sağlamıştır. Tek ebeveynli ailenin artışı birey ve toplumu olumsuz etkilediği için öncelikli olarak araştırma konusu seçilmiştir.

Bu çalışmada Kazakistan'ın Taras şehrinde boşanma sonucu ortaya çıkan tek ebeveynli aileye boşanmış kadınların bakışı ele alınarak incelemesi yapılmıştır. Bu araştırma sonucu elde edilen yaklaşık sonuçlar ise, boşanmaların %46,80 mahkeme kararı, %41,20'si evli çiftlerin kendi aralarında anlaşarak ayrılma, %12,00 ise terk etme ile sonuçlanmıştır. Boşanan kadınların yaklaşık % 45'i nafaka almadıkları ya da alamadıkları tespit edilmiştir. Boşanan kadınların ise %98 çocuklarını babalarına göstermedikleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Kazakistan-Taras'da tek ebeveynli aile yapısı artış eğilimi göstermektedir. Gelecekte ise çok ciddi sosyolojik aile dramları, aile yapısında ciddi değişimlere ve sosyolojik olarak toplumsal yeni katmanların oluşmasına uzun vade de neden olabileceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taras, Tek Ebeveynli Aile, Boşanma, Boşanmış Kadın

** Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Ana Bilim Dalı, El-mek: samettin60@gmail.com

*** Doç.Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi

**** Doç.Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

***** Öğrt.Gör., Taras Pedagoji Fakültesi

KAZAKH WOMEN’S POINT OF VIEWS OF SINGLE PARENT FAMILIES

ABSTRACT

Family is defined the “smallest unit of the society”. During the history, family is always considered a scared and institutional social structure in all over the world. Family has the function of the continuation of the groups and society and it is viewed as an indispensable part of the social life. Because of that, there is no alternative structure or institution of family unit. Even tough family has different function and structure in every society, the basic roles and aims are not very much differed from one society to others. In family life, unaccepted problems may arise and the couples may have different views to approach them. When the problems are not solved and not reached a consensus, divorce may become an alternative solution. When the problems are not worked out effectively and solved then divorce may occur. After the divorce, some parents may chose to have a second marriage or some prefer to stay single. This new trend and life style become a new phenomenon in sociology literature and it is called “single parent families”. The increasing number of single parent families are constituted a risk for social life; thus, the propose of this study is to investigate this phenomena in depth.

In this study, divorced and single parent women, who are living in the city of Taras, in Kazakhstan, their views, are investigated in connection with their divorce, divorce process and single parenthood. The results revealed that, 46.80 % divorced in court process, 41.20 % married could has reached an agreement between them and divorced, 12 % left the home and finished the marriage. It is found that 45 % of divorced women did not or could not receive alimony or any financial support. Among them, 98 % of divorced women did not show their children to see their fathers. The result of this research shows that, single parent family structure is increasing in Talas, Kazakhstan. It seems that, in the long run, this may lead to some new social changes and new way of life. This can also cause a new social strata and new type of social problems.

STRUCTURED ABSTRACT

Family is defined the “smallest unit of the society”. During the history, family is always considered a scared and institutional social structure in all over the world. Family has the function of the continuation of the groups and society and it is viewed as an indispensable part of the social life. Because of that, there is no alternative structure or institution of family unit. Even tough family has different function and structure in every society, the basic roles and aims are not very much differed from one society to others. In family life, unaccepted problems may arise and the couples may have different views to approach them. When the problems are not solved and not reached a consensus, divorce may become an alternative solution. When the problems are not worked out effectively and solved then divorce may occur. After the divorce, some parents may chose to have a second marriage or some prefer to stay single. This new trend and life style become a new phenomenon in sociology literature and it is called

“single parent families”. The increasing number of single parent families are constituted a risk for social life; thus, the propose of this study is to investigate this phenomena in depth.

In this study, divorced women’s point of view towards single parent families having been divorced before were examined in Taraz city of Kazakhstan. Research population of the study was 105 women having been divorced and living as single parent in Taraz city and the research sample consisted of 47 divorced women chosen by random method. Identification and addresses of the participants were obtained by the permission of the Directorate of Population Taras. Information including divorce and single-parent was gained through a survey and semi-structured interviews from the sample group. The average interview duration was limited to 60 to 90 minutes. The interview was organised with one man and one woman researcher. Research request was delivered to participants through phone calls and letters sent to their home addresses. Research consisted of 47 women responding to the request positively. Seven voluntary women responded to the semi-structured interview request. When the interview process began, the interview was held in the home environment being prepared by themselves by five of the participants and in the office of one of the researchers at the Faculty of Pedagogy Taras by two of the participants. “Do you talk with your ex-spouse for your child? and “Do you think the second marriage?” were the two questions being asked in the interview process. Responses to the questions were adapted to the format and later turned into written research notes. Research notes being held were presented to the participants in order for them to check what was written and then the researchers completed the interview. According to the results of the study, the education level of 2.12% of the participants was doctoral, the education level of 74.46% of the participants was university (undergraduate), the education level of 17.04% of the participants was high school, the education level of 6.38% of the participants was elementary school. In this case, 76.58% of the participants was graduates of higher education. 42.55% of the participants was teachers, 2.12% of the participants was psychologists, 2.12% of the participants was soldiers, 2.12% of the participants was tailors, 14.89% of the participants was nurses, 14.89% of the participants was unemployed, 4.25% of the participants was servants and 14.89% of the participants was doctors. When the marriage age of the participants was examined, approximately 10.6% of participants got married at the age of 20-22, 42.55% of participants got married at the age of 19-22, 2.7% of the participants got married at the age of 15-18. Considering the marriage age for over 18 years, that highly 88% of the participants had got married at ordinary ages was identified. When “What kind of a marriage did you have?” was asked to the participants, they replied as follows; 46.80 % of the participants got married lovingly, 19.16 % of the participants got married because their parents wanted that marriage, 34.04% of the participants got married because they had been kidnapped by their partners. When “How long had you been married?” was asked to the participants, they replied as follows; 40.42% of the participants stayed married for 0-5 years, 31.91% of the participants stayed married for 6-9 years, 10.63 % of the participants stayed married for 10-12 years, 13.16 % of the participants stayed married for 13-16 years, 2.12% of the participants stayed married for

19-21 years. The proportion of living together as married spouses over 20 years was determined as 2.12%. The reasons of divorce were stated as follows by the participants; 12.76 % of the participants stated that they had divorced because of physical violence, 4.25 % of the participants stated that they had divorced because of illness, 18.89 % of the participants stated that they had divorced because of the desire of family and close friends, 14.89 of the participants stated that they had divorced because of economical problems, 10.38 % of the participants stated that they had divorced because of jealousy, 19.12 % of the participants stated that they had divorced because of abandonment, 2.12 % % of the participants stated that they had divorced because of lack of love. When the type of divorce was asked to the participants, 59.57 % of the participants stated that they had divorced via courts, 34.04 % of the participants stated that they had divorced by agreement and 6.38 % of the participants stated that they had divorced by leaving their spouses. According to the results fo the study, that 55.31 % of the participants were getting alimony and 44.68 % of the participants were not getting alimony were identified. According to the results of the study, that 65.80 % of the participants were living alone, 24.80% of the participants were living with their families and 9.38 % of the participants were living with their friends after the divorce were identified. When “Do the children meet their fathers?” was asked to the participants, 9 % of the participants stated that they were not allowing their children to meet their fathers and 2% of the participants stated that they were allowing their children to meet their fathers. According to the results of the study, that single-parent family structure in Taraz city of Kazakhstan was tending to increase and this tendency would lead to severe sociological family dramas, severe changes in family structure and sociologically the formation of new social layers in long term were determined.

Keywords: Taras, Kazakh Family, Single Parent Family, Divorce, Divorced Women.

GİRİŞ

Aile, insanlık tarihi kadar geçmişe, vazgeçilmez öneme sahip olan sosyal bir kurumdur. Aile, “insan soyunun devamını sağlaması, kültürün yeni nesillere aktarılması ve çocuğu hayata hazırlama” sorumlulukları olması nedeniyle hem evrenselliğini hem de toplumdaki en küçük sosyolojik yapı olduğunu göstermektedir. Tarihsel süreçte kutsallığı ve kurumsallığı ile vazgeçilmez öneme sahip olduğu dünyada da kabul görmüştür. Bu durum ailenin toplumsal yapıda alternatifi olmadığını sosyolojik açıdan göstermiştir. Güçlü bir geleneğe sahip olmasına rağmen aile, tarihi değişim ve dönüşümlerden en fazla etkilenen kurumların başında gelmiştir. Her çağda çağın gerektirdiği koşullarda yapılanmaya çalışmış ama öneminden çok şey kaybetmemiştir. Her toplumda farklı yapılmış olmasına rağmen kurumsal kimliği ve fonksiyonları açısından değerlendirildiğinde evrenselliğiyle öne çıkmaktadır.

Ailenin evrensel kimliği boşanma ve boşanma sonrası ile ilgili etkin yönünün olduğu dikkate alınmalıdır. Bu nedenle boşanma ve sonrası ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Bu yöndeki çalışmalar boşanma ile ilgili sorunların kontrol edilmesi veya olumsuz taraflarının minimize edilmesine katkı sağlayabilir. Boşanma denildiğinde “aile hayatının fiili olarak tek veya çift taraflı bitirilmesi” olarak anlaşılmaktadır. Akıntürk boşanmayı; eşler hayatta iken evlilik ilişkisine mahkeme kararı ile hukuken son verilmesi olarak tanımlanmaktadır (Akıntürk,1996:257). Aslında boşanma sadece aile hayatını sağlıklı ve uyumlu devam ettiremeyenlerin ayrılması değil, toplumsal

yapıdaki ailenin köklü değişimi ve dönüşümü olarak görmek gerekir. Toplumda meydana gelen böyle bir değişim birey ve toplum açısından çok yönlü çözölmeyi beraberinde getirmektedir. Böylece toplumdaki çözölmelerin boyutunu anlayabilmek için tek ebeveynli aile yapısı ile ilgili araştırmalar yapılması gerekir.

Tek ebeveynli aile ilgili tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlardan birisi, anne ya da babanın ebeveyn olarak tek başına ve çocuk bakımından sorumlu olduğu aileler olarak tanımlanmaktadır(Gladding,2012;75).Boşanma ve eşlerden birinin vefatıyla birlikte ortaya çıkan tek ebeveynli ailenin, aile çeşitleri arasında yerini almıştır. Tek ebeveynli aile yaşamını ve toplumu zorlayan yönleri vardır. Bunların başında tek ebeveynli aileyi bekleyen yaşam zorluklarıdır. Bu zorluklar eşlerden daha çok çocukları olumsuz etkilemektedir. Çok yönlü zorluklara rağmen dünyada en sık rastlanan tek ebeveynli aileler; boşanma, ölüm ve tercih sonucunda ortaya çıkan ailelerdir(Gladding;2012: 76).

Ebeveynlerin boşanma sonrası, çocukları ile ilişkilerini sürdürmeleri son derecede önemlidir. Boşanmadan sonra çocuklar babalarını kabullenici, destekleyici ve güvenilir olarak algılayarak daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. Yani boşanan ve evden ayrılan ebeveyn çocuğun hayatında varlığını sürdürmeli ve çocukla ilişkisini sürdürmelidir (Arditti ve Prouty, 1999: 61-81).

Tek ebeveynli olmanın da güçlü yanları vardır ve tek ebeveynli aileler daha demokratik olma eğilimindedir (Wallerstien ve Kelly, 1980). Bu ailelerde çocuk ve ebeveyn daha yakın ve samimi ilişki içerisinde, daha çok zaman harcadıklarından arkadaş gibidirler ve kararlar alınırken birbirlerine sorarak hareket ederler. Her iki tarafında ihtiyaçları göz önünde bulundurulur. Bu ailelerde kurallar ve roller daha esnektir ve çocukların erkenden rol ve sorumluluk almasına imkân verir. Örneğin ev işlerini tek ebeveyn yapabilir yâda çocuklardan yardım alınabilir. Burada bir esneklik vardır. (Wallerstien ve Kelly, 1980). Çocuklar ev işleri, görev tazmini, ucuza alışveriş yapabilmek, günlük ve kişisel bakım gibi becerileri daha çabuk ve daha erken öğrenebilmektedirler (Gladding, 2012).

Tek ebeveynli aileler de kıt olan kaynaklarında daha ekonomik, pratik ve pragmatik olarak kullanılması söz konusudur. Bu açıdan ebeveynler de çocuklarda bu kaynakları daha rasyonel olarak kullanmayı öğrenirler. Ayrıca yine para ve zaman gibi etkenlerin öneminin daha fazla farkındadırlar (Arhons ve Rogers, 1987).

Tek ebeveynli ailelerin çocukları çocukluğunu yaşayamadığı için sosyal ilişkilerde ve statü belirlenmesinde sorunlar yaşamaktadırlar. Anne ve babaların rol ve sorumluluklarında sınırların belirlenememesi neticesinde çok yönlü sorunları yaşamaya başlayabilirler. Sosyal ilişkilerde sınırların belirlenmemesi neticesinde çocukların uyumsuzluğu ve davranış kalıplarında problemler yaşaması çocukların geleceğe güvenle bakmasını zedelemektedir. Bu tür ailelerden gelen çocuklarda normal çocuklara oranla iki kat daha fazla davranışsal ve duygusal sorunlar gözlenmektedir.(Blaisure ve Geasler,2000;1-18)

Rol belirsizlikleri aynı zamanda bazı üyelerin rollerden kaçması ve bazılarının da çok fazla rol ve sorumluluk almasına sebep olabilir. Bu zaman zaman ebeveyn, çocuk yada çocuklardan biriside olabilmektedir. Bu durumlarda aşırı rol yüklenen kişide ruh sağlığında zorlanmalar ve tükenmişlik sendromunun ortaya çıkmasına uzun vadede de depresyon ve ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Çocuklar için yaşanan diğer zorluklardan biriside boşanmadan sonra görölen akademik başarıdaki düşmelerdir. Bu özellikle boşanmadan sonraki erken dönemde daha belirgin şekilde kendini göstermektedir (Benedek ve Benedek, 1979,155-160). Bu olumsuzluk daha ileriki dönemde de kendini gösterebilmekte ve bundan en çokta erkek çocuklar etkilenmektedir (Krein,

1986). Boşanmış aile çocukları kendi akranlarıyla karşılaştırıldığında daha az oranlarda liseyi bitirdikleri gözlenmiştir (Carlson ve Sperry, 1993;1-14).

Diğer önemli bir sorun ise, çocukların başarılı bir kimlik geliştirmekte ve karşı cinsten insanlarla ilişki kurmaktaki zorlanmalarıdır. Boşanmış aile çocukları daha erken yaşlarda evi terk etmekte ve dışarıda başka biriyle evlilik dışı hayat yaşamakta yâda evlendiklerinde de daha erken boşanma eğitimidendirler (Carlson ve Sperry, 1993:1-14).

Tek ebeveynli aileler çok yönlü sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların başında yoksulluk ve fakirliktir. Ailenin parçalanmasıyla ekonomik giderlerin artması gelirlerin sabit veya düşmesi ekonomik sorunların diğer sorunların önüne geçmektedir. Diğer ailelere göre ortalama beş ya da altı kat daha fazla yoksulluk içinde oldukları söylenebilir. Bunun bir sebebi de bu ailelerde aile liderinin ve eve ekmek getiren kişinin kadın olmasındandır. Doğal olarak kadınlar erkeklerden daha az gelir getiren işlerde çalışmakta ya da aynı işten daha az ücret almaktadırlar (Walsh, 1991;225-245). Bu durumda sonunda dolaylı olarak çocuk ve ailenin yaşam kalitesine etki etmektedir. Örneğin, daha fakir ve dezavantajlı bir semtte oturmak gibi, daha az sosyal ve kültürel etkinliklere katılmak yada daha düşük kalitedeki okullara gitmek gibi çocuğun sosyal ve eğitsel imkânlardan daha az yararlanmasına yol açmaktadır. Tek ebeveynli ailelerden gelen çocukların % 50'si yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (Walsh, 1991;225-245). Bu oranlar literatüre giren oranlardır. Bu durum daha vahim sonuçlara yol açmaktadır. Söyle ki, bazı durumlarda kadının hiçbir ekonomik geliri ve mesleği olmayan, nafaka alamamakta yada aldığı nafaka çok çok sınırlı olmakta dolayısıyla kadın baba evine çocuğuyla beraber geri dönmektedir. Bu hem ekonomik hem de daha başka karmaşık duygusal sorunları beraberinde getirmektedir.

Tek ebeveynli ailelerde sıklıkla yaşanan sorunlardan biriside, ebeveyn ve çocukların sıkça yaşamış oldukları, çaresizlik, umutsuzluk, keder, suçluluk ve karışık duygulardır (Bartuth ve Burgaff, 1991;403-443). Bu duyguların bir kısmı geçmişteki ilişkiye ait olan bitirilmemiş işlerden kaynaklanmaktadır. İhtiyaç duyulan kişiye karşı duyulan özlem ve ulaşamama durumu daha da güçleştirmektedir. Bu zamanla yoğunlaşmakta ve o kişiye karşı saplantılı hale gelebilmektedir. Bu da duygusal olarak çok yorucu ve çözümlenmesi uzun süren bir süreçtir (Goldenberg ve Goldenberg, 2002).

Bunun yanında boşanmadan sonra çocuk ve ebeveynlerinin yaşam boyu uyumu (Amato, 1994;163-164), kadın ve erkeklerin boşanmadan sonraki stres ve uyumları (Heath & Orthner, 1999;557-587), tek ebeveyn olan annelerin yoksulluk ve depresyon düzeyleri (Brown & Moran, 1997;21-33), boşanmış ve dul kalmış tek annelerin çocuklarının okul başarısı (Biblarz & Gottainer, 2000;533-548) Evli ve bir arada yaşayan ailelerdeki çocukların ekonomik durumları (Manning & Brown, 2006;345-362), tek ebeveynli ailelerde ekonomik yoksunluk, şiddet ve istismar (Gelles, 1989;492-501), çocuklarda boşanmadan sonra dayanıklılık (Bulut & Altundağ, 2014;1215-1223), tek ebeveynli aileler için eğitim programları (Warren & Amana, 1985;79-86) tek ebeveynli ailelerde çocukların ebeveynleriyle uyumları (Medoff & Schaefer, 1983;1-9) gibi pek çok konuda araştırma yapıldığı görülmüştür.

Boşanmanın tarihini incelemek ve boşanma ahlaki düzenin sosyal bağlamları, çağdaş anlamda bilim uzmanlarının cinsiyet eşitsizliğinin temel sorunları nasıl çözüleceği ve meşru özel çıkar gruplarının siyasi hedefleri boşanma mağduru olarak çocukların nasıl korunacağı analiz edilmiştir (Constancer, 2006;3-6) Aile sağlıklı ilişkiler kurma yeteneği etkin işletiliyorsa çocukların sosyal ilişkilerinin sağlıklı gelişmesine katkı sağlar. Boşanma sonrasındaki ilişkilerde babaların daha az çatışmaya girdikleri görülmektedir. Aile mahkemeleri boşanma sonrası ailelerin işleyişini geliştirmek için umut verici bir program sunuyor. Aile mahkemelerinin tespitine göre boşanmaların pek çoğu kültür farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Boşanma kararlarının çoğu kültüre dayandırılmıştır (Scott and Michele, 2003, 52-363-372) Muhafazakâr ailelerinde boşanma oranları

dramatik olarak kolay boşanma sonucunu benimsemeleri toplumda endişe ile karşılanmaktadır (Jeffrey ve diğerleri,2006) Bunun sonucu olarak toplum yapısında beklenmedik bozulma ahlaki çöküş endişeleri bulunmaktadır.

Tek ebeveynli aile, anne ve babadan birisiyle yaşayan çocukların diğeriyle ilişkilerin olmaması veya düşük seviyede gerçekleştiği aile tipidir. Tek ebeveynli çocukların sosyalleşme sürecinde başarısız oldukları dikkat çekmektedir. Kazakistan'da boşanma süreci tek ebeveynli aileyi artırmaktadır.

Kazak toplumu geleneksel bir yapıya sahip olmasına rağmen boşanma oranlarıyla ters orantılı olduğu dikkat çekmektedir. Kazakistan'daki boşanmanın fazla olmasının en önemli faktörü Sovyet Rusya aile yapısındaki boşanmanın etkisinin olduğunu düşünüyoruz.

ARAŞTIRMA VE SONUÇLARI

Bu çalışmada Kazakistan'ın Taras şehrinde boşanma sonucu ortaya çıkan tek ebeveynli aileye boşanmış kadınların bakışı ele alınarak incelemesi yapılmıştır. Araştırma evrenini Taras'da boşanmış tek ebeveynli aile olarak yaşayan 105 kadından, araştırma örnekleme ise tesadüfi yöntemle seçilen 47 boşanmış kadından oluşmaktadır. Katılımcıların tespiti ve adresleri Taras Nüfus Müdürlüğünden izin alınarak elde edilmiştir. Örneklem grubuna, boşanma ve tek ebeveynli aileyi içeren anket uygulaması, yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak bilgiler elde edilmiştir. Görüşme süresi ortalama 60 ile 90 dakika ile sınırlı tutulmuştur. Görüşme araştırmacı bir erkek bir bayandan oluşturulmuştur Araştırma talebimiz katılımlara telefon görüşmesi ve ev adreslerine gönderilen mektuplarla ulaştırılmıştır. Araştırma talebine olumlu yaklaşıp cevap veren 47 kadından oluşmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme talebine ise gönüllü 7 kadın olumlu cevap vermiştir. Görüşme süreci başlatıldığında kadınlardan 5 'i ile kendi hazırladıkları ev ortamında, iki tanesi Taras Pedagoji Fakültesinde araştırmacılarından birisinin çalışma ofisinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara görüşme sürecinde iki sorulan oluşan "çocukların geleceği için eski eşiniz ile görüşme yapıyor musunuz", "ikinci evliliği düşünüyor musunuz"? Sorularına verilen cevaplar yazılı not haline getirilerek daha sonra araştırma formatına uygun hale getirilmiştir. Görüşme yazılı not olarak kayıt altına alınmıştır. Tutulan notlar katılımcıların kontrolüne sunulduktan sonra ortamdaki ayrılma gerçekleşmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların eğitim düzeyleri incelendiğinde, % 2,12 doktora, %74,46 üniversite (lisans), %17,04 lise, % 6,38'i ilk (mektep) okul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda katılanların %76,58 kısmını yükseköğretim mezunundan oluşmaktadır.

Öğretim seviyesi ile boşanma arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Eğitimin üniversite (lisans) seviyesinin boşanma oranlarını azaltmadığı, üniversite mezunlarının rasyonel düşünce ve davranışlarının öne çıktığı yaklaşımı nedeniyle düşük oranda boşanma olması beklenir iken daha fazla boşanmanın gerçekleştiği görülmektedir.

Katılımcıların meslekleri incelendiğinde, %42,55'i öğretmen, %2,12 'i psikolog, %2,12'i asker, %2,12 terzi, %14,89 hemşire, %14,89'un mesleği yok, %4,25 hizmetli ve %14,89'u doktor olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada okur-yazar olmayan ve ilkokulu bitirmemiş bayanla karşılaşmamıştır. Ancak burada hatırlatalım araştırma Taraz merkezde yapılmıştır. Kazakistan'ın tümünde okur-yazar olmayan kadın yok anlamı çıkarılmamalıdır. Meslekler ve öğretim durumu dikkate örneklem uzayının büyük kısmını kapsadığını düşünüyoruz. Araştırmadaki eksiklik olarak erkeklerin bu araştırmada olmayışdır. Örneklem olarak seçilen bayanların meslekleri arasındaki öğretmenlik mesleğinin yoğun olmasının nedeni ise kolay iş bulmaları ve çalışma ortamının diğer mesleklere zor olmayışından dolayı bayanlar arasında öğretmenlik mesleğinin fazla tercih edildiğini gözlemledik.

Boşanan kadınların farklı mesleklere sahip oldukları tespit edilmiştir. Mesleği olmayanların oranının düşük olmasına rağmen kadının çalışma hayatında etkin olduğu gözlemlenmiştir. Her alanda kadın çalışmaktadır. Kadının çalışmasının nedenleri arasında ücretlerin düşük olması, aileye gelir getirmesi ve kendi hayatını idame ettirecek ekonomik seviyede bağımsız olma isteğidir. Aldıkları düşük ücret kendileri ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildir. Kadının bir mesleğe sahip olması çok önemli olmadığını göstermektedir.

Katılımcıların evlilik yaşları incelendiğinde yaklaşık %34,04 23-26 yaşları arasında, %10,6 sı 20-22 yaşları arasında, %42,55 19-22 yaşları arasında, %12,7 15-18 yaşları arasında evlilik yaptıkları tespit edilmiştir. Genel olarak 18 yaş üzeri dikkate alındığında evlenme yaşı %88 gibi yüksek oranda normal yaşta evlenme yaptıkları tespit edilmiştir. Resmi olmayan küçük yaşta evlilikler dikkate alındığında normal değerlerdir. Kazakistan sosyal yapısı içerisinde ise evlenme ya da evlilik öncesi anlaşarak beraber yaşama 14 yaşından başlamaktadır. Bir süre beraber yaşadıktan sonra sonrada evlilik anlayışı oldukça yoğundur. Ancak evlilik için genel eğilim lise bitimindedir. Yaptığımız gözlemlerde üniversite lisans öğrencilerinin yaklaşık %10-15, yüksek lisans öğrencilerinin %80 den fazla ve doktora öğrencilerinin ise %90 ın üzerinde evli olduğunu gözlemledik. Erken evlenmelerin nedeni ise adı konmayan devlet teşviki gibi olup, Kazak nüfusun artması için teşvik edilmektedir.

Kazak kültüründe evlilik yaşları bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Güney eyaleti sıcak kimlik kuşağına sahip olması nedeniyle ergenlik döneminin 10-12 yaşlarına olmasından dolayı buna bağlı olarak 15 yaşında evliliklerin çoğunluğu gerçekleşmektedir. Evlilik yaşının gecikmesi ekonomik gelir seviyesine ve eğitim durumuna göre de değişmektedir. Kadın sayısının erkeklere göre yoğun olması bir erkeğe 3-4 kadın düştüğü kültürü yaygındır. Böyle olmasına rağmen evlilik yaşlarının dünya ortalaması ile paralellik göstermektedir.

Katılımcıların eşlerinin evlilik yaşları incelendiğinde, %42.55 'i 23-26 yaşları arasında, %27.65 19-22 yaşları arasında, %21.27 si 27-30 yaşları arasında, %6.38 si 18-20 yaşları arasında, %2.12 si 35-37 yaşlarında evlilik yaptıkları tespit edilmiştir. Bu oran doktora öğretimi görmüş kadınlara denk gelmektedir. Doktora öğretimi nedeniyle evlenmeyi erteleyen kadınlar, yine kendi kendilerinden büyük yaşta erkekle evlendikleri tespit edilmiştir. Kadınların evlenmek için 18 yaşından küçük erkekleri tercih etmedikleri buradaki ilginç olarak tespit edilmiştir.

Kadınlarla erkeklerin evlilik yaşları arasında büyük farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Evlilik için kadınların daha yaşlı erkekleri seçmesi kabul görmüştür. Kadının doğum yapması fazla yıpranması nedeniyle küçük olması tercih edilmektedir. Kadınların kendilerinden daha büyük yaşta erkekle ya da erkeklerin kendilerinden yaşça büyük kadınla hiç evlilik yapmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların nasıl bir evlilik yaptıkları incelendiğinde, severek evlilik yapanların oranı %46.80, aile isteği ile evlilik yapanların oranı %19.16, kaçırılarak evlilik yapanların oranı ise %34.04 olarak tespit edilmiştir. Aslında dikkati çeken durum ise kaçırarak evlilik yapanların oranı %34,04 gibi yüksektir. Kaçırarak evlilik yapanların nedenleri ise ekonomik nedenlerden mi? Yoksa kız ailesinin rızasının olmayışından mıdır? Bunun sosyolojik nedenlerinin bir araştırma konusu olabileceğini düşünmekteyiz.

Katılımcıların kaç yıl evli kaldıkları incelendiğinde, evli kaldıkları süresi 0-5 yılları arasındaki oranı %40.42, 6-9 yıl evli kalanların oranı %31.91, 10-12 yıl evli kalanların oranı %10.63, 13-16 yıl evli kalanların oranı %14.89, 19-21 yıl evli kalanların oranı %2.12 i olarak tespit edilmiştir. Eşlerin 20 yıl ve üzerinde evli olarak beraber yaşamaları oranı %2,12 olarak tespit edilmiştir. Bunun anlamı ise yaklaşık %98 başka evlilik yaptıkları ya da evlilik dışı ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır. Toplumun genel ahlaki yapısı bakımından inanç durumlarına göre kabul edilebilir olduğu tartışma konusudur. Burada her türlü inanç kesiminden insanlar

bulunmaktadır. İnsanların dini inançlarının evlilik dışı ilişkilere ne kadar etkili olduğu tartışma konusudur. Bizim gözlemlerimizde dini inançların çok etkili olmadığı yönündedir.

Katılımcıların yaptıkları evlilikten kaç çocuğu oldukları incelendiğinde, çocuk sahibi olmayanların oranı %6.38, bir çocuk sahibi olanların oranı %25.53, iki çocuk sahibi olanların oranı %36.17, üç sahibi olanların oranı %17.02, dört çocuk sahibi olanların oranı %14.89 olarak tespit edilmiştir.

Genel olarak iki ve daha fazla çocuktan olanların sayısı yarıdan fazladır. Devletinde demografik olarak çok çocuklu aile yapısını teşvik etmektedir. Ancak çocuksuz, tek ve iki çocukluların oranı ise %68.08, iki, üç ve dört çocuk oranı %68,38 dir. Bir ve iki çocuk oranı %61,7 dir. Bu durum gelecekte ise istihdam sorunu yaratabilir. Gelecekte nüfus artması yerine azalma beklenmelidir. Bu durumda Kazakistan devletinin ciddi önlemler alması gerektiğini düşünüyoruz.

Katılımcıların boşanma sebepleri incelendiğinde, aldatma oranı %12.76, fiziksel şiddet %15,24, hastalık oranı %4.25, aile ve yakın aile çevresinin isteği oranı %18.89, ekonomik nedenin oranı %14.89, alkol kullanımı oranı %10.38, kıskançlık oranı %2.12, terk oranı% 19.12, sevginin bitmesi oranı % 2.12 olarak tespit edilmiştir. Burada ise sevginin bitmesi oranı çok ilgi çekicidir. Sevginin bitmesi eşler arasında çekiciliğin bitmesi midir? Yoksa aralarındaki açıklamaktan kaçındıkları başka problemleridir? Bizim değerlendirmemize göre eşlerin açıklamak istemedikleri ilişkilerinin ifade şekli olduğunu düşünüyoruz. Eşlerin ayrılmalarında yaklaşık olarak %19 bir oranı ise kadın tarafının ailesi ve yakın aile çevresi istememektedir. Boşanma nedenleri arasında en büyük yüzdeyi veya nedeni olmaktadır. Yakın ailenin evliliklerin oluşmasına etkisi görülmemektedir. Ancak evliliklerin yürütülmesi ve evliliklerin sonlandırılmasında en etkili sosyal kuvvet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum damadın aileye kabul edilmemesi ya da evliliği yürütecek aile sorumluluğu yapacak beceriye sahip olmayışındandır.

Katılımcıların nasıl boşandıkları incelendiğinde, mahkemede boşananların oranı %59,57, anlaşarak boşananların oranı % 34.04, eşlerini terk edenlerin oranı ise %6.38 olarak tespit edilmiştir. Mahkeme kararı ile boşananların sayısı yaklaşık %60 alınır ise, diğer %40 lık oran kalmaktadır. Burada ise en dikkati çekici olan ise anlaşarak boşanmadır. Hukuki olarak hiçbir resmi özelliği yoktur. Sadece örfi hukukta karşılığı olabilir. Ama medeni hukukta ise karşılığı yoktur. Bu durumdaki kadınların yaklaşık %40 medeni kanunun vermiş olduğu avantajlardan yada yasal haklardan mahrum olarak yaşamaktadırlar.

Katılımcıların nafaka alıp almadıkları incelendiğinde, nafaka alanların oranı %55.31, nafaka almayanların oranı ise %44.68 olarak tespit edilmiştir. Yine medeni hukukta nafaka almayanların neden almadıkları belirsizdir. Nafaka almak istemiyorlar mı? Yoksa eşlerden nafaka alamıyorlar mı? Bu durum ise sosyolojik bir vakiadır. Bizim gözlemlerimizde ise nafaka almayan yada alamayan durumdaki kadınların değişik nedenlerden dolayı nafaka alamadıklarını gözlemledik. Yasal olarak hiçbir sıkıntı olmamasına rağmen örfi hukuku, medeni hukukun önüne geçmektedir.

Katılımcıların aylık ne kadar nafaka aldıkları incelendiğinde, 8000 (1 ABD doları 190Tenge) Tenge alanların oranı %26.92, 10000 Tenge alanların oranı %19.23, 12000 Tenge alanların oranı %3.84, 18000 Tenge nafaka alanların oranı %7.69, 20000 Tenge alanların oranı %23.07, 25000 Tenge alanların oranı %7.69, 36000 Tenge alanların oranı %7.69, 40000 Tenge alanların oranı ise % 3.84 olarak tespit edilmiştir. Nafaka alanların büyük kısmı yaklaşık %77 si 8000-20000 Tenge arasında nafaka almaktadırlar. Bu durum ise toplumdaki dolaylı gelir dağılımını sosyal katmanlar arası gelir farkını vermektedir. Yaklaşık olarak nüfusun % 10 luk kısmının geliri düşük gelirlerin beş katı kadardır. Yine nüfusun %10 luk kısmı, kendisine en yakın olan kesimin iki katı kadar gelir elde etmektedir. Bu yüksek gelirli kesimin devletin üst yönetim ve ticaretle

uğraşan toplum kesimi olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca bu durum Kazakistan'daki milli gelir dağılımı dolaylı olarak vermektedir. Milli gelirden pay alanların oranı en küçük ile en büyük arasında yaklaşık beş kat fark vardır. Gözlemlerimizde ise bu fark çok daha fazladır.

Katılımcıların boşandıktan sonra nerede, nasıl yaşamlarını devam ettirdikleri incelendiğinde, yalnız başıma yaşıyorum diyenlerin oranı %65.80, ailemin yanında yaşamaktayım diyenlerin oranı %24.80, arkadaşımın yanında kalmaktayım diyenlerin oranı ise %9.38 olarak tespit edilmiştir.

Katılımcılara çocuklar babalarıyla görüşüp görüşmedikleri incelendiğinde, çocukların babaları ile görüşmelerine müsaade etmiyorum diyenlerin oranı %98 iken, çocuklar babaları aylık görüşme yapıyorlar diyenlerin oranı %2.00 olarak tespit edilmiştir. Bu durum ise toplum yapısında ayrılan eşler arasında hiç bir ilişkinin olmadığı tek ebeveynle yaşadıkları görülmektedir. Bu tür sosyal yapıda ise sosyolojik olarak toplumun diğer katmanları ile uyumlu olması beklenemez.

Katılımcıların çocukların eğitim ve geleceği için boşandıkları eşle bir araya gelip gelmedikleri incelendiğinde, eski asla eşimle bir araya gelmem ve gelmedim diyenlerin oranı % 95, bir araya gelebilirim diyenlerin oranı ise % 5 olarak tespit edilmiştir. Ayrılan eşlerin %95'i bir araya gelmek istememektedirler. Bunun sonucu olarak çocukların babaya bakışları nasıl olacaktır? Kız çocukları erkeklere nasıl bakacaklardır? Erkek çocukları kadınlara nasıl bakacaklardır? Bu çocuklar gelecekteki evlilikleri nasıl olacaktır? Eş seçiminde karşı cinslere ne kadar güveneceklerdir? Aile kavramına ne kadar sadakatları olacaktır? Bu gibi pek çok soru akla gelebilir. Bu toplum sosyolojik ve psikolojik sorunları olan yeni bir sosyolojik katman oluşturacaktır. Bu katman sorunlu katmandır. Belki de hiç bir değer yargısı tanımayan, suça itilen veya suç işleyen gruplardan oluşabilir. Ayrıca toplumun tüm ahlaki değer yargılarını tanımayan, kendilerine özgü yeni değer yargısı ve ahlak anlayışı oluşturan gruplardan oluşabilir. Her türlü problemin bu kesimde olması normaldir. Çünkü ailenin ne olduğunu bilmeyen, aile bağları ve aile sevgisinden mahrum kalmış kesimden oluşmaktadır. Bu kesim için sadece kendisi var olacaktır. Yani "BEN" ağırlıklı düşünce hâkim olacaktır. Çünkü kendi hayatı ve dünyası sadece kendisi etrafına gelişmiş bencil ve toplumdan dışlanmış çocukların bölüşmesini aile bağlarını ve yardımlaşma duyguları ve inançları yok olabilmektedir.

Kazinform ajansının haberlerine göre 2013 için evlenme 155.000 ve boşanma ise 50.000 olarak gerçekleşmiştir. Basit ortalama ile boşanma oranı % 32,25 olarak gerçekleşmiştir. Yada binde 3.04 olarak boşanma artışı olmuştur. 2012 istatistiklerine göre evlenme boşanma basit oranlaması %31,70 olarak gerçekleşmiştir. Ya da 2012 ye göre boşanma %55.8 'lik oranında artışı göstermektedir. Yine basit oranlama artış binde 5.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar kayıtlı evlilikler için geçerlidir. Kayıtlı olmayanlar bu rakamların içinde yoktur. Bu durum Kazakistan'ın geleceğini ciddi boyutta tehdit etmektedir. Bu sonuçlar inanç ve ahlaki değerlerinin aile üzerindeki etkisinin minimum sevide olduğunu göstermektedir. Hem değerlerin zayıflaması hem de sosyo-ekonomik sıkıntıların boşanmaları artırdığı düşünülmektedir. Eğer Kazakistan ailenin korunmasına yönelik hukuki, ekonomik ve ahlaki alanlarda inanç temelli önlemler almadığı takdirde, yaklaşık on yıl sonra evlenme ile boşanma oranlarında bir eşitlik durumu ortaya çıkabilir. Ailenin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar çok yönlü olarak yapılmalıdır. Aile ne kadar güçlendirilirse toplumun geleceği o kadar güvenli olabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel toplum yapısına sahip olan Kazakistan'da boşanma oranındaki yüksekliğin ciddi sorun oluşturduğu tespit edilmiştir. Boşanan kadınların ikinci evlilik yapmadığı veya yapmak isteseler bile evlilik yapabilmeleri düşük yoğunlukta olduğu görülmektedir. Boşanmış kadınların ikinci evliliği yapamadıkları için tek ebeveynli aile yaşamına mahkûm oldukları görülmüştür. Boşanma oranlarındaki artış devam ederse buna bağlı olarak tek ebeveynli aile oranındaki yükseliş

trendinin devam edeceği düşünülmektedir. Tek ebeveynli ailelerin ekonomik gelir seviyesinin ve aldıkları nafaka miktarının düşüklüğü yaşamlarını daha da zorlaştırmaktadır. Bu süreçte devletin çocuk sahibi olmayı teşvik etmesine rağmen tek ebeveynli ailelere özel ekonomik desteğinin olmaması geleceğe güvenle bakmalarını imkânsız hale getirmektedir.

Boşanan kadınların aileleriyle, arkadaşlarıyla veya düşük yoğunlukta da olsa tek başına yaşamlarını sürdürdükleri tespit edilmiştir. Genellikle aile ve akraba çevrelerinde ikamet etmeleri kendilerini ve çocuklarını korumaya yönelik bir durum olduğu söylenebilir. Tek ebeveynli aile yaşamının zorluğu hissetmeleri bu zorlukları hafifletmenin yolu olarak tercih edildiği düşünülebilir. Tek ebeveynli aile yaşamında kadınların genellikle baba evi veya yakınında yaşama düşüncesi geleneksel hale gelmiştir. Tek ebeveynli yaşamın dezavantajlarına rağmen çocukların velayeti annelerindedir. Babaların böyle bir sonuca razı olması ikinci evliliği yapmaları veya çocuk bakımında ve yetiştirilmesinde kendilerinin eksik olduğu annelerin daha iyi yetiştirme bakımı üstlendiğini düşünmeleri etkin olmaktadır. Anneler zor koşullarda çalışarak ayakta kalmaya çalıştıkları görülmektedir. Annenin çalışması çocukların eğitimini büyük anne ve büyük baba tarafından verilmektedir. Bütün zorlukları yaşayan anneler çocukların babalarıyla görüşmelerini engellenmektedir. Sadece annelerin tavırları değil babalarında çocuklarıyla görüşme talebi olmaması ciddi sorunların başında gelmektedir. Çocukların eğitimi ve geleceği için dahi eşlerin bir araya gelmemeleri tehlikenin boyutunu göstermektedir. Genellikle çocukların eğitimi yaşlılarda kalması çocukların özgüven eksikliği hayata şüpheyile yaklaşması, geleceğe güvenle bakmalarını olumsuz etkilemektedir. Bu ortamlarda yetişen çocuklar ailede yaşadıkları sorunlardan dolayı evliliğe ve karşı cinse güvenmekte zorlanacaklardır.

Kısaca tek ebeveynli ailelerin boşanma sürecindeki artışın Kazak ailesini ve toplumsal yapısını tehdit eden en önemli faktörlerden birisidir. Kazak devleti bu tehditi minimize etmek için evlilik, aile ve boşanma ile seminer ve eğitim programları planlı olarak yürütülmesine yönelik çalışmalar yapmalıdır. Boşanan kadınların ikinci evliliği yapabilecek imkânı sağlamak ve tek ebeveynli ailelere sosyal yardım teşvikleri getirilmelidir. Boşanan kadınlara psikolojik destek mahiyetinde gerekli görüldüğünde psikolojik terapi hizmeti verilmelidir. Gündelik hayatta tek başına yaşama bilinci kazandıracak çalışmalar yapılmalıdır. Tek ebeveynli aile çocuklarının sosyal hayata hazırlanmasına yönelik eğitim programları uygulamaya koyulması gerekir.

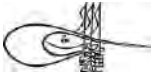
KAYNAKÇA

- Ahrons C.R. ve Pogers R.H.,(1987) Divorced families:A multi-Diciplirary Devolopmental View.New York.Norton
- Akıntürk, Turgut, 1996. Aile Hukuku, S:257, Ankara
- Amato, P. R. (1994). Life-span adjustment of children to their parents' divorce. The Future of Children, Children and Divorce, 4 (1), 143-164.
- Arditti, j. A. ve Prouty, A. M. (1999). Change, disangement, and reneval: Relationship Dynamics between young adults and thşer fathers after divorce. Journal of Marital and Family Therapy, 25, 61-81.
- Baruth, L. G., ve Burgaff, M. Z. (1991). Counseling single-parent families. In J. Carlson & J. Lewis (Eds.), Handbood of Family Therapy (pp. 403-443). New York: Brunner/Mazel -
- Benedek, R. ve Benedek, E. (1979). Children of divorce. Can we mwwt their needs?. Journal of Social Issues, 35, 155-160
- Biblarz,T. J. & Gottainer, G. (2000). Family structure and children's success: A comparison of widowed and divorced single-mother families. Journal of Marriage and Family, 62(2), 533-548.

- Blaisure, K. R. ve Geasler, M. J. (2000, Mart). Divorce interventions. AAMFT Clinical Update, 2(2), 1-18.
- Brown, G. W. & Moran, P. M. (1997). Single mothers, poverty and depression. Psychological Medicine, 27(1), 21-33.
- Bulut, S. & Altundağ, Y. (2014). Prediction of Resilience of Adolescents Whose Parents Are Divorced, Psychology, 5(10), 1215-1223. DOI:10.4236/psych.2014.510134
- Carlson, J. ve Sperry, L.(1993, January/February). The future of families: New Challanges for couple and family therapy. Family Counseling and Therapy, 1, 1-14.
- Constancer.Ahrons “Introduction to the Special Issue on Divorce and Its Aftermath”, Fam Proc 46:3–6, 2007 Family Process, Vol. 46, No. 1, 2006
- Gelles, R. J. (1989). Child abuse and violence in single-parent families: Parent absence and economic deprivation. American Journal of Orthopsychiatry, 59(4), 492-501.
- Gladding, S.T. (2012). Aile Terapisi:Tarih Kuram ve Uygulamaları,(Çev: İbrahim Keklik, İbrahim Yıldırım), Türk psikolojik Danışma ve rehberlik Derneği Yayınları, Ankara; Ses Reklamcılık Pazarlama Turizm Sanayi ve Ticaret Limt İşrt.
- Goldenberg, H. ve Goldenberg, I. (2002). Counseling today’s families (4th ed.). Belmont, CA: Thomson Brooks/Cole.
- Heath, T. D. & Orthner, D. K. (1999). Stress and adaptation among male and female single parents. Journal of Family Issues, 20(4), 557-587. DOI: 10.1177/019251399020004007
- Jeffrey T.Cookston, Sanfordl.Braver, Williama.Griffin, Stephanier.De Lusel, Jonathanc. Miles, “Effects Of The Dads For Life Intervention On Interparental Conflict And Coparenting In The Two Years After Divorce”, Family Process, Vol. 46, No. 1, 2006, FPI, Inc
- Manning, W. D. & Brown, S. (2006). Children’s economic well-being in married and cohabiting parent families. Journal of Marriage and Famil, 68,(2), 345–362.DOI: 10.1111/j.1741-3737.2006.00257.x
- Medoff, D. & Schaefer, C. E. (1993). Children sharing the parental bed: A review of the advantages and disadvantages of cosleeping. Psychology: A Journal of Human Behavior, 30(1),1-9.
- Morality, Child Victims, and the Politics of Gender”, Family Relations, 2003, 52, 363–372)2003, Vol. 52, No. 4
- Scott Coltrane and Michele Adams,” The Social Construction of the Divorce “‘Problem’”:
- Wallerstien, J. S. ve Kelly, J. B. (1980). Surviving the break up: How children and parents cpe with divorce. New York: Basic Boks.
- Walsh, F. (1991). Promoting health functioning in divorced and remarried families. In A. S.
- Warren, N. J. & Amara I. A. (1985). Educational groups for single parents: The Parenting after divorce programs. Journal of Divorce, 8 (2), 79-96. DOI: 10.1300/J27 9v 08n 02_06

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Gündüz, S., Bulut, S., Yıldırım, R., Rayimbekova, D., (2015). “Kazak Kadınların Tek Ebeveynli Aileye Bakışı / Kazakh Women’s Point Of Views Of Single Parent Families”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8680>, p. 387-398.

THE PERCEPTION OF SOCIAL STATUS AND THE LANGUAGE OF CLOTHES IN TURKISH CINEMA*

*Mahmut GÜNGÖR***

ABSTRACT

Cinema is the reflection of real life into the silver screen. However, these reflections mostly present the ruthlessness in real life, economic and emotional deficiencies to audience, being softened. For instance, the poor are combined to one another with stronger ties, seeking for sheer bliss – knowing that money cannot buy everything.

The rich have two types; one being nouveau riche – despising the ones around and having changed their sentiments with money. The second, however, deserve to have become rich from rags. They never forget their traditional values with strong family ties surrounded by their relatives and being tolerant is their basic philosophy of life.

Within social life, “social status” through which profession, career, the quarter they live in, the house they dwell in, the real estate they own, the vehicles they drive, the holidays they go on, and primarily the clothes they wear are all transferred into the movies in the same way. Because, the definitions of these criteria have already ingrained in the mindset of the audience. A patched jacket or trousers symbolize poverty, a coat with fur collar meaning wealth. The reason why the audience sympathizes with the character they watch is because of this mindset. However, the relation between real life and movies is of controversies. In real life, while the poor are the least loved, they could be the most favorites in movies. In real life the rich are the most respected whereas they might be totally rejected by the audience in movies.

Cinema is an art of signs. Each costume, accessories, setting corresponds with persons, situations and status depicted by the designs. The social acceptance towards these also determines the semiotics reflected from the silver screen. The relation between costumes and cinema is the most remarkable field of study. When this relationship has been taken into account from the point of view of representation, culture and meaning, then the parallelism and controversies will be clearer since what is shown might be transferred.

Costumes are not only visual richness but also a direct symbol of status. Cinema, being as a means of visual culture, is the courier of

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İpek Üniversitesi Moda Tasarımı, El-mek: mgungor@ipek.edu.tr

such status symbols. While the definitions of status within daily life are being conveyed to cinema, the determiners of status is regenerated. The depictions of status outpoured from cinema and social clichés are fed in this way.

The aim of this study is to study the social status signs through clothes in cinematic representation and analyse this representation via social realism, contrasting them with social acceptances. Owing to the scope of the study, Turkish movies were selected, and as type of movies, “melodrama” between 1960 and 1980 was chosen on account of the contrasts they cover.

STRUCTURED ABSTRACT

Cinema is the reflection of real life into the silver screen. However, these reflections mostly present the ruthlessness in real life, economic and emotional deficiencies to audience, being softened. For instance, the poor are combined to one another with stronger ties, seeking for sheer bliss – knowing that money cannot buy everything.

Within social life, “social status” through which profession, career, the quarter they live in, the house they dwell in, the real estate they own, the vehicles they drive, the holidays they go on, and primarily the clothes they wear are all transferred into the movies in the same way. Because, the definitions of these criteria have already ingrained in the mindset of the audience. A patched jacket or trousers symbolize poverty, a coat with fur collar meaning wealth. The reason why the audience sympathizes with the character they watch is because of this mindset. However, the relation between real life and movies is of controversies. In real life, while the poor are the least loved, they could be the most favorites in movies. In real life the rich are the most respected whereas they might be totally rejected by the audience in movies.

Cinema is an art of signs. Each costume, accessories, setting corresponds with persons, situations and status depicted by the designs. The social acceptance towards these also determines the semiotics reflected from the silver screen. The relation between costumes and cinema is the most remarkable field of study. When this relationship has been taken into account from the point of view of representation, culture and meaning, then the parallelism and controversies will be clearer since what is shown might be transferred.

Costumes are not only visual richness but also a direct symbol of status. Cinema, being as a means of visual culture, is the courier of such status symbols. While the definitions of status within daily life are being conveyed to cinema, the determiners of status is regenerated. The depictions of status outpoured from cinema and social clichés are fed in this way.

The aim of this study is to study the social status signs through clothes in cinematic representation and analyse this representation via social realism, contrasting them with social acceptances. Owing to the scope of the study, Turkish movies were selected, and as type of movies,

“melodrama” between 1960 and 1980 was chosen on account of the contrasts they cover.

Social Status as a Concept

The position of individuals and groups within a community is defined as social status (Erkal, 2004, p. 16). Social status is a fact through which one is attributed respect, honour and appreciation without taking his /her social service into account without one's initiative (Bilgiseven, 1986, p. 146). This positioning forms a social pyramid in time which ascends or descends in a given society. Social status is a process to commence the moment when the status itself is born. Status is divided into two: inborn status (gender and color), and acquired status (profession). Today, the values attributed to acquired status is more evident (Erkal, 2004, p. 16).

Clothes and Social Status Relationship

Although clothes were designed to protect human body since the dawn of man (2000 BC), they have been an indicator of social status and position within the social development process. Colour, fabric, model have determined the line between the priest and layman, the law-maker and abider, the commander and soldier. Today the features of clothes are the visual signs of social status (Panati, 2009, p.10.Chapter).

Clothes give us the opportunity to make guesses about social values, psychological conditions, sociological tendencies, hierarchy, social stance in the society lived, ideology, gender identity, profession, political tendencies, life styles, choices and background of the wearer. In this context, the wearer willingly or unwillingly conveys his / her message through style, fabric and colour of the clothes without needing words (Ercüvan, 2007. p.76).

MATERIALS AND METHODS

The analysis of social status indicators in Yeşilçam movies over film characters are carried out via semiotic analysis techniques in this study. In the process of sociological and economic-political development of the Turkish society, the limit of the period was determined as the two decades between 1960 and 1980. The choice of the movies for the analysis was conducted through “simple random sampling” technique. Therefore, we accepted that all the movies shot between 1960 and 1980 in Yeşilçam have similar features in terms of distinct classes and social status indicators as the representative movies of their time. Every movie chosen from such a homogenous universe (film archive) bears the characteristics of the hypothesis forming the field of this study.

In this study, in which the representation of social status is analyzed over the clothes of the actors and actresses, clothes which are the most basic indicators of status symbols were studied as the images defining the changes in the status whether upwards or downwards in the social strata.

In the analysis, though it might seem as a limitation that some movies are black and white owing to the period chosen, it can be asserted that thanks to the form of the clothes, it can be maintained that this limitation could be tolerated

Turkish Studies

RESULTS

Melodramas, especially the ones between 1960 and 1980, which gave spirit to the Yeşilçam Movies, are a type and form owing to their dramatized narrational structure, with the strong ties established with the spectators, through the reflection of the era with socio-economic and socio-cultural changes in its plot.

These melodramas in a naïve manner conveyed the modernization in those years, depiction of villages and cities, clothing symbols dependent on social status caused by the migration from rural to urban, images of “arabesque” mistifs lagging between village and city. Contrasts, which constitute the major parts of melodramas, were worked on through not only good and evil, rich and poor but also village and city commets in these movies. For instance, the girls coming from the deprived parts of the country do not give up their shalwar (baggy village trousers) and wear it with modern dresses, thnikng that they were well adapted to the city in their modern attires worn on the upper parts of their bodies only. However, the dilemma here is to wear both clothes together. Therefore, those coming from villages are regarded as illiterate, ignorant and rude, whereas the city dwellers are shown as the representatives of the modernity and have begun to be called “modern”.

Urban-rural relationship, which is defined superficially, as opposed to these types of semiotics, the villagers are identified as innocent, honest, pure, compassionate and humane in terms of movie plot. On the other hand, the (modern) city dwellers are depicted as snobbish, cruel, individualistic, and materialistic. These depictions are also reflected upon the clothes of the social classes in society in the same period; the village women in the cities view the short skirts and low-cut dresses as a part of “chastity” and likewise city dwelling ladies see the village women as simple, poor and pathetic.

Another indication of social status over clothes in movies is the prototypes of rich and poor. These characters, to be divided into two as male and female, are the representatives of the social classes they belong to:

Rich women dress exaggeratedly with distinguishing accessories accompanied with matching shoes and bags (mostly with hats).

In comparison with the traditional women who later become rich, both women types wear fur coat or coats with fur collars despite the simplicity and presentations differ.

Poor women generally wear lowly printed cotton clothes, with headscraves, accompanied by waistcoat or cardigans and no accessories worn. Shoes are simple and monochrome.

Rich man always wear suit, usually with a tie. They have overcoats in winter and watch is an important accessory. They look neat, and clean. Shirts are always light-coloured.

The poor men generally have unmatching clothes, with faded khaki colours. Clothes are worn-out, waistcoat is the only accessory. Shoes are unpolished and old-looking. The homeless wear patched clothes and use ropes or fabric stripes in place of a belt.

The main characters working as a worker in factories wear jackets carry them up to a higher ranking status socio-culturally. Their shirts are worn out yet clean; never wear ties. We can talk about certain standarts in the clothes of the tradesmen. Greengrocers, butchers, grocers, etc wear checked shirts and their sleeves are always rolled up. They complete their clothes with a coat. These characters wear jacket only when they go to a wedding ceremony or take a stroll in Beyoğlu, a rich district of Istanbul.

In Turkish movies, fathers, just like in the society in general, are a symbol of authority and are seen in a more formal clothes (jacket, shirt, tie, etc). The ones who moved from rural to urban and who live in the suburban areas wear handmade pullover and waistcoats. While the rich fathers sit in their dressing gowns, poor fathers sit in their striped pajamas.

The women, who live in the deprived parts of the cities, can be spotted where they work by just looking at the way they dress. Those who do some cleaning and housework in rich houses bear the symbols of urban and rural at the same time, wearing shalwar and trousers with dresses, whereas those working in factories seem more adapted to the cities and they wear dress or waistcoats. The visual differences between caretakers and factory workers can be regarded as the differences in thought and education.

The change in the status among female main characters in Turkish cinema can be described with hats as semiotic image. At the same time, hats, emulation to western societies and serving as the image of westernisation, symbolize being a part of upper class, high elite society and aesthetics with a European culture.

Therefore, the representations reflect society as a mass communication tool and art, while society is influenced by cinema, all of which prove the proposition above.

Cinema gives place to stories reflecting societies as a cultural indicator. This reflection is designed with a happy or unhappy ending depending on the type of the movie. The “melodramas” which were influential in Turkish movies between 1960 and 1980 end up with happy finals as the name stands for itself. Despite the general acceptance in the society, the conflict between upper and lower socio-economic classes is actually far away from being destructive and the clash is resolved at the end of the movie with mutual tolerance.

Key Words: Social Status, Clothes, Language of Clothes, Cinema, Turkish Cinema.

TÜRK SİNEMASINDA SOSYAL STATÜ ALGISI VE GİYSİLERİN DİLİ

ÖZET

Sinema, gerçek hayatın beyazperdeye yansımasıdır. Ancak; bu yansımalar çoğu kez, gerçek hayattaki acımasızlığı, ekonomik ve duygusal yoksunlukları yumuşatarak sunar seyirciye. Örneğin; fakir insanlar birbirlerine daha sıkı bağlarla bağlıdır, küçük mutluluk peşindedirler ve paranın herşeyi satın alabilecek gücünün olmadığını iyi bilirler.

Zenginlerse iki tiptir; birinci tip olanlar sonradan görme zenginlerdir, insani değerlerini unutmuş, çevresindekileri hor görmeyi alışkanlık haline getirmiş ve duygularını paraya tahvil etmişlerdir. İkinci tip olanlarsa; çalışıp kazanmış, zengin olmayı hak etmişlerdir. Bunlar geleneksel değerlerini asla unutmazlar, aile bağları kuvvetlidir, yollarında çalışanlar ailedendir ve hoşgörülü olmak temel felsefeleridir.

Toplumsal hayatın içinde; mesleğin, kariyerin, yaşanılan semtin, ikamet edilen yapının, sahip olunan menkullerin, kullanılan araçların, tatil anlayışının ve en çok da giyim tarzının tanımladığı “sosyal statü” kavramı, sinema filmlerine de aynı şekilde aktarılır. Çünkü; izleyicinin düşünsel kodlamalarına bu kriterlerin tanımları çok önceden yerleştirilmiştir. Yamalı pantolon ya da ceket fakirliği anlatır, kürk yakalı bir palto zenginliği. İzleyicinin, seyrettiği karaktere yakınlık duyması vb. durumları da, bu kodlamaların eseridir. Ama gerçek hayatla film arasındaki ilişki bir tezatlar ilişkisidir. Gerçek hayatta fakirler sevilmezken, filmlerde en çok sevilenler onlar olabilirler. Gerçek hayatta zenginlere itibar edilirken, filmlerde seyircinin nazarında tamamen reddedilen karakterler olarak görünürler.

Sinema bir gösterge sanatıdır. Her bir kostümün, aksesuarın, mekan tasarımının tanımladığı, simgelediği kişiler, durumlar, statüler vardır. Bunlara yönelik toplumsal ön kabul, beyazperdeden yansıtılan göstergeleri de belirler. Kostüm ve sinema ilişkisi bu bağlamda en fazla dikkat çeken inceleme alanlarıdır. Bu ilişki; temsil etme, kültür ve anlamlandırma kriterleri üzerinden ele alındığında, görünenin aktardığıyla seyircinin anlamlandırdığı arasındaki paralellik veya zıtlıklar daha da netleşir.

Kostüm, sadece filmin görsel zenginliği değil, doğrudan statü simgesidir. Bir görsel kültür aracı olarak sinema da bu statü simgelerinin taşıyıcısıdır. Gündelik hayat içindeki statü tanımlamaları sinemaya aktarılırken çoğunlukla statünün belirleyicilerini yeniden üretir. Sinema filmlerinden yansıyan statü tasvirleri toplumsal kalıp yargıları da bu sayede besler.

Bu çalışmanın amacı; sosyal statü göstergelerinin sinemadaki temsiliyetini, giysiler üzerinden ele almak ve bu temsiliyeti toplumsal kabullerle karşılaştırarak gerçekçilik boyutunu irdelemektir. Çalışma konusunun genişliği nedeniyle sınırlayıcı çerçeve olarak Türk filmleri, tür olarak da içerdiği zıtlıklar nedeniyle 1960-1980 yılları arasında popüler olan “melodram”lar seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sosyal Statü, Giyim, Giysilerin Dili, Sinema, Türk Sineması.

INTRODUCTION

Emergence of Social Classes

Class, as a term, started to be used in French in the 14th century and in English in 16th century. Both terms originated from the word, “class” in Latin. This term represents a structure based upon the classification of citizens depending on their wealth. In time, this sociological and political concept has become a social class concept in modern sense (Beneton, 1991, p.11).

Dividing into social classes is described as the layers of a certain part of the population hierarchically piled on each other as social classes (Bilgiseven, 1986, p. 144). Dividing into social classes is generally caused by natural and social inequalities. Relative inequalities between individuals and groups comprising a community give rise to social strata (Bahar, 2009, p.92).

Dahrendorf indicated that industrialization played a major role in the development of modern societies (in Giddens, 2001, p.30-32). The transition from agriculture to industrial society accelerated the emergence of social classes. During this period, the status of an individual came to be determined by how he earns his life. Furthermore, the literacy rate along with industrialization started to determine one's position in the society (Güran, 2004, p.144). According to Dahrendorf who suggested that capitalism is a temporary guest and is a mere transient period in thriving industrial societies despite Marx's view, industrial society has evolved and covers several conflicts and alliances within itself. What is important here is the spread of socialization as a consequence of “social mobility”. Thus, owing to the differences in wealth and power amidst various groups, industrialised societies are not equalists. Yet, the destructive impact of this has been balanced via opening up the way towards social progress for everyone (in Giddens, 2001, p.30-32).

In developed societies, social classes are divided into working class, ruling class, middle class and peasantry. The distinction between these classes may not be explicit and there could be common points as well. For instance, working class emerged as a result of the change led by industrial revolution. The basic expenditures of this class – who earn on a daily basis – are mostly the basic needs. The attitudes of working class are prevailed by inferiority psychology. They want to tolerate this complex via group solidarity. This type of solidarity is less common among other social classes (Laroque, 1963, p.47). In all societies, the observed hierarchy – depending upon the level of development – creates political, economic, administrative, military, religious and cultural differences create ruling and middle classes. In these groups solidarity is weak, yet when differentiation from other groups comes to the fore, a common solidarity can be uttered. Middle classes are those required to comply with the resolutions of upper classes (Laroque, 1963, p.54). Peasantry have usually lower living standards and they may sometimes move up to middle classes with the increase in their income yet they are not inclined to spend to show off or to prove anything as opposed to middle class. The concern of the peasantry that they will not be able to catch up with modernity and technology leads to unhappiness in individual and social scale, and they might have the feeling of being scorned (Laroque, 1963, p.61).

Marx states that those holding wealth constitute a ruling class in social layers, yet that the biggest group is the workers and labourers (Marx, 2013, p.66). This period, with the onset of industrialization, created this class with the accelerated move from villages to towns, however, the cultural transition was not rapid enough though working in factories offered social security. The dynamics of capitalism is the real reason behind the conflict between ruling class and working class (ibid p. 66).

The process of individuals' socialization process, their survival for existence in the legal, economic and cultural pressures within the social group to which they belong, their struggle for

moving up to a higher class, living with cliché judgement from upper classes to lower classes are the major reasons for this conflict.

The demand for becoming a part of upper classes could be usually made possible with the improvements in economic conditions. Moving up to upper classes via legal or illegal methods is mostly allowed by those in upper socio-economic classes and this upward move is regarded as something positive in serials and movies.

Layering in social classes can be seen in different regions, different cities, different quarters of cities, homes, entertainment places, etc. These groups have subjective qualities in terms of chance of living, social status, and political impact. Chance of living means economic advantage as wealth and high income, like healthcare, guarantee at work, living in luxury and in better quarters of cities. Social status is the status by which an individual position one holds in social structure (Bahar, 2009, p. 94).

Social Status as a Concept

The position of individuals and groups within a community is defined as social status (Erkal, 2004, p. 16). Social status is a fact through which one is attributed respect, honour and appreciation without taking his /her social service into account without one's initiative (Bilgiseven, 1986, p. 146). This positioning forms a social pyramid in time which ascends or descends in a given society. Social status is a process to commence the moment when the status itself is born. Status is divided into two: inborn status (gender and color), and acquired status (profession). Today, the values attributed to acquired status is more evident (Erkal, 2004, p. 16).

MaxWeber, who focused more on the term, status, describes this as "a claim for an effective social respect" (Marshall, 1999, p. 697). "Status", which enhances in accordance with the materialistic institutions and norms in society, is preserved with some external practices despite its being innate faculties.

Status groups, since they have certain homogeneity, involve monopolistic privileges, too. Therefore, status groups work in a competitive manner via their own privileges in society (ibid, p. 698). While the concept, "class", is mostly based on economic references, status shows cultural elements (Weber, trans. by Taha Parla, 1987, p. 176). Power in social field is established on status in most cases. Status groups, marriage, entertainment, living in the same circles, communicating with certain groups only, etc have similar behavior patterns in social relationships. Individual diversions in behavior patterns (e.g. the story of the wealthy young woman and poor young man or visa versa) creates reactions, mostly ending up with exclusions leading to violation, they being unbalancing factors.

These aforementioned diversions, when being analysed in the context of social-status and cinema relationship, will indicate that both sides take the "moral of the story" besides parents' having adopted a "loving" tolerance towards the young lovers at the end of the Turkish movies. However, taking the moral of the story manifests itself as lesson taken by the rich from the poor. "Life and humanity" lessons are not only manifested as the sentiments like goodness, tolerance, humbleness, humanity, pity, etc but also as the clothes people wear. While the traditional clothes representing peasantry, or the visual representations of poverty, prevent the main character (male or female) from participating in the gatherings of upper classes, the clothes of the rich and the modern can be easily noticed. Thus, characters can be accepted to the social groups not through their individual identities but through their physical outlook.

Clothes and Social Status Relationship

Although clothes were designed to protect human body since the dawn of man (2000 BC), they have been an indicator of social status and position within the social development process. Colour, fabric, model have determined the line between the priest and layman, the law-maker and abider, the commander and soldier. Today the features of clothes are the visual signs of social status (Panati, 2009, p.10.Chapter).

The clothes after people started to cover their bodies has begun to acquire meanings in time regarding social status. The social status of an individual is determined by the roles he assumes and the deeds he performed. Even if there is no social layering, individuals may prefer to choose their clothes depending on their age and gender. People are defined according to their clothes and this definition determines the way they interact with each other (Yüksel, et al, 2005, p.92).

Clothes regarded as luxury consumption in global scale are the signs of material wealth and authority in the first place. They also form an elite status image, too. The clothing companies give the message to their customers who wish to look strong: “buy the status” through different campaigns and promotions. The brands and parts of clothes signifying status could sometimes be the accessories like shoes, bags, sometimes belts, hats, gloves, etc (Ünay, 2014).

Clothes are worn for various purposes. These are; in order to protect from physical effects, “protection”; to cover some parts of the body due to “decency and concealment”, for women to be admired and selected by men, “attraction and indecency”; to indicate people’s status by classifying them into different social strata, “communication”; to individually express oneself, “individual style”, and finally “social value and status” clothes, showing; family, gender, age, race, marital status, and work (Barnard,1996, p.47-65).

The first impressions are formed when the people first see each other with their clothes on. In this outer appearance, we can see ornaments, accessories, hair style, and make-up. In this way, clothing has become a tool for creating and fostering the desired impressions over others. The adage by Nasreddin Hodja; “My beautiful fur coat!” is the most well known example of how effective clothes are on others as a symbol of social status. Even clothes determine with whom to make friends and where to go on special occasions. Clothes are also used as a tool to create the desired characters on stage (Tezcan, 1993,p.256).

Clothes give us the opportunity to make guesses about social values, psychological conditions, sociological tendencies, hierarchy, social stance in the society lived, ideology, gender identity, profession, political tendencies, life styles, choices and background of the wearer. In this context, the wearer willingly or unwillingly conveys his / her message through style, fabric and colour of the clothes without needing words (Ercüvan, 2007. p.76).

MATERIALS AND METHODS

The analysis of social status indicators in Yeşilçam movies over film characters are carried out via semiotic analysis techniques in this study. In the process of sociological and economic-political development of the Turkish society, the limit of the period was determined as the two decades between 1960 and 1980. The choice of the movies for the analysis was conducted through “simple random sampling” technique. Therefore, we accepted that all the movies shot between 1960 and 1980 in Yeşilçam have similar features in terms of distinct classes and social status indicators as the representative movies of their time. Every movie chosen from such a homogenous universe (film archive) bears the characteristics of the hypothesis forming the field of this study.

Semiotic analysis technique covers the three terms in analyzing the visual meaning; icon, index and symbol. The choices of the objects which leads to the analysis are conducted via the

hypothesis of the study. The visual, colourful, formal, and meaningful representations of these objects, their being appropriate for the story to be conveyed especially from visual media indicate the legibility of the plot or the image created. The images used in visual materials are encoded depending on ideological and sociological meanings. Such encoding restructures the different usages and authentic quality while increasing the objective value of the image. Yet, generalizations made with semiotic analysis is restricted to the limits of the material and/or the text shown (Atabek & Atabek, 2007; p.83).

The designs of the setting, architectural designs, accessories, tools used, and mostly the clothes are defined as visual content but in fact they are images creating meanings. They are completed when merged with the prior encodings of the spectators and their representativeness is fostered as repeated.

In this study, in which the representation of social status is analyzed over the clothes of the actors and actresses, clothes which are the most basic indicators of status symbols were studied as the images defining the changes in the status whether upwards or downwards in the social strata.

In the analysis, though it might seem as a limitation that some movies are black and white owing to the period chosen, it can be asserted that thanks to the form of the clothes, it can be maintained that this limitation could be tolerated.

RESULTS

Representation of Social Status in Turkish Movies

Melodramas, especially the ones between 1960 and 1980, which gave spirit to the Yeşilçam Movies, are a type and form owing to their dramatized narrational structure, with the strong ties established with the spectators, through the reflection of the era with socio-economic and socio-cultural changes in its plot.

These melodramas in a naïve manner conveyed the modernization in those years, depiction of villages and cities, clothing symbols dependent on social status caused by the migration from rural to urban, images of “arabesque” mistifs lagging between village and city. Contrasts, which constitute the major parts of melodramas, were worked on through not only good and evil, rich and poor but also village and city commets in these movies. For instance, the girls coming from the deprived parts of the country do not give up their *shalwar* (baggy village trousers) and wear it with modern dresses, thnikng that they were well adapted to the city in their modern attires worn on the upper parts of their bodies only. However, the dilemma here is to wear both clothes together. Therefore, those coming from villages are regarded as illiterate, ignorant and rude, whereas the city dwellers are shown as the representatives of the modernity and have begun to be called “modern”.

Urban-rural relationship, which is defined superficially, as opposed to these types of semiotics, the villagers are identified as innocent, honest, pure, compassionate and humane in terms of movie plot. On the other hand, the (modern) city dwellers are depicted as snobbish, cruel, individualistic, and materialistic. These depictions are also reflected upon the clothes of the social classes in society in the same period; the village women in the cities view the short skirts and low-cut dresses as a part of “chastity” and likewise city dwelling ladies see the village women as simple, poor and pathetic.

Another indication of social status over clothes in movies is the prototypes of rich and poor. These characters, to be divided into two as male and female, are the representatives of the social classes they belong to:

1. Rich women dress exaggeratedly with distinguishing accessories accompanied with matching shoes and bags (mostly with hats) (Image 1, Image 2, and Image 3).

Image 1: “Hırsız Kız” (1968), directed by Türker İnanoğlu

Image 2: “Gençlik Rüzgarı” (1963) directed by, Türker İnanoğlu

Image 3. “Fosforlu Oyuna Gelmez”, (1962), directed by Aydın Arakon

In comparison with the traditional women who later become rich, both women types wear fur coat or coats with fur collars despite the simplicity and presentations differ (Image 4, Image 5, Image 6).

Image 4: “Küçük Hanımefendi” (1970), directed by Nejat Saydam.

Image 5: “Gençlik Rüzgarı” (1963) directed by Türker İnanoğlu

Image 6: “Sev Kardeşim” (1972), directed by Ertem Eğilmez

2. Poor women generally wear lowly printed cotton clothes, with headscarves, accompanied by waistcoat or cardigans and no accessories worn (Image 7, Image 8). Shoes are simple and monochrome.

Image 7: “Gelin” (1973), Directed by Ömer Lütfi Akad

Image 8: “Çam Sakızı” (1974), Directed by Hulki Saner

3. Rich man always wear suit, usually with a tie. They have overcoats in winter and watch is an important accessory (Image 9). They look neat, and clean. Shirts are always light-coloured.

Image 9: “Sev Kardeşim” (1972), Directed by Ertem Eğilmez.

4. The poor men generally have unmatching clothes, with faded khaki colours. Clothes are worn-out, waistcoat is the only accessory (Image 10). Shoes are unpolished and old-looking. The homeless wear patched clothes and use ropes or fabric stripes in place of a belt (Image 11).

Image 10: “Aile Şerefi” (1976), Directed by Orhan Aksoy.

Image 11: “Gurbet Kuşları” (1964), Directed by Halit Refiğ.

5. The main characters working as a worker in factories wear jackets carry them up to a higher ranking status socio-culturally. Their shirts are worn out yet clean; never wear ties (Image 12). We can talk about certain standards in the clothes of the tradesmen. Greengrocers, butchers, grocers, etc wear checked shirts and their sleeves are always rolled up (Image 13). They complete their clothes with a coat. These characters wear jacket only when they go to a wedding ceremony or take a stroll in Beyoğlu, a rich district of Istanbul (Image 14).

Image 12: “Oh Olsun” (1973), directed by Ertem Eğilmez.

Image 13: “Fakir Romani” (1965), Directed by Nuri O.Ergün.

Image 14: “Vesikalı Yarım” (1968), Directed by Lütfi Akad.

6. In Turkish movies, fathers, just like in the society in general, are a symbol of authority and are seen in a more formal clothes (jacket, shirt, tie, etc). The ones who moved from rural to urban and who live in the suburban areas wear handmade pullover and waistcoats

Turkish Studies

(Image 15). While the rich fathers sit in their dressing gowns (Image 16), poor fathers sit in their striped pajamas (Image 17).

Image 15: “Kapıcılar Kralı” (1976), Directed by Zeki Ökten.

Image 16: “Bizim Aile” (1975), Directed by Ergin Orbey.

Image 17: “Bizim Aile” (1975), Directed by Ergin Orbey.

7. The women, who live in the deprived parts of the cities, can be spotted where they work by just looking at the way they dress. Those who do some cleaning and housework in rich houses bear the symbols of urban and rural at the same time, wearing *shalwar* and trousers with dresses (Image 18), whereas those working in factories seem more adapted to the cities and they wear dress or waistcoats (Image 19). The visual differences between caretakers and factory workers can be regarded as the differences in thought and education.

Image 18: “Sultan” (1978), Directed by Kartal Tibet.

Image 19: “Diyet” (1975), Directed by Ömer Lütfi Akad

8. The change in the status among female main characters in Turkish cinema can be described with hats as semiotic image. At the same time, hats, emulation to western societies and serving as the image of westernisation, symbolize being a part of upper class, high elite society and aesthetics with a European culture (Image 20).

Image 20: “Kıvalı Yapıncak” (1968), Directed by Orhan Aksoy.

Therefore, the representations reflect society as a mass communication tool and art, while society is influenced by cinema, all of which prove the proposition above.

Cinema gives place to stories reflecting societies as a cultural indicator. This reflection is designed with a happy or unhappy ending depending on the type of the movie. The “melodramas”

Turkish Studies

which were influential in Turkish movies between 1960 and 1980 end up with happy finals as the name stands for itself. Despite the general acceptance in the society, the conflict between upper and lower socio-economic classes is actually far away from being destructive and the clash is resolved at the end of the movie with mutual tolerance.

CONCLUSION

After the Industrial Revolution, industrialization, which altered the dynamics of the society, entrance by women to working life, emerging of new jobs with the standardized and expertise Fordist production techniques to bring about social welfare for all, are the concepts that created such conditions as social layering, and status. Social layering, when thought as a sort of ladder, tells us a metamorphic transformation evolving in changing economic conditions going up and down just like each step from bottom to the top.

This evolution, taking place in daily life for a long period of time and depending on different potentials, can be realized through the productions of the art of fiction. Fiction is restructuring reality with a subjective language. Cinema, in which fiction is used the most frequently, reflects life from daily life practices to social events, from individual stories to mass sharing.

The contrast between rich and poor determining the social layering, the conditions through which they got rid from poverty, traditional-modern dilemma, especially the dialectic triggered by class and status are the sources inspiring melodramas in the golden era of the Yeşilçam Movies (1960 – 1980). However, these melodramas end up with tolerance, love and happy finals indeed having been kindled by social clashes.

Focusing on standart appearances of images in movies is a part of social realities. The clothes which symbolize the status representing the heroes in the movies at the same time increase the value of their use in daily life as well. Over the clothes worn, the status attributed to the wearers not only shape the life styles of the social classes but also create a demand for uprising in the social layers. In that sense, clothes are not only the complements for physical appearances but also the ones for characteristic features.

The relationship between movies and clothes has not created “schools” in Turkish movies only but also new schools in the world cinema and served as an effective tool in embedding the notion, “fashion” as well.

REFERENCES

- Atabek, G.Ş. & Atabek, Ü. 2007. Medya Metinlerini Çözümlemek, Türkiye/Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Barnard, M. 1996. Fashion As Communication, Newyork: International Thomson Publishing Compony.
- Giddens, A. 2001. Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş, (Yıldız, Ü. Çeviren), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Erkal, M.E. 2004. Sosyoloji (Toplum Bilimi), Der Yayınevi, İstanbul.
- Ercüvan, G. Meydan, C. 2007. Modanın Dili, YEDI, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, İzmir.
- Laroque, P. 1963. Sosyal Sınıflar, (Gürbüz, Y. Çeviren), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Beneton, P. 1991. Toplumsal Sınıflar, (Dilli, H. Çeviren), iletişim yayınları, İstanbul.

- Bilgiseven, K. A. 1986. Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Güran, T.2004. İktisat Tarihi, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Yayınları, Eskişehir.
- Bahar, H.İ. 2009.Sosyoloji, Usak Yayınları, Ankara.
- Yüksel, A.H., Fırat, E.,Selçuk, M. 2005. Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Yayınları, Eskişehir.
- Panati, C. 2009. Sıradan Şeylerin Sıradışı Kökleri, (Aktaş, M. Çeviren), Maya Yayınevi, İstanbul.
- Marx, K. 2013. Yabancılaşma, Sol Yayınları, Ankara.
- Weber, M. 2012. Ekonomi-Toplum, (Boyacı, L.Çeviren), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Weber, M. 1987. Sosyolojinin Temel Kavramları, (Parla, T.Çeviren), Yarın Yayınları, İstanbul.
- Marshall, G. 1999, Sosyoloji Sözlüğü (Akinhay, O.Çeviren), Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünay, G.F. 2014. Bir servet ve güç göstergesi olarak moda, *www.Lacivert Dergi.com*, Sayı:4, Ağustos 2014.Erişim Tarihi:03.05.2015
- Tezcan, M. 1983. Giyim Olgusuna Sosyo Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt.16, Sayı 1, pp:255-276, Ankara.
- Özdemir, U. 2003.Türkiye’de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi, *Köprü Dergisi*, Sayı 84.
- Caparol, B. 1982. Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayını*, Ankara.
- Wolton, D.1992. Televizyon ve Yaşam Biçimleri: Bir Kimlik, Değişim ve Meşrulaştırma Faktörü, *Medya Dünyası*, Der. Jean-Marie Charon, Çev. Oya Tatlıpınar, İletişim Yayınları, p.189,İstanbul.
- Kırca, S. 2000/1. Kadın Dergileri: Popüler ve Politik Söylemin Buluştuğu Yer", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, p. 144, İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Güngör, M., (2015). “The Perception of Social Status and the Language of Clothes in Turkish Cinema / Türk Sinemasında Sosyal Statü Algısı ve Giysilerin Dili”, *TURKISH STUDIES - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8805>, p. 399-414.

YENİ TOPLUMSAL HAREKET TEORİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Gönül İÇLİ**

ÖZET

Toplumsal hareketler, toplumsal değişimi destekleyen ya da engelleyen ve bu yönleriyle de toplum üzerinde kalıcı etkilere sahip olan kolektif davranış biçimleri arasında yer almaktadır. Toplumsal hareketlerin kökeni eskilere dayanmakla birlikte genel olarak modern toplumlarda yaygınlaşmıştır. Endüstriyel toplumlar ve post endüstriyel toplumlarda birçok mesele toplumsal hareketlerin konuları arasına girmiştir. 19. Yüzyılın sonları ve 20. Yüzyılın başları süresince toplumsal hareketlerin sınıf temelli yorumları itirazsız kabul görmüştür. Ancak 1920'lerde ve 1930'larda Avrupa'daki milliyetçi hareketlerin yükselişi ile sınıf yorumuna karşı itirazlar başlamıştır. Bir grup teorisyen, sınıfsal sınırların ve kimliklerin yıkılması sonucu kitleselleşme ve atomize olmuş insan kitlelerinin oluşumundan söz ederken, diğer bir grup teorisyen sınıfsal bakış açısını koruyarak bu görüşe itiraz etmiştir. Tartışmalar II. Dünya Savaşı süresince devam etmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal hareketler konusundaki asıl vurgu sınıftan, sınıfa dayalı toplumsal hareketlerden kimlik ve kültür ekseninde tanımlanan yeni toplumsal hareketlere kaymıştır. Bu dönüşümde Avrupa ve Amerika'da başlayan çevreci, etnik, feminist, yerel özerklik hareketleri önemli ölçüde etkili olmuştur. Ortaya çıkan değişimin klasik sosyolojik perspektifle açıklanamayacağı, yeni teorik yaklaşımların gerekli olduğu savunulmuştur. "Eski toplumsal hareketler"e karşı "yeni toplumsal hareketler" olarak ele alınan bu yaklaşımlar devletin, sivil toplumun, kamusal alanın, özel alanın sınırlarını tartışmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin yükselişi kapitalizmin gerçekleşme seyri ve gelişme alanlarıyla yakından ilişkilidir. 1970'li yıllardan itibaren küreselleşme ve neoliberal politikaların uygulamaya konulması, yeni dünya düzeni, toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenlerini, katılımcılarının özelliklerini, örgütlenme biçimlerini, hedeflerini değişikliğe uğratmıştır. Önceki sınıf temelli olan ve iktidarı ele geçirerek dönüştürme hedefine sahip toplumsal hareketler yerini kimliğe dayalı olan ve kültürel alanın değişimini hedef olarak alan, kimlik yöneliminin, farklılıkların ağır bastığı, katılımcılarını yeni orta sınıfın oluşturduğu yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Günümüzde farklı coğrafyalarda, Chicago'dan, Prag'a, Seattle'dan Güney Afrika'ya birçok radikal protesto eylemleri yapılmaktadır. Farklı meselelere yönelik bu hareketler, anti kapitalist

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü, El-mek: gicli@pau.edu.tr

karakterde, çok uluslu ve kıtalararası birliktelikler biçiminde gerçekleşmektedir. Çeşitlilik gösteren yeni toplumsal hareketlerin etkileri ve aktiviteleri post materyalist değerlere sahip ülkeler arasında da farklılaşabilmektedir. Dolayısıyla bu hareketlerin daha iyi anlaşılabilmesi ve geleceğe ilişkin tahminlerde bulunulabilmesi için eski ve yeni teoriler birlikte tarihsel süreç içindeki farklılıkları ve benzerlikleri göz önüne alınarak analiz edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketler, örgütlenme, toplumsal hareket stratejileri,

AN ANALYSIS OF THE THEORIES ON NEW SOCIAL MOVEMENTS

ABSTRACT

Social movements are one of the collective forms of behaviours which either support or prevent social change and with this aspect have permanent effects on the society. Social movements have become widespread in modern societies though it dates back to old times. In the industrial and post-industrial societies many issues had been included in the subject of social movements. Towards the end of the 19th century and within the beginning years of the 20th century, class based interpretations of social movements would be acknowledged without any refusal. However, in the 1920s and the 30s, with the rise of the nationalist movements in Europe, objections were raised against class based interpretation. While a group of theoreticians talked about formation of atomized human masses and massification as a result of destruction of class borders and identities, the other group of theoreticians objected this outlook by maintaining class perspective. The main stress on the social movements since the 1960s has moved from class, class based social movements to the new social movements defined within the axis of identity and culture. Ecologic, ethnic, feminist, locality movements which started in Europe and America have been quite influential in this transformation. It has been argued that the emergent change could not be explained with classic perspectives of sociology and new theoretical approaches were required. These approaches defined as “new social movements” against “old social movements” discuss the borders of state, civil society, public and private spaces. The rise of new social movements is closely related with realization process and development fields of capitalism. Since the 1970s, the application of neoliberal policies and globalization and new world order have altered the causes of the social movements and qualities of its participants and their targets and forms of organization. Social movements which previously were class based and aimed for occupying and then transforming the power were replaced with the new social movements which target the cultural field as the address of the change, which are shaped by identity tendencies and dominated by plurality, and which are formed mainly by the middle class. Today, from Chicago to Prague, from Seattle to South Africa there are many radical protests. These movements aiming for different matters have been realized within anti-capitalist, multinational and intercontinental

character. The effects and the activities of various new social movements can also be differentiated in the countries with post-materialist values. Therefore, in order to have a better understanding of these movements and to anticipate future, new and old theories should be analysed together paying attention to similarities and differences within historical process.

STRUCTURED ABSTRACT

Social movements are carried out by groups of people who aim to access shared targets concerning discontents on the settled order in every period. In parallel with the experienced changes and transformations, the theories and models produced specifically for this space have become different and they are now evaluated within a new frame of paradigm in the process of globalization. Started in the 1970s in Europe and America and differed from the previous ones, cultural based social movements, like environmentalist, feminist, ethnic movements, locality movements, minority movements, peace movements differ from the class based social movements of the previous times. Even though they have not completely cut their ties from the past, differences are observed in the new social movements in terms of their participants, organizational scheme, purposes, values and the employed methods and tools. Among the body of criticism brought towards the paradigm of the new social movements what come to fore are the criticisms that they are not well equipped with sufficient theoretical tools that would yield better understanding of their specific dynamism and the impossibility to have a complete analysis of the movements as they do not have implications for the future. As there is not sufficient number of study, there are many difficulties in placing today's social movements in a historical pattern and grab the possibilities.

In this article, it is aimed to make a literature survey by evaluating historical development of social movements, qualities, actors, organizational schemes and "new"ness of the new social movements, their differences from the previous social movements in the context of criticism brought towards the new paradigm.

Changes in the Social Movements: The second half of the 19th century is generally accepted as the beginning of the developmental process of the social movements. Revolutions in France and the United States were also influential in collective action. While revolutionary parties and syndicates have appeared in Europe as a result of these actions, in parallel with this, in the different movements that took place in the different parts of the world, changes occurred in labour control, colonial control and racial control. Studies on early modern protests mostly missed the effects of the transformations and each movement had been evaluated individually, independent and different from other movements. According Tilly, old social movements which had started with labour movements in the early modern period were the movements in which only one social class aimed to seize the power and which targeted economic interests. Focused on the ideal of basic equality with collective individuals and economic ideals, the old social movements revolved around marginal, poor, irrational actors who were not integrated into the

system. Classical sociology perceives social movements as a response to modernization, economic crises and social problems. Even though the period of the World War I was the time of intense global protests, many movements were defeated within this period. In the rebellions and strikes after the war, besides the labour movements, class, regional and racial divisions like African and Asian had become intense. Moreover, in the period of the World War II, it is observed that differently qualified separations continued. Beginning from the end of the 1960s, in Europe and in the United States, old and new migrants, national minorities and different groups with various experiences like indigenous people started new social movements with cultural demands asking for the recognition of their diversities and authentic identities.

The 1968 conjuncture stands as a rebellion against movements able to seize the power. As the new types of movements, like feminist movements, third world movements and voicing of the poor and oppressed flourished, those who had held the wealth and power in the face of the undermined legitimacy of liberal development were forced to come up with alternative solutions that could convince the masses. These reactions have been realized with the commence of neoliberal process in the 1980s and the 1990s, with disciplining of the rebellious workers and states under the reorganization of worldwide labour division, with the passage from liberalism to free market and the spread of the Western democracy. Since 1968, a new social vision, which has been promoted by neoliberalism depending on capitalist production, has shown its influence everywhere in the world and in every level of consumption. In this process, nation states have become underwhelmed against global forces which have created meaning and values proper to the dominant capitalist vision and identities based on shared interest, religion, ethnicity or religious order disintegrated the local communities and ideologies like socialism, nationalism and communism have weakened. New intellectual trends and political movements like civil rights, freedom of speech, anti-nuclear movement, environmentalist movement, alternative movement, citizen initiatives, feminist movement which have emerged alternatively to the existing value system have played a crucial role at the start of process of change. These movements which have developed with different motives in different regions like Seattle, Prague, Porto Alegre, Chicago, Brazil point to a disengagement, to a break from the old social movement paradigm because the explanations provided by the classic tradition appear insufficient.

Paradigm of the New Social Movements New social movements have emerged generally in the passage from the industrial society to the post-industrial one, from organized capitalism to unorganized capitalism. What makes these social movements “new,” the basic characteristics that differentiate them from the old social movements and the political effects of this “new”ness have not been completely made clear. There is no consensus on this subject among the theoreticians. One of the basic characteristics is that the old movements which had targeted the demand of working class concerning political power and economic distribution in the context of class interests have been substituted with movements dominated by cultural demands like life style, autonomy and identity. Social movements have moved towards gaining power in every field and

becoming subjects rather than seizing the state. Social actors participate in various movements related to many issues that trouble them, not at a single target but in a number of movements regulated only by their social consciousness.

Theories related to the new social movements are categorized as “cultural” and “political”. Cultural dimension focuses on daily life, civil society and creation of free spaces between the state and civil society and identifies social integrity with cultural conditions. Also known as theories of break, these theories accept that there is a break between the old and the new social movements. Not being class based, these movements are driven with different values and ideologies. Different from the old social movements, in the new social movements, the space of struggle has moved from the state to the civil society and social actors put a fight on the social structure. According to Melucci, the new social movements are a web on which the collective identity is constructed through struggles and mutual dialogues with different groups and with this web, different roles of the individuals and their fragmented identities among the memberships are reconstructed.

In the approach which handles the new social movements within political dimension, the continuity between the forms of movements in the past and the present is assumed and, for this reason, it is also called theory of continuity. The movement space of the new social movements is the “non-institutional” political field which is not predicted in the practice and doctrines of liberal democracy and welfare state. One of the distinctive qualities of the new social movements is that they have demands not only on resistance but also on power and resources.

Subject, Collective Identity and Organization in the New Social Movements

Subject: The actors of the new groups are socio-economic groups who act for communities gathered around certain themes but acting not as a group. Actors do not make use of political, ideological or socio-economic codes to define themselves and this is also another part of the newness of the new social movements. Actors are the individuals who resist the interventions made by the state and market in the rationality of development to reshape the sphere of private life. There is a tendency among the participants of the new social movements that goes beyond class structure. The activists and supporters of the new social movements include well educated individuals from service industry who have economic security. This is apparent in different “issue movements” like environmental movement, feminist movements or civic movements. Moreover, creating alliances with other layers and groups in addition to the new middle class is also common. Among them are wealthless groups and old middle class. Wealthless groups are comprised of those who have no hope of ascent and, therefore, feel trapped like housewives, students, retired people, unemployed and those working in marginal jobs.

Collective identities: Collective identities are formed in cooperation by individuals who come together for a shared purpose and constructed through a shared situation, different elements are made harmonious with tools and purposes and it includes cooperation, organization and belonging.

Organization: The new social movements are seen as the action of the individuals weakly linked to each other on platforms, forums, social media, and webs. These movements are collective forms of action happening in different scales, including actors from different settlements, dispersed but continuous in time and without an aim to be engaged with institutional structures. They are autonomous movements independent from hierarchical or party organizations. Horizontal relations rather than vertical organization come to the fore. While formal organizations, grand scaled unions and pluralism were the forms of movements of the past, in the new social movements, the movement is realized in union with informal and low scale organization. Strategies and tactics vary. More and more interest groups can have their say on politics or on its organization by influencing and forming the public opinion through information and communication, surveys, public opinion polls, demonstrations and actions with mass participation, through regular efforts to demand more participation with transparency.

Criticism towards the New Social Movements: In the new social movements, while it is claimed that the new forms of conflict take place not between labour and capital but between the state and civil society, any form or understanding of a struggle related to the state is never mentioned. By ignoring the state's role and function in constructing and maintaining forms of social exploitation and inequalities related to the communal property relations, the aim of politics is reduced to a struggle for identity construction. Even though the subjects of the social opposition have the potential to be variable and contradictory, there is no argument on how to bring them together in a same political project and create the discursive conditions that could produce a collective action. The argument that middle class protests have been seen since the beginning of the 1800s and, therefore, for the first time it appeared as social actor in the new social movements is open to debate. The new social movements are also criticized as they do not have an alternative model or provide a future plan in the political field. According to the theoreticians studying the new social movements, they are the struggles that emerge in societies defined with strong civil society, democracy and pluralism and they are realized in the frame of recognition of identity and value based demands. There is a difference in understanding between the old social movements and the new social movements which are based on plurality rather than equality, on value rather than class. Problems in the past like economic interests, security have been substituted with peace, environment, and human rights. Contradictions between labour and capital have been replaced with contradictions of subjection between the state and the civil society.

Conclusion: Criticisms brought towards the theories of the new social movements indicate that the new movements are not quite different from the old ones in terms of content and demands. It is argued that problem areas and content of demands defined by the new social movements dates back to the 19th century and, therefore, there cannot be a complete break from the old. The fact that the new social movements in terms of forms of action and organization are connected to each other through weak links like social media, webs, and forums gives way to their loose formation and fragmented appearance. Among the criticism

brought towards the new social movements, it is also stated that they do not have sufficient conceptual tools that would enable us to understand their specific dynamism. Moreover, as there are no future inferences produced by the new social movements, these movements cannot be analyzed as a whole. When a wide survey on the knowledge structures are carried out, it appears that we lack studies conducted on movements that have existed on the capitalist world for long periods of time. The number of the studies related to the social movements in the world is quite few. Therefore, there are many inevitable difficulties in placing the present day movements into a historical pattern and in understanding the possibilities.

Key Words: New social movements, old social movements, organization, strategies of social movements.

1.GİRİŞ

Toplumsal hareketler her dönemde yerleşik düzen nedeniyle duyulan memnuniyetsizlikler adına, ortak hedeflere ulaşma amacındaki insan toplulukları tarafından yürütülmektedir. Yaşanan değişimler ve dönüşümlere paralel olarak söz konusu alan için türetilmiş teori ve modeller de farklılaşmış ve küreselleşme dönemi içerisinde yeni bir paradigma çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır. Değişimin gerçek dinamiğinin toplumda değil, tarihte yattığını ileri süren toplumsal hareketleri, toplumsal ve ekonomik krizlerle ilişkilendiren ve süregiden yapısal değişimlerin birer yansıması olarak nitelendiren klasik sosyoloji, konuyu daha çok işçi sınıfının talepleri çerçevesinde ele almıştır. 1960'lı yıllardan itibaren doğrudan bir sınıf hareketi olma özelliği taşımayan ancak hem ülke içerisinde hem de dünya ölçeğinde siyasal ve ideolojik sonuçlara yol açan toplumsal hareketler artık meselenin yalnızca işçi sınıfıyla sınırlı kalmadığını göstermiştir. 1970'lerden itibaren sınıf mücadelesine yönelik talepler yerini kültürel alandaki taleplere bırakmıştır. Avrupa ve Amerika'da yetmişli yıllarda ortaya çıkan ve öncekilerden farklılık gösteren çevreci, feminist, etnik hareketler, yerel özerklik hareketleri, azınlık hareketleri, barış hareketleri gibi toplumsal hareketler konusunda tartışmalar başlamıştır. Eski toplumsal hareketlerden farklılık gösteren ve yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan bu hareketleri açıklamak için yapılan akademik tartışmalarda yeni teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Bu makalede toplumsal hareketlerin tarihsel gelişimi, yeni toplumsal hareketler paradigmasının “yeni”liği, nitelikleri, aktörleri, örgütlenme biçimleri, eski toplumsal hareketlerden farklılıkları ele alınmakta ve yeni paradigmaya yönelik eleştirilere yer verilmektedir.

2.TOPLUMSAL HAREKETLERDE YAŞANAN DEĞİŞİM

Toplumsal hareketlerin başlangıcı yüzyıllar öncesine kadar gitmekteyse de, genel olarak gelişim sürecinin başlangıcı 19. yüzyılın ikinci yarısı olarak kabul edilmektedir. Fransız ve ABD devrimleri, Avrupa modernitesinin ortaya çıkışında etkili oldukları kadar, kolektif eylem konusunda da etkili olmuştur. Bu eylemlerin sonucunda Avrupa'da devrimci siyasal partiler, sendikalar ortaya çıkarken, Avrupa sınırları dışında kalan coğrafyalarda yeni ortaya çıkan uluslarda da modernliği arayan hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Bu sonuçlarla paralel zamanlı olarak dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan farklı eylemlerde işçi kontrolü, sömürge kontrolü, ırksal kontrol gibi konularda değişim yaşanmaya başlamıştır. Bununla beraber erken modern protestolar üzerine yapılan çalışmalarda bu dönüşümlerin etkileri, çoğunlukla gözden kaçmış ve her eylem kendi başına, bağımsız, birbirlerinden farklı eylemler biçiminde değerlendirilmiştir. Dünya tarihinde birbirini takip

eden dönemlerde görülen hareket dalgaları, dünya ekonomisinin yanı sıra toplumsal yapılanmaları da dönüştürmüştür.

Tilly'e göre, (2008) 19. yüzyılda geleneksel cemaat grupları tarafından gerçekleştirilen eylemlerden daha kalıcı ve daha organize hareketlere ve eylemlere doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Modernliğin ilk dönemlerinde, işçi hareketleri ile başlayan eski toplumsal hareketler, ekonomik çıkarlara yönelik, genelde tek bir sosyal sınıfın siyasal gücü ele geçirmeyi hedeflediği hareketlerdir. Burjuvaya karşı yürütülen ve devrimle sonuçlanacak hareketler içerisinde tarihsel bir zorunlulukla mücadele eden işçi sınıfının, yönetimi ele geçirerek ekonomik ve siyasal haklara sahip olmaları hedeflenmekteydi. Eski toplumsal hareketler, ekonomik idealler ve kolektif bireylerle temelde eşitlik idealine odaklanmış olup, marjinal, sisteme entegre olmamış, yoksul, irrasyonel aktörler tarafından yürütülmekteydi.

Klasik sosyoloji toplumsal hareketleri modernleşmeye, ekonomik krizlere, toplumsal sorunlara karşı bir tepki olarak değerlendirmektedir. Modernleşme ve gelişme sürecinin tamamlanmasının ardından hareketler amacına ulaşacak ve kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Nitekim yirminci yüzyılın ortasına gelindiğinde yeni uluslararası işbölümü ve yeni hegemonyanın ortaya çıkışının ardından onsekizinci yüzyıl hareketlerindeki hedeflerin çoğu sahneden silinmiştir (Martin; 2008:288). Yüzyılın sonunda merkez devletlerdeki büyüyen kentlerde, ücretli işçi hareketleri sendikalarda ve siyasi partilerde kurumsallaşmış ve zamanla ulus aşırı örgütlenme biçimleri başlamıştır. Ayrıca merkez güçlerin giderek periferde daha çok silahlı müdahalelerde bulunması, uluslararası ırkçılık, oryantalizmin yükselişi gibi durumlar anti empeyalist ve anti kapitalist eylemleri başlatmıştır.

Klasik toplumsal hareketler konusundaki sosyolojik araştırmalar, ideoloji teorileri, organizasyon ve rasyonelite teorilerinin egemenliği altında kalmıştır. Amerika'da ve özellikle Batı Avrupa'daki toplumsal, hareketler savunduğu kapitalizm, sosyalizm, muhafazakarlık, faşizm gibi genel terimler çerçevesinde tanımlanmışlardır (Johnston, Larana, Gusfield 1999:132). Hareketlerin ideolojik yönünü ele alan yaklaşım, potansiyel çatışmaların varlığının otomatik olarak dayanışma gruplarını oluşturacağını varsayarak, genelde örgütsel yönü ihmal etmektedir. Weber'in bürokratik örgütlenme konusundaki yazılarının ardından, toplumsal hareketlerin içsel değişimleri üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda örgütsel yayılmanın işlevleri, kolektif hareketlerde örgütlenmenin önemi, rasyonel ve planlı hareket temelinde örgütlenmenin düzenlenmesi gibi konular üzerinde duran çalışmalar yapılmıştır. (Johnston, Larana, Gusfield, 1999:133).

Birinci Dünya Savaşı yılları dünya çapında protestoların yoğun biçimde yaşandığı yıllar olmasına rağmen çoğu hareket dönem içinde yenilgiye uğramıştır. Savaş sonrası yaşanan grev ve isyanlarda işçi hareketleri açısından Afrikalı, Asyalı gibi sınıfsal, bölgesel, ırksal bölünmeler hareketler karşısında engeller oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de hareketler arası farklı nitelikli bölünmelerin devam ettiği görülmektedir.

1960'lı yılların sonundan itibaren Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde eski ve yeni göçmenler, ulusal azınlıklar, yerli halklar gibi farklı deneyimlere sahip farklı gruplar, özgün kimliklerinin, diğerlerinden farklılıklarının tanınması yönünde kültürel taleplerle yeni toplumsal hareketleri başlatmışlardır.

1968 konjonktürü iktidara gelmeyi başarmış hareketlere karşı bir isyan durumundadır. Yeni sol, eski solu reddederken, liberal devlete yönelik itirazlar başarılı olmuştur. Gücü ve zenginliği elinde tutanlar ve kullananlar, liberal kalkınmacılığın sarsılan meşruiyeti karşısında feminist hareketler, üçüncü dünyanın hareketleri yoksulların, ezilenlerin seslerini yükseltmesi gibi yeni tür hareketler geliştikçe, kitleleri ikna edecek alternatif çözümler bulmaya zorlanmıştır. Bu tepkiler 1980'ler ve 1990'larda neoliberal sürecin başlatılması, dünya çapındaki işbölümünün yeniden

biçimlendirilmesi yoluyla isyandaki işçilerin ve devletlerin disiplin altına alınması, liberalizmin yerine serbest pazarın geçmesi, Batı demokrasisinin yayılması süreçleriyle birlikte gerçekleşmiştir. 1968'den itibaren kapitalist üretime dayalı neoliberalizm tarafından teşvik edilen yeni bir toplumsal tahayyül, yeryüzünün her yerinde ve tüm tüketim düzeylerinde etkisini göstermiştir. Sistem savunucuları bu süreci Batı demokrasisinin ve serbest pazarın büyük başarısı olarak ilan ederken, sistem karşıtı hareketler de bu süreçte radikal şekilde yeniden biçimlenmiştir. 1980'lerin sonunda tüketim, günlük gereksinimler ve kültürel alanların dışında tümüyle kapitalizm tarafından belirlenmeye başlamıştır. Kapitalizm her yerde sosyokültürel değerleri ve epistemolojileri etkili bir biçimde manipüle etmeye başlamıştır (Kalouche ve Miclants:2008:281). Liberal demokratik refah devletinin yapısal düzenlemeleri olan ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik uygulamalarından artık vazgeçilmiştir. Bu baskılar altında yeni sol parçalara ayrılmış ve ayakta kalan hareketler giderek kurumsallaşmıştır. Hakim kapitalist tahayyüllere uygun değerler ve anlamlar üreten küresel güçler karşısında ulus devletler etkisiz kalmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ortak çıkar, din, etnisite ya da cemaat bağlarına dayalı kimliklerin yerel toplulukları parçaladığı, sosyalizm, milliyetçilik, komunizm ideolojilerinin zayıfladığı bir dönemdir (Amin 1998, Castels 1997). Protestoların, gösterilerin hedefleri sermaye ve gelişmiş kapitalist devletlere, çok uluslu şirketlere, IMF, BM gibi uluslararası kuruluşlara, uluslararası sivil toplum örgütlerine yönelmiştir.

Seattle, Prag, Port Alegre, Chicago, Brezilya gibi farklı coğrafyalarda değişik nedenlerle ortaya çıkan bu hareketler eski toplumsal hareketler paradigmasından bir kopuşa, bir kırılmaya işaret etmektedir çünkü artık klasik geleneğin açıklamaları yetersiz kalmaktadır. Genel olarak sınıf temelli politikalar güç kaybederken farklı çatışma biçimleri, farklı çelişiklere dayalı hareketler başlamıştır. Emek sermaye çelişisinin dışında kalan bu hareketler ekonomik dağıtım konusundan çok yaşam tarzları üzerinden gerçekleşmektedir. Çoğulcu demokrasilerde, sivil toplumlarda ortaya çıkan bu hareketlerin açıklanmasında yeni bir sosyal teori yaklaşımına duyulan ihtiyaç görünür hale getirmiştir. Feminist hareket, yurttaş inisiyatifleri, alternatif hareket, ekoloji hareketi, nükleer karşıtı hareket, ifade özgürlüğü, sivil haklar gibi mevcut değerler sistemine karşı alternatif biçimde ortaya çıkan yeni düşünsel akımlar ve politik hareketler bu değişim sürecinin başlamasında etkili olmuştur. Altmışlı yıllar sonunda ortaya çıkan dinamiklerin sonucu meydana gelen değişimin açıklanması için yeni bir paradigma gereksinimi doğmuştur.

3. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER PARADİGMASI

Yeni hareketler genel olarak sanayi toplumundan postendüstriyel topluma, örgütlü kapitalizmden, örgütsüz kapitalizme geçiş sürecinde ortaya çıkmıştır. Temel niteliklerden birisi eskinin sınıf çıkarları bağlamında hareket eden işçi sınıfının siyasal iktidar, ekonomik bölüşüm konularındaki taleplerini hedefleyen hareketlerin yerini yaşam biçimi, özerklik, kimlik gibi kültürel taleplerin baskın olduğu hareketlerin almasıdır. Toplumsal hareketler artık devleti ele geçirme yerine, her alanda güç kazanma hedefine ve özleşme hedefine yönelmiştir. Toplumsal aktörler tek bir hedefte değil, sosyal bilinçlerinin gerektirdiği sayıda, kendilerini rahatsız hissettikleri birçok meseleye ilişkin harekete katılmaktadır (Adam 1993, Rose 1997, Kalouche ve Miclants2008).

Yeni toplumsal hareketler de eski toplumsal hareketler gibi toplumların farklı bağlamları ile ilişkili biçimde ortaya çıkmaktadır. Ancak kadın hareketleri, barış hareketleri, nükleer karşıtı hareketler, öğrenci hareketleri, çevreci hareketler gibi birbirinden çok farklı niteliklere sahip olan ve yeni toplumsal hareketler kavramı olarak isimlendirilen bu hareketleri geleneksel kavramsal çerçeveler içerisinde açıklamak oldukça zordur. Farklı teorisyenler hareketin yeniliğinin yanı sıra hareketin yer aldığı toplumsal bağlamlar üzerinden farklı vurgularla değerlendirmeler yapmaktadırlar.

Toplumsal hareketleri “yeni” yapan, eski toplumsal hareketlerden ayıran temel özelliklerin neler olduğu ve bu “yeni”liğin siyasal etkileri tam anlamıyla açıklığa kavuşmuş değildir. Bu konuda teorisyenler arasında tam bir fikir birliği yoktur. Cohen’e göre yeni toplumsal hareketler; a)kültürel ve kişisel kimliklere yönelirler b)teknolojik devlete karşı kültür ve sivil toplumu savunurlar c)yaşam niteliğine ilişkin ihtiyaçlara odaklanırlar d)karar verme süreçlerini demokratikleştirebilmişlerdir e)alternatif anlam çatılarının gündelik hayatla üretimiyle beslenirler f)demokratik ve katılımcı biçimleri deneyimlemektedirler (Akt. Coşkun, 2007:126). Johnston, Larana ve Gusfield, yeni sosyal hareketleri eski kolektif davranış biçimlerinden farklılıkları ile kavramsallaştırmakta, yeni hareketlerin başlıca özelliklerini sıralamaktadırlar; a) yeni toplumsal hareketlerin toplumsal tabanı sınıfsal yapıyı aşar ve daha çok yaş, toplumsal cinsiyet gibi toplumsal statülerle temellendirilmektedir b)işçi sınıfı hareketi ile kolektif hareket için bütünleştirici, homojenleştirici olan Marxist ideoloji anlayışıyla zıt bir konumdadır c) Kimlik boyutu ön plana çıkmaktadır d)biyruşel ve kolektif arasındaki ilişki bulanıklaşmıştır e) insan hayatının kişisel yönleri yansıtılmakta, gündelik hayat alanlarına uzanmaktadır f) şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlikle karakterize edilen yeni mobilizasyon modelleri kullanılmaktadır g)grup örgütlenmesi ve çoğalması Batı demokrasilerindeki katılım kanallarının güvenilirlik krizi ile ilişkilidir h)örgütleri bölünmüş, dağınık ve adem-i merkeziyetçi olma eğilimi göstermektedir (1999:137).

Buechler, yeni toplumsal hareketleri inceleyen teorileri “kültürel” ve “siyasal” olarak iki kategoriye ayırmaktadır.

3.1.Kültürel Boyut

Kültürel boyut gündelik yaşama, sivil topluma, devlet ve sivil toplum arasında özgür alanların yaratılmasına odaklanmakta ve toplumsal bütünlüğü kültürel koşullarla özdeşleştirmektedir. Hareketler sınıf temelli olmayıp, farklı değerler ve ideolojilerle ilişkili gerçekleşmektedir (Buechler, 2000: 48-51). Kopuş teorileri olarak da adlandırılan bu teoriler eski ve yeni toplumsal hareketler arasında bir kopuş olduğunu kabul etmektedir. Kopuş teorileri temsilcileri arasında Habermas, Laclau ve Mouffe, Inglehart, Touraine, Melucci, Castell, Cohen sayılabilir.

Pichardo’ya (1997) göre, çağdaş yeni toplumsal hareketler ideoloji ve amaçlar açısından ekonomik yeniden dağıtım yerine yaşam kalitesi ve yaşam biçimleri üzerine odaklanan, yapıları açısından lidersiz ya da dönüşümlü bir liderlik anlayışını kabul eden hareketlerdir. Touraine, yeni toplumsal hareketleri post endüstriyel toplumlarla ilişkili olarak ele almaktadır. Eski toplumsal hareketlerden farklı olarak yeni toplumsal hareketlerde mücadelelerin hareket alanı devletten sivil topluma kaymıştır ve toplumsal aktörler sivil toplum yapısı üzerinden mücadele vermektedirler (1985:670). Touraine, toplumu yeniden üretilen bir yapı olarak almaktadır ve toplumsal çatışmaların bu yeniden üretimi gerçekleştirdiğini öne sürmektedir. Çatışmada en önemli alan kültürel alandır. Kültürel malların kitlesel olarak üretim ve dağıtımının merkezi bir konuma yerleşmiş olduğu toplumları “programlanmış toplumlar” olarak adlandırmaktadır (1995:272). Programlanmış toplumlarda özel yaşamın kamusal bir şey olduğunu, aktörlerin dönüştüğünü ve özgürlüklerini, ezilmeden kendileri olabilme hakkını istediklerini belirtmektedir. Bu toplumlarda kolektivitreye karşı olan, bireysel hak ve özgürlüklere inanan, hedefleri önünde engel oluşturan söylemlere karşı çatışmaya giren bireyler yer almaktadır.

Melucci, post endüstriyel toplumların artık ekonomik temelde yükselmediğini, ekonomik, politik ve kültürel yapıların artan bütünselmelerine sahne olduğunu öne sürmektedir. Toplumsal hareketlerin sistemin en yoğun enformasyonel ve sembolik yatırımları ile ilişkili alanlarında yükseldiğini belirtmektedir (1999:81-107). Melucci yeni toplumsal hareketlerin değişik gruplarla karşılıklı diyaloglar ve mücadeleler yoluyla kolektif kimliğin inşa edildiği bir toplumsal ağ olduğunu ve bu ağla bireylerin farklı roller, üyelikler arasında parçalanmış kimliklerinin yeniden inşa edildiğini

belirtmektedir. Melucci'ye göre enformasyon toplumunda güç kodlarla uygulanmakta ve çatışmalar da kodlar üzerinden yürütülmekte, yeni bir dil geliştirilmektedir (1994:123). Melucci yeni toplumsal hareketlerin kültürü yenileyebilecek yeni seçkinler üreterek siyasal kurumlar üzerinde etkili olabileceğini, kamusal hareketlilikle siyasal sistemin sorgulanabileceğini öne sürmektedir.

Laclau ve Mouffe, yeni toplumsal hareketleri İkinci Dünya Savaşı sonrası “yeni hegomonik formasyonun” yükselişe geçmesiyle ilişkili biçimde ele almıştır. Ekonomik düzeyde yaygın birikim rejiminden yoğun birikim rejimine geçiş toplumsal ilişkileri metalaştırmıştır. Refah devletiyle birlikte devletin müdahaleci karakterinin genişleyerek yaygınlaşması, bürokratikleşmenin giderek artması yeni çatışma biçimlerini geliştirmiştir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi, homojenleştirici bir kitle kültürünün ortaya çıkışına karşı direnç gösteren yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışına yol açmıştır (1992:197-201). Sivil toplumda dile getirilen bazı kültürel talepler üzerinden gerçekleşen bu hareketlerin devleti ele geçirmek gibi bir talepleri bulunmamaktadır. Teorisyenlere göre, bu hareketler çeşitli ideolojilere eklenilebilmekte ancak toplumu dönüştürücü nitelik taşımamaktadır (Laclau ve Mouffe:1992:208).

Habermas'ın teorisi yaşam dünyası ve sistem dünyası arasında ayırım yaptığı için ve yeni toplumsal hareketlerin eski hareketlerin tersine yaşam dünyasında bir anlam kazandıklarını ileri sürdüğü için kopuş teorileri içinde değerlendirilebilir (Coşkun; 2007:143). Habermas, yeni toplumsal hareketleri insanın özgürleşmesi düşüncesinin tarihsel özneleri olarak değil ileri kapitalist toplumlardaki meşruiyet, rasyonalite ve motivasyon sorunlarına işaret eden unsurlar olarak değerlendirmektedir. Bu hareketlerin yaşam dünyasının kolonileştirilmesine karşı bir tepki olduğunu ileri sürmektedir. Yeni toplumsal hareketleri programları sayesinde siyasal sistemi doğrudan etkileyen, kendi kimliklerini ve eylem kapasitelerini olduğu kadar sivil toplum ve kamusal alanı da genişleten hareketler olarak değerlendirmektedir.

Inglehart (1990), postmateryalist değerlerin ortaya çıkışına vurgu yaparak, yeni toplumsal hareketlerin ahlak, bireysel gelişim, özgürlük, yaşam kalitesinin değişimi gibi değerler bağlamında şekillendiğini belirtmektedir. Yaşamın daha çok ekonomik nitelikli olmayan yönlerinin öne çıkarılması, refah devletinin temel değerleri olan büyüme, refah ve refahın bölüşümü üzerine kurulu modelden farklı yeni bir anlayışa geçildiğini göstermektedir. Inglehart, post materyalist değerlerin gelişmesiyle birlikte bu hareketlere katılımın arttığını öne sürmektedir(1990:52). Yeni toplumsal hareketler bireylerin kendi yaşamlarına ilişkin kararlara kendi katkılarını savunmaktadır (Dalton vd.:1990:10-16).

Yeni toplumsal hareketlere ilişkin farklı vurgular yapan Klandermans'a göre, eski toplumsal hareketlerle yeni toplumsal hareketler arasında sınırlar belirgin değildir. Yeni hareketlerde de eski hareketlerin sağladığı kaynaklar ve fırsatlar kullanılmaktadır (1990:125-135). Dolayısıyla geleneksel örgütlenme biçimlerinin yok olduğu anlamına gelmez.

3.2.Siyasal Boyut

Yeni toplumsal hareketlerle ilgili bir diğer boyut daha fazla konuyu siyaset alanına dahil etme çabasıdır. Yeni toplumsal hareketleri siyasal boyutta ele alan yaklaşımda, geçmişteki ve şimdiki toplumsal hareket biçimleri arasında sürekliliğin olduğu varsayılmakta, bu nedenle aynı zamanda süreklilik teorisi olarak da adlandırılmaktadır. Eski toplumsal hareketlerdeki taleplerin, sınıflar arası ittifakın devam ettiği, taleplerin üretim ilişkilerinden ayrılmadığı belirtilmektedir. Bu yaklaşım ileri kapitalizmi toplumsal bütünlük olarak ele almakta, yeni hareketlerin ortaya çıkışı ile ileri kapitalizm arasında güçlü bağlar olduğunu vurgulamakta, toplumun temelini sınıf terimleriyle tanımlamaktadır (Buechler, 2000:50). Yeni toplumsal hareketler, kamuoyu önünde bu konuların tartışılması ve resmi kurumların da bu konuları gündemlerine almaya zorlanması çabası içindedir (Della Porta ve Diani,

1999: 197-198). Yeni toplumsal hareketleri siyasal boyutta ele alan yaklaşımın temsilcileri arasında Offe, Wallerstein, Eder, Williams gibi isimler sayılabilir

Yeni toplumsal hareketleri siyasal kategori içerisinde ele alan paradigmada kapitalizm ile yeni toplumsal hareketler arasında güçlü bağlar olduğu vurgulanmaktadır. Mevcut çatışmalar, dışlanmış grupların sisteme katılma mücadelesi olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra kaynakların farklı biçimde dağıtılması talebi de öne çıkan talepler arasındadır.

Yeni toplumsal hareketleri tanımlama düzeyinde sınıf gibi sosyoekonomik ve ideoloji gibi politik kodların geçersizliğine vurgu yapılmaktadır. Offe, yeni toplumsal hareketlerin, liberal siyaset teorisinin iki uçlu algılayışının dışında yer alan konuları kapsadığını belirtmektedir. Liberal teori tüm hareketleri “özel” ya da “kamusal” olarak iki alanda kategorize ederken, yeni hareketler kendilerini üçüncü bir ara kategoriye oturtmaktadır. Bu kategori ne özel ne de kamusaldır ancak özel ya da kamusal siyasal aktörleri kolektif olarak ilgilendiren sonuçlar içermektedir. Yeni toplumsal hareketlerin hareket alanı liberal demokrasi ve refah devletinin pratik ve doktrinlerinde öngörülme “kurumsal olmayan” siyaset alanıdır. Offe’nin konuya ilişkin bir diğer değerlendirmesi de özgürlük, eşitlik, dayanışma gibi değerlerin yeni olmayıp, eskiden miras geldiği, dolayısıyla eski ve yeni değerlerin çatışmasının aslında modern kültürün kendi içindeki çelişkiler olduğu yönündedir (1985:831-40).

Eder (1985), mevcut toplumsal yaşam biçimine karşı çıkan kültürel hareketler ve modern devlet egemenliğine karşı çıkan siyasi hareketlerin hem eski toplumsal hareketler, hem de yeni toplumsal hareketler içinde yer alan benzeşen unsurlar olduğuna vurgu yapmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerde toplumsal yaşamla ilgili talepler siyasi hareketler içinde yer alırken, gündelik hayat da siyasallaştırılmaktadır. Wallerstein ve Balibar, kapitalizmin tüm insanların ücretli emeğe katılımını sağlarken, cinsiyetçi, ırkçı vb. ayrımlar yaparak kapitalizmin lehine emeği katmanlaştırdığına vurgu yapmaktadır. Bu hareketlerin kapitalizm için tehdit oluşturabileceği belirtilmektedir (1993:47-49).

Williams, çıkar gruplarının sınırları dar olmakla birlikte çevre, barış, insan hakları gibi meselelerin hepsinin bizi tekrar sanayi üretim tarzının başlıca sistemlerine, sınıflar sistemine götürdüğünü belirtmektedir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkması ile ileri kapitalizm arasında çok güçlü bağlar bulunduğunu belirtmektedir (Coşkun, 2007:148).

Tilly, günümüzdeki çatışmaları ağırlıklı olarak siyasal düzleme oturtmakta ve sosyal hareketlerin ortaya çıkışını dışlanmış, marjinal grupların politik sahneye giriş mücadelesi olarak siyasal bir süreçle açıklamaktadır (Çayır, 1999:21). Tilly’e göre, büyük çaplı yapısal değişimler kolektif hareketi etkilemekte, yeni yapıların, yeni örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin ayırıcı özelliklerinden birisi de direnmenin yanı sıra güç ve kaynaklar üzerinde taleplerin olmasıdır. Tilly’nin yaklaşımı sosyal hareketlerin stratejik mücadeleler olarak ele alınması ve toplumun güç ilişkilerine indirgenmesi gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Toplumsal hareketleri siyasal boyut üzerine odaklanarak ele alan yaklaşımlar kimlik boyutunu analiz etme olanağını dışarıda bıraktıkları için eleştirilmektedir.

4. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERDE ÖZNE, KOLEKTİF KİMLİK VE ÖRGÜTLENME

4.1.Özne

Yeni toplumsal hareket kuramcıları, kolektif kimlikleri/tutumları ve sosyal çatışmaları, toplumsal hareketliliği oluşturan aktörler olarak görmek ve hareketleri incelerken aktörlerin oluşum süreçlerine odaklanmaktadır (Demiroğlu, 2014: 138).

Touraine (2005), günümüzde kültürel çatışmanın, sanayileşme dönemindeki ekonomik ve siyasal çatışmadan daha önemli olduğunu vurgulamaktadır. Touraine'e göre, geçmişte toplumsal hareketleri gerçekleştiren kitlelerin yerini, bunlardan daha önemli ve bugünkü hareketlerin merkezi olan "özne" almıştır. Özne, eski ikili karşıtlıkların (kral-ulus, kentsoylu sınıfı-halk, kapitalistler-çalışanlar) yerine, ekonomi ve kültürel güce karşı savaşım vermektedir.

Offe'ye göre, yeni paradigmanın aktörleri grup gibi davranmayan ancak belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyoekonomik gruplardır. Aktörler kendilerini tanımlamakta siyasal, ideolojik ya da sosyoekonomik kodlar kullanmamaktadırlar ve bu olgu yeni toplumsal hareketlerin yeniliğinin de bir parçasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin katılımcılarında sınıfsal yapıyı aşan bir eğilim söz konusudur. Katılımcıların arka planları incelendiğinde gençlik, toplumsal cinsiyet, meslekler gibi yapısalıcı açıklamalarda karşılık bulmayan farklı toplumsal statülerin yer aldığı, taleplerinin de sınıf temelli olmayıp evrensel ya da yerel olduğu görülmektedir. Bu nedenle sınıfsal sorunlardan daha az kapsayıcı olarak kategoriktirler. Eski paradigmadaki ekonomik, askeri ve toplumsal güvenlik temalarının yerini, yeni paradigmada barış, çevre, insan hakları gibi temalar almıştır. Eski paradigmanın değerleri, özgürlük, maddi ilerleme üzerinden, yeni paradigmanın değerleri ise kişisel özerklik ve kimlik üzerinden inşa edilmiştir. Offe'ye (1985) göre, toplumsal hareketlerin temelinde yer alan üç öge şunlardır: a) Özellikle hizmet ve/veya kamu sektöründe çalışan yeni orta sınıf, b)Eski orta sınıfın unsurları, c)İş piyasası dışında kalan işsizler, öğrenciler, ev hanımları, emeklilerin oluşturduğu kategori. Yeni toplumsal hareketlerin aktivist ve destekçileri yüksek eğitilmiş, ekonomik güvenceye sahip, hizmet sektörü çalışanlarından oluşmaktadır. Çevreci hareket, feminist hareketler, kent sakinleri gibi farklı "mesele hareketleri" nde bu özellikleri görmek mümkündür. Bununla beraber yeni orta sınıfa ilave olarak diğer tabakalar ve gruplarla ittifaklar kurmanın da yaygın olduğu görülmektedir. Bunlar arasında varlıksız gruplar ve eski orta sınıf yer almaktadır. Varlıksız gruplar herhangi bir yükselme fırsatının bulunmadığı, bu nedenle kendilerini kapana kısılmış durumda gören ev hanımları, öğrenciler, emekliler, işsizler, marjinal işlerde çalışanlardan oluşmaktadır. Bu kategoride yer alanlar patriyarkal ve bürokratik kurum yapılarına karşı başkaldırma eğiliminde olup, aktivitelere zaman ayırabilme özelliğine de sahiptir. Eski orta sınıf üyeleri bağımsız ve kendi işine sahip çiftçi, esnaf ve zanaatkarlardan oluşmaktadır. Proleteriyadan ayrılan, "alternatif" ekonomik yeniden örgütlenme modelleriyle desteklenen eski orta sınıfların yeni toplumsal hareketlerde kalıcı olmasının daha az beklendiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte yeni toplumsal hareketler içine en kolay dahil olanlar, kapitalist toplumun temel sınıfları olan işçi sınıfı ile ekonomik ve idari erki ellerinde tutan sınıflardır.

Melucci (1999), eski tip toplumsal hareketlerin aktörlerinin büyük ideallere ya da dramatik bir kadere yönelmiş karakterlerden oluştuğunu belirtmektedir. Eski toplumsal hareketler ekonomik olarak tanımlanmış sınıf tabanına sahipken, yeni toplumsal hareketlerin tabanı, farklı toplumsal sınıflardan oluşmuştur. Harekete katılan aktörlerin yalnızca maddi bir kazanım peşinde olmayıp sembolik ve kültürel menfaatleri için, daha kısa vadeli ve küçük kazanımlara sahip, sınırlı hedefler için savaştıklarını öne sürmektedir.

Yeni toplumsal hareketler grup davranışı sergilemekten uzak topluluklar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir ve bu hareketlerin tabanı yeni orta sınıflara dayanmaktadır. Aktörler devlet ve piyasanın gelişme rasyonallitesi ile özel yaşam alanını şekillendirme müdahalelerine direnen bireylerdir. Yeni orta sınıf maaşlı veya ücretli olmalarına rağmen tam anlamıyla işçi olmayan, zihni emek satan, çoğunluğu kendi çalışma koşullarını tayin edebilen yani sürekli denetim altında çalışmayan, eğitilmiş, üniversite mezunu ve belli bir uzmanlığa sahip, dolayısıyla sermaye karşısındaki konumları proleter kesime göre farklı bir kesimdir. Talepleri maddi olmayan bu kesimin ortak özelliği, hakim mücadele ekseninin çevre, kadın, kimlik gibi alanlardaki anti otoriter mücadele olmasıdır (Habermas,1981; Offe,1985; Pichardo 1997; Keyder, 2013).

Yukarıdaki değerlendirmeler yeni toplumsal hareketlerin aktörlerinin tek bir grupta, tek bir hedefe dahil olma yerine, toplumsal bilinçlerinin gerektirdiği sayıda birçok harekete dahil olabildiklerini, bu anlamda grup çeşitliliğine sahip olduğunu göstermektedir.

4.2.Kolektif Kimlikler

Touarine, yeni toplumsal hareketler içinde özneyi hareketin merkezine koymakta, bizzat hareketin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda birey, özne haline gelmekte, kendi gibi olanlar ile birlikte ve diğerleriyle sürekli bir etkileşim içerisinde çoğalarak, toplumsal hareketin bir parçasına, hatta kendisine dönüşmektedir. Böylece aktörler, hareketi bizzat yaratan kolektif kimlikler edinmektedirler. Melluci, kolektif kimliğin birlikte kurulduğunu, ortak bir amaç için bir araya gelen bireyler tarafından oluşturulduğunu, paylaşılan bir durum aracılığıyla inşa edildiğini, amaç ve araçlarla ilgili farklı unsurların uyumlu hale getirildiğini, dayanışma, örgütlenme ve aidiyet içerdiğini belirtmektedir. Bu süreçteki etkileşim sonucu üyeler “biz” olarak kolektif kimlik edinmektedirler (Johnston, Larana, ve Gusfield, 1999:145). Kendi rızaları ile eyleme katılan, kendileri merkezde olan aktörler çoğalarak, eylemlerin genişlemesini sağlamaktadırlar. Bu süreç aktörlerin bilinçlenme safhasında gerçekleşmektedir. Kolektif kimlik olarak eylem anında, aidiyet ve dayanışma duyguları içerisinde kamusal alanda ortak davranış biçimiyle, ortak sloganlarla eylem gerçekleştirilmektedir.

4.3.Örgütlenme

Örgütlenme açısından bakıldığında yeni toplumsal hareketler ağlar, sosyal medya, forumlar, platformlar gibi zayıf bağlarla bağlanan bireylerin eylemleri olarak görülmektedir. Bu hareketler kurumsal yapılara bağlanma amacı taşımayan, dağınık ancak zaman içinde sürekli, farklı yerleşimlerden aktörleri kapsayan, farklı ölçeklerde gerçekleşen toplu eylem biçimleridir. Hiyerarşik örgütlenmelerden, parti örgütlenmelerinden özerk hareketler niteliğindedir. Dikey örgütlenme yerine kurulan yatay ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Offe'ye (1985) göre hareketler, katılımcılar, sözcüler, kampanyalar, ağlar, gönüllü yardımlar içermektedir. Bu bağlamda farklı dünya görüşlerine sahip, farklı geleneklerden gelen bireyler belli bir konuda bir araya gelebilmektedir. Eskinin hareket biçimi resmi örgütlenmeler, büyük ölçekli birlikler ve çoğulculuk iken, yeni hareketlerde enformel, düşük düzeyde örgütlenme birlikleri ile hareket edilmektedir.

Scott (1990), Offe'nin, hareketlerin kurumsal politikaya bağlanmama özelliği gösterdiğini, Touraine'nin ise hareketlerin talepleri ifade etmenin ötesine geçerek yerleşik bir güç haline dönüşeceğini savunduğunu belirtmektedir. Yeni toplumsal hareketler özel ya da genel sorunlar etrafında bir araya gelmiş toplumsal nitelikli hareketler olarak, değişken üyelerden oluşan toplumsal ağlar biçiminde örgütlenmişlerdir. Geleneksel kitle partilerinin aksine, yeni toplumsal hareket örgütleri bölünmüş, dağınık ve adem-i merkezîyetçi olma eğilimi göstermekte, şiddet karşıtı ve sivil itaatsizlikle karakterize edilen yeni modeller kullanılmaktadırlar. Kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı ve merkezileşme oluşturmayan yeni toplumsal hareketler sadece küresel hareketlerde merkezi bir konuma sahip olmakta ve hiyerarşik örgütlenme yoluyla lobi oluşturarak, siyasi etki yapabilmektedir.

Bu bağlamda takip edilen stratejiler ve taktikler de çeşitlilik göstermektedir. Bilgi ve iletişim yoluyla kamuoyunu etkileme, biçimlendirme, anketler, kamuoyu araştırmaları, kitlesel katılım içeren yürüyüşler ve eylemler, şeffaflık ile daha fazla açık katılım talep etmeye yönelik düzenli çabalar yoluyla daha çok çıkar grubu siyasete, düzenleme sürecine etki edebilmektedir. Ayrıca tüm siyasi ve bazen de ekonomik süreçlerden uzaklaşma ve bir yaşam tarzı, inanç sistemi vs. yoluyla belli özneleşme biçimleri izlemek de stratejiler arasında yer almaktadır. Etnisite, din, ideoloji gibi ortak bir kimliğin inşası, belli bir hedefe ulaşmak için koalisyonlar oluşturma, savaş karşıtı gösteriler, belli markaların boykotu, belli bir projenin ısrarlı takibi, işgal eylemleri, insan zinciri, hareketsiz durma

eylemi gibi çeşitli eylemler, birçok farklı stratejilere uygun taktikler ve eylem biçimleri arasında sayılabilir.

5.YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERE İLİŞKİN ELEŞTİRİLER

Yeni toplumsal hareketlerin nedenlerinin ve dinamiklerinin açıklanması konusunda farklı teorisyenler farklı vurgular yapmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerde “yeni” olanın ne olduğu farklılıkların temel sorusunu oluşturmaktadır. Eski ve yeni hareketler arasında radikal bir kopuş olduğunu öne süren görüşe karşı çıkan teorisyenler, farklılıkların abartılarak, benzerliklerin bulanıklaştırıldığını öne sürmektedir. Yeni hareketlerin talep ve içerik bakımından eski hareketlerden çok farklı olmadığını ve köklerinin çok eskiye dayandığını, köylü hareketleri, yerel hareketler, etnik, milliyetçi hareketler, dinsel hareketler, ırksal, cinsel azınlıklar temalı hareketlerin tarihsel öncüllerinin bulunduğunu ifade etmektedirler. Farklılığın “yeni” kavramının “eski” işçi sınıfı hareketini temel gören Marksist gelenekten, sınıf tabanlı hareketten bir kopuşu simgelediği için stratejik bir değer taşımasıyla bağlantılı olduğu öne sürülmektedir (Buechler,1995:450).

Yeni toplumsal hareketlerde, yeni çatışma biçimlerinin artık emek-sermeye arasında değil, devletle sivil toplum arasında şekillendiği iddia edilmekle birlikte devlete ilişkin herhangi bir mücadele biçimi ya da anlayışından söz edilmemektedir. Devlet siyasal mücadele alanlarından biri olarak ele alınmamakta, siyaset anlayışı sivil toplumla sınırlı olduğundan, devlet temasından uzak durulmaktadır (Buechler 1995). Devletin toplumsal mülkiyet ilişkilerine bağlı ekonomik ve toplumsal sömürü biçimlerinin, eşitsizliklerin kurulması ve sürdürülmesindeki rolü ve işlevi görmezden gelinerek, siyasetin amacı bir kimlik kurma mücadelesine indirgenmektedir.

Toplumsal muhalefetin öznelinin değişken ve birbirine karşıt olma potansiyeli taşımalarına rağmen, aynı politik proje içerisinde nasıl bir araya getirilebileceklerine, kolektif bir eylemi ortaya çıkarabilecek söylemsel koşulları oluşturabileceklerine ilişkin bir argüman bulunmamaktadır. Sınıfların özcü pozisyonu, emeğin yabancılaşması noktalarında derinlemesine bir analize rastlanmamaktadır.

Orta sınıf eylemlerinin 1800’lerin başından itibaren görüldüğü, dolayısıyla ilk kez yeni toplumsal hareketlerde toplumsal aktör olarak ortaya çıktığı argümanı tartışmaya açıktır (Pichardo, 1997:418). Ayrıca, yeni toplumsal hareketlerin taleplerinin kimlik ve post materyal değerler üzerinden biçimlendiği görüşüne de karşı çıkılmakta ve hareketlerin heterojen kimlikli olduğu, eski tip kolektif davranışların var olmaya devam ettiği öne sürülmektedir.

Yeni toplumsal hareketler siyaset alanına ilişkin gelecek kurgusu ya da alternatif bir modelinin bulunmaması nedeniyle de eleştirilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin bu eksikliği nedeniyle siyasal partiler açısından bir seçenek sunmadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda yeni toplumsal hareketler kuramında kapitalist toplum eleştirilmesine rağmen alternatif bir seçenek sunulmadığından kapitalist toplum içinde varlığını devam ettirmesi de bir diğer eleştiri konusudur.

6.SONUÇ

1960’lı yılların sonlarında post-endüstriyel toplumlarda küreselleşme ve küreselleşmenin yarattığı siyasal ve toplumsal alanlardaki değişimler sonucu ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler eski toplumsal hareketlerden farklılıklar göstermektedir.

Yeni toplumsal hareketler konusunda çalışan teorisyenlere göre, yeni toplumsal hareketler demokrasi, çoğulculuk, güçlü bir sivil toplum ile nitelenen toplumlarda ortaya çıkan mücadeleler olup, kimlik ve değer yönelimli taleplerin tanınması temelinde gerçekleşmektedir. Eşitlikten çok farklılık anlayışına dayalı, sınıf temelli olmaktan çok değer temelli olan yeni toplumsal hareketlerle eski toplumsal hareketler arasında anlayış değişikliği mevcuttur. Geçmişteki ekonomik çıkarlar,

güvenlik gibi sorunlar yerini barış, çevre, insan hakları gibi konulara bırakmıştır. Sermaye ve emek arasındaki çelişkilerin yerini devlet ve sivil toplum arasındaki tabiyet çelişkileri almıştır.

Yeni toplumsal hareket teorilerine yönelik eleştiriler yeni hareketlerin talep ve içerik bakımından eski hareketlerden çok farklı olmadığı yönündedir. Yeni hareketlerin tanımladığı sorun alanları ve talep içeriklerinin köklerinin 19. Yüzyıla uzandığı, dolayısıyla eskiden tamamen bir kopuşun söz konusu olmadığı belirtilmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin örgütlenme ve eylem biçimleri açısından sosyal medya, ağlar, forumlar gibi zayıf bağlarla birbirine bağlanan mücadeleler olmaları, belirsiz ve gevşek bir yapılanma ile parçalı bir görünümde sürdürülmesine neden olmaktadır. Yeni toplumsal hareketlere getirilen eleştiriler arasında kendilerine özgü dinamiklerini anlamamızı sağlayacak yeterli kavramsal araçlara sahip olmadığı eleştirisi de yer almaktadır. Ayrıca, yeni toplumsal hareketlerin geleceğe ilişkin çıkarımları söz konusu olmadığı için hareketlerin bir bütünlük içerisinde analizi yapılamamaktadır. Bilgi yapılarının geniş bir taraması yapıldığında uzun dönemler boyunca kapitalist dünya üzerinde hayat bulmuş hareketlere dair yeterli çalışmalardan yoksun bulunduğumuzu görmekteyiz. Dünya üzerindeki toplumsal hareketlere ilişkin çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu nedenle günümüzdeki hareketleri tarihsel şablonlara oturtmak ve olasılıkları kavrayabilmek konusunda kaçınılmaz bir biçimde birçok güçlük karşılaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam, B.D.(1983)"Post Marsismand the New Social Movements"*The Canadian Review of Sociologyand Anthropology*, 30/3, s.316-337
- Amin, Samir (1998) *Spectres of Capitalism:A Critique of Current Intellectual Fashions*. New York Monthly Review Press
- Buechler, Steven M. (1995) "New Social Movement Theories", *Sociology Quarterly*, 36, s. 441-464
- Buechler, Steven. M.(2000) *Social Movements in Advanced Capitalism*, New York; Oxford: Oxford University Press
- Castells, Manuel (1997) *The Power of Identity*, Cambridge, MASS:Blackwell
- Coşkun, M. Kemal (2007) *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları 38, Ankara
- Çayır, Kenan (1999) *Yeni Sosyal Hareketler*, İstanbul, Kaknüs Yayınları
- Della Porta, D. ve M. Diani (1999) *Social Movements: An Introduction*, Oxford: Blackwell
- Dalton, R. J. Kuechler, M. Bürklin, W (1990) "The Challange of New Movements" , R. J. Daltonve M. Kuechler, (der.) *Cahallenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies*, New York:Oxford University Press
- Demiroğlu, T. Elif , (1014) "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması" *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* • Cilt 2, Sayı 1, Mart 2014, ISSN 2147-6934, ss. 133-144, DOI:10.14782/SBD.201416304
- Eder, K. (1985) "The "New Social Movements": Moral Crusades, Political Pressure Groups, or Social Movements?", *Social Research*, 52(4): 869-890.
- Habermas, Jürgen (1981) "New Social Movements" *Telos*, 49:33-36

- Inglehart, Ronald (1990) “Values, Ideology and Cognitive Mobilization in New Social Movements”(R.Dalton ve M. Kuechler eds) *Challenginig the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* , Polity Press UK
- Joh Nston, H., Larana, E. ve Gusfield, J.R.(1999) “Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler” *Yeni Sosyal Hareketler* ss,131-158
- Kalouche, F. ve E. Miclants (2008) Dünya Sisteminin ve Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü;1968-2005, (Ed: William G. Martin) *Toplumsal Hareketler 1750-2005 Dipten Gelen Dalgalar* içinde İstanbul, Versus Kitap s.219-282
- Keyder, Çağlar (2013) <http://Konusakonusa.org/2013/09/05>, indirilme tarihi 9.9.2013
- Klandermans, P.B. (1990) “Linking the 2Old’ and ‘New’ Movement Networks in the Netherlands” (Der. R.J.Dalton ve M. Kuechler), *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies*, New York:Oxford University Press
- Laclau, E. ve C. Mouffe (1992) *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (çev. A. Kardam, D. Şahiner), İstanbul: Birikim Yayınları
- Martin, G.William (2008) “Dünya Hareket Dalgaları ve Dünya Dönüşümleri” *Toplumsal Hareketler 1750-2005 Dipten Gelen Dalgalar* (Ed: William G. Martin) İstanbul, Versus Kitap
- Melucci, Alberto (1994) “A Strange Kind of Newness: What is New in New Social Movements” (Eds: E. Larana, H. Johnson and J. Gusfield) *New Social Movements:From Ideology to Identity* , Temple University Press
- Melucci, Alberto (1999) “Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması” *Yeni Sosyal Hareketler* (Yay. Haz.:Kenan Çayır) Kaknüs Yayınları:72, Sosyoloji Serisi 1, İstanbul,
- Offe, Claus (1985) “ New Social Movements: Challenging the Boundaries of Instituonal Politics”, *Social Research*, vol, 52(4), 817-868.
- Pichardo, Nelson (1997)”New Social Movements:A Critical Review” *Annual Review of Sociology*, 23, s.411-431
- Rose, Fred (1997) “Toward a Class-Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements”, *Sociological Forum*, 12/3, s:461-494
- Scott, Alan (1990) *Ideology And The New Social Movements*, London: Unwin Hyman Ltd.
- Tilly, Charles. (2008) *Toplumsal Hareketler 1768-2004*, çev. O. Düz, İstanbul: Babil yayınları.
- Touraine, Alain, (1985) “ An Introduction to the Study of Social Movements” *Social Research*, vol 52, 670.
- Touraine, Alain (2005) *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, Çev. Olcay Kunal 3. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Wallerstein, I ve E. Balibar. (1993) *İrk, Ulus, Sınıf*, İstanbul, Metis Yayınları

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

İçli, G., (2015). “Yeni Toplumsal Hareket Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme / An Analysis Of The Theories On New Social Movements”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8804>, p. 415-432.

İBN ARABİ ONTOLOJİ'SİNDE İNSAN METAFORLARI*

Musa KAVAL**

ÖZET

Ontolojik bir bakış açısıyla tasavvufi düşüncesi olan Vahdet-i vücûd'u temellendiren İbn Arabî, İslam'ın mistik düşüncesinde önemli bir sûfidir. Eserlerinde de açıkça görüldüğü üzere birçok alanda derin bilgiye sahiptir. Tasavvufi yaşantının sonucu zûhur eden keşfi bilgi ile birlikte İbn Arabî'nin zâhiri ilimlerin yanında bâtını hikmetleri etkin bir şekilde kullandığı görülür. Kendisi gibi çok tartışılan Vâhdet-i vücûd düşüncesini açıklarken İbn Arabî zâhiri ve bâtını bilgileri teşbih maksadıyla kullanmıştır. Bütün sûfîlerin çeşitli sâiklerden ötürü kullandığı sembolik dil olmadan hâkikite bilgisine erişilemez. İbn Arabî'nin tecellî sistemi incelendiğinde sembolik anlatımın yaygın bir şekilde başvurduğu metafor kullanımının zârurî olduğu görülecektir. Zira ilmi bâtını olarak tarif edilen tasavvuf maddenin ötesinde var olanlar ile ilgilenir. Ruhen, bireye kemâle erme yollarını göstermeyi hedefleyen tasavvuf ontolojik gerçeklikten ayrı hareket edemez. Bu olgudan hareketle İbn Arabî'nin nihayeti tamamen gaybet olan Vahdet-i vücûd düşüncesinde insan-ı kâmil, insan ve âlem çok iyi anlaşılmalıdır. Çünkü insanın bilinç ve akıl düzeyi kademeli olarak zâhirde mevcûd olanlar üzerinden gelişir. Bu manada İbn Arabî, insana âyette belirtildiği üzere âlemdeki ve kendindeki Allah'ın işaretlerini iyi okumasını tavsiye eder. Allah-Âlem, Allah-insan ve âlem-insan arasındaki bağıntıları açıkladıktan sonra İbn Arabî, insanın Allah ile âlem arasındaki konumuna vurgu yapar. İbn Arabî tecellî düşüncesinde hayati öneme sahip insan-ı kâmil'i anlatmak için birçok metafor kullanır. Bu metaforlar içerisinde benzer özellikler sergileyen "ayna", "gözbebeği" ve "mühür" üzerinden âlem-insan arasındaki bağdan başlayıp Hakk'a ulaşan seyrin anlatıldığı müşâhede edilir. Bu çalışmada âlem-insan ve vâsıl olarak Hakk'da son bulan bu seyrinde insanı anlatmakta kullanılan bu üç metaforlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İbn Arabî, tecellî, insan-ı kâmil, insan, metafor

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: kavalmus@hotmail.com

HUMAN METAPHORS IN IBN ARABI'S ONTOLOGY

ABSTRACT

Ibn Arabi who based his mystical thought Wahdat-ı vucûd on the standpoint of ontological view is one the most important sufi in Islamic mysticism. He had profound information in several learnings regarded on his works. It is seen that Ibn Arabi had used mystical knowledge together with scientific knowledge effectively after having a sufistic life. Ibn Arabi used scientific and mystical knowledge at the aim of similing in order to explain his controversial thought Wahdat-i vucûd. Without semibolic language which sufis had to use it for a variety of motives, knowledge of truth can not be reached. It will be seen that metaphor of semibolic expression is an obligation when Ibn Arabi's manifestation system is analyzed. Because mysticism described as science of intuition is concerned with thing beyond materials. Mysticism which aims to show people the way to the individual perfection cannot move separate from ontological reality. Therefore this reality perfect human-being, man and the world must be well understood in Ibn Arabi's Wahdat-i vucûd thought ends completely occultation. Because the level of the human mind and consciousness gradually develop through which the imaginary available. In this sense, Ibn Arabi recommend that person should read the signs in the world and his/her own as stated in the verse of Quran. After explaining relationships between God-universe, God-human, universe-human, Ibn Arabi ephasizes the position of the human between God and universe. Ibn Arabi uses many metaphors to describe perfect human-being which is vital in his manifestation thought. It is seen that the journey that starts out from the universe-human being ties and reaches God via the most similar metaphors like "mirror", "pupil" and "seal". In this study these tree metaphors used in order to describe human-being on the journey of the universe-human and coming God will be discussed.

STRUCTURED ABSTRACT

Human-being, as a reason of creation is the main focus of Ibn Arabi's all works, has a special importance. Ibn Arabi describes human-being not an ordinary living creature. Because according to him human-being has an intermediary position between the God and the world. Ibn Arabi explains this ideas in his original theory of Wahdat-ı vucûd. His ontological philosophy thought was based on human-being. In all of his studies the major role of human-being is seen in the name of perfect manifestation in the world in every second. In this study we try to reflect his ideas about the human-being with some metaphors he used in his works.

Different from previous sufis Ibn Arabi looks the world, human-being and metaphysical realities philosophically. With his new perspective he explains his ontological thought with the aid of human, especially Prophet Muhammed with the concept of perfect human. In parallel verses and hadiths he details his Wahdat-ı vucûd and manifestation theories in his ontology. According to Ibn Arabi all

creators are signs of God even the creature presumed dead. Not only creatures in the seen world but also created things in other universes have role for manifestation of God's name and attributes. So human-being is at the center of seen and unseen worlds. Already perfect human-being had already been before creation of all the universes. His existence is clear evidence of his undeniable role. In this study Ibn Arabi's main idea on human-being is discussed with some metaphors which were used by whom. He used different metaphors to support his main thought. But each metaphors show different peerless of human-being. These metaphors clarify human-being's ontological and sufistic part in the creation.

Because of his deep philosophical explanations blended with sufistic disorganized way, there are some difficulties to put forth his thought in details. But if his main works *Futûhat* and *Fusus* are read carefully, value of human-being can be understood better. In his masterpieces Quran verses and hadith were used to support his theory. For instance, Quran verses appreciate human-being more than angels and makes him caliph in the world. After Ibn Arabi based his thought on some verse, he expands human-being's and perfect human-being's role in his sufistic ontology.

Ibn Arabi mentions three metaphors to explain human's importance in the creation process. Firstly, he resembles human to a mirror. Actually mirror is one of the most common symbol of sufism like other mystical system. Apart from general meanings and usage of mirror, Ibn Arabi says that mirror cannot see itself in it even it reflects everything. By using mirror's this property he states that as a collective reflector human-being is the mediator created by God. Because of that without human-being the universe is meaningless. This idea is thought to be a proof for the role of human-being in his ontological system.

Secondly, he uses "pupil" to clarify human-being's value. After mirror resemblance, his usage of pupil is more meaningful. Because unlike mirror, pupil is alive. The pupil can analyze the objects outside and reach meaning. But mirror only reflects. So more than mirror, pupil looks through and comment the all the seen world. In God's eyes human-being is a pupil to see the world accurately. Unfortunately most of the people cannot see the world correctly because they don't look the way which God ordered them. Ibn Arabi states that pupil needs light to see the things right. In sufism, light means many religious realities but generally in the light of his explanations it means God's spiritual knowledge. Actually it encompasses Quran, The Prophet Muhammed and other prophets, Gabriel and previous divine religions. So pupil needs to them to actualize his role correctly.

Thirdly, we read the metaphor of seal. Function of seal is more than a sign in his theory. Ordinarily seal can be thought of a final of something. But in Ibn Arabi's ontology seal is the symbol of beginning not only a finish. Because in his creation theory the seal (human-being) includes everything in it and saves them. So without seal, they become worthless. Also the seal symbolizes hereafter. Ontological reason of the world is human-being just like hereafter. So spiritually human-being is the seal of unseen world. But the function of the seal there is vice versa.

Bucause after death, treasure of the universe can be seen by opening the seal. This function of seal is similar to human-being's life in sufism.

As a result, Ibn Arabi's ontological sufism and its main creator "human-being" can be understood easily with these metaphors. Ibn Arabi explains deep sufistic realities with his philosophical ideas. Metaphors help us to understand his original Wahdat-ı vucûd theory. As collective mediator in the creating, humanbeing can only be clarified by metaphors. Actually humanbeing is like a metaphor. Yet there is on Real Presence (God), so all other creators cannot be more than signs. Because of having this thought using metaphors is the only way for Ibn Arabi to propound his ideas.

Keywords: Ibn Arabi, manifestation, perfect human-being, human, metaphors

Giriş

İslami ilimler içerisinde yüzyıllardır süregelen bir konu olarak felsefenin, İslam geleneği içerisindeki ilmi konumuna dair bugün geline nokta İbn Arabi'nin yaşamış olduğu 13.y.y.'ın çok ilerisinde değildir. İslami ilimler içerisinde felsefe ve mantık ile ilgili ortak çalışma sahası olan Kelâm ilminin dışında Tasavvuf'un aşkın bir şekilde felsefi bir muhtevaya sahip olduğunu görüyoruz. Örneğin, bugün Müslümanlar dışında da büyük ilgi ve dikkat çeken İbn Arabi, Mevlânâ, Sadreddin Konevi ve hatta halk ozanı olanı olarak nitelendirilen Yunus Emre'nin eserlerinde derin bir metafizik içeriğin olduğu bilinmektedir. İslam kültür tarihi açısından önemli bir kesit olan 13. yüzyılda yaşamış bu büyük sûfiler, tasavvufun gelişim evreleri açısından önemli bir eşik dönemin önde gelen karakterleri olmuşlardır. İlk dönem zühd hayatı olarak kendini gösteren tasavvuf, ahlaki bir gelenek olarak devam etmiş ve daha sonra 13. yüzyılda felsefi ve metafizik bir yöneliş de içeren bir muhteva zenginliğe evrilmiştir. İslami ilimler içerisinde gelişim seyri bağlamında değerlendirilmeye tabi tutulduğunda tasavvufun alanının bu kadar genişlemesi beraberinde çeşitli tartışmaları da getirmiştir. Bugün dahi felsefi ve metafizik bir alanın dinin içerisinde ne kadar yeri olduğu tartışmalarının devam ettiği göz önüne alındığında geçmişteki değişim sürecinin kolay olmadığını kestirmek zor değildir. İslam toplumunun gerek kendi içerisindeki gerekse de diğer kültür ve dinlerden kaynaklanan ilmi ve toplumsal değişimin derinden yaşandığı bu evrenin en çarpıcı kişiliği olarak İbn Arabi karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı bugün olduğu gibi geçmişte de İbn Arabi'nin düşünceleri kimileri tarafından orijinal bulunup hayranlıkla karşılanmış, kimileri tarafında da aynı fikirleri dolayısıyla İbn Arabi zındıklığa varacak seviyede ağır bir şekilde eleştirilmiştir (Gürer, 2007:124).

İbn Arabi'nin bu denli dikkatleri üzerine çekmesine neden olan Vahdet-i vücûd düşüncesidir. Öğrencisi Sadreddin Konevi tarafından sistemleştirilip tanımlanan Vahdet-i vücûd (El- Hakim, 2005:641) fikrini İbn Arabi şahsına özgü bir şekilde izah ederek felsefi bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur (Yılmaz, 2004:132). Cüneyd-i Bağdâdi ve Hallac-ı Mansur tarafından da dile getirilen Vahdet-i vücûd onun sayesinde derinlikli ve çok yönlü olarak ele alındığı için İbn Arabi bu fikrin en önemli temsilcilerinden birisi olmuştur (Yılmaz, 2004: 56). Kendinden önceki ve çağdaşı olduğu sûfiler tarafından da vehbi olarak fark edilen ancak hakkında tafsilatlı açıklamalar yapı(ama)yan Vâhdet-i vücûd düşüncesini "Allah'a giden yolların sayısının O'nun yaratmış olduğu mahlûkatın nefesleri kadardır." diyerek özetlemiştir (İbn Arabi, 2010). Mümkün varlıklar üzerinden müşâhede sonucu vahdetten kesrete doğru yayılarak her an devam eden sayısız tecellilerin varlığa büründüğü zuhuratlar olarak bütün âlem aslında özüne doğru yani Vahdet'e doğru gerçek yükselişin birer işaretleri konumundadır. Allah'ın bildirdiği üzere âlem, iman edenler

için işaretlerle doludur (Zâriyât, 51/20). Keşfi açık olanları görebileceği bu işaretlerin kendi lisanı halleriyle bir dili vardır. Kendisi gibi aynı kaynaktan vücûd bulan bütün mevcudatın Allah'ı tesbih ettiği bilinir (Haşr, 59/1). İnsanı aktarılan bu ilahi bilginin bilinçte bir karşılığının olması gerektiğinden dolayı insan içerisinde yaşadığı âlemi çok iyi okumalıdır. Ki böylece aklı, duyuları ile elde ettiği bilgileri sezgisel mistik tecrübelerle de birleştirerek metafizik âleme dair bilinçlenmesini arttırılsın (Kaval, 2015:558).

İlahi bilgiyi iyi okuyabilen sûfî düşünür İbn Arabi âlemin içindekilerle birlikte Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının daima izhar olunduğu varlıklar olduğunu söyler. Bütün mevcûdat ayan-ı sâbite'de kendisine verilmiş istidâdı kabilince tecelligah olma işlevini görür. Ancak insan dışındaki varlıkların sınırlı kabiliyetleri dolayısıyla ifa ettikleri Mutlak'ı isim ve sıfat yönünden izhar etme fonksiyonları insan-ı kâmil üzerinden cem edilir. İlk defa İbn Arabi tarafından kullanılan insan-ı kâmil terimi onun tecelli sisteminin merkezinde yer alır. Bütün tecellileri bir arada toplayabilme istidadında yaratılan insan-ı kâmil'in kalbi "Allah" isminin istivâğâhıdır (Konevi, 2012:52). Alemin yaratılışının sebebi olan ve âleme halife kılınan insan bütün tecellileri kendinde toplayarak en üst tecelligâh konumuna yükselmiştir.

Var olan ile var olmayanın garip bir şekilde meczine sahip olan insan (Cassier, 2009:25) Allah'ın sıfatlarının en güzel temsilcisi olarak "âlemi sağır" formunda bir varlık olarak tarif edilmiş olsa da aslında mahiyeti itibarıyla "âlem-i kebir"dir. Bu nedenle Demirli, İbn Arabi'nin düşüncesindeki insan ile ilgili olarak "âlem"den kastın öncelikle "insan", ikinci olarak "dış dünya"nın anlaşılması gerektiğini ifade eder. Zira Allah kendisi hakkındaki bilgiyi insan ile ilişkilendirildiğini ve O'nu tanımanın tek yolunun insan olduğunu görüyoruz (2013:33). Allah'ın bildirmiş olduğu "kendi nefislerinizde de birçok işaretler vardır. Hâlâ görmüyor musunuz?" (Zâriyât,51/20-1) uyarısı insanın, Allah'ın tecellilerini okumadan âlem ile birlikte kendisini de çok iyi okuması gerekliliğini göstermektedir. Dış dünyanın şekillerinin doğru algılanmasında dahi kişinin iç âleminin etkin olduğunu dikkate aldığımızda insan nefsinin, âlemin duyulara kapalı yönü (ki yukarıda bütün canlıların Allah'ı tesbih ettiğine değinilmişti) ile ilgili keşfindeki tesiri tartışılmazdır. Bu anlamda âlemin zâhiren ve bâtinen en doğru şekilde algılanabilmesi için insanın kemâle ermesi gerekmektedir. Bu nedenle İbn Arabi'nin insanın kıymetini ve istidadını ortaya koyan tasavvufi düşüncesi bir yönüyle de insanın kendisi, âlem ve Tanrı ile olan ilişkisini anlamasına yardım etmektedir.

Şimdiye kadar ele aldığımız iki izhar varlığı olan âlem ve insanın kendi içerisinde bile zâhir ve bâtın olmak üzere iki yönleri olduğunu müşâhede ediyoruz. Bütün tasavvuf ehli şahsiyetlerde görüldüğü gibi İbn Arabi'nin de varlık ve hakikat ile ilgili bütün açıklamalarında birbirinin zıttı ama aslında birbirini tamamlayan bir tanımlama getirdiğini görüyoruz. Zâhir ve bâtın arasında anlamı ve hakikati ortaya çıkarma çabası içerisinde olan sûfilerin bazen zorunluluk ve mahremiyetten bazen de daha iyi anlaşılma için sembolik anlatımı kullandığını biliyoruz.¹ Tasavvufa metafizik bir cihetle yorumlar getiren İbn Arabi düşüncelerini aktarırken yoğun bir

¹ Sûfilerin yanlış anlaşılma ya da Kelâm, Hâdis ve Fıkıh ülemâsı tarafından yüzeysel bir şekilde literal anlam üzerinde eleştirildikleri bilinir. Bunun dışında, bu durumdan daha hassas bir mevzu olarak hâl ilmi olan sûflik mesleğinin sûfî tarafından kelimelere dökülmesi ve diğer insanlara aktarılmasında karşılaşılan zorluktur. Tamda burada sembolik anlatım devreye girerek biraz da olsa manayı kuvvetlendirmeye çalışır. Konu ile ilgili olarak şu açıklama ilave edilebilir: Metafizik âlemde yaşanan bireye has mistik tecrübenin toplum tarafından da anlaşılacak kesretten vâhdede giden yeni bir araç haline getirilmesi için ifadeye dökülmesi gerekmektedir. Ancak tecrübe edinilen metafizik yaşantının kelimelerin literal anlamları ile ifade edilebilme zorluğu söz konusudur. Zira ortak, sağlıklı bir iletişim kurulabilmesi kelimelerin herkes tarafından bilinen literal anlamları, bireysel ve soyut bir manası olan tecrübenin aktarımında yetersiz kalacaktır. Basit iletişimde dahi aktarılan somut mesajların gönderen ve alıcı tarafından tam anlamıyla örtüşmesi açısından ciddi sorunlar yaşanırken bireysel metafizik mesajların tam olarak doğru iletilebilmesinin çok zor olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum soyut ifadelerin en etkin şekilde iletildiği sembolizmde de söz konusudur" (Kaval, 2015:559).

şekilde sembolik anlatıma başvurmuştur. Bu anlatımın lüzumuna dair Allah hakkında bilgi edinmek üzere uzun bir açıklamalar yaptığı “tenzih” ve “teşbih” kavramlarını ele alır. Onun ontoloji düşüncesinde tecelli unsurları olan bütün âlem bir yönüyle “tenzih” diğer yönüyle de “teşbih”in konusudur. Bu çalışmanın da konusu olan insanın, ki âlemin halk ediliş vesilesidir, İbn Arabî’nin tesis ettiği ontoloji felsefesinde kullandığı iki zıt kavram olan “tenzih” ve “teşbih” ile Allah’ı bilebileceği savunulur (Demirli, 2013:149-161). Dolayısıyla onun fikirlerinde insanın anlayışında etkin bir işlev gösteren teşbih metodu ile hakikate dair açıklamalarında sembolizmden istifade ettiğini açık bir şekilde anlayabiliyoruz. İbn Arabî’nin insan merkezinde kurgulanmış ontolojik yaklaşımı bir yönü ile baştan sona sembolik bir anlatımdır. Zira sonuçta hakikati ortaya koymaya yönelik bütün çalışmalar Gerçek Hakikat söz konusu olduğunda bir teşbihten öteye geçemeyecektir. Bu anlamda teşbihin bittiği yerde de tenzih başlamış olacaktır.

İnsan

İnsanın istidâdı itibarıyla Allah ile âlem arasında bir konuma sahip olduğunu söylemiştik. Allah insanı yaratacağını meleklerle açıkladığında melekler bile insanın bu konumunun farkına varamamışlardı. Bu yüzden olumsuz bir ifadeyle “...bizler seni hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek birini mi yaratacaksın?...” (Bakara, 2/30) dediler. Çünkü melekler Allah’ın onlara öğrettiği isimler dışında O’nun diğer isimleri hakkında bilgiye sahip olmadıkları için insanın yaratılışındaki sırrı göremediler. Şeytan kibri yüzünden isyan ederek “...Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın.” (A’raf, 7/12) diyerek insandaki bâtını istidâdı görememiştir. Halbuki Allah, insana bütün isimleri öğreterek (Bakara,2/31) bütün isimlerini insanın temsil edilebileceğini ve kuvveden fiile onun üzerinden ortaya çıkacağını göstermiştir. Zikirlerinden ve tesbihlerinden de anlaşılacağı üzere melekler Allah’ın onlara öğretmiş olduğu ismine uygun şekilde zikretmektedirler. Ancak insan bütün Esmâ’ül Hüsna’nın cem edildiği bir varlıktır. Bu istidadından ötürü de âlemde halife olarak görevlendirilmiştir. Allah’ın halife olacak kabiliyetlerde donatıp görevlendirdiği insan Hakk ile âlem arasında bir yeredir. Bu konumu ve istidadından anlaşılacağı gibi insan bir yönüyle Hakk’a diğer yönüyle de âleme dönüktür (Fusûsu’l Hikem, 1321:114-5).

İnsanı cismânî varlığı itibarıyla bir yönü ile ortak olduğu âlemin hakikati olan topraktan yaratan Allah (Mu’minûn, 23/12), bâtını olarak insanı, Kendisini yeryüzünde temsil edebilecek istidatta yaratmıştır. Bu manada insan Esmâ’ül Hüsna’yı kendinde toplayabildiği gibi benzer şekilde âlem ile Hakk’ın bazı vasıflarını da kendinde cem ettiği için hâlife olmuştur (Fusus’l Hikem: 24). Meleklerin bile farkına varamadığı bu üstün yönü ile doğal olarak halife kılınan insan aslında henüz halk edilmeden önce Allah’ın İlâhi ilminde mevcut idi. Her ne kadar melekler ve Şeytan, insanın halife olarak yeryüzünde vücûd bulmadan önceki mahiyetini fark edemeyip olumsuz bir bakış ortaya koymuş olsalar da “âlem” insan için yaratılmıştır. İnsanın yaşayabileceği bir ortam hazırlanarak yaratılan âleme insan en son gelmiş olsa da aslında ilk yaratılan odur. Çünkü yukarıda değinildiği üzere Esmâ’ül Hüsna’nın kâmil manada tecelli edebilmesi için insan gereklidir. Bu manada bütün âlemi Rahmeti ile yaratan Mutlak Varlık’ın en sona bıraktığı insan zâhirde ortaya çıkan izharın aksine bâtının ilk ve asıl gayesidir (Demirli, 2013:237-252). Bu vasıflarından ötürü insan, kâinatın şifrelerinin yanında Allah’ın en güzel tecellilerini nefsinde bulunduran bir mikrokozmozdur (Nicholson, 1921:149).

İbn Arabî’nin, Allah’ın bütün isim ve sıfatlarının sadece insanda tezahür ettiğini savunduğu tecelli anlayışından hareketle hakikat bilgisine ancak insanın erebileceği söylenir (Fusus:12). Çünkü yaratılanlar içerisinde Hakk’a yakın olan insandır. İbn Arabî bu düşüncesini “Muhakkak ki Allah, Âdemi kendi sûreti üzere yaratmıştır.” (Buhari, 4/160) hadis-i şerifi bağlamında ele alarak “sûret” ifadesinden kastın Hazret-i İlahiyye’nin sûreti olduğunu söylemiştir. Onun tecellisi düşüncesi içerisinde burada kast edilen sûret Hakk’ın Zâtı’nın sûreti gibi düşünülemez. Zira Zât

makamı insanın aklının ve tahayyülünün ötesinde tamamen Hakk'a ait bir makamdır. Dolayısıyla burada sûretten kasıt İnsan-ı Kâmil diye tarif edilen Hz. Peygamber'in Allah'ın isim ve sıfatlarının âlemde zahiren tecelli eden hakikat yönüdür (Fusus:252).

Allah'ın, insanın üstünlüğü ve onunla orantılı olarak âlemde üstlenmiş olduğu görevi ile ilgili olarak İbn Arabi "Rahman'ın nefesi" kavramını sembolize ederek halk ediliş sürecini anlatır. Hakk'ın Zât makamından sonraki taayyün edişinin ilk evresinde âlemi yaratırken insanın nefes alış-verişini sembolize ederek anlattığı zûhurât sonucu Hakk'ın sonsuz gaybiyet derinliklerinden Rahman sûretinin taayyün ettiği anlıyoruz (Fusus:273). İbn Arabi'nin "nefes" ve "teneffüs" ile ilgili olarak geliştirdiği taayyün ve tecelli düşüncesini Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerden hareketle geliştirdiğini görürüz. Zira Kur'an-ı Kerim'de Allah âlemin özü olan insanın yaratılışı için "Sonra ona bir biçim verdi ve onun içine kendi ruhundan üfledi. Sizin için, iştirme gücü, gözler ve gönüller vücuda getirdi. Ne kadar da az şükredersiniz." (Secde,32/9). Yine benzer bir âyetle "Onu kıvama erdirip içine ruhumdan üflediğimde, önünde secde ederek eğilin!" (Sad,38/72) buyurmuştur. Hz. İsa'nın yaratılışında yine aynı üfürme sembolünü müşâhede ediyoruz: "Ve Allah, ırzını bir kâle gibi koruyan İmran kızı Meryem'i de örnek verdi. Biz onun içine ruhumuzdan üfledik..."(Tahrim,66/12), "Ve o, cinsiyet organını/ırzını titizlikle koruyan kadın. Onun bağına ruhumuzdan üfledik de kendisini ve oğlunu âlemler için bir mucize yaptık." (Enbiya, 21/ 91), Onu, Beniisrail'e şöyle konuşan bir resul yapacak: "Şu bir gerçek ki, ben size Rabbinizden bir mucize getirdim: Ben, çamurdan, kuş görünümünde bir şey yapar, ona üflerim de Allah'ın izniyle kuş olur." (Ali İmran,3/49).

Ayetlerde insanın yaratılışını anlatan "nefes" İbn Arabi tarafından âlemin yaratılması için boşaltılan teneffüs etme metaforu ile anlatılmak istenmiştir. Ontolojik tasvir süreci olan bu anlatım İbn Arabi'nin düşünce sisteminde içindekilerle birlikte âlemin zuhur edişidir (Fusus:133). Ayetlerde insanın halk edilişi tarif eden "nefes"ın İbn Arabi'nin yaratılış felsefesine ilk nazarda aykırı gibi görülse de hakikatte öyle değildir. Zira İbn Arabi'ye göre âlemin yaratılış sebebi insan olduğu ve aslında insanın âlemi kebir mahiyetine haiz olduğu için âyetlerde geçen mâna ile örtüşmektedir. Şöyle ki her nefes bedene yeni bir canlılık getirdiği gibi sûfi de Allah tarafından kendisi için takdir edilmiş ve içinde bulunduğu zaman ve hale tabi olarak ilahi tecellilere mazhar olmaya çabalar (İbn Arabi, 2008,IX:356-359). Böylece âlemdeki tecellileri idrak ederek kutsi hadis bildirildiği üzere bilinmeyi arzulayan Allah kâmil derecede bilinebilir. Zira âlemde akli ve kalbi sayesinde insan, Hakk'ın âlemdeki tecellilerini hissedebilecek tek varlıktır.

İbn Arabi ontolojisi olarak tarif edebileceğimiz Vahdet-i vücûd felsefesinde mevcutlar içerisinde izhara mazhar olup, istidadı oranında muhabbetin tecelligâhı olan insanın, Tanrı ile âlem arasındaki konumundan dolayı anlaşılması için sembol kullanımı bir zorunluluktur. Yukarıda insana canlılık/ruh vermeyi bildiren âyetlerde de görüleceği üzere Kur'an-ı Kerim'de de temsili anlatımlara rastlanmaktadır. Dinlerin metafizik bir boyutu olması nedeniyle dünyevi sınırlı duyulara sahip insanın soyut hakikatleri anlayabilmesi için sembollerden istifade edilmesi zârudur (Kaval, 2014:13). Çünkü semboller soyut olan, ulaşılmak istenen mananın somut bir diğer şey aracılığıyla işaret edilmesini sağlar (Wach, 1958:61). Vahdet-i vücûd gibi bir düşünceyi anlatırken İbn Arabi'nin yardımı koşan sembolik anlatım manayı daha anlaşılır kılmaktadır. İbn Arabi'nin tecelli anlayışından hareketle insana ve âleme baktığımızda Mutlak Varlık'tan zûhur etmiş olmaları nedeniyle insan ve âlemin kendisi dahi hakikatin yanında birer sembol işlevi görmektedirler. Zira Gerçek Varlık'ın bilgisini marifetullah olarak tarif ettiğimizde ona dair bilinçlenmeyi sağlayacak bütün enstrümanlar birer sembol görevi ifa etmekten öteye geçemez. Bu anlamda aslında bütün evren semboldür (Schwarz, 1997:269). İbn Arabi felsefesinde evrenden kastın insan olduğunu düşündüğümüzde insanın da sembol gibi bir işlevi olduğunu kabul etmek durumunda kalıyoruz.

Yukarıda insanın âlemdaki en mahir istidatlara sahip bir varlık olduğunu izah ettikten sonra onu sembol gibi mana ve şekil arasında bir geçiş nesnesi olarak tarif etmek çelişki arz edebilir. Öncelikle âyetlerde dahi mecâzi anlatımın kullanılmış olmasından dolayı Ricoeur'in ifade ettiği gibi dini alanın semboller kuşatılmış olduğunu kabul etmek durumundayız (1976:61). Zira insanın ve âlemin hayat bulma sürecinin dahi sembolik bir anlatımla ortaya konulmaya çalışılması zorunluluğu bu gerçeği aşikar etmektedir. İbn Arabi felsefesi açısından ele aldığımızda ontoloji ile ilgili izahlarında sembolizmi sık sık kullanıyor olması da bu gerçeği doğrulamaktadır. Bütün bunların yanında İbn Arabi insanı, Allah ile âlem arasında yani sırf mana ve hakikat olan ile maddi olan arasında bir konuma yerleştirmiş olması sembolizm mantığı ile birebir örtüşmektedir. Sembolizmin sûret üzerinden hareketle manayı anlatmak istediği gibi insanda Zâhir âlem ile Bâtını manayı birbirine bağlamaktadır. Bu anlamda insan marifetullah yolcuğunda kendisi ve diğer insanlar için sembol gibi bir görev ifa etmektedir. İşte bu nedenle kutsi bir hadis olan “Nefsini bilen Rabbini bilir.” İfadesi insan için kendinin sembolü olabilmeyi, “Mü'min, mü'minin aynasıdır.” hâdis-i şerifi de insanın başkaları için sembol işlevi görmesini ifade eder.

Meleklerin dahi farkına varamadığı vasıflara sahip olan insanın bir özelliğinin de kendisine lütfedilmiş olan kendini ve âlemi müşâhede sonucu kendi aklını da aşarak duyuları ile algılayamadığı şeylere dair imgelem yapabilmesidir (Bkz. Coomaraswamy, 1935). Allah'ın insana meleklerden farklı olarak öğretmiş olduğu isimlerin bir neticesi olarak “câmi” (toplayıcı) özelliği lütfetmesi etrafındaki her şeyi hatta kendini dahi marifetullah yolcuğunda bir sembol olarak kullanabilmesini sağlamaktadır. Bu manada insanın özüne bir diğer ifade ile geriye doğru olan yolcuğunda kutsal olanın gizemli çekimi, onu sembolik anlatımın bilinmeye doğru aydınlatıldığı yolda (Cassier, 1953:110) en büyük yardımcısı olmuştur.

İbn Arabi ontolojik felsefesi olan Vahdet-i vücûd düşüncesinde ara bir konuma sahip olan insanın iyi anlaşılması gerekmektedir. Meleklerin dahi bilgisine erişemedikleri, Şeytanın sırrından ziyade sûretine takılıp kalarak isyan etmesine yol açan istidadı insanın kendisi tarafından da çoğu zaman anlaşılamamaktadır. Çeşitli yönlerden eleştirilen İbn Arabi'nin Vahdet-i vücûd felsefesi iddia edildiği gibi insan ile Tanrı arasındaki ilahlık ve kulluk ayrımını ortadan kaldırmaz. Aksine kul ile İlah arasındaki bağın daha iyi anlaşılması ve tenzih ile insandan sonsuz bir şekilde uzaklaşan İlah'ı, insana teşbih ile yakınlaştırma çabasıdır. Sembol kullanılarak biraz aşılmanın çalışılan bu uğraş Allah'ın bilinmezliği söz konusu olduğunda Chittick'in ifadesi ile O'nu gösteren herhangi bir sembol işaret olabileceği gibi diğer yönden de Allah'ı perdeleyen durumda olacaktır (2000:137).

Ayna Metaforu Olarak İnsan

Birçok dinde karşımıza çıkan “âyna” sembolünün “nur/ışık” sembolü ile birbirini tamamlayarak yaratılış ile ilgili yoğun metafizik anlatımda kullanıldığını görürüz. Mesela dinsel sembolizmin yaygın bir şekilde kullanıldığı Hristiyanlıkta insanın, Tanrı sûretinde yaratıldığını anlatmak üzere “âyna”nın kullanıldığını anlıyoruz (Kitab-ı Mukaddes, IX: 6). Zira Jung'un da ifade ettiği toplumlar tarafından kabul görmüş semboller etkin güce sahiptir (1959:291). Belki de bu nedenle benzer şekilde İbn Arabi'nin de “âyna” sembolü ile insan-ı kâmil'i açıklamak üzere kullandığını okuyoruz (Fütûhât; 1998: IV/204–5). Ancak İbn Arabi'nin “âyna” sembolü ile Tanrı-insan ilişkisi ve insanın yaratılışına dair getirmiş olduğu izahatlar Hristiyan teolojinin açıklamaları temelden birbiri ile uyumaz. Ayrıca İbn Arabi “âyna” sembolü ile bütün yaratılışı da anlatır (Fütûhât, IV/317). Vahdet-i vücûd anlayışı içerisinde ortaya koyduğu yaratılış/tecelli teorisi ile İbn Arabi, Allah'tan gayri bütün mevcudatın yani âlemin bir tecelli mahalli olması nedeniyle bir âyna gibi aldığı nuru/ışığı kabiliyeti nispetinde yansıtabilecektir. Bu anlamda âlemdaki her varlık istidadı oranınca Allah'ın tecellileri olarak zuhur etmiştir (Fusus:69).

Âlemin özü olan insan Hakk'ın sûretinde yaratılmış olmasından dolayı en mâhir varlık olması nedeniyle âlemde tecelli eden bütün vasıfları kendinde toplar. Daha önce ele alındığı üzere

Esmâ'ül Hüsna kendisinde toplandığı için insan en kâmil varlık olarak zâhiren âlem-i sağır görünse de bâtınen âlem-i kebir'dir. Bu ifadeyi kullanan İbn Arabi âlemdeki bütün mevcudatın Allah'ın bir vechinin/isminin temsilcisi olarak tecelli ettiğini ancak insan söz konusu olduğunda ise insan âlemdeki bütün nesnelerin teker teker tecelli nesnesi olarak temsil Allah'ın vechlerinin/isimlerin toplamına sahiptir. Yani insan, âlemi isim ve sıfatlarıyla yaratan Hakk'ın mevcudatta zûhur eden her bir tecellisi tek başına kendinde cem edebilen bir özelliktedir. Hakk, insanı bu istidât üzere yaratmıştır. Hakk'ın âlemi ve özellikle de insanı böyle cem-i tecelligah olarak yaratmasının nedeni ise “ayna” da yani insanda Kendini seyretmeyi dilemiş olmasıdır. Bu anlamda özel olarak yaratılmış insan Hakk'ın Zât'ını görebileceği bir tecelligah olmuştur (Fusus:9-11).

İbn Arabi'nin bu “ayna” sembolü ile özdeşim kurduğu insanın yukarıda ele alındığı minvalde Tanrı ile âlem arasında bir sembol gibi işlev gördüğünü bir kez daha anlıyoruz. Vahdet-i vücûd anlayışı dolayısıyla İbn Arabi'yi eleştiren İmam-ı Rabbani'ni de “ayna” sembolü üzerinden insanı aynen İbn Arabi gibi açıklar: “Halbuki, insanın, her mahlukattan daha üstün olmasına sebep de, yine her şeyin, kendisinde bulunmasıdır. Her şeyi kendinde topladığı içindir ki, insanın aynası mükemmeldir. Bütün mahlukların aynalarında görünenlerin hepsi yalnız onun aynasında bir arada görünmektedir. Bunun içinde insan mahlukların en iyisi olmuştur (Mektubat, 2013:77-88).

İbn Arabi bütün âlemin yaratılış sebebini “ayna” sembolü ile anlatmış, insanı da “aynanın cilası” olarak tarif ederek ruhsuz âlemin onunla değer kazandığını ifade etmiştir (Fusus: 9). Bu kıyaslamadan hareketle İbn Arabi'nin âlem ile insan-ı kâmil'in yaratılışı arasındaki ilişkiyi değerlendirdiğimizde tıpkı melekler ve şeytanın itiraz ettiği ama farkında olmadığı hakikati yeniden müşâhede ediyoruz. İnsan-ı kâmil'in bu vasfı kendisinden çok daha büyük ve karmaşık olan âlem ile kıyaslandığında da baskın gelmektedir. Âlemi, “ayna”; insanı “aynanın cilası” olarak sembolize eden İbn Arabi kirli aynanın aynalık vasfından söz edilemeyeceği, aynanın ayna olabilmesi, bakanın yansımalarının görebilmesi gerektiğini ifade ederek tek başına âlemin Hakk'ın tecellilerini izhar etmede işlevsiz kalacağını anlatmak istemiştir. Bu anlamda İbn Arabi insan-ı kâmil olarak tarif ettiği âlemlere rahmet Hz. Peygamber'in yaratılış hikmetini de açıklamıştır.

İnsanın “ayna” sembolü ile anlatıldığı vahdet-i vücûd anlayışının Tanrı-âlem-insan bütüncül sisteminin alt idrakleri olarak insan-insan ve insan-âlem tecellileri de söz konusudur. Zira daha önce âlem-insan tecellileri arasındaki ilişki ve birbirini tamamladıkları yönünde açıklamalar yapılmıştı. “Ayna” benzetmensin insan-insan ilişkisi bağlamında Hz. Peygamber'in; “mü'min, mü'minin aynasıdır.” hadis-i şerifini değerlendirdiğimizde kendi aynasında yani nefsinde kendini tam olarak görebilmek hususunda insan fitratının zâfiyeti nedeniyle “ayna” sembol insan-insan ilişkilerinde hakikati görebilmeleri içinde mühim bir rahmet olarak görülebilir. Bu anlamda en iyi cilalanmış ayna olarak Hz. Peygamber'de tecelli eden vasıflar ümmet için Allah'ın Rahmeti olarak müşâhede edilmelidir. Aynı şekilde diğer insanlar, nefis aynasında görülemeyecek olumlu ya da olumsuz tecellileri fark edebilmek için fırsat olarak bilinmelidir.

İbn Arabi, “ayna” olarak tarif ettiği insanın Hakk'ın Zâtı tecellilerini algılayamaması konusunda da orijinal bir fikir sunmuştur. Her şeyi olduğu gibi yansıtmaya rağmen aynada oluşan sûret bakan kişinin ya da yansıyan başka bir şeyin sûretidir. Yani aynanın yansıttığı şey kendisi değildir. Algılanan nesne ayna ile bakan arasında bir görüntü olarak aynanın kendisinin görülmesine engeldir. Eğer bakılan ayna da aynanın kendisi görülmüş olsa ide Hakk'ın Zâtı tecellileri de fark edilebilir olunacaktı benzetmesi yapılmıştır (Fusûs:36). Dolayısıyla âlemde ve insanda tecelli eden hakikatler perdeler arkasında gizlenen Hakk'ın tecellileridir. İnsanı ayna gibi yaratan Hakk, halifesi üzerinden tecellilerini izhar ederek kendisini gizlemiştir. Bu anlamda daha önce de ifade edildiği gibi bir sembol gibi işlev gören insan bir yönden de Hakk'ı tenzih eder. İşte tam da bu yüzden Hz. Peygamber; “ Allah'ın Zâtı hakkında düşünmeyin.....” buyuruyor. Bu nedenle insan, Hakk ile ilgili bilinçlenmesini âlem ve insan üzerinden yapmak zorundadır. Bu

açıklamalar ışığında “ayna” sembolünden hareketle onun dünyevi olan ile aşkın olanı birleştirmeye hedeflediğini anlıyoruz (Eliade,1956:203). Ancak Hakikate tam olarak vakıf olabilmek söz konusu olduğunda sembollerin bir diğer yönleri, yani duyularla sınırlı olan bağları nedeniyle de bir perde olarak arada engel oluşturacağı anlaşılmaktadır (Chittick, 2000:137). Eğer ayna gibi insan da tecelli istidâdını dünyevi duyu ve algılar yüzünden kısıtlı bir şekilde değil de tam idrak edebilseydi kendi kıymetini bilir, mârifetullahı erişebilirdi. Bu mümkün olmadığı için insan-ı kâmil ve diğer insanlarda tecelli eden Hakk’ın isimleri ve sıfatları iyi okumaları beklenmektedir. Ancak İbn Arabî’nin belirttiği gibi aynaya bakan insan aynadakileri algılamakta sahip olduğu taraflı bakış açısını ve düşüncelerini kullandığında aynadaki gerçek ile arasına bir engel tesis etmiş olmaktadır.

En mükemmel tecelligâh olarak yaratılış teorisini üzerine tesis ettiği düşüncesinde İbn Arabî aynalardaki büyüklük-küçüklük, içbükey-dışbükey, yakınlık-uzaklık gibi özelliklerinde olduğu istidatlarından dolayı insanların bir kısmının tecellilerinin de nispetlerine oranla olacağını ifade edilmiştir (Fusûs:40-42). Aynaların özelliklerine bağlı olarak bir cismi olduğundan büyük ya da küçük, uzaklık ya da yakınlık, aslına uygun bir şekilde ya da farklı gösterebilmelerinin söz konusu olduğu bu betimleme ile insan çeşitliliğinin de ele alındığını görürüz. Aynı konu ile ilgili olarak bir başka yerde İbn Arabî “cam” benzetmesini kullanır. Nasıl ki camların renkleri farklı oldukları için aynı ışığın üzerlerine vurmasına rağmen ışığın rengi camın rengine bürünür, insanlarda sahip oldukları mertebeler ve istidatlar dolayısıyla Hakk’ın tecellileri de farklı şekilde ortaya çıkacaktır (Fusûs:118). Bütün mevcudatın bir tecelligâh olması nedeniyle onların arasındaki farklılıklar bu dünyadaki doğru-yanlış değerlendirmeler neticesinde pozitif ya da negatif olarak tanımlanmaktadır. Ancak İlâhî İlim’de bütün bu farklılıklar olumlu ya da olumsuz vechlerinin dışında varlık olmak yönü itibarıyla Hakk’ın bir tecellileridir. Şehâdet âleminde kaynaklanan bir takım tecelli farklılıkları nedeniyle zıtlıklar şeklinde izhar olunan çok farklı kesret tecellileri İlâhî İlim’de bütün ayrışmalardan ve farklılıklardan uzak Vahdet’e ermektedir.

Şehâdet âleminin tecellilerinden hareketle kokusu alabileceği mârifetullah bilgisine ulaşabilmek için insan, âlem ve kendi cinsi olan insan aynasını okumalıdır. Bu nedenle insan, kendisi için ayna görevi ifa edecek kişileri iyi seçmek durumundadır. Sadece dünyaya yönelik yansıtma görevi görececek bir insan aynası gerçeği hakkıyla yansıtmak uzaktır. Çünkü onun aynası cilalanmamıştır. Bu durumda insanın bakması gereken cilalanmış ayna olan insan-ı kâmil’e bakmaktır. Çünkü Hakk en güzel şekilde onda tecelli etmiştir. İbn Arabî insan-ı kâmil’in bu vasfını Hz. Musa’nın tabutla Nil nehrine bırakılması olayını sembolik anlatımlarla izah etmiştir (Bkz. Fusûs:251-253).

Gözbebeği Metaforu Olarak İnsan

“Ayna” ve “cilalanmış ayna” teşbihi ile kendisi dışındaki mevcudada üstünlüğünün anlatıldığı insan için İbn Arabî “gözbebeği” benzetmesini yapar. Çünkü tecelli teorisinde insan bedeninde gözbebeği ne ise Allah için insan da o derece mühimdir. İnsanın gözbebeği ile her şeyi görmesinden teşbih ile İbn Arabî, Hakk’ın da yarattığı her şeyi insan aracılığıyla gördüğünü söylemiştir. Çünkü insan görmek ile eşdeğer tutulmuştur (Fusûs:13). Vahdet-i vücûd Tanrı’yı merkeze alan bir sistem olmasının yanında O’nun tecellilerinin gerçek muhatabı ve kâmil tecelligâh olarak insan da önemlidir. Tecellinin fark edilebilen organı olan gözden hareketle de insanı “gözbebeği” olarak tarif edilmesi gereklidir. Bütün âlemin tecelli mahalli olduğu bir göz olarak tarif ettiğimizde onun merkezinde olan ve görmeyi gerçekleştiren gözbebeğinin âlemin yaratılış sebebi hakkında güzel bir sembolik anlatım olduğu anlaşılır.

Gözbebeğinin göz ve beden ile irtibatı ve onlar üzerindeki tesiri dikkate alındığında vahdet-i vücûd sistemi içerisinde izhâr oluşu bağlamında insanın âlemle olan ilişkisi ve etkisi birbirine çok yakındır. Âlemin halk ediliş sebebi insan-ı kâmil olması dolayısıyla insansız bir âlemin varlığı düşünülemez. Aynı şekilde âlemi gözbebeği ile göremeyen bir insanın işlevini yaptığını

söyleyemeyiz. Çünkü İbn Arabi'nin de dediği gibi insan “gören” basar olarak tarif edilmiştir. Allah insana biçim verdikten sonra işitme gücü, gözler ve gönüller verdiğini bildirmiştir (Secde,32/9). Bu âyetin dışında birçok yerde Allah, insanın görme ve duyma yetisini akletme, düşünme, idrak etme ve kalbi ile hissetme anlamlarıyla birlikte zikretmiştir. Dolayısıyla görme duyusu insanın dış âlemini algılamasının yanında manevi hakikat bilgisini görebilmesi anlamında da kullanılmaktadır. Bu manada İbn Arabi'nin “gözbebeği” sembolü ile anlatmak istediği maddi ve mânevi tecellileri onun ile görebilmektir.

“Gözbebeği” ile daha önce ele alından “ayna” ve “cılananmış ayna” sembolleri aynı manaya işaret ettikleri görülür. Her üçü de cem edici tecelligâh olarak âlemin özünü anlatmak istemişlerdir. Ancak bu üç sembolün bir mana ifade etmeleri için ışığa/nûra ihtiyaçları vardır. İşlevlerini yapabilmeleri için her üçünün de öncelikle aydınlığa ihtiyaçları vardır. Işığın olmadığı bir yerde onlar da manalarını yitireceklerdir. Bu nedenle bu üç sembol, ki sembol olmaları gereği iki şeyi birbirine bağlamaları gereklidir, âlemin karanlığını/yokluğunu; nûru/varlığa bürünmesini izah edip, insanın üstünlüğü ortaya koyabilsinler.

Gözün bir şeyi görebilmesi için tıpkı aynanın yansıtabilmesinde olduğu gibi görebileceği bir nesneye ihtiyacı vardır. Ama bundan önce ışığa ihtiyacı vardır. Işık/nûr olmadan etrafta yüzlerce nesne olsa da gözün görme yeteneğinden bahsedilemez. Dolayısıyla nûr, tecelli sembolü olan gözbebeği için var oluş sebebidir. İbn Arabi'nin tecelli teorisin henüz ilk başta kendini gösteren taayyün mertebesinde nûr daha sonraki bütün aşamalarda olmaz ise olmaz öneme sahiptir. Ancak öncelikle İbn Arabi'nin nûr ile ilgili düşünceleri temellendirdiği âyet hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Ayette Allah şöyle buyurur: “Allah, göklerin ve yerin nûrudur (aydınlaticısıdır). O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir; o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da batıya da nispet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. (Bu öyle bir ağaç ki) yağı, nerdeyse, kendisine ateş değmese bile ışık verir. (Bu ışık) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruyla hidayete iletir. Allah insanlara (işte böyle) misal verir; Allah her şeyi bilir” (Nûr, 24/35). Sembolik bir anlatıma sahip âyet Allah'ın zâhiren âlemin yaratıcısı ve aydınlatici olmasının yanında müfessirler nûr ile bilgi, hikmet, Kur'ân-ı Kerim, İslam, Hz. Peygamber, kâmil iman sahibi mümin gibi teviller sunmuşlardır (Kaval, 2015a:2-3). Bu tevillerden Kur'ân-ı Kerim ve İslam'ı İlahi bilginin içerisinde görebileceğimiz için nûr'un âlemin zâhiren aydınlatılması yanında İlahi ilimde izhar olunan varlıklar olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer ifade ile Kur'ân ve İslam Allah'ın ilminden tecelli etmiş bilgilerdir. Ayrıca nûr'dan kastın Hz. Peygamber ve kâmil imana sahip mü'min tevillerinden dolayı insan olduğu yorumlarının İbn Arabi'nin vurguladığı insan-ı kâmil ile örtüşüğünü görüyoruz. Çünkü İbn Arabi felsefesinde âlemin yaratılış sebebi “gözbebeği” olan insan olduğu için Hakk'ın tecellesi/nûrunun izharı insan ile gerçekleşecektir.

İbn Arabi'ye göre nûr halk ediliş yani vücûd bulma halidir. Nûr sûresi 35. âyetin tevilinde bazı müfessirlerin ileri sürdüğü bilgi ve hikmetin aksine İbn Arabi nûr'un halk ediliş manasına geldiği söyler (Fusûs:114). Zira nûr, göz tarafından fark edilebildiği için varlık halinde bulunmalıdır. Ancak İbn Arabi, mevcudatın vücûd bulmadan evvel İlahi ilimde bulunduğunu ileri sürmüştü. Bu anlamda âyetle nûr ile kast edilenin bilgi ve hikmet olduğu yorumunu yapanlar ile ters düşmemektedir. Bu durum ile ilgili olarak İbn Arabi şehâdet âleminde halk edilmeden önce mevcudatın Ayan-ı Sabite'de² bulunduğunu söyler. Ayan-ı sabite İbn Arabi tarafından henüz vücûd bulmamış aynaların/özlerin, İlahi ilim'e ve şehadet âlem'e yönelik iki vechi bulunan, arada bulunma halinde olan Gaybi bir âlem olarak tarif edilir (Fusûs:68,236). Gayb Âlemi olması nedeniyle Ayan-ı Sabite insana kapalı ve karanlıktır. Arada bulunan Ayan-ı Sâbite Hakk'ın taayyünü sonucu

²Ayan-ı Sâbite: Arapça, değişmez aynalar, özler demektir. Varlıkların Allah (c.c)'ın ilminde sabit olan ezeli hakikatları. Varlık âlemine çıkmadan önce, bunlar hakkındaki ilmi (Cebecioğlu, 2004:26).

mevcudât/âlem nûr ile ortaya çıkar ve insan tarafından idrak edilebilir hale gelir (Fusûs:114). Özetle İbn Arabî'nin nûr ile ifade etmek istediği âlemin Ayan-ı Sabite'deki ara form halinden halk ediliş safhasına geçti sürecidir. İşte bu süreç Hakk'ın kendini izhar etmeye başladığı andır. Ancak Ayan-ı Sâbite'nin Hakk'a yönelik vechinin karanlık ve puslu yapısı gereği tecellilerini şehâdet âleminde parlak bir şekilde aktaramamaktadır. Öte yandan şehâdet âleminin maddi yapısı gereği kesiflik arzetmesi nedeniyle lâtif olan nûr'dan ancak istidadı kadar istifade edebilmektedir. İlk bakışta olumsuz gibi anlaşılabilecek bu zayıf müşâhede aslında âlem ve insan için rahmettir. Zira istidadından yüksek bir parlaklığa sahip nûr tecellisi bakımı mahveder (Fusûs:22).

Şehâdet âleminde insan tarafından algılanan nûr ile hâkikat arasında bir bağ kurulmuştur (Lings:1991:67). Bu bağ nedeniyle nûr bir başka sembol olarak gözbebeğinin imdadına yetişmiştir. İbn Arabî'nin vahdet-i vücûd öğretisi incelendiğinde hakikatin ortaya çıkarılması için sembolik anlatımdan vazgeçilmediğini görürüz. Hatta bu minvalde İbn Arabî'nin vâhdet-i vücûd öğretisini açıklamak için kullandığı bütün terimlerin birer sembol gibi çalıştığını düşünebiliriz. Örneğin en son kavram olarak ele aldığımız Ayan-ı Sabite' üzerinde düşündüğümüzde sahip olduğunu ifade ettiği iki yönlü yapısı, arada bir form oluşu, net ve açık olmak yerine flu oluşu gibi vasıfları sembolün özellikleri ile örtüşmektedir. Bu anlamda bütün âlemin sembol olduğu düşüncesi dolaylı olarak İbn Arabî'nin felsefesinde de doğruluk payı yüksek bir şekilde yer bulmuştur denilebilir.

Bütün âlemin semboller yığını olduğu ve onların gerçek manalarına âlemin gözbebeği olan insan ile ulaşılabildiği için insan hâlife seçilmiştir. Hakk'ın isimleri ve sıfatları onda cem edilip tecelli edildiği için O'nun halifesi olmuştur (Fusûs:8). Hâlife olarak meleklerle ve iblise sunulan insanın kötü ve karanlık yüzü yani çamurluğu dikkati çekmiştir. Ancak Allah'ın lütfu ile sırrına üflenen cevheri âlemin özü ve âlemin okunduğu mekân olmuştur. Benzer şekilde “gözbebeği” de görünüş olarak siyah ve karanlık olsa da nûr'u/ışığı idraki ile zâhirden beklenmeyecek aydınlığın tecellisi olmuştur. Dolayısıyla insan zâhir ve bâtın olarak zıtlık arz eden dualizmi ile kemâle erebilecektir.

İbn Arabî'nin “gözbebeği” sembolüyle anlatmak istediğine benzer şekilde bugün insanlar için aynı metafor çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Örneğin İngilizce dilinde “pupil”³ olarak karşılığını bulduğumuz “gözbebeği” genç öğrenciler için kullanılmaktadır. Zamanın genç bir kuşağı olan öğrenciler yarının yetişkinleri olarak o toplumun gözbebeği ve gelecekte onların halefleri olacaktır. Aynı şekilde halk dilinde ebeveynlerin çocukları için “gözümün bebeği”, “gözümün nûru” gibi ifadeler onlara olan sevginin yanında içgüdüsel olarak nesillerinin devamı, yani onların halefleri olarak kabul edilmeleri gerçeğinin bir ifadesidir.

Mühür Metaforu Olarak İnsan

Allah, âlem ve insan ile ilgili beyanlarda oldukça bedii çeşitlilik sunan tasavvuf ilmi İslam edebiyatının en çarpıcı örneklerini sunar. Mutasavvıflar içerisinde hemen her tasavvufi hakikati, hatta şer'i ahkâmı bile bâtını olarak kendine özü bir şekilde anlatan İbn Arabî, insan ile ilgili olarak “mühür” metaforunu da kullanır. “Nûr” ve “gözbebeği” sembolleri ile insanın kıymetini ortaya koyduğu fikirleri aslında İbn Arabî'nin tasavvufi ontolojisinin en önemli aktarımları olmuştur. Diğer din ve kültürlerde de bir karşılığı olan nûr/ışık ve gözbebeği sembolleri aracılığıyla zâhiri âlemin vücûd bulmasında önemli yeri olan insan cismani yaratılış olarak sonda yer almasına karşılık aslında âlemin yaratılışının başlangıcıdır. Allah âlemi 6 günde yarattığını buyurmuş (Fussilet: 41/9-12), insanı da onun yaşayabilmesi için gerekli öncül bütün varlıkların halk edilmesinden sonra da insanı topraktan yaratmıştır. Ancak insan şehâdet âleminden önce İlâhi İlimde ayan-ı sabite'de bulunmaktaydı. Şehâdet âleminin maddi zuhuru içine kendisine ihtiyaç duyduğu nûr olan insan-ı kâmil zâhiren sonradan ama gerçekte ilk yaratılandır. Şehâdet âleminde

³ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/pupil>

en önemli duyu olan görmenin gerçekleşmesi ile varlığının bir duyumsamaya haiz olma imkanı bulabildiği gözbebeği, âlemin yaratılış sebebini de ortaya koymaktadır. Zira gözbebeği (bütün isimleri ve sıfatları kendinde toplayan insan) olmadan görülemeyen bir âlemin işlevinden söz edilemez.

Âlemin izharında sebep olarak kendini bu kadar hissettiren insan-ı kâmil onun dürülüp mühürlenmesinde de kendi damgasını vuracaktır. İnsanı hâdis ve ezel tartışması içerisinde ele değerlendiren İbn Arabi insan-ı kâmil'i "mühür"e benzetir. Yüzüğün üzerinde bulunan bu mühür padişahın hâzinelerini koruduğu gibi Hakk'ta âlemi, insan-ı kâmil ile korur (Fusûs: 13). Mühür ile sembolize edilen insan-ı kâmil, içindekilerle birlikte bütün âlem hazinesini korur. Onun hâlife olmasının sebebi budur. Padişah'ın hazinesi olan âlemin mührü onun koruması altında oldukça kimse onu açmaya cüret gösteremez (Fusûs:14).

Âlem hazinesinin koruyucusu olan insan-ı kâmil'in bu yönü itibarıyla onun sebebi olduğunu bir kere daha işaret etmektedir. İbn Arabi'nin düşüncesinde ontolojik olarak insan-ı kâmil, Hakk'tan sonra ikinci önemli kavramdır. Hakk'ın tecellilerinden söz edilmeye başlandığında Hakk ile âlem arasında bulunan insan olmadan hakikatli bir okuma ve anlamlandırma yapılamaz. Bu yönüyle Hakk'ın isimlerinin ve sıfatların cem olduğu insan, âleme nispeten mühürdür. Nasıl ki hazinenin açılması mührü bağlıysa Padişahın fermanları ve buyrukları da mühürle okunup uygulanır hale gelir. Bu manada Hakk'ın âlemdeki bütün sırları ve yaratmaları insan ile anlaşılır. Bu yönüyle insan-ı kâmil, Hakk'ın yeryüzündeki maddi ve mânevi halifesidir. Âleme bakıldığında insanın kendisinden çok daha iri ve güçlü canlılara hükmedebilmesi, hizmetine sunulan bütün canlıları aklı sayesinde yönetilmesi bu gerçeğin zâhiri delilidir. Öte yandan insanın hikmeti bilgi ve hakikate matuf yönü itibarıyla da mânen en kâmil canlı olması çift yönlü olarak onun istidadını göstermektedir. Dolayısıyla tıpkı "nûr" ve "gözbebeği" sembollerinde olduğu "mühür" metaforu ile insan-ı kâmil yani Hz. Peygamber bütün izhar olunmuş sürecinin hem başı hem de sonudur. Hz. Adem'den önce henüz o daha su ile balçık arasında iken Hz. Peygamber vardı, zâhiren de son gelen râsul olarak mühür olmuştur (Fusûs:267).

İbn Arabi ontolojisinde zamanda vuku bulan dairesel bir seyir söz konusudur. Tecellilere maruz kalan insan seyr-i sülûk sürecinde dairesel bir seyir izler. İnsanın böyle bir seyir izlemesi zorunludur zira Hakk'ın sadece kendiliğinin söz konusu olduğu La taayyün halinden somut mertebelere nüzûl edip tekrar yukarıdaki haline döndüğü gibi insanda kemâle ermek için benzer bir seyir izlemek zorundadır (Fusûs:56). İbn Arabi, insanın mânevi seyri için gerekli gördüğü bu dairesel gelişim birçok mutasavvıf tarafından benzer şekilde dile getirilmiştir. Bâtınen yokluktan gelip yokluğa varış olarak da özetlenebilecek bu seyrin benzeri zâhiri âlemde de gözlenir. Zira atomun yapısından tutunda kozmosdaki bütün cisimlerin dairesel bir seyir izlediği müşâhede edilir. Zâhiri ve bâtını dairesel hareketler bağlamında verilen bu bilgiler ışığında insan-ı kâmil olan Hz. Peygamber'in konumu zaman dairesi içerisindeki pozisyonu yüzüğün üzerindeki "mühür" sembolüyle daha iyi anlaşılır. Zira mühürün, yüzük gibi dairesel bir formun iki ucunu birleştiren bir yerde bulunması onun hem baş hem de sonda bulunduğuna delâlet eder. Ayrıca dairesel bir yapı arz eden yüzüğün herhangi bir başlangıç ve bitiş noktası arandığında zorunlu olarak mühür kısmından hareket edilmek durumdadır.

İnsan ve âlemin yaratılışında ezel-hâdis tartışmasının bağlamında "mühür" sembolü yaratılış ve tecellide görülen zıt kutupluluğa da işaret eder. Zira yüzüğün ortasında bulunan "mühür" birbiri ile bağımsız olmasa da sonuç itibarıyla iki karşı ucu/kutbu toplayan, onları birleştiren ve daireyi tamamlayan bir özelliğe sahiptir. İki zıt/karşıt olanı ahenkli bir şekilde dengeleyip hazineyi korumak gibi önemli bir işlev icra eden insan-ı kâmil âlemlerin kesretten vâhde dönüşmesine yardımcı olmaktadır. İnsanı zıt bir fitratta halk eden Hakk, âlemde tecelli ettirdiği farklı isimlerini, insanın cem edici vasfı ile anlaşılır kılmıştır. Zira Hakk'ın Celâl ve Cemâl

isimlerinin/sıfatlarının tecelli mekanı olan âlemdeki diğer varlıklar Hakk'ın bir isminin/sıfatının tek yönlü izharları olabilirken insan bütün isimlerin/sıfatlarının zıt yönlü ve çoklu tecelligâhı olabilmektedir.

İnsandaki toplayıcı bir mahiyet arz eden bu mütekâbil istidatlara dair İbn Arabî “(Allahü Tealâ): "Ey iblis! Ellerimle (iki elimle) halk ettiğim şeye secde etmenden seni men eden (şey) nedir?...” (Sâd, 38/75) âyeti ile açıklama getirir. Her şeyden önce daha evvelde değinildiği üzere melekler ve şeytan insanın sırrını fark edememişlerdir. Zira, onu sadece topraktan yaratılmış cismani bir tarafında ibaret zannetmişlerdir. Kendileri sırf ruhâni varlıklar oldukları için maddi olan ile kıyaslandığında böyle bir düşünceye kapılmaları normaldi. Ancak insan âyette de bildirildiği üzere Allah'ın “iki eli”sembolik anlatımıyla farkında olunmayan bir başka vasfa sahiptir. Dolayısıyla onlar insanı tek yüzü itibarıyla tanıdılar. Çünkü ruhâni varlıklar olarak tek yönlü bir istidâda sahip varlıklar oldukları için Allahın bildirmesi olmadan insandaki çift yönlü sırrı tanımları imkânsızdı. Allah, insanı cismani yönü itibarıyla âlemin sûretinden yaratarak onu zâhiri âlemin bütün tecellerini kendi üzerinde toplayabilmesini sağlamış; mânevi yönü yani Hakk'ın sûreti olabilme vasfı itibarıyla da meleklerin dahi erişemeyeceği tecellileri kendinde toplama istidâdı ile donatmıştır. Bu iki yönlü halk ediliş istidâdından dolayı insan bedeni ve ruhâni ana iki tecellileri kendinde topladığı için halife seçilmiştir. Bedeni/nefsani yönü ile en âşağıları düşme; ruhâni yönü ile de mümkün en yukarıya, hatta melekleri geçebilme istidadına potansiyel olarak sahiptir. İnsanın üstün olabilme kabiliyeti de buradan kaynaklanmaktadır. Zıtlıklar içerisinde en uçlara doğru seyir edebilme başka hiçbir varlığa verilmemiştir (Fusûs:22-23).

İnsanın, melekler gibi ruhâni bir yönü olmasına karşın tam olarak onlar gibi değildir. Melekler yaratılışları gereği Allah'ın isimlerinden bir tanesinin bilgisine sahip oldukları için her bir grup o ismin tecellileri olurlar. Bu karşın insan-ı kâmil ise Hakk'ın diğer isimlerinin bilgisinin de izharıdır. Bu istidâdı ile insan-ı kâmil ruhâni âlemlerde seyir edebilmektedir. Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğu buna en açık örnektir. Onun, Allah tarafından kendisine verilmiş bu iradi istidâdı zâhiri âleme bakan yönünden ayrı değildir. Zâhiri âleminde bütün tecellilerin zıtlıklar arz eden bir şekilde oluşması insanın “iki el” metaforu ile anlatılmasına uygundur. Çünkü âleme halife olarak gönderilmiş insanın zıtlıktan gayri olması düşünülemez. İradisi yönüyle insanın şehâdet âlemindeki diğer varlıklardan ayrılarak tıpkı ruhâni âlemdeki meleklerde olduğu gibi dualizmi ile kendini gerçekleştirebileceği anlaşılmaktadır. Bütün insanlarda varo lan bu potansiyel istidâdı ancak seyr-i sülûk'u tam olarak yapanlar gerçekleştirebilecektir.

Değerlendirme

Âlem-i sağır olarak tarif edilen insanı tecelli mahiyetinden dolayı Âlem-i kebir olarak tarif eden İbn Arabî ontolojik olarak âlem-insan ilişkisini çeşitli şekillerde açıklamıştır. Her şeyden önce büyüklük ve küçüklük açısından âlem-insan irtibatını zıt bağlamında değiştirerek fikirlerini ortaya koymaya başlamıştır. Aslında onun bütün izahatlarında gözlemlenen bu özgün yaklaşımı onu her zaman tartışılır bir mutasavvıf yapmaya yetmiştir. Kendisi ile özdeşleşen Vahdet-i vücûd düşüncesini de benzer şekilde paradokslar ile açıklamıştır. Vahdet-i vücûd anlayışı içerisinde Mutlak Varlık'tan gayrisinin ancak tecelli sistemi ile bir mana kazandığı görülür. Onun tecelli düşüncesi ile halk olunduğunu iddia ettiği âlem ve insan Hakk'ın isimlerinin ve sıfatlarının izhâr nesneleridir. Zâhiren birbiriyle zaman ve mekan açısından yer değiştirmiş bir görüntü sergileyen âlem ile insan ancak insanın bâtını mâhiyeti keşfedildiğinde yerli yerinde bir anlama sahip olabilmektedir. Bu manada hem kendisinin hem de âlemin tecellilerinin doğru algılanmasında kilit rol insana düşmektedir. Rabbi bilmenin yolunun kendini bilmekten geçtiği anlayışından ötürü İbn Arabî önce insanın kendi istidâdını bilmesi gerektiğini düşünür. Bu nedenle değişik metaforlar kullanarak insanı anlatmaya çalışmıştır. Sembolik anlatımı yoğun bir şekilde kullanan İbn Arabî hemen hemen bütün din ve kültürlerde rastlanan “ayna” ve “nûr/ışık” metaforlarını tecelli

düşüncesini izah etmek için kullanır. Aynı fikirlerini “gözbebeği” metaforunu kullanarak insanın merkezi bir öneme sahip olduğunu anlatır. Onun insan veya insan-ı kâmil'i anlatmak için kullandığı birçok sembol arasında biz son olarak “mühür” metaforunu ele aldık. Zira “mühür”ün bir nevi kapanmayı/sonlanmayı ifade etmesi açısından âlem ile insanın öncelik-sonralık ilişkisini izah etmede güzel bir sembol olduğu düşünülebilir. Her ne kadar mühür gizli hazinelerin, gizemli sırların yazıldığı mektupların kapanıp muhafaza altına alınması anlamına gelse de bir başka zaman diliminde de açılışın müjdecisi olacaktır. Zira değerli olmayan, bir mana ifade etmeyen şey saklanmaya değer değildir. Saklanıyorsa bir gün işe yaracak şeyler var demektir. Dolayısıyla bilinmeyi arzulayan Allah Zât olarak anlaşılamayacağı için onun hazinesi ve mektubu olan âlem okunmalıdır. Çünkü âlem O'nu gösteren işaretlerle doludur. Ancak âlem hazinesinin/mektubunun açılabilmesi için mühürün yani insanın çözülmesi gerekmektedir. İbn Arabi'nin yaptığı da bu mührü çözme gayretidir.

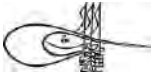
KAYNAKÇA

- Cassirer, Ernst. (1953). *Philosophy of Symbolic Forms*, New Haven: Yale University Press.
- Cassirer, Ernst. (2009). *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat, Yapı Kredi Yayınları.
- Cebecioğlu, Ethem. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Chittick, William C. (2000). *Sufism*, Oxford: Oneworld Publications.
- Coomaraswamy, A. (1935). “Symbolism of the Dome” *Indian History Quart*, New York.
- Demirli, Ekrem. (2013). *İbnü'l Arabi Metafiziği*, İstanbul: Sufi Kitap.
- Eliade, Mircea. (1965). *The Two and the One*, London: Harvill Press.
- Gürer, Dilaver. (2007). *Düşünce ve Kültürde Tasavvuf*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- el-Hakim, Suad. (2005). *İbn Arabi Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Kabalca Yay.
- İbn Arabi. (2010). *Özün Özü*, çev. İsmail Hakkı Bursevi, Sad. Muhammed Bedirhan, İstanbul: Hayy Kitap.
-(2008). *Fütûhât-ı Mekkiyye* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yay.
-(1998). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî Ma'rifeti'l-Esrâr el-Mâlikiyye ve'l-Mulkiyye*, Dâru İhyâ' et-Turâs el-'Arabî, Beyrut.
- İmam-ı Rabbânî. (2013). *Mektubat*, ter. Hüseyin Hilmi Işık, İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- Jung, C. G. (1959). “The Arche types and the Collective Unconscious,” Princeton: Princeton University Press.
- Kaval, Musa. (2014). *Kible Sembolü*, İstanbul: Peon Kitap.
-(2015) “Mistisizm'in Dili; Sembolizm” *TurkishStudies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 10/6 Spring.
-(2015a) “Nûr Sûresi 35. Ayet Bağlamında Mesnevi'de Nûr Sembolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8 S. 38. 1002-1010.
- Kâşânî, Abdürrezzâk Ebü'l- Ğanâim. (1321). *Şerhu Fusûsi'l-Hikem*, Mısır: Matbaatu'l-Meymene.
- Konevi, Sadreddin. (2012). *Fusûsü'l Hikemin Sırları*, trc. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık.

- Lings, Martin. (1991). *Symbol & Archetype: A Study of the Meaning of Existence*, St Edmundsbury Press.
- Nicholson, R. A. (1921). *Studies in Islamic Mysticism*, London: Cambridge Univ. Press.
- Ricoeur, Paul. (1976). *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*, Fort Worth: Texas Christian University Press.
- Schwarz, Fernand. (1997). *Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi*, çev. Ayşe Meral Aslan, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Wach, Joachim. (1958). *The Comparative Study of Religions*, New York: Columbia University Press.
- Yılmaz, H. Kamil. (2004). *Anahtarlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Kaval, M., (2015). “İbn Arabi Ontoloji’sinde İnsan Metaforları / Human Metaphors in Ibn Arabi’s Ontology”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8917>, p. 433-448.

“HASTALARDA MANEVİ BAKIM İHTİYACI” KONUSUNDA DOKTOR, EBE VE HEMŞİRELERİN MANEVİ DESTEK ALGISININ BELİRLENMESİ: DENİZLİ ÖRNEĞİ*

*Erkan KAVAS***

*Nurgül KAVAS****

ÖZET

Amaç: Bu araştırmada Doktor, Ebe ve Hemşirelerin “hastaların manevi bakım ihtiyacı” konusundaki algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: 2014 yılı Denizli Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği'ne bağlı hastanelerde hizmet veren; 437 Doktor, 442 Ebe ve 1022 Hemşire olmak üzere toplam 1901 personel arasından rastlantısal olarak seçilen, 65 Doktor, 85 Ebe ve 313 Hemşire olmak üzere toplam 463 sağlık çalışanı araştırmaya dahil edilmiştir.

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Kavas ve Kavas (2014) tarafından geliştirilen “Manevi Destek Algısı Ölçeği” kullanılmıştır. “Manevi Destek Algısı Ölçeği” Kavas ve Kavas tarafından 2014 yılında Doktor, Ebe ve Hemşirelerin manevi destek konusundaki fikirlerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş beşli likert tipi bir ölçektir. Cronbach alpha değeri 0.940'tür. Toplam 15 soru içeren ölçek; tek boyuttan oluşmaktadır. Maddelerin puanlaması, “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini taşıyan 0'dan “tamamen katılıyorum” ifadesini taşıyan 4'e doğru yapılmaktadır. 15 maddenin tamamı düz şekilde puanlanmaktadır. Toplam puan ortalaması arttıkça manevi destek/manevi bakım kavramlarının algılanma düzeyi de olumlu yönde artmaktadır. Ölçeğin toplamından alınabilecek en yüksek puan ise 60'dır.

Bulgular: Sağlık çalışanları cinsiyet değişkenine göre 369'u (%79,7) Kadın, 94'ü (%20,3) Erkek olarak dağılmaktadır. Sağlık çalışanları yaş değişkenine göre 93'ü (%20,1) 20-29, 221'i (%47,7) 30-39, 130'u (%28,1) 40-49, 19'u (%4,1) 50 ve üzeri olarak dağılmaktadır. Sağlık çalışanları kıdem değişkenine göre 125'i (%27,0) 0-9, 188'i (%40,6) 10-19, 138'i (%29,8) 20-29, 12'si (%2,6) 30 ve üzeri olarak dağılmaktadır. Sağlık çalışanları meslek değişkenine göre 65'i (%14,0) Doktor, 313'ü (%67,6) Hemşire, 85'i (%18,4) Ebe olarak dağıldığı tespit

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet, El-mek: erkankavas20@gmail.com

*** Ebe, Denizli Kınıklı Toplum Sağlığı Merkezi, El-mek: nurgulkavas20@gmail.com

edilmiştir. Cinsiyet, Kıdem, Yaş ve Meslek değişkenine göre Manevi Destek Algısı düzeylerinde anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$). Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının “Manevi Destek Algısı” düzeyinin “yüksek” ($44,151 \pm 10,838$) olduğu belirlenmiştir.

Sonuç: Sağlık çalışanlarının manevi bakımı algılama düzeylerini; cinsiyet, yaş, kıdem ve meslek değişkenlerinin etkilemediği saptanmış, ayrıca araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının “Manevi Destek Algısı” düzeyinin yüksek ($44,151 \pm 10,838$) olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doktor, Ebe, Hemşire, Maneviyat, Manevi Destek, Manevi Bakım.

DETERMINATION OF THE SPIRITUAL SUPPORT PERCEPTION OF DOCTORS, MIDWIVES AND NURSES ABOUT THE NEED OF SPIRITUAL CARE OF THE PATIENTS: DENİZLİ SAMPLE

ABSTRACT

The objective of this study is to determine the perceptions of doctors, midwives and nurses about the patients' need of spiritual care. This is a descriptive study carried out in order to determine the perceptions of doctors, midwives, and nurses about spiritual support. A total of 463 sanitary personnel were included in the study, which included 65 doctors, 85 midwives, and 313 nurses that were randomly selected from a total of 1901 personnel composed of 437 doctors, 442 midwives, and 1022 nurses working at the hospitals of Denizli Union General Secretary of Public Hospitals in 2014. As data collection procedures, personal information form that was developed by the researcher was used and the validity and the reliability of the gathered data was tested by using Spiritual Support Perception Scale (SSPS) was used, which was developed by Kavas and Kavas (2014). SSPS is a 5-point Likert type scale developed by Kavas and Kavas (2014) in order to determine the perception of doctors, midwives and nurses about spiritual support. Cronbach value is 0.940. This is a one-dimension scale that is composed of a total of 15 items. The items were rated on the Likert scale of 0-5 from “strongly disagree” (0) to “strongly agree” (4). All of the 15 items are rated directly. As the total average rate increases, the perception level of the terms ‘spiritual support’ and ‘spiritual care’ increases in a positive direction.

It was found that Mean total average of spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses is high ($44,151 \pm 10,838$). This might suggest that sanitary personnel of this grup have positive attitudes towards spiritual care work. It can also be concluded that doctors, midwives and nurses might be of the opinion that the patients are in need of Spiritual Support. The fact that the level of spiritual support perceptions of the doctors, nurses, and midwives is high might also suggest that they are of the opinion that spiritual support provided to the patients might increase the positive psychological effects on the patients. It was concluded from the study

that sanitary workers are of the opinion that spiritual support help increase the patients' life resistance, their self confidence as well as supporting the medical treatment they are receiving.

STRUCTURED ABSTRACT

Spiritual care is a set of spiritual support services that are provided to the patients that are receiving medical treatment and that demand spiritual support in order to inculcate to them, support them spiritually and psychologically, guide them fulfill their worship to the extend permitted by their diseases and support their life energies but without any interference in the medical treatment they are receiving at hospitals (Kavas and Kavas (2014).

Objective: The objective of this study is to determine the perceptions of doctors, midwives and nurses about the patients' need of spiritual care.

Method: This is a descriptive study carried out in order to determine the perceptions of doctors, midwives, and nurses about spiritual support. A total of 463 sanitary personnel were included in the study, which included 65 doctors, 85 midwives, and 313 nurses that were randomly selected from a total of 1901 personnel composed of 437 doctors, 442 midwives, and 1022 nurses working at the hospitals of Denizli Union General Secretary of Public Hospitals in 2014.

As data collection procedures, personal information form that was developed by the researcher was used and the validity and the reliability of the gathered data was tested by using Spiritual Support Perception Scale (SSPS) was used, which was developed by Kavas and Kavas (2014).

SSPS is a 5-point Likert type scale developed by Kavas and Kavas (2014) in order to determine the perception of doctors, midwives and nurses about spiritual support. Cronbach value is 0.940. This is a one-dimension scale that is composed of a total of 15 items. The items were rated on the Likert scale of 0-5 from “strongly disagree” (0) to “strongly agree” (4). All of the 15 items are rated directly. As the total average rate increases, the perception level of the terms ‘spiritual support’ and ‘spiritual care’ increases in a positive direction.

Findings: Distribution of doctors, midwives and nurses according to gender differences was 369 (79.7%) of them were female and 94 (20.3%) were male. According to age difference, it was found that 93 (20.1%) of them are at the age of 20-29, 221 (47.7%) of them are around 30-39, 130 (28.1) were 40-49 and 19(4.1%) were at the age of 50 and over. According to the experience variance of the nurses, doctors and midwives, it was found that 125 (27.0%) had 0-9 years of experience, 188 (40.6%) had 10-19 years, 138 (29.8%) had 20-29 years, and 12 (2.6%) of them had 30 and more years of experience. According to the results of the professions of the participants, it was found that 65 (14.0%) of them were doctors, 313 (67.6%) were nurses and 85 (18.4%) were midwives.

According to the result of the t-Test that was carried out to determine if there is a meaningful difference among the point averages of spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses according to gender differences, no statistically meaningful difference

Turkish Studies

was found ($t=1,186$; $p=0,236>0,05$). These results suggest that spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses do not change according to gender differences.

It was also found that there is no statistical meaningful difference among the spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses according to age differences ($p>0.05$). This suggests that spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses do not change according to age differences.

It was found that there is no statistically meaningful difference between mean total scores of Spiritual Support Perceptions of doctors, midwives and nurses according to experience difference ($p>0.05$), which suggests that spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses do not change according to the differences in the years of experience.

The results of the study revealed that there is no statistically meaningful difference between mean total scores of Spiritual Support Perceptions of doctors, midwives and nurses according to profession difference ($p>0.05$). This suggests that spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses do not change according to the profession differences.

It was found that Mean total average of spiritual support perceptions of the doctors, midwives and nurses is high ($44,151 \pm 10,838$). This might suggest that sanitary personnel of this group have positive attitudes towards spiritual care work. It can also be concluded that doctors, midwives and nurses might be of the opinion that the patients are in need of Spiritual Support.

Conclusions: In conclusion, the results of the study revealed that differences in gender, age, profession and years of experiences do not affect spiritual support perceptions of the doctors, nurses, and midwives. It was found that the level of spiritual support perceptions of the doctors, nurses, and midwives is high ($44,151 \pm 10,838$).

The fact that the level of spiritual support perceptions of the doctors, nurses, and midwives is high might also suggest that they are of the opinion that spiritual support provided to the patients might increase the positive psychological effects on the patients. It was concluded from the study that sanitary workers are of the opinion that spiritual support help increase the patients' life resistance, their self confidence as well as supporting the medical treatment they are receiving.

As a results of the study, it was suggested that Spiritual Care Work should be carried out as a single but an interdisciplinary field of study in coordination with various different fields including Psychology, Guidance and Counseling, Psychiatry, Social Work, Psychology of Religion and Health Sciences and that it should be handled as a new field of study and should be educationally designed at post-graduate and doctoral level.

Key Words: Doctor, Midwife, Nurse, Spirit, Spiritual Support, Spiritual Care.

GİRİŞ

Sağlık Bakım hizmetlerinin sunumunda en kapsamlı yaklaşım bütüncül/holistik yaklaşımlardır. Bu yaklaşımda insan bedensel, zihinsel, duygusal, sosyo-kültürel ve manevi boyutları olan bir bütün olarak ele alınır (Daştan ve Buzlu, 2010; Baldacchino, 2006). Sağlık bakımının bireylere bütüncül yaklaşımla verilmeye başlanması bireylerin manevi boyutunun da diğer boyutlar kadar önem kazanmasına yol açmıştır (Ergül ve Bayık, 2004; Öz, 2004). Manevi bakım hemşirelik alanında yeni bir kavramdır (Ergül ve Bayık, 2007; Kostak, 2007).

Florence Nightingale “sağlık için manevi gereksinimler vücudu oluşturan fiziksel organlar kadar önemli bir öğedir” derken manevi bakımın önemine vurgu yapmıştır (Daştan ve Buzlu, 2010). Virginia Henderson ise geliştirmiş olduğu hemşirelik kuramını, Maslow’dan da etkilenecek, insanın temel gereksinimleri üzerine kurmuş, biyolojik, psikolojik, sosyal ve spiritüel (manevi) boyutları kapsayan 14 temel gereksinimi ele almıştır (Seçim, 1996). Neuman (1995) ile Roper ve arkadaşları (2000) ise, sağlık çalışanları kuramlarına bütüncül bakımı ve maneviyatı da ekleyerek kuramlarını yeniden düzenlemişler, bu düzenlemenin nedenini de manevi uygulamaların gerekliliği ve faydaları ile açıklamışlardır.

Ross’a göre (1994) Renetzky, manevi boyutun 3 tür ihtiyaçtan oluştuğunu ifade etmektedir. Bunlar;

- 1.Yaşam, acı çekme ve ölüm kavramlarının anlamı, amacı ve gücünü bulma gereksinimi,
2. Yaşama umudu gereksinimi,
- 3.Kendi içinde diğer insanlara ve üstün güce yönelik inanç ve güven duyma gereksinimi şeklinde sıralanabilir.

Uluslararası Sağlık Çalışanları Konseyi Etik Kurulu da (International Council of Nurses Code of Ethics) sağlık çalışanları “kişinin, ailenin ve toplumun insan hakları, değerleri, gelenekleri ve manevi inançlarına saygı göstermelidir” rolünü açıkça belirtir. Sağlık çalışanları kişilerin/hastaların biyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi durumlarına ve gereksinimlerine göre hizmet vermeli ve onların manevi gereksinimlerini karşılamada aktif rol almalıdır (Aştı ve ark. 2005; Baldacchino 2006; Ergül ve Bayık, 2004).

Yapılan araştırmalar hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesinde, ağrı, anksiyete ve depresyonun azaltılmasında, yaşam kalitesinin geliştirilmesinde ve sorunlarla başa çıkmada inanç ve dinsel aktivitelerin yararlı olduğunu göstermiştir (Baker, 2003). Manevi boyutun sağlık, iyilik ve yaşam kalitesi üzerine olumlu etkisi olduğu açıktır (Coyle, 2002; Ergül ve Bayık, 2004; Hall 2006; Wong ve Lee, 2008).

Ülkemizde manevi bakım konusundaki çalışmalar sınırlıdır. Sınırlı sayıda yapılan bu çalışmaların sonuçlarına göre manevi bakım konusunun hemşireler tarafından yeterince fark edilmediği, (Çelik ve ark., 2014; Ergül ve Bayık, 2004; Ergül ve Bayık, 2007; Khorshid ve Gürol, 2006; Kostak, 2007; Yılmaz ve Okyay, 2009) hemşire ve ebelerin eğitimleri sırasında maneviyat ve manevi bakıma ilişkin yeterli bilgi almadıkları, hastaların manevi gereksinimlerinin göz ardı edildiği ve bu bakımın yeterli düzeyde verilmediği tespit edilmiştir (Baldacchino, 2006; Meraviglia, 2006; Kostak ve ark., 2010; Çelik ve ark., 2014).

Ülkemizde hemşirelik alanının dışında da manevi bakım konusunda yeni yeni çalışmalar başlamıştır. İlk olarak 24 Mayıs 2012’de Ankara’da ‘I. Ulusal Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Çalıştayı’ düzenlenmiştir. 07.01.2015 tarihinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında, "Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokol imza toplantısında “Diyanet İşleri Başkanlığı ile bu konu üzerinde 2012’den beri

çalışıldığı, Avrupa ve ABD'deki örneklerin incelendiği, din adamlarına gerekli eğitimler verildikten sonra bazı illerde başlatılacak pilot uygulamayla talep eden hastalara ve yakınlarına ilk defa manevi destek hizmeti verilmeye başlanacağı bildirilmiştir (www.saglik.gov.tr).

İnsanın manevi boyutu sadece dini inançları içermez. Bunun yanında hayatın anlam ve amacını kavramayı sağlayan hisleri de içerir. Bu bakımdan düşünüldüğünde manevi bakım için sadece din görevlisinin hastaneye çağrılmasıyla sınırlı dini fonksiyon ve uygulamaların yetersiz olacağı açıktır (Çelik ve ark., 2014).

Manevi bakım uzmanlarının hastalık psikolojisi hakkında bilgilenmesi, hastayla doğru iletişim kurması, hastanın bedensel ve ruhsal iyiliğine fayda sağlaması ve bunları yaparken de kendini koruyabilmesi gerekir. Ayrıca Manevî bakım hizmetleri istek ve talebe göre değişik dinî, mezhebî, kültürel ve felsefî açılımlarla da uygulanabilir olmalıdır.

Kavas ve Kavas (2014) ülkemizdeki manevi bakım uygulamalarının etkili/verimli olabilmesinin ve genel kabul görmesinin, bu yöndeki çalışmaların doğru planlanması, öncelikle bu hizmeti kimlerin verebileceği ve ne tür eğitimlerden geçmesi gerektiği konularının netleştirilmesi ile olabileceğini belirtir. Kavas ve Kavas (2014) manevi bakım çalışmalarının disiplinler arası işbirliği içinde ve tek çatı altında yürütülmesini, Psikoloji, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Psikiyatri, Sosyal Hizmetler, Din Psikolojisi ve Sağlık bilimleri alanlarının işbirliği içinde ortak ve yeni bir bilim dalı olarak ele alınıp yüksek lisans ve doktora seviyesinde bir eğitim planlanmasını önermektedir.

Çelik ve arkadaşları (2014) yapmış olduğu çalışmalarda hemşirelerin manevi bakım algısının manevi bakım hizmetini de etkilediğini tespit etmişlerdir. Manevi bakım hizmetlerinin başarıya ulaşması sağlık personelinin bu konudaki algısı ile de orantılıdır diyebiliriz.

Doktor ebe ve hemşirelerin manevi bakım algılarının ve bu algıyı etkileyebilecek bazı faktörlerin belirlenmesi, bu konuda çalışma yapacak olan Hemşirelik alanı ve/veya Sosyal Hizmet, Psikoloji, Din Psikolojisi gibi alanlarda çalışan bilim insanlarına da yol gösterecektir.

Yöntem

Araştırma Doktor, Ebe ve Hemşirelerin manevi destek konusundaki algılarını belirlemeye yönelik tarama deseninde betimsel bir çalışmadır.

Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini 2014 yılı Denizli Kamu Hastaneler Birliği Genel Sekreterliği'ne bağlı hastanelerde hizmet veren; 437 Doktor, 442 Ebe ve 1022 Hemşire olmak üzere toplam 1901 personel oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise rastlantısal olarak seçilen, 65 Doktor, 85 Ebe ve 313 Hemşire olmak üzere toplam 463 sağlık çalışanı oluşturmıştır.

Veri toplama aracı

Araştırmada veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” ve geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Kavas ve Kavas (2014) tarafından yapılmış olan “Manevi Destek Algısı Ölçeği (MDA)” kullanılarak toplanmıştır. Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Formda Doktor, Ebe ve Hemşirelerin cinsiyet, yaş, meslekte toplam çalışma yılı ve mesleği gibi sorular yer almıştır.

“Manevi Destek Algısı Ölçeği (MDA)” Kavas ve Kavas (2014) tarafından Doktor, Ebe ve Hemşirelerin manevi destek konusundaki fikirlerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş beşli likert tipi bir ölçektir. Cronbach alpha değeri 0.940'tür. Toplam 15 soru içeren ölçek; tek boyuttan oluşmaktadır. Maddelerin puanlaması, “kesinlikle katılmıyorum” ifadesini taşıyan 0'dan “tamamen

katılıyorum” ifadesini taşıyan 4’e doğru yapılmaktadır. 15 maddenin tamamı düz şekilde puanlanmaktadır. Manevi Destek Algısı ölçeği 0-4 arasında puanlanmakta ve maddelere verilen yanıtlar toplanarak ölçek toplam puanı belirlenmektedir. Ölçeğin toplamından alınabilecek en yüksek puan ise 60’dır. Alınan puanların artması Manevi Destek Algısı ve tutumunun yükseldiğini göstermektedir. Toplam puan ortalaması arttıkça manevi destek kavramlarının algılanma düzeyi de olumlu yönde artmaktadır. Manevi Destek Algısı 0 (Düşük) < 20-40 (Orta) < 60 (Yüksek) olarak değerlendirilmektedir. Araştırmada Manevi Destek Algısı ölçeğinin güvenilirliği 0,944 olarak bulunmuştur.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 22.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma 2014 yılı Denizli Kamu Hastaneler Birliğine bağlı hastanelerde çalışan 65 Doktor, 313 Hemşire, 85 Ebe olmak üzere toplam 463 sağlık çalışanının görüşleri ve ölçek maddelerinden elde edilen verilerle sınırlıdır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmaya katılan deneklerden ölçekler yoluyla toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarının Tanımlayıcı Özellikleri

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	369	79,7
	Erkek	94	20,3
	Toplam	463	100,0
Yaş	20-29	93	20,1
	30-39	221	47,7
	40-49	130	28,1
	50 Ve üzeri	19	4,1
	Toplam	463	100,0
Kıdem	0-9	125	27,0
	10-19	188	40,6
	20-29	138	29,8
	30 Ve üzeri	12	2,6
	Toplam	463	100,0
Meslek	Doktor	65	14,0
	Hemşire	313	67,6
	Ebe	85	18,4
	Toplam	463	100,0

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin cinsiyet değişkenine göre 369’u (%79,7) Kadın, 94’ü (%20,3) Erkek olarak dağılmaktadır. Sağlık çalışanları yaş değişkenine göre 93’ü (%20,1) 20-29 yaş, 221’i

(%47,7) 30-39 yaş, 130'u (%28,1) 40-49 yaş, 19'u (%4,1) 50 yaş ve üzeri olarak dağılmaktadır. Doktor, Ebe ve Hemşireler kıdem değişkenine göre 125'i (%27,0) 0-9 yıl, 188'i (%40,6) 10-19 yıl, 138'i (%29,8) 20-29 yıl, 12'si (%2,6) 30 yıl ve üzeri olarak dağılmaktadır. Deneklerin meslek değişkenine göre 65'i (%14,0) Doktor, 313'ü (%67,6) Hemşire, 85'i (%18,4) Ebe olarak dağılmaktadır.

Tablo 2. Sağlık Çalışanlarının Manevi Destek Algısı Düzeylerinin Cinsiyete Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
Manevi Destek Algısı	Kadın	369	44,453	10,824	1,186	0,236
	Erkek	94	42,968	10,867		

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algısı puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, grup ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=1,186$; $p=0,236>0,05$).

Bu sonuçlara göre Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algılarının cinsiyete göre değişmediğini söyleyebiliriz.

Tablo 3. Sağlık Çalışanlarının Manevi Destek Algısı Düzeylerinin Yaşa Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Manevi Destek Algısı	20-29	93	43,323	11,923	0,915	0,434
	30-39	221	45,005	9,608		
	40-49	130	43,285	11,396		
	50 Ve üzeri	19	44,211	14,532		

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin yaş değişkenine göre Manevi Destek Algısı toplam puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p>0,05$).

Bu sonuçlara göre Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algılarının yaşa göre değişmediği söylenebilir.

Çalışmamıza benzer konulu araştırmalar yapan Çelik ve ark. (2014), Kostak ve ark. (2010) ile Yılmaz ve Okyay (2009) hemşirelerin yaşlarının maneviyat puan ortalamasını etkilemediğini bulmuşlardır. Bu sonuçlar araştırmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Tablo 4. Sağlık Çalışanlarının Manevi Destek Algısı Düzeylerinin Kıdeme Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Manevi Destek Algısı	0-9	125	43,384	11,011	1,386	0,246
	10-19	188	45,261	10,086		
	20-29	138	43,638	11,151		
	30 Ve üzeri	12	40,667	15,622		

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Kıdem değişkenine göre Manevi Destek Algısı toplam puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p>0,05$).

Bu sonuçlara göre Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algılarının çalışma yılına göre değişmediği söylenebilir.

Çalışmamıza benzer konulu araştırmalar yapan Çelik ve ark. (2014), Kostak ve ark. (2010) ile Yılmaz ve Okyay (2009) hemşirelerin çalışma yıllarının maneviyat puan ortalamasını etkilemediğini bulmuşlardır. Bu sonuçlar araştırmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Tablo 5. Sağlık Çalışanlarının Manevi Destek Algısı Düzeylerinin Mesleğe Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Manevi Destek Algısı	Doktor	65	43,477	13,393	0,625	0,536
	Hemşire	313	43,984	10,503		
	Ebe	85	45,282	9,893		

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin ‘Meslek’ değişkenine göre Manevi Destek Algısı toplam puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur ($p>0.05$).

Bu sonuçlara göre Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algılarının mesleğe göre değişmediği söylenebilir.

Tablo 6. Sağlık Çalışanlarının Manevi Destek Algısı Düzeyleri

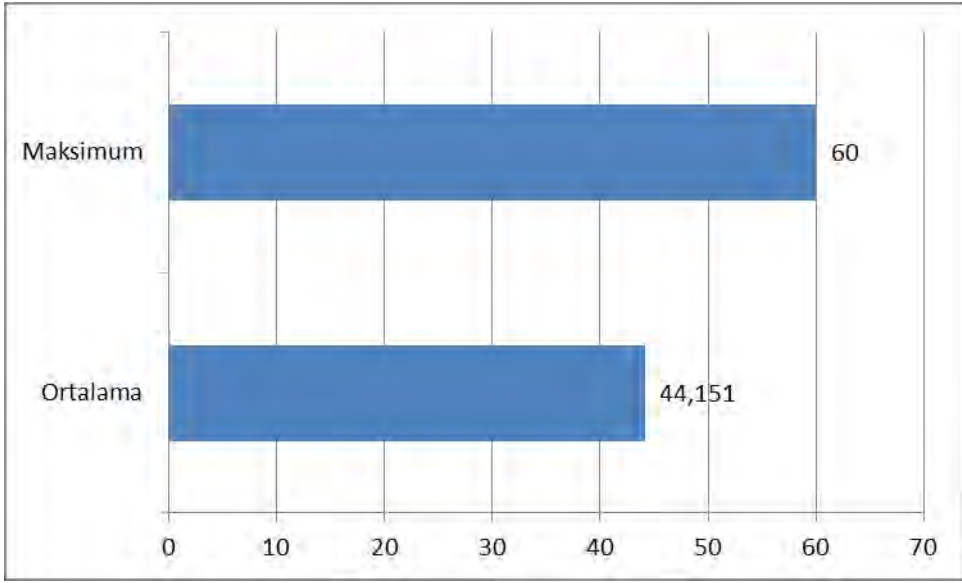
	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Manevi Destek Algısı	463	44,151	10,838	0,000	60,000

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algısı toplam puan ortalaması düzeyinin yüksek ($44,151 \pm 10,838$) olduğu tespit edilmiştir.

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin Manevi Destek Algısı toplam puan ortalaması düzeyinin yüksek çıkması manevi bakım çalışmalarına bu gruptaki sağlık personelinin olumlu yaklaştığının göstergesi olabilir. Bu sonucu, Doktor, Ebe ve Hemşireler hastaların Manevi Desteğe ihtiyacı olduğunu düşünmektedirler şeklinde de yorumlayabiliriz.

Bu sonuç Doktor, Ebe ve Hemşirelerin hastalarına empatik yaklaştıkları ya da sahip oldukları dini inançlar ve kültürel değerlerden de etkilenmiş olabilecekleri şeklinde de değerlendirilebilir.

Çelik ve ark. (2014) ‘Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakımı Algılama Düzeyleri ve Etkileyen Bazı Faktörlerin Belirlenmesi’ konulu çalışmada hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakım Ölçeği (MMBÖ) toplam puan ortalamasının yüksek (53.40 ± 5.33) olduğunu (ölçek toplamından alınabilecek en yüksek puan 62’dir) belirlemiştir. Benzer şekilde Kostak ve ark. (2010) çalışmalarında hemşirelerin MMBÖ toplam puan ortalamasının 60.97 ± 7.92 (yüksek) olduğunu, Yılmaz ve Okyay (2009) ise hemşirelerin MMBÖ toplam puan ortalamasının 54.574 ± 5.09 (yüksek) olduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışma sonuçlarına göre hemşirelerin maneviyat ve manevi bakımı algılama düzeylerinin yüksek olduğu ve bizim çalışma sonuçlarımızı da destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Sağlık Çalışanlarının Manevi Destek Algısı Puanı

Doktor, Ebe ve Hemşirelerin manevi destek algı düzeylerinin yüksek olması diğer bir anlatımla hastalara uygulanan manevi desteğin olumlu psikolojik etkilerine yönelik sonuçları arttıracakları konusundaki tutumlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Sağlık çalışanları manevi desteğin hastalarda güven duygusunu ve yaşama direncini arttırdığını, tıbbi tedaviyi desteklediğini düşünmektedirler diyebiliriz.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; Doktor, Ebe ve hemşirelerin cinsiyet, yaş, kıdem ve meslek değişkenlerinin manevi desteği algılama düzeylerini etkilemediği, araştırmaya katılan Doktor, Ebe ve hemşirelerin “Manevi Destek Algı” düzeyinin yüksek ($44,151 \pm 10,838$) olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir; Sağlık çalışanlarının manevi desteğin önemini kavramaları ve konu hakkındaki farkındalıklarının artırılmasına yönelik kurs, seminer ve hizmet içi eğitimler düzenlenebilir. Manevi desteği etkileyen başka faktörlerin belirlenmesi amacıyla daha büyük örneklem gruplarıyla araştırmaları yapılabilir. Manevi Bakım konusunda disiplinler arası çalışmalar yapılabilir.

Yapılan araştırmalar manevi bakımın hastalar için bir gereksinim olduğu, ebe ve hemşirelerin eğitimleri sırasında bu konuda yeterince eğitilmediği ve hastalara yeterli düzeyde manevi bakım verilmediği tespit edilmiştir. Manevi bakım hizmetini verecek olan personelin görevinin sadece bu konuyla sınırlı olması ve alanında iyi bir eğitim alarak gerekli donanıma sahip olmasını öneriyoruz.

Manevi bakım çalışmalarının disiplinler arası işbirliği içinde ve tek çatı altında yürütülmesi, Psikoloji, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Psikiyatri, Sosyal Hizmetler, Din Psikolojisi ve Sağlık Bilimleri alanlarının işbirliği içinde ortak ve yeni bir bilim dalı olarak ele alınıp yüksek lisans ve doktora seviyesinde bir eğitim planlanmasını öneriyoruz.

KAYNAKÇA

- Aştı, N., Pektekin Ç., Adana, F., (2005), Cerrahi Hemşirelik Bakımının Manevi Boyutu. Hemşirelik Dergisi, 54: 27-34
- Baker, D.C.,(2003), Studies of Inner Life: The Impact of Spirituality on Quality of Life. Quality of Life Research 2003 Jan; 12 (Suppl.1): 51-7.
- Baldacchino, D., (2006), Nursing Competencies For Spiritual Care. Journal of Clinical Nursing, 2006, Jul; 15(7):885-96.
- Çelik, A. S., Özdemir, F., Durmaz, H., Pasinlioğlu, T., (2014), Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakımı Algılama Düzeyleri ve Etkileyen Bazı Faktörlerin Belirlenmesi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, s:1-12
- Coyle, J., (2002), Spirituality And Health: Towards a Framework For Exploring The Relationship Between Sprituality And Health, Journal of Advanced Nursing, 37 (6):589-597.
- Daştan, N. B., Buzlu, S., (2010), Meme Kanseri Hastalarında Maneviyatın Etkileri ve Manevi Bakım. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3 (1): 73-9.
- Daştan, N. B. ve Buzlu, S. (2010). Meme Kanseri Hastalarında Maneviyatın Etkileri ve Manevi Bakım, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 3 (1), 73-78.
- Ergül, Ş., Bayık, A., (2004), Hemşirelik ve Manevi Bakım. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 8 (1):37-45.
- Ergül, Ş., Bayık, A., (2007), “Maneviyyat ve Manevi Bakım Dereceleme Ölçeği”nin Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirliği. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 23(1):75-87.
- Hall, J., (2006), Spirituality at The Beginning of Life. Journal of Clinical Nursing 15, 804–810.
- Kavas, E., Kavas, N., (2014). Manevi Destek Algısı (MDA) Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/2 Winter 2014, p. 905-915, ISSN: 13082140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6161>, ANKARA-TURKEY
- Khorshid, L., Gürol, Arslan, G., (2006), Hemşirelik ve Spirituel Bakım. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 22: 233-43.
- Kostak, M. A., Çelikkalp, Ü., Demir M., (2010), Hemşire ve Ebelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Düşünceleri. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi Sempozyum Özel Sayısı; 218-25.
- Kostak, M., (2007), Hemşirelik Bakımının Spiritüel Boyutu. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 6(2):105-115.
- Neuman, B., (1995), The Neuman Systems Model. Norwalk, CT: Appleton And Lange.
- Meraviglia, M., (2006), Effects of Spirituality in Breast Cancer Survivors. Oncol Nurs Forum, 33 (1): 1-7
- Öz, F., (2004), Sağlık Alanında Temel Kavramlar. İmaj İç ve Dış Ticaret A.Ş., Ankara, 2004.s.1-16.
- Roper, N., Logan, W.W., Tiemey, A., (2000), The Roper-Logan-Tierney Model of Nursing Based onActivities of Daily Living. Edinburgh: Churchill Livingstone.

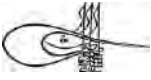
- Ross, L. A., (1994), Spiritual aSpects of Nursing. Journal of Advanced Nursing , 19:439-447
- Seçim, H. (Edit.), (1996), Hemşirelik Esasları. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 225, s:10-11.
- Wong, K. F., Lee, L.Y.K., Lee, J.K.L., (2008), Hong Kong Enrolled Nurses' Perceptions of Spirituality and Spiritual Care. International Nursing Review 55, 333–340.
- Yılmaz, M., Okyay, N., (2009), Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakıma İlişkin Düşünceleri. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 11 (3): 42-52.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-39351/hastanelerde-manevi-destek-sunmaya-yonelik-isbirligi-pr-.html?vurgu=diyanet> (Erişim; 22.09.2015).

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kavas, E., Kavas, N., (2015). ““Hastalarda Manevi Bakım İhtiyacı”” Konusunda Doktor, Ebe Ve Hemşirelerin Manevi Destek Algısının Belirlenmesi: Denizli Örneği / Determination Of The Spirutual Support Perception Of Doctors, Midwives And Nurses About The Need Of Spiritual Care Of The Parients: Denizli Sample”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8738>, p. 449-460.

İNSAN EĞİTİMİNDE “GELECEK” KAVRAMI*

*Ahmet KAVLAK***

ÖZET

“Eğitim” kavramıyla insan eğitimini kastediyoruz. “Eğitim Felsefesi” ise ‘İnsan Felsefesi’ne istinat eden bir disiplindir. İnsan eğitimi üzerinde tefekkür yapıldığında zihinde mevcut bir insan tasavvuru üzerinde akıl yürütme yapılıyor demektir. İnsan eğitimi üzerine ortaya konulan argümanların doğru ya da yanlış olduğuna ilişkin fikirler doğrudan doğruya zihindeki insan felsefesi üzerine inşa edilir. Bu açıdan bakıldığında eğitimdeki “doğruluk” ve “yanlışlık” yargılarının da zihindeki bu ‘insan tasavvuru’nun mevcut yargılarla karşılaştırılmasından ibaret olduğu görünüyor. Bu nedenle, eğitim felsefesi üzerine yapılan akıl yürütmeler doğrudan doğruya insan felsefesi üzerine inşa edildiğinden, ileri sürülen argümanların arkasında asıl tartışılan konunun bir ‘insan tasavvuru’ ve o insan tasavvuruna ilişkin doğrular ve yanlışlar olduğunun saptanması gerekli görünmektedir.

Eğitilebilir bir canlı olarak insanın; iradesinin olduğunu ve eğitilebilen bir zihin yapısına sahip olduğunu kabul etmekteyiz. İnsan; iradesi, akıllı, duyguları ve duyguları olan bir varlıktır. İrade insanı yönlendirici olmakla birlikte, arka planda hazır zamandaki hazlara ve acılara göre davranan duygularla, gelecekteki hazları ve acıları göz önüne alan akıl yeteneğinin birbirlerine karşı olan tercihlerinin devamlılığı ile elde edilen alışkanlıklara bağlı olarak iradenin tercihte bulunma yeteneği gelişmektedir.

Duygular yoktan var edilemezler. İnsan var olan duygularına göre ya da duyguları kadar haz ve acı çeşidine sahiptir. Haz ve acı duyguları haz veya acı alıp almama konusunda eğitilemezler. Bu nedenle kontrolleri zordur. Aklın duygulara galibiyeti, ancak hazır zamandaki haz ve acıya karşılık, gelecekte daha büyük bir haz ve acı düşüncesini ortaya koyabilmesiyle mümkün görünüyor. Dolayısıyla duyguların nesnesi hazır zamandaki haz ve acı, aklın nesnesi ise gelecek zamandaki haz ve acıdır. Eğitilebilen ancak akıl olduğuna göre eğitimin yegâne konusunun aklın gelecekteki haz ve acılarının belirlenmesine ilişkin olması doğru görünüyor. Bu açıdan bakıldığında, eğitim felsefesinin nesnesinin “gelecek” kavramı üzerinde belirlenmesi daha tutarlı görünmektedir. Bu bildirinin içeriğindeki tartışma “gelecek” kavramının belirlenmesinin kriterleri ile ilgili olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gelecek, eğitim, tercih, akıl, duygu

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, El-mek: ahmetkavlak@gmail.com

THE CONCEPT OF “FUTURE” IN HUMAN EDUCATION

ABSTRACT

The term “education” we use refers to human education. “Philosophy of Education” is also a discipline depending on “Philosophy of Human”. When it is thought about human education, it means that there is a reasoning on imagination of human. The ideas concerning the truth or falsity of arguments on human education are constructed directly upon philosophy of human in mind. From this point of view, the judgments of truth or falsity in education are comprised of the comparison of current judgments of this “imagination of human” in mind. Due to the fact that reasonings on philosophy of education are directly formed on philosophy of human, to determine the main issue is an imagination of human on the background of trues and falses and there is trues and falses about imagination of human is necessary.

We accept that humans have an educable mind structure and have a will. The human is an entity having will, intelligence and senses. The guide of will above people depends on some criterion. There could be opposite preferences of senses behaving according to pleasures and pains; and rational faculty depending on future pleasures and pains. Hence, there exists particular habits by the permanent preference of the one among the tendencies of intelligence and senses. By the continuity of the habits, the ability of the preference of will is developed be depending on the acquired character.

Senses cannot be created from nothing. The person has pleasure and pain kinds according to his senses. The senses of pleasure and pain cannot be educated in terms of whether having or not having pleasure and pain; therefore, it is hard to control these senses. The win of rationality against sensations seems possible by proposing the idea of pleasure and pain in future instead of present pleasure and pain. Hence, the object of the senses is the current pleasure and pain and the object of the intelligence is pain and pleasure in the future time. Due to the fact that the educable is intelligence, it seems true that the mere topic of education should be directed to the determinacy of future pleasures and pains. By this perspective, it is more consistent to determine the object of philosophy of education on the concept of “future”. The discussion in the content of this presentation is concerning the criterion of “future” concept.

STRUCTURED ABSTRACT

We mean human education while using the term of education and we mean education of human’s mind while using the concept of human education. Additionally, mind is used instead of all facilities of rationality. Opinions concerning the truths or falsities of arguments on human education are directly constructed upon human philosophy in mind. When it is considered from this perspective, it is seen that truth or falsity justifications in education are made up of the comparison of human contemplation with existing justifications.

In addition to the description of human being as a thinking thing, it seems more suitable to add free will like Descartes to this description in terms of human education. It seems also more suitable that sensations showing up with pleasure and pain should be considered as the inseparable abilities of human just at least as rationality and will. All of our abilities that are coming up with pleasure and pain are intended by sensations.

As Aristotle declared, it is very hard for people to resist pleasure. There is not a restriction for the sensations of people. People, naturally, wants to have all kinds of pleasure unlimitedly and in contrast do not want to have any kinds of pain. Due to the fact that there is not a limit for the sensations of people, people do not live in the world alone and we should accept all people as same, it means that there must be injustice in the relationships of people. If mind does not control sensations, there is not another probability other than the control of sensations over the mind. And if so there won't be midway in morality like in Aristotle's claim. If people do not choose rationality instead of sensations, people cannot make a selection in Aristotle's meaning. However, is it possible to make rationality dominant over sensations just by fixing up mind with knowledge? Socrates claims that knowing is the reason of not making wrong. Namely, if you know, you do not make wrong. It is also necessary to assert that all ideas, concerning the relationship between philosophy and education, come into account in this line. According to this idea, the aim of education is to fulfill mind with true information.

Nevertheless, is this idea valid in fact? The idea approved by the life and universe is what we mean by “fact”. Do people gain the habit of using their knowledge in order to restrict their sensations when they have enough knowledge and interrogative structure of mind? The problem in this point is not that whether it is possible or not. The problem is that whether it is or not. Being possible and being are not connected to each other necessarily.

Our truth criterion about human is about our envision of human. If we claim that there is a compulsory relationship between knowing and acting like Socrates, then the solution of problem is easier. In this case, it is enough to consider just on true knowledge and the criterion of its gaining. This idea is the result of accepting human being just as rational being. However, rationality is just one of the directing facilities of human being. Because of the fact that people are under the control of pleasure and pain more than their rationality, there is not a necessary relation of knowledge and action.

In order to live together, we know that it is necessary for everyone to be respectful for the rights of others and to restrict pleasures. When the authority of a state disappears, the difference between knowing and acting appears. Relatedly, Hobbes declared that there must be the authority of a state. As a result, there is not a necessary connection between knowing and acting. There is a possible connection between knowing and acting. Moral philosophy of Kant is a declaration of this possible connection. Namely, “You should do.” “Why?” “You can do!” When Kant was saying “Duty is the obligation of an action done due to

the respect for a law", he based ethics by non-obligatory concept like "respect".

Hence, what we should do is firstly to examine why the connection between knowing and acting is not necessary and then to consider other probabilities on how we can make the reason of an action necessary with true knowledge.

It is known that people cannot have pain or pleasure for past and future. Pleasures and pains of sensations are restricted to present. Pleasure and pain are present. Rationality, in contrast to sensations, offers for pleasure and pain in future time. For this reason, rationality is generally defeated against the selecting present pleasure.

Education is related to either gaining and teaching true knowledge or converting true knowledge to action. What is discussed in this paper is concerning the problems in realizing knowledge-action relationship. Pleasure and pain seems as the most important problem damaging the necessity in knowledge-action relationship. Sensations cannot be existed from nothing. A new sensation cannot be emerged via education and sensations cannot be educated in terms of pleasure and pain. Namely, they cannot be converted to other ability. If such a thing was possible, then a new sense would be produced for the control of senses. By this way, all of the discussions would be ended.

Because of the fact that we do not have a possibility to produce new sense for the control of all the senses, we should discuss on the possibility of the control of rationality over sensations. This possibility is not just relied on knowledge as it is stated above, is also relied on an understanding showing that rationality have a secondary ability other than knowledge. We saw that rationality have an ability to restrict pleasure and pain in a possible degree. What we should done is to indicate that whether rationality have an ability for controlling pleasures other than knowledge or not.

We stated that sensations are about present pleasures and pains but rationality is not always limited to present time. Past and future is involved in the frame of rationality. In the Notion of "being valuable", it is obvious that past has an effect. Nonetheless, because of the fact that this causes the states like racism or nobility which are false or not included by all people, gathering the necessary ability of rationality from future seems more suitable for the structure of mind.

Death which causes non-existing of pleasure and pain, is included in the concept of future. Life which ends with death and life which does not end with death do not have the same effects on human rationality and actions. Then, fulfilling the content of future seems the most important problem of philosophy about education. As it is mentioned above, it seems that the effect of pleasure is bigger than rationality on actions. If a habit is provided for the selections between rationality and sensations by the reputation of selections as in Aristotle's philosophy, this kind of selection could be possible by controlling selection habit from simple to complex. However, there is not a justification proposed by Aristotle in order to supply continuity. Therefore, it seems ineffective in terms of the necessity we searched for in the relationship between knowledge and action.

In philosophy, the discovery of a problem is more important than the solution because discovered problem results with thinking for the problem. However, if the problem is not discovered, produced ideas will be the answers of other problems. Problem in the education is about the reflection of human education on practical actions. Pleasure and pain, which are naturally involved in people, prevents for passing over present time and showing the ability of “compromising pleasure and accepting pain”. The solution lies on the idea that rationality should restrict and direct senses. Nevertheless, rationality is not enough in the issue of present pleasures and pains. When the concept of future is completely fulfilled as a frame concept, it will be possible to make barrier for sensations. Indicating the conditions of people’s learning better and even realizing these conditions do not make relationship between knowledge and action necessary. The ideas on this issue are just expressions of hopes and they do not have neither practical nor philosophical value.

Key Words: future, education, preference, intelligence, sense

İnsan Eğitiminde “Gelecek” Kavramı

“Eğitim” ile **insan eğitimini** kastediyoruz. Bir ön kabul olarak insanın eğitilebilir bir canlı olduğunu kabul etmekteyiz. Söz konusu ettiğimiz insanın eğitiminden ise **insan zihninin eğitimini** kastediyoruz. Şüphesiz, beden eğitimi de bir eğitimidir, ancak beden eğitimi bir zihin eğitimi değildir. Beden eğitimi ile bir önermenin doğruluğu yanlışlığı tartışamayacağına göre, şimdilik “**eğitim**” kavramını zihnin eğitimi ile sınırlandırmak durumundayız. Zihinden de **akıl** ile ilgili tüm yeteneklerimizi kastetmekteyiz.

Şüphesiz “**insan düşünen bir canlıdır**”. Düşünme yeteneğini insana özel bir yetenek olarak belirtmekte bir yanlış gözükmüyor. Ancak insanın ayırıcı vasfını tam olarak belirlemekte “**akıllı bir canlı olmak**” ifadesi yeterli görünmüyor. **Descartes** gibi **hür iradeyi** de insan tanımına eklemek daha doğru görünüyor (Descartes 1991:37-8). Ancak bir şeyin tanımı; onunla ilgili her şeyi içine almak, ilgisi olmayan her şeyi de dışarıda tutmakta gösterdiği başarı kadar doğru ve isabetli denilebilir. Bu açıdan bakıldığında, insanın **haz** ve **acılarla** kendini belli eden **duygularının** (Aristoteles 1998:1105b-1106a) da en az **akıl** ve **irade** kadar insanın ayrılmaz yeteneği olduğunu göz önüne almak, insanın ne olduğunu ortaya koymak açısından daha doğru görünüyor. Duygularla; haz ve acıyla kendini gösteren tüm yeteneklerimizi kastetmekteyiz.

Haz ve acılarla kendilerini gösteren **duygular, akıl ve irade** gibi insanın tanımına eklenmesi gereken insandan ayrılmaz yeteneklerdir. İnsanın haza karşı koyması ise, **Aristoteles’in Herakleitos**’dan naklettiği gibi öfkeye karşı koymasından daha zordur (Aristoteles 1998:28). Öfke de haz eşliğinde bir arzu olarak tanımlanmıştır (Yazıcı 2015:912). Duygular kendilerini haz ve acıyla belli ettiklerinden haza karşı koymanın acıya karşı koymaktan daha zor olduğu anlamına gelmektedir. İnsanın duygularına bir sınır konulmamıştır. Her bir duygusu için haz ve acı yeteneği olan insanın, sonuçta, duyguları kadar haz ve acı yeteneğine sahip olduğunu söyleyebiliriz. İnsan, yapısı gereği, hazzın her türlüşünü sınırsızca istediği gibi, acının hiçbir çeşidine de razı değildir.

İnsanın duygularında bir sınır bulunmadığından, yani hazzın her çeşidini sınırsız olarak istediğinden ve dünyada da tek başına yaşamadığından, her insanı da aynı şekilde kabul etmemiz gerektiğine göre, diğer insanlarla ilişkisinde fiili olarak adaletsizliklerin var olacağı anlamına gelir. Eğer akıl duygulara hâkim değilse, duyguların akla hâkim olması dışında bir ihtimal kalmadığına göre, insan ilişkilerinde Aristoteles’in ifadesiyle bir “**orta yol**” (Aristoteles 1998:1107a) anlamında ahlak gerçekleşmeyecektir.

Öyleyse problem akli duygulara hâkim kılmakla ilgili görünüyor. Bu da “**tercih**” demektir (Aristoteles 1998:1107a). Doğal haliyle insan hazzı tercih edeceğine göre buradaki **orta yol** olan **tercih** akılla yapılan tercihtir. Akıl tercih etmedikçe yani **hazlardan taviz** vermedikçe doğal haliyle insan Aristoteles’in kastettiği tercihte bulunmaz. Ancak akli duygulara hâkim kılmak akli bilgi ile donatmakla mümkün müdür? Sokrates’in düşüncesine bakarsak bilmek yanlış yapmamanın nedenidir. Yani bilerseniz yanlış yapmazsınız. Felsefe ve eğitim ilişkisi hakkında ileri sürülen tüm düşüncelerin bu ekseninde ortaya çıktığını da ifade etmek gereklidir. Bu düşünceye göre eğitimin amacı akli doğru bilgilerle donatmaktır. O zaman insan yanlış yapmayacaktır. Bu düşüncelere göre eğitimin nasıl ve ne şekilde verileceği, nasıl daha anlaşılabilir kılınacağı, nasıl kısa zamanda daha çok bilgi verileceği, hatta belki akli serbest bırakmanın, bilgiyi kendisinin elde etmesinin daha isabetli bir yol olacağı, ayrıca bir felsefi düşünme disiplini de kazandırılarak sorgulayıcı bir zihin yapısına sahip olmasının insan için daha ideal bir duruma neden olacağı gibi tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

Peki, hakikatte de böyle midir? “**Hakikat**” kavramı ile hayatın ve evrenin tasdik ettiği düşünceyi kastediyoruz. Yani insan **doğru bilgi** ile donatıldığında, -doğru bilgidен sofistlerin doğruluğun göreceli olduğu görüşlerine (İlboğa 2014:286) muhalif olarak evrende karşılığı olan bilgiyi kastediyoruz- sorgulayıcı bir zihin yapısına sahip olduğunda, elde ettiği bilginin gereği olarak, onları duyguları sınırlamakta kullanabilme alışkanlığını kazanır mı? Burada sorun bunun mümkün olup olmadığı değil, olup olmayacağıdır. Çünkü “**mümkün**”¹ **olmak** ile “**olmak**” birbirlerine zorunlu olarak bağlı değildirler.

Bu sorunun cevabını bulmak için insan tasavvurumuzu gözden geçirmek gerekli görünüyor. Çünkü insanla ilgili doğruluk ölçütümüz sonuçta insan tasavvurumuzla ilgilidir. Sokrates’in düşüncesinde olduğu gibi bilmek ve eylem arasında zorunlu bir bağ olduğu iddiasında isek problemin çözümü daha kolaydır. Bu durumda sadece doğru bilgi ve doğru bilginin elde edilmesinin kriterleri üzerinde düşünmek yeterli olacaktır. Bu düşünce insanı sırf bir akıl varlığı kabul etmenin zorunlu sonucudur. Ancak akıl insanın kendisini yönlendirici yeteneklerinden sadece birisidir. İnsan akıl kadar hatta akıldan daha çok haz ve acı duygularının güdümünde olmasındandır ki, bilgi ve eylemin arasında zorunlu bir bağ gerçekleşmemektedir.

Herkes trafik kurallarının insan menfaatine uygun olduğunda ittifak edecektir. Ancak, zaten insanların menfaatine uygun olduğunu insanlar bilmektedirler diye polisin yaptırımını ortadan kaldırsak ne olacağını da çok iyi bilmekteyiz. Veya birlikte yaşamak için herkesin başkasının hakkına saygılı olmasının ve hazları sınırlamasının gerekli olduğunu bilmekteyiz. Ancak bir devlet otoritesi ortadan kalktığında bilmek ve yapmak arasındaki uçurum ortaya çıkmaktadır ki **Hobbes**, o dönemin filozofu olarak, insan üzerinde mutlaka devlet otoritesinin var olması gerektiğini

¹ “**Mümkün**” kavramı felsefede en problemlili kavramlardan birisidir. Çünkü aynı zamanda gerçeklik tarzında var olanların da müdahil olduğu bir kavram olduğu için sadece mantık kurallarıyla denetlenecek bir kavram değildir. Mümkün kavramı zihninde **olabilirlik** anlamı taşır. Ancak gerçeklik dünyası bu **olabilirlik** kavramını her zaman tasdik etmez. Aklen mümkün olan her şey vaki olmaz. En az bir defa var olmuş olan mümkün sayılır. Bu nedenle aklen mümkün olduğu halde gerçeklik dünyasında asla var olamayacak olanların ayrılması gerekmektedir. Dolayısıyla mümkün kavramının **olabilen** ve **olamayan** anlamında iki ek kavramı vardır. Bunlar bizim dilimizde **muhtemel** ve **muhal** olarak ifade edilir. Muhtemel, olabilen mümkün, muhal ise olamayacak olan mümkünü ifade etmektedir. Bir paranın her biri yüzünün yazı-tura atıldığında gelme ihtimali $\frac{1}{2}$ dir. Bu her yazı-tura atılışında her bir yüz aynı oranda gelme ihtimaline sahip demektir ki, yazı-tura atma sayısı çoğaldığında $\frac{1}{2}$ oranı kendisini net olarak göstermeye başlar. Dünyadaki kız ve erkek oranı gibi. Fakat her atılışta sadece bir yüzünün gelmesi aklen ya da teknik olarak mümkündür. Aklen $2 \times 2 = 5$ gibi bir çelişki ifade etmez. Bir milyon kere yazı-tura atıldığında hep tura gelmesi de aklen bir çelişki ifade etmez. Ancak bu durum asla gerçekleşmez, gerçekleşebileceği düşüncesi sadece faraziye olarak kalır. İşte aklen çelişki içermediği yani mümkün olduğu halde gerçekleşmeyecek olan **muhal** olarak ifade edilir. “**Muhtemel**”, gerçekleşmek için özel bir nedene ihtiyaç duymaz. Ancak “**muhal**” olan bir durumun gerçekleşmesi için mutlak bir neden gerekir.

söylemek zorunda kalmıştır. Egemenin yanında herkes tebaadır (Hobbes, 1997: 95-96). İnsan gücünün ötesinde birleşmiş bir insan gücü yani devlet olmak zorundadır (Hobbes, 1997: 48). Ancak Hobbes bireylerin kendi çıkarları gerektirdiğinde bir devlete itaat etmekten bile vazgeçebileceklerine işaret etmiştir (Uslu 2014:1539). Sonuç olarak bilmek ve eylem arasında zorunlu bir bağ yoktur. Hume haklı olarak, ahlak kurallarının mantığın sonucu olmadığını söyler (Hume 1964:235). Ancak Hume, ahlaki iyi ve kötünün temelinde yalnızca doğal tutku ya da güdünün bulunduğunu söylemekle hata etmiştir (Hume 1985:583). Çünkü ahlaki doğrulara akıl da inanç da karar verebilir. Problem; aklın veya inancın verdiği “doğru” ya da “yanlış” denilen yargıların pratiğe dökülmesinde duyguların akıl ve inanç kadar belki daha fazla belirleyici olduğudur.

Dolayısıyla bilmek ve eylemek arasında sadece mümkün bir bağ vardır. **Kant**’ın ahlak felsefesi mümkün bir bağın ifadesidir. Yani, “Yapmalısın!” Niçin? “Çünkü yapabilirsin!” (Heimsoeth, 1986: 142-143). Kant, “ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur” (Kant, 2002: 15) derken bile “**saygı**” gibi zorunlu olmayan bir kavramla etiğini temellendirme yoluna gitmiştir.

Öyleyse sorgulamamız gereken öncelikle bilmek ve eylemek arasındaki bağın niçin zorunlu olmadığını sorgulamak, buradan hareketle de eylemin nedenini nasıl doğru bilgi ile zorunlu hale getirebileceğimize ilişkin diğer ihtimalleri gözden geçirmektir.

Biliyoruz ki, insandaki duygular geçmiş ve gelecekte haz ve acı alamazlar. Duyguların haz ve acıları “**hazır zaman**” ile sınırlıdır. Bu haz ve acı az da olsa **hazırdır**. “**Hazır**” olan az bir haz, yarın olacak olan, yani şu anda mevcut olmayan daha büyük bir hazdan daha çok duyguları ondan istifade konusunda zorlayıcıdır. “**Akl**” duyguların aksine, onların önünde “**hazırda bulunmayan bir haz**” yani “**gelecekteki haz ve ya acı**” teklifinde bulunur. Bu nedenle hazır hazzın tercihinin karşı çoğunlukla da mağlup olur.

Şu nokta üzerinde tekrar durmak gerekmektedir, eğitim ya doğru bilginin elde edilmesi ve öğretilmesi ile ilgilidir ya da bilinen doğru bilginin eyleme dönüştürülmesi ile ilgilidir. Bizim burada söz konusu ettiğimiz “**eğitim**” kavramı içinde zorunlu olarak bulunan **bilgi-eylem** ilişkisinin gerçekleşmesindeki problemlerle ilgilidir.

Bilgi-eylem ilişkisindeki zorunluluğa zarar veren en önemli problem duyguların haz ve acı özellikleri olarak görünüyor. Duygular yoktan var edilemezler. İnsanda mevcut duygular ne kadarsa o kadardır. Eğitimle yeni bir duygu ortaya çıkarılamaz ve duygular haz ve acı konusunda eğitilemezler. Yani olduklarından farklı bir yeteneğe dönüştürülemezler. Böyle bir şey mümkün olsaydı o zaman duyguların kontrolü için bir başka duygu üretilir, bu da tüm tartışmalarımızı bitirirdi. Ancak var olan durum sadece aklın haz ve acılar üzerindeki kontrol yeteneğinin mümkün olabileceğini gösteriyor. Tartışmanın da bunu en çok mümkün kılanı elde etmek üzerine devamı zorunlu görünüyor.

Duyguları kontrol etmek için elimizde bir başka duygu üretmek gibi bir ihtimal olmadığına göre, en iyi bildiğimiz yerden, yani aklın duygular üzerindeki kontrolünü sağlayabilmek imkânı üzerinden tartışacağız. Bu “**imkan**” yukarıda söz ettiğimiz **bilgi-eylem** ilişkisindeki sadece bilgiye dayanan bir imkan değil, aklın bilgi dışındaki konumuz olan ikinci bir yeteneğinin etkisinin var olabileceğini gösteren bir **imkan** anlayışıdır.

Şimdi iki insan düşünelim: İkisi de aynı **zekâ** seviyesine sahip olsun. Zekâdan **aklın intikal süratini** kastediyoruz ve aklın da bir yetenek olarak **Descartes**’de olduğu gibi insanlarda eşit olduğunu kabul ediyoruz (Descartes 1997:3-5). İkisi de muhasebeci olsun. Birisinde duyguların aklın hizmetinde olduğuna varsayalım ki bu durumda hazzın etkisi sınırlandırılmış yani **orta yol** “**tercih**” edilmiş demektir. Sonuç olarak eylem muhasebenin kurallarının işleyişini

gerçekleştirmeye yönelik olacaktır. İkincisinde aklın duyguların hizmetinde olduğunu varsayalım ki bu durumda hazlar sınırlandırılmamış yani duygular **ifrat** veya **tefritte** kalmış demektir. Sonuç olarak eylem, muhasebenin kurallarının işleyişini gerçekleştirmeye yönelik değil, kuralların menfaat verecek tarza işletilmesine yönelik olacaktır. Bu durum her bir meslek için söz konusu edilebilir. Bir idareci için, bir sanatçı için, bir işçi için de aynı durum söz konusudur. **Platon**'un sanatçıların kanunlara uyması gerektiğine ilişkin görüşünü (Platon 2000:398b) bu noktada hatırlamak gereklidir.

Söz konusu bu kaçınılmaz durumu engellemek için ya kaçıışı mümkün olamayacak derecede bir polis devleti ihdas edeceğiz ve **Hobbes** gibi bireysel tüm hakları devletin otoritesi karşısında askıya alacağız veya insanları hazlar ve acılar konusunda sınırlandırmayı sonuç verecek **“imkan”** seviyesinde bir eğitimden geçireceğiz. Dikkat edersek problem tam olarak ortaya konulduğunda elimizde eğitimin başarısına katkıda bulunacak ve bilgisel anlamda sermaye olabilecek her şey ortadan kaybolmaktadır.

Tekrar akla dönersek; aklın en azından **mümkün** derecede haz ve acıları sınırlama yeteneği olduğunu gördük. Öyleyse yapmamız gereken aklın -ki bu noktada akıldan sadece bir yetenek olarak bahsediyoruz- hazlara hâkim olabilmeyi sağlayacak **bilgi** ve **bilme** dışında başka bir yeteneğinin olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

Eğer problemimiz öğrencinin nasıl daha iyi fizik öğreneceği ise, bu konu felsefe için kayda değer bir problem değildir. Bizzat deneylerle öğretirsiniz, daha çok meraklarını yönlendirmek için de ya iyi fizikçinin iyi kazanacağını gösterirsiniz, ya da insanların zayıf bir damarı olan tanınma, meşhur olma telkinlerinde bulunursunuz. Bu konu aslında doğrudan felsefenin alanına giren bir konu değildir. Çünkü felsefede **Sokrates**'den bu yana insan bilgi nesnesinden daha önemlidir. Felsefede insanın fizik eğitiminden çok insanın eğitimi söz konusudur. Bu nedenle “eğitim nedir?” dediğimizde insanın eğitimini kastediyoruz.

İnsan duygularında olduğu gibi aklında da sınırlara sahip olmadığından her şeyin en mümtaz olanına taliptir. Hayvan gibi dünyası “bir tutam ot” ile sınırlı değildir. Hem en değerlisini ister, hem en değerli olmak ister. **“Değerli olmak”** önemli bir kavram olarak görünüyor. Son yüzyılda ırkçılık bu değerli olma duygusunun itmesiyle genel bir inanç haline getirilmiştir. Irkçılık düşüncesiyle insan yanlış da olsa bir **‘değerlilik tutulması’**na yönlendirilmiştir. Bir ırkın kendisini diğerlerinden üstün görmek düşüncesinin kaçınılmaz sonucu şu anda da olduğu gibi, diğer ırkları yutmak, yok etmek ve bunu meşru görmek olacaktır. Ancak bu **“değerli olmak”** kavramı ırkların üstünlüğü noktasında değil de her insan için mümkün olabilecek bir yöne sevk edilmesi durumunda insan eğitimi için aklın duygulara hâkimiyeti noktasında daha etkili olabileceği gözden kaçırılmayacak bir durum olarak görünüyor. **Aristoteles** onurun, onurlanandan çok onurlandırana bağlı olduğunu söylüyor (Aristoteles:1095b,25). Buradan hareketle insan için değerli olmanın insandan başlamaması gerektiği düşüncesi daha doğru görünüyor.

Duyguların hazır haz ve acılara yönelik olduğunu, fakat aklın hazır zamanla sınırlı olmadığını belirttik. Akıl dünyasına **“geçmiş”** ve **“gelecek”** de dâhildir. **“Değerli olma”** noktasında geçmişin az veya çok etkisi olacağı açıktır. Ancak bu **aşırı ırkçılık** veya **asalet** gibi ya yanlış ya da tüm insanlara şamil olması mümkün olmayan bir duruma neden olduğuna göre aklın hazları kontrol için gerekli sermayesini gelecekte temin etmek, aklın hazır zamanla sınırlı olmayan yapısına daha uygun görünüyor. Spinoza, kurmamız gereken ahlakın kriterlerini tartışırken, gelecekte hareketle şimdiki eylemimizi belirlememiz gerektiğini, aklın yönetiminde, iki iyilikten daha büyüğünü ve iki kötülükten daha azını aramamız gerektiğini, daha büyük bir iyilikten tat almamıza engel olan bir iyiliğin gerçekte bir kötülük olduğunu söyler (Spinoza 2011:248).

‘Gelecek’ kavramının akıl vasıtasıyla eylemlerimizi farkında olmadan nasıl yönlendirdiğini anlamak zor değildir. Niçin okula gideriz? Niçin çalışırız? Bu ve buna benzer sorulara verilen cevapların gelecek kaygısına bağlı olduğunu bilmekteyiz. İnsanın “**gelecek**” kavramına haz ve acıları yok eden **ölüm** de dâhildir. Ölümle biten hayat ve ölümle bitmeyen hayat düşüncesinin insan aklına, dolayısıyla da eylemlerine etkisi aynı olmayacaktır. Öyleyse “**gelecek**” kavramının içinin doldurulması felsefenin -eğitim söz konusu olduğunda- en önemli problemi olarak görünüyor.

Eylemler söz konusu olduğunda akla sadece “**bilginin imkanı**” olarak mümkün olanları göstermenin insan eylemlerini yönlendirmede yeterli olmayacağı görünüyor. Eğer tüm problem, kabuller ve kabullere uygun yani tutarlı tündengelimsel çıkarımlar elde etmek ise, insanın kendisine biçtiği değer açısından hazları sınırlamayı sağlayacak yönlendirme bir ütopya olarak kalacak demektir. Nitekim bir Sokrates ve Kant dışında –ki o da çok teferruatlı bilmememizden kaynaklanmaktadır- bir bilge hayatı felsefede gerçekleşmemiştir.

Yukarıda anlatıldığı gibi; tercihlerde hazzın kendisini tercih ettirme baskısı, aklın hazzı tercih ettirmemek için yaptığı baskılardan daha etkili görünüyor. Çünkü akıl övülecek ve yerilecek şeyleri ayırmaz, bunları yapan duygularımızdır (Yıldırım 1992:76). Öyleyse Aristoteles’de olduğu gibi, bir prensip olarak, tercihlerin tekrarı ile yani sürekli aynı şekilde tercih ile bir alışkanlık oluşturulabilirse de bu tercih şekli her halde en basitten komplekse doğru bir tercih alışkanlığını sürekli kontrol etmekle mümkün olacaktır. Ancak olanı saptama dışında Aristoteles’in gösterdiği bir gerekçe yoktur. Belki bu düşüncüyü, Platon’un bir bilgenin yardımıyla mağaradan çıkış temsiliyle birleştirebiliriz (Platon 2000:514-515). Ölü hayat veremez. Yaşanılmayan düşünce de öğrencinin tercihlerini yönlendirmede başarılı olamaz. Öyleyse eğitimin başarısı eğitimcinin eylemlerindeki tercihleriyle doğrudan ilgili görünüyor.

Felsefede bir problemin keşfi çözümünden daha önemlidir. Çünkü keşfedilen problem çözüm için düşünmeyi sonuç verecektir. Fakat problem fark edilmediğinde üretilen fikirler başka sorunların cevapları olacaktır. Eğitimde problem, insan eğitiminin pratikte eylemlerde görünmesi ile ilgili olacaktır. Ancak insanın yapısında bulunan haz ve acı yetenekleri bunun hazır zamanın ötesine geçmesini ve “**ahlak**” demek olan “**hazlardan taviz, acıyı kabullenebilme**” yeteneğinin sergilenmesine engel teşkil etmektedir. Çözüm aklın duygulara sınır çizmesinde ve yönlendirmesinde yatmaktadır. Ancak akıl da bu konuda mevcut haz ve acıdan daha büyüğünü gösteremedikçe eylemlerin akla uygun gerçekleşmesine neden olamadığını pratikte sergilemektedir. Bir çerçeve kavram olarak “**gelecek**” kavramı içi doldurulabildiğinde aklın duygulara sınır çizmesinin yeni bir imkânını barındırmaktadır. İnsanın daha iyi öğrenebilmesinin koşullarını ortaya koymak ve bunu gerçekleştirmek, insanın yapısı göz önüne alındığında, bilgi-eylem ilişkisine bir zorunluluk getirmemektedir. Bu konudaki fikirler ancak ümitlerin ifadesi olmaktadır ve hem pratik hem de felsefi bir değeri haiz değildir.

KAYNAKÇA

Aristoteles; Nikomakhos’a Etik, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998

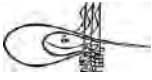
Descartes, Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Aramak İçin Metod Üzerine Konuşma, (çev. Mehmet Karasan,) Ankara, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997

Descartes, René, Principles of Philosophy, trans. John Cottingham & Robert Stoothoff & Dugold Murdoch, The Philosophical Writings of Descartes, vol. I, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

- Heimsoeth, H. Immanuel Kant'ın Felsefesi, (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986
- Hobbes, Thomas. Leviathan, eds. Richard E. Flathman and David Johnston, New York: W. W. Norton & Company, 1997
- Hume, David, The Philosophical Works, T.H. Green and T.H. Grose, Ed. Darmstadt: Scientia Verlag Aalen, 1964, Vol. II
- Hume, David, A Treatise of Human Nature, Ed. By Ernest C. Mossner, Penguin Books, 1985.
- İlboğa, Mustafa, "Platon Felsefesinde Episteme Doxa Ayrımı", Turkish Studies, V. 9/11, 2014
- Kant Immanuel. Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi, (Çev. İoanna Kuçuradi), Ankara, 2002
- Platon. Devlet. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.
- Spinoza, Benedictus (Baruch), Etika (Çev.) Hilmi Ziya Ülken, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011
- Uslu, Cennet, "Liberal Tarafsızlık ve Modus Vivendi", Turkish Studies, V. 9/2, 2014
- Yazıcı, Aslı, "Aristotle's Theory of Emotions", Turkish Studies, V. 10/6, 2015
- Yıldırım, Mustafa, "David Hume'un Ahlak Felsefesi", Felsefe Dünyası, Ankara, 1992, III.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Kavlak, A., (2015). "İnsan Eğitiminde "Gelecek" Kavramı"/ The Concept of "Future" in Human Education", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8987>, p. 461-470.

DUAL TRUST CONCEPT OVER TWO RIVAL ORGANIZATIONS (WORKPLACE- TRADE UNION); SAMPLE OF HEALTH, ENERGY AND EDUCATION SECTORS*

*Taşkın KILIÇ***

*Oya AYTEMİZ SEYMEN****

ABSTRACT

Objectives of the Research: In related literature, the concept of trust, approached from such one-way perspective, and its role in the organizational process, has thoroughly been discussed and studied. Our research aims to investigate the concept of dual trust, built upon experience of two-way relations and commitments of the employees towards both sides of their polarised environment to better reflect the character of these dual links with the organization on one, and the trade union, on the other side of this polar structure. Examining the issue of trust from this new perspective will allow to better establish, how exactly, the measure of confidence or distrust, existing in relation with any one side of such environment, can simultaneously be found affecting the relation of the employee with the other side of the organizational system. Thus existing theoretical deficiency is intended to be resolved upon the results of this study, to fill the gap in literature with concept of organizational trust, which comprises of extended model of analysis of these dual, simultaneous relations.

Methods: The theoretical part of the study has been developed based on reviews of literature and in conjunction with conducted researches. Field research has been completed by using a questionnaire method, applied to 553 employees from three different public sectors: Energy, Health, and Education. Data obtained has been subjected to basic and advanced tests (Structural Equation Modeling) in SPSS and LISREL statistical software suites and results achieved were evaluated.

Results: According to the results of Structural Equation Modeling (SEM) analysis, it is concluded that all the sub-dimensions of organizational trust level affect all the sub-dimensions of trust toward the trade union, the level of trust towards the union leaders, positively affects the trust towards the union itself and, that the highest levels of the trust in general, are seen in energy sector, while the lowest levels, within the scope of this research, respectively, are seen in the sector of education.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç.Dr. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü, El-mek: taskinkilic79@hotmail.com

*** Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, El-mek: seymenoy@yahoo.com

STRUCTURED ABSTRACT

Problem of the Research: If employees work in a situation of direct and simultaneous relations with two organizations (workplace and a trade union) which are both, competing with each other in conflict of interest. This situation, can be found in literature, described as a ‘dual link’ (Stagner, 1954). The necessity of maximizing organizational aims through relations with employees on both sides will be seen directly affecting the perceptions and behaviors of employees towards both of the organizations. Within such a context, the concept of ‘organizational trust’ will also have to be seen as linked to, and in either positive or negative manner affected by these dual links relations. However, when the relevant literature is examined, it is seen that this concept is discussed and approached, either as a trust to the union, or only to the workplace. The concept of trust of the employees, built upon the two conflicting influences and affected by rival organizations, not being previously examined as a concept of ‘dual trust’, can thus be highlighted, as the problem of this study.

Objectives of the Research: In related literature, the concept of trust, approached from such one-way perspective, and its role in the organizational process, has thoroughly been discussed and studied. Our research aims to investigate the concept of dual trust, built upon experience of two-way relations and commitments of the employees towards both sides of their polarised environment to better reflect the character of these dual links with the organization on one, and the trade union, on the other side of this polar structure. Examining the issue of trust from this new perspective will allow to better establish, how exactly, the measure of confidence or distrust, existing in relation with any one side of such environment, can simultaneously be found affecting the relation of the employee with the other side of the organizational system. Thus existing theoretical deficiency is intended to be resolved upon the results of this study, to fill the gap in literature with concept of organizational trust, which comprises of extended model of analysis of these dual, simultaneous relations.

Methods: The theoretical part of the study has been developed based on reviews of literature and in conjunction with conducted researches. Field research has been completed by using a questionnaire method, applied to 553 employees from three different public sectors: Energy, Health, and Education. Data obtained has been subjected to basic and advanced tests (Structural Equation Modeling) in SPSS and LISREL statistical software suites and results achieved were evaluated.

Results: In this study, how the employees’ level of trust towards two organizations (Trade Union/Work Place) which are in conflict of interest influence the other is attempted to be determined with ‘dual trust’ approach. In this context, these following conclusions have been reached. It is found that there is a positive relationship between three sub- dimensions of the trust level to the organization and three sub- dimensions of the trust level to the trade union as a result of an analysis of all the variables through Structural Equation Model. According to this result it is concluded that the level of trust to the organization has a positive effect on the level of trust to the union. These results demonstrate us that being connected to two rival organizations improves perception of

trust to the both sides. Apart from this study in related literature, because there isn't a study related to dual trust, making a comparison hasn't been possible. However, Stagner (1954) who asserts dual trust points that two-way commitment shapes with the tendency of perceiving organizations and trade unions as a whole and the tendency of trusting to the both organizations when the working conditions are good. Additionally, the level of trust to the union management's positive influence on the trust to the union is another new relation discovered in this study of research. With reference to this result, it is seen that trust to the manager is the key role in achieving trust to the organization. In the research, it is found that the average level of trust of the employees to the union is %42, the average level of trust to the work place is %46. On the other hand, according to the 2000 World Values Survey results (www.bahcesehir.edu.tr) it is indicated that trust towards union is %75; trust towards organization %73. The research has been conducted in three different institutions. Among these institutions, energy sector has the highest level of trust, the second one is health sector and the third one is education sector. The reason of having the lowest level of trust in education sector can be having a higher level of education in comparison with other sectors. Because most of the teachers have bachelor's degree and the lowest level of trust belongs to the bachelor's in our study.

Through this study, which is considered the Pioneer study in this area of work, dealing with concept of **Dual Trust** within three different concepts and improving models with reference to the issue have reached important conclusions. On the other side, by virtue of lack of study on '**dual trust**' has not permitted to do a literal comparison. This case can be shown one of the restrictions of this study of research.

Key Words: Dual trust, Trade Union, Dual Commitment

İKİLİ GÜVEN KAVRAMININ; BİRBİRİNE RAKİP İKİ ÖRGÜT (İŞYERİ-SENDİKA) ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

ÖZET

Araştırmanın Amacı: İlgili yazında güven kavramı ağırlıklı olarak tek yönlü olarak ele alınıp; örgütsel süreçlerdeki rolü incelenmiştir. İkili güven kavramını araştıran çalışmamızda, işgörenlerin hem örgüte hem de sendikaya bağlı olmaları nedeniyle, güvenin iki yönlü (sendika/örgüt) olarak incelenmesi ve bir tarafa duyulan güven ya da güvensizliğin diğer tarafı nasıl etkileyeceği, konusu önem taşımakta olup; ilgili yazında bu yetersizliğin belli ölçüde giderilmesi amaçlanmıştır. Yazındaki bu boşluğu doldurabilmek için, bu çalışmada örgütsel güven kavramı iki yönlü olarak ele alınıp incelenecektir.

Yöntem: Araştırmanın teorik kısmı ilgili yazın taraması ve araştırma sonuçlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Alan araştırması ise Enerji, Sağlık ve Eğitim olmak üzere üç farklı Kamu sektöründen 553 işgörene anket yöntemi kullanılarak tamamlanmıştır. Elde edilen veriler SPSS ve LISREL istatistik programlarında temel ve ileri düzey (Yapısal Eşitlik Modellemesi) testlere tabi tutulmuş ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Bulgular ve Sonuç: Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi sonucuna göre örgütsel güven düzeyinin bütün alt boyutlarının, sendikaya güven düzeyindeki bütün alt boyutları pozitif şekilde etkilediği, sendika yöneticisine karşı olan güven düzeyinin sendikaya olan güveni pozitif yönde etkilediği ve en yüksek güven düzeyinin enerji sektöründe, en düşük ise eğitim sektöründe olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkili Güven, Örgütsel Güven, Sendikaya Güven

1. Introduction

Following the patterns of rapid change in today's business environment, one of the key-role playing concepts in organizations, in which uncertainty and complexity have for long been seen increasing at a steady pace, is organizational trust, existence of which allows strict hierarchical structures to turn into more flexible and participatory ones, in which conditions, group activities, studies and crucially, career development related issues get emphasized or gain significance (Sydow,1998,31-62; Halis et al. 2007,26). Organizational trust is also a potent factor in reducing the complexity and uncertainty in organizations, helping to solve organizational problems in an easier way, allowing for creation of effective relationships, which are based on voluntary co-operation and adoption of procedures and activities (Sitkin and Stickel, 1996; Hardy et al., 1998). In addition to this, organizational trust plays a vital role in maintaining regular healthy relationships among the employees, thus underlying any collaborative work (Barney and Hansen, 1994). At the same time the trust helps the maintenance of jobs and contribute to changes (Yıldırım and Eliçok, 2015, 578). Concept of Trust is a factor that not only for organization but also should be the state and people (Doğan, 2015,397).

Studies concerning the concept of trust, conducted in recent years, have demonstrated numerous ways in which its level affects the outputs of the organizational and individual processes (organizational commitment, organizational justice perception, turnover intention, propensity to join trade unions, aspects of performance, job satisfaction, levels and perception of stress, information sharing etc.) (Urhan, 2005; Yorgun, 2005; Neves and Caetano, 2006; Renzl, 2008; Armstrong and Stassen,1998), however, in related literature, concept of trust has been addressed from one-way perspective mainly, and only the role in organizational procedures has thoroughly been examined.

Our research will therefore concentrate on organizational trust in industrial relations, (seen in a two-way perspective, towards the trade union and the organization), and investigate, how trust/distrust towards one of the sides, affects relations of the employee with the opposite one, under the condition of concurrent relationships with both, with aim of solving the insufficiency identified.

2. Conceptual Framework

2.1. Concept of Dual Trust (Trade Union / Organization):

In industrial relationships, examining the two-way relationship (organization/ union) within scientific aspect goes back to 1950's (Gottlieb and Kerr, 1950; Stagner, 1954; Purcell, 1954). Dual loyalty/commitment researches have tried to build a bridge between the unions and employers (Demirbilek, 2008). These researches are based on Purcell's (1954) description: Purcell describes dual loyalty as both employer's interiorizing all the policies, objectives and existence of the organizations that s/he works in and protecting the policies, objectives and existence of the union that s/he is member in(Purcell, 1954). Stagner (1954) has pointed out that dual commitment develops when the employees tend to perceive their unions and organizations as a whole and to trust to both institutions when the working conditions are good. What is meant by dual-side connection is how

an employee remaining between the two sides (organization/union) that are in conflict of interest with each other, gets affected by the dilemma of commitment/ trust towards the union or organization. These two institutions that the employees are bound to are in conflict with each other. It is possible to express this conflict as a kind of competition. In this competition the employee has links with both institutions and he is responsible with all the work. This situation affects the behavior and attitude of the employee towards the union/organization. The dual linkage has been studied over organizational commitment and work satisfaction and the shortcomings will be tried to be resolved (Reed et. al.1994).

2.2. Concept of Organizational Trust:

‘Trust’ in social studies has been subject to most of the studies in related literature to different fields such as psychology, sociology ,politics, economics, management, and history in the last 40-50 years (Halis et. al, 2007).This is an important concept especially in social exchange theory (Whitener et. al, 1998). Social Exchange Theory has been developed by Blau (1964); bilateral relations between the parties haven’t been based on a specific obligation in exchange relation in question. When one side provides resource to other side; the other side is expected to respond to this resource. The timing and qualification of this provision is based on volunteering and confidence bases (Gürbüz, 2006).

Trust is both the foundation and prior condition of all the social relations (Guido et. Al, 2004, 557).With this aspect, trust, playing a key role in social relations, is a concept affecting all the behaviors and relationships of the parties locating in the center of the relationships (Neves and Caetano, 2006).

This concept not only has an important role in individual and collective behaviors but also functions as a reducing effect on risk and uncertainty in these kinds of situations (Amogbokpa, 2010; Sheppard and Sherman, 1998). Due to ensuring interaction among human relationships, trust is important in terms of employee-employer and workplace-based relationships (Young and Daniel, 2003). For building trust, a subject and an object are required. The subject/object of trust is people, organizations, institutions and socio-economic systems (Nooteboom, 2002). In literature, concept of trust is dealt in two ways as general and specific and both concepts are different from each other (McKnight et.al, 1998.23). In this study, the trust concept will be described in specific (organizational) level. While trust is an individual perception/belief in general, organizational trust is a phenomenon covering the whole organization (Gilbert and Tang, 1998, 321).Trust which is formed by the direct interaction among the actors taking part in organization in an individual and collective ways comes forward with the need to determine whether the expectations are met or not (Lazaric, 2003, 147). Organizational trust is the belief of the employees’ demonstrated when they meet uncertain or risky situations concerning whether the attitudes are consistent according to the promises given (Matthai, 1989,52). Şimşek and Taşçı (2004) defines organizational trust concept as the trust of the employees to the management and the belief in what they are told. In another definition, organizational trust is described as protecting the employees’ rights and the belief to encounter ethical attitudes in the workplace environment (Çubukçu and Tarakçıoğlu, 2010). One’s trust to the others in the organization is affected by the trust towards the organization. The trust to the system affects the trust to individuals and the attitudes towards them (Nooteboom, 2002,8). In general it is possible to define trust in different titles such as; interpersonal trust, trust to the management and organization, trust in business (suppliers, partners etc.) and customers’ trust to the business (Arı, 2003). The opposite is the case distrust the organization and colleagues leads to cynicism (Helvacı and Çetin, 2012, 1494-1477.)

2.3. Dimensions of Organizational Trust Concept

In literature, many models and sizes about organizational trust are emphasized. Therefore, organizational trust is very complex and multidimensional phenomenon (Papadopoulou et al., 2001; Tschannen and Hoy, 1998). It is seen that although in literature, organizational trust is described as ‘trust to the manager’ trust to the colleagues’ and ‘trust to the organization’, these three types of trust seem to intervene and cannot be described within sharp limits (Börü et al., 2007; Yılmaz, 2009). While the premises of organizational trust are organizational support, deployment and operational justice the premises of trust to the manager are honesty, competence, being helpful and concerned to the employees (Börü et al, 2007). While the results of trusting to the authorities are gladness by the authorities, job satisfaction and innovative behaviors, results of trusting to the organization are alleviation in intention of leaving the job and the increase in commitment to the organization (Tan and Tan, 2000). In literature, there hasn’t been formed a clear answer to the especially ‘Whom to trust?’ some pointed directly to the authorities, some to the top management, some to the organization (Perry and Mankin, 2004). According to Whitener et al. (1998), there are three variables that affect reliability; these are organizational structure, the policy and principals of human resources and organizational culture. Among the organizational trust models taking part in literature, the model developed by Daboval and others’ consists of four sub-dimensions such as awareness to the employees, trust to authorities, being innovative and communication environment. As a result, although there are different perceptions of organizational trust dimensions in literature, scientists discuss it in three dimensions: **Trust to the Managers, to the Organization and to the colleagues**. In literature it is said that trust to individual and trust to the organization influence each other mutually (Whitener et al, 1998). In this study, mentioned three dimensions will be included.

2.4. Relations of the Study:

In order to explain dual trust mentioned in research, above- described ‘Social Change Theory’ may be used. According to the theory developed by Blau (1964), mutual relationships between the parties in social exchange relations are not based on any obligation. When one side provides a source to another side, it is expected that this side respond to this resource. The timing and qualification of this response is based on voluntariness and reliability principals (Gürbüz, 2006).

In this context, it is expected from the employees to respond positively to the manager and influence some variable outcomes positively when he strengthens them and improves their level of competence and support them in issues such as education, career, mentoring, delegation, participation within the industrial relations aspect based on the theory. One of these outcomes is trust towards the organization/union. In summary, in respond to the economic and social investments that organizations and unions do, employees will carry out positive behaviors and attitudes such as *trust*. In the light of these explanations when taken the main relationship of the study into account, the employee remaining between two organizations will develop a sense of trust in terms of which side invests more. This perception can be expressed through the following hypothesis.

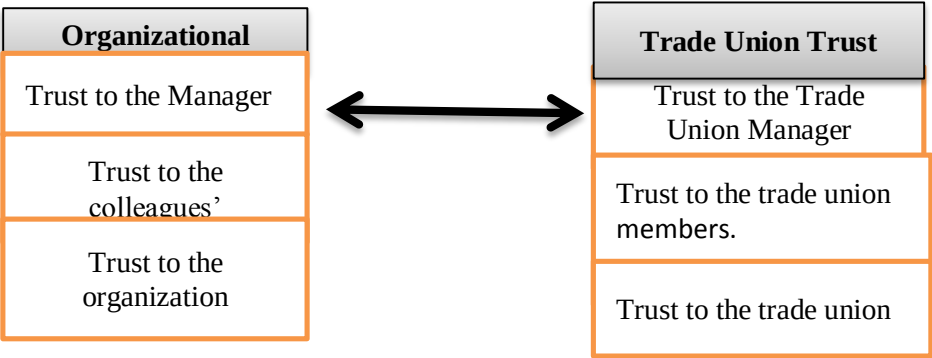
The Main Hypotheses: H1. *There is a relationship between the trust in organization and trust in union.*

H1a. *There is a relationship between the trust in management in the organization and trust in management the in trade union.*

H1b. *There is a relationship between the trust in organization (systematically) and trust in trade union (systematically).*

H1c. *There is a relationship between the colleagues in the organization and trade union members.*

In the light of this hypothesis, the following model has been developed.

3. Research

3.1. Sample: In total 533 employees from union members in public sector; 156 from energy sector, 199 from health sector,198 from education sector constitute of the sample study of the research. The reason of selecting these three institutions are both their being radical and organized public services and their having members and representatives of existing unions. Thus the perspectives of workers, civil servants, members of different unions will have the opportunity to be involved in the study.

3.2. Research Scale and Data Analysis: The organizational trust scale is prepared by Ferres and Travaglione (2003) and adopted to Turkish by Pekcan (2010). The scale comprises 12 statements and three sub-dimensions as *trust to the manager*, *trust to the colleagues* and *trust to the organization*. In order to analyze the data of the study and test the alternative models, LISREL and SPSS programs are used together. The results are achieved by implementing reliability, confirmatory, factor analysis, Structural Equation Model (SEM) tests to the obtained data.

4. Findings and Commentary

Table 1. Demographic Information of Samples (N=553)

AGE	Person	(%)	Gender	Person	(%)
18-25	85	15,4	Women	266	48,1
26-35	214	38,7	Man	287	51,9
36-45	139	25,1	Education Level	Person	(%)
46 ve üzeri	115	20,8	Primary	1	0,02
JOB TITLE	Number	(%)	High School	214	38,7
Energy sector	155	28,0	Associate Degree	66	11,9
Health Sector	200	36,2	Bachelor Degree	259	46,8
Teacher	198	35,8	Master Degree	13	2,4
Salary	Number	(%)	Experience/ Year	Number	(%)
0-1000	5	0,09	0-5	176	31,8
1001-1500	63	11,4	6-10	140	25,3
1501-2000	189	34,2	11-15	72	13,0
2001-2500	158	28,6	16 and +	165	29,8
2501 and +	138	25,0	Marital Status	Sayı	(%)
Total	553	100	Married	424	76,7
			Single	129	23,3

Table 2. Results of Reliability Analysis Scales

	Variable Name	Number of Items	Crobach's Alpha
1	Scale of trust to organization	12	,935
2	Scale of trust to union	12	,945
	TOTAL	24	,944

Table 3.Results of Reliability Factor Analysis Scales(N=553,p<.01)

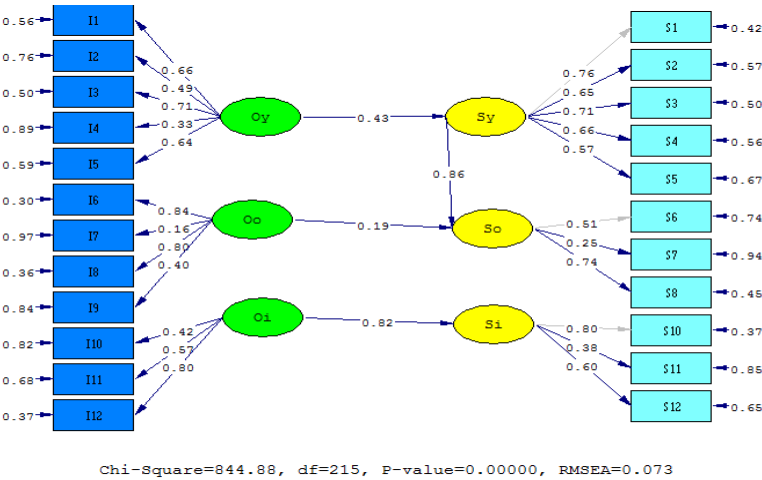
Model Name	X ²	SD	RMSEA	CFI	NFI	X ² difference	SD difference
6 factors model	767,74	210	0,069	0,94	0,93	-	
Null model	5890,98	230	0,156	0,76	0,76	5123,24	20
2 factors model	3150,60	229	0,113	0,87	0,86	2382,86	19

X²: X-Square, SD: Standard Deviation, RMSEA: Root mean Square Error of Approximation/ CFI: Comparative Fit Index, NFI: Normed Fit Index).

4.1. Research Models and Testing of Hypotheses

The hypotheses and conceptual models developed within this context have been tested via Structural Equation Model LISREL and the best model explaining the concepts has been tried to reach. In this context, ‘partial intermediary model’ (Model 1) in which both intermediary and direct effects figure and to which the relationships need to be fixed advised by LISREL program added based on the theoretical basis. Within this scope, ‘partial intermediary model’ is accepted as having the best adaptive value and used to explain the relationships. According to this model, all the hypotheses developed as part of research have been approved. Besides, a new relation is developed in addition to existing connections. These will be discussed below:

Figure 1. Research Model (Model1): CFI (Comparative Fit Index):0,95 / NFI (Normed Fit Index): 0,93

Results of basic and ANOVA analysis on scope of SPSS program: These findings have been reached when the level of trust to both union and employee is discussed comparatively: The general trust level to the workplace (%46) is higher and more significant than the general trust level to the union, there are significant differences among the three sectors participated in research

regarding to trust levels, trust level both to the organization and to the union is observed respectively %50 in energy sector,%48 in health sector and %38 in education sector.

Table 4. Results of Hypotheses

Name	Hypothesis	Result	R ²
H1a	There is a relationship between the trust in management in the organization and trust in management the in trade union.	Aproved Positive	0.43
H1b	There is a relationship between the trust in organization (systematically) and trust in trade union (systematically).	Aproved Positive	0.19
H1c	There is a relationship between the colleagues in the organization and trade union members.	Aproved Positive	0.82
Hypothesis Produced/Discovered After Modelling			
New Hypothesis	The trust level to the union manager influence the trust level to the union positively.	Aproved Positive	0.86

5. Conclusion

In this study, how the employees’ level of trust towards two organizations (Trade Union/Work Place) which are in conflict of interest influence the other is attempted to be determined with ‘dual trust’ approach. In this context, these following conclusions have been reached. It is found that there is a positive relationship between three sub- dimensions of the trust level to the organization and three sub-dimensions of the trust level to the trade union as a result of an analysis of all the variables through Structural Equation Model. According to this result it is concluded that the level of trust to the organization has a positive effect on the level of trust to the union. These results demonstrate us that being connected to two rival organizations improves perception of trust to the both sides. Likewise, in their study about tourism Kılıç and Seymen (2012) have reached the same conclusion on the same topic. Apart from this study in related literature, because there isn’t a study related to dual trust, making a comparison hasn’t been possible. However, Stagner (1954) who asserts dual trust points that two-way commitment shapes with the tendency of perceiving organizations and trade unions as a whole and the tendency of trusting to the both organizations when the working conditions are good. Additionally, the level of trust to the union management’s positive influence on the trust to the union is another new relation discovered in this study of research. With reference to this result, it is seen that trust to the manager is the key role in achieving trust to the organization. In the research, it is found that the average level of trust of the employees to the union is %42, the average level of trust to the work place is %46. On the other hand, according to the 2000 World Values Survey results (www.bahcesehir.edu.tr) it is indicated that trust towards union is %75; trust towards organization %73. The research has been conducted in three different institutions. Among these institutions, energy sector has the highest level of trust, the second one is health sector and the third one is education sector. The reason of having the lowest level of trust in education sector can be having a higher level of education in comparison with other sectors. Because most of the teachers have bachelor’s degree and the lowest level of trust belongs to the bachelor’s in our study.

Through this study, which is considered the Pioneer study in this area of work, dealing with concept of **Dual Trust** within three different concepts and improving models with reference to the issue have reached important conclusions. On the other side, by virtue of lack of study on ‘**dual trust**’ has not permitted to do a literal comparison. This case can be shown one of the restrictions of this study of research.

REFERENCES

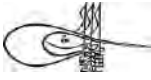
- Arı, G.S.(2003) Yöneticiye Duyulan Güven Örgütsel Bağlılığı Artırır mı?’, Gazi Üniversitesi T.T.E.F. Dergisi, Sayı:2, s.17-36.
- Amogbokpa, T. G.(2010). The Connection Between The Two Facets Of Trust(Supervisor Trust And Subordinate Trust) And Leader-Member Exchange Relationship In Two Manufacturing Organizations PhD Thesise p.1-117
- Adaman, F.,Çarkoğlu, A., Şenatarlar, B., (2002). Household View on the Causes of Corruption in Turkey and Suggested Preventive Measures, TESEV, İstanbul, , s.34,37
- Armstrong-Stassen, M. (1998). Downsizing the Federal Government: A Longitudinal Study of Managers’ Reactions. Canadian Journal of Administrative Sciences, 15:4, s.310-321.
- Barney J.B., Hansen M.H.(1994).Trustworthiness as a Source of Competitive Advantage in Strategic Management Journal, v 15, 175-190
- Börü,D.,İslamoğlu,G. Birsal,M.(2007).Güven: Bir Anket Geliştirme Çalışması. Öneri Der. 27.49-59.
- Blau, P. (1964). Exchange And Power In Social Life”, New York: Wiley. 361-362
- Cohen, A. (2005). Dual Commitment to the Organization and the Union: A Multi-Dimensional Approach Relations Industrielles; Summer 2005; 60, 3; ABI/INFORM Complete pg. 432
- Çubukçu,K.,Tarakçioğlu,S .(2010). Örgütsel Güven ve Bağlılık İlişkinin Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğretmenleri Üzerinde İncelenmesi İşletme Araştırmaları Dergisi 2/4 57-78
- Demirbilek, T. (2008). İkili Bağlılık: İşletmeye ve Sendikaya Bağlılığın Belirleyicileri ve Sonuçları Ankara sanayi odası yayınları ASO Büyüteç s.70-74
- Daboval,J.,Comish,R.,Swindle,B. GASTER,W.(1994). Trust Inventory for Small Businesses, Small Businesses Symposium www.sbaer.uca.edu/research/ssbia/1994/pdf/04.pdf p,1-9
- Doğan, K.C.(2015). Yeni Kamu Yönetimi Ve Etik Anlayışının Türk Kamu Yönetiminde Kurumsallaşması: Kamu Görevlileri Etik Kurulu Örneği Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/10 Summer 2015, p. 381-402 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8321> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey
- Dünya Değerler Araştırması (Wvs) www.bahcesehir.edu.tr/habergoster/index/hid/664 U.T. 15.09.2015
- Ferres, N. ve Travaglione, T. (2003). The Development and Validation of the Workplace Trust Survey (WTS): Combining Qualitative and Quantitative Methodologies. Erisim: 25.01.2013./desin.uamc.org/apros/papers/029.pdf
- Gottlieb, B.Err,W.A.(1950).An experiment in industrial harmony. Personnel Psychology,445
- Gilbert, J. A. and Tang, T. (1998). An Examination of Organizational Trust Antecedents” Public Personnel Management, 27(3): 321–338.
- Guido, Möllering, Bachmann, Reinhard, Lee, Soo Hee .(2004).Introduction, Understanding Organizational Trust-Foundations, Constellations, and Issues of Operationalisation, Journal of Managerial Psychology, Vol. 19, No. 6,pp. 556–570, , s. 557
- Gürbüz, S.(2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık davranışı arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(1),48-75.
- Halis, M. Gökgöz,G.S.yaşar,Ö. (2007). Örgütsel Güvenin Belirleyici Faktörleri Ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, Manas Üniversite Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:17 s.1-217

- Hardy, C. lane, C. bachmann, R. (1998). Distinguishing Trust and Power in Inter organizational Relations: Forms and Façades of Trust. In (eds.), Trust within and between Organizations: Conceptual Issues and Empirical Applications. Oxford University Press. ss. 64-87.
- Helvacı, M. A. çetin, A. (2012). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin Belirlenmesi (Uşak İli Örneği) Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 1475-1497, ANKARA-TURKEY
- Lazaric, N. (2003). Trust Building Inside The Epistemic Community: An Investigation With An Empirical Study. In B. Nooteboom, F. Six. Trust Process in Organizations: Empirical Studies of Determinants And The Process Of Trust Development. E. Elgar Publishing. U.S.A., ss. 147-167.
- Matthai, J. M. (1989). Employee Perceptions Of Trust, Satisfaction and Commitment, As Predictors of Turnover Intentions in a Mental Health Setting, s.52.
- Mcknight, D. H., cummings, L. L., chervany, N. L. (1998). Initial trust formation in new organizational relationships. The Academy of Management Review, p.23,
- Nooteboom, B. (2002). Trust: Forms, Foundations, Functions, Failures And Figures. Cheltenham: Edward Elgar Pub. <http://books.google.com.tr/books?id=sGVKr1XiHyIC&printsec=frontcover>
- Neves, P., caetano, A. (2006). Social Exchange Processes in Organizational Change: The Role of Trust and Control. Journal of Change Management. 6.4, 351-364
- Papadopoulou, Panagiota, ANDREOU, Andreas, DRAKOULIS, Martakos (2001). Trust and Relationship Building in Electronic Commerce, Internet Research: Electronic Networking Applications And Policy, Volume 11, Number 4, pp. 322- 332, s. 323
- Pekcan, A. (2010). Yöneticiye Güvenin Yenilikçi Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle İlişkisinde Örgüte Güvenin Etkisi, Doktora tezi- YÖK Tez Merkezi s.1-214
- Perry, R. W., mankin, L. D. (2007). Organizational Trust, Trust in The Chief Executive and Work Satisfaction Public Personnel Management. 36.2, 165-179.
- Purcell, T. V. (1954). Dual Commitment to Company and Union in Sweden: An Examination of Predictors and Taxonomic Split Methods Economic and Industrial Democracy November :531-564
- Renzl, B. (2008). Trust In Management and Knowledge Sharing: The Mediating Effects Of Fear and Knowledge Documentation The International Journal Of Management Science Omega, Volume 36, Issue 2, April, Pages 206-220.
- Reed, c. S., Young, w., Mchugh, p., p. (1994). A Comparative look at Dual Commitment: an International Study Human Relations 47. P.10
- Stagner, R. (1954). Dual allegiance as a problem in modern society. Personnel Psychology, 7, 41-47
- Seymen, O. A., Kılıç, T. (2012) - Çıkar Çatışması İçindeki İki Ayrı Örgüte Bağlı Olmanın (İşyeri ve Sendika) İşgörenlerin Güven Düzeyine ve Sendika Üyeliği Kararına Etkisi: Turizm Sektörü Örneği- Gümüşhane Üniversitesi III. Turizmde İnsan Kaynakları Gelişimi Semp. 10-11 Mayıs Antalya.
- Sydow, Jörg (1998). Understanding the Constitution of Interorganizational Trust". In C. Lane, & R. Bachmann (eds.), Trust within and between Organizations: Conceptual Issues and Empirical Applications. Oxford University Press. ss. 31-62. London.

- Sheppard, B. H., Sherman, D. M. (1998). The grammars of trust: A model and general implications (Special topic forum on trust in and between organizations). *Acad. of Manag. Rev.* 23(3), 422-437.
- Surface, Carol A. (1995). Organizational and union commitment patterns among blue collar workers: job characteristics and instrumentality as predictors. http://books.google.com.tr/books/about/Organizational_andunioncommitmentpatt.html?id=QMID0AAACAAJ&redir_esc=y p.1-192
- Sıtkın, B. S., Stickel, D (1996). "The Dynamics of Distrust in an Era of Quality". In R. M. Kramer, & T. R. Tyler (eds.), *Trust in Organizations: Frontiers Of Theory And Research*. Thousand Oaks.
- Şimşek, Savaş ve Taşçı, Alptekin (2004). "Örgütlerde "Güven" Konsepti Ve Emniyet Örgütü'nde Güven Modellerinin Değerlendirilmesi". *Polis Dergisi*, S:34
- Tschannen-M., M., Hoy, W. K. (1998). Trust In Schools: A Conceptual And Empirical Analysis, *Journal Of Educational Administration*, 36, 4, s.334-352.
- Tan, H.H. ve Tan, C.S.F. (2000). Toward The Differentiation Of Trust IN Supervisor And Trust IN Organization. *Generic, Social and General Psychology Monograph*. 126.2
- Urhan, B. (2005). Türkiye'de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven Ve Dayanışma Sorunları, *Çalışma ve Toplu dergisi*, 2005/1 57-88, www.calismatoplum.org/sayi4/makale2.pdf
- Whitener, E.M., Brodt, S.E., Korsgaard, M.A., Werner, J.M. (1998). Managers as initiators of trust: an exchange relationship framework for understanding managerial trustworthy behavior, *Academy of Management Review*, Vol. 23, pp. 513-30.
- Yorgun, S. (2005). Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler Ve Alternatif Öneriler, *Çalışma ve Toplum*. s.137-162
- Young, L. ve K. Daniel. (2003). "Affectual trust in the workplace". *Int. J. of Human Resource Management*, 14:1, February, ss.139-155.
- Yıldırım, N., Eriçok, B (2015). Okul Yöneticilerinin Duygusal Zekâ Ve Yönetimsel Yeterlilik Düzeyleri Arasındaki İlişki: Nevşehir İli Örneği, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/11 Summer 2015, p. 567-592 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8461> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Yılmaz, K. (2009). Özel Dershane Öğretmenlerinin Örgütsel Güven Düzeyleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, *Cilt 15*, Sayı 59, s: 471-490

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Kılıç, T. & Aytemiz Seymen, O., (2015). "Dual Trust Concept Over Two Rival Organizations (Workplace- Trade Union); Sample Of Health, Energy And Education Sectors / İkili Güven Kavramının; Birbirine Rakip İki Örgüt (İşyeri-Sendika) Üzerinden İncelenmesi", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8871>, p. 471-482.

ASIRLIK BİR SEVDA ÖYKÜSÜ: “AŞAĞISEYİT KÖYÜ SUDAN KOYUN ATLATMA YARIŞI VE YÖRÜK ŞENLİĞİ”*

*Ayşegül KOYUNCU OKCA***

ÖZET

Türk kültüründe çok çeşitli halk eğlenceleri bulunmaktadır. Bu halk eğlenceleri arasında hayvanların dâhil edildiği birçok etkinlik ve tören de yer alır. Bir oyun aracı olarak kullanılan hayvanlar, eğlence temelli etkinliklerde aslında insan ile olan kuvvetli bağlarını da ortaya koymaktadır. “Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği” asırlardır geleneksel olarak sürdürülmektedir. Bu yarışlarda koyunlar sadece sudan atlatılmakla kalmaz aynı zamanda Yörük yaşam biçimi de canlandırılır. Bir oyun aracı olarak kullanılan hayvanlar, eğlence temelli etkinliklerde aslında insan ile olan kuvvetli bağlarını da ortaya koymaktadır. Daha çok at, eşek, kuş, kedi, köpek, horoz, deve, boğa, koyun gibi evcil hayvanların güç, görünüş, ötüş ve ses özelliklerinden yararlanılarak birçok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerin bazıları günümüzde de halen gerçekleştirilmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada bu yarışın doğmasına kaynaklık eden asırlık bir sevdâ öyküsü anlatılarak Türk kültüründeki yeri ve önemine dikkat çekilmiş, bu öykünün doğurmuş olduğu sudan koyun atlatma yarışı ve Yörük şenliğinin tanıtımı yapılmıştır. Bu çalışmanın gerçekleşmesi için yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli araçlar olan alan araştırması tekniği, yerinde gözlem, kaynak kişi görüşmesi ve literatür taramasından yararlanılmıştır. Bu çalışmanın sağlıklı olarak ortaya çıkması için “Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği” programları 10 yıl süre ile izlenmiş ve her aşaması fotoğraflar ile belgelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Yörük, Denizli, Çal, Aşağıseyit Köyü

* Bu çalışmanın bilimsel bir tabanda ortaya çıkmasında katkıda bulunan Pamukkale Üniversitesi bünyesinde görev yapan Sayın Prof. Dr. Mustafa Arslan, Prof. Dr. Turgut Tok ve Yrd. Doç. Dr. Levent Kurgun’a ve alan araştırması sırasında her türlü desteği sağlayan Aşağıseyit Köyü Muhtarı Cengiz Okdem’e çok teşekkür ederim.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü, El-mek: aysegulkoyuncu@pau.edu.tr, aysegul.koyuncu@hotmail.com

AN AGE-OLD LOVE STORY: “AŞAĞISEYİT VILLAGE SHEEP WATER JUMPING RACE AND NOMAD FESTIVAL”

ABSTRACT

There are a variety of entertainment for people of Turkish culture. These include many activities and entertainment for the ceremony, which includes the animal. Animals used as a gaming device and, in fact fun-based activities they reveal strong ties with the people. “Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race and Nomad Festival” have been traditionally resumed for centuries. At these races sheep not only being jumped from water but also they portray the way of nomad life. Animals used as a gaming device and, in fact reveals strong ties with the people at fun-based activities. Many activities were carried out by utilizing strength, appearance, song and sound features of pets like horses, donkeys, birds, cats, dogs, roosters, camels, bulls and sheep. Some of these activities still continues to perform today.

In this study, by explaining an age-old story of love that weld the birth of this race, attention was drawn to the importance of this race in Turkish culture, sheep water jumping race and nomad festival that gave birth to this story have been promoted. Our management approach to the realization of this study in the light, field research techniques, on-site observation, individual interviews and literature sources which are essential tools in achieving the objective have been used. For revealing this study more healthy, “Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race and Nomad Festival” programs were followed for 10 years and every step is documented with photos.

STRUCTURED ABSTRACT

There are a variety of entertainment for people of Turkish culture. These include many activities and entertainment for the ceremony, which includes the animal. Animals used as a gaming device and, in fact fun-based activities they reveal strong ties with the people. “Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race and Nomad Festival” have been traditionally resumed for centuries. At these races sheep not only being jumped from water but also they portray the way of nomad life. Animals used as a gaming device and, in fact reveals strong ties with the people at fun-based activities. Many activities were carried out by utilizing strength, appearance, song and sound features of pets like horses, donkeys, birds, cats, dogs, roosters, camels, bulls and sheep. Some of these activities still continues to perform today.

In this study, by explaining an age-old story of love that weld the birth of this race, attention was drawn to the importance of this race in Turkish culture, sheep water jumping race and nomad festival that gave birth to this story have been promoted. Our management approach to the realization of this study in the light, field research techniques, on-site observation, individual interviews and literature sources which are essential tools in achieving the objective have been used. For revealing this study more healthy, “Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race

and Nomad Festival” programs were followed for 10 years and every step is documented with photos.

There are a variety of entertainment for people of Turkish culture. These include many activities and entertainment for the ceremony, which includes the animal. Animals used as a gaming device and, in fact fun-based activities they reveal strong ties with the people. “Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race and Nomad Festival” have been traditionally resumed for centuries. At these races sheeps not only being jumped from water but also they portray the way of nomad life. Animals used as a gaming device and, in fact reveals strong ties with the people at fun-based activities. Many activities were carried out by utilizing strength, appearance, song and sound features of pets like horses, donkeys, birds, cats, dogs, roosters, camels, bulls and sheep. Some of these activities still continues to perform today.

In this study, by explaining an age-old story of love that weld the birth of this race, attention was drawn to the importance of this race in Turkish culture, sheep water jumping race and nomad festival that gave birth to this story have been promoted. Our management approach to the realization of this study in the light, field research techniques, on-site observation, individual interviews and literature sources which are essential tools in achieving the objective have been used. For revealing this study more healthy, “Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race and Nomad Festival” programs were followed for 10 years and every step is documented with photos.

Denizli-Çal region has a great importance among Turkish folk culture's dynamics. Race of making sheeps jump over the water which has been held in Aşağıseyit Village for centuries; succeeded to be one of the symbols of either the village or Denizli.

Sheeps have an important place in Turkish Culture History. Sheep figures seen in Central Asia Turkish cairns indicates that sheeps have a specific place and importance in Turkish culture. It's known that khans had sent sheeps to one another as presents. Animal love (sheep love) of Turkish people was used as the indicator of unity and solidarity spirit in society. In a society which acquired benefiting from sheeps's each feature in any area of life as profession; this race explains sheep's place and importance in Turkish culture clearly.

The leader sheep of the herd which is a part of Yuruk tradition and the best friend of shepherd shows its loyalty by not leaving the shepherd and proves its braveness by jumping over the water after him. This leader sheep which trails the herd after it, isn't fed only for the races; when the herd is wanted to be moved from one place to another this leader ship is also used for pull the herd, so the herd's place can be changed easily.

It is necessary to undertake some enterprises to keep the story of Shepherd Mehmet and the race of making sheeps jump over the water which is resourced from the story alive and to provide its transmission from generation to generation. Regarding them as races only is considerably wrong that they give the message of unity and solidarity to the society unwittingly. Attempts to add this traditional entertainment which is worth to see, watch, live in the Unesco's Intangible Cultural

Heritage List and inviting representatives from Unesco to the races are the main efforts made for region's publicity. Especially press members and photographers from different cities follows these races. For making them recognizable in International area, local authorities have important responsibilities. A lot of festivals, wrestles and races are being held all over the world in which animals are tortured and these activities have significant responsibility in those countries' tourism. Torment made to animals attracts lots of people to watch those shows. However race of making sheeps jump over the water arisen by the result of love and loyalty showed for animals is needed to be announced to the world and be used as a tourism element therefore to prove that activities can be arranged by not hurting or killing the animals. In this sense Denizli Governorate, Denizli Municipality, Çal Governorate, Çal Municipality, Village Headman Office of Aşağıseyit, local authorities near the region and non-governmental organisations have serious responsibilities. Necessary settlements need to be supported for transmitting these races which are an extension of Traditional Turkish cultural heritage to next generations.

The main aim of the making sheeps jump race of Aşağıseyit Village is cleaning sheeps and their wool before shearing. This case expanded when it became a ritual and got to today's point. Locals coming together with the occasion of this race on one day of the year, visiting the graves of Kurt Ali and Şehit Gazi who were the founders of Aşağıseyit and Yukarıseyit Villages, sacrificing by praying and offering local foods at the end of the races are indicators of unity and solidarity beyond entertainment.

These races which are watched by approximately five thousand people, actually can be arranged as a show to smaller groups. Greater Menderes River's part situated in Aşağıseyit Village is needed to be transformed to open-air museum for not letting this and suchlike activities be forgotten and for leaving them as legacies to next generations. Not only on one day of the year, during the year when weather conditions are proper and in summer local and foreign tourist groups who come to Pamukkale are needed to be carried to Aşağıseyit Village by making agreements with private tour companies and the transmit of these traditional races through cultures needs to be ensured. Therefore it can be transformed as a new income for the shepherds chosen from shepherds of Aşağıseyit Village, when it is thought on the basis of village, city and country as an alternative result for tourism activities contributes to publicity of the country and keep our culture alive. Just as people don't come back from Spain without watching bull fighting, tourists who come to our country can get to know Turkish culture by watching this and suchlike races and having extraordinary experience.

Keywords: Culture, Nomad, Denizli, Çal, Aşağıseyit Village

Giriş

Hayvancılık, insanoğlu için tarih boyunca en temel uğraş alanlarından biri olmuştur. Etinden, sütünden, yününden, gücünden, sesinden ve daha birçok özelliğinden faydalanılan hayvanlar, insanlar için kimi zaman bir arkadaş, kimi zaman doğumdan ölüme kadarki hayat çizgisinin her alanında kullanılan bir dokuma, kimi zaman da sofrasında karnını doyurduğu bir öğün olmuştur (Gökçe, 2011, s. 228). Tüm bu özelliklerinin yanı sıra insanlar eğlencelerine de hayvanları dâhil etmişler ve onları bir güç göstergesi olarak ya da gurur kaynağı olarak kullanmışlardır.

Türk kültüründe çok çeşitli halk eğlenceleri bulunmaktadır. Bu halk eğlenceleri arasında hayvanların dâhil edildiği birçok etkinlik ve tören de yer alır. Bir oyun aracı olarak kullanılan hayvanlar, eğlence temelli etkinliklerde aslında insan ile olan kuvvetli bağlarını da ortaya koymaktadır. Daha çok at, eşek, kuş, kedi, köpek, horoz, deve, boğa, koyun gibi evcil hayvanların güç, görünüş, ötüş ve ses özelliklerinden yararlanılarak birçok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bu etkinliklerin bazıları günümüzde de halen gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Güç yarışları (at yarışları, cirit, gökbörü), en güzel hayvan yarışmaları (kedi, köpek), en güzel ötüş yarışmaları (kanarya, horoz), güreş yarışmaları (deve, boğa), dövüşler (horoz dövüşleri, köpek dövüşleri) ilk akla gelenler arasında yer almaktadır (Özdemir, 2005, s. 72). Tüm bunların yanı sıra konumuz olan Denizli ili Çal ilçesine bağlı Aşağıseyit Köyü’nde gerçekleştirilen “Sudan Koyun Atlatma Yarışları” da Türk kültüründeki halk eğlenceleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu tür etkinlikler, eğlencenin yanı sıra aynı zamanda çoban kültürünün de bir uzantısı olarak, bereket ve hasadı konu alan etkinlikler olarak da değerlendirilmektedir. Bu ve benzeri yarışlar birçok efsaneye konu olmuş ya da efsanelerin doğmasına vesile olmuştur. Ancak işin gerçeğinde yaz boyunca yayla ve otlaklarda serbest bir şekilde dolaşan koyunların, kirlenen yünlerinin eylül kırkımı¹ öncesinde temizlenmesi için, nehre sokulması ve bunun da bir şenliğe dönüşmesi Türk kültürü gibi zengin bir kültürel birikime sahip olan bir toplum için oldukça normaldir.

Bu çalışmada asırlık bir sevda öyküsü anlatılarak Türk kültüründeki yeri ve önemine dikkat çekilmiş, bu öykünün doğurmuş olduğu sudan koyun atlatma yarışı ve Yörük şenliğinin tanıtımı yapılmıştır. Bu çalışmanın gerçekleşmesi için yöntem anlayışımız ışığında amaca ulaşmada gerekli araçlar olan alan araştırması tekniği, yerinde gözlem, kaynak kişi görüşmesi ve literatür taramasından yararlanılmıştır. Bu çalışmanın sağlıklı olarak ortaya çıkması için “Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği” programları 10 yıl süre ile izlenmiş ve her aşaması fotoğraflar ile belgelenmiştir.

Türk Kültüründe Koyun

Koyun, Türklerin ekonomi anlayışının ve iktisadi hayatının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Yaylak ve kışlak arasında geçen bir yaşam biçiminin asıl sebebi, hayvanlarına verimli otlaklar bulmaktır. Bu yüzden Orta Asya kurganlarından çıkan buluntularda sıklıkla koyun figürüne rastlanmaktadır.

¹ Anadolu’nun çeşitli yerleşim yerlerinde kırkımdan sonra elde edilen temizlenmemiş liflere “yapağı”, yıkanıp temizlendikten sonraki haline “yün” adı verilmektedir. Batı Anadolu’daki diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi Aşağıseyit Köyü’nde de ilkbahar kırkımdan elde edilen liflere “yapağı”, sonbahar kırkımı ile elde edilen liflere ise “hakiki yün” adı verilir. Yapağı adı verilen liflerin kırkımı havaların ısınmaya başlaması ile birlikte Mayıs ayı sonunda veya Haziran ayı başında yapılır. Hakiki yün adı verilen liflerin kırkım işlemi ise Eylül ayında yapılır. **Ayrıntılı bilgi için bkz.** Ayşegül Koyuncu, *Belenbaşı Köyü (Buca-İzmir) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir, 2011, s. 45.

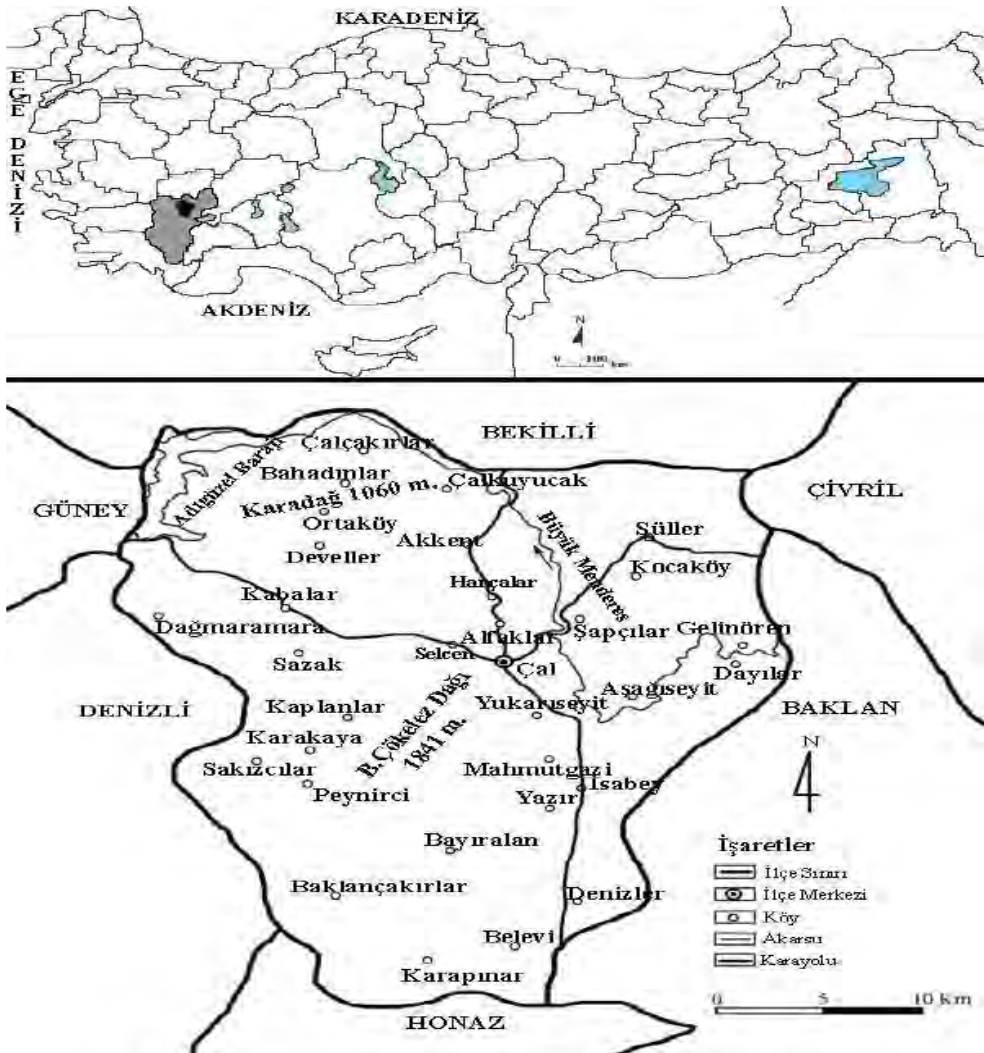
Türk kültür tarihinde koyun ve atın en önemli hayvanlar arasında yer aldığını, gerek arkeolojik kazılardan gerekse tarihi kaynaklardan açıkça görmekteyiz. Türklerin tarih boyunca kullandıkları takvimler arasında yer alan 12 hayvanlı Türk takvimine göre, 8. yıl koyun yılıdır. Koyun yılı bereketi, hakkı, huzuru, bolluğu ifade etmektedir. Günümüzde halen Anadolu'nun çeşitli yörelerinde koyunculuk ile ilgili ay ve mevsim adlandırmaları yapılmaktadır. Örneğin; kuzulama mevsimine “kuzu ayı”, koç katımı mevsimine “koç ayı” denilmektedir. “Koçtur kıştır, döldür yazdır” deyiminde ise kış ve yaz mevsiminin başlayacağı, koç katımı ve kuzulama mevsimi ile ifade edildiğini görmekteyiz.

Türklerin kurmuş olduğu devlet, boy ve oymakların bazılarında koyun adlarının kullanılmasının nedeni, Türk topluluklarının sosyo-ekonomik yaşam biçimleri içerisinde koyun yetiştiriciliğinin ön planda olmasıdır. Bu devletlerden birisi, adını Morkaraman'dan alan “Karakoyunlular Devleti” dir. Bir diğeri ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde egemen olmuş “Akkoyunlu Devleti” dir (Turgut Tok 30.04.2015 tarihli görüşme, Levent Kurgun 30.04.2015 tarihli görüşme).

Koyun; eti, sütü, peyniri ve yoğurdu ile Türk mutfağında özel bir yere sahip olmakla birlikte, yününden, derisinden, boynuz ve kemiklerinden de birçok giyim-kuşam ve ev eşyası yapılabilen bir hayvandır. Çobanların ifadelerine göre, koyunun sadece eti, sütü, derisi, yünü değil aynı zamanda gübresi de iyi bir kazanç kaynağıdır.

Aşağıseyit Köyü ve Coğrafyası

Ege Bölgesi'nin önemli bir sanayi, tarım ve kültür şehri olan Denizli, kendisine bağlı belli başlı ilçeleri ile ünlüdür. Denizli'nin kuzey sınırlarındaki en eski ve ünlü ilçelerinden birisi de Çal İlçesidir. Kuzeyinde Bekilli, güneyinde Honaz, batısında Güney ve Denizli Merkez İlçesi, doğusunda Çivril ve Baklan İlçeleri bulunmaktadır (Kadioğlu, 2008, s. 143). Bu köklü ilçeye bağlı olan Bekilli ve Baklan nahiyelerinin ilçe olması ile biraz küçülen Çal İlçesi, tarihsel ve kültürel öneminden hiçbir şey kaybetmemiştir. Halen ilçe merkezi hariç, sekiz kasaba ve yirmi üç köyden oluşan Çal İlçesi, Denizli İlinin en özgün ilçelerinden birisi konumundadır (Ekici, 2007, s. 474).

Harita 1: Çal İlçesi Lokasyon Haritası (Kadıoğlu, 2008, s. 144)

Ortalama 850 metre yükseklikteki bir yayla üzerinde bulunan Çal İlçesinin tarıma elverişli alanlarında genellikle bağcılık, dağlık alanlarında ise hayvancılıkla uğraşılmaktadır. Yörede ormancılık da diğer bir geçim kaynağıdır. Çal İlçesi dalgalı bir arazi yapısına sahip olması açısından koyun yetiştiriciliğine oldukça elverişlidir. İlçenin en önemli geçim kaynakları arasında koyun yetiştiriciliği ilk sıraları almaktadır. “Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği”nin yapıldığı coğrafya genel olarak Yukarı Menderes havzası içerisinde kalmaktadır. Bu coğrafyanın koyun yetiştiriciliğine çok elverişli olması “Allah bu coğrafyayı koyun yetiştirilsin diye yaratmış” sözleri ile vurgulanmaktadır (Turgut Tok 30.04.2015 tarihli görüşme, Levent Kurgun 30.04.2015 tarihli görüşme).

Tarihte merkezi Demirci Köyü olan Çal yöresi, adını bulunduğu bölgenin coğrafi konumu itibarı ile almıştır. Çal, Türkçe’de yüksek yer anlamında kullanılan bir kelimedir ve bu anlamı ile yöreye ad olmuştur. Çal kelimesi Anadolu’nun birçok yerinde ve Anadolu dışındaki Türk coğrafyasında da yer adı ve coğrafi terim olarak kullanılmaktadır. Çal yöresi, Oğuz Türkleri tarafından XI. yüzyıl başlarından itibaren yurt tutulmaya başlanmıştır. Yöreyi Mahmut Bey (Mahmut Gazi), İsa Bey, Hüsametdin Bey, İlyas Bey, Seyit Bey gibi uç Oğuz beyleri fethetmiştir (Turgut Tok 30.04.2015 tarihli görüşme, Levent Kurgun 30.04.2015 tarihli görüşme).

1176 Kumdanlı (Miryakefalon) Savaşı'ndan sonra yöreye Oğuz'un Yazır, Kayı, Beydili (Beğdili), Avşar (Afşar), İğdir, Kınık, Döğür (Döver), Peçenek, Yıva (Yuva), Bayat, Çavuldur (Çavundur, Çandır, Çavdır, Çavdur), Yüreğir (Üregir), Eymir (Eymür), Salur gibi boyları ve bu boylara bağlı Karamanlı, Çakırlar, Bahadınlar (Bahaeddinler), Kuyucak, Sülüler, Elvanlı, Kabalar, Hançalar, Alifakihler, Cabarlar, Şapçılar, Dayılar, İcikler, Çatalobalılar, Kaçarlar, Horzumlar, Sakızcılar, Toklar, Peynirciler, Sindeller, Kaplanlar, Demirciler, Köseliler, Seyitler, İkizli, Sarikeçililer, Saritekeliler, Karalar, Hadımlar, Meller (Deliler), Büberler, İnallı (Eyneli) gibi oymaklar yerleşmiştir (Turgut Tok 30.04.2015 tarihli görüşme, Levent Kurgun 30.04.2015 tarihli görüşme). 1402'de Timur'un Anadolu seferi sonrasında yöreye ikinci Oğuz göçü gerçekleşmiş ve bölge tamamen Türkleşmiştir. Çal yöresi, Türk fethinden sonra Selçuklu, Germiyanlı, İlhanlı ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti sonucunda yöreye 1700'lü yılların başlarında Danişmendli Türkmenlerin yerleştirilmesi, bölgede bugünkü Oğuz yerleşimini şekillendirmiştir².

Yörenin merkezi durumundaki Demirci Köyü, 1862 yılında Çal adı ile ilçe merkezi durumuna gelmiş, 1923 yılında Denizli İline bağlanmıştır. 20. yüzyılın başlarında bucak merkezi olarak Çal İlçesi'ne bağlanan Bekilli, 1988 yılında teşkilatlanmasını tamamlayarak ilçe merkezi durumuna gelmiştir. Baklan da aynı tarihte Çal İlçesi'nden koparak bir diğer ilçe merkezi olmuştur. Bu yüzden konumuz sadece Çal ve yöresini değil aynı zamanda Baklan ve Bekilli yörelerini de içine almaktadır.

Çal İlçesine bağlı bir nahiye iken 1990 yılında ilçe haline getirilen Baklan İlçesinin kesin bir tarih olmasa da 1200'lü yıllarda Anadolu Selçuklu Devleti zamanında kurulduğu tahmin edilmektedir. 950 metre yükseklikte olan ilçe kendi adı ile anılan ve yaklaşık 92000 hektarlık bir alanı kaplayan ovanın doğu kenarına kurulmuştur. Afyonkarahisar İli ile Çal, Bozkurt ve Çivril İlçeleri'ne komşudur. 1211 ile 1243 yılları arasında yerleşmelerin olduğuna dair iddiaların bulunduğu Bekilli İlçesi'nin ortalama yüksekliği 850 metredir. Güneyinde Çal, batısında Güney, doğusunda Çivril İlçesi ve kuzeyinde Uşak İli bulunan ilçe, engebeli bir arazi üzerindedir.

Aşağıseyit Köyü Çal İlçesine bağlı 335 nüfuslu küçük bir köyüdür. Köyün ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Köyün kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, köyün kuruluşu ile ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, Ali Gazi adında bir kişi köyü kurmuş, diğer bir rivayete göre ise adı Seyit olan 2 amcaoğlu gelerek biri günümüzde Aşağıseyit Köyü olarak bilinen yere diğeri ise Yukarıseyit Köyü olarak bilinen yere yerleşmiş ve bu köylerde kalarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Mahmut Gazi Köyü'nün alt kısmında bulunan eski mezarlıkta Aşağıseyit Köyü'nde yaşayan kişilerin atalarının mezarları olduğu yeni edinilen bilgiler arasındadır (Cengiz Okdem 23.08.2015 tarihli görüşme).

İsabeyoğulları ile anlaşamayan ve Danişment Türkmenleri soyundan olan atalarının 300 yıl önce bu topraklara geldiği ve dışlandıkları da bilinmektedir. Dışlanan atalarının, köyün şu andaki yerine yaklaşık 250 yıl önce geldiği iddia edilmektedir. Aşağıseyit Köyü'nde yaşayan kişiler kendi genlerinin Danişment Türkmenleri'nden gelme olasılığının büyük olduğuna inanmaktadır. Erzurum'dan Hatay Ovası'na inen atalarının, yerleşik hayata uyum sağlayamadıkları için Toros Dağları'nı aşarak önce Honaz'a, oradan da köyün şu anki yerine geldikleri düşünülmektedir. Yakın akrabalarının ise Eskişehir Seyitgazi İlçesinin, Sivas'ın, Adana'nın ve Denizli'nin (Honaz,

² **Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.** Ali Rıza Yalman (Yalkın), *Cenupta Türkmen Oymakları-I, II* (Hazırlayan: Sabahat Emir), KBY, Ankara, 1977., Bahaeddin Ögel, *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, 1984., Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987., Tuncer Baykara, *Denizli Tarihi-II*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1969., Tuncer Gülensoy, "Orta Asya'daki Türk Yer Adlarının Anadolu'daki İzleri", *Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi, Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı (Tebliğler)*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1995.

Dedeköy-Baklan ve Çivril) bazı bölgelerinde Danişment kültürü ile yaşadıkları tahmin edilmektedir. Çanakkale Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda köydeki yetişkin erkeklerin büyük bölümünün ölmesi akraba bağlarını kopartmıştır. Araya giren mesafe ve zaman git gide artmıştır (Turgut Tok 30.04.2015 tarihli görüşme, Levent Kurgun 30.04.2015 tarihli görüşme).

Asırlık Bir Sevda Öyküsü

Sudan koyun atlatma yarışlarının başlangıcını, 1698 yılında çıkarılan zorunlu iskânla ilgili fermanın sonucu olarak, Dânişmendli Türkmenleri'nin yöreye yerleştirilmesine kadar götürmek mümkündür. 1701 yılında Hanbad (Çardak Ovası), Çölabad (Dinar-Dazkırı Bölgesi) ve Baklan Ovası'na Danişmendli Türkmenleri'nin Gölegir, Sermayeli, Kaşıkçı, Büyük Süleymanlı, Küçük Süleymanlı, Sindel, Civanşir, Harbendeli (Harmandalı) oymakları yerleşmiştir. Sindel Oymağı, Baklan Ovası'nın güney ucunda iskân edilmiştir. Hayvancılıkla geçinen Sindel Oymağı, coğrafi şartların uygun olmaması sebebi ile kısa bir süre sonra yaklaşık olarak 8 km kuzeye, bugünkü Aşağıseyit ve Yukarıseyit Köylerinin bulunduğu yere taşınmışlardır. Bu köyler, Büyük Menderes Nehri'nin kenarında bulunmaktadır (Turgut Tok 30.04.2015 tarihli görüşme, Levent Kurgun 30.04.2015 tarihli görüşme).

Aşağıseyit Köylülerinin ataları koyun karşılığında yaylalarını verdikleri ve tarımcılıkla uğraşmaya başladıkları günden bugüne kadar koyunu kutsal bir hayvan olarak korumuşlar ve yaşamlarının içinde önemli bir yer edinmesini sağlamışlardır. Sudan koyun atlatma yarışlarının asırlardır sürmesinin bir nedeni olarak da bu koyun sevdası gösterilmektedir.

“Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışları” asırlardır geleneksel olarak sürdürülmektedir. Bu yarışlarda sadece koyunlar sudan atlatılmakla kalmaz aynı zamanda Yörük yaşam biçimi de canlandırılır. Bu yüzden bu etkinliğin adına “Yörük Şenliği” de eklenmiştir. Koyunun sudan atlatılması esnasında çobanlar, koyunlarının sadakatini ve sevgisini ispatlamaya çalışırlar. Bu şenlik hem ölümsüz bir aşkı anma töreni hem de sağlıklı hayvanlar yetiştirmenin gurur göstergesidir.

Yörede iki farklı rivayete inanılmaktadır. Birinci rivayete göre, bir ağa kızına âşık olan Karakoyunlu aşiretinden Mehmet isminde bir çoban vardır. Bu çoban Çal yöresine yerleşen Oğuz beylerinin birinin büyük koyun sürüsünü dağlarda, ovalarda otlatan ve yörede çok sevilen bir çobandır. Çoban Mehmet ile bu beyin kızı olan Zeynep birbirlerine âşık olur. Ancak, Bey'den kızını isteyen çoban Mehmet umduğunu bulamaz. Bey, kızı Zeynep'i çoban Mehmet'e vermez. Çoban Mehmet'in ısrarlarına dayanamayan ve kızını da vermek istemeyen Bey, çoban Mehmet'e tek bir şartla kızını vereceğini söyler. “Eğer koyunları 3 gün boyunca sadece tuz ile besleyip 3. günün sonunda Büyük Menderes Nehri'nden su içirmeden karşıya geçirirsen kızımı sana vereceğim” der. Çoban Mehmet'in sevdiği kıza kavuşması için başka çare kalmamıştır, bu yüzden Bey'in şartını kabul eder. Çoban Mehmet koyunlarını 3 gün boyunca tuz ile besler, tek umudu ise sürünün lideri olan kara koyundadır. Kara koyunun kulağına her gün sabah-akşam fısıldayarak yalvarır. “Benim için, aşkım için su içme. Ben ne dersem onu yap. Ben suya atlayınca arkamdan sen de atla, ancak su içmeden karşıya geçmen şart” der. Çoban Mehmet kara koyunu, allı-morlu renklere boyar ki diğer koyunlardan ayırt edilebilsin. Her gün elleri ile kara koyunu besler, yanından hiç ayırmaz. Bu yüzden sürünün lideri olan bu allı-morlu renklere boyanarak süslenen koyunlara “el koyunu” adı verilmiştir.

Çoban Mehmet 3. günün sonunda koyunları Büyük Menderes Nehri'nden su içirtmeden karşı tarafa geçirir. Çoban Mehmet, Bey'inin şartını yerine getirmiştir. Ancak Bey sözünde durmaz ve kızını gene de çoban Mehmet'e vermez. Su içmeden karşı tarafa geçen koyunların hepsi susuzluktan ölecek telef olurlar. Bey kızı Zeynep aşkıdan hasta olup yataklara düştüğü için çoban Mehmet o yöreden kovulur. Çoban Mehmet'in kovulması ile birlikte Bey kızı Zeynep amansız bir

hastalığın pençesinden kurtulamaz ve ölür. Bunu duyan çoban Mehmet ise mecnun gibi ömrünü dağlarda koyunlarına kaval çalarak geçirir (Kara, 2012, s. 49-50). Bu aşk öyküsünün hatırasını yaşatmak için ise Aşağıseyit Köyü ve çevre köylerdeki çobanlar, her yıl Ağustos ayının sonlarında kendi aralarında bir yarış düzenleyerek çoban Mehmet'in büyük aşkına saygılarını gösterirler.

İkinci rivayete göre elinde kavalı ile her gün sürüsünü otlatan bir Yörük çobanı ile oymak beyinin kızı arasında bir sevgi bağı vardır. Yörük çobanı oymak beyinin kızını kendisine vermeyeceğini bilir. Bu yüzden sevdasını içinde besler ancak kavalını konuşturur. Çoban sustukça kavalından çıkan ses o kadar büyüleyici bir hal alır ki, oymak beyinin kızı adeta bu sese sevdalanır. Zaman geçtikçe de Yörük çobanı ile oymak beyinin kızı kavalın sesi ile anlaşmaya başlar. Bu durumun farkına varan köylüler bu sevdanın kavuşma ile sonuçlanmayacağını düşünüp çok üzülürler ve oymak beyini bu durumdan haberdar ederler. Oymak beyi aslında çobanı sevmektedir ancak kızını mutlu edemeyeceğini düşündüğü için bu sevgiye karşı çıkmaktadır. Oymak Beyi kızının bu sevgiden vazgeçmesi için çözüm aramaya başlar.

Günlerden bir gün, çobanın sürüsü dağda hırsızların saldırısına uğrar. Hırsızlar çobanı etkisiz hale getirmek için ellerini ve ayaklarını bağlarlar. Sürüyü çalıp götürmek isteyen hırsızlar sürüyü hareket dahi ettiremez. Hırsızlar bu durumun nedenini çobana sorduklarında ilginç bir cevap ile karşılaşılır. “Benim sürüm benim kavalımın sesi ile hareket eder, ellerimi çözerseniz onlara kaval çalarım” diyerek hırsızları ellerini çözmeye ikna eder. Elleri çözülen çoban kavalı ile yanık yanık çaldığında bu sestten oymak beyinin kızı yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunu anlar. Babasına bu durumu anlatır ve tüm köye haber salınarak çobanı kurtarmaya giderler. Sürünün başına bir iş gelmeden hem sürü hem de çoban kurtulur. Sürünün çobanın kaval sesini duymadan hareket etmemiş olması oymak beyini, oymak beyinin kızının kavalın sesinden yolunda gitmeyen bir şeylerin olduğunu anlaması da köylüleri çok etkiler. Çobanın tüm köy halkı tarafından takdir görmesi oymak beyini de yumuşatmıştır ve çobandan kızına olan sevgisini ispatlamasını ister. Bu ispatlama işleminde çoban gene koyunları ile bir sınava tabi tutulmuştur. Çoban sevgisini ispatlamak için oymak beyinin söyleyeceği her şarta hazırdır. Oymak beyi çobandan sürüsüne üç gün boyunca hiç su içirmeden tuz yalatmasını ve sonrasında da Büyük Menderes Nehri'nden tek damla su içirmeden karşıya geçirmesini ister. Çoban, başka çaresi olmadığı için bu şartı kabul eder.

Çobanın en büyük korkusu ise kara koyunun toy olmasıdır. Çoban, Bey'in isteğini yerine getirir ve sürüye üç gün boyunca su vermeden tuz yalatır. Üçüncü günün sonunda dağdan indirdiği sürüyü Büyük Menderes Nehri'nin kıyısına getirir. Koyunlar susuzluğun verdiği heyecanla nehre doğru koşarken çoban kavalını çalmaya başlar ve tüm sürü olduğu yerde kalakalır. Ancak kara koyun çobanın da korktuğu gibi kaval sesine aldırmandan suya doğru koşmaya devam eder. Daha sonra çoban kavalını daha da yanık çalmaya başlar, kara koyun tam nehrinden su içmek üzere iken nehrin kıyısında durur ve bir çobana bir de suya bakar. Kara koyun, kavalın sesinden o kadar çok etkilenmiştir ki su içmeden sürünün yanına geri döner. Daha sonra sürü ile beraber çobanın kaval sesi eşliğinde Büyük Menderes Nehri'nden su içmeden karşıya geçerler. Böylesine zorlu bir sınava geçen çobana, oymak beyi verdiği sözü tutarak kızını verir (İsmail Kara, 14.03.2015 tarihli görüşme).

Rivayetlere göre o günden bugüne Aşağıseyit Köyü'nde çobanlar hem çobanın ölümsüz aşkına saygı için hem de çobanlık mesleğinin şanı için sudan koyun atlatma yarışı düzenlemektedir. Anadolu'nun en eski geleneklerinden birisi olan sudan koyun atlatma yarışı başlangıçta 3-5 çobanın bir araya gelerek, kendi aralarında bahse girmeleri ile düzenledikleri küçük çaplı bir eğlence iken (Bkz. Fotoğraf: 1-2-3) bu yarışlara yerel yönetimlerin, birliklerin, odaların, derneklerin ve Pamukkale Üniversitesinin sahip çıkması ile günümüzdeki durumunu almıştır ve adını uluslararası düzeyde duyurmayı başarmıştır.

Fotoğraf 1-2-3: 1980'li Yılların Başlarında Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği (İbrahim Yüksel Arşivi)

Sudan Koyun Geçirme Yarışı ve Yörük Şenliği

“Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği”nin hazırlıkları günler öncesinden başlamaktadır. Öncelikle köyün ileri gelen çobanları (yaşlı ve tecrübeli) bu etkinliğin hangi tarihte olacağını belirlemek üzere toplanırlar. Genellikle ağustos ayının son hafta sonuna denk getirilen bu etkinlik bazı durumlarda (aynı tarihe bayram denk gelmesi durumunda) bir hafta öncesinde ya da sonrasında düzenlenmektedir. Bu toplantıda çobanlar arasında görev dağılımı yapılır. İlk iş etkinliğin tarihinin ilan edilmesi ve duyurulması işidir. Bu aşamada eskiden tellallar kullanılırken daha sonra ilan, afiş ve davetiye yolu ile duyurulma işlemi gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise bunlara ilaveten son 3 yıldır çoban ve koyunlarının özellikle Denizli kent merkezinde yürüyüş yaparak duyuru yapmaları daha etkili bir teknik olarak kullanılmaktadır. Bayramyeri merkezinde toplanan çobanlar, el koyunları ve çoban köpeklerini meraklı bakışların arasında Delikli Çınar Caddesinden yürüterek Denizli Büyük Şehir Belediyesinin önüne kadar getirirler ve burada bir basın toplantısı düzenleyerek “Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği”ne tüm halkı davet ederler. Hatta Denizli merkezinde bulunan küçük süs havuzlarında koyun atlatma denemeleri yapılarak Denizlililere küçük bir gösteri yapılmaktadır (Bkz. Fotoğraf: 4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15). Ayrıca yarışlara katılmaları için kış aylarında Datça’da hayvanlarını besleyen, yaz aylarında ise Denizli Çökelez Dağı Yüglük Yaylası’na göçen Sarıkeçili ve Erkekli Yörükleri’ne de haber verilir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Fotoğraf 4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15: Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği'nin Denizli'deki Tanıtımından Görüntüler

Bu yarışlara katılacak olan çobanlar el koyunlarını bir yıl öncesinden ya da daha kuzu iken seçmeye başlarlar ve bu doğrultuda eğitim vererek beslerler. El koyunu olacak nitelikleri taşıyan kuzu çobanın peşinden hiç ayrılmaz, sürekli onunla birlikte hareket eder. Bu özellikteki kuzuları el koyunu olarak yetiştiren çobanlar ise bunların satışından da güzel bir gelir elde ederler. Ancak çobanlar kendileri yarışlara katılacak ise o nitelikteki kuzuyu satmadığı gibi “benim el koyunu olacak kuzuya şu kadar çok para verdiler ama ben vermedim” diyerek sohbetlerinde övünerek bahsederler.

Çobanların maharetini, koyunların cesaretini gösteren bu yarış aynı zamanda çobanlık kültürünün bir uzantısıdır. El koyunu yıl boyunca çoban ile birlikte bir yaşam sürer. Çoban el koyununu eli ile besler ve diğer koyunlardan farklı olarak, fındık, fıstık, çavdar, şeker gibi besinler vererek sürekli peşinden gelmesini sağlar. El koyununun en önemli özelliği, sürüyü çobanın isteği doğrultusunda yönlendirmesidir. Bu yüzden sadece yarışlar için değil aynı zamanda sürüyü bir yerden başka bir yere taşımak için de el koyunu kullanılmaktadır.

Yarışmadan bir gün önce çobanın en yakın arkadaşı olan el koyunu çeşitli şekiller verilerek kırkılır ve sarı, kırmızı, mavi, pembe, mor renklerde boyanır, boncuklar, çanlar takılarak süslenir ve yarışlara hazır hale getirilir. Aynı zamanda görsel bir şova dönüşen yarışlarda el koyunları sürüdeki diğer koyunlardan oldukça farklıdır. Daha bakımlı ve gösterişli olan el koyunu renklendirilip süslendiğinde (Bkz. Fotoğraf: 16-17-18-19-20) adeta bir gelin edası ile davranmaya başlar. Daha sonra köy meydanında gezdirilen el koyunu artık yarışa hazır olduğunu ilan eder gibi rakiplerine meydan okur.

Fotoğraf 16-17-18-19-20: El Koyunlarının Boyanıp Süslenmesi

Çobanlar kendi hazırlıklarını yaparken yerel yönetimler de diğer taraftan tören alanını yarışlar için hazır ederler. Yerel olarak düzenlenmesine rağmen her yıl izleyici sayısında ciddi bir artış olan yarışlar için yapılan hazırlıklar arasında hakem heyetinin oturacağı yer, seyircilerin yarışları daha net izleyebilmeleri için platformlar, tören esnasında satış yapacak olan esnafın kullanacağı yerlerin hepsi günler öncesinden belirlenir. Ayrıca Yörüklüğün simgesi olan kara çadırlar kurulur (Bkz. Fotoğraf: 21-22-23-24). Yarışlar için hazır olan el koyunlarının bazıları Büyük Menderes Nehri'ne getirilir ve yarış öncesi bir prova gerçekleştirilir. Acaba el koyunu suya atlayacak mı-atlamayacak mı? diye denemeler yapılır.

Fotoğraf 21-22-23-24: Yarışlar İçin Çevre Düzenlemesi

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Geçmişte yarışlardan bir gün önce köyün gençleri tarafından yarışı izlemeye gelen protokol üyelerine ikram edilmek üzere pişirilecek geleneksel bir yemek olan keşkek için keşkeklik buğdaylar davul zurna eşliğinde dövülürdü. Dövülen buğdaylar genç kızlar tarafından ayıklanır ve ertesi gün pişirilerek ikram edilirdi. Ancak günümüzde bu yemek değirmenlerde öğütülen buğdaylar ile yapıldığı için bu gelenek ortadan kalkmıştır. Geçmişte bu yarışlar sadece Aşağıseyit Köyünde değil aynı zamanda Yukarıseyit Köyü, Hañçalar Kasabası, Baklan İlçesi ve bölge köylerinde de yapılmaktaydı (Turgut Tok, 30.04.2015 tarihli görüşme).

Yarışlara olan talebin artması ile Cumartesi ve Pazar günü olarak gerçekleştirilmeye başlanan Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği'nde özellikle yerel sanatçılar sahne almakta ve yöre halkı hasat mevsimini eğlenceli bir şekilde geçirmektedir. Törenlere, civar yerleşim yerlerindeki çobanların da katılması aslında bu etkinliğin sadece Aşağıseyit Köyü'ne ait olmadığını aynı zamanda o coğrafyanın da bir kültürel etkinliği olduğunu bir kanıttır. Çal, Bekilli, Baklan, Çivril, Karahallı (Uşak), Güney İlçeleri ve bu ilçelere bağlı köylerden çok sayıda sürü sahipleri yarışları katılımcı ve seyirci olarak oldukça yakından takip etmektedir.

"Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği" Aşağıseyit Köyü'nün yaklaşık 1 km doğusunda yer alan Büyük Menderes Nehri'nin "çevrik" adı verilen bölümünde gerçekleştirilmektedir. Yarışlar Aşağıseyit Köyü sınırları içerisinde bulunan Aşağıseyit ve Yukarıseyit Köylerinin kurucusu olan Kurt Ali ve Şehit Gazi'nin mezarlarının ziyaret edilmesi ile başlar, dualar okunarak kurbanlar kesilir. El koyunları öncülüğünde toplanmaya başlayan sürüler ve çobanlar sabahın erken saatlerinde Büyük Menderes Nehri etrafına toplanırlar. Saat 09: 00 ile 09: 30 arasında başlayan yarışlar hiç ara vermeden saat 15: 00'a kadar sürer.

Sabah yarışlar başlamadan önce temsili Yörük göçü gerçekleştirilir. Her yıl yarışlarda bir "İlbey" seçilir. Bu İlbey deve sırtında ya da at sırtında temsili Yörük göçünü başlatır (Bkz. Fotoğraf: 25). Boyunlarına dastar (sarı renkli bir örtü) adı verilen ve Yörüklüğün simgesi olarak kabul edilen bir çeşit poşu bağlayan yerel yöneticiler de göç katarında bulunan at, eşek ve develere binerek çoban köpekleri ve koyun sürüleri ile birlikte çan ve kaval sesleri ile Büyük Menderes Nehri etrafında gezerler. Yörük katarındaki kişilerin izleyicileri selamlamasının ardından temsili Yörük göçü biter ve yarışlar başlar. Her yılki yarışlarda değişmekle birlikte yaklaşık olarak 30 ile 50 yarışçı yarışmaya kaydolmaktadır. Bazı çobanlar farklı el koyunları ve sürüler ile iki hatta üç defa yarışa katılmaktadır. Yaklaşık olarak beş bin kişi bu yarışları izlemeye gelmektedir.

Fotoğraf 25: At Sırtında Gezen İlbey

Neticede bir eğlence olmasına rağmen yarışma olarak varlığını sürdüren sultan koyun atlatma etkinliğinin güvenilir bir şekilde gerçekleşmesi ve sağlıklı bir sonuca ulaşması oldukça önemlidir. Bu yüzden yarışa katılan bölgeler de göz önünde tutularak herkesin itimat ettiği ve tecrübeli çobanlardan, tek sayıdan (5 ya da 7 kişilik), bir hakem heyeti oluşturulur. Son yıllarda hakem heyeti arasına yerel yönetimlerden, birliklerden, odalardan, derneklerden ya da üniversiteden bir temsilci dâhil edilmektedir. Hakem heyeti yarışlardan önce yarışmacıların sırasını belirlemek için bir kura sistemi hazırlar ve çobanlar kendi çektikleri kura ile kaçınıcı sırada yarışacaklarını belirlerler.

Yarışma günü erkenden yarış alanına gelen çoban ve koyun sürüleri kendilerine bir ağaç gölgesi ya da koyunları tören alanına taşıdıkları traktörlerin römorkları altında gölge bir yer bulurlar. Son yıllarda tören alanının düzenlenmesinde bir takım değişiklikler yapıldığı için çitler ile çevrilmiş özel alanlar da koyunların beklemesi için düzenlenmiştir. Ayrıca bu alanlarda yarışlara katılmasa da el koyunları gibi boyanıp süslenen keçiler de yer almaktadır (Bkz. Fotoğraf: 26-27-28-29). Çobanlar yarışta sıranın kendilerine gelmesini koyunlarının yanında bu alanlarda beklerler. Çoban eşleri ve anneleri de buralarda yedek çoban kıyafetleri ile beklerler ki Büyük Menderes Nehrinin soğuk suyuna girip çıkan çobanların üzerlerini değiştirmeye yardımcı olurlar.

Fotoğraf 26-27-28-29: Yarış İçin Sırasını Bekleyen Koyunlar ve El Koyunu Gibi Boyanıp Süslenen Keçi

Çobanlar yarışlar için sadece el koyunlarını süsleyip hazırlamakla kalmaz aynı zamanda kendileri de özel olarak giyinip hazırlanırlar. Çobanlığın simgesi olan azık torbalarını sırtlarına takarlar, boyunlarına ve kafalarına dastar bağlayarak ayaklarına çizmelerini giyerler (Bkz. Fotoğraf: 30-31-32-33-34-35). Aşağıseyit Köyü'ndeki kadınların marifetlerini gösterdiği azık torbaları³ başka bir çalışmaya konu olacak derecede zengin bir motif ve desen birikimine sahiptir.

³ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Ayşegül Koyuncu Okca, "Geleneksel Dokuma Örneklerinden Azık Torbaları-The Examples of Traditional Weavings: Food (Azık) Bags", VI. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri (Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimari, Bilim, Tarih, Edebiyat, Sanat ve Folklor)-VI. International Turkic Culture, Art And Cultural Heritage Symposium/Art Activity (Archaeology, History of Art, Architecture, Science, History, Literature, Art and Folklore) (17-21 Eylül/September 2012 Milano/İtalya), Anka Basım Yayın Ltd. Şti., b.y.y.y., s. 171-176.

Fotoğraf 30-31-32-33-34-35: Çobanlar ve Azık Torbaları

Yarışmanın başlaması ile tüm izleyiciler pür dikkat çobanı, çobanın ardından el koyunu ve sürünün gelişini seyretmeye başlarlar. Biraz tepelik olan alandan koşturarak gelen çoban aynı

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

zamanda kendince bir takım işaretler yaparak ve sesler çıkartarak el koyunu ve sürüyü çağırır. Sürünün arkasından çobanın arkadaşları da sürünün daha hızlı koşarak nehre girmesine yardımcı olmak için sürüyü kovalarlar ancak bu kişilerin koyunlara elle müdahale etmesi kesinlikle yasaktır. Bazen ellerindeki çubukları yere vurarak koyunları korkutup koşmalarını sağlarlar (Bkz. Fotoğraf: 36-37).

Fotoğraf 36-37: Yarışların Başlangıç Noktasından Koyunların Sürülmesi

Bazı çobanlar çok hızlı bir şekilde koşarlar bu yüzden el koyunu ve sürü geride kalır. Çoban ile aralarında gereğinden fazla mesafe kalan koyunlar genelde suya atlamazlar ya da koşarak geldikleri Büyük Menderesin kenarında aniden durarak beklemeye başlarlar. Bazen bu bekleyiş süresi uzar ve buz gibi suya girmiş bulunan çoban arkasından el koyunu ve sürünün atlayıp atlamadıklarını merak eder. Bu bekleyiş çok fazla sürmez çünkü çoban arkasına bakmamak için kendini zor tutar. Çünkü çoban geri dönüp baktığında koyunlar geri kaçarlar. Bu yüzden çoban suya atladıktan sonra seyirciler “arkana bakma, dönme arkana” diyerek çobanı uyarırlar. Eğer belli bir süre bekledikten sonra el koyunu ve sürü suya atlamazsa hakemler tarafından anons yapılır ve çobana sürüsünü geri çekmesi söylenir.

Çoban büyük bir hızla atlamış olduğu buz gibi sudan geriye dönerek sudan çıkmak ve el koyunu ile sürüsünü yarıştan çekmek zorunda kalır. Bu aşamada seyircilerden yuhalamalar ve tepkiler başlar. “Sen bu koyunu al da kasaba götür, Önümüz kurban bayramı el koyununu yatır bıçağın altına, El koyunu beslemeyi kolay mı sandın?, Hiç mi fındık-fıstık yedirip koyunu kendine bağlamadın?” şeklindeki tepkileri her ne kadar da çobanlar duymasa da seyirciler arasında söylenmektedir. Ayrıca yarışlarda el koyunu suya atlamadan sürü suya atlar ise çoban başarısız sayılır. Koyunların suya girmeden önce korkup ürkmemesi için ortalık sessizleşir ancak el koyunu suya atladığında seyirciler arasında neşe çığlıkları atılmaya başlar. Büyük Menderes Nehri el koyunun nehre atılması ile birlikte bir renk cümbüşüne ev sahipliği yapar ve çoban ile el koyununun arkadaşlığına tanıklık eder (Bkz. Fotoğraf: 38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49). Bu kareler fotoğraf çekmek için gelen misafirler için kaçırılmayacak bir fırsattır. Daha sonra kıyıya çıkan çoban, el koyunu ve sürü diğer tura kadar dinlenmek için kendilerine ayrılan gölge alanlara geçerler.

Fotoğraf 38-39-40-41-42-43-44-4-46: El Koyunlarının Nehre Atlaması

Fotoğraf 47-48-49: Atlama İşlemini Başarı İle Gerçekleştirmiş Çobanlar ve El Koyunları

Kurallar gereği önce çoban suya atlar ardından el koyunu ve daha sonra da sürü suya atlar. Çobanın arkasından en kısa sürede, tereddütsüz suya atlayan el koyunu çobana derece kazandırır. Asıl olan el koyunun atlamasıdır. Sürü, çobanın ve el koyunun ardından suya atlamasa da olur. Kronometre tutularak el koyununun ne kadar sürede çobanın ardından atladığı hakem heyeti tarafından not edilir ve ikinci ve üçüncü tur için sıralama bu zaman çizelgesine göre yapılır (Bkz. Fotoğraf: 50). İkinci ve üçüncü turda süre daha önemlidir. En kısa sürede suya atlayan el koyunun sahibi çoban birinci olur ve sırası ile ikinci-üçüncü belirlenir.

Fotoğraf 50: Hakemlerin Yarışı Değerlendirmesi

Günümüzde koyunların eylül kırkımı öncesi yünlerinin yıkanması için de yapılan bu yarış da asıl önemli olan el koyununun suya atlamasıdır. Genelde el koyunu suya atladıktan sonra tüm sürü de suya atlar ancak atlamadığı zamanlarda da çoban o turu geçmiş sayılır. Ancak çobanların ardından nehri geçen koyun sürüleri sadakatlerini sergiledikleri için çobanlar hem el koyunun hem de sürünün sudan geçmesini isterler ve bunun için gayret gösterirler. Yarışlar sırasında sürüler suya atlarken ve atladıktan sonra cazgır eşliğinde maniler söylenir, davul ve zurna çalınır. Yarışın cazgırı tarafından her çoban ve sürüsü için ayrı ayrı maniler okunur. Aşağıseyit Köyü sudan koyun atlatma yarışlarının vazgeçilmezi arasında yer alan Baklan'lı Beşli lakabı ile tanınan İsmail Kara (Bkz. Fotoğraf: 51-52-53) cazgır olarak yarışların simgesi haline gelmiştir. İsmail Kara'nın (Baklan'lı Beşli Dayı) yarışlar sırasında söylediği dörtlüklerden birkaç tanesi aşağıda örnek olarak verilmiştir. İsmail Kara'nın (Baklan'lı Beşli Dayı) kendisi bizzat başka bir çalışmaya konu olacak derecede zengin bir kültürel birikime sahiptir.

Fotoğraf 51-52-53: Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışının Cazgırı İsmail Kara (Baklan'lı Beşli Dayı)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

Baklan’dan çıktım yola,
Yarışa geldim köyleri saya saya,
Namımı sorarsanız beşli,
Adımı da sorarsanız İsmail Kara.

Ak üzüm asmasıyım,
Nazilli’nin basmasıyım,
Bu beşliyi sorarsanız,
Böyle konuşmanın hastasıyım.

Kızların ince gaşlısı,
Erkeklerin siyah saçlısı,
Goyun beslersen de besle,
Üveselerin⁴ mor başlısı.

Şu Baklan ovalarında ekinleri biçerim,
Yârin kınalı ellerinden zehir de olsa içerim,
Etrafını sular çevirse de,
Senin gibi yâri alıp sırtım geçerim.

Şu beş parmak dağlarında koyunlar yayılır,
Akşam olunca evlerine dağılır,
Bu yalan dünyada sevdiğini alanlar,
Karyolaya varmadan sarılır,
Alamayanlarda aklına kahredip,
Yüz aşağı yatar darılır.

Şu beş parmak dağlarına çadırlar dizilmiş,
Aşkı çekenlerin benzi solmuş,
Ne ettim bu gadir Mevla’ma bilmeden,
Köyde bu kadar kız varken,
Dağ köylerine yazımı yazmış⁵.

⁴ Süt verimi çok olan bir tür koyun cinsi.

Kasabın elinde satır,
Kalmadı yalan dünyada kimsede hatır,
Suya girmeyen goyunları,
Kasabın önüne yatır (İsmail Kara, 14.03.2015 tarihli görüşme).

İsmail Kara'nın (Baklan'lı Beşli Dayı) manileri eşliğinde devam eden yarışlarda eğer ilk turda el koyunu ve sürü suya atlamadıysa yarıştan diskalifiye olur. Yarışlar sonucunda suya atlayan el koyunu ve sürüler ikinci ve üçüncü turda da yarışmayı hak ederler. El koyunun atlaması ile birlikte Büyük Menderes Nehri koyunun boyandığı renklerin solması yüzünden kırmızıya, mora dönüşür. Büyük mutluluk yaşayan çobanlar suya atlamış olan el koyununu nehrin ortasında kucaklayarak ve öperek ona teşekkürlerini sunarlar. Aynı zamanda bu durum fotoğraf çekenler için de çoban ve koyunun arasındaki bağı simgeleyen güzel bir kare anlamına gelir (Bkz. Fotoğraf: 54-55-56-57-58-59).

Fotoğraf 54-55-56-57-58-59: Suya Atlayan El Koyunlarının Çobanlara Yaşattığı Mutluluk

Üçüncü turun sonunda ilk üçe giren çobanlara cumhuriyet altını, hayvan yemi hediye edilir. Son yıllarda yarışmaya katılımı artırmak için yarışa kayıt yaptıran tüm çobanlara kepenek hediye edilmektedir (Bkz. Fotoğraf: 60). Ayrıca küçük çapta en güzel çoban kıyafeti, en iyi kaval çalma, en güzel çoban köpeği (Bkz. Fotoğraf: 61-62-63) ve en hızlı koyun kırkma yarışları da düzenlenir ve dereceye girenler çeşitli hediyeler ile ödüllendirilir. Tüm bu yarışlarda asıl olan dereceye girmek değil, bu kültürel aktarıma katkı sağlamaktır.

⁵ Dağ köyündeki bir kızla evlenmiş olan İsmail Kara (Baklan'lı Beşli Dayı) bu durumu manilerinde bir serzeniş olarak dile getirmektedir.

Fotoğraf 60: Yarışa Kayıt Yaptıran Tüm Çobanlara Hediye Edilen Kepenek

Fotoğraf 61-62-63: En Güzel Çoban Köpeği Yarışması

Yarışmalar tamamlandıktan sonra hep birlikte şölen alanına geçilir. Burada hazırlanmış olan keşkek misafirlere çadırlarda ikram edilir. Yarışmalarda dereceye girenler, ilan edilir ve ödülleri takdim edilir. Daha sonra mahallî sanatçılar ve oyun ekipleri gösterilerini sunarlar, gecede eğlenceler devam eder. Çobanların el koyunları ile aralarında olan bağ çocuklarına da geçmektedir. Çocuklar da el koyunu olarak yarışa girmeyecek olsa da kuzuları el koyunları gibi boyayıp süsleyerek yarış alanında gezdirirler (Bkz. Fotoğraf: 64).

Fotoğraf 64: Çoban Çocukları ve El Koyunu Olmaya Aday Kuzusu

Çevre il ve ilçelerden yarışa onlarca çoban ve binlerce seyirci katılır. Seyirciler arsında yerli ve yabancı fotoğraf sanatçıları, belgesel yapımcıları ve basın önemli bir yer alır. Hatta son yıllarda fotoğraf çekecek kişiler için özel yerler ayrılmaktadır. Fotoğraf yarışmalarında Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliğinde çekilen fotoğraflar genellikle derece almaktadır. Bu durum her geçen yarışta fotoğraf çekmeye gelenlerin sayısını da artırmıştır. Bu özel yarış küçük çaplı birçok belgesele konu olmuştur.

Sonuç

Türk halk kültürünün dinamikleri arasında Denizli-Çal yöresinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Aşağıseyit Köyü'nde yüzyıllardan beri süre gelen sudan koyun atlatma yarışı gerek köyün gerek Çal ilçesinin gerekse Denizli'nin sembelleri arasında yerini almayı başarmıştır.

Türk kültür tarihinde koyun önemli bir yere sahiptir. Orta Asya Türk kurganlarında görülen koyun figürleri koyunun Türk kültüründe ayrı bir yeri ve önemi olduğunu göstermektedir. Hakanların hediye amaçlı birbirlerine koyun gönderdikleri bilinmektedir. Türklerdeki hayvan sevgisi (koyun sevgisi) toplumdaki birlik ve beraberlik ruhunun göstergesi olarak kullanılmıştır. Yaşamın her alanında koyunun her türlü özelliğinden yararlanmayı kendilerine meslek edinmiş bir toplumda bu yarış aslında koyunun Türk kültüründeki yeri ve önemini çok güzel açıklamaktadır.

Yörüklük geleneğinin bir parçası olan ve çobanın en yakın arkadaşı olan el koyunu çobandan ayrılmayarak vefasını göstermekte onun arkasından suya atlaması ile de cesaretini belgelemektedir. Arkasından sürüyü sürükleyen el koyunu aslında sadece yarışlar için beslenmez aynı zamanda koyunlar sürü halinde bir yerden başka bir yere taşınmak istendiğinde el koyunu ile çekilerek sürünün kolayca yer değiştirmesi sağlanır.

Çoban Mehmet'in öyküsü ve öykünün kaynaklık ettiği sudan koyun atlatma yarışının yaşatılması ve asırlar boyunca aktarımının sağlanması için bir takım teşebbüslerde bulunulması

gerektiği muhakkaktır. Salt bir yarış olarak değerlendirilmesi oldukça yanlış olan bu yarışlar aslında farkında olunmadan topluma birlik ve beraberlik mesajını da vermektedir. Görmeye, izlenmeye, yaşamaya değer bu geleneksel eğlencenin UNESCO’nun “Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi”ne alınması için yapılan girişimler ve bu yarışlara UNESCO’dan temsilcilerin davet edilmesi bölge tanıtımı için yapılan çabaların başında gelmektedir. Bu yarışları özellikle yurt içinden farklı şehirlerden gelen basın ve fotoğraf sanatçıları yakından takip etmektedir. Ulusal olarak kalmayıp uluslararası boyuta taşınması için ise yerel yönetimlerin oldukça büyük sorumluluğu bulunmaktadır. Dünyada hayvanlara eziyet eden birçok şenlik, güreş ve yarışlar yapılmaktadır ve bu etkinlikler o ülkenin turizminde önemli söz sahibi durumuna gelmiştir. Hayvanlara yapılan eziyetler çok fazla kişiyi o etkinlikleri izlemeye itmektedir. Ancak hayvanlara karşı gösterilen sevgi, sadakat ve aşk sonucunda oldukça eğlenceli ve kültürel bir değer olarak ortaya çıkan sudan koyun atlatma yarışlarını dünyaya duyurulması, bir turizm ögesi olarak kullanması, tüm dünyaya hayvanlara işkence yapılmadan ve katledilmeden de etkinlikler düzenlenebileceğinin ispatlanması gerekir. Bu anlamda Denizli Valiliği, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Çal Kaymakamlığı, Çal Belediyesi, Aşağıseyit Köyü Muhtarlığı, civardaki yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerine çok ciddi sorumluluklar düşmektedir. Geleneksel Türk kültürel mirasının bir uzantısı olan bu yarışların gelecek kuşaklara aktarılması için gereken yapılanmalara destekler oluşturulmalıdır.

Aşağıseyit Köyü koyun atlama yarışının temelindeki amaç, kırkım öncesi koyunun ve yünlerinin temizlenmesidir. Bu durum törensel boyuta ulaşıncaya kadar amaç daha genişlemiştir ve bugünkü noktaya gelmiştir. Yılda bir gün yöre halkının yarışlar vesilesi ile bir araya gelmesi, Aşağıseyit ve Yukarıseyit Köylerinin kurucusu olan Kurt Ali ve Şehit Gazi’nin mezarının ziyaret edilmesi, dualar okunarak kurbanların kesilmesi ve yarışlar sonunda yöresel yemeklerin ikram edilmesi toplumsal olarak eğlenmenin de ötesinde birlik ve beraberliğin göstergeleridir.

Yaklaşık olarak beş bin kişinin izlediği bu yarışlar aslında daha küçük gruplara da gösteri mahiyetinde gerçekleştirilebilir. Kültürümüze ait bu ve benzeri etkinliklerin unutulmasına izin vermemek, gelecek kuşaklara miras bırakmak için Büyük Menderes Nehri’nin Aşağıseyit Köyü’nden geçen kısmı bir takım düzenlemeler ile açık hava müzesine dönüştürülmelidir. Yılda sadece 1 gün değil hava şartlarının el verdiği müddetçe yaz aylarında haftanın belirli günlerinde Pamukkale’ye gelen yerli ve yabancı turist grupları özel tur şirketleri ile anlaşarak Aşağıseyit Köyü’ne taşınmalı ve bu geleneksel yarışın kültürler boyunca aktarımı sağlanmalıdır. Böylelikle Aşağıseyit Köyü çobanları arasından seçilecek olan çobanlara yeni bir kazanç kaynağı, köy, ilçe, il ve ülke bazında düşünüldüğünde ülke tanıtımına katkı sağlayan ve kültürümüzü yaşatan turizm etkinliklerine alternatif bir çözüme dönüştürülebilir. Nasıl ki İspanya’ya giden boğa güreşlerini seyretmeden dönmüyor ise ülkemize gelen turistlerde bu ve benzeri yarışları izleyerek akıllardan hiç çıkmayacak bir tecrübe ile Türk kültürünü yakından tanımış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Baykara, T. (1969). *Denizli Tarihi-II*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Ekıcı, M. (2007). “Denizli Halk Edebiyatı ve Halk Kültüründe Çal Yöresinin Yeri”, *21. Yüzyıla Girerken Geçmişten Günümüze Çal Yöresi Baklan-Çal-Bekilli Çal Sempozyumu Bildirileri (01-03 Eylül 2006 Denizli)*, Denizli: Toprak Ofset Matbaacılık Ambalaj İnşaat İth. San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Gökçe, R. (2011). “Denizli’de Hayvancılık; Nereden, Nereye?”, *Türk Kültür Tarihinde Denizli ve Kentleşme Sorunları Sempozyumu Bildiriler (22-23 Aralık 2008)*, Denizli: Yeni Merhaba Yayıncılık.

- Gülensoy, T. (1995). “Orta Asya'daki Türk Yer Adlarının Anadolu'daki İzleri”, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi, Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı (Tebliğler), Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Kadioğlu, Y. (2008). “Çal'da (Denizli) Bağcılığının Coğrafi Analizi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 20.
- Kara, B. (2012). “Sudan Koyun Atlatma ve Çoban Güzeli Seçimi”, *Türkiye Steward*, Yıl: 2, Sayı: 12.
- Koyuncu, A. (2011). *Belenbaşı Köyü (Buca-İzmir) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir.
- Koyuncu Okca, A. (b.y.y.). “Geleneksel Dokuma Örneklerinden Azık Torbaları-The Examples of Traditional Weavings: Food (Azık) Bags”, *VI. Uluslararası Türk Kültürü, Sanatı ve Kültürel Mirası Sempozyumu/Sanat Etkinlikleri (Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimari, Bilim, Tarih, Edebiyat, Sanat ve Folklor)-VI. International Turkic Culture, Art And Cultural Heritage Symposium/Art Activity (Archaeology, History of Art, Architecture, Science, History, Literature, Art and Folklore) (17-21 Eylül/September 2012 Milano/İtalya)*, b.y.y.: Anka Basım Yayın Ltd. Şti.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ögel, B. (1984). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Ankara: Başer Matbaası.
- Yalman (Yalkın), A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları-I, II (Hazırlayan: Sabahat Emir)*. KBY, Ankara.

Kaynak Kişiler

- İsmail Kara (Baklan'lı Beşli Dayı) 1931 doğumlu, Okuma-Yazma Biliyor, Çoban, Baklan, 14.03.2015 tarihli görüşme.
- Turgut Tok, 1967 doğumlu, Acıpayam/Denizli, Üniversite Mezunu, Akademisyen, 30.04.2015 tarihli görüşme.
- Levent Kurgun, 1969 doğumlu, Ankara, Üniversite Mezunu, Akademisyen, 30.04.2015 tarihli görüşme.
- Cengiz Okdem, 1963 doğumlu, Aşağıseyit Köyü-Çal/Denizli, Yüksekokul Mezunu, Emekli Uzman Çavuş- Aşağıseyit Köyü Muhtarı, 23.08.2015 tarihli görüşme.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Koyuncu Okca, A., (2015). “Asırlık Bir Seveda Öyküsü: Aşağıseyit Köyü Sudan Koyun Atlatma Yarışı ve Yörük Şenliği” / “An Age-Old Love Story: Aşağıseyit Village Sheep Water Jumping Race and Nomad Festival”, *TURKISH STUDIES-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9068>, p. 483-508.

ÇANAKKALE ŞEHİTLİĞİNİ ZİYARETE GELEN TÜRLK HALKININ SİYASİ VE İNANÇ EĞİLİMLERİNE GÖRE YABANCI ALGISI*

*Arif Olgun KÖZLEME***

ÖZET

Bu çalışma “100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı” adlı projenin, Çanakkale Şehitliğini ziyaret eden Türk halkının sosyo-bilişsel eğilimleri ve yabancı algıları değişkenleri arasındaki ilişkiyi ölçmeye dönük olarak projenin bir kısmını kapsamaktadır. Batılı devletlerin I. Dünya Savaşını, bütün dünyaya yayma çabalarının bir sonucu olarak Osmanlı Devleti de bu kanlı savaşın içinde kendisini bulmuştur. Bu savaşın bir parçası olarak Müttefiklerin birçok maksatla Çanakkale Boğazını geçme çabası, Türk tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Müttefikler, bir yıla aşkın sürdürdükleri kuşatmayı 9 Ocak 1916’tı tarihi itibarıyla kaldırarak ve yenilgiyi de kabul ederek geri dönmek zorunda kaldıklarında, arkalarında her iki taraftan yarım milyon insan zayıyatı bırakmışlardır. Türk milleti açısından çok pahalıya mal olan Çanakkale Savaşı, özgüvenin yeniden tesis edildiği bir milat ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına giden yolu açan bir zafer olarak zihinlerdeki yerini almıştır. Büyük bir külfet karşılığında elde edilen Çanakkale zaferi, Türk insanı açısından tarihte yaşanmış olan önemli bir olaydan daha fazlası olmuştur. Çanakkale Savaşı’nın Türk halkının nezdindeki bu değerinden dolayı, Yarımada’da mücadele verilen yabancılara karşı da bir tutum gelişmiştir. Ancak, aradan geçen bir asır içerisinde bu tutum, düşman algısından barışa doğru bir dönüşüm de göstermiştir. Türk halkında, Çanakkale’yi kendisini yok etmek için gelenlere karşı bir varoluş mücadelesi vererek milletin kaderinin yeniden tayin edildiği yer olarak görme algısının olduğu da bu çalışmada görülmüştür. Çalışma, savaşın 99. yılında Yarımada’ya gelen 475 Türk ziyaretçi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sosyo-bilişsel özellikler ve Türk insanının yabancı algısı değişkenleri Ki-kare testine tabi tutularak aralarında anlamlı bir ilişki olup olmadığının analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, Şehitlik, yabancı algısı, siyaset ve inanç.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. ÇOMÜ Sosyoloji Bölümü, El-mek: olgunkozleme@gmail.com

PERCEPTION OF FOREIGNERS IN TURKISH PEOPLE VISITING THE GALLIPOLI MARTYRS' MEMORIAL BASED ON THEIR POLITICAL AND RELIGIOUS VIEWS

ABSTRACT

In First World War, Allies attacked with all their forces to the Dardanelles Strait mainly to eliminate the Ottoman Empire by taking over both Straits and thus helping their ally Russia out of its difficulties. Allies tried their chances first on sea, then attacked on land, yet they lost their hopes to take over the Dardanelles after a year and as of 8-9 January 1916, retreated quietly and completely out of the Peninsula admitting to the victory of the Ottoman army. This battle is considered a milestone from many perspectives in Turkish history. As this war is not just any other important event in the Turkish history, the perception of the Gallipoli Campaign and its martyrs has always been different. Due to this unique value the Turkish has attached to the Gallipoli Campaign, an attitude has grown towards the foreigners they fought against in the Peninsula. This attitude may vary based on religious or political views of the holder. It has been conducted over 475 Turkish participants who came to visit the Peninsula between 1 - 31 May 2014. Socio-cognitive characteristics and the perception of foreigners in Turkish public was then put through the Chi-square test and was analysed to detect any significant relations.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

World War 1 is a global war sparked on 28 July 1914 by Europeans and lasted four years claiming the lives of millions (*I. Dünya Harbinde Türk Harbi*, 1993: 5/1, 5). Divided into two blocks as the Allies and the Central Powers, Europeans soon spread the war to the whole world. Ottoman Empire, therefore, with the desire to regain the reputation as well as the territories it lost during the Balkan Wars as its primary reasons, took its side with Germany (*Hart*, 2011, 6) whom it considered a powerful ally. Allies attacked with all their forces to the Dardanelles Strait mainly to eliminate the Ottoman Empire by taking over both Straits and thus helping their ally Russia out of its difficulties (*Clayton*, 1971: 222-223).

Allies tried their chances first on sea, then attacked on land, yet they lost their hopes to take over the Dardanelles after a year and as of 8-9 January 1916, retreated quietly (*Haythornthwaite*, 1991, 89-90) and completely out of the Peninsula (*Bozkurt*, 2015, 79-92) admitting to the victory of the Ottoman army. However, as the defeated army evacuated, they left behind a painful casualty list of half a million people on each side (*Chambers*, 2003: 8).

The Gallipoli Campaign is a milestone victory on which confidence was rebuilt (*Erdemir*, 2009: 468-469). It has set once and for all the owner of these territories and has cleared the path towards the Republic. However, it also brought along many social problems and poverty due to the socio-psychological wounds the high numbers of losses, most of which were well-educated people, inflicted (*Oglander*, 2005: II, 538). As

this war is not just any other important event in the Turkish history, the perception of the Gallipoli Campaign and its martyrs has always been different. The Martyrs' Memorial has become a sacred place almost imperative to visit for the Turkish people, and gained a religious and sociological aspect.

Due to this unique value the Turkish has attached to the Gallipoli Campaign, an attitude has grown towards the foreigners they fought against in the Peninsula. This attitude may vary based on religious or political views of the holder. However, it could be affirmed that the Turkish public agree on considering Gallipoli a place where the fate of the nation was rewritten following a struggle for existence against the enemy that came to destroy it.

Aim of the Study and Research Methods

This study covers the part of the project “100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı” (Turkish and ANZAC Perception of Gallipoli Campaign and the Martyrs' Memorial on its Centenary) of determining the relation between the two parameters, socio-cognitive tendencies and perception of foreigners of the Turkish people who visit the Gallipoli Martyrs' Memorial. It has been conducted over 475 Turkish participants who came to visit the Peninsula between 1-31 May 2014. A readily prepared and fully constructed questionnaire form was used for the research, and it was applied through face-to-face interviews. Socio-cognitive characteristics and the perception of foreigners in Turkish public was then put through the Chi-square test and was analysed to detect any significant relations. Mostly significant parameters detected through the analysis were included and evaluated in the study.

Finding and Discussion

Study reveals that amongst the Turkish participants who “do not think that the Gallipoli Campaign was a war between religions”, 49,3% consider themselves nationalists, and 50,7% do not. While 53,5% of the participants who claim to be on the “nationalist” side on the political platform either do consider the Gallipoli Campaign as an inter-religious war or are neutral, 46,5% do not consider it an inter-religious war. These numbers may be interpreted that the status of being a nationalist or not does not change the statistics in considering the Gallipoli Campaign an inter-religious war.

Another set of statistics by the study puts forth that amongst those who do not consider themselves “conservatives”; 48,5% do not agree or are neutral that “the Gallipoli Campaign and the Martyrs' Memorial helped establish piece and friendship between us and the nations we fought against during those times”, and 51,5% agree. According to these numbers, it could be said that the opinion above is more widespread amongst the “non-conservatives”.

The study also reveals that 55,2% of those who consider themselves “conservatives” on the political platform absolutely don't agree or don't agree that “Gallipoli Campaign was not an inter-religious war”; while the same ratio for those who do not consider themselves “conservatives” is 40,1%. These results can be interpreted that “conservative” participants tend to consider the Gallipoli Campaign an inter-religious war more than those of other political views.

8,7% of the people who agree that “Gallipoli Campaign was not an inter-religious war” identify themselves as liberals, while 91,3% do not identify as such. When those who do consider themselves liberals are examined; 36,9% absolutely don’t agree or don’t agree to this statement, while 57,9% of those in the same political range do agree with it. According to these statistics, Turkish participants of liberal views tend more to consider Gallipoli Campaign an inter-religious war.

Amongst social democrats, 38,3% absolutely don’t agree with the statement “My perception of those who fought against us, and of those who then remained here changed positively after visiting this place”; while 48,8% of non social democrats absolutely agree or agree with this statement. Therefore, it could be deduced that non social democrat Turkish participants have a higher ratio of agreeing to the statement above.

20,4% of those who “absolutely don’t agree” with the statement “I do not consider the nations we fought against in Gallipoli 99 years ago as enemies” consider themselves “very religious”, and 79,6% “religious”. 0% claim being “indifferent to religion”. In other words, amongst the “very religious”, 28,2% “agree” or “absolutely agree” with “I do not consider the nations we fought against in Gallipoli 99 years ago as enemies”; and 27,7% of the “religious” “agree” or “absolutely agree”. However, amongst those who are “indifferent to religion”, 40% “agree” or “absolutely agree” to the same statement. Based on these statistics, it could be claimed that of the Turkish participants who visit the Memorial, those who consider themselves “indifferent to religion” have a higher tendency of not viewing the nations fought against in Gallipoli a century ago as enemies.

Conclusion

The Turkish people gave a struggle for existence in Gallipoli a century ago against the enemy that attacked their land, and this event still lives in their hearts and minds despite the century that came to pass. The results achieved through the generalisation of participants who came to visit the Memorial reveal that although a century has passed, Turkish people, regardless of their political and religious views, still hesitate in secret in not considering the nations they fought against in Gallipoli as enemies. While they also have hesitations about considering the Gallipoli Campaign an inter-religious war, they also believe that the Gallipoli Campaign and the Martyrs’ Memorial will lead the path to piece in time.

Key Words: Gallipoli War, martyrdom, foreign perception, politic and faith.

1.Giriş

Birinci Dünya Savaşı, sanayi bakımından gelişimini tamamlamış olan Batılı ülkelerin dünya kaynaklarını paylaşma konusundaki anlaşmazlıkların temel sonucu olarak vuku bulmuş bir savaştır. Kısa sürede dünyanın büyük kısmına yayılan Birinci Dünya Savaşı’nın her iki tarafının ana aktörlerinden birini İngiltere’nin başında olduğu İttifak Devletleri, diğerini ise Almanya’nın başında bulunduğu İtilaf Devletleri oluşturmaktaydı (*Birinci Dünya Harbi’nde*, 1993: V/I, 5.). Bütün şartları oluşmuş olan Birinci Dünya Savaşı’nı başlatan sebep ise, Avusturya-Macaristan veliahdının Saraybosna’da öldürülmesi olmuştur (*Karal*, 1996: XI, 365). Bu arada, Balkan Savaşları’ndan henüz ve yenik çıkmış, siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar içinde olan Osmanlı Devleti yeni bir savaşı

kaldırarak durumda olmasa da, savaşa girmeksizin bir taraf ile ittifakı kendi güvenliği için elzem görmekteydi. Osmanlı Devleti ile ittifaka tek yaklaşan Almanya'nın ise daha farklı planlarının olduğu sonradan ortaya çıkacaktı (*Selek, 1968, 219*). Almanya'nın marifetiyle vaktinden önce savaşa çekilen Osmanlı Devleti (*Armaoğlu, 1957: 424*), ağır sosyal ve ekonomik şartlarına rağmen birden çok cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştirmede oldukça önemli rol oynayan Çanakkale Cephesi ise, diğer cephele arasında insan kaybı, mücadele şekli ve birçok bakımdan etkisi açısından diğerlerinden daha çok öne çıkmıştır. Savaşı yaymak, müttefikleri Rusya'ya yardım etmek ve Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak gibi ana amaçlarla Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışan Müttefik kuvvetleri 18 Mart 1915 itibariyle ummadıkları bir yenilgi karşısında amfibi operasyona karar vermişlerdir. Dokuz ay süren kara savaşlarında da başarılı olamayan Müttefikler, 9 Ocak 1916'da arkalarında her iki taraftan toplam yarım milyon insan zayıyatı bırakarak geri dönmüşlerdir (*Bartlette, 2007: 38*).

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin tek kazandığı cephe olan Çanakkale Savaşı, Türk tarihinde, yeniden doğuşun bir dönüm noktası olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Öz güvenin yeniden inşa edilmesi, bu toprakların ilelebet sahibinin belirlenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden yolun açılması gibi daha pek çok yönüyle bir milat olarak Türk tarihindeki yerini almıştır (*Seçer, 2005: 408*). Öte yandan eğitilmiş çok sayıda insanın kaybedilmesi ve bunun eksikliğinin sonradan uzun süre telafi edilememesi, insan kaybının yol açtığı sosyal-psikolojik yaralardan kaynaklı toplumsal sıkıntılar ve yoksulluk gibi külfetleri de (*Seçer, 2005: 407*) Türk toplumunun zihin dünyasına kazınmıştır. Bütün bunlar, Türk toplumunda Çanakkale Savaşı'na ve şehitlerine bakışı her daim farklı bir yere koymuştur. Türk toplumu nezdinde neredeyse gidilmesi gereken kutsal bir ziyaret yeri haline gelmiş olan Çanakkale şehitliği, yurt içerisinde her yıl yüz binlerce insanı kendisine çekmektedir. Buraya gelen ziyaretçiler bir asır önce savaştıkları düşmana karşı da bir tutun sergilemektedirler. İnanç biçimi ve siyasi görüş farklılığına göre bu yabancı tutumları değişiyor olsa da, geline nokta ve bulgulardan Yarımada'nın barışa giden yolu aralamada önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

2. Çanakkale Savaşı'na Giden Yol

Çanakkale Savaşı, insanlığın ruhunda ve birçok devletin yapısında hala derin etkileri bulunan (*Ağdemir, 2015: 47-58*) I. Dünya Savaşı'nın bir parçası olarak bu savaşın en önemli cephelerinden biridir. I. Dünya Savaşı, 28 Temmuz 1914'te başlayan ve 11 Kasım 1918'de sona eren (*I. Dünya Harbinde Türk Harbi, 1993: 5/1, 5*) ve Avrupalıların sebep olduğu küresel bir savaştır. II. Dünya Savaşı'na kadar, Dünya Savaşı veya Büyük Savaş olarak anılan bu savaş, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın da en önemli sebebidir. I. Dünya Savaşı, siyasi, ekonomik ve bunlara bağlı olarak özellikle Batılı ülkelerin stratejik üstünlük sağlama hırslarının sebep (*Tarman, 2001: 11*) olduğu bir felaketler silsilesi olarak da görülebilir.

Dünya kaynaklarını paylaşma konusundaki anlaşmazlıklar ve geçmiş husumetler Avrupa devletlerini ikiye bölmüştü. Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'nın oluşturduğu Üçlü Bağlaşma (Üçlü İttifak); diğer tarafta ise, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın oluşturduğu Üçlü Anlaşma (Üçlü İtilaf) adları altında birbirine düşman iki blok olarak saflar belirginleşmişti (*I. Dünya Harbinde Türk Harbi, 1993: 5/1, 5*). Batı devletlerinin her iki bloğunun savaşı kendilerinin kazanacağından emin planları (*Strachon, 1994: 86-95*) doğrultusunda savaşı yayma istekleri (*Fewster, 2007: 62*) ve öte yandan Osmanlı'nın Balkan Savaşları'nda kaybettiği saygınlığını tekrar sağlayarak kaybedilen topraklarını geri alma arzusu gibi ana sebeplerle güçlü bir dost olarak gördüğü Almanya'nın yanında (*Hart, 2011: 6*) Osmanlı da bu büyük savaşın içinde kendisini bulmuştur. İngiltere öncülüğündeki Müttefiklerin Osmanlı Devleti'ni kendi saflarına dâhil etme isteksizliği yüzünden Almanya'ya yaklaşılmış olmasını da belirtmek gerekmektedir. 28

Temmuz'da çatışmalar Avusturya-Macaristan'ın İmparatorluğu'nun Sırbistan'ı işgal etmesiyle başlamış ve 11 Kasım 1918'de Almanya'nın yenilgi mütarekesinin imzalaması ile de bitmiştir.

3. Çanakkale Savaşı

İtilaf Devletleri, boğazları kontrol altına alarak Osmanlı Devletini saf dışı bırakmak, zor durumda olan müttefikleri Rusya'ya yardım etmek, savaşı geniş alana yaymak (Clayton, 1971: 222-223) Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu güneyden çembere almak (Corbet, 1926: 114-116) gibi amaçlarla büyük bir güçle Çanakkale Boğazı önlerine gelmişlerdir. Onlar için Çanakkale Cephesi Almanların gücünü bölecek olan ve kendileri açısından zor olmayan sadece büyük bir gösteriden ibaret olacaktı (Dardanelles Commission, 1997: 4-5).

Bu gelişme üzerine Osmanlı Devleti tahkimat için Çanakkale Boğazı'nı 28 Eylül 1914'te deniz trafiğine kapatmıştır. Boğazın her iki yakasında imkânlar dâhilinde gerekli tahkimatın yapılması yanında, boğaza da denizaltı geçişlerini önlemek için mânia ağları ve gemilerin geçişini önlemek için de mayın döşemesi yapılmıştır (I. Dünya Harbinde Türk Harbi, 1993: 5/1, 91).

7 Şubat 1915'ten itibaren Limni adasını harekâtın merkez üssü yapan İngiliz ve Fransız donanması sürekli boğazı taciz ederek buradaki tahkimatın gücünü test etmeye çalışmışlardır. On altı kilometreden yapılan bu saldırılara toplarının menzilinın kısalığından dolayı Osmanlı ordusunun cevap verememesi, müttefikleri daha da cesaretlendirmiştir. Hava şartları elverdiği durumlarda da özellikle 1915'in Mart ayında boğazı geçme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı topçusunun menziline girince zayıflar vererek geri çekilmişlerdir. Boğazda mayınların temizlendiği ve Osmanlı tabyalarının zayıflatıldığı düşüncesiyle Müttefik donanmasının yeni komutanı Amiral John Michael de Robeck, 18 Mart'ta genel saldırı kararı alarak durumu Londra'ya bildirmiştir (Moorehead, 2000: 51-52). 18 Mart 1915'in gün ortasına doğru büyük bir güçle yoğun saldırıya geçen Müttefik donanması, aynı günün akşam saatleri itibariyle beklemediği bir yenilgi alarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Batan üç ve ağır hasar alan dört zırhlısına ek olarak yüzlerce insan kaybına da uğrayan Müttefikler (Yazman, 1938: 47-48), Çanakkale'de işlerinin önceden planladıkları kadar kolay olmayacağını acı biçimde anlamışlardır. Ancak İngilizler, yenilgiyi Mehmetçiğin direncine değil, bürokratik eksiklik ve stratejik yanlışlıklara bağlamışlardır (Bartlette, 2007: 193). Bunun üzerine Müttefikler, amfibi bir harekâtla Gelibolu'nun hilal şeklinde kuşatılarak deniz yolunun bu şekilde açılmasına karar vermişlerdir.

İngiltere ve Fransa sömürgeleri altında bulunan insanları ve özellikle de Mısır'da kısa bir askeri eğitim sürecinden geçirilmiş olan Avustralya ve Yeni Zelandalıları karadan çıkarma yapmada kullanmak için Çanakkale'ye getirmişlerdir (Davidson, 2015: 14). Müttefikler 25 Nisan 1915 günü değişik noktalardan karaya çıkarma yapmışlardır (Sanders, 1968: 84). Bu tarihten itibaren aylarca devam eden savaşlar, tarihin kaydettiği en büyük ve en kanlı muharebelerinden biri olmuştur (Özer, 2015: 553-578). Ancak çıkarmanın üzerinden aylar geçmesine rağmen sahilten bir iki kilometreden fazla içeri girememişlerdir.

Yaz boyunca hem Osmanlı askerleriyle Yarımada'nın pek çok kısmında hem de sıcak ve hastalıklarla da mücadele etmek zorunda kalan müttefik ordusu, Gelibolu Yarımadası'nın güneyini aşabilmek için Ağustos ayında yarımada'nın kuzeyinde bulunan Suvla Koyu'na yeni umutlarla tekrar bir çıkarma yapma kararı almıştır. Ancak Müttefiklerin her denemesi umutlarının daha da sönmesine yol açmıştır. Yarımada'nın değişik noktalarından yeniden saldırıya geçen müttefik ordusu, Mehmetçiğin dirayetini aşamayacağını anlayarak 1915'in yaz sonu itibariyle düşük yoğunluklu bir siper savaşı pozisyonuna geçmiştir (Erdemir, 2009: 216).

Müttefikler tarafından Yarımada'nın değişik noktalarından umutsuzca sürdürülmeye çalıştıkları yeni taarruzlar, Seddülbahir'de, Anafartalar'da ve Arıburnu'nda, Osmanlı topçusunun

atışları ve piyadesinin ileri harekâtı ile durdurularak, Çanakkale'nin geçilmesi umudunu bitirme noktasına getirmiştir (Oglander, 2005: II, 425-428).

1915'in yazının bitmesiyle Çanakkale'yi geçme umutları da tükenen Müttefikler, en az zayıyla Yarımada'yı boşaltmanın yolunu aramaya başlamışlardır (Oglander, 2005: II, 425-428) Ağır kış şartlarında meydana gelen kayıpları da gören Müttefikler, bir yıldan fazla süren Çanakkale'yi geçme arzusundan vazgeçerek Gelibolu'dan çekilme kararı almışlardır. Böylece İtilaf Kuvvetleri 9-20 Aralık gecesi Anafartalar ve Arıburnu Cephesi'nden, 8-9 Ocak 1916'da da Seddülbahir'den gizlice (Haythornthwaite, 1991: 89-90) ve tamamen çekildiler (Bozkurt, 2015: 79-92).

Hem denizde hem de karada hiç beklemedikleri bir yenilgi alan İngiltere ve Fransa öncülüğündeki ondan fazla millettten oluşan Müttefik kuvvetleri, geri dönmek zorunda kaldıklarında arkalarında her iki taraftan yarım milyon insanın zarar gördüğü (Chambers, 2003: 8) telafisi zor ağır bir fatura bırakmışlardır. Savaşın sonunda Osmanlı ordusu 55.000 şehit, 10.000 kayıp, 21.000 hastalıklardan ölüm, 100.000 yaralı ve 65.000 hastalıktan geriye gönderilen olmak üzere toplam 251.000 insan zayıtı vermiştir (Bartlette, 2007: 38). Müttefikler ise, 58.000 ölü, 104.000 yaralı ve 90.000 hastalıktan geriye gönderilen olmak üzere toplam 252.000 insan zayıtı vererek geriye dönmüşlerdir (Bartlette, 2007: 38).

4. Çanakkale Savaşı'nın Türk Milleti İçin Önemi

Çanakkale Savaşı, yeniden bir milat ve önemli bir dönüm noktası olarak Türk tarihinde mümtaz bir yere sahiptir. Bu savaştan kısa süre sonra tarih sahnesinden çekilecek olan dağılma sürecindeki Osmanlı devletin orduları, dönemin en büyük deniz gücüne sahip İngiliz ve Fransız donanması ile yine bu ülkelerin sömürgelerinden getirdiği kara gücünü yenilgiye uğratmıştır. Son bir darbe ile yok edilmesi düşünülen hasta adam, muhteşem zamanlarını hatırlatan bir destan yazarak mağrur güçleri şaşkına çevirmiştir. Oldukça pahalıya mal olsa da bu zaferle birlikte, Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde yaşanan pek çok yenilginin, özellikle Balkan Savaşı'nın, acısı bir nebze dindirilmiştir. Ayrıca bu savaş, Türk milletinin yeniden aslındaki yüceliği keşfettiği ve özüne güveninin yeniden inşa edildiği bir zaferle sonuçlanmıştır (Erdemir, 2009: 468-469). Çanakkale Savaşı, bu toprağın insanların dünya hâkimiyetinde büyük millet olarak rolünün devam ettiğini gösteren yok edilemez belgesi olmuştur (Belen, 1935: 157). Bütün bunlarla birlikte bu savaş, bu toprakların ilelebet kime ait olduğunu tescil eden ve Cumhuriyet'e giden yolu açan şifreleri de içinden ifşa etmiş olan bir zaferin hikâyesi olmuştur. Öyle ki, Gelibolu Yarımadası, Kurtuluş Savaşı'nın önderi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal'in yıldızının parlamasına ve "Anafartalar Kahramanı" unvanıyla bütün memlekette tanınmasına vesile olan kaderin yazıldığı yer olmuştur (Bartlette, 2007: 36-37). Ancak, Çanakkale Savaşı'nın ifade edilen pek çok olumlu sonuçlarının yanında, eğitilmiş çok sayıda insanın kaybedilmesi (Oglander, 2005: II, 538) ve bunun eksikliğinin sonradan uzun süre telafi edilememesi, insan kaybının yol açtığı sosyal-psikolojik yaralardan kaynaklı toplumsal sıkıntılar ve yoksulluk gibi külfetleri de olmuştur. Bu savaş, Türk tarihinde yaşanmış önemli bir olaydan daha fazlası olduğu için, Çanakkale Savaşı'na ve şehitlerine bakış her daim farklı olmuştur. Türk toplumu nezdinde neredeyse gidilmesi gereken kutsal bir uğrak yeri haline gelmiş olan şehitliğin, dini, sosyolojik yön kazandığı da görülmektedir.

Türk tarihinde pek çok zaferler veya insan kayıpları yaşanmış olmasına rağmen, bilinirlik ve önem bakımından hiç biri Çanakkale Savaşı kadar Türk milletinin zihin dünyasına nüfuz edememiştir. Çanakkale Savaşı ile aynı dönemde meydana gelen ve on binlerce insan kaybının olduğu Sarıkamış Harekâtı'nın, Çanakkale Savaşı kadar Türk insanın zihin dünyasını meşgul ediyor olmaması da bu düşüncüyü desteklemektedir (Sarıkamış Algısı, 2011: 131). Çanakkale Savaşı'nı dünya tarihinde eşine az rastlanır bir kahramanlık örneği ve askeri açıdan tam bir zafer olarak gören Türk halkı için Yarımada'da verilen mücadele (Sarıkamış Algısı, 2011: 84-85), milletin özündeki

yüceliği tekrar keşfettiği yeniden bir diriliştir. Türk halkının yaklaşık üçte birinin ziyaret etmiş olduğu (*Sarıkamuş Algısı, 2011: 95*) veya dörtte üçünün her yıl aziz hatıralarını hatırlayarak minnet duygularını ifade ettiği (*Sarıkamuş Algısı, 2011: 92*) başka bir tarihi mekân, zafer ya da olay bulunmamaktadır. Çanakkale Savaşı'nın Türk halkının nezdindeki bu değerinden dolayı, Yarımada'da mücadele verilen yabancılara karşı da bir tutum gelişmiştir. Çanakkale'de mücadele edilen yabancılara karşı sergilenen tutumun, dini inanç biçimine veya siyasal görüşe göre kısmi değişim gösterdiği söylenebilir. Ancak Türk halkının, Çanakkale'yi kendisini yok etmek için gelen düşmana karşı bir varoluş mücadelesi vererek milletin kaderinin yeniden tayin edildiği yer olarak görme konusunda hem fikir olduğu da ifade edilebilir.

5. Yöntem

Bu çalışma, Çanakkale Savaşı'nın yüzüncü yılı münasebetiyle ele alınan “100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı” isimli proje çalışmanın bir kısmını kapsamaktadır. Uygulama 1-30 Mayıs 2014 tarihleri arasında Gelibolu Yarımadası'na gelen Türk ziyaretçiler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Doğru sonuçlara ulaşabilmek ve katılımcıların endişelerinin giderebilmek için ankete katılan ziyaretçilere çalışmanın amacı anlatılarak samimi ortamların oluşmasına özen gösterilmiştir. Araştırmada önceden hazırlanmış, tam yapılandırılmış bir anket formu kullanılmış, bu anket formları yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır.

Örneklemin büyüklüğü 475 olarak gerçekleşmiştir. Örneklem seçimi şehitlik alanını ziyaret edenlerin genel görüntüsü izlenerek, bu durumu doğru şekilde yansıtabilecek daha küçük örnek gruplar arasından seçilmiştir. Yaş olarak ortaöğretimin altında kalanlar araştırmanın sıhhati açısından kapsam dışında bırakılmıştır. İl, cinsiyet ve yaş sınırlamaları da yine bu hassasiyet dikkate alınarak yapılmıştır. Verilen cevapların samimi ve doğru olduğu varsayılmıştır. Verilerin analizinde ve yorumların yapılmasında bütün bu sınırlılıklar dikkate alınmıştır. Araştırmada, dokümantasyon metodu, yerinde gözlem ve tespit, mülakat, anket gibi yöntem ve teknikler kullanılmıştır.

Örneklem için kullanılan değişkenler arasındaki çapraz tablolar ve ki-kare değerleri çalışma içerisinde verilmiş ve değişkenler arasında istatistiki açıdan genelde anlamlı olarak görülenler değerlendirilme konusu yapılmıştır.

6. Bulgular

Tablo 1'deki bulgulardan, katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine bakıldığında İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması (ibbs) Düzey1 bölgeleme sistemine göre örneklemin dağılımında en yüksek oranı %15,8 ile Akdeniz Bölgesi'den gelenlerin, en düşük oranını da %1,2 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelenlerin oluşturduğu görülmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında %50,1 (239 kişi) kadın ve %49,9 (236 kişi) ile erkek ziyaretçilerin eşit bir dağılım oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımında ise, en kalabalık grup %46,2 ile (217 kişi) 20 ve altı gruptan oluşmaktadır. Eğitim durumu açısından bakıldığında % 38,3 ile (183 kişi) en yüksek gurubu üniversite-yüksekokul diyenler oluşturmuştur. Meslek açısından ise en yüksek dağılımı % 55,1 ile (259 kişi) öğrenci olduğunu belirtenler oluşturmaktadır. Sosyo-ekonomik durum açısından katılımcılara bakıldığında da %66,1 ile (305 kişi) durumunu orta gören katılımcıların en yüksek oranı oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların milliyetlerine bağlılıklarının dağılımı açısından en yüksek oranı %74,6 ile (351 kişi) milliyetçi olarak kendilerini tanımlayanların oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların dini yaklaşım açısından dağılımlarındaki en yüksek oranı da %80,3 ile (377 kişi) kendilerini dindar olarak tanımlayanların oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 1: Örneklemen Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

	N	%
Bölge		
İstanbul	71	14,9
Batı Marmara	43	9
Ege Bölgesi	73	15,3
Doğu Marmara	47	9,9
Batı Anadolu	16	3,5
Akdeniz	74	15,6
Orta Anadolu	9	1,8
Batı Karadeniz	73	15,3
Doğu Karadeniz	13	2,6
Kuzeydoğu Anadolu	43	9,1
Ortadoğu Anadolu	7	1,4
Güneydoğu Anadolu	6	1,2
Cinsiyet		
Erkek	236	49,9
Kadın	239	50,1
Yaş		
20 yaş ve altı	217	46,2
21-30 yaş arası	96	19,9
31-40 yaş arası	77	15,9
41-50 yaş arası	55	11,1
51 yaş ve üstü	30	7,1
Öğrenim Durumu		
İlk	36	7,9
Ortaokul	93	20,1
Lise	147	30,5
Üniversite-Yüksekokul	183	38,3
Diğer	16	3,2
Meslek		
İşçi	42	9,2
Memur	71	14,8
Esnaf/Tüccar	6	1,1
Evhanımı	39	7,9
Öğrenci	259	55,1
Diğer	57	11,9
Sosyo-Ekonomik Durum		
Yüksek	14	3,2
Ortanın üstü	91	19,9
Orta	305	66,1
Ortanın altı	24	4,9
Düşük	26	5,9
Milliyete Bağlılık		
Aşırı milliyetçi	78	16,9
Milliyetçi	351	74,6
Milliyetçi olmayan	20	3,8
İlgisiz	23	4,7

Dine Yaklaşım

Aşırı dindar	71	14,8
Dindar	377	80,3
Dine ilgisiz	25	4,9

Tablo 2. “Siyasi Eğilim” ve “Dinler Arası Savaş” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Dinler Arası Savaş Çapraz İlişkisi			Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasal yelpazede kendimi milliyetçi düşünce içirişinde görürüm	Evet	Sayı	115	100	215
		% Satır	53,5%	46,5%	100,0%
		% Sütun	43,4%	49,3%	45,9%
		% Toplam	24,6%	21,4%	45,9%
	Hayır	Sayı	150	103	253
		% Satır	59,3%	40,7%	100,0%
		% Sütun	56,6%	50,7%	54,1%
		% Toplam	32,1%	22,0%	54,1%
46,5Toplam		Sayı	265	203	468
		% Satır	56,6%	43,4%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	56,6%	43,4%	100,0%

Tablo 2’den ‘Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olmadığını’ düşünenlerin %49,3’ünün kendisini milliyetçi olarak gören, %50,7’sinin ise milliyetçi olarak görmeyen Türk katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini siyasi yelpazede ‘milliyetçi’ düşünce içerisinde gören katılımcıların %53,5i Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görmekte veya kararsız kalmakta iken, buna karşılık bu savaşı dinler arası bir savaş olarak görmeyenlerin oranı 46,5 olarak görülmektedir. Bu veriler hem satır hem de sütun olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görmede milliyetçi olma veya olmama durumuna göre oranların birbirinden çok farklı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. ‘Milliyetçi’ görüş ve Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan 1,592, $p=0.207>0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturmadığından, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir. Buna göre, Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler ile kendilerini ‘milliyetçi’ düşüncede görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığından bahsedilebilir.

Tablo 3. “Siyasi Eğilim” ve “Çanakkale Savaşı ve Şehitliğinin Zamanla Barışın Yolunu Açması” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Savaş İle Şehitliğin Barışa Yol açması Çapraz İlişkisi			Çanakkale Savaşı ve şehitliği süreç içinde savaştığımız milletlerle ülkemiz arasında barışın ve dostluğun oluşmasında etkili olmuştur		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi muhafazakâr düşünce içerisinde	Evet	Sayı	88	46	134
		% Satır	65,7%	34,3%	100,0%
		% Sütun	35,2%	21,1%	28,6%
		% Toplam	18,8%	9,8%	28,6%
	Hayır	Sayı	162	172	334
		% Satır	48,5%	51,5%	100,0%
		% Sütun	64,8%	78,9%	71,4%
		% Toplam	34,6%	36,8%	71,4%
Toplam		Sayı	250	218	468
		% Satır	53,4%	46,6%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	53,4%	46,6%	100,0%

Tablo 3'ten 'Çanakkale Savaşı ve şehitliği süreç içinde savaştığımız milletlerle ülkemiz arasında barışın ve dostluğun oluşmasında etkili olmuştur' görüşüne katılanların %21,1'i kendilerini muhafazakâr olarak değerlendiren Türk katılımcılardan oluştuğu görülürken, %78,9'u muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini 'muhafazakâr' olarak görmeyenler içindeki dağılıma bakıldığında; "Çanakkale Savaşı ve şehitliği süreç içinde savaştığımız milletlerle ülkemiz arasında barışın ve dostluğun oluşmasında etkili olmuştur" görüşüne katılmayanların ya da kararsız olanların oranının %48,5 olduğu görülürken, bu görüşü katılanların oranının ise % 51,5 olduğu görülmektedir. Bu duruma göre 'Çanakkale Savaşı ve şehitliği süreç içinde savaştığımız milletlerle ülkemiz arasında barışın ve dostluğun oluşmasında etkili olmuştur' görüşüne katılanların 'muhafazakâr' olmayanlar arasında daha yüksek olduğu söylenebilir. 'Muhafazakâr' görüş ve Çanakkale Savaşı ve Şehitliğinin süreç içerisinde savaşılan milletlerle Türkiye arasında barış ve dostluğun oluşmasında etkili olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=11,329, p=0.001<0.05 değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale Savaşı ve Şehitliğinin süreç içerisinde savaşılan milletlerle Türkiye arasında barış ve dostluğun oluşmasında etkili olup olmadığı konusundaki görüşler ile kendilerini 'muhafazakâr' dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişki vardır denebilir.

Tablo 4. “Siyasi Eğilim” ve “Dinler Arası Savaş Olarak Görme” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Dinler Arası Savaş Çapraz İlişkisi			Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi					Toplam
			Asla katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi muhafazakâ r düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	32	42	11	28	21	134
		% Satır	23,9%	31,3%	8,2%	20,9%	15,7%	100,0 %
		% Sütun	40,5%	32,6%	19,3%	22,0%	27,6%	28,6%
		% Toplam	6,8%	9,0%	2,4%	6,0%	4,5%	28,6%
	Hayır	Sayı	47	87	46	99	55	334
		% Satır	14,1%	26,0%	13,8%	29,6%	16,5%	100,0 %
		% Sütun	59,5%	67,4%	80,7%	78,0%	72,4%	71,4%
		% Toplam	10,0%	18,6%	9,8%	21,2%	11,8%	71,4%
Toplam		Sayı	79	129	57	127	76	468
		% Satır	16,9%	27,6%	12,2%	27,1%	16,2%	100,0 %
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0 %
		% Toplam	16,9%	27,6%	12,2%	27,1%	16,2%	100,0 %

Tablo 4’ten ‘Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi’ görüşüne kesinlikle katılanların %27,6’sının kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak değerlendiren Türk katılımcılardan oluşmasına karşın, bu görüşe kesinlikle katılanların %72,4’nün ‘muhafazakâr’ bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Aynı tablodan diğer bir okumayla, kendilerini siyasi yelpazede ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde gören katılımcıların ‘Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi’ görüşüne asla katılmayan ve katılmayanların toplam oranının %55,2 olduğu, buna karşılık, kendilerini siyasi yelpazede ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde görmeyenlerin aynı düşünceye asla katılmayan ve katılmayanların toplam oranının ise %40,1’de kaldığı görülmüştür. Bütün bu verileri, ‘muhafazakâr’ katılımcılar arasında Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görme eğiliminin diğer siyasi eğilimlere sahip olan katılımcılara oranla daha fazla olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. ‘Muhafazakâr’ görüş ve Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare = 11,586$, $p = 0.021 < 0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler ile kendilerini ‘Muhafazakâr’ düşüncede görenler arasında anlamlı bir ilişki vardır denebilir.

Tablo 5. “Siyasi Eğilim” ve “Yabancılar Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Yabancıları Düşman Olarak Görmeme Çapraz İlişkisi			99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum		Toplam
			Katılmıyorum ya da kararsızım	Katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi liberal düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	10	10	20
		% Satır	50,0%	50,0%	100,0%
		% Sütun	3,0%	7,4%	4,2%
		% Toplam	2,1%	2,1%	4,2%
	Hayır	Sayı	328	125	453
		% Satır	72,4%	27,6%	100,0%
		% Sütun	97,0%	92,6%	95,8%
		% Toplam	69,3%	26,4%	95,8%
Toplam		Sayı	338	135	473
		% Satır	71,5%	28,5%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	71,5%	28,5%	100,0%

Tablo 5’ten ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne katılanların %7,4’ünün kendilerini ‘liberal’ olarak tanımladıkları görülürken, %92,6’sının ise ‘liberal’ bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini ‘liberal’ olarak görmeyenler içindeki dağılıma bakıldığında ise; ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne katılmayanların ya da kararsız olanların oranının %72,4 olduğu görülürken, bu görüşe katılanların oranının, % 27,6 olduğu görülmektedir. Bu veriler, Çanakkale Şehitliğini ziyarete gelen Türk katılımcılar arasında 99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görmeme eğiliminin siyasi olarak kendilerini ‘liberal’ olarak tanımlayanlar arasında daha yüksek olduğunu göstermektedir. ‘Liberal’ görüş ve 99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görüp görmeme konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare =4,715, p=0.030<0.05 değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, 99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görüp görmeme düşüncesi ile kendilerini ‘liberal’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 6. “Siyasal Eğilim” ve “Dinler Arası Savaş Görme” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Dinler Arası Savaş Çapraz İlişkisi			Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi					Toplam
			Asla katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi liberal düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	1	6	1	11	0	19
		% Satır	5,3%	31,6%	5,3%	57,9%	0,0%	100,0%
		% Sütun	1,3%	4,7%	1,8%	8,7%	0,0%	4,1%
		% Toplam	0,2%	1,3%	0,2%	2,4%	0,0%	4,1%
	Hayır	Sayı	78	123	56	116	76	449
		% Satır	17,4%	27,4%	12,5%	25,8%	16,9%	100,0%
		% Sütun	98,7%	95,3%	98,2%	91,3%	100,0%	95,9%
		% Toplam	16,7%	26,3%	12,0%	24,8%	16,2%	95,9%
Toplam		Sayı	79	129	57	127	76	468
		% Satır	16,9%	27,6%	12,2%	27,1%	16,2%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	16,9%	27,6%	12,2%	27,1%	16,2%	100,0%

Tablo 6’dan ‘Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi’ görüşüne kesinlikle katılanların tamamı (%100’ü) kendilerini liberal olarak tanımlamamış olan katılımcılardan oluşmaktadır. Bu görüşe katılanların %8,7’sinin kendilerini liberal olarak tanımlayan, %91,3’ünün ise kendilerini liberal olarak tanımlamayan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini liberal olarak tanımlayanların içindeki dağılıma bakıldığında ise, bu görüşe asla katılmayan ve katılmayanların toplam oranının %36,9 iken, bu görüşe katılan aynı siyasi yelpazedeki katılımcıların oranının %57,9 olduğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle, liberal görüşe sahip olan Türk katılımcıların Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görme eğilimini daha çok gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Liberal bir dünya görüşüne sahip olup olmama ile Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=12,597, $p=0.013<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olup olmadığı konusundaki görüşler ile ‘liberal görüş’ arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söz edilebilir.

Tablo 7. “Siyasi Eğilim” ve “Ziyaretin Yabancılar Dönük Etkisi” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Ziyaretin Yabancılara Dönük Etkisi Çapraz İlişkisi			Buraya geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti					Toplam
			Asla katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi sosyal demokrat düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	6	28	22	17	15	88
		% Satır	6,8%	31,8%	25,0%	19,3%	17,0%	100,0%
		% Sütun	10,2%	23,1%	28,2%	15,5%	14,9%	18,8%
		% Toplam	1,3%	6,0%	4,7%	3,6%	3,2%	18,8%
	Hayır	Sayı	53	93	56	93	86	381
		% Satır	13,9%	24,4%	14,7%	24,4%	22,6%	100,0%
		% Sütun	89,8%	76,9%	71,8%	84,5%	85,1%	81,2%
		% Toplam	11,3%	19,8%	11,9%	19,8%	18,3%	81,2%
Toplam		Sayı	59	121	78	110	101	469
		% Satır	12,6%	25,8%	16,6%	23,5%	21,5%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	12,6%	25,8%	16,6%	23,5%	21,5%	100,0%

Tablo 7’den ‘Buraya geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti’ görüşüne kesinlikle katılanların %14,9’unun kendilerini sosyal demokrat olarak tanımladıkları, %85,1’inin ise sosyal demokrat bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini sosyal demokrat olarak görmeyenler içindeki dağılıma bakıldığında ise, ‘buraya geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti’ görüşüne kesinlikle katılmayanların (%13,9) ve katılmayanların (%24,4) toplam oranı %38,3, iken sosyal demokrat olmayanlar içinde bu görüşe katılan (%24,4) ve kesinlikle katılanların (%22,6) toplam oranının % 48,8 olduğu görülmektedir. Bu veriler, sosyal demokrat dünya görüşüne sahip olmayan Türk katılımcılar arasında, ‘şehitliği ziyarete geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti’ görüşünde olanların oranının daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu durum, sosyal demokrat dünya görüşüne sahip insanların buraya gelmeden önce de Çanakkale’ye savaşmaya gelen yabancılar ve onların geride bıraktıklarına karşı zaten olumlu bir tutum sergiledikleri şeklinde de anlaşılabilir. ‘Sosyal demokrat’ görüş ve ‘buraya geldikten sonra Türklere karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açısının gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişip değişmediği’ konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan Ki-kare=10,746, $p=0.030<0.05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, buraya geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açım gelmeden öncekine

göre olumlu yönde değişip değişmediği konusundaki görüşler ile ‘sosyal demokrat’ dünya görüşü arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söz edilebilir.

Tablo 8. “Siyasi Eğilim” ve “Yabancılar Bakış Açısı” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

Siyasal Eğilim ve Yabancıları Düşman Olarak Görmeme Çapraz İlişkisi			99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum					Toplam
			Asla katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
Siyasi yelpazede kendimi sosyal demokrat düşünce içerisinde görürüm	Evet	Sayı	10	33	15	25	6	89
		% Satır	11,2%	37,1%	16,9%	28,1%	6,7%	100,0%
		% Sütun	9,7%	21,9%	17,9%	27,8%	13,3%	18,8%
		% Toplam	2,1%	7,0%	3,2%	5,3%	1,3%	18,8%
	Hayır	Sayı	93	118	69	65	39	384
		% Satır	24,2%	30,7%	18,0%	16,9%	10,2%	100,0%
		% Sütun	90,3%	78,1%	82,1%	72,2%	86,7%	81,2%
		% Toplam	19,7%	24,9%	14,6%	13,7%	8,2%	81,2%
Toplam		Sayı	103	151	84	90	45	473
		% Satır	21,8%	31,9%	17,8%	19,0%	9,5%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	21,8%	31,9%	17,8%	19,0%	9,5%	100,0%

Tablo 8’den ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne kesinlikle katılanların %13,3’ünün kendilerini sosyal demokrat olarak tanımladıkları, buna karşın %86,7’sinin ise sosyal demokrat bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Kendilerini sosyal demokrat olarak görmeyenler içindeki dağılıma bakıldığında ise, ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne kesinlikle katılmayanların (%24,2) ve katılmayanların (%30,7) toplam oranı %54,9 iken, sosyal demokrat olmayanlar içinde bu görüşe katılan (%16,9) ve kesinlikle katılanların (%10,2) toplam oranının % 27,1 olduğu görülmektedir. Tablodaki verilerden hareketle, sosyal demokrat görüşünde olan veya olmayan Türk katılımcılar arasında ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görmeme’ konusunda bir tereddütün var olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir. Bunu, kendi topraklarında haksız bir saldırıya maruz kaldığını düşünen ve büyük bedeller ödemek zorunda kalan bir milletin temkinli algısı şeklinde de anlamak mümkündür. ‘Sosyal demokrat’ görüş ve 99 yıl önce savaşılan milletleri düşman olarak görüp görmeme konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare = 12,173$, $p = 0,016 < 0,05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, 99 yıl önce savaşılan milletleri düşman olarak görüp görmeme düşüncesi ile kendilerini ‘sosyal demokrat’ dünya görüşünde görenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 9. “İnanca Bağlılık” ve “Savaşılan Milletleri Düşman Olarak Görme” Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Analizi

İnanca Bağlılık ve Düşman Olarak Görme			99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum					Total
			Asla katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	
İnanca bağlılık	Çok dindar	Sayı	21	23	7	11	9	71
		% Satır	29,6%	32,4%	9,9%	15,5%	12,7%	100,0%
		% Sütun	20,4%	15,3%	8,2%	12,4%	20,0%	15,0%
		% Toplam	4,4%	4,9%	1,5%	2,3%	1,9%	15,0%
	Dindar	Sayı	82	121	69	71	33	376
		% Satır	21,8%	32,2%	18,4%	18,9%	8,8%	100,0%
		% Sütun	79,6%	80,7%	81,2%	79,8%	73,3%	79,7%
		% Toplam	17,4%	25,6%	14,6%	15,0%	7,0%	79,7%
	Dine ilgisiz	Sayı	0	6	9	7	3	25
		% Satır	0,0%	24,0%	36,0%	28,0%	12,0%	100,0%
		% Sütun	0,0%	4,0%	10,6%	7,9%	6,7%	5,3%
		% Toplam	0,0%	1,3%	1,9%	1,5%	0,6%	5,3%
Total		Sayı	103	150	85	89	45	472
		% Satır	21,8%	31,8%	18,0%	18,9%	9,5%	100,0%
		% Sütun	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	21,8%	31,8%	18,0%	18,9%	9,5%	100,0%

Tablo 9’den ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ fikrine ‘asla katılmadıklarını’ bir başka deyişle de “düşman olarak gördüklerini söyleyenlerin” %20,4’ünün kendilerini ‘çok dindar’, %79,6’sının ‘dindar’ olduklarını ifade ettikleri görülmektedir. ‘Dine karşı ilgisiz’ olduklarını ifade edenlerin oranı ise % 0’dır. Tablo’dan bir başka okumayla kendilerini ‘çok dindar’ olarak görenler içindeki dağılıma bakıldığında, ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne ‘katılanların’ ve ‘kesinlikle katılanların’ toplam oranının %28,2 olduğu, kendilerini ‘dindar’ olarak görenler içinde bu görüşe ‘katılanların’ ve ‘kesinlikle katılanların’ toplam oranının ise 27,7 olduğu görülmektedir. Buna karşılık kendilerini ‘dine ilgisiz’ olarak görenler içinde aynı görüşe ‘katılanların’ ve ‘kesinlikle katılanların’ toplam oranının da %40 olduğu görülmektedir. Bu verilerden hareketle, şehitliği ziyarete gelen Türk katılımcılardan kendilerini ‘dine ilgisiz’ görenler arasında bir asır önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görmeme eğiliminin biraz daha fazla olduğu söylenebilir. ‘dini inanç düzeyi’ ve 99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görüp görmeme konusundaki görüşler arasındaki ilişkinin tesadüfî bir ilişki olup olmadığını anlamak için yapılan Ki-kare testi sonucunda bulunan $Ki-kare = 17,708$, $p = 0,024 < 0,05$ değeri istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık oluşturduğundan, bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, 99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görüp görmeme konusundaki görüşler ile ‘dini inanç düzeyi’ arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, “100. Yılında Türk ve Anzak Halklarının Çanakkale Savaşı ve Şehitliği Algısı” adlı projenin Türk ziyaretçilere dönük bölümünün bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, 1-30 Mayıs 1914 tarihleri arasında Gelibolu Yarımadası’nda 475 Türk ziyaretçinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Türk ziyaretçilerin siyasi ve inanç eğilimlerine göre Çanakkale’de savaşılan yabancılarla ilgili verdikleri cevaplar çapraz analize tabi tutularak bir anlamlılık ilişkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bir asır önce İngiltere ve Fransa öncülüğünde pek çok milletten meydana getirilen büyük bir ordu gücü tarafından kendi ülkesinde saldırıya maruz kalarak büyük bedeller ödeyen Türk milleti, bugün itibarıyla burada savaşılan milletlere karşı biraz daha farklı tutumlar sergilemektedir. Burada savaşın kazanılmış olması ve yeni Türk devletinin kuruluşunun kapısının aralanmış olması, Türk halkının zaman içerisinde Çanakkale’de savaşılan milletlere karşı düşmanlık algısını yumuşatmış olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, burada savaşın öncülüğünü yapan milletlere karşı kızgınlığın ve güvensizliğin olmadığı anlamına da gelmemektedir.

‘Çanakkale Savaşı’nın dinler arası bir savaş olmadığı’ görüşünde olanların %49,3’ünü kendisini milliyetçi olarak gören, %50,7’sini ise milliyetçi olarak görmeyen Türk katılımcılar oluşturmuştur. Siyasal tutum olarak kendilerini ‘milliyetçi’ düşünce içerisinde gören katılımcıların %53,5i Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görmekte veya kararsız kalmakta iken, buna karşılık bu savaşı dinler arası bir savaş olarak görmeyenlerin oranı da 46,5 olarak görülmektedir. Bu verilerden hareketle, katılımcıların Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görmede milliyetçi olma veya olmama durumuna göre oranların birbirinden çok farklı olmadığı sonucuna varılabilir.

‘Çanakkale Savaşı ve şehitliği süreç içinde savaştığımız milletlerle ülkemiz arasında barışın ve dostluğun oluşmasında etkili olmuştur’ düşüncesinde olanların %21,1’i kendilerini muhafazakâr olarak değerlendiren Türk katılımcılardan oluştuğu görülürken, %78,9’u muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan Türk katılımcılardan oluşmuştur. Kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak görmeyenler içindeki dağılıma göre de, aynı düşünceye katılmayanların ya da kararsız olanların oranının %48,5 olduğu görülürken, bu görüşü katılanların oranının ise % 51,5 olduğu görülmüştür. Bu veriler ‘Çanakkale Savaşı ve şehitliği süreç içinde savaştığımız milletlerle ülkemiz arasında barışın ve dostluğun oluşmasında etkili olmuştur’ düşüncesine katılanların ‘muhafazakâr’ olmayanlar arasında daha yüksek olduğunu sonucunu göstermektedir.

‘Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi’ görüşüne kesinlikle katılanların %27,6’sının kendilerini ‘muhafazakâr’ olarak değerlendiren Türk katılımcılardan oluşmasına karşın, bu görüşe kesinlikle katılanların %72,4’nün ‘muhafazakâr’ bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Aynı tablodan diğer bir okumayla, kendilerini siyasi yelpazede ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde gören katılımcıların ‘Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi’ görüşüne asla katılmayan ve katılmayanların toplam oranının %55,2 olduğu görülmüştür. Buna karşılık, kendilerini siyasi yelpazede ‘muhafazakâr’ düşünce içerisinde görmeyenlerin aynı düşünceye asla katılmayan ve katılmayanların toplam oranının %40,1’de kalması, ‘muhafazakâr’ katılımcılar arasında Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görme eğiliminin diğer siyasi eğilimlere sahip olan katılımcılara oranla biraz daha fazla olduğu sonucuna götürmektedir.

“99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum” görüşüne katılanların %7,4’ünün kendilerini ‘liberal’ olarak tanımladıkları görülürken, %92,6’sının ise ‘liberal’ bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Kendilerini ‘liberal’ olarak görmeyenler içindeki dağılımda ise, ‘99 yıl önce

Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne katılmayanların ya da kararsız olanların oranının %72,4 olduğu görülmüştür. Buna karşılık aynı görüşe katılanların oranının % 27,6 olması, Çanakkale Şehitliğini ziyarete gelen Türk katılımcılar arasında 99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görmeme eğiliminin siyasi yelpazede kendilerini ‘liberal’ düşünce içerisinde tanımlayanlar arasında daha yüksek olduğu sonucunu göstermektedir.

‘Çanakkale Savaşı dinler arası bir savaş değildi’ görüşüne kesinlikle katılanların tamamı (%100’ü) kendilerini liberal olarak tanımlamamış olan katılımcılardan oluşmaktadır. Bu görüşe katılanların %8,7’sinin kendilerini liberal olarak tanımlayan, %91,3’ünün ise kendilerini liberal olarak tanımlamayan katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Kendilerini liberal olarak tanımlayanların içindeki dağılıma göre ise, aynı görüşe asla katılmayan ve katılmayanların toplam oranının %36,9 olduğu, bu görüşe katılanların toplam oranının %57,9 olduğu görülmüştür. Bu veriler, liberal görüşe sahip olan Türk katılımcılar arasında Çanakkale Savaşı’nı dinler arası bir savaş olarak görmeme eğiliminin daha yüksek olduğu sonucunu işletmektedir.

‘Buraya geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına bakış açım gelmeden öncekine göre olumlu yönde değişti’ görüşüne kesinlikle katılan Türk katılımcıların %14,9’unun kendilerini sosyal demokrat olarak tanımladıkları, %85,1’inin ise sosyal demokrat bir dünya görüşüne sahip olmadıklarını ifade etmekte olan katılımcılardan oluştuğu görülmüştür. Kendilerini sosyal demokrat olarak görmeyenler içindeki dağılıma bakıldığında ise, aynı görüşe kesinlikle katılmayanların (%13,9) ve katılmayanların (%24,4) toplam oranı %38,3, iken sosyal demokrat olmayanlar içinde bu görüşe katılan (%24,4) ve kesinlikle katılanların (%22,6) toplam oranının % 48,8 olduğu görülmüştür. Bu verilere göre, sosyal demokrat dünya görüşüne sahip olmayan Türk katılımcıların, şehitliği ziyarete geldikten sonra bize karşı savaşanlara ve onların bu topraklarda kalanlarına karşı bakış açılarının gelmeden öncekine göre olumlu yönde daha çok değiştiği sonucuna varılabilmektedir.

Çalışmadan çıkan bir diğer sonuç da, kendilerini siyasi yelpazede ‘sosyal demokrat’ düşünce içerisinde görenlerin ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne kesinlikle katılmayan ve katılmayanların toplam oranının %48,3 olması, buna karşılık aynı siyasi yelpaze içerisinde kendilerini tanımlayanların yine aynı görüşe katılan ve kesinlikle katılanların toplam oranının da % 34,8 kalmış olasıdır. Yine aynı şekilde kendilerini sosyal demokrat olarak görmeyenler içindeki dağılıma bakıldığında ise, ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ görüşüne kesinlikle katılmayanların ve katılmayanların toplam oranı %54,9 iken, aynı siyasi görüş içinde bu görüşe katılan ve kesinlikle katılanların toplam oranının % 27,1 olduğu görülmüştür. Bu veriler, sosyal demokrat görüşünde olan veya olmayan Türk katılımcılar arasında ‘99 yıl önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görmeme’ konusunda bir tereddütün var olduğu şeklinde bir sonucu ortaya koymaktadır.

‘99 yıl önce Çanakkale’de savaştığımız milletleri düşman olarak görmüyorum’ düşüncesine ‘asla katılmadıklarını’ söyleyenlerin %20,4’ünün kendilerini ‘çok dindar’, %79,6’sının ‘dindar’ olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. ‘Dine karşı ilgisiz’ olduklarını ifade edenlerin oranı ise % 0’ olarak tespit edilmiştir. Kendilerini ‘çok dindar’ olarak görenler içindeki dağılıma da, aynı görüşe ‘katılanların’ ve ‘kesinlikle katılanların’ toplam oranının %28,2 olduğu, kendilerini ‘dindar’ olarak görenler içinde yine aynı görüşe ‘katılanların’ ve ‘kesinlikle katılanların’ toplam oranının 27,7 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık kendilerini ‘dine ilgisiz’ olarak görenler içinde aynı görüşe ‘katılanların’ ve ‘kesinlikle katılanların’ toplam oranının da %40 olduğu saptanmıştır. Bütün bunlar, şehitliği ziyarete gelen Türk katılımcılardan kendilerini ‘dine ilgisiz’ görenler arasında bir asır önce Çanakkale’de savaşılan milletleri düşman olarak görmeme eğiliminin biraz daha fazla olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Tam bir asır önce kendi toprağı Çanakkale’de ülkesine saldıran düşmana karşı bir varoluş mücadelesi veren Türk halkı, aradan bir asır geçmesine rağmen aklı ve kalbiyle hala bu olayı yaşamaktadır. Çanakkale şehitliğini ziyarette gelen katılımcılar üzerinden bir genelleme yapılarak varılan sonuçlar, aradan geçen bir asıra rağmen, Türk halkının siyasi eğilimleri ve inanç biçimleri ne olursa olsun Çanakkale’de savaştıkları milletleri bir düşman olarak görmeme konusunda bir tereddüt zihin dünyalarında saklamaktadırlar. Aynı şekilde Çanakkale Savaşı’nı, dinler arası bir savaş olarak görüp görmeme konusunda da bir tereddüt yaşayan Türk halkının, Çanakkale Savaşı’nın ve şehitliğinin zaman içerisinde barışa giden yolu açacağı yönünde bir düşünceye de sahip olduğu görülmüştür. Türk halkının önemli bir kısmında Yarımada’yı ziyarette geldikten sonra burada savaşılan milletlere karşı olumlu yönde duygularının değiştiğini ifade etmeleri de, siyasi ve dini düşünceleri ne olursa olsun hem millet bilincinin pekiştirilmesinde, hem de barışın daha ileri götürülmesinde Çanakkale Savaşı ve Şehitliğinin önemli bir rol oynayabileceği şeklinde bir çıkarımda bulunmayı mümkün kılabilmektedir.

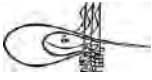
KAYNAKÇA

- Ağdemir, A. Murat, Çanakkale Savaşı’nda Yahudi Katır Birliği (Zion Mule Corps in The Gallipoli War), *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkis or Turkic*, Volume 10/1 Winter 2015, p. 47-58, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7791>ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey.
- Armaoğlu Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, III. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957.
- Bartlette, Ellis Ashmead, *Çanakkale Gerçeği*, Haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- Belen, Fahri, *Çanakkale Savaşı*, İstanbul, Harp Akademisi Matbaası, 1935
- Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-25 Nisan 1915), V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.
- Bozkurt, Celil, (2015). Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin İnşaâtı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkis or Turkic* Volume 10/5 Spring 2015, p. 79-94, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8227>ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey.
- Cambers, Stephen, *Gully Ravine: Gallipoli (Battleground Europe)*, Pen and Sword, South Yorkshire, 2003.
- Chember, Stephen, *Gully Ravine: Gallipoli (Battleground Europe)*, Peb and Sword, South Yorkshire, 2003.
- Clayton, Gerald David, *Britain and the Eastern Question: Missolonghi to Gallipoli*, University of London Press, 1974.
- Corbet, Julian *Harekâtı Harbiye*, Çev. A. Rıza Seyfi, C. II, Matbaa-ı Bahriye, İstanbul 1926.
- Çanakkale Muharebeleri, ATASE Bşk.lığı Yayınları, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Mart 1998.
- Dardanelles Commission, *First Report*, Publishedby His Macesty’s Stationery Office, London 1917.
- Devidson, Leon, *Scarecrow Army, The ANZACs at Gallipoli*, Black Dog, London, 2015.
- Erdemir, Lokman, *Çanakkale Savaşı: Siyasi, Askeri ve Sosyal Ynleri*, Gökkuşbu, İstanbul 2009.
- Fahri Belen, *Çanakkale Savaşı*, İstanbul, Harp Akademisi Matbaası, 1935

- Fewster, Kevin (Ed.), Beans Gallipoli- the Diaries of Australian Official War Correspondent, Allen And Unwin, NSW, 2007.
- Fewster, Kevin, Bean's Gallipoli, Allen and Unwin, NSW, 2007.
- Hart, Peter, Gallipoli, Profile Books, Oxford University Press, London, 2011.
- Haythornthwaite, Philip J., Gallipoli 1915, Osprey Publishing, London, 1991.
- K. Fewster, V. Başarın and H. H. Başarın, Gallipoli: The Turkish Story, Allen and Unwin, NSW, 2003.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), TDK Yayınları, Ankara 1996, IX.
- Macleod, Jenny (Ed.), Gallipoli, Frank Cass, London and New York, 2004.
- Moorehead, Alan Gelibolu, Çev. Ali Cevat Akkoyun, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Oglander, C. F. Aspinall, Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekatı: 1915. Mayıs'dan Tahliye'ye kadar; II, haz. Metin Martı, İstanbul, Arma Yayınları, 2005, II, 425-428.
- Özer, İlber, Çanakkale Cephesinde Mustafa Kemal (Mustafa Kemal in Gallipoli Front), Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/1 Winter 2015, p. 553-578, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7607>, ANKARA-TURKEY
- Sanders, Liman Von, Türkiye'de Beş Yıl, Çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınları, İstanbul 1968.
- Seçer, Turhan, Destanlaşan Çanakkale: Deniz, Kara, Hava Savaşları Anılar ve Yorumlar, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2005.
- Selek, Sabahattin, İnönü Hatıraları: Genç Subaylık Yılları 1884-1918, Burçak Yayınları Ankara 1969.
- Snelling, Stephen, VCs of the First World War: Gallipoli, The History Press, 2008.
- Strachon, Hew, The Origins of First World War, II. Baskı, Mac Millan, Londra 1984.
- Tarman, Zafer, Tarihe Sığmayan Destan: Çanakkale, Ferfir Yayınları, 2011, İstanbul
- Türk Halkının Sarıkamış Algısı: Şarkın Çanakkalesi Sarıkamış, T.C. Serhat Kalkınma Ajansı ve Pollmark Araştırmaları, Kars, 2011.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale cephesi Harekatı (Haziran 1914-25 Nisan 1915), Ankara 1993, V, 1. Kitap.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KÖZLEME, A.O., (2015). “Çanakkale Şehitliğini Ziyarete Gelen Türk Halkının Siyasi Ve İnanç Eğilimlerine Göre Yabancı Algısı / Perception Of Foreigners In Turkish People Visiting The Gallipoli Martyrs’ Memorial Based On Their Political And Religious Views”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8940>, p. 509-530.

FARKLI MÜZİK TÜRLERİNİN BİREYLERİN MEDYA METİNLERİNİ ALGILAMALARINA ETKİSİ: “SANİYENİN YÜZDE BİRİ” ÖRNEĞİ*

*Fatma NİSAN***

*Beyler YETKİNER****

ÖZET

Bireyler medya metinlerini okurken bir takım faktörlerin etkisinde kalabilmektedir. Bu etkiler; çevresel, fiziksel ya da psikolojik faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Bu durum, bireylerin medyadan gelen iletileri alırken sadece medya metniyle ilgilenmedikleri, bunun yanında algılarının bir takım dışsal ya da içsel durumlara açık olduğunu göstermektedir. Müzik, bireylerin duygularına seslenebilmek amacıyla medya metinlerinde çok fazla kullanılmaktadır. Medya yöneticilerinin müziği kullanmalarındaki temel amaç bireylere vermek istedikleri mesajı istedikleri şekilde iletebilmektir. Bireylerin medya metinlerini okurken oradan gelen iletileri algılama ve yorumlama sürecinde farklı tonlardaki müziklerden etkilenip etkilenmedikleri, yani farklı müziklerin bireylerin algılarını ve yorumlarını etkileyip etkilemediği çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, farklı müzik türlerinin bireylerin medya metinlerini algılama ve yorumlama sürecinde etkisinin olup olmadığını, olduyorsa bu etkinin ne yönde olduğunu belirlemektir. İletişim alanında daha önce hiç yapılmamış olan bir çalışma olması nedeniyle çalışma önemlidir. 11 iletişim fakültesi öğrencisi üzerinde uygulanan bu çalışmada medya metni olarak, “Saniyenin Yüzde Biri” (One Hundredth of a Second) adlı kısa film seçilerek katılımcılara birer hafta arayla üç farklı zamanda, normal, duygusal ve sert müzik türlerinde, farklı müzik kategorileri eşliğinde izlettirilmiştir. Çalışmada, katılımcıların aynı metni farklı müzik türleriyle farklı zamanlarda izlerken müziğin etkisinde kalıp kalmadıklarına ve bu durumun metni algılayıp yorumlamalarına etki edip etmediği sorgulanmış olup yöntem olarak deney yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, medya metinleri, medya okumaları, algı, deney

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, El-mek: fatma.nisan@inonu.edu.tr, ftmnsn@gmail.com

*** Arş. Gör. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, El-mek: byetkiner@gmail.com

THE EFFECTS OF DIFFERENT TYPES OF MUSIC ON PEOPLE'S PERCEPTION OF MEDIA TEXTS: "ONE HUNDREDTH OF A SECOND" CASE

ABSTRACT

When people read media texts, they can be influenced by a number of factors. These effects may stem from environmental, physical or psychological factors. This shows that while people are receiving messages from the media, they are not only interested in the media text but also their perceptions are open for some external and internal circumstances. Music is very much used in media texts to touch upon the individuals' emotions. The main aim of the media managers using music is to convey the message they want in the way they want to the individuals. Whether individuals are affected differently by different tones of music at the process of interpreting the messages while reading, in other words, whether different styles of music affect individuals' perceptions and interpretations, is the main question of this study. Therefore, the purpose of this study is to find out whether different styles of music have an effect on the perception and interpretation processes of individuals, and if yes how they affect. This study is a crucial one as there is no precedent for it so far in the field of communication. In this study, the short movie "One Hundredth of a Second" is used as the media text and 11 students from Faculty of Communication participate in the experiment and watch this movie three times as one week after another with different genres of music as normal, emotional and hard styles. In the study, whether the participants are influenced by the music or not while watching the same text with different styles of music at different times, and whether this affects their perceiving and interpreting the text are questioned and the method of the research is experimenting.

STRUCTURED ABSTRACT

It is assumed that having an emotional characteristic by their creation, individuals are affected by the music they hear while reading, perceiving and making sense of the messages received from the media and hence perceive and make sense of the media texts within this effect. Therefore, whether individuals are affected differently by different tones of music at the process of interpreting the messages while reading, in other words, whether different styles of music affect individuals' perceptions and interpretations, is the main question of this study. Whether individuals are affected differently by different tones of music at the process of interpreting the messages while reading, in other words, whether different styles of music affect individuals' perceptions and interpretations, is the main question of this study. Therefore, the purpose of this study is to find out whether different styles of music have an effect on the perception and interpretation processes of individuals, and if yes how they affect.

In this study, the six-minute short movie "One Hundredth of a Second" based on a real story and directed by Susan Jacobson and Alex Boden was chosen as the media text and 11 students from Gümüşhane University Faculty of Communication participated in the

experiment and watched this movie three times as one week after another with different genres of music as normal, emotional and hard styles. The first time the participants watched the movie it was the normal (original) version, when they watched it for the second time the music used in the movie was the emotional piece of music “Golha” by the famous violinist Farid Farjad. When they watched it for the third time, the music they were exposed to was the hard piece of music “Seek and Destroy” by Metallica.

The plot of the movie focuses on the moment when a war correspondent taking photos of the war scene photographs the death of a little girl being shot by a soldier. In the movie, where the little girl's struggle with the soldier is shown, the war correspondent wins the best photographer of the year award in a crowded ceremony hall with the photograph she reflects the shooting moment of the little girl. Upon the crowd standing up to applaud, the conscience smitten woman correspondent feels remorseful for not helping the little girl back then and leaves the hall in tears without getting the award. The movie covers the dilemma the war correspondent faces during the war. In the study, one questionnaire prepared in advance was used in all the three listening sessions. In this study, which is based on the effects of different styles of music on the individuals' perceptions of the media texts, the questionnaire included demographical questions as well as specific questions to define the participants' emotional states before and after they watch the movie and to detect whether the music has an effect on this. Also, some questions to diagnose whether the participants read the text right or not, and to find out how they read it were asked in the study. Along with the questions defining whether the genre of the movie changes with different styles of music for the participants; whether the music and the movie are associated was also sought for answers.

At the step where the emotional states of the participants before and after they watched the movie were compared and whether the music had an effect on this was analyzed, it was seen that the emotional states of the participants most of the time differed before and after they watched the movie. Participants themselves also expressed that they were affected by the music mostly. When the question of what kinds of changes watching the movie with the three styles of music bring about was investigated, at the original version session the participants who had been in various emotional states before watching the movie generally ended up in a similar emotion and expressed that they felt “unhappy and sad.” While the participants again had been in various emotional states before reading the media text with the emotional music, most of them again ended up expressing that they felt “unhappy and sad.” After the participants watched the movie this time with a far more different style of music, the hard music, it was seen that their emotional states had changed completely and expressed that they felt “angry, uneasy and restless.” It is obvious from the different emotions reflected on the same media text that music affected the emotional states of the participants. The findings of the study which does not ignore the effect of the plot of the movie, put forward that feeling different emotions at different styles of music and reacting accordingly prove that music affects people's both perceptions and interpretations. Most of the participants indicated that they heard the

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

music while reading the media text and that they were affected by it. Also, it was observed that the participants, who watched the same text at all the three watching sessions, were still under the effect of the music while deciding on the genre of the movie; while the participants named the movie genre as “drama” at the watching sessions with the normal and emotional styles of music, they chose “action” for the genre at the session with the hard style of music.

In the study, to measure the contribution of the music on media reading differences, the participants were asked to put a title for the movie each time they watch it and it was observed that the participants mostly used titles that reflected their emotional states. Accordingly, when the participants watched the movie with its own (normal) music they put titles ranging from hard to emotional states of emotion; and preferred more touching titles when they watched the movie with the emotional music. When they watched it with the hard music, it was observed that they chose a title depending on the uneasiness and tenseness the music inflicted by the music and that they reflected their emotions like this due to the feeling of “anger”. It was seen that at all the three watching sessions when the plot of the movie was asked to the participants, they reflected the plot in generally similar ways in spite of some minor differences. The answers by the participants to the question “What did you feel when you saw the image of the shot girl appeared on the screen while the crowd applauded the quality of the photograph at the end of the movie?” were detected to have some differences with replies including emotions of hardness, anger and sorrow mostly on the basis of the emotional states formed by the music the participants were exposed to. At all the three watching sessions, the participants mostly said “Yes” to the question “Did the woman who took the photo while the girl was being shot perform her duty?” but most of them also expressed that “they would have given an effort to save the girl.” It was found out that the participants reacted differently again on the basis of the music they listened to while answering the question “How do you evaluate that the woman leaves the hall upon receiving the title of the best photographer of the year for the photo she has taken?” To expand it further, when the participants watched the original (normal) version of the movie they made inferences about the emotional state of the woman photographer, when they watched the movie with the emotional music they had a pity and sympathy for her, and when they watched it with the hard music they expressed that there was no point crying over spilt milk and that she should have intervened on the spot. As a result, when the changes in the emotional states and the media reading responses of the participants are considered, it is not misleading but also actually correct to say that the findings of this study not only support but also prove the assumption that music has tremendous effects on the individuals’ perceptions and interpretations of the media. Henceforth, while individuals perceive and read the media, they are affected by the external and internal factors. This brings along the suggestions for future research that research should not be carried out only on the basis of the media text and that both the individual and the internal and external factors should be included in the studies.

Key Words: Music, media texts, media reading, perception, experiment

Giriş

Bireyler medya metinlerini okurken bir takım çevresel, fiziksel ya da psikolojik faktörlerden etkilenmektedir. Bu durum, bireylerin medyadan gelen iletileri alırken sadece medya metniyle ilgilenmedikleri, bunun yanında algılarının bir takım dışsal ya da içsel durumlara açık olduğunu ortaya koymaktadır. İster sinema da olsun ister televizyon programlarında, yaydıkları mesajların bireylere istedikleri şekilde ulaşmalarını sağlamak amacıyla, medyanın en çok kullandığı araçların başında müzik gelmektedir. Yaratılışı itibarıyla duygusal bir yönü de olan bireyin, medya okumaları sırasında, medyadan gelen iletileri algılama ve yorumlama sürecinde kulağına gelen müziğin tınısına kulak kabartıp etkilendiği, medya metinlerini algıladığı ve yorumladığı varsayılmaktadır. Bu nedenle, bireylerin medya metinlerini okurken oradan gelen iletileri yorumlama sürecinde farklı tonlardaki müziklerden etkilenip etkilenmedikleri, yani farklı müziklerin bireylerin algılarını ve yorumlarını etkileyip etkilemediği çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Bu çalışma, farklı müzik türlerinin bireylerin medya metinlerini algılama ve yorumlama sürecinde etkisinin olup olmadığını, etkisi olduysa da bu etkinin ne yönde olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. İletişim bilimi alanında daha önce hiç yapılmamış olan bir çalışma olması nedeniyle çalışma önemlidir. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden 11 katılımcıyla yapılmış olan bu çalışmada medya metni olarak, yönetmenliğini Susan Jacobson ve AlexBoden'in üslendiği ve gerçek bir hikâyeden esinlenerek hazırlanan "Saniyenin Yüzde Biri" (OneHundredth of a Second) adlı kısa film seçilerek katılımcılara birer hafta arayla üç farklı zamanda, normal, duygusal ve sert müzik türlerinde, farklı müzik kategorileri eşliğinde izlettirilmiştir. Söz konusu film, doğal haliyle bir kez izlettirildikten sonra ikinci kez izlettirildiğinde kullanılan müzik ünlü Kemancı FaridFarjad'ın 'Golha" adlı duygusal müzik parçasıdır. Film üçüncü kez izlettirildiğinde ise bu sefer katılımcılara dinlettirilen müzik türü, sert (hard) müzik olarak da adlandırılabilen Metallica'nın 'SeekandDestroy' adlı hareketli parçasıdır. Çalışmada, katılımcıların aynı medya metnini farklı müzik türleriyle farklı zamanlarda izlerken müziğin etkisinde kalıp kalmadıklarına ve bu durumun metni algılayıp yorumlamalarına etki edip etmediği sorgulanmış, yöntem olarak da deney yöntemi kullanılmıştır.

1. Medya Metinlerini Algılamada Müziğin Etkisi

Bireylerin algılarının bulundukları ortamlardan, kişisel özelliklerden ve geçmiş deneyimlerinden etkilendiği bilinmektedir. Sinema filmindeki bir sahnenin müziği bireyi farklı yönde etkilemekte, okunan bir haber metninde kullanılan müzik ruh haline göre farklı şekillerde algılanabilmektedir. İzlenen filmin, film müziği sayesinde bireyler, farklı bir ruh haline bürünebilmektedir. "Algılama, insanların içinde bulunduğu anda yaşadıkları duyguların, geçmişte yaşadığı deneyimler aracılığıyla yeni bir bilişsel bütünlüğe ulaşmasıdır. Değerleme ve algılama olarak iki açıdan nitelenen bu durum, gönderici ve alıcı açısından ulaşılan bu bilgi, fikir, duygu ve mesajları algılama ve değerlendirme şekliyle ilgilidir" (Özer, 2012, s.149). Bireylerin dışındaki nesnelerden alınan duyu verilerinin kavranmasını sağlayan dış algılarla, öznenin iç dünyasını içe bakış yoluyla kavrama olanağını veren algılardan söz edilebilir(Cevizci, 2012, s.24). İletişim sürecinin en önemli yanlarından biri de, etkilenen insanın algılarının nasıl oluştuğudur. Bu algılamaya koşut olarak bireyin harekete geçmesini sağlayan güdülerin uyarılması, tutumların değişimi ve savunulması gibi durumlar iletişimin en temel sorunlarıdır. Değerlerin oluşması, var olanın savunulması ve dış dünyayla ilişki kurması nesneleri tanımasıyla başlamaktadır. Bu aşamada algı dışsal müdahalelerle örgütlenmektedir(İnceoğlu, 2011, s.85).Algılama, çevrenin tanınmasından önce uyarımlar gerekmektedir, uyarımlar sonucu duyular ve sonuç olarak her duyum, bir algılama ve anlamayı doğurur şeklinde özetlenebilir. Algılama, çevrenin uyarıcı niteliğinin ve bireyin kendi öz bilgi birikimi ve geçmiş yaşam deneyimlerinden elde ettiği bir işlev niteliğindedir. Algılama, kişinin dünya görüşü olarak nitelediğimiz simge, sembol, inanç, ideoloji gibi yaşam deneyimlerinin derin izlerini barındırır(Çağlayan- Korkmaz ve Öktem,2014, s.171). Görüldüğü gibi

algı ve algılama tek bir nedenle açıklanacak bir durum olarak görülmemektedir. Algı dıştan ve içten kaynaklı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bunun sanat eserleri alanında da gerçekleştiği görülmektedir. Bir haberi izleyen izleyici, haber içeriği duygusal bir müzikle desteklenmişse haberin bireyin duygularına olan etkisi daha da artmaktadır. Öyle ki bunu sinema yönetmenleri de uygulamaktadır. Sinema yönetmenleri ya da haber profesyonelleri kendilerinin uyguladığı bir yöntemle okuyucu ya da izleyicinin nasıl, ne yönde medya metinlerini algılayıp okuyacağını yönlendirmektedir. “Sinema yönetmenleri çekimin görsel atmosferini neredeyse bilinçaltı düzeyine duyulan ama çoğu kez de ön plana çıkan, bazen şok olarak kullanılan sesi, her zaman duyulan bir ses olarak arka planda işitsel bir atmosferle tamamlarlar” (Kolker, 2011, s.148). İskenderoğlu ve Ayhan fikirlerin müzik yoluyla görüntülere eşlik ettiğini ifade etmektedirler. Müzik yoluyla izleyiciye sunulmak istenen fikirler görüntü ile kaynaşarak bir arada yer almaktadır. İzleyici üzerinde öylesine büyük etkiler uyandırmış olan film müzikleri vardır ki bunlara bakıldığında hepsinin ortak özelliğinin, gerek görsel gerek işitsel ve gerekse senaryoda temsil edilmesi gereken herhangi bir konuya ait imgelerin, müzikal anlam oluşturulmasında, içsel duyuları temsil edecek şekilde kullanılmış olmasıdır. Bu sayede dinleyicinin mesajı tam algılaması sağlanmış ve doğru deneyim kazanım sağlama hedefleri de başarıya ulaşmıştır (İskenderoğlu ve Ayhan, 2013, s.135).

Her toplumun kendine özgü müzikleri bulunmaktadır. Öyle ki her toplumsal kesimin içinde bulunduğu koşullar, kişilerin, duygularını, düşüncelerini, sezgilerini içinde yaşadığı kültürün egemen göstergeleri içerisinde müziğin çeşitli formlarına dönüştürürken aslında kendilerinin de dünyaya bakışını yansıtmaktadır (İnceoğlu, 2011, s.110). Kuşkusuz her toplumun, kendine özgü müzikleri bulunmasından dolayı farklı müziklerden benzer şekillerde etkilenmeleri beklenmemektedir. Bu durum, müziğin evrensellik kriterine aykırı gibi gözükmesinden ziyade müziğin yerelliğiyle alakalı bir durumdur. “Kültürlerin duygusal verileri kendine özgü bir şemaya uygun şekilde yapılmakta ve o kültüre dönüşmektedir. Bunun bir göstergesi de müziktir” (İnceoğlu, 2011, s.110). Müzik çoğu zaman içinde bulundukları çevre tarafından belirlenebilmektedir. Bu açıdan müzik kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Bir topluluk belirli bir müziğe önem atfederken, başka bir grup gerekli önemi vermeyebilmektedir (Yükselsin ve Küçükebe, 2010, s.675). Yapılan bir çalışmada müziğin farklılaşmasının insanlar üzerindeki etkileri incelenirken Ünal ve Sever, müzik türünün değişmesiyle insanlardaki ruh halinin de değiştiğini gözlemlemişlerdir. “Müzik türü öğrencileri, metnin temasını belirlemede etkilemektedir. Mutlu ya da mutsuz sonla biten yazılar müzikli ya da müziksiz çalışmalarda farklıdır. Müzik türü değiştikçe de bu oranın değiştiği görülmektedir” (Ünal ve Sever, 2012, s.2916). Bu algı farklılığı kuşkusuz çeşitli uyaranlar nedeniyle gerçekleşmektedir. Bunun için birkaç faktörün ortaya çıkması gerekmektedir. Benzer durumlar çatışmalı dönemlerde de yapılmaktadır. Mesaj, müzikle uyumlu bir ikili olup hedefe yönlendirmektedir. “Mesaj taşıyan müziği düzenleyen kişiler, zaman, mekân ve program içeriklerini iyi düzenleyerek, mesajların etkisini arttırmaktadır” (Günay, 2011, s.54). ABD’nin Irak operasyonları zamanında radyo savaş aracı olarak kullanılmıştır. Uçaklara kurulan radyo istasyonlarından popüler müzik ve haber yayını yapılmış ve birçok duyuru bu yöntemle Iraklılara iletilmiştir. Müzik aralarında niyetler açıklanmıştır (Collins’tenakt: Özer 2003, s.2). Müzik yaratısının içine yerleştirilmiş sözlü mesajlarla insanları etkilemek kolaylaştırılabilmektedir. Sözlerdeki anlamlar müziğin vermek istediği mesajı daha anlaşılır yapmaktadır. Siyasal amaçlı müzik yapımcılarının (ChansonPolitique) sözlü müzik olarak yapılmalarının nedeni buna bağlı (Günay, 2011, s.54) olarak gösterilmiştir. Görüldüğü gibi müzikle desteklenen olgular kişileri olduğundan daha fazla etkilemektedir. Bu etki medya eserlerinde de kendini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Farklı Müzik Türlerinin Bireylerin Medya Metinlerini Algılamalarına Etkisi Üzerine Bir Uygulama

Bu çalışmanın uygulama kısmında farklı müzik türlerinin bireylerin medya metinlerini algılamalarına etkisi, “Saniyenin Yüzde Biri” adlı kısa film örneği üzerinden incelenmiştir. Söz konusu film, doğal haliyle, duygusal müzik eşliğinde ve sert müzik eşliğinde birer hafta arayla üç kez izlettirildikten sonra önceden hazırlanan soru formuyla müziğin bireylerin algılamalarına etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Metodoloji

Farklı müzik türlerinin bireylerinin medya metinlerini algılama ve yorumlamalarına etkisinin olup olmadığı, etkisi olduysa bu etkinin ne yönde olduğunun araştırıldığı bu çalışmada deney yöntemi kullanılmıştır. “Sosyal bilimlerde bir deneyin başlaması için araştırmacının denetleyebildiği veya yönlendirilebildiği bir durumun yaratılarak, bu durumun sonuçlarına ilişkin olası beklentilerin ortaya konması gerekir. İletişim araştırmalarına ilişkin olarak deneyler çoğunlukla bir kişi veya bir gruba medya etkisinin uygulanması ve sonrasında bu itkiye tepkilerin alınmasıyla oluşturulmuştur. Deneyssel araştırmalar, medyanın izleyiciler üzerindeki etkilerine yönelik olduğu kadar kullanımına ilişkin de gerçekleştirilmiştir. Deney öyle düzenlenir ki, sonuç olarak belli tepkilere belli medya etkilerinin yol açtığı söylenebilir” (Geray, 2006, s.83). Deneylerin güçlü yanı, neden-sonuç ilişkilerini kurabilmenin mümkün olmasıdır (Geray, 2006, s.84). Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden 11 katılımcıyla gerçekleştirilen çalışmada kullanılan medya metni (film) birer hafta arayla üç kez aynı katılımcılara, farklı müzik türleriyle izlettirilmiştir. Çalışmanın az katılımcıyla gerçekleştirilmesinin temel nedeni; “deneylerin küçük gruplar üzerinden gerçekleştiriliyor” (Geray, 2006, s.83) olmasından kaynaklanmıştır. Uygulama için seçilen metin, yönetmenliğini Susan Jacobson ve AlexBoden’in üslendiği ve gerçek bir hikâyeden esinlenerek hazırlanan “Saniyenin Yüzde Biri” (OneHundredth of a Second) adlı altı dakikalık kısa film katılımcılara birer hafta arayla üç kez izlettirilmiştir. Senaryosunu AlexBoden ve Susan Jacobson’nun yazdığı filmde oyuncu olarak EmmaCleasby, Richard Dilliane, HeatherCameron, gibi isimler yer almıştır. Uygulamada izlettirilen filmin konusu; bir kadın savaş muhabirinin savaş alanında savaşın fotoğrafını çekerken bir kız çocuğunun bir asker tarafından öldürülmesini fotoğrafladığı ölüm anı üzerine odaklanmaktadır. Küçük kızın askerle mücadelesinin yansıtıldığı filmde, savaş muhabiri küçük kızın ölüm anını objektifine yansıttığı fotoğrafla, kalabalık bir ödül salonunda yılın fotoğrafçısı ödülünü kazanmaktadır. Vicdan azabı içerisindeki kadın muhabir, kalabalığın ayağa kalkıp alkışlamaları karşısında kıza yardım etmemesinin vicdan azabını duyarak ödülü almadan salondan ağlayarak ayrılmaktadır. Filmde savaş fotoğrafçısının savaş anında yaşadığı ikilem anlatılmaktadır. Söz konusu film, doğal haliyle bir kez izlettirildikten sonra ikinci kez izlettirildiğinde kullanılan müzik ünlü Kemancı FaridFarjad’ın ‘Golha’ adlı duygusal müzik parçasıdır. Film üçüncü kez izlettirildiğinde bu sefer katılımcılara dinlettirilen müzik türü, sert (hard) müzik olarak da adlandırılabilen Metallica’nın ‘Seek and Destroy’ adlı parçasıdır. Çalışmada önceden oluşturulan soru formu her üç dinleme türünde de uygulanmıştır. Soru formunda ki ilk beş soru filmi izlemeden önce cevaplanmış geriye kalan sorular ise, filmi izledikten sonra cevaplanmıştır.

2.2. Bulgular

Farklı müzik türlerinin bireylerin medya metinlerini algılamalarına etkisi üzerine yapılan çalışmada uygulanan soru formunda demografik soruların yanı sıra katılımcıların filmi izlemeden önce ve izledikten sonra ki duygu durumlarını belirlemek ve bu duruma müziğin etkisinin olup olmadığını tespit etmek amacına yönelik sorulara da yer verilmiştir. Çalışmada medya metnini doğru okuyup okumadığını belirlemek amacını taşıyan sorular da kullanılmış ve aynı zamanda metnin içindeki olayları katılımcının nasıl okuduğunu görmek açısından da kimi sorular

katılımcılara yöneltilmiştir. Farklı müziklerde filmin türünün katılımcı açısından değişip değişmediğini belirleyen soruların yanı sıra film ve müzik arasında bağlantı kurulup kurulmadığına da soru formunda yanıt aranmaya çalışılmıştır. Rastgele tesadüf örneklem yöntemiyle seçilen katılımcıların çoğunluğu kadın (9) cinsiyetine sahip olup, hepsi iletişim öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 19-20-21(2 kişi)-22(3 kişi)-23(2 kişi) ve 25'tir. Çalışmadaki tablolarda, filmin doğal (Normal) haliyle izlenmesi 'N', duygusal müzik eşliğinde izlenmesi 'D', sert (Hard) müzik eşliğinde izlenmesi ise, 'S' harfiyle yansıtılmıştır. Katılımcıların yorumlarının yansıtıldığı bölümde ise, katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamış olup katılımcılar, 'katılımcı 1, katılımcı 2, katılımcı 3,.....katılımcı 10' şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1: Filmi doğal haliyle izlemeden önce ve izledikten sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

	Mutlu		Mutsuz/ Üzgün		Tedirgin/ Huzursuz		Huzurlu		Kızgın		Diğerleri	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
Katılımcı 1			X	X								
Katılımcı 2			X	X								
Katılımcı 3			X	X								
Katılımcı 4				X							X	
Katılımcı 5	X											X
Katılımcı 6	X			X								
Katılımcı 7	X			X								
Katılımcı 8				X			X					
Katılımcı 9				X			X					
Katılımcı 10				X	X							
Katılımcı 11	X			X								

Farklı müzik türlerinin bireylerin medya metinlerini algılamalarına etkisinin incelendiği çalışmada medya metninin doğal haliyle izlettirildiği sefer, filmi izlemeden önce 4 katılımcı kendisini 'mutlu', 2 katılımcı 'huzurlu', 1 katılımcı 'diğerleri' kategorisinde kendisini 'heyecanlı' hissettiğini belirtirken diğer 3 katılımcı kendisini 'mutsuz ve üzgün', 1 katılımcı ise, 'tedirgin ve huzursuz' olduğunu belirtmiştir. Bu durum filmi izlemeden önce katılımcıların genellikle farklı duygu durumları içerisinde olduklarını gösterirken, 7 katılımcının kendisini, mutlu, huzurlu ve heyecanlı olarak ifade etmesi filmin sonunda kendilerini nasıl hissedecekleri açısından önemlidir. Yine kendilerini mutsuz, tedirgin ve huzursuz olarak ifade eden katılımcıların da duygu durumlarının ne olacağı özellikle anlam taşımaktadır. Katılımcıların filmi izlemeden önce hangi duygu durumu içerisinde olurlarsa olsunlar filmin sonunda katılımcı 5'in herhangi bir duygu hissetmediğini söylemesi dışında hepsinin kendilerini 'mutsuz ve üzgün' hissetmeleri dikkat çekmiştir. Filmi izlemeden önce farklı duygulara sahip olsalar da filmin sonunda 11 kişiden 10 kişinin kendisini aynı duygu durumunda bulması genel anlamda doğal haliyle izlettirilen medya metninden katılımcıların etkilendiklerini ve ortak bir duyguda buluştuklarını göstermektedir.

Tablo 2: Filmi duygusal müzikle izlemeden önce ve izledikten sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

	Mutlu		Mutsuz/Üzgün		Tedirgin/Huzursuz		Huzurlu		Kızgın		Diğerleri	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
Katılımcı 1						X					X	
Katılımcı 2				X	X							
Katılımcı 3			X	X								
Katılımcı 4				X			X					
Katılımcı 5				X			X					
Katılımcı 6				X			X					
Katılımcı 7	X									X		
Katılımcı 8	X			X								
Katılımcı 9	X			X								
Katılımcı 10			X	X								
Katılımcı 11	X			X								

Filmi duygusal müzik eşliğinde izledikten sonra kendilerini nasıl hissettiklerinin araştırıldığı çalışmanın ikinci aşamasında, katılımcıların filmi izlemeden önce, 4 katılımcının kendilerini ‘mutlu’, 3 katılımcının ‘huzurlu’, 2 katılımcının ‘mutsuz ve üzgün’ 1 katılımcının kendisini ‘tedirgin ve huzursuz’, 1 katılımcının ise kendisini, diğerleri kategorisinde, ‘yorgun, bitkin ve bunalmış’ şeklinde yorumlamıştır. Filmi duygusal müzik eşliğinde izledikten sonra ise, katılımcı 1’in kendisini ‘tedirgin ve huzursuz’ hissettiğini belirtirken katılımcı 7 ise, kendisini ‘kızgın’ olarak ifade etmiştir. Geriye kalan 9 katılımcı ise, ortak bir duyguda buluşmuş ve kendilerini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiklerini belirtmişlerdir. Filmi izlemeden önce farklı duygu durumları içerisinde olsa da filmi duygusal müzik eşliğinde izledikten sonra katılımcıların çoğunluğunun duygu durumunun değişmiş olması katılımcıların duygusal müzikten etkilendiklerini göstermektedir.

Tablo 3: Filmi sert müzikle izlemeden önce ve izledikten sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

	Mutlu		Mutsuz/Üzgün		Tedirgin/Huzursuz		Huzurlu		Kızgın		Diğerleri	
	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra	Önce	Sonra
Katılımcı 1	X					X						
Katılımcı 2	X									X		
Katılımcı 3	X			X								
Katılımcı 4					X					X		
Katılımcı 5						X	X					
Katılımcı 6			X							X		
Katılımcı 7	X									X		
Katılımcı 8	X					X						
Katılımcı 9							X			X		
Katılımcı 10				X			X					
Katılımcı 11	X									X		

Farklı müzik türlerinden sert müzik eşliğinde üçüncü kez aynı medya metni katılımcılara izlettirilmeden önce katılımcıların çoğunluğu kendisini ‘mutlu’ (6) ve huzurlu (3) hissettiğini ifade etmiştir. Diğer katılımcılardan katılımcı 6, ‘mutsuz ve üzgün’ olduğunu belirtmiş, katılımcı 4 ise, kendisini ‘tedirgin ve huzursuz’ olarak yorumlamıştır. Filmi sert müzik eşliğinde izleyen katılımcıların yorumları da oldukça sert olmuş ve 6 katılımcı kendilerini ‘kızgın’ hissettiklerini belirtmişlerdir. 3 katılımcı kendisini ‘tedirgin ve huzursuz’ hissettiğini kaydederken 2 katılımcı ise, kendilerini ‘mutsuz ve üzgün’ olarak yorumlamıştır. Sert müzik eşliğinde ki dinlemede katılımcıların çoğunluğunun daha önceki dinlemelerde olduğu gibi kendilerini ‘mutsuz ve üzgün’

hissetmelerinin aksine, duygu durumlarını, kızgın, tedirgin ve huzursuz şeklinde yorumlamaları katılımcıların sert müzikten etkilendiklerini göstermektedir.

Tablo 4: Üç farklı izlemede müziği nasıl buldunuz?

	EĞLENDİRİCİ			SLOW			DRAMATİK			HAREKETLİ			ÜRKÜTÜCÜ			DİĞERLERİ		
	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S
Katılımcı 1							X	X				X						
Katılımcı 2							X	X							X			
Katılımcı 3								X		X					X			
Katılımcı 4					X		X					X						
Katılımcı 5	X							X				X						
Katılımcı 6					X		X								X			
Katılımcı 7					X		X					X						
Katılımcı 8				X				X							X			
Katılımcı 9					X		X								X			
Katılımcı 10								X					X		X			
Katılımcı 11				X				X				X						

“Müziği nasıl buldunuz?” şeklindeki üç okumada da katılımcıların farklı farklı yanıtlar verdikleri görülmüştür. Medya metnini doğal haliyle olan izlemede filmin kendi içeriğinde olan doğal ses ve bazı yerlerdeki müzik kast edilmiştir. Bu okumada müziği, katılımcılardan 1’i eğlendirici, 2’si slow, 6’sı dramatik, 1’i hareketli, 1’i ise ürkütücü bulurken çoğunluğun müziği dramatik buldukları gözlemlenmiştir. Duygusal müzik eşliğinde izlettirilen aynı medya metnindeki müziği bu sefer katılımcılardan 4’ü slow, 7’si dramatik bulmuştur. Medya metninin sert müzik eşliğinde izlettirildiği sefer müziği, katılımcılardan 5’i hareketli, 6’sı ise, ürkütücü bulmuştur. Bu durum katılımcıların duygu durumlarını da etkilemiş ve kendilerini kızgın, tedirgin ve huzursuz hissettiklerini söylemişlerdir.

Tablo 5: Filmi izledikten sonraki hislerinize müziğin etkisi oldu mu?

	Evet			Hayır		
	N	D	S	N	D	S
Katılımcı 1	X	X				X
Katılımcı 2	X	X				X
Katılımcı 3		X		X		X
Katılımcı 4	X	X	X			
Katılımcı 5		X	X	X		
Katılımcı 6	X		X		X	
Katılımcı 7	X	X	X			
Katılımcı 8		X	X	X		
Katılımcı 9	X	X				X
Katılımcı 10	X	X	X			
Katılımcı 11	X	X	X			

Filmi izledikten sonraki duygu durumlarına müziğin etkisinin olup olmadığının sorulduğu bölümde, katılımcılar filmi doğal haliyle izlediklerinde; 8 katılımcı ‘evet’ yanıtını verirken 3 katılımcı ‘hayır’ yanıtını vermiştir. Katılımcılar medya metnini duygusal müzik eşliğinde izlediklerinde, 10 katılımcı müziğin kendisini etkilediğini belirtmiş, sadece 1 katılımcı etkilenmediğini söylemiştir. Etkilenmediğini belirten katılımcı 6, bunu söylemesine rağmen, filmi izlemeden önce kendisini ‘huzurlu’ hissederken izledikten sonra kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini belirtmiştir. Medya metnini sert müzik eşliğinde izleyen katılımcılardan 7’si sert müzikten etkilendiklerini ifade etmiş 4’ü ise, etkilenmediklerini kaydetmiştir. Ancak buna rağmen, dört katılımcının da filmi izlemeden önce farklı duygu durumları içerisinde hissederken filmi izledikten sonra kendilerini, kızgın, huzursuz ve tedirgin olarak ifade etmişleridir. Bu durum,

kendileri ifade etmese de söz konusu katılımcıların müzikten etkilendiklerini göstermektedir. Ayrıca medya metnini doğal haliyle ve duygusal müzik eşliğinde izledikten sonra kendilerini ‘mutsuz ve üzgün’ hissetmeleri de katılımcıların sadece medya metninin kendisinden etkilenmediklerini bunun yanı sıra müziğin de etkisinde kaldıklarını destekler niteliktedir.

Tablo 6: Film ve müzik arasında bağlantı kurdunuz mu?

	Evet			Hayır			Müziği duymadım			Diğerleri		
	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S
Katılımcı 1	X	X				X						
Katılımcı 2	X	X				X						
Katılımcı 3		X	X	X								
Katılımcı 4	X	X				X						
Katılımcı 5		X				X	X					
Katılımcı 6	X				X							X
Katılımcı 7	X	X	X									
Katılımcı 8		X	X				X					
Katılımcı 9	X	X										X
Katılımcı 10	X	X	X									
Katılımcı 11	X	X	X									

Katılımcıların filmi izlerken müziği duyup duymadıklarını ve etkisinde kalıp kalmadıklarını sorgulamak için hazırlanan bölümde katılımcılara “Film ve müzik arasında bağlantı kurdunuz mu?” diye sorulmuştur. Medya metnini doğal müzik eşliğinde izleyen katılımcılardan 8’i müzik ve film arasında bağlantı kurarken 1 kişi bağlantı kuramamış 2 kişi ise, müziği duymadıklarını belirtmiştir. Filmli duygusal müzik eşliğinde izleyen katılımcılardan 10’u film ve müzik arasında bağlantı kurmuş, 1’i ise kuramadığını söylemiştir. Katılımcılardan 5’i sert müzik eşliğinde izlettirilen film ve müzik arasında bağlantı kurduğunu ifade ederken, 4’ü bağlantı kuramamış 1’i bazı sahnelerde kurmuş 1’i ise, filmi heyecanlı müziği ise, gergin bulunduğunu belirtmiştir. Bu durum, katılımcıların bir kısmının sert müzik eşliğinde izledikleri filmin duygusal boyutunun daha çok etkisinde kaldıklarını göstermektedir.

Tablo 7: Hangi film türünü izlediğinizi düşündünüz?

	Komedi			Dram			Aksiyon			Korku			Polisiye			Bilim/Kurgu			Diğerleri		
	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S	N	D	S
Katılımcı 1				X	X	X															
Katılımcı 2				X	X	X															
Katılımcı 3					X	X	X														
Katılımcı 4				X	X				X												
Katılımcı 5				X	X				X												
Katılımcı 6				X	X				X												
Katılımcı 7				X	X				X												
Katılımcı 8				X	X				X												
Katılımcı 9				X	X				X												
Katılımcı 10				X	X	X															
Katılımcı 11					X				X				X								

“Hangi film türünü izlediniz?” şeklindeki soruya, doğal müzik eşliğinde filmin izlettirildiği sefer katılımcılardan 9’u film türünü ‘dram’ olarak belirtmiş, 1’i ‘aksiyon’ 1’i ise, ‘polisiye’ türünde izlediğini ifade etmiştir. Duygusal müzik eşliğinde izlettirilen filmin türü için bu sefer tüm katılımcılar ‘dram’ izlediklerini kaydederken sert müzik eşliğinde filmi izledikleri sefer, film türüne 4 kişi ‘dram’, 7 kişi ise ‘aksiyon’ demiştir. Bu sonuçlara göre, katılımcılar müzik türlerinden en çok duygusal müzikle film arasında bağlantı kurmuştur. Sert müzik eşliğinde izledikleri filmin türünü en çok ‘aksiyon’ olarak yansıtmaları aynı medya metninin farklı müzikler eşliğinde

okutulduğunda metnin katılımcılar tarafından farklı şekillerde algılanıp yorumlandığını göstermektedir.

2.2.3. Katılımcı Yorumları

Katılımcı 1: Katılımcı 1, filmin müziksiz normal halini izlemeden önce kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini ifade etmiştir. Filmi izledikten sonra ise, yine kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini söylemiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 1, filmin konusunu, “Savaş muhabirinin ödüllü bir savaş fotoğrafı çekmesi ve daha sonrasında yaşadığı vicdan azabı ile pişmanlık” şeklinde özetlemiştir. Filmi dramatik bulan katılımcı 1, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “Evet” yanıtı veren katılımcı 1, müziğin filme olan katkısına ‘6’ puan vererek filme müziğin önemli derecede etkisinin olduğunu göstermiştir. Filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 1, etkinin derecesini ‘6’ ile puanlandırmıştır. Duygusal müzik eşliğinde filmi izleyen katılımcı 1, filmi izlemeden önce, kendisini ‘yorgun, bitkin ve bunalmış’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘huzursuz’ hissettiğini ifade etmiştir. Bu durum, katılımcının duygusal müzik eşliğinde izlettirilen filmde etkilendiğini gösterirken katılımcı 1, müziği dramatik bulduğunu ve içinde bulunduğu huzursuz duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu kendisi de kabul etmiştir. Filmin konusunu “Savaş muhabirinin çektiği ölen bir kızın fotoğrafı ile ödül alması ve kıza yardım etmediği için yaşadığı vicdan azabı” ifadeleriyle özetleyen katılımcı 1, ilk izlediğinden farklı olarak pişmanlık yerine ‘vicdan azabını’ daha ön plana çıkarmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 1, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasında 1’den 10’a kadar yapılan değerlendirmeye ‘3’ puan vermiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 1, bu etkinin derecesini, ‘4’ olarak yorumlamıştır. Katılımcı 1, filmi sert müzik eşliğinde izlemeden önce ‘mutlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘huzursuz’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 1’in filmde etkilendiği için ‘huzursuz’ olduğu sonucunu gösterirken bu durumda olmasında müziğin etkisinin olmadığını ifade etmiş ve müziği ‘hareketli’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Savaş muhabirinin ya da fotoğrafçısının bir askerin küçük bir kızı öldürürken çektiği fotoğrafın ödül alması ve fotoğrafçı kadının kız ölürken bir şey yapmaması, yardım etmemesi ve daha sonra vicdan azabı çekmesi” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kuramadığını belirten katılımcı 1, film ile müzik arasındaki bağlantıya en düşük puan olan 1’i vermiş ve filmi izlerken dram türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 1, bunun derecesini de yine ‘1’ olarak göstermiştir.

Katılımcı 1, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Başarı ve Pişmanlık/Vicdan” başlığını, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “İş ve Vicdan” başlığını ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “Başarı ve İnsan/ Vicdan” başlığını koymuştur. Katılımcı 1, farklı müzik türlerinde izlediği filme her seferinde farklı bir başlık koymuş olsa da her üç başlığın da ortak noktaları ‘vicdan’ olmuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 1, filmi doğal haliyle izlediği seferde, “Ölümü alkışlayan bir kalabalık ve işini başarılı yapan bir muhabirin bundan vicdan azabı çekmesi” ifadelerini kullanmıştır. Bu durum, katılımcı 1’in ‘işteki başarıyı’ daha ön plana çıkartmasının yanı sıra vicdan azabını da yansıtmıştır. Katılımcı 1, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Üzücü ve kötü bir durum; bazıları ölüyor, bazıları ölümü alkışlıyor” yanıtı vererek müziğin de etkisiyle soruya ‘duygusal’ bir yanıt vermiştir. Filmi sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 1, bu sefer bu soruya, “Huzursuz ve tedirgin oldum” şeklinde kısa bir yanıt vermiştir. Katılımcının kendisini huzursuz ve tedirgin hissetmesinde sert bir müziği dinlemiş olmasının da etkisi büyüktür. Katılımcı 1, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izleme de ‘evet’ yanıtı vermiştir. “Çekmiş

olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 1, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Kadın orada işini yaptı. Belki o an o heyecanla yaptığı şeyin farkında değildi. Gerçeği görünce pişman oldu” ifadeleriyle kullanarak bu durumun olağan olduğu imasını çizmiştir. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Kadın pişman, vicdan azabı çekiyor. İşini yaptı ama yardım etmedi. Belki o an düşünemedi. Karmaşık bir ruh hali” ifadelerini kullanarak kadının vicdan azabı duyması ve pişmanlığı vurgulanmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 1, “O an sadece işini yaptığını düşünüyordu, başka hiç bir şey düşünemedi. Daha sonra vicdanı rahat etmedi ve kendinden utandı diye düşünüyorum. Çok zor bir konu” demiştir. Belli bir duygu durumu içinde filmi izleyen katılımcı 1, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Oradan uzaklaşmalı ya da yardım etmeli... Öyle izlemek kötü bir durum” ifadelerini kullanmıştır. Bu yanıt katılımcının söz konusu durumu onaylamadığını göstermektedir. Katılımcı filmi duygusal müzikle izlediğinde ise, bu soruya “Hiçbir şey yapamazdım ama işimi de yapmazdım. Karışık ve zor bir durum” demiştir. Burada hem fotoğrafçının çaresizliğine dikkat çekilmiş hem de davranışının yanlış olduğu vurgulanmıştır. Film sert müzikle izlediği seferse, “En baştan oradan uzaklaştırdım. Yardım edemem, o zaman ikimizi de vurur. Kalıp izleyemem ben de oradan uzaklaştırdım” ifadelerinde yine aynı şekilde çaresizlik vurgulanmış ve o tarz bir durumda fotoğraf çekilmemesinin gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Katılımcı 2: Film doğal haliyle izlediği sefer kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ olarak ifade eden katılımcı 2, filmi izledikten sonra ise, yine kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini kaydetmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 2, filmin konusunu, “Bir gazetecinin savaş ortamındaki olayları görüntülemeye çalışması” şeklinde özetlemiştir. Filmin dramatik olduğunu kaydeden katılımcı 2, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “Evet” yanıtını veren katılımcı 2, müziğin filme olan etkisine ‘8’ puan vererek filme müziğin önemli derecede etkisinin olduğunu göstermiştir. Dramatik bulduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 2, etkinin derecesini ‘7’ ile puanlandırmıştır. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 2, filmi izlemeden önce, kendisini ‘tedirgin’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini ifade etmiştir. Bu durum, katılımcı 2’nin duygusal müzik eşliğinde izlettirilen filminden etkilendiğini göstermiştir. Katılımcı2, müziği dramatik bulduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirmiştir. Filmin konusunu “Bir gazetecinin savaş ortamındaki durumu görüntülemek istemesi ve bunun için her dakikayı çekmesi ve tam çekim sırasında bir durumla karşılaşması fakat bencil düşündüğü için sadece insanlara yardım etmek yerine fotoğraf çekmekle yetinerek insanların ölümünü izlemesi” ifadeleriyle özetleyen katılımcı 2, fotoğrafçının bencilce davrandığını dile getirmiştir. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 2, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasında 1’den 10’a kadar yapılan değerlendirmeye ‘6’ puan vermiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 2, bu etkinin derecesini yine ‘6’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Film sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 2, filmi izlemeden önce ‘mutlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘kızgın’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 2’nin müzikten etkilendiği için ‘kızgın’ olduğu sonucunu gösterirken bu durumda olmasında müziğin etkisinin olmadığını ifade etmiş ve müziği ‘ürkütücü’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Genç fotoğrafçının bulunduğu ortamdaki kendi için olan çabasını bunun içinde bencil davranmasını sırf bu amaç için yardım isteyen küçük bir kız çocuğuna bile yardım etmediğini anlatıyor. Sonrasında ise bu durumdan pişmanlık duyduğunu anlatıyor” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kuramadığını belirten katılımcı 2, film ile müzik arasındaki bağlantıya 5 puan vermiş ve filmi

izlerken dram türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 2, bunun derecesini de ‘4’ olarak göstermiştir.

Katılımcı 2, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Fısıltı” başlığını, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Sessizlik” başlığını ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “Pişmanlık” başlığını koymuştur. Katılımcı, farklı müzik türlerinde izlediği filme her seferinde farklı bir başlık koymuş olsa da konuyu yansıtabilen tarzda olan tek başlık ‘Pişmanlık’ olmuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 2, filmi doğal haliyle izlediği seferde, “Sinirlendim ve kızdım. Oradaki insanlar insanlıktan yoksunlar. Orada zulmün fotoğrafı gösterilirken onların sadece bencilliğini anlatıyor” ifadelerini kullanırken bu davranışı, ‘insanlıktan çıkma, zulüm ve bencillikle’ yansıtmış ve kalabalığın tavrına oldukça sert tepki vermiştir. Katılımcı 2, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “İnsanlıktan nasibini almamış insanları gördüm. Tek dertlerinin ödül olduğunu ve bencillik denilen durumun onlardaki yansımaları gördüm ve sinirlendim” yanıtını vererek müziğin de etkisiyle soruya ‘duygusal’ bir yanıt vermiştir. Filmi sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 2, bu sefer bu soruya, “Bulundukları durumdan gayet rahat olduklarını ve onlar için sadece ödülün önemli olduğunu, insanlığın onlarda ölmüş olduğunu hissettim” şeklinde bir yanıt vermiş ve kalabalığın tavrının insanlıkla alakalı olmadığını vurgulamıştır. Katılımcı 2, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izleme de ‘hayır’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 2, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Pişmanlığın ve üzüntünün tam göstergesi oldu” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “O ödülü almaması pişmanlığını gösteriyordu. İçindeki insanın öldüğünü kendisinin de görmesine neden oldu” ifadelerini kullanarak kadının vicdan azabı duymasını ve ruh halini anlatmaya çalışmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 2, “Pişmanlığını sadece ağlayarak ifade ediyor ve o ödülü hak etmediğini düşünmesi de bu konuda kararlı olduğunu gösteriyor” demiştir. Katılımcı 2, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Bir an için görevi geride bırakarak kızı yardım ederdim” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı, filmi duygusal müzikle izlediğinde ise, bu soruya “Onun için bir şeyler yapmaya çalışırdım. Meslek denilen kavramın insanlıktan sonra gelmesi gerektiğini düşündüğüm için o kız çocuğunu kurtarırdım” demiştir. Filmi sert müzikle izlediği seferse, “Bir insanın ölümünü izlemektense kızı yardım ederdim. O anda meslek değil, insanlık denilen duygu ön planda olmalıydı” ifadeleri kullanılırken üç seferde de aynı mesajın verildiği ve ‘kızı yardım edilmek istendiği’ görülmüştür.

Katılımcı 3: Filmi doğal haliyle izlediği sefer kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ olarak ifade eden katılımcı 3, filmi izledikten sonra ise, yine kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini dile getirmiştir. Bu çalışmadan önce filmi daha önce izlemediğini belirten katılımcı 3, filmin konusunu, “Savaş muhabiri kadın, savaş anındaki en iyi kareyi yakalamaya çalışıyor” şeklinde özetlemiştir. Filmin hareketli olduğunu kaydeden katılımcı 3, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “Hayır” yanıtını veren katılımcı 3, müziğin filme olan etkisine ‘1’ puan vererek filme müziğin etkisinin olmadığını belirtmiştir. Aksiyon türünde gördüğü filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 3, etkilenmediğini ‘1’ puanla göstermiştir. Duygusal müzik eşliğinde filmi izleyen katılımcı 3, filmi izlemeden önce, kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra yine ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini ifade etmiştir. Katılımcı 3, müziği dramatik bulduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirmiştir. İkinci kez izlediği filmin konusunu “Savaş fotoğrafçısı bir kadın savaş ortamında en iyi kareyi yakalamaya çalışıyor” ifadeleriyle anlatan katılımcı 3, öldürülen kız çocuğundan öte, fotoğrafçının

başarı hırsını anlatmaya çalışmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 3, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasında bağlantıyı ‘10’ puanla göstermiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 3, bu etkinin derecesini, ‘10’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Film sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 3, filmi izlemeden önce ‘mutlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 3’ün müzikten etkilendiği için ‘mutsuz ve üzgün’ olduğu sonucunu göstermesine rağmen bu durumda olmasında müziğin etkisinin olmadığını ifade etmiş ve müziği ‘ürkütücü’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Savaş fotoğrafçısı olan kadın savaş alanında en iyi kareyi yakalamaya çalışıyor” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kurduğunu belirten katılımcı 3, film ile müzik arasındaki bağlantıya 5 puan vermiş ve filmi izlerken dram türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 3, bunun derecesini de ‘5’ olarak göstermiştir. Katılımcı 3, filmi doğal haliyle ve sert müzik eşliğinde izlediğinde filme, “Kurtarabilirdim” başlığını kullanırken duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ise, “Beni affedebilir misin?” başlığını seçmiştir. Katılımcı 3, filmi hem doğal haliyle izlediğinde hem de sert müzik eşliğinde izlediğinde aynı başlığı koyduğu görülürken duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ise daha duygusal ve yüreğe dokunan bir başlık seçmiştir. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 3, filmin her üç izlemesinde de “Katili alkışlayan insan kalabalığı” ifadelerini kullanarak soruya aynı cevabı vermiştir. Katılımcı 3, “Fotoğrafi çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izlemede de ‘evet’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 3, üç seferde de benzer yanıtı vererek fotoğrafçının vicdanıyla yüzleştiğini belirtmiştir. Katılımcı 3, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi her üç izlemede de benzer yanıtlar vererek “sessiz kalmayıp kızı kurtarmak için uğraşırdım” yanıtını vermiştir.

Katılımcı 4: Film izlemeden önce kendisinin “heyecanlı” olduğunu kaydeden katılımcı 4, filmi doğal haliyle izledikten sonra kendisinin “mutsuz ve üzgün” olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 4, filmin konusunu, “Savaş alanında görevini yapmakta olan savaş muhabirinin kızın fotoğrafını çekerek görevini yerine getirdiğini düşünmesi ama aslında insanlığından vazgeçtiğini gösteren bir film” olarak özetlemiştir. Filmin dramatik olduğunu kaydeden katılımcı 4, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurduğunu belirten katılımcı 4, müziğin filme olan etkisine ‘8’ puan vermiştir. Dramatik bulunduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 4, etkinin derecesini ‘7’ ile puanlandırmıştır. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 4, filmi izlemeden önce, kendisini ‘huzurlu’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘mutsuz ve üzgün’ olduğunu söylemiştir. Katılımcının kendisini mutsuz ve üzgün hissetmesinde duygusal bir müzik dinlemiş olmasının önemli derecede etkisi olmuştur. Bu durumu onaylayarak müzikten etkilendiğini belirten katılımcı 4, müziği slowbulduğunu dile getirmiştir. Katılımcı 4, duygusal müzik eşliğinde izlediği filmi, “Savaş muhabirlerini anlatan bir film. Görev uğruna her şey yapıyor. Kadın da bunu çok iyi anlatmıştır. Küçük kızın fotoğrafını çekip ödül alan bir muhabiri anlatıyor” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kurduğunu belirten katılımcı 4, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasında 1’den 10’a kadar yapılan değerlendirmeye ‘6’ puan vermiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 4, bu etkinin derecesini, ‘5’ olarak belirterek müzikten etkilendiğini göstermiştir. Film sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 4, filmi izlemeden önce ‘tedirgin’ olduğunu, filmi izledikten sonra ise kendisini ‘kızgın’ hissettiğini belirtmiştir. Bu durum, katılımcı 4’ün müzikten etkilendiği için ‘kızgın’ olduğu sonucunu gösterirken katılımcı 4 de bu durumda

olmasında müziğin etkisinin olduğunu kaydetmiş ve müziği ‘hareketli’ bulduğunu dile getirmiştir. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Savaş fotoğrafı çeken bir kadının savaşta görevini yerine getirirken küçük bir kızın ölüm sahnesinde sadece görevini yapıp fotoğraf çekmesi ve kızı kurtarmamasından dolayı pişmanlık duymasını anlatan bir film” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kuramadığını belirten katılımcı 4, film ile müzik arasındaki bağlantıya yine de 4 puan vermiş ve filmi izlerken aksiyon türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kalmadığını belirtmesine rağmen katılımcı 4, bunun derecesini de ‘3’ olarak göstermiştir.

Katılımcı 4, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Kare” başlığını, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Savaş Muhabiri” başlığını ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “Damga Vuran Fotoğraf” başlığını koymuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 4, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Duygudan yoksun insanlar olduğunu düşündüm ve kızdım” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı 4, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Duygudan yoksun, gösteriş meraklısı insanlar diye düşündüm” ifadeleriyle soruya ‘duygusal’ bir yanıt vermiştir. Film sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 4, bu sefer bu soruya, “Hepsi duygudan yoksun insanlar” şeklindeki ifadeleriyle kızgınlığını göstermiştir. Katılımcı 4, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya, filmi doğal haliyle ve duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ‘hayır’ yanıtını verirken sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, ‘evet’ yanıtını vererek katılımcının aynı filme farklı müziklerin etkisiyle farklı yanıtlar verdiği görülmüştür. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 4, her üç izlemede de, “Hatasını anlamış, üzülüyor” şeklinde benzeri ifadeler kullanmış ve katılımcının ‘hataya’ odaklanması dikkat çekmiştir. Katılımcı 4, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna katılımcı 4, her üç izlemede de aynı yanıtı vererek ‘kızı kurtarırdım’ ifadesini kullanmıştır.

Katılımcı 5: Film doğal haliyle izlediği sefer kendisini ‘mutlu’ olarak ifade eden katılımcı 5, filmi izledikten sonra ise, hiçbir şey hissetmediğini söylemiştir. Bu çalışmadan önce de filmi izlediğini belirten katılımcı 5, filmin konusunu, “Savaş muhabirinin bir anısı” şeklinde özetlemiştir. Film slow bulan katılımcı 5, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olmadığını söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “Müziği duymadım” yanıtını veren katılımcı 5, müziğin filme olan etkisine yine de ‘4’ puan vererek filme müziğin önemli derecede etkisinin olduğunu göstermiştir. Dramatik bulduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 5, etkinin derecesini ise ‘2’ ile puanlandırmıştır. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 5, filmi izlemeden önce, kendisini ‘huzurlu’ hissettiğini belirterek filmi izledikten sonra ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini söylemiştir. Bu durum, katılımcı 5’in duygusal müzik eşliğinde izlettirilen filmde etkilendiğini göstermiştir. Katılımcı 5, müziği dramatik bulduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirirken filmin konusunu “Zamanında yapılmayan bir şeyin pişmanlığı” ifadeleriyle kısaca anlatmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 5, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasındaki bağlantıya ‘8’ puan vermiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 5, bu etkinin derecesini, ‘8’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Film sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 5, filmi izlemeden önce ‘huzurlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘tedirgin’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 5’in müzikten etkilendiği için ‘tedirgin’ olduğu sonucunu gösterirken bu durumda olmasında müziğin etkisinin olduğunu kendisi de ifade etmiş ve müziği ‘hareketli’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Savaş muhabirinin

görevi ya da insanlığı arasında seçim yapması” ifadeleriyle anlatmıştır. Katılımcı 5, film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kurmadığını belirtse de film ile müzik arasındaki bağlantıya yine de 5 puan vermiş ve filmi izlerken aksiyon türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 5, bunun derecesini de ‘7’yle puanlandırmıştır. Katılımcı 5, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Anı” başlığını, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Pişmanlık” başlığını ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “Meslek mi ölüm mü?” başlığını koymuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 5, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Hiçbir şey hissetmedim” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı 5, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “İnsan hayatı yerine yapılan işe daha çok değer veren boş kalabalık” yanıtını vererek müziğin de etkisiyle insan hayatının daha değerli olduğuna dikkat çekmiştir. Film sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 5, bu sefer bu soruya, “İnsan hayatının önemsiz olduğunu ve savaşta ölümün normal olduğunu gördüm” şeklinde bir yanıt vermiştir. Katılımcı 5, “Fotoğrafi çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya filmi doğal haliyle ve duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ‘hayır’ yanıtını verirken, sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, ‘evet’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 5, her üç izlemede de, muhabirin öldürülen kıza yardım edebilme fırsatı varken yardım etmediğinden dolayı pişmanlık duyduğu şeklinde benzer cevaplar vermiştir. Katılımcı 5, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi doğal haliyle ve duygusal müzik eşliğinde izlediği sefer, “Yardım etmeye çalışırdım” ifadelerini kullanırken sert müzik eşliğinde de izlediğinde “Karar vermek çok zor ama yardım etme şansımı denerdim. Belki de o ortamda olsam etmeyi düşünmezdim” şeklinde benzer bir yanıt vermiştir.

Katılımcı 6: Film izlemeden önce kendisinin “mutlu” olduğunu kaydeden katılımcı 6, filmi doğal haliyle izledikten sonra kendisini “mutsuz ve üzgün” olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 6, filmin konusunu, “Savaş muhabirliği yapan bir kadının, savaş esnasında küçük bir kızın vurulma anını fotoğraflaması ve bu fotoğrafla yılın fotoğrafçısı ödülünü alması anlatılıyor. Aynı zamanda kadının kızın ölümüne seyirci kaldığı için yaşadığı pişmanlık filmde yansıtılıyor” şeklinde anlatmıştır. Filmin dramatik olduğunu kaydeden katılımcı 6, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurduğunu belirten katılımcı 6, müziğin filme olan etkisine ‘8’ puan vermiştir. Dramatik bulduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 6, etkinin derecesini ‘8’ olarak göstermiştir. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 6, filmi izlemeden önce, kendisini ‘huzurlu’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘mutsuz ve üzgün’ olduğunu söylemiştir. Kendisini mutsuz ve üzgün hissetmesinde dinlettirilen duygusal müziğin katkısının olduğunu ifade eden katılımcı 6, müziği slow olarak değerlendirmiştir. Katılımcı 6, duygusal müzik eşliğinde izlediği filmi, “Savaş muhabirliği yapan bir kadının savaş esnasında küçük bir kızın vurulma sahnesini fotoğraflaması ve fotoğrafın muhabire yılın fotoğrafçısı seçilmesine imkân sağlaması ile muhabirin kızı kurtaramadığı için yaşadığı pişmanlık” ifadeleriyle anlatmıştır. Film izlerken filmin dram türünde olduğunu belirten katılımcı 6, film ile müzik arasında bağlantı kurmadığını belirtse de film ve müzik arasındaki bağlantıya yine de ‘6’ puan vererek bir çelişki durumu yaratmıştır. Yine filmi izlerken müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 6, buna da ‘3’ puan vererek müzikten etkilendiğini göstermiştir. Film sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 6, filmi izlemeden önce ‘mutsuz ve üzgün’ olduğunu, filmi izledikten sonra ise kendisini ‘kızgın’ hissettiğini belirtmiştir. Bu durum, katılımcı 6’nın müzikten etkilendiği için ‘kızgın’ olduğu sonucunu gösterirken katılımcı 6 da bu durumda olmasında müziğin etkisinin olduğunu kaydetmiş ve müziği ‘gergin’ bulduğunu dile getirmiştir. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Bir savaş fotoğrafçısının savaş esnasında küçük bir kıza vurulurken

fotoğraflaması ve çektiği fotoğrafla ödül alması yansıtılıyor. Aynı zamanda film kadının kızı kurtarmadığı için duyduğu pişmanlığı anlatıyor” şeklinde dile getirmiştir. “Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya “film heyecanlı, müzik gergin” yanıtı veren katılımcı 6, film ile müzik arasındaki bağlantıya 9 puan vermiş ve filmi izlerken aksiyon türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 6, bunun derecesini de ‘6’ olarak göstermiştir.

Katılımcı 6, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Geç kalınan son” başlığını koyarken, duygusal ve sert müzik eşliğinde izlediğinde ise “Sona varış” şeklinde aynı başlığı kullanmıştır. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 6, filmi doğal haliyle izlediğinde, “Her şeyin ödüllerden ibaret olduğunu düşünen statü düşkünü, bencil bir topluluk” şeklinde sert ifadeler kullanmıştır. Katılımcı 6, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Başta sunucu olmak üzere kalabalıktan nefret ettim. Yaşanan bir dramı kahkahalarla alkışlıyorlar. İnsanlık ayıbı...” ifadeleriyle soruya ‘duygusal’ bir yanıt vermiştir. Film sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 6, bu sefer bu soruya, “Yaşanan dramı değil de anı yakalayışını alkışlıyorlar. Yüz ifadeleri ise, hepsinin mutluydu. Ben o kalabalıkta olsam vicdanım sızlardı o kareden sonra” şeklindeki ifadeleri kullanmış ve bu, bir vicdana davet niteliği taşımaktadır. Katılımcı 6, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya, filmi doğal haliyle ve sert müzik eşliğinde izlediğinde ‘evet’ yanıtı verirken duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ise, ‘hayır’ yanıtı vererek katılımcının aynı metne farklı müziklerin etkisiyle farklı yanıtlar verdiği görülmüştür. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 6, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Büyük bir üzüntü ve pişmanlık duyuyor. O ana dönmek istiyor. Fakat geç kaldığını biliyor. O fotoğrafı sergilediğinden pişman ve ödülü hak etmediğini düşünüyor” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Ödülü almayarak doğru yaptı. Ama keşke o doğruyu o anda yapsaydı ve pişmanlık duymak zorunda kalmazaydı” şeklinde duygularını anlatmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 6, “O davranışı kız vurulmadan önce yapsa, belki yılın fotoğrafçısı olamazdı ama en azından insanlık görevini yerinde yapmış olurdu” şeklinde açıklamıştır. “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna katılımcı 6, her üç izlemede de benzer yanıtlar vererek “kesinlikle kızı kurtarmaya çalışırdım” ifadesini kullanmıştır.

Katılımcı 7: Film doğal haliyle izlediği sefer kendisini ‘mutlu’ olarak ifade eden katılımcı 7, filmi izledikten sonra ise, kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini kaydetmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 7, filmin konusunu, “Bir savaş muhabirinin hayatında yaşamış olduğu bir olay ve bundan duymuş olduğu pişmanlık” şeklinde özetlemiştir. Filmin dramatik olduğunu kaydeden katılımcı 7, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “Evet” yanıtı veren katılımcı 7, müziğin filme olan etkisine ‘8’ puan vererek filme müziğin önemli derecede etkisinin olduğunu göstermiştir. Dramatik bulduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 7, etkinin derecesini ‘8’ ile puanlandırmıştır. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 7, filmi izlemeden önce, kendisini ‘mutlu’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘kızgın’ olduğunu ifade etmiştir. Bu durum, katılımcı 7’nin duygusal müzik eşliğinde izlettirilen filmden etkilendiğini göstermiştir. Katılımcı 7, müziği slow bulduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirmiştir. Filmin konusunu “Bir savaş muhabirinin kariyerinin en önemli ödülleri birini almak için bir kızın ölüm anını fotoğraflıyor ve sonradan muhabirin pişmanlığını anlatıyor” ifadeleriyle dile getirmiştir. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 7, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik

arasındaki bağlantıya ‘8’ puan vermiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 7, bu etkinin derecesini, ‘8’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Filmi sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 7, filmi izlemeden önce ‘mutlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘kızgın’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 7’nin müzikten etkilendiği için ‘kızgın’ olduğu sonucunu gösterirken katılımcı da müzikten etkilendiğini kaydetmiş ve müziği ‘hareketli’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Bir savaş muhabirinin çekmiş olduğu fotoğraf ödül alıyor. Fakat fotoğrafı çeken muhabir fotoğraf çekimi sırasında takınmış olduğu davranıştan dolayı pişmanlık duyması yansıtılıyor” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kurduğunu belirten katılımcı 7, film ile müzik arasındaki bağlantıya 8 puan vermiş ve filmi izlerken ‘aksiyon’ türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 7, bunun derecesini de ‘8’ olarak göstermiştir.

Katılımcı 7, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Tercihlerimiz” başlığını, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “İlk ve son başarı” başlığını ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “Başarıdan önemli şeyler vardır” başlığını koymuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 7, filmi doğal haliyle izlediğinde, “İnsanlıktan çıkmış hayvan topluluğu gördüm. Nefret ettim onlardan” ifadelerini kullanırken bu davranışı, ‘insanlıktan çıkma’ şeklinde yansıtmıştır. Katılımcı 7, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Alkışlayanlara karşı nefret duydum” yanıtını vermiştir. Filmi sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 7, bu sefer bu soruya, “Bir yığın insanlıktan çıkmış hayvan gördüm diyebilirim” şeklinde bir yanıt vermiştir. Katılımcı 7, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izlemede de ‘hayır’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 7, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Zamanı geri alamaz. Orada vermiş olduğu karar çocuğu geri getirmez. Onun için filmi izlerken, kadının dışarı çıkması benim açımdan kadına duyduğum öfkeyi azaltmadı” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Pişman olmuş fakat bu arada gerçekleştirmiş olduğu davranışı değiştirmiyor. Sonuçta çocuk öldü. Salonu terk etmesi onun davranışının sonucunu hafifletmez. İş işten geçti” ifadelerini kullanarak son pişmanlığın artık fayda etmeyeceğini anlatmaya çalışmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 7, “Son pişmanlık fayda etmiyor. Eğer o çocuğu kurtarmaya kalksaydı o insanların alkışlarına gerek kalmadan kendinden gurur duyabilirdi. Çıkıp gitmesi sonucu değiştirmiyor” demiştir. Her üç soruya verilen yanıtların ortak noktası artık işin işten geçtiği ve son pişmanlığın fayda etmeyeceği şeklindedir. Katılımcı 7, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Böyle bir pişmanlıkla bir ömür yaşamaktansa orada canımı ortaya koyar çocuğu kurtarırdım” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı filmi duygusal müzikle izlediğinde ise, bu soruya “Muhtemelen çocuğu kurtarırdım ya da kurtarmanın yollarını arardım” demiştir. Filmi sert müzikle izlediği seferse, “Tam olarak bilemiyorum ama yine de fotoğraf çekmeye devam etmezdim. Belki çocuğu kurtarmak için birden harekete geçebilirdim” ifadeleri kullanarak gönlünden geçen tavrın çocuğu kurtarmak şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Katılımcı 8: Filmi doğal haliyle izlediği sefer kendisini ‘huzurlu’ olarak ifade eden katılımcı 8, filmi izledikten sonra ise, kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissetmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 8, filmin konusunu, “Bir savaş muhabiri, savaştan kaçan kız çocuğunun fotoğrafını çekmek ister. Asker küçük kıızı yakalar ve elindeki çantasını ister. Kız çantayı vermez ve asker silahı kızın alnına dayar. O an muhabir ikilem de kalır; vicdan ve görev arasında... Sonuçta görevi seçer ve asker kıızı öldürürken sadece fotoğraf çeker” şeklinde özetlemiştir. Filmin slow olduğunu kaydeden katılımcı 8, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu

duygu durumuna filmin etkisinin olmadığını söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “müziği duymadım” yanıtını veren katılımcı 8, müziğin filme olan etkisine yine de ‘3’ puan vermiştir. Dramatik bulunduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 8, etkinin derecesini ise yine ‘3’ olarak belirterek az da olsa müzikten etkilendiğini göstermiştir. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 8, filmi izlemeden önce, kendisini ‘mutlu’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini ifade etmiştir. Katılımcı 8, müziği dramatik bulunduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirmiştir. Filmin konusunu “Savaş muhabirliği yapan bir kadın görev için savaşa gitmiştir. Savaştan kaçan küçük bir kız çocuğunu fotoğraflamak istemiştir. Fotoğrafı tam çekerken asker çocuğun alnına siyahı dayar. Savaş muhabiri görevi için fotoğrafı çeker fakat fotoğraftan dolayı ödül alınca büyük bir pişmanlık ve vicdan azabı duyar” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 8, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasında 1’den 10’a kadar yapılan değerlendirmeye ‘7’ puan vermiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 8, bu etkinin derecesini, ‘7’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Film sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 8, filmi izlemeden önce ‘mutlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘rahatsız’ olarak yorumlamıştır. Katılımcı 8, bu durumda olmasında müziğin etkisinin olduğunu ifade etmiş ve müziği ‘ürkütücü’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Bir fotoğrafçı savaşın ortasında küçük bir kız çocuğunun fotoğraflarını çekiyor. Kız öldürülürken müdahale etmek yerine, insani duygularını bir kenara bırakıp, kızın ölüm anını kareliyor. Bu fotoğraftan ödül alınca vicdan azabıyla ağlıyor. Kısaca insanlığın dramını yansıtıyor” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 8, film ile müzik arasındaki bağlantıya 7 puan vermiş ve filmi izlerken aksiyon türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Film izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 8, bunun derecesini de ‘7’ olarak belirtirken önemli derecede müzikten etkilendiğini göstermiştir.

Katılımcı 8, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Vicdan mı görev mi?”, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Hesaplaşma ya da acımak” ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “vicdan” başlığını koymuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 8, filmi doğal haliyle izlediği seferde, “hiçbir şey hissetmedim” ifadelerini kullanırken filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Alkışlayanların hissiz olduğu için sadece işin boyutuyla ilgilendiklerini düşündüm. Çok acı verici bir durum, üzüldüm” yanıtını vermiştir. Film sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 8, bu sefer bu soruya, “Kesinlikle utanç verici bir tablo. O an o kalabalıktan nefret ettim” ifadelerini kullanmıştır. Bu cevaplar da müziğin katılımcıya olan etkisi daha açık bir şekilde ortaya çıkıyor. Çünkü doğal haliyle izletildiğinde katılımcı hiçbir şey hissetmediğini ifade ederken duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, olayı ‘acı verici bir durum, üzüldüm’ şeklinde duygularını belirtmiştir. Katılımcı, filmi sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, biraz daha kızgınlığının göstergesi olan ‘utanç verici tablo, nefret ettim’ gibi sert ifadeler kullanmıştır. Katılımcı 8, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya filmi doğal haliyle ve sert müzik eşliğinde izlediğinde ‘hayır’ yanıtını vermiş, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ise, soruya yanıtı ‘evet’ olmuştur. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 8, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “İnsanlığını unutup fotoğraf çektiği için vicdan azabı duymaktadır. Oradaki asıl görevinin kızı kurtarmak olduğunu fark etmiştir” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Büyük vicdan azabı ve acı içinde olduğunu düşünüyorum” ifadelerini kullanarak kadının vicdan azabı duymasını kadının lehinde olan bir tavırla anlatmaya çalışmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 8, “Vicdanı rahat etmedi ve yanlış yaptığının farkına vardı. Pişmanlık duygusuyla salondan çıktı. Asıl görevinin kızı

kurtarmak olduğunu fark etti” şeklindeki duygularını ise daha sert bir üslupla dile getirmiştir. Katılımcı 8, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi her üç izleme türünde de benzer cevaplar vererek “O tarz bir durumda kızı kurtarmaya çalışırdım. İnsan her şeyden önce gelir” ifadelerine yer vermiştir.

Katılımcı 9: Filmi izlemeden önce kendisinin “huzurlu” olduğunu kaydeden katılımcı 9, filmi doğal haliyle izledikten sonra kendisinin “hüzünlü” olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 9, filmin konusunu, “Savaş muhabiri olan bir kadının işi için küçük bir kızı kurtarmadığını hatta öldükten sonra çektiği fotoğrafıyla ödül aldığını, ancak vicdan azabı çekmesini anlatıyor” şeklinde özetlemiştir. Filmin dramatik olduğunu kaydeden katılımcı 9, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurduğunu belirten katılımcı 9, müziğin filme olan etkisine ‘7’ puan vermiştir. Dramatik bulduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 9, etkinin derecesini ‘8’ olarak göstermiştir. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 9, filmi izlemeden önce, kendisini ‘mutlu’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘hüzünlü’ olduğunu söylemiştir. Kendisini hüzünlü hissetmesinde dinlettirilen duygusal müziğin katkısının olduğunu ifade eden katılımcı 9, müziği slow olarak değerlendirmiştir. Katılımcı 9, duygusal müzik eşliğinde izlediği filmi, “Filmde savaş muhabiri olan birini anlatıyor. Savaş sırasında çektiği fotoğraftan ödül alıyor, fakat mutlu değildir. Çünkü çektiği fotoğraftaki kızın yardım istemesine rağmen yardım etmeyip işini yapmıştır. Bu da pişmanlığa neden olmuştur” ifadeleriyle anlatmıştır. Filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirten katılımcı 9, film ile müzik arasında bağlantı kurduğunu söylemiş film ve müzik arasındaki bağlantıya da ‘7’ puan vermiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 9, buna da ‘7’ puan vererek müzikten etkilendiğini göstermiştir. Filmi sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 9, filmi izlemeden önce ‘huzurlu’ olduğunu, filmi izledikten sonra ise kendisini ‘kızgın’ hissettiğini belirtmiştir. Filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olmadığını belirten katılımcı 9, müziği ‘ürkütücü’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Bir fotoğrafçının başından geçenler anlatılmıştır. Fotoğrafçı çekim yaptığı yerde savaş vardır. Bunları fotoğraflar. En son bir kız çocuğunu takip eder. Onun yardım istemesine rağmen kıza yardım etmeyip işini yapar. Bu fotoğraftan ödül alır. Ama kendisini kötü hisseder ve ağlar” şeklinde dile getirmiştir. “Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya “bazı sahnelerde kurdum” yanıtını veren katılımcı 9, film ile müzik arasındaki bağlantıya ‘4’ puan vermiş ve filmi izlerken aksiyon türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Filmi izlerken müziğin etkisinde kalmadığını belirten katılımcı 9, etkisinde kalmadığını söylemesine rağmen etki derecesine ‘4’ puan vermiştir.

Katılımcı 9, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Keşkelerle yaşanmaz” başlığını koyarken, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde “Her şey gider, geriye acı kalır” başlığını ve sert müzik eşliğinde izlediğinde ise “Ne ekersen onu biçersin” şeklindeki başlığı kullanmıştır. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 9, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Sinirlendim. Kızdım onlara. Sadece başarıyı düşünen boş insanlardır. Kimin öldüğü, yaşadığı umurlarında değildir” ifadelerini kullanarak ‘boş ifadeleriyle’ biraz daha sert bir üslup kullanmıştır. Katılımcı 9, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Bütün her şeyin boş olduğunu, insanların artık ne yaptıklarını bilmediğini düşünerek üzüldüm. O insanlara acıdım. Müzikten dolayı kalabalığa, kızgınlıktan çok üzüldüm aslında. İyi giyinen ama düşüncede kötü insanlar topluluğu” ifadeleriyle soruya müziğin de etkisiyle katılımcının ‘üzüldüğünün’ altını özellikle çizen ‘duygusal’ bir yanıt vermiştir. Filmi sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 9, bu sefer bu soruya, “Korkunçlardı. Hepsine sinir oldum. Kız orada ölmüş, bir yerde savaş var, ölüm var, onlar bunu alkışlıyorlar. Sadece sanat için oradalar. Boş kalabalık. Hepsini dövesim geldi. Sinirlendim”

şeklideki ifadeleri kullanırken katılımcının sert müzikten etkilenecek aynı medya metnindeki olaya bu sefer sınırlanarak oldukça kızgın yanıt verdiği görülmüştür. Katılımcı 9, “Fotoğrafi çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya, filmeher üç izleyişte de ‘evet’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 9, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Dayanamaması normal. Kendine her baktığında bunu hatırlayacak. Keşke diyecektir. İyi ki terk etti” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Yanlış yaptığını anladı ama çok geçti; pişmanlık ve üzüntü” şeklinde duygularını duygusal bir şekilde anlatmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 9, “Normal bir hareketti. Yapmasa şaşırırdım. Pişman olması da bir şey” şeklinde açıklayarak daha çok kadına acıma duygusu olmayan şekilde bir yanıt vermiştir. Katılımcı 9, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna katılımcı 9, filmi doğal haliyle izlediğinde, “Ben yardımcı olmaya çalışırdım. İnsanlık ölmedi, ölmemeli yoksa benliğimizi kaybeder, boşluğa düşeriz. Sadece bir el uzatmamız her şeyi değiştirebilir. O yüzden önce vicdan ve gerçekler... Ne pahasına olursa olsun yardım ederdim” ifadelerini kullanmıştır. Film müzik eşliğinde izlediğinde söz konusu soruya, “Ben yardım ederdim. Ölüm var bu dünyada. Başarı, mutluluk bunlar hep geride kalır. Sen yine tek kalacaksın yaptıklarınla. O yüzden ilk insanlık yapardım” yanıtını verirken filmi sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, “Çektiğim o fotoğrafların yeterli olduğunu düşünürdüm ve yardım etmeye çalışırdım” cevabını vererek her üç izlemede de ‘yardıma odaklı’ yanıtların verildiği görülmüştür.

Katılımcı 10: Film müzik eşliğinde izlediği sefer kendisini ‘tedirgin’ olarak ifade eden katılımcı 10, filmi izledikten sonra ise, kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini kaydetmiştir. Bu çalışmadan daha önce de filmi izlediğini belirten katılımcı 10, filmin konusunu, “Gazeteci kadının mesleği ile insani görevi arasında kalması” şeklinde özetlemiştir. Filmin ürkütücü olduğunu kaydeden katılımcı 10, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurduğunu mu?” şeklindeki soruya, “Evet” yanıtını veren katılımcı 10, müziğin filme olan etkisine ‘9’ puan vererek filme müziğin önemli derecede etkisinin olduğunu göstermiştir. Dramatik bulduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 10, etkinin derecesini ‘9’ ile göstermiştir. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 10, filmi izlemeden önce, kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra da duygu durumunun değişmediğini ve kendisini yine ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini ifade etmiştir. Katılımcı 10, müziği dramatik bulduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirmiştir. Filmin konusunu “Görevini yerine getirirken kızı yardımcı olamayan bir gazetecinin pişmanlığı” şeklinde anlatmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 10, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasında bağlantıyı değerlendirirken ‘8’ puan vermiştir. Film müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 10, bu etkinin derecesini, ‘8’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Film müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 10, filmi izlemeden önce ‘huzurlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 10’un müzikten etkilendiği için ‘mutsuz ve üzgün’ olduğu sonucunu gösterirken bu durumda olmasında müziğin etkisinin olduğunu kendisi de ifade etmiş ve müziği ‘ürkütücü’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Fotoğrafçı kadının mesleği için verdiği karardan sonra yaşadığı duygular” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 10, film ile müzik arasındaki bağlantıya ‘7’ puan vermiş ve filmi izlerken dram türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Film müziğin etkisinde kaldığını kaydeden katılımcı 10, bunun derecesini de ‘7’ puan olarak göstermiştir. Katılımcı 10, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Alkış”, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Pişmanlık” ve sert müzik eşliğinde izlediğinde ise “Kaçış yok” başlığını koymuştur. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekranda yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne

hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 10, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Ben de alkışlar mıydım’ diye düşündüm” ifadelerini kullanmıştır. Katılımcı 10, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Kalabalığın fotoğrafın sadece görünen kısmını alkışladıkları için bir duygu yoğunluğu yaşamadıklarını düşünüyorum” yanıtını vermiştir. Filmli sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 10, bu sefer bu soruya, “Meslek etiği ile insan etiğinin ayrımının alkışını hissettim” şeklinde bir yanıt vermiştir. Katılımcı 10, “Fotoğrafi çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izleme de ‘evet’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 10, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Duygusal olarak tepki verdiğini düşünüyorum” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Gazeteci fotoğrafı görünce bir kez daha o duyguları yaşayıp yardım edemediği için pişmanlık duygusuyla salonu terk etti” ifadeleriyle anlatmaya çalışmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 10, “Kadının ağlayıp salonu terk etmesi verdiği kararından pişmanlık duyduğunu gösteriyor” demiştir. Katılımcı 10, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi doğal haliyle ve sert müzik eşliğinde izlediğinde “kararsız kalırdım” yanıtını verirken filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde ise, “kıza yardım ederdim” ifadesini kullanmış ve bu durum duygusal müziğin önemli derecede katılımcıyı etkilediğini göstermiştir.

Katılımcı 11: Filmli doğal haliyle izlediği sefer kendisini ‘mutlu’ olarak ifade eden katılımcı 11, filmi izledikten sonra ise, kendisini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini kaydetmiştir. Bu çalışmadan önce filmi hiç izlemediğini belirten katılımcı 11, filmin konusunu, “Savaş anında bir militan tarafından elinden zorla çantası alınmak istenen kız ve çantayı vermeyince kızın acı sonu” şeklinde özetlemiştir. Filmin slow olduğunu kaydeden katılımcı 11, filmi izledikten sonra içinde bulunduğu duygu durumuna filmin etkisinin olduğunu söylemiştir. “Filmin kendi içinde kullanılan müzikle film arasında bağlantı kurdunuz mu?” şeklindeki soruya, “Evet” yanıtını veren katılımcı 11, müziğin filme olan etkisine ‘10’ puan vererek filme müziğin önemli derecede etkisinin olduğunu göstermiştir. Polisiye türünde bulunduğu filmi izlerken filmde kullanılan doğal müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 11, etkinin derecesini ‘10’ ile puanlandırmıştır. Duygusal müzik eşliğinde filmi ikinci kez izleyen katılımcı 11, filmi izlemeden önce, kendisini ‘mutlu’ hissettiğini belirtirken filmi izledikten sonra ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiğini ifade etmiştir. Bu durum, katılımcı 11’in duygusal müzik eşliğinde izlettirilen filmde etkilendiğini göstermiştir. Katılımcı 11, müziği dramatik bulunduğunu ve içinde bulunduğu duygu durumuna müziğin etkisinin olduğunu dile getirmiştir. Filmin konusunu “Savaş sırasında savaştan kaçan ama bir militana yakalanan bir kızın fotoğrafını çeken savaş muhabirinin vicdan azabı duyması” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve müzik arasında bağlantı kuran katılımcı 11, filmi izlerken filmin dram türünde olduğunu belirtmiş ve film ile müzik arasındaki bağlantıya, 1’den 10’a kadar yapılan değerlendirmeye, ‘10’ puan vermiştir. Filmli izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 11, bu etkinin derecesini, ‘10’ olarak belirterek müzikten önemli derecede etkilendiğini göstermiştir. Filmli sert müzik eşliğinde üçüncü kez izleyen katılımcı 11, filmi izlemeden önce ‘mutlu’ olduğunu ifade ederken, filmi izledikten sonra kendisini ‘kızgın’ olarak yorumlamıştır. Bu durum, katılımcı 11’in müzikten etkilendiği için ‘kızgın’ olduğu sonucunu gösterirken bu durumda olmasında müziğin etkisinin olduğunu katılımcı 11 de ifade etmiştir ve müziği ‘hareketli’ bulmuştur. Üçüncü izleyişte filmin konusunu, “Muhabir kadın, savaş anında bir kızın militan tarafından öldürülmek istenirken çektiği fotoğraf ve öldüğünde çekilen fotoğraf için kadının ödül alması üzerine ağlayıp salondan çıkması” ifadeleriyle anlatmıştır. Film ve dinlettirilen müzik arasında bağlantı kurduğunu söyleyen katılımcı 11, film ile müzik arasındaki bağlantıya ‘10’ puan vermiş ve filmi izlerken aksiyon türünde bir film izlediğini kaydetmiştir. Filmli izlerken müziğin etkisinde kaldığını belirten katılımcı 11, bunun derecesini de ‘10’ olarak göstermiştir. Katılımcı 11, filmi doğal haliyle izlediğinde filme, “Acı son”, duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Acı son ya da hüznün” ve sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, “Pişmanlık ya da vicdan” başlığını koymuştur.

“Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcı 11, filmi doğal haliyle izlediği seferde, “Sanki büyük bir iş başarılmış gibi, kızın cansız bir şekilde yerde yatması onlara normal geliyormuş gibi alkışladılar” ifadeleriyle kızgınlığını yansıtmıştır. Katılımcı 11, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediğinde bu soruya, “Kaliteli fotoğraf çektiğini sanıyorlar. Canilik onlar için eğlendirici gibi görünüyor, ama fotoğrafı çeken için öyle bir durum söz konusu değil” yanıtını verirken kalabalık suçlanırken kadının pişmanlık duymasından dolayı onun lehinde bir söylem üretildiği görülmüştür. Filmli sert müzik eşliğinde izleyen katılımcı 11, bu sefer bu soruya, “Onlar için güzel bir şey kutladılar. Ama fotoğrafı çeken vicdan azabı çekiyor. Kalabalık, kendi çocukları bu durumda olsaydı yine de alkışlar mıydı?” şeklinde kızgınlığını gösteren bir yanıt verirken olayda empati kurmanın önemi vurgulanmıştır. Katılımcı 11, “Fotoğrafı çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izleme de ‘evet’ yanıtını vermiştir. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna katılımcı 11, filmi doğal haliyle izlediği sefer, “Pişmanlık duymuştur, vicdanı el vermedi” ifadelerini kullanmıştır. Duygusal müzik eşliğinde izlediğinde, “Pişmanlık duydu. Dayanamadı dramatikleşti. Vicdan azabı çektiği için salondan çıktı” ifadeleriyle anlatmıştır. Sert müzik eşliğinde izlediğinde ise, katılımcı 11, “Vicdanı el vermedi. Pişmanlık duyduğu için salonu terk etti. Yardım etmesi gerekirken durmadan fotoğraf çekti. Sonuçta görevini yapıyor ama çekerken elleri titremedi bile. Ben olsaydım vicdan azabından ölürdüm” demiştir. Katılımcı 11, “Kızın vurulması anında kadının konumunda siz olsanız ne yapardınız?” sorusuna filmi farklı müzikler eşliğinde izlediği üç izlemede de benzer yanıtlar vererek “Pişmanlık duyardım, mesleği bırakırdım. Yardım edebilirdim” demiştir.

Sonuç

Bireylerin medyadan gelen iletileri alırken sadece medya metniyle ilgilenmedikleri, bunun yanında algılarının bir takım dışsal ya da içsel durumlara açık olduğu söyleminden hareketle bireylerin medya okumaları sırasında müziğin etkisinde kalıp onun çizdiği yolda bir algılama ve yorumlama sürecinin gerçekleştirdikleri varsayılmaktadır. Dolayısıyla bu varsayımdan hareketle, bu çalışmada, farklı müzik türlerinin bireylerin medya metinlerini algılama ve yorumlama sürecinde etkisinin olup olmadığını ve etkisi olduysa bu etkinin ne yönde olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. 11 iletişim fakültesi öğrencisiyle deney yöntemi uygulanarak yapılan çalışmada birer hafta arayla ‘Saniyenin Yüzde Biri’ isimli medya metni, doğal, duygusal ve sert müzik türlerinde, farklı müzikler eşliğinde izlettirilmiş ve daha sonrasında katılımcılara aynı soru formu uygulanmıştır. Katılımcıların medya metnini izlemeden önce ve izledikten sonraki duygu durumlarının karşılaştırmasının ve bu duruma müziğin etkisinin olup olmadığının belirlendiği aşamada, katılımcıların çoğunlukla filmi izlemeden önce ve izledikten sonraki duygu durumlarının değiştiği görülmüştür. Katılımcıların kendileri de çoğunlukla müzikten etkilendiklerini söylemişlerdir. Üç müzik türü eşliğindeki izlemenin katılımcıların duygu durumlarında ne türden bir değişmeye neden olduğuna bakıldığında; doğal izlemede medya metnini okumadan önce farklı duygu durumları içerisinde olan katılımcıların çoğunluğunun aynı duyguda birleşip kendilerini ‘mutsuz ve üzgün’ hissettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar duygusal müzik eşliğinde medya metnini okumadan önce de değişik duygu durumları içerisinde olurken medya metnini okuduktan sonra, yine çoğunlukla kendilerini ‘mutsuz ve üzgün’ olarak ifade etmişlerdir. Biraz daha farklı bir kategoride olan sert müzik eşliğinde izledikten sonra katılımcıların bu sefer, duygu durumlarının tam anlamıyla değiştiği görülmüş ve kendilerini ‘kızgın, tedirgin ve huzursuz’ olarak yorumlamışlardır. Aynı medya metninde farklı duygu hallerinin hissedilmesi müziğin katılımcıların duygu durumlarını etkilediğini çok açık bir şekilde göstermektedir. Medya metninde işlenen konunun etkisinin de göz ardı edilmediği çalışmanın bulguları, farklı müzik türlerinde farklı duyguların hissedilmesi ve o yönde tepkilerin verilmesi müziğin bireylerin hem algılarını hem de

yorumlamalarını etkilediği sonucunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların çoğunluğu medya metnini okurken müziği duyduklarını ve etkisinde kaldıklarını belirtmişlerdir. Üç izlemede de aynı medya metnini izleyen katılımcıların film türünü belirlerken de müziğin etkisinde kaldıkları görülürken, katılımcılar doğal ve duygusal müzik eşliğindeki izlemede film türünü çoğunlukla ‘dram’ olarak adlandırmış sert müzik eşliğindeki izlemede ise, film türü için ‘aksiyon’ demişlerdir.

Çalışmada müziğin medya okumalarına farklılığını ölçmek amacıyla katılımcılardan her seferinde filmin başlığını koymalarını istenmiş ve çoğunlukla katılımcıların duygu durumlarını yansıtacak tarzda başlıklar koydukları gözlenmiştir. Buna göre, filmi doğal haliyle izlediğinde sert ve duygusal duygu durumu arasında bir başlık koyan katılımcılar, filmi duygusal müzik eşliğinde izlediklerinde daha çoğunlukla yüreğe dokunan başlıkları tercih etmişlerdir. Sert müzik eşliğinde izlediklerinde ise, müziğin vermiş olduğu tedirginlik ve gerginlik durumuna göre bir başlık seçtikleri ve ‘kızgınlık’ duygusundan ötürü duygularını o şekilde yansıttıkları gözlemlenmiştir. Her üç izlemede de filmin konusu katılımcılara sorulurken katılımcıların ufak tefek farklılıklara rağmen çoğunlukla konuyu benzer şekillerde yansıttıkları görülmüştür. “Filmin sonunda öldürülen kızın görüntüsü ekrandan yansıtılırken fotoğrafın kalitesini alkışlayan kalabalığı izlediğinizde ne hissettiniz?” şeklindeki soruya katılımcıların verdikleri cevaplarda çoğunlukla dinlettirilen müziğe göre oluşan duygu durumlarına göre, sert, kızgın ya da üzüntü içeren yanıtlarla değişiklik gösterdiği görülmüştür. “Fotoğrafi çeken kadın, çocuk öldürülürken görevini mi yerine getirdi” şeklindeki soruya üç izleme de çoğunlukla ‘evet’ yanıtı verilmiş ancak bunun yanında katılımcıların çoğunluğu ‘kızı kurtarmak için çaba sarf ederdik’ yönünde ifadeler kullanmışlardır. “Çekmiş olduğu fotoğrafla kadının yılın fotoğrafçısı unvanını aldığı anda salonu terk etmesini nasıl yorumluyorsunuz?” sorusuna da katılımcıların yine dinledikleri müziğe göre farklı yaklaştıkları görülmüştür. Buna göre, filmi doğal haliyle izlediğinde kadının duygu durumu konusunda çıkarımlarda bulunulmuş, duygusal müzik eşliğinde ki izlemede, kadın fotoğrafçıya yönelik bir acıma bir şefkat durumu söz konusuysen sert müzik eşliğindeki izlemede ise, daha çoğunlukla kadının son pişmanlığının fayda etmeyeceği ve olay anında müdahale etmesi gerektiği yönünde olmuştur. Sonuç olarak katılımcıların hem duygu durumlarındaki değişimlerine yönelik olarak hem de medya okumalarındaki yanıtlara yönelik olarak bakıldığında, bu çalışmada, müziğin bireylerin medya metinlerini algılama ve yorumlama süreçlerine ciddi anlamda etkisinin olduğu varsayımını destekleyen bulgulara ulaşıldığını söylemek yanıltıcı olmamakla birlikte bu durumu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla bireyler medyadan gelen iletileri algılayıp okurken dışsal ve içsel faktörlerin etkisinde kalmaktadır. Bu durum, araştırmaların sadece medya metnini baz alarak yapılmaması ve hem bireyin hem de hem içsel ya da dışsal faktörlerin de çalışmalara dahil edilmesi gerektiği önerisinin beraberinde getirmektedir.

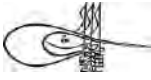
KAYNAKÇA

- Cevizci, A. (2012). **Felsefe Sözlüğü**, 3.Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Çağlayan, S.- Korkmaz, M. ve Öktem, G. (2014). “Sanatta Görsel Algının Literatür Açısından Değerlendirmesi”, **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching)**, Şubat 2014, Cilt:3 Sayı:1, Makale No: 16 ISSN: 2146-9199, ss.160-173.
- Geray, H. (2006). **Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş: İletişim Alanından Örneklerle**, 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Günay, E. (2011). **Müzik Sosyolojisi**, 2. Baskı, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- İnceoğlu, M. (2011). **Tutum Algı İletişim**, 6.Baskı, Ankara: Siyasal Kitapevi.

- İskenderoğlu, L. ve Ayhan, A. (2013). “Müzik Algısında İmge Kullanımının Etkileri Üzerine Bir İnceleme”, **TheJournal of AcademicSocialScienceStudies International Journal of SocialScience**, Volume 6, Issue 2, p. 129-137, February 2013.
- Kolker, R. (2011). **Film, Biçim ve Kültür**, Çev. Fırat Ertınaz ve Ark.,Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Özer, M. A. (2012). **Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri**, Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2012, Sayı: 33, ss: 147-180.
- Ünal Topçuoğlu, F. ve Sever, A. (2012). “Yaratıcı Yazmada Müziğin Etkisi”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, p. 2907-2918, Ankara-Turkey.
- Yükselsin, İ. Y. ve Küçükebe M. (2010). “Batı ve Türk Sanat Müziği Keman Çalıcıları Arasındaki Tımsal Algı Farklılığının Kültürel ve Bilişsel Yönleri Üzerine Spektral Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)**, Sayı: 3/ 10, Kış: 2010, ss: 675- 687.

Citation Information/KaynakçaBilgisi

- Nisan, F., Yetkiner, B., (2015). “Farklı Müzik Türlerinin Bireylerin Medya Metinlerini Algılamalarına Etkisi: “Saniyenin Yüzde Biri” Örneği / TheEffects Of DifferentTypes Of Music On People’s Perception Of Media Texts: “One Hundredth of A Second” Case”, **TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-**, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8679>, p. 531-556.

FACTORS THAT AFFECT ORGANIC PRODUCT PREFERENCE AND CONSUMER ATTITUDES*

*Ebru ONURLUBAŞ***

*Derya ÖZTÜRK**

ABSTRACT

Today, it has been observed that the demand for organic products has been increasing day by day throughout the entire world especially in developed countries. In non-organic agriculture, the factors such as high amounts of chemicals in fertilizers, synthetic pesticides, and hormones affect the human life and environment negatively. When these negative factors are considered, the consumers demand for the renewable resources which are less polluting, which decrease the amount of waste and provide more recycling. In the study, the factors that are effective on organic product preference of the consumers who use organic products and their attitudes, promotional methods and customer perception have been examined. Within this context, 1200 questionnaires have been conducted in 3 metropolitan cities. Frequency tables have been formed by determining the demographics of the consumers and the results have been interpreted accordingly. In the scope of the study, the data have been collected with an 18-question scale of the thoughts of consumers towards organic products. Within this framework, factor analysis has been applied by using SPSS 16 package software. 18 variables have been degraded into 3 factors (organic product reliability, failure in reaching the product and short supply of product diversity, being beneficial) by factor analysis. Moreover, 11 variables that have been asked in order to examine promotional methods and customer perception have also been degraded into 2 factors as advertising and sales development by factor analysis. Reliability analysis has been conducted for the scales of factor analysis. Kolmogorov Smirnov test has also been conducted in order to determine which tests are to be done to the sub-dimensions of the consumers' attitudes towards organic products scale and promotional methods and customer perception scale. Non-parametric tests have been carried out due to the fact that the distribution is not normal. Therefore, Mann Whitney U test has been conducted to find out whether there is a difference in the sub-dimension of thoughts according to gender or not.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Uluslararası Ticaret Bölümü, El-mek: ebruonurlubas@trakya.edu.tr

*Yrd.Doç.Dr.Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, El-mek: deryaozturk@odu.edu.tr

It has been found out that out of the sub-dimensions of participants' thoughts towards organic products scale, there is a difference in the attitudes of "being beneficial" sub-dimension according to gender. It has also been determined that there is a difference in "sales development" sub-dimension of promotional method and customer perception scale in relation to gender.

STRUCTURED ABSTRACT

One of the most important purposes of the organizations is to determine the target markets that they are going to be in service. In order to be successful in the target market, they need to know and analyze the consumers within the market well. Due to the fact that every individual has different requests, desires and needs today, it can also be observed that consumers do not show similar purchasing behaviors. Therefore the purpose of the study is to determine the factors affecting the consumers' preferences of organic products and to examine their attitudes towards these products.

The use of various chemicals, pesticides and fertilizers, growth regulators, hormones, antibiotics, preservatives, colouring agents and additives in production has caused the threatening of human health and emergence of diseases which are difficult to cure. This situation has brought along some doubts in consumers' minds regarding the security and quality of inorganic food and these doubts have led the consumers to prefer organic products. Due to some factors such as increasing health concern and balanced diet, organic products have started to be consumed more than inorganic products. Today's consumer prefers products which are of higher quality, original, additive-free, genetically unmodified and chemical additive-free, healthy and natural. This situation has increased the demand for organic products. The study is significant in that the reasons to prefer organic products can be determined and the important factors that affect the purchase of organic products can be examined.

The questionnaires that were conducted in 3 metropolitan cities of Turkey in 2013 are the main material of the survey. The sample size has been calculated as 1200 with 0,0283 error rate and 95% confidence interval. 1200 questionnaires have been proportionately distributed among the 3 cities mentioned in 2014. The questionnaires have been randomly conducted in İstanbul (730), Ankara (261) and İzmir (209).

The scale of consumer attitudes towards organic products and the scale of Promotional Methods and Customer Perception in the survey have been formed after literature review. 5-point likert scale has been used for the the scales of consumer attitude towards organic products and Promotional Methods and Customer Perception. Within this scope, the scoring is: "Strongly Disagree=1", "Disagree=2" "Undecided=3", "Agree=4" and "Strongly Agree=5".

SPSS 16 Statistics package software has been used in order to analyze the data. Within this scope, firstly frequency distribution in relation to demographical features of the 1200 consumers participating in the survey has been done. Later, Factor analysis has been conducted

to the scale of consumer attitudes towards organic products. Within this framework, the factors have been named as: “Factor 1: Organic product reliability”, “Factor 2: Unavailability and lack of product diversity”, “Factor 3: Being beneficial”. After that, factor analysis has been conducted to the scale of Promotional Methods and Customer Perception, as well and within this framework the factors have been named as: “Factor 1: Advertisement”, “Factor 2: Sales development”. Next, reliability analyses have been carried out in relation to the sub-dimensions of these scales. It has been seen that Cronbach’s Alpha values in the reliability test for both scales are in acceptable level. Following that, Kolmogorov Smirnov normal distribution test has been carried out. As the distribution is not normal in both scales, non-parametric tests have been carried out. Mann-Whitney U test has been done within this scope. Mann Whitney U test has been conducted in order to determine whether the sub-dimensions of the scales of consumer attitudes towards organic products and Promotional Methods and Customer Perception differs according to gender or not.

54,9% of the participant consumers are females and 45,1% are males. When their distribution according to age groups are examined, it can be seen that 37,8% of them are in group between 18-25, 72,2% are at the age of 40 and below. 61,9% of the organic consumers are individuals who live in cities. 44,5% of the participants are married and 41,6% of them work in a job as a civil servant. When the distribution of income and educational status, which are some of the determining factors in the studies of food product consumption, are examined, it is observed that 9% of the participants have a monthly income of 1000 TL and below, 42,8% of them have 2000 TL and below and 77,4% of them have 3500 TL and below per month. This shows that a significant part of the participants have an income below 3600 TL per month which was announced as the poverty line by TÜRK-İŞ for the questionnaire term (Türk-İş 2014).

According to the evaluation results regarding educational status, it is seen that 46,6% of the participants have Bachelor’s degree and when the people with MA and PhD degrees are counted this ratio exceeds 50%. This ratio is fairly high when compared to the 17-18% ratio of the population with university degree or higher in Ankara by the year of 2013 (Türk, 2014).

Factor analysis has been conducted to test whether the 18 variables that have been asked in order to examine the scale of consumers’ attitudes towards organic products are grouped under certain factors or not. In the factor analysis, the 18 variables have been distributed and grouped under 3 factors. The first factor in consumers’ attitudes towards organic products has been determined as “Reliability of organic product”. Factor 2 has been determined as “Unavailability and lack of product diversity” and Factor 3 has been determined as “Being beneficial” (Table 4). In the study of Sarıkaya (2007) which was conducted in order to determine the factors that affect the attitudes and preferences of the consumers towards organic products in organic product marketing, 4 dimensions were found as “responsibility”, “reliability”, “value” and “benefit” for the variables which are effective in consumers’ attitudes to purchase organic products. It was determined that “Responsibility” is

the most explanatory factor among these factors. Factor analysis has been conducted to test whether the 11 variables that have been asked in order to examine the scale of promotional methods and customer perception are grouped under certain factors or not. In the factor analysis, it has been seen that the 11 variables which have strong relations among each other have been distributed and grouped under 2 factors. The first factor which is the most important has been determined as “Advertisement”. Factor 2 has been determined as “Sales Development”.

It has been determined that Sub-dimension 1 consists of 7 specifications and the factor load values of the specifications in this sub-dimension change between 0,615 and 0,839; Sub-dimension 2 consists of 4 specifications and the factor load values in this sub-dimension change between 0,502 and 0,780.

Advertisement Factor (Factor 1): It consists of the attitudes S2, S4, S5, S6, S7, S9, S11. Factor 1 explains the 43,589 % of the variance.

Sales Development (Factor 2): It consists of the attitudes S1, S3, S8, S10. Factor 2 explains the 10,890% of the variance.

Due to the fact that in recent years, consumers’ awareness of the products released has risen throughout the world, consumers want to consume healthier and more reliable products and tend towards organic products. The factors that lead consumers to prefer organic products are many in number and different from each other. So as to know the organic food consumers better, the research population has been carried out in first 3 metropolitan cities of Turkey.

According to the results of the factor analysis, it has been determined that the first most significant factor in purchasing organic products is “reliability of organic products”; the second factor is “unavailability and the lack of diversity” and the third factor “being beneficial”. When the attitudes towards these sub-dimensions in relation to gender are examined, it has been determined that there are no differences in thoughts of both males and females for the reliability of organic products and unavailability and lack of diversity of these products.

Organic production is one of the most important factors in presenting secure food to the consumers. Thanks to this production method, agricultural production is being done without harming the environment, human and animal health. Furthermore, the certification of the products and delivery to the consumer after the production process are very important, as well. As well as including the precautions for food security, organic production includes the precautions for environmental and soil protection. Both in domestic and foreign markets, the opportunity to create demand is easier since it increases the reliability and the quality of the product. Along with the development of competitive capacity and marketing opportunities, it leads the producers to gain more profits. The participants of the study have stated that they cannot find organic products everywhere, because they are not sold everywhere. They have also stated that there is a lack of product diversity. By considering these factors, organizations in this sector need to put their products on

market in places where the consumers can easily reach and increase the numbers of organic products which are found less in diversity by the consumers.

Determining the factors that affect the consumers' purchasing preferences in the market of organic products and making use of these data in the marketing activities are fairly significant for a successful marketing process. Hence, the organizations need to take part in significant promotional activities such as advertisement, sales development, public relations and personal selling. In the factor analysis of the participants to this end, when the results of the scale of promotional methods and consumer's perception are examined, it has been seen that the most important factors to introduce organic products are 'advertisement' and 'sales development'. Particularly, due to the fact that organic products strike a limited crowd of people's fancy, advertisement is the most important method to introduce organic products. In the advertisements, the consumers need to be introduced and informed about the benefits of organic products and encouraged to prefer these products by constantly keeping on the consumers about the products during their shopping. Introducing organic products in advertisements will increase the consumers' level of knowledge and in this way the tendency to the consumption of the organic products will increase, as well. However, due to the fact that introducing these products through broadcasting organizations will create high amounts of costs for organic product organizations, it is significant to choose the correct communication media and correct target market at this point.

Temporary and short-dated Sales development activities which encourage purchasing and have longlasting effects in turn can increase the sales of organic products significantly due to the high roles of large retailing companies. In sales development activities, consumers can be encouraged to purchase the products and informed by setting up stands in retail stores, restaurants and shopping centers in order to attract consumers. Expos can also be useful to introduce organic products. By setting organic product stands in expos, organizations can meet the consumers and by means of testing the products consumers can be informed about these products well.

Consequently, today consumers' preferences are constantly changing and increasing. Furthermore, each passing day new organizations get into the market and competitions increase. Therefore, in order to become a dominant player in the market and create competitive advantages for themselves, organizations need to cater to the consumers demand as soon as possible and expand their product diversity in the direction of changing preferences of the consumers.

Keywords: Organic product consumption, consumer attitudes, customer perception, factor analysis, reliability analysis

ORGANİK ÜRÜN TERCİHİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

ÖZET

Günümüzde gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünyadaki birçok ülkede organik ürünlere olan talebin her geçen gün arttığı görülmektedir. Organik Olmayan tarımda üretimi artırmak için kullanılan aşırı kimyasal gübre, sentetik ilaç, hormon vb. durumlar insan yaşamını ve çevreyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu olumsuz etkiler göz önüne alındığında tüketiciler daha az kirlilik yaratan, atıkları azaltan, daha fazla geri dönüşüm sağlayan yenilenebilir kaynakların üretimde daha fazla kullanımını talep etmektedirler. Çalışmada, organik ürünleri kullanan tüketicilerin organik ürün tercihinde etkili olan faktörler ve tüketici davranışları, tutundurma yöntemleri ve müşteri algısı incelenmiştir. Bu bağlamda 3 büyük ilde 1200 anket yapılmıştır. Tüketicilerin demografik özellikleri belirlenerek frekans tabloları oluşturulmuş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında 18 soruluk tüketicilerin organik ürünlere karşı düşünceleri ölçeği ile veriler toplanmıştır. Bu kapsamda SPSS 16 paket programı kullanılarak faktör analizi uygulanmıştır. 18 değişken, faktör analiziyle 3 faktöre (organik ürün güvenilirliği, ulaşamama ve çeşitliliğin az olması, faydalı olması) indirgenmiştir. Ayrıca, araştırma kapsamında tutundurma yöntemleri ve müşteri algısını incelemek amacıyla sorulan 11 değişken, faktör analiziyle reklam ve satış geliştirme olarak 2 faktöre indirgenmiştir. Faktör Analizi Ölçekleri için Güvenirlilik analizi yapılmıştır. Tüketicilerin organik ürünlere karşı düşünceleri ölçeği, tutundurma yöntemleri ve müşteri algısı ölçeğinin alt boyutlarına hangi testin yapıp yapılmayacağını belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmıştır. Dağılımın normal olmadığına karar verilerek non parametrik testler uygulanmıştır. Bu kapsamda cinsiyete göre alt boyuta ilişkin düşünceler arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Araştırmaya katılanların, cinsiyete göre, organik ürünlere karşı düşünceleri ölçeğinin alt boyutlarından 'faydalı olması' alt boyutuna ilişkin yargılarında farklılık olduğu bulunmuştur. Ayrıca, tüketicilerin cinsiyete göre, tutundurma yöntemi ve müşteri algısı 'Satış geliştirme' alt boyutuna ilişkin yargılarında da farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Organik ürün tüketimi, tüketici davranışları, müşteri algısı, faktör analizi, güvenilirlik analizi

1. INTRODUCTION

Recently the rapid developments in industry and technology have brought with the environmental problems. With the growing population of the world today, agricultural production, that used to be made by primitive methods in old times, has caused a demand for food. Meeting this growing demand had required the application of boosting techniques in agricultural production and with the technological developments realized, people have tried to obtain more efficiency per unit area. Various chemicals, pesticides, artificial fertilizers that are used for this purpose have affected human health and environmental conditions in a short time. The chemicals and pesticides that are

used have increased production on one hand, but on the other hand, they have wiped out the natural vegetation. This situation both disturbs the natural eco-balance and causes to the decrease of product range (Ministry of Industry and Trade, 2008:132). Furthermore, due to the pesticides and synthetic fertilizers that are used in food production, many health problems have arisen and important problems have occurred accordingly (Lea and Worsley, 2005: 855-856). Today, the consumer who has become conscious of these problems arisen with production in agriculture prefers organic agricultural products which are more natural. Therefore, producers have started to change their production methods and tend towards organic agriculture.

Organic agriculture is an alternative production method which intends to preserve the environment and is able to prevent agricultural environmental pollution and thus change the environment into a sustainable one and remove the negative effects of chemicals on human beings (Öztürk and İslam, 2014). This method could be regarded as a method which intends the integration of the sustainable systems of agricultural production. (Lampkin et al.,1999). It is essential to state that the sustainability here not only involves agricultural production but also economic, environmental and legal fields. (Stastny et al., 2008). The main purpose of organic agriculture is to produce the food and nutritional items, sheltering and clothing items in a way that will not harm people's health or will harm the least and will be continuous (Gündüz and Kaya, 2007, p.315; Marangoz, 2008, p.30).

At the beginning of 1980s, organic products were produced in accordance with the foreign demand and only for exportation in Turkey. The quantity of production and product range were formed according to the foreign demand during those years. From 1990s till now, organic products have been sold in organic stores, supermarkets, hypermarkets and in some district bazaars of organic products in metropolitan cities.

Today, throughout the World and Turkey the tendency for organic agricultural products has reached to an important dimension. Organic agriculture production is being made in more than 130 countries worldwide. Thanks to this production method, plant diversity is being protected naturally. Decreasing the amount of harm on environment to its minimum point has been the aim. In parallel to this, environmental pollution decreases and human and animal health is protected. When the product diversity of organic agriculture in Turkey is examined, it can be seen that approximately 100 organic agricultural products are being produced. In the study of Ministry of Agriculture and Forestry, it has been determined that organic food products make up 20% of the general agricultural products consumed (Tetik, 2012: 39).

1.1.Organic Product Purchasing Attitudes of The Consumers

Consumer demand is the most important factor in the expansion or organic product market. Due to the fact that consumers prefer to consume more nutritious and healthier food products today, they tend towards organic agriculture products. Consumer groups that have higher educational background and income seem more lucrative in initial market process for ecologic agricultural products (Sarıkaya, 2007). As the educational levels and incomes of the consumers increase, awareness and demand for organic products increase, as well. (Özcan, 2011:1). Organic product knowledge is one of the important factors in the reason that consumers have different attitudes towards organic products compared to traditional products. In their study to determine the attitudes and the purchasing behaviors towards organic milk in 2002, Hill and Lynchehaun found out that the most important factors in organic product purchase are knowledge and education. Therefore, if the consumer is informed about the product and get educated about the features of product and marketing strategies, organic milk can be preferred more than traditional milk (Hill and Lynchehaun, 2002). In a study in which Zanolli and Naspetti aimed to determine the consumer motives in the purchasing of

organic product, they have found out that the most important factors that motivate the consumers to purchase organic products are the reliable and true information about organic products and the availability of them when needed (Zanoli and Naspetti, 2002). For this reason, consumers should be informed about the organic products well and the importance of being nourished with organic products for babies, growing children and pregnant women should be emphasized in advertisement messages to increase the demand (Bayram et al., 2007:206).

Whereas some of the studies on organic products demonstrated that the consumers in Turkey are informed about organic products, in many of the studies in other countries, it was determined that several factors are effective on consumers' willingness to purchase organic products. The most important factors among these were determined as education, income and gender (Sayın et al., 2005: 4). Lockie et al., (2002:31) found out that in Australia, organic product consumption increases in parallel with income. Especially the consumers with higher incomes and who are middle-aged are the main target market to create demand for organic products (Araslı and Esen, 2008: 42). In the study which was carried out by Çelik (2013), it has been found that demographical factors such as income, gender, educational status and household size are effective in organic product purchasing.

Gender is also regarded among the factors which are effective in organic product preferences. For instance, in the study which was carried out by Davies, Titterington and Cochrane in 1995 to determine the profiles of the consumers who purchase organic products in North Ireland, it was determined that females purchase more organic products compared to males. Whereas having children is not effective on consumers who have low family incomes, it is a very important factor for the consumers who have high family incomes (Davies, Titterington and Cochrane, 1995). According to the study, although the youngsters around the age of 20 are sensitive to the environment, they do not purchase organic products. This is because their incomes that they earn or the money that they get from their families are not enough. In the study, it has been suggested that if the organic product producers increase their production capacity and thus decrease the prices, they will be able to attract consumers who are mindful of prices.

It has been observed that today, consumers generally do shopping with the thought of the reliability of product in terms of their loyalty towards organic products (Yeşiloğlu, 2013). According to a study, the dimensions that create the attitudes towards organic products were determined as food safety, environmental conscience, price and benefit (Sarıkaya, 2007). The consumer's awareness about food safety, high sensitivity towards the protection of the environment, the outstanding taste factor and the high income level and life standard have a considerable influence on the high demand of organic products in developed countries (Yanmaz, 2011). In the survey carried out on 2568 consumers in England by Rimal et al., (2005:84-94), it was propounded that educational status has no influence on the purchase preference of organic product, but food safety is the most significant factor considered in decision of organic product purchase. The effect of attitude, health conscience and food safety in the tendency of organic product purchase was researched by Ustaoglu and Toklu (2015). The study was carried out among 155 people who were chosen by using convenience sampling method. As the result of the study, it was found that purchasing tendency is respectively affected by the attitude towards organic food and food safety. The effect of the consumers' increasing conscience of environment in developed economies throughout the world has a role in the growth of organic food consumption (Williams and Hammit, 2001; Saba and Messina, 2003). In their study in 2000, Williams and Hammitt compared the consumers who purchase organic products and the consumers who purchase traditional products (Williams and Hammitt, 2000). According to the result of the survey, the people who purchase organic products show more sensitivity towards environment when compared to the people who purchase traditional products. As a result of a similar research, Chen (2009) states that the interest in health and environment is a significant determinant in organic

product consumption and additionally, healthy life style has a mediating role on positive relation among health conscience and environment attitude and consumer's attitude towards organic food. Organic consumers mainly want to be fed better. Therefore, producers may emphasize in their advertisements that their organic products are eco-friendly. Similarly, in their survey conducted on 200 consumers in South Italy, Gracia and Magistris (2007:439-442) examined the factors that affect the purchasing habits of consumers. As a result of the study, it was found that the tendencies to purchase organic products depend on the attitudes and product knowledge and especially the benefits for health and environment are the most significant factors affecting the decision of purchasing.

Today, the organizations have started to tend towards less resource-consuming and recyclable package designs, as well. Organization managers have to guess the demand for eco-friendly products, determine the environmental sensitivity of their products, develop safer, healthier and less polluting products and packaging methods, design less resource-consuming production processes, reduce the dangerous waste to the minimum level and protect the health of their employees and the society by managing the risks (Yılmaz et al., 2009).

When the consumers prefer the organic products, they also want to know what differences the organic products have from the traditional products and what values they will gain by purchasing the organic products. In their study on consumers in Australia, Lea and Worsley found that organic products are healthier, more delicious and more beneficial for the environment than the traditional products (Lea and Worsley, 2005). In a study in Switzerland, it has been found that the urbanized female consumers relatively tend to consume organic wine due to the fact that they perceive organic wine as healthy (Mann, Ferjani and Reissig, 2012). In their study that was done by Armağan and Özdoğan in 2005 to determine the consumption tendencies of ecological egg and chicken and consumer demographics, it was found that 25% of the participants are informed about ecologic agriculture, 76% of them prefer ecological poultry products because they are "healthy and reliable", and 30% of them are ready to pay more for ecological products (Armağan and Özdoğan, 2005).

As in other countries, in our country people are restricted to reach organic products due to reasons such as high prices of products, lack of information, lack of diversity and sustainability of the product, sales channels, level of income and general culture of the society, alternative product existence (Yanmaz, 2011). According to Essoussi and Zahaf (2008:96), when the reasons why the organic products are not purchased are considered, the expensive prices of organic products, limited availability, unsatisfactory quality of the organic products, the satisfaction of the present purchases, lack of reliability, lack of perceived value, and lack of the understanding of organic production are among the most important factors. Aertsens et al., (2009:1150) have also stated that the main restrictions in organic product consumption are the relatively high prices of these products, unavailability of them, lack of information or unreliability on the certification process of the products. Especially trying to introduce the products which are called with different names such as natural, native or countrified products as the organic products in domestic market causes the consumers lose their trusts in organic products (Araslı and Esen, 2008:90).

In most of the countries throughout the world and especially in developed countries, it can be observed that there are certificate applications for organic agriculture products. These applications have not been properly used in Turkey so far. Therefore, this situation causes a negative effect on the trust perception of the consumer (Tetik, 2012: 39). Consumers can trustfully buy organic products thanks to the certificates which are only found on organic products (Özevin, 2008:37-38).

In their study on consumers in Australia, Lea and Worsley found that organic products are healthier, more delicious and more beneficial for the environment than the traditional products. It has been stated that the expensiveness and the unavailability of organic products are among the reasons

of the less consumption of these products. Furthermore, the female participants of the study showed more positive attitude towards organic products than the males. (Lea and Worsley, 2005).

2. METHODOLOGY

2.1. The Sample Size and Means of Measuring

The questionnaires that were conducted in 3 metropolitan cities of Turkey in 2013 are the main material of the survey. It was determined that the total population of 3 cities in 2013 was 23.266.624 (Tuik, 2014).

The formula of the sample size from the determined population is as below (Arıkan, 2007);

$$n = \frac{N \cdot p \cdot q}{(N - 1) \cdot D + p \cdot q}$$

N= Population (23 266 624)

p=0.5

q=0.5

D=(e/z)² (0.0283/1,96)²

D= Error rate (0,00021)

z= statistics value (1.96, 95% confidence interval)

n=1200 (number of participants)

The sample size has been calculated as 1200 with 0,0283 error rate and 95% confidence interval. 1200 questionnaires have been proportionately distributed among the 3 cities mentioned in 2014. The questionnaires have been randomly conducted in İstanbul (730), Ankara (261) and İzmir (209).

The scale of consumer attitudes towards organic products and the scale of Promotional Methods and Customer Perception in the survey have been formed after literature review. 5-point likert scale has been used for the the scales of consumer attitude towards organic products and Promotional Methods and Customer Perception. Within this scope, the scoring is: “Strongly Disagree=1”, “Disagree=2” “Undecided=3”, “Agree=4” and “Strongly Agree=5”.

2.2. Analysis of Data

SPSS 16 Statistics package software has been used in order to analyze the data. Within this scope, firstly frequency distribution in relation to demographical features of the 1200 consumers participating in the survey has been done. Later, Factor analysis has been conducted to the scale of consumer attitudes towards organic products. Within this framework, the factors have been named as: “Factor 1: Organic product reliability”, “Factor 2: Unavailability and lack of product diversity”, “Factor 3: Being beneficial”. After that, factor analysis has been conducted to the scale of Promotional Methods and Customer Perception, as well and within this framework the factors have been named as: “Factor 1: Advertisement”, “Factor 2: Sales development”. Next, reliability analyses have been carried out in relation to the sub-dimensions of these scales. It has been seen that Cronbach’s Alpha values in the reliability test for both scales are in acceptable level. Following that, Kolmogorov Smirnov normal distribution test has been carried out. As the distribution is not normal in both scales, non-parametric tests have been carried out. Mann-Whitney U test has been done within this scope. Mann Whitney U test has been conducted in order to determine whether the sub-

dimensions of the scales of consumer attitudes towards organic products and Promotional Methods and Customer Perception differs according to gender or not.

2.3. The Purpose of the Study

One of the most important purposes of the organizations is to determine the target markets that they are going to be in service. In order to be successful in the target market, they need to know and analyze the consumers within the market well. Due to the fact that every individual has different requests, desires and needs today, it can also be observed that consumers do not show similar purchasing behaviors. Therefore the purpose of the study is to determine the factors affecting the consumers' preferences of organic products and to examine their attitudes towards these products.

2.4. The Significance of the Study

The use of various chemicals, pesticides and fertilizers, growth regulators, hormones, antibiotics, preservatives, colouring agents and additives in production has caused the threatening of human health and emergence of diseases which are difficult to cure. This situation has brought along some doubts in consumers' minds regarding the security and quality of inorganic food and these doubts have led the consumers to prefer organic products. Due to some factors such as increasing health concern and balanced diet, organic products have started to be consumed more than inorganic products. Today's consumer prefers products which are of higher quality, original, additive-free, genetically unmodified and chemical additive-free , healthy and natural. This situation has increased the demand for organic products. The study is significant in that the reasons to prefer organic products can be determined and the important factors that affect the purchase of organic products can be examined.

3. RESEARCH FINDINGS

3.1. Demographics of the Consumers

54,9% of the participant consumers are females and 45,1% are males. When their distribution according to age groups are examined, it can be seen that 37,8% of them are in group between 18-25, 72,2% are at the age of 40 and below. 61,9% of the organic consumers are individuals who live in cities. 44,5% of the participants are married and 41,6% of them work in a job as a civil servant (Table 1).

Table 1: Demographics of the Participants.

Gender	Frequency (f)	Percent (%)	Age	Frequency (f)	Percent (%)
Male	659	54,9	18-25	453	37,8
Female	541	45,1	26-30	210	17,5
Total	1200	100,0	31-40	203	16,9
			41-50	190	15,8
			51-60	85	7,1
			60 and above	59	4,9
			Total	1200	100,0
Place of birth	Frequency (f)	Percent (%)	Marital status	Frequency (f)	Percent (%)
Rural	457	38,1	Divorced	102	8,5
Urban	743	61,9	Bachelors	564	47,0
Total	1200	100,0	Married	534	44,5
			Total	1200	100,0
Profession	Frequency (f)	Percent (%)	Educational status	Frequency (f)	Percent (%)

Civil servant	500	41,6	Illiterate	24	2,0
worker	194	16,2	Literate	33	2,8
Self-employment	144	12,0	Primary education	204	17,0
housewife	155	12,9	High school	323	26,9
unemployed	117	9,8	University graduate	559	46,6
Retired	90	7,5	Master degree	39	3,2
Total	1200	100,0	Doctoral degree	18	1,5
			Total	1200	100,0
Monthly incomes	Frequency (f)	Percent (%)			
0-1 000 TL	108	9,0			
1 001-2 000 TL	406	33,8			
2 001-3 500 TL	415	34,6			
3 501-5 000 TL	178	14,8			
5 001-7 000 TL	61	5,1			
7 001 TL +	32	2,7			
Total	1200	100,0			

When the distribution of income and educational status, which are some of the determining factors in the studies of food product consumption, are examined, it is observed that 9% of the participants have a monthly income of 1000 TL and below, 42,8% of them have 2000 TL and below and 77,4% of them have 3500 TL and below per month. This shows that a significant part of the participants have an income below 3600 TL per month which was announced as the poverty line by TÜRK-İŞ for the questionnaire term (Türk-İş 2014).

According to the evaluation results regarding educational status, it is seen that 46,6% of the participants have Bachelor’s degree and when the people with MA and PhD degrees are counted this ratio exceeds 50%. This ratio is fairly high when compared to the 17-18% ratio of the population with university degree or higher in Ankara by the year of 2013 (Tüik, 2014). In a research by Setbir (2011) this ratio was found as 78%, and in another research by Taştan et al.(2014) it was found as 60%. When the fact that the questionnaires conducted are targeting to determine the consumer perceptions is considered, these high ratios of high educational levels are significant for evaluation.

Table 2. KMO and Barlett Test Results of The Scale of Consumer’s Attitudes Towards Organic Products

Kaiser Meyer Olkin (KMO)		0,935
Bartlett Sphericity Testi	χ^2 (Chi-square)	1,246
	(df) Degree of Freedom	153
	P (Probability)	0,000*

In the research, factor analysis has been conducted to the data of the scale of consumers’ attitudes towards organic products. Before that, KMO and Barlett’s test had been conducted in order to determine whether the data set is appropriate for factor analysis or not. The result of Kaiser-MeyerOlkin (KMO) test was found 0,935 and this value shows that the data set is appropriate for factor analysis. χ^2 : 1,246, d:153, $P<0,05$ (Table 2).

Table3. Variance Explanation of The Factors of the Consumer’s Attitudes Towards Organic Products Scale

Factor	Beginning eigenvalues			Total load factor (Rotated)		
	Total	Explained Variance %	Cumulative	Total	Explained Variance %	Cumulative
1	7,576	42,088	42,088	7,031	39,062	39,062
2	1,590	8,836	50,924	1,757	9,761	48,822
3	1,195	6,640	57,564	1,574	8,742	57,564

The first factor explains 39,062%, the second one explains 9,761% and the third one explains 8,742% of the total variance. Therefore, these three factors explain 57,564% of the total variance (Table 3).

Factor analysis has been conducted to test whether the 18 variables that have been asked in order to examine the scale of consumers’ attitudes towards organic products are grouped under certain factors or not. In the factor analysis, the 18 variables have been distributed and grouped under 3 factors. The first factor in consumers’ attitudes towards organic products has been determined as “Reliability of organic product”. Factor 2 has been determined as “Unavailability and lack of product diversity” and Factor 3 has been determined as “Being beneficial” (Table 4). In the study of Sarıkaya (2007) which was conducted in order to determine the factors that affect the attitudes and preferences of the consumers towards organic products in organic product marketing, 4 dimensions were found as “responsibility”, “reliability”, “value” and “benefit” for the variables which are effective in consumers’ attitudes to purchase organic products. It was determined that “Responsibility” is the most explanatory factor among these factors.

Table 4. Factor Analysis of the Scale of Consumer’s Attitudes Towards Organic Products

	Factors	Sub Dimension 1	Sub Dimension 2	Sub Dimension 3
Factor 1	S1.The Nutrition Value of Fresh Organic Fruit and Vegetables is Higher than the Nutrition Value of Inorganic ones.	,784		
	S2.The Consumption of Organic Agricultural Products is Healthier Than the Consumption of Inorganic Products.	,768		
	S3.I Feel Happy When I Consume Organic Agricultural Products.	,770		
	S4. The Consumption of Organic Agricultural Products is a Correct Decision for Human Health.	,780		
	S5.The Organic Agricultural Products are Controlled and Certificated.	,551		
	S6. The Consumption of Organic Agricultural Products is More Reliable Than the Consumption of Inorganic Agricultural Products.	,762		
	S7. Organic Agricultural Products are More Nutritious Than Inorganic Agricultural Products.	,720		
	S8. Organic Agricultural Products are Hormone-free When Compared to Inorganic Agricultural Products.	,728		
	S9.Organic Food and Vegetables Contribute More into Getting the Nutritional Value	,720		

	Necessary for My Family and me Than the Inorganic Food Products.			
	S10. Organic Food Products are Healthier Than Inorganic Food Products.	,644		
	S11. Organic Agricultural and Food Products are More Delicious Than Inorganic Food Products.	,712		
	S12. More Importance Need to Be Attached to Organic Agricultural Products by Expanding Their Production Fields.	,652		
	S13. Chemical Pesticides are not Used in Organic Agricultural Products.	,651		
	S16. Organic Food and Vegetables are of Higher Quality Than Inorganic Food and Vegetables.	,553		
Factor 2	S17.I Cannot Find Organic Products Everywhere I Want.		,840	
	S18. The Reason Why I Cannot Have Every Organic Product is The Lack of Product Diversity.		,855	
Factor 3	S14. Organic Food and Vegetables are More Nutritious in Terms of Minerals and Vitamins			,866
	S15. The Fact That Organic Agricultural Products are Beneficial for Human Health is the Most Important Factor to Prefer These Products for Me.			,852

It has been determined that Sub-dimension 1 consists of 14 specifications (S1,S2,S3,S4,S5,S6,S7,S8,S9,S10,S11,S12,S13,S16) and the factor load values of the specifications in this sub-dimension change between 0,551 and 0,784; Sub-dimension 2 consists of 2 specifications (S17,S18) and the factor load values in this sub-dimension are 0,840 and 0,855; Sub-dimension 3 consists of 2 specifications (S14,S15) and the factor load values in this sub-dimension are 0,852 and 0,866 (Table 4).

Table 5. Reliability Analysis of the Scale of Consumer’s Attitudes towards Organic Products

	Number of specifications	Cronbach alfa	Reliability of the Scale
Consumers’ attitudes towards organic products	18	0,931	Highly Reliable
Sub-dimension 1*Reliability of Organic product	14	0,896	Highly Reliable
Sub-dimension 2* Unavailability and lack of product diversity	2	0,753	Quite Reliable
Sub-dimension 2* Being beneficial	2	0,655	Quite Reliable

Table 6. The Results of Kolmogorov-Smirnov Test for the sub-dimensions of the Scale of Consumer’s Attitudes towards Organic Products

		Reliability of Organic Products	Unavailability and lack of product diversity	Being beneficial
N		1200	1200	1200
Normal Parameters ^a	Mean	58,8800	7,7358	5,6100
	Std. Deviation	9,07860	1,87100	2,23653
Kolmogorov-Smirnov Z		3,837	6,997	4,793
Asymp. Sig. (2-tailed)		,000	,000	,000

Table 7. Mann-Whitney U Test Results of the Sub-dimensions of the Consumer’s Attitudes towards Organic Products Scale in Relation to Gender

	Reliability of Organic Products	Unavailability and lack of product diversity	Being beneficial
Mann-Whitney U	1,7525	1,775	1,608
Wilcoxon W	3,9275	3,236	3,783
Z	-,460	-,074	-2,899
Asymp. Sig. (2-tailed)	,646	,941	,004

As it can be observed in Table 6, since $p < 0,05$ in 3 factors (Reliability of Organic Products, Unavailability and lack of product diversity, Being beneficial) the hypothesis H_0 is rejected, That is to say the sub-dimensions of the Consumer’s Attitudes Towards Organic Products Scale do not distribute normally. Therefore, a non-parametric test needs to be conducted. Mann-Whitney U test as the non-parametric test has been conducted in the study. Mann- Whitney U test has been conducted in order to determine whether the sub-dimensions of the Consumer’s Attitudes Towards Organic Products scale differ according to gender or not. Within this framework, the following hypotheses have been formed.

H_0 = There is no difference in the attitudes of the sub-dimensions of the consumer’s attitudes towards organic products scale in relation to gender.

H_1 = There is a difference in the attitudes of the sub-dimensions of the consumer’s attitudes towards organic products scale in relation to gender.

H_{1a} = There is a difference in the attitudes of the sub-dimension of the reliability of organic products in relation to gender.

H_{1b} = There is a difference in the attitudes of the sub-dimension of the unavailability and lack of product diversity in relation to gender.

H_{1c} = There is a difference in the attitudes of the sub-dimension of being beneficial in relation to gender.

Males (Mean rank: 782,24)think that organic products are more beneficial when compared to females (Mean rank: 723,30).

As it can be seen in Table 8, since $p > 0,05$, hypotheses H_{1a} and H_{1b} are rejected. However, since $p < 0,05$, hypothesis H_{1c} is supported.

Table 8. KMO and Barlett Test Results of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception

Kasiser Meyer Olkin (KMO)		0,907
Bartlett Sphericity Testi	χ^2 (Chi-square)	4,781
	(df) Degress of Freedom	55
	P (Probability)	0,000*

Kasiser Meyer Olkin (KMO) value has been found as 0,907. It has been determined that the results of the factor analysis which are to be applied according to KMO value are useful and applicable. As a result of Bartlett Sphericity test, it has been determined that the data are appropriate for factor analysis. χ^2 : 4,781Sd:55 P<0,05 (Table 8).

Table 9. Variance Explanation of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception

Factor	Beginning eigenvalues			Total load factor (Rotated)		
	Total	Explained Variance %	Cumulative	Total	Explained Variance %	Cumulative
1	4,795	43,589	43,589	4,795	43,589	43,589
2	1,198	10,890	54,479	1,198	10,890	54,479

The 2 factors explain 54,479% of the total variance.

Factor analysis has been conducted to test whether the 11 variables that have been asked in order to examine the scale of promotional methods and customer perception are grouped under certain factors or not. In the factor analysis, it has been seen that the 11 variables which have strong relations among each other have been distributed and grouped under 2 factors. The first factor which is the most important has been determined as “Advertisement”. Factor 2 has been determined as “Sales Development”.

It has been determined that Sub-dimension 1 consists of 7 specifications and the factor load values of the specifications in this sub-dimension change between 0,615 and 0,839; Sub-dimension 2 consists of 4 specifications and the factor load values in this sub-dimension change between 0,488 and 0,780.

Advertisement Factor (Factor 1): It consists of the attitudes **S2, S4, S5,S6, S7, S9, S11**. Factor 1 explains the 43,589 % of the variance.

Sales Development (Factor 2): It consists of the attitudes **S1, S3, S8, S10**. Factor 2 explains the 10,890% of the variance.

Table 10. Factor Analysis of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception

	Factors	Sub Dimension 1	Sub Dimension 2
Factor 1	S2* I Think the Advertising and Promotion of Organic Agricultural Products are Sufficient	0,713	
	S4* I Prefer Organic Agricultural Products More Because the Television Commercials on Organic Agricultural Products Raises my Interest in Them.	0,722	
	S5* There are More Advertising on Television Commercials to Introduce Organic Agricultural Products.	0,839	
	S6* The Advertising and Promotion of the Products Concerning Health and Environment Has a Great Role in My Preference of Organic Agricultural Products.	0,668	
	S7* There are More Advertising for Organic Agricultural Products on Television, Radio, Internet and Newspapers	0,790	
	S9* I Think Television Commercials and Promotions Have an Effect in My Preference of Organic Agricultural Products.	0,626	
	S11* I Find Organic Agricultural Products Healthier Due to Television Commercials and Promotions	0,615	
Factor 2	S1* I think when the consumers are informed about organic products by setting up stands in retail stores, restaurants or shopping centers, they will be preferred more.		0,780
	S3* I think when the organic products are sold from the same prices as inorganic products for a while, it will create differences in consumers' purchasing these products.		0,502
	S8* I think when the doctors, nutritionists, or experts from universities inform people about organic products on visual and printed media, They will be encouraged to consume organic products more.		0,488
	S10* I think the organizations and stand settings in supermarkets and hypermarkets in order to introduce organic products and to motivate the consumption will affect the preferences of the consumers.		0,632

Table 11. Reliability Analysis of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception

	Number of specifications	Cronbach alfa	Reliability of the Scale
Promotional Methods and Customer Perception	11	0,863	Highly Reliable
Sub-dimension1* Advertisement	7	0,648	Quite Reliable
Sub-dimension2* Sales development	4	0,580	Quite Reliable

As the result of the reliability analysis, when the reliability results of the Promotional Methods and Customer Perception scale which consists of 11 specifications are examined, the relations among the questions of the Promotional Methods and Customer Perception scale is highly reliable with the Cronbach Alpha value of 0,863, When the sub-dimensions are examined, it has been determined that the relations among the questions of the scale are highly reliable.

Table 12. The Results of Kolmogorov-Smirnov Test for the sub-dimensions of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception

		Advertisement	Sales Development
N		1200	1200
Normal Parameters ^a	Mean	23,4158	15,0425
	Std. Deviation	6,23287	2,73340
Kolmogorov-Smirnov Z		2,245	3,630
Asymp. Sig. (2-tailed)		0,00	0,00

H0= Sub-dimensions of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception show normal distribution.

H1= Sub-dimensions of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception do not show normal distribution.

As it can be seen in Table 12, since $p < 0,05$ in both 2 factors (advertisement, sales development), the hypothesis H_0 is rejected, That is to say the sub-dimensions of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception do not show normal distribution. Therefore, a non-parametric test needs to be conducted. Mann- Whitney U test has been conducted in order to determine whether the sub-dimensions of the Scale of Promotional Methods and Customer Perception differ according to gender or not. Within this framework, the following hypotheses have been formed.

Table 13. Mann-Whitney U Test Results for the Differences in Attitudes of the Sub-dimensions of the Promotional Methods and Customer Perception Scale In Relation to Gender

	Advertisement	Sales Development
Mann-Whitney U	1,726	1,631
Wilcoxon W	3,901	3,806
Z	-,897	-2,450
Asymp. Sig. (2-tailed)	,369	,014

H0= There is no difference in the attitudes of the sub-dimensions of the promotional methods and customer perception scale in relation to gender.

H₁= There is a difference in the attitudes of the sub-dimensions of the promotional methods and customer perception scale in relation to gender.

H_{1a}= There is a difference in the attitudes of the sub-dimension of “Advertisement” in relation to gender.

H_{1b}= There is a difference in the attitudes of the sub-dimension of “Sales Development” in relation to gender.

Males (Mean rank: 626,40) find the factor of sales development in organic products more important when compared to females (Mean rank: 577,50).

As it can be seen in Table 13, since $p > 0,05$, hypothesis H_{1a} has been rejected. However, since $p < 0,05$, hypothesis H_{1b} has been supported.

Conclusion

Due to the fact that in recent years, consumers' awareness of the products released has risen throughout the world, consumers want to consume healthier and more reliable products and tend towards organic products. The factors that lead consumers to prefer organic products are many in number and different from each other. So as to know the organic food consumers better, the research population has been carried out in first 3 metropolitan cities of Turkey.

According to the results of the factor analysis, it has been determined that the first most significant factor in purchasing organic products is “reliability of organic products”; the second factor is “unavailability and the lack of diversity” and the third factor “being beneficial”. When the attitudes towards these sub-dimensions in relation to gender are examined, it has been determined that there are no differences in thoughts of both males and females for the reliability of organic products and unavailability and lack of diversity of these products.

Organic production is one of the most important factors in presenting secure food to the consumers. Thanks to this production method, agricultural production is being done without harming the environment, human and animal health. Furthermore, the certification of the products and delivery to the consumer after the production process are very important, as well. As well as including the precautions for food security, organic production includes the precautions for environmental and soil protection. Both in domestic and foreign markets, the opportunity to create demand is easier since it increases the reliability and the quality of the product. Along with the development of competitive capacity and marketing opportunities, it leads the producers to gain more profits. The participants of the study have stated that they cannot find organic products everywhere, because they are not sold everywhere. They have also stated that there is a lack of product diversity. By considering these factors, organizations in this sector need to put their products on market in places where the consumers can easily reach and increase the numbers of organic products which are found less in diversity by the consumers.

Determining the factors that affect the consumers' purchasing preferences in the market of organic products and making use of these data in the marketing activities are fairly significant for a successful marketing process. Hence, the organizations need to take part in significant promotional activities such as advertisement, sales development, public relations and personal selling. In the factor analysis of the participants to this end, when the results of the scale of promotional methods and consumer's perception are examined, it has been seen that the most important factors to introduce organic products are ‘advertisement’ and ‘sales development’. Particularly, due to the fact that organic products strike a limited crowd of people's fancy, advertisement is the most important method to introduce organic products. In the advertisements, the consumers need to be introduced

and informed about the benefits of organic products and encouraged to prefer these products by constantly keeping on the consumers about the products during their shopping. Introducing organic products in advertisements will increase the consumers' level of knowledge and in this way the tendency to the consumption of the organic products will increase, as well. However, due to the fact that introducing these products through broadcasting organizations will create high amounts of costs for organic product organizations, it is significant to choose the correct communication media and correct target market at this point.

Temporary and short-dated Sales development activities which encourage purchasing and have longlasting effects in turn can increase the sales of organic products significantly due to the high roles of large retailing companies. In sales development activities, consumers can be encouraged to purchase the products and informed by setting up stands in retail stores, restaurants and shopping centers in order to attract consumers. Expos can also be useful to introduce organic products. By setting organic product stands in expos, organizations can meet the consumers and by means of testing the products consumers can be informed about these products well.

Consequently, today consumers' preferences are constantly changing and increasing. Furthermore, each passing day new organizations get into the market and competitions increase. Therefore, in order to become a dominant player in the market and create competitive advantages for themselves, organizations need to cater to the consumers demand as soon as possible and expand their product diversity in the direction of changing preferences of the consumers.

REFERENCES

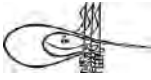
- Aertsens, J., Verbeke, W., Mondelaers, K., & Huylenbroeck, G.V. (2009). Personal determinants of organic food consumption: a review. *British Food Journal*, 111(10): 1140-1167
- Araslı, Z.S. & Esen, A. (2008). Organik tarım sektörü. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Teknoloji İzleme ve Araştırma Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1-100.
- Armağan G. & Özdoğan M. (2005). Ekolojik Yumurta ve Tavuk Etinin Tüketim Eğilimleri ve Tüketici Özelliklerinin Belirlenmesi. *Hayvansal Üretim* 46(2): 14-21.
- ARIKAN, R., 2007. Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama. 6.baskı, ISBN:975-8784-35-8, Ankara.
- Bayram, B, Yolcu, H., & Aksakal, V. (2007). Türkiye’de organik tarım ve sorunları. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 38(2): 203-206.
- Chen, M. F. (2009). Attitude toward organic foods among Taiwanese as related to health consciousness, environmental attitudes, and the mediating effects of a healthy life style. *British Food Journal*, 111(2),165-178.
- Çelik, S. (2013). Kimler, neden organik gıda satın alıyor? Bir alan araştırması. Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi, 30, 93-108.
- Davies, A., Titterington, A.J., & Cohrane, C. (1995), “Who Buys Organic Food? A Porfile Of The Purchasers Of Organic Food In Northern Ireland”, *British Food Journal*, 97(10), ss.17-23.
- Essoussi, L.H. & Zahaf, M. (2008). Decision making process of community organic food consumers: an exploratory study. *Journal of Consumer Marketing*, 25(2): 95-104.

- Gracia, A., & Magistris, T.D. (2007). Organic food product purchase behaviour: a pilot study for urban consumers in the south of Italy. *Spanish Journal of Agricultural Research*, 5 (4): 439-451.
- Gündüz, A.Y., Kaya, M. (2007). “Avrupa Birliği Tarım Politikası ve Türkiye’de Organik Tarımın Geliştirilmesi Üzerine Olası Etkisi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com ISSN: 1304-0278, Cilt:6, Sayı: 21.
- Hill, H., VE Lynchehaun, F. (2002), “Organic Milk: Attitudes and Consumption Patterns”, *British Food Journal*, 104(7), ss. 526-542.-
- Lampkin, Nicolas; C. Foster, S. Padel And P. Midmore (1999). “The policy and regulatory environment for organic farming in Europe”. *Organic Farming in Europe: Economics and Policy*. Vol. 1-2.
- Lea, E., & Worsley, T. (2005), “Australians Organic Food Beliefs, Demographics and Values”, *British Food Journal*, 107(11), ss. 855-869.
- Lockie, S., Lyons K., Lawrence G. VE Mummery K. (2002). Eating green: Motivations behind organic food consumption in Australia. *Sociologia Ruralis*, 42, 23-40.
- Marangoz, M. (2008), *Organik Ürünlerin Pazarlanması*, Ekin Kitabevi.
- Mann, S., Ferjani A. VE Reissig, L. (2012). What matters to consumers of organic wine? *British Food Journal*, 114(2), 272-284.
- Özcan, E. (2011). Organik ürün tüketimini etkileyen faktörler ve tutumlar üzerine bir saha çalışması. <http://www.nuveforum.net/715-isletme-bolumu/95071-organik-uruntuketimini-etkileyen-faktorler-tutumlar-uzerine-saha-calismasi/> (Erişim Tarihi: 22 Ekim 2011)
- Özevin, G. (2008). Türkiye’de organik tarımın desteklenmesi marka yaratım süreci ve kooperatifler için bir başarı modelinin önerilmesi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Öztürk, D., İslam, A. (2014). Türkiye’de Organik Ürünlerin Pazarlanması, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 9, Sayı 1, s 75-94
- Republic Of Turkey Ministry Of Industry And Trade, (2008). “Food Sector Report”, Ankara
- Rimal, A.P., Moon, W., & Balasubramanian, S. (2005). Agro-biotechnology and organic food purchase in the United Kingdom. *British Food Journal*, 107(2): 84-97.
- Saba, A., & Messina, F. (2003). Attitudes towards organic foods and risk/benefit perception associated with pesticides. *Food Quality and Preference*, 14: 637-645.
- Sarıkaya, N. (2007). Organik ürün tüketimini etkileyen faktörler ve tutumlar üzerine bir saha çalışması. *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(2), 110-125.
- Sayın, C., Brumfield, R.G., Mencet, N. Ozkan, B., 2005. The Organic Farming Movement in Turkey, *HortTechnology* 15/4:864-871.
- Setbir (2011). “Geleneksel Gıda Ürünlerinde Gıda Güvenliği Açısından Tüketici Algısının Belirlenmesi ve Geleneksel Gıda Ürünü Üreten KOBİ’lere Pazar Payı Artırım Yollarının Belirlenmesi (GEGÜP) Projesi”, <http://www.setbir.org.tr/ana/proje.asp?uid=18>, 11.05.2014
- Stastny, M., Vites, M., Pisker B. (2008). “Organic Agriculture In The Modern Way Of The Business Activity”, in, *Transitional Challenge Integration and Globalization*, International Conference

- of The School of Economics and Business in Sarajevo, 4th International Conference, Sarajevo.
- Taştan, K., Albayrak, M., Güner, B., Özer O.O., Albayrak K., Güldal, H.T. (2014). Geleneksel Gıdalarda Tüketicilerin Gıda Güvenliği Algısı: Ankara İli Örneği ,II. Uluslararası Davraz Kongresi ,Sözlü Sunum ,31.05.2014 .
- Tetik, S. 2012. ‘Türk Tüketicisinin Organik Ürün Tercih Etmesine Neden Olan Faktörlerin Uygulamalı Olarak İncelenmesi’, Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi, 1: 37-64.
- TÜİK (2014). “TÜİK Veri Tabanları”, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>, 10.03.2014
- Türk-İŞ (2014). “Dört Kişilik Ailenin Aylık Gıda Harcaması”, <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/gidaharcama.pdf>, 10.05.2014
- Ustaoglu, E., & Toklu, İ.T. (2015). Organik Gıda Satın Alma Niyetinde Tutum, Sağlık Bilinci ve Gıda Güvenliğinin Etkisi Üzerine Bir Araştırma, The International Journal of Economic and Social Research, Vol. 11, Year 11, No. 1
- Williams, P. R.D. & Hammitt J.K. (2000), “A Comparison of Organic and Conventional Fresh Produce Buyers In The Boston Area”, Risk Analysis, 20(5), ss. 735-746.
- Williams, P. R. D. & Hammit, J. K. (2001). Perceived risks of conventional and organic produce: pesticides, pathogens, and natural toxins. Risk Analysis, 21(2), 319-330.
- Yanmaz, R. (2011). Organik ürünlerin pazarlanması ve ticareti. http://www.agri.ankara.edu.tr/bahce/1097_1183723867.doc (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2011), 1- 12.
- Yeşiloğlu, H. (2013). Yaşam Tarzının Müşteri Sadakati ve Tüketicilerin Satın Alma Davranışları Üzerine Etkileri: Organik Gıda Ürünlerini Kullanan Tüketiciler Üzerinde Bir Uygulama, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yılmaz, V., Çelik, H.E., Yağizer, C. (2009). Çevresel Duyarlılık ve Çevresel Davranışın Ekolojik Ürün Satın Alma Davranışına Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeliyle Araştırılması, Anadolu University Journal Of Social Sciences Cilt/Vol.: 9- Sayı/No: 2 : 1–14.
- Zanlı, R, VE Naspetti, S. (2002), “Consumer Motivations In The Purchase of Organik Food”, British Food Journal, 104(8), ss. 643-653.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Onurlubaş, E., Öztürk, D., (2015). “Factors That Affect Organic Product Preference And Consumer Attitudes / Organik Ürün Tercihini Etkileyen Faktörler ve Tüketici Davranışları”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9070>, p. 557-578.

ÇİN'İN YENİ İPEK YOLU PROJESİ VE KÜRESEL ETKİLERİ*

Esme ÖZDAŞLI**

ÖZET

Yüzyıllardır Doğu ve Batı arasında önemli bir ticaret ve ulaşım ağı olan kadim İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik 1991'den bu yana birçok proje gündeme gelmiştir. ABD'nin başta Orta Asya olmak üzere eski Sovyet coğrafyasında Rus ve Çin nüfuzunu kırmak için ortaya attığı birçok girişim bölge ülkeleri üzerinde hala ekonomik ve siyasi gücü olan Rusya'nın baskısı neticesinde sonuçsuz kalmıştır. 2013'te ise Çin devlet başkanı Xi Jinping'in "tek yol, tek kuşak" (*one belt, one road*) sloganı ile ilk kez Kazakistan'da dile getirdiği Yeni İpek Yolu Projesi, o tarihten bu yana Pekin'in en önemli dış politika hedeflerinden biri haline gelmiştir. Avrupa ile Asya arasında yeni bir ekonomik koridor olması beklenen proje, Çin açısından siyasi, ekonomik ve kültürel kazanımları olan çok yönlü bir stratejidir. Pekin'in özellikle 2000'li yıllardan itibaren izlediği çok yönlü dış politika anlayışının bir parçası olma niteliğindeki bu proje ile Çin, daha önce çok fazla etkili olmadığı birçok bölgede daha etkin bir güç haline gelmeyi hedeflemektedir.

Bununla birlikte bu girişim ABD'nin tek kutuplu dünya anlayışına karşı Çin'in son yıllarda izlediği politikaları da destekler mahiyettedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Çin'in "hayat alanı" olarak gördüğü bölgelere yönelmesi ile Çin; Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) gibi mekanizmalarla bölge ülkeleri ile işbirliğini artırmaya çalışmıştır. Bu bakımdan Yeni İpek Yolu Projesi de ABD hegemonyasına ve onun tasarladığı tek kutuplu dünya anlayışına karşı bir başkaldırı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte kara ve deniz olmak üzere iki aşaması olan projenin bütünüyle hayata geçebilmenin önünde bazı engeller bulunmaktadır. Öncelikle proje ile Çin'in ekonomik ve siyasi nüfuzunun artıracaklarını düşünen kuşak üzerindeki ülkelerin ikna edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Çin'i daha güçlü ekonomik ve siyasi güç haline getirecek projeye başta ABD olmak üzere küresel güçlerin nasıl tepki vereceği de önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çin, ABD, Rusya, Türkiye, Yeni İpek Yolu Projesi, 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi, Tek Yol, Tek Kuşak.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: eozdasli@mehmetakif.edu.tr

CHINA'S NEW SILK ROAD PROJECT AND ITS GLOBAL INFLUENCE

ABSTRACT

Since 1991, lots of projects have come to the fore in order to revive the Silk Road which, for centuries, has been an important trade and transportation network between the West and the East. Many attempts of USA's in former Soviet region, especially in the Central Asia, to eradicate the influence of Russia and China, have proven ineffective thanks to the pressure by Russia, which still has economic and political power over the countries in the region. As for 2013, New Silk Road Project, which was put forward by Xi Jinping, China's President, via the motto "One Belt, One Road", has been one of the most crucial foreign policy targets of Beijing's since then.

The Project, which is expected to be a new economic mediator between Asia and Europe, is a versatile strategy with its political, economic and cultural gains. By means of this Project, which can be said to be one of the cornerstones of versatile foreign policy that Beijing followed especially in 2000s, China aims at being a more effective power in areas where it previously wasn't. In addition, this project supports the policies China has recently followed versus USA's monopolar worldview. Especially after the September 11 attacks, as a result of USA's tendency toward the areas that China view as "life space", China tried to increase the collaborations with the countries in the region by means of Shanghai Cooperation Organization and BRICS. From this point of view, New Silk Road Project is considered as a revolt against USA's hegemony and its monopolar worldview. Nevertheless, there are some obstacles to wholly materialize this project which has two phases, one of which is the sea and the other is the land. Firstly, the countries on the zone, who think China's economic and political influence will increase by means of this project, must be persuaded. And also, it is vital how the global powers, especially USA, will react to this project, which will make China an economic and political power.

STRUCTURED ABSTRACT

The main purpose of this study is to search the applicability of the New Silk Road Project (NSRP) suggested by China in 2013. China's recent efforts to revive the ancient Silk Road, which enabled the transfer of languages, religions, civilizations and goods between the East and the West, are remarkable. Besides, an answer was sought for how the universal and regional actors would react to the efforts of China to realize the NSRP. Global and possible future reactions to this initiative Beijing has designed by putting itself in the center are also included in the study. Therefore, viewpoints of several countries, especially the USA, Russia and Turkey, to the project were evaluated in detail, too.

It was tried to determine the overall qualities of China's behaviors based on thought and practice regarding the NSRP using the Introductory Research Method. While obtaining these results, documents consisting of primary and secondary sources on the subject were reached. Academic publishing, official declarations and reports especially published in China about this subject were the most prominent reference materials of the printed media. Furthermore,

thoughts and active responses of the USA, Russia and Turkey based on this project were determined scanning the academic publishing, official declarations and reports, newspaper reports, and columns written in those countries. Due to the fact that the NSRP became a current issue only in 2013, the low amount of academic publications on this subject that has led to a void in the academic sense is the main reason of this study.

The most significant finding of the study is the presence of a powerful infrastructure of NSRP coming from the past and extending over a long period of time despite being declared in 2013. Although China has expedited the diplomatic processes of the project after 2013, it has built highways and railways for ages that begin from its nearby geography and enable it to contact with various regions of the world. When it is thought that one of the main purposes of NSRP is to increase economic, political, and even cultural relations between countries establishing transportation networks, it is also possible to say that concrete steps have been taken for the project as of 2015. For instance, opening of Yuxinou railway beginning from Chongqing, China and ending in Duisburg, Germany as well as Lianyung Port (Jiangsu)-Khorghas which will connect the east of China to the border of Kazakhstan means the opening up of China's domestic market directly to the West. Despite all of the abovementioned positive developments, there are still some obstacles to conduct the project. The zone, which has been feeling the economic pressure of China for years, is anxious that China's economic hegemony will increase with the NSRP. This subject was discussed in detail in the study. According to Beijing, NSRP is not suggested based on only economic reasons, it also aims a versatile organization including many elements such as cultural, sportive, health, education. Therefore in the study it is argued that one of the most important goals of NSRP is to be a new defense mechanism developed by China against USA and its system with the elements of "soft power" conceptualized by Joseph Nye.

Besides, this study also aims to find an answer for how Washington will react to this initiative of Beijing. Moreover, it is also argued within the scope of the study that many projects similar to the NSRP but with different names were brought forward by the USA after the Cold War but these didn't succeed at all. From this point of view, projects brought forward by the USA before were examined in detail and strengths and weaknesses of Beijing's initiative were revealed though comparison. With NSRP, China, on the one hand, aims to integrate its economy with the world by establishing rail and marine transport network covering a significant portion of the world; on the other hand, it aims to prevent American penetration in the areas China sees as its own "life space" thanks to close dialogue it will establish with the countries of the region. The Silk Road Project is an important opportunity for China for being a new global initiative against the US unipolar approach as well as the target to be an active actor in the international arena using its economic power.

One of the most important goals of the NSRP is to bring together the Central Asia sources and China's broad market network. This reality arises as a significant issue for Moscow which has increased its political and economic pressure substantially in the region with Near Abroad Doctrine published in 1993. Therefore, Russia's viewpoints and

anxieties on this project and tactics on Central Asia through this subject have also been examined in the study. In the first period of Silk Road, China planned to open to the world by means of rail lines disabling Russia, but the situation that Central Asian countries would be discreet to a project in which Moscow does not take place or approve forced China to include Russian in the Silk Road Project. Russia was cautious in this initiative in the first period of the project. Even Moscow assessed this initiative as a rival organization to the Eurasian Economic Union for a while. Despite the struggle for influence between China and Russia experienced in Central Asia, it is seen that a closer dialogue in comparison with the past has been established in NSRP especially through the mediation of Nazarbayev.

The role of Turkey, which will become one of the key counties after putting the Ancient Silk Road project into practice, within the scope of the project has been analyzed in depth. As is known, Turkey is one of the countries which support Beijing the most in terms of the NSRP and are willing to participate. Geopolitical position of Turkey which connects the East to the West increases the interest of China on Turkey. Therefore, it is seen that there has been a strong "Silk Road Diplomacy" between Turkey and China recently. The construction of East-West High Speed Rail Line, which is one of the most important projects of Turkey and will extend from Kars to Edirne, is an important process for the introduction of the Silk Road Project. When this line is connected to Baku-Tbilisi-Kars Railway planned to be finished in 2015, Turkey will strengthen the role of transit country linking the East to the West.

However, China's goal of opening to Europe through Turkey along with economic opportunities has more strategic and global importance in the Russian context because China sees Russia as one of the biggest obstacles to the development of relations with Central Asian countries although it has involved Russia in the project recently. Therefore, Beijing aims to connect directly to Europe through Turkey with BTK Railway and Kars-Edirne Speed Train Line by disabling Russia. To start operating of both BTK Railway and Kars-Edirne Speed Train Line has great importance for China to achieve its strategy. Especially the opening of Marmaray in 2013 is a process that strengthens this goal.

Turkey will have the opportunity to reach the Asian market, in which it is not active enough, in a quicker and cheaper way thanks to the Silk Road Project. When Turkey's recent foreign trade figures are analyzed, Asia is seen as the place where Turkey is the least effective. In a period, in which the power center of the international system is getting out of the Atlantic axis monopoly and directing to multipolarity and the economic power of the world is shifting to Asia, Turkey's not being active in the region is seen as a serious shortcoming. Although there are lots of reasons for this situation, the most important issue is the lack of transportation between the region and Turkey. Turkey's establishing direct economic relations with the countries of the region is costly in terms of logistics and risky in terms of security. Therefore, Turkey's involvement in the Silk Road will facilitate its reach to progressively developing Asian market.

New Silk Road Project is a multi-faceted global initiative that aims to meet cheap labor and wide market network of China with European capital and resources of Central Asia. With NSRP, China aims to

accelerate the process of integration with both the region and the world by improving cross-border transport and infrastructure projects mainly Central Asian countries. With these steps taken in the framework of a strategic objective, Beijing will become a more effective regional and global actor by expanding beyond the western border. In addition, this project is a resistance against the unipolar understanding of the USA, which envisages a hierarchical world order under its leadership especially after the September 11 attacks. China pioneering many regional and global economic and political organizations like BRICS and SCO has demonstrated clearly that its desire of a multi-polar world will not be left just in word. In this regard, the Silk Road Project on the agenda of China since 2013 is also an important initiative against the unipolar world order as well as for the economic and commercial expectations.

The project is expected to revitalize the economic and cultural life of 65 countries whose economies reach up to 21 trillion dollars on the zone. The project called as “wealth generation” by Beijing is also expected to increase the cooperation, mutual investments and cultural communication between the countries. However, there are some obstacles for NSRP to start implementation totally. First, although China designs the project by taking itself into center, regional and international support is required because of the high investment costs of the project. However, there are some questions about whether the related countries will take economic responsibilities or not. Second, there is a big concern on whether China will establish dominance on the countries in the zone using its economic power. This condition leads many countries living under the economic pressure of China for many years to being more cautious for the project. Third, whether initially excluded

Russia will agree with China until the end of the project is a separate topic of discussion. Even though it is assumed that the two countries agrees on the project, the presence of Russia in the project, which has been excluded by the West and exposed to some sanctions because of Ukraine crisis and aftermath Syria crisis, is still a point of concern due to potential problems that may be resulted from Russia. When it is taken into consideration that an important part of the project consists of European countries, the conflicts between Russia and the West are likely to affect the project adversely. Finally, how the USA and the other global powers will react to the increasing influence of China on the Indian Ocean, the Red Sea and the Mediterranean in addition to the disagreement on the South China Sea has also great importance. When all these facts are taken into account, it is required for the Chinese government to have serious diplomatic initiatives in both regional and global basis for the implementation of NSRP.

In conclusion, in order to put the NSRP into practice totally which has been one of the most important subjects of international agenda since 7 September 2013 when XiJinping explained it in Kazakhstan, it is required that China must divvy up the financial burden of the project among the partners which will back up the project and also it must persuade the countries on the zone but primarily Central Asian countries which see the project as a tool of China hegemony.

Key Words: China, USA, Russia, Turkey, New Silk Road Project, 21st Century Maritime Silk Road, One Road, One Belt.

Turkish Studies

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ülkeler arası ilişkileri belirleyen ideolojik sınırların ortadan kalkması, Pekin'e dünyanın birçok bölgesiyle iletişim kurma fırsatı vermiştir. 1978'de Deng Xiaoping'in iktidarı ile başlayan ekonomik dönüşüm süreci, 1990'ların sonuna doğru Çin'in dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden biri haline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Özellikle 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelikle birlikte Çin ekonomisi bütünüyle dünyaya açılmış, Çinli liderler Latin Amerika, Afrika, Avrupa ve dünyanın birçok bölgesinde siyasi ve ekonomik bir güç olma yolunda ciddi diplomatik adımlar atmıştır.

Ekonomik açıdan yaşanan yapısal dönüşüm Çin'in daha etkin ve proaktif bir dış politika izlemesine olanak vermiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin Çin'in "hayat alanı" olarak gördüğü bölgelere yönelmesi ile Çin; bölgesel ve küresel çapta birçok siyasi ve ekonomik oluşuma öncülük ederek ABD'nin tek kutuplu anlayışına karşı ciddi bir başkaldırıda bulunmuştur (Özdaşlı, 2014). Bu süreçte Çin, dış politikasında köklü değişiklikler yaparak özellikle ABD'ye ve onun tasarladığı sisteme alternatif yeni bir düzen getirmeye çalışmıştır. Heilmann, vd. (2014)'ne göre ise Pekin uluslararası sistemde paralel yapılar kurarak dünya çapındaki varlığını kuvvetlendirme çabasıdadır. Bu maksatla bir taraftan mevcut uluslararası kurumlar ile bağını devam ettirirken, diğer taraftan ise bu kuruluşları kısmen tamamlayıcı kısmen de onlarla rekabet edilebilir bir mekanizma oluşturmaya çalışmaktadır.

ABD hegemonyasına olan tepkiden beslenen bu politika ile Çin öncülük ettiği birtakım siyasi, ekonomik ve askeri örgüt ile dünyadaki nüfuzunu her geçen gün arttırmaktadır. Bu bakımdan Yeni İpek Yolu Projesi (YİYP) Çin'in son yıllarda yumuşak güç unsurları ile etkin bir uluslararası aktör haline gelme hedefinin kuşkusuz en önemli örneklerinden biridir. Pekin'in özellikle 2000'li yıllardan itibaren izlediği çok yönlü ve çok aktörlü dış politika stratejisinin bir parçası olma niteliğindeki bu proje ile Çin, daha önce çok fazla etkili olmadığı birçok bölgede daha etkin bir güç haline gelmeye hedeflemektedir.

2014 rakamlarına göre dış ticaret hacmi 4,5 trilyon dolara yaklaşan Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi'nin hayata geçirilmesi ile daha da büyüyeceği hesap edilmektedir. Yu Hongyang'a göre, ekonomideki bu hızlı gelişim devam ederse Çin'in gelecek beş yıl içinde 10 trilyon dolarlık mal ithal etmesi, yurtdışına 500 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapması ve 500 milyon Çinli turistin yurtdışına çıkması beklenmektedir (Milliyet, 2015). Sadece dünyadaki mal ticaretinin yaklaşık olarak %10'unun Çin tarafından gerçekleştirilmesi (Putten ve Meijnders, 2015, s.7) bile Çin ekonomisinin küresel bazdaki değerini net olarak ortaya koymaktadır. Ancak tüm bu olumlu tabloya rağmen küresel krizin etkileri nedeniyle dış pazarlarda talep daralması yaşayan ve bununla birlikte işgücü ve girdi maliyetleri yükseldiği için ihracatta rekabet avantajları azalan Çin'in yeni kaynaklara, sermayeye ve pazarlara ihtiyacı olduğu da bir hakikattir (Atlı, 2014, s. 76). Bu bakımdan Çin'in son yıllarda ciddi anlamda enerji harcadığı ŞİÖ, BRICS gibi yapılanmalara ek olarak 2013'te gündeme getirdiği YİYP; ABD'ye karşı sürdürülen küresel mücadelenin bir parçası olmakla birlikte Çin ekonomisinin gelişimini sürdüreceği yeni kaynaklara ulaşması için de bir fırsat olarak görülmektedir. Özetle, Çin'in insan gücü ve dünyanın dört bir yanına yayılmış geniş pazar ağını Avrupa sermayesi ile buluşturmaya hedefleyen bu proje, Orta Asya kaynaklarının da katılımı ile dünya ekonomisine ivme kazandıracak önemli bir mekanizma olarak düşünülmektedir (Özdaşlı, 2014).

Uygarlıklar Güzergâhı: İpek Yolu

İpek Yolu yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı arasında insanların, malların ve fikirlerin taşındığı ticaret ve etkileşim kanalı olmuştur (Atlı, 2014, s. 76). Yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan; barış ve işbirliği, açıklık ve kapsayıcılık, karşılıklı öğrenme ve karşılıklı yarar ilkelerini barındıran İpek Yolu Ruhu, kuşak ülkelerin gelişmesi, refah düzeyinin artması ile insan uygarlığının ilerlemesi açısından büyük katkı sağlamıştır. Bu bakımdan Doğu ile Batı arasında

iletişimi ve işbirliğini simgeleyen bu ruh; dünyadaki tüm ülkeler tarafından paylaşılan ortak tarihi ve kültürel mirastır (National Development and Reform Commission (NDRC), 2015).

İpek Yolu (*die seidenstrasse*) kavramı ilk defa 1877'de Alman coğrafyacı Ferdinand von Richthofen tarafından kullanılmıştır (Chin, 2013, s. 196). Yakın bir zamana kadar bu ticaret yolları için hiçbir zaman İpek Yolu tabiri kullanılmamıştır. O dönemlerde Semerkand Yolu, Kaşgar Yolu, Tebriz Yolu gibi gidilen güzergah veya Kuzey Yolu, Güney Yolu, Batı Yolu gibi ilgili yönler yola adını verirdi (turkish.cri.cn, 2015). Çin'in Xian şehrinden başlayarak Orta Asya, Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya kadar uzanan kadim ticaret yolu tek bir rotadan oluşmamakta tam aksine bütün Asya'yı birbirine bağlayan büyük bir ağ biçiminde örgütlenmişti. Bu açıdan Asya'yı dünya ekonomisine entegre eden bir işlevi olan İpek Yolu, özellikle 2. yüzyıl ve 16. yüzyıl arasında tartışmasız bir ekonomik güç merkezi konumunda olmuştur. Oueh'e göre o dönemde dünyanın iktisadi sıklet merkezi Asya'ydı. Ekonomik güç daha sonra Atlantik Okyanusu'nun ortasına kayınca İpek Yolu'nun önemi azalmıştır (Sak, 2015). Jean-Paul Roux'a göre ise eskiden İpek Yolu, Orta Asya'nın servetiydi. Bu yolun kapanmasıyla bölgede felaket çanları çalmış ve bu yolla birlikte kültürü de yok olmuştur (Roux, 2006, s. 429). Zamanla daha ekonomik ve güvenli yolların bulunması ile önemini büyük ölçüde yitiren İpek Yolu, günümüzde ise başta Çin olmak üzere Asya'da birçok ülkenin ekonomik olarak yükselişe geçmesi ile yeniden önemli hale gelmiştir.

Yeni İpek Yolu Projesi ve 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi

"Tek yol, tek kuşak" sloganıyla modernize edilmiş tren yolları vasıtasıyla İpek Yolu üzerindeki ülkelerin özellikle de Orta Asya ülkelerinin birbirine bağlanması ve bölge ekonomisinin yeniden canlandırılmasını hedefleyen Yeni İpek Yolu Projesi'ni (byegm.gov.tr, 2014) ilk kez Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 7 Eylül 2013'te Kazakistan Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada dile getirmiştir (fmprc.gov.cn/mfa, 2013). Jinping söz konusu konuşmada, İpek Yolu'nun üç milyar nüfusuyla gerek ölçek gerekse potansiyel olarak eşsiz bir pazar olduğunu ifade etmiştir. Projesinin Çin'in bölgedeki nüfuzunu artırmaya yönelik bir adım olduğu yönündeki eleştirilere ise Jinping, ülkesinin bölgede nüfuz geliştirme veya bölge ülkelerinin içişlerine karışma gibi bir niyeti olmadığını, projenin ekonomik getirileri nedeniyle ortaya atıldığını ifade etmiştir (Danlu, 2013).

Çin liderinin söz konusu açıklamayı Kazakistan'da yapması projede Orta Asya'nın en büyük gücü olan bu ülkeye verilen ehemmiyeti göstermesi açısından önemlidir. Çünkü proje çerçevesinde karadan Çin'i Avrupa'ya ulaştıracak en verimli yol olan Kazakistan'ın Khorgos sınırı, Çin'i Orta Asya'ya oradan da Avrupa'ya ulaştıracaktır. Bu durum Kazakistan'ı YİYP'nin kilit ülkelerinden biri haline getirmiştir. Zaten Nazarbayev'in Çin'den çok önce buna benzer projeleri gündeme getirdiği ancak kaynak yetersizliği nedeniyle uygulamaya geçiremediği de bilinmektedir. Hatta 2008 yılında Rusya ve Çin arasında bir nevi arabulucu görevini üstlenen Nazarbayev'in girişimleriyle Rusya, Çin ve Kazakistan arasında "Batı Avrupa-Batı Çin" ulaşım koridorunun kurulmasına ilişkin bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Bu üç ülkenin mutabakata vardığı anlaşmayla öngörülen 8445 kilometrelik yol güzergâhı St. Petersburg'dan başlayıp Kazak bozkırlarına uzanacak, Khorgos Gümrük İstasyonu üzerinden Çin'e ulaşacaktır (Yılmaz, 2015). Bununla birlikte YİYP'e destek verdiğini her fırsatta dile getiren Astana'nın projede oynadığı diğer önemli rol; projenin hayata geçmesi ile özellikle Orta Asya'da Çin'in nüfuzunun artacağı endişesini taşıyan Rusya'nın ikna edilmesi aşamasında olmuş, bir bakıma Moskova-Pekin hattında arabuluculuk görevi yapmıştır.

Çin'in İpek Yolu diplomasisinin sadece karayolu ile sınırlı kalmadığı; bu projenin deniz ayağının da olduğu 2013 yılında Çin Başbakanı Li Keqiang'ın Brunei'de düzenlenen 16. ASEAN-Çin zirvesinde yaptığı açıklamada dünyaya duyurulmuştur. Bu açıklamanın ardından 3 Ekim 2013'te Jinping, Endonezya Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi'nin (DİYP) kurulması için çalışmalarla başladıklarını açıklamıştır (Szcudlik ve Tatar,

2013). Çin ve ASEAN ülkeleri arasında yakın işbirliği kurulması yönündeki önerisini dile getiren ve bölge ülkelerinin desteğini beklediklerini ifade eden Jinping, ülkesinin ASEAN ülkeleri ile deniz ticaretinde ortaklık ilişkilerini geliştirerek projeyi birlikte inşa etmeye hazır olduklarını açıklamıştır. Jinping ayrıca, projenin altyapı inşaatını finanse etmek ve bölgesel bağlantı kurulması ile ekonomik bütünleşmeyi teşvik edecek Asya Altyapı Bankası'nın kurulmasını da önermiştir (Xinhuanet, 2015). Projenin deniz ayağıyla Çin özellikle Güney-Doğu Asya, Hint Okyanusu'nun çevresi ve Doğu Akdeniz bölgesinde limanları geliştirmeyi hedeflemektedir (Putten and Meijnders, 2015:7). DİYP, Çin tarafından öngörüldüğü üzere büyük ölçüde Batı Pasifik, Hint Okyanusu ve Akdeniz arasında, Güney Asya ve Doğu Afrika arasında ve Doğu Asya ile Avrupa arasında bağlantıları artıracaktır (Putten ve Meijnders, 2015, s.25).

Çin Dışişleri Bakanı Jinping'in ifadesiyle “yeni yüzyılda yeni bir anlam ve mahiyetlerle doldurulması” amaçlanan YİYP'nin demirden yollarla doğuyu batıya bağlaması Çin ekonomisine büyük bir güç kazandıracaktır (<http://sputniknews.com>, 2015). Pekin kendisini merkeze aldığı bu yeni ekonomik atağı ile dünya pazarına daha hızlı ve ucuz yollardan ulaşmayı, küresel kriz nedeniyle talep azalması yaşayan ekonomisine güç kazandırmayı, ekonomik büyümeye paralel olarak artan hammadde ihtiyacını kolay ve ucuz yollardan karşılamayı amaçlamaktadır. Yalnızca taşımacılık hattı ile sınırlı olmayan bu proje ile İpek Yolu üzerindeki ülkeler arasında işbirliği ve ortak yatırımların artırılmasını amaçlamakta ve yolun bir ekonomik kuşak haline getirilmesini öngörmektedir. Bu haliyle proje, Çin'in dev pazarı ve yüksek performanslı üretim gücüyle birlikte Avrupa'nın sermayesi ve teknolojisi, Orta Asya'nın ise enerji kaynaklarını içeren çok yönlü bir katılımı ihtiva etmektedir (Atlı, 2014, s. 76).

2013'ten itibaren Çin'in en önemli devlet politikalarından biri olan İpek Yolu Projesi'ni hayata geçirme planı 14 Mart 2014'te Çin Başbakanı Li Keqiang'ın açıkladığı Hükümet Çalışmaları Raporu'nda da yer almıştır.¹ Söz konusu açıklamada Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar ve Çin-Pakistan ekonomik koridorlarının inşasını desteklediklerini ifade eden Keqiang, komşu ülkeler ile altyapı bağlantılarına hız verdiklerini ve uluslararası ekonomik ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi için yeni bir alan açtıklarını söylemiştir (Xinhuanet, 2014). Mayıs 2014'te ise Çin devlet haber ajansı Xinhua'nın yayınladığı bir haberle projenin ana hatları da ortaya koyulmuştur. Buna göre Kara İpek Yolu, Çin'den başlayıp Orta Asya ve İran üzerinden Türkiye'ye geldikten sonra Avrupa'ya devam ediyor; Rotterdam'a kadar gidip güneye iniyor ve Venedik'te son buluyor (Atlı, 2014, s.76). Deniz İpek Yolu ise, Güney Çin Denizi'nden inip Kalküta'ya uğradıktan sonra Hint Okyanusu'nu kat ediyor, Kenya'ya uğrayıp Kızıl Deniz ve Akdeniz'i geçerek Venedik'te Kara İpek Yolu ile birleşiyor (Atlı, 2014, s.76).

Projenin beş başlık etrafında şekillenmesi öngörülmektedir: politika bağlantısı, kuşak üzerindeki ülkelerin bölgesel işbirliği tedbirleri almasını, tesis bağlantısı; güzergâhtaki ülkelerde altyapı planları ve standartlarının oluşturularak ana ulaşım yolunun inşa edilmesini, ticaret bağlantısı; ülkelerin yatırım ve ticareti kolaylaştırıcı tedbirler almalarını, sermaye bağlantısı; finansal işbirliğini, yürek bağlantısı; kültürel, akademik, insan kaynakları, turizm, bilim, teknoloji ve basın alanlarında işbirliğini hedeflemektedir (Milliyet, 2015). Bu beş unsur çerçevesinde büyük ölçekli projelerin uygulanması için politika desteği sağlanması, bölgesel sorunların çözümünde işbirliği olanaklarının artırılması, sınır limanlarındaki gümrükleme tesislerinin iyileştirilmesi, gümrüklerde "tek pencere" sisteminin kurulması, gümrükleme maliyetlerini azaltılması gibi çok geniş bir alanda siyasi ve ekonomik düzenlemeler yapılması öngörülmektedir (NDRC, 2015). DİYP ise esasen Asya-Avrupa deniz nakliye güzergâhı boyunca ticaretin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu konuda bazı somut adımlar da atılmıştır. Örneğin, bir devlet teşebbüsü olan

¹ Raporun tam metni için bkz. “Report on the Work of the Government”, Xinhuanet, http://news.xinhuanet.com/english/special/2014-03/14/c_133187027.htm, (30.05.2015).

China Shipping Company, Deniz İpek Yolu'nun ucundaki Avrupa'nın en önemli denizcilik merkezi olan Yunanistan'ın Piraeus Limanı'nın geliştirilmesine çalışmaktadır (Putten ve Meijnders, 2015, s.7).

28 Mart 2015'te Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın ortak katılımı ile hazırlanan eylem planında "Tek Kuşak ve Tek Yol Girişimi"nin ilkeleri, genel çerçevesi, bölgesel işbirliği öncelikleri ve mekanizması açıklanmıştır (NDRC, 2015). Buna göre; Çin'in bu yeni vizyonu çok kutuplu bir dünya eğilimini kapsayan, iktisadi küreselleşme, kültürel çeşitlilik, küresel serbest ticaret rejimi ve açık bölgesel işbirliği ruhu içinde açık dünya ekonomisini hedeflemektedir (NDRC, 2015).Yayınlanan eylem planına göre bu girişim, kuşak üzerindeki ülkelerin ortaklıklarını güçlendirmek, bağımsız, dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınmayı teşvik etmek, bölgedeki ülkelerin kalkınma stratejilerini koordine etmek, yatırım ve tüketimi teşvik ile yeni iş olanaklarını ortaya çıkarmak gibi ekonomik saiklerin yanı sıra kültürlerarası iletişimi ve insani ilişkileri geliştirmek, ilgili ülke halkları arasında iletişimi, karşılıklı öğrenmeyi, güven ve karşılıklı saygı, barış ve refah içinde birlikte yaşama gibi insani değerleri de kapsamaktadır (NDRC, 2015). Çin, bu yeni girişiminin Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkeleri doğrultusunda beş ilkedен oluşan "barış içinde birlikte yaşama" prensibine dayandığını ifade etmektedir. Bunlar: ülkelerin egemenliği ve toprak bütünlüklerine karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve ortak yarar ile barış içinde birlikte yaşamadır (NDRC, 2015).

YİPY'de tüm zorluklara rağmen somut adımlar da atılmıştır. Örneğin, Nisan 2014'te düzenli seferlere başlayan ve Çin'in Chongging kentinden başlayarak Almanya'nın Duisburg kentinde sona eren Yuxinou Demiryolu Hattı projenin hayata geçmesi açısından ilk adımı teşkil etmektedir (Atlı, 2014, s. 76). 11 bin kilometrelik yolu 21 günde kat eden konteyner trenlerinde hat üzerinde bir konteynerin taşınma maliyeti 5 ile 8 bin dolar arasında değişmektedir. Deniz taşımacılığına göre daha pahalı olmakla birlikte; Çin'den Avrupa'ya bir konteynerin ulaşmasının 40 günü bulması ve gemilerin Malakka ve Aden Körfezi gibi riskli bölgelerden geçmesi nedeniyle sigorta primlerinin çok yükselmesi demiryolunu rasyonel bir alternatif haline getirmektedir (Atlı, 2014, s. 76). Buna ek olarak İpek Yolu Projesi'nin kuzeyindeki demiryolu hatları ile Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya aracılığıyla Çin Avrupa'ya bağlanacak ve Çin'den Avrupa'ya yapılan ticaret artacaktır (Putten ve Meijnders, 2015, s. 26).Çin ve Hong Kong basınında çıkan haberlere göre ise Pekin, Çin ile İngiltere arasında Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, İran, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya, Almanya, Belçika ve Fransa bağlantısı ile yüksek hızlı tren inşa etmeyi düşünmektedir. 150 milyar dolara mal olması hesaplanan projenin 2020 ile 2025 yılları arasında tamamlanması beklenmektedir. Çin hâlihazırda Pekin ile Moskova arasında yüksek hızlı tren inşa edileceğini de duyurmuştur (Putten ve Meijnders, 2015, s. 27).

Diğer bir önemli gelişme ise, Mayıs 2014'te Çin ve Kazakistan tarafından müşterek inşa edilen lojistik terminalin ilk aşaması olan Jiangsu Eyaleti'ndeki Lianyungang Limanı'nın faaliyete geçmesidir. Terminal 606 milyon yuan değerindeki (98 milyar dolar) toplam yatırımı ile yurtdışı pazarlara ulaşmak isteyen Orta Asya ülkeleri için önemli bir platform olma niteliğindedir (Xinhuanet, 2015). Benzer şekilde Çin-Tayland arasında yapılacak olan 867 km'lik demiryolu projesi için iki ülke arasında mutabakat zaptı imzalanması İpek Yolu Projesi'nin hataya geçirilmesi yönünde diğer önemli gelişmedir (Niyomyat ve Lefevre, 2014).

Projenin ekonomik ve siyasi amaçları olduğu kadar kültürel ve insani hedeflerinin olduğu da Çin tarafından sık sık dile getirilmektedir. Böylece Pekin özellikle proje ile Çin'in baskısını daha fazla hissedeceğini düşünen ve bu nedenle de temkinli davranan ülkeleri "yumuşak güç" unsurlarını devreye sokarak ikna etmeye çalışmaktadır. Örneğin, projenin eylem planında kuşak üzerindeki ülkeler arasında devlet bursu ile 10 bine yakın öğrenci kabul edeceği ifade edilmiştir. Ayrıca İpek Yolu güzergâhı üzerindeki ülkeler arasında film ve sanat festivalleri, TV ve radyo

programlarının artması gerektiği vurgulanmış ve Çin'in girişiminin bölgede işbirliğinin ve toplumlar arası iletişimin gelişmesi için önemli bir fırsat olduğu ifade edilmiştir (NDRC, 2015).

Benzer şekilde raporda; ülkeler arasında turizmin geliştirilmenin gerektiğinden bahisle 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu Projesi çerçevesinde deniz turizminin geliştirilmesi için çaba sarf edileceği, kuşak üzerindeki ülkeler arasında sportif faaliyetlerin arttırılması ve bu yöndeki alış-verişin geliştirilmesi için de çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir (NDRC, 2015). Sağlık alanında işbirliği yapılması ve Çin'in bu yönde kuşak ülkelerine destek vereceği de eylem planında yer alan diğer yumuşak güç unsurlarıdır (NDRC, 2015). 2015 yılını "İpek Yolu Turizm Yılı" ilan ederek projeye verdiği ehemmiyeti ortaya koyan Çin, ilgili ülkelerin desteğini sağlamak için "ekonomiyi" merkeze alan bir propaganda sürecine girişmiştir. Buna göre İpek Yolu'nun tam kapasite ile hayata geçmesinin sadece Çin ekonomisini değil; projeye ortak olan tüm ülkelerin ekonomilerini de geliştireceği vurgusu yapılmaktadır.

Proakrif ve daha etkin bir dış politika anlayışının eseri olan Pekin'in bu yaklaşımda dış faktörlerin yanı sıra iç unsurların da etkili olduğu bilinmektedir. Bu unsurların bazıları şunlardır: Çin'in batısındaki ve tüm sınırlarındaki istikrarın korunması, ihracat pazarları ve enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması, istikrarsız deniz yollarına alternatif iç ulaşım yollarının geliştirilmesi ve Çin'in batı ve doğu kısımları arasındaki gelişmişlik farkının azaltılmasıdır (Szcudlik ve Tatar, 2013). Pekin bu girişim ile karada, ortaklaşa yeni bir "Avrasya Kara Köprüsü" inşa etmeyi ve uluslararası ulaşım yolları vasıtasıyla kuşak üzerindeki şehirlerde ekonomik sanayi parkları kurmayı planlamaktadır.

Buna ek olarak İpek Yolu'nun bütünüyle hayata geçmesi ile dış dünyaya açılacak Çin'in ülke içinde yaşanan bazı sorunlarla daha fazla yüzleşmesi gerekecektir. Öncelikle ilerleyen dönemlerde artarak devam edecek en önemli sorun komünist yönetim ile küresel ekonomik ilkeler çerçevesinde gelişen yeni anlayışı uzlaştırmak olacaktır. Yine gelişen ekonomiye rağmen artan istikrarsızlık ve halkın gelir dağılımında görülen büyük uçurum dışarıya açılan Çin açısından önemli bir sıkıntı teşkil etmektedir. Friedman'a göre nüfusun refah düzeyinin yükselmemesi Çin'in daha otoriter bir devlete dönüşmesine neden olacaktır (Friedman, 2013). Ayrıca Doğu Türkistan, İç Moğolistan ve Tibet'te uygulanan baskı politikasının devam etmesi Çin'in dünya ile bütünleşmesi önündeki en önemli engeldir.

İpek Yolu Projesinin Finansmanı Nasıl Sağlanacak?

Doğu-Batı arasında yeni bir köprü oluşturması beklenen YİYP'nin, ekonomileri 21 trilyon dolara ulaşan hattın geçeceği 65 ülkede "refah kuşağı" oluşturması beklenmektedir (Milliyet, 2015). Bu haliyle proje dünya nüfusunun %63'ünü, dünya ekonomisinin ise %29'una hitap etmektedir (Yiwei, 2015, s. 98). Küresel ekonomide önemli bir etki yapacak ve İpek Yolu güzergahını yeniden cazibe merkezi haline getirecek bu projenin hayata geçirilebilmesi için Çin yakın zamanda birçok somut adım atmıştır. Projenin altyapı ve mali giderlerinin karşılanmasına yardımcı olması için Çin'in öncülüğünde Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB) kurulmuştur. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 57 ülkenin kurucu üye olmak için başvuruda bulunduğu bankanın 2015'in sonunda faaliyete başlaması beklenmektedir (aiib.org, 2015). Söz konusu bankanın ABD ve Japonya'nın büyük hissedarı olduğu Asya Kalkınma Bankası'na (AKB) karşı Çin'in yeni manevrası olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte AKB'nin son yıllarda büyük gelişme gösteren Asya ülkelerine finansman konusunda yeterince destek verememesi nedeniyle yeni bankanın bir rakip veya alternatif değil AKB'yi tamamlayıcı bir rolü olacağı yönünde yorumlar da yapılmaktadır (sputniknews.com, 2015).

AAYB'ye başvuru yapan ülkeler arasında İngiltere, Almanya, Fransa gibi Avrupa'nın en önemli güçlerinin yanı sıra Suudi Arabistan, Ürdün gibi Ortadoğu'nun dikkate değer ülkelerinin olması Çin'in artan ekonomik gücüne paralel olarak uluslararası alanda önemsenen bir ülke haline geldiğini göstermektedir. Ayrıca bankaya üye olmak için girişimde bulunan ülkelerin önemli bir

kısımının İpek Yolu güzergâhında olması Çin tarafından ümit verici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu gelişmede YİYP'nin ortaya atıldığı ilk dönemlerde başta Rusya olmak üzere bölge ülkelerinin projenin hayata geçirilmesi ile Pekin'in nüfuzunun artacağı yönündeki endişelerinin geçmişe nazaran azalmış olmasının etkisi de olmuştur. Özellikle kısa bir zaman öncesine kadar Pekin'in YİYP'de Moskova'yı dışlayan tavrı eski Sovyet cumhuriyetlerinde hala ağırlığı olan Rusya'nın dolayısıyla Orta Asya ülkelerinin projeye mesafeli bakmalarına neden olmuştur.

Çin Devlet Başkanı Jinping, Kasım 2014'te yaptığı bir açıklamada YİYP'i finanse etmek amacıyla teşkil ettikleri İpek Yolu Fonu için 40 milyar dolar bütçe tahsis etmeyi taahhüt etmiş; bu miktarın bir kısmını Çin hükümetinin kalanını ise Çin Yatırım Şirketi, Çin Kalkınma Bankası Sermaye Şirketi ve Çin İhracat-İthalat Bankası tarafından karşılanacağını beyan etmiştir (Cheng ve Lim, 2015). Buna ek olarak Ocak 2015'te 20 milyar dolar yatırım çekmesi beklenen Enerji Kalkınma Fonu oluşturulmuştur (Yılmaz, 2015). Ayrıca kuşak üzerindeki ülkeler arasında ikili döviz takası ölçeğinin ve kapsamının geliştirilmesi ile Asya'da tahvil piyasasının kapasitesinin artırılması da amaçlanmaktadır (NDRC, 2015).

İpek Yolu Projesi'nin kısa sürede hayata geçirilmesi için diplomatik çalışmalarına hız veren Çin, kuşak üzerindeki ülkelerde ve projeye finansman ve kaynak desteği verebilecek ülkelerdeki lobi faaliyetlerini artırmıştır. Örneğin 5 Haziran 2014'te Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu Altıncı Bakanlar Konferansı'nın açılış konuşmasında Jinping, "Tek Kuşak, Tek Yol" hedefine ulaşmak için Arap ülkeleri ile işbirliği yapmak istediklerini belirterek "*İpek Yolu Ruh'u*"nu yeniden canlandırılması için "omuz omuza" çalışmak isteklerini ifade etmiştir (fmprc.gov.cn, 2014). 2020 yılına kadar belirlenen bu bütçe ile projenin altyapı çalışmalarının önemli bir kısmını yerine getirmeyi hedefleyen Çin, ayrıca kuşak üzerindeki ülkelerle sanayi ve mali alanlarda işbirliği yapmayı, yatırım projelerine destek olmayı planlamaktadır. Bu durum projeye yönelik olarak yapılan mali kaynakların temin edilemeyeceği yönündeki eleştirilere karşı Çin'in cevabı niteliğindedir. Buna ek olarak İpek Yolu Fonu adıyla başlatılacak yatırımlara her yıl yaklaşık olarak 730 milyon dolar harcanması beklenmektedir.

Yeni İpek Yolu Projesi ve ABD

YİYP ile Çin, bir taraftan dünyanın önemli bir kısmını kapsayacak demiryolu ve deniz yolu ağı kurularak ekonomisini dünya ile bütünleştirmeyi amaçlarken; diğer taraftan ise bölge ülkeleri ile kuracağı yakın diyalog sayesinde kendi "hayat alanı" olarak gördüğü bölgelere ABD'nin nüfuz etmesini engellemeyi hedeflemektedir. İpek Yolu Projesi hem ABD'nin tek kutuplu anlayışına karşı yeni bir küresel girişim hem de Çin'in özellikle ekonomik gücünü kullanarak uluslararası alanda etkin bir aktör olma hedefi açısından önemli bir fırsattır. Bu bakımdan YİYP kapsamında yüksek hızlı demiryolu hatları ile tüm Asya ve Avrupa ülkeleri ulaşım ağı kurmayı hedefleyen Çin'in Kuzey Amerika'ya kadar ulaşacak demiryolu hattı kurmaya yönelik planlarının (Putten ve Meijnders, 2015, s. 27) ekonomik saikleri aşan daha girift ve küresel amaçları bulunmaktadır.

Çin'in İpek Yolu Projesi'ni hayata geçirmeye yönelik gayretleri başta ABD olmak üzere Batılı politik ve akademik çevreler tarafından da dikkatle izlenmektedir. Çin'in bölgesel ve küresel etkinliğini artıracak bu gelişmeye karşı Washington bir taraftan "Asya Eksenini" (*Asia Pivot*) stratejisi gibi bir takım alternatif hamleler geliştirmeye çalışırken diğer taraftan ise kuşak üzerindeki ülkelerde proje ile ilgili olumsuz bir propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Bu süreçte özellikle Batılı uzmanlar Çin'in "Tek Kuşak, Tek Yol" girişimini ABD'nin Marshall Planı ile mukayese ederek bunun Çin'in kendisini merkeze aldığı tek taraflı bir inisiyatif olduğu yönündeki eleştiriler yapmışlardır. Buna karşın örneğin Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, bu girişimin kapsayıcı ortaklığın bir ürünü olduğunu, jeopolitik bir araç olmadığını ve modası geçmiş Soğuk Savaş zihniyeti ile değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir (fmprc.gov.cn/mfa, 2015). Çin'in Ankara Büyükelçisi Hongyang ise bu eleştirilere karşı projenin AB gibi kurumsal bir yapı etrafında

şekillenmediğini, bütün ülkelerin birbiriyle ilişkili olmasını öngördüğünü belirtmiştir. (Milliyet, 2015). Buna göre proje herhangi bir yetki devrini öngören bir hiyerarşik mekanizmayı hedeflememektedir. Ayrıca projenin salt ekonomik saikler çerçevesinde değil; proje kapsamındaki ülkeler arasında siyasi ve kültürel diyalogun artırılması, bölge halkları arasında iletişimin kuvvetlendirilmesini amaçladığı vurgusu yapılmaktadır. Benzer şekilde barış, işbirliği, kalkınma, refah ve ortak kazanç gibi unsurlar Çin'in ilgili ülkelere projeyi kabul ettirme noktasında başvurduğu kavramlar olmuştur.

Obama'nın 2009'dan itibaren izlediği “Asya Ekseni” stratejisi ile Asya'ya geri dönüş (*return to Asia*) politikası izlemesi Çin'in Asya-Pasifik bölgesine yönelik planlarını hızlandırmasına neden olmuştur. Washington'un Asya'yı yeniden dengeleme (*rebalance*) amacı taşıyan ve bölgesel ve küresel anlamda hızla büyüyen Çin'i “çevreleme”ye odaklanan bu politikası Çin açısından İpek Yolu stratejini daha da önlemleri hale getirmektedir. Bu bakımdan Pekin, YİYP'i ekonomik kazanımlarının yanı sıra kuşak üzerindeki ülkelerle kurulacak siyasi ve kültürel yakınlık ile Obama'nın Çin'i “çevreleme” ve “yalnızlaştırma” politikasına karşı bir önlem olarak da değerlendirilmektedir. Çin'in bölge ülkelerinin projeye desteğini sağlaması durumunda girişimin Obama'nın “Asya ekseni” stratejisine önemli bir alternatif olacağı ifade edilmektedir (Want China Times, 2015). Bilindiği gibi Washington'un ortaya attığı bu planın iki ayağı bulunmaktadır: ilk ve en önemli kısmını oluşturan demiryolu ağı ile İpek Yolu'nun canlandırılması hedeflenirken, ikinci adım olan denizyolu ağı ile bu stratejinin desteklenmesi düşünülmektedir. Çin'in ortaya attığı Yeni İpek Yolu Projesi ile birçok açıdan örtüşen bu plan iki süper güç arasında yeni ve üstü kapalı bir çatışmanın nedeni haline gelmiştir. Ancak bu noktada ortaya çıkan en önemli soru ABD tarafından Çin'in bölge hâkimiyetini güçlendirmek adına başvurduğu araçlardan biri olarak değerlendirilen YİYP'nin ABD'ye rağmen uygulanması ve ilgili ülkelerin hepsinin desteğini almasının nasıl mümkün olacağıdır.

Asya Ekseni Stratejisi'nden önce de ABD'nin Çin'in gücünü dengelemeye yönelik hamleleri olmuştur. 3 Ağustos 1999'da Amerikan Kongresi'nden geçen “İpek Yolu Strateji Yasası” (*Silk Road Strategy Act*) YİYP gibi kadim İpek Yolu'nu yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. ABD açısından modern İpek Yolu'nun hayata geçirilmesi yeni yatırım olanaklarını sağlayacağı gibi Kafkasya ve Orta Asya devletlerinin egemenlik ve bağımsızlığını da pekiştirecektir (Kasım, 2009, s. 172). Böylece Rusya'nın tahakkümünden çıkan bölge ülkeleri ile ABD'nin iletişimi kolaylaşmış olacaktır. O dönemde Rusya ve Çin tarafından büyük tepkiyle karşılanan proje; Carter Doktrin'nin askeri müdahaleyi öngören yaklaşımın aksine yumuşak güç unsurları ile Avrasya'nın kaynaklarını elde tutmaya yönelik bir girişim olmuştur. 2011 yılında ise dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından ortaya atılan “Yeni İpek Yolu Stratejisi” ile Orta Asya ülkelerinin Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a bağlayacak boru hatları ile (TAPI) birbirine bağlanması böylece bölgenin kaynaklarının dünyaya ulaştırılması amaçlanmıştır. Ayrıca İpek Yolu güzergâhında inşa edilecek otoyollar ve demiryolları ile ilgili ülkelerde ticari, ekonomik ve sosyal hayatın canlanması dolayısıyla bölgeye refah ve istikrarın gelmesi hedeflenmiştir (Fedorenko, 2013, s. 4).

Çin sadece ABD'nin değil onun müttefiki olarak gördüğü AB'nin de yakın çevresine yönelik hamlelerini engellemeye çalışmıştır. Örneğin, Avrupa Birliği projesi olan ve Orta Asya'nın zengin kaynaklarının Kafkasya vasıtasıyla Avrupa'ya taşımak amacıyla tasarlanan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia/TRACECA) konusunda gelişmeler yaşanmasından kısa süre sonra Çin, 600 km'lik Çin-Kırgızistan-Özbekistan uluslararası demiryolu projesinin hayata geçirilmesi için harekete geçmiştir (Bae ve Kim, 2014, s. 179).

Bazı uzmanlar Çin ile ABD arasındaki başta Suriye olmak üzere Tayvan, Güney Çin Denizi gibi birçok konuda yaşanan görüş ayrılıklarının projenin uygulanmasını sıkıntıya sokacağını

savunmaktadırlar. Çin'in başta Asya olmak üzere dünyanın birçok bölgesine yayılan ekonomik gücü, Rusya ile olan yakın diyalogu Washington'un endişelerini artırmaktadır. Bu nedenle altmıştan fazla ülkenin Çin'in girişimine dahil olmak istediğini açıklamasına rağmen en önemli belirsizlik; özellikle ekonomik açıdan Çin'e bağlı olan Asya-Pasifik ülkelerinin güvenliklerini ABD'ye dayamalarının potansiyel bir ittifak değişimine neden olup olmayacağına yöneliktir (Want China Times, 2015). Bu nedenle ABD ile yakın diyalog halindeki bazı bölge ülkelerinin "Washington'a rağmen" Çin ile işbirliği yapmalarının ne kadar gerçekçi olduğu en önemli soru işaretlerinden biridir.

Buna ek olarak Pekin'in birçok bölge ülkesi ile sınır sorunlarının olması ve denizin kullanımı noktasında ihtilaflar yaşaması projeye olan ilgiyi azaltabilir. Örneğin, Hindistan Dışişleri Bakanı Sushma Swarej'a göre; Deniz İpek Yolu Projesi'nin uygulanmasının önündeki başlıca engel Çin'in Güneydoğu Asya ülkeleri ile yaşadığı sınır anlaşmazlıklarıdır. Swarej ayrıca ülkesinin projede yer almak istediğini ancak tamamıyla taahhüt altına girmeyi reddettiğini ifade etmiştir (Want China Times, 2015). Benzer şekilde ABD ile Çin arasında yaşanan ve bölgenin diğer ülkelerinin de dâhil olduğu Güney Çin Denizi ihtilafının çözüme ulaşması da projenin bütünüyle uygulanabilmesi açısından önemli bir unsurdur.

Yeni İpek Yolu Projesi ve Rusya

İpek Yolu stratejisinin ortaya atıldığı ilk dönemlerde Çin; Rusya'yı devre dışı bırakarak demirden yollarla dünyaya açılmayı planlamış, ancak Moskova'nın yer almayacağı ve dolayısıyla onaylamayacağı bir projeye Orta Asya ülkelerinin mesafeli yaklaşacağı gerçeği Çin'i Rusya'yı İpek Yolu Projesi'ne dâhil etmeye mecbur bırakmıştır. Rusya ise projenin ortaya atıldığı ilk dönemlerde geçmişten gelen bir alışkanlıkla Orta Asya'yı merkeze alan Çin menşeli bu girişime temkinli yaklaşmıştır. Hatta bir süre Moskova bu girişimi Avrasya Ekonomik Birliği'ne rakip bir örgütlenme olarak değerlendirmiştir.

Özellikle 2004 yılında Çin'in doğusu ile batısını birbirine bağlayan 4395 km uzunluğundaki Lianyung Port (Jiangsu) Khorgas (Xinjiang-Sincan-Uygur Özerk Bölgesi) arasındaki otopanın hizmete girmesi ile Çin iç piyasası bütünüyle Orta Asya'ya açılma fırsatı yakalamıştır. Orta Asya'nın stratejik çehresini bütünüyle değiştiren söz konusu bu ulaşım ağları daha önce kaynaklarını büyük oranda Rusya üzerinden Avrupa'ya aktarmak zorunda kalan bölge ülkeleri açısından da uzun vadede önemli bir alternatif güzergâh haline gelecektir. Bu durum ulaşım ağlarını tekelci bir anlayışla zaman zaman Orta Asya ülkelerine karşı baskı aracı olarak kullanan Rusya açısından tedirginliğe neden olmaktadır. Çünkü bir bölgenin ulaşımına hâkim olan gücün jeopolitik ve ekonomik ödülü alacağını bilen Moskova, Sovyetler yıkılana kadar bölgenin tüm demiryolu, gaz ve eski boru hatları ve hatta hava ulaşımını merkezden idare etmiştir (Brzezinski, 2005, s. 195). Bu alışkanlığını günümüzde de devam ettirmek isteyen Rusya için bölgesel veya küresel herhangi bir gücün Orta Asya'ya ilgi göstermesi ciddi bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmektedir.

Çin ve Rusya arasında Orta Asya konusunda yaşanan nüfuz mücadelesine rağmen özellikle Nazarbayev'in arabuluculuğu ile YİYP'de geçmişe nazaran daha yakın bir diyalog kurulduğu görülmektedir. İki ülke arasında proje ile ilgili en önemli somut adım 6 Şubat 2014 Rus lider Putin'in Çin'e yaptığı ziyaret sırasında atılmıştır. Görüşmeler sırasında Putin bazı çekinceleri olmakla birlikte Çin ile projenin genel hatları konusunda uzlaşmaya vardıklarını açıklamış, ülkesinin Pekin'in İpek Yolu Proje önerisine olumlu yaklaştığını ve Trans-Avrasya Demiryolu'nu projeye bağlama noktasında istekli olduğunu da ifade etmiştir (fmprc.gov.cn/mfa, 2014). Son olarak Pekin'de 5 Şubata 2015'te bir araya gelen Çin, Rusya ve Hindistan dışişleri bakanları İpek Yolu Projesi üzerinden mutabakata vardıklarını açıklamışlardır. Toplantı sonrası açıklama yapan Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Rusya ve Hindistan ile yeni bir İpek Yolu inşaatı için ekonomik

alandaki “tek yol-tek kuvvet” ilkesi çerçevesinde işbirliğine hazır olduklarını açıklamıştır (dunyabulteni.net, 2015).

Xi Jinping’in 8 Mayıs 2015’te Moskova’yı ziyaret ederek mevkidaşı Putin ile yaptığı görüşmeler kapsamında alınan kararlar ve yapılan açıklamalar değerlendirildiğinde Rusya’nın İpek Yolu’nun hayata geçirilmesi konusunda geçmişe nazaran çok daha istekli bir tutum içinde olduğu sonucu çıkarılabilir. Putin yaptığı açıklamada; Avrasya Ekonomik Birliği ve Trans-Avrasya ticari altyapı projesi olan İpek Yolu projesi çerçevesinde gerçekleştirilecek Moskova-Pekin işbirliğinin ilerleyen yıllarda kıtasal bir ortak ekonomik alana dönüştürülmesini hedeflediklerini ifade etmiştir (Askeroğlu, 2015). Sonuç olarak, ilk dönemlerde YİYP’e temkinli davranan Rusya, ilerleyen yıllarda projenin dışarıdan kontrol etmesi mümkün olmayan bir yapıya kavuşabilmesi ihtimaline karşı Çin ile anlaşma yolunu tercih etmiştir. Buna karşın Çin’in özellikle Orta Asya ülkelerini bütünüyle ikna edebilmesi için Rusya’nın desteğine ihtiyaç duyması iki ülkeyi İpek Yolu konusunda “zorunlu” bir işbirliği sürecine yöneltmiştir.

Yeni İpek Yolu Projesi ve Türkiye

Kadim İpek Yolu’nun en önemli merkezlerinden biri olan Türkiye’nin Çin’in yeni projesinde de önemli bir aktör olacağı düşünülmektedir. Projenin hayata geçirilmesi ile kilit ülkelerden biri haline gelecek Türkiye, Pekin’e en fazla destek veren ve katılım yönünde istekli olan ülkelerden birisidir. Çolakoğlu’na göre, Doğu-Batı koridorunun yeniden canlanmasına önem veren Türkiye, projenin hayata geçirilmesi ile Güney Asya pazarına daha rahat ulaşma fırsatına kavuşacaktır. Şanghay Üniversitesi öğretim üyesi Altay Atlı’ya göre ise, projenin hayata geçmesi ile Çin’in yatırımlarının artacağını ancak bunun belirli bir ölçüde kalacağını ifade etmiştir. Bu noktada Türkiye’nin en esaslı kazanımı, gelişmiş bir İpek Yolu Projesi ile Türkiye’nin Doğu-Batı arasında bir köprü haline gelmesidir. Bu sayede Türkiye’nin yatırım akışı, dış ticaret ve hatta enerji konusunda önemli kazanımlar elde etmesi mümkündür (Milliyet, 2015).

İpek Yolu kapsamında Türkiye ve Çin arasında atılan en somut adım, Çin Başbakanı Wen Jiabao’un 7-9 Ekim 2010 tarihleri arasında Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında atılmıştır. Bu kapsamda iki ülke arasında imzalanan Yeni İpek Yolu Bağlantısı Ortak Çalışma Grubu Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı, Demiryolu İşbirliği Anlaşması, Ulaştırma Altyapısı ve Denizcilik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı, İpek Yolu’nun hayata geçirilmesi için önemli anlaşmalardır (Atlı ve Ünay, 2014, s. 21). Anlaşma çerçevesinde İstanbul’u Pekin’e bağlayacak demiryolu hattı inşası yönünde ortak çalışma grubunun oluşturulmasına karar verilmiştir. Çin’in Ankara Büyükelçisi Yu Hongyang 26 Nisan 2015’te yaptığı bir açıklamada Yeni İpek Yolu Projesi’nin çok sayıda yolu olduğunu, ancak her yolun nereden geçerse geçsin mutlaka Türkiye’den geçeceğini belirtmiştir. Hongyang’a göre 65 ülkeyi kapsayacak proje 21 trilyon dolarlık bir gücü ifade edecek ve kuşak üzerindeki devletlerin ekonomik hacimlerini artıracaktır (Milliyet, 2015).

İpek Yolu’nun en önemli ülkeleri olan Türkiye ve Çin’in son yıllarda ticari ve ekonomik ilişkilerin hızla artması da projeye ivme kazandırmaktadır. 2014 yılında Çin, Türkiye’nin en büyük 19. ihracat ülkesi ve 2. ithalat ülkesi haline gelmiştir. İpek Yolu Projesi bağlamında ise Türkiye ile Çin arasında yakın diyalog bulunmakta, Türk yetkililer her fırsatta Çin ile bu konuda işbirliği yapmak istediklerini ifade etmektedir. Bu bakımdan Türkiye’nin en önemli projelerinden biri olan ve Kars’tan Edirne’ye kadar inşa edilmesi düşünülen Doğu-Batı Yüksek Hızlı Tren Hattı’nın devreye girmesi İpek Yolu Projesi’nin bütünüyle hayata geçebilmesi için de önemli bir gelişmedir. Bu hattın inşa aşamasında olan ve 2015’te bitirilmesi planlanan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ile bağlanması durumunda Türkiye Doğu’yu Batı’ya bağlayan transit ülke rolünü güçlendirecektir. Söz konusu yolun diğer seçeneklere göre daha güvenli ve maliyetinin düşük olması Çin’in Türkiye’ye verdiği ehemmiyeti artırmaktadır. Çin’den başlayıp Orta Asya üzerinden Türkiye ve Avrupa’ya ulaşacak bu demiryolu hattının, Trans-Sibirya Demiryolu’ndan 2 bin kilometre daha

kısa olması ve deniz taşımacılığına göre yarım nakliye süresi tasarrufu öngörmesi beklenmektedir (turkish.china.com, 2014). Böylece son yüzyılın en önemli stratejik hamlelerinden biri haline gelecek bu yeni “Avrasya Köprüsü”nün hayata geçmesi ile Doğu Asya’nın kaliteli ekonomik ürünleri ile Orta Asya ve Batı Asya ülkelerinin zengin enerji ve maden kaynaklarını bir araya getirileceği dev bir piyasa oluşacaktır (turkish.china.com, 2014).

Bununla birlikte Çin’in Türkiye üzerinden Avrupa’ya açılma hedefi ekonomik getirilerinin yanısıra Rusya bağlamında daha stratejik ve küresel bir mahiyet taşımaktadır. Çünkü her ne kadar Çin, Rusya’yı son dönemde projeye dâhil etse de bu ülkeyi Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinin geliştirilmesinde en büyük engellerden biri olarak görmektedir. Bu nedenle Pekin, Rusya’yı devre dışı bırakarak BTK Demiryolu ve Kars-Edirne Hızlı Tren Hattı ile Türkiye üzerinden Avrupa’ya doğrudan bağlanmayı hedeflemektedir. Çin’in bu stratejisine ulaşması için hem BTK Demiryolu’nun hem de Kars-Edirne Hızlı Tren Hattı’nın faaliyete geçmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle 2013’te Marmaray’ın açılması bu hedefi güçlendiren bir gelişme olmuştur.

Türkiye, İpek Yolu Projesi ile çok fazla etkin olmadığı Asya pazarına daha hızlı ve ucuz yollardan ulaşma fırsatı da yakalayacaktır. Türkiye’nin son dönem dış ticaret rakamları analiz edildiğinde en az etkili olduğu bölgelerin başında Asya olduğu görülür. Uluslararası sistemin güç merkezinin Atlantik ekseninin tekelinden çıkararak çok kutupluluğa yöneldiği ve dünya ekonomik gücünün Asya’ya kaydığı bir dönemde Türkiye’nin bölgede etkin olmaması ciddi bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte en önemli sorun Türkiye ile bölge arasında ulaşım konusunda yaşanan eksikliklerdir. Türkiye’nin bölge ülkeleri ile doğrudan ekonomik ilişki kurması lojistik açıdan oldukça maliyetli ve güvenlik anlamında risklidir. Bu nedenle Türkiye’nin İpek Yolu’na dâhil olması gittikçe gelişen Asya pazarına ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

SONUÇ

Yeni İpek Yolu Projesi, Çin’in ucuz işgücü ile geniş pazar ağını Avrupa’nın sermayesi ve Orta Asya’nın kaynakları ile buluşturmaya hedefleyen çok yönlü bir küresel girişimdir. YİYP ile Çin, başta Orta Asya ülkeleri olmak üzere sınır ötesi ulaşım ve alt yapı projeleri geliştirerek hem bölge hem de dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini hızlandırmaya hedeflemektedir. Stratejik bir hedef çerçevesinde atılan bu adımlar ile Pekin, Batı sınırlarının ötesine genişleyerek hem bölgesel hem de küresel anlamda çok daha etkili bir aktör haline gelecektir. Bununla birlikte bu proje; ABD’nin özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra iyice belirginleşen ve kendi liderliğinde hiyerarşik bir dünya düzenini öngören tek kutuplu anlayışına karşı da önemli bir karşı duruş niteliğindedir. Son yıllarda BRICS, ŞİÖ gibi birçok bölgesel ve küresel ekonomik ve siyasi örgütlenmeye öncülük eden Çin, uluslararası alandaki gücünü pekiştirerek çok kutuplu dünya isteğini sadece söylemde bırakmayacağını net bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bakımdan Çin’in 2013’ten itibaren gündemde tuttuğu İpek Yolu Projesi de ekonomik ve ticari beklentilerinin yanısıra tek kutuplu dünya nizamına karşı geliştirilmiş önemli bir girişimdir.

Projenin, ekonomileri 21 trilyon dolara ulaşan kuşak üzerindeki 65 ülkenin ekonomik ve kültürel hayatına canlılık kazandırması beklenmektedir. Pekin’in “refah kuşağı” olarak tasavvur ettiği projenin ilgili ülkeler arasında işbirliğini, ortak yatırımları ve kültürel iletişimi arttırması beklenmektedir. Bununla birlikte şu an düşünce aşamasında olan YİYP’nin bütünüyle hayata geçebilmesinin önünde bazı engeller de mevcuttur. Öncelikle Çin her ne kadar projeyi kendini merkeze alarak tasarlasa da projenin yatırım maliyetinin yüksek oluşu bölgesel ve uluslararası desteği zorunlu kılmaktadır. Ancak ilgili ülkelerin ekonomik yükümlülük altına girip girmeyecekleri noktasında ciddi soru işaretleri vardır. İkinci olarak, projenin Çin’in artan ekonomik gücünü bir araç olarak kullanılarak kuşak üzerindeki ülkelerde hâkimiyet kurma amacı taşıdığı yönünde de büyük bir endişe mevcuttur. Bu durum uzun yıllar Çin’in ekonomik baskısı altında yaşayan birçok ülkenin projeye karşı daha temkinli davranmasına neden olmaktadır. Üçüncü

olarak, başlangıçta projede devre dışı bırakılan Rusya'nın Çin ile sonuna kadar anlaşp anlaşmayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Bir an iki ülkenin projede anlaşığı varsayılsa bile Ukrayna krizi ve sonrasında Suriye krizi nedeniyle Batı tarafından dışlanan ve hatta bazı yaptırımlara maruz kalan Rusya'nın projedeki varlığının ne tür sorunlara neden olacağı da belli değildir. YİYP'nin önemli bir ayağının Avrupa ülkeleri olduğu dikkate alındığında Rusya ile Batı arasında yaşanan çatışmanın projeyi olumsuz açıdan etkilemesi de muhtemeldir. Son olarak, Güney Çin Denizi konusunda yaşanan anlaşmazlığa ek olarak Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Akdeniz'de Çin'in etkisinin artmasına ABD'nin ve diğer küresel güçlerin vereceği tepki de büyük önem taşımaktadır. Tüm bu gerçekler göz önünde bulundurulduğunda YİYP'nin uygulanması için Çin yönetiminin bölgesel ve küresel manada ciddi diplomatik girişimlerde bulunması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

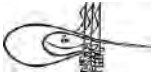
- Askeroğlu, S. (2015). Rusya-Çin Stratejik İşbirliği: Yeni Kıtasal İttifak mı?. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. Yayınlanma Tarihi: 20.05.2015. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2015/05/20/8195/rusya-cin-stratejik-isbirligi-yeni-kitasal-ittifak-mi>. Erişim Tarihi: 07.10.2015
- Atlı, A. (2014). Çin ve Yeni İpek Yolu Projesi. *Analist*, Sayı 44, Yıl 4, ss. 74-77.
- Atlı, A., Ünay, S. (2014). Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Çin Ekonomik İlişkileri, *SETA Analiz*, Sayı 96, Haziran.
- Bae, J.H., Kim, J.H. (2014). *China's Strategic Environment and External Relations in the Transition Period*, Korea Institute for National Inification: Seoul.
- Brzezinski, Z. (2005). Büyük Satranç Tahtası, Çev. Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi: İstanbul.
- Danlu, T. (2015). Xi Suggests China, Central Asia Build Silk Road Economic Belt. Yayınlanma Tarihi: 06.04.2015. Xinhuanet, http://news.xinhuanet.com/english/china/2013-09/07/c_132700695.htm. Erişim Tarihi: 07.09.2013
- Cheng, A., Lım, H. (2015). Africa and China's 21st Century "Marine Silk Road". *Asia Pacific Journal*, Yayınlanma Tarihi: 30.03.2015. <http://www.globalresearch.ca/africa-and-chinas-21st-century-maritime-silk-road/5439509>. Erişim Tarihi: 19.05.2015
- Chin, T. (2013). The Invention of the Silk Road, 1877. *Chicago Journal*, Vol. 40, No. 1, Autumn, pp. 194-219.
- China Announces New "Silk Road" Through Russia, India. Yayınlanma Tarihi: 02.02.2015. <http://sputniknews.com/business/20150202/1017668985.html>. Erişim Tarihi: 06.04.2015
- Chronology of China's "Belt and Road" Initiatives. Xinhuanet. Yayınlanma Tarihi: 05.02.2015. http://news.xinhuanet.com/english/china/2015-02/05/c_133972101.htm. Erişim Tarihi: 21.05.2015.
- Çin ve Türkiye, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı. Türkiye Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYGEM). Yayınlanma Tarihi: 10.06.2014. <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/cinin-turkiye-buyukelcisi-cin-ve-turkiye-ipek-yolu-ekonomi-kusaginin-olustu/61629>. Erişim Tarihi: 10.11.2014
- Fedorenko, V. (2013). The New Silk Road Initiatives in Central Asia. *Rethink Paper 10*, Rethink Institute Publishing, Washington DC.
- Friedman, G. (2013). Beyond the Post-Cold War World. *Stratford Geopolitical Weekly*, Yayınlanma Tarihi: 02.04.2013. https://www.stratfor.com/weekly/beyond-post-cold-war-world?utm_source=freelist-f&utm_medium=email&utm_campaign=20130402&utm_term=gweekly&utm_content=readmore&elq=05d8d68ec4034c45965e94a00fca93cf, Erişim Tarihi: 28.05.2015.

- Foreign Minister Wang Yi Meets the Press. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Yayınlanma Tarihi: 08.03.2015.
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1243662.shtml. Erişim Tarihi: 04.05.2015
- Heilmann, S., Rudolf, M., Huotari, M., Buckow, J. (2014). China's Shadow Foreign Policy: Parallel Structures Challenge the Established International Order. *China Monitor*, Number 28, http://www.merics.org/fileadmin/templates/download/china-monitor/China_Monitor_No_18_en.pdf. Erişim Tarihi: 10.08.2015
- İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Çin-Türkiye İlişkilerini Canlandırıyor. China.com. Yayınlanma Tarihi: 22.10.2014. http://turkish.china.com/home/comment/1441/20141022/190059_3.html. Erişim Tarihi: 06.10.2015
- İpek Yolu'na Refah Formülü. Milliyet. Yayınlanma Tarihi: 12.05.2015. <http://www.milliyet.com.tr/ipek-yolu-na-refah-formulu/dunya/detay/2057704/default.htm>. Erişim Tarihi: 18.09.2015
- Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, USAK Yayınları: Ankara.
- Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. President Xi Jinping Delivers Important Speech and Proposes to Build a Silk Road Economic Belt with Central Asian Countries. Yayınlanma Tarihi: 07.09.2013. http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml. Erişim tarihi: 14.08.2015
- National Development and Reform Commission People's Republic of China (NDRC). (2015). Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road. Yayınlanma Tarihi: 28.03.2015. http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html. Erişim Tarihi: 28.05.2015
- Niyomyat, A., Lefevre, A. S. (2015). China Agrees on deal to Build 867 km of Railways in Thailand. Reuters. Yayınlanma Tarihi: 19.12.2014. <http://www.reuters.com/article/2014/12/19/thailand-china-railway idUSL3N0U32RN20141219>. Erişim Tarihi: 04.05.2015
- Özdaşlı, E. (2014). Çin'in Gölge Politikası: Uluslararası Sistemde Paralel Yapılar ve Yeni İpek Yolu Ekonomik Kuşağı. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. Yayınlanma Tarihi: 18.11.2014. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/cin-halk-cumhuriyeti/2014/11/18/7863/cinin-golge-politikasi-ulusl>. Erişim Tarihi: 15.08.2015
- Putten, F.P., Meijnders, M. (2015). China, Europe and Maritime Silk Road. Clingendael Report, Netherlands Institute of International Relations, March.
- Report on the Work of the Government. (2014). Xinhuanet. Yayınlanma Tarihi: 14.03.2014 http://news.xinhuanet.com/english/special/2014-03/14/c_133187027.htm. Erişim Tarihi: 30.05.2015
- ROUX, J. P. (2006). Orta Asya: Tarih ve Uygarlık. Çev. Lale Arslan, Kabalcı Yayınları: İstanbul.
- Rusya, Çin ve Hindistan'dan Yeni İpek Yolu Projesi. Dünya Bülteni. Yayınlanma Tarihi: 05.02.2015. <http://www.dunyabulteni.net/haber/321552/rusya-cin-ve-hindistandan-yeni-ipek-yolu-projesi>. Erişim Tarihi: 06.04.2015
- Sak, G. (2015). Türkiye'nin Bir İpek Yolu Stratejisine İhtiyacı Var. TEPAV Günlük. Yayınlanma Tarihi: 23.05.2015. http://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5177/Turkiye___nin+bir+Ipek+Yolu+stratejisine+ihtiyaci+var. Erişim Tarihi: 11.09.2015
- Silk Road Strategy Act of 1999. 106th U.S. Congress, 1st Session, August 3, 1999; <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/BILLS-106hr1152pcs/pdf/BILLS-106hr1152pcs.pdf>. Erişim Tarihi: 04.10.2015

- Success of One Belt, One Road Dependent on Friendlier Ties. China Times. Yayınlanma Tarihi: 23.03.2015. <http://www.wantchinatimes.com/news-subclass-cnt.aspx?id=20150323000048&cid=1701>, Erişim Tarihi: 05.05.2015
- Szczudlik-Tatar, J. (2013). China's New Silk Road Diplomacy. The Polish Institute of International Affairs, Policy Paper, No. 34 (82), December. https://www.pism.pl/files/?id_plik=15818.
- Tarihi, Bugünü ve Geleceğiyle İpek Yolu. CRI Online. Yayınlanma Tarihi: 05.05.2015. <http://turkish.cri.cn/882/2015/05/05/1s168157.htm>. Erişim Tarihi: 02.10.2015.
- The Asian Infrastructure Investment Bank. The Asian Infrastructure Investment Bank Formal Site, <http://www.aiibank.org/html/aboutus/AIIB/>. Erişim Tarihi: 04.05.2015
- What is the Asian Infrastructure Investment Bank?. The Asian Infrastructure Investment Bank Formal Site, <http://www.aiib.org/html/aboutus/AIIB/>. Erişim Tarihi: 04.05.2015
- Xi Jinping Attends Opening Ceremony of Sixth Ministerial Conference of China-Arab States Cooperation Forum and Delivers Important Speech Stressing to Promote Silk Road Spirit and Deepen China-Arab Cooperation. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Yayınlanma Tarihi: 05.06.2014. http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1163554.shtml. Erişim Tarihi: 07.09.2015
- Xi Jinping Meets with Russian President Vladimir Putin. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Yayınlanma Tarihi: 06.02.2014. http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/sqdah/t1127299.shtml. Erişim Tarihi: 28.05.2015
- Yeni İpek Yolu İçin Türkiye Kilit Olacak. Milliyet. Yayınlanma Tarihi: 27.04.2015. <http://www.milliyet.com.tr/yeni-ipek-yolu-icin-turkiye-kilit/ekonomi/detay/2050114/default.htm>. Erişim Tarihi: 17.05.2015
- Yeni Oyun Kurucu: Asya Altyapı Yatırım Bankası. Yayın Tarihi: 26.03.2015. <http://tr.sputniknews.com/ekonomi/20150326/1014652688.html>. Erişim Tarihi: 04.05.2015
- Yılmaz, S. (2015). Erdoğan'ın Çin Ziyareti ve Stratejik İşbirliği Vizyonu. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Yayınlanma Tarihi: 11.08.2015 <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/erdoganin-cin-ziyareti-ve-stratejik-isbirligi-vizyonu/4358>. Erişim Tarihi: 31.07.2015
- Yılmaz, S. (2015). Türkiye Yeni İpek Yolu Projesi'ne Kayıtsız Kalmamıştır. Söyleşiyi Yapan: Yuri Mavaşev, Sputnik. Yayınlanma Tarihi: 03.06.2015. <http://tr.sputniknews.com/columnists/20150603/1015787854.html>. Erişim Tarihi: 09.09.2015
- Ying, F. (2014). The Role of China. Remarks by Fu Ying at the Asia Society Dialogue. Yayınlanma Tarihi: 14.10.2014. <http://www.chinausfocus.com/wp-content/uploads/2014/10/The-Role-of-China.pdf>. Erişim Tarihi: 05.03.2015
- Yiwei, W. (2015). China's "New Silk Road": A Case Study in EU-China Relations. *Xi's Policy Gambles: The Bumpy Road Ahead*, Ed. Alessia Amighini and Axel Berkofsky, ISPI, pp. 93-109.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özdaşlı, E., (2015). "Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi ve Küresel Etkileri / China's New Silk Road Project And Its Global Infuluence", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8879>, p. 579-596.

TÜRKİYE'DE SOSYAL MEDYA'DA KİMLİK İNŞASI: ÖZÇEKİM KULLANIMI*

*Zafer ÖZDEMİR***

*Aysel ÇETİNKAYA****

ÖZET

Çağımız toplumlarında kimliği oluşturan en önemli faktör hiç şüphesiz ki tüketim malları ve tüketim kalıplarıdır. Kimlikler, bu tüketim kültürü içinde şekillenerek hızla tüketilen, satın alınabilen ve kısa sürede değiştirilebilen sembolik bir görünüm haline gelmiştir.

Özellikle sosyal medya ile birey, kendisine ilişkin bilgileri üyesi olduğu platformlar üzerinden sergileyerek toplumsal bir görünürlük kazanmaya başlamıştır. Birey, sosyal medya üzerinden sürekli kim olduğunu sergilemekte ve içinde bulunduğu sosyal çevreye, tüketim alışkanlıklarına, aile ve arkadaşlık ilişkilerine dair bilgileri istediği şekilde kurgulayarak, görseleliğe dayalı bir kimlik oluşturma yoluna gitmektedir.

Eraslana'a göre (2013), zaman ve mekan kavramları, sosyal medya ile yeniden şekillenmekte, bireyler ise bu dönüşmüş görünürlüğün içinde sosyalleşmeye çalışmaktadır. Sosyalliği mümkün kılan kamusal alanda var olmak gibi fiziksel tanımlar, sosyal medyada görünür olmak gibi sanal tanımlarla zihinsel ve bedensel düzeyde değiş tokuş halindedir. Oluşan bu ara yüzler sayesinde yeni özgürlük alanları keşfettiği hissiyle hareket eden birey, parçası olduğu yeni kamusallık türünü de bu hissin motivasyonu ile pekiştirmektedir. Resim, fotoğraf, video, film gibi görsel paylaşım ağırlıklı iletişimin yanında blog, mikroblog, forum, sözlük, sohbet, tanışma odaları gibi metin tabanlı iletişim ile yenilenmiş zaman ve mekan hissinin açık uçları, egemen temsiliyet tarzlarına alternatif ya da yandaş bedenleri ve kimlikleri doğurmaktadır.

Son zamanlarda sosyal medyada yoğun olarak paylaşılan özçekim fotoğraflar, bireyin kimlik inşasında önemli bir araç haline gelmiştir. Türkiye'de de insanlar sosyal medya hesapları üzerinden kendi çektikleri özçekim fotoğrafları sıklıkla kullanmaktadırlar.

* Bu makale, 15-12 Mayıs 2015 tarihleri arasında East Stroudsburg University of Pennsylvania'da 13th International Symposium Communication in the Millenium'da İngilizce olarak sunulmuştur.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gelişim Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, El-mek: zozdemir@gelisim.edu.tr

*** Arş. Gör. Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Reklamcılık Bölümü, El-mek: aysel.cetinkaya@kocaeli.edu.tr

Çalışmada, kimliklerin sosyal ağlar yoluyla yeniden oluşumu; sembolik ve sözsüz iletişim, gösteri toplumu, gözetlenme ve benliğin sunumu gibi kavramlar, Goffman'ın kuramsal yaklaşımlarıyla irdelenecektir. Ayrıca insanların özçekim kullanma alışkanlıkları bir anket yapılarak ölçümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, özçekim, benliğin sunumu, fotoğraf

BUILDING SOCIAL MEDIA IDENTITY IN TURKEY: USING SELFIES

ABSTRACT

Undoubtedly consumer goods and consumption patterns. Individual identities today (virtual identities) have increasingly become symbolic and replaceable concepts, not only quickly consumed but may also be purchased / traded.

Especially in social media, individuals have begun to gain social visibility by sharing information about themselves via the underlying platforms. Individuals today can constantly reveal and express themselves via social media. By stitching every information (sometimes fictional) regarding their social environment, consumption habits, families and relationships, they form virtual identities.

According to Eraslan (2013), it is observed that the limitations of public spaces and time are transformed into new forms in the social media and individuals, who build society, get socialized in this transformed visibility. Physical definitions like existing in the public space that enable sociality are in a mental and physical exchange with virtual definitions like being visible in the social media. Individuals feeling that they have explored new freedom areas by means of these interfaces reinforce the new type of publicity, of which they have become a part, with the motivation of that feeling. As well as the communication based on visual sharings like pictures, photos, videos, films; the text-based communication like blogs, microblogs, forums, dictionaries and chat rooms, and the open ends of the renewed time and space feeling produce bodies and identities that are either alternative or proponent to sovereign representation styles.

"Selfie" photos, which started to gain enormous popularity in Turkish social media recently, have become an important factor for building such identities.

This study will furnish concepts such as reformation of identity through social media, symbolic and non-verbal communications, exhibitionism, self-presentation will be discussed using Goffman's theoretical approaches. In addition, people's Selfie habits will be measured by a survey.

STRUCTURED ABSTRACT

In modern societies, the most important factors in building virtual identities are undoubtedly consumer goods and consumption patterns. Individual identities today (virtual identities) have increasingly become symbolic and replaceable concepts, not only quickly consumed but may also be purchased / traded.

The internet age introduced major lifestyle differences in societies that has internet access. While the mass medium like television, newspapers, radio, cinema do not allow individuals to be visible; the internet enabled users to be both visible and effective rather than just passive listeners/observers. Users have obtained this visibility via social networks. The internet enabled such participation, allowed people to produce their own content and even build new identities on social networks.

Especially in social media, individuals have begun to gain social visibility by sharing information about themselves via the underlying platforms. Individuals today can constantly reveal and express themselves via social media. By stitching every information (sometimes fictional) regarding their social environment, consumption habits, families and relationships, they form virtual identities.

During periods before postmodernism, the essence of identity was based on the occupations, working skills and careers of individuals and once the identity was selected, it was selected for the first and the last time for the entire life. In today's consumerist world, on the other hand, consumer goods and consumer patterns play the greatest role in the social and cultural formation of identities. Thus, social identities are composed of purchasable, indurable, removable and completely changeable symbols and they could be generally obtained from stores (Kellner, 1992: 141-143; Bocock, 2005: 113; Bauman, 1999: 44-47). Individuals have started to shape their social identities via the social media in such a way to support their daily identities.

In today's social media activities, individuals share contents that would attract the interest of the target group and pay a particular attention to sharing -likable- photos on the social media. The desire of individuals to idealize themselves and their bodies on social networks is apparently observed on profile photos. Being different from other photos, the profile photos are expected to reflect the identity of an individual more intensely. Portrait photos involve more precise information about the image of a person than fake names and graphic icons and they enable the person to represent her/himself by removing the anonymity (Astheimer, Neumann-Braun and Schmidt, 2011: 15).

According to Eraslan (2013), it is observed that the limitations of public spaces and time are transformed into new forms in the social media and individuals, who build society, get socialized in this transformed visibility. Physical definitions like existing in the public space that enable sociality are in a mental and physical exchange with virtual definitions like being visible in the social media. Individuals feeling that they have explored new freedom areas by means of these interfaces reinforce the new type of publicity, of which they have become a part, with the motivation of that feeling. As well as the

communication based on visual sharings like pictures, photos, videos, films; the text-based communication like blogs, microblogs, forums, dictionaries and chat rooms, and the open ends of the renewed time and space feeling produce bodies and identities that are either alternative or proponent to sovereign representation styles.

"Selfie" photos, which started to gain enormous popularity in Turkish social media recently, have become an important factor for building such identities. This study addresses the role of social media in building identity. It investigates how individuals use social media for self-presentation, and what is most important to them in doing so.

This study furnishes concepts such as reformation of identity through social media, symbolic and non-verbal communications, exhibitionism, self-presentation is discussed using Goffman's theoretical approaches. In addition, people's Selfie habits are measured by a survey.

In light of the objective, it was decided that the data needed should be gathered via a questionnaire. In addition to the questions revealing the participants' demographic data, such as gender, age, education, etc., the survey form also included questions to determine whether the participants use the social media, whether they share photographs, and if they do, what kind of photos they share.

Following the design of the questionnaire form, the pretest was piloted with a group of 30 people from different age and educational backgrounds, and the form was revised in terms of format and content according to the results from the pretest. After the pretest, new questions were included in the questionnaire form, and the form reached its final version to be convenient for participants of any age or educational background expected to participate in the sample.

In the research, of non-random sampling types, convenience sampling was used. Non-random sampling can be used when it is impossible for the researcher to find a sample list including all the features in the population or to reach every single feature in the population, or when the population meant to be studied is too wide, such as the population of the country. Convenience sampling is a type of non-random sampling which can be defined as researcher's including participants he can reach who are likely to participate in the sample of the study to the research.

In the study, which included participants reached in April, the questionnaire was delivered via e-mail or social media platforms. As individuals aged 18 and above constituted the target population of the study, it was aimed to reach a sampling size to represent such a wide population. The response rate of the questionnaires shared on social media platforms remained relatively low. Only 296 of 350 responded questionnaires were evaluated. This situation led to the result which suggests although individuals share posts on the social media frequently, they do not pay equal attention to the other posts.

When the participants were asked what the most important thing for them was in the photos they share, their response was if they looked beautiful or not, and if the photos reflected their lifestyle.

The research suggests that individuals mostly use social media to share photos, to keep in touch with their friends, to keep up with their social circle. It is reasonable to claim that social media is used as a primary means of communication and information in today's world.

The research shows that participants mostly share photos on Facebook, and most of them were either their selfies, or the places they visited. When the participants were asked if the photos they share really reflect them the way they are, 87.9% said they believe so. However, only 54.1% believe that the photos of other people reflect their real personalities. Therefore it is reasonable to conclude that people regard themselves honest, while they don't as easily attribute the same virtue on others.

On the other hand, when asked what came to mind first when they thought of social media, only 6% said "making new friends". However, to the next question inquiring if they had friends on social media that they do not know in person, 61.9% admitted that they had at least 1 such friend. This revelation indicates that although the participants do not admit using social media as the primary means to make new friends, they indeed use the media for this purpose at a very high rate. It was also remarkable that 48.1% said they had people who they first met on social media and became friends in real life. This finding reveals that friendships starting on social media do not just remain virtual, but turns into real-life friendships.

Keywords: Social media, selfie, self-presentation, photo

Introduction

Individuals create sometimes fictional consumption patterns, family and friend relationships, marital status, educational levels, career knowledge, ideological opinions, and even places they visit via the social media to create a new "self". They want to create a new self with every bit of activity they want to share (at times to show off) thru the social media.

In such radical social patterns introduced by the internet, as well as new concepts like social identity, symbolic consumption, "virtual self", social sharing and selfies can be examined in the work of theoreticians like Goffman and Niedzviecki. The study, it is aimed to examine the formation of social identities that is changed and repeated by the social media in a comparative way through approaching it with the previous period, in the context of Goffman's theory on the development of self. The study will also handle how individuals reveal their lives based on Niedzviecki's concept of Peep Culture. The study has used the descriptive research method.

Being one of the first works that is directly related with the presentation of self and giving a new point of view in this area, Goffman's first work "The Presentation of Self in Everyday Life" was written in 1959. In this book, Goffman explains the presentation of self with the dramaturgic (theatre) theory. In this theory, Goffman associates life with a play and claims that each individual in this play has different roles for the audience. According to Goffman, human beings are actors materializing different roles according to their social identities (Cited from Rosenfeld et al., 1995 by Demir, 2002: 11).

Goffman states that individuals desire to make good impressions on the environment to be applauded just like actors and thus, they play various roles and want to form a desirable identity with the help of the feedbacks they receive. Goffman also states that individuals do their best to

play the role being provided at the backstage ideally on the stage and realize their performance (Goffman, 2014: 16).

Goffman (1959) refuses the fact that individuals have only one identity. On the contrary, he asserts that individuals have multiple identities and actually one repertoire for identity and that they select the most convenient identity for the present condition among all these identities (Cited from Araz, 1998 by Demir, 2002: 12).

This thought of Goffman, the metaphor of multiple selves, was used for the first time by William James (1980) in his book, “Bases of Psychology” in an attempt to describe the human behaviors. James asserts that rather than only one self-concept, individuals have multiple selves being displayed in various environments. The author also claims that individuals have multiple social selves regarding different groups. According to James, individuals have “multiple social identities” that are strategically displayed to be accepted by different audience (Cited from Rosenfeld et al. by Demir, 2002: 12).

As can be seen in the aforementioned explanations, identity is a social product rather than a personality trait and thus, it is very important to build it. While anonymous environments allow individuals to produce identities however they wish, non-anonymous environments remarkably limit this freedom.

In his book “Peep Diary (2010)”, Niedzviecki states that internet has offered new opportunities to open our lives to public and consequently caused us to see and be seen more (p. 14). Associating the Peep Culture with a reality show, Niedzviecki accepts the social networks such as Youtube, Twitter, Flickr, MySpace and Facebook as its tools. He thinks that peeping is the backbone of Web 2.0 and the locomotive of both institutional and political databases (s. 8).

Even though the identities are produced in online and offline environments, there is a higher convenience for existing social norms in environments where individuals could be precisely defined. In other words, individuals regard social rules while realizing the identity production in environments where they could be defined and they are involved in these environments by producing convenient identities. In the non-anonymous offline world, those that are considered twisted or different according to the existing social norms are punished and ridiculed. Thus, the masks being used by individuals in daily life comprise their real or known identities (Cited from Zhao et al., 2008 by Toprak et al. 2009) and the “true” identities of individuals are generally suppressed and hidden. Attributing to Goffman, it could be asserted that individuals wear these masks in order to make a good impression especially about themselves (Toprak et al., 2009).

1. Social Sharing Networks

Social sharing networks are defined as internet-based services where individuals are able to display their public or semi-public profiles with the opportunity of limitation, choose the people they could contact and display their friend lists (Boyd and Ellison, 2007: 211). According to Güçdemir, social media networks could be defined as human groups that are connected to each other on only one common resource. These networks allow them to create a profile account defined by users via web sites (2012: 40). According to Kirschner and Karpinski (2010: 3), on the other hand, social sharing sites are also used as online tools where a number of information and activities like cultural activities, painting, group addresses, books, music, cinema, video, friendships and political thoughts are shared (Lewis, Jason, Marco, Andreas and Nicholas, 2008: 330-331).

The virtual communities that are defined as the onset of social sharing networks have started to be formed towards the end of the 1990s. Being among the prominent empirical researchers of the internet sociology, Barry Wellman and colleagues examined the basic findings

concerning the formation of social communities on the internet, which were obtained from a very wide spectrum of resources with the effort of explaining the confusing variety of data, in a series of articles between 1996-99. Wellman basically focuses on the fact that “virtual communities” do not oppose “physical communities”. He and his colleagues think that virtual communities are different community forms with certain rules and dynamics and they have an interaction with other community forms (Castells, 2003: 477).

In their study, Wellman and Gulia (1999) suggest that individuals create their own portfolio on social sharing networks. Being frequently mentioned in socialization analyses, weak and strong bonds develop as the refreshment of weak bonds in the formation of social networks. Weak bonds with or without computer enable individuals with different characteristics to get in touch and thus, they extend the socialization areas (Castells, 2003: 478-479).

According to the data of TUIK 2013, 73% of individuals with internet access use the internet to join social networks. In Turkey, 36.455.000 people use the internet service. 11.337.505 people use Twitter, 32 million use Facebook, 20 million use Youtube and + 1 million use Google in Turkey (<http://www.alternatifbilisim.org>, 30.04.2014).

2. Identity Production on Social Sharing Networks

Today, technology actually materializes a more real simulation. The reason for the virtual to be more attractive is actually associated with the fact that it is a distant, untouchable and fictional place. It is considered an alternative world, where our desires and dreams could be more comfortable. It has the potential of replacing the reality that is here right now with its limitations and defects (Robins, 1999: 37).

According to Schroeder, the virtual culture not only makes the people forget all about their financial problems in this life, but also tempts them with its technologies that offer people to reexpress themselves and the virtual reality systems that offer people to live in artificially-developed virtual worlds, which are limited with dream powers of people (Schroeder, 1994: 524-525). In brief, it seems to be completely possible to escape from the limitations of real life through entering a virtual life that does not exist in reality and an absolute illusion with the help of today's digital image technologies (Robins, 1999: 49).

According to Robins, the fantasia of the defenders of virtual reality was established within the frame of discharging and emptying the real world and redefining the self and identity in terms of virtual and private micro world. Micro world is a container where reality could easily be processed and shaped. The real world that was once outside is no more there. There is no need to face this complex and insuperable reality any more. The real experience is rejected and everything is just a simulation. Desires and deficiencies are denied. The tensions, frustrations and anxieties about existence are now settled. Micro world is an area that involves itself and is formed artificially away from the complexity of the real world outside. Micro world is a safe environment with no surprises (1999: 89-90). And individuals express their identities using these environments through images rather than reality (Robins, 1999: 82).

Niedzviecki considers the “Peep Culture” a situation that is becoming widespread each day. The development of technology has suddenly brought us in such a culture. According to him, peeping is not special to adolescents, young people at their 20s, speculators, fast food fans or X,Y,Z generations. The young instantly start peeping without considering the possible results of their behaviors. Older generations, on the other hand, approach this condition with a doubt and caution as if watching a reality show on television. However, after a while, they find themselves in this virtual world as well, which removes the difference between generations and consequently makes us a part of the “Peep Culture” (Niedzviecki, 2010: 10).

It is observed that the limitations of public spaces and time are transformed into new forms in the social media and individuals, who build society, get socialized in this transformed visibility. Physical definitions like existing in the public space that enable sociality are in a mental and physical exchange with virtual definitions like being visible in the social media. Individuals feeling that they have explored new freedom areas by means of these interfaces reinforce the new type of publicity, of which they have become a part, with the motivation of that feeling. As well as the communication based on visual sharings like pictures, photos, videos, films; the text-based communication like blogs, microblogs, forums, dictionaries and chat rooms, and the open ends of the renewed time and space feeling produce bodies and identities that are either alternative or proponent to sovereign representation styles. In this context, it apparently reveals the desire of individuals to be visible everywhere and everytime either consciously or unconsciously (Eraslan, 2013: 32).

The increase of ambiguity in global capitalism highlights the identity seek, and social networks in the internet environment are used as instruments forming a basis for this identity seek. Online identities are formed by reading the “self”, writing the “self” and getting in touch with the “self” on social network sites just like on blogs, which are personal web pages (Cited from Gurak, 2008: 10-64; by Şener, 2010). One of the most important functions of social networks is that they draw users towards an identity performance. Users constantly display who they are. On social networks, activities like updating status, sharing photos, signing up in groups and writing comments give clues about who we are, what kind of life we lead, what kind of social environment we have, what our tastes, pleasures and life stance are, and convey our identities to other users in fragments. Displaying the identity in electronic environments is one of the new aspects of individuality. Users gain a kind of social visibility by displaying information about themselves (Şener, 2010). All these things occurring on Facebook are transformed from the condition described by Goffman as the ‘presentation of self’ in daily relationships into the ‘advertisement of self’.

Regarding this sense of communication formed by instruments like Facebook in the virtual environment, Niedzviecki asks “why do young and old alike try to attract attention in the offline world?” and even though the first answer coming to mind is ‘liking to attract attentions’, he asserts that the actual answer is deeper. He thinks “people are trying to satisfy their needs that can not be met by the society any more”. The reason for failing to meet the needs is that society gradually becomes bureaucratic (Niedzviecki, 2010: 37-38).

Niedzviecki conceptualizes his determinations and as a result of these developments being experienced in our era, he asserts that a “Peep Culture” has been formed: “*‘Peep Culture’ is a twisted solution to the problem of the ‘dehumanizing of humanity’. When we present ourselves to be watched and commented on, we are, ironically enough, attempting to reclaim our individuality on our own terms. It’s our attempt to show not how special and exceptional we are, but how ordinary and normal and deserving of everyday human interaction we are. This also means that we are utterly ordinary and normal people; because we need others like everyone else. From this point of view, peeping is a reaction against the natural result of being born in a technological world, constantly going shopping, global magazine and all these things*” (Niedzviecki, 2010: 38).

Users have the possibility of inspecting information about themselves on social networks, which creates a desired image in the eyes of others. Social network users share their identities with others on a daily basis and try to create a positive image in their environment. Offline self-presentation is more convenient for self-control than face-to-face communication as the computer communication is not synchronic and verbal and linguistic communications are more controllable than non-verbal communication (Cited from Lumpe, 2008: 8-12 by Şener, 2010). As Goffman

states, social performance of individuals is socialized in accordance with the expectations of society and individuals have a tendency of making an idealized impression (Cited from Goffman, 2004; by Şener, 2010).

2.1. Functions of Photos on Social Networks

The rise of social networks causes a number of changes on the practice of taking and sharing photos. Portrait photography, which became widespread following the art of painting as an instrument documenting the social status of middle classes that were growing during the 18. and 19. centuries in industrialized countries, was replaced by Kodak Culture where families were in the center, photography became popularized and amateur photography became widespread as from the second half of the 20. century and personal photos have remained an instrument of memories that are generally kept in albums and shared with the close environment (Şener and Özkoçak, 2013: 122).

Together with the Digital Culture, photography has transformed into a communication medium that has the capacity of displaying every moment of daily life, could be blocked out and shared in the cyber space. Digital technologies have not only enabled us to produce and share images, but also caused a transformation in photography practices (Van House, 2009: 1084). Photography has transformed into the performance of daily life expressing the “common ordinariness” rather than just being the memory of public and personal events (Larsen and Cruz, 2009: 205).

Photography has gained new social functions on social networks: First of all, social network users use photography as a means of presenting and expressing themselves and conduct their identity performance by means of photos. Whether they involve the individual or not, every photo being shared on social networks gives clues about the identity and personality of the individual just like other sharings. Secondly, the peculiar group dynamic of social networks causes the photography to be used as a means of providing and sustaining social relations. On social networks, photos are shared with family, friends and relatives in a semi-institutional environment, which is different from the restricted physical environment. Sharing photos has been transformed from an offline activity that could be performed in a limited way into an online activity that could be performed more frequently and with a different mass. The fact that social networks are based on the interaction of users enables us to make comments about and like the photos, which provides the sustainment of social relations, and this interaction may reveal new relations that would not be possible in the offline world. In addition to this, photography is considered an instrument of both building the user identity and being approved by other people on social networks (Şener and Özkoçak, 2013: 123).

Photography has always been an instrument of presenting the self; however, it has become the instrument of conveying the self to others, establishing communication and being approved after it started to be shared on social networks. Fourthly, photography is used as a memory object on social networks as well. Social network sites provide the internet users a customizable profile and enable them to form their life stories and visually archive their memories (Şener and Özkoçak, 2013: 123-124).

According to Ager, individuals sort of fictionalize the self on the internet and need the fictionalization of the self more than ever in the figural, flashing and imaginary world of internet where they have created an electronic existence (2011: 168).

“Studies on the self did not start with internet. But they accelerated with it. The self started to be gained through both internet and other electronic devices like cell phones and chat rooms.

These devices either enable or require individuals to produce, change and reveal their self in the face of others” (Ager, 2011: 181).

The phenomenon of displaying identities on social networks could be grounded on the views of Goffman. According to Goffman, the social actor always acts in the face of audience and does various performances to make a positive impression in their eyes. The person becomes socialized according to the expectations of society in a performance being displayed for any group and shows a tendency of presenting an idealized impression regarding her/himself (Goffman, 2004: 45). According to Zhao et al. who adapted Goffman’s views into Facebook, users try to form an identity desired by others rather than displaying their own or hidden identities as they are not anonymous and do not know each other in real life (Zhao, Grasmuck and Martin, 2008: 1817-1818).

On social networks, the comfort and non-anxiousness of everyone regarding the presentation of their personal information comprise the basic features of the Peep Culture. Today, we share our life with not only the people we know in reality, but also those we don’t know. Indeed, we find it more attractive to share it with people we don’t know. All these preparations are made for “everyone” and loaded on social networks so that “everyone” could see (Niedzviecki, 2010: 18).

2.2. Ways for Self-Presentation on Social Networks: Selfie Identities

Users of social sharing networks have started a new movement regarding the photos they share. This new movement is called ‘*selfie*’. In 2014, the Turkish Language Society accepted the word “özçekim” as the Turkish meaning of the word “selfie” (<http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/26465756.asp>, 31.05.2014).

In English, the word selfie is used for individuals taking their own photos with their cell phones or cameras and sharing it on the social media. *Selfie* was selected as the word of the year by the Oxford English Dictionary in 2013 and added to the English dictionary as a new word (“*Selfie*”, t.y.). As is specified on the Blog page of the Oxford Dictionary, the word *selfie* was used for the first time on the online forum page of ABC, which is an Australian broadcasting corporation, in 2002 (*Oxford Words Blog*, 2013). In the historical process where the term selfie started to be used in daily life and in dictionaries, it could be asserted that it primarily started with self portrait drawings in the art of painting. The first known photo taken as a self portrait is accepted as the self portrait of an American photographer, Robert Cornelius in 1839 (Cornelius, 1983: 35). According to Saltz, on the other hand, the lithography work of M. C. Escher where he involved his reflection on a transparent globe grasped by a hand in 1935 is the archetype of *selfie* (Saltz, 2014).

Together with the advantage of cheapened devices caused by the development of internet and digital photography technologies today, photography has become one of the most frequently applied elements of daily life practices. Undoubtedly, it is impossible to determine who took the first selfie and shared it on social sharing networks. However, it spread in the daily life before it was involved in the Oxford dictionary in 2013. The selfie taken by Barack Obama, the President of the United States with Helle Thorning-Schmidt, the President of Denmark and David Cameron, the President of England on December 10, 2013 during the funeral ceremony of Mandela also made it popular. That photo was frequently mentioned and remained on the agenda for a long time.

It became completely popular all around the world on the night of the 86. Academy Awards Ceremony when the announcer and comedian Ellen DeGeneres took a selfie with celebrities among the audience in March, 2014. This photo also broke a Twitter record. The photo that was shared by DeGeneres on Twitter was retweeted by 750 thousand people within only 45 minutes and it was totally retweeted by 2 million people (“A Twitter record on Oscar”, 2014). And

then it was found out that this selfie was actually an advertising campaign of Samsung and 20 million dollars were spent for this campaign.

As a result of a study that was conducted by the Pew Research Center regarding selfies in the United States in February 2014, it was determined that no other generations ever had such a tendency and 55% of teenagers in generation y (individuals aged 18-33) shared selfies for at least once. It was also determined that 26% of Americans shared selfies on any social sharing sites (Taylor, 2014).

Yet another study comprises the Selfiecity project that was carried out by American digital culture experts. The researchers collected thousands of photos that were uploaded on Instagram within one week in Bangkok, Berlin, Moscow, New York and Sao Paolo. And then 640 selfies were selected for each city and the faces of individuals were analyzed with a special software. In contrast to the common belief, the rate of selfies among all the photos being uploaded on Instagram is only 4%. According to the findings of the study, majority of people taking selfies are women (55.2% in Bangkok and 52% in Moscow). The study also considered the so-called features of selfies like posing with an inclined head and smiling. It was determined that women inclined their heads with an average angle of 12.3 degrees, whereas men inclined with an angle of 8.2 degrees. Among the owners of selfie photographs, it was observed that while the most smiling people lived in Bangkok, the least smiling people lived in Moscow (Selfiecity, 2014).

Another study reveals the countries and cities with the highest rate of taking selfies. According to the study titled "The selfiest cities in the World" that was published by TIME magazine; the Makati City that is known as the finance center of Philippines is the country with the highest rate of taking selfies. In order to detect the locations of selfie photos in the world, TIME created a database involving more than 400 thousand Instagram photos that were shared with their geographical coordinates and selfie hashtags. Among a total of 459 cities where selfies were taken, a list was made for the first 100 cities. According to the findings acquired from the study, selfies are shared by 258 out of every 100 thousand person in Philippines Makati City and Pasig; 202 out of every 100 thousand person in the United States, New York, Manhattan and 155 out of every 100 thousand person in the United States, Florida, Miami. The list also involves two cities from Turkey, which are Adapazarı on the 65. rank and Eskişehir on the 80. rank. Selfies are taken by 39 out of every 100 thousand person in Adapazarı and 35 out of every 100 thousand person in Eskişehir (Digitalage, Social Media Appendix, April 2014: 14).

In his article about selfies, Saltz tries to define selfie photos on the basis of their common features. He states that majority of them are foolish, typical and boring; and while men try to display their muscles, women pose with duck lips and take photos with celebrities or monuments. All selfies are limited with the arm length of those taking them, except for the ones that are taken in a mirror. However, even though the current selfie sticks seem to change this limitation, they have not become widespread yet. Thus, the framework and arrangement of these photos are different from classic self portraits. They are displayed with bad camera angles where the object is positioned right in the middle of the frame. As majority of cell phones have a wide camera angle, noses and chins may look funny. However, this deterioration has become less discernable in the course of time. If there are both hands on the frame and the photo is taken with the help of a mirror, this technically is not a selfie, but a portrait photo. Selfies are generally taken shallowly, rapidly and spontaneously. Their primary goal is to be visible in an instant. They are taken either shallowly in an instant or carefully by paying attention rather than by accident. They are shared on social networks after receiving the approval of users (Saltz, 2014).

3. Objectives And Method

This study addresses the role of social media in building identity. It investigates how individuals use social media for self-presentation, and what is most important to them in doing so.

In the research carried out for this study, the objective was to pry the attitude in sharing “selfies” via the social media; the need to reveal “self”.

In light of the objective, it was decided that the data needed should be gathered via a questionnaire. In addition to the questions revealing the participants’ demographic data, such as gender, age, education, etc., the survey form also included questions to determine whether the participants use the social media, whether they share photographs, and if they do, what kind of photos they share.

Following the design of the questionnaire form, the pretest was piloted with a group of 30 people from different age and educational backgrounds, and the form was revised in terms of format and content according to the results from the pretest. After the pretest, new questions were included in the questionnaire form, and the form reached its final version to be convenient for participants of any age or educational background expected to participate in the sample.

In the research, of non-random sampling types, convenience sampling was used. Non-random sampling can be used when it is impossible for the researcher to find a sample list including all the features in the population or to reach every single feature in the population, or when the population meant to be studied is too wide, such as the population of the country. Convenience sampling is a type of non-random sampling which can be defined as researcher’s including participants he can reach who are likely to participate in the sample of the study to the research.

In the study, which included participants reached in April, the questionnaire was delivered via e-mail or social media platforms. As individuals aged 18 and above constituted the target population of the study, it was aimed to reach a sampling size to represent such a wide population. The response rate of the questionnaires shared on social media platforms remained relatively low. Only 296 of 350 responded questionnaires were evaluated. This situation led to the result which suggests although individuals share posts on the social media frequently, they do not pay equal attention to the other posts.

3.1. Hypotheses Of The Research

H1: While sharing photos, people give the most attention to whether they seem pretty.

H2: People share photos on Facebook the most.

H3: While they believe they present themselves on social media honestly, they think the others don’t.

H4: People use social media to keep in touch with friends, and also to make new friends.

H5: A remarkable portion of the people use the Internet mostly to follow social media.

H6: A significant portion of Internet users keep up with current events via social media.

3.2. Findings

Of 296 people participated in the research, 176 (59.5 %) were female, 120 (40.5 %) were male. As for the ages of the participants responding to the questionnaire, 6 were under 20 (2%), 48 were between 20-25 (6.2%), 121 were between 26-35 (40.9%), 40 were between 36-45 (13%), and 81 were 45 years old or above (27.4%).

Of 296 participants, 1 was a graduate of secondary school (0.3%), 16 were graduates of high school (5.4%), 185 had bachelor's degree (62.5%) and 94 had postgraduate degrees (31.8%).

Answers to the question of monthly income were as the following: 44 people had 1000TL and under (14.9%), 54 people had between 1001-2000TL (18.2%), 76 people had between 2001-3000TL (25.7%), 61 people had between 3001-4000TL (20.6%), and 61 people had 4000TL and above (20.6%).

When asked how long they spend time on the Internet a day on average, 13 said less than an hour (4.4%), 132 said between 1-3 hours (44.6%), 78 said between 3-5 hours (26.4%), 35 said between 5-7 hours (11.8%), and 38 said more than 7 hours (12.8%).

19% of participants claimed that they used the Internet to keep up-to-date, 29% to search for information, 18% to check social media and their e-mails, 14% to make use of formal services, and 12% for entertainment.

To the question asking if the participants used social networks, 287 participants (97.6%) said YES, and 7 participants (2.4%) said no.

When asked what came to their mind when they thought of social media, 24% of the participants said keeping up-to-date, another 24% said keeping in touch with friends, 17% said sharing photos, 12% said following people, 9% said checking in locations, 8% said playing games and 6% said making new friends.

When participants were asked how many people were in their social media circle that they do not personally know, 112 said none (38.1%), 126 said between 1-50 people (42.9%), 14 said between 51-100 people (4.8%), 9 said between 101-250 people (3.1%), and 33 said more than 250 people (11.2%).

When the participants were asked how many people were there in their lives that they had met on social accounts and became friends in real life, 152 said none (51.9%), 56 said between 1-3 people (19.1%), 35 said between 3-5 people (11.9%), 15 said between 5-10 people (5.1%), and 35 said more than 10 people (11.9%).

When participants were asked if they shared photos on social media, 270 said yes (91.2%), and 26 said no (8.8%).

To the question asking their favorite social networking website to share photos, 50% of the participants said Facebook, 28% said Instagram, 8% said other (Snapchat, blog etc.), 7% said Pinterest and 7% said Twitter.

The response to the question asking how often they shared photos is as the following: 18 participants (6.1%) said they never shared, 30 participants (10.2%) said more than once a day, 74 participants (25.3%) said once a week, 44 participants (15%) said once a fortnight, and 126 participants (43%) said once a month.

When asked what kind of photos they share on social media, 28% said photos of places they visited, 26% said their selfies, 15% said family photos, 11% said animal photos, 8% said photos about worklife, 7% said photos about politics, and 5% said photos of food.

When the looked beautiful, 25% said reflecting their lifestyle, 18% said reflecting their social environment, 12% said reflecting their family life, 10% said reflecting their worklife, and 9% said reflecting their political view. participants were asked for the most important thing in the photos they shared, 26% aid whether they look beautiful.

When participants were asked if they believed photos shared on social media reflected people's actual personalities, 17 (5.8%) said they strongly believed, 142 (48.3%) said they partly believed, 37 (12.6%) not sure, 62 (21.1%) said they didn't believe, and 36 (12.2%) said they didn't believe at all.

When participants were asked if they believed they reflected themselves as the way they are in the photos, 127 (44.3%) said they strongly believed so, 125 (43.6%) said they partly believed so, 17 (5.6%) said, not sure, 13 (4.5%) said they didn't think so, and 5 (1.7%) said definitely no.

When the participants were asked if they edited the photos they shared, 18 (6.2%) said they definitely did, 102 (35.2%) said they partly did, 20 (6.9%) said they were indecisive, 67 (23.1%) said not really, and 83 (28.6%) said they never did.

Results And Evaluation

Daily life in postmodernism, is occupied with images and image-centered activities and is 'aestheticised'. Social networking websites are the most convenient means of presenting such aestheticised images. Selfies are the most suitable visual tools for people in creating identities in social media.

In order to be able measure this aestheticization attempt, the participants were asked if they edited their photos, and 41.4% said they did, while 51.7% said they did not, and 6.9% were indecisive. When the participants were asked how important it was to look pretty in the photos they share, 51.3% said it was important, 29.4% said it was not, and 19.3 were not sure. This reveals how important such an aestheticization attempt is.

When the participants were asked what the most important thing for them was in the photos they share, their response was if they looked beautiful or not, and if the photos reflected their lifestyle.

The research suggests that individuals mostly use social media to share photos, to keep in touch with their friends, to keep up with their social circle.

It is reasonable to claim that social media is used as a primary means of communication and information in today's world.

The research shows that participants mostly share photos on Facebook, and most of them were either their selfies, or the places they visited.

When the participants were asked if the photos they share really reflect them the way they are, 87.9% said they believe so. However, only 54.1% believe that the photos of other people reflect their real personalities. Therefore it is reasonable to conclude that people regard themselves honest, while they don't as easily attribute the same virtue on others.

On the other hand, when asked what came to mind first when they thought of social media, only 6% said "making new friends". However, to the next question inquiring if they had friends on social media that they do not know in person, 61.9% admitted that they had at least 1 such friend. This revelation indicates that although the participants do not admit using social media as the primary means to make new friends, they indeed use the media for this purpose at a very high rate. It was also remarkable that 48.1% said they had people who they first met on social media and became friends in real life. This finding reveals that friendships starting on social media do not just remain virtual, but turns into real-life friendships.

REFERENCES

- Ager, B. (2011). *Sanal Benlik*. Volkan Hacıoğlu (Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Astheimer, j., Neumann-Braun, K., Schmidt, A. (2011). “MyFace: Portrait Photography on the Social Web” içinde Autenrieth, Ulla p. & Neumann-Braun, K., *The Visual Worlds of Social Network Sites*, Nomos, Baden-Baden, 15-60.
- Barthes, R. (1996). *Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler*. Reha Akçakaya (Çev.), (2. Baskı). İstanbul: Altıkkırkbeş.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Ümit Öktem (Çev.). İstanbul: Sarmal.
- Benjamin, W. (2007). *Pasajlar*. Ahmet Cemal (Çev.), (6. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi.
- Berger, J. (1988). *Görme Biçimleri*. Yurnanur Salman (Çev.), (3. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bocock, Robert (2005). *Tüketim*. İrem Kutluk (Çev.). (2. Baskı). Ankara: Dost.
- Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2007). “Social Network Sites: Definition, history, and scholarship”. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), Article 11. <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html>.
- Castells, M. (2003). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Ağ toplumunun Yükselişi*, Birinci Cilt, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Crary, J. (2010). *Gözlemcinin Teknikleri*. Elif Daldeniz (Çev.), (2. Baskı). İstanbul: Metis.
- Demir, K.(2002). *Türkiye’deki Resmi ve Özel Lise Öğretmenlerinin İzlenim Yönetimi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*, Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge.
- Goffman, E. (2004). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Barış Cezar (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Güçdemir, Y. (2012). *Sanal Ortamda İletişim Bir Halkla İlişkiler Perspektifi*, İstanbul: Derin Yayınevi.
- Kellner, D. (1993). “Popular Culture And The Construction Of Postmodern Identities”, Lash ve Friedman (Ed.), *Modernity and Identity* içinde (141-178), (3. Baskı). Oxford: Basil Blackwell.
- Kirschner, Paul A. & Karpinski, Aryn C. (2010). “Facebook and Academic Performance”, *Computers in Human Behavior*, 1-9.
- Larsen, A. ve Cruz, Gomez, E. (2009). “Digital Photography and Picture Sharing: Redefining the Public/Private Divide”, *Knowledge Technology&Policy*, 22, 205-215
- Lewis, K., Jason K., Marco G., Andreas W. ve Nicholas C. (2008). “Tastes, Ties, and Time: A New Social Network Dataset Using Facebook.com”, *Social Networks*, 30. 330-342.
- Niedzwiecki, H. (2011). *Dikizleme Günlüğü Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadar Sevdik?*, Gökçe Gündüç (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Oğuzhan, Ö. (2013). “Kendi Yansımasında Kendini İzlemek: Narsisizmin Mecrası Olarak Facebook”, *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-2, Kültür, Kimlik, Siyaset* içinde, Can Bilgili ve Gülüm Şener (Ed.), İstanbul: Beslenme Saati Kitapları, 67-91.
- Öztürk, R. (2001). *Üç Kitapla Fotoğrafta Düünden Bugüne*, Geniş Açık Fotoğraf Sanatı Dergisi, Sayı 19, 76.
- Robins, K. (1999). *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*. Nurçay Türkoğlu (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Saltz, J. (2014). *Art at Arm’s Length: A History of the Selfie*. Vulture, <http://www.vulture.com/2014/01/history-of-the-selfie.html>

- Schroeder, R. (1994). "Cyberculture, cyborg post-modernism and the sociology of virtual reality Technologies", *Future*, 26 (5), 519-528. http://www.beausievers.com/bhqfu/computer_art/readings/schroeder-sociology_of_virtual_reality.pdf
- Slater, D. (1995). "Domestic Photography and Digital Culture", *The Photographic Image in Digital Culture*, içinde Martin Lister (Ed.), Londra: Routledge
- Şener, G. (2010). "Sosyal Ağlarda Kimlik ve Cemaat", *Mostar Dergi*, Sayı 62, Yıl 5, <http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar.aspx?id=492>
- Şener, G. ve Özkoçak, Y. (2013). "Sosyal Ağlarda Görünür Olmak: Facebook Fotoğraflarında Bireyin Kendini Sunum Stratejileri", *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu-2, Kültür, Kimlik, Siyaset* içinde, Can Bilgili ve Gülüm Şener (Ed.), İstanbul: Beslenme Saati Kitapları, 121-154.
- Taylor, P. (04 Mart 2014). "More than half of Millennials have shared a 'selfie'. *Pew Research Center*, Erişim: 16.06.2014. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/03/04/more-than-half-of-millennials-have-shared-a-selfie/>
- Toprak, A., Yıldırım, A., Aygül, E., Binark, M., Börekçi, S. ve Çomlu, T., (2009), *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: Görülüyorum Öyleyse Varım*, İstanbul: Kalkedon.
- Uludağ Eraslan, R. (Ekim 2013). "Sosyal Medya: Her An ve Her Yerde Görünür Olmak", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, Volume 3, Issue 4, s. 29-37. http://www.tojdac.org/tojdac/HOME_files/tojdac_v03i404.pdf
- Van House, Nancy, A. "Collocated Photo Sharing, Story-Telling and the Performance on Self", *International Journal Of Human-Computer Studies*, 67: 1073-1086.
- Wellman, B., Gulia, M. (1999). "Net-surfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities". *Networks in the Global Village: Life in Contemporary Communities*, içinde Barry Wellman (Ed.), Boulder, CO: Westview Press, 331-166.
- Zhao, S., Grasmuck, S. ve Martin, J. (2008). "Identity Construction on Facebook: Digital Empowerment in Anchored Relationship" *Computers in Human Behavior*, Vol.24, No.5, 1816-1836.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Özdemir, Z., Çetinkaya, A.,(2015). "Türkiye'de Sosyal Medya'da Kimlik İnşası: Özçekim Kullanımı / Building Social Media Identity In Turkey: Using Selfies", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8913>, p. 597-612.

GELENEKSEL TÜRK KENTLERİNDEKİ TARİHİ YAPILARIN VE ELEMENLARIN KAMUSAL MEKÂNLARIN OLUŞUMUNA ETKİSİ: ERZURUM KENTİ ÜÇ KÜMBETLER VE ÇEVRESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA*

*Süleyman ÖZGEN***

*Ayşe SAĞSÖZ****

*Füsun KOCATÜRK*****

ÖZET

Geleneksel Türk kentlerindeki kamusal mekânları oluşturan tarihi elemanlar, bu alanları sınırladıkları gibi, bu mekânların ve çevrelerinin oldukları kadar günümüz kentlerin de tanınmaları, öğrenilmeleri ve algılanabilirliklerinde de etkili olmaktadır. Çalışmada tarihi kentlerin merkezlerini ve dolayısıyla da kamusal mekânların oluşumunda etkili olan dini yapılar, çarşılar vb. elemanların bulunduğu alanların kentin geneline göre daha iyi korunduğu varsayımından yola çıkılmıştır.

Bu bağlamda, araştırmada ele alınan alanın Üç Kümbetler ve çevresi olarak seçilmesinin nedeni, Erzurum kentinin en eski yerleşim alanlarından biri olması, geleneksel kent elemanlarının yoğun olarak bu alanda toplanması, bu elemanların kentin karakteristik özelliklerini en iyi biçimde temsil edebilmeleri ve alanın çevresel ölçekte korumayı gerektirecek kadar büyük bir bölgeden oluşması olarak açıklanabilir. Aru'nun Ulu Camii ve Çifte Minare gibi yapılar bu noktada bulunması ve kenti, ana çıkış yollarına bağlayan kent içi ana arterlerin burada düğümlenmesi nedeniyle birinci derece merkez olarak tanımlaması, bu alanın önemini daha da vurgulamaktadır.

Çalışmada, alanı tanımlayan elemanlar; Geleneksel konutlar, sokaklar ve tarihi anıtsal yapılar; kümbet, mezar, türbe, cami ve çeşme olarak üç grupta toplanmış ve gerekli tespitler imar planına işaretlenerek, elde edilen bilgiler alanın hali hazır haritasından yararlanarak daha ayrıntılı vaziyet planı oluşturulmuştur. Çalışmada temsil edici özellik taşıyan ve günümüzde kullanılmaya devam eden toplam 12 geleneksel konuta yer verilmiştir.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., KTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, El-mek: sozgen@ktu.edu.tr

*** Prof. Dr. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, El-mek: asagsoz@nny.edu.tr

**** Yrd. Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, El-mek: fusun@erciyes.edu.tr

Konutlar gerek plan (mekân organizasyonu açısından) ve gerekse görünüşler (cepheler elemanları) açılarından analiz edilmiş ve tipolojileri yapılarak, yoruma gidilmiştir. 2. aşamada ise seçilen bu alanın üç boyutlu modellenmesi yapılarak tarihi yapıların ve elemanların gerçeğe yakın, mevcut diğer yapıların ise kütle bazında modellemeleri yerleştirilmiştir.

Elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına aktarılarak analiz matrisleri oluşturulmuştur. Bu matrislerden elde edilen bilgilerden ağırlıklı tablolar meydana getirilmiş ve tipolojiler elde edilerek, bu elemanların Erzurum Kenti Üç Kümbetler ve çevresindeki kamusal alanların oluşumundaki etkileri ortaya konmuştur. Elde edilen sonuçlar genel başlıklar halinde aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Geleneksel Türk kentlerinin aksine, modernist dönem yapıları birbirinden bağımsız mekânlar sunarlar. Oysa geleneksel kent dokusunda çeşitli katmanlar ve bileşenler içinde ele aldığımız kentsel mekân, kentsel yaşamın ortaya konduğu yerlerdir ve kent imgesinin oluşumunda büyük bir etkiye sahiptirler. Bu sokaklara kimlik kazandıran birçok görsel faktörler olabilir; ölçek, oran, ritim...vb. Bu faktörler çeşitli biçimlerde bu mekânların tasarımında kullanılabilirler.

Tarihi ve geleneksel çevreler, iklimsel, kültürel ve toplumsal etkenlerle oluşan mimari biçimlerin, kuşaktan kuşağa çok az değişikliklerle aktarılması sonucu oluşmaktadır. Uzun süreler kullanılan ve değişmeyen bu biçimler, mimarlıkta tasarımcının biçimlendirme etkinliğini yönlendiren önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu bağlamda, elde edilen analiz sonuçlarının bölgedeki yeni yapılaşmalar açısından veri oluşturabileceği düşünülmektedir. İncelenen alandaki tarihi eserlerin konutlar dışında, dini /anıtsal yapılar ağırlıklı olmasından dolayı bu alanın kentin geneline göre daha iyi korunduğu saptanan en önemli sonuçtur.

Alanda yer alan konut örneklerinin çoğunluğunun sahip olduğu ailenin adıyla tanınıyor ve biliniyor olması, konut-kimlik kavramının geleneksel konutlardaki hakimiyetini yani konutun aile ile özdeşleştirilmesini ortaya koymaktadır; sahiplenme, hakim olma vb. gibi kavramlar korumada önemli faktörlerdir. Geleneksel Türk kentlerinde mimaride konutla başlayan bu kavramlar ve dolayısıyla koruma bilinci, sokaklar, mahalleler ve bölgelerden başlayarak kent bütününe doğru yayılırlar.

Kentin merkezi konumundaki bu alanda saptanan özellikler kent kullanıcılarının konut özelinde mahremiyet, komşuluk ilişkisi vb. ihtiyaçlarını karşılarken, sokaklar, meydancıklar vb. özellikler hem bu bölgeyi kentin diğer bölgelerinden ayırmakta hem de sosyal ilişkileri; komşuluk, dinlenme, sohbet etme vb. davranış konumlarını da etkilemekte ve yönlendirmektedirler. Bölgede yer alan dini yapılar ve elemanların varlığı da yine kamusal mekânların korunması, sürekliliklerinin sağlanması açılarından büyük ölçüde etkili olmaktadır.

Geleneksel Türk kentlerindeki tarihi çevrelerin taşıdıkları anlamların, değerlerin ve biçimsel dillerinin anlaşılabilirliği, yorumlanabilirliği ve kullanılabilirliği için bu alanlarda tipoloji

çalışmalarının yapılması, çalışmaların üç boyutlu anlatımlarının ortaya konması belgeleme ve aktarma açılarından olduğu kadar, yeni tasarımların çevreye etkisini bir bütün halinde görme, uygunluklarını deneme, farklı çözümler arayabilme ve kullanıcılara sunma açılarından da büyük önem taşımaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk kenti, Geleneksel Sokaklar, Geleneksel Konutlar, Tarihi Yapılar-Elemanlar, Kamusal Mekânlar.

EFFECTS OF TRADITIONAL TURKISH FORMATION OF HISTORIC BUILDINGS AND PUBLIC SPACES IN THE CITY ELEMENTS: A STUDY OF THREE TOMBS (ÜÇ KÜMBETLER) AND ENVIRONMENT IN ERZURUM CITY

ABSTRACT

In this context, the areas covered in the survey because of the election as the Three Tombs and the environment, Erzurum is one of the oldest residential areas of the city, intense collection in the field of traditional urban elements, they can represent the characteristics of the cities of these elements in the best way and to require protection in the environmental scale field.

In this study, the elements defining the area; Traditional houses, streets and monumental historic buildings; tomb, tombs, mausoleums, mosques and fountains are grouped into three groups and are marked to identify the necessary development plans, more detailed site plan map already benefiting from the information obtained from space has been created. With representative feature are included in the study and a total of 12 traditional houses that continue to use today.

Houses need to plan (in terms of spatial organization) and both views (front elements) were analysed in terms of typology and performing, it was made to review. 2. in the phase of the selected field (terrain, road and so on. Including) three-dimensional modelling made close to the true history of structures and elements are placed on the basis of modelling the mass of other existing structures.

Analysis of the obtained information is transferred to a computer matrix are formed. Brought from information obtained from this matrix consisting mainly tables and were obtained typologies, Erzurum city of Three Tombs of these elements has been demonstrated in and around the impact on the formation of public space.

STRUCTURED ABSTRACT

The elements constituting the historic public spaces in traditional Turkish cities, as they limit this area, and the recognition of contemporary urban spaces as they are for the environment, they are also effective in learning and perceptibility. The study of the historical city centers and public spaces and therefore effective in the formation of religious buildings, markets and elements etc.

In this context, the areas covered in the survey because of the election as the Three Tombs and the environment, Erzurum is one of the

oldest residential areas of the city, intense collection in the field of traditional urban elements, they can represent the characteristics of the cities of these elements in the best way and to require protection in the environmental scale field. It described as consisting of a large area. Aru, structures such as the Grand Mosque and the Twin Minarets at this point due to the presence and the city where the linkage of urban main roads connecting to the main output path is defined as the primary center. This further emphasizes the importance of identifying more areas.

In this study, the elements defining the area; Traditional houses, streets and monumental historic buildings; tomb, tombs, mausoleums, mosques and fountains are grouped into three groups and are marked to identify the necessary development plans, more detailed site plan map already benefiting from the information obtained from space has been created. With representative feature are included in the study and a total of 12 traditional houses that continue to use today.

Houses need to plan (in terms of spatial organization) and both views (front elements) were analyzed in terms of typology and performing, it was made to review. 2. in the phase of the selected field (terrain, road and so on. Including) three-dimensional modeling made close to the true history of structures and elements are placed on the basis of modeling the mass of other existing structures.

Analysis of the obtained information is transferred to a computer matrix are formed. Brought from information obtained from this matrix consisting mainly tables and were obtained typologies, Erzurum city of Three Tombs of these elements has been demonstrated in and around the impact on the formation of public space. The results may be summarized as follows as general headings:

Traditional Turkish cities, unlike the structures of the modernist period independent of each other venues offer. However, the various layers and components that we discussed in the traditional urban fabric urban space, urban life and the manifestation of places possess a great influence in the formation of the image of the city. Visual identity of these streets can be many factors; scale, proportion, rhythm, etc. These factors can be used in various ways in the design of these spaces.

Historical and traditional environments, climatic, cultural, and social factors of architectural forms with very few changes as a result of transferring from generation to generation are formed. Used for a long time and unchanging forms in architecture are important sources of information that directs the formatting of the activity of the designer. In this context, the analysis results obtained in the area of data that can create in terms of new constructions, it is believed. Outside the houses surveyed in the area of historical monuments, religious /weighted monumental structures, since it is this area that are better protected than in the city that are determined to be the most important conclusion.

The family owned the majority of the sample dwellings in the area and is known for its name to be known, the dominance of the traditional residential housing-identity concepts reveals that the family identified with the subject; ownership, etc. dominate. Such concepts are important factors in protection. Traditional Turkish cities in the concept of housing starts in the architecture and therefore protection awareness, streets, neighborhoods and spread to the whole city, starting from the region

Be free of the immediate surroundings of historic buildings in the area, separating the green areas in public spaces facilitate the use of these areas. The mosque is religious buildings, public spaces surrounding the dome creating works such as large squares, fountains, tombs and so on. works emphasize small squares. As well as public spaces for street from the historic monuments, deviations, important to emphasize, green and green regulations and therefore are very effective in terms of sustainability sub-features such as the provision affecting the detection. The most obvious reason for the appeal to be especially sought in the texture of the city of traditional Turkish relations established with public space.

In the center of the city urban housing properties identified in this area in the context of users privacy, neighborly relations, etc. along the streets, small squares, etc. to distinguish this area from other parts of the city and features and social relations; the rest of the neighborhood, chatting, etc. seems to be affecting the positions of behavior, and directing. Located in the region, religious buildings and public spaces, and also the presence of elements of protection, have been greatly influential in terms of the provision of the continuum.

Of the historic environment in the Turkish city carry traditional meanings, values, and of formal languages to be understood, to be interpreted in order to be used in these areas and typological studies, a narrative of the emergence of three-dimensional documentation of the studies in terms of the transfer and as much as it is, the environmental impact of the new designs as a whole in seeing the relevance of their trial, and presenting to users to be able to look for different solutions are of great importance.

Key Words: Traditional Turkish city of Traditional Street, Traditional Houses, Historic Structures & Components, the Public Spaces.

I.Giriş

Kentlerin bireylerin toplumsal yaşam ve paylaşımları üzerindeki etkileri bilinen bir olgudur. Sokaklar, meydan ya da meydancıklar, açık ve yeşil alanlar bireylerin birbirleriyle sosyal iletişim içinde oldukları, birbirlerini etkiledikleri, kendilerini ifade edebilme olanağı buldukları ve en önemlisi kenti ortak olarak yaşayabilecekleri davranışsal mekânlar olarak tanımlanabilirler. Bu mekânların bilinme, tanımlanabilme ve algılanabilirlik düzeyleri arttıkça, yaşanan çevrelere ve kentlere duyulan aidiyet duygusu da artmaktadır. Bu bağlamda özellikle eski-tarihi kent merkezlerinin toplumsal ve sosyal davranışlara, ilişkilere etkileri daha da fazla ortaya çıkmaktadır.

Lynch, bir kentin okunabilirliğini ve bireyin kentteki oryantasyonunu sağlayan bileşenleri tanımlamıştır. Bir kentin toplumu yormadan, büyük çabalar sarf ettirmeden ve kaosla karşı karşıya bırakmadan bir düzen ve çeşitlilik içinde algılanması Lynch'in değişiyile okunabilmesi için gerekli kriterler;

1. Bölgeler,
2. Kenarlar,
3. Yollar,
4. Düğümler,

5. Vurgu noktaları olmak üzere beş öge sınıftan oluşmaktadır (Zeren, 1982).

Krier'in çalışmalarında ve özellikle kentsel tasarımlarında göz önüne aldığı ilkelere biri, eski kent merkezinin her şeyin başlangıcı olduğu ve tasarımcının bina için kazandırdığı sembolik değer, toplum tarafından, yaşanarak gelenekle ve belli sosyal eylemleri belli binalara yakıştıran zihinsel bir faaliyetle kazanıldığı, bunun da çağlar boyunca uygunlukları kanıtlanmış, tipolojik önerilerle ortaya çıktığıdır (Dostoğlu, 1984; Krier, 1990 ve Krier L, 1990).

Ancak, bu çevrelerin yeni yapılaşmalar içinde ikinci plana itilmeleri sonucu, algılanmaları zorlaşmakta, kent içinde pasif hale gelmektedirler. Oysa tarihi kentlerin kamusal alanlarının oluşumunda ve sürekliliğinde oldukça önemli olan tarihi çevreler ve elemanların kentlerin kimliğinin “geçmişten geleceğe” görsel bir süreklilik içinde algılanması ve kavranmasına etkisi de büyüktür.

Görsel çevre etkenleri, üç boyutlu bir mekânsal düzenleme kapsamında ele alındığında mekânsal algı konusu ortaya çıkar. Mekân kavramı, insan-çevre etkileşim sisteminin analizi için uygun koşulları sağlayan bir ortam olarak kabul edilmektedir. İnsan algıları vasıtasıyla, çevresini amaçlarıyla özdeşleştirerek ve aynı zamanda çevrenin sağladığı koşullara kendini uydurarak bulunduğu mekâna anlam kazandırmaktadır (Aydın, 1986).

Genel anlamda mekân, insanların içinde hareket edebileceği, eylemde bulunabileceği; ya düzlem elemanlarının bir araya gelmesiyle ya da üç boyutlu kitlelerin oyulmasıyla elde edilen kavramsal bir varlıktır. Mimaride iyi bir tasarımın yalnızca hoş giden şekiller yaratma sorunu olmadığı; duygusal etkilere sahip mekânların yaratılması gerektiği giderek önem kazanmaktadır. Çünkü insan yalnızca mekânda eylemde bulunmamakta; mekânı algılamakta ve mekân hakkında düşünmektedir. Mevcut mekânda oluşan bir izlenim-görünüm bazı koşullarda kavramlaşmakta ve bireyin zihninde bir kavramsal mekân oluşturmaktadır (Aydın, 1986). Dolayısıyla duygusal etkinliği olan bir mekân; derinlik, genişlik ve yükseklikten başka boyutları da beraberinde getirmektedir.

Çok yönlü ve karmaşık olgusuyla mekân algılanması özünde biyolojik bir işlemdir. Mekân içinde insan organları ve beyni ile bir veya birden çok noktaya göre yerini ve yönünü belirler; çevresinin kurgusunu, niteliklerini ve özelliklerini algılar, saptar. Mekânı belirleyen çeşitli fiziksel boyutlara bağlı olarak duyum organları yardımı ile zihinde ortaya çıkan çeşitli algılama türleri, mimari mekânla ilgili daha önceki deneyimlerimizle sahip olduğumuz kavramların ışığında mimari mekân algılamasının doğmasını ya da başka bir deyişle mimari mekânı tanımasını sağlar. Diğer bir ifadeyle mekânı algılama; mekânın fiziksel olarak verdiği mesajların (boyut, renk, doku, ışık, ses, koku, ritim, süreklilik, düzen, hareket vb.), algılayan kişi tarafından o mekâna ilişkin biriktirdikleri, yaşamışlıkları, deneyimleriyle, kısaca tüm yaşantısıyla birlikte okunmasıdır (Aksugür ve Aksugür, 1979; İzgi, 1999; Gezer, 2008).

Mekâna olan aidiyet duygusu, ona ait maddi kültürün yanı sıra sosyal ve psikolojik çağrışımlarla bağlantılıdır. Dolayısıyla mekânın örgüsünü kuran zihinsel süreçlerin farklılıkları mekânı algılamakla ilgili çok sayıda parametreyi de beraberinde getirir. Topladığımız imgelerin yeniden bize belli mesajlarla dönmesi, yeni anlamlar yüklenerek geri gelmesi, bizim bilgilenme sürecimizdeki veri toplama yeteneğimiz ve sonra da değerlendirmede kullandığımız kendi sistematiğimizle bağlantılıdır. Bu nedenle mekânı algılama ve ifade etme biçimi kişi sayısı kadar farklı ve çeşitli olabilmektedir.

Mekân algılanmasında en büyük payın görme organında olduğu açıktır. Görme yeteneği azaldığında veya tümüyle yok olduğunda duyma organları başrolü alır. Yaygın olarak mekân algılanması hep çok yönlüdür, gerek duyma, koku alma gibi uzaktan ileti alabilen organlarımız, gerekse hem uzaktan hem dokunma yoluyla devreye giren deri mekân algılanmasında yardımcı veya

tamamlayıcı rol oynar. Ayrıca mekân içindeki fiziksel ortamın (sıcak, soğuk, koku vb.) değerlendirilmesinde de tüm organlar devreye girerler (İzgi, 1999).

Mekânı algılamada zihinsel sürecin içinde, mekâna ait fiziksel etkenlerin yanı sıra duygular ve o duygulara gönderme yapan anılar vardır. Mekânı algımlarken mekâna ait biriktirdiğimiz bilgiler tazelenmiş olur. Yeni bir mekân ne kadar bizim için ilk karşılaştığımız yer de olsa, en azından ona ait oluşmuş bir ön yargımız ve şartlanmışlığımız da vardır. Kısa bir süre sonra hemen bize yakın gelen kodları kendimizle ilişkilendiririz. Aslında insanların mekânı algılamada seçtiği unsurlar onun kültürel, sosyal yapısının ve psikolojisinin göstergesidir. Fark etme yeteneği sadece dikkatle ilgili değil, fark edilebilecek şeyleri görebilme ile de ilgilidir (Gezer, 2008). Mekânları görebildiğimiz, kokusunu alabildiğimiz ölçeğe kadar algılarız yani mekânı arka planda oluşturan, destekleyen ya da kurgulayan diğer elemanları algılayamayız. Tasarımda ve özellikle tarihi çevrelerde tasarımda karşımıza çıkan en önemli problemlerden biri, bütünde arka planda varlığını hissettiğimiz ancak algılayamadığımız, bu elemanların katkıları ve kurgulanma amaçlarının kendi tasarımlarımıza etkisinin neler olabileceğidir.

Kuramsal alt yapısını sürekli yenileyen ve geliştiren bir yapıya sahip olan mimarlık tarihsel süreç içerisinde çeşitli ürünler vermiştir. Bu ürünlerin bazıları çeşitli nedenlerle ortadan kalkarken, bazıları yapıldıkları dönemlere ait karakteristik özellikleri günümüze aktarmaları ve toplumların gelecekleri açısından önemli veriler barındırmaları nedeniyle korunmaktadırlar. Korunan bu yapı ya da yapı gruplarına zaman içerisinde artan ihtiyaçlara cevap verememeleri nedeniyle müdahaleler yapılmakta ve mimarlık ortamına yeni ürünler eklenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en temel husus tarihi verileri korurken, çağdaş dünyanın gerekliliklerini de yerine getirebilmektir. Bu bağlamda bu alanlarda yapılan tasarımlarda ortaya konan fikir ve yaklaşımlar kadar bu alanların dilinin iyi öğrenilmesi ve öğretilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, alan dilinin öğrenilmesi için çevre ile bağlamını anlatacak ölçek ve büyüklükte üç boyutlu çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Tarihi çevrede tasarım yapılırken dikkat edilmesi gereken en temel husus tasarımın gerçekleştirileceği çevre ve çevre bağlantısının yani bağlamsal uygunluğun göz önüne alınmasıdır. Günümüzde, tarihi çevrelerde, tarihsel kent dokusunu analiz eden, kentin tipolojik ve morfolojik çözümlemesini konu alan çalışmalarda bağlamsal uygunluk sağlanabileceği görüşleri önem kazanmaktadır, (Aydın, 1990). Bağlamsal uygunluğun gerçekleştirilebilmesi için bir takım verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Brolin bu verileri; Sokaktan ileride veya geride inşa etme, Bitişik yapı düzeninden farklı olarak yapı aralarında boşluk bırakma veya aynı düzeni uygulama, Kütle, Yaklaşık Yükseklik, Cephe oranları ve Yönü, Biçim ve Silüet, Pencere ve kapı düzeni oranları, Malzeme, Renk ve Doku olarak sıralamaktadır, (Brolin,1980). Bu verilerin kullanılabilmesi için de tasarımın gerçekleştirileceği alanda tipoloji çalışmalarının yapılması, bu çalışmaların üç boyutlu anlatımlarının ortaya konması (maket, bilgisayar ortamına aktarma-soyutlama yapma vb.) belgeleme ve aktarma açısından olduğu taşıdığı kadar; özellikle boşluk doldurma yani yeni yapılaşmaların-tasarımların çevreye etkisini bir bütün halinde algılama, farklı çözüm arayışlarına gidebilme ve kullanıcılara gösterme açılarından da büyük önem taşımaktadır.

Ancak konu geçmişin kentlerindeki mahalleleri oluşturan konut dağılımları olunca birincil kaynakların kullanıldığı spesifik çalışmalar yok denecek kadar azdır. (Halaç, 1991).

Tarihi çevrelerin tasarımında yukarıda anılan bağlamsal ilişkileri kurmanın bir yolu olarak ‘kentsel tasarım’ günümüzde her ölçekte karar üretiminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Kentsel tasarım mimarlık ile şehir planlama aralarındaki ilişkiyi ve geçişi sağlayan bir eylemdir ve tek tek binaların tasarımının ötesinde, kent mekânına bütüncül bir yaklaşım getiren, kentsel ve mimari değer kazandırmayı hedefleyen üç boyutlu tasarımları içerir. Kentsel tasarım “kentsel mekânda fiziksel,

sosyo-kültürel ve sosyo- ekonomik bağlamlarda çok boyutlu, kentsel detay irdeleme ve çözümlemeleri içeren ayrıntılı bir düzenleme yöntemi”dir, (Kaplan, 2003). Bu yönü ile kentsel tasarım görsel ve çevresel değerlerin etüdünü içeren, plan kararları ve mimari tasarım ile diyalog içinde gerçekleşen bir eylemdir.

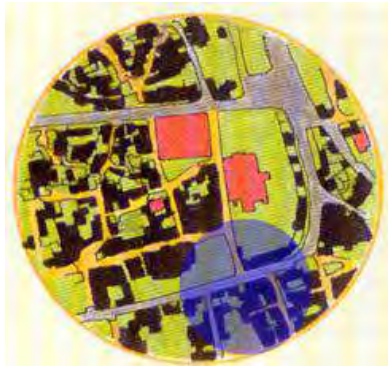
Lynch’in kenti algılanabilir parçalar içinde tanımlayıp, okunabilirliği sağlayan kent imgesinin bileşenleri üzerinden biçimsel öneriler geliştirilebileceğini önerdiği 1960’lardan beri, kent mekânı düzenlemesine yönelik birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar, kent mekânının biçimsel özelliklerinin nasıl analiz edilebileceği ya da sosyal yapının sürdürülebilirliği gibi açılımlarla zenginleştirilmiştir. Lang’in (2005) özellikle kentsel tasarımın kentsel gelişmeyi yönlendirmede bir araç olarak üstlenebileceği roller üzerinde durması ve son yıllarda, kentsel tasarım rehberleri ile uygulama ölçütlerini belirlemeye yönelik ilkelerin ortaya konulması ile mekânın tasarımına yönelik perspektif genişlemiştir. Bu kapsamda kentsel tasarım, kamusal alanların biçimlendirilmesinde de temel bir araç olarak görülmektedir. “Modern dönemin en çok tartışılan kavramlarından birisi de kamusal alan kavramıdır”, (Köroğlu, 2003).

Yukarıda açıklanan gerekçelere bağlı olarak bu çalışmada, tarihi çevrelerin ve onları meydana getiren yapıların-elemanların kamusal mekânların oluşumuna etkisinin, Erzurum Kenti’nde, merkezi konumundaki Üç Kümbetler ve Çevresinde, bilgisayar ortamında hazırlanan modellemeler yardımıyla analiz edilmesi ve ortaya konması amaçlanmaktadır. Özgün anıtsal ve geleneksel doku karakteristikleri barındıran bölgede, kent mekânlarının özgün kimliğinin sürdürülebilirliği ve kamusal mekânların sosyal yaşam içinde etkin kılınabilmesi için, kentsel tasarımın bir araç olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

II. Araştırma: Araştırma Alanının Tanıtılması ve Araştırma Yöntemi

2.1. Araştırma Alanının Tanıtılması

Üç Kümbetler ve çevresinin Erzurum kentinin en eski yerleşim alanlarından biri olması, geleneksel kent öğelerinin (dini yapılar, geleneksel konutlar, sokaklar, tarihi çeşmeler, vb.) yoğun olarak bu alanda toplanması, bu kent öğelerinin kentin karakteristik özelliklerini en iyi biçimde temsil edebilmeleri ve günümüze kadar gelebilmeleri ile alanın çevresel ölçekte korumayı gerektirecek kadar büyük bir bölgeden oluşması çalışma alanı olarak seçilmesinde önemli etkenler olmuştur (Şekil 2, 3). Aru’nun Türk kenti dokularını incelenmesine ilişkin çalışmasında bu alanı, Ulu Camii ve Çifte Minare gibi yapılar bu noktada bulunması ve kenti, ana çıkış yollarına bağlayan kent içi ana arterlerin burada düğümlenmesi nedeniyle birinci derece merkez olarak tanımlaması, bu alanın önemini ortaya koymaktadır, (Şekil 1) (Aru, 1998).

Şekil 1. Çalışma alanının Erzurum hizmet merkezleri analizindeki tanımı (Aru, 1998).

Şekil 2. Çalışma alanının vaziyet planı

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/14 Fall 2015

2.2. Araştırma Yöntemi

Çalışmada sit alanı içinde bulunan alan merkez olmak şartıyla Üç Kümbetler ve yakın çevresindeki mevcut fiziksel değerler belirlenmiştir. Bunlar;

- Sokaklar

- Geleneksel konutlar,

- Tarihi anıtsal yapılar (Üç Kümbetler, Rabia Hatun Kümbeti, Mehdi Abbas Kümbeti ve Gürcü Mehmet Paşa Camii) olarak üç grupta toplanmış ve gerekli tespitler imar planına işaretlenmiştir (Şekil3). Elde edilen bilgiler alanın hali hazır haritasından yararlanarak daha ayrıntılı vaziyet planı oluşturulmuştur (Şekil1).

Tespit aşamasından sonra fotoğrafları çekilen konutlar arasında eleme yapılarak temsil edici özellik taşıyan toplam 12 örnek ele alınmıştır. Konutlar gerek plan (mekân organizasyonu açısından) ve gerekse görünüşler (cephe elemanları) açılarından analiz edilmiş ve elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına aktarılarak analiz matrisleri oluşturulmuştur, (Tablo 1, 2, 3,4).

2.2.1.Üç Kümbetler ve Çevresindeki Tarihi Eserler ve Elemanlar

Üç kümbetler Erzurum Çifte Minareli Medrese ile Ulu Caminin güneyinde yer almaktadır. Yakın çevresinde yöre için özellikle dini açıdan önemli tarihi yapılar bulunmaktadır; Mehdi Abbas Türbesi, Rabia Hatun Türbesi ve kümbetlerin hemen kuzeyinde Gürcü Mehmet Paşa Camii ve bunların yakınında yer alan Gürcü Mehmet Paşa Çeşmesi, Rabia Hatun Çeşmesi ve tek mezar ve adını taşıyan tek mezar sokak çeşmesi.

Şekil 4, 5. Üç kümbetler ve çevresindeki tarihi eserler ile Emir Saltuk, II. Kümbet ve III. Kümbeti gösteren üç boyutlu görseller

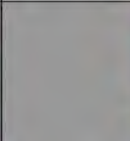
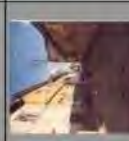
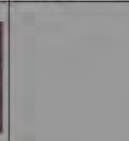
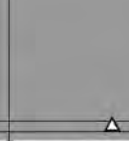
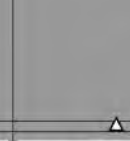
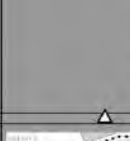
Şekil 9. Bilgisayar ortamında elde edilmiş III. Kümbet ve Emir Saltuk Kümbeti

Tablo 1. Tarihi anıtsal yapılar

Eser adı	Plan	Görsel model
Emir Saltuk Kumbeti		
II.Kümbet		
III.Kümbet		
Rabia Hatun Turbesi		
Mehdi Abbas Kumbeti		
Gürcü Mehmet Paşa Camii		
Rabia Hatun Çeşmesi		
İsmi bilinmeyen mezar ve sokak çeşmesi		
Kürancı Camii ve bitişigideki çeşme		

Sokaklar; (Tablo 4).

Tablo 4.Sokak Tipleri-Sokak Oluşumunu Etkileyen Elemanlar ve Özellikler

SOKAK TIPLERİ		ALGILAMAYI ETKİLEYEN ALT ÖZELLİKLERE GÖRE DEĞERLENDİRME											
Vaziyet Planı	DÜZ SOKAK-SÜREKLİ		EĞRİ SOKAK-SÜREKLİ		Yatay Hata-Etkiler	Sapmalar	Önemli Vurgulamalar	Çiftlik-Çukurluklar	Alt Mekan Oluşturucu Duvarlar	Mekanlaşması	Yeşil ve Yeşil Düzenlemeler	Süreklilik	
													
Ceylanoğlu Sk.													
Rabia Hatun Sk. 2													
Rabia Hatun Sk. 1													
Şerif Efendi Cad.													
Kümbet Sokak													
Toprak Tabya Sk.													

3. Değerlendirmeler ve Sonuçlar

3.1.Sokak Tipleri-Sokak Oluşumunu Etkileyen Elemanlar ve Özellikler:

İncelenen sokaklar genellikle **eğri-sürekli** ve azınlıkta **düz-sürekli** olmak üzere iki tipte karşımıza çıkmaktadırlar. Eğri-sürekli sokaklar **eğimli zemin** özelliği göstermektedirler. **Tam kapanma** özelliği hiçbir sokakta bulunmamakta olup, yarım kapanma özelliği ise yarı yarıya ve daha çok düz sokaklarda yer almaktadır. Yani **eğri-sürekli** sokaklar birbirlerine belli noktalarda bağlanmaktadır. Sokakları hareketlendiren **yükselme ve alçalmalar**, bahçe duvarı, bina yüksekliği, vurgu elemanı yapılar gibi elemanlarla sağlanmaktadır. **Daralma ve genişlemeler** sokakları hareketlendiren özelliklerdendir. Sokağı oluşturan yapıların yüksekliklerindeki farklılıklar, yapıların en/boy oranındaki değişimler tekdüzeliği kırmaktadır. **Konvekslik (dış bükeylik)** özelliği yer almamakta, **konkavlık (iç bükeylik)** özelliğine sahip olanlar ise eğri-sürekli sokaklardır. **Yeşil ve yeşil düzenlemeler** genelde sokakların darlığı nedeniyle konutların bahçelerinde ve dini yapıların çevrelerinde yoğunlaşmaktadır. Sokakların tümünde farklı sokaklara geçişi tanımlayan **sapma özelliği** vardır. **Yatay hatlar-etkiler** konut cephelerindeki gibi etkili olarak ve her sokakta bulunur. Yine arazi yapısının da etkisiyle **süreklilik** özelliği belirgindir.

Yapı yüzeylerindeki doluluk/ boşluk oranları sokağın niteliğini vurgulamaktadır. Bunlar, yer yer sokağın daha derin/sınırlı/uzak vb. algılanmasına yol açmaktadır. Yapılardaki girintiler/çıkımlar, girişlerdeki nişler vb. mekânın derinliğini artırıcı, çekicilik yaratan öğelerdir. Sokak üzerindeki anıtsal yapılar bir odak noktası oluşturmakta, sosyal yaşamla iç içe olunmasını sağlamaktadır. Zemin kattaki geri çekilmeler, saçaklar vb. de sokak mekânını çekici kılmaktadır. Sokak, hem bir yol hem de sınır elemanı olarak rol oynamaktadır. Kamusal yapıların girişleri ya da sokakların birleşim noktaları birer “düğüm noktası” olarak görülebilir. Yapıların oluşturdukları sıra düzen ve bahçe duvarları sokaklarda bir sınır elemanı özelliği göstermektedir. Sokakların kesişim noktasında yer alan yapı, köşe tutucu bir özellik taşımakta ve her iki sokağa cephe veren ve yolu yönlendiren nitelik kazandırmaktadır..

Örneklerin çoğunda **önemli vurgulamalar**, özellikle dini mekânların yoğunlaştığı sokaklar üzerinde yer alırken, bu özelliğin, eğimli zemine sahip eğri-sürekli sokakların tümünde dikkat çekicidir. Sokakları hareketlendiren ve sürprizler oluşturan **girinti ve çıkıntılar** ve konut bahçelerini ya da dini yapıları çeviren **alt mekân oluşturuvcu öğelerden duvarlar** sokakların tamamında yer almaktadır. Bu özellikler kamusal mekânların oluşumunu sağlarken bu mekânların biçimlenmesini de sağlamaktadırlar. Kamusal alanlar konum planından da anlaşılacağı gibi konut birimlerinin çoğunlukla sınırlandırdığı dar sokakların nefes alma noktası durumunda olup, kamusal mekânların kullanımına yönelik amaçlardan biri olan toplumsal iletişimi de sağlamaktadırlar.

Mekânların farklılaşması özelliği eğri-sürekli sokaklarda olup, aynı zamanda önemli vurgulamalar özelliği ile daha çok bu sokaklarda yer almaktadır. Bu özellik kamusal mekânlar açısından, farklı seçenekler sunması yönüyle dikkat çekmektedir.

3.2.Geleneksel Konutlarda İç Mekân (Plan)-Cephe Oluşumunu Etkileyen Elemanlar ve Özellikler:

Örneklerde yer alan plan tipleri ağırlıklı olarak **iç sofalı** ve ikinci derecede **orta sofalı** plan tipi olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. **Zemin katlarda** fazla ışık alması gerekmeyen **tandır evi, avlu, kışık oda (haremlilik oda), kiler, ahır-merek, birinci katlarda** ise **başoda, sofa ve diğer odalar (sandık, hizmetçi odası gibi)** yer alır.

Tandır evleri, avlu ile birlikte bütün mekânları düzenlemekte ve yönlendirmektedir. İşlev uyumundan dolayı avlu çoğunlukla, oda ve kilerle doğrudan bağlantılıdır. Tandır evi çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. Bunlar tandır başı, küçük ocak, terekler, seki, kiler-ambar ve kurundur,

(Şekil 17, 18). Tandır evinin üstü kırlangıç tavanla örtülüdür. Kırlangıç tavan, tandır evinin üstünü örten ve kare kenarlara oturan, özel bir tavadır. Mekânın hem ışık almasını hem de havalanmasını sağlar, (Şekil 19, 20).

Şekil 17. Seki ve çevresi.

Şekil 18. Çeşme biçimli kurun.

Şekil 19, 20. Tandır evini örten kırlangıç tavan örneği ve iç mekândan bir görünüş.

Avlu içe dönük yaşayan Türk ailesinin yaşantısına özgünlük katar. **Avlu**, zemin katın köşesinde yer almakta olup, tandır evi ile birlikte bütün mekânları düzenlemekte ve yönlendirmektedir. Ayrıca, tandır evi ve odalarla doğrudan bağlantılıdır. Geleneksel Türk evinin açık avlusunun karşılığı olan bu mekân ağır iklim şartlarından dolayı burada dışa kapalıdır. Avlular aynı zamanda kamusal mekânlarla özel mekânlar arasında arabulucu mekân ya da başka bir deyişle geçişi sağlayan mekân özelliğini taşımaktadırlar.

Misafire verilen önemin bir göstergesi olan **başoda**, mahremiyet anlayışından dolayı genellikle üst katta yer almaktadır. Mekân büyüklüğü açısından diğer odalara oranla daha büyük ve daha bol pencereli olan bu mekânın yüksekliği de yeterli havalandırma ve ısıtma için yüksek tutulmuştur, (Resim 21, 22). Birinci katlarda tandır evinin üstüne kat atılamadığı için sokak cephesine, dar bir sofayla açılan bir veya iki oda yerleştirilir ki bu odalardan biri mutlaka başodadır.

Şekil 21, 22. Başodanın önemini vurgulayan süslemeli tavan örneği ve iç mekândan bir görünüş,

Konutların çoğunlukla birinci katında, cepheye hakim bir konumda ve genellikle çıkma ile vurgulanmış bu mekâna “**ayvan oda**” da denilir. Ailenin ekonomik seviyesinin bir göstergesi olan ahşap oymalı tavan yine misafire verilen önemi ortaya koymaktadır. Genellikle tek cephelidirler. **Başodadaki vurgu** çoğunlukla farklı pencere ritmiyle ya da çıkma ile sağlanmıştır. Başodalar kamusal mekânlardan olan sokağa yönlendirilmişlerdir.

Konutların tümünün cephelerinde yer alan **yatay bantlar** işlevlerinden kaynaklı olarak kullanılmalarının yanı sıra estetik amaçlı olarak da ayrıca vurgulanmıştır. Düşey bantlara rastlanmamıştır.

İklim koşulları ve malzemenin kullanımındaki kısıtlamalar nedeniyle yüzeylerdeki **doluluk oranı boşluk oranından** oldukça fazladır. Bu özellik soğuk ve kuru iklimin etkisi ve dolayısıyla kullanılan malzemenin el verdiği koşulların sonucudur.

Cephelerin genelinde tam **simetri** yoktur.

Kullanılan **malzemeler**; en çok köşelerde düzgün yonu taş, moloz taş ve ahşap şeklindedir.

Girişler çoğunlukla direkt olarak sokaktadır. Doğrudan sokağa açılan girişlerde hem mahremiyeti sağlamak hem de mekânların serinlemesi amacıyla “tırıhçı” adı verilen kafes şeklinde örülü ikinci bir eleman kullanılmaktadır, (Şekil 23, 24). Bu elemanlar yine kamusal mekânlarla özel mekânlar arasında arabulucu eleman ya da başka bir deyişle geçişi sağlayan eleman olma özelliğini taşımaktadırlar.

Şekil 23, 24. Tırıhçı kapı örneği ve havalanmasını sağladığı giriş avlusu.

Genel olarak **dikdörtgen formlu pencereler** kullanılmış olup, **kare formlu pencerelere** de rastlanmıştır. **Küçük kare formlu** pencereler avlu, hela, ahır-merek gibi fazla ışık alması gerekmeyen mekânların üst kısımlarında yer alan **tepe pencereleridir**. Cephelerde bulundukları mekânın farklılığını ortaya koyan **pencere gruplanmaları** hakimdir ve bu özellik başodanın cephedeki vurgusunu arttırır.

Çıkmalar, strüktürlerine göre ağırlıklı olarak **konsol kirişli**, ikinci derecede ise **konsol**, **büyükliklerine göre** öncelikle yapı **uzunluğunca** ve ikinci sırada **oda uzunluğunca**, yönlerine göre ise **üç yönlü** olarak saptanmıştır, (Sözgen, 2009; Sağsöz, A., ve Özgen, S., 2005)

3.3. Sonuçlar

Kentsel çevre, fiziksel, tarihsel, sosyal, kültürel, morfolojik, algısal, görsel vb. birçok katmandan oluşmaktadır. Bu bakış açısı tasarım alanının analizinde de tasarımcıya zengin bir perspektif sunmaktadır. Bu mekânı yalnızca iki boyutlu verilerle değil üçüncü boyutta ve hatta zaman boyutunu da ele alarak tasarlayabilmeyi olanaklı kılan bir süreçtir. Bir alanı farklı düzeylerde soyutlayarak kavramlaştırma sürecinde bilgisayarla modellemeler yapmak özellikle görsel boyutta önemli katkılar sunmaktadır.

Geleneksel Türk kentlerinde, binalar arasında kalan ve çoğu kez kamusal kullanıma açık olan mekânlar binaların kendileri kadar önemli olduğu bir dağıtım ağı ile ilişkilidir. Bu mekânlar sistemi içinde cadde ve sokaklar belirgindir. Oysa çağdaş kentte sokağın hacim olarak hissedilemediği ya da bina ile sokak arasında etkileşim olmadığı söylenebilir. O, sosyal iletişime açık olmadığından yalnızca bir yol olarak algılanır. Bu nedenle mekânsal tanımlılığını ve sosyal etkileşim potansiyelini kaybeder. Geleneksel Türk kent dokusunun çekici gelmesinin en belirgin nedeni özellikle kamusal alanlarla kurulan ilişkide aranmalıdır.

Geleneksel Türk kentlerinin tersine, modernist dönem yapıları birbirinden bağımsız mekânlar sunarlar. Oysa geleneksel kent dokusunda çeşitli katmanlar ve bileşenler içinde ele aldığımız kentsel mekân, kentsel yaşamın somutlaştığı yerlerdir ve kent imgesinin oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Bu sokaklara kimlik kazandıran birçok görsel faktörler olabilir-ölçek, oran, ritim, ...gibi-. Bu faktörler çeşitli biçimlerde mekânın tasarımı kullanılabilir. Hafızada yer eden, kent imajı oluşturan ya da kimliği belirleyen tam da bu estetik unsurlardır. Kentsel çevreyi oluşturan elemanların niteliği, biçimsel özellikleri, eylemlerin türlerine göre değişen çevre karakterine göre kent mekânları farklılaşacaktır.

Çalışma alanı, yukarıda açıklanan anıtsal değerleri, mimari ve biçimsel özellikleri tanımlamak üzere bileşenlere ayrılarak incelenmeye çalışılmıştır. Mekânsala ve algısal organizasyonu güçlendirecek bir kentsel tasarım için bu analiz yönteminin yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın gösterdiği diğer bir sonuç ise, dokudaki değişkenliğe/esnekliğe uygun bir kentsel tasarım rehberi oluşturulması gerekliliğidir.

Tarihi ve geleneksel çevreler, iklimsel, kültürel ve toplumsal etkenlerle oluşan mimari biçimlerin, kuşaktan kuşağa çok az değişikliklerle aktarılması sonucu oluşmaktadır. Uzun süreler kullanılan ve değişmeyen bu biçimler, mimarlıkta tasarımcının biçimlendirme etkinliğini yönlendiren önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu bağlamda, elde edilen analiz sonuçlarının bölgedeki yeni yapılaşmalar açısından veri oluşturabileceği düşünülmektedir. İncelenen alandaki tarihi eserlerin konutlar dışında, dini /anıtsal yapılar ağırlıklı olmasından dolayı bu alanın kentin geneline göre daha iyi korunduğu saptanan en önemli sonuçtur.

Alanda yer alan konut örneklerinin çoğunluğunun sahip olduğu ailenin adıyla tanınıyor ve biliniyor olması, Geleneksel Türk kentlerinde konut-kimlik kavramının geleneksel konutlardaki hakimiyetini, yani konutun aile ile özdeşleştirilmesini ortaya koymaktadır; sahiplenme, hakim olma

vb. gibi kavramlar korumada önemli faktörlerdir. Geleneksel mimaride konutla başlayan bu kavramlar ve dolayısıyla koruma bilinci, sokaklar, mahalleler ve bölgelerden başlayarak kent bütününe doğru yayılırlar. Konutlarda yer alan başoda ve girişlerde yer alan tırhıç elemanı kamusal mekânlarla özel mekânlar arasında arabulucu eleman-mekân ya da başka bir deyişle geçişi sağlayan eleman-mekân olma özelliğini taşımaktadırlar.

Kentin merkezi konumundaki bu alanda saptanan özellikler kent kullanıcılarının konut özelinde mahremiyet, komşuluk ilişkisi vb. ihtiyaçlarını karşılarken, sokaklar, meydancıklar vb. özellikler hem bu bölgeyi kentin diğer bölgelerinden ayırmakta hem de sosyal ilişkileri; komşuluk, dinlenme, sohbet etme vb. davranış konumlarını da etkilemekte ve yönlendirmektedirler. Bölgede yer alan dini yapılar ve elemanların varlığı da yine kamusal mekânların korunması, sürekliliklerinin sağlanması açılarından büyük ölçüde etkili olmaktadır.

Geleneksel bir Türk kenti olan Erzurum'da, ele alınan alanda yer alan tarihi yapıların yakın çevrelerinin boş olması, yeşil alanlara ayrılması bu alanların kamusal mekânlar olarak kullanımını kolaylaştırmaktadır. Dini yapılar olan cami, kümbet gibi eserleri çevreleyen kamusal mekânlar büyük meydanları oluştururken, çeşme, mezar vb. eserler küçük meydancıkları vurgulamaktadırlar. Tarihi eserler aynı zamanda kamusal mekânlardan sokaklar için, sapmalar, önemli vurgulamalar, yeşil ve yeşil düzenlemeler ve dolayısıyla da süreklilik sağlanması gibi algılamayı etkileyen alt özellikler açısından oldukça etkin konumdadırlar.

Geleneksel Türk kentlerindeki tarihi çevrelerin taşıdıkları anlamların, değerlerin ve biçimsel dillerin anlaşılabilmesi, yorumlanabilmesi ve kullanılabilmesi için alanlarda tipoloji çalışmalarının yapılması, bu çalışmaların üç boyutlu anlatımlarının ortaya konması belgeleme ve aktarma açılarından olduğu kadar, yeni tasarımların çevreye etkisini bir bütün halinde görme, uygunluklarını deneme, farklı çözümler arayabilme ve kullanıcılara sunma açılarından da büyük önem taşımaktadırlar.

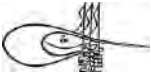
4. KAYNAKÇA

- Aksugür, N. VE Aksugür, E., (1979). Mekan Algılamasında Ses Etkeni, Tasarım ve İnsan Bilimleri, der. Z. Ertürk, KTÜ İnşaat-Mimarlık Fakültesi Yayını, Trabzon, 141-155.
- Arû, K.A., (1998). Türk Kenti-Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması, Yapı-Endüstri Merkezi Yayını, Birinci Baskı, İstanbul.
- Aydınlı, S., (1986). Mekansal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı Bir Model, Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydınlı, S., (1990). Mimarlıkta Yeni Bir Kavram: Bağlamsal Uygunluk, Yapı Dergisi, 108, 45-49 s.
- Brolin, B.C., (1980). Architecture in Context- Fitting New Buildings with Old, Van Nostrand Reinhold Company, New York.
- Deniz, B., (1992). Manisa Yöresi Köy Ev Mimarisi, A.S.T.D.S. VI, İzmir, s.17.
- Dostoğlu, H., (1984). Çağımızın Klasikçisi: Leon Krier, Mimarlık Dergisi, 6, 30-35.
- Halaç, H. H., (2012). 1714-1715 Yılları Arasında Konya'daki Mahallelerin Konut Yayılımlarının 45 numaralı Şeriye Sicil Defterindeki Menzil Satış Belgeleri Işığında Çözümlemesi, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 1979-1991, Ankara-Turkey.

- İzgi, U., (1999). Mimarlıkta Süreç-Kavramlar - İlişkiler 14. Baskı , YEM Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, H.ve diğerleri, (2003). Kentsel Tasarım Süreci Ve Yöntemine İlişkin Bir Alan Çalışması; Çeşme-Dalyan Yerleşiminde Yeni Bir Yöntem Denemesi, Gazi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, C: 18, sayı: 2, Ankara.
- Karadayı, A., Sağsöz A. V., (1996). Kent Kimliğinde Değişim Ve Gelişimin Etkisi ve Ortaya Çıkan Yeni Kimlik Arayışı-Erzurum Örneği, Yapı ve Yaşam'96 Fuar ve Kongresi, Bursa, Bildiriler Kitabı, Cilt I, 153-167.
- Krier, L., (1990). New Urban Classicism, Edited by Andreas Papadaki, Harriet Watson, Omnibus Volume, Acedemy Editions, London.
- Köroğlu, C. Z.,(2013). Modern Kamusal Alana Eleştirel Yaklaşımlar: Genel Bir Değerlendirme (Postmodernizm, Feminizm ve Din), Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/6 Spring 2013, p. 431-457, Ankara-Turkey.
- Lang, J., (2005). Urban Design, Elsevier Ltd.
- Özgen, S., (2009). Tarihi Çevre İçinde Üç boyutlu Çalışmaların Cepheler Açısından Algılamaya Etkisi, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Özgen, S., Tarihi Çevre İçinde Üç boyutlu Çalışmaların Cepheler Açısından Algılamaya Etkisi, Doktora Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Kasım 2009, Trabzon.
- Sağsöz, A., Özgen, S., (2005).Tarihi Erzurum Kenti Üç Kümbetler ve Çevresinde Bir Analiz Çalışması, Türk Tarih Kurumu BELLETEN Dergisi, Cilt: LXIX - Sayı: 256.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Özgen, S., Sağsöz, A., Kocatürk, F., (2015). “Geleneksel Türk Kentlerindeki Tarihi Yapıların ve Elemanların Kamusal Mekânların Oluşumuna Etkisi: Erzurum Kenti Üç Kümbetler ve Çevresi Üzerine Bir Çalışma / Effects Of Traditional Turkish Formation Of Historic Buildings And Public Spaces In The City Elements: A Study Of Three Tombs (Üç Kümbetler) And Environment In Erzurum City”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8510>, p. 613-634.

TÜRKİYE'DE POZİTİVİZM VE İLK YANSIMALARI*

*Mehmet Ali SARI***

ÖZET

Avrupa'da 1789 yılında meydana gelen Fransız Devrimi Batı dünyasını olduğu kadar Osmanlı aydın ve düşünürleri üzerinde de etkili olur. Bu dönem düşünür ve aydınlar ülkenin içinde bulunduğu pek çok sorunun çözümünde ise Batı dünyasında meydana gelen gelişmeleri temele alırlar. Osmanlı yenilikçi hareketinin Batı düşüncesi ile olan ilk temasta karşılaştıkları düşünce ise Aydınlanma'nın bir eklentisi olan pozitivistizmdir. Yenilikçi hareket içinde yer alan düşünür ve aydınlar ülke sorunlarının çözümünü Pozitivist programda, özellikle de Fransız Pozitivizminde bulurlar. Ancak Batı dünyasında bir dizi bilimsel, düşünsel ve ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan Pozitivizm Türk düşünce hayatında ise toplumu kökten değiştirmenin bir yolu olması bakımında siyasi bir proje olarak anlaşılır. Başka deyişle Osmanlı aydınları Aydınlanma'nın ve pozitivistizmin Batı'da ortaya çıkmasını sağlayan epistemolojik temelleriyle ilgilenmek yerine bu epistemolojinin yarattığı sonuçlarla veya bu temellerin uygulandığı siyasi sonuçlarıyla ilgilenmişlerdir. Bu nedenle de Batı düşüncesinde meydana gelen değişim ve yenilenmeyi kavrayacak kavramsal bir çerçeve, daha doğrusu eleştirel bir düşünme geleneği oluşturulamamıştır. Öyle ki Türk aydın ve düşünürlerinin pozitivistizm karşısındaki tutumu eleştirel olmaktan çok takipçilik ve öğrencilik düzeyinde kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Çağdaşlaşma, Genç Osmanlılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ziya Gökalp, Pozitivizm.

THE INITIAL RECEPTION OF POSITIVISM IN TURKEY

ABSTRACT

Similar to their Western counterparts, the Ottoman intellectuals and thinkers were influenced by the French Revolution of 1789. The intellectuals and thinkers of this period turned to the West to find answers to the solution of local problems. One of the first ideas that Ottoman modernist movement encountered was Positivism, an offshoot of the Enlightenment. Modernist thinkers and intellectuals sought

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü., El-mek: memali35@hotmail.com

solutions for national problems in Positivism, and especially French positivism. While, in the West, Positivism has emerged as a consequence of a series of scientific, intellectual and economic developments, in Turkish intellectual world it has been understood as a political project for transforming the society in a fundamental way. Rather than focusing on the epistemological foundations that led to the Enlightenment and Positivism in the West, the Ottoman intellectuals were interested in the consequences of this epistemological foundation and its political effects. Therefore, a conceptual framework or rather a tradition of critical thinking to conceive the transformation and modernization in the Western world failed to emerge. Consequently, Turkish intellectuals remained as followers and students of Positivism and failed to develop a critical attitude towards this movement.

STRUCTURED ABSTRACT

Together with Tanzimat reform era, as a result of Ottoman's relationships with "the Modern West", the most effective philosophical view of the West on Turkish thinking is positivism. Since Tanzimat, Military men and civil intellectuals who were the practitioners of "modernization" and "westernization" projects based on positivism that were imported from the West had accepted the principles and concepts of positivism as absolute truths. Positivism didn't show a holistic effect, but showed differences in the subject matters such as religion, nation and culture. However, the basic feature considering positivism is the tendency to approach positivist sociology as a philosophy and even a religion and regard it as a source in moral, social, political and even religious subjects as if it has as power of divine inspiration. In this sense, the heart of this west-oriented position that suggests taking the West as a model is the view that the West derives its superiority from reason as a universal principle. According to this point of view, the clash of reason and tradition or philosophy and faith first occurred in the West, and the West gained its supremacy by choosing reason and its products science and technology. Therefore, during this period, what is understood from positivism that highly affected Turkish intellectuals is to take control of science and technology that is accepted as the essential component of contemporary civilization ideal. However, positivism presented as the objective source of this westernization project, which seemed like a civilization project, rapidly gained cultural content and gradually evolved into a political ideology. In fact, while positivism in the West came true in the form of social changes as a result of the revolutions and changes in knowledge, in Turkey it appeared as a cultural and mental change in upper level. In this respect, positivism has been a fundamental reference guide in order to recover the government and cultivate the society, in other words, to reconstruct or rearrange the society and then to make it progress. However, in practice, since this view, aiming the evolution of the people and the society first started by changing the government and then, by means of this, developed itself by changing the people, it resulted in strengthening the government and then centralisation and the period of Republic is an example for this.

In the last instance, although the efforts to convey positivist thinking to Turkey has been going on from past to present, what is performed couldn't go beyond importing the sciences and philosophy. In this regard, an attitude for internalisation of these imported ideas, having a critical point of view and having a number of intellectual habits hasn't been developed, though. The fact that such an attitude hasn't developed seems to be associated with misunderstanding the basics of the problems. While positivism in Western thinking is a philosophical view that comes out as a consequence of several philosophical and scientific developments, positivism in Turkey, rather than being perceived as a result, is regarded as a reason in terms of being a way to change everything. In other words, positivism in Western thinking basically has a conceptual framework including epistemological issues such as what science is, how it proceeds, what scientific knowledge and methods are and ontological issues based on these; on the other hand, in Turkey it became a mentality issue; that is, it was perceived as a matter of culture and politics. At this point, the problem that comes out is the tension because the epistemological and ontological one interlocks the cultural and political one. As a result of the fact that the epistemological basis of the problem couldn't be perceived truly, deficiency of tradition since past in terms of both philosophy and scientific thinking has been going on and it hasn't been solved yet. On the other hand, regarding the issue as an educational problem and sending students to the West for education from past to present and continuing education with Western style schools are a part of solving the problem and demonstrates another example of an imitating positivist understanding. One of the results and examples of the fact that such kind of imitating and formalist positivist understanding is performed and so a science policy couldn't be developed is that basic sciences that are known also as positive sciences at universities is on the verge of being disappeared. Not having a plan and organization for the sake of science caused by society and education engineering that is performed with reference to over-positivism tendency makes basic sciences non-functional for the future times and this situation also creates an attitude that alienates from science.

Keywords: Committee of Union and Progress, Enlightenment, Modernization, Positivism, Young Turks, Ziya Gökalp.

Tarihi Seyri İçerisinde Pozitivizm

Bilim kavramına düşünce tarihinin en erken dönemlerinden beri rastlanmakla beraber özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda doğayı ve evreni anlama noktasında meydana gelen büyük değişiklikler bu kavramın yeni ve özel bir anlam içeriğiyle kullanılmasına neden olmuştur. Yeni bilimsel gelişmelerle birlikte bilim kavramının içeriğinde meydana gelen değişimi belirginleştirme uğraşısının bir sonucu ise “modern bilim” terimidir. Öyle ki 16. ve 17. yüzyıllarda, konu ve sorun alanlarının netleştirilip sınırlarının çizildiği hem de bu alanlara özgü teknik ve yöntemlerin belirlendiği, başta fizik olmak üzere gök bilim ve kimi alt bilgi dallarının yavaş yavaş “doğa felsefesi”nden kopmaya ve bunun sonucunda da, bilimsel bir kimlik kazanmaya başladığı bir dönemdir. 17. yüzyılın tamamı ve 18. yüzyılın başları, Galileo (1564-1642) ve Newton (1642-1727) tarafından gerçekleştirilen yeni bilimsel devrimlerle modern bilimin kavramsal temellerinin atıldığı bir dönem olur. Bu anlamda bilim, olgulardan belirli yöntemlerle yasalara ve teorilere ulaşmaya,

denetlenebilir bilgi üretmeye çalışan, açıklamacı bilgi etkinliği olarak tanımlanır. Bu tanıma uygun olarak F. Bacon'ın "scientia nuova" (yeni bilim) veya "doctrina positiva" (pozitif bilim) adlarını verdiği modern bilimin ve buna bağlı olarak bilimsel bilginin nitelikleri, yalnızca epistemolojik yönden belirlenmekle kalmamış, aynı zamanda ve hatta bundan daha da vurgulu olarak bilimsel bilginin ahlaksal/toplumsal açıdan değer yargılarından bağımsızlığı, nötralitesi üzerinde durulmuştur (Özlem, 2002: 452).

Bu bilim anlayışı, Bacon ve daha sonra Descartes'tan 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ve özellikle de 18. yüzyıl Aydınlanma hareketi içerisinde, tek, biricik bilim anlayışı olarak kabul edilmiş ve yaygınlaşmıştır. 16. yüzyılda ortaya çıkan ve 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesi içerisinde tam bir yaygınlık ve itibar kazanan modern bilim anlayışını epistemolojik olarak teorik bir biçime sokup buradan hareketle de bir tarih ve toplum kuramı geliştirmeye çalışan düşünce ise Pozitivizm'dir. Pozitivizm terimini bilimsel bir yönetime işaret etmek amacı bakımından yöntemin felsefeye icrası manasında ilk defa kullanan düşünür Saint Simon (1760-1825)'dur (Ural, 2006: 47). Ancak pozitivizmi felsefi bir hareket biçimine sokup bilimsel bir dünya görüşü olarak yaygınlık kazanmasını sağlayan kişi ise Aguste Comte'dur. Burada hemen şunu söylemek gerekir ki pozitivizm terimi farklı dillerde özellikle Alman ve Fransız dillerinde birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktığı gibi aynı zamanda terimin felsefe dışındaki kimi alanlardaki kullanımları da birbirinden tamamen farklıdır. Söz gelimi pozitivizm sözcüğü günlük yaşamda, olumlu bir düşünce ve eylem biçimini betimlemede kullanılırken, matematikte ise belirli özellikteki sayılar kümesini, söz gelimi "pozitif sayılar kümesini", nitelemek için kullanılmaktadır. Yine "pozitif yük", "pozitif kutup" gibi terimlerdeki pozitif sözcüğü ise deney bilimlerine ait bir terim olarak kendini göstermektedir. Deney veya Doğa Bilimlerine isnaden kullanılan "Pozitif Bilimler" deyiimi ise kuralları, alanı veya sınırları belirli olan ve bunlar aracılığıyla gözlem ve deney sınırları içerisinde doğrulanmış bilgiler elde eden bilgi türlerini kastetmek için kullanılmaktadır (Ural, 2006: 47-48; Korlaelçi, 2002: 1-15). Hukuki bir terim olarak kullanılan "pozitif hukuk" terimi ise bir ülkedeki yazılı hukuk kurallarının tümünü nitelemek için kullanılır. Yasama yetkisine sahip organla bu organın vermiş olduğu vekâlete dayanarak, öteki devlet organları tarafından meydana getirilen yazılı hukuk kurallarını kapsar. Eş deyişle bir ülkede yürürlükte olan kanun, yönetmelik ve tüzüklerin bütünü pozitif hukuku meydana getirir (Korlaelçi, 2002: 29).

Pozitivizm teriminin felsefedeki kullanımıyla bu alanlardaki kullanımı arasında kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı bir ilişki görmek mümkündür. Bu bağlamda felsefi bir görüş olarak pozitivizmin temel özelliği, bilimi yegâne geçerli bir bilgi türü olarak görmesi ve olguları bilinebilen ve üzerinde inceleme yapılabilecek tek nesne olarak kabul etmesidir. Dolayısıyla, pozitif görüş açısından felsefe, bilimsel yöntemi kullanması gereken bir bilgi türüdür (Ural, 2006: 48). Öyle ki "Fransız pozitivizminin ilk temsilcisi Saint Simon "eksaktlık" ve "pozitivizm" sözcüklerini bir arada kullanmış ve bunları "bilimsel yöntem" in göstergeleri olarak saymıştır" (Özlem, 2002: 453). Bilimsel yöntem, olguların gözlem aracılığıyla belirlenerek bir sınıflamaya tabi tutulmasıdır. Ancak S. Simon'un düşüncelerine bakıldığında pozitivizm düşüncesinin sadece doğayı incelemek bakımından bir araştırma yönteminden daha ilerisini temsil ettiğini de söylemek mümkündür. Buna göre pozitivizm, toplumsal yapıyı bilimsel araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ve bu bilgilerin elde edilmesinde kullanılan yöntemler aracılığıyla yeniden düzenleme amacını gösteren bir tutumdur. Simon'a göre, insanlık yeni bir çağda, bilimsel gelişmelerin getirdiği yenilikler çağında yaşamaktadır ve bu bilimsel değişikliklere eşgüdümlü olarak çeşitli alanlarda da köklü değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Mevcut hal toplumu daha önceden oluşturan öğelerin ortadan kaybolarak yepyeni toplumsal öğelerin kendini göstermesi biçimindedir. Yapılması gereken değişen toplumu doğa bilimci bir yaklaşım aracılığıyla yeniden inşa etmektir. Simon ile birlikte ortaya çıkan toplumsal mevcudiyetin bilimsel esaslara göre yeniden yön verilmesi gerektiği düşüncesini paylaşan diğer düşünürler; Fransa'da C. Fourier, P. J. Proudhon; İngiltere'de J. Bentham, J. Mill, T. Malthus ve D.

Ricardo’dur (Ural, 2006: 48). Pozitivizm bağlamında tüm bu düşünürlerin paylaştıkları temel anlayış, toplumu doğa bilim anlayışına uygun olarak, eş deyişle pozitif felsefenin temellerine göre yeniden kurmaktır.

Her ne kadar S. Simon pozitivizme giden yolu açsa da bir felsefe anlayışı olarak pozitivizmi kuran ve yaygınlaştıran düşünür ise A. Comte (1798-1857) olmuştur. Pozitivizmin temel düşünceleri açısından Comte’un kendi öğretisinin oluşmasında Simon’un düşüncelerinin etkisi olduğu gibi kimi farklı düşünceler açısından da Carnot, Lagrange ve Laplace’ın bilimsel çalışmalarının da etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Comte, felsefesini ve kendi adlandırdığı biçimiyle “bilimsel dünya görüşü”nü, doğa bilimlerinin kesin sonuçlarını ve bu sonuçlar aracılığıyla elde edilen teknik-endüstriyel icralarını gözeterik geliştirmiş ve bizzat bu “bilimsel dünya görüşü”nü “pozitif felsefe” olarak adlandırmıştır (Özlem, 2002: 453). Comte “pozitif felsefe” kavramını teoloji ve metafizik temelli felsefeye karşı kullandığını ifade ederek bu felsefenin temel amacının da daha uzağa gitmeksizin pozitif veya deneysel bilimlerin ortaya koyduğu bilgilerin sentezini konu edinmek olduğunu ileri sürmüştür (Korlaelçi, 2006: 15). Dolayısıyla Comte’a göre pozitif felsefe, insan aklının kendini gösterdiği tüm konulara uygulanabilir ve tek biçimli bir akılyürütme tarzını ifade eder ve bilimle de pozitif asamaya geçmiş doğa bilimleri kastedilir (Comte, 1855: 25).

Comte’a göre, insan soyunun düşünsel gelişim tarihi, “teolojik evre” ve “metafizik evre”den sonra, deneysel bilimlerin ortaya koymuş oldukları bilme imkânları çerçevesinde artık son evresine, “pozitif evre”ye ulaşmıştır. Başka bir deyişle, teolojik ve metafizik, “pozitif tin” çağında artık aşılmışlardır ve onların ancak ve sadece tarihsel değerleri vardır (Özlem, 2002: 453). Buna bağlı olarak klasik epistemolojinin (ve genellikle felsefenin) yerini artık bir “bilimler metodolojisi” almalıdır ve bu metodoloji teknik-bilimsel ilerlemenin dayanağı haline gelmiştir. Artık bundan böyle amaç, doğa bilimlerinin bir ansiklopedisini ortaya koymak, tüm toplumsal ilişkilerin “pozitif politika” yoluyla rasyonalizasyonunu gerçekleştirmektir. İşte, bu “pozitif politika”ya dayanak olacak ve esasen doğa bilimleri örneğinde kurulacak olan bir “sosyal fizik”e veya “sosyoloji”ye gerek vardır.

Comte’un “pozitif felsefe” olarak ileri sürdüğü bir doğa bilim anlayışına göre tüm gerçekliği temelinde gözlem ve deney olan bir araştırma içinde ele alarak yasalara ulaşmayı öngören pozitivizm çok kısa bir sürede tüm Avrupa’da yaygınlık kazanmış ve pozitivistler, “zamanın tını”nin (Zeitgeist) artık ve sadece “pozitif tin” olduğunu ileri sürmüşlerdir (Özlem, 2002: 454). Söz gelimi Comte’un İngiltere’deki çağdaşlarından olan J. Bentham ve James Mill açısından da geçerli bir bilgi ancak bilimsel bilgi türünde olabilir. İngiliz Pozitivizminin kökleri bilginin elde edilmesinde duyum ve deneyimi öne çıkaran İngiliz Deneyciliğine (J. Locke, D. Hume ve G. Berkeley) dayandığı gibi aynı zamanda bilimsel bilgi konusunda gözlem ve deney temelli tümevarım (induction) yöntemini vurgulayan F. Bacon (1561-1626)’a dayanır. Bacon’a göre bilimin amacı insan refahına katkıda bulunmaktır; bunun için onun bilim görüşü “bilmek, tabiatı kontrol altına almaktır” savıyla özetlenebilir. Bacon açısından insanın bu ereği gerçekleştirebilmesinin yolu öncelikle insanın anlama yetisini saran yanlış tasarımlar ile idollerin ortadan kaldırılmasıdır. İnsan bu idollere karşı korunmadıkça, bilimlerde yenilikler ortaya koymak mümkün değildir ve bu nedenle bunların ortadan kaldırılması gerekir (Güzel, 2010: 16-17; Kabadayı, 2011: 24-25). Bacon’ın savlarından biri de, bilimde gözlem ve deneyin önemi hakkındadır, bilimsel bir kuram oluşturmada gözlem ve deney önkoşuldur. Deney ile gözlem daha önceleri, tümdengelimli akılyürütme ile çıkarılan bir sonucu kanıtlamak veya varolan bir kuramın kapsamı gereğince bir yarıntıyı saptamak, bir boşluğu doldurmak için kullanılmaktadır. Bacon’sa tümevarımı bilimin temeli, genelleştirilmiş yöntem bilgisi olarak görür (Güzel, 2010: 17-18). Böylesi bir bilgi ve bilim anlayışının etkisi altında kalan J. Bentham, ahlakı kesin bilimler örneğine göre kurmak isterken yaptığı, pozitivist felsefenin ilkelerini

ahlak alanına uygulamaktır (Ural, 2006: 50). Pozitivist temeller üzerine bir ahlak kurmanın olabilirliği konusunda Bentham ile aynı düşünceleri paylaşan James Mill'e göre de nasıl doğa yasalarının keşfiyle doğa olayları kontrol altına alınabiliyor ve böylelikle de yönlendirilebiliyorsa aynı biçimde insan davranışlarının yasaları ortaya konulabilir ve de bir yön verilebilir. Bu suretle, geleneksel ahlakın yerine bilimsel verilere göre düzenlenmiş ahlak anlayışı ortaya konulabilir. Pozitivizm'in İngiltere'de ve dünya üzerinde etkili olmasını sağlayan bir başka düşünür ise James Mill'in oğlu olan J. Stuart Mill'dir. Oğul Mill, Comte'un pozitivist düşüncelerini paylaşmakla birlikte tümevarımın (endüksiyon) bilimin yegâne yöntemi olması gerektiğini vurgulamıştır. Aslında Mill'in temel amacı doğa bilimleri yöntemine göre ki bu yöntem endüksiyondur, toplumun yeniden düzenlenmesini sağlayacak yasaları ortaya koyacak bir toplum bilim ve tarih kurmaktır.

Öte taraftan pozitivistizmin Avrupa'daki gelişim çizgisi içinde Simon ve Comte geleneğinin pozitivistizminin sosyal olayları ön plana aldığı yerde başta fizik ve biyoloji olmak üzere doğa bilimlerini bir çıkış noktası yapan diğer bir pozitivist çizgiden de söz etmek mümkündür. Bu çizgi 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmış olup daha çok doğa bilimlerindeki özellikle biyoloji ve fizyoloji alanındaki gelişmeleri dikkate alan "evrimci pozitivistizm"dır (Ural, 2006: 51; Freyer, 1977: 56). Özellikle Darwin, Spencer ve Haeckel tarafından geliştirilmiş olan evrim teorisi; Fechner, Wundt ve Lipps tarafından geliştirilen deneysel psikoloji, bilginin pozitivist bir anlayışla ve bir evrim içinde ele alınmasına neden olmuş ve buna zemin hazırlamıştır. Bu anlayışın en önemli temsilcilerinden biri ise Herbert Spencer'dır (Ural, 2006: 51). H. Spencer'a (1820-1903) göre evrim sadece doğada gerçekleşen bir süreç değil aynı zamanda toplum dünyasında da gerçekleşen bir süreçtir (Korlaelçi, 2002: 135). Böylelikle Spencer, A. Comte'un idealist tarih felsefesi, yani toplumun gelişim ve ilerlemesindeki düşünce gelişimini (üç hal yasası) iddia eden görüşü doğacılık görüşüyle değiştirir (Freyer, 1977: 56). Öyle ki toplum da doğada bulunan bir organizma gibi tarih içerisinde sürekli bir evrim içindedir. Tarih içerisinde toplumlar evrimlerini basitten karmaşığa doğru geçirirler. Söz gelimi ilk toplumlar olarak önce ilkeller vardır, sonra barbarlar, daha sonra yarı uygarlar ve en son merhalede ise uygar toplum gelir (Korlaelçi, 2002: 135; Freyer, 1977: 60-61). Öte taraftan Spencer toplumları niteliklerine göre askeri ve sanayi toplumu olarak da ayırma tabi tutar. Askeri toplumlar daha çok egemenliğin hükümdarlar ve askerler tarafından sağlandığı bir toplum olmakla birlikte aynı zamanda ilerlemeye de kapalı toplumlardır. Öte yandan sanayi toplumu ise bireylerin özgür olduğu demokrasiyle yönetilen bireyler arasında ilişkilerin yasalarla sağlandığı ilerlemeye açık toplumlardır (Korlaelçi, 2002: 135). Toplum hakkındaki düşüncelerini doğa dünyasındaki evrimsel ilerleme fikrinden hareketle kuran Spencer'a göre bilimin temel amacı görüşlerin bilgisini ortaya koymaktır. Felsefe ise tek tek bilimlerin genellemesiyle işe başlar ve birleştirilmiş bir bilgiye ulaşmaya çalışır. Ne ki Spencer pozitivist bir yaklaşımla bilimin, görünüşün bilgisini araştırdığını söylemekle birlikte, öte taraftan görünüşün ötesinde ve görünenin bağlı olduğu, sınırlandırılmayan, bilinmeyen güçlerin mevcudiyetini de kabul etmiştir (Ural, 2006: 51).

Pozitivist felsefenin yeni kimi özellikler kazanması 19. yy sonlarında olmakla birlikte pozitivistizm her ne kadar kuramsal anlamda köklü bir değişikliğe uğramamışsa da, bu dönemde "yeni pozitivistizm" adı altında toplanabilecek farklı pozitivist görüşler içerisinde dil ve mantık araştırmalarına ağırlık veren "mantıkçı empirizm" veya "Viyana Çevresi" (R. Carnap, H. Hahn, A. J. Ayer), "empiriokritisizm" (E. Mach, R. Avenarius) ve felsefenin bilimselleştirilmesini öngören "bilimsel felsefe" (H. Reichenbach) akımları içerisinde önemli dönüşümler meydana gelmiş ve bu görüşler Comte'un pozitivistizmini "klasik pozitivistizm" olarak adlandırmışlardır (Özlem, 2002: 454-55). Comte'un pozitivistizmini eski bir pozitivistizm olmakla eleştiren yeni veya mantıkçı pozitivistizm ele aldığı sorunlar ve bu sorunların çözümü bakımından yapmış olduğu kavramsallaştırmalar noktasında oldukça farklı bir mecrada seyretmiş temel sorunlar bir dil sorunu olarak düşünülmüş ve tüm bu sorunların çözümünde 'mantık' bir araç ve yeni bir araştırma alanı olmuştur.

Türk Düşünce Tarihinde Pozitivizm Ve İlk Temsilcileri

Pozitivizmin başlıca temaları, uluslararası planda başkaca hiçbir düşünce akımıyla kıyaslanamayacak kadar yaygın ve etkili olmuştur. Osmanlı ve Türk siyasi ve entelektüel yaşamındaki etkileri ise, neredeyse yüz elli yılı aşkın bir zaman içinde kendisini devam ettirmektedir. Bunun nedenlerinin, ortaya atıldığı dünya koşullarında yarattığı umutlarda olduğu kadar, genel bir ilerleme fikrine dayanmasında ve bir bunalım çağına özgü çözümler için bilimi temel dayanak olarak göstermesinde bulmak mümkündür (Çubukçu, 2006: 10). Çağında, değişim ve ilerleme gereksinimi duyulan tüm dünyada pek çok sorunun çözümü noktasında başvurulmuş bir düşünce olarak pozitivizmin Osmanlı ve Türk entelektüel yaşamına girişi de karşılaşılan bir takım sorunlara çözüm bulma uğraşısıyla eşgüdümlüdür. Aslına bakılacak olursa Batı dışı toplumların Aydınlanma düşüncesini sadece toplumsal ve siyasi bir proje olarak algılamalarının kökeninde içinde bulundukları toplumsal ve siyasi problemler kaynaklık ettiği gibi pozitivist düşüncenin bizzat kendi özünde olan “müdahaleci” (nizam verici) özelliğinin de olduğunu söylemek mümkün gibi görünmektedir. Öyle ki Aydınlanmacı ve Pozitivist Batılı aydın, kendi toplumunun geçirdiği ilerletici evrimin diğer toplumlar için de geçerli olduğuna, sahip olduğu düşüncenin kendisine yüklediği bir ödev olarak düşünmektedir (Burada Comte dahil tüm ilerlemeci tarih anlayışları düşünülebilir). O, Batılı olmayan tüm toplumların da kendi toplumunun geçirdiği tüm evrelerden geçerek kendi yaşam biçimine ulaşabilecek toplumlar olarak görmekle birlikte bu görüşünü Batılı olmayan toplumların aydınlarına olabildiğince yaygınlaştırmaktan geri kalmadığı gibi ne yapmaları gerektiğinin çetelesini de sunmuştur (Özlem, 2002: 458). Buna göre Batı dışı toplumlar, Batı’nın Rönesans’tan itibaren kendi düşünsel -epistemolojik- temellerini atarak gerçekleştirdiği gelişmeyi ve değişmeyi çok kısa bir zamanda gerçekleştirmek zorundadırlar. Bunun için topluma etkili olarak müdahale etmek gerekmektedir ve bu müdahalenin yolu da pozitif düşüncüyü kavramış olan bir aydın sınıfının oluşturulmasından geçmektedir. Bu türden bir düşüncüyü benimsemiş olan aydın ve siyasetçilerin geri kalmış eski toplumdan ileri sayılacak olan modern ve pozitif topluma geçmek için yapmaları gereken de otoriter, müdahaleci ve devrimci bir politika izlemeleridir.

Osmanlı’nın Batı ile olan teması geçmiş zamanlara kadar uzansa da Batıda meydana gelen köklü değişim ve yenilikleri takip etme ve onları Osmanlı coğrafyası içinde uygulama girişimleri ise pek çok tarihçi ve araştırmacı tarafından Tanzimat (1839-1876) ile birlikte başlatılır. Tanzimat (1839-1876), Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı dünyasının etkisine tam olarak açıldığı ve bu etkilerin devlet tarafından meşrulaştırılmaya çalışıldığı bir devirdir. Tanzimatla birlikte Avrupa’ya kesin olarak açılan Osmanlı yenilikçi hareketinin Batı düşüncesi ile olan ilk teması esnasında, öncelikle Batı’da o sırada egemen olan Aydınlanmacı ve Pozitivist çizgiler taşıyan epistemolojik ve toplumsal düşünme biçimiyle teması kaçınılmazdı (Özlem, 2002: 457). Özellikle Sadrazam **Mustafa Reşit Paşa** döneminde Avrupa’ya gönderilen ilk öğrencilerden olan **İbrahim Şinasi** (1826-1871) ile birlikte Batı düşüncesinin Osmanlı üzerindeki tesiri öncelikle edebiyat üzerinden kendisini gösterir. Bu yeni edebiyat üzerinde Fransız edebiyatı, esin kaynağı ve taklit örneği olarak, İran klasiklerinin yerine geçmeye başlamıştır (Lewis, 1988: 136). Şinasi bu edebiyatın çizgisini ve Batı düşüncesinin etkilerini, **Tasvir-i Efkâr** gazetesinde (1862), devletin bekasına ilişkin yazılarında tenkitçi bir üslupla dile getirir. Şinasi yazılarında tenkit’e ilaveten, düşüncenin kaynağında ve bundan yola çıkarak da düşünce dizisinde bir dizi yenilik getirir (Mardin, 2001: 44). Özellikle yazılarında kullandığı “hey’et-i içtimaiye”, “hey’et-i mecmua” gibi kavramlar Batı’daki “societe” karşılığı olarak, toplumun kendi başına bir nesne, devlet çerçevesi dışında algılanabilir bir kurum olduğunu vurgular. Eş deyişle “Şinasi Osmanlıların “teb’a” olarak kavramlaştırdıkları geleneksel Osmanlı imgesi yerine, fertlerin teb’a olmasının dışında bir kolektif yapı gösterdiklerini vurguluyor, onlara yukarıdan bakıldığı kadar aşağıdan bakıldığında da bir anlam ifade ettiklerini anlatıyordu” (Mardin, 2001: 44). Tanzimat ile başlayan bu süreç içerisinde Batı düşüncesi ile temaslarda özellikle Fransız Devrimi’ni hazırlayan düşüncüyü temsil ettiğine inanılan başlıca

klasikler, hem de pozitivist felsefenin edebiyattaki yansıması olarak değerlendirilebilecek natüralizm ve realizmin başlıca temsilcileri Osmanlı aydınlarının ilgi odağındadır (Çubukçu, 2006: 12). Bu dönem edebiyatçıları ve fikir adamları tarafından aydınlanma dönemi düşünür ve edebiyatçıların eserlerinin tercüme edilmesi bunun en açık delilidir (Akgün 1999: 476). Gerçekte pozitivist olmamalarına karşın **Ziya Paşa** (1825-1880) ve **Namık Kemal** (1840-1888), Fransızca çeviride klasiklere yönelmenin öncüleridir¹. Fransız Devrimi'ni hazırlayan düşünce ve düşünürler, her ikisinin ortak ele aldığı konuları meydana getirir. Şerif Mardin'e göre Namık Kemal Osmanlı devletinin ve toplumunun modern çağda ayakta kalmasının yolunun yeni bir politikanın genel ilkelerini teorik olarak tanımlanmasıyla gerçekleşeceğini düşünürken, Ziya Paşa ise 'yapılabilir' bir devlet reformunun peşindedir ve bu düşünceleri bakımından Namık Kemal romantik Ziya Paşa ise pragmatist reel bir politikacı görünümündedir (Mardin, 2001: 49). Öyle ki Namık Kemal kaleme aldığı pek çok makale, deneme, roman, piyes ve şiirlerinde, Türk Müslüman okuyucuya Fransız Devriminin temel sloganları olan "Hürriyet ve Vatan" düşüncelerini, Müslüman geleneklerine ve durum alışlarına uydurulmuş bir biçimde dile getirir (Lewis, 1988: 141).

Şinasi, N. Kemal ve Ziya Paşa gibi ülkenin geleceğini pek de iç açıcı bulmayan ve bu nedenle devleti kurtarmak ve ona bir düzen vermek gerektiğini düşünen ve bunun için de özellikle Fransız Aydınlanma ve Pozitivist düşüncesinin etkisinde kalan Osmanlı Aydınları bu konudaki fikir ve düşüncelerini çeşitli mecmua ve gazeteler aracılığıyla yayımlarlar. Özellikle Recaizâde Ekrem'in başını çektiği "Edebiyat-ı Cedide"nin (Yeni Edebiyat) yayın organı olarak bilinen "**Servet-i Fünun**" (1891-1942), Ahmed Şuayb, Rıza Tevfik ve Mehmed Cavid tarafından kurulan "**Ulum-i İktisadiye ve İctimadiye**" (1908-1910), Ziya Gökalp ve Necmeddin Sadık'ın içinde yer aldığı "**İctimaiyat Mecmuası**" ve Münif Paşa'nın (1830-1910) kurduğu "Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye" isimli teşkilatın yayın organı olan "**Mecmua-ı Fünun**" pozitivist düşüncenin etkisinde yazılar yayımlayan yayın kuruluşlarıdır (Ülken, 1966: 200; Korlaelçi, 2002: 179-81; Akgün, 1995: 52-54). Devleti kurtarma amacının gerçekleşmesi için reçete olarak pozitivist siyaset öğretisini benimseyen bu aydınlar için Comte'un "sosyolojisi" ve "pozitif siyaset sistemi" ile Guizot, Jaures, Thiers ve Taine gibi düşünür ve tarihçilerin eserleri ve fikirleri takip edilmesi ve başvurulması gereken temel

¹ Osmanlı Aydınları her ne kadar başlangıçta ve Batı düşüncesi ile olan ilk temasta Fransız Aydınlanma ve Pozitivist düşüncesinin etkisinde kalarak Batı edebiyatı ve düşüncesini dile getiren eserlerden öncelikle Fransız yayımlarını Türkçeye kazandırmaya çalışmış olsalar da tercüme faaliyetlerinin zaman içinde yayılmasıyla farklı dillerden farklı felsefi düşünceleri dile getiren eserler de düşünce hayatına kazandırılmaya çalışılmıştır. Söz gelimi 1859 yılında Münif Efendi Voltaire, Fenelon ve Fontenelle'den "Muhaverat-ı Hikemiye"yi (Felsefi Konuşmalar) çevirmiştir. Ahmet Mithat Voltaire'in 14 aşk mektubunun tercümesini, 1885 yılında "Voltaire Yirmi Yaşında veya İlk Muşakası" ismiyle çevirmiştir. Voltaire'in, felsefi nitelikteki "Hikaye-i Hikemiye-i Micromega" isimli eserinin ilki 1869, ikincisi 1871'de olmak üzere iki tercümesi yapılmış ancak iki tercümenin de mütercimlerinin isimleri verilmemiştir. Bu eserin tercümesini, 1892'de, İbn-ül-Kamil, "Küremizde Seyahat" ismiyle, 1909'da Süleyman Tevfik "Yıldızdan Yıldız Seyahat" adıyla yapmıştır. Kemal Paşazade Said Bey (1848-1921), Rousseau'dan, 1883'te "Fezail-i Ahlakiye" ve "Kemalat-ı İlmiye"yi tercüme etmiştir. Milaşlı Gad Franko, 1913'te, Rousseau'dan "Terbiye Nazariyelerini" tercümesini yapmıştır. Dr. Abdullah Cevdet (1869-1931), Gustave Le Bon'dan, 1907'de "Ruhul Akvam"ı, 1913'te "Asrımızın Nusus-u Felsefiye"sini, 1918'de "Avrupa Harbinden Alınan Psikolojiye Dair Dersler"i, Alfieri'den 1905'te "Hükümdar ve Edebiyat"ı, 1908'de "İstaibdat"ı, Lord Byron'dan, 1904'te "Chillon Mahbus'unu, Türk düşünce hayatında yoğun tartışmalara neden olan "Tarih-i İslamiyet"i (Eser ili cilt olup, Zeyl ile birlikte 733 sahife olarak Mısır'da Matbaa-ı İcihat'ta yayınlanmıştır) Dr. Dozy'den tercüme etmiştir. Ayrıca Dr. Abdullah Cevdet Louis Büchner'in "Madde ve Kuvvet" adlı eserinin bir kısmının tercümesini "Fenn-i Ruh" ismiyle 1911'de yapmıştır. Memduh Süleyman, Eduard Hartmann (1842-1906)'dan "Darwinizm"i tercüme eder. Ahmet Nebil ve Baha Tevfik "Nietzsche: Hayatı Ve Felsefesi"ni, Ludwig Büchner'den "Madde ve Kuvvet"i, Ernest Haeckel (1834-1919)'den 1911'de Vahdet-i Mevcut, Bir Tabiat Aliminin Dini'ni, Alfred Fouille (1838-1912)'den "Tarih-i Felasife"yi (üç cilt olan bu eserin iki cildi tercüme edilmiştir) tercüme etmişlerdir. Öte taraftan Baha Tevfik, E. Haeckel'den tercüme ettiği "Kainat'ın Muammaları"nı, 1910'larda "Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi"nin yayın organı olan "Felsefe Macmuası"nda yayınlamıştır. İbrahim Edhem Bin Mesut, 1893'te Descartes'dan "Usul Hakkında Nutuk"u tercüme etmiştir (M. Korlaelçi: Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi Ve İlk Etkileri; M. Akgün Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri).

kaynakları oluştururlar (Özlem, 2002: 458). Özellikle Comte’un “pozitif bilimi” Fransız Devriminin temel sloganlarını uygulamada kılavuz olarak değerlendirilirken aynı zamanda pozitivist tarih anlayışının tespit ve vaat ettiği ilerlemenin icra alanı da devlet ve halk olarak görülmektedir. Bu nedenle yapılması gerekenler, öncelikle Batı’yı ileri bir uygarlık seviyesine ulaştıran koşullar keşfedilecek ki bu zaten mevcuttur, sonra bu koşullar ülke içinde oluşturularak ülkenin de aynen Batı gibi ileri bir seviyeye gelmesi sağlanmış olacaktır. Pozitivizmin tarih ve toplum teorisine göre tek tek toplumlar birbirlerinden sahip oldukları inanç, gelenek, siyasal düzen ve yaşam biçimleri vb. özellikleri bakımından farklı olsalar da sonuçta toplum olmak bakımından ortak bir toplumsal doğaya sahiptirler. Bu nedenle de bu ortak toplumsal doğada aynı nedenler aynı sonuçları doğuracağından her tekil toplum bu ortak toplumsal doğa göz önünde tutularak bir “pozitif toplum”a dönüştürülebilir (Özlem, 2002: 459). 1875’ten 1905’e kadar Osmanlı aydınları arasında bu pozitivist inanç doğrultusunda adı konulmamış bir “toplum mühendisliği” düşüncesi yaygın olarak kabul görmüştür. Söz gelimi “Ahmet Rıza, Fransız pozitivistlerinin ünlü derneği “Société des Positivistes”in şiarı olan “Ordre et Progrés” (“düzen ve ilerleme”) inancını “Union et Progrés”e (birlik ve ilerleme: İttihat ve Terakki) dönüştürerek “İttihat ve Terakki Cemiyetinin” de isim babalığını yapmış olur” (Ülken, 1966: 177; Özlem 2002: 458-59).

Aslında “İttihat ve Terakki”den önce böylesi bir uğraşı şiar edinen ve hatta “İttihat ve Terakki”nin doğuşuna da zemin hazırlayan ise kendilerine önce “**Genç Osmanlılar**” diyen sonra da Fransızcadan uyarılma “**Jön Türk**” (Jeune Turquie²) ismini uygun gören aydın çevresidir³. Bu “Genç Osmanlılar” genel olarak Fransa’da eğitimleri esnasında Fransız Devrimi’nin sloganlarından, devrimcilik ruhundan ve toplumsal hareket yasaları üzerine Comte’un öğrencilerinin söylediklerinden fazlasıyla etkilenmişlerdir (Çubukçu, 2006: 12). Jön Türklerin etkilendikleri düşünceler, yaptıkları çevirilerden de anlaşılacağı üzere, Montesquieu’nün hukuki, Rousseau’nun siyasi, Smith ve Ricardo’nun ekonomi görüşleridir. Bu hareketin temel hedefi, Avrupa’da yayınladıkları kimi gazete ve yayımlardan da anlaşılacağı üzere, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde mutlak monarşiye karşı “anayasacılık”tır. Büyük ölçüde Fransız Devrimi’nin insan hakları temelli anayasa hareketinden etkilenmiş olan bu aydın zümresi, bu ilkeyi yaşama geçirmek ve devletin esası yapmak için, tabii ki “devrimci” bir yol benimsemiştir (Aydın, 2001: 117). Bu nedenle devletten daha çok demokrasi, Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan gibi isteklerde bulunmuşlardır (Korlaelçi, 2002: 167). Söz gelimi Yeni Osmanlılar görünüşte geleneksel Osmanlı meşruiyet normlarından hareketle Padişah’tan adalet isterlerken bu adalet isteği özünde ise padişah’ın adaletinden farklı bir nesne, kendi başına anlamlı ve Padişah’tan ayrı yaşayan bir adalet alanına tekabül etmesi bakımından yenilikçi bir düşüncenin etkisini taşır. Öyle ki Yeni Osmanlılar şariatın kimi kurallarından esinlendiklerini vurgulasalar da, sonunda adaletle dayalı geleneksel Osmanlı formülünden başka bir formül ortaya atmışlardır (Mardin, 2001: 47). Anayasacılığı gösteren böylesi siyasi teşekkül isteklerinin yanında Jön Türk düşüncesi, yerli burjuvazinin önünü

²Şerif Mardin’e göre “Genç Osmanlılar” ismindeki gerek “jeune” gerek “Turquie” aslında Batı’nın bazı doğu sorunu (Question d’Orient) izleyicilerinin Osmanlı’da yapılan reformlara olumlu bir açıdan baktıklarında, bu çabaları yürütenlere bir ad vermek için o yüzyılın kendi liberalizm tarihinden çıkardıkları bir isimdir. Yeni Osmanlılarca kullanılan *Jeune Truquie* bir bakıma Batı’nın “ayna”sına bakarak üretilen bir kavramdır. Mardin’in tespitine göre bu tip “Batı’nın bize bakmasından yola çıkarak bizim kendimize bakmamız durumu” Tanzimat’tan bugüne kadar modernleşmeyi belirleyen bir durum olagelmıştır ve bu durum Batılılaşmanın ve modernleşme sorunlarının tanımlanmasında, “Batı’nın bilim ve fikirlerini toplumumuza yerleştiriyoruz” savından çok daha anlamlıdır (Şerif Mardin, “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşruiyet’in Birikimi, C. 1, ss. 43-44).

³Jön Türk terimi Abdülhamit mutlakiyetine karşı ortaya çıkan çeşitli muhalefet gruplarının tümüne verilen ortak bir isimdir de. Bu çerçevede Jön Türk grupları kendi içlerinde siyasi görüş ve Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceğine ilişkin tasarılar anlamında oldukça farklı projeleri savunmaktaydılar. Jön Türklerin düşünce planında bir araya gelebildikleri iki husustan birincisi 1876 Kanun-i Esasisi’nin yeniden yürürlüğe konması ve ikincisi ise Meşruiyetçi Osmanlıcı tutumlarıdır (Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşruiyet’in Birikimi, C.1, ss. 107-108).

açacak kontrollü bir iktisadi liberalizm ve bir “Osmanlı yurdu” düşüncesini de esas almıştır (Aydın, 2001: 117).

Bir süre Avrupa’da faaliyet gösteren “Jön Türk” hareketinin dağılıp yurda dönerek Mithat paşa etrafında birleşmeleri, 1876 Anayasa hareketini ve I. Meşrutiyetin oluşturulmasında etkili olmuştur. Bu siyasi gelişmeler, “Jön Türk” düşüncelerinin, bu bakıma Fransız aydınlanma düşüncesinin ve özellikle de bunun bir devamı olarak görülen pozitivistliğin etkinlik kazanmasını kolaylaştırmıştır. Bilhassa gizli gizli okunan Namık Kemal’in, Ziya Paşa’nın eserleri ve Ali Şefkati’nin Napoli, Cenevre ve Paris’te çıkardığı “İstikbal” gazetesi, özellikle Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye öğrencileri arasında Abdülhamit karşıtı havayı besler. Bu muhalif ve devrimci havayla beslenen gençler giderek siyasi bir örgüt karakteri kazanmışlardır (Çubukçu, 2006: 12-13). Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan siyasi oluşum ise önce “İttihat-ı Osmanî” adıyla kurulmuş ve sonra “İttihat ve Terakki Fırkası” adını almış olan “**İttihat ve Terakki Cemiyeti**”dir⁴ (Ülken, 1966: 177; Korlaelçi, 2002: 168). Bir pozitivist olan Ahmet Rıza’nın dernek başkanı olması ve sonraları Diyarbakır’da Ziya Gökalp’i derneğe kazandıran Dr. Abdullah Cevdet’in derneğin önemli üyesi olarak düşünüldüğünde “İttihat ve Terakki”nin Pozitivist siyaset anlayışının Türkiye şubesi olduğu söylenebilir. Kuruluşundan itibaren, subaylar arasında, sivil ve askeri yüksekokullarda, medreseler ve tekkelerde taraftar bulan ve giderek taraftar sayısını artıran cemiyet içinde çok sayıda asker, sivil, aydın, gazeteci, yazar ve şair yer almıştır (Lewis, 1988: 197). İttihat ve Terakki içinde yer alan ve etkili olan bu aydınların hemen hemen tümü pozitivisttir ya da pozitivistizmden bir biçimde etkilenmiştir.

Ülkeyi parçalanmadan bir birlik içinde tutma ve ilerletme ülküsüne ve pozitivistliğin önce “düzen” sonra “ilerleme” fikrini benimseyen ve aynı zamanda “İttihat ve Terakki”⁵’nin başkanlığını da yapmış olan aydınlardan biri de **Ahmet Rıza** (1859-1930)’dır. Ancak Türkiye’nin veya Türkiye temsilcisi bir Türk’ün Comte ile ilgilenmesinden önce Comte’un o dönem Avrupa’sında geniş yankılar yaratan “Tanzimat” karşısında duyduğu heyecan ve ilgi onun Mustafa Reşit Paşa (1861-1936)’ya gönderdiği bir mektup ile başlar (Fındıkoğlu, 1962: 3; Korlaelçi, 2002: 158). Bu bağlamda A. Comte’un özellikle ‘pozitivist felsefe’ adını verdiği sistemdeki bazı genel düşünceleri, Türkiye’de siyasetçi aydınlar tarafından Batılılaşmanın ilkeleri olarak alınması biçiminde

⁴İttihat ve Terakki Cemiyeti askeri tıp öğrencileri olan Ohri’li İbrahim Temo, Arapgirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sukuti, Kafkasyalı Mehmet Reşid ve Bakülü Hüseyinzade Ali tarafından 21 Mayıs 1889’da kurulur. Öte taraftan “İttihat ve Terakki” isminin hikayesi de şu biçimdedir. Cemiyetin ilk oluşum yılları esnasında Bursa Ziraat Mektebi müdürü, sonra da Bursa Maarif müdürü olan Ahmet Rıza Bey “Nilüfer” gazetesinde bir takım makaleler kaleme alan biridir. Fransız Devriminin yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle 1889 Paris sergisini ziyaret için Paris’e gitmiş ancak tekrar yurda dönmeyerek dönemin padişahı Abdülhamit hakkında yazılar yazmıştır. Ahmet Rıza’nın bu harekâtından haberdar olan Tıbbiyeliler cemiyetlerini Avrupa’da temsil etmesi için Avrupa’ya kaçırılan Ahmet Verdani Ahmet Rıza ile temas sağlamıştır. Ve bu temas esnasında “İttihat ve Terakki” ismi oluşmuştur. Ahmet Rıza ateşli bir pozitivist olması nedeniyle derneğe A. Comte’un sözü olan *Ordre et Progrés* (Nizam ve Terakki) isminin verilmesini arzu eder. Ancak İstanbul’dakiler bunu aynen kabul etmezler, *Ordre et Progrés*’teki *Ordre* (Düzen) yerine *Union* (Birlik) kelimesini koyarak oluşturdukları ‘*Union et Progrés*’ İttihat ve Terakki” derneğinin ismi olarak kabul edilir (H. Z. Ülken. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi I-II*, ss.177; B. Lewis. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, ss. 196).

⁵Meşveret’i çıkaran grup Ahmet Rıza, Suriyeli Halil Ganem ve Selanikli Dr. Nazımdan oluşmaktadır. Ancak Paris’te toplanan Meşveret grubuna karşılık Cenevre’de “Osmanlı” gazetesi etrafında toplanan ikinci bir bölüntü oluşur. Kahire’den gelip Cenevre grubuna katılan Mizancı Murat da Ahmet Rıza grubundan ayrı düşünen gruplar içinde giderek sivrilir. Bu fikir ayrılığının temelinde Mizancı Murat’ın daha İslamcı bir çizgide bulunması olduğu gibi, Abdülhamit’in Ermenilere karşı olan tutumu ve 1897 Yunan savaşı karşısında Ahmet Rıza rejimi suçlu bulurken Mizancı ise soruna karışan yabancı devletleri sorunlu tutar. Ahmet Rıza *La Patrie* gazetesinin 4 Temmuz 1897 tarihli nüshasına verdiği röportajda İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) içinde meydana gelen hizipleşmenin kendisinin gayrimüslim unsurların yanında yer almasından kaynaklandığını ima ederken, Mizancı Murat grubunun *Mizan*’da buna verdiği yanıt ise, grubun 1876 Anayasası’nın din özgürlüğünü garanti altına alan maddesine bağlılık bildirilerek, Ahmet Rıza’nın iddiası reddediliyordu. (Suavi Aydın. “*İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Mirası, Cilt 1, ss.119).

algılanmıştır. O dönemde Türk aydınlarının kafasında pozitivizmden anlaşılan bilim ve bilimsel düşünmedir. Ahmet Rıza Paris’teyken pozitivizmin o dönemdeki temsili olan “Avrupa Birleşik Devletler Komitesi”ne üye olarak onların parolası olan “Ordre et Progres” anlayışını yeni Türk fikir hareketinin parolası haline getirmiştir. Ahmet Rıza pozitivizm kaynaklı düşüncelerini 1895’de, her on beş günde bir Fransızca ve Türkçe olarak basılan “Meşveret” (Danışma) gazetesinde yayımlar. Korlaelçi’ye göre Ahmet Rıza’nın pozitivizmle teması P. Laffitte ile olan tanışıklığının çok da ötesindedir. Korlaelçi bu görüşünü Ahmet Rıza’dan bir alıntıyla destekler: “Zaten daha önceden pozitivist doktrine bütünüyle bağlanmıştım. Kendine çok şey borçlu olduğum M. Pierre Laffitte’nin kıymetli yardımı sayesinde, bilgi sahamı genişletebildim. Böylece yavaş yavaş memleketimizde uygulanan öğretime tatbik edilebilir bir takım reform projelerini kavramaya eriştim” (Korlaelçi, 2002: 218-19). Yine Ahmet Rıza’nın pozitivizmin etkisinde kalan düşüncelerini 1896’da Abdülhamit’e verdiği lahiyalardan bahseden (14 Haziran 1907 –Londra’da basılmış) bir yazısının önsözünde görmek mümkündür. Ahmet Rıza bu lahiya’da “Maarifin islahına dair arz ettiğim lahiyanın hiçbir faydası görülmedi” dedikten sonra “Devlet ve milletin istikbali tehlikededir. Bizi bundan kurtarmak için dünyanın inkişaf sebebi olan öğretim ve eğitimden başka çare yoktur” tavsiyesinde bulunmaktadır (Ülken, 1966: 190). Mardin’e göre padişaha verilen bu lahiyada görülen, bir uzmanlar zümresi varolmaksızın hükümet etme ilminin gereklerinin yerine getirilemeyeceği tezidir. Ahmet Rıza’ya göre, bu uzmanlara dayanma zorunluluğunun daha derine giden bir gerekçesi vardır. O da yeryüzünde ‘şey’lerin, maddi varlıkların birbirlerine objektif kanunlarıyla bağlı olmalarıdır. Böylece bu şeyden önce bu kanunları anlamak gerekir (Mardin, 1983: 134). Görüldüğü üzere Ahmet Rıza’ya göre doğa incelenmeden veya anlaşılmadan herhangi bir şeyi anlamak mümkün değildir. Mardin’in tespitine göre bu görüş, Comte’un toplum yasalarını saptamaya çalışma çabasına dayandığı gibi aydınlanma devri düşünürlerinden d’Holbach’ın materyalist düşüncelerine de dayanmaktadır (Mardin, 1983: 134). Yine Ahmet Rıza’nın bu pozitivist-materyalist dünya görüşünün bir sonucu bireylerin gereksinimlerinin maddi dünya ile sınırlı olduğu düşüncesidir. Buna göre insanların hangi yönde ilerlemeleri gerektiğini belirleyen şey onların hangi maddi koşullar altında olduklarıdır. Bu bağlamda Ahmet Rıza için 1890’larda, Osmanlıların içinde bulundukları koşullar bakımından yapılması gereken iş ‘ziraat ve sanayinin’ geliştirilmesidir. İşte Ahmet Rıza açısından halkın bu zorunlulukları anlayabilmesi için eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. Eğitim, Ahmet Rıza için hümanist anlamda, insanın kendi kendini bulmasına yarayacak bir araç değil, bireye toplum içindeki görevlerinin nelerden ibaret olduğunu gösterecek bir araçtır (Mardin, 1983: 135). Eğitim hakkındaki bu düşüncelerinde Ahmet Rıza’nın Comte’un formülü olan ‘Ordre et Progres’ anlayışının ‘progres’ kısmını dile getirdiği söylenebilir. Ordre (nizam, düzen) kısmına gelindiğinde ise, Comte’a göre, gelişme, ancak toplumun toplumsal gelişme evresini karşılayan düzen biçimi yerleştikten sonra harekete geçebilir. Ahmet Rıza’nın Osmanlı toplumunu pekleştirmek, birimlerini daha duyarlı biçime sokmak, dağınıklıkları kurtarmak kategorisine giren tüm düşüncelerinin temeli Comteculuğun bu unsurudur (Erkul, 1999: 54). Ona göre, söz gelimi, hükümdarın siyasi uygulamaları bu ‘düzen’i yerleştirmeye yardımcı olup olmadığı noktasında değerlendirilebilir.

Ancak Ülken’e göre Ahmet Rıza yayınladığı yazılarında ahlak eğitime dair –daha çok şarklı düşünceye bağlı görünen- kimi düşünceler ileri sürmüşse de bunların ne pozitivizm ile ne de A. Comte’un eserleri ile doğrudan bir ilişkisi yoktur⁶ (Ülken 1966: 189-90). Ahmet Rıza’nın (bütün beklenenlerin aksine olarak) yazılarının çoğunluğunda İslam’ı savunması da bu yönde

⁶Ahmet Rıza “Tolerance Musulmane” adlı eserinde 17. ve 18. yy. Batı düşünürlerinden Locke, Voltaire, Helvetius, d’Holbach’dan pozitivist düşünürlerden P. Lafitte, E. Renan ve H. Spencer’dan bahseder. Ancak bunlar arasında pek yeri olmayan obscurantiste’lerden J. de Maistre’i de vardır. Burada Ahmet Rıza İslam hoşgörüsünü (toleransını) açıklamak için kendi zamanında yazılmış Fransızca Türkiye tarihlerine ve İslamlıkla ilgili kimi önemli eserlere de başvurmuştur (H. Z. Ülken. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi I-II*, ss. 190).

değerlendirilebilir. O, İslami dogmaya bir vah-i ilahi olarak hiç değer vermemekle birlikte, toplumsal bir harç olarak son derece önemli görmekte ve yapısı bakımından toplumsal gelişmeye Hristiyanlıktan daha elverişli bulmaktadır. P. Lafitte de Rıza'ya göre aynı kanaati taşımaktadır (Mardin, 1983: 136).

İttihat ve Terakki'nin kurucuları arasında yer alan ve ileri sürdüğü düşünceleri bakımından pozitivist ve materyalist bir çizgi taşıyan **Abdullah Cevdet** de genellikle Avrupa kültürünün veya Avrupa Medeniyetinin, özel olarak da Fransız kültürünün ateşli bir hayranı ve savunucusudur (Özlem, 2002: 459). Bu bakımdan özellikle II. Meşrutiyet aydınları üzerinde çok etkili olmuş o dönemde “Batıcılar”ın önderi ve piri sayılan bir kimsedir. Abdullah Cevdet sadece sanayileşme ve teknolojinin ve bunları sağlayacak bilimin benimsenmesi anlamında bir Batılılaşma anlayışına sahip değil aynı zamanda ilerlemenin Batı kültürünün de benimsenmesi anlamında gerçekleşebileceğini düşünen biridir (Kaygı, 1992: 111). Onun açısından modernleşme Batı düşüncesini hazmetmek, düşünce yapısını değiştirmek sorunudur. Ona göre, bu değişikliği meydana getirmek, gerekli toplumsal gelişmelerin başında, maddi çevre değişmelerinden önce gelir. bu nedenle harf inkılabını, kadın haklarını, Batı müziğini, kılık-kıyafetin değiştirilmesi gerektiğini savunmuş, ve bunları Kılıçzade Hakkı'yla birlikte tartışmış ve bunları manifesto gibi madde madde ortaya koymuştur (Bolay, 2007: 208). Abdullah Cevdet “İctihad” dergisinde Celal Nuri'nin bir yazısına karşın “Şime-i Muhabbet” başlıkla cevap yazısında Avrupa ile Osmanlı arasındaki farkın kuvvet ile zayıflık ve bilim ile bilmezlik arasındaki ilişki demek olduğunu Avrupa'ya kendi rızamız ile dost olmadığımız takdirde onların bizi zorla kendilerine dost veyahut el altındaki ahali yapacaklarından söz eder (Kaygı, 1992: 96). Yine Abdullah Cevdet bir düşü konu alan “Mahkeme-i Kübra” adlı kitabında Avrupa'nın bilgi edinmede, fenlerde, askerlikte yükseldikçe Osmanlı'nın düştüğünü bu nedenle kendi idealinin milletinin aydınlanmasına çalışmak olduğunu belirtir (Kaygı, 1992: 106). Kısaca Abdullah Cevdet ülkenin içinde bulunduğu sorunların ve batı karşısında yaşadığı gerilemenin ve çöküşün üstesinden gelme yolunun hem bilim ve teknik hem de kültür bakımından yapılacak olan Batı tipi uygulamalarla giderilebileceğini düşünmektedir.

Bahsedildiği üzere, Türkiye'de pozitivist düşüncenin ilk izleri Tanzimat döneminde A. Comte'un Osmanlı toplumunda, düşüncelerinin yayılması ve uygulanması için, Mustafa Reşid Paşa'ya bir mektup gönderdiği bilinmektedir (Korlaelçi, 2002: 158). Reşid Paşa'nın bu mektuba yanıt verip vermediği açık olmamakla birlikte pozitivist Osmanlı fikir dünyasındaki yayılma girişiminin ilk meyvesinin **Beşir Fuad** (1852-1887)'da görüldüğü söylenebilir. Yeni Osmanlıların önde gelen isimlerinden biri olan ve düşünceleri bakımından pozitivist Osmanlı aydınları içinde gösterilen Beşir Fuad'ın yazılarında, pozitivistin kurucusu olan A. Comte'u, E. Litte'yi, C. Bernard'ı, H. Spencer'ı, S. Mill, E. Renan ve hatta Laplace, Lavosier, Bichat, Newton, Locke gibi A. Comte'u hazırlayan düşünürleri zikrettiği söylenebilir (Korlaelçi, 2002: 193; Akgün, 1999: 487; Bolay, 2007: 205). Beşir Fuad Türkiye'de ilk defa vurgulu bir biçimde pozitivist ve onun edebiyattaki uzantısı olan natüralizmden söz edip, bunları tam olarak kabul ettiği için ilk Türk pozitivist ünvanını almıştır. Korlaelçi'ye göre diğer pozitivist Türk aydınları belirli yayın kuruluşları (Servet-i Fünun, Ulum-i İktisadiye ve İctimadiye Macmuası, İctimaiyat Mecmuası) etrafında toplanıp birbirleriyle dayanışmalı hareket ederek doğrudan doğruya en tanınmış pozitivist filozofların görüşlerini aktarmaya çalıştıkları yerde Beşir Fuad ise pozitivist çerçevesindeki düşüncelerini çeşitli mecmualarda neşrettiği eserlerinde nispeten kapalı olarak yürütmüştür (Korlaelçi, 2002: 193-94). Basın hayatı kısa süren Beşir Fuad'ın, pozitivistin Türkiye'de yayılmasındaki rolü hiçbir zaman küçümsenemez⁷. Söz gelimi 1884'de İzmirli Ubeydullah Efendi ile çıkardıkları “Haver” mecmuasında Nevrekoplu Mahmut Hamit Hocanın “İlm-i Kelam'ının

⁷Beşir Fuad o kadar sıkı bir pozitivisttir ki kendi intiharını bile deneysel bir meta haline getirmiştir. İntihardan önce Ahmet Mithat Efendi'ye intiharı ile ilgili bir mektup göndermiştir.

yayınlanmasına Kalam ilminin müspet ilimlerden olamayacağı gerekçesiyle karşı çıkar. Yine “Haver” dergisinin bir uzantısı olarak değerlendirilen “Güneş” mecmuasının ilk sayısında derginin temel gayesinin Osmanlı gençlerini, zamanın fenlerinin faydasından haberdar etmek olduğu belirtilir (Korlaelçi, 2002: 184-85). Yine 1885’te yayımlanan “Victor Hugo” isimli biyografik eserde Beşir Fuad romantizmi eleştirirken natüralizmi överek fenden bağımsız bir edebiyatın olamayacağını iddia eder. Beşir Fuad pozitivist görüşlerinin gereği olarak, metafiziğe karşı bir tavır içindedir ve hakikatin insan zihniyle, eşya arasındaki birtakım ilişkilerden meydana gelen tecrübeyle elde edileceğini, deney ve gözleme dayanmayan şeyin, bir takım hayallerden ve vehimlerden ibaret olacağını iddia eder. Fuad’a göre bilim ancak kökeninde gözlem ve deney olan bir sürecin sonucudur bu nedenle metafiziğin bilim olması ve ortaya koyduğu yargıların bilgi statüsü kazanması mümkün değildir. Bu nedenle Beşir Fuad, Comte’un bilimler sınıflamasına benzeyen sınıflamasında metafiziğe yer vermemektedir (Akgün, 1999: 487).

Servet-i Fünun’un yetiştirdiği düşünürlerden ve aynı zamanda pozitivist düşüncelerin etkisinde kalanlardan biri de **Hüseyin Cahit Yalçın** (1874-1957)’dir. Hüseyin Cahit, Servet-i Fünun’da eleştirmen ve fikir yazarı olarak ün yaptıktan sonra yaşamının birkaç döneminde siyasi ve düşünsel olarak yeni girişimler yapmış bir yazardır. Servet-i Fünun’da hikâyeleriyle birlikte daha çok edebi eleştirileri ve sanat felsefesine dair yazılarıyla tanınmıştır (Ülken, 1966: 201-2). 1920’li yıllardan sonra pozitivist olarak bilinen düşünürlerden S. Mill’in “Hürriyet”ini, E. Renan’ın “İsa’nın Hayatı”nı, Hippolyte Taine’nin “İngiliz Tarih-i Edebiyatı” ve E. Durheim’in “Din Hayatının İptidai Şekilleri” gibi eserler çevirmiştir. Pozitivizmin etkisinde kalan diğer fikir adamlarında olduğu gibi Hüseyin Cahit de yazılarında ve çalışmalarında Batı’nın özellikle bilim (fen) ve edebiyatta üstünlüğünden söz ederek kendi fikri gelişiminin üzerinde özellikle Fransız düşüncesinin etkili olduğunu dile getirmektedir. Özellikle “Edebiyat Anıları”nda Batı ve Fransız kültürünün kendi üzerindeki etkilerine sık sık değinmiştir. Örneğin çocukluğunda erken yaşlarda okuduğu bazı divanların, kitapların onu İslamcı Sırat-ı Mustakim’de çalışabilecek bir duruma sevk edebilecekken Fransız etkisi sayesinde bu durumdan kendisinin kurtulduğunu yazmıştır (Yalçın, 2000: 41; Çetinkaya, 2002: 320). Kendi deyişiyle onu görenekçilikten kurtaran, gözlerinin önünde ruhunu tutsaklıktan azat eden etkenler “Fransız ve Batı Kültürü” olmuştur. Hüseyin Cahit meşrutiyetten önceki “Servet-i Fünun”da (No. 347) “edebiyat, hariç edebiyat” adlı yazısında Taine’nin sanat felsefesi hakkındaki görüşleri doğrultusunda kimi sanat alanları, edebiyat, resim ve heykelticilik arasında karşılaştırmalar yaparak sanatın ne olduğunu ortaya koymaya çalışır (Ülken, 1966: 203-4). Hüseyin Cahit’e göre Taine’nin sanat hakkındaki düşüncelerinden hareketle bütün bu sanatlarda ortak olan noktanın sanatın bir taklitten ibaret olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ona göre sanatın amacı gerçek şeyleri doğru taklit etmektir. Sanatçı gerçek şeyleri taklit edendir. Ancak sanatçı onları tıpa tıp taklit etmeyip parçaları arasındaki ilişkileri gösterir. Ülken’in aktardığına göre Hüseyin Cahit Estetik’e dair yazılar serisinde (No. 371) güzellik sorusunu sorarken, bu konuda Platon’dan Kant’a kadar kimi filozofların güzellik anlayışlarından söz ettikten sonra Taine’nin bu düşünürlerden farklı olarak güzellik konusunu koşullu olarak ele aldığından söz etmektedir. Ona göre Taine, ilk defa sanatın belirli koşullar altında ele alınmasını gösterdiği gibi sanat metafiziği yerine sanat bilimi, eş deyişle sanatı bilimselleştirmeye çalışan belki de ilk düşünürdür. Hüseyin Cahit’in tespitine göre Taine için bu koşullar kan (ırk), zaman (tarih), mekân (coğrafya) birliğidir. (Ülken, 1966: 204). Yine Ülken’in aktardığına göre Hüseyin Cahit bir başka yazısında (No. 372), fikir mahsulleri ile tabii mahsulleri karşılaştırarak Darwin’in doğal seçim düşüncesinin Taine tarafından toplum bilimlerine ve estetiğe nasıl uyguladığından söz etmektedir (Ülken, 1966: 204). Görüldüğü üzere Hüseyin Cahit Yalçın da diğer pozitivist Osmanlı aydınları gibi pozitivistin Avrupa’daki şeflerinin etkisi altındadır. Ancak Yalçın’ın pozitivism tesirli pek çok yazısı olmasına rağmen bunlardan hemen hemen hiçbirinde Comte’dan bahsetmemiştir, özellikle edebiyat ve sanatla ilgisinde pozitivistten, özellikle de H. Taine’nin ve E. Zola’nın düşüncelerinin etkisinde kalmıştır (Korlaelçi, 2002: 257).

Beşir Fuad'ın pozitivist düşüncelerinin özellikle II. Meşrutiyetten sonraki yıllarda Voltaire ve edebiyatta realizm-natüralizm konularındaki münakaşalarda ve tıbbiye ve harbiye öğrencileri üzerinde tesirleri söz konusudur. Öyle ki Beşir Fuad, pozitivism ile materyalizm arasındaki farkları kısaca belirtmiş, pozitivismi felsefi yönünden ziyade edebi yönüyle açıklamıştı. Hüseyin Cahit de pozitivismin estetik yanını ele almıştı. Servet-i Fünun yazarlarından olan **Ahmet Şuayb** (1876-1910) ise pozitivism ile ilgili ilk telif kitabı denilebilecek “Hayat ve Kitaplar” isimli eserinde pozitivismi felsefi, edebi ve tarihi yönleriyle tanıtmaya çalışmıştır (Korlaelçi, 2001: 220). Ancak bu kitap makalelerin neşir sırasına göre değil en son neşrettiği bir makale olan “Taine ve Asarı” ile başlar. Kitabın büyük bir kısmı ise Şuayb'ın üstat olarak kabul ettiği Hippolyte Taine ile ilgilidir. Şuayb, Taine hakkındaki fikirlerini sunarken aynı zamanda kendisinin Batılılaşma programını ilan eder. Bu ilan aynı zamanda eseri niye yazdığının da bir açıklamasıdır. Ona göre, medeniyet aleminin (batı) ilmi ve edebi eserlerinden faydalanarak hakikate ilerlemek en güzel programdır (Şuayb, 2005: 26-29). Buna göre Şuayb, Batının kültür dünyasına ilişkin sanatsal ve bilimsel üretimlerinin takibini bir ilerleme programı, yani Batılılaşma olarak öngörmektedir. Ona göre Batı'da ortaya çıkmış yeni düşünceleri dile getiren yeni eserleri bilmemek en büyük kusurdur ve Batılılaşmadaki en büyük engel de entellektüel ilgisizliktir. Şuayb'a göre H. Taine, Comte'un en büyük izleyicilerinden biridir ve eleştiriye bilimsel bir biçim veren Sainte-Beuve'un bir tamamlayıcısı olmakla birlikte eleştiriye Comte'un pozitivist ilkelerini uygulamaya çalışmaktadır. Benzer bir biçimde Şuayb üstadının tarihi olaylara fende kullanılan deneysel yöntemlerle yaklaşmasından dolayı tarihi bir fen -bilim- olarak gördüğünü zikreder (Şuayb, 2005: 48). Şuayb'a göre Taine'nin usulü vakadan başlar. Yönteminin aşamaları deney, tecrit, tasnif ve tertiptir. Bu yöntem köken olarak aslında Bacon'ın bilimler için öngördüğü tümevarım yöntemidir. Aslında tümevarım ve deney bu yöntemin bileşenleridir. Şuayb'a göre Fransa'da edebiyat eleştirisinde Taine ve Saint-Beuve öne çıkan iki isimdir, Taine dönemin halet-i ruhiyesini (zeit-geist) öne çıkarırken diğeri ise yazarın kişiliğini öne çıkarır (Şuayb, 2005: 59). Şuayb, Saint-Beuve'den yana tavır takınarak eserin, yazarın kendini ifade etme aracı olduğunu söyler. Bir edebi eseri anlamak için önce yazarın kullandığı terimleri ve betimlemelere bakılmalıdır. Çünkü üslup yazarın doğasını yansıtmaktadır. Daha sonra ise romanın konusu, olay kahramanları ve onların içinde bulundukları dünya incelenmelidir. Bu biçimde eser dahili olarak incelenmiş olur. Şuayb eserden yola çıkarak yazarın doğasını anlamaya çalışmaktadır, bu nedenle Taine'nin yöntemi olan eserden yola çıkarak toplumu anlama çabasını kabul etmez. Başka deyişle Şuayb, Taine'nin, eserlerde yazarın kendi ırkının, memleketinin ve zamanın özelliklerini yansıttığına dair anlayışını benimsemek yerine eserin yazarın şahsi düşüncelerini dile getirdiği anlayışını benimser. Öte yandan Şuayb, “Hayat ve Kitaplar” adlı kitapta, Pozitivizmin ne olduğundan pozitivismin nasıl gelişip Comte tarafından nasıl sistemli bir hale getirildiğinden ve Comte'un bilimler sınıflaması ile ilgili görüşlerinden değer atfedilmiş bir biçimde söz etmiş olsa da Comte'un din hakkındaki görüşlerine, Tanrı'yı reddederek onun yerine insanlığı yerleştirdiğinden dolayı hiç söz etmemektedir (Ülken, 1966: 218-28; Korlaelçi, 2002: 268; Akgün, 1999: 489). Dolayısıyla Şuayb'ın pozitivist düşüncede ehemmiyet verdiği noktalar daha çok bilim ve teknik, müspet bilimler ve deney ve gözlemin önemi çerçevesindedir.

Ahmet Şuayb gibi pozitivismi daha çok bilim, fen ve müspet bilim çerçevesi içerisinde değerlendiren ve müspet bilimlerin ülkenin içinde bulunduğu sorunların çözümünde başvurulması gereken bir kaynak olduğunu düşünen bir başka aydın ise **Salih Zeki** (1864-1921)'dir. Bunun açık göstergesi ise orta dereceli okullar için yazdığı matematik, geometri, cebir ve fizik kitapları ile Darülfünun için yaptığı yüksek matematik çalışmaları ve Türkiye'de ilk defa sayılabilecek Euklidesçi olmayan geometriler ve “İhtimaller Hesabı” üzerine yaptığı çalışmalardır. Ayrıca Henri Poincare ve Alexis Bertrand'dan yaptığı, bilimin değeri, yöntemi ve felsefesiyle ilgili çeviriler onun bilimci bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir (Ülken, 1966: 355-57; Korlaelçi, 2002: 220). Ona göre Comte bilimin tanımını ve bilimsel bir incelemede izlenmesi gereken yolu matematikten

aldığı gibi pozitif felsefe ilk nedenleri açıklama gayreti içerisinde de değildir, pozitif felsefede bir olay başka bir olayla açıklanır, yapılan olaylar arasında ilişki kurmaktır. Çünkü müspet felsefenin yegâne amacı olaylar arasındaki ilişkiyi, eş deyişle olayları birbirine bağlayacak olan yasaları bulmak ve insan düşüncesini bunların hakiki mahiyetlerini araştırmak gibi boş uğraşlardan men etmektir (Korlaelçi, 2001: 219). Kısaca söylemek gerekirse Salih Zeki’nin pozitivizmle ilgili düşünceleri herhangi bir pozitivist filozofun ateşli bir taraftarlığını yapmaktan ziyade fenni ve bilimsel düşüncüyü temele almak bakımındandır.

Pek çok aydının Fransız pozitivizmini bilim ve fen bakımından yaymaya çalıştığı noktada İngiliz pozitivizminin temsilcisi olan Herbert Spencer’den etkilenen ve Tanzimat ile birlikte başlayan Batılılaşma süreci içerisinde diğer aydınlara göre salt olarak felsefeyle uğraşan kişinin **Rıza Tevfik** (1868-1949) olduğu zikredilebilir. Rıza Tevfik felsefeyi ilk olarak orta öğretime sokan bir kişi olmakla da tarihe geçmiştir ve bu nedenle de kendisinden feylesof olarak söz edilir. Rıza Tevfik 1912 yılında özel bir okulda felsefe dersleri okutmada öncülük ettiği gibi çağdaş düşünürleri Türkiye’de tanıtmakta da öncülük etmiştir (Ülken, 1966: 410; Korlaelçi, 2002: 231). Ülken’e göre Rıza Tevfik’in felsefi çizgisi, “Ulum-ı İctimaie” dergisinde, “İlimler Sınıflamasına dair” makalelerini yazdığı zaman kullandığı “Bacon’un şakirdi marifeti” imzasından başlayarak, bu kitabın açıkladığı fikirlere ve “Sizin felsefi mesleğiniz nedir? Sorusuna deneycilik ve agnostisizm açısından verdiği cevaplara kadar deneycilikten H. Spencer’in agnostisizm’ine ve evrimciliğe kadar uzanmaktadır (Ülken, 1966: 410). Rıza Tevfik “Ulumu-i İktisadiye ve İctimaie” dergisinde “İngiliz Hakim-i Meşhuru John Stuart Mill Hürriyeti Nasıl Anlıyor” yazısında, Mill’in millet meclisinin gerek uygulama gerek eylem ve düşüncelerinde kendi başına ve sorumsuz olduğunda kendine yönetme iradesini veren halkı ezebileceğini, halkın hareketini sınırlayabileceğini ve bu durumda hakimiyetin tek kişinin elinden alınıp üç dört yüz kişilik bir cemaate verilmesinin yönetimin tek kişinin elinde olmasından daha kötü olacağını belirttiğinden söz ediyor (Korlaelçi, 2002: 232). Yine Rıza Tevfik, Mill’in özgürlük anlayışından söz ederken asıl ustası Spencer’a hayranlığını şu sözlerle dile getiriyor: “Hürriyet-i şahsiye dairesini tevsî etmek ve hukuk-u tabîiyye ve medeniyeyi her türlü tecavüzata karşı muhafaza ve siyanet ve müdafa eylemekte hiç kimse feylesof âli nazar Spencer kadar ileri varamamıştır” (Korlaelçi, 2002: 232). Öyle ki Rıza Tevfik’in Spencer’a olan hayranlığı Spencer’ı Comte’un yerine sosyoloji biliminin kurucusu olarak bahsetmeye gidecek kadar fazladır.

Batı felsefesi içinde Pozitivizm’in seyrine baktığımızda farklı dillerde ve farklı ülkelerde pozitivizmin farklı kullanım biçimlerine sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle pozitivizmin Batı dışı ülkelere olan ihracında yekpare bir pozitivizmden söz etmek pek de mümkün değildir. Özellikle 19. yüzyılda memleket sorunlarına hal çaresi arayan ve bu çareyi Batı dünyasında bulmaya çalışan Osmanlı aydın ve düşünürlerinin ilk olarak etkisinde kaldıkları felsefe ve kültür Fransa ve özellikle de Fransız Pozitivizm’i olmuştur. Ancak ülke sorunlarına çare bulunması noktasında Fransız Pozitivizmi’nin sözcülüğünü üstlenen Ahmet Rıza ve “İttihat ve Terakki Cemiyeti”nin anlayışından farklı olarak **Prens Sabahattin**⁸ (1877-1948) ise “teşebbüs-i şahsi” (özel girişimcilik) ve “âdemi

⁸Sabahattin damat Mahmut Celaleddin Paşa (1853-1903)’nın iki oğlundan biridir. Bir diğer oğlunun adı Lütfullah’tır. Celaleddin Paşa bir vezirin oğlu ve ana tarafından Sultan II. Mahmut’un torunudur. Karısı Abdülmecit’in kızı ve Abdülhamit’in kız kardeşidir. Paşa’nın Abdülhamit ile arası açılınca oğullarıyla birlikte Avrupa’ya gelir. Oğulları Sabahattin ve Lütfullah ilköğrenimlerini Türkiye’de yapmış olsalar da fikirce Avrupa’da yetişmişlerdir ve Avrupa’da kaldıkları süre içinde padişaha karşı olan “İttihat ve Terakki”ye katılmışlardır. Pek çok yorumcuya göre Sabahattin’in derneğe katılması İttihat içindeki liderlik tartışmalarının o dönemdeki ikinci boyutunu oluşturur. O güne kadar kuruluşundan itibaren derneğin başında olan Ahmet Rıza ile (Mizancı) Murat ve Dr. Abdullah Cevdet arasında bir liderlik gerginliği yaşanmış bundan Ahmet Rıza galip çıkmıştır. Prens Sabahattin’in Ahmet Rıza’nın başını çektiği grupla karşı düşmesiyle birlikte Paris’te “Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti” adında bir dernek kurmuştur. Derneğin ismi o dönemde düşüncelerinden etkilendiği Fransız yazar E. Demolins’in yazılarından gelmektedir. Demolins’in Türkçesi “Anglo-Saksonların Üstünlüğü Nereden İleri Geliyor?” yazısı yayınlanmış ve hemen İngilizceye çevrilmiştir. Kitap o zaman özellikle kendi toplumlarının geriliğini açıklamaya çalışan Müslüman reformcular, hürriyetçiler ve yenilikçiler

merkeziyet” (yerinden yönetim) söylemiyle Anglosakson Pozitivizm’ine ve İngiliz Liberalizmi’ne yakın durur (Özlem, 2002: 45; Ülken, 1966: 192; Lewis, 1988: 199; Erkul, 1996: 95). Âdemi Merkez kavramı, işlerin özelliklerine göre yönetim erkinin bölünmesi, yani her belli sorumluluğa karşılık bir yetkinin ortaya çıkması anlamını içerirken Prens’e göre bireysel girişim ise “Bir cemiyeti teşkil eden fertlerin her birinin, hangi cemiyette olursa olsun yaşamak için ailesine, hükümete dayanacak yerde doğrudan doğruya kendisine güvenmesi, muvaffakiyetini kendi teşebbüsünde aramasıdır” (Erkul, 1996: 118-122). Ülken’e göre Prens Sabahattin ileri sürdüğü düşünceler bakımından Türk düşünürleri arasında siyasi görüşü bilimsel bir temele dayandırmaya çalışanlardan biridir. Çünkü o Fransa’da “science sociale” (ilm-i ictimâ) ekolünün önde gelen isimlerinden olan Edmond Demolins (1852-1907) ile tanıştıktan sonra siyasi düşüncelerini sosyoloji dediği bilim üzerine inşa etmeye çalışmıştır (Ülken, 1966: 189). Ahmet Rıza ve taraftarlarının merkeziyetçi ve otoriter anlayışlarına karşın Sabahattin âdemi merkeziyetçi (yerinden yönetimci), deneyimci, pragmatist ve liberal bir siyaset anlayışının temsilcisi olmuştur. Buna göre İngiliz tarzında meşruti bir monarşi, merkezi hükümetin asgari derecesini sağlar; imparatorluğun farklı halkları ve toplumları bölgesel ve mahalli idare altında ve kolektif veya hükümet kontrolünden kurtulmuş bir kamu hayatı içinde isteklerini gerçekleştirebilir ve haklarını koruyabilirler (Lewis, 1988: 202). Bir toplumu ve yöneticilerini ‘ıslah’ edebilmek için, o toplumun sosyal yapısını tanımak ilkesinden hareket eden Sabahattin, Le Play’in⁹ (1806-1882) kuruculuğunu yaptığı Demolins tarafından görüşleri sürdürülen “science sociale” (ilmi ictimâ) ekolünün doğu ve batı toplum tiplerine ilişkin olarak yaptığı cemaatçi (communautaire) ve bireyci (particulariste) (bu gruplamaya göre Asya, Afrika, Güney Avrupa, Güney Amerika, Türkiye birinci gruba; İskandinavya, İngiltere, A.B.D. ise ikinci gruba girmektedir) ayırımına bağlı kalarak Türkiye’nin doğu toplum tipinden yani cemaatçi toplum yapısından batı toplum, yani bireyci toplum tipine geçmedikçe gerçek bir siyasal değişimin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını düşünmüştür. Ona göre siyasi bir devrim her şeyden önce toplumsal bir yapı değişimine, yani özel girişkenliğin gelişmesi ve yönetim hayatı alanında desteklenmesiyle mümkündür (Sencer, 1965: 95). Toplumsal yapının dönüşümü ise ancak eğitim ile olabilir (Ülken, 1966: 193; Freyer, 1977: 261-63). Dolayısıyla Sabahattin açısından batı tipi bir modernleşme, katı bürokratik bir anlayışla devleti hantallaştıran merkeziyetçi devlet anlayışıyla değil, devleti bir memur devleti anlayışından çıkaran, devletin bir kazanç kapısı, yani ‘kapılanmak’ durumunu ortadan kaldıran bireysel teşebbüslerin önünü açana bir devlet ve siyaset anlayışının tanzimiyle gerçekleşebilir. Sabahattin’in bu anlayış çerçevesinde

arasında büyük bir ilgi uyandırmıştır. Kısaca Demolis’in bu yazıdaki tezi, Anglo-Sakson’ların üstünlüğünün, kişiliği ve bireysel girişimcilik yeteneğini geliştiren üstün eğitimlerine –diğer toplumlarda yaygın olan topluma güven yerine kişinin kendine güvenine- dayandığı biçimindedir (H. Z. Ülken. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi I-II*, ss. 188-89; B. Lewis. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, ss. 198,199, 201).

⁹ Le Play (Pierre Guillaume) Frederic, 19. yüzyıl Fransız pozitivist sosyologlarından biridir ve “Science Sociale” denilen okulun kurucusudur. Le Play, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemi olduğu gibi alarak toplumsal olayların açıklanmasında kullanmaya çalışır. Temel amacı, doğa alanında fiziğin atomu ve biyolojinin hücreyi yerini tutabilecek bir birimin toplumsal alanda da olduğunu gösterebilmektedir. Ona göre toplumsal alandaki en küçük toplumsal birim ise ailedir. Ona göre aile, bütün toplumsal yaşamın özünü meydana getirir. Le Play’in sisteminin temelini ana tema olarak aileyi koyması daha sonradan toplumsal araştırma şekline dönüşmüş olan monografinin sosyolojik araştırma alanına ilk uygulanma örneğini gösterir. Le Play’in monografi uygulamalarında araştırma ve inceleme birimi aile, hem de işçi ailesidir. Bu aile yaşamının bütün özelliklerinin niceliksel ifadesini verebilen bütçesi, sistematik bir biçimde ele alınmaktadır. Aile bütçesi hesaplarını bütün özellikleriyle tespit çalışan monografiler, aynı zamanda doğal çevrenin durumunu, toplumun çalışma ve uğraşma biçimini tesbit ve tayin etmek suretiyle, ailenin ve toplum bütünüünün kuruluşuna, yapısına etki eden bütün koşulları dikkate alır. Monografik niceliksel yöntemi toplumun tüm özellikleri dikkate alarak uygulamaya çalışan Le Play, bütün dikkatini emek, aile, doğal çevre ve bunlar arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yöneltmiştir. Buradan hareketle Le Play ve okulu belirlediği kimi aile tiplerinin karakteristik özelliklerini toplumun bütününe yaymak suretiyle bir tür genel toplumsal bir tipoloji yapmışlardır. Böylelikle Le Play, doğal çevre, arazi ve iklim şartlarıyla o çevrede doğup gelişen aile tipi arasında bir bağlantıdan hareketle, aile kuruluşunda söz konusu edilen özellikleri devlet ve egemenlik gibi bütün oluşlarıyla birlikte toplumu bütününde açıklamaya çalışır. Play’e göre ataerki (patriarchal) aile, kök aile ve kararsız aile olmak üzere üç tip aile vardır (H. Freyer. *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, (Çev. Tahir Çağatay), ss.255).

oluşturduğu program “Şuray-ı Ümmet”de (27 Temmuz 1906, sayı 95) yayınlanmıştır (Ülken, 1966: 194). Merkeziyetçi devlet modeli yerine yerinden yönetimci bir devlet modeli anlayışını içeren bu program Sabahattin’e ve taraftarlarına karşı cephe alan gruplar, özellikle de İttihatçılar tarafından imparatorluğun parçalanması biçiminde yorumlanmıştır. Dolayısıyla Sabahattin ülkenin içinde bulunduğu sorunların ne yönetimden ne yönetenden kaynaklanmadığını asıl sorunun kaynağının toplumsal yapıyı değiştirmekte olduğunu düşünmüştür. İçinde bulunulan durumun tek kaynağı, bütüncü bir toplum yapısının kendisidir. Ne zaman ki, bütüncü toplum yapısından kurtulup, bireyci toplum yapısına geçilir, o zaman İmparatorluk da kurtulmuş olur görüşündedir.

Buraya kadar isimlerini zikrettiğimiz pek çok aydın, edebiyatçı ve düşünür memleket sorunlarına hal çaresi olarak batı dünyasında meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmelerin Osmanlı devleti içinde sağlandığı takdirde bizim de batı toplumu gibi uygar bir toplum seviyesine ulaşabileceğimizi düşünmüşlerdir. Ancak bunu gerçekleştirebilmenin yolu olarak ise onsekizinci yüzyıl aydınlanma felsefesi yerine, ondokuzuncu yüzyılın sosyal bilimi, özellikle de Fransız pozitivizmi kaynaklı sosyal bilim düşüncesi, Türk reformcu ve devrimcilerinin düşüncesine hâkim olmuştur (Lewis, 1988: 230). Bilindiği üzere Batı’dan gelen ilk etki A. Comte’un sosyolojisidir ve onun pozitivist sosyolojisi Ahmet Rıza ve İttihat ve Terakki’nin ilk yorumlarının kaynağını oluşturduğu gibi aynı zamanda laik radikalizmin daha sonraki gelişmesini de derinden etkilemiştir. Prens Sabahattin ise Ahmet Rızacı İttihat’a karşı düşüncelerini Le Play ve Demolins’in düşüncelerini temele alarak oluşturmuştur. Öte taraftan Türk milliyetçiliğinin ilk işlenmiş kuramsal çerçevesini sosyolojide, özellikle de Emile Durkheim sosyolojisinde bulan ve pozitivist bilim anlayışının kuramsal temellerini kavramaya çalışan kişi ise **Ziya Gökalp** (1876-1924) olmuştur (Lewis, 1988: 230). Ziya Gökalp, Durkheim’in kurduğu Halbwach, Henrig Hubert, Marcel Mause, Marcel Granet ve Levy-Bruhl’ün mensup olduğu “Fransız Sosyoloji Okulu”nun Türkiye temsilciliğini yapmıştır (Kızılçelik, 2009: 174). Ziya Gökalp, imparatorluğun yıkılış döneminde, kurulacak yeni topluma ilişkin çıkış yollarını, batı toplumbilimi tarafından geliştirilmiş olan kavramları kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Kuramsal ilkeleri ve ortaya attığı gelişme yolları, Türk toplumbiliminin kurulmasında önemli katkılar olarak tarihe geçmiştir. Batılı sosyologların kavramlarını ve kuramlarını referans alarak Türk toplumunun problemlerine çözüm üretme gayretinde olmuştur. “Bir cemiyet, medeniyet dairesini değiştirebilir”, diyen Gökalp, Türk toplumuna hedef olarak Batı medeniyetini gösterdiği için söz konusu medeniyetin parçası olan Batı sosyolojisinin kavramlarıyla toplumu açıklamakta herhangi bir sakınca görmemiştir (Kızılçelik, 2009: 175). Öyle ki Ziya Gökalp, imparatorluğa egemen olan İttihat ve Terakki Partisi yoluyla, toplumda, bilimsel yaklaşımın gözle görülür bir biçimde ciddiye alınmasını sağlamıştır. Diğer bir deyişle, İttihat’ın ideologu durumunda olması, onun, toplumbilimsel yaklaşımlarının yaygınlaşabilmesi için en elverişli ortamı, siyasal ortamı, duyarlı duruma getirmiştir. Böylece, siyasal ağırlığı olan düşünceler, dinleyici buldukça, toplumbilim dalı da, yaygınlaşma ve dolayısıyla meşrulaşma olanağına kavuşmuştur (Kongar, 1996: 33).

Gökalp Durkheim’dan hareketle, sosyolojiyi, matematik ve biyoloji gibi bir bilim olarak görür. Böylelikle Osmanlı toplumunun yabancı olduğu toplumbilimi, aydın çevrelere sokarken, toplumbilimi, fizik, biyoloji ve psikoloji gibi bir bilim dalı olarak, karşılaştırmalı bir biçimde sunmaya çalışır. Gökalp’e göre eğer bağımsız bir bilim dalı söz konusu olacaksa onun mutlaka bir konusunun olması gerekmektedir (Gökalp, 1977: 7). Bu nedenle de bir toplum tipi olan “kavim” ancak bir toplumbilim aracılığıyla incelenebilir. Aynı zamanda bu bilimin konusunu, “zümre” (gruplar) ve “müessese” (kurumlar) gibi sosyal yapılar oluşturmakla birlikte toplum hayatında görülebilecek yegâne olaylar meydana getirir (Kongar, 1996: 34). Gökalp’e göre toplumbilimin konularından olan “zümre (grup) hususi tesanüdle birbirine merbut bulunan fertlerin bir mecmuasıdır: Aile, Köy, Aşiret, Sınıf, Laif Caste, Hey’et Corporation, Ümmet, Devlet, Millet gibi” (Gökalp, 1977: 8-9). Dolayısıyla Gökalp’in zümreden (grup) anladığı şey, üyeleri arasında belli bir

temas, bir etkileşim ve bir dayanışma olan bireylerin toplamıdır. Öte yandan “müessese bu zümrelerin kendi fertlerine tav’an yahut cebren kabul ettirdiği idrak yahut amel tarzlarıdır: Dini itikad ve ayinler, hukuk ve ahlaki düsturlar, lisani ve bedii kaideler, iktisadi tarzlar, fenni usullerdir” (Gökalp, 1977: 9). Buna göre müessese (kurum), bu grupların kendi bireylerine isteyerek ya da zorla kabul ettirdikleri algılama ya da davranış biçimleridir.

Ziya Gökalp’in sosyolojiyi toplumunun içinde bulunduğu hadiseleri incelemek bakımından bir bilim olarak kurgulaması neticesinde ele aldığı konulardan biri de “medeniyet” (uygarlık) ve “hars” (kültür) arasında yaptığı ayrımıdır. Ona göre kültür “millet” adı verilen toplulukta meydana gelen bağılıkların toplamıdır ve kültür “hars” ve “medeniyet” olarak ayrılır (Freyer, 1977: 375). Hars, her milli topluluğun kendine ait kültür unsuru olurken, medeniyet ise bir milletin pek çok komşu milletlerle ortak olarak geliştirdiği kültür unsurudur. Hars millidir ve güzel sanatların, ahlakın ve hukukun temelidir. Buna karşın medeniyet ise evrensel olup, bilim, teknik ve sanattan ibarettir. Şu halde Ziya Gökalp, her milletin yaşamında biri medeniyet diğeri hars olmak üzere iki temel unsur görmektedir. İşte bu iki unsurun birleşmesi durumunda toplumsal yaşamın gelişmesi sağlanır. Bir toplumun harsı, çeşitli medeniyetlerden unsur almak suretiyle beslenebilir, ancak kültüründe hars unsuru güçlü olan bir topluluk güçlü ve sağlam olabilir. Gökalp medeniyet ve hars arasındaki ayrımları belirtirken toplumların toplumsal yapılarını Aşiret’ten Büyük İl’e dek, belirli bir hiyerarşi içinde ele alır. Aynı sıralamayı siyasal bakımdan da “Tudunluk”tan “İlhanlık” a dek yapar. Bütün bu sınıflamalar yapılırken Gökalp, coğrafya koşulları ile toplumsal yapılar arasında ilişki ve koşutluklar kurarak ırmaklar ve dağların Tudunluk’ları, vahaların Yabguluk’ları, çitler ve serhadlerin hakanlıkları, çöl denizinin ise ilhanlık’ları meydana getirdiğini ileri sürer (Kongar, 1996: 52-53).

Ziya Gökalp’in sosyolojik düşüncelerini dile getirdiği tezlerden biri de “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” tezidir. Burada Ziya Gökalp’in muasırlaşmak ile kastettiği evrensel olan teknik ve bilimin birlikteliğidir. Bu noktada batıdan alınması gereken kültür değil daha çok bilim ve tekniktir. İslamlaşmak derken ise Osmanlı İmparatorluğunun mensup olduğu dini medeniyet kısmını anlamaktadır. Fakat siyasi birlik planlayan veya batıcılığa dirsek çeviren herhangi bir İslamcılığa da karşıdır. Ona göre din toplumsal bir kurumdur, ancak geline nokta toplumsal bir kurum olarak din zayıflamıştır. Onun muasır toplumsal bünyede gerçek fonksiyonunu yerine getirebilmesi için çevresini sarmış olan hurafelerden kurtarılması gerekmektedir. Genel olarak Muasırlaşmak ve İslamlaşmak tezleri, Türk toplumunun medeniyet unsuru olarak eski Türk Medeniyeti yanında İslam Medeniyeti ve muasır Batı Medeniyeti unsurlarına da ihtiyacı olduğunu ifade eder. Türkleşmek ile kastedilen ise milli bir şura sahip olmaktır, kendi kültürünün bilincinde olmak bu kültürü daha ileri bir seviyeye taşımaktır. Gökalp’e göre Türkçülük, “Türk milletini yükseltmek” olarak tanımlanabilir. Ona göre millet ise aynı eğitimi görmüş, ortak bir dili, duyguları, idealleri, dini, ahlaki ve estetik duyarlılığı paylaşan bireylerden oluşmuş bir grup ya da topluluktur. Milletlerin oluşumu ise dil ve ırk birliğine dayalı kabile toplumundan, din birliğine yaslanan ümmete, oradan da kültür (hars) ve uygarlıkla (medeniyet) tanımlanan millete doğru bir tekâmül içindedir. Zaten Gökalp’e göre ancak güçlü bir milli kültür çeşitli medeniyet unsurlarını aynı zamanda benimsemek ve istihdam etmek kabiliyetinde olmalıdır. İşte Gökalp açısından Türk milletinin muasırlaşması, batılılaşması, ancak Türk kültürü ile Batı medeniyeti unsurunun kaynaşması yolu ile gerçekleşebilecektir. Bu görüşleriyle Gökalp, uygun bir toplumsal ve ahlaki felsefeyle desteklendiği takdirde milliyetçilik ve İslamcılığın, Batı felsefesiyle uzlaşabileceğini düşünmektedir. Taha Parla’ya göre bir düşünür olarak Ziya Gökalp’in bu türden bir sentezi, Durkheim solidarizmi (tesanütçülük), kültürel Türkçülük ve ahlakçı tasavvuf olarak tanımlanabilir (Ünüvar, 2002: 33). Öyle ki bu sentez çabasının somutlaşmış biçimlerinden birinin Cumhuriyet döneminde ulus-devletin inşa sürecinde milli kimlikle dini kimlik arasındaki gerilimin milli kimlik lehine tahkim edilmesi olduğu söylenebilir.

Bütün bunlara göre Ziya Gökalp dağılmakta olan bir imparatorlukta hem milli kimliğin kurulmasının hem de bağlayıcı unsur olan dini kimliğin milli bünyeye nasıl dahil olacağını toplumbilimsel bir çerçevede çözmeye çalışmıştır. Ancak Gökalp’in bilimsel açıdan sadece Durkheim’cı olduğu iddiası pek gerçekçi değildir. Öyle ki Durkheim’ın düşünceleriyle Bergson felsefesinin birleştirildiğini düşünenler olduğu gibi, her iki düşünürü de iyiden iyiye tanıdıktan sonra Durkheim eğiliminin ağır bastığını ileri sürenler de vardır. Aynı zamanda kimi yorumlara göre Ziya Gökalp toplumsal olayları olduğu gibi ele alarak onları birer nesneymiş gibi incelemeyi talep eden pozitivist sosyolojinin araştırma ilkelerine her zaman sadık kalmamıştır. Bunun gerçek nedeni olarak ise, onun, aynı zamanda toplumun ıslahı ve yenilenmesi düşünceleriyle hareket eden biri olduğu ileri sürülmektedir. Aynen bunun gibi, Gökalp’in Durkheim ve G. Tarde’nin birbirine zıt görüşlerini birleştirme teşebbüsünde bulunduğu kanısında olanlar bile vardır (Freyer, 1977: 377). Hatta kimilerine göre Gökalp’in yaptığı “hars” ve “medeniyet” ayrımı, kendi yaptığı çözümlemelerden sonra, açıkça, Weber’in ‘kültürel yapı’ ve ‘sosyal yapı’ ayrımını bile anımsatmaktadır (Kongar, 1996: 64).

Görüldüğü üzere Osmanlı veya Türk düşünsel yaşamına bir bakıma Batı düşüncesinin de girişini gösteren Pozitivizm zamanın aydınları tarafından daha çok Batılılaşma ve yenileşme ekseninde değerlendirilmiştir. Batılılaşmadan ve pozitivistlikten anlaşılan da bilim ve tekniktir. Bu noktada Osmanlı Aydınları toplumun ve ülkenin batı toplumları gibi bir seviyeye ulaşmasının, daha doğrusu toplumun değişmesinin yolunun bilim ve bilimsel bilgiyi temele aldığı ileri süren pozitivist aracılığıyla olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle Aydınlanma ve Pozitivist düşünmeyle Türk düşünce yaşamındaki tanışma ve ilişki felsefi bir çerçeve içinde olmaktan çok siyasi ve toplumsal değişimleri öngören bir proje çerçevesinde biçimlenmiştir. Kısaca Osmanlı Aydınları, Aydınlanma’nın ve pozitivistliğin Batı’da ortaya çıkmasını sağlayan epistemolojik temelleriyle ilgilenmek yerine bu epistemolojinin yarattığı sonuçlarla veya bu temellerin uygulandığı siyasi sonuçlarla ilgilenmişlerdir. Bu nedenle de Osmanlı aydınları büyük ölçüde Aydınlanma ve pozitivistliğin özellikle de Fransız pozitivistliğin takipçileri ve öğrencileri olmakla kalmışlar Batı düşüncesinde meydana gelen değişim ve yenilenmeyi kavrayacak kavramsal bir çerçeve, daha doğrusu eleştirel bir düşünme geleneği oluşturamamışlardır.

Sonuç Yerine

Söylenegeldiği üzere Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı’nın “modern batı” ile olan teması neticesinde Batı’nın Osmanlılar üzerindeki en etkili felsefesi bilim ve teknolojik gelişmeyi ve ilerlemeyi temsil ettiği düşünülen pozitivistlik olmuştur. Tanzimat’tan buyana Batı’dan ithal edilen pozitivist eğilimli “modernleşme”, “batılılaşma” projesinin uygulayıcıları olan asker ve sivil aydınlar pozitivistliğe özgü ilke ve fikirleri ise değiştirilemez doğrular olarak kabul etmişlerdir. Pozitivistliğin etkisinde kalanlar kendi içlerinde yekpare bir görüntü sergilemeyip kimi konular bakımından -din, millet, kültür, devlet- birbirlerinden ayrı fikirler ileri sürseler de bütün düşüncelerin temel ortak özelliği, pozitivist sosyolojiyi bir tür felsefe ve hatta din olarak ele almak, ve ahlaki, toplumsal, siyasal ve hatta dini sorunlar üzerinde sanki vahiy kudretinde bir kaynak olarak görme eğilimleridir. Bu noktada Batı’nın model alınmasını öngören Batıcılık’ın temelinde Batı’nın üstünlüğünün evrensel bir ilke olarak akıldan kaynaklandığı görüşü yer almıştır. Bu görüşe göre, akıl ve gelenek bizzat ve ilk önce Batı’da karşı karşıya gelmiş, Batı bunlardan akıllı ve onun ürünleri olan bilim ve teknolojiyi seçerek üstünlüğü ele geçirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Türk aydınlarını önemli ölçüde etkisi altına almış olan pozitivistlikten anlaşılan da çağdaş uygarlık idealinin asli ögesi olarak sayılan bilim ve teknolojidir. Ancak görünüşte bir medeniyet projesi gibi gözükse de Batılılaşma projesinin nesnel kaynağı olarak sunulmuş pozitivistlik, hızla kültürel bir içerik kazanmış, giderek de siyasi bir ideolojiye dönüşmüştür. Aslına bakılacak olursa Batı’da pozitivistlik, en temelde bilimsel devrimlerin ve kimi sosyal değişimlerin bir sonucu olarak gerçekleşirken, Türkiye’de ise üst yapı

kurumlarında kültürel bir değişim olarak ortaya çıkmıştır. Pozitivizm devleti kurtarmak ve toplumu ilerletmek için, eş deyişle toplumun yeniden kurulması veya düzenlenmesi ve sonra halkın kalkındırılması, ilerletilmesi için temel bir başvuru kaynağı olmuştur. Ne ki halkın ve toplumun dönüşümünü hedefleyen bu düşünce uygulamada ise önce devleti dönüştürme bunun aracılığıyla da halkı dönüştürme olarak kendini gösterdiğinden öncelikle devletin güçlendirilmesini sonra da merkezileşmesi sonucunu doğurmuştur ki Cumhuriyet dönemi de buna bir örnektir.

Öte taraftan yine akılcı ve bilimsel ilkeler doğrultusunda toplumu dönüştürme uğraşısı siyasette merkezileşmeye bağlı olarak dönüşümün kurumlardan halka doğru inmesinden dolayı güçlü bir bürokratik yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her ne kadar Cumhuriyet dönemi kendisini sıfır noktası olarak görüp geçmiş dönemden kendini kopartsa da aynı idealin peşinden koşarak, eğitimden ve eğitim kurumlarının kurulmasından bilime ve siyasete kadar hemen hemen her alanda çoğunlukla pozitivist bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir. Bu dönemde de akılsallık kategorisi bir yandan geleneğe karşıtlık içerisinde, diğer yandan da pozitivist bir zemin içerisinde temellenir. Çünkü bizzat Batı'da modernliğin tesis edilme süreci, doğanın ve toplumun akıldan hareketle kavranmasının bir sonucu olarak görülmekte ve dolayısıyla Batılılaşma, bir gelenekten kopuş hamlesi olarak anlaşılmaktadır. Ancak buradaki gelenekten kopuşu gösteren Batılılaşma ise Batı denen bütünü bir kültür olarak modelleme anlamında değildir. Bunun anlamı, Batıcılık'ın, Hristiyanlık'ın ve onun kültürel geleneklerinin dünyası olarak değil, prensip olarak evrenselleştirilebilir olan ilkeler, yani bilim ve teknolojidir. Başka deyişle toplumun muasır medeniyet seviyesine erişmesiyle söylenmek istenen, iktisadi açıdan hızlı kalkınma ve sanayileşmeyi gerçekleştirmek; bunun için de pozitif bilimin ve teknolojinin sağladığı araçlardan yararlanmaktır. Böylece Batı'nın üstünlüğünü sağlayan aracı (bilim ve teknoloji) kullanarak Batı'yı yakalamak mümkün olacaktır. Bu noktada Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet arasında yapmış olduğu ayırımdan hareketle ileri sürdüğü Türk milleti, İslam ümmeti ve Garp medeniyetinin birlikte varolabileceği düşüncesi Batılılaşmanın hangi anlamda anlaşılması gerektiği konusunda ipuçları vermektedir. Öyle ki Gökalp ümmetçiliğin bilimsel olarak mümkün olmadığından hareketle Batı medeniyeti karşısında Türk medeniyeti ve kültürünün de varolduğunu ve işlevsel olduğunu vurgular. Benzer bir tutumu Mümtaz Turhan'da da görmek mümkündür. Öyle ki Mümtaz Turhan seçkin ve eğitilmiş kesimler tarafından Batı tekniğinin Türk kültürüne sentezlenmesi gereğini dile getirerek Türkiye'nin önündeki tek yolun Batılılaşmak, Batı Medeniyetinin temel öğelerini yaşama geçirmek olduğunu dile getirir. Ona göre bu öğeler ilim ve ilim zihniyeti; ilmin uygulaması olan teknik; ilim zihniyetinin gelişeceği çevrenin koşulu olarak hukuk ve özgürlüktür. Turhan'a göre bugüne kadar ki batılılaşma deneyiminin başarısızlığının nedeni ise romantik ve taklitçi sözde aydınların Tanzimat'tan beri sürmekte olan şekilci batılılaşma anlayışıdır.

Dolayısıyla Pozitivist düşüncüyü Türkiye'ye aktarma uğraşları geçmişten günümüze sürmekle birlikte yapılan sadece bilimleri ve felsefeyi ithal etmekten öteye gidememiştir. Bu bağlamda asıl sorun ise ithal edilen düşünceleri içselleştirebilmek, eleştirel bir bakış açısına sahip olabilmek ve bir takım düşünsel alışkanlıklar kazanabilmektir. Öyle ki Batı düşüncesinde Pozitivizm bir takım felsefi ve bilimsel gelişmeler sonucunda ortaya çıkmış felsefi bir görüşken Türkiye'de ise pozitivizm bir sonuç olarak algılanmaktan çok her şeyi değiştirebilmenin yolu olmak bakımından bir neden olarak düşünülmüştür. Başka türlü söylendiğinde Batı düşüncesinde pozitivizm en temelde bilimin ne olduğu, nasıl ilerlediği, bilimsel bilgi ve yöntemin ne olduğuyla ilgili bir takım epistemolojik ve bunların dayandığı ontolojik sorunları kapsayan kavramsal bir çerçeveye sahipken Türkiye'de ise sadece bir zihniyet meselesine dönüşmüş, eş deyişle bir kültür ve siyaset meselesi olarak algılanmıştır. İşte bu noktada kendini gösteren sorun, epistemolojik ve ontolojik olan ile kültürel ve siyasi olanın iç içe geçmesinden dolayı ortaya çıkan gerilimdir. Sorunun epistemolojik temellerinin ne olduğunun anlaşılamamış olması neticesinde ise hem felsefe hem de bilimsel düşünme anlamında geçmişten beri süre gelen gelenek yoksunluğu devam etmektedir ve bir türlü de

aşılammıştır. Öte taraftan sorunu bir eğitim sorunu olarak görüp geçmişten bugüne Batı’ya eğitim için öğrenciler göndermek ve kimi Batı tipi eğitim veren okullarla eğitime devam etmek de sorunu aşma çabalarından biri olmakla beraber taklitçi pozitivist uygulamanın bir başka örneğini göstermektedir. Öyle ki taklitçi ve biçimci Pozitivizm anlayışının vahşi bir biçimde uygulanmasının ve buna bağlı olarak bir bilim politikası geliştirememenin yarattığı sonuçlardan ve örneklerden biri de bugün ülkedeki üniversitelerde pozitif bilim olarak da bilinen temel bilimlerin kapanma eşiğine gelmesidir. Aşırı pozitivistleşme eğiliminden hareketle uygulanan toplum ve eğitim mühendisliğinin bilimselcilik adına üstünü örttüğü plansızlık ve programsızlık gelecek zamanlar için pozitif bilimler olarak da adlandırılan temel bilimleri işlevsizlik kategorisine hapsettiğinden dolayı aynı zamanda bilimden uzaklaşma eğilimi de yaratmaktadır.

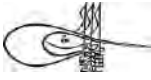
KAYNAKÇA

- Akgün, Mehmet. “*Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Mecmua-i Fünun’un Felsefi Açından Taşıdığı Önem*”, Felsefe Dünyası, S. 15, ss. 52-72, Ankara 1995.
- Akgün, Mehmet. *Materyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Elis Yayınları, Ankara 2005.
- Akgün, Mehmet. “*1839-1920 Yılları Arasında Türkiye’de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar*”, Prof. Dr. Necati Öner Armağanı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:XL, ss. 475-498, Ankara 1999.
- Aydın, Suavi. “*İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Mirası, Cilt 1, İletişim Yay., s.s. 117-118, İstanbul 2001.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1988.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Türk Düşüncesinde Gezintiler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.
- Comte, Auguste. *The Positive Philosophy*. (Cev. H. Martineau), New York: Calvin Blanchard 1855.
- Çetinkaya, Y. Doğan. “*Hüseyin Cahit Yalçın*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, Cilt 3, İletişim Yay., s.s. 314-329, İstanbul 2002.
- Çubukçu, Aydın. “*Türkiye’de Regim ve Pozitivizm*”, (Bilim ve Düşünce Pozitivizm Sayısı), ss. 9-19, İstanbul 2006.
- Erkul, Ali. “*Prens Sabahattin*”, Türk Toplum Bilimcileri 1, (Haz.: Emre Kongar), Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Erkul, Ali. “*Osmanlı’da Sosyolojinin Doğuş Kolları ve Üç İsim: Ahmet Rıza, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp*”, Yeni Türkiye 33, İstanbul 1999.
- Fındıkoğlu, Z.F. *Auguste Comte ve Ahmet Rıza*, İstanbul 1962.
- Freyer, Hans. *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, (Çev. Tahir Çağatay), A.Ü.D.T.C.F. Yay., Ankara 1977.
- Gökalp, Ziya. “*Bir Kavmin Tetkikinde Takip Olunacak Usul*”, Makaleler III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- Güzel, Cemal. *Bilim Felsefesi*, Kırmızı Yay., İstanbul 2010.
- Kabadayı, Talip. *Duhem’den Laudan’a Çağdaş Bilim Felsefecileri*, BilgeSu Yay., 2. Baskı, Ankara 2011.
- Kaygı, Abdullah. “*Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*”, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.

- Kızılçelik, Sezgin. “*Batı Sosyolojisine Aşırı Bağımlı Bir Sosyoloji Örneği: Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Sabri F. Ülgener, Mübeccel B. Kıray, Şerif Mardin, Emre Kongar ve Nilüfer Göle’nin Sosyoloji Anlayışları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme*”, *Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi I Kıta Avrupa’sı Etkisi*, Editörler: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kitabevi Yay., s.s.171-236, İstanbul 2009.
- Kongar, Emre. “*Ziya Gökalp*”, *Türk Toplum Bilimcileri 1*, (Haz.: Emre Kongar), Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- Korlaelçi, Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*, Hece Yayınları, Ankara 2002.
- Korlaelçi, Murtaza, “*Pozitivist Düşüncenin İthali*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Mirası*, Cilt 1, İletişim Yay., s.s. 214-222, İstanbul 2001.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kırıtlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV. Dizi, Ankara 1988.
- Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- Mardin, Şerif. “*Yeni Osmanlı Düşüncesi*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Mirası*, Cilt 1, İletişim Yay., s.s. 42-53, İstanbul 2001.
- Özlem, Doğan. “*Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yay., s.s. 452-464, İstanbul 2002.
- Sabahattin, Prens. *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, (Sadeleştiren: Muzaffer Sencer), Elif Yayınları, İstanbul 1965.
- Somel, Selçuk Akşin. “*Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Mirası*, Cilt 1, İletişim Yay., s.s. 88-116, İstanbul 2001.
- Şuayp, Ahmet. *Hayat ve Kitaplar*, (Haz. Erdoğan Erbay), Salkımsöğüt Yay., Ankara 2005.
- Ural, Şafak. *Pozitivist Felsefe*, Say Yay., İstanbul 2006.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi I-I*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1966.
- Ünüvar, Kerem. “*Ziya Gökalp*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt 4, İletişim Yay., s.s. 28-36, İstanbul 2002.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. *Edebi Hatıralar*, İstanbul 2000.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Sarı, M.A., (2015). “Türkiye’de Pozitivizm ve İlk Yansımaları / The Initial Reception of Positivism in Turkey”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8919>, p. 635-656.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINA BAĞLI OKULLARDA TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ UYGULAMALARININ OKUL YÖNETİCİLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ)*

*Hüseyin SAZLIK***

*Erkan KAVAS****

ÖZET

Bu araştırma; Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda uygulanan Toplam Kalite Yönetimine (TKY) ilişkin yönetici görüşlerini belirlemek ve yöneticilerin TKY'ye ilişkin görüşlerinin tanımlayıcı özellikleri açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Amaç doğrultusunda hazırlanan anket formu; 2013-2014 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde bulunan anaokul, ilkök, ortaokul ve ortaöğretim okullarında görev yapan 125 okul yöneticisine uygulanmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi bilgisayar ortamında SPSS 21.0 istatistik programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda; yönetici görüşlerine göre ana, ilk ve ortaokullarda TKY sisteminin kurulduğu ve bu sistemin bir plan ve kalite ekibi tarafından yürütüldüğü, ancak ödüllerin çalışanları yeterince güdüler nitelikte olmadığı ve ödüllendirmede objektif olunmayacağı yönünde bir görüşün hakim olduğu ortaya çıkmıştır. Yöneticilerin görüşlerinde, cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, yöneticilik yaptıkları kurumlara göre TKY uygulamaları ile ilgili görüşlerinde farklılaşma olmadığı, hizmet sürelerine, görevlerine, yöneticilik deneyimlerine ve aynı okulda bulunma sürelerine göre farklılaşmaların olduğu belirlenmiştir. 16 yıl ve üzeri hizmet süresi bulunan yöneticilerin TKY uygulamalarına ilişkin görüşlerinin daha az süre hizmete sahip öğretmenlere göre daha olumsuz olduğu, okul müdürlerinin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşlerinin müdür yardımcılarının göre daha olumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca, bulunduğu okulda bulunma süresi ve yönetici olarak çalışma süresi 1 yıldan az olan yöneticilerin okullarda TKY felsefesinin yerleşme düzeyine ilişkin daha fazla yıl okulda bulunan ve yöneticilik yapan

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

* Bu makalede, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak 2015 yılında tamamlanmış olan 'Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda TKY Uygulamalarının Okul Yöneticileri Açısından Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar Örneği)' adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

** Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, El-mek: huseyinsazlik@hotmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet, El-mek: erkankavas20@gmail.com

yöneticilere göre daha olumlu görüşlerde oldukları sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul yöneticileri, Toplam Kalite Yönetimi, Eğitimde kalite

VIEWING TOTAL QUALITY MANAGEMENT PRACTICES FROM THE SCHOOL MANAGERS PERSPECTIVE IN SCHOOLS ATTACHED TO MINISTRY OF EDUCATION

ABSTRACT

This research is carried out to identify the managers' opinions related to Total Quality Management(TQM) which is practiced in schools attached to the Ministry of Education and to observe the managers' descriptive features regarding TQM.

Questionnaire prepared in accordance with the purpose is applied to 125 managers staffing in primary and secondary schools located in the city center of Afyonkarahisar in 2013-2014 education and training year. Attained data are evaluated in computerized media by SPSS 21.0 statistic program.

In the outcome of the research; according to the view of managers, TQM system is set in primary and secondary schools, this system is executed by a plan and a quality team. However there would not be good enough to motivate the staff and rewarding would not be objective. There is not diversification in the view of TQM practices according to managers view, gender, education, or institution that they manage but there is diversification according to their service period, position, professional experience and period of being in the same school. It has been detected that managers who have 16 years or above service period have more negative views than those who have less service period about TQM practices and school managers are more positive than deputy managers about TQM practices. Also it is detected that managers whose service period is less than 1 year have more positive views than those who have more service period as manager related to the settlement of TQM philosophy.

STRUCTURED ABSTRACT

Objective: This research was made to determine The School Administrators opinions about Total Quality Management (TQM) implemented in schools functioning under Ministry of Education and to examine Administrators opinions in terms of defining characteristics about TQM.

Method: The questionnaire, prepared in purpose, has been applied to 125 school administrators who worked in kindergartens, elementary schools, junior high schools and secondary schools situated in the city center of Afyonkarahisar in 2013-2014 academic year. The survey consists of two parts. In the first part, there are 7 questions to

determine the defining characteristics of the administrators. In the second part, there is TQM scale consisting of 52 questions developed by Öter (2006). The factor and reliability analysis were performed for the scale. The overall reliability of the 52-item which is on The rating scale in the TQM practices was found to be $\alpha = 0.977$. As a result of Kmo and Bartlett analysis KMO value was found to be 0.930, the Bartlett value was found to be less than 0.05 the and it was found that factor analysis can be done. 4 factors which has the 71.426% total variance were formed as a result of factor analysis. The collected data in the framework of the hypothesis for the general purpose of the research was saved on the computer. SPSS 21.0 programme (Statistical Packet for The social Science) was used for statistical analyzes and it was typed on a computer.

Descriptive characteristics of managers was calculated by frequency (f) and percentage (%) statistics. The arithmetic mean (X) and standard deviation (SD) were calculated for determining the level of participation on the consideration of the managers opinion in Total Quality Management works in schools. T test was performed for determination whether there are significant differences between opinions and for gender and duty variable . Anova test was performed on the Examination of opinions according the descriptive variables which has more than two options and Tukey test was performed to determine the group causing differences, $p < 0.05$ significance level was tested.

Findings: School administrators are 16 (12.8%) female, 109 (87.2%) male, 34 (27.2%) 6-10 years tenure of office, 40 (32.0%) 11-15 year tenure of office, 51 (40.8%) 16 years and above tenure of office, 10 (8.0%) have associate degree, 105 (84.0%) have undergraduate degree, 10 (8.0%) have graduate / doctoral degree.

14 (11.2%) School administrators work in kindergarten, 45 (36.0%) school administrators work in primary schools, 49 (39.2%) school administrators work in secondary schools, 17 (13.6%) school administrators work in high schools. 42 (33.6%) school administrators are school principals, 83 (66.4%) School administrators are assistant director. 24 (19.2%) of them have been working less than 1 year, 64 (51.2%) of them have been working between 1-5 years, 37 (29.6%) of them have been working between 6-10 years in the present schools. In addition, 25 (20.0%) of them have been working as manager less than 1 year, 49 (39.2%) of them have been working as manager between 1-5 years, 16 (12.8%) of them have been working as manager between 6-10 years, 17 (13%) 6 of them have been working as manager 11-15 years, 18 (14.4%) of them have been working as manager 16 years and over.

For surveyed School administrators; the average of application level of "the installation of TQM system," dimension is high of (3.630 ± 0.644) ; the average of application level of "The level of settlement of the TQM philosophy" dimension is high (3.947 ± 0.766) ; the average of application level of "The appropriateness of TQM school structure" dimension is high of (3.891 ± 0.722) ; the average of application level of "The support work in TQM" dimension is intermediate (3.298 ± 0.834) , the average of application level of "The general level of TQM" dimension is high (3.765 ± 0.654) .

It was found that there isn't a statistically significant difference on the result of test ($p > 0,05$) of the surveyed School administrators' level of the TQM system installation, the settlement level of TQM philosophy, the suitability of TQM school structure, the support in TQM work, the overall TQM level scores in the t-test results carried out to examine whether they present a statistically significant difference according to gender.

It was determined that there is a significant difference statistically ($p < 0,05$) according to the level of settlement of the TQM philosophy, the suitability to the school structure of TQM, and TQM relevance and the average score overall level of TQM depending on years of tenure of Office variable of surveyed school administrators. Tukey test was used to determine the groups containing the differences. As a result of the test, it was found that the settlement level points of the TQM philosophy of school administrators who have 6-10 year tenure of Office ($4,237 \pm 0,487$) was higher than the school administrators who have 16 years and above tenure of Office is ($3,641 \pm 0,869$). The settlement level points of the TQM philosophy of school administrators who have 11-15 year tenure of Office ($4,092 \pm 0,691$) was found higher than the school administrators who have 16 years and above tenure of Office ($3,641 \pm 0,869$).

The points of the TQM school structure suitability ($4,118 \pm 0,589$) of school administrators who have 6-10 year tenure of Office was found higher than the school administrators who have 16 years and above tenure of Office ($3,712 \pm 0,747$).

The points of overall TQM level scores ($3,996 \pm 0,479$) of school administrators who have 6-10 year tenure of Office was found higher than the school administrators who have 16 years and above tenure of Office ($3,582 \pm 0,719$).

Anova test was applied to examine TQM system installation of surveyed school administrators, whether there are statistically significant differences of the support points average According to the tenure of Office variable in TQM work. It was found that there aren't statistically significant differences ($p > 0,05$).

Anova test was applied to examine TQM system installation of surveyed school administrators, settlement level of TQM philosophy, suitability of TQM school structure, the support in TQM works, whether there are statistically significant differences of TQM level points average according to the educational variable and to the institution variable. As a result of the Anova test, It was found that there aren't statistically significant differences ($p > 0,05$). In all TQM dimensions, the evaluation levels of school principals are significantly more positive than the evaluation levels of the deputy director ($p < 0,05$).

Anova test was applied to examine whether there are statistically significant differences of the average settlement level points of TQM philosophy of the surveyed school administrators according to the variable of the working period in school. As a result of the test, It was found that there are statistically significant differences ($F=3,225$; $p=0,043 < 0,05$). Tukey test was used to determine the groups containing the differences. The level of TQM philosophy settling score ($4.183 \pm$

0.463) of the school administrators who have working period less than one year was found higher than the level of TQM philosophy settling score ($3,706 \pm 0,882$) of the school administrators who have working period 6-10 years.

Anova test was applied to examine TQM system installation, TQM suitability of school structure, the support in TQM works of surveyed School administrators, whether there are statistically significance differences of TQM level points average according to the variable of the working period in school. As a result of the test, It was found that there aren't statistically significant differences($p>0.05$).

Anova test was applied to examine whether there are statistically significance differences of the average settlement level points of TQM philosophy of the surveyed school administrators according to the variable of the working period in school as manager. As a result of the test, It was found that there are statistically significant differences ($F=2,559$; $p=0,042<0.05$). Tukey test was used to determine the groups containing the differences. The level of TQM philosophy settling score($4,349 \pm 0,373$)of the school administrators who have working period less than one year as a manager was found higher than the level of TQM philosophy settling score ($3,922 \pm 0,825$)of the school administrators who have working period 1-5 years as a manager, the level of TQM philosophy settling score ($3,838 \pm 0,775$) of the school administrators who have working period 6-10 years as a manager, the level of TQM philosophy settling score ($3,726 \pm 0,847$) of the school administrators who have working period 11-15 years as a manager and the level of TQM philosophy settling score ($3,763 \pm 0,784$) of the school administrators who have working period 16 years and above as a manager.

Anova test was applied to examine TQM system installation, TQM suitability of school structure, the support in TQM works of surveyed School administrators, whether there are statistically significance differences of TQM level points average according to the variable of the working period as a manager in school. As a result of the test, It was found that there aren't statistically significant differences($p>0.05$).

Conclusions: At the end of the Research; the TQM system was established and it is being run by a quality team and system in kindergarten, primary school and secondary school. But the reward is not enough to encourage the employees. And it was found that dominant opinion is the reward can not be done objectively. It was determined that, according to the Managers' gender, educational status and the managing schools, there is no difference in their opinion about the TQM practices. But according to the period of working in the field of education, positions, management experience and being in the same school, there are some differences in their opinion about the TQM practices. It was determined that the views about TQM applications of the managers who have more than 16 years are more negative than the managers who have less tenure of office, the views about TQM applications of the head masters are more positive than deputy directors of school. The Managers who works in the same school as a manager less than oneyear have more positive opinion about the

Settlement level of TQM philosophy in schools than The Managers who works in the same school as a manager more.

Keywords: School managers, Total Quality Management, Quality in education.

Giriş

Günümüzde her alanda yaşanan değişim ve gelişmeler, bireylerin daha üretken, daha verimli ve başarılı olabilmesi için iyi eğitim görmesi gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Diğer ülkeler ile rekabet edebilmenin, bilim ve teknolojiye öncü olmanın yolu, iyi ve kaliteli verilen eğitimden geçmektedir. Kaliteli eğitim en genel anlamıyla bireylerin ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte verilen eğitim olarak tanımlanabilir. Ancak yaşanan gelişmeler bireylerin ihtiyaç ve gereksinimlerini de her geçen gün değiştirmekte, böyle olunca da verilen eğitim yetersiz kalabilmektedir. Sürekli eğitim ilkesinin ön planda olduğu Toplam Kalite Yönetimi (TKY) anlayışıyla bireylerin ihtiyaç duyabilecekleri eğitim, sürekli olarak verilmekte ve bireylerin nitelikleri geliştirilmektedir.

Eğitimde kalite arayışları eğitim kurumlarının TKY'ye yöneltmiştir. Toplam Kalite Yönetimi ilk önce özel sektör kuruluşlarında uygulanmış ve başarılı sonuçlarından sonra kamu sektöründe de uygulanmaya başlamıştır. Bu kamu kuruluşlarının başında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullar gelmektedir. Bu araştırma ile yüksek vaatler bağlanan TKY'ye ilişkin görüşler, TKY'den sorumlu kişilerin başında gelen okul yöneticilerinin görüşleri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmada öncelikle okul yönetimi ve yöneticisi konusu ele alınmış, ardından toplam kalite yönetimi açıklanarak, eğitim kurumlarında TKY üzerinde durulmuştur. Böylelikle TKY'nin gerçekten eğitimde kalite ve verimliliği yükselten modern bir uygulama mı, yoksa içi boş, sadece ismi olan ve sözde bir uygulama mı olduğu ortaya çıkacaktır. Araştırmanın TKY ile ilgili okullardaki mevcut yapıyı ortaya koyması bakımından önem arz ettiği düşünülmektedir.

Okul Yönetimi ve Yöneticisi

Yönetim, insanlara iş yaptırma veya iş yaptırabilme sanatı olarak tanımlanabilmektedir. Daha geniş anlamda ise, örgütte önceden saptanan amaçlara ulaşmak için kaynakların organize edildiği ve gelecekteki etkinliklerin belirlenmesi için sonuçların değerlendirilmesinin yapıldığı bir süreçtir. Daha bilimsel bir tanımla; “yönetim, örgütsel amaçların etkili ve verimli biçimde gerçekleştirilmesi için, yönetim fonksiyonları olan planlama, örgütleme, yürütme ve kontrol faaliyetlerinin tümüdür. Yönetim evrensel bir süreç, toplumsal yaşam kadar eski bir sanat ve gelişmekte olan bir bilimdir” (Genç, 2008: 16).

Okul yönetimi ise; eğitim yönetiminin okula uygulanmasıdır. Başka bir ifade ile eğitim yönetimi, okul yönetimini kapsamaktadır. Eğitim yönetimi sistemin genel olarak işleyişi ile ilgilenirken okul yönetimi okul düzeyinde yaşanan problemler ve okulun yönetimi ile ilgilenir. Okul yönetimi, “bir bakıma, eğitim yönetiminin sınırlı bir alanda uygulanmasıdır. Bu alanın sınırlarını, genellikle, eğitim sisteminin amaçları ve yapısı çizer” (İlgar, 2005: 14).

Okul yönetiminin amacı, okulun örgütsel, yönetsel amaçlarını gerçekleştirmek ve eğitimde verimliliği arttırmak adına önceden hedeflenen davranışları öğrencilere planlı, programlı olarak kazandırmaktır. Okul yönetimi, bu amacını gerçekleştirmek için, çevresel değişimler doğrultusunda okulun geleceğe yönelik vizyonunu ve misyonunu çok iyi belirlemelidir. Bunu

yaparken de örgüt içinde çalışanların farklı bakış açıları ve uzmanlıklarından faydalanmalı, örgüt çalışanlarının karar sürecine etkili katılımlarını sağlamalıdır.

Okul yöneticileri, toplumun bireylerinin ulusal eğitim amaç ve politikaları ile tanımlanmış bulunan amaçlar doğrultusunda yetiştirilmesi görevini üstlenen eğitim kurumlarını, amaçları doğrultusunda işletmekle yükümlüdürler. Aslında meslek etiğine ilişkin ilkeler, belli bir mesleği yerine getiren bireylerin oluşturdukları örgütler tarafından oluşturulup, korunmalıdır. Ancak ülkemizde, eğitim yöneticilerinin mesleki örgütlerinin olmaması nedeniyle, eğitim yöneticilerinin uymaları beklenen mesleki etik ilkelerinin geliştirilmesinin, üniversitelerde eğitim yönetimi alanında etkinlik gösteren akademisyenlerce üstlenilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır (Pehlivan, 1998: 145-146).

Okul yöneticisi denildiğinde akla ilk gelen okul müdürüdür. Lakin okulda okul müdürü dışında okul yöneticileri de vardır. Müdür yardımcıları, zümre başkanları ve belirli konularda görevli koordinatörler de okullardaki yönetici niteliğindeki diğer kişilerdir (Bursalıoğlu, 2002: 5-6). Okul yöneticileri her şeyi önceden bilen ve öğretmenleri sürekli denetleyen değil, aksine öğrenim süreçlerini başlatan, öğretmenlerin gizli güçlerini ortaya çıkaran, öğretmenlere rehberlik eden, öğretmenlerle birlikte öğrenen ve öğretmenlerin yaratıcılıklarını okulun amaçlarının gerçekleşmesi yönünde destekleyen kişidir (Erdoğan, 2004: 83).

Okul yöneticisi, “okul için gerekli kaynakların (insani, finansal, maddi) sağlanmasından ve bunlar aracılığıyla öngörülen ürünlerin üretilmesinden kurum çalışanlarının ve öğrencilerin performansından sorumlu olan kişidir” (Şişman, 2012: 211).

Okulların başarılı olmasında, okul yöneticileri önemli rol oynamaktadır. Okul yöneticilerinin bu stratejik görevi tam anlamıyla yerine getirebilmesi için öğretmenlerden daha fazla niteliklerle donanmış olmaları gerekmektedir. Okulun kurumsal hedeflerine ulaşabilmesi için okul yöneticisinin okul içerisinde sağlıklı bir iletişim ortamı sağlayabilmesi ve etkili iletişim yeteneğine sahip olması gerekir.

Okul yöneticileri, öğretmenlerin verimli çalışması için onları motive etmeleri, öğretmenler arası herhangi bir sorun oluşmasına engel olmaları gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin okula uyumları sağlanmalı, herhangi bir değişiklik söz konusu olduğunda öğretmenlere danışmanlık etmeleri, öğretmenlerin iş tatminlerini yükseltmeleri yöneticinin davranışları arasına girmektedir (Başaran, 2000: 113).

Dinamik bir yapı olan okulların yöneticilerinin eğitim, öğretim ve yönetimle ilgili değişme ve gelişmeleri sürekli takip ederek okul uygulamalarına yansıtmaları gerekir. Bunu gerçekleştirebilen okul yöneticilerinin okulun yönetim ve öğretim uygulamalarına etkileri ve katkıları da aynı oranda yüksek olacaktır.

Toplam Kalite Yönetimi

Toplam Kalite Yönetimi (TKY), müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini örgütün hedefi olarak gören bir anlayıştır. TKY, müşterilerinin mevcut ve gelecekteki beklentilerinin tespiti ve bunların tam ve ekonomik bir şekilde karşılanmasını amaçlayan sürekli gelişme ve iyileştirmeyi öngören bir felsefedir. Toplam kalitenin uygulanabilmesi için örgütte mevcut kültürün, kalite kültürüne dönüştürülmesi gereklidir. TKY aynı zamanda bir kültürel değişimdir (Budak ve Budak, 2004: 118).

Ishikawa'nın tanımına göre TKY; “Müşterilerin memnunluk duyarak satın alacakları ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, tasarımı, pazarlaması ve satış sonrası hizmetlerin maliyetlerinin düşürülerek yapılmasıdır. Bu hedeflere ulaşabilmek için, bir kuruluşun bütün birimleri (üst yönetim, merkez bürosu, fabrikalar, üretim, tasarım, teknik, araştırma, planlama, pazar araştırması,

idare, muhasebe, malzeme, ambar, satış, personel, endüstri ilişkiler ve genel ilişkiler) birlikte çalışmalıdır” (Genç, 2008: 116).

TKY, “işletmelerin hem ürün ve hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesinde hem de rekabet güçlerini ve müşterilerine yarattıkları değerleri artırmak için faaliyetlerini iyileştirmede kullandıkları bir yaklaşım”dır (Erdil ve Kitapçı, 2007: 233).

TKY “iç ve dış müşteri beklentilerinin aşılmasını temel amaç olarak alan, çalışanların bilgilendirilip yetkilendirilmesini ve takım çalışmalarıyla tüm süreçlerin sürekli iyileştirilmesini hedefleyen bir yönetim felsefesi” olarak tanımlanabilir (Gürsoy ve Büyükbaş, 2002: 3).

Okay (2010: 32) ise TKY’yi “bir kuruluştaki herkesin katılımı ile süreçlerin ve bu süreçlerden oluşan ürün ve hizmetlerin sürekli iyileştirilmesine, bu ürün ve hizmetlerin sunulduğu iç ve dış müşterilerin gereksinim ve beklentilerinin karşılanması ve aşılmasına yönelik bir yönetim biçimi” olarak tanımlamaktadır.

TKY’yi bir kurumda üretilen ürün ya da hizmetlerin, kurum süreçlerinin ve çalışanların sürekli iyileştirme ve geliştirilmesi yolu ile en düşük toplam maliyet düzeyinde, önceden belirlenmiş olan müşteri ihtiyaç ve beklentilerinin tüm çalışanları katılımı ile karşılanarak, kurum performansının iyileştirilmesi stratejisi olarak ifade edilebilir (Ertuğrul, 2004: 86).

TKY’nin amacı, üretimde sıfır hata sağlamaktır. Kalite, üretim sonrası yapılan kalite kontrol işlemleriyle değil, üretim aşamasında alınan tedbirler ve gereken müdahalelerle; ürünün hatasız üretilmesi ile sağlanır. Kalitenin sağlanması üretimin tüm aşamalarını kapsamaktadır. Hammadde seçimiyle başlayan süreç, ürünün son haline gelmesine kadar, tüm üretim aşamalarını içerir (Ören, 2002: 205).

Toplam Kalite Yönetiminin temel amacı, “kendi ilkeleri ve teknikleri paralelinde, işletme faaliyetlerinin tümünde kalite ve verimliliği arttırıp maliyetleri azaltarak, müşteri beklentilerini karşılayarak, işletmenin globalleşen dünya pazarlarında rekabet edebilir bir düzeye ulaşmasını sağlamaktır” (Tufan, Mızrak ve Çelik, 2007: 28). Bunun yanı sıra Toplam Kalite Yönetimi “işletmenin pazar payını, verimlilik, rekabet ve karlılık düzeyini arttırmak, çalışanların moral düzeyini arttırarak ve iş barışı sağlayarak motivasyonunu arttırmak, malzemeyi, zaman kaybını, yeniden işlemeyi, stokları, müşteri şikâyetlerini ve maliyetleri azaltmak, işletmenin her kademesinde, çalışanlar arsında dikey ve yatay iletişimi sağlamak. Alıcıların güvenini kazanmak ya da var olan güveni sürdürmek” gibi amaçları bulunmaktadır (Ertuğrul, 2006: 85).

Bir uygulamanın başarılı şekilde gerçekleştirilebilmesi için öncelikle temel ilkeleri belirlenmelidir. TKY’nin başarıyla uygulanabilmesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için dayandığı temel ilkelerin tüm çalışanlar tarafından kavranması ve benimsenmesi gereklidir. “TKY’nin amaçlarına ulaşması bakımından ortaya konulan ilkelerin en önemlilerini ise müşteri odaklılık, üst yönetimin liderliği, sürekli gelişme, tam katılım, etkili sorun çözme, sürekli eğitim, kurum kültürü ve tedarikçilerle işbirliği oluşturmaktadır”(Develioğlu, Haşit ve Bağcı, 2006: 193-194).

Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi

Eğitim kavramı, “belirli amaçlara bağlı olarak, bireylerin kendi yaşantıları aracılığıyla insan davranışlarında belirli program süreçlerine dayalı olarak, kısıtlı ve istenilir davranışlar oluşturma sürecidir. Eğitim belirli davranışlar değiştirme ve geliştirme etkinliği olduğu ve bu değiştirme etkinliğinin, belirli genel ve özel amaçlara, dahası, yöntem ve tekniklere, programlara dayanması gerektiği ileri sürülerek; onun ilerleyen, gelişen bir süreç olduğu vurgulanmaktadır” (Küçükahmet, 2003: 105). Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimler Sözlüğü’nde (2005: 47-48) eğitim; “kültürün genç kuşaklara aktarılması, bireye kendi yaşantıları yoluyla istenen davranışları kazandırma, bireyi toplumdaki yarınki rollerine hazırlama, bireyin bilişsel, duygusal, psikomotor,

sosyal ve estetik boyutlarda geliştirilmesi, bireyin davranışlarında yetenek, gizilgüç, karakter ve bilgi boyutlarında gerekli gelişmeleri sağlamak amacı ile sistemli etkinlikler düzenlenmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır.

Eğitimde kalite, eğitimle ilgili yeni bir yaklaşımdır. Bu yeni yaklaşım şekli, öğrenci, öğretmen ve yöneticilere kendi işlerinin sorumluluğunu almaları konusunda yardım edecek ve problemlerini çözmede onlara gerekli çalışma araçlarını sağlayacaktır. Eğitimde kalite kavramı, birçok kavramı çağrıştıran bir kavramdır; Çünkü eğitim kalitesi tarihsel olarak ifade edilir, zamanla değişir. Eğitimde kalite, eğitimin amaç ve işlevlerini geliştirme veya başarıma biçimi ve derecesi olarak tarif edilebilir. Eğitimin kalitesi, öğretmenlerin öğrencilerine ne kadar çok bilgi aktardıklarından çok öğretmen ve öğrencileri arasındaki iletişim kuvvetine bağlıdır. W. Edward Deming, eğitimcileri, korku, şüphecilik ve bölücülük duyguları yerine, saygı ve güvenle olgunlaşan güçlü ilişkilerin oluşabileceği ve bunun sonucunda da öğretmen, öğrenci ve idarecilerin sürekli gelişim yolunda tek bir yürek olabileceği eğitim ortamı meydana getirmeye yönlendirmektedir (Köksal, 1998: 19).

Eğitimde kalite, “hedefleri gerçekleştirme derecesi, başarının değerlendirilmesi ve bu başarının hak edildiğinin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda faaliyetler ve çıktılarının bazı normlar, ölçütler veya hedeflere göre istenen özellikte olduğu konusunda bir değerlendirmedir” (Bakioğlu ve Baltacı, 2010: 7).

Her yeni gün onlarca-yüzlerce bilginin üretildiği, yeni anlayışların yaşamı şekillendirdiği günümüz de, eğitim örgütlerinin de değişim ve yenilikler karşısında duyarsız kalması beklenemezdi. Sanayi sektörüne göre belirli bir gecikme ile birlikte, eğitim örgütleri de değişim ve yeniliklere duyarsız kalmayarak yönetim felsefelerini çağın ve geleceğin gereklerine göre şekillendirmek üzere harekete geçmiştir. Öyle ki ülkemiz de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) günümüzün en popüler yönetim anlayışlarından olan Toplam Kalite Yönetimi eğitim sistemine uygulanabilmesini temin için bir dizi yasal düzenleme yapmıştır. Toplam kalite yönetiminin eğitim kurumlarında bir yaşam biçimi haline gelmesini temin etmeye yönelik kurumsal performans değerlendirmelerini standart hale getirecek düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Gülşen, 2009: 152).

Eğitimde TKY’nin uygulanabilirliği, özellikle 1980’lerin sonunda ilgi odağı haline gelerek ABD ve İngiltere’nin öncülüğünde uygulanmaya başlanmıştır. TKY’nin o yıllarda ürün ve hizmet üreten diğer sektörlerde başarılı sonuçlar vermesi, eğitim alanında da uygulanabileceği fikrini güçlendirmiştir. Bu tarihten önce TKY’nin eğitimde uygulanmasıyla ilgili çok az referans bulunmaktadır. 1990’lı yılların başından beri, kaliteyi sağlayacak en önemli olgunun eğitim olduğu ve eğitimde kalitenin şart olduğu bilinciyle, TKY eğitimde yaygın olarak uygulanmaktadır (Ensari, 2003: 20).

Eğitimde yönetim anlayışı önemli unsurlardan biridir. Katı bürokrasinin hâkim olduğu yönetim anlayışlarında hiyerarşik bir yapı ve yöneten ile yönetilen grup arasında katı çizgiler bulunur. Toplam kalite yönetimi içerisinde, eğitimde yöneticilik daha şeffaf ve katılımcı hale gelir. Bu anlayışa göre yönetim, bilgilerini alt katmanlarla paylaşmalı ve onların bilgilerinden faydalanmalıdır. Demokratik bir yapılanmayla elde edilecek sonucun verimli olacağı anlayışını savunan TKY, yöneticilerin özverili olmasını gerektirmektedir. Eğitim yöneticiliğinin ve deneticiliğinin demokratikleşmesi, bilimsel ve üretken bir eğitim sistemini de ortaya çıkaracaktır. “TKY, eğitimde çağı yakalayan ve sorgulayan bir yapıyı ortaya koyarak klasik yönetim anlayışlarına da düşünsel ve pratiksel eleştiriler sunmaktadır” (Yıldız, 2006: 4).

Eğitimde toplam kalite, eğitimi diğer sistemler gibi sosyal bir sistem olarak düşünmeyi gerektirir. Eğitim sistemlerinin belirlenen amaçlara ulaşabilmesi için müşteri, tedarikçi, öğrenciler,

aileler, öğretmenler, yöneticiler, denetleyiciler, destek veren birimler, sponsorlar vb. ile eşgüdümlü olarak çalışmaları gereklidir. Ayrıca eğitim sisteminin işleyişindeki okul binaları, laboratuvar, ders araç gereçleri, derslik vb. gibi fiziki unsurlar da etkilidir. Bunun yanı sıra diğer kaynaklar, programlar, rehberlik hizmetleri ve amaçların açık olarak bilinmesi de hedeflere ulaşmada etkin rol oynar. (Saraç, 2010: 33).

Kalite lideri olarak okul yöneticisi, okul çalışanlarını sürekli gelişme için yönlendirmesi gerekir. Okulun başarısı için öncelikle öğretmenlerin başarılı olabileceği ortamı hazırlamalıdır. Eğitim kalitesi konusunda çevresini aydınlatmalı ve çevresinin desteğini almalıdır.

Okul yöneticisi zamanının önemli bir kısmını okulda geçiren öğrencileri memnun etmenin yollarını bulmak zorundadır. Okul yöneticisi öğretmenler arasında kalite çemberleri, sorun çözme grupları ya da öneri geliştirme grupları gibi değişik gruplar oluşturmaya özen göstermelidir (Çelik, 2000: 184-192).

Eğitim örgütlerinde Toplam Kalite Yönetiminin başarılı olmasını sağlayacak olan yönetimdir. Örgütsel gelişmeyi, ortak vizyon belirlemeyi, karşılaşılan engelleri kaldırmayı, sorunlara çözüm bulmayı, gerekli önlemleri almayı, öğretmenleri, personeli ve öğrencileri destekleyip motive etmeyi, katılım ve takım çalışmasını sağlamayı, moralleri yüksek tutmayı ancak iyi yetişmiş, etkili eğitim yöneticileri yapabilir. Ünal (2000: 266-267) eğitim yöneticileri ile ilgili şu noktalara değinmiştir:

“Toplam kalite yönetim anlayışının eğitim kurumlarında uygulanması ile okulun tüm fonksiyonlarında iyileşme ve gelişmeler olacak ve öğrenci kalitesi yükselerek verimlilik artışına neden olacaktır. Ancak bu yeni yönetim sistemi, örgütte mevcut alışkanlıkları alt üst edecek köklü değişiklikler yaratacaktır. Bu nedenle, sistemin başarısı ve uygulamaların devam ettirilmesi, önce yöneticilerin bu konuda eğitilmelerini ve toplam kalite felsefesini benimsemelerini gerektirir. Çünkü toplam kalite sisteminin uygulamaya konması yönetimce alınan stratejik bir karardır”.

Toplam Kalite Yönetiminde yöneticilerin en önemli özelliği lider vasıflarına sahip olmasıdır. TKY de liderin vizyon sahibi olması ve başkalarına vizyonu aşılayabilmesi, iyi dinleyici olması, takımları ile uyum içinde çalışabilmesi, sürekli iyileştirme çalışmalarını gereği gibi yönlendirebilmesi gerekmektedir. Okul yöneticileri için en önemli liderlik özelliği birbirleri ile daha çok konuşan ve birbirlerini daha az denetleyen liderlik özelliği göstermeleridir. Eğitim örgütlerinde yönetimin en önemli görevlerinden biri, korkuyu örgüt dışına sürükleyebilmektir. Korkuya dayalı, itaat, kontrol ve kumanda bazlı yönetim sistemine, insanların yaratıcılıklarını ortaya çıkardığı, kendi yönlendirdikleri ekiplerle çalıştıkları ve herkesin sürekli gelişimini amaçlayan çağdaş okullarda yer yoktur. Liderlik, yardım etme, yol gösterme ve destek olma demektir; tehdit etme, cezalandırma ve sınıflandırma değildir. Eğitim liderleri, TKY eğitim ve uygulamalarının okul kültürünün bir parçası olması için çaba gösterir (Düzağaç, 2005). Okul yöneticileri açısından TKY'nin uygulanabilirliğine ilişkin literatürde farklı araştırmaların yapıldığını görülmektedir. Aşağıda bu araştırmaların sonuçlarına yer verilmektedir:

Gülsoy (2007) “İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi İlkelerinin Uygulanabilirliği” başlıklı araştırmasında ilköğretim okullarında Toplam Kalite Yönetimi İlkelerinin İlköğretim Okullarında uygulanma durumu saptanmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan anket formu İstanbul ili Anadolu ve Avrupa Yakası sınırları içerisinde bulunan İlköğretim okullarında çalışan toplam 232 öğretmen ve yönetici üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda araştırmaya katılan bireylerin TKY konusunda hizmetiçi eğitim alma durumlarına göre, evet diyen bireylerin oranı %32,3 iken hayır diyenlerin oranı ise % 67,7, TKY konusunda bilgi düzeylerine göre, hiç bilgim yok diyen bireylerin oranı % 0,9, çok az bilgim var diyen bireylerin oranı %13,8, biraz bilgim var diyen bireylerin oranı %56,5, oldukça

bilgim var diyen bireylerin oranı %23,7 ve çok bilgim var diyen bireylerin oranı ise %5,2 olduğu vb. sonuçlara ulaşılmıştır.

Saraç (2010) “*Edwards Deming’in TKY İlkelerinin İlköğretim Okullarında Uygulanmasına Yönelik Öğretmen ve Yönetici Algıları*” başlıklı çalışmada Edwards Deming’in TKY ilkelerinin ilköğretim okullarında uygulanmasına yönelik öğretmen ve yönetici algılarını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan anket; 2009 - 2010 eğitim öğretim yılında Denizli Merkez ilköğretim okullarında görev yapan 416 öğretmen ve 156 yöneticiye uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; araştırmaya katılan öğretmenlerin algılarına göre, Edwards Deming’in TKY ilkeleri ilköğretim okullarında yüksek düzeyde uygulanabilirdir. Yöneticilerin algılarının ise öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde, Edwards Deming’in TKY ilkelerinin uygulanabilir olduğu yönündedir.

Buğday (2010) “*İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Okul Yöneticileri Açısından Değerlendirilmesi (Kâğıthane İlçesi Örneği)*” başlıklı çalışmada ilköğretim okullarında Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının okul yöneticileri açısından nasıl algılandığını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan anket formu; İstanbul İli Kâğıthane İlçesinde bulunan toplam 47 ilköğretim okulunda müdür, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcılığı görevlerini yürüten 149 kişiye uygulanmıştır. Araştırma sonucunda; okul yöneticilerinin TKY’nin İnsan Kaynağını Geliştirmeye Yönelik Okul Gelişimine yüksek düzeyde katkı sağlayacağı görüşünde oldukları, Okul-veli ve Okul-Çevre İşbirliğini Geliştirmeye Yönelik Okul Gelişimine Katkısı konusunda ise kararsız kaldıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tartar (2013) “*İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Çalışmalarının Öğretmen ve Yönetici Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi*” başlıklı çalışmada ilköğretim okullarında toplam kalite yönetimi çalışmalarının öğretmen ve yönetici görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan anket formu 2012 - 2013 eğitim öğretim yılında Bolu ili merkez ilçede 29 ilköğretim okulu ve bu okullarda görev yapan 202 ilköğretim okulu öğretmeni ve 74 yöneticisine uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekildedir; ilköğretim okullarında toplam kalite yönetimi çalışmalarının öğretmen ve yönetici görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesine ilişkin olarak öğretmenlerin ve yöneticilerin ölçekten ayrı ayrı boyutlardan almış oldukları puanların ortalamaları incelendiğinde, öğretmen ve yöneticiler bütün alt boyutlarda “katılıyorum” düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Öğretmenler ile yöneticilerin ilköğretim okullarında toplam kalite yönetimi çalışmalarının öğretmen ve yönetici görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesine ilişkin olarak görüşleri arasında tüm alt boyutlarda ve ölçeğin genel toplamında anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.

Yapılan araştırmalarda ilköğretimde görevli, öğretmen ve yöneticilerin TKY’ye karşı olumlu algılarının olduğu, yöneticilerin algılarının öğretmenlerden daha olumlu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. TKY’nin uygulayıcıları olarak yöneticiler görülmekte ve yapılan uygulamalar, hizmetiçi eğitimler vs.ler yöneticiler üzerinde yoğunlaştığından böyle bir sonuca ulaşıldığı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amaç ve Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı; Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda uygulanan Toplam Kalite Yönetimine ilişkin yönetici görüşlerini belirlemektir. Ayrıca yöneticilerin TKY’ye ilişkin görüşlerinin tanımlayıcı özellikleri açısından farklılaşma durumunu incelemek de araştırmanın diğer amacını oluşturmaktadır. Amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki hipotezler sorgulanmıştır:

H₁: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

H₂: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri hizmet sürelerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

H₃: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

H₄: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri yöneticilik yaptıkları kurumlara göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

H₅: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri görevlerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

H₆: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri görev yaptıkları kurumdaki çalışma süresine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

H₇: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri yönetici olarak çalışma sürelerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.

Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

- 2013-2014 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde bulunan anaokul, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim okullarında görev yapan ve anket uygulamasını kabul eden okul yöneticileriyle,

- Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarıyla toplanan verilerle,
- Verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistiki yöntemlerle sınırlıdır.

Araştırmanın evrenini, 2013-2014 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde bulunan anaokul, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim okullarında görev yapan okul yöneticileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise evren içerisinde tesadüfi olarak belirlenmiş ve araştırmaya katılmayı gönüllü kabul eden 125 okul yöneticisi oluşturmaktadır.

Araştırmada veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Söz konusu anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yöneticilerin tanımlayıcı özelliklerini belirlemeye yönelik 7 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise Öter (2006) tarafından geliştirilmiş olan 52 sorudan oluşan TKY ölçeği yer almaktadır. Ölçek için faktör ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. TKY uygulamalarını değerlendirme ölçeğindeki 52 maddenin genel güvenilirliği $\alpha=0,977$ olarak bulunmuştur. Yapılan Kmo ve Barlett analizi sonucunda KMO değerinin 0,930 olarak Barlett değerinin ise 0,05 den küçük olduğu ve faktör analizinin yapılabilir olduğu görülmüştür. Faktör analizi sonucunda toplam varyansı % 71,426 olan 4 faktör oluşmuştur.

Tablo 1. TKY uygulamalarını değerlendirme ölçeğinin faktör yapısı

Boyut	Madde	Faktör Yüğü	Varyans	Cronbach's Alpha
TKY Sisteminin Kurulumu	Öğrenci memnuniyeti anketi uygulanmış ve değerlendirmeye alınarak, iyileştirme çalışmalarına başlanmıştır.	0,845	23,595	0,929
	TKY uygulamalarında hedeflere ulaşma düzeyi sürekli ölçülmektedir.	0,825		
	Personelin sürekli eğitimi kurumsallaştırılarak, niteliği yükseltilmektedir.	0,782		
	TKY uygulamaları okulda bir plan dâhilinde gerçekleştirilmektedir.	0,760		
	Çalışanlar memnuniyeti anketi uygulanmış ve değerlendirmeye alınarak, iyileştirme çalışmalarına başlanmıştır.	0,729		
	Veli memnuniyeti anketi uygulanmış ve değerlendirmeye alınarak, iyileştirme çalışmalarına başlanmıştır.	0,701		
	TKY ödöl sürecinde; güvenilirlik, objektiflik ve genellik esaslarının uygulanacağına inanılmaktadır.	0,673		
	TKY ödöl yönergesindeki ödöl, çalışanları güdüler niteliktedir.	0,629		
	Öğrencinin ilerlemesi sık sık kontrol edilmektedir.	0,587		
	Okuldaki işlemlerle ilgili iş akış şemaları oluşturulup uygulanmaktadır.	0,562		

	Okulumuzun sorunları “Okul Merkezli Yönetim” anlayışı ile çözülmektedir.	0,753		
	Çalışmalarda ortak akıldan yararlanılmaktadır.	0,709		
	Okulda kalite çemberi ekipleri kurulmaktadır.	0,688		
	TKY uygulamalarının her aşamasında ilgili tarafların gönüllülük esası ile katılımı sağlanarak, ekip çalışması ön planda tutulmaktadır.	0,667		
	Okulumuz yapmış olduğu TKY çalışmaları ile TKY ödülüne aday kriterleri taşımaktadır.	0,646		
	Toplam kalite yönetimi uygulamaları çerçevesinde kaynaklar etkili ve verimli kullanılmaktadır.	0,626		
	Nitelikli personelle, hizmet sunumunda sürekli gelişme sağlanmaktadır.	0,605		
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	Kalitenin geliştirilmesinin bütün personelin isi olduğu anlayış ve düşüncesi benimsenir.	0,891	20,094	0,962
	Yöneticiler kendilerini öğretim lideri olarak görürler ve bu yönde faaliyet gösterirler.	0,869		
	Okulumuzda öğrenen birey, öğrenen okul anlayışı planlı bir şekilde yerleştirilir.	0,859		
	Çalışanlara, problemin bir parçası olmak yerine, çözümün bir parçası olunması anlayışı benimsenir.	0,850		
	Personelin tüm kapasitesini kullanabileceği çalışma ortamı sağlanır.	0,816		
	Kalite kurulu üyeleri TKY felsefesine inanır.	0,798		
	Okulumuzda, geliştirme çabalarının amacı öğrencinin öğrenmesini geliştirmektir.	0,771		
	Kalite kurulu üyelerinin TKY ile ilgili, bilgi düzeyleri üst düzeydedir.	0,759		
	Kurumsal ve bireysel amaçlar arasında denge sağlanarak çalışanların is doyumu göz önünde bulundurulur.	0,736		
	Okul personeli TKY felsefesine inanır.	0,724		
	Okulumuzda gelişmenin “sonu yoktur” inancı vardır.	0,705		
	Gelişmenin değişimle sağlanacağını herkes tarafından bilinmesi sağlanır.	0,688		
	Tüm taraflar kaliteye ulaşma konusunda yüksek beklentilere sahiptir.	0,672		
	Okulun temel politikası biliniyor ve paylaşıyor.	0,649		
	Okulumuzda TKY bilinci oluşturulmuştur.	0,628		
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	Okulumuzun kaliteyi sağlamada, donanım bakımından eksikliği yoktur.	0,921	17,213	0,956
	TKY Uygulamaları çerçevesinde kaynaklar etkili ve verimli kullanılır.	0,912		
	Özellikle öğretmen ve yöneticiler güçlerini birbirleriyle paylaşarak, sinerji oluştururlar.	0,896		
	Okul çalışanları “TKY Felsefesi ve Uygulama Teknikleri” seminerinden veya eğitiminden geçmiştir.	0,869		
	Okulumuzda sağlıklı bir iletişim vardır.	0,855		
	Okulun değerleri, misyonu ve vizyonu çalışanlarımız tarafından paylaşıyor.	0,844		
	Okulumuzun (5–10 yıllık) uzun vadeli gelişim planı vardır.	0,822		
	Okul, öğretmenin gelişimi için imkân verir.	0,829		
	Her öğrenciye zamanında öğrenme fırsatı ve öğrencilerin öğrenmesini geliştiren imkânlar sunulur	0,814		
	Eğitim-öğretim sürecinde tüm çalışanların katılımı ile eğitim-öğretimin her aşamasında kaliteli işlemeye özen gösterilir.	0,799		
	Okulumuz kaliteyi sağlamada, uygulama bakımından yeterlidir.	0,773		
	Okulumuz eğitimde, tam öğrenme hedeflemektedir.	0,758		
	Okulun değerleri, misyonu ve vizyonu öğrenci ve veliler tarafından paylaşıyor	0,740		
	Okulumuzda yeniliğe açık olan, bilgi ve kişiliği gelişmiş, çevresiyle uyumlu eğitim liderleri vardır	0,716		
	Okul kaynakları, temel öğrenci başarısını geliştirmeye yöneliktir	0,688		
TKY Çalışmalarında üst Destek	Okulumuz TKY çalışmalarında, MEM ile ortak çalışma içindedir.	0,861	10,524	0,711
	TKY il formatörlerinden danışmanlık hizmeti alınmaktadır.	0,830		
	Okulumuz TKY çalışmalarında, MEB ile ortak çalışma içindedir.	0,813		
	Okulumuz TKY çalışmalarını diğer okullarla koordinasyon halinde yürütmektedir.	0,787		
	Okulumuz TKY çalışmalarında, sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışma içindedir.	0,772		
Toplam Varyans: % 71,426				

TKY Sisteminin Kurulumu faktörünü oluşturan 17 maddenin güvenilirliği $\alpha=0,929$ olarak bulunmuştur. Faktör analizi yapıldığında % 23,60 varyans oranı elde edilmiştir.

TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi faktörünü oluşturan 15 maddenin güvenilirliği $\alpha=0,962$ olarak bulunmuştur. Faktör analizi yapıldığında % 20,09 varyans oranı elde edilmiştir.

TKY Okul Yapısının Uygunluğu faktörünü oluşturan 15 maddenin güvenilirliği $\alpha=0,956$ olarak bulunmuştur. Faktör analizi yapıldığında % 17,21 varyans oranı elde edilmiştir.

Turkish Studies

TKY Çalışmalarında Üst Destek faktörünü oluşturan 5 maddenin güvenilirliği $\alpha=0,711$ olarak bulunmuştur. Faktör analizi yapıldığında % 10,52 varyans oranı elde edilmiştir.

Araştırmada, yöneticilerin belirtilen önermelere ait katılma düzeyleri “Tamamen Katılıyorum (5)”, “Katılıyorum (4)”, “Kararsızım (3)”, “Katılmıyorum (2)” ve “Tamamen Katılmıyorum (1)” olmak üzere beşli Likert tipi dereceleme ölçeği kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ölçeklerde yer alan aralıklar eşit olduğu ve ölçek 5 sütun 4 aralıktan meydana geldiği için bir aralığın değeri hesaplanırken 4/5 düşüncesinden hareket edilerek, analizler sonucunda ortaya çıkan ortalamaların değerlendirilmesi ve yorumlanması için kullanılan puan aralıkları aşağıda verilmiştir.

“Tamamen Katılmıyorum” 1,00 – 1,79

“Katılmıyorum” 1,80 – 2,59

“Kararsızım” 2,60 – 3,39

“Katılıyorum” 3,40 – 4,19

“Tamamen Katılıyorum” 4,20 – 5,00 (Öter, 2006: 69).

Araştırmanın genel amacı çerçevesinde hipotezlere yönelik olarak toplanan veriler, bilgisayara kaydedilmiş ve istatistiksel çözümler için SPSS 21.0 (Statistical Packet for The Social Science) programından yararlanılmış ve bilgisayar ortamında yazılmıştır.

Yöneticilerin tanımlayıcı özellikleri frekans (f) ve yüzde (%) istatistikleri ile hesaplanmıştır. Yöneticilerin görüşlerine göre okullardaki Toplam Kalite Yönetimi çalışmalarının değerlendirilmesine ilişkin önermelere katılım düzeylerinin tespit edilmesinde ise aritmetik ortalama (X) ve standart sapma (SS) hesaplanmıştır. Görüşler arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını belirlemek için cinsiyet ve görev değişkeni için t testi yapılmıştır, diğer ikiden fazla seçeneği olan tanımlayıcı değişkenlere göre görüşlerinin incelenmesinde Anova testi ve farklılığa neden olan grubun belirlenmesinde Tukey testi yapılarak, $p<0.05$ anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin tanımlayıcı özelliklerine ilişkin veriler tablo 2’de sunulmuştur.

Okul yöneticilerinin 16’sı (%12,8) kadın, 109’u (%87,2) erkek, 34’ü (%27,2) 6-10 yıl, 40’ı (%32,0) 11-15 yıl, 51’i (%40,8) 16 yıl ve üzeri hizmet süresine sahip, 10’u (%8,0) ön lisans, 105’i (%84,0) lisans, 10’u (%8,0) yüksek lisans /doktora eğitim düzeyindedir.

Okul yöneticileri yöneticilik yaptığı kurum değişkenine göre 14’ü (%11,2) anaokulu, 45’i (%36,0) ilkököl, 49’u (%39,2) ortaokul, 17’si (%13,6) lise olarak dağılırken, 42’si (%33,6) okul müdürü, 83’ü (%66,4) müdür yardımcısı görevindedir, 24’ü (%19,2) bulunduğu okulda 1 yıldan az, 64’ü (%51,2) 1-5 yıl, 37’si (%29,6) 6-10 yıl arasında görev yapmaktadır. Ayrıca okul yöneticilerinin 25’i (%20,0) 1 yıldan az, 49’u (%39,2) 1-5 yıl, 16’sı (%12,8) 6-10 yıl, 17’si (%13,6) 11-15 yıl, 18’i (%14,4) 16 yıl ve üzeri yönetici olarak görev yapmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin tanımlayıcı özelliklere göre dağılımı

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	16	12,8
	Erkek	109	87,2
Hizmet Yılı	6-10 Yıl	34	27,2
	11-15 Yıl	40	32,0
	16 Yıl ve üzeri	51	40,8
Eğitim Durumu	Ön Lisans	10	8,0
	Lisans	105	84,0
	Yüksek Lisans /doktora	10	8,0
Yöneticilik Yaptığı Kurum	Anaokulu	14	11,2
	İlkokul	45	36,0
	Ortaokul	49	39,2
	Lise	17	13,6
Görev	Okul Müdürü	42	33,6
	Müdür Yardımcısı	83	66,4
Bulunduğu Okuldaki Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	24	19,2
	1-5 Yıl	64	51,2
	6-10 Yıl	37	29,6
Yönetici Olarak Çalışma Süresi	1 Yıldan Az	25	20,0
	1-5 Yıl	49	39,2
	6-10 Yıl	16	12,8
	11-15 Yıl	17	13,6
	16 Yıl ve üzeri	18	14,4
	Toplam	125	100,0

Tablo 3'te okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeyleri

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
TKY Sisteminin Kurulumu	125	3,630	0,644	1,710	4,940
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	125	3,947	0,766	1,400	5,000
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	125	3,891	0,722	1,270	5,000
TKY Çalışmalarında Üst Destek	125	3,298	0,834	1,400	5,000
Genel TKY Düzeyi	125	3,765	0,654	1,500	4,940

Tablo 3 incelendiğinde; araştırmaya katılan okul yöneticilerinin “TKY sisteminin kurulumu” boyutunun uygulama düzeyinin ortalamasının yüksek ($3,630 \pm 0,644$); “TKY felsefesinin yerleşme düzeyi” boyutunun uygulama düzeyinin ortalamasının yüksek ($3,947 \pm 0,766$); “TKY okul yapısının uygunluğu” boyutunun uygulama düzeyinin ortalamasının yüksek ($3,891 \pm 0,722$); “TKY çalışmalarında üst destek” boyutunun uygulama düzeyinin ortalamasının orta ($3,298 \pm 0,834$); “genel TKY düzeyi” uygulamalarına yönelik değerlendirme düzeylerini ortalamasının yüksek ($3,765 \pm 0,654$) düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin cinsiyetlerine göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan t testi sonuçları tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
TKY Sisteminin Kurulumu	Kadın	16	3,603	0,705	-0,180	0,857
	Erkek	109	3,634	0,637		
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	Kadın	16	4,058	0,663	0,620	0,536
	Erkek	109	3,931	0,781		
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	Kadın	16	3,963	0,779	0,425	0,672
	Erkek	109	3,880	0,717		
TKY Çalışmalarında üst Destek	Kadın	16	3,538	1,003	1,235	0,219
	Erkek	109	3,262	0,805		
Genel TKY Düzeyi	Kadın	16	3,832	0,700	0,437	0,663
	Erkek	109	3,755	0,649		

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY sisteminin kurulumu, TKY felsefesinin yerleşme düzeyi, TKY okul yapısının uygunluğu, TKY çalışmalarında üst destek, genel TKY düzeyi puanları ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen t testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Bu bulgulara göre H_1 : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, doğrulanmayarak reddedilmiştir.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin hizmet yıllarına göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonuçları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin hizmet yılına göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
TKY Sisteminin Kurulumu	6-10 Yıl	34	3,827	0,523	2,508	0,086	
	11-15 Yıl	40	3,612	0,668			
	16 Yıl ve üzeri	51	3,513	0,677			
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	6-10 Yıl	34	4,237	0,487	8,069	0,001	1 > 3 2 > 3
	11-15 Yıl	40	4,092	0,691			
	16 Yıl ve üzeri	51	3,641	0,869			
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	6-10 Yıl	34	4,118	0,589	3,404	0,036	1 > 3
	11-15 Yıl	40	3,925	0,750			
	16 Yıl ve üzeri	51	3,712	0,747			
TKY Çalışmalarında Üst Destek	6-10 Yıl	34	3,477	0,707	1,111	0,333	
	11-15 Yıl	40	3,205	0,836			
	16 Yıl ve üzeri	51	3,251	0,905			
Genel TKY Düzeyi	6-10 Yıl	34	3,996	0,479	4,397	0,014	1 > 3
	11-15 Yıl	40	3,801	0,641			
	16 Yıl ve üzeri	51	3,582	0,719			

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi, TKY okul yapısının uygunluğu ve genel TKY düzeyi puan ı ortalamalarının hizmet yılı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık oluşturduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Test sonucunda;

Hizmet yılı 6-10 yıl olan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanları ($4,237 \pm 0,487$), hizmet yılı 16 yıl ve üzeri olan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanlarından ($3,641 \pm 0,869$) yüksek bulunmuştur. Hizmet yılı 11-15 yıl olan okul

yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanları ($4,092 \pm 0,691$), hizmet yılı 16 yıl ve üzeri olan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanlarından ($3,641 \pm 0,869$) yüksek bulunmuştur.

Hizmet yılı 6-10 yıl olan okul yöneticilerinin TKY okul yapısının uygunluğu puanları ($4,118 \pm 0,589$), hizmet yılı 16 yıl ve üzeri olan okul yöneticilerinin TKY okul yapısının uygunluğu puanlarından ($3,712 \pm 0,747$) yüksek bulunmuştur.

Hizmet yılı 6-10 yıl olan okul yöneticilerinin genel TKY düzeyi puanları ($3,996 \pm 0,479$), hizmet yılı 16 yıl ve üzeri olan okul yöneticilerinin genel TKY düzeyi puanlarından ($3,582 \pm 0,719$) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY sisteminin kurulumu, TKY çalışmalarında üst destek puanları ortalamalarının hizmet yılı değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Elde edilen bu bulgulara göre “TKY Çalışmalarında Üst Destek” boyutu dışında H_2 : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri hizmet sürelerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, büyük oranda doğrulanarak kabul edilmiştir.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin eğitim durumlarına göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonuçları tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin eğitim durumuna göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
TKY Sisteminin Kurulumu	Ön Lisans	10	3,618	0,855	0,670	0,514
	Lisans	105	3,653	0,642		
	Yüksek Lisans /doktora	10	3,406	0,386		
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	Ön Lisans	10	3,567	1,274	1,446	0,240
	Lisans	105	3,971	0,717		
	Yüksek Lisans /doktora	10	4,080	0,569		
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	Ön Lisans	10	3,680	1,168	0,458	0,633
	Lisans	105	3,909	0,691		
	Yüksek Lisans /doktora	10	3,907	0,497		
TKY Çalışmalarında üst Destek	Ön Lisans	10	3,160	1,028	0,277	0,759
	Lisans	105	3,322	0,835		
	Yüksek Lisans /doktora	10	3,180	0,649		
Genel TKY Düzeyi	Ön Lisans	10	3,577	1,039	0,488	0,615
	Lisans	105	3,787	0,631		
	Yüksek Lisans /doktora	10	3,723	0,411		

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY sisteminin kurulumu, TKY felsefesinin yerleşme düzeyi, TKY okul yapısının uygunluğu, TKY çalışmalarında üst destek, genel TKY düzeyi puanları ortalamalarının eğitim durumu değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Bu bulgulara göre H_3 : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, doğrulanmayarak reddedilmiştir.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin yöneticilik yaptıkları kuruma göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonuçları tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin yöneticilik yaptığı kuruma göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
TKY Sisteminin Kurulumu	Anaokulu	14	3,950	0,568	2,294	0,081
	İlkokul	45	3,695	0,640		
	Ortaokul	49	3,558	0,651		
	Lise	17	3,401	0,613		
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	Anaokulu	14	4,224	0,568	1,212	0,308
	İlkokul	45	4,013	0,638		
	Ortaokul	49	3,871	0,885		
	Lise	17	3,765	0,825		
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	Anaokulu	14	4,262	0,678	1,632	0,185
	İlkokul	45	3,907	0,616		
	Ortaokul	49	3,816	0,838		
	Lise	17	3,757	0,600		
TKY Çalışmalarında üst Destek	Anaokulu	14	3,829	0,776	2,307	0,080
	İlkokul	45	3,284	0,840		
	Ortaokul	49	3,192	0,823		
	Lise	17	3,200	0,797		
Genel TKY Düzeyi	Anaokulu	14	4,107	0,579	2,032	0,113
	İlkokul	45	3,809	0,584		
	Ortaokul	49	3,688	0,726		
	Lise	17	3,589	0,601		

Tablo 7 incelendiğinde; araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY sisteminin kurulumu, TKY felsefesinin yerleşme düzeyi, TKY okul yapısının uygunluğu, TKY çalışmalarında üst destek, genel TKY düzeyi puanları ortalamalarının yöneticilik yaptığı kurum değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Bu bulgulara göre H_4 : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri yöneticilik yaptıkları kurumlara göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, doğrulanmayarak reddedilmiştir.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin görevlerine göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan t testi sonuçları tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin göreve göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
TKY Sisteminin Kurulumu	Okul Müdürü	42	3,901	0,445	3,490	0,000
	Müdür Yardımcısı	83	3,493	0,686		
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	Okul Müdürü	42	4,168	0,572	2,337	0,010
	Müdür Yardımcısı	83	3,835	0,828		
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	Okul Müdürü	42	4,195	0,529	3,503	0,001
	Müdür Yardımcısı	83	3,737	0,760		
TKY Çalışmalarında üst Destek	Okul Müdürü	42	3,591	0,704	2,874	0,003
	Müdür Yardımcısı	83	3,149	0,859		
Genel TKY Düzeyi	Okul Müdürü	42	4,033	0,452	3,399	0,000
	Müdür Yardımcısı	83	3,629	0,699		

Tablo 8’deki verilerden tüm TKY boyutlarında okul müdürlerinin değerlendirme düzeylerinin müdür yardımcılara göre anlamlı olarak daha olumlu olduğu görülmektedir ($p<0,05$).

Elde edilen bu bulgulara göre H_5 : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri görevlerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, doğrulanarak kabul edilmiştir.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin bulundukları okullardaki görev yapma sürelerine göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonuçları tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin bulunduğu okuldaki çalışma süresine göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
TKY Sisteminin Kurulumu	1 Yıldan Az	24	3,689	0,474	1,881	0,157	
	1-5 Yıl	64	3,707	0,698			
	6-10 Yıl	37	3,460	0,622			
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	1 Yıldan Az	24	4,183	0,463	3,225	0,043	1 > 3
	1-5 Yıl	64	3,998	0,757			
	6-10 Yıl	37	3,706	0,882			
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	1 Yıldan Az	24	4,019	0,583	1,182	0,310	
	1-5 Yıl	64	3,925	0,748			
	6-10 Yıl	37	3,748	0,752			
TKY Çalışmalarında üst Destek	1 Yıldan Az	24	3,275	0,739	0,604	0,548	
	1-5 Yıl	64	3,372	0,863			
	6-10 Yıl	37	3,184	0,848			
Genel TKY Düzeyi	1 Yıldan Az	24	3,887	0,458	2,058	0,132	
	1-5 Yıl	64	3,822	0,678			
	6-10 Yıl	37	3,587	0,697			

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanları ortalamalarının bulunduğu okuldaki çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür ($F=3,225$; $p=0,043<0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Bulunduğu okuldaki çalışma süresi 1 yıldan az olan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanları ($4,183 \pm 0,463$), bulunduğu okuldaki çalışma süresi 6-10 yıl olan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanlarından ($3,706 \pm 0,882$) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY sisteminin kurulumu, TKY okul yapısının uygunluğu, TKY çalışmalarında üst destek, genel TKY düzeyi puanları ortalamalarının bulunduğu okuldaki çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Bu bulgulara göre “TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi” boyutu açısından H_0 : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri görev yaptıkları kurumdaki çalışma süresine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, kabul edilerek doğrulanmıştır.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin yönetici olarak çalışma sürelerine göre TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonuçları tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY uygulamalarını değerlendirme düzeylerinin yönetici olarak çalışma süresine göre farklılaşma durumu

	Grup	N	Ort	Ss	F	p	Fark
TKY Sisteminin Kurulumu	1 Yıldan Az	25	3,878	0,479	1,594	0,180	
	1-5 Yıl	49	3,556	0,675			
	6-10 Yıl	16	3,743	0,718			
	11-15 Yıl	17	3,543	0,593			
	16 Yıl ve üzeri	18	3,471	0,688			
TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi	1 Yıldan Az	25	4,349	0,373	2,559	0,042	1 > 2 1 > 3 1 > 4 1 > 5
	1-5 Yıl	49	3,922	0,825			
	6-10 Yıl	16	3,838	0,775			
	11-15 Yıl	17	3,726	0,847			
	16 Yıl ve üzeri	18	3,763	0,784			
TKY Okul Yapısının Uygunluğu	1 Yıldan Az	25	4,136	0,538	1,263	0,288	
	1-5 Yıl	49	3,887	0,765			
	6-10 Yıl	16	3,875	0,767			
	11-15 Yıl	17	3,800	0,734			
	16 Yıl ve üzeri	18	3,659	0,750			
TKY Çalışmalarında üst Destek	1 Yıldan Az	25	3,560	0,723	1,439	0,225	
	1-5 Yıl	49	3,241	0,764			
	6-10 Yıl	16	3,188	1,062			
	11-15 Yıl	17	3,471	0,930			
	16 Yıl ve üzeri	18	3,022	0,803			
Genel TKY Düzeyi	1 Yıldan Az	25	4,058	0,421	1,866	0,121	
	1-5 Yıl	49	3,727	0,683			
	6-10 Yıl	16	3,755	0,721			
	11-15 Yıl	17	3,663	0,695			
	16 Yıl ve üzeri	18	3,566	0,675			

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanları ortalamalarının yönetici olarak çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür ($F=2,559$; $p=0,042<0.05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Yönetici olarak çalışma süresi 1 yıldan az olanların TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanları ($4,349 \pm 0,373$), yönetici olarak çalışma süresi 1-5 yıl olanların ($3,922 \pm 0,825$), yönetici olarak çalışma süresi 6-10 yıl olanların ($3,838 \pm 0,775$), yönetici olarak çalışma süresi 11-15 yıl olanların ($3,726 \pm 0,847$) yönetici olarak

çalışma süresi 16 yıl ve üzeri olanların TKY felsefesinin yerleşme düzeyi puanlarından ($3,763 \pm 0,784$) yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin TKY sisteminin kurulumu, TKY okul yapısının uygunluğu, TKY çalışmalarında üst destek, genel TKY düzeyi puanları ortalamalarının yönetici olarak çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı fark oluşturup oluşturmadığını incelemek için gerçekleştirilen Anova testi sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı farklılıkların olmadığı görülmüştür ($p>0.05$).

Bu bulgulara göre “TKY Felsefesinin Yerleşme Düzeyi” boyutu açısından H₇: Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri yönetici olarak çalışma sürelerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir, kabul edilerek doğrulanmıştır.

Araştırmanın hipotezlerinin kabul/red durumları özet olarak Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Araştırmanın hipotezlerinin kabul red durumu

Hipotezler	Kabul	Red
H ₁ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri cinsiyetlerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.		X
H ₂ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri hizmet sürelerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.	X	
H ₃ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri eğitim durumlarına göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.		X
H ₄ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri yöneticilik yaptıkları kurumlara göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.		X
H ₅ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri görevlerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.	X	
H ₆ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri görev yaptıkları kurumdaki çalışma süresine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.	X	
H ₇ : Yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri yönetici olarak çalışma sürelerine göre istatistiksel açıdan farklılık göstermektedir.	X	

SONUÇVE ÖNERİLER

Okullar geleceğimiz olan çocukları yetiştiren ve eğitim veren kurumlardır. Bu kurumların sağlıklı işlemesi, çocuklarımızı yani geleceğimizi etkilemektedir. Bu nedenle okulların etkiliklerini artırmak adına her geçen gün farklı çalışmalar yapılmakta, eğitim programları geliştirilerek yenilenmektedir. Bu çalışmalardan birisi de okullarda TKY uygulamalarıdır.

Daha önce özel sektörde ve üretim işletmelerinde kalitenin artırılmasına yönelik olarak Toplam Kalite Yönetimi adı verilen bir yönetim sistemi geliştirilmiş ve başarılı olduğu görülmüştür. Bu yönetim sisteminin eğitimde uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmış ve üretim işletmelerinde başarılı olan bu sistemin eğitimde de başarılı olacağı öngörülmüştür. Bu doğrultuda Milli Eğitim Bakanlığı kendisine bağlı bulunan okullarda, TKY uygulamalarına başlamıştır. Ancak TKY ile yeni tanışan yöneticilerin TKY ile ilgili görüşlerinin ne olduğu da yeni bir araştırma konusunu ortaya çıkarmıştır.

Bu araştırma da Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullarda uygulanan Toplam kalite yönetimine ilişkin yönetici görüşlerini belirlemek ve yöneticilerin TKY’ ye ilişkin görüşlerinin tanımlayıcı özellikleri açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada okul yöneticilerinin TKY uygulamalarına ilişkin görüşlerinin toplam ortalaması 3,765 sayısal değer almaktadır. Bu sonunca göre okul yöneticileri okullarda uygulanan TKY uygulamaları ile ilgili olarak olumlu görüşler içerisinde oldukları söylenebilir.

Araştırmada okul yöneticilerinin bu görüşlerinin tanımlayıcı özellikleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı da sorgulanmıştır. Bu doğrultuda yöneticilerin cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, yöneticilik yaptıkları kurumlara göre TKY uygulamaları ile ilgili görüşlerinde farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Buradan kadın ve erkek, farklı eğitim durumunda ve farklı kurumlarda yöneticilik yapan yöneticilerin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri benzerlik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Araştırmada 16 yıl ve üzeri hizmet süresi bulunan yöneticilerin TKY felsefesinin yerleşme düzeyi, TKY okul yapısının uygunluğu ve genel TKY uygulamalarına ilişkin görüşlerinin daha az süre hizmete sahip öğretmenlere göre daha olumsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha fazla yıl çalışma süresine sahip olan yöneticilerin işleyişe dair daha fazla tecrübe sahibi oldukları ve yaşanan gelişmeleri öncesi ve sonrasıyla daha iyi değerlendirdikleri görülmüştür.

Okul müdürlerinin okullardaki TKY uygulamalarına ilişkin görüşleri tüm boyutlarda müdür yardımcılara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. TKY uygulamalarının en baştaki sorumluları olarak okul müdürlerinin daha olumlu düşüncelerinin olağan bir sonuç olduğu düşünülmektedir.

Bulunduğu okulda bulunma süresi ve yönetici olarak çalışma süresi 1 yıldan az olan yöneticilerin okullarda TKY felsefesinin yerleşme düzeyine ilişkin daha fazla yıl okulda bulunan ve yöneticilik yapan yöneticilere göre daha olumlu görüşlerde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Daha fazla yıl deneyime sahip yöneticilerin süreçle ilgili daha gerçekçi düşüncelere sahip oldukları, yeni yönetici olan yöneticilerin ilk deneyimleriyle birlikte gerçekleri daha olumlu değerlendirdikleri söylenebilir.

Araştırmadan ulaşılan sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

1. Okullarda TKY felsefesinin yerleştiği okul yöneticilerinin görüşlerinden yola çıkılarak TKY'nin daha işler hale gelebilmesine yönelik uygulamalar yapılmalıdır.
2. TKY sisteminde ödül süreci gözden geçirilerek, daha tatminkâr hale getirilmelidir.
3. Okullarda TKY uygulamalarında aksayan yönlerin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılabilir.
4. Okullardaki TKY uygulamaları öğretmenlerin bakış açısıyla değerlendirilebilir.
5. Okullardaki TKY uygulamaları velilerin bakış açısıyla değerlendirilebilir.
6. Okullardaki TKY uygulamaları öğrencilerin bakış açısıyla değerlendirilebilir.
7. Okullardaki TKY uygulamaları ile öğrenci başarısı arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Bakioğlu, A. ve Baltacı, R. (2010). *Akreditasyon Eğitimde Kalite*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Balcı, A. (2005). *Açıklamalı Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim Yönetimi Nitelikli Okul*. 4.Basım. Ankara: Feryal Matbaası.

- Budak, G. ve Budak G. (2004). *İşletme Yönetimi*. İzmir: Hayat Yayıncılık.
- Buğday, İ. (2010). İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Okul Yöneticileri Açısından Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bursalioglu, Z. (2002). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çelik, V. (2000). *Eğitimsel Liderlik*. 2. Baskı. Ankara: PegemA Yay.
- Develioğlu, K., Haşit, G. ve Bağcı, Ü.G. (2006). Toplam Kalite Yönetimi Çerçevesinde Yöneticilerin İnsan Kaynakları Yönetimine Bakışları: Bursa (DORSAB)'Da Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 191-204.
- Düzağaç, Y. (2005). Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Toplam Kalite Yönetiminde Karşılaşılan Güçlükler. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ensari, H. (2003). *21.Yy. Okulları İçin Toplam Kalite Yönetimi*. 4. Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erdil, O. ve Kitapçı, H. (2007). TKY Araçlarının Kullanımı ve Firma Yenilikçiliğinin Yeni Ürün Geliştirme Hızı ve İşletme Performansına Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (1), 233-245.
- Erdoğan, E. (2004). *Okul Yönetimi ve Öğretim Liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ertuğrul, İ. (2004). *Toplam Kalite Kontrol ve Teknikleri*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ertuğrul, İ. (2006). *Toplam Kalite Kontrol*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Genç, N. (2008). *Yönetim ve Organizasyon*. 2.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gülşen, C. (2009). Eğitim Denetiminde Kalite Yönetimi. *Milli Eğitim*, (182), 149-165.
- Gündüz, H.B. ve Hamedoğlu, M.A.(2003). İlköğretimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarında Görülen Yönetimsel Engeller (Sakarya İli Örneği). *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 27-48.
- Gürsoy, H. ve Büyükbaş, N. (2002). *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi, Kuram ve Uygulama, Elazığ Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü*. Ankara: ABC Matbaacılık.
- İlgar, L. (2005). *Eğitim Yönetimi, Okul Yönetimi, Sınıf Yönetimi*. İstanbul: 3. Baskı. Beta Basım.
- Köksal, 1998 Köksal, H. (2000). *Kalite Okullarına Geçişte Toplam Kalite Yönetimi*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Küçükahmet, L., Külahoğlu, Ş.Ö., Çalık, T., Topses, G., Öksüzoğlu, A.F. ve Korkmaz, A. (2003). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ören, K. (2002). *Toplam Kalite Yönetiminde İnsan Gücü Faktörü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öter, H. (2006). İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Çalışmalarının Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Saraç, B. (2010). Edwards Deming' İn TKY İlkelerinin İlköğretim Okullarında Uygulanmasına Yönelik Öğretmen ve Yönetici Algıları. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Şişman, M. (2012). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. 6.Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Tartar, S. (2013). İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Çalışmalarının Öğretmen ve Yönetici Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Tufan, M., Mızrak, Ş. ve Çelik, D. (2007). Mesleki Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi ve Model Önerisi. *Journal of Azerbaijani Studies*, 10 (3-4), 27-40.
- Ünal, S. (2000). Toplam Kalite Yönetiminde Eğitim Örgütleri Yöneticilerinin Sorumlulukları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (22), 261-268.
- Yıldız, E. (2006). İlköğretim Okullarında Toplam Kalite Yönetimi İskenderun Örneği. (Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Sazlık, H., Kavas, E., (2015). “Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Okul Yöneticileri Açısından Değerlendirilmesi (Afyonkarahisar Örneği)/ Viewing Total Quality Management Practices From The School Managers Perspective In Schools Attached To Ministry Of Education”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8956>, p. 657-680.

TURİSTLERİN KONAKLAMA İŞLETMESİ TERCİHİNDE REKREASYON AKTİVİTELERİNİN ETKİSİ*

*Sadık SERÇEK***

*Gülseren ÖZALTAŞ SERÇEK****

ÖZET

Turistlerin konaklama işletmelerinden tatmin olarak, tekrar aynı işletmeleri tercih etmelerinde sundukları hizmetler önemlidir. Bu hizmetlerin en önemli kısmını rekreasyon aktiviteleri oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı turistlerin tatil süreçlerinde rekreasyon aktivitelerine katılma durumlarını belirlemek ve rekreasyon aktivitelerinin turistlerin tatil kararlarına etkilerini tespit etmektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2015 yılında Antalya'yı ziyaret eden ve ölçme aracına cevap veren toplam 485 turist oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Özdemir (2013)'in motivasyonel ve demografik faktörlerin rekreasyonel olanaklara dayalı yapılan destinasyon tercihleri üzerine etkisi isimli çalışmasında kullandığı ölçekten istifade edilmiştir. Veri toplama aracı turistlere elden ulaştırılarak yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programında değerlendirilmiştir. Analiz yöntemi olarak; betimsel istatistiklerin yanında, İlişkisiz (Bağımsız) Örneklem t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), En Az Anlamlı Fark (LSD) sınaması, Korelasyon ve Regresyon analizi yapılmıştır. Sonuç olarak bireysel farklılıklara rağmen rekreasyon aktivitelerine katılmanın, en önemli amacı sağlıklı yaşam olduğu ve rekreasyonun sosyal bütünleştirici bir özelliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada elde edilen diğer sonuçlara göre kadın turistlerin erkek turistlere oranla tatillerinde tercihinde rekreasyonel aktiviteler daha fazla önem verip katıldığı görülmüştür. Turistlerin konaklama işletmesi tercihi yapmalarında rekreasyon aktivitelerinin önemli bir kriter olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Serbest Zaman, Tatil.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. Dicle Üniversitesi, El-mek: sadik.sercek@dicle.edu.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği, El-mek: gulserenozaltasercek@artuklu.edu.tr

THE IMPACT OF REKREATION AVTIVITIES ON CHOICE OF ACCOMODATION FACILITIES OF TOURISTS

ABSTRACT

The satisfaction of tourists in accommodation establishments, again it is important to choose the services they offer in the same business. This is the most important part of the service of recreational activities. The aim of this study is to determine the status of tourists to participate in recreational activities and of recreational activities during the holiday period is to determine the impact of tourists on holiday decisions. Working group of the research, who visited Antalya in 2015 and a total of 485 tourist responding to a measurement tool. As data collection tool Ozdemir (2013) 's motivational and influence on destination choice is made based on the recreational opportunities of the demographic factor has been benefiting from the scale used in the study. Data collection tool was applied by hand to the tourists conveyed face to face interviews. The data obtained were analyzed using SPSS. As methods of analysis; In addition to descriptive statistics, unrelated (independent) Sample t-Test, One-Way Analysis of Variance (ANOVA), the Least Significant Difference (LSD) test, correlation and regression analysis were performed. As a result, despite individual differences in participation in recreational activities, social integrative was the most important goal of wellness and recreation has been revealed that a feature. According to the results obtained in other research on women tourists prefer during the holidays than men it has been shown to participate in recreational activities to tourists give more importance. The conclusion that an important of recreational activities to choose their accommodation facilities is reached.

STRUCTURED ABSTRACT

Free time in the nature of the raw material of social life and in this time we have no doubt the most special of recreational activities including holidays and tourism activities in order to be ourselves. Today this point in working hours shortened with the advancement of technology, people with the transition to the robot power of the lever forces remain obligated to the increasingly sedentary lifestyle is causing them to be more selective in people's free time for evaluation. People, how to get a real sense of what their decisions before the start of holiday adventure can enjoy recreation, where and to clarify why they want to go, to reveal their real needs and expectations; tourism sector managers need to focus their attention on issues of routing, a few nice days they spent on the other side of the home and visitors become routine prior to live the highest quality, will guide the sector. This study focused on the way the people of holiday recreation, activities and aims to clarify the motivation.

Mass of tourism behavior, to expose and identification of motivation determines their preferences and expectations; tourism managers to make efforts in this direction, to produce alternatives, recreational facilities, concentrating on will form the basis to take short measures.

Tourism's four seasons in our country can be experienced in every corner of this potential pulling up the satisfaction of tourists coming to our country from abroad and the chance to reach a greater number of foreign visitors, but affect the length of stay will also bring with it. This situation will also positively affect domestic tourism, more in number and will give the chance to reach a broader range of locals and visitors. It also will provide an important contribution to the country's tourism destinations will develop these applications, recreational opportunities and facilities for tourism and diversification through tourism, higher quality will increase employment opportunities for recreation experts and leaders in related areas in parallel.

Recreational activities provide support to tourists who are planning to go on vacation today and play an important role in individual vacation planning. Recreation and tourism relations on the basis of how it is directed to recreational activities for people of all ages and groups, and questions how it affects his or life experience gained here. This point of view; In addition to factors affecting individual holiday period in this study, an important place of recreation daily life in recent years, the concept aims to determine the impact on individuals during the holiday period.

This study is a descriptive study based on survey type rating for tourist importance they attach to the recreational activities during the holidays. Description, events, objects and forms the first stage in understanding and explaining problems. Scientific activities start with the description of the event. In this way, be able to understand them, providing the ability to be able to group and determined the relationships between them (Captain, 1998: 59). Science descriptive survey model observation, recording, and to identify relationships between events controlled by immutable principles mentioned above is a matter of reaching generalizations (Yıldırım and Şimşek, 2005: 75).

In this study; the margin of error, and will return to a level of confidence or incomplete coding and so on. such as the degree will not be considered incomplete and will be the questionnaire with incorrect data and also taking into consideration the possibilities the researchers to reach the target audience, sample threshold to ensure that represent the universe at a higher level (limit) on the basis on the 384 number, the value reached 485 tourists.

Two of the main methods are given in the referenced study in scientific research. First, the basic research techniques. Where in should work on the issue were utilized to create theoretical structure of scientific studies published in domestic and abroad. The second method is to perform the research work related to the creation theory. In this study, Ozdemir (2013) "Motivational and Recreational Facilities Made Based on the Effects of Demographic Factors Destination Preferences" which was prepared the survey, which was prepared for the measurement. Data collection tool was applied to Antalya with tourists coming face to face in 2015. Located on the scale to the degree given to events 1 = Definitely not important, 2 = not important, 3 = important, 4 = Definitely important as the lowest 1, 4 represents the highest score.

Both tourism academics poses considerable importance of information, research to determine the behavior of tourists as well as for marketing professionals (Fodness and Murray, 1997). When considering the impact on people's recreation it seems to become more important. Recreation can be done in a very wide audience at the same time millions of people gathering together is very important for socializing. Having a recreational vehicle recreation at the same time will bring together a large number of people to do. Many people reveals the unifying aspect of the recreation make.

Tourists' preferences, their choice of destinations are a two-way process to process the image with the image of a destination in mind to understand. Firstly, it must be able to distinguish why people go on vacation, secondly, there should be clear why they specifically choose to travel. The results in terms of recreational activities, mainly tourists have been identified that affect their holiday decision. In this case, Zeng and Gerritsen (2014) according to different terms of tourism enterprises and planners can provide some advantages as disadvantages will result in.

Concern recreational activities while in the tourist resort of wellness is understood that more motivation to be effective. In other words, the tourists going on holiday there who do care preferred by recreational activities, primarily describes the motivation through healthy living. Socio-cultural sharing, during the holidays of tourists is of secondary importance in giving importance to recreational activities.

Female tourists during holiday tourists than men were found to give more importance to recreational activities. According to age groups of tourists have understood that there are differences between the level of importance they give to recreational activities during the holidays, the observed binary difference "18-25 years" average score of respondents (x A = 3.85) and "46 years and above" average score of respondents (XD = 3.15) between "18-25 years" it has emerged a significant difference in favor of the participant group.

Recreation activities are an indispensable factor of tourists during the holiday period. Tourists away from the stress of everyday life, a healthy life, it is important for their professional future. Both the individual and society to adapt to societal values are important in ensuring factors such as living in peace. Consequently, the state has taken the ordinary activities of daily life for tourists to participate in recreational activities. Even for some has become an indispensable element of the holiday location. Allowing the effective communication, every day of the addition of new recreational activities, are expected to increase the impact of recreational activities in the tourism sector.

Keywords: Recreation, Leisure Time, Holiday.

1. GİRİŞ

Sosyal yaşamın hammaddesi niteliğindeki serbest zaman ve bu zaman diliminde kendimiz olabilmek için dahil olduğumuz rekreasyonel faaliyetlerin şüphesiz en özeli tatil ve turizm aktiviteleridir. Günümüzde gelinen nokta da teknolojinin ilerlemesi ile çalışma saatlerinin kısalması, yine kol gücünden robot gücüne geçilmesi ile insanların daha hareketsiz bir yaşam tarzına mecbur

kalmaları insanların serbest zamanlarını değerlendirmelerinde daha seçici davranmalarına sebep olmaktadır. İnsanların, gerçek manada rekreasyonun tadını çıkarabildiği tatil serüvenlerine başlamadan önce nasıl karar aldıklarının, nereye ve neden gitmek istediklerinin aydınlatılması, gerçek ihtiyaç ve beklentilerinin açığa çıkarılması; turizm sektörü yöneticilerini dikkatlerini yoğunlaştırmaları gereken konulara yönlendirirken, diğer tarafta ziyaretçilerin eve ve rutine dönüş öncesinde geçirecekleri birkaç güzel günü en kaliteli şekilde yaşayabilmeleri için, sektöre rehberlik edecektir. Bu çalışma, kişilerin rekreasyon odaklı tatillerine giden yolu, aktiviteler ve motivasyonlar yardımıyla açıklamayı amaçlamaktadır.

Turizm ve rekreasyon eğlenme, dinlenme, yeniden hayata bağlanma ve çalışma hayatına hazırlanmak için enerji depolama gibi gereksinimleri sağlamak ve bu gereksinimlere cevap vermek için ortaya çıkmıştır. *Yoğun iş hayatı, artan şehirleşme* ve sanayileşme dolayısıyla stres yönetiminde karşılaşılan zorluklar turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin önemli bir ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmaktadır ve stresten uzak kendini yenileme, kültürel etkileşim, sosyal ilişkiler kurma gibi nedenlerden dolayı insanların bu faaliyetlere katılımları artmaktadır. Ancak Türkiye’de turizm sektörü otel temelli olarak gelişmiş ve bu nedenle rekreasyon turizmden beklenen ve hak edilen payı almakta etkin olamamıştır (Neyişçi, 2014: 30).

Bununla birlikte, günümüzde rekreasyona duyulan ihtiyaç her alanda kendini göstermektedir. Bu ihtiyaç insanların yaptıkları en ağır işlerden sonra kendini gösterdiği gibi en hafif işleri gerçekleştirenlerinde kendini yenilemeye ihtiyaç duyduğu aşikardır. Görülmektedir ki rekreasyon kavramına hayatın her alanında ve her yaş grubunda başvurulmaktadır. Zira sadece profesyonel anlamda çalışan insanların değil çocukların, gençlerin, öğrencilerin, üniversitelilerin, yaşlıların, engellilerin rekreasyona ve rekreatif etkinliklere ihtiyaçları vardır.

Turistlerin davranışını etkileyen faktörlerden biri olan rekreasyon ile turist davranışı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Rekreasyon ve turistik tüketici davranışı arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu, uzman görüşleri sonuçlarına dayanarak tespit edilmiştir (Kılıçlar ve Tayfun, 2001: 62; Swarbrooke ve Horner, 2004: 220). Kitlelerin turizm davranışlarını, tercihlerini ve beklentilerini belirleyen motivasyonların açığa çıkarılması ve tanımlanması, turizm yöneticilerinin bu yönde çalışmalar yapabilmesine, alternatifler üretmesine, rekreasyonel olanakları zenginleştirmesine, kısaca tedbirler almasına zemin oluşturacaktır. Turizmin dört mevsim her köşesinde yaşanabildiği ülkemizde, bu potansiyelin yukarı çekilmesi yurt dışından ülkemize gelen turistlerin memnuniyetini ve konaklama süresini etkilemekle birlikte daha fazla sayıda yabancı ziyaretçiye ulaşma şansını da beraberinde getirecektir. Bu durum yurt içi turizmi de olumlu yönde etkileyecek, daha fazla sayıda ve daha geniş yelpazeden yerli ziyaretçilere ulaşma şansı tanıyacaktır. Ayrıca ülke turizmüne önemli katkılar sağlayacak bu uygulamalarla destinasyonlar gelişecek, rekreasyonel imkân ve olanakların turizm için ve turizm sayesinde çeşitlendirilmesi, daha kaliteli buna paralel olarak ilgili yörede rekreasyon uzman ve liderlerinin istihdam olanağı artacaktır.

Rekreasyonel turizm konusunu derinlemesine inceleyebilmek, elbette günümüz insanının tatil tercihleri anlamında gerçekte ne istediğinin keşfedilmesini sağlamakla mümkün olacaktır. İnsanların tatil tercihlerinde ne istediğini anlayabilmekse neye ihtiyacı olduğunu ortaya koyabilmekten geçmektedir. Söz konusu ihtiyaçlar, bu araştırma kapsamında motivasyonlar yoluyla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Özellikle dünya turizm pazarında önemli yer tutan kitle turizminin dinamikleri ülkemiz adına da bir hayli değer taşımaktadır (Özdemir, 2013).

Rekreasyon aktiviteleri günümüzde tatile gitmeyi planlayan turistlere destek sağlamak ve bireylerin tatil planlamalarında önemli rol oynamaktadır. Rekreasyon ve turizm ilişkisinin temelinde her yaştan ve gruptan insanın rekreasyon aktivitelerine nasıl yönlendirildiği ve buradan edinilen tecrübelerin onun yaşamını nasıl etkilediği soruları yatar. Bu noktadan hareketle; bu çalışmada

bireylerin tatil sürecine etki eden faktörlerin yanında, son yıllarda günlük hayatta önemli bir yer tutan rekreasyon kavramının tatil sürecinde bireyler üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2. LİTERATÜR

Rekreasyon, araştırmacılar tarafından genellikle serbest zaman sırasında gerçekleştirilen somut aktiviteler veya boş zamanın fiziksel ve psikolojik faydalarını elde etmek olarak görülür (Godbey, 1999). Kraus (1985) kısa tanımında “ rekreasyon kişiyi zorunlu iş ve etkinliklerden sonra yenileyen, dinlendiren ve gönüllü olarak yapılan etkinliklerdir”. En çok bilinen anlamlarından biriyle rekreasyon yorgunluk sonrası dinlenme amaçlı etkinliklerdir. Bu etkinlikler kişiyi rahatlatır, yeniden dinç hale getirir ve işe hazırlar. Çoğu kez sadece eğlence amaçlı olduğu düşünülür ve bir amaç yüklenmez. Boş zamanlarda haz, mutluluk ve gönüllülük ana hedeftir, deneyimler ise araçtır (Voight, 1998).

Rekreasyonun değişik sosyal, ekonomik yapı ve görüşlere sahip toplumlarda değişik biçimlerde yorumlanması, algılanması rekreasyonun tanımının sayıca çokluğunu ve farklılığını oluşturan önemli bir etmendir. Bütün bunlara karşın hangi sosyal, ekonomik yapı ve görüşe sahip toplumlarda olursa olsun, bireylerin rekreasyon etkinliklerini gerçekleştirmede bazı benzer etmenlere bağımlı kaldıkları bir gerçektir. Anılan etmenlerin en önemlileri bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyal, kültürel, ekonomik yapısı, bireyin fiziksel yapısı, sahip olduğu parasal olanaklar ve boş zamandır (Akesen, 1984).

Bu tanımlamalardan yola çıkarak Turistik Tüketici Davranışı; “turistlerin seyahat ihtiyaçlarının, seyahat isteğinin ortaya çıkması ile birlikte turistik ürün ve hizmet satın almaya karar vermeleri, ürün ve/veya hizmeti satın almak üzere harekete geçmeleri esnasında; satın alma öncesi ve satın alma sırasında karşılaştıkları kişilerle ilişkilerinde, satın aldıktan ve turistik deneyime sahip olduktan sonra seyahatlerini ve deneyimlerini değerlendirmeleri sırasında sergiledikleri davranışlar” şeklinde tanımlanabilmektedir (Özdemir, 2013).

Hiç kuşkusuz modern toplumların en yaygın sosyal etkinliklerinden birisi rekreasyondur. Rekreasyonun sosyal fonksiyonları olarak, sosyal ve kültürel zevkler ile duyarlılık kazandırır. Bireylerin boş zaman kavramlarının sağlık değerlendirilmesine, hoşgörü ortamının artmasına, bireylerin ve toplumun sosyal sorumluluklarını yerine getirmesine, rekreasyon, yapanların belirli bir statü ve bireyin ait olduğu topluma mensubiyet duygusunun gelişmesine yardımcı olur. Toplamların ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınmalarına yardımcı olur. Özellikle bireylerin ait oldukları topluma mensubiyet duygularının pekişmesini sağlar. Sonuç olarak toplumsal birlikteliğin sağlanmasında yardımcı olduğu söylenebilir (Yetim, 2005). Turizm işletmelerinde ise animasyon ve rekreasyon faaliyetleri ile misafirlerin birbirleri arasındaki iletişimin artırılması bir yöntem olarak düşünülebilir. Katılımcıların aktif katılımında bulunma nedenlerinde ise kalite kontrol isteği ve başkalarını etkileme isteğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Turizm işletmelerinin bu sonuçların bilincine varması ve kötü hizmet sonucunda tüketicilerin seyahat deneyimlerini doğrudan paylaşabileceklerini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Artan rekabet ortamında başarılı olmak isteyen turizm işletmelerinin ve turistik destinasyonların yöneticilerinin, kendilerini tercih eden turist pazarlarının demografik özellikleri ve seyahat alışkanlıklarının, diğer bir ifade ile profillerinin ve seyahat alışkanlıklarının neler olduğunu tespit etmeleri ve turist pazarlarına sundukları ürünleri hedef pazarlarının profilleri ve seyahat alışkanlıkları çerçevesinde şekillendirmeleri gerekmektedir (Harman, 2013: 281). Yaşanılan yüzyılda bozulan toplumsal ve fiziki çevre koşulları artık rahatsız etmeye ve doğal dengenin bozulmasına neden olmaya başlamıştır. Diğer bir ifade ile toplum içerisinde sağlıklı ve mutlu olmak zorlaşmış, mutluluğu ve huzuru arayan insanların rekreasyon ihtiyacı da artmaya başlamıştır (Karaküçük ve Gürbüz, 2007: 107). Karaküçük (2005) bireylerin, rekreatif etkinliklere katılım, amaç

ve beklentilerinin de yapılacak bir sınıflandırmada etkin bir faktör olacağını belirterek aşağıdaki sınıflamanın yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

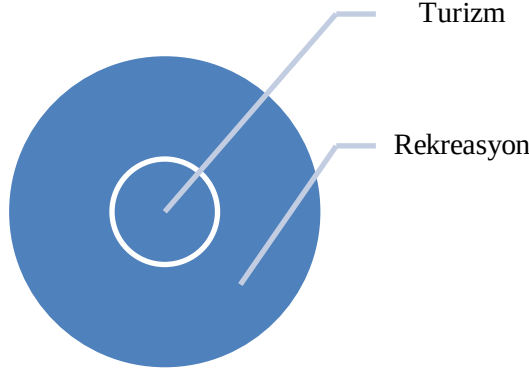
Tablo 1: Rekreasyon Sınıflandırılması

Amaçlarına Göre	Çeşitli Kriterlere Göre	Özel İşlevlerine Göre
Dinlenmek; beden ve ruhen tamamen dinlenmek	Yaşa göre; genç, yetişkin vb.	Orman rekreasyonu; piknik, balık avcılığı veya trekking
Kültürel; tarihi eser ve müze ziyareti	Katılım sayısına göre; bireysel, grup veya aile	Sosyal rekreasyon; insanların bir araya gelerek yaptıkları aktiviteler
Toplumsal; toplumsal ilişkiler kurmak	Zamana göre; yaz, kış, günlük veya haftalık vb.	Uluslararası rekreasyon; uluslar arası etkinliklere katılmak
Sportif; seyirci veya aktif spor yaparak	Mekana göre; açık veya kapalı	Fiziksel rekreasyon; Sportif aktiviteler
Turizm; başka mekanlara seyahat etmek	Sosyolojik içeriğine göre; lüks veya geleneksel	Ticari rekreasyon; katılımın para ile olduğu aktiviteler
Sanatsal; sanatın bazı dallarını yapmak veya ilgilenmek	Sosyolojik içeriğine göre; lüks veya geleneksel	Estetik rekreasyonu; sanat olaylarını izlemek veya ünlü müzik yapıtlarını dinlemek

Kaynak: Karaküçük, S. (2005)

Turizm ve rekreasyon tarihi, bizim mevcut durumu anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Modern turizm ve rekreasyonun gelişimi için önemli olan şey, 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başlarının yeni felsefik ve kültürel trendleri olmuştur. Daha belirleyici olan, 19. yüzyıl Kuzey Amerika'sı ve Avrupa'sında tam olarak gelişen ve Büyük Britanya'da 18. yüzyılın ikinci yarısında tanışılan yeni ekonomik ve siyasal ayaklanmaların etkisidir: Sanayi devrimi, demokrasi ve kapitalizmin artışı modern turizmin temelinde yatan etmenlerdir. Sanayi devrimi, iş verimliliğinin önemli düzeyde artışını ve dolayısıyla artan birikim, servet, yatırım ve ekonomik büyümeyi sağlayan sermaye birikimini getirmiştir. Makine, yeni gaz ve güç kaynaklarının çıkışı, birbirlerine bağımlılıkları nedeniyle birbirleriyle yakın mesafelerde kurulan geniş endüstriyel girişimlerdeki üretim odağını yaratmış, sonuç olarak geniş sanayi şehirleri gelişmiş, endüstriyel topluluklar kentsel topluluklar haline gelmiştir (Mieczkowski, 1990). 19. yüzyılın ortalarından beri tren yolu çağı, çokça kalabalık kentsel merkezlerin daha fazla sayıda sakini çevresel kötüleşmeden dolayı zarar gördükçe, sadece şehir dışı alanlarda değil aynı zamanda daha çevresel bölgelerde, daha uzaklarda rekreasyon aramaya başladıkça, tatil yerlerinin gelişimine daha büyük bir katkı sağladı.

Turizm ve rekreasyon ilişkisi, mutlu olma, eğlenme, boş zaman, hoşlanma gibi kavramların sık sık birlikte ve ortak kullanılması nedeniyle çoğu zaman bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılması sonucunu doğurmaktadır (Karaküçük, 2008: 173). Kuzey Amerika'da "turizm" terimi çoğunlukla, sadece "seyahat" teriminin yerine değil aynı zamanda "rekreasyon" teriminin yerine de sık bir biçimde kullanılmaktadır. Aslında, Avrupa'da turizm olarak adlandırılan yaşantı bir çok durumda Kuzey Amerika'da "açık hava etkinlikleri" ya da daha basit şekli ile "rekreasyon" anlamına gelmektedir. Bu nokta, Kanada hükümeti tarafından yayımlanan, "turizm" ve "açık hava etkinlikleri"ne ilişkin olarak "bu sözcüklerin eş anlamlı olduğunu" ifade eden resmi bir raporda açık bir biçimde belirtilmiştir. "Rekreasyon" ve "açık hava etkinlikleri" terimleri sadece "turizm" terimi yerine kullanılmamakta, buna ek olarak bazı yazarlar "turizm" terimini "rekreasyon" teriminden daha az önemli saymaktadırlar. Bu anlamda turizm (seyahat, açık hava etkinlikleri), rekreasyon biçimlerindendir. Çoğunlukla "turizmi içinde barındıran rekreasyon"a gönderim yapılmaktadır. Grafiksel olarak bu ilişki aşağıda gösterildiği şekilde tanımlanabilir (Mieczkowski, 1990):

Şekil 1: Rekreasyon ve Turizm İlişkisi

Morgan (2010)’a göre turistler son yıllarda artık bilgi arayışından öte deneyim arayışı içerisine girmişlerdir. Turistlerin sadece ürün ve hizmet satın almak için değil, tüketilen ürün ve hizmetlerle ilgili deneyimleri elde etmek için de gösterdikleri çaba, deneyim aramalarının sayılarının artmasına da neden olmuştur (Eryılmaz ve Zengin, 2014). Tatile karar verme, pek çok aşaması olan bir süreçtir. Tatil motivasyonu, tatile karar verme sürecinin başlangıç noktasıdır. Bunu, bilgi edinme, değerlendirme, destinasyon alternatiflerini eleme izler. Bütün bu bilgiler edinildiğinde kişi bir destinasyon seçer ve esas geziye başlar. Son olarak, gezi bittiğinde kişiler destinasyon tercihinden duydukları memnuniyeti değerlendirir ve bu değerlendirme sonucu, gelecek geziler için motivasyon üzerinde etkili olur (Mansfeld, 1992: 399-419).

Ekonomik, toplumsal, eğitim ve siyasal faktörlerin gelişerek, insanların yaşam kalitesinin maddi ve manevi alanlarda ilerlemesi ve toplumsal refahın artması ülkenin kalkınmasına bağlıdır. Ekonomik kalkınma turizmi etkilerken, turizmde meydana gelen gelişmeler de ekonomik kalkınmayı etkilemektedir (Kervankıran, 2015: 589). Turistlerin tercihlerini, seçtikleri destinasyonları, destinasyonun akıllarındaki görüntüsünü anlamak ile bu görüntüyü işleyebilmek iki yönlü bir işlemdir. İlk olarak insanların neden tatile çıktığı ayırt edilebilmeli, ikinci olarak da seyahat etmek için neden özellikle orayı seçtikleri anlaşılmalıdır. Parrinello’ya göre (1993) turizmde motivasyonun önemi oldukça açıktır. Geziye dâhil olan tüm faaliyetleri harekete geçiren bir tetikleyici işlevi görür (Parrinello, 1993: 233-249). Motivasyon genellikle “kişinin davranışlarını açığa çıkaran, onu yönlendiren ve bütünleştiren içsel bir faktör” olarak ele alınmaktadır (Murray, 1964). Gezi motivasyonu ise “bir veya bir grup aktörü gezmeye yeterli derecede yönlendiren anlamlı bir ruh hali” olarak tanımlanmaktadır (Dann, 1981).

Turistlerin neden belli seyahat davranış biçimi sergiledikleri ve belli ürünleri seçtiklerini anlamak, turistik talebin değerlendirilmesi için temel oluşturmaktadır (Rızaoğlu, 2003: 54). Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, pazarda iyi konumda olmak istiyorlarsa, turistik tüketici davranışlarını etkileyen faktörleri bilmek ve faaliyetlerini bu faktörleri göz önünde bulundurarak düzenlemek zorundadır. Çünkü turistler yerel halkla iletişime geçerek o yerin kültürü ile ilgili tecrübe kazanmak isterler (Ergüven, 2015: 453).

Turizm motivasyonu, pek çok motivasyonu kapsayan karmaşık bir yapıdadır (Snepenger vd, 2006: 140-149). Gezi motivasyonları, rahatlamak, sahile gitmek veya ilgi çekici bir yeri görmek gibi bir dizi gezi nedeni olarak ele alınmaktadır. Listeleme yöntemi yetersiz kabul edilmektedir çünkü gezginin ihtiyaçlarını ve hedeflerini dikkate almamaktadır (Fodness, 1994: 555-581). Fodness turizmi analiz etmek için işlevsel teoriden yararlanmıştır. İşlevsel teoriye göre insanlar psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için kimi davranışlarda bulunurlar ve bu turizme kadar genişletilebilir. Gezi

nedenlerinin ihtiyaçları temsil ettiği, gezinin de bu ihtiyaçları karşıladığı düşünülmektedir. Ardından gezi temaları gruplara ayrılır. Bu çalışma, turizmi tüketici davranışı yaklaşımı açısından ele almıştır ve yazarın çeşitli turist kümelerine dönük pazarlama önerilerinde bulunulmasını sağlaması için turist kümeleri oluşturulmuştur (Fodness, 1994: 555-581).

Turistler, tatil planlarını yaparken öncelikle konaklama işletmelerinin sunmuş oldukları hizmetlere bakmaktadırlar. Verecekleri bu kararda, seyahatleri esnasında en çok vakit geçirdikleri rekreasyon aktivitesinin önemi büyüktür. Destinasyonlar, turistlere bir bütünleşik deneyim sunan turistik ürünlerin bileşimi olarak değerlendirilmektedir (Buhalis, 2000: 97-114). Turistler, destinasyonu arz edenler ve hizmet sağlayıcıları kapsayan bir marka gibi algılarlar. Seyahat etmeden önce destinasyonlar hakkında önceki tecrübelerine, ağızdan ağıza söylenilere, basın raporlarına, reklama ve ortak inançlara dayalı bir imge geliştirirler. Tüketici tarafında küresel rekabet ile beraber yeni, deneyimli, talepkar ve entelektüel turistler destinasyonların yeniden konumlandırılması yönünde zorlayıcı bir etki yapmıştır. Turistler artan bir şekilde seyahatleriyle ilgili özel ilgi alanları ile rekreasyonel ve eğitim deneyimlerini takip etmektedirler. Bu yüzden destinasyon temaları ve bunların canlandırılması daha önemli bir hale gelmiştir.

Tatile karar verme, pek çok aşaması olan bir süreçtir. Gezi motivasyonu, geziye karar verme sürecinin başlangıç noktasıdır. Turist motivasyonunu incelemenin temeli olarak itici ve çekici kavramlarını kullanmak yaygındır (Dann, 1981). İtici faktörler turistleri içinde bulundukları durumdan uzaklaşmaya yöneltir (kaçma, sıkıntı vb.), çekici faktörler ise turistleri tatil destinasyonuna çeken veya oraya gitmeye teşvik eden (güneş, deniz, farklı bir kültür vb.) faktörlerdir. İtici ve çekici faktörler bağımsızmış gibi görünse de “kişilerin gezi kararı bilerek ya da bilmeyerek iki basamaklı bir silsilede verildiği için bu ikisi birbirine bağlıdır.” (Kim, 2006). İtici ve çekici faktörlerin birbiriyle nasıl ilişkide olduğunu ortaya koymak için yeni araştırmalara ihtiyaç vardır (Snepenger, 2006: 140-149). Literatürde rekreasyon aktivitelerinin ya belirli bir türü ya da rekreasyonun tatilin belirli bölümlerine etkisi incelenmiştir. Rekreasyon aktivitelerinin tatilin tüm sürecine etkisi ve rolü çok az araştırılmış bir konudur. Bu çalışmada da turistlerin tatil süreçlerinde rekreasyon aktivitelerine katılma durumlarını belirlemek ve rekreasyon aktivitelerinin turistlerin tatil kararlarına etkilerini belirlemeye çalışılacaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, turistlerin tatillerinde rekreasyon aktivitelerine verdikleri önemi değerlendirmeye yönelik genel tarama türünde betimsel bir çalışmadır. Betimleme, olayları obje ve problemleri anlama ve anlatmada ilk aşamayı oluşturur. Bilimsel etkinlikler olayların betimlenmesiyle başlar. Bu sayede onları iyi anlayabilme, gruplayabilme olanağı sağlanır ve aralarındaki ilişkiler saptanmış olur (Kaptan, 1998: 59). Betimsel tarama modelinde bilimin gözleme, kaydetme, olaylar arasındaki ilişkileri tespit etme ve kontrol edilen değişmez ilkeler üzerinde genellemelere ulaşma söz konusudur (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 75).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın hedef kitlesini, Antalya'ya gelen yerli ve yabancı turistler oluşturmaktadır. Araştırmanın geniş bir alanı kapsamayı, söz konusu alanın tümüne ulaşmada, maliyet ve zaman sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, araştırmada belirlenen hedef kitle üzerinden örneklem alınma yoluna gidilmiştir.

Bu araştırmada; hata payı, güvenilirlik düzeyi ve geri dönmeyecek ya da eksik kodlama vb. gibi değerlendirmeye alınmayacak derecede eksik ve hatalı veriler içeren anketlerin olabileceği ve aynı zamanda araştırmacının hedef kitleye ulaşma olanakları da dikkate alınarak, örneklemin daha

üst düzeyde evreni temsil edebilmesini sağlayabilmek için eşik (sınır) değeri olan 384 sayısının üzerine çıkılarak 485 turiste ulaşılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada bilimsel araştırmalarda başvuru ana metotlardan iki tanesine yer verilmektedir. Birincisi, temel araştırma tekniğidir. Burada; çalışmanın teorik yapısını oluşturmak için konu ile ilgili gerek yurt içi gerekse yurt dışında yayınlanan bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. İkinci yöntem ise, teorisi oluşturulan çalışma ile ilgili alan araştırması yapılmasıdır. Bu araştırmada, Özdemir'in (2013) "Motivasyonel ve Demografik Faktörlerin Rekreatif Olanaklara Dayalı Yapılan Destinasyon Tercihleri Üzerine Etkisi"ni ölçmeye yönelik hazırlanmış olduğu anketten yararlanılarak hazırlanmıştır. Veri toplama aracı Antalya'ya 2015 yılında gelen turistlerle yüz yüze görüşerek uygulanmıştır. Ölçekte yer alan durumlara, olaylara verilen dereceler 1=Kesinlikle Önemli Değil, 2=Önemli Değil, 3=Önemli, 4=Kesinlikle Önemli olarak 1 en düşük, 4 en yüksek puanı ifade etmektedir.

Verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity Testi ile incelenmiştir. İlk aşamada veri toplama aracına yer alan değişkenlerin tümüne faktör analizi uygulanmış. Ölçeklerin faktör yüklerinin alt kesme noktası olarak 0.50 alınmıştır. Buna göre, Rekreatif Aktiviteleri değişkeninde KMO değeri. 92 bulunmuştur. Bu durum verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Leech, Barrett ve Morgan, 2005). Verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiği ise Barlett Sphericity Testi ile test edilmektedir (Tavşancıl, 2002). Barlett Sphericity testi sonucu; Rekreatif aktiviteleri değişkeninde χ^2 değeri 4677,002 ($p < 0.000$) bulunmuştur. Sonucun anlamlı çıkması, verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2012). Böylece KMO ve Barlett Testi sonuçları, bu veriler üzerinden faktör analizi yapılabileceğini, yani verilerin faktör analizi için uygun olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Turistlerin Tatillerinde Rekreatif Aktivitelere Verdikleri Önemi Değerlendirmeye Yönelik Veri Toplama Aracına Varimax Rotasyonu ile faktör analizi uygulanmıştır. Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere Rekreatif Aktiviteleri Boyutunun faktör yükleri .578 ile .858 arasında değişmiştir. Ayrıca, Veri Toplama Aracının Rekreatif Aktiviteleri boyutunun toplam varyansı 58,278 olarak tespit edilmiştir. Veri Toplama Aracı ile ilgili değişkenlerin faktör analizinde güçlü bir faktör yapısı elde edilmiştir. Dolayısıyla faktör yüklerinin yüksek olması, soruların diğer sorularla ortak bir varyansı paylaştığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle elde edilen faktör yükleri bütün değişkenlerdeki toplam varyansın % 58,278'ini açıklamaktadır.

Tablo 2: Turistlere Uygulanan Veri Toplama Aracının Faktör Sonuçları

Maddeler	Faktörler
1. Otel animasyon etkinlikleri	,858
2. Suya dayalı aktiviteler (yüzme, dalış, jet ski, parasailing vs.)	,850
3. Plaja dayalı aktiviteler (plaj voleybolu-frizbi, plaj tenisi vs.)	,847
4. Doğa yönelik aktiviteler (trekking, kampçılık, piknik vs.)	,845
5. Macera aktiviteleri (rafting, yamaç paraşütü, bungee jumping vs.)	,816
6. Kış sporları aktiviteleri (kar kayağı, zirve-kaya tırmanışı vs.)	,795
7. Sağlık&zindelik aktiviteleri (plates, step-aerobik, fitness vs.)	,795
8. Çeşitli sportif&fiziksel aktiviteler (koşu, yürüyüş, futbol vs.)	,790
9. Çeşitli spor turnuvalarına-yarışmalarına katılma olanağı	,773
10. Çeşitli spor müsabakalarını-turnuvalarını izleme olanağı	,763
11. Golf oynama olanağı	,761
12. Tenis oynama olanağı.	,757

13. At binme olanağı	,743
14. Meditasyon-terapi aktiviteleri (yoga, spa-masaj vs.)	,717
15. Doğada bulunma, doğal hayatı gözlemleme olanağı	,619
16. Fotoğrafçılık olanağı.	,590
17. Yöresel etkinlikler (şenlik-karnaval vb. gibi).	,578
18. Sanatsal-kültürel etkinlikler (konser-gösteri vb.)	,644
19. Günübürlük yakın çevre turları (yat turu, yayla turu, safari vs.)	,639
20. Kültür turları (şehir turu-tarihsel alan ve yapılar vs.)	,632
21. Dinsel-ruhani etkinlikler	,621
22. Oyun-eğlence parklarına dayalı aktiviteler (aquapark, disneyland)	,612
Toplam Varyans	58,278

Ekstraksiyon Metodu: Temel Bileşenler Analizi

Veri Toplama Aracı güvenilirliğini test etmek amacıyla diğer bir deyişle anketin iç tutarlılığını anlayabilmek için güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. Güvenirlik, aynı şeyin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılığı, aynı süreçlerin izlenmesi ve aynı ölçütlerin kullanılması ile aynı sonuçların alınması yani ölçmenin tesadüfi hatalardan arınık olması (Karasar, 2009: 148); ölçme aracını oluşturan ifadelerin birbirleriyle tutarlı olup olmadığı aralarındaki ilişkinin ölçülmesiyle belirlenir. Güvenirlik katsayısı, 0 ile 1 arasında değer alır ve değer 1'e yaklaştıkça güvenilirliğin arttığını gösterir (Ural ve Kılıç, 2006: 286).

Güvenilirlik analizinde, her bir değişkenin alfa katsayılarına bakılmıştır. Buna göre, aşağıda verilen Tablo 3'te ilgili değişkenler ve Cronbach Alfa Katsayıları görülmektedir.

Tablo 3: Turistlere Uygulanan Veri Toplama Aracının Güvenirlik Katsayısı

Değişken	Soru Sayısı	Cronbach Alfa Katsayıları
Rekreasyon Aktiviteleri	22	.912

Turistlere yönelik veri toplama aracında yer alan boyutun Cronbach Alpha katsayısı 0,912 bulunmuştur. Bu sonuçlar araştırmada kullanılan veri toplama aracının yüksek derecede güvenilir olabileceğini göstermektedir.

3.4. Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilerin analizi SPSS (Statistical Package for the Social Science) ve AMOS (Analysis of Moment Structures) paket programları ile yapılmıştır. SPSS ile analiz edilecek verilerde kullanılacak istatistiksel yöntemleri belirlemek amacıyla normal dağılıma uygunluk analizinde Kolmogrov-Smimov Z testi kullanılmıştır. Gözlem sayısının 30'un altında olduğu durumlarda Shapiro-Wilk, 30 ve üzerinde olduğunda da Kolmogrov-Smimov Z testi önerilmektedir (Can 2013: 89).

Ayrıca verilerin homojenlik testi için Levene's testi kullanılmıştır. Bu testlerin sonuçlarına göre, parametrik dağılım varsayımlarını yerine getiren verilerin çözümlenmesinde parametrik testler kullanılırken söz konusu varsayımları yerine getirmeyen veriler için de non-parametrik testler kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan turistlerin cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında, kadın turistler grubun % 49.5'ini oluştururken, erkek turistler % 50.5'ni oluşturmaktadır. Turistlerin yaşa göre dağılımına bakıldığında, "18-25 yaş" % 27.8'ini, "26-35 yaş" % 40.2'si, "36-45 yaş" % 21.6'sı ve

“46 yaş ve üzeri” % 10.4’ü oluşturmaktadır. Turistlerin medeniyet durumu dağılımına bakıldığında, evli turistler grubun % 25.5’i oluştururken, bekar turistler % 74.5’i oluşturmaktadır. Turistlerin eğitim durumuna göre dağılımına bakıldığında, “İlköğretim” % 13.5’i, “Ortaöğretim” % 25.8’si, “Önlisans” % 29.3’ü, “Lisans” % 21.2’si ve “Lisansüstü” % 10.2’si oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan turistlerin kişisel bilgilerine ilişkin bulgular Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişken	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	240	49.5
	Erkek	245	50.5
	Toplam	485	100
Yaş	18-25 yaş	135	27.8
	26-35 yaş	195	40.2
	36-45 yaş	105	21.6
	46 yaş ve üzeri	40	10.4
	Toplam	485	100
Medeni Durum	Evli	124	25.5
	Bekar	361	74.5
	Toplam	485	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	65	13.5
	Ortaöğretim	125	25.8
	Önlisans	142	29.3
	Lisans	103	21.2
	Lisansüstü	50	10.2
	Toplam	485	100

Araştırmaya katılan turistlerin yaşanılan yer dağılımına bakıldığında, en çok “Marmara” bölgesinden gelen turistler grubun % 23.9’u oluştururken, en az “Karadeniz” bölgesinden gelen turistler % 4.9’u oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan turistlerin geziye katılma sıklığına bakıldığında, en çok “resmi tatilde” geziye katılan turistler grubun % 40.2’si oluştururken, en az “her hafta” geziye katılan turistler % 7.4’ü oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan turistlerin konaklama gün sayısına bakıldığında, en çok “4-7 gün” konaklayan turistler grubun % 38.5’ini oluştururken, en az “15-30 gün” konaklayan turistler % 5.7’si oluşturmaktadır. Turistlerin konaklama şekline bakıldığında, “otel”de konaklayanlar % 71.4’ü, “kamu misafirhanesi”nde konaklayanlar % 6.1’ini ve “akraba yanında” konaklayan turistler % 22.5’ini oluşturmaktadır. Turistlerin geliş şekline bakıldığında, “bağımsız” gelen turistler grubun % 74.3’ünü oluştururken, “seyahat acentesi” ile gelen turistler % 25.7’ni oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan turistlerin seyahat bilgilerine ilişkin bulgular Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Turistlerin Seyahat Bilgilerine İlişkin Bulgular

Değişkenler	Gruplar	f	%
Yaşanılan Bölge	Akdeniz	35	7.0
	Doğu Anadolu	54	11.0
	Ege	36	7.1
	Güneydoğu	55	11.4
	İç Anadolu	67	13.8
	Karadeniz	24	4.9
	Marmara	116	23.9
	Yurtdışı	98	20.9
	Toplam	485	100

Geziye Sıklığı	Katılma	Her Hafta	36	7.4
		Ayda Bir	68	14.0
		Resmi Tatilde	195	40.2
		Bayramda	76	15.6
		Yılda Bir	110	22.8
		Toplam	485	100
Konaklama Sayısı	Gün	Günübirlik	27	5.1
		1-3 gün	66	13.6
		4-7 gün	187	38.5
		8-10 gün	145	29.9
		11-14 gün	35	7.2
		15-30 gün	25	5.7
		Toplam	485	100
Konaklama Şekli		Otel	346	71.4
		Kamu Misafirhanesi	30	6.1
		Akraba Yanı	109	22.5
		Toplam	485	100
Kente Geliş Şekli		Seyahat Acentesi	124	25.7
		Bağımsız	361	74.3
		Toplam	485	100

Tablo 6’da rekreasyon etkinlikleriyle ilgilenme amaçları görülmektedir. Turistlerin % 42,8’si sağlıklı yaşam için, % 27,6’sı sosyalkültürel paylaşımda bulunmak için, % 18,1’i kişisel gelişim için, , % 11,5’i mesleki kariyer amacıyla şeklinde cevap vermişlerdir.

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Rekreasyon İle İlgilenme Amaçları

Değişken	f	%
Sağlıklı yaşam	208	42.8
Sosyokültürel paylaşım	134	27.6
Kişisel gelişim	88	18.1
Mesleki kariyer	55	11.5
Toplam	485	100

Araştırmaya katılan turistlerin, rekreasyonel aktivitelere verilen önemin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-sınamasına göre, kadın katılımcıların puan ortalaması ($\bar{X}_A = 3,12$) ile erkek katılımcıların puan ortalaması ($\bar{X}_B = 2,94$) arasında kadın katılımcı grubun lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır [$t_{(483)} = .30, p < .05$]. Bu bulguya göre, rekreasyon aktivitelerine ilişkin görüşler ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Kadın katılımcılar, erkek katılımcılara göre rekreasyonun olumlu olduğunu düşünmekle beraber, her iki grubun rekreasyon aktivitelerine ilişkin görüşlerinin “üst düzeyde” olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Turistlerin Cinsiyet Değişkeni göre Rekreasyon Aktivitelerine İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyutlar	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
Rekreasyon Aktiviteleri	A) Kadın	240	3,12	.82			
	B) Erkek	245	2,94	.71	483	.30	.00**
	Toplam	485					

* $p < .05$, ** $p < .00$

Araştırmaya katılan turistlerin, rekreasyonel aktivitelere verilen önemin ilişkin görüşleri arasında fark olup olmadığını sınamak için, turistlerin yaşlarına göre oluşturulan grupların görüşlerinin ortalamaları ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış,

yaşları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir [$F_{(3-481)} = 4.72$, $p = .00$]. Başka bir deyişle, turistlerin, rekreasyonel aktivitelerine ilişkin görüşleri, yaşlarına bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan LSD testi sonucunda, anlamlı farkın, “18-25 yaş” ile “36-45 yaş” ve “46 ve üzeri” yaşları arasında olduğu görülmüştür ($p = .00$). Buna göre, “46 yaş ve üzeri” ($\bar{X}_D = 3.15$) ve “36-45” ($\bar{X}_C = 3.35$) yaş gruplarındaki turistler, “18-25 yaş” ($\bar{X}_A = 3.85$) grubundaki turistlere göre rekreasyonel aktivitelerine daha az önem verdiği görülmektedir.

Tablo 8: Turistlerin Yaş Değişkeni Göre Rekreasyon Aktivitelerine İlişkin Anova Sonuçları

Boyutlar	Gruplar	N	X	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Rekreasyon Aktiviteleri	A) 18-25 yaş	135	3.85	Gruplar arası	6.564	3	2.188	4.72	.00**	A-C A-D
	B) 26-35 yaş	195	3.56							
	C) 36-45 yaş	105	3.35	Gruplar içi	268.977	481	.464			
	D)46 yaş ve üzeri	40	3.15							
	Toplam	485	3.44							

* $p < .05$, ** $p < .00$

Araştırmada bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Rekreasyon etkinliklerine katılma eğiliminin ölçülmeden önce değişkenler arasındaki ilişkinin boyutu önem taşımaktadır. Korelasyon analizine ilişkin ulaşılan istatistiki bulgular tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9: Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişken	N	Ort.	SS	1	2	3	4	5
Sağlıklı yaşam	485	3,65	,79	1				
Sosyokültürel paylaşım	485	3,43	,83	,517**	1			
Kişisel gelişim	485	3,04	,85	,245*	,123	1		
Mesleki kariyer	485	3,18	,84	,224*	,303**	,101	1	
Rekreasyon Etkinliklerine Katılma Eğilimi	485	3,87	,71	,803**	,769**	,626**	,514**	1

** $p < .01$ * $p < .05$ (Pearson Korelasyon 2 yönlü)

Korelasyon analizi sonuçları tüm bağımsız değişkenlerin “Rekreasyon Etkinliklerine Katılma Eğilimi” ile pozitif ve doğrusal yönlü, önemli düzeyde ve anlamlı bir ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. En güçlü ilişkinin sağlıklı yaşam ile olduğu ($r = .803$ ve $p < .01$) görülen bağımlı değişkenin, en zayıf ilişkisinin mesleki kariyerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır ($r = .514$ ve $p < .01$).

Tablo 10’da belirtilen bağımlı değişken “Tatil Kararı” ve bağımsız değişken “Rekreasyon Aktiviteleri”ne katılımın oluşturduğu modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ($F = 32,111$, $P < 0.000$) tespit edilmiştir. Tatil kararlarında rekreasyon aktiviteleri boyutu tatil kararlarındaki değişimin %38,8’ini açıklamaktadır.

Tablo 10: Rekreasyon Aktiviteleri Ölçeğinin Tatil Kararlarına Yönelik Etkilerinin Regresyon Analizi

	Std. Beta	R ²	R ² Değişim	F-testi	p-değeri	t-değeri	p
Tatil Kararı		0,338	0,327	32,111	,00	,011	
Rekreasyon Aktiviteleri	0,37					5,213	,00

Bu çalışmadaki analiz sonuçları; konaklama işletmelerinin sunmuş oldukları rekreasyon aktivitelerinin, turistlerin konaklama işletmesi tercihlerinde olumlu etkide bulunduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları, yukarıda ifade edilen görüşleri desteklemektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hem turizm akademisyenleri hem de pazarlama uzmanları için turistlerin satın alma davranışlarını belirleyebilmek oldukça fazla önem teşkil etmektedir (Fodness ve Murray, 1997). Turistlerin satın alma davranışlarına yön veren en önemli etkenlerden biri, konaklama işletmelerinin sundukları rekreasyon aktiviteleridir. Rekreasyonun insanlar üzerine etkileri düşünüldüğünde daha da önemli hale geldiği görülmektedir. Rekreasyonun çok geniş kitlelerde yapılabilmesi aynı anda milyonlarca insanın bir araya toplanması sosyalleşme açısından çok önemlidir. Aynı zamanda rekreasyonun bir eğlence aracı olması çok sayıda insanın yapabilmesini beraberinde getirecektir. Çok sayıda kişinin yapması rekreasyonun birleştirici yanını da ortaya çıkarmaktadır.

Turistlerin tercihlerini, seçtikleri destinasyonları, destinasyonun akıllarındaki görüntüsünü anlamak ile bu görüntüyü işleyebilmek iki yönlü bir işlemdir. İlk olarak insanların neden tatile çıktığı ayırt edilebilmeli, ikinci olarak da seyahat etmek için neden özellikle orayı seçtikleri anlaşılmalıdır. Çalışma sonuçlarında rekreasyon aktivitelerinin turistler açısından ağırlıklı olarak tatil kararlarını etkilediği belirlenmiştir. Bu durum Zeng ve Gerritsen (2014)'e göre turizm işletmeleri ve planlayıcıları açısından bazı avantajlar sağlayabileceği gibi farklı dezavantajlara da sebep olacaktır.

Turistlerin tatillerini yaparken rekreasyonel aktivitelere önem vermelerinde daha çok sağlıklı yaşam motivasyonunun etkili olduğu anlaşılmıştır. Diğer bir ifade ile turistler tatile giderken, orada bulunan rekreasyonel aktiviteleri önemseyerek tercih yapmaları, öncelikli olarak sağlıklı yaşam motivasyonu yoluyla açıklanmaktadır. Sosyokültürel paylaşım, turistlerin tatilleri esnasında rekreasyonel aktivitelere önem vermelerinde ikincil önem arz etmektedir.

Kadın turistler erkek turistlere oranla tatil esnasında rekreasyonel aktivitelere daha fazla önem verdiği görülmüştür. Turistlerin yaş gruplarına göre tatillerinde rekreasyonel aktivitelere verdikleri önem düzeyleri arasında farklılıklar olduğunu anlaşılmış, gözlenen ikili farkların “18-25 yaş” katılımcıların puan ortalaması ($\bar{X}_A = 3,85$) ile “46 yaş ve üzeri” katılımcıların puan ortalaması ($\bar{X}_D = 3,15$) arasında “18-25 yaş” katılımcı grubun lehine anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır.

Rekreasyon aktiviteleri turistlerin tatil sürecinde vazgeçilmez bir faktördür. Turistlerin günlük yaşantılarında stresten uzaklaşma, sağlıklı yaşam, mesleki bir gelecek için önemlidir. Gerek bireyin toplumsal değerlere uyumu ve toplumla barışık yaşama gibi unsurların sağlanmasında önem arz etmektedir. Sonuç olarak, rekreasyon etkinliklerine katılmak turistler için günlük yaşamdaki sıradan bir faaliyet halini almıştır. Hatta bazıları için tatilin vazgeçilmez unsuru konumuna gelmiştir. Etkili iletişime imkan sağlaması, her geçen gün rekreasyon aktivitelerine yenilerinin eklenmesi, turizm sektöründe rekreasyon etkinliklerinin etkisini arttıracığı düşünülmektedir.

Bu artışın ise; destinasyon tercihi yaparken rekreasyonel aktivitelerinin önemini ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki öneriler verilmiştir.

✓ Bireylerin ve toplumların sosyal yaşantılarında önemli bir yeri olan rekreatif faaliyetlerin organizasyonunda konaklama işletmelerinin daha fonksiyonel olmasının gerektiği söylenebilir. Bir yöre ve ülkedeki insanların rekreasyona yönlendirilmesi, turistik rekreasyonun dolayısıyla iç turizmin gelişmesini sağlayacaktır.

✓ Turizm destinasyonlarının yatırımlarında fiziksel aktivite içeren rekreatif olanaklara öncelik tanınması, mevcut olanakların çeşitlendirilmesi, özellikle genç neslin sürekli değişen alışkanlıklarına uygun aktiviteler planlanması.

- ✓ Özellikle popüler olmayan destinasyonların tanıtıma ağırlık vermeleri, belirli dönemlerde yerel özelliklerinin, kültürlerinin, doğal yaşamlarının öğrenilmesine olanak sağlayacak bir takım yöresel etkinlikler, festivaller düzenlenmesi.
- ✓ Turizm bölgelerinin doğal zenginliklerini çok iyi korumaları ve yaşatmaları, doğal alanların zarar görmeden ev sahipliği yapabileceği çeşitli rekreasyonel aktivitelere ve ziyaretlere uygun hale getirilmesi.
- ✓ Kadınların tatil motivasyonlarının ve rekreasyonel ihtiyaçlarının daha yüksek olduğu sonucundan hareketle, rekreasyonel aktiviteler ve alanlar planlanırken kadınların katılım koşullarının göz ardı edilmemesi, bu anlamda fiziksel, sosyal ve toplumsal kriterlere önem verilmesi.
- ✓ Turistik destinasyonlarda sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapılacağı tesisler (futbol, basketbol, voleybol, tenis kortları, mini golf gibi spor alanları, yüzme havuzu, amfi tiyatro, oturma mekânları, süs havuzu, kafeler vb.) ve birçok rekreasyonel alanlar ivedilikle yapılmalı ve herkesin kullanımına açılmalıdır.
- ✓ Kültür ve Turizm Bakanlığı başta olmak üzere destinasyonların yerel yönetimlerinin, turizm ve seyahat odaları ve önde gelen tur operatörlerinin toplumun rekreasyonel eğilimlerini takip etmesi, ayrıca bu kurumların destinasyonların rekreasyonel olanakları hakkında sağlıklı bilgi sahibi olması ve ortak çalışmalar yürütmesi.
- ✓ Çalışmamız sonuçları ve ilgili diğer öneriler dikkate alınarak destinasyonların rekreasyonel özelliklerinin ön plana çıkarıldığı daha etkin tanıtım ve pazarlama stratejilerinin üretilmesi.

KAYNAKÇA

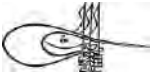
- Akesen, A. (1984). Açık Hava Rekreasyonunda Bazı Temel Kavramlar ve Özellikleri. *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, İstanbul.
- Buhalis, D. (2000). Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management*, 21, 97 - 116.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2013). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dann, G.(1981). Tourist Motivation: An Appraisal. *Annals of Tourism Research*, 8 (2): 187-219.
- Ergüven, M.H., (2015). Gastronomy And Wine Tourism As A Variety Of Special Interest Tourism: Thracian Vineyard Route, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı), Volume 10/10 Summer 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8709>, p. 449-464.
- Eryılmaz, B. ve Zengin, B.(2014). Sosyal Medyada Konaklama İşletmelerine Yönelik Tüketici Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2 (1), 147-167.
- Fodness, D. (1994). Measuring Tourist Motivation. *Annals of Tourism Research*, 21(3): 555-581.
- Fodness, D. ve Murray, B. (1997). Tourist Information Search. *Annals of Tourism Research*, 24 (3), 503-523.
- Godbey, GC. (1999). *Leisure in Your Life: An Exploration*. State College (PA): Venture.

- Harman, S. (2013). Bağımsız Seyahat Eden Yerli Gezinlerin Profili ve Seyahat Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/6 Spring, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8709>, p. 273-297.
- İçöz, O. (2007). *Genel Turizm*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- Karaküçük, S. (2005). *Rekreatyon: Boş Zamanları Değerlendirme*. (5. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaküçük, S. ve Gürbüz, B. (2007). *Rekreatyon ve Kent(li)leşme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (20. Baskı). Ankara: Nobel.
- Kervankiran, İ. (2015). Contribution Of The Five-Year Development Plans To Tourism In Turkey, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter, p. 587-610, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7819>, ANKARA-TURKEY
- Kiliçlar, A. ve Tayfun, A. (2001). Uluslararası Pazar Seçim Süreci: Kaplıca Turizmi İçin Bir Model Öneri. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, ss. 55-72.
- Kim, K. (2006). *Travel Behaviors of U.S. University Students: Travel Involvement, Push Motivations, Pull Motivations, Satisfaction and Destination Loyalty*. Doctor of Philosophy. Michigan: Michigan State University.
- Kraus, G. (1985). *Recreation Program Planning Today*. London: Scott Foresman And Company.
- Leech, N.L., Barrett, K.C., ve Morgan, G.A. (2005). *SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation*. (2 nd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
- Mansfeld, Y. (1992). From Motivation to Actual Travel. *Annals of Tourism Research*, 19: 399-419.
- Mieczkowski, Z. (1990). *World Trends in Tourism and Recreation*. New York: Peter Lang Publishing.
- Murray EJ. (1964). *Motivation and Emotion*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Neyişçi, T. (2014). Çevre ve Rekreatyon. I. Uluslararası Spor Bilimleri Turizm ve Rekreatyon Öğrenci Kongresi özet kitapçığı içinde (s.30). Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 21-23 Mayıs 2014.
- Özdemir, A. S. (2013). *Motivasyonel ve Demografik Faktörlerin Rekreatyonel Olanaklara Dayalı Yapılan Destinasyon Tercihleri Üzerine Etkisi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Parrinello, GL. (1993). Motivation and Anticipation in Post-Industrial Tourism. *Annals of Tourism Research*, 20: 233-249.
- Rızaoğlu, B. (2003). *Turizm Davranışı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Snepenger, D., King, J., Marshall E. ve Uysal M. (2006). Modeling Iso- Ahola's Motivation Theory in the Tourism Context. *Journal of Travel Research*, 45: 140-149.

- Swarbrooke, J. ve Horner, S. (2004). *Consumer Behaviour in Tourism*. Martins the Printers, Oxford, ss. 453.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. (2.Baskı). Ankara: Detay.
- Voight, D. (1998). *Spor Sosyolojisi*. Ayşe Atalay (Çev). Ankara: Bağırhan.
- Yetim, A. (2005). *Sosyoloji ve Spor*. Ankara: Morpa Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Zeng, B. ve Gerritsen, R. (2014). What do we know about social media in tourism? A review, *Tourism Management Perspective*, 10, 27-36.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Serçek, S., Özaltaş Serçek, G.,(2015). “Turistlerin Konaklama İşletmesi Tercihinde Rekreasyon Aktivitelerinin Etkisi / The Impact Of Recreation Activities On Choice Of Accomodation Facilities Of Tourists”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8875>, p. 681-698.

KUR'AN HARFLERİNİN MAHREC VE SIFATLARINDA MÜBALAĞA: İFRAT VE TEFRİT*

*Mustafa ŞEN***

ÖZET

Kur'an, ibadet dili olması hasebiyle manası kadar telaffuzu da Müslümanlar tarafından ilgi görmüştür. Yeni Müslüman olan milletler Kur'an dili Arapçanın telaffuzunun en doğrusunu yapma gayreti içerisinde olmuşlardır. Ancak bu çaba, milletlerin, bölgelerin ve kişilerin etkileşiminden dolayı her zaman isabetli olmamıştır. Kur'an'ın fonetiğini ele alan "Tecvid" ve "Kıraat" ilminin ilk ve temel konusu olan harflerin mahrec ve sıfatları geçmişte farklı yorumlara ve uygulamalara medar olmuştur. Söz konusu yorum ve uygulama farkı günümüzde de kârieleri etkilemekte, gerek Araplar ve gerekse Arapça konuşmayan diğer milletler arasında harflerin fonetiğinde bir takım farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Buna etki eden pek çok neden arasında kaynakların yeterince kullanılamaması, modern Arapçanın, dilimizde kullanılan Arapça kökenli kelimelerin fonetiğinin ve zaman içerisinde çeşitli nedenlerle fem-i muhsinlerin edasında oluşan farklılığın etkisini sayabiliriz. Fem-i muhsinlerin tarih içerisinde ve günümüzde Arap âlemiyle Türkler arasında hatta Türklerin kendi içerisinde değişiklik arz etmesi Kur'an eğitiminde yalnızca şifahi metoda itimadın pek isabetli olmadığı olgusunu vurgulamaktadır. Özellikle son yüzyıllarda Türk karilerin ekseriyetinin söz konusu bu şifahi gelenekle yetinip temel kaynaklara pek rağbet etmemeleri bu farklılığın daha da artmasına sebep olmuştur. Bu yüzden ki günümüzde şifahi bilginin kitabi bilgiye uyumlu hale getirilmesi eskiye nispetle daha bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmada tecvid disiplininin başlangıç kısmını oluşturan, harflerin mahrec ve sıfatları konusunda ifrat ve tefrite düşülen bazı hususlar ele alınmaktadır. Bu ifrat ve tefrit neticesinde Araplarla Arapça konuşmayan Müslümanlar arasında yorum farkı oluşmaktadır. Çalışmanın hedefi söz konusu yorum farkı olgusunu ve sebeplerini ortaya koymak ve Kur'an dili Arapçanın İslam medeniyetinin dili olması hasebiyle Araplarla ülkemizdeki Müslümanların Kur'an eğitiminin fonetik konusunda birleşmelerine/yakınlaşmalarına katkı sağlayacak önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tilavet, Fonetik, Mahrec, Sıfat.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. ASÜ İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri, El-mek; mustafasen@aksaray.edu.tr

HYPERBOLISM IN CHARACTERISTICS AND ARTICULATION POINTS OF THE QURANIC LETTERS: EXAGGERATION AND UNDERSTATEMENT

ABSTRACT

Due to the fact that the Quran is the language for worship, its articulation as well as its meaning has attracted the Muslims' attention. Nations that have converted to Islam have been in a struggle for the most accurate articulation of Arabic, which is the language of the Quran. Nevertheless, this struggle has not always produced the intended result owing to the interaction of nations, regions and people. Characteristics and articulation points of the Quranic letters, which is the first and the fundamental component of Tajwid and Recitation sciences, which deal with the phonetics of the Quran, have been interpreted and implemented in various ways throughout history. This difference in terms of interpretation and implementation also has an influence on the qaris, thus causing differences in the articulation of letters both in Arab countries and non-Arabic speaking countries. This results from many reasons some of which are not being able to utilize the resources sufficiently, modern Arabic language, the phonetics of the words in our language that have Arabic origins and the effect of the diversity among the performances of the recitation experts (also called *fem-i muhsin*) that have occurred for several reasons. The variety of recitation experts in the Arabic world and the Turks and even in Turks themselves throughout history and today emphasizes the fact that using only oral method in Quran education is not so reliable. Especially in the last few centuries, most qaris confined themselves to this oral tradition and did not take an interest in the fundamental resources, thanks to which the variety increased. That is why it is more necessary compared to the past to bring oral knowledge into harmony with readings.

In this study, certain elements that constitute the beginning of the Tajwid discipline and that involve exaggeration and understatement regarding characteristics and articulation points of the letters are examined. As a result of exaggeration and understatement, there occurs a difference in interpretation between the Arabic people and non-Arabic speaking Muslims. The aim of the study is to reveal the diversity in interpretation and its reasons and to make suggestions that will contribute to the union/alliance of Arabic people and the Muslims in our country on the phonetics of Quran education, since Arabic is the language of the Quran and Islamic civilization.

STRUCTURED ABSTRACT

Languages are alive; they develop, change, lose some elements and gain certain properties. The Arabic language has also got her share of this development and change. As well as the new rules and words that have been added to the Arabic language, there have also been changes in the phonetics of the language throughout history, especially in recent times. Although this change might seem normal, even

beneficial for a language, it is not true for holy texts. Therefore, certain studies have been carried out in order to preserve the semantical and phonetical originality of the Quran.

In this respect, the fundamental resources of the study will be mentioned first. Among the first period books involving the characteristics and articulation points of the letters, "Kitabu'l-Ayn" by Halil b. Ahmed and "el-Kitab" by his disciple Sibeveyh (ö.180/796) are the foremost ones. Much as the first book was written by Halil b. Ahmed, "el-Kitab" by Sibeveyh is considered to be the fundamental resource on the characteristics and articulation points of the letters. Among the other important works are "er-Riâye li tecvidi'l-kirâ'e" by Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045), "et-Tahtidî fi'l-itkân ve't-tecvîd" by Ebu Amr ed-Dânî (ö.444/1053), "Kitabu'l-İknâ' fi'l-kiraâti's-seb'a" by İbnü'l-Bâziş (ö. 540/1145), "et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd" and "Mukaddimetü'l-Cezerî" by İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429).

Among the books written in the Ottoman period, most of which were written in Ottoman Turkish, are "Karabaş Tecvidi" by Abdurrahman Karabaşı (ö. 904/1498), "Terceme-i Cezerî" by Ahmed b. Muhammed el-Mağnisî (ö. 1000/1591), Cühdü'l-mukill by Saçaklızâde el-Mar'âşî (ö. 1145/ 1732) and "Terceme-i Dürr-i Yetîm" by Eskicizâde (ö.1243/ 1827).

The first person to give information on the characteristics and articulation points of the Quranic letters is Halil b. Ahmed. In the introduction part of his work which is considered as the first Arabic dictionary, the author informs the reader about phonetics. The method of reciting the letters that come after an accented aleph in a low note, which is involved in the "tashih-i hurûf" (correct pronunciation of the letters) part of the tajwid discipline, belongs to Halil b. Ahmed as well. Later on, Sibeveyh adopted and developed Halil b. Ahmed's views. He wrote about issues related to recitation such as "ibdâl", "i'lâl", "teshil", and "imâle". İbn Cinnî (ö. 392/1002), who wrote the first distinct work on the sounds handles issues such as "ibdâl", "imâle" and "teshil" which are related to the characteristics and articulation points of letters in his book named "Sirru sinâati'l-i'rab". Later, these letters were covered in detail by recitation and tajwid scholars, particularly by İbnu'l-Cezerîbaşa.

The harmony between the oral culture and the written materials regarding our study within the scope of the fundamental resources written in Arabic, Ottoman Turkish and Turkish will be examined. Meanwhile, contemporary works such as "el-Münir" prepared by Ahmet Şükrî and his colleagues, "el-Müyesser" and "ed-Dirâsetüssavtiyye" written by Ğânim Kaddurî Hamed and "Fonolocya'l-Kur'an" by Ahmed Rağîb Ahmed, which is a modern work on the letters, will be utilized.

Quran education, involving the pronunciation, meaning and interpretation, is the common ground for all the Muslims. The characteristics, articulation points and phonetics of the Quranic letters that underlie this education consisting of a long process have been a matter of dispute among the Muslims. The expression of "making the best of the letters" which is involved in the definition of tajwid has caused exaggeration in the practice. The expression of "making the best of the letters" which means using the characteristics of the letters in the

Turkish Studies

appropriate way has been given utmost importance especially by those whose native language is not Arabic. These people have developed various methods such as letter exercise and lip exercise, which refer to exaggerated recitation in order to adapt to the letters with the aim of overcoming the difficulty in pronouncing the letters that do not exist in their native language.

These methods, which are mostly based on oral teachings, have been used by recitation experts called *fem-i muhsin*. However, the natural Arabic gift has been negatively affected by the inclusion of various nations into the Muslim society throughout history and recitation experts with differences in phonetic knowledge have appeared. This situation has come down to Quran education centers and even to teachers.

Among other reasons that have caused the exaggeration, understatement and differences in the characteristics and articulation of Quranic letters are resources with various types of information, differences in interpretation despite using the same fundamental resources, certain changes in the phonetics of the letters due to inclusion of Arabs in other nations in the past, the influence of modern Arabic language and daily spoken language, the influence of Arabic letters transferred into Turkish language and the confusion caused by the Latinization of the Arabic language.

The most appropriate way of eliminating/reducing these differences in the recitation of the Quran is to bring the oral culture into harmony with written materials through the utilization of fundamental resources. In this respect, it will be helpful to conduct collaborative studies with the Arabic countries and benefit from the “Mevlana Exchange Program”, which involves the student and academic staff exchange with countries that are not members of the EU.

Keywords: Quran, Recitation, Phonetics, Characteristics, Articulation

GİRİŞ

Diller canlıdır; gelişirler, değişirler, bazı unsurlarını kaybeder, yeni bir takım özellikler kazanırlar. Arapça da bu gelişim ve değişimden nasibini almıştır. Arap diline yeni kurallar ve kelimeler eklenmenin yanı sıra tarihi süreç içinde ve özellikle de son dönemde dilin fonetiğinde bir takım değişimler olmuştur. Bu değişim bir dil için normal hatta faydalı görülse bile Kutsal metinler için aynı durum söz konusu değildir. Bu nedenle ilk dönemlerden itibaren Kur'an'ın semantik ve fonetik açıdan orijinalliğinin korunması maksadıyla bir takım çalışmalar yapılmıştır.

Bu bağlamda öncelikle çalışma ile ilgili temel kaynaklardan bahsedelim. Harflerin mahrec ve sıfatlarını içeren ilk dönem kitaplar arasında Halil b. Ahmed'in (ö.175/791) “*Kitabu'l-Ayn*”ı ve talebesi Sibeveyh'in (ö.180/796) “*el-Kitab*”ı başta gelmektedir. Her ne kadar ilk yazılı kitap Halil b. Ahmed'in olsa da harflerin mahrec ve sıfatları konusunda genellikle temel kaynak olarak Sibeveyh'in “*el-Kitab*”ı verilmektedir. Daha sonra Mekki b. Ebû Tâlib'in (ö. 437/1045) “*er-Riâye li tecvidi'l-kırâe*”si, Ebu Amr ed-Dânî'nin (ö.444/1053) “*et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*”i, İbnü'l-Bâzî's'in (ö. 540/1145) “*Kitabu'l-İknâ' fi'l-kırââtî's-seb'a*”sı, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) “*et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*” ve “*Mukaddimetü'l-Cezerî*” adlı eserleri sayılabilir.

Osmanlı döneminde yazılan ve çoğu Osmanlıca olan kitaplar arasında ise, Abdurrahman Karabaşı'nın (ö. 904/1498) "*Karabaş Tecvidi*", Ahmed b. Muhammed el-Mağnisî'nin (ö. 1000/1591) "*Terceme-i Cezerî*"si, Saçaklızâde el-Mar'âşî'nin(ö. 1145/ 1732) "*Cühdü'l-mukill*"i ve Eskicizâde'nin (ö.1243/ 1827) "*Terceme-i Dürr-i Yetîm*"i sayılabilir.

Kur'an harflerinin mahrec ve sıfatlarıyla ilgili ilk bilgileri veren Halil b. Ahmed'dir. Müellif ilk Arapça sözlük olarak kabul edilen eserinin mukaddimesinde sesbilim ile ilgili düzenli bilgiler vermektedir. Günümüzde tecvid disiplininin tashîh-i hurûf kısmı içerisinde yer alan ve mahrec belirleme yöntemi olarak kullanılan harekeli bir eliften sonra harflerin sakin olarak okunması metodu da Halil b. Ahmed'e aittir. Daha sonra Sîbeveyh, Halil b. Ahmed'in görüşlerini aynen almış ve geliştirmiştir. O ibdâl, i'lâl, teshil, imâle gibi daha çok kıraatleri ilgilendiren konularda da bilgi vermiştir. Seslerle ilgili ilk müstakil eser veren İbn Cinnî (ö. 392/1002) "*Sırru sinâati'l-i'rab*" adlı kitabında harflerin mahrecleri sıfatları, harflerin fonetiğiyle ilgili ibdâl, imâle, teshil gibi konuları ele almaktadır. Daha sonra da bu harfler ayrıntılı bir şekilde İbnu'l-Cezerî başta olmak üzere kırâat ve tecvid âlimleri tarafından ele alınmıştır.

Söz konusu kişiler tarafından günümüze kadar telif edilmiş olan Arapça, Osmanlıca ve Türkçe temel kaynaklar çerçevesinde çalışmamızla ilgili şifahi kültürün yazılı malzemeye uyumu irdelenecektir.¹ Bu arada Ahmet Şükrî ve arkadaşlarının hazırladığı "*el-Münir*", Ğânim Kaddurî Hamed'in telif ettiği "*el-Müyesser*", "*ed-Dirâsetüssavtiyye*" ve harfler üzerinde modern bir çalışma olan Ahmed Rağîb Ahmed'in "*Fonolocya'l-Kur'an*" gibi günümüz eserlerinden de istifade edilecektir.

I. Harflerin Mahreclerinde Mübalağa

Sözlükte "çıkış yeri" anlamına gelen mahrec (el-Cevherî, 1987, s. 309; İbn Manzûr, 1992, II. c, s.249.) kelimesi istilahta harflerin çıkış bölgesi manasındadır (ed-Dânî, 1988, s. 104; el-Husarî, 1999, s.49. Bu mevzuda dilbilimciler ve kıraat alimlerifarklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu farklılıklar bazen farklı isimlendirmeden bazen de harflerin çıkış bölgeleriningenel ya da ayrıntılı zikredilmesinden kaynaklanmaktadır. (ed-Dânî, 1988, s.104-106;Yüksel, 2007, s.139;Aldin, 2011, s.31). Mahrecler genel olarak beş ana bölgeden çıkarılmaktadır: "Halk/boğaz", "lisan/dil", "şefeteyn/dudak", "hayşüm/geniz" ve "cevf/ağız-boğaz boşluğu".² Bu beş ana bölgede de ayrıntılı bilgiverenler bu sayıyı on dört, on beş ve on yedi olarak belirtmişlerdir. (İbnu'l-Cezerî, 2010, I, 198-199; Acemî, 1981, s.63-64; el-Husarî, 1999, s.50-53;Ayrıntılı bilgi için Bk. Karaçam, 2008, s. 190-191).

Harfler ve mahrecleri konusunda ilk olarak bilgi veren dilbilimci Halil b. Ahmed ile kıraat ilminde otorite kabul edilen İbnu'l-Cezerî başta olmak üzere çoğunluğun görüşü mahreclerin on

¹ Bu konuda İbnu'l-Cezerî'nin kırâat konulu eserinin mütercimlerinden Mağnisî (ö. 1000/1591) özetle şöyle demektedir: *Tâlib-i ilm tecvidi kamil bir üstadın ağzından öğrenmelidir, sadece tecvid kitaplarından öğrenmekle çok kez mahrecleri tam çıkaramaz. Kitaplara neden ihtiyaç var dersen, bilki, sahabe zamanından bu ana kadar silsile uzadı, şeyhlerin çoğunun edasına tahripler âriz oldu. Zamanımızda rivayeti dirayete uygun olan şeyhlerin ağzından alıp mahrecleri ve sıfatları ince hatalardan arındıranlar az kaldı. Üzerimize vaciptir ki zamanımız şeyhlerinin edâlarına tamamiyle itimat etmeyiz. Güvenilir ulemanın yazdıkları tecvid kitaplarından edamızı hıfz ve zabt için ve gelecekleri irşad için koydukları kurallara bakıp şeyhlerimizden iştittiklerimizi onlara kıyas ve arz ederiz. Eğer hocalarımızdan aldıklarımız onlara uyuyorsa haktır, uyuyorsa hak olan kitaplardır, yazılanlardır. Kitabın mefhumunu kendi edasına uydurmak batıldır, mevzûdur, büyük hatadır, Allah'a sığınırız. İmam Ebu Muhammed Mekki Kur'an okuyucuların tecvidi bilmede bazıları bazısından efdaldır. Zira bazıları hem şeyhin ağzından almış ve hem de kaidelerini bilmesi sebebiyle edanın doğrusunu eğrisinden seçer, çıkarır. Üstad-ı kamil ancak budur. Bazıları da ancak üstadın ağzından taklit ile öğrenmiş bunun edası oldukça zayıftır, tez gider ve tez bozulur. Zira temel üzerine bina etmedi ve kaidesiyle öğrenmedi", dedi. Bk. el-Mağnisî, , t.y., s. 145.*

² Ağız ve boğaz boşluğundaki havanın hiçbir mahrec mahalline temas etmeden çıkmasından dolayı cevf mahrecine mukadder, diğerlerine ise muhakkak denmiştir. (Bk. Acemî, 1981, s. 61.)

yedi tane olduğu yönündedir (İbnu'l-Cezerî, 2008, s.127; Aldin, 2011, s.31). Çalışmanın amacı telaffuzda mübalağa olduğu için harflerin tamamının mahrecleriyle ilgili meselelere ve tartışmalara girmek istemiyoruz. Örnek olarak verilen yedi, sekiz ve onikinci mahreclerden çıkan harflerle iktifa edilecektir.

İlk olarak yedinci mahreceden çıkancîm[ج] , şîn [ش]ve yâ [ي]³harflerini ele alalım. Daha önce de geçtiği gibi harflerin mahrecleriyle ilgili bilgileri ilk olarak Halil b. Ahmed'in "*Kitabu'l-'ayn* adlı eserinde görmekteyiz. Ona göre yedinci mahrec harflerişecriyye harfi olarak isimlendirdiği cîm [ج], şîn [ش]ve dâd [ض] harfleridir. (Ğânim Kaddûrî, 2003, s.173-174). Buradaki şecriyye kelimesine diş eti (Arslan, 1993,VIII, 396), ağız boşluğu (Mekkî b. Ebi Talib, 1973, s.314), çene (İbn Faris, 1979, III, 247) ve ağzın arka tarafı (İbn Manzûr, 1992, I, 13) gibi anlamlar verilmiştir. Bu anlamlardan en isabetlisi sonuncusudur; çünkü Halil b. Ahmed harflerin çıkmaya başladığı yeri mahrec bölgesi ismi olarak belirlemiştir. Halil b. Ahmed yâ [ي] harfini diğer med harfleriyle birlikte cevîf/boğaz boşluğu harfleri olarak kabul eder. Ancak onun bu görüşü başta öğrencisi Sîbeveh olmak üzere dilbilimciler ve kırâatâlimleri tarafından kabul görmemiştir. Gelenekteki genel kanaat, dil ortası ile üst damak ortası olan yedinci mahreceden sırası ilecîm[ج] , şîn [ش]ve yâ [ي] harfleri çıkar (İbnu'l-Cezerî, 2010, I, s.200). Şîn[ش] harfinin önce olduğunu söyleyenler de vardır (İbn Hâleveyh, 1401, s.73; Mekkî, 1973, s.149; Aliyyûlkârî, 2012, s.16). Modern dilcilere göre ise yâ [ي]öncedir (Ğânim, 2003, s.173), mahrecleri de sert damaktır (Ğânim, 2009, s.47). Aslında bu durum yeni değil çok eskilere dayanmaktadır (Mağnisî, t.y., s.102). Modern Arapçada da vâv[و] ve yâ[ي] harekeli de olsa mahrecleri med harflerinin mahreci olan cevîf/boğaz boşluğudur (Enis, t.y., s.45; Aldin, t.y., s.38).

Bu harfleri bahse konu etmemizin nedeni, telaffuzları esnasında harflerin mahrecinde son derece mübalağa edilmesindendir. Söz konusu harflerin çıkışları esnasında çenenin alacağı durumla ilgili kaynaklarda hiçbir veri olmamasına rağmen günümüzde bu harflerin mahreci öğretilirken alt çenenin biraz ileri itilmesi söylenmektedir. Diğer bazı İslam ülkelerinin müşahedesinden anlaşıldığı kadarıyla ülkemize özgü gibi görünen bu uygulamada çene ileri itilirken dil olabildiğince geri kıvrılmaktadır. Bu haliyle telaffuz esnasında ağzın/yüzün tabii şekli bozulmuş olmakta ve tecvid âlimlerinin uyardığı tekellûf/te'assûf oluşmaktadır. Ortaya çıkan ses de doğrusu kulağa pek hoş gelmemektedir. Kanaatimizce söz konusu harflerin mahreclerinin birinin diğerine öncelenmesi çok önemli değildir. Çeneyi ileri itmeden ve dili zorlamadan harfleri mahreclerinden çıkarmaya çalışmak en isabetlisidir.

İkinci olarak sekizinci mahreceden çıkan, telaffuzu en zor harf olan (İbnu'l-Cezerî, 1985, s.106) ve başka dillerde bulunmayan dâd'ı [ض] ele alacağız. Bu özelliğinden ve Arap olmayanların bu harfi çıkarmada son derece zorlanmalarından dolayı Arapçaya "lûgatü't-dâd" denmiştir (İbnu'l-Cezerî, 1985, s. s.84). Halil b. Ahmed bunu cîm [ج] , şîn [ش]ile birlikte el-hurufu's-şecriyye/ağız boşluğu harflerinden saymıştır (el-Ferâhîdî, t.y., I, 58). Daha sonra Sîbeveyh pek çok konuda hocasının görüşlerini almakla birlikte dâd [ض] harfi konusundaki görüşünü benimsememiştir. Ona göre lisan/dil harflerinden olan dâd[ض]harfinin mahreci حافة اللسان/dil yanının evveli ile karşısındaki اضراس/azı dişlerdir (Sîbveyh,1988, IV, 433). Bu tarif genel kabul görmekle birlikte tarihi süreç içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır.Tarifteki اول/önce kelimesi aynen el-Müberra (ö.285/898) (el-Müberra, t.y., I, 193), İbn Cinnî (İbn Cinnî, 2000, s.21), ed-Dânî (ed-Dânî,1988, s.105), ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) (ez-Zemahşeri, 1993, s.546; ez-Zemahşerî, 1986, IV, 713), er-Râzî(ö. 606/1210) (er-Razi, t.y.,I, 69), İbnu'l-Cezerî (İbnu'l-Cezerî,

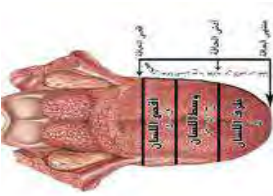
³Elif ile med yapılan murakkak/ince harflerin 'â' şeklinde latinize edilmesi uygulamada bu harflerin 'a-e' arası veya 'a'ya yakın bir sesle okunması gerektiği gibi bir algı oluşturmaktadır. Genel uygulamanın dışına çıkmamak için böyle yazmayı tercih ettik. Ancak daha isabetli bir düzenlemenin getirilmesinin bu yanlış algı ve etkiyi azaltacağı kanaatini taşımaktayız.

1985, s. 130) ve Ebû Şâme (ö. 665/1267) (Ebu Şâme, 1891, s.745) tarafından kullanılırken daha sonraki tabirlerde geçmemektedir (İbn Bâziş, t.y., s.60; İbn Aşûr,t.y., s. 30,161).

Osmanlı döneminde yazılan Arapça ve Osmanlıca kaynaklardaki dâd[ض] harfinin mahreci ile ilgili bilgiler verilirken اول /önce kelimesi pek zikredilmemiştir.⁴ Bunun nedenlerinden biri dâd [ض] harfinin telaffuzunda dilin bütün kenarının (lâm mahreci de dahil) görev alması olsa gerektir. Dil kenarının ilk bölümü/ أول حافة اللسان hafif baskı, ikinci bölümü/أخر حافة اللسان hafif temas bölgesidir (Şükrî, 2003, s.52,53). Bununla birlikte harfin mahreci istitâle⁵ sıfatının da icra edildiği bu ilk bölge kabul edilmiştir.

Buradaki evvel kelimesi dil yanının dil ucuna yakın kısmı,⁶ harfin mahrecinin dildeki başlangıç kısmı (Arslan, 1993,VIII, 396) ve azı dişlere karşılık gelen dil yanı gibi farklı şekillerde algılanmıştır. Bu anlamaların en isabetlisi beş azı dişe karşılık gelen kısımdır ki bu da أقصى الحافة ile أدنى الحافة arası tabir edilen dil kökünden lam mahrecine kadar olan bölgedir (Şükrî, 2003, s.51). Zaten harfdeki, sesin mahrecde uzaması (Aliyyülkârî, 2012, s.126; el-Mer'âşî, 2008, s.160) anlamına gelen istitâle sıfatı da bu anlayışı desteklemektedir. Nitekim istitâlenin tarifinde من أول آخره حافة اللسان diye geçer ki bu da dâd'ın [ض] mahrec bölgesidir (Ğanim, 2009, s.47).

Dad harfinde bulunan İstitle/sesin mahrecde uzaması sıfatı şiddete/sesin tamamen hapsolması, tefeşsi/sesin yayılması sıfatı da havanın tamamen hapsolması olan kuvvetli itbake engeldir. Dolayısıyla İtbak sıfatında mübalağa edilirse -ki bu dil damağa iyice yapışacak demektir- o zaman dil mahrecinden uzaklaşır, dil ucuna baskı yapılır ve ta mahrecine kayar (el-Mer'âşî, 2003, s.22.) Harfinin mahreci dil yanı (حافة اللسان) ile üst azı dişlerdir(اضراس) ki bunu şu şekilde gösterebiliriz:

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi الحافةأقصى ile الحافةأدنى aksa'l-hâfe ile edne'l-hâfe arası dâd [ض] mahreci mahallidir. Zaten dil yanının degeceği/ yakınlaşacağı adras/azı dişler de bu bölgede bulunur. الحافةأدنى / edne'l-hâfe ile منتهى الحافة / muntehe'l-hâfe arası da ل /lâm mahrecidir. İlk kaynaklarda kullanılan أول حافة اللسان evvelu hâfeti'l-lisan iki bölüme ayırdığımız dil yanının boğaz köküne yakın olan kısmıdır. Mer'âşî buradaki اول/ evvel kelimesini şöyle tarif eder: “ أول الحافة Evvelü'l-hâfe/dil yanının evveli boğazı takip eden, yâ [ي] mahrecinden biraz sonra olan dil ortasına karşılık gelen kısımdır. Son kısmı ise ağzın dış tarafından tavahin/öğütücü dişlerin sonuna kadar olan kısımdır.” (el-Mer'aşî, 2008, s.130). Ülkemizde söz konusu harfin telaffuzunda dilin ucu ya da uca yakın kısmının azı dişlere değmesi gibi bir uygulama/öğretim vardır. Böyle bir tanım ne Arapça kaynaklarla ne de Türkçe kaynaklarla uyum sağlamaktadır. Böyle bir durumda dil zorunlu olarak geri kıvrılacak ve tekellûf/zorlama oluşacaktır.

Modern Arapçada ise kolaylaştırmak için olsa gerek dâd [ض] harfinin mahreci tâ [ط] ,dâl [د]ve te[ت]ile birlikte dil ucu ile usûlü's-senâye'l-ulyâ/üst ön dişlerin dibi (Enis, t.y., s.51; Ğanim,

⁴ Aşağıdaki eserlerde “اول” kelimesi yoktur: Taşköprizade, t.y., s.17; Velîyüddin, t.y., s.36; Mağnisî, t.y., s.103; Birgivi, t.y., s.3; Halid el-Ezherî, t.y., s. s.5; Eskici Zâde, t.y., s. 4. Şu eserde ise vardır: Muhammed Es'ad, t.y., s. 4.

⁵ Sesin mahrecde uzaması.

⁶ Bu anlayış pek kitaplarda yer almasa da özellikle ülkemizdeki uygulama bu yöndedir.

2003, s.199; Ğânim, el-Müeyesser, 2009, s.66) ya da lesse/diş eti olarak kabul edilmektedir (Ahmed Muhtar, 1997, s.113-117). Bu şekilde mahreci değişen dâd [ض] harfinin sıfatları, dolayısıyla da sesi de değişmekte ve mahrec ve sıfat yakınlığı olan harflerle karışmaktadır. Mesele “sıfatlar” başlığı altında ele alınacağı için burada detaya girmiyoruz.

II. Harflerin Sıfatlarında Mübalağa

Sıfat kelimesi lügatte, nişan ve alâmet anlamına gelir (ez-Zemahşerî, 1998, II, 338; İbn Manzur, 1992, III, 329). Terim olarak mahreclerinden çıkışı esnasında harfin cehr, hems, rihvet, şiddet vb. şekillerde ortaya çıkan özellikleridir. Başka bir ifade ile sıfat; bir harfin sahip olduğu ve kendisini başka bir harften ayırmayı sağlayan vasıflardır (Taşköprüzâde, t.y., s.87). Sıfatların, mahrecleri bir olan harfleri birbirinden ayırma, farklı mahrecde olanların telaffuzunu güzel yapma ve idğam yapıp yapılamayacağını anlamak için harflerin kuvvetli ve zayıf olanlarını bilme gibi faydaları vardır (Acemî,1981, s.77). Harflerin mahrecleri konusunda olduğu gibi sıfatları konusunda da farklı görüşler bulunmakla birlikte İbnu'l-Cezerî'nin ondört sıfat görüşü genel kabul görmüştür. Sıfatları açısından kuvvet,⁷ zıtlık,⁸ lazimî ve ârizî⁹ olmaları yönünden çeşitli şekillerde kategorize edilen harflerin,sadece bir kısım sıfatları bahse konu edilecektir.

1. Lâzimî Sıfatlar

Cehr, hems, rihvet, şiddet, isti'lâ gibi harften ayrılması mümkün olmayan sıfatlardır.

1.1. Şiddet/Rihvet/Beyyine

Sözlükte güç kuvvet anlamına gelen şiddet sıfatı (er-Razî, 1988, s.332) ıstılahta harfî sükûn ile telaffuz ederken mahrece itimadın kuvvetli olmasından dolayı sesin hapsolmasıdır (Sîbeveyh, 1988, IV,434; İbnu'l-Cezerî, 2010, I, 202). Sîbeveyh'in “mahrece tam dayanma” ifadesi modern dilcilere göre ses tellerinin birbirine tam yaklaşmasıdır. Her ne kadar bu tarifte harfin sakin olmasından bahsedilse de aslında şiddet sıfatı her zaman vardır, ancak harfin sakin olması halinde daha fazladır (El-Husarî, 1999, s. 84). Hapsolan/sıkışan sesin birden bırakılmasıyla ses, tabii olarak şiddetli çıkar. Şiddet harfleri şunlardır: أ ب ت ج د ط ق ك

Sesin hapsolunup birden bırakılmasıyla tabii olarak kuvvetli çıkan söz konusu harflerdeki şiddet sıfatı, kelime anlamı dikkate alınarak harflerin olabildiğince sert okunması şeklinde anlaşılmıştır. Bu bağlamda aslında anadili Arapça olmayanların dillerinde olmayan Arap harflerini daha iyi öğrenebilmeleri için geliştirilmiş olan “talim” metodu normal bir okuyuştan ziyade mübalağalı bir okuyuştur. Bu mübalağalı okuyuşun amacı dili harflere alıştırmaktır (İbnu'l-Cezerî, 2010, I, s.327). Ancak, ülkemizde bazı kesimlerde söz konusu okuyuşun tecvidli Kur'an okuyuşu olarak sunulduğu görülmektedir. Nihat Temel, İstanbul tavrını Anadolu yakasında Üsküdar okuyuşu, Avrupa yakasında ise mutedil ve ifrat okuyuşu olmak üzere üç tarza ayırır. İfrat okuyuşunda harflerin mahrec ve sıfatlarının tam yapıldığı sert bir okuyuş olduğu ifade edilir ki bu

⁷ Cehr, Şiddet, İsti'lâ, İtbâk, İsmât, Safir, Kalkale, İnhrâf, Tekrîr, Tefeşşî, İstîtâle, Ğunne. el-Mer'âşî bu sıfatlar arasında da kuvvet yönünden farklar bulunduğunu, Kalkale'nin en kuvvetli sıfat olduğunu, Şiddet'in, Cehr' den daha kuvvetli olduğunu, bunların her ikisinin'de Tefeşşî ve Safir'den daha kuvvetli olduğunu, İtbâk'ın da İsti'lâ dan daha kuvvetli olduğunu zikrediyor.

b) Zayıf sıfatlar: Hems, Rihvet, Beyniyye, İstîfâle, İnfitâh, İzlâk, Lîn, Hafâ.

⁸ Müttezâd (birbirine zıt olan) sıfatlar: İki sıfatın bir harfte ictimâi mümkün değilse, bu sıfatlara müttezât sıfatlar denir. Müttezâd sıfatlar 15 tane dir. Hems-Cehr, Rihvet-Şiddet, Beyniyye-İsti'lâ-İstîfâle, İtbâk-İnfitâh, İsmât-İzlâk,.

b) Gayr-ı Müttezâd (birbirine zıt olmayan) sıfatlar: Biri birine zıt olmayan ve bir harfte beraberce bulunması câiz olan sıfatlardır. Bu sıfatlar 8 tane dir.Kalkale, Safir, Tefeşşî, İstîtâle, Tekrîr, Lîn, İnhrâf, Ğunne.

⁹ Yukarıdaki zıddı olan olmayan sıfatlar sıfatı lazime, Tefhîm , Terkîk, İdğâm, İhfâ, İzhâr, İklâb, Medd, Vakıf, Sekte, Hareke ve Sükûn ise sfatı arızayı oluşturmaktadır. Bu türlü sıfatların harfin zatından ayrılması mümkündür. Çünkü sıfat-ı ânzaların, harften ayrılması hâlinde harf denilen şey ortadan kalkıp yok olmaz. Bunun tağyirine de lahn-ı hafî denir. Çünkü harfin aslını değiştirip bozmaktır.

günümüzde talim okuyuşu olarak bilinen ve son derece mübalağalı olan bir Kur'an tilavetidir. Üsküdar ağzında da özellikle ötrelerin 'ü' şeklinde okunması dikkat çekicidir (Temel, 2012, s.180,181). Halbuki harflerin sıfatında mübalağa/tekellüf yapmamaya kıraat alimleri de dikkat çekmişlerdir. Örneğin İbnu'l-Cezerî "*Tayyibe*"sinde tecvidi "harflerin sıfatları yönünden hakkını ve müstehakkını vermek" diye tarif ettikten sonra zorlamadan ve abartmadan latif bir şekilde olması gerektiğini bildirir.¹⁰

Rihvet lügatte yumuşak, gevrek anlamında (ez-Zemahşerî, 1998I, 345; er-Razî, 1988, s.239; İbn Manzur, 1992, XIV, 314) olup şiddetin zıddıdır. İlk kaynaklarda yapılan tarife göre rihvet, harfleri sükun ile okurken mahrece itimadın/baskı zayıf olmasından dolayı aradaki boşluktan sesin akmasına denir (Mağnisî, t.y., s. 111 ; el-Huseynî, t.y., s. 6). Aslında sesin akması nefesin akmasını zorunlu kılar, ses kapanırsa nefes de kapanır, sese nefes de dahildir. Zira bazı kıraat âlimleri rihveti ses ve nefesin akması şeklinde tanımlamışlardır (Mağnisî, t.y., s. 112). Örneğin dâd [ض] ve /ğayn [غ] da savt akar nefes akmaz demelerinin manası ses tam nefes zayıf akar demektir (Mağnisî, t.y., s.112-113). Rihvet sıfatına sahip olan harfler şunlardır: ث ح ذ ز س ش ض ظ غ ف وه ي

Burada rihvet harflerinden sadece dâd [ض] harfini ele alacağız. Bu harfin mahreci daha önce geçmişti. Arapçanın enzor harfi olan dâd'ın [ض] hem mahrecinde hem de sıfatlarında hata yapılmaktadır. Bu hata özellikle mahrec ve sıfat yakınlığı olan harflerle karıştırılması şeklindedir ve yeni de değildir. Araplara mahsus olmasından ve de telaffuzunun güçlüğünden dolayı bu harf, ظ ile karıştırılmıştır (Mekkî, 1973, s.184; İbnu'l-Cezerî, 2010, I, 219; el-Husarî, 1999, s.60). Burada dâd'ın [ض], diğer harflere benzetilmesi pek yaygın olmadığından dolayı sadece zâ [ظ] ve / tâ [ط] ile olan karışıklığı ele alınacaktır.

Söz konusu harfe mahrec ve sıfatları yönünden en yakın olan harf / zâ'[ظ]dır. Tekvîr 81/24. Âyetteki بضنين / bidanîn kelimesinin Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652) mushafında zâ [ظ] ile Übey b. Ka'b (ö.29/649) mushafında ise dâd [ض] ile yazılmış olması (ez-Zemahşeri, 1986 IV, 713; ibn Âşûr. t.y., 30/161) ve Hz. Ömer'in (ö.23/643) günlük kullanımda bu iki harfi karıştıran bir kişiyi uyarması (Bk. el-Hanbelî, t.y., s.9,10) bu meselenin sahabe dönemine kadar uzandığını göstermektedir.

İbnu'l-Cezerîbeytindedâd[ض] harfinin mahrec farklılığı ve istitale sıfatından dolayı zâ[ظ]ile karıştırılmaması gerektiğini bildirir (İbnu'l-Cezerî, 2001, s.14). Aliyyülkarî(ö.1014/1605) de Osmanlı topraklarında okunan dâd'ın [ض] tam birzâ [ظ] olduğunu söylemektedir (Debreli, t.y., s.9). Benzer bir ifade *Tefsiru'l-menâr*"da da geçmektedir (Reşid Rıza, t.y., I, 83). Türklerin tamamının böyle okumadığı diğer tecvid kitaplarındaki ifadelerden anlaşılmakla birlikte günümüzdeki uygulama da dikkate alındığında dâd [ض] harfini asırlardır mahrec ve sıfatlarına en uygun Türklerin okuduğu görüşünü (Arslan, 1993, VIII, 397) kabul etmek zordur.

Ülkemizde okunan dâd [ض] harfi çoğunlukla zâ'ya [ظ] benzemektedir. Bunun yeni bir durum olmadığı, Osmanlı döneminde de yaygın olduğu daha önce de geçmişti. Araplar bile kendi dillerine özgü olan bu harfi doğru telaffuz etmekte zorlanmaktadırlar ki diğer milletlerin bu harfte zorlanması gayet tabiidir. Diğer yandan Arapçanın ibadet dili olması hasebiyle Müslüman olan milletler o dilin telaffuzunu doğru bir şekilde okuma gayreti içerisinde olmuşlardır. Ancak bu çaba, milletlerin, bölgelerin ve kişilerin etkileşiminden dolayı her zaman isabetli olmamıştır.¹¹

وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا ... مِنْ صِفَةِ لَهَا وَمُسْتَحَقَّهَا¹⁰
مُكْمَلًا مِنْ غَيْرِهَا تَكْلُفٌ ... بِاللِّطْفِ فِي التَّطَوُّعِ

İbnu'l-Cezerî, 2010, s.36; Ayrıca Bkz. Birgivî, t.y., s. 25.

¹¹ Tefsiru'l-Menâr'da Arapların, Türkler gibi yabancı milletlerin dâd harfini za harfi gibi okumalarından kaçalım derken onu tâ'ya [ط] çevirdikleri ifade edilir. Bk. Reşid Rıza, t.y., I, 83.

Dâd [ض] harfinin ülkemize özgü bir telaffuzu vardır. Bunun nedeni harfin mahrec ve sıfatlarında yapılan yanlışlıklardır. Mahrecdeki yanlışlığa daha önce temas ettik. Dâd [ض] harfinin sıfatları yönünden daha çok zâ [ظ] harfine yakın olması onun bu harf ile karışık okunmasındaki en büyük etkidir (Mekkî, 1973, s. 220). Nitekim Araplar bazı kelimeleri hem dâd [ض] hem de zâ [ظ] ile söylerlerdi (Reşid Rıza,t.y., I, 84). Bu yüzdendir ki bu iki harfin farkıyla ilgili daha ilk dönemlerden itibaren eserler telif edilmiştir (el-Hanbelî, t.y., s.11-24). Bu eserlerde de üzerinde durulan en önemli nokta dâd [ض] harfindeki istitâle sıfatıdır. Zaten dâd [ض] harfinin sıfatlar yönünden zâ'dan [ظ] tek farkı bu sıfattır. Ülkemizde yapılan tariflerde dâd'ın [ض] bu sıfatı anlatılarak uygulama örnekleri verilmektedir. Ancak, mahrec yanlış/eksik olunca istitâle sıfatı da tam isabetli yapılamamaktadır. Çünkü istitâle sıfatının mahalli dâd'ın [ض] mahrec bölgesi olan azı dişlere karşılık gelen dil kenarıdır. Ses ve nefesi (derecesi az)bu bölgede bir elif miktarına yakın bir süre uzamalıdır (et-Tebrizî, t.y., s.62). Ülkemizdeki uygulamada ise ses daha çok bir noktada uzamaktadır. Hattı zatında rihvet sıfatı da harfin mahrecinin uzamasıdır (Sîbeveyh, 1988, IV, 434). Dolayısıyla mahreci daha geniş olan dâd'ın [ض] rihveti ile Zâ'nın [ظ] rihveti bir değildir.

Tarihi süreç içerisinde Arap olmayan unsurların Müslüman olmaları ve ibadet dili Arapçayı doğru telaffuz gayretleri neticesinde Kur'an harflerinin telaffuzunda farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu farklılığın en önemli nedeni telaffuzunda zorlandıkları harfi anadillerindeki harflere benzeterek okuma çabalarıdır. Bazı harflerdeki bu değişimin ilk adresi olarak Mısır işaret edilmektedir. Günümüzde yaygın olan dâd'ın [ض] tâ [ط] şeklinde şiddet sıfatıyla okunması da ilk defa Mısır'da görülmüş (Debreli, Abdülkerîm, t.y.,s. 9), diğer beldelere de buradan yayılmıştır. el-Mağnisî (ö. 1000/1591) yaşadığı dönemde dâd [ض] harfinin telaffuzu ile ilgili bize şu bilgileri aktarır:

“Buhara'da Şark beldelerinde ve Dağıstan'da okunan dâd'ın [ض] mahreci doğrudur. Sesi biraz zâ'ya [ظ] benzer. Ancak Arabistan'da, Batı beldelerinde ve Rum'da okunan dâd[ض] tâ'yı [ط] mühmeledir¹² ki, dil ucuyla üst ön dişlerin diplerinden çıkar. Dillerinin kenarını bir miktar adrasa değdirirler. Fakat aynı zamanda ucunu usul-ü senayaya¹³ dayarlar. Ucu kavi, kenarını zayıf dayarlar. Mahrec, harfin sesinin çıktığı yerdir. Gevşek basılan yerden ses çıkmaz. Biz 15 sene Dadı adrastan çıkarırız zanniyle okuduk. Daha sonra hocalarımız bizi uyardı. Bize talim ettirdi. Dilimizin kenarını adrasa değdiremedik. Tam birsene çalıştık, yine aciz kaldık. Hocamız bize dilimizin kenarını üst adras ile alt adras arasına sıkıştırıp ısırmamızı emretti. Dilim yara oldu. Sonra dilimi mahrecine varınca ısıramaz oldum. Mahrecinin hakkı da zaten ısırmamaktır. Şüphesiz bildim ki 15 sene okuduğumuz dâd[ض] dil ucundan çıkar, tâ'yı [ط] mühmele imiş. Çünkü dil ucu boşta kaldıkta elbette dilin kenarı ile adrasın arasında menfez kalıp dâd'ın[ض] savtı akar. Kapanması muhaldir. Zira kapanması ancak dil ucu ile damak arasında olur. Bu isetâ [ط] mahrecidir. Bu Tay-ı şedide Mısır'dan zuhur edip etrafı âleme hatta Harameyn'e ve Rûm'a yayılmıştır. Nâzım şöyle demiştir: Onu, mahreci dışında tâ'yı[ط] mühmele gibi çıkarıyorlar. . Mısırlıların çoğu ve bazı garplılar böyle okur. Yani dil ucundan usulü's-senaye'l ulyâya¹⁴ kadardır. Mısırlıların dâd[ض] mahreci tâ[ط] mahrecidir.Nâzım zamanında ve ozamandan günümüze kadar dâd'ı[ض], tâ[ط] ile değiştirdiler.” (Mağnisî, t.y. , s.103-105).

Daha önce geçtiği üzere dâd [ض] harfi, kolaylık olsun diye mahreci değiştiği gibi sıfatı da değişmiş, modern Arapçada da şiddet sıfatıyla okunur olmuştur (Ğanim, t.y., IV, 200). Dâd [ض] modern Arapçada dil ucunun üst ön dişlerin köklerine/diş etlerine değdirilmesiyle çıkar. Modern dilciler fonetikle ilgili çalışmalarında ilk dönem tecvid kitaplarını dikkate almamışlar (Ğanim, 2003,

¹² Buradaki tâ [ط] harfi, modern Arapçada mehur/tonsuz/ ötümsüz diye ifade edilen ve Türkçedeki “d” harfinin, Arapçada da dâl [د] harfinin kalını olan tâ [ط] harfidir.

¹³ Ön dişler.

¹⁴ Üst ön dişler.

s.13), klasik kitapların “Mısırlılar ve bazı Ehl-i Garb’ın dâd[ض] harfini tâ[ط] gibi çıkarıyorlar.” (Mağnisî, t.y., s. 104). “Fatiha suresinde ولا الضالين kelimesindeki dâd’ı [ض] الصراط kelimesindeki en kalın harf olan tâ’dan[ط] daha kalın okuyanlar var, onların kıraati taklitten ibarettir.” (Mağnisî, t.y., s. 104), şeklindeki uyarılarını da görmezden gelmişlerdir.

Bu durum günümüzde Kur'an tilavetini de olumsuz yönde etkilemiş, çoğunluğu Arap dünyasından olmak üzere ülkemizden de bir gurup zâ [ظ] harfine benzetmemek için dâd [ض] harfini şiddet sıfatıyla yani tâ [ط] harfiyle okumaktadırlar. Bu takdirde rihvet sıfatının yanı sıra dâd [ض] harfine mahsus olan istitâle sıfatı da tamamen kaybolmaktadır. Ayrıca harfin lazimî sıfatının kaybolması/değişmesi namazı ifsad edecek lahn-i celi/büyük hata olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Dâd'ın [ض] telaffuzunda dil yan dişlere fazla bastırılır ve ses çok çıkarsa zâ'ya [ظ]; az çıkarsa tâ'ya [ط]benzer. Dil temas bölgesi dediğimizizlâm [ل] mahrecine özellikle ön dişlere fazla basılırsa rihvet sıfatı gider ses haps olur dâtâ [ط] gibi çıkar, hatta bazen يقبض / yaqbiz kelimesinde olduğu gibi kalkale olur (et-Tebrizî, t.y., s.642).

Velhasıl günümüzde modern dilciler, Arap kâfîlerin ekseriyeti ve Türk kâfîlerin bir kısmı dâd [ض] harfini dâl [د] harfinin kalını olarak tâ [ط] şeklinde okurken, Türklerin ekseriyeti zâ [ظ] gibi okumaktadırlar. Burada şunu da ilave etmek yerinde olur. Dâd [ض] harfinin zâ [ظ] harfine benzemesi tâ [ط] harfine benzemesinden daha az yanlıştır. Mahreci ve istitâle sıfatıyla diğer harflerden ayrılan dâd'ın [ض] bir başka harfe benzemesi onun yanlı ş telaffuz edildiğini gösterir. Dâd'ın [ض] zâ [ظ] da dahil hiçbir harfle idğam yapılmaması onun mahrecinin ve dolayısıyla sesinin diğer harflerden farklı olduğunu gösterir (ez-Zemahşerî, 1993, s.551). Ayrıca Sibeveyh'in dâd'da [ض] itbak sıfatı olmayaydı kelim olmazdı sözü de (Sibeveyh, 1988, IV, 436) bunu desteklemektedir.

Lügatte tevessut, itidal anlamlarına gelen beyniyye ise harf telaffuz edilirken sesin ne tamamen akması ne de tamamen hapsolmasıdır (Acemî, 1981, s.81). Harfleri ع, ل, م, ن, یدر. Özellikle Arap okuyuculardan نعبید/ne‘budu, یدع الیتیم/ yedu‘u’l-yetîm gibi yerlerde ayn’ın [ع]sesini tamamen hapsederek okuyanlar vardır. Halbukiayn [ع] harfî hâ [ح] mahrecine kadar sarkar (ez-Zemahşerî, 1993, s.547; Mağnisî, t.y., s.114). Arapların eskiye dayanan bu okuyuş tarzına Osmanlıca kaynaklarda da temas edilmiştir (Mağnisî, t.y., s. 114). Ülkemizde ise özellikle lâm [ل] ve ra [ر] harfinin bu sıfatına dikkat edilmemekte ve rihvetli okunmakta, hatta bazen daha da mübalağa yapılmaktadır.

1.2. Cehr/ Hems

Sözlükte ilan, izhar gibi anlamları olan cehrsıfatı harfin mahrecden çıkarken ses tellerinin tam kapanıp nefesin akmamasına denir. Cehrin zıddı olan hems ise harf mahrecinden çıkarken ses tellerinin tam kapanmayıp nefesin akmasına denir (Sîbeveyh, 1988, IV, 434; Eskici Zâde, t.y., s.8; Mağnîsî, t.y., s.110; el-Huseynî, t.y., s.6; Şükrî, 2003, s.69). Çağdaş dilcilere göre “cehr” ve “hems” sıfatlarıyla ses tellerinin titreyip titrememesi kastedilir. Onlara göre mechûr ses, kendisiyle ses tellerinin titreştiği, mehmûs ses ise kendisiyle ses tellerinin titreşmeyip, telaffuzu esnasında bir çınlama veya renin / yankı duyulmayan seslerdir (Enîs, t.y., s. 20) ت ث ح خ س ش ص ف ك ه harfleri hems, diğer harfler ise cehr harfleridir.

Burada ele alacağımız hem şiddet hem de cehr harfi olan tâ [ط] ve kâf [ق] ile şiddet ve hems sıfatını haiz te [ت] harfidir. İlk iki harfi seçmemizin nedeni bu harflerin modern Arapçada hemsli okunmasıdır (Aldin, 2001, s. 59; Enis, t.y., s.22.) Hem eski dilbilimciler hem de kıraat alimleri bu iki harfi cehr sıfatıyla okumuşlardır. Örneğin Halil b. Ahmeddâl [د]tanın

¹⁵ İbnu'l-Cezerî Fatiha suresindeki الضالين kelimesini الطالين şeklinde okumanın mana değiştiği için namazı bozacağı kanaatindedir. Çünkü الطالين devam edenler demektir. Bk. İbnu'l-Cezerî, 1999, s. 130.

yumuşak/incesi derken (el-Ferâhîdî, t.y., I, 53), Sîbeveyh tâ [ط]harfinin itbâkı / kalınlığı giderse dâl [د]olur demektir (Sîbeveyh, 1988, IV, 475). İbnu'l-Cezerî(ö. 833/1429)'nin “Tâ [ط]harfi incelse dâl [د]olur Araplar öyle okur, Diyar-ı Rûm te'yi [ت]kalını okur ki bu yanlışır” ifadesinden modern Arapçanın da kabul ettiği bazı harflerdeki değişikliklerin Arap olmayan unsurların etkisiyle olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Osmanlı döneminde yazılan tecvid kitaplarındaki ifadeler de İbnu'l-Cezerî'yi desteklemektedir: “Tâ'nın [ط]itbâkı gittiğindedâl [د]olursa tâ [ط]sahihdir; te [ت] olursa kalın te'dir [ت], fasittir. Şimdi Rum'da okunan tâ [ط]budur. Dâl'de [د]infitâh / incelik olmayaydı tâ [ط]olurdu.” (Debreli, t.y. , s.10). “ tâ [ط]harfinde isti'la, itbak ve tefhim sıfatı olmasaydı dâl [د]olurdu. Dâl [د]ile te [ت]farkı hems sıfatıdır.” (el-Mer'âşî, 2008, s.166).

Tâ [ط] harfinin hemsli okunuşu çok eskilere dayanırken kâf [ق] harfinin hemsli okunuşu son zamanlardadır. Dolayısıyla Kur'an telaffuzundakâf [ق] harfinin hemsli okunuşu pek yer almazken tâ [ط] harfinin hemsli okunuşu oldukça yaygındır. Modern Arapçanın da etkisiyle İslam ülkelerinin tamamında söz konusu harfin hemsli/te nin kalını okunuşu ağırlık kazanmıştır. Günümüzde ülkemizdeki arap dili araştırmacıları da bu durumu kabullenmektedir (İşler, 2001, s.3).¹⁶ Ülkemizde öğrenciler tâ [ط] harfini Arapça eğitiminde hems sıfatıyla; Kur'an eğitiminde ise cehr sıfatıyla öğrenmek gibi bir ikileme maruz kalmaktadırlar. Üstelik bu durumun sebebi de öğrencilere yeterince izah edilememektedir.

Ülkemizde genelde çoğu harfler baskılı/sert okunmakla birlikte, iki kuvvet sıfatını haiz olan tâ [ط] vekâf [ق] harflerinin fonetiğinin tabii selikanın çok ötesinde mübalağalı bir şekilde telaffuz edildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada okuyucunun/okuyanın ilk aklına gelen şey iki kuvvet sıfatını haiz olan harflerin iki kat sert okunmasıdır. Bu anlayış günümüzde kitaplara pek yansımaya da gerek resmi ve gerekse gayri resmi kurumlardaki eğitim/öğretim bu yöndedir.

Hems sıfatına sahip olan te'nin [ت] ise ülkemize özgü telaffuzunda hems sıfatında mübalağa edilmektedir. Bu mübalağa neticesinde harfte rihvet sıfatı ortaya çıkar. Hâlbuki te [ت] harfi şiddet harflerindendir. Bu yüzdendir ki İbnu'l-Cezerîde te [ت] harfindeki şiddet sıfatının korunmasına vurgu yapmaktadır (İbnu'l-Cezerî, t.y, s.14). Arapların bir kısmı da söz konusu harfin hems sıfatında tefrîte düşer. Bu durumda te [ت] harfi, hemsin/nefesin akması cehre/nefesin akmaması dönüşmesiyle lazımlı sıfatlardan birini kaybederek dâl [د] harfi gibi telaffuz edilmiş olur (Ahmed Rağib, t.y., s.190).

1.3.Kalkale

Sözlük anlamı şiddetli ses (el-Ferâhîdî, t.y., V, 26), sarsmak, hareketlendirmek (Ebu Bekr,t.y., s.549) olan kalkale ıstılahta sesi ya da mahreci tahrik etmek demektir (İbnu'l-Cezerî, 2010, I, 203). Bu şekildeki bir tahrikle çıkan haricî/kuvvetli sese kalkale denir (Acemî, 1981, s.84; Ğânim, 2009, s.64). Kalkale ‘Tonlama/vurgu ya benzer zaid ses (Mekkî, 1973, s.124), hareke gibi, öncesinin harekesine uygun harekeye benzer bir ses’ diye de tarif edilmiştir (Ebû Şâme, 1891, s.755). Cehr ve şiddet sıfatlarının birleşmesi sonucu ses ve nefes kesilir ve tekellûf ortaya çıkar, harf de sakin olunca çok zayıf kalır, sıfatları kaybolur.Bu yüzden sesi yada mahreci tahrik etmekle harfin sıfatının hakkı verilmiş olur (Sîbeveyh, 1988, IV, 174 ; Eskici Zâde, t.y., s. 8). Kalkalenin yapılışında sakin harfin önceki harfin harekesine uygun olarak okunup okunmaması ihtilaflı bir meseledir, konumuzu doğrudan ilgilendirmedığı için ayrıntıya girmeden görüşleri vermekle yetinelim:

¹⁶ İşler söz konusu makalesinde kullandığı modern Arapça kaynaklar müvacehesinde imam Hatip ve Kur'an Kurslarında tâ [ط] harfinin dâl [د] harfinin kalını olarak Dâ şeklinde yanlış öğretildiğinden bahsetmektedir. Hâlbuki gerek Arap dili uzmanı gerek kıraat âlimi olsun bütün kadim ulema tâ [ط] harfini mehur – dâl'in [د] kalını gibi- kabul etmişlerdir. Diğer diller gibi süreç içerisinde değişime uğrayan Arap dili fonetiğinin bu günkü durumu kabul edilebilir. Ancak değişime ve gelişmeye açık olmayan Kur'an dili Arapça için bu durum kabul edilebilir değildir.

- Kalkalenin hiçbir harekeye benzememesi.
 - Kalkalenin sonrasına uyum sağlaması (Acemî, 1981, s.85, 88). Bu durum pek kabul görmemiştir).
 - Kalkalenin fetha gibi okunması (es-Semnudî, 2003, s.27).
 - Kalkalenin öncesine uyum sağlaması (Mağnisî, t.y., s.119; el-Mer'âşî, 2008, s.70).
- Tercih edilen ve cumhurun görüşü budur, ülkemizde de böyle okunur. Araplar ise böyle kabul etmelerine rağmen fethaya benzeterek okurlar (Şükri, 2003, s. 80).

Kalkale harfleri cehr ve şiddet sıfatını haiz olan harflerdir ki bunlar da ب ج د ط ق harfleridir. Bu şartlara göre hemzenin de kalkale harfi olması gerekir. Ancak, alimler bu durumda çıkan sesin pek hoş olmadığı, kusma sesine benzediği gerekçesiyle hemzeyi kalkale harflerinden saymamışlardır (Mağnisî, t.y., s.119; İbnu'l-Cezerî, 2010, I, 203). Hemzeye modern Arapçada ne hems ne de cehr sıfatı verilemeyeceği görüşünde olanlar da vardır (Ahmed Rağib, t.y., s.78; Ğânim, 2009, s.58). Te [ت] ve kef'i [ك] de kalkale harflerinden sayanlar olsa da pek kabul görmemiştir (Ahmed Rağib, t.y., s.129). Bunun yanı sıra daha önce geçtiği gibi modern Arapçada kâf [ق] ve tâ [ط] cehrini kaybetmiş, dolayısıyla kalkale şartını yitirmiştir (Aldin, 2011, s. 59; Enis, t.y., s.22). Burada konumuzu ilgilendiren husus kalkalede yapılan ifrat/mübalağadır.

Her ne kadar ilgili harflerde, harekeli olmaları durumunda zayıf da olsa kalkale yapılması gerektiğini söyleyenler varsa da (el-Mer'âşî, 2008, s. 68; Acemî, 1981, s.85) tekellüfe yol açtığı için pek kabul görmemiştir. Dolayısıyla kalkale olabilmesi için harflerin sakin olmaları gerekir. Klasik kaynaklarda kalkalenin vasl ve vakf olmak üzere iki türünden bahsedilir ve vakf halindeki kalkalenin vasl halindekiinden daha belirgin olduğu belirtilir (Mekkî, 1973, s.103; İbnu'l-Cezerî, 2010, C.I, s.219,134). Bazı muâsır tecvid alimleri ise bunu üç kısma ayırmaktadırlar: Şedde üzerine vakıfta kübra/büyük; şeddesiz harf üzerinde vakıfta vusta/orta; sakin harfte vasıl yapıldığında ise suğra/küçük olur (Acemî, 1981, s.186; Şükri, 2003, s.135; Ğânim, 2009, s.64).

Ülkemizde Kur'an tilavetinde yapılan kalkalenin Arap aleminde yapılan kalkaleden biraz sert olduğu bir gerçektir. Bizde kalkalenin mertebeleri pek öğretilmezken Arap aleminde günümüzde yazılan hemen her kitapta bu durum mevcuttur. Vakf halinde yapılan kalkale aynı şiddette kelime ortasında kalkale sert/mübalağalı yapıldığında ister istemez sekte durumu ortaya çıkmaktadır. Nitekim bizdeki zaten var olan sert okuyuşa birde kalkale sıfatı eklenince ilgili harflerde –özellikle kâf [ق] ve tâ [ط]harfinde- mübalağa edilerek sekteli okunmaktadır. Bu arada şunu da söylemek yerinde olur. Araplara göre telaffuzumuzdaki en abartılı harfler dâd [ض], kâf [ق] ve tâ'dır [ط]. Dâd [ض] harfiyle ilgili değerlendirmelerimiz daha önce ifade edildi. kâf [ق] ve tâ [ط]nın bu mübalağalı durumu da kendisini en çok kalkale sıfatında göstermektedir. Netice olarak kâf [ق]harfleri kalkaleli okunurken abartılı bir şekilde tabîi Arap selikasının dışına çıkıldığını söyleyebiliriz. Nitekim bu duruma eski kaynaklarımız da dikkat çekmiştir (Mağnisî, t.y., s.119; Eskici Zâde, t.y., s. 41. Debreli, t.y., s. 41). Burada göze çarpan diğer bir husus da ülkemizde kalkale harflerinin harekeli iken sakin ve vakf halindeki kalkalenin şiddeti gibi okunmasının yaygın oluşudur.

2. Ârizî Sıfatlar

2.1.Tefhîm/Terkîk

Lügatte büyütme, kalınlaştırmak, şişmanlaştırmak anlamlarına gelen *tefhîm* ıstılahta harfî, mahrecini sesiyle doldurmak suretiyle kalın okumak anlamındadır. Terkîk de bunun tam zıddı olarak sözlükte zayıflatmak, ıstılahta ise sesi mahrecde küçültmek suretiyle ince

okumaktır.¹⁷ Tefhîmin müradifi teğlîz olmakla birlikte râ [ر] harfinin kalınlaştırılmasında tefhim, lâm [ل] harfinin kalınlaştırılmasını ifade için ise teğlîz teriminin/sıfatının kullanımı yaygındır (ed-Dabba', 1999, s.30; Âsım, 1988, s.103). Tefhîm-terkîk bakımından harfler sürekli kalın okunanlar, sürekli ince okunanlar ve duruma göre ince ya da kalın okunanlar diye üç kısma ayrılırlar. Mutlak olarak kalın harfler huruf-u isti'la diye bilinen خص ضغط قظ harfleridir. Elif [ا] ve râ [ر], duruma göre ince ya da kalın okunur. Bunların dışındaki harfler ise daima ince okunur. Burada çalışmamızı ilgilendiren hususkimi harflerin durumları ve özellikleri dikkate alınmayarak kalınlık ve inceliğinde mübalağa edilmesidir.

Harflerin tefhimi, sahip oldukları kuvvetli ve zayıf sıfatlara göre farklılık arz etmektedir. Burada üç durum göze çarpmaktadır:

Birincisi: Bunlar içerisinde en kuvvetli sıfat olan itbâk¹⁸ sıfatını haiz olan ص ض ط ظ harfleri en kalın harfler olarak kabul edilmektedir (Mekkî, 1973, s.122,123). Harflerin kalınlığı dil köküyle alakalıdır. İsti'la¹⁹ harfleri söylenirken dil kökü yukarı kalkar. İtbak²⁰ sıfatı ise dilin tamamen yukarı kalkıp tabak şeklini alması ve sesin üst damağa çarpması sonucu kuvvetli ve kalın bir sesin çıkmasını sağlar (İbn Cinnî, 2000, s.61). Dolayısıyla ğayn [غ] ve hâ [خ] harfleri boğaz harfleri olduğu için dil köküyle doğrudan bağlantılı değildir. Böylece kalınlıkları diğer kalın harfler derecesinde değildir. Nitekim bir kısım alimler bu harfleri bizatihi değil nisbî/mecazî kalın harfler olarak kabul etmişlerdir (el-Husarî, 1999, s.92).

İkincisi: Temel kaynakların neredeyse tamamında bu harflerin kuvvetlilik dereceleri şöyle sıralanmıştır ki, buna tefhim/kalınlık durumu da diyebiliriz: ط ص ض ط ق غ خ (Mekkî, 1973, s.122,123; el-Mer'âşî, 2008, s.154; Suad Abdulhamid, 2009, s.143).

Üçüncüsü: İsti'la harflerinin kalınlığı sürekli aynı olmayıp, kendi ya da önceki harfin harekesine göre değişiklik arz etmektedir. Bunu en kalından aşağıya doğru şöyle sıralayabiliriz:

- Harfin harekesi fetha, sonrasında elif olursa: طاق , ضاق
- Harfin harekesi fetha, sonrasında elif olmazsa: ظلم غرق
- Harfin harekesi zamme olursa: قتل , غفر
- Harfin harekesi kesra olursa: قيل , طباقا
- Harf sakin olursa: يَغفر , يُطلب , إطعام (İbnu'l-Cezerî, 1985, s. 128).

Bu durumda yine yukarıda olduğu gibi önceki harekeye bakılarak derecelendirme yapılır. Özellikle ülkemizde bu harflerin tefhiminde mübalağa yapıldığı görülmektedir. Bu mübalağa neticesinde tabii selika dışında kulağa hoş gelmeyen bir ses çıkmaktadır. Nitekim خ , غ ve ق harfleri fethalı okunurken kalınlığında mübalağa yapıldığında zamme ile fetha arası bir ses çıkar. Elif [ا] ve râ [ر] harfleri duruma göre ince ya da kalın okunurken, diğer harfler ise her halükarda ince okunurlar. Medsiz ince harflerin okunuşunda beldemizde herhangi bir problem gözlenmezken Arap ülkelerinde özellikle kalın harften önce gelen bazı mürakkak/ince harflerin tefhim ile okunduğu müşahade edilmektedir.

¹⁷ Kıraat alimleri 'tefhim' kelimesini râ [ر] için, aynı anlama gelen tağlîz kelimesini de lâm [ل] için kullanmışlardır. Bk. Acemî, 1981, s.111.

¹⁸ Dilin damağa tabak şeklinde yaklaşması.

¹⁹ Çağdaş dilcilere göre istila ile tefhim aynı anlamdadır. Bk. Abdülaziz Ahmed, t.y., s.91.

²⁰ Çağdaş alimler bu İtbaka tefhim derler. Nitekim 'tefhim' dilin arkasının yumuşak damağa doğru biraz kalkması ve boğazın gerisine doğru hareket etmesidir. Dilin yukarıya hareket etmesinden dolayı 'itbak'; geriye doğru hareket etmesinden dolayı da 'tehlik' denmiştir. Ahmet Muhtar Ömer, 1997, s.325-326.

Tefhîm/terkîk konusunda ülkemizde en dikkat çekici durum med harflerinin okunuşudur. ince harften sonra gelip ince okunması gereken elifin durumudur.²¹Bütün temel kaynaklarda elif'in [l] mutlak olarak murakkak / ince ya da mufehham / kalın olmadığı, öncesindeki harfe tabi olduğu yani mufehham bir harften sonra gelmişse kalın, murekkak bir harften sonra ise ince okunması gerektiği bilgisi mevcuttur (İbnu'l-Cezerî, 2010, I, 203; Aliyyülkârî, 2012, s.38; Suad Abdulhamid, 2009, s.146). Diğer med harflerinden yâ'nın [ي] her halükarda ince okunması söylenirken vâv [و] ile ilgili Mer'âşî'nin "*Cühdü'l-mukil* adlı eserinden başka bir yerde herhangi bir değerlendirme yoktur. Mer'âşî harf-i med olan vâv [و]ve yâ'nın[ي] öncesine tabi olmadığını bildirdikten sonra, "*Allah bilir ya belki de doğru olan med harfî olan vâvın kalın harften sonra kalın okunmasıdır*" der (el-Mer'âşî, 2008, s.154). Esasen Arapçada 'ı' ve 'ü' sesi yoktur. Bu durumda harflerin kalınlık ve inceliğine göre 'ı-ı', 'ü-u' seslerinin telaffuzuyla ilgili tartışmalara mahal olmadığı açıktır. Nitekim modern dilciler zammenin kalın harften etkilenmediği görüşündedirler.²² Bu yüzden kalın harflerin sesini verdikten sonra hemen harekeye (özellikle kesrede)ve arkasından med harfine harfin kalınlığı karıştırılmadan geçilmelidir. İnce harfleri zamme ile telaffuz ederken de önce harfin inceliği belirgin bir şekilde verilmeli arkasından zammeye geçilmelidir. Aksi takdirde harf kalın okunmuş olur.

Anadili Arapça olmayan Müslümanların Kur'an tilavetinde med harfî elif [l] ile ilgili kurala pek riayet etmedikleri görülmektedir. Bizdeki uygulamada/öğretimde genel olarak med harfî elif'in [l] her daim kalın okunacağı gibi bir algı vardır. Örneğin çalıştığım fakülte'deki öğrenciler arasında bu oran yaklaşık % 90 civarındadır. Ülkemizde tashih-i hurûf eğitimi verilen merkezlerin bir kısmında bu elif tam ince okunurken diğer bir kısmında ise 'e-a' arası bir sesle okutulmaktadır. Dolayısıyla bir grubun okuyuşu kulağa biraz kalın gelirken diğer bir grubun okuyuşu ise biraz ince/imaleye yakın gelmektedir. Kanaatimiz ve müşahedemiz 'e-a' arası bir ses tanımlamasının doğru olmadığı yönündedir. Çünkü elif [l] bu sesle okunduğunda dil kökü az da olsa damağa doğru yükselmektedir. Halbukiistifâle sıfatını haiz olan harflerde dil kökü aşağıda kalmalıdır. Türkçede tek bir 'e' sesi olmadığı için elif'e 'e' sesi verilir demek de maksadı tam ifade edememektedir. Türkçede açık, orta ve kapalı olmak üzere üç tane 'e' sesi vardır. Ağız biraz kapalı, dudaklar yanlara doğru esneyerek söylenen kapalı 'e'ler daha çok tecvid ilmindeki imaleye benzemektedir. Ağız yukarı-aşağı yönünde açık olarak söylen açık'e'ler ise Arap dilindeki fethayadaha çok benzemektedir. Zaten fetha da açmak anlamındadır. Elif, mahrecinin cevîf/ağız ve boğaz boşluğu olması hasebiyle de bol hava destekli olur ki bu da onun tok bir ses olarak çıkmasını sağlar. Ancak bu durum onun kalınlığı anlamına gelmez. İbnu'l-Cezerî'nin mukaddimesinde sadece ince okunmasına dikkat çekmesi o dönemde de bu durumun problem teşkil ettiğini göstermektedir (İbnu'l-Cezerî, t.y., s.12).

Ğunnenin²³ tefhîmî günümüzde Kur'an tilavetinde Araplarla aramızdaki en bariz farklardan birisini teşkil etmektedir. Ülkemizde her zaman ince okunan ğunne Arap aleminde kendisinden sonra gelen kalın harfe hazırlık olması için kalınlaştırılır. Bu mevzu ile ilgili temel kaynaklarda her hangi bir bilgi mevcut değildir. Bu bilgiye ilk olarak es-Semnûdî'nin *Leâli'l-beyân* adlı eserinde rastlamaktayız (es-Semnûdî, 2003, s.47).

Arap dünyasında yazılan bazı tecvid kitaplarında ğunnenin tefhîminin her zaman aynı olmadığı, ğunneden sonra isti'la-itbak harfî geldiğinde en kalın, isti'la-infithah harfî geldiğinde daha az kalın, harf meksur olduğunda ise biraz daha az kalın okunduğu ifade edilmektedir (Suad

²¹ Med harflerinden elif öncesine bağlı olarak kalın/ince okunur. Yâ [ي] ve vâv [و] her zaman ince okunur. Dolayısıyla zamme ve kesrenin kendisinden önceki harfe göre inceli kalınlaşması diye bir ifade mevcut değildir. Esasen Arapçada 'ı' ve 'ü' sesi yoktur. Bu durumda harflerin kalınlık ve inceliğine göre 'ı-ı', 'ü-u' seslerinin telaffuzuyla ilgili tartışmalara mahal olmadığı açıktır.

²² Zamme kalın harflerden etkilenmez (Enîs, t.y., s.43.)

²³Genizden gelen ses.

Abdulhamid, 2009, s. 110). Zaten sıfat olan ğunnenin tekrar tefhimle sıfatlanması, yakın zamana kadar kaynaklarda yer almaması ve tamamen ictihâdî olarak ortaya atılması gibi problemleri olan bu mesele konumuzu doğrudan ilgilendirmedeği için ayrıntıya girmiyoruz. Ancak şukadarını da söyleyelim ki yukarıda da değindiğimiz gibi kalın harfe bir hazırlık olsun diye okunan müfehham ğunnede mübalağa etmemek yani kalın harf gibi kalınlaştırmamak gerekir.

Harflerin tefhim ve terkikinde günümüz Arap ülkelerinde yaygın olan birtakım hatalar vardır. Bunlardan birisi kalın harften önce gelen fethalı ince harfi kalın okuma alışkanlığıdır. Günlük kullanımda çokça yaygın olan bir kullanımın Kur'an tilavetine etkisi olsa gerektir. Yine günlük kullanımda özellikle kelime başlarında bulunan fethalı elifin kalınlaştırılması da kârîleri etkilemiştir. أكر، ارض kelimelerinin bazı Arap kârîlerince telaffuzunda bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

Netice olarak Arap dilinin telaffuzunda kendine has bir kalınlık ve inceliği vardır. Bu kalınlık ve inceliğin de dereceleri mevcuttur. Temel kaynaklara dayalı olarak tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an'ın bu orijinal fonetiğinin günlük kullanımlardan, ictihadî yorumlardan ve tabii selikaya uygun olmayan okuyuşlardan uzak tutmak en isabetli yol olsa gerektir.

SONUÇ

Telaffuzu, manası ve yorumuyla Kur'an eğitimi bütün Müslümanların ortak paydasıdır. Uzun bir süreci kapsayan bu eğitimin temelini oluşturan Kur'an harfleri Müslümanlar arasında mahrec, sıfat ve eda/fonetik keyfiyetleriyle ihtilaf konusu olmuştur. Tecvid ilminin tanımında olan “harflerin hakkını ve müstehakkını vermek” tabiri uygulamada tekellüfe ve mübalağaya yol açmıştır. Harflerin lazımi sıfatlarını tam yapmak anlamına gelen “harflerin hakkını verme” tabirine özellikle anadili Arapça olmayanlar büyük önem atfetmişler ve dillerinde olmayan harflerin telaffuzundaki güçlüğü yenmek için normal okuyuştan ziyade dili harflere alıştırmaya maksatlı mübalağalı okuyuş olan harf talimi ve dudak talimi gibi değişik metotlar geliştirmişlerdir.

Çoğunlukla şifahi öğretiyeye dayanan bu metotlar ‘fem-i muhsin’ diye isimlendirilen ehil hocalar tarafından kullanılmıştır. Ancak tarihi süreç içerisinde farklı milletlerin Müslüman toplumuna dahil olmasıyla tabii Arap selikası olumsuz etkilenmiş, bölgelere göre farklı edaya/fonetik sahip *fem-i muhsinler* ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise bu durum Kur'an eğitimi verilen merkezlere hatta hocalara kadar indirgenmiştir.

Kur'an harflerinin mahrec ve sıfatlarındaki ifrat, tefrit ve farklılıkları doğuran sebepler arasında yukarıdakilere ek olarak kaynaklarda farklı bilgilerin olması, aynı temel kaynakların kullanılmasıyla birlikte bazı yorum farklılıklarının oluşması, tarih içerisinde Arapların farklı milletlere karışması sonucu harflerin fonetiğinde bir takım değişikliklerin meydana gelmesi, modern Arapçanın, günlük konuşmanın etkisi, Türkçeleşmiş Arapça kelimelerinin etkisi ve Arapçanın latineze edilmesindeki karışıklık gibi nedenleri de sayabiliriz.

Kur'an tilavetindeki bu farklılıkları gidermenin/azaltmanın en sağlam yolu temel kaynaklara inmek suretiyle şifahi kültürü yazılı malzemeye uyumlu hale getirmektir. Bu bağlamda Arap ülkeleriyle ortak çalışmalar yapmak ve Avrupa Birliği dışında kalan ülkelerdeki Üniversiteler arası öğrenci ve öğretim elemanı değişimini ifade eden “Mevlana Değişim Programı”ndan yeterince istifade etmek de faydadan hali olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Ahmed, İlmü't-tecvidi'l-Kur'âniyyi fi davi'd-dirâseti's-savtiyyeti'l-hadise, t.y.
- Acemî, Abdülfettah, *Hidayetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelami'l-Bârî*, es-Suudiyye, 1981.
- Ahmed Muhtar Ömer, *Dirâsâtü's-savti'l-lügaviyyi*, Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- Ahmed Rağib Ahmed, *Fonolocya'l-Kur'an*, t.y.
- Aldin Asım Mustafîç, *el-Hurufü'l-Arabiyye beyne'l-kudemâi ve'l-muhdesîn*, Kahire, 2011.
- Aliyyülkârî, Ebü'l Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed, *el-Minehu'l-Fikriyye*, Thk. Üsâme Atâyâ, Şam: Daru'l-Ğavsânî, 2012.
- Arslan, Ahmet Turan, "Dad", *DİA*, İstanbul, 1993, VIII.
- Âsım, Muhammed, *el-Vâdih fi Akkâmî't-Tecvid*, Ürdün: Daru'n-Nefais, 1988.
- el-Birgivî, Muhammed Ali, *Dürr-i Yetîm, (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsitâne, t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail, es-*Sihâh: Tacü'l-lüğa ve Sihahü'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed Abdulğafur Attar, Beyrut: Daru'l-İlm, 1987.
- el-Cüreysî, Muhammed Mekki Nasr, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi ilmi't-tecvid*, Thk. Tahâ Abdurraûf Sa'd, I. Baskı, Mektebeü's-Safâ, 1999.
- ed-Dânî, Ebû Amr, Osman b. Said, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvid*, Thk. Ğânim Kaddûrî Hamed, Bağdat: Mektebetü Dari'l-Enbar, 1988.
- ed-Dabba', Ali Muhammed, *el-İdâetü fi beyan-i usuli'l-kırâeti*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999.
- Debreli, Hoca Abdülkerîm, *Mizânü'l-hurûf ve şifâül-ebdân (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsitâne, t.y.
- Ebu Bekr er-Râzî, Zeynüddin Abdullah, *Muhtaru's-sihâh*, Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- Ebu Şâme, Abdurrahman b. İsmail, *İbrâzu'l-meânî min Hirzi'l-emânî*, Kahire: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1891.
- Eskici Zâde, Seyyid Ali b. Hüseyin, *Terceme-i Dürr-i Yetîm (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsitâne, t.y.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed, Ebu Mansur, *Meânî'l-kırâât*, Suud: Merkezü'l-Buhûs, 1991.
- el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, , *Kitabu'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzumî İbrahim es-Semerrâî, Mektebetü'l-Hilal, t.y.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *Besâiru zevit-temyîz fi letâîfi Kitabi'l-Azîz*, Thk. Muhammed Ali en-Neccar, Kahire: Lecnetü İhyai't-Türasi'l-İslamiyyi, 1992.
- Ğânim Kaddûrî Hamed, *el-Müyesser fi ilmi't-tecvid*, Cidde: Merkezü'd-Dirasâti ve'l-Ma'lûmati'l-Kur'aniyye, 2009.
- ed-Dirâsâtü's-savtiyye inde ulemâi't-tecvid, Amman: Dâru Ammâr, 2003.
- Halid el-Ezherî, *el-Havâşi'l-ezheriyye fi halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye (Tecvîd Risaleleri)*, Âsitâne, İstanbul.

- el-Husarî, Mahmûd Halîl, *Ahkâm-u kirâeti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, el-Mektebetü'l-Mekkîyye, 1999.
- İbn Aşûr, F, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Daru't-Tunisiyye, t.y.
- İbn Bâziş, Ebu Cafer Ahmed b. Ali, *el-İknâ' fî'l-kirâati's-seb'*, Thk. Abdulmecid Kaddâd, Dimeşk: Daru'l-Fikr, t.y.
- İbnu'l-Cezerî, Şemsüddin Ebu'l-Hayr, *en-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr*, Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', el-Matbaatü't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, t.y.
- et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad: Mektebetü'l-Mearif, I. Baskı, 1985.
- Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü't-tâlibîn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, *Sırru sinâati'l-i'râb*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b Mukerrem, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, 1992.
- Enis, İbrahim, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, Mısır: Mektebetü'n-Nehda, t.y.
- İşler, Emrullah, "Türklerin Arapçanın Ünsüzlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum, c.III, sy. 2, Güz, 2001, s.243-255.
- el-Hanbelî, İzzuddin Abdurrâzık, *Dürretü'l-kârî li'l-fark beyne'd-dâdi ve'z-zâ fî'l-Kur'ani'l-Kerim*, Thk. Muhammed b. Salih el-Berrâk, Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, t.y.
- Karabaşî, Abdurrahman, *Karabaş Tecvîdi (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsitâne, t.y.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İstanbul: İfav Yayınları, 2008.
- Kılıç, Celalettin, *Tecvîd İlmi*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2012.
- el-Mağnisi, Ahmed b. Muhammed, *Tercüme-i İbnu'l-Cezerî (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsitâne, t.y.
- el-Mer'âşî, Muhammed b. Ebî Bekr Saçaklızade, *Cühdü'l-mukıl*, Thk. Salim Kadduri el-Hamed, Amman, 2008
- Keyfiyyetü edâi'd-dâd*, Thk. Hatem Salih ed-Dâmin, Dimaşk: Daru'l-Beşair, 2003
- Mekkî b. Ebi Talib, - *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kirâ'e*, s.314, Dimaşk: Daru'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1393/1973.
- ef-Keşf an vücihi'l-kirâeti's-seb'*, I, 57, Thk. Muhyiddin Ramazan, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1981.
- Muhammed Es'ad el-Huseynî, *el-Virdül-müfid fî şerhi't-tecvîd (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsitâne, t.y.
- el-Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Muktedab*, Thk., Muhammed Abdulhâlık Azîme, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, t.y.
- er-Razi, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y.
- Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-menâr*, el-Heyetü'l-Mısriyye, t.y.
- es-Semnûdî, Said Yusuf, *Riyazâtü'l-lisan: Şerhu Telhisi leâli'l-beyan fî tecvidi'l-Kur'an*, Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2003.
- Sîbeveyh, Amr b. Osman, *el-Kitab*, thk., Abdüsselam Muhammed Harun, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, , 1988.

Suad Abdulhamid, *Teysîru'r-Rahman*, Dâru't-Takvâ, 2009.

es-Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Dürü'l-mensûr fî't-te'vîl bi'l-me'sûr*. Yy, ts.

Şaban Efendi, *Tecvîdü Şaban Efendi (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsîâne, t.y.

eş-Şâtıbî, el-Kasım Ebû Muhammed, *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Thk. Muhammed Temim Ze'bî, Mektebetü Dâru'l-Hedyi, 2005.

Şükrî, Ahmed Halid ve diğerleri, *el-Münîr fî ahkâmî't-tecvîd*, Amman: Cem'iyetü'l-Muhafazati ale'l-Kur'ani'l-Kerim, 2003.

Taşköprüzade, Ahmed b. Mustafa, *Şerh-i Cezerî, (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsîâne,

Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, İstanbul: İfav Yayınları, 1991.

Temel, Nihat, *Kur'an Tilavetinde İstanbul Tavrı, Üsküdar Ağzı ve Ali Üsküdarlı*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2012.

Veliyüddin Muhammed b. Abdillâh et-Tebrizî, *Tecvid-i Edâiyye (Tecvîd Risaleleri)*, İstanbul: Âsîâne, t.y.

Yahya b. Ali, *Zâhiratü'l-meddi fî'l-edâi'l-Kur'aniyyi*, Medine: Camiatü'l-İslamiyye, 2003.

Yüksel, Ahmet, İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar: el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî Örneği, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı, 24, 2007, s.133-149.

ez-Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *el-Mufasssal*, Beyrut: Mektebetü'l-Hilal, 1993.

- *el-Keşşaf an hakaiki ğavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuihi't-tenzil*, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1986, IV, 713.

- *Esâsü'l-belâğa*, Thk. Muhammed Basil, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Şen, M., (2015). "Kur'an Harflerinin Mahrec ve Sıfatlarında Mübalağa: İfrat ve Tefrit / Hypebolism In Characteristics and Articulation Points of Quranic Letters: Exaggeration and Understatement", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8558>, p. 699-718.

MİNYATÜRLERİN SANAT TARİHİ EĞİTİMİNDE KULLANILMASI: TOPKAPI SARAYI MÜZESİ'NDEKİ SURNAME- İ HÜMAYUN ÖRNEĞİ*

*Kadriye TEZCAN AKMEHMET***

ÖZET

Sanat tarihi eğitiminde öğrencilerin, Dünya'nın çeşitli ülkelerindeki sanat eserleri ve sanatçıları olduğu kadar, kendi kültürlerindeki sanatsal üretim biçimleri, sanatçıları ve sanat eserlerini incelemeye ve öğrenme ihtiyaçları vardır. Minyatür sanatı Türklerin karakteristik ve geleneksel sanatlarından biridir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde Türk minyatür sanatının farklı dönem ve kültürlerine ait en başarılı ve ilginç örnekleri bulunmaktadır. Bu minyatürler aynı zamanda Osmanlı devrinin tarihini, ekonomik ve sosyal hayatını yansıtan birer tarihi belgedirler. Ayrıca sanat tarihi öğretiminin 'sanat eserlerinin öneminin ve toplum içindeki yerinin anlaşılmasına katkıda bulunmak' amacına yönelik inceleme için de çok uygun eserlerdir.

Bu çalışmanın amacı, minyatürlerin sanat tarihi eğitimindeki öneminin anlaşılmasına katkıda bulunmak ve Topkapı Müzesi Kütüphanesi'ndeki minyatür sanatı eserlerinden, ortaokul sanat tarihi öğretiminde nasıl faydalanılabileceği konusunu örneklendirmektir. Bu örneklendirme için Surname-i Hümayun adlı yazmanın minyatürleri seçilmiştir. Bu eserin seçilme nedeni, öncelikle klasik dönem Osmanlı minyatür üslubunun karakteristik bir örneği olmasıdır. Diğer bir neden Surname-i Hümayun'un konu ve tasarım açısından ortaokul öğretim programında yer alan "Görsel Sanatlar Dersi"nin sanat tarihi ve minyatür eğitimi ile ilgili hedefleriyle ilişkiler kurulabilecek Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki en uygun yazmalarından biri olmasıdır.

Bu makalede öncelikle alan yazın taramasına dayalı olarak Türk minyatür sanatı, Surname-i Hümayun eseri, sanat tarihi eğitimi ve Türk eğitim sistemi içinde sanat tarihi öğretimi incelenmiştir. Daha sonra sanat tarihi öğretimi ile Surname-i Hümayun arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği, bu yazmanın minyatürlerinden sanat tarihi öğretiminde nasıl faydalanılabileceği, ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak örneklenmiştir. Bu örnekleme, 2005 yılında uygulamaya konan "İlkokul ve Ortaokul Görsel Sanatlar Eğitimi" dersi ve 2014 yılında uygulamaya konan "Ortaokullar İçin Seçmeli Görsel Sanatlar" derslerine

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. YTÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi Sanat Bölümü Müzecilik YLP, El-mek: tezcan@yildiz.edu.tr

dayandırılmaktadır.

“İlkokul ve Ortaokul Görsel Sanatlar Eğitimi” dersi hedeflerinden yarısına yakını sanat tarihi öğretimi ile ilişkilidir. Sanat tarihi öğretimine yönelik kazanımlar bu dersin öğrenme alanlarından “Kültürel Miras” ile “Sanat Eleştirisi ve Estetik” içinde bulunmaktadır. Minyatür sanatı, “Ortaokullar için Seçmeli Görsel Sanatlar” dersi kapsamında ise başlı başına bir öğrenme modülü olarak yer almaktadır. Bu derste sanat tarihi öğretimine ilişkin analiz, sentez ve yorum yoluyla öğrencilerin edindikleri bilgileri özümsemeleri ve sanat eserlerini daha anlamlı değerlendirilmeleri becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımlar bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Surname-i Hümayun yazması minyatürleri görsel sanatlar eğitimi içinde yer alan sanat tarihi ve minyatürle ilgili eğitsel hedefler kapsamında incelenebilir. Böylece sanat tarihi eğitimi, Müze tarafından yapılacak çeşitli çalışmalar ve projelerle desteklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Surname-i Hümayun, Minyatür, Sanat Tarihi, Sanat Tarihi Eğitimi, Topkapı Sarayı Müzesi, Müze Eğitimi

USING MINIATURE PAINTINGS IN ART HISTORY EDUCATION: THE EXAMPLE OF SURNAME-I HÜMAYUN AT TOPKAPI PALACE MUSEUM

ABSTRACT

In Art history education, students need to know and examine artistic forms, artists and art works of their own culture as well as other various countries’. Miniature art is one of the unique and traditional art forms of Turkey.

Topkapi Palace Museum has the most important and interesting examples of the Turkish Miniature Art that dated to different periods of Ottoman Empire. At the same time, they are historical documents that reflect the historical, economic and social life of Ottoman Empire. These miniatures are also very appropriate art works that can be used to investigate for the purpose of ‘contributing to the understanding of the importance of art and its place in the community’ of the teaching of art history.

The aims of this study are to contribute to the understanding of the importance of miniature art in art history education and give an example of how miniature paintings can be used for the teaching of secondary school art history education at Topkapi Palace Museum Library. For this example the miniatures of the Surname-i Hümayun manuscript was determined. This manuscript was choosen; because it primarily comprises the most important examples of classical Ottoman miniature style. Another reason is that it is one of the most appropriate manuscripts of Topkapi Palace Museum that can be connected with educational objectives of art history education and learning about the miniature art.

In this paper, firstly the Turkish miniature art, Surname-i Hümayun manuscript, art history education and art history teaching in

the Turkish education system were examined which based on the literature review study. And then what kind of relationship could be established between the teaching of art history and Surname-i Hümayun, how the miniatures of this manuscript can be utilized in the teaching of art history were sampled for secondary school students. This sampling was based on "Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools" course that was put into effect in 2005 and "Selective Visual Art for Secondary Schools" course that was put into effect in 2014.

The half of the objectives of the "Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools" course is related to the teaching of art history. The educational objectives related to art history teaching take place in the learning area of "Cultural Heritage" and "Art Criticism and Aesthetic". Miniature art is a separate learning module in the context of the "Selective Visual Art Education for Primary and Secondary Schools". There is educational objectives related to art history learning such as to develop the skills of assimilating the information that the students were gained and to appreciate artists and artworks through making analysis, synthesis and interpretation. Miniatures of the Surname-i Hümayun manuscript can be examined within the context of educational objectives of visual art education courses related to art history and miniature at the Topkapı Palace Museum. Art history education can be supported by the Museum through several studies and projects.

STRUCTURED ABSTRACT

1. Introduction

In Art history education, students need to know and examine artistic forms, artists and art works of their own culture as well as other various countries. Miniature painting is one of the unique and traditional art forms of Turkey.

Topkapı Palace Museum has the most important and interesting examples of the Turkish Miniature Art that dated to different periods of Ottoman Empire. At the same time, they are historical documents that reflect the historical, economic and social life of Ottoman Empire. These miniatures are also very appropriate art works that can be used to investigate for the purpose of "contributing to the understanding of the importance of art and its place in the community" of the teaching of art history.

Today, one of the major problems encountered in contemporary art history teaching is teaching approach based on the memorization of information in the books that makes it boring. Another important problem is that teachers do not have enough information about the art works and artists and experience to be able to implement the art history lessons via examining art works, artists and issues related to art history in museums. Art history teaching should be supported in a teaching environment based on studies with art works.

Today, the most important task of the museums is contributing to the development of education and culture of the society. The museums (especially art museums) should be used in supporting the art history

teaching. They are one of the basic environments that will facilitate the learning of art history through object based teaching and increase the motivation of students with effective teaching methods. However, there is limited access to these miniatures at Topkapi Palace Museum. They are located in the Library and open to use only for researchers. The museum must provide access to these art works for different audience groups and support art and art history education.

2. Aim and Content of the Study

The aims of this study are to contribute to the understanding of the importance of miniature art in art history education and give an example of how miniature paintings can be used for the teaching of secondary school art history education at Topkapi Palace Museum Library. For this example the miniatures of the Surname-i Hümayun manuscript was determined. This manuscript was chosen because it primarily comprises the most important examples of classical Ottoman miniature style. Another reason is that it is one of the most appropriate manuscripts of Topkapi Palace Museum that can be connected with educational objectives of art history education and learning about the miniature art.

3. Method

In this paper, firstly the Turkish miniature art, Surname-i Hümayun manuscript, art history education and art history teaching in the Turkish education system were examined which based on the literature review study. And then what kind of relationship could be established between the teaching of art history and Surname-i Hümayun, how the miniatures of this manuscript can be utilized in the teaching of art history were sampled for secondary school students. This sampling was based on "Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools" course that was put into effect in 2005 and "Selective Visual Art for Secondary Schools" course that was put into effect in 2014.

4. Findings and Discussion

The half of the objectives of the "Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools" course is related to the teaching of art history. There is direct and indirect educational objectives related to teaching of art history such as understanding the value of artists and their works; making discussions on the work of art; examining the cultural heritage in the context of visual arts; recognition of their values; getting an awareness of protection of these works and developing aesthetic values in the context of this course. "Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools" course focuses on three main areas of learning: "Visual Communication and Formatting", "Cultural Heritage" and "Art Criticism and Aesthetic"; the educational objectives related to art history teaching take place in "Cultural Heritage" and "Art Criticism and Aesthetic". It has seen that art history teaching is directly targeted in relation with the objectives of the "Cultural Heritage" area in the "Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools" course. It has been stated in the explanation of the implementation of the course that the subjects take place in "Cultural Heritage" area should be connected with art history and museum education.

Miniature art is a separate learning module in the context of the

“Selective Visual Art Education for Primary and Secondary Schools”. There is educational objectives related to art history learning such as to develop the skills of assimilating the information that the students were gained and to appreciate artists and artworks through making analysis, synthesis and interpretation. In this sense the studies could be done through the miniatures of the Surname-i Hümayun can be summarized as follows:

- the differences can be investigated between the contemporary visual art and miniature art;
- -the function of the miniatures of the Surname-i Hümayun can be examined within the social and political situation of Ottoman Period;
- the reason of why Nakkaş Osman/Osman the Miniaturist did those miniatures; the physical and social environment he lived; the religious, the intellectual and cultural characteristics that affected his art can be searched;
- the similarities and differences within the professions in visual arts can be examined;
- an understanding of the classical Turkish miniature art style can be developed through the examination of the works of Nakkaş Osman/Osman the Miniaturist;
- it can be achieved to make students aware of how visual arts, history and culture affect each other.

One of the modules of “Selective Visual Art for Primary and Secondary Schools” course is miniature art. Topkapı Palace Museum is one of the main places that could be used in teaching of this module. It has been suggested to study this lesson through making investigation, observations ve implementations at museums, art galleries, art workshops, libraries, etc. Topkapı Palace Museum should have the opportunities and environment for this. A learning environment can be created to introduce the Turkish miniature painting to students through miniature art module and brought up people have knowledge and skills stated below through the sampling of Surname-i Hümayun Manuscript at the Topkapı Palace Museum:

- having consciousness of virtual literacy, perception and aesthetic;
- having sufficient knowledge, skill and understanding about the basic concepts and applications of miniature art;
- knowing the role and importance of miniature painting within the book arts;
- understanding the value of cultural heritage of the miniature art and protecting it;
- examining miniature paintings of past and present;

Miniatures of the Surname-i Hümayun can be examined within the context of educational objectives of the “Cultural Heritage” and “Art

Criticism and Aesthetic” related to art history teaching and museum education.

5. Conclusion and Suggestions

There are difficulties in the field of art history education in Turkey. One of the basic problems of teaching of art history is caused by curriculum of the Ministry of National Education. The total hour of the “Visual Arts Education for Primary and Secondary Schools” course is not enough to gain the skills and knowledge related to the teaching of art history. The educational objectives of art history teaching focus on getting information of concepts of art; understanding the value of artists and artworks; the examination of art and making discussions on them; examining the cultural heritage of visual arts and appreciating them; gaining awareness of conservation of art works and developing aesthetic values. Another problem is related with the teachers. The teachers who give this course have not sufficient knowledge about miniature art and skill on teaching art history. This situation is caused an unmotivated learning environment lack of effective learning methods.

Another basic problems of the teaching of art history is unmotivated learning environment. Art history teaching should be supported in a teaching environment based on studies with art works. Museums are one of the basic environments that will facilitate the learning of art history through object based teaching and increase the motivation of students. However, there is limited activities of the museums for school group. Museums should have educational departments and provide activities and resources for school groups related to curriculum. However, there is no museum education unit in the Department of Museums within the Ministry of Culture and Tourism. As a requirement of contemporary museology it is necessary to ensure the systematization, dissemination and sustainability of educational studies in museums. This is a solution that can be realized in a long term by the Ministry of Culture and Tourism. In the short term museums can make analysis to support long term solutions. Therefore the museum should examine the changes in the curriculum; do the necessary studies to support teaching through their collections; review their exhibitions and collections according to the curriculum.

Works needs to be done in the Topkapi Palace Museum in this context can be summarized as follows:

- A suitable exhibition space can be created for the rich collection of miniature paintings. Some of these miniatures can be exhibited by using appropriate showcase, providing suitable light, humidity and heat conditions. Some of the copies of the miniature paintings can be used in this exhibition environment. Also the educational value of the exhibition can be increased supporting with audiovisual equipments. The iPad application of the calligraphy collection of Sabanci Museum is a good example of this.
- The studies of digitization of the archives of the museum are being continued in the Topkapi Palace Museum. A virtual

museum that includes selected examples of the miniatures can be created for school groups. Thus, a source can be created to benefit from this opportunity for schools far from the Museum or school groups can not be able to come to the Museum.

These two suggestions require a comprehensive and time-consuming work. In addition, in order to do this, human and financial resources are needed. Additionally, the consciousness of museum directors and employees about contribution of the Museum that support teaching is required. The management of Topkapı Palace Museum should be defined the goals and objectives to support education and learning, and write a museum education policy. And then action plan for the implementation of this policy should be realized. For this action different projects can be prepared and submitted to the Department of Museums within the Ministry of Culture and Tourism.

Keywords: Surname-i Hümayun, Miniature, Art History, Art History Education, Topkapı Palace Museum, Museum Education.

1. GİRİŞ

Sanat tarihi, insanların çeşitli tarihi bağlamlarda sanat nesnelerini keşfederek sanatın topluma ve kültüre katkısını; hem sanat nesnelerinin estetik değerini, hem de üretildiği günden bugüne taşıdığı anlam ve değerleri; sanat nesnelerinin biçimsel, tarihsel, sosyal ve kültürel boyutlarını araştıran ve bunların anlaşılmasına katkı sağlayan bir bilim dalıdır.

Türkiye’de sanat tarihi çalışmaları Batı öncülüğünde gelişmiş olduğu için, Türkiye’de sanat tarihi eğitiminde yakın tarihlere kadar hep Batı sanatının gelişmesine ve çözümlenmesine dayalı bir eğitim anlayışı üzerinde odaklanılmıştır. Oysa sanat tarihi araştırmasıyla bağlantılı olarak öğrenciler küresel kültürlerdeki olduğu kadar kendi kültürlerindeki sanat eserlerini de incelemeye ve araştırmaya ihtiyaç duyarlar. Evrensel sanat biçim ve ifadelerinin yanında yerel sanat türleri, dil ve anlatımlarının bilinmesi, sanat tarihi eğitimi açısından da çok önemlidir. Türk sanatının gelişim süreci içinde kendine özgü karakteri ve sanat ifadeleri bulunmaktadır (Erzen, 1977). Jale Erzen, sanat derslerinde kendi sanat geleneklerimizden, halk sanatımızdan köklü bir şekilde yararlanılmadığını, örneğin Türk kilimleri, minyatür, hatta hattatlık için yapılacak bu tür analizlerin plastik sanatlarda yeni estetik ve biçimsel kaynaklar sağlayacağını ifade etmiştir; ayrıca kültürel ve toplumsal olanaklarını çağdaş düzeyde geliştirmiş olan ülkelerin sanatında geleneksel sanatlardan feyz alındığını, sanat eserlerinin kavram, malzeme ve uygulama yönünden çok zengin boyutlar ve çeşitlilik gösterdiğini vurgulamakta; çağdaşlığı yönlendirmede, toplumların kendi tarihsel deneyimlerinin gücüne dikkat çekmektedir. Sezer Tansuğ da (1997) sanatta kavramlar oluşturma yalnızca güncel hayatın pratikleri ve bunlarla bağlantılı düşünce kaynaklarını irdelemekle gerçekleşmediğini, bunların yanı sıra tarihsel sanat verilerinin oluşumunda geçerli olan anlam ve içerik boyutlarının bilinmesinin de, sanatın kendine özgü sürekliliği açısından bir gereklilik olduğunu vurgulamaktadır. Tansuğ, geçmiş kültür ve sanat evreleri içinde yer alan plastik biçimler ve motiflerin düşünsel derinlikleri üzerine yapılan çalışmaların bu yönde yol gösterici işlevler üstlendiğini dile getirmektedir. Geçmiş sanat eserleri bir ülkenin sanatsal ve kültürel açıdan gelişmesinin yanında, ulusal kültür ve değerlerin tanınması için de bir kaynak oluşturmaktadırlar (Özsoy, 2003). Bu tanınma bu eserlerin anlam ve öneminin anlaşılmasının ardından kültürel koruma bilincini de beraberinde getirmektedir.

Türk sanatının en karakteristik ve diğer kültürlerin minyatür sanatından ayrı olarak kendine özgü özellikleri olan geleneksel sanat ifadelerinden minyatür sanatının da bu bağlamda sanat ve sanat tarihi eğitiminde ele alınması çok önemlidir. Bu minyatürler başarılı birer sanat eseri olarak da sanat tarihinde yerlerini almalarının yanı sıra Osmanlı devrinin tarihini, ekonomik ve sosyal hayatını yansıtan birer tarihi belge niteliğini taşımaktadırlar. Toplum hayatıyla ilgili konular da Osmanlı sanatçıları yakından ilgilendirmiş ve bunları işleyen resimler halkın günlük yaşantısını, iş hayatını, eğlencelerini yeni gözlemcilik gücü ile yansıtan belgeler olarak değer kazanmıştır (İpşiroğlu, 1973). Erken İslam minyatüründe de bol örnekleri görülen, günlük olaylar, iş hayatı, düğün-bayram gibi eğlenceler yeni bir canlılıkla bu yeni üslupta işlenmiştir. Türk minyatürlerinin bu özelliği bizlere yapıldığı dönemin örf ve âdetlerini, gelenek ve göreneklerini, giyim ve yeme içme kültürünü olduğu kadar Osmanlı tarihini de takip edebilme imkânı sunarken; bu eserlerin her birine de tarihi birer belge niteliği kazandırmıştır. Görsel sanat zenginliği açısından da İslam kitap sanatında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Osmanlı minyatürleri, tarih, sosyoloji, kültür tarihi ve diğer alanlarda yapılan birçok araştırmada yararlanılan görsel belgeleri oluşturmalarının yanı sıra Cumhuriyet sonrası Türk resmine de esin kaynağı olmakla ayrıca değer kazanmaktadır (Mahir, 2012).

Minyatür sanatı örnekleri genel olarak müze ve kütüphanelerde bulunurlar. Türk minyatür sanatının en güzel örnekleri bugün İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Fâtih İl Halk Kütüphanesi'nde, Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde, Askeri Müze'de, Deniz Müzesi'nde ve Vakıf Hat Sanatları Müzesi'nde bulunmaktadır. Müzelerin bu eserlerini tanıtmaları, bunların eğitim ve öğretimde kullanılması için uygun ortam ile materyaller üretmeleri ve sanat tarihi eğitiminde bu zengin birikimden faydalanılmasına imkân tanımları gerekmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi dünyanın önde gelen koleksiyonlarından birine, sadece Osmanlı değil, Moğol, Türkmen, Safevi vb. dönemi eserlerinin bulunduğu zengin bir koleksiyona sahiptir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde çeşitli kitaplar ve albümler içerisinde yaklaşık 13.500 adet minyatür olup, bunlar 12.-16. yüzyıllar arası çeşitli devirlere ait örneklerdir. Bu minyatürler 451 cilt kitap ve albüm içerisinde toplanmışlardır. Topkapı Sarayı'ndaki "Fatih Albümü" diye adlandırılan derleme de yer almaktadır (Binark, 1978; Öğütmen, 1966). Topkapı Sarayı'ndaki bu zengin minyatür sanat örneklerinden de sanat ve sanat tarihi eğitiminde faydalanılması gerekmektedir.

Sanat tarihi eğitiminde en önemli sorunlardan biri, sanat tarihinin öğrenciyi pasif kılan ve derse ilgisini azaltan kitap ve anlatıma dayalı didaktik öğretim yöntemidir. Bu yöntem artık günümüz eğitim-öğretim anlayışına göre uygun görülmemektedir. Günümüzde öğrencinin aktif olarak araştırma yapmasına, gözlem ve inceleme yapmasına ve kendi çıkarımlarını oluşturmaya dayalı yapılandırmacı öğretim anlayışı gündemdedir (MEB, 2005). Sanat tarihi derslerinin sanat eserleri örnek ve/veya kopyaları ile desteklenerek, sınıf dışında bunların öncelenebileceği farklı ortamların etkisini kullanarak; öğrencilerin aktif bir biçimde inceleme yaparak gerçekleştirilmesi gereklidir (Pazienza, 1986; Gültekin, 2009, 109). Müzeler bu anlamda en etkili kurumlardan biridir.

Bu çalışmanın amacı, minyatürlerin sanat tarihi eğitimindeki öneminin anlaşılmasına katkıda bulunmak ve Topkapı Müzesi Kütüphanesi Koleksiyon'undaki minyatür sanatı eserlerinden nasıl faydalanılabileceği konusunu koleksiyondan seçilen Surname-i Hümayun adlı yazmanın minyatürleri üzerinden örneklendirmektir. Bu eserin seçilme nedeni, öncelikle klasik dönem Osmanlı minyatür üslubunun en karakteristik örneklerini içermesidir. Bu eserin nakkaşı Nakkaş Osman'ın eserlerini çalışmakla 16. Yüzyıl Osmanlı üslubu hakkında bir kaniya varılabilmektedir (Atasoy, 1962, 102).

Hedef kitle olarak ortaokul öğrencileri, bu grubun öğretim programında sanat tarihi ve minyatür eğitimi ile ilgili doğrudan ve dolaylı eğitsel hedefleri olan Görsel Sanatlar Dersi'nin yer

alması ve Surname-i Hümayun yazması minyatürlerinin gelişim, bilgi ve beceri düzeyleri açısından ilişkiler kurulabilecek en uygun grup olduğu düşüncesi nedeniyle seçilmiştir. Ayrıca Surname-i Hümayun minyatürleri malzeme, içerik ve konu olarak da ortaokul düzeyine daha çok uygundur.

Çalışmada alan yazın taramasına dayalı olarak Türk minyatür sanatı, Surname-i Hümayun eseri ile sanat tarihi eğitimi ve Türk eğitim sistemi içinde sanat tarihi öğretimi incelenmiş; daha sonra sanat tarihi öğretimi ile Surname-i Hümayun arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği ve bu yazmadan sanat tarihi öğretiminde nasıl faydalanılabileceği incelenmiştir. Surname-i Hümayun'un minyatür sanatı eserleri örneği üzerinden ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak 2005 yılında uygulamaya konan "İlköğretim Görsel Sanatlar Eğitimi" ve Ortaokullar için 2014 yılında uygulamaya konan "Ortaokullar İçin Seçmeli Görsel Sanatlar" dersi ile ilişkili olarak açıklanmıştır.

2. TÜRK MİNYATÜR SANATI

Türkçe'ye Batı dillerinden girmiş olan "minyatür" sözcüğü, bir nesnenin küçük boyutlardaki örneğini ifade ederken, zamanla kitap resmi için kullanılmaya başlanmıştır; günümüzde genel olarak yazma eserlerde anlatılan olayları görselleştirmek üzere yapılan kitap resimlerine denmektedir. Osmanlı kaynaklarında ise minyatür terimi yerine tasvir ya da nakış sözcükleri geçmektedir (Mahir, 2012, 15; Atasoy, 2010).

Minyatür sanatı, gerek "doğu" gerekse "batı" dünyasında var olan bir sanat biçimidir. Kitap resimlemek amacıyla yapılmaları nedeni ile boyutlarının küçük olması, minyatürlerin ortak özelliğidir ancak Doğu ve Batı minyatürleri renk, biçim ve kompozisyon açısından farklılıklar göstermektedir. Minyatür sanatının en önemli özelliklerinden birisi, anlatılmak istenen konunun eksiksiz olarak aktarılmakta olmasıdır. Minyatür sanatında perspektif, ışık ve gölge kullanılmaz; konu ve figürler en ince ayrıntılarına kadar işlenir ve figürler birbirlerini tümüyle kapatmayacak şekilde düzenlenir.

Minyatür sanatının bilinen en eski örnekleri, Mısır'da İ.Ö. 2. yüzyılda papirüs üzerine yapılan minyatürlerdir. Yunan, Roma, Bizans ve Süryani el yazmalarının da minyatürlerle süslediği görülmektedir. Avrupa'da ilk minyatür örnekleri 8. yüzyılın sonlarına, Türklerde ise 9. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Türk minyatür sanatının üslubu üretildiği dönemin, yerin ve kültürün resim ve süsleme sanatına bağlı olarak kendine özgü özellikler göstermektedir. Selçuklu dönemine kadar Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden önceki döneme ait, çeşitli kültür ve dinlerin etkili olduğu bir ortamda yapılan minyatürlerin üslupları çok zengindir ve yapıldıkları dönem ve yere göre farklılıkları bulunmaktadır (Tanındı, 1996, 3). İslamiyet sonrasında ise farklı kültürlerin etkileri İslam düşüncesi ile harmanlanarak Osmanlı döneminde Türklere özgü bir minyatür sanatı üslubu geliştirilmiştir. Klasik Osmanlı minyatür üslubu 17. Yüzyıl sonlarına kadar etkisini sürdürmüştür. 18. yy ve sonrasında ise Batılılaşma döneminin ardından Batı etkisi ile natüralist resim sanatı gelişmiştir. Toplum hayatıyla ilgili konular da Osmanlı sanatçıları yakından ilgilendirmiş ve bunları işleyen resimlerde halkın günlük yaşantıları, iş hayatı, eğlenceleri yeni gözlemcilik gücü ile toplumun yaşayışını yansıtan belgeler olarak değer kazanmıştır (İpşiroğlu, 1973, 129). Erken İslam minyatüründe de bol örnekleri görülen, günlük olaylar, iş hayatı, düğün-bayram gibi eğlenceler, yeni bir canlılıkla bu yeni üslupta işlenmiştir. Bu resimler tarih, sosyoloji, kültür tarihi ve diğer alanlarda yapılan birçok araştırmada yararlanılan görsel belgeleri oluşturmanın yanı sıra, Cumhuriyet sonrası Türk resmine de esin kaynağı olmuşlardır (Mahir, 2012, 185).

Türklerde minyatür geleneğinin, Orta Asya'da Uygurlar döneminde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Turfan bölgesinde Uygur merkezlerinden günümüze gelmiş Türk minyatür sanatının da ilk örnekleri olarak kabul edilen bu minyatürler Selçuklular Dönemi'ne kadar Türk kitap

sanatının gelişimini göstermektedirler. Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden önceki devreye ait Bugün, Berlin Devlet Müzeleri koleksiyonunda buluna bu yazma yapıtlarındaki minyatürlerde, Uygur prens ve prensesleri ile Mani ve Uygur rahipleri canlandırılmakta; maniheizmin etkisi görülmektedir (Atasoy, 2007). Uygur Devleti'nin dağılmasından sonra Selçuklu Türkleri tarafından ilk İslam minyatürleri oluşturulmuştur. İslamiyet sonrasında ise Osmanlı döneminde farklı kültürlerin etkileri ile özünde İslam düşüncesine dayanan Türk minyatür sanatı üslubu geliştirilmiştir.

11. yüzyıldan itibaren Bağdat'tan Anadolu'nun içlerine kadar uzanan çeşitli sanat merkezlerinde yapılmış olan birçok eserde yer yer mahalli sanat görüşünün yanında Selçukluların İran ile ilişkilerine bağlı olarak İran, Orta Asya, Antik ve Bizans resim sanatının etkileri izlenmektedir. Büyük Selçuklular devrindeki minyatür üslubu Anadolu Selçukluları zamanında da devam etmiş, fakat bu eserler günümüze kadar gelememiştir (Binark, 1978). Selçuklu döneminde 12. Yüzyılın ilk yarısından 13. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar Artuklu Emirlerinin resim sanatına destek verdikleri, Türkiye ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bulunan minyatürlerden anlaşılmaktadır (Tanındı, 1996). Türk minyatür sanatının 13. yüzyıla kadar olan gelişimini gösteren daha sonraki örnekler ise günümüze ulaşmamıştır.

Günümüzde Topkapı Sarayı'nda bulunan, bir aşk hikâyesini betimleyen Varka ve Gülşah 13. yüzyıl Selçuklu dönemi resim sanatının en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Varka ve Gülşah minyatürlerindeki Türk tiplerini temsil eden figürler, Büyük Selçuklu dönemi çini ve seramiklerindeki figürlerle büyük benzerlikler gösterir. Yalın sahnelerin figürlerden arta kalan boşluklarını ise, Büyük Selçuklu dönemi minyatürlerinin çoğunda olduğu gibi dekoratif bitki ve hayvan motifleri doldurmaktadır. Selçuklu döneminden günümüze gelmiş bir başka eser ise, 1271'de Aksaray'da yazılarak Sivashlı Nasreddin tarafından Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e sunulan bir Astroloji Kitabı'dır. Günümüzde Paris Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan bu eserdeki Doğu'dan alınan motiflerin yanında minyatürlerdeki güçlü konturlar ve hafif gölgelendirme, sanatçısının Bizans minyatürlerini tanıdığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bir başka örnek, "Mehmet Siyah Kalem" diye adlandırılan resimlerdir. Araştırmacıların Türklerin eski yurtları Orta Asya'da, Türkistan'da yapılmış olduğunda birleştikleri bu resimler, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki "Fatih Albümü"nde yer almaktadır. Çeşitli çevre ve dönemlerden gelen eserlerin arasında yer alan bu resimlerdeki figürler belli bir hacim değerine sahiptir. Resimlerin bazıları ipek, bazıları da kaba Çin kâğıdına yapılmıştır. Bilim adamlarının şamanizm dünyasını yansıttığı konusunda görüş birliğinde oldukları bu resimlerde kuvvetli bir Çin sanatı etkisinin egemen olduğu görülmektedir (Atasoy, 2010).

Osmanlı döneminde minyatür sanatının icra edildiği atölyelere nakkaşhane, minyatür ressamı için de "nakkaş" veya "musavvar" adı verilmekteydi. Saray nakkaşhanesinin çalışmaları gerek üslup özellikleri gerekse konu bakımından İranlı sanatçı sayısının fazla olmasına rağmen, Müslüman yakın doğunun resim sanatından çok farklı olmuştur. Türk minyatür sanatı çeşitli dönemlerde çeşitli sanatçıların ortaya koyduğu örneklerin etkilerini İslami görüş ışığında eriterek yeni bir üslup ve konu çeşitliliği ile kendi zenginliğini meydana getirmiştir (Atasoy, 1962).

Osmanlı döneminde diğer minyatür üsluplarından ayrılan kendine özgü bir üslup yaratılmıştır. Kanuni Dönemi'nde iyice belirginleşen Osmanlı minyatür üslubu, II. Selim (1566-1574) ve özellikle III. Murad (1574-1595) zamanında Klasik üslubuna kavuşmuş; III. Murad ve III. Mehmed (1595-1605) çağında doruğa ulaşmıştır (And, 2002; Mahir, 2012). Osmanlı minyatür sanatının doğmasında ve gelişmesindeki belli başlı etkenler şöyle özetlenebilir:

- Değişik ortamlardan da gelmiş olsa, 16. yüzyıl başlarından itibaren tüm kitap resmi sanatçıları gelenekselleşmiş biçimlerin işlenmesinde ustalığın doruğuna varırken, yeni geleneklerin tohumlarını da atmışlardır. (Tanındı, 1993; Atasoy, 1962) Saray ressamlarına ödenen ücreti ortaya

koyan Ehl-i hiref defterleri atölyelerdeki yabancıların arasında İranlıların büyük bir çoğunlukta olduğunu göstermektedir. Örneğin; İran'dan gelen sanatçılar, genel olarak Doğu minyatür sanatı geleneklerini devam ettirmişlerdir; ancak Orta Asya resim geleneklerini devam ettiren bir okul kuramamışlardır. Diğer minyatür üsluplarından ayrılan kendine özgü özelliklerini kazandırmışlar ve Osmanlı minyatür sanatı üslubunun doğmasında ve ilerlemesinde etkili olmuşlardır. (Atasoy, 1962; Tanındı, 1993).

- Savaşlar ve atamalar sonucunda gerçekleşen minyatür okulları arasındaki sanatçı değişimi ile nakkaşların birbirlerini etkilemeleri de Osmanlı üslubunun gelişiminde etkin rol oynamıştır (Ersoy, 2006). Çok geniş coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu, yönetimi altındaki bölgelere saray okulundan götürdüğü nakkaşları yerleştirdiği gibi, hizmet götürdüğü yörenin mahalli sanatçıları da Ehl-i Hiref Saray Okulu'na getirmiştir. Her yörenin mahalli sanatçıları yetişince kendi üslubunu bulmuş, kendi üslupları ile anılmışlardır (Ersoy, 2006).

- Osmanlı padişahlarının sanata hoş görülmesi davranmaları, her bakımdan sanatın koruyucusu ve destekçisi olmaları da minyatür sanatçıların klasik Osmanlı üslubunu yaratmalarında etkili olmuştur. Saray nakkaşhanesinde işe başlayan her sanatçı, Ehl-i Hirefe bağlı olsun ya da olmasın, sarayın hizmetinde, saray yönetiminin istediği doğrultusunda eser vermekle yükümlü olmuştur; ancak, yeni uyum ve güzellik yolları yaratmada ustalığını yönetime kabul ettirmiş sanatçıların özgürce davrandığı da görülmektedir (Tanındı, 1993).

- İmparatorluğun başkenti İstanbul'daki gelişmeler de Osmanlı minyatür sanatını etkilemiştir. Fatih Sultan Mehmed, minyatür resmine Batı tasvir geleneğinin de kapıları açmıştır (And, 2002, 36). İtalya'dan aralarında Gentile Bellini'ninde bulunduğu sanatçılar getirtmiş; Bellini'ye yağlıboya portresini, Constanza da Ferrara'ya da üzerinde büstü ve atlı portresi bulunan madalyonları yaptırmıştır. Bu sanatçıların İstanbul sarayında yaptıkları eserlerin çoğu ortadan kalkmış ama Batı resim sanatını İstanbul atölyelerine tanıtan bu sanatçıların arkalarında bıraktıkları, etki, Doğu geleneği ile birlikte erken Osmanlı dönemi tasvir sanatını etkilemiştir (Atasoy, 2010; Tanındı, 1996). Örneğin Türk portreciliğinin doğmasında Doğu etkileri kadar bu faaliyetlerin etkisi olmuştur (Atasoy, 2008; Konak, 2013, 426). Osmanlı portre ressamlığının ilk ürününü, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki Fatih Portresi ile Sinan Bey vermiştir. Gözleri uzaklara dalmış, elinde tuttuğu gülü koklarken resimlenmiş olan Padişah gerek yüzdeki hafif gölgelendirme gerek kaftanın yakasının işlenişi, Doğu ve Batı üsluplarının Türk sanatçıların elinde nasıl yeni bir senteze ulaştığını ortaya koymaktadır (Atasoy, 2008).

Osmanlılar'da nakkaşhanelerin faaliyetlerinin 15. Yüzyılın ilk yarısında Çelebi Sultan Mehmed, Sultan II. Murad ve devlet adamı Umur Bey'in koruyuculuğunda Bursa'da yoğun olduğu, Bursa'da Osmanlı sultanlarının himayelerine aldıkları, kitap süsleyen ve cilt yapan sanatkarlar olduğu bilinmektedir. Fakat bu dönemden minyatür sanatı örnekleri günümüze ulaşmadığından, Osmanlı minyatür sanatının bilinen ilk örnekleri başkentin Bursa'dan Edirne'ye taşınmasından sonra Edirne'de hazırlandığı bilinen minyatürlerdir. Sayıca az olmasına rağmen bu resimler Türk minyatür sanatının olduğu kadar Türk tasvir sanatının da gelişmesine bir yol hazırlamışlardır (Tanındı, 1993).

Osmanlılar devrinden, ancak Fâtih Sultan Mehmed zamanından itibaren olan eserler günümüze ulaşabilmiştir (Binark, 1978). Bu dönemde 1455-56 yıllarında Edirne'de hazırlanan Dilsuzname: Gül ve Bülbül (Oxford Bodleian Kütüphanesi) adlı edebi eser, Türkmen minyatürlerinin etkisini göstermektedir. Hatifi'nin, mimari çizimlerdeki perspektif denemeleri ve Fatih döneminde Batı'dan alınan etkileri yansıtan Hüsrev-i Şirin minyatürleriyle (N.Y., Metropolitan Sanat Müzesi), yine Edirne'de yapıldıkları sanılan Külliyyat-ı Katibi (Topkapı Sarayı Müzesi), İskendername (Venedik San Marco Kütüphanesi) minyatürleri de Türkmen okulu etkilerini güçlü biçimde ortaya koyarlar. Bu eserler dönemin giyim, müzik aletleri ve eğlence hayatı gibi bazı özelliklerini de

yansıtırlar. Amasya'da hazırlanan cerrahlıkla ilgili Cerrahiyetü'l-haniyye de dönemin minyatürlü kitaplarından (Tanındı, 1996). 1465'te Amasya'da hazırlanmış olan tıp kitabı Cerrahiye-i Hakaniye (Paris, Bib. Nat. /Ulusal Kütüphane) ise daha başka bir anlayışı/taşra üslubunu sunar. Bu minyatürlerin en genel özellikleri, çeşitli cerrahi müdahaleleri çizgisel bir üslupla açık seçik ve yalın bir biçimde açıklıyor olmalarıdır (Atasoy, 2008).

Osmanlı devri Türk minyatüründe Fâtih ile birlikte başlayan gelişme, Kanunî zamanında tam bir olgunluğa erişmiştir. Kanunî devrinde daha da gelişen minyatür sanatında, İbrahim Çelebi, Nigârî (Haydar Reis), Nakkaş Osman, Mehmet Bey ve Kefeli Hasan Çelebi gibi büyük ustalar yetişmişlerdir (Binark, 1978, 277).

Osmanlı minyatür sanatçıları İslam ülkelerinde gelişen minyatür sanatından ayrılan bir ekol oluşturmuşlardır. Türk sanatkarlarının yapıtları, çağdaşları olan diğer İslâm minyatürcülerinin geleneksel ve sadece kitabı süslemeyi amaçlayan eserlerinden ayrılır. Bu Osmanlı Minyatür Sanatı'nda klasik üslubun doğmasına yol açmıştır. Türk minyatür sanatının kendine has özellikleri vardır. Bu özelliklerinin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Konu çeşitliliği: Osmanlı saray çevresinde resimlendirilen yazmalar, kendine özgü bir kişilik geliştiren Osmanlı minyatür sanatı her şeyden önce minyatür sanatına yeni bir yaklaşım, yeni bir konu dünyası getirmişlerdir. İran kitap sanatındaki Şehname ve Hamse gibi bu sanatın kalıplaşmış örneği ve kaynağı sayılan kalıplaşmış edebiyat türünden başka, bilimsel eserler, seyahatnâmeler, ansiklopediler, biyografiler vb. yeni alanlara, dinsel biyografi, peygamberlerin hayatı vb. dini konulara da yönelmişlerdir. Hatta dünyanın yaratılışı, şeytan, cin, melek cennet-cehennem gibi konuların işlendiği gerçeküstü yaklaşımla ele alınmış minyatürler de bulunmaktadır (Taş ve Öztürk, 2015). Toplum hayatıyla ilgili konular da Osmanlı sanatçıların yakından ilgilendirmiş ve bunları işleyen resimlerde halkın günlük yaşantısını, iş hayatını, eğlencelerini yeni gözlemcilik gücü ile toplumun yaşayışını yansıtan belgeler olarak değer kazanmıştı. Erken İslam minyatüründe de bol örnekleri görülen, günlük olaylar, iş hayatı, düğün-bayram gibi eğlenceler yeni bir canlılıkla bu yeni üslupta işlenmiştir.

Gerçekçilik: Klasik dönem nakkaşları için olaylar, olay kahramanları en önemli unsur olmuş ve bu olayları çevresiyle birlikte kendine özgü bir gerçekçilikle resmetmişlerdir. Minyatürde doğa ise olay kahramanlarını kavrayan basit bir fon durumundadır. Genellikle bir, iki tepe veya ağaçla belirtilir. Sanatçı, sadece konu çevreyle ilgili olduğu zaman bölgenin belirgin özelliklerini yansıtan gerçekçi bir davranışla nehirleri, kaleleri, ağaçları resmeder. Mimari görünüm olarak da binalar, şehirler genellikle hayali olmaktan uzaktır ve Osmanlı mimarisinin ölçülü süslemeciliğini yansıtır. Birçok defa da belirli bir yapının, devrindeki durumunu belirtecek gerçekliktedir (Çağman, 1982). İslam dünyası içinde yalnız Türklerde görülen bir tür gerçekçilik ve dünyevilik, minyatür kompozisyonların kitap sayfalarına bağımlı denebilecek boyutlarını bile zorlamış ve Batıdaki resmin anıtsal ölçüleriyle kıyaslanabilen heybet ifadelerine ulaşmıştır (Tansuğ, 1995, 202). İslâm ülkelerinde görülmeyen bu gözlemcilik, Batı ile etkileşimler sonrasında başlamıştır; fakat Osmanlılar da dinsel bir açıdan dünyaya baktıklarından ve dünyayı geçiciliği içinde sadece bir görüntü olarak gördüklerinden Rönesans'la Batı sanatına giren yeniliklere, derinlik, perspektif, anatomi ve oranlarla ilgili öğretilere kapalı kalmışlardır." (İpşiroğlu, 1977).

Belgeleme: Kendine özgü bir karakteri olan Osmanlı minyatürleri, belgesel değer taşımaları ve özellikle tarihi konulu eserlerdeki örneklerinin gerçekçi yaklaşımıyla değer taşırlar (Mahir, 2012, 5). Osmanlı minyatür sanatçıları çoğu kez betimledikleri konuya şahit olmuş ve kendi gözlemlerini betimlemişlerdir. Bu nedenle minyatürlerinde önemli olayları ve kişileri en doğru biçimiyle belgeleme yoluna gitmiştir Bu minyatürler, gerçek olayları göstermek için yapıldıklarından, aynı zamanda tarihi birer belgedirler (Atasoy, 1962).

Renk anlayışı: 16. yüzyılın ikinci yarısında Figürlerde görülen parlak renkli süslemeler sadeleştirilmiştir. Doğanın renklendirilmesinde de gözalıcı renklerden kaçınılmıştır. Orta Asya duvar resimlerinde kullanılan toprak kırmızısı, lâl, mavi, yeşil, mor, portokal sarısı, pembe ve kahverengi gibi renkler Osmanlı devri Türk minyatüründe de kullanılmıştır.

Kompozisyon: Minyatür sanatçıları, minyatürün bir kitap sanatı olması konunun bütün zenginliği ile küçük bir sayfaya sığdırılmasına imkân vermediği için, figürleri arka arkaya sırayacaklarına yerde üst üste yığmayı tercih etmişlerdir; böylece geri plânda bulunması gereken figürlerin küçülerek renk ve desen zenginliğini kaybetmelerini önlemişlerdir (Yetkin, 34).

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, Osmanlı minyatür sanatında pek çok yeniliğin denendiği bir dönemdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde tarihi olayları saptama anlayışı “şehnâmecilik” adıyla devletin resmi tarihini belgeleme niteliğinde resmi bir görev halini almıştır; dönemin önemli tarihi olayları yazma olarak kayda geçirilirken, bir yandan da resimlenmişlerdir (Atasoy, 1997). 16. yüzyıl Osmanlı minyatürlerinde en çok tarihi ve sarayla ilgili konular seçilmiştir. Tarihi konulu minyatürlerde genellikle Osmanlı ordusunun seferleri, padişahın tahta çıkışı, kabul törenleri, avları, bayram kutlamaları, saray içinde ve dışında düzenlenen gösteri ve şenlikler gibi olaylar konu alınmıştır. Bu minyatürlerde Osmanlı tarihinin kudret ve ihtişamı betimlenmiş, Hünername, Şehinşahname, Silsilename ve Şemailnameler, Sultanların yaptıkları işleri, zaferlerini, hünerlerini, kuvvet ve kudretlerini, adaletlerini ve devlet idaresindeki başarılarını daha iyi gösterebilmek için minyatürlenmiştir (Atasoy, 2010).

Kanuni döneminde yapılan bu konudaki denemeler II. Selim. (1566-1574) ve III. Murad (1574-1595) zamanında olgunlaşmıştır (Mahir, 2012, 58). Klasik üslup sanatsever bir padişah olan III. Murad zamanında minyatür sanatı en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bu dönemin minyatür sanatı bakımından en önemli ve en zengin yapıtı Surnâme'dir. Büyük sanat koruyucuları olan III. Murad ve oğlu III. Mehmed döneminde tarihi konulu minyatür yapımının yanı sıra edebi eserlerin resimlenmesine de devam edilmiştir. Bu edebi eserlerin başında yüzyıllar boyunca sayısız kopyaları yapılan ve resimlenen Firdevsî'nin şehnâmesi (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi) gelir.

16. yüzyıl sonuyla 17. yüzyıl başında minyatür sanatı bir yandan geleneksel üslubunu sürdürürken öte yandan albüm resmi birdenbire büyük bir önem kazanmıştır. Örneğin I. Ahmed Albümü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi) hiçbir metne bağlı olmayan tek tek figürlerin ya da günlük hayatla ilgili konuların işlendiği örneklerden oluşur. Bu resimlerde serbest bir anlatım üslubuna tanık olunur. Geleneksel anlatım tarzlarından ayrılan bu tür serbest üslup örneklerine 18. yüzyıl başından günümüze tek sayfa halinde kalan sahnelerde de rastlanmaktadır (Atasoy, 2010).

17. yüzyılda Nakşî (Ahmed Mustafa), 18.yüzyılda da adı renk vuran anlamına gelen Levnî (Edirneli Abdül-Celil Çelebi) minyatür sanatının ustaları olmuşlardır. Bunlardan III. Ahmed'in saray nakkaşbaşı olan Levnî Türk minyatüründe kendine özgü bir okul oluşturan büyük bir ustadır. Levnî, özellikle III'üncü Ahmed'in oğlu Şehzade Süleyman'ın sünnet düğünü için Şâir Vehbi'nin yazdığı Sûrnâme'yi (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi) süsleyen minyatürleri ile tanınmıştır. Bu kitapta yazılı ve bol resimli olarak III. Ahmed'in oğullarının sünnet düğünü anlatılmıştır. Düğün Okmeydanı'nda düzenlenmiştir. III. Murad dönemindeki düğünde olduğu gibi 1720 tarihli bu düğünde de şenliğe bütün İstanbul esnafı katılmış, çeşitli hünerler sergilenmiştir. Süslenmiş koçlarıyla celep ve kasapların geçişini gösteren minyatür, esnafları temsil eden ilginç bir örnektir (Binark, 1978, 277). Levnî çeşitli milletten, meslekten kadın ve erkek figürünü resimlediği çok sayıda örnek bırakmıştır. Sanatçı, yaptığı tek figürlerde konuya uygun bir çizgi ritmi yaratmayı başarmıştır.

Lale Devri'nde minyatür sanatında Batı resmi tarzında gelişmeler olmuş, minyatüre olan ilgi azalmıştır. Levnî'den sonra Batı'nın konulu manzara resimlerini anımsatan sahnelere yer verilmeye

başlanmış ve 19. yüzyıl boyunca minyatür sanatı yerini Batı resim tekniğiyle yapılmış yağlıboya tablolara bırakmıştır.

3. SURNAME-İ HÜMAYUN

Surnameler, Tarih-i Sultan Süleyman, Hünernâme, Şehnâme-i Selim Han, Şehinşehnâme gibi başyapıtların dışında yeni bir gözlemcilik gücü ile toplumun yaşayışını yansıtan belgeler olarak Klasik Osmanlı Dönemi'nde değer kazanmışlardır.

Sur (şenlik) düzenleme ve surname (şenlik kitabı) yazma Osmanlılar'a özgü bir gelenektir. Surname, Osmanlı dönemi Türk edebiyatına özgü bir türdür; Divan edebiyatında padişahın çocuklarının doğumu, sünneti, kızlarının, kız kardeşlerinin evlenmesi gibi nedenlerle düzenlenen halka açık eğlencelerin anlatıldığı manzum eserlerdir. Sezer Tansuğ, bir edebî tür olarak surnâmelerin Anadolu düğünlerinde gelen hediyelerle, hediye getirenlerin adlarının yazıldığı kayıt defteri tutma geleneğine bağlandığını söyler (Korkmaz, 2004, 25). Surname'de sadrazamın, vezirlerin düğün dolayısıyla verdikleri armağanlar, ziyafetler, kurulan otağlar, halka açık eğlenceler, kandiller, havai fişekler, esnaf alayları, gezdirilen gümüşten şekerden vb. nahıllar, güreş, at yarışı, cambaz, hokkabaz, kol oyunları gibi gösteriler ayrıntılarıyla anlatılır (Büyük Larousse, 10890).

İlk kayıtlara geçen şenlik 1285'te I. Osman ile Karaman Beyi'nin kızının düğününü kutlamak üzere düzenlenmiş olup, Osmanlı Hanedanı'nın kuruluş öncesine aittir (Atıl, 1999, 42). Özdemir Nutku, "Eski Şenlikler" başlıklı makalesinde 48'i önemli olmak üzere 79 saray şenliğinin saptandığını söylemektedir (Ö. Nutku 1972'den aktaran Korkmaz, 2004). 1365'te I. Murad'ın şehzadesi Yıldırım Bayezid için yapılan şenlik ise ilk sünnet şenliğidir (Mahir, 2012). 19. yüzyıl sonunda, 1899'da II. Abdülhamid'in, şehzadesinin sünnet düğünü dolayısıyla yaptırdığı şenlik ise Osmanlı Hanedanı tarafından düzenlenen son büyük kutlamadır. Şenlikler arasında etkinliklerinin görkemi ve uzunluğu ile en fazla bilinenleri sünnet düğünleri olmuştur. Esin Atıl'ın (1999) aktardığı gibi Kanuni Sultan Süleyman'ın dört oğlunun sünneti dolayısıyla 1530 yılında düzenlenen şenliğin de üç hafta sürdüğü bilinmektedir.

Bu etkinlikler İmparatorluk bünyesinde salt bir eğlence olmanın ötesinde Osmanlı Devletinin kuruluşundan 19. yüzyıla kadar devam eden şekliyle kendi dönemlerinin toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklerinin aktarılmasında önemli bir belge olarak değerlendirilmektedirler (Türkmenoğlu, 2008). Yeni bir gözlemcilik gücü ile toplumun yaşayışını yansıtan belgeler değerini de kazanmışlardır. Erken İslam minyatüründe de bol örnekleri görülen, günlük olaylar, iş hayatı, düğün-bayram gibi eğlenceler yeni bir canlılıkla bu yeni üslupta işlenmiş; şenlikleri bütün ayrıntılarıyla anlatan yazma kitaplar olan surnameler için, "surnâme ressamlığı" ortaya çıkmıştır (Arık, 1976).

Surname türündeki resimli yazmalar ilk kez Sultan III. Murad döneminde (1574-1595) hazırlanmıştır. Sarayda divan kâtibi olan İntizami adında Bosna Foça kökenli bir yazar tarafından Türkçe kaleme alınmış olan adlı eserde III. Murad'ın şehzadesi Mehmet'in 1582'deki sünnet düğünü şenliği anlatılır. Düğün ve şenlikler, daha önce tarihçiler ve vakanüvisler tarafından anlatılırken, 16. yüzyılda 1582 şenliği üzerine yazılan bu eserlerle birlikte, surnâme bağımsız bir edebî tür olarak ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2004). Bu eser, Osmanlı padişahlarının 17 ve 18. yüzyıllarda sünnet ve evlilik gibi nedenlerle düzenledikleri düğün şenliklerini anlatan minyatürlenmemiş çok sayıda eserin de yazımını başlatan eserdir Bu yazmanın dönemin Baş Nakkaş'ı Osman'ın yönetiminde bir ekip tarafından resimlendirilmesiyle ilk surname hazırlanmıştır (Mahir, 2012, 108).

Nakkaş Osman, yıllar boyu özel atölye çalıştırmış, Kanuni, II. Selim ve III. Murad zamanlarında saray için eserler vermiş, Türk minyatür sanatına kendi üslubunu ve damgasını vurmuş bir minyatür sanatçısıdır. III. Murad zamanında gerçekleştirilen minyatürler, nakkaşların

ustalıklarının zirveye ulaştığı en parlak dönemi kapsar (Ersoy, 2006). III. Murad döneminde saray atölyelerinin faaliyetleri arttırılmış, Osmanlı minyatür sanatının en önemli eserlerinin bulunduğu ellinin üzerinde minyatürlü eser üretilmiştir. Çok pahalı olan minyatürlü kitap üretimi sanata tutku derecesinde bağlı olan bir hükümdarın himayesi ve sanatçıların yüreklendirilip desteklenmesi, III. Murad zamanında padişah albümleri gibi yeni birtakım eserler denenmesine de imkân sağlamıştır (Atasoy, 1997, 11).

Bu dönemde Osmanlı'da tüm kitap resmi sanatçıları klasik dönem üslubu olarak adlandırılan Nakkaş Osman'ın üslubunda çalışmışlardır (Atasoy, 1962, 102).

İslam sanatında genel olarak sanatkârların şahsiyetleri üzerinde durulmadığından, Nakkaş Osman hakkında fazla bilgiye de ulaşılamamaktadır. 16. Yüzyıl Osmanlı tarihçileri sanatkârların eserlerinin güzelliğini bazı benzetmelerle övmüşler, fakat şahsiyetleri ve eserlerinin meydana getiriliş biçimi hakkında bilgi vermemişlerdir. 1592'den sonraki tarihlerde herhangi bir eserine rastlanmamış olması, bu tarihten sonra ölmüş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir (Atasoy, 1962).

Surname-i Hümayun metninde İntizami, kitabın sonunda, kendisinin Sultanın hizmetine nasıl girdiğini anlatır ve Onu uzun uzun över. Sonra da "Nakkaşın ve Onun Vafı" başlığı altında Nakkaş Osman'ın bu kitabın minyatürlerini yapması ile ilişkili olarak ne kadar usta bir Nakkaş olduğunu birçok sıfat ve benzetmelerle anlatır. Ancak bu konu ile ilgili sayfalar eksik ve metinde ağdalı bir saray dili ile yazılmış olduğundan, kesin bir bilgi edinme imkânı yoktur (Atasoy, 1962, 12).

Bu dönemde Tarih-i Sultan Süleyman, Hünernâme, Şehnâme-i Selim Han, Şehinşehnâme gibi başyapıtların dışında içinde tek bir tarihi olayı aktarmakla birlikte en önemli ve en zengin yapıtı Surnâme'dir. 1582 yılındaki sünnet düğününün Surname-i Hümayun ile görseleştirilmesi, Türk sanatı, özellikle de Türk minyatür sanatı açısından büyük önem taşımaktadır (Atasoy, 1997).

İşlenmek üzere ilk defa ele alınan bu konu için yeni bir anlatış tarzı bulunmakta, konuyu daha açık ve gerçeğe yakın anlatabilmek için ifade ve hareket bakımından geleneksel figür kalıpları yanında yeni figür kalıpları kullanılmakta, asıl anlatılmak istenenler belli kompozisyon kalıpları ile anlatılmakta, kişiler gerçek durumlarına uygun bir şekilde ve giyimde canlandırılmaya çalışılmakta, bu şekilde Türk minyatür sanatındaki yeni üslup Türk-İslam geleneği içerisinde kendine özgü özellikleriyle ortaya çıkmaktadır (Atasoy, 1962, 103).

Nakkaş Osman kendi üslubunu yaratmıştır. "Nakkaş Osman İran minyatürcülüğünün tersine, geometri düzeniyle doğaya fazla yer vermeyerek sembolik hatırlatmaları tercih etmesiyle, düz ve dalgalı çizgiler teşkil edecek bir kompozisyon tarzı ve bu tarzda merkezi kompozisyonlardan uzaklaşmasıyla nitelendirilir" (Arık, 1976, 32).

Surname-i Hümayun, günümüzde Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin resimsiz bir taslak nüshası daha vardır (Mahir, 2012, 178). Metni Türkçe olan yazma, nesihle yazılmıştır. Yazmada 432 yaprak ve 427 minyatür yer almaktadır ancak sayısı kesin olarak bilinmeyen en az 73 yaprağının kayıp olduğu düşünülmektedir.

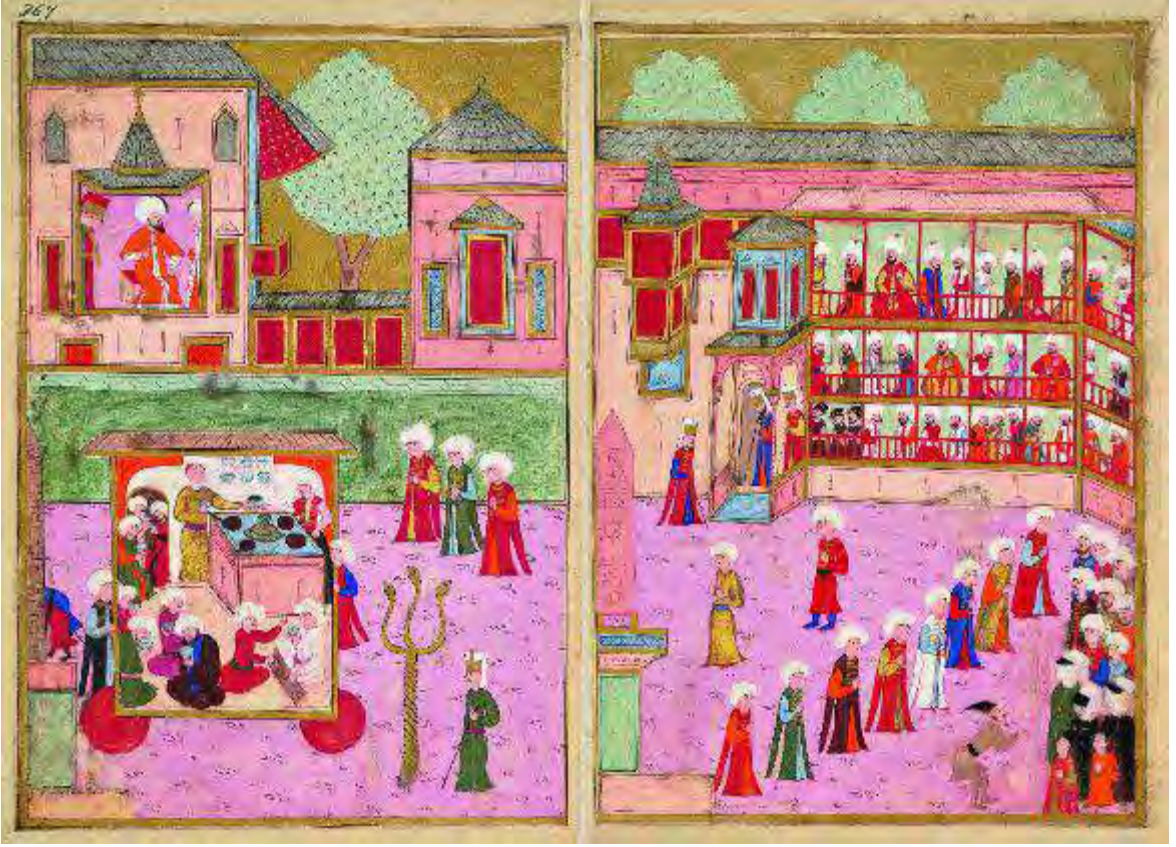
Minyatürler, bütün bir sayfayı ortalama olarak 31,5x21,5–32x21 cm'lik bir alanı kaplar ve etrafları altın yaldızla çevrelenmiştir. Eserin bütün minyatürleri tam ve karşılıklı iki sayfa olarak resmedilmişlerdir. Kitabın orjinal cildi bozulmuş, sonradan geç devirde cild vişneçürüğü renginde yeniden ciltlenmiştir. Kitabın tam ortasındaki şemse içinde ve köşelerde aralarında gül de bulunan çiçek demeti süslemesi vardır. Atasoy (1997), eserin hırpalanmış durumunun çok ele alındığını hatta bazı sayfaların karalanmış olması nedeni ile padişah çocuklarının eline geçmiş olduğunu düşünmektedir. Nakkaş Osman ve ekibinin resimlediği bu minyatürlerde benzersiz bir kompozisyon

örneği sergilenir. Farklı sanatçılar tarafından yapılmalarına rağmen kurguları aynı olan bu minyatürlerin değişmez unsurları İbrahim Paşa Sarayı ile At Meydanı olmuştur.

Osmanlı şenliklerindeki çeşitli gösteri ve eğlencelerin benzerlerinin Bizans şenliklerinde de bulunduğu bilinmektedir. 16. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı şenlikleri söz konusu olduğunda ise, şenlik düzeninin genel olarak Bizans eğlencelerinin düzenine benzediği görülür (Korkmaz, 2004, 12). Eski Bizans'ta da şenlik ve eğlencelerin, sportif olayların düzenlendiği Atmeydanı'nın İstanbul halkının yaşamında oynadığı rol, Osmanlı Dönemi'nde de değişmemiştir. Birçok isyan ve kanlı olayın yaşandığı at meydanı, büyük şenliklerin de sahnelendiği yer, İbrahim Paşa Sarayı ise bunları padişah ve önemli konukların seyrettiği yer olmuştur (Atasoy, 1997; And 1982). 1582 şenliğinin Bizans şenlikleriyle ilişkisi, şenliklerin yapıldığı alan ve genel düzenin benzerliğinden ibaret değildir. Sezer Tansuğ (1993) 1582 şenliğini tasvir eden minyatürlerin kompozisyon yapısıyla, Bizans şenliklerinin görsel tasvirlerinin kompozisyon yapısı arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Tansuğ'un belirttiğine göre, Surname minyatürlerindeki kompozisyon düzeninin bir eşi Atmeydanı'ndaki Obelisk'in (Dikilitaş) kaidesindeki kabartma tasvirlerde bulunmaktadır. 4. yüzyılda Büyük Theodosius döneminde yapılmış olan bu kabartmalar, bir Bizans şenliğini tasvir eder. Kaidenin dört cephesinde hemen hemen hiç değişmeden yer alan dekorda, imparator ve ailesi en yüksekte olmak üzere devlet büyüklerini, kumandanları, halkı ve gösteri yapanları hiyerarşik bir sıralama içinde gösteren kabartmalar vardır.

Nakkaş Osman sünnet düğününü akış sırasına bağlı olarak sahneler bölmüş, At Meydanı ve İbrahim Paşa Sarayı bir çerçeve halinde tekrarlayarak gösterileri bir tiyatro sahnesi gibi betimlemiştir. Çift sayfa olarak tasarlanan Surname-i Hümayun'da da bütün minyatürler için aynı şema kullanılmıştır. Padişah Surname minyatürleri boyunca, kitabın sağ ve sol sayfalarında yer alan ve bir bütün oluşturan minyatürden, sol üst tarafta bulunmaktadır. Geçit törenini, bize göre sağ tarafında Şehzade Mehmet, solunda iki yaveriyle birlikte izlemektedir. Yukarıda, Padişah ve saray yapılarının aynı kalan düzeni içinde yalnızca giysiler ve renklerde değişiklikler yapılmış, aşağıda Dikilitaş ve Burmalı Yılan sütun arasında, sürekli değişen olaylar, şenlik etkinlikleri ve eğlenceler bir tiyatro sahnesi gibi her sahnede aynı kompozisyonda yer almaktadır. Sağ tarafta yer alan minyatürlerde yine üst tarafta İbrahim Paşa Sarayı'nın bitişiğine tören için inşa edilen üç katlı locada geçit törenini izleyen yabancı konuk ve elçilerle saraylılar gösterilmiştir. Bunların altında yer alan minyatürlerde bir topluluk halindeki gösteri yapanlar, alana giren esnaf lonca ve topluluklarını izlemektedir. Sağ alt bölümünde de, meydanın Ayasofya tarafındaki köşesinde, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu bir yığın halinde gösterilen figürlerle temsil edilen töreni izleyen İstanbul halkı görülür (Atasoy, 1997). Bu metinlerde halkın eğlendiği bir şenlik değil, saray halkının şenliğe davetli olarak çağrılan yabancı konukların ve bu arada halkın da izlemesi için düzenlenen bir resmîgeçit töreni anlatılmaktadır (Resim 1).

Resim 1. Kahvehane

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H1344, vr. 367a-366b

Minyatürler şenliği Padişahın bulunduğu locanın tam karşısından resmetmiştir. Bu kompozisyon ile minyatürlerde sağdan sola, Padişahın yer aldığı bölüme doğru bir hareket oluşmuştur. Nakkaş Osman'ın bu yönde aynı dekor çerçevesinde her sahneye uyguladığı çeşitlemelerle, eserin bütünlüğünü eklemeci bir tavırda geliştirdiği görülmektedir (Türkmenoğlu, 2008). Sûrnâmelerde anlatılan, şenliğe halkın katılımını gösterebilecek etkinliklerden diğer etkinlikler “Çanak Yağması” ve “Padişahın Halka Para Saçması”dır (Resim 2). Ancak bu etkinlikler halkın eğlenmesinden çok, gösteri amacıyla düzenlenir. Böylece Padişahın, yani Osmanlı'nın, “otoritesi”, “cömertliği” ve “zenginliği” padişahın kullarına ve davetlilere sergilenmiş olur.

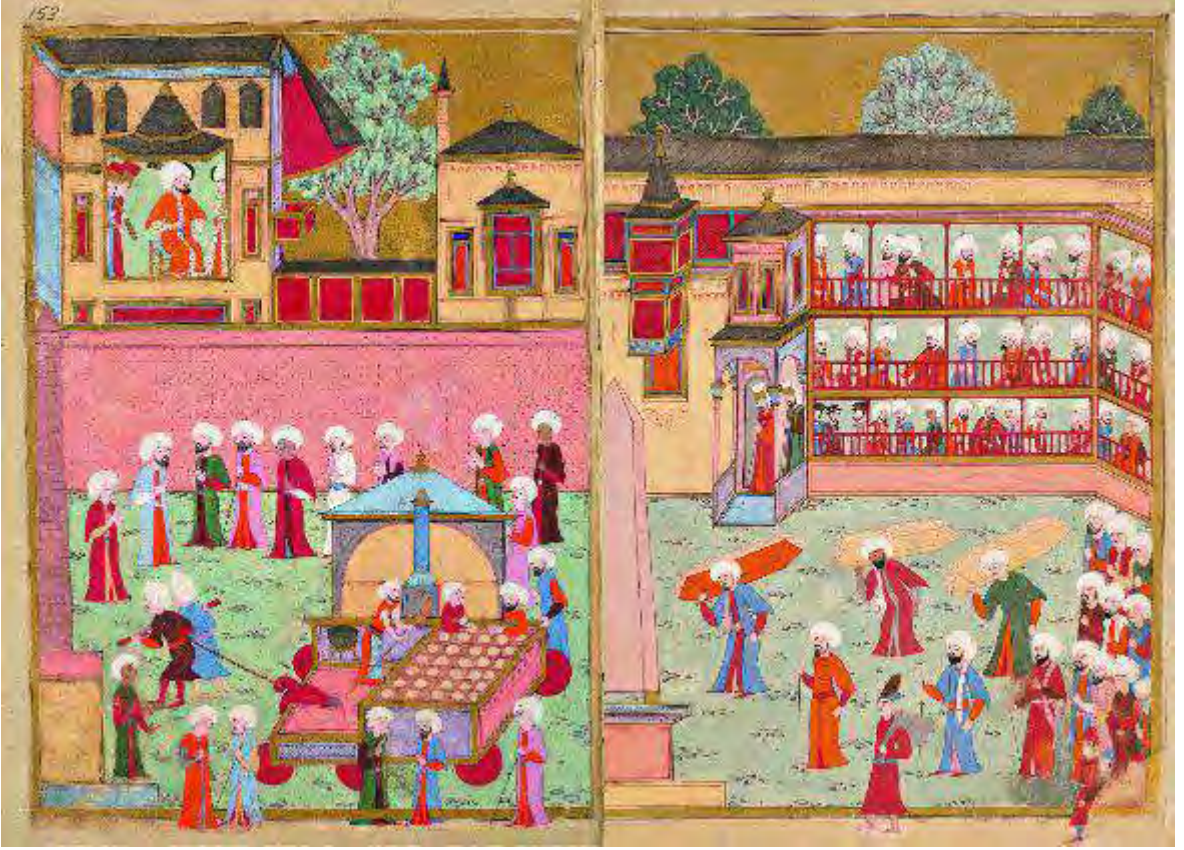
Resim 2. Padişahın Halka Para Saçması

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H1344, vr.47b-46a

52 gün süren bu şenlik sırasında, İbrahim Paşa Sarayı'nda oturan Padişah ve şehzadenin önünden geçen esnaf loncalarını ve gösterileri yüzlerce minyatürde, mimarlardan kahvecilere, ekmekçilerden kebapçılara, camcılardan çengi ve cambazlara kadar her kesimden esnafların minyatürleri ile dönemin meslekleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Resim 3). Bu esnaf gösterileri, İstanbul halkının o devirde yediği, içtiği, giydiği, kullandığı her çeşit eşyayı, üretilen her çeşit malı ve bunların nasıl yapıldıklarını da ayrıntılı olarak betimlemektedir (And, 1982, 237; Atasoy, 1962).

Resim 3. Ekmekçiler

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H1344, vr. 153a-152b

Ayrıca bu törenlere İstanbul'un bütün esnaf loncaları da katılıp hünerlerini göstermişlerdir. Padişahın çeşitli din ve etnik kökene mensup kullarının, loncalarının hünerleri, ürünleri, eşyalarının zenginliği ile de İmparatorluğun ihtişamı sergilenmiştir. Bu bakımlardan Surnâme-i Hümayun minyatürleri sanat tarihi için olduğu kadar, kültür tarihimiz için çok önemlidir; araştırmacıların bir belge olarak kullandıkları bir kaynaktır. Örneğin Aslan ve Yazar'ın (2015) Türk cam sanatını kültür ürünü olarak inceledikleri çalışması buna örnek olarak verilebilir.

Surname-i Hümayun III. Murat döneminde imparatorluğun sanatının yanında siyasi ve ticari gücü ile kültürünü sergilemesiyle Osmanlı tarihi için de ayrı bir önem taşımaktadır. Şenliklerin yapıldığı dönem Osmanlı İmparatorluğu için bir çelişkiler dönemi olarak kabul edilmektedir. İmparatorluğun en geniş topraklarına sahip olduğu bu dönem bir taraftan da ayarı bozuk para çıkarılması, rüşvet gibi devlet yapısı ve işleyişindeki idari bozukluklara; diğer taraftan yeniçeri isyanları gibi imparatorluk otoritesindeki çözülmelere sahne olmuştur. Gerilemenin başladığı bir toplumsal yapıda Osmanlı İmparatorluğunun kaybolan siyasi etkinlik ve otoritesi, onun zenginlik ve itibarını ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. III. Murad'ın oğlu için yaptırdığı sünnet düğünü, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde en önemli sosyal olayların başında gelmektedir. Önemli devlet görevlilerinin şenliklerin yürütülmesi ve düzenlenmesinde görevlendirilmesi de, taşıdığı siyasi önemi belirtmektedir. Askeri bir varlık göstermekten uzak olan III. Murad, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü ve ihtişamını Şehzade Mehmed'in sünnetini büyük bir ihtişamla

kutlayarak yeniden dünyaya duyurmak istemiştir. Düğünün birçok tarihi kaynakta 16. Yüzyılda moda olan seyahatname/anı edebiyatında anlatılması, gerek Osmanlı, gerekse yabancı ülkelerde ne kadar ilgi uyandırdığını ortaya koymaktadır (Atasoy, 1997).

4. SANAT TARİHİ EĞİTİMİ

“Sanat tarihi” kuruluşundan itibaren tarihi bilimler sınıfında, eski çağların sanatlarını, sanatın farklı dönemlerini inceleyen bir bilim dalı olarak yapılandırılmıştır. Prof. Dr. Semavi Eyice (2003), sanat tarihini “kültür mirası olarak adlandırılan eski eserlerin, tanıtılması ve öğretilmesi ile uğraşan bilim dalı” olarak tanımlamıştır. Sanat tarihi eski çağlar ve sanatların yanında bir sanat ya da sanatlar arasındaki ilişkileri tarihsel boyutta kurma amacıyla hareket etmeye; sanatı oluşturan öğelerin tarih içindeki ağırlığını ve dağılım düzenini saptarken, sayısız ve karmaşık sanat olgularının hiyerarşisini aramaya başlamıştır. Mülayim (1994) sanat tarihinin tarih koşullarından doğan maddi kültür eşyasını inceleyen bir bilim dalı olması, sanat tarihinin malzemesini tarih içinde üreten varlığın insan olması, insanın ise her çağda değişmesi nedeni ile bu bilim dalının gelişme ve değişmelere ait bilgileri topladığına, insanların sanat eseri üretmelerinin itici gücünün ne olduğunu, bu gücün sanat formlarını nasıl değiştirdiğini bilmek için çaba harcadığını belirtmekte ve sanat tarihinin konusunu sanatın ana şekilleri, dış ve iç belirtileri ile ilgili gelişme süreçleri ile bunların yapı ve temalarını zaman ritimleri içinde incelemek olduğunu ifade etmektedir. (Mülayim, 1994, 29). Cahit Kınay(1993,5) ise, sanat tarihini, “sanat denilen olayın doğuşundan günümüze kadar birçok memleketlerde ne şekilde ne tür eserler vererek görüldüğünü inceleyen, sanat eserlerinin ve onları yapan sanatçıların üsluplarını, sanat anlayışlarını saptayarak değerlendirmeyi amaçlayan bir bilim dalı” olarak tanımlamaktadır. Sanat tarihi, insanların çeşitli tarihi bağlamlarda sanat nesnelerini keşfederek sanatın topluma ve kültüre katkısını; sanat nesnelerinin tarihsel, kültürel ve biçimsel boyutlarının yanında sanat nesnelerinin estetik değeri ile diğer anlam ve değerlerini araştıran ve bunların anlaşılmasına katkı sağlayan bir bilim dalıdır.

Sanat tarihi araştırmalarında sanat eserinin farklı açılardan incelenmesi gerekmektedir. Mülayim (1994) “Her eser ait olduğu kronolojik dilimin bir özeti gibi olduğundan sanat tarihi araştırmasındaki ana problemlerden birinin, sanat nesnesinin zamana bağlı değişimlerinin kronolojik olarak belirlenmesi” olduğunu söyler. Sanat tarihi öğretiminde 19. yüzyıldan beri uygulanan yöntem, sanat tarihini kronolojik, tematik ve kıyaslamalı olarak öğretme biçimidir. Bu yaklaşım doğru olmakla birlikte, tarih sırasına göre öğretme, öğrencileri, isim, tarih ve ayrıntıları ezberlemeye zorlar; bu da çağımız eğitim anlayışına ters düşen pasif bir öğretim şeklinin doğmasına neden olur. Bu nedenle kronolojik öğretimin yanında soruşturmaya dayalı bir yaklaşımla öğretimin yapılması daha verimli olacaktır (Pazienza, 1986). Özellikle ortaöğretimde öğrenme şekli soyuta yönelik olduğu için soruşturmaya dayalı bir yaklaşım, sanat tarihinin öğrenilmesinde daha etkili olur. Bunun yanında soru sorarak öğrenme, yönlendirici ve açık uçlu bir yöntem olduğundan kişiyi sanat tarihçileri gibi davranmaya yöneltir (Pazienza, 1986; Çetin, 2001). Sanat tarihi öğretiminde en önemli amaç, belli bir kültüre ve döneme ait sanat eserinin önemini sanat tarihsel bir perspektif içinde öğrencilere aktarmaktır. Bu anlamda sanat öğretmenin görevi, öğrencilerin, belli bir kültürde ve belli bir zaman dilimi içinde oluşan sanat eserlerini ve onun toplum içindeki yerini ve önemini anlamalarını sağlamaktır. Sanat tarihi öğretmenleri bunu yaparken, sanat tarihi bilgisini ‘bir disiplin ve tarihsel anlayış süreci olarak’ vermelidirler (Gültekin, 2009). Öğrencileri bir sanat tarihçisinin rolünü üslenmeye itmeli; onları sanat eseri ile ilgili sorular sormaya, bu eserler ve onların kendilerine verdiği kültür hakkında nasıl bilgi edineceklerini öğrenmeye yönlendirmelidirler (Pazienza, 1986; Kırıçoğlu ve Stokrocki, 1997).

Sanat tarihi eğitiminin günümüz sanat eğilimindeki yeri çok önemlidir. Sanat tarihinin öncelikle 1950 ve 1960’ların sonunda öğretim programındaki reform hareketleri sonrasında diğer disiplin alanları ile bağlantısı kurulmuş, ‘disiplin merkezli sanat anlayışı’nın öğretim

programlarındaki yerini alması ile sanat tarihi, görsel sanat eğitimindeki olmazsa olmaz dört bileşenden biri olmuştur. Diğer bileşenler sanat uygulaması, sanat eleştirisi ve estetik (Eisner ve Day, 2004; Dobbs, 1998). Teoriyi savunan yayınlar, bu dört disiplinin her birinin (öğretiminin, sanatın önemi ve gerekliliğinin anlaşılmasına, sanatla ulaşılan güçlü düşüncelerin araştırılmasına, sanat eserlerini üretmek, tanımlamak, yorumlamak ve analiz etmeye yönelik olarak çocukların derinlemesine yeteneklerinin artırılmasına, sanat dilinin anlaşılabilir olarak görsel sanatlar ile kültürel ve tarihi çevre ilişkilerinin değerlendirilmesine, sadece sanat yapan uygulayıcılar değil sanattan zevk alan bireyler yetiştirilmesine önemli ölçüde katkıda bulunduğunu belirtmektedirler (Kirişoğlu, 2005; Çetin, 2001; Kirişoğlu ve Strokrocky, 1997; Aykut, 2006).

Herhangi bir sanat türünde görülen özellikler bir ölçüde toplumun kültür yapısı tarafından belirlenir. Sanat, kültürün ve kültür değişmelerinin en hassas göstergesidir (Mülayim, 1989). Sanat tarihi kapsamındaki sanat ve kültür incelemelerinin bu anlamda önemli bir değeri bulunmaktadır. Sanat Tarihi sayesinde öğrenci, sanatı aracılığıyla çeşitli ülkelerin sanat nesnelerini, formlarını ve sanatçıları öğrenirler. Bu da kültürlerarası iletişim ve etkileşimi güçlendirir (Çetin, 2001). 2008 yılında, Avrupa Konseyi kültürler arası iletişim üzerine yazı, sanat ve kültür eğitimi kanalıyla diyalogun, öğrenmenin, kültürler arası etkileşimin desteklenmesinde belirgin bir potansiyele sahip olduğu bilinen eğitim kurumları arasında sanat nesnelerinin bulunduğu ve sanat tarihi incelemelerinin temel mekânlarından biri olan müzeleri de belirlemiştir (Eurydice, Avrupa Eğitim Bilgi Ağı, EACEA, 2009). Sanat tarihi öğretimi sanat eserleri ile çalışmaların gerçekleştirildiği bir öğretim çevresi ile desteklenmelidir (Göğebakan, 2011). Sanat tarihi içerisinde yer alan kaynakların çoğu müzelerde bulunur. Bu anlamda müzelerdeki sanat nesneleri aracılığıyla gerçekleştirilen sanat tarihi eğitimi, farklı kültürlerin eserleri aracılığıyla inanç ve değerlerini, siyasal, sosyal, psikolojik hatta coğrafik bakış açılarını anlamamızda etkilidir.

Müzeler, sanat eserlerinin ve ilişkili bilgilerin incelenmesi için de uygun ortamlardır. Türkdoğan'a göre (1984) sanat tarihi derslerinde konuların kuru ve monoton bir anlatım içine sıkıştırılarak ezberciliğe dayanan yöntemlerle öğretilme düşüncesinin hiçbir zaman sanat eğitiminin amaç ve özüne uygun bir yöntem sayılmadığı ve günümüz sanat tarihi öğretiminde, bu görevi üstlenen öğretmenlerin, sanat tarihi bilgisinin yanında verilen bilgi ve becerileri çeşitli görsellerin yanında sanat eserleri ve kopyaları ile somutlaştırarak öğrenciye vermeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Sanat tarihinin doğasından kaynaklanan, sözel ve soyut sembollerin kullanılması, öğretim etkinliğinin azalmasında, hatırlanma düzeyinin düşük olmasında baş faktör olarak değerlendirilebilir. Modern görsel sanatlar eğitimi içinde sanat tarihi, sadece bilgi aktarımını esas almaz. Çağdaş görsel sanatlar eğitimi, çocuk merkezli eğitim-öğretim etkinlikleri benimsediğinden, yöntem-teknik, araç-gereç kullanımı ile daha verimli sanat tarihi eğitimi yapılmasına yönelik çalışmaları da kapsar (Witcombe, 2008; Gültekin, 2009). Bu noktada da müzelere önemli görevler düşmektedir. Müzeler de öğretmenlerin bu ihtiyaçlarına yönelik olarak sanat eserlerini tanıtan kaynaklar ve öğretmenlerin öğrencileri ile birlikte sanat eserlerinin inceleyebilecekleri ortamlar ve materyaller yaratmaları gerekmektedir.

Eyice'nin "Sanat tarihi, her aydın olduğunu iddia eden kişinin, bir dereceye kadar bilmesi gereken bir konudur. Batı ülkelerinde buna önem verilmiştir. Ancak o ülkelerde mimarinin yanı sıra eski sanatları temsil eden resim sanatı ürünlerinin de toplandığı müzeler, sanat galerileri vardır" sözleri ile müzelerin sanat tarihi eğitimindeki önemini vurgulamaktadır (Eyice, 2003).

Sanat tarihi çalışması, kişinin kendi sanatı hakkında bilgi ve inceleme yapması, öğrencinin ulusal sanat dillerini anlaması ve bu sanata değer vermesinin yanı sıra, sanatın incelenmesi yoluyla kendi ulusal özelliklerini ve kültürel ilkelerini öğrenmelerine katkıda bulunur. Sanat tarihi araştırmasıyla bağlantılı olarak öğrenciler küresel olduğu kadar kendi kültürlerindeki sanat eserlerini incelemeye ve araştırmaya da ihtiyaç duyarlar. Sanat eserleri ulusal değerlerin ifadesini en iyi şekilde

iletirler (Özsoy, 2003; Gültekin, 2009).

Sanat tarihi alanındaki çalışmalar geçmişin sanat eserleri üzerinde düşünmemizi sağlayarak günümüz ve gelecekteki eserler ile ilgili tartışmalara yön verecektir. Sanat eserlerinin amacının, neden yapıldığının, yapan sanatçının sanatsal katkılarının anlaşılması sanat ve kültür varlıklarının korunması açısından da dikkate değerdir. Sanat tarihi derslerinde sanat, sanatçı, toplum unsurları incelenirken, her evre sanatından ve sanatçısından öğrenciler, kendilerine özgü tarihi ve estetik bir sonuç çıkarabilmelidirler. Okullarda kuramsal dersler sırasında yer alan sanat tarihi, bir yönü ile kültür, öteki yönü ile üslup/ekol tarihi anlayışı ile yorumlanıp öğretilmelidir (Gültekin, 2009, 109).

5. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE SANAT TARİHİ ÖĞRETİMİ

Türkiye’de sanat eğitiminde, üniversite dışındaki örgün eğitim siteminde Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar yeterli gelişme olmamış; Tanzimat Dönemi’nden itibaren yapılandırılmaya çalışılan batılı eğitim sistemine göre eğitim ve öğretim içinde sanat tarihi öğrenimi gerçekleştirilememiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanan eğitim ve kültür politikalarına bağlı olarak sanat tarihi alanındaki çalışmalar da hız kazanmıştır. Öncelikle liselerde başlatılan sanat tarihi öğretimi, 2000’li yıllardan sonra ilköğretim öğretim programlarına da girmiştir.

5. 1. 2004 İlköğretim Öğretim Programı Görsel Sanatlar Eğitimi ve Sanat Tarihi

Türkiye’de Avrupa Birliği’ne tam üyelik çalışmaları sürecinde 2003-2004 Eğitim-Öğretim Yılı’nda başlanan ilköğretim programlarının geliştirilmesi çalışmaları ile Türkiye’de sanat tarihi eğitimi alanında önemli bir adım atılmıştır. 2005-2006 Eğitim-Öğretim Yılı’nda tüm ilköğretim okullarında uygulamaya konan yeni bir öğretim programı geliştirilmiştir. Bu yıla kadar sanat tarihi eğitimi sadece liselerin öğretim programında yer alırken, 2005 yılından itibaren İlköğretim 1-8. Sınıflar için Resim İş dersi yerine uygulamaya geçirilen ‘Görsel Sanatlar Eğitimi’ dersi kapsamında ilkokul ve ortaokul öğretim programlarına girmiştir.

Resim, heykel, mimarlık, grafik sanatlar, endüstri tasarımı, uygulamalı sanatlar, sinematografi, fotoğrafı, tekstil, moda tasarımı, seramik, bilgisayar sanatı gibi dalların tümüyle ilgili olarak okul öncesinden yüksek öğrenime kadar her aşamadaki sanat eğitimi ve öğretimiyle ilgili kuramsal ve uygulamalı çalışmalar “Görsel Sanatlar Eğitimi” olarak adlandırılmaktadır (Kırıçoğlu, 2002, 2). Bu öğretim programında ‘görsel sanatlar’, insan bilincini yeniden düzenleyebilecek kazanımları sağlayan ve bu sayede duygusal gelişime katkıda bulunarak duyu birliği oluşturan; onun yaratıcılık ve üretkenlik yönünü açığa çıkartarak sanatsal gelişimini teşvik eden; farklı fikirler, ülkeler ve kültürlerle iletişim kurarak onlara saygı duymayı öğreten ve empati gibi değerleri kazandırarak toplumlar arasında köprü vazifesi gören; kültürel mirasa değer vermenin önemini kavratan; estetik değer yargılarının gelişimine katkı yapan; bireylerin görsel okuryazarlığı kazanması, eleştirel düşünmesi ve problem çözmesi için eğitsel süreci organize eden bir alan’ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca görsel sanatlar, insanlık tarihinin geçmişini bize aktarmakla birlikte kim olduğumuzu, tarihimizi, kültürümüzü ve dünyadaki yerimizi anlamamıza yardımcı olduğu vurgulanmakta; bireyin kişisel yaşantısına katacağı olumlu edinimler, küresel anlamda ilişki içerisinde olduğumuz insanlar ve toplumlar açısından avantajlar sağladığından her düzeydeki yaş grubundan bireyler için bir gereksinim olarak görülmektedir. ‘İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi’ bu gereksinimler doğrultusunda hazırlanmıştır (MEB, 2013).

Öğretim programını incelediğimizde, sanat tarihi öğretimine yönelik de temel hedefleri olduğu; bu hedeflerin, görsel sanatların 12 maddeli hedeflerinden aşağıdaki 5 tanesi ile ilişkili olarak programda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (MEB 2013) :

1. Görsel okuryazarlık, algı ve estetik bilincine sahip;

2. Görsel sanatlar alanındaki temel kavram ve uygulamalar konusunda bilgi, beceri ve anlayışa sahip;
3. Görsel sanatlar ile ilgili tartışmalara etkin olarak katılan ve bu tartışmaları değerlendiren;
4. Görsel sanatların doğası ve kökenini inceleyen, değerini sorgulayan;
5. Görsel sanatlara ait kültürel mirasın değerini anlayan ve onları koruyan, bireyler yetiştirmek.

Programda görsel sanatların doğasında var olan kavramlar bilgisinin elde edilmesi, sanatçının ve sanat eserinin değerinin anlaşılması, sanat eseri üzerinde tartışma yapılması, görsel sanatlara ait kültürel mirasın incelenmesi, onların değerinin fark edilmesi ve koruma bilinci kazandırılması, estetik değer yargılarının geliştirilmesi gibi sanat tarihi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili kazanımlara da yer verilmiştir.

Görsel sanatlar dersi programının 1-4. sınıflarında genel olarak duygu ve düşüncelerin sanat yoluyla nasıl ifade edilebildiği, sanatın değerli olduğu, sanat eserlerinin süreç içerisindeki değişimi ve yapıldıkları yerlerin tanınması; Türk kültüründen ve farklı kültürlerden esinlenilerek yeni fikirler oluşturulması, bu fikirlerin uygulamaya yansıtılırken sanat malzemelerinin ve tekniklerinin kullanılması; oyun ve sorgulama yoluyla öğrenmenin gerçekleşmesi, yerel sanat ürünleri üzerindeki motiflerin incelenmesi, sanata karşı duyarlı olunması ve geçmiş dönemlerde yapılmış sanat eserlerinin günümüz sanatına etkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Makalenin konusunu oluşturan Görsel sanatlar dersi programının ortaokul 5-8. sınıflarında ise genel olarak edinilen bilgilerin özümsemesi ve sanat eserlerinin daha anlamlı değerlendirilmesi, sanat çalışması oluşturmada ve sanatı takdir etmede kişisel değer ve fikirlerin iletimi; sanatçıların formları, materyalleri ve sembolleri eserlerinde nasıl kullandıklarının analiz edilmesi ve değerlendirilmesi; yaratıcı sürecin araştırılması, analizi ve keşfi, sanat elemanları ve tasarım ilkeleri doğrultusunda geleneksel ve çağdaş sanat materyallerinin kullanılarak tasarım yapılması, görsel sanat dilinin geliştirilmesi, sanatın anlamının ve değerinin araştırılması; görsel sanat çalışması oluşturulurken farklı tekniklerin bir arada kullanılması üzerine odaklanılmıştır.

'Görsel Sanatlar Eğitimi' dersi, öğretim programının temel hedefleri ve kazanımlarını gerçekleştirecek üç temel öğrenme alanı üzerine odaklanmıştır: Görsel İletişim ve Biçimlendirme, Kültürel Miras, Sanat Eleştirisi ve Estetik. Bu alanlardan 'Kültürel Miras' öğrenme alanı ve 'Sanat Eleştirisi ve Estetik' sanat tarihi ile ilişkilidir.

Ayrıca Programın uygulanması ile ilgili açıklamalarda kültürel miras alanı ile ilgili konuların, müze eğitimi ve sanat tarihi ile ilişkilendirilmesi gerektiği doğrudan vurgulanarak sanat tarihinin bu programdaki önemini altı çizilmektedir. Öğretmenin başta Türk sanatı olmak üzere farklı dönemlerin özelliklerini, önemli sanatçıları ve sanat eserlerinden örnekleri bir bütünlük içerisinde gösteren sanat tarihi şeridi oluşturmaya, bunu bir öğretim materyali olarak kullanması gerektiği ifadeleri edilmektedir.

Program, öğrenmede tek öğrenme ortamının sınıf olmadığını; müze, sanat galerisi, öğrenme yeri, tarihî yapı ve mekânlar, sanatçı atölyeleri gibi yerlerin de öğrenme ortamı olabileceğini vurgulayan ve aynı zamanda bu mekânların kullanılmasına ve müze eğitimi ile ilişkilendirilmesine olanak veren bir yapıda düzenlenmiştir.

5. 2. Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) ve Sanat Tarihi

2014 yılında, ortaöğretimi yeniden yapılandırılması çalışmaları kapsamında da Ortaokul ve

İmam Hatip Ortaokulu Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı, 2014-2015 Öğretim Yılından itibaren 5, 6 ve 7. sınıflardan başlamak üzere kademeli olarak uygulanmaya başlamıştır. Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi için hazırlanan bu Öğretim Programı'nda, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesinde ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ile Türk Millî Eğitiminin Temel İlkeleri esas alınmıştır (MEB, 2014).

İsteğe göre haftada iki veya dört saat seçilebilen bu ders kapsamında zengin bir içeriğe sahip olan görsel sanat alanlarından resim, grafik tasarım, seramik, geleneksel sanatlardan da ebru, tezhip ve minyatür ele alınmıştır. Belirlenen görsel sanat alanları genel anlamda hem iki hem de üç boyutlu olması, yaşamın içinde yer alması ve okul ortamında uygulanabilir olması gerekçesi ile tercih edilmiştir. Minyatür modülünde öğrencinin ifade gücünü geliştirmesi, hayal dünyasını yansıtabilmesi, çevresini ve doğayı gözlemleyerek uygulamaya dönüştürebilmesi amaçlanmıştır.

Bu son değişikliklerle sanat tarihi dersi ilkokuldan başlayarak sanat tarihi öğretimi zorunlu olarak teoride öğretim programlarına girmiş bulunmaktadır. Derslerin sanat tarihi ile ilgili özel hedefleri Surname-i Hümayun yazması minyatürleri ile ilişkili olarak bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

6. SURNAME-İ HUMAYUN'UN SANAT TARİHİ ÖĞRETİMİNDE KULLANILMASI

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sanat tarihi öğretim programlarında müze, galeri gibi ortamlarda, değişik yöntem-teknik, araç-gereç kullanımı ile daha etkili öğretim yapılmasının önemi vurgulanmakta ve müzelerden bir eğitim ortamı olarak faydalanılması önerilmektedir. Çünkü günümüz çağdaş eğitim yaklaşımı içinde sanat tarihi eğitiminde öğrencinin pasif olduğu, kitap ve anlatıma dayalı ezberciliğe dayanan öğretim yöntemleri etkili bulunmamaktadır (Pazienza, 1986). Sanat tarihi derslerinin sanat eserleri ve/veya kopyaları ile desteklenerek bu nesnelerle ilişkili çalışılarak gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu nedenlerle sanat tarihi derslerinin müzelerde gerçekleştirilmesi çok önemlidir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan Surname-i Hümayun bu bağlamda sanat tarihi öğretiminde kullanılması açısından çok uygun bir eserdir. Bunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Ulusal sanat biçimleri, kültür ve değerlerimizin tanınması çocuk ve gençlerin eğitimi açısından çok önemlidir. Sanat tarihi araştırmasıyla bağlantılı olarak öğrenciler küresel olduğu kadar kendi kültürlerindeki sanat eserlerini incelemeye ve araştırmaya da ihtiyaç duyarlar. Türk minyatür sanatının ve de Türk el sanatlarının en karakteristik örneklerinden biri olması nedeni ile çocuk ve gençlerimiz Surname-i Hümayun'un örneği üzerinden minyatür sanatını öğrenebilirler.

- Sanat tarihi araştırmalarında sanat eserinin farklı açılardan incelenmesi gerekmektedir. Sanat nesneleri sanatsal olarak üretildiği günden bugüne taşıdığı anlam ve değerlerinin yanında onu üreten toplumun tarihsel, sosyal ve kültürel boyutları hakkında da bilgi alabileceğimiz birinci dereceden kaynaklardır. Sanat ve sanat tarihi açısından önemli olmasının yanında, toplumun yaşayışını yansıtan belgeler olarak da değer kazanmışlardır. Bu minyatürlerden Surname-i Hümayun'dan bir öğretim materyali olarak yararlanılması -öğretim programında önerilen 'öğrencinin deneyimleri ve yakın çevresi ile ilgili olma' özelliği nedeni ile- o yaşlardaki çocukların yaşantısı ile ilişkili olduğundan ve konu olarak dönemin eğlencelerini içerdiğinden ilgilerini çekerek öğrenme için motivasyonun güçlendirilmesini sağlayabilir.

- Surname-i Hümayun minyatürleri, sanat tarihi öğretiminin 'belli bir döneme ve kültüre yönelik sanat eserlerinin önemini ve toplum içindeki yerini anlaşılmaması' amacına yönelik inceleme için de çok uygun bir eserdir. Öğretmenler bu inceleme için soruşturmaya dayalı bir yaklaşımla öğrencileri bir sanat tarihçisinin rolünü üstlenmeye itebilir; onları sanat eseri ile ilgili sorular sormaya,

bu eserler ve onların kendilerine verdiği kültür hakkında nasıl bilgi edineceklerini öğrenmeye yönlendirebilirler.

Çalışma kapsamında hedef kitle olarak belirlenen ortaokulların öğretim programları ile sanat tarihi öğretimi arasında nasıl ilişki kurulabileceği öncelikle zorunlu daha sonra ise seçmeli Görsel Sanatlar Dersi Kültürel Miras ile Sanat Eleştirisi ve Estetik öğrenme alanları ve bunların altında yer alan kazanımlarla bağlantılar kurularak, öğretim programında yer alan kazanım numaraları ile açıklanmıştır.

6. 1. İlköğretim 5-8. Sınıf Görsel Sanatlar Dersi ve Sanat Tarihi Öğretimi

İlköğretim 1.-4. sınıflarda görsel sanatlar dersi kapsamında sanat tarihi ile ilişkili olarak öncelikle bilme ve anlama düzeyinde çalışmalar yapılmaktadır: Öğrencilerin sanatın, kültürün bir parçası olduğunu fark etmesi; sanat eserinin renk, çizgi, biçim/şekil açısından özelliklerini söylemesi; el sanatlarını tanıması; sanat eserinde kullanılan sanat elemanlarını ve tasarım ilkelerini göstermesi; görsel sanat çalışmasını oluştururken farklı yazılı kaynak, kavram ve temalardan esinlenmesi; geçmiş dönemlerde yapılmış olan sanat eserlerinin günümüz kültürüne etkisini incelemeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Türk kültürüne ve diğer kültürlerle ait sanat eserleri ve mimari yapıların belirgin özelliklerini karşılaştırır. İlköğretim 5.-8. Sınıf görsel sanatlar dersi kapsamındaki ise sanat tarihi öğretimine ilişkin daha çok analiz, sentez ve yoruma dayalı; öğrencilerin edindikleri bilgileri özümsemeleri ve sanat eserlerinin daha anlamlı değerlendirilmeleri üzerine yoğunlaşarak görsel sanat çalışması oluşturmada ve sanatı takdir etmede kişisel değer ve fikirlerin iletimi üzerine vurgu yapılır.

6.1.1. 5. Sınıf Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı

Beşinci sınıf görsel sanatlar dersinde öğrencilerin edindikleri bilgileri özümsemeleri ve sanat eserlerinin daha anlamlı değerlendirilmeleri üzerine yoğunlaşılır. Bu düzeyde görsel sanat çalışması oluşturmada ve sanatı takdir etmede kişisel değer ve fikirlerin iletimi üzerine vurgu yapılmaktadır.

Kültürel Miras

5.2.2.) Geçmişte ve günümüzde yapılmış olan sanat eserleri arasındaki farklılıkları belirler: Minyatür sanatı ile günümüz resim sanatı arasındaki farklılıkları sorgulayabilir. Surname-i Hümayun eserinden seçilen bir minyatür ile günümüz çağdaş resim sanatından seçilen bir örnek karşılaştırılabilir.

5.2.3.) Müzeler ile görsel sanatları ilişkilendirir: Müzelerin kültürel mirasa katkıları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Surname-i Hümayun örneğinde minyatür sanatı örneklerinin müzelerde yer alması tartışılabilir.

5.2.4.) Kullanılan sanat malzemeleri ile görsel sanat alanındaki meslekler arasında ilişki kurar: Surname-i Hümayun'un yapılış öyküsü üzerinden nakkaşlık mesleği ve kullandığı malzemeler üzerinde durulur.

Sanat Eleştirisi ve Estetik

5.3.4.) Bir sanat eserini yapıldığı dönem ve şartlara göre analiz eder: Surname-i Hümayun'un yapıldığı klasik Osmanlı Devri sosyal ve siyasal durumu analiz edilebilir. Surname-i Hümayun'un işlevi, Nakkaş Osman'ın içinde bulunduğu çevre ve şartlar, sanatçıyı etkileyen dinsel, düşünsel, kültürel özellikler araştırılabilir.

5.3.6.) Sanat eserlerinin neden farklı değerlendirildiğini öğrenir: Minyatür sanatı konusunda Batılıların minyatür sanatı ile ilgili görüşleri; bir sanat eserinin duysal, ekonomik, tarihsel, sosyo-kültürel, işlevsel vb. açılardan değerlendirildiğinden dolayı estetik yargıların farklı olabileceği

üzerinde durulur.

6. 1. 2. 6. Sınıf Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı

Bu sınıfın Görsel Sanatlar dersi kazanımlarını sanat tarihi öğretimi açısından incelediğimizde sanat eserini tanımlama, çözümleme, yorumlama ve yargılama konusuna odaklandıklarını görürüz.

Kültürel Miras

6.2.5.) Görsel sanatlar, tarih ve kültürün birbirlerini nasıl etkilediğini fark eder. Surname-i Hümayun'un tarihsel değeri, Türk minyatür sanatına ve kültürüne etkisi tartışılabilir.

Sanat Eleştirisi ve Estetik

6.3.1.) Sanat eserini tanımlarken, çözümlerken, yorumlarken ve yargılarken eleştirel düşünme becerilerini kullanır: Surname-i Hümayun incelenerek bu eserde Nakkaş Osman'ın neyi anlatmak istediği ve nasıl anlattığı açıklanmaya çalışılır.

6.3.4.) Sanatçıların niçin sanat eseri oluşturduklarını tartışır. Nakkaş Osman'ın Surname-i Hümayun'u hangi amaçla resimlediği dönemin siyasi ve sosyal olayları ile ilişkili olarak açıklanır.

6. 1. 3. 7. Sınıf Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı

Öğrencilerin sanat elemanları ve tasarım ilkeleri doğrultusunda geleneksel ve çağdaş sanat eserlerindeki tema, konu ve sembolleri değerlendirirken sorgulama becerisini kullanarak görsel sanat dilini geliştirmeleri üzerine vurgu yapılır: Bu öğrenme alanı altında Surname-i Hümayun'un kendi dönemi için anlam ve değerinden sonra günümüzdeki anlamı ve değeri üzerine araştırma yapmaları için teşvik edilebilirler.

Kültürel Miras

7.2.1.) Sanat eserlerindeki üslupları fark eder: Surname-i Hümayun'da Nakkaş Osman'ın kullandığı üslup incelenerek Klasik Osmanlı minyatür üslubunu anlamaları sağlanabilir.

7.2.3.) Sanatçıların topluma sağladığı katkıları açıklar: Nakkaş Osman'ın Surname-i Hümayun aracılığıyla dönemin kültürel ortamına katkıları tartışılabilir.

7.2.4.) Tarihi olayların sanat eserleri üzerindeki etkisini inceler: Surname-i Hümayun'un oluşturulmasındaki tarihi dönemin/III. Murad dönemi etkisi incelenebilir.

Sanat Eleştirisi ve Estetik

7.3.1.) Sanat eserinde ele alınan tema, konu ve sembolleri tanımlar: Minyatür sanatının ele aldığı konular ve sonrasında Osmanlı minyatüründe düğün ve şenliklerin betimlenmesi; Surname-i Hümayun'un konusu ve bu konunun nasıl bir kompozisyona dönüştürüldüğü tartışılabilir.

7.3.2.) Sanat eserini değerlendirmek için sanat eleştirisi yöntemini kullanır: Burada öncelikle Surname-i Hümayun'u tanımlamak için şu sorularla bağlantılı eser incelemesi yapılabilir (MEB, 2014):

Tanımlama: Eserde neler görüyorsunuz? Eserde hangi malzemeler kullanılmıştır? Bu hangi sanat formudur? Hangi renkleri görüyorsunuz? Eserde etkin olan biçimler hangileridir? (geometrik, organik, her ikisi) Hangi gereçler kullanılmıştır? Eser hangi teknikle yapılmıştır?

Sanat eserinin sanatçısının ismi nedir? Bu ne tür bir sanat eseridir? Bu eser ne zaman yapılmıştır? Bu sanat eserinin yapıldığı tarihsel dönemde yer alan bazı önemli olayları sıralayınız.

Çözümleme: Renkler nasıl düzenlenmiştir? Eserde sıcak renkler mi soğuk renkler mi hâkim? Işık ve renk değerleri nasıl oluşturulmuştur? Eserde hangi çizgiler kullanılmıştır? (düz, eğri,

kırık, zikzak, hepsi). Eserde denge nasıl oluşturulmuştur? Eserde mekân nasıl oluşturulmuştur? (düz, üst üste; derin vb). Eser nereden bakılarak yapılmıştır? Eserde size en yakın ve en uzak şey nedir? Eserde görülen nesneler ya da figürler gerçek büyüklüğünde mi yapılmış? Eserde biçimler nasıl düzenlenmiş? Eserde değer (valör) nasıl kullanılmış? (açık, koyu, orta ya da yüksek kontrast).

Yorumlama: Eser size ne hissettiriyor? Eserde ne anlatılmak isteniyor? Sanatçı bu sanat eserini neden yapmış olabilir? Sanat eserinde farklı anlamlar taşıyan semboller var mıdır? Varsa nelerdir? Eserin insanlara anlatmak istediği özel bir mesajı var mıdır? Bu ne olabilir? Esere baktığınızda çizgiler, renkler ve şekiller size ne hissettiriyor?

Yargı: Bu eser değerli midir? Niçin? Bu eser ile tıpkıbasımı arasındaki fark nedir? Bu eser güzel midir? Niçin? Bu eser sana soğuk mu geliyor? Sizce bu eser tarihi değer taşıyor mu? Sizce bu eserin bir işlevi var mıdır? Niçin?

7.3.4.) Görsel sanat eserlerindeki sanatçının üslubunu farkederek: Burada Klasik Osmanlı minyatür sanatı üslubunu oluşturan Nakkaş Osman'ın üslubu tartışılabilir.

7.3.5.) Kişisel ve bağlamsal bilgiler temelinde sanat eserini inceler. Nakkaş Osman'ın içinde bulunduğu çevre ve şartlar, Surname-i Hümayun'un işlevi, sanatçıyı etkileyen dinsel, düşünsel ve kültürel özellikleri içeren bilgi olduğuna dikkat edilmelidir. Kişisel bilginin bir sanat eserini gözlemleyerek ve inceleyerek elde edilen bilgi olduğu vurgulanır.

7.3.6.) Sanat eserinde sosyal ve kültürel inanışların etkisini yorumlar: Eserin üretildiği Osmanlı İmparatorluğu ve III. Murad Dönemi'nin sosyal ortamının ve Osmanlı sanatında etkili olan İslam düşüncesinin minyatür sanatı ve eser üzerindeki etkileri yorumlanabilir.

6.1.4. 8. Sınıf Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı

Öğrencilerin sanat eseri konusundaki yargılarını geliştirebilmeleri için sanatın amacı, anlamı ve değeri üzerine sorgulama yapılmasına yoğunlaşılır.

Kültürel Miras

8.2.1.) Sanat eserinin sosyal, politik ve ekonomik faktörlerden nasıl etkilendiğini tanımlar.

Surname-i Hümayun'un oluşturulma nedenleri, dönemin politik ve sosyal olayları ile ilişki içinde açıklanabilir.

8.2.4.) Müzelerdeki eserlerin korunmasının önemini kavrar.

Surname-i Hümayun minyatürleri üzerinden müzelerdeki eserlerin ve minyatürlerin korunmasının önemi ve bunun neden önemli olduğu tartışılabilir.

6. 2. Ortaokullar İçin Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi

Bu ders kapsamında zengin bir içeriğe sahip olan görsel sanat alanlarından resim, grafik tasarım, seramik, geleneksel sanatlardan da ebru, tezhip ve minyatür ele alınmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan minyatür modülünde öğrencilere Türk kültüründe önemli bir yer teşkil eden minyatür sanatını tanıtmak, tarihini ve kültürünü fark ederek

- Geleneksel sanatların yaşatılması ve yarınlara aktarılması duyarlılığına sahip,
- Görsel okuryazarlık, algı ve estetik bilincine sahip,
- Minyatür sanatındaki temel kavram ve uygulamalar konusunda bilgi, beceri ve anlayışa sahip,
- Minyatürün kitap sanatları içerisindeki yeri ve önemini bilen,

- Minyatür sanatına ait kültürel mirasın değerini anlayan ve koruyan,
- Geçmiş ve günümüz minyatür eserlerini inceleyen,
- Geleneksel sanatlarımızı yaşatmanın önem ve gerekliliğine inanan

bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır:

Bu dersin öğrenme-öğretme yaklaşımlarında da ‘Birincil kaynaklardan olan müze, sanat galerisi, sanat atölyesi, kütüphane vb. ortamlarda inceleme, gözlem ve uygulama yapılması’ önerilmiştir. Öğretmenlerin öğrenme yaklaşımını çeşitlendirerek birincil dereceden kaynakları öğrencilerine göstermesi ve bunlarla ilişkili çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Müzelere bu noktada önemli görevler düşmektedir.

Minyatür modülünde Kültürel Miras ile Sanat Eleştirisi/Estetik başlıklı iki tane öğrenme alanı (sanat tarihi ve müze eğitimi) ile ilişkili olarak Surname-i Hümayun örneğinde sanat tarihi eğitimine yönelik çalışılabilir. Topkapı Sarayı Müzesi’nde Surname-i Hümayun yazması minyatürleri ile ilgili çalışılabilecek kazanımlar aşağıda ilgili öğrenme alanları altında açıklanmıştır:

Kültürel Miras

Bu öğrenme alanında öğrencilerin; genelde geleneksel sanatlar, özelde ise minyatür tarihi süreci ve ile ilgili bilgileri araştırmaları, sorgulamaları, raporlaştırmaları ve Topkapı Sarayı Müzesi ile ilişkilendirmeleri üzerinde durulabilir.

Sanat Tarihi: Kültürel miras öğrenme alanı içerisinde yer alan sanat tarihi bağlamında öğrencilerin;

- Minyatürün ortaya çıkışını ve özelliklerini bilmeleri,
- Minyatür sanatının kitap sanatları içerisindeki yeri ve önemini bilmeleri,
- Surname-i Hümayun örneği üzerinden minyatürün kültürün bir parçası olduğunu ve Osmanlı kültürünü yansıttığını fark etmeleri,
- Surname-i Hümayun’un önemli bir tarihi olayı, mekânı ve toplumsal-kültürel yapıyı yansıttığı, Surname-i Hümayun’da seçilen konuları ve özelliklerini açıklamaları yoluyla farkettilir.

- Nakkaş Osman özelinde minyatür sanatçılarını ve eserlerini tanımaları gerçekleştirilebilir.

Müze Eğitimi: Kültürel miras öğrenme alanı içerisinde yer alan müze eğitimi bağlamında öğrencilerin Topkapı Sarayı Müzesi ile minyatür sanatını ilişkilendirmeleri ve müzelerin minyatür sanatı örneklerinin korunması ve tanıtılmasındaki öneminin açıklanması ve Topkapı Sarayı Müzesi’nde bu bağlamda yapılması gerekenler üzerinde tartışılabilir.

Sanat Eleştirisi ve Estetik

Bu öğrenme alanı bağlamında da:

- Surname-i Hümayun minyatürlerinin konusunu açıklamaları,
- Surname-i Hümayun minyatürlerini eser eleştirisi yöntemine göre incelemeleri,
- Surname-i Hümayun minyatürleri örneğinden, minyatür sanatının anlamını ve değerini fark etmeleri sağlanabilir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanat tarihi eğitiminde öğrencilerin, Dünya’nın çeşitli ülkelerinde üretilen sanat eserleri ve

sanatçıları olduğu kadar, kendi kültürlerindeki sanatsal üretim biçimleri, sanatçıları ve ürettikleri eserleri de incelemeye ve öğrenmeye ihtiyaç vardır. Minyatür sanatı Türklerin en karakteristik ve geleneksel sanatlarından biridir. Bu minyatürler, Türk sanat tarihinin en başarılı ve ilginç örneklerinden biri olmalarının yanı sıra Osmanlı devrinin tarihini, ekonomik ve sosyal hayatını yansıtan birer tarihi belgedirler. Bu bakımdan sanat tarihi eğitiminin temel yöntemlerinden biri olan nesne incelemesi için de farklı hedef ve konularla ilişkiler kurulabilecek bir niteliği de taşımaktadırlar.

Günümüz sanat tarihi öğretiminde karşılaşılan en önemli sorunlardan biri ders kitabındaki bilgileri ezberlemeye dayalı dersi sıkıcı hale getiren bir öğretim anlayışıdır. Diğer önemli bir başka sorun, öğretmenlerin sanat tarihi eser ve konuları ile bu dersi müze ve/veya galerilerde sanat eserlerini inceleyerek gerçekleştirebilmeleri için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmamalarıdır (Kahraman, 2014; Yazar ve Diğerleri, 2014). Sanat tarihi öğretiminin etkin öğretim yöntemleriyle öğrencilerin motivasyonunu yükseltecek temel ortamlardan biri olan müzelerde ve müzelerin bulunduğu ortamlarda sanat eserlerinin incelenerek gerçekleştirilmesi ve çeşitli materyallerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda günümüzde toplumla iletişim ve toplumun sanat ve kültürünün gelişmesi merkezli müzecilik anlayışı içinde müzelere önemli görevler düşmektedir. Müzelerin günümüzde en önemli görevi toplumun eğitim ve kültürüne katkıda bulunmak olarak ifade edilmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde minyatür sanatının en güzel ve karakteristik örnekleri bulunmaktadır. Müze'nin Kütüphanesinde bulunan bu zengin minyatür sanatı örneklerinden sanat ve sanat tarihi eğitiminde faydalanılması gerekmektedir. Bu çalışma ile minyatürlerin sanat tarihi eğitimindeki önemi açıklanarak Topkapı Müzesi Kütüphanesi Koleksiyonu'ndaki minyatür sanatı eserlerinden sanat tarihi öğretiminde nasıl faydalanılabileceği konusu Türk minyatür sanatı üslubunun en karakteristik örneklerinden biri olan Surname-i Hümayun adlı yazma örneğinde, ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik olarak 2005 yılında uygulamaya konan "İlkokul ve Ortaokul Görsel Sanatlar Eğitimi" ve 2014 yılında uygulamaya konan "Ortaokullar İçin Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi" ile ilişkili olarak açıklanmıştır.

konan "İlkokul ve Ortaokul Görsel Sanatlar Eğitimi" dersi hedeflerinden yaklaşık yarısı sanat tarihi öğretimine odaklanmaktadır. Programda, görsel sanatların doğasında var olan kavramlar bilgisinin elde edilmesi, sanatçının ve sanat eserinin değerinin anlaşılması, sanat eseri üzerinde tartışma yapılması, görsel sanatlara ait kültürel mirasın incelenmesi, onların değerinin fark edilmesi ve koruma bilinci kazandırılması, estetik değer yargılarının geliştirilmesi gibi sanat tarihi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili kazanımlara da yer verilmiştir.

konan "İlkokul ve Ortaokul Görsel Sanatlar Eğitimi" dersi, öğretim programının temel hedefleri ve kazanımlarını gerçekleştirecek üç temel öğrenme alanı üzerine odaklanmıştır: "Görsel İletişim ve Biçimlendirme", "Kültürel Miras" ile "Sanat Eleştirisi ve Estetik". Sanat tarihi öğretimine yönelik kazanımlar bu alanlardan "Kültürel Miras" öğrenme alanı ile "Sanat Eleştirisi ve Estetik" içinde yer almaktadır. Ayrıca Programın uygulanması ile ilgili açıklamalarda 'kültürel miras alanı ile ilgili konuların, müze eğitimi ve sanat tarihi ile ilişkilendirilmesi gerektiği doğrudan vurgulanarak sanat tarihinin bu programda kültürel miras alanı ile ilgili kazanımlarla ilişkili olarak doğrudan hedeflendiği ve buna önem verildiği görülmektedir.

2014-2015 Öğretim Yılından itibaren 5, 6 ve 7. sınıflardan başlamak üzere kademeli olarak uygulanmaya başlamış olan ortaokullar ve imam hatip liseleri için 'Ortaokullar İçin Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi' kapsamında ise minyatür başlı başına bir öğrenme modülü olarak yer almaktadır. İlköğretim 5.-8. Sınıf görsel sanatlar dersi kapsamındaki sanat tarihi öğretimine ilişkin daha çok analiz, sentez ve yoruma dayalı; öğrencilerin edindikleri bilgileri özümsemeleri ve sanat eserlerinin

daha anlamlı değerlendirilmeleri üzerine yoğunlaşılarak görsel sanat çalışması oluşturmada ve sanatı takdir etmede kişisel değer ve fikirlerin iletimi üzerine vurgu yapılır. Bu anlamda Surname-i Hümayun örneğinde yapılabilecek öne çıkan çalışmalar şöyle özetlenebilir:

Günümüz resim sanatı ve minyatür sanatı arasındaki farklılıklar sorgulanabilir, Surname-i Hümayun'un yapıldığı klasik Osmanlı Devri sanatsal, sosyal ve siyasal durumu içinde ' Surname-i Hümayun un işlevi, Nakkaş Osman'ın niçin sanat eseri oluşturduğu, içinde bulunduğu çevre ve şartlar, sanatçıyı etkileyen dinsel, düşünsel, kültürel özellikler araştırılabilir; bu konuya ilişkili olarak görsel sanatlardaki meslekler arasındaki benzerlik ve farklılıklar incelenebilir, Nakkaş Osman'ın kullandığı üslup incelenerek Klasik Osmanlı minyatür üslubunun anlaşılması sağlanabilir, görsel sanatlar, tarih ve kültürün birbirlerini nasıl etkilediğini öğrencilerin fark etmesi sağlanabilir.

Ortaokullarda seçmeli olarak yer alan görsel sanatlar dersi ile sanat tarihi eğitiminde Topkapı Sarayı Müzesi, bu dersin kapsamında bulunan minyatür modülü kapsamında öğretimde kullanılabilecek ana mekânlardan biridir. Bu dersin öğrenme-öğretme yaklaşımlarında 'birincil kaynaklardan olan müze, sanat galerisi, sanat atölyesi, kütüphane vb. ortamlarda inceleme, gözlem ve uygulama yapılması' önerilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi de buna yönelik imkân ve ortamlar sunması gereken müzelerden biridir.

Bu doğrultuda hazırlanan minyatür modülüne yönelik olarak öğrencilere Türk kültüründe önemli bir yer teşkil eden minyatür sanatını tanıtmak, tarihini ve kültürünü fark ederek geleneksel sanatların yaşatılması ve yarınlara aktarılması duyarlılığına sahip:

- Görsel okuryazarlık, algı ve estetik bilincine sahip,
- Minyatür sanatındaki temel kavram ve uygulamalar konusunda bilgi, beceri ve anlayışa sahip,
- Minyatürün kitap sanatları içerisindeki yeri ve önemini bilen,
- Minyatür sanatına ait kültürel mirasın değerini anlayan ve koruyan,
- Geçmiş ve günümüz minyatür eserlerini inceleyen,

bireyler yetiştirmek amaçlarını gerçekleştirmek üzere Surname-i Hümayun örneğinde Topkapı Sarayı Müzesi'nde bir öğretim ortamı oluşturulabilir. Minyatür modülünün altında yer alan Kültürel Miras ile Sanat Eleştirisi ve Estetik başlıklı iki tane öğrenme alanı (sanat tarihi ve müze eğitimi) ile ilişkili olarak sanat tarihi eğitimine yönelik çalışılabilir.

Türkiye' de sanat tarihi eğitimi alanında güçlükler yaşanmaktadır. Görsel Sanatlar Dersi altında sanat tarihi öğretimi konusundaki sorunların bir ayağı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yer almaktadır (Özsoy, Mercin, 2003). Bunlar şöyle özetlenebilir:

Ders saatlerinin azlığı bir problem olarak varlığını sürdürmektedir. Müfredat programında ders saatlerinin yeterli olmaması, konu odaklı öğretim programı sürecinde Dünya sanatı ve kültürlerinin tümünü öğrenmek için yeterli değildir. Bu nedenle sanat tarihi öğretimini liselerle sınırlı tutmaktan kurtarıp ilköğretim düzeyinde disiplin temelli sanat anlayışı kapsamında ele alan Görsel Sanatlar Eğitimi dersi sanat tarihi öğretimi alanındaki sorunların çözümüne yönelik ilk adımlardan biri olabilir. Bu şekilde yeni öğretim programı ile bilgiden çok buna destek olarak beceri geliştirme odaklı bir program oluşturulmuştur. Başlangıcından günümüze tüm süreci ile Dünya sanat tarihinin gelişimi, başlıca sanatçıları ve eserlerinin haftada iki saatlik bir ders ile verilmesi ve bu bilgilerin derinlemesine öğrenme olmadan kısa kısa bilgi odaklı öğretilmesi mümkün görülmemektedir. Bu nedenle Görsel Sanatlar Dersi kapsamındaki sanat tarihi öğretimi eğitsel hedefleri kavramlar bilgisinin elde edilmesi, sanatçının ve sanat eserinin değerinin anlaşılması, sanat

eserinin incelenmesi ve üzerinde tartışma yapılması, görsel sanatlara ait kültürel mirasın incelenmesi, onların değerinin fark edilmesi ve koruma bilinci kazandırılması, estetik değer yargılarının geliştirilmesine odaklanmıştır. Anacak yine de haftada iki saat bu bilgi ve becerilerin verilebilmesi için yeterli olmamaktadır.

Başka bir sorun, dersi veren öğretmenlerle ilgili sorunlardır (Korkmaz, 2014; Yazar ve Diğ., 2014). Bu dersi veren öğretmenler sanat tarihi ve öğretimi konusu ile minyatür konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip değildirler ve bazı öğretmenler bu konudaki yetersizliklerini dile getirmektedirler. Bu durum sanat tarihi konularının yapılan araştırma ya da etkili öğrenme yöntem ve teknikleri kullanılmadan sıkıcı bir öğrenme ortamında gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Öğretmenlerin çoğu da müzeleri öğretime detek olarak kullanma konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip değildirler. Programın uygulanması ile ilgili açıklamalarda 'kültürel miras alanı ile ilgili konuların, müze eğitimi ve sanat tarihi ile ilişkilendirilmesi gerektiği doğrudan vurgulanarak sanat tarihinin bu programdaki öneminin altı çizilmektedir. Bu dersin branş öğretmenleri tarafından verilmesi dersin sorunlarına yönelik çözümlerin atılmasının başta gelen adımlarından biri olabilir. Şu anda Türkiye'de sanat tarihi öğretmenliği formasyonuna sahip azımsanmayacak sayıda sanat tarihçisi bulunmaktadır. Üniversitenin ilgili bölümlerinde de eğitim gören ya da görmüş olan yeterli sayıda Sanat Tarihçisi bulunmaktadır. Bu kişilerin bir kısmı zaten formasyon eğitimine sahiptir: olmayanlar da formasyon alıp ilk ve ortaokullarda görevlendirilebilir. Böylece özellikle Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi altındaki geleneksel sanatlardan ebru, tezhip modülleri gibi minyatür modülünün öğretimi de bu alanda ve öğretimi konusunda yetkin, bilgi ve beceriye sahip öğretmenler tarafından etkin yöntemlerle öğretilir.

Görsel Sanatlar Dersi kapsamında sanat tarihi öğretimi konusundaki sorunlara getirilebilecek bir diğer temel çözüm Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılabilecek çalışmalardır. Günümüzde Bakanlığın Müzeler Daire Başkanlığı bünyesinde bir müze eğitimi birimi bulunmamaktadır. Özellikle son yıllarda Bakanlık müzelerinde bazı eğitim çalışmaları gerçekleştirilmektedir fakat bu çalışmalar daha çok o müzede çalışan müzecilerin ya da müze yöneticilerinin inisiyatifleri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Aslında müzelerimizde eğitim çalışmalarının çağdaş müzeciliğin bir gereği olarak Türkiye genelinde sistemleştirilmesi, yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir; bu daha uzun vadede gerçekleştirilebilecek bir çözümdür. Kısa vadede ise müzelerin koleksiyonlarının öğretime destek olması konusunda müzelerin gerçekleştirecekleri çalışmalarla çözüm sağlanarak uzun vadedeki çözümün yapılandırılmasında faydalı olabilecek bilgiler toplanabilir. Bu nedenle Türkiye'de müzelerin öğretim programlarındaki bu değişimleri inceleyerek, okul öğretimini desteklemek üzere gerekli çalışmaları yapmaları, öğretim programlarını inceleyerek bu öğretim programına göre nesne ve koleksiyonlarını ve sergileme düzenlerini gözden geçirmeleri ve gerekli öğrenme ortam ve materyallerini sağlamaları gerekmektedir. Bu bağlamda Topkapı Sarayı Müzesi örneğinde müzelerde yapılması gereken çalışmalar başka bir çalışmanın konusudur yalnız yapılabilecek çalışmalar şöyle özetlenebilir: Topkapı Sarayı Müzesi'nde uygun bir sergi alanı oluşturularak, zengin minyatür koleksiyonu sergilenebilir. Koruma açısından uygun ışık, nem ve çevre şartlarının oluşturulması ve uygun vitrinlerin kullanılması ile bu minyatürlerin bazıları sergilenebilir. Bu sergi ortamında bazı minyatürlerin kopyaları da kullanılabilir. Ayrıca bu minyatürlerden öğretimde faydalanılması üzerine sergi görsel-işitsel araçlarla zenginleştirip öğretime destek materyalleri oluşturulabilir. Sabancı Müzesi'nin Hat koleksiyonunu sergilediği bölümünde uyguladığı i-pad uygulaması bu konuda iyi bir örnektir. Müzenin tüm arşivini dijital ortama aktarma çalışmaları sürmektedir. Bu çalışma bittiğinde bu dijital koleksiyondan seçilmiş örneklerle okullara ve örgün eğitim öğrencilerine yönelik ayrı bir sanal müze oluşturulabilir. Böylece Müzeye mesafe olarak uzak olan ya da gelemeyen okul ve öğrencilerin de bu imkândan faydalanmaları sağlanabilir.

Bu iki öneri oldukça kapsamlı ve zaman alan bir çalışmayı gerektirir. Ayrıca bu çalışmaların yapılabilmesi için ortam, insan ve para kaynağına gerek vardır. Ama tüm bunlardan önce Müze'nin öğretime sağlayacağı katkılarının farkında olunması ve bu konuda müze yönetici ve çalışanlarının motivasyonu gerekmektedir. Müze tarafından müzenin eğitim ve öğrenme açısından ne anlama geldiği tanımlanmalı, eğitim ve öğretime sağlamak istediği katkıları ve hedefleri belirlenmeli daha sonra da hedeflerin uygulamaya konmasına yönelik eylem planı gerçekleştirilmeli; farklı projeler hazırlanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Müzeler Dairesi Başkanlığı'na sunulmalıdır. Müze kaynak bakımından yeterli olmadığı durumlarda çeşitli kişi, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak kaynak yaratabilir. Örneğin İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Yıldız Teknik Üniversitesi yönetiminde çeşitli Sivil toplum kuruluşları (Çağdaş Drama Derneği, Çağdaş Yaşamı Desteklem Derneği, Eğitim Gönüllüler Vakfı) ve Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi işbirliğiyle 2003-2010 yılları arasında İstanbul Arkeoloji Müzesi Çağlarboyu İstanbul Salonu'nda gerçekleştirilen Okul-Müze Günleri Eğitim Programı insan kaynağı ve maddi kaynakların bir kısmının müze, üniversite ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile çözüldüğü; kaynakların yeterli olmadığı durumda da bunun yapılabileceğinin en canlı örneklerinden biridir (Atagök, Özkasım ve Tezcan Akmeahmet, 2006).

KAYNAKÇA

- And, M. 1982. Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- And, M. 2002. Osmanlı Tasvir Sanatları, 1 Minyatür, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arık, R. 1976. *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, T. Yazar, T. Geleneksel El Sanatları Bağlamında Kültür Ürünleri Olarak Türk Cam Sanatı: Surname-i Hümayun Analizi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/5 Spring 2015, p. 13-26, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8126>, ANKARA-TURKEY
- Atagök, Tomur. Özkasım H, Tezcan Akmeahmet, K. (haz.). 2006. *Okul-Müze Günleri Öğretmen Paketi*. İstanbul: YTÜ Basım-Yayım Merkezi, 2006.
- Atasoy, N. 1962. *Nakkaş Osman'ın Eserleri ve Osmanlı Minyatür Sanatına Getirdiği Yenilikler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı
- Atasoy, N. 1997. *Surname-i Hümayun, Düğün Kitabı*. İstanbul: Koçbank Yayınları.
- Atasoy, N. 2007. Minyatür Hakkında, <http://www.envanter.gov.tr/halk-kulturu/index/detay/29506>. (Erişim 5 Mayıs 2015)
- Atasoy, N. 2008, Minyatür Sanatı, Türk İslam Sanatları Hat Dergisi, http://www.hatdergisi.com/HAT%20DERGİSİ/minyatur_sanati.htm. (Erişim: 25 Mayıs 2015)
- Atasoy, N. 2010. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Ders Notları. İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü. <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/minyatur.htm> (Erişim 10 Ocak 2013)
- Atıl, E. 1999. *Levni and the Surname: The Story of an Eighteenth Century Ottoman Festival*. İstanbul: Koçbank Yayınları.
- Ayut, A. 2006. Günümüzde Görsel Sanatlar Eğitiminde Kullanılan Yöntemler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 2006/2, 33-42.
- Binark, İ. 1978. Türklerde Resim ve Minyatür Sanatı, *Vakıflar Dergisi*, 12, 271-290.

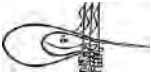
- Çağman, F. 1982. Anadolu Türk Minyatürü, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 5, 929-951.
- Çetin, Y. 2001. Çağdaş Sanat Eğitiminde Sanat Tarihi Öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 7, 63-64.
- Dobbs, S.M. 1998, *Learning and Through Art: A Guide to Discipline-Based Art Education*. Los Angeles: The J. Paul Getty Trust.
- EACEA/Eurydice, Avrupa Eğitim Bilgi Ağı. 2009. *Avrupa'da Okullarda Sanat ve Kültür Eğitimi*. Ankara: MEB. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Eisner, EW. and Day, MD (Eds.) 2004. *Handbook of Research and Policy in Art Education: A Project of the National Art Education Association*. Mahwah, N. J.:Lawrence Erlbaum Associates.
- Ersoy, S. A. 2006. *Osmanlı Minyatür Tekniği*, Ankara: İnkansa Matbaacılık.
- Erzen, J. 1977. Türk Sanatında Yeni Eğilimler ve Sanat Bayramı. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3 (2), Güz, 297-310.
- Eyice, S. 2003. Sanat Tarihi Eğitimi, *Sanat ve Plastik Sanatlar Eğitimi Dergisi*, 1.
- Gögebakan, Y. 2011. Sanat Tarihi Öğretiminde Yöntem Karşılaştırması, İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 1 (1), 87-100.
- Gültekin, M. 2009. Sanat Tarihi Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlara İlişkin yazın Taraması, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 103-121. <http://dspace.uludag.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11452/2436/1/M7.pdf>. (Erişim: 15 Temmuz 2015)
- İpşiroğlu N., İpşiroğlu M. Ş. 1977. *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- İpşiroğlu, M. Ş. 1973. *İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahraman, D. 2014. Sınıf Öğretmenlerinin Görsel Sanatlar Dersi Programının Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Görüşleri ve Çözüm Önerileri, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 221-240.
- Kınay, C. 1993. *Sanat Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kirişoğlu, O. T. 2005. *Sanatta Eğitim Görmek Öğrenmek Yaratmak*. Ankara:PegemA Yayıncılık.
- Kirişoğlu, O. ve Stokrocki M.1997. *Ortaöğretim Sanat Öğretimi*. Ankara: YÖK/Dünya Bankası, MEGP.
- Konak, R. 2013. Osmanlı Minyatür Sanatı'nda Padişan Portreciliğinin İlk Örnekleri ve Geleneğe Katkıları, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/5 Spring 2013, p. 425-439, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net. Ankara: Turkey.
- Korkmaz, G. E. 2004. Surnamelerde 1582 Şenliği. (Master Tezi) Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü.
- Mahir, B. 2012. *Osmanlı Minyatür Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- MEB. 2005. İlköğretim Görsel Sanatlar Dersi Programı. Ankara: MEB.
- MEB. 2013. İlkokul ve Ortaokul Görsel Sanatlar Dersi Programı, Ankara: MEB.
- MEB. 2014. Ortaokullar İçin Seçmeli Görsel Sanatlar Dersi Programı, Ankara: MEB.
- Mülayim, S. 1994. *Sanat Tarihi Metodu*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Mülayim, S.1989. Sanata Giriş. İstanbul: *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları* (2),12-92.
- Öğütmen, F. 1966. 19. Yüzyıl Arasında Minyatür Sanatından Örnekler. *Topkapı Sarayı Minyatür*

Bölümü Rehberi. Ankara.

- Özsoy, V. 2003. *Görsel Sanatlar Eğitimi Resim-İş Eğitiminin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri.* Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Özsoy, V., Mercin L. 2003. “Sanat (Resim) Eğitiminde Müzelerin Kullanılmasında İlgili Kurum ve Kuruluşların Karşılıklı Görev ve Yükümlülükleri”, *Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (3).
- Pazienza, J. 1986. Teaching Art History to Children: A philosophical Basis. Marilyn Zurmuehlin Working Papers in Art Education, 5 (14), 53-61.
- Tanıncı, Z. 1993 Türk Tezhip, Minyatür ve Cilt Sanatı, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay. 397-430.
- Tanıncı, Z. 1996. *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Tansuğ, S. 1993. *Şenlikname Düzeni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tansuğ, S. 1995. Farklılık Bilincinin Tarihsel Kökenleri. Ankara: Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi/Sempozyum-Konferanslar.
- Tansuğ, 1997. *Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taş, E, Öztürk, G. 2015. Osmanlı Minyatürlerinde Sürrealist Yaklaşımlar, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/2 Winter 2015, p. 907-928, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7864>, Ankara: Turkey.
- Türkmenoğlu, D. 2008. Sanatsal Bir Belge Olarak Surname-i Hümayun Minyatürleri ve Toplumsal Anlamları, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Electronic Journal of Social Sciences*, Güz-2008 C.7 (26), 98-111.
- Witcombe C. L. C. E., 2008. Bye Bye, Slides, Bye Bye Carousels, Hello Internet I think I’m a Gonna Cry-y. In *Teaching Art History with New Technologies.* (Eds: Donahue-Wallace K., L. La Follette and A. Pappas.) New Castle: Cambridge Scholars Publishing.
- Yazar, T., Aslan, T, Şener S. 2014. Sanat Eğitimi Sorunu Olarak Ülkemizde İlk ve Ortaöğretim Kurumlarında Sanat Eğitimine Olan İlgisizlik Sebepleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33 (2), 593-605. Doi: 10.7822/omuefd.33.2.18
- Yetkin, S. K. 1953. İslam Minyatürünün Estetiği, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2 (1), 33-35. DOI: 10.1501/İlhfa_0000000392

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Tezcan Akmeahmet, K., (2015). “Minyatürlerin Sanat Tarihi Eğitiminde Kullanılması: Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki Surname-i Hümayun Örneği / Using Miniature Paintings In Art History Education: The Example Of Surname-i Hümayun At Topkapı Palace Museum”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8647>, p. 719-752.

SOSYOLOJİ EĞİTİMİ VE TOPLUMSAL FAYDALARI*

*Hasan YAVUZER***

ÖZET

Sosyoloji 1789 yılında gerçekleşen Fransız ihtilalından sonra Fransa'da, XVIII ve XIX. Yüzyılda da İngiltere, Almanya ve Avrupa'da oluşan sanayi toplumunda gelişen toplumsal sorunları çözmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Sosyoloji ilk yıllarda batı'da yaşanan olumsuzluklara karşı reformcu ve düzenleyici bir bilim olarak düşünülmüş, yaşanan sorunları giderecek bir bilim olarak kabul edilmiştir. Hem sosyolojiye hem de sosyolojik çalışmalara o gözle bakılmıştır.

Sosyolojinin Osmanlı ve Türkiye'deki durumu da bundan farklı olmamış, Osmanlı'da sosyoloji Batılılaşma politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devletinin içeride ve dışarıda yaşamış olduğu siyasi, askeri, sosyal, kültürel vb. pek çok alanda yaşadığı sıkıntılar karşısında devlete kurtuluş reçetesi sunacak bir bilim olarak görülmüştür. Sosyolojinin Osmanlı İmparatorluğu'na girişi de böyle bir umut ve beklenti ile olmuştur.

Osmanlıda sosyolojinin ders olarak öğretilmesi üniversiteden önce lisede söz konusu olmuş, Ziya Gökalp 1910-1911 yıllarında Selanik'te İttihat ve Terakki okulunda sosyoloji dersi vermiştir. Üniversitede sosyoloji eğitiminin başlangıcı ise 1912'dir. Üniversite bünyesinde sosyolojinin bağımsız bir kürsü/bölüm haline gelmesi ile ilgili kısmi belirsizlikler bulunmakla birlikte 1914 yılı benimsenmiştir.

Ülkemizde 1981 yılında kurulan Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ile sosyoloji eğitimi ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Bundan sonraki süreçte de sosyoloji eğitimi üniversitelerimizde daha yaygın hale gelmiştir. 2014 eğitim öğretim yılında üniversitelerde Türkçe, İngilizce, 1. ve 2. Öğretim programları dahil 154 ayrı sosyoloji programı yer almaktadır. Bundan ayrı olarak Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesine bağlı açık öğretim Fakültelerinde de Sosyoloji bölümleri bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyoloji eğitiminde önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Son yıllarda gelişen ve değişen şartlar hem sosyoloji eğitimine hem de sosyologlara ihtiyacı artırmıştır.

* Bu makale 08-10 Ağustos 2015 tarihlerinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesinin düzenlemiş olduğu "VII. Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi"nde "Sosyoloji Eğitimi" başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur. Yapılan güncelleme ile yayına hazırlanmıştır.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, El-mek: hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr

Günümüzde Sosyoloji eğitimi artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Her geçen gün önem kazanması da böyle bir zorunluluğun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu eğitimin alınması hem toplumdaki uyumu hem de kalite ve başarıyı artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, eğitim, sosyoloji eğitimi, toplum, fayda.

SOCIOLOGY EDUCATION AND THE BENEFITS TO SOCIETY*

ABSTRACT

The study of sociology arose in 1789 in France after the French Revolution and was established to solve the problems of the industrialized world of England, Germany, and Europe in the 18th and 19th centuries. It began as a means to solve societal problems and the ultimate goal was to bring structure and reform to the Western world. Both sociology and sociological studies were accepted as a solution to those problems.

The role of Sociology in the Ottoman Empire and Turkey was not much different. Sociology emerged in the Ottoman Empire as a product of Western politics and it was hoped that it would serve as a prescription for salvation from the internal and external struggles the government was having in regards to political, military, social, and cultural issues. It was this hope and these expectations that introduced Sociology into the Ottoman Empire.

During the Ottoman Empire, Sociology was first introduced in high schools before it was introduced in universities; the first course was taught by Ziya Gokalp at the Union and Progress school in Selanik from 1910-1911. Universities began offering Sociology as part of their curriculum in 1912. Eventhough, Sociology was an independent study it sheltered different views, it took a couple of years for it to gain popularity and did not truly embrace the concept until 1914.

The Higher Education Council (YOK), was found in 1981 in our country, have made adjustments in the sociology department. In the period of time after this it has become more common. In 2014 there were over 154 different sociology programs offered across all universities in Turkish and in English. Sociology was also offered in public universities such as Anadolu University, Ataturk University, and Istanbul University. In spite of all these developments and the importance of sociology education in our country, there still is not enough emphasis put on sociological education and our Sociologists are grossly underappreciated. Based on the circumstances that have risen in recent times there is a greater need for sociological education and sociologists in our society. Not only will this foster a more harmonious

* This article has been presented on 8-10 August at the "VII. International Congress of Social Sciences Education," which was organized by Nevsehir Hacı Bektas Veli University Faculty of Educational Sciences, with the title of "Sociology Education". It became ready for publishing after updates.

environment, it will also ensure that we have a more successful future with a better quality of life.

STRUCTURED ABSTRACT

The study of sociology arose in 1789 in France after the French Revolution and was established to solve the problems of the industrialized world of England, Germany, and Europe in the 18th and 19th centuries. It began as a means to solve societal problems and the ultimate goal was to bring structure and reform to the Western world. Both sociology and sociological studies were accepted as a solution to those problems.

The role of Sociology in the Ottoman Empire and Turkey was not much different. Sociology emerged in the Ottoman Empire as a product of Western politics and it was hoped that it would serve as a prescription for salvation from the internal and external struggles the government was having in regards to political, military, social, and cultural issues. It was this hope and these expectations that introduced Sociology into the Ottoman Empire.

During the Ottoman Empire, Sociology was first introduced in high schools before it was introduced in universities; the first course was taught by Ziya Gokalp at the Union and Progress school in Selanik from 1910-1911. Universities began offering Sociology as part of their curriculum in 1912. Eventhough, Sociology was an independent study it sheltered different views, it took a couple of years for it to gain popularity and did not truly embrace the concept until 1914. The science of sociology has been credited as a department in universities in Ottoman very soon after its birth, and that department was the second official one in the world.

Gaining acceptance on November 4, 1981 and with the publication of Law No. 2547 in the Government Newspaper on November 6, 1981 the Organization of Higher Learning (YOK) was formed. The organization consisted of four (4) departments: General Sociology and Methodology, Institutional Sociology, Applied Sociology, and Sociometry. This is still found to be the case in modern day sociological education.

In Turkey, until 1980's the number of sociology education was not even 10, however; the number rised later on. According to YOK's official website as of 2011 Sociology is offered as a major in 103 government universities of which 48 offer it as undergraduate study, 34 offer it as graduate study, and 21 offer it as doctorate study. The website also states that of the existing 52 Charitable Universities Sociology is offered in 10 as undergraduate study and 6 as graduate study. As of 2015 Sociology study is offered in 193 universities total and the number is still rising.

In earlier years Sociology education was included in the Faculty of Arts and Sciences sector. Following with tradition most Charitable Universities also provided sociological education under the guise of different names. For example at Istanbul City University it was under Humanities, at Koc University it was under Humanities and Literature,

Turkish Studies

and at Sabanci University it was under Arts and Social Sciences. The universities all had a tendency to include some form of societal studies in the postgraduate curriculum.

In more recent years the university faculties have been dividing into smaller departments. For example the Faculty of Arts and Sciences has broken into two departments: one for Arts and one for Sciences, and Social Sciences have broken into several departments: Social Sciences, Human Sciences, and Humanities to name a few. This is also the case with Sociology. In modern day education sociology is not just taught as it's own entity, but is included in all major areas of study and is taught in several different school environments.

In 2014 there were over 154 different sociology programs offered across all universities in Turkish and in English. Sociology was also offered in public universities such as Anadolu University, Ataturk University, and Istanbul University. In spite of all these developments and the importance of sociology education in our country, there still is not enough emphasis put on sociological education and our Sociologists are grossly underappreciated. Based on the circumstances that have risen in recent times there is a greater need for sociological education and sociologists in our society. In today's society it is proven that we need sociological education on a daily basis. It is important that we do not limit sociology education to Sociology majors alone; it is imperative that everyone be given some degree of sociological education. Not only will this foster a more harmonious environment, it will also ensure that we have a more successful future with a better quality of life.

Key Words: Sociology, education, sociology education, society, benefit.

Giriş

İnsanlık tarihinin başladığı günden bu yana insanlar toplu halde ve toplum halinde yaşamaktadır. İnsanların toplu halde yaşaması geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Aynı durumun gelecekte de devam edeceğinde en ufak bir şüphe ve tereddüt bulunmamaktadır. Toplumu ve toplumsal ilişkileri kendisine konu edinen bilim dalı sosyolojidir.

Batıda sosyoloji, 18. ve 19. yüzyıllarda Fransız ve Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan çalkantılı süreçte, yani sanayileşmenin, kentleşmenin hızlı nüfus artışının, giderek artan göçlerin ve kitlesel işçi hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı kaotik ortamda, sorunların üstesinden gelme, onlara çözüm bulma amacıyla ortaya çıkmıştır (Özbey, 2015, s.15).

Bir başka deyişle Sosyoloji 1789 yılında gerçekleşen Fransız ihtilalından sonra Fransa'da, XVIII ve XIX. Yüzyılda da İngiltere, Almanya ve Avrupa'da oluşan sanayi toplumunda gelişen toplumsal sorunları çözmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Sosyoloji ilk yıllarda batı'da yaşanan olumsuzluklara karşı reformcu ve düzenleyici bir bilim olarak düşünülmüş, yaşanan sorunları giderecek bir bilim olarak kabul edilmiştir. Hem sosyolojiye hem de sosyolojik çalışmalara o gözle bakılmıştır (Bulut, 2011, s.4).

Sosyolojinin Osmanlı ve Türkiye'deki durumu da bundan farklı olmamış, Osmanlı'da sosyoloji Batılılaşma politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devletinin içeride ve dışarıda yaşamış olduğu siyasi, askeri, sosyal, kültürel, ekonomik vb. pek çok alanda yaşadığı sıkıntılar karşısında devlete kurtuluş reçetesi sunacak bir bilim olarak görülmüştür. Sosyolojinin

Osmanlı İmparatorluğu'na girişi de böyle bir umut ve beklenti ile olmuştur (Bulut, 2011, s.4). Daha sonraki süreçte sosyoloji hem dünya genelinde hem de ülkemizde önemli gelişmeler kaydetmiş ve toplum bilimi olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı'nın son döneminde oluşan sosyal ve politik krizin yaşandığı II. Meşrutiyet dönemi sosyolojik düşünceye kapının aralandığı bir dönem özelliği göstermektedir (Parin-Demirci, 2014, s.366). Türkiye'de sosyoloji II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte, Osmanlı-Türk aydınlarının zihninde var olan “sosyal ve politik krizden nasıl çıkılacağı”, “ülkenin nasıl kurtarılabilceği” gibi yakıcı sorunların kendini açığa çıkardığı bir dönemde varlığını göstermeye başlamıştır (İlyasoğlu, 1983, s.2164). Türkiye'de sosyolojinin kurumsal inşası da, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine, bir başka ifadeyle II. Meşrutiyet yıllarına karşılık gelmektedir (Özbey, s.24).

Türklerin ilk kez sosyolojik düşünce ile tanışmaya başlaması, Osmanlı sultanları, bürokratları ve aydınlarında baş gösteren siyasal sistem ile ilgili kaygıların oldukça yoğun olduğu bir döneme rastlar. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar geçen zaman ise Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Türk sosyolojisinde kendi cepheleri açısından öne çıktıkları ve “bu devlet nasıl kurtarılabilir” konusunda kuramsal görüşler ortaya attıkları bir dönemdir (Kaçmazoğlu, 2010, s.2).

Sosyoloji tarihi açısından kalıcı iz bırakan, dört ismi sosyolojinin kurucu/öncü isimleri arasında sayabiliriz. Auguste Comte, Emile Durkheim, Carl Marx ve Max Weber (Zincirkıran, 2015, s.28.) Sosyolojinin Türkiye'ye girmesinde etkin rol oynayan ve Türkiye'deki sosyolojinin öncüleri arasında ise Ahmet Cevdet Paşa, Prens Sabahattin ve Ziya Gökalp yer almaktadır (Doğan, 2009, s.48).

Toplum bilimi olan sosyoloji insanların birbirleriyle ilişkilerini bilimsel açıdan inceleyen bir bilim dalıdır. Sosyoloji, insanların ortak yaşamı ve katılımlarıyla ortaya çıkan toplumu, toplum hayatını ve toplumsal yapıyı; bu yapıda meydana gelen değişimleri bilimsel yöntemin kendine özgü teknikleri ile inceleyen sosyal bir bilim dalıdır (Fichter, 2012, s.1). Sosyoloji sosyal (toplumsal) olayların bilimidir. Bu yüzden toplum, toplumsal olaylar, toplumsal yapı, toplumsal değişim ve toplumsal çevre hakkında bilimsel bilgi edinme sosyolojinin işidir. Sosyoloji bu işi bilimsel yöntem kullanmak suretiyle gerçekleştirme çabasıdadır (Doğan, 2009, s.36-37).

Toplumlar ise bazı yönlerden birbirlerine benzemekte, bazı yönlerden de birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Bu yüzden de toplum kavramı ve toplum konusu sosyolojinin en temel, en karışık ve en karmaşık konularından bir tanesidir. Her türlü karışıklığa, karmaşıklığa, farklılığa ve zorluğa rağmen, toplum bilimi olan sosyoloji toplumu ve toplumsal davranışları sistematik ve bilimsel bir şekilde etüt etmektir. Bir hekimin röntgen filmini okuması gibi toplumu okumak ve sağlıklı karar vermektir.

Türkiye’de Sosyoloji İle İlgili Genel Bilgiler

Sosyoloji ilk yıllarda batı'da yaşanan olumsuzluklara karşı reformcu ve düzenleyici bir bilim olarak düşünülmüştür. Hem Sosyolojiye hem de sosyolojik çalışmalara o gözle bakılmıştır. Sosyolojinin Osmanlı ve Türkiye'deki durumu da bundan farklı olmamış, Osmanlı'da sosyoloji Batılılaşma politikalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devletinin içeride ve dışarıda yaşamış olduğu siyasi, askeri, sosyal, kültürel, ekonomik vb. pek çok alanda yaşadığı sıkıntılar karşısında devlete ve toplumsal güçlere kurtuluş reçetesi sunacak bir bilim olarak görülmüştür. Sosyolojinin Osmanlı İmparatorluğuna girişi de bu umut ve beklenti ile olmuştur (Bulut, 2011, s.4). Bu yüzden de ülkemizde sosyoloji Batı'da ortaya çıkışından çok uzun bir süre geçmeden düşünce hayatımızdaki yerini almıştır. Bu yerini alışı Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara çözüm arayışı etkili olmuştur. Dönem içinde dünya ilişkileri çerçevesinde kendisine yeni bir yer, kimlik ve siyaset arayışında olan Osmanlı İmparatorluğu'nda aydınlar, toplum olarak karşılaşılan meseleleri ele alışı sosyolojiye ilgi duymuşlar ve söz konusu

sorunlara çözüm yollarını sosyoloji çerçevesinde aramışlardır. Sosyoloji de düşünce hayatımızdaki yerini ve önemini bu dönem içinde ülke sorunları önünde takındığı tutumla ve sorunlara çözüm arayışı çabalarına iştirak etmesi çerçevesinde kazanmıştır (Coşkun, 1991, s. 13). Sosyolojinin ülkemizi etkilemeye başlaması ise 19.yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra kendini belli etmeye başlamıştır.

Ülkemizde, Cumhuriyetten önce, 1910'lara doğru sosyolojik düşüncenin başlatıcıları olarak gerek yaşadıkları dönemde etki alanı bulmaları, gerekse adlarının günümüze kadar gelmesi bakımından Ziya Gökalp (1876-1924) ve Prens Sabahattin'i (1879-1948) görüyoruz (Ergun, 2006, s.244).

Türkiye'de başlığında "sosyoloji" yazan ilk kitap, Fransızca'dan Türkçe'ye çeviri yapılan bir kitaptır. Kitabın yazarı Emile Bougle'dir. Kitabın orijinal adı Qu'est ce que la sociologie'dir. Bu kitap çevirisi 1912 (1328) yılında İstanbul'da yayımlanmıştır ve kitabın Türkçedeki adı "İlm-i İhtimai Nedir?"dir (Çelebi, 2010, s.52). Başlığında sosyoloji kelimesini içeren bu kitabı, tercüme yoluyla da olsa Türkçeye kazandıran kişi Mustafa Suphi'dir. Mustafa Suphi bu çalışmasıyla Türkiye'de sosyolojinin tanınmasına büyük katkılarda bulunmuştur (Özdemir, 2008, c.1, s. ii).

İlk sosyoloji bölümümüz, Durkheim'in kürsüsünden bir yıl sonra 1914'te Darülfünun'da kurularak dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü olma özelliğini kazanmıştır. Bu kürsünün başında Ziya Gökalp'i görüyoruz (Özdemir, 2008, s.ii). İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Başkanı Baykan Sezer bu durumu şöyle dile getirmektedir. "Bölümümüz Durkheim kürsüsü ile birlikte dünyanın en eski iki kürsüsünden biridir. Aynı zamanda Batı dünyası dışında ilk sosyoloji Kürsüsü olmak sıfatını taşımaktadır".

Türkçedeki ilk Sosyoloji ders kitabı Ziya Gökalp tarafından yazılmıştır. Bu kitap Ziya Gökalp'ın İstanbul'daki Darülfünun'un Edebiyat Şubesinde verdiği derslerin metnidir. Kitabın adı İlm-i İhtimai'dir. 64 sayfadan ibaret olan kitabın yayım yılı 1913 (1329), yayım yeri İstanbul'dur. İlk sosyoloji dergisinin adı Ulum-ı İktisadiyye ve İhtimaiyye Mecmuası'dır. Dergi 1908-1911 yılları arasında yayımlanmış, yayım yeri İstanbul'dur. Dergiyi çıkaranlar Ahmet Şuayp, Mehmet Cavit ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı)'dır. Türkiye'de Sosyolojiyi ilk ilan eden dernek 1913 yılında İstanbul'da kurulan ve kurucuları arasında Ziya Gökalp'inde yer aldığı "Türk Bilgi Cemiyeti"dir. 1914'de 1. Dünya Savaşının çıkması üzerine bu dernek kapanmıştır. İlk sosyoloji kürsüsü İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü içinde 1914 yılında Ziya Gökalp tarafından kurulmuş ve ilk dersi de kendisi vermiştir (Çelebi, 2010, s.52-56).

Bugünkü Ankara Üniversitesinde sosyoloji öğretiminin tarihi de eskilere dayanmaktadır. Çeşitli aşamalardan geçerek günümüze gelen sosyoloji eğitiminin Ankara Üniversitesinde bağımsızlığını kazanması şu şekilde olmuştur. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü içinde 1939-1940 akademik yılında önce bir ders olarak açılan, sonra 1940-1941 eğitim öğretim yılında ders şubesi statüsü verilen sosyoloji 1948 yılında kürsü'ye dönüştürülmüş, 1982'de bağımsız bölüm olmuştur. Bu bölüm İstanbul'dan sonra Türkiye'nin öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan ikinci sosyoloji programıdır (Çelebi, 2010, s.55-56).

Daha önce felsefe bölümünde okutulan sosyoloji dersi zamanla müstakil bir statüye kavuşmuştur. Felsefe bölümünden bağımsızlaşan ilk sosyoloji bölümü 1961 yılında bu statüye kavuşan İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'dür. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ise doğrudan doğruya bağımsız bölüm olarak kurulan ilk sosyoloji bölümüdür. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 1964 yılında kurulmuş, 1965 yılından itibaren de lisans öğretimine öğrenci almıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde sosyoloji öğretimi Sosyal Bilimler bölümü içinde 1965 yılından sonra faaliyete başlamış olup, bağımsız bölüm oluşu ise 1982 yılıdır (Çelebi, 2010, s.55).

1914 yılında Darülfünun İctimaiyat Kürsüsü ile başlayan ve bu gün sayıları 79'a ulaşan sosyoloji lisans programlarının gelişimini, sosyoloji lisans öğretiminin Türkiye'deki yüzyıllık tarihsel gelişimini *Kuruluş Dönemi* (1914-1950), *Yerleşme Dönemi* (1950-1980), *Kurumsallaşma Dönemi* (1980-2000), ve *Yaygınlaşma Dönemi* 2000 ve sonrası) şeklinde dört dönem üzerinde değerlendirmek mümkündür (Parin-Demirci, s.368).

Cumhuriyet döneminde Türk toplum biliminin gelişmesi siyasal gelişme ve değişmelere bağlı olmuştur. Bu nedenle farklı dönemlerde farklı konular elde etmiş, bazen önem kazanırken bazen de önemini kaybetmiştir. Cahit Aslan'ın da belirttiği üzere (Aslan, 2005, s.29-32) Emre Kongar Cumhuriyet döneminde yaşanan bu gelişmeyi kaba bir sınıflama ile altı döneme ayırmıştır. 1923-1938, 1938-1950, 1950-1960, 1960 sonrası dönem, 1971 dönemi ve günümüzdeki durum. Bu tasnifi yapan Emre Kongar bu dönemlerden her biri ile ilgili bilgiler vererek o dönemlerin özelliklerini, o dönemlerdeki sosyolojinin ve sosyolojik çalışmaların geldiği durum ile yaşadığı sorunlar hakkında bilgi vermektedir (Kongar, s.1982, c.1, s.15-24).

H. Bayram Kaçmazoğlu'na göre ise Türkiye'de sosyoloji öncelikle dış ve buna bağlı olarak iç siyasal yapı ile yakından bağlantılı olduğundan sosyoloji ile ilgili gelişmeler de farklı özellikler göstermektedir. Bu nedenle Türkiye'de sosyoloji tarihini 1908-1923, 1923-1939, 1939-1946, 1946-1960, 1969-1980 ve 1980'den günümüze devam eden süreç içerisinde altı döneme ayırmak mümkündür (Kaçmazoğlu, 1999, s.327).

Ülkemize sosyoloji adı altında girişinin ilk yıllarından sonra, 25-30 yıl süreyle, sosyoloji terimine karşılık olarak "ilm-i muaşere", "ilm-i cemiyet", "ilm-i içtima", "ilm-i içtimaiyat", "içtimaiyat" gibi terimler kullanılmıştır. Sonraları tekrar sosyoloji terimi kullanılır olmuştur. Aynı durum günümüzde de devam etmekte ve günümüzde sosyoloji yerine öz Türkçe olarak "Toplumbilim" terimi de kullanılmaktadır (Ergun, 1983, s.2160; Ergun, 2006, s.244).

Sosyoloji Eğitimi

Fransa, İngiltere, Almanya ve Avrupa'da yaşanan sosyal olaylar sosyoloji ilminin doğuşuna zemin hazırlamış, zamanla da diğer yerlere yayılmıştır. Bu gün dünya genelinde pek çok yerde sosyoloji ve sosyoloji eğitimi önemli bir konuma gelmiştir.

Sanayi devrimiyle beraber bu devrimin yaşandığı ülkelerde önemli değişme ve gelişmeler olmuştur. Bu değişme ve gelişmeler kısa zaman sonra Osmanlı'yı da etkilemiştir. Hem Avrupa'da hem de ülkemizde yaşanan değişim ve gelişmelere bağlı olarak meydana gelen kaotik ortamdan kurtuluş için sosyoloji bir umut kaynağı olmuştur.

Günümüzde hem dünya'da hem de Türkiye'de de çok hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Yaşanan bu değişim ve gelişim her geçen gün hayatı daha fazla etkilemektedir. İletişim ve ulaşım başta olmak üzere teknolojideki hızlı değişim ve gelişim pek çok alanda kolaylıklar getirdiği gibi pek çok alanda da yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkış yıllarında olduğu gibi günümüzde de yaşanan değişme ve gelişmelere paralel olarak hem ülkemizde hem de dünya genelinde sosyoloji ve sosyoloji eğitimi her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu değişme ve gelişmelere ayak uydurabilmek, gelişme ve değişimleri takip ve kontrol edebilmek için ülkemizde ortaöğretimde lise, yüksek öğretimde de hem lisans hem de yüksek lisans ve doktora olarak lisansüstü seviyesinde sosyoloji eğitimi yapılmaktadır. Eskisi ile kıyaslandığında sosyoloji eğitimi Türkiye'de her geçen gün daha da önem kazanmakta ve yaygınlaşmaktadır.

Ülkemizde sosyolojinin ders olarak öğretilmesi üniversiteden önce lisede söz konusu olmuş, Ziya Gökalp 1910-1911 yıllarında Selanik'te İttihat ve Terakki okulunda sosyoloji dersi vermiştir (Coşkun, 1991, s.14). Sosyolojinin ilk olarak İttihat ve Terakki Okulu'nda okutulmasıyla,

dönemin sorunları karşısında önerilen siyaset etrafında meselelere yaklaşım biçiminin bilimsel bir hüviyet içinde sistemleştirilmesi ve kurumlaştırılarak gelecek kuşaklara aktarılacak istenmiştir.

1924 yılında sosyoloji lise ders müfredatına zorunlu ders olarak girmiştir (Kocabaş-Hanedar, 2013, s.21). 1924 yılında kabul edilen lise müfredatı kapsamında lise düzeyinde sosyoloji öğretimi programının ana hatları belirlenmiş, sosyoloji öğretiminde ele alınması gereken konular tespit edilmiştir (İlyasoğlu, 1983, c.8, s.2170). Lise ders müfredatında uzun yıllar zorunlu olan sosyoloji dersi son birkaç yıldır seçmeli hale getirilmiş ve halen seçmeli bir ders olarak okutulmaktadır.

Yüksek Öğretimde Sosyoloji

Türkiye’de sosyolojinin yüksek öğretimde okutulması Türkiye’ye girişinden yaklaşık çeyrek asır sonra başlamıştır. Sosyoloji bilimine kapılarını açan ilk üniversite İstanbul Üniversitesi olmuştur.

Yıllar ve dönemleri itibariyle sosyolojinin Türkiye’deki gelişimini inceleyen İsmail Coşkun, Türk sosyoloji tarihinde imparatorluğun son döneminde, sosyolojinin ülke aydınlarının şahsi ilgilerinden öteye giderek ders şeklinde öğretilmesi sürecini dikkate almaktadır. Coşkun konuyla ilgili şu bilgilere yer vermektedir. *Sosyolojinin ders olarak öğretilmesinin üniversiteden önce söz konusu olduğunu ve ilk olarak Ziya Gökalp tarafından 1910-1911 yıllarında Selanik’te İttihat ve Terakki Okulun ’da sosyoloji dersinin verildiğini biliyoruz. Üniversitede sosyoloji eğitiminin başlangıcı ise biraz daha sonra, 1912’de Darülfünun ’nın Emrullah Efendi tarafından düzenlenmesi ile birlikte. Üniversite bünyesinde sosyolojinin bağımsız bir kürsü/bölüm haline gelmesi ile ilgili kısmi belirsizlikler bulunmakla birlikte 1914 yılı benimsenilmiştir (Coşkun, s.14).*

1912’de Emrullah Efendi düzenlemesi ile birlikte sosyolojinin üniversite düzeyinde ders olarak okutulmaya başlanması söz konusu olmakla birlikte esas olarak sosyolojinin üniversitede yer edinmesi ve bu yerini sağlamlaştırması Gökalp önderliğinde söz konusu olmuştur (Coşkun, s.15). Gökalp ile birlikte sosyolojinin belli bir öncülük ve kuşatıcı rol üstlenmesinde öncelikle sosyolojinin ülke sorunları önünde takındığı tutumla, meselelere el atması ve belli bir siyaset etrafında sorunlara çözüm arayışı çabasına katılması etkili olmuştur. Sosyolojinin böyle bir konuma yükselmesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde yaşanan sorunlar, bu sorunlara çözüm arayışları ve dönemin koşulları içinde Ziya Gökalp’in çabaları önemli olmuştur (Coşkun, s.16).

Parin ve Demirci de “Üniversitede sosyoloji öğretiminin ortaya çıkışı noktasında 1912’de Darülfünun’da Emrullah Efendi tarafından yapılan girişimlere gönderme yapılırsa da sosyolojinin üniversitede başlangıcı Darülfünun İçtimaiyat Kürsüsü, şimdiki adıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İÜEF) Sosyoloji Bölümünün kuruluş tarihi olan 1914 yılı olarak kabul edilmektedir” (Parin-Demirci, s.366) demektedir. Bu görüşü savunanlara göre sosyolojinin akademide bir disiplin kimliğiyle yer edinmesi Ziya Gökalp’in 1914 yılında Darülfünun’da sosyolojiyi ders kitabı olarak okutmasıyla başlar.

Sosyolojinin Türkiye’deki akademik meşruiyeti ve kurumlaşması 1910’lardan itibaren sosyolojiyle ilgilenmeye başlayan ve Durkheim sosyolojisi anlayışını kendisine rehber edinen Ziya Gökalp’in 1914 yılında sosyolojiyi Darülfünun’un ders programlarına dahil etmesiyle başlamıştır. 1913-1914 ders yılında Almanya’dan gelen sosyologlar da ülkemizde ders vermeye başlamışlardır” (Bulut, 2011, s.7-8). 1914 yılı dolaylı veya dolaysız birçok yaklaşımlarda sosyolojinin Türkiye’ye girdiği tarih olarak kabul görmüştür. Oysa bunun itibarı bir başlangıç olduğu muhakkaktır. Çünkü ülkede sosyoloji ile temas eden, gerek konuları açısından gerekse Batı’da sosyoloji çalışan insanlarla ilişki halinde olan düşünür ve onların etkileri Ziya Gökalp tarafından ilk ders

verilmesinden çok öncesinde başlamış ve devam etmiştir. Bu başlangıcı Tanzimat dönemine kadar götürmek mümkündür (Doğan, s.52).

Farklı kaynaklarda İstanbul Üniversitesinde ilk dersi Ziya Gökalp'ın verdiği dair bilgiler yer almakla beraber İstanbul Üniversitesindeki ilk sosyoloji dersini Edebiyat Fakültesi içinde 1910 yılında Ahmet Şuayb'ın verdiği dair kayıtlar da yer almaktadır (Çelebi, 2010, c.2, s.55).

1914'ten 1930'lu yıllara kadar sosyoloji disiplini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İÜEF) Sosyoloji Kürsüsü dışında bir gelişme gösterememiştir. 1939 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe bölümünde ders olarak açılmıştır. İÜEF bünyesindeki Sosyoloji Kürsüsü 1961 yılında bağımsız bir bölüm haline gelerek Sosyoloji Bölümü adını almıştır (Parin-Demirci, s.366). Sosyolojinin lisans programı statüsünde üniversiteye yerleşme ve yerleşik bir pozisyon kazanma arayışı Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün açıldığı 1964 yılına kadar devam eder (Parin-Demirci, s.366-367).

Günümüzde Sosyoloji Eğitimi

1914 yılında Üniversitede başlayan sosyoloji öğretimi, 2014 yılı itibariyle yüz yılı yani bir asırı aşmış zengin bir geçmişin izlerini barındırmaktadır. Bir başka ifade ile Türkiye'de sosyoloji öğretimi 2014 yılı itibariyle bir asırlık mirasın üzerine konmaktadır. 2015 yılının bitmeye yaklaştığı Aralık ayında bu süre bir asırlık zamandan daha fazla bir dönem olarak değerlendirilmektedir.

2014 yılı itibariyle Türkiye'de 49 il ve 79 üniversitede lisans düzeyinde sosyoloji öğretimi yapılmaktadır. Sosyoloji bölümlerinde sürdürülen lisans programlarının büyük çoğunluğu Türkçe olmakla birlikte Boğaziçi, Orta Doğu Teknik, Bahçe Şehir, İstanbul Bilgi, İstanbul Süleyman Şah, Marmara, İzmir Ekonomi, İstanbul Şehir ve İstanbul Kemerburgaz Üniversitelerinde İngilizce, Galatasaray Üniversitesinde ise Fransızca eğitim-öğretim yapılmaktadır. Hem Türkçe hem de İngilizce öğretim yapan sosyoloji bölümleri de vardır (Parin-Demirci, s.378).

2014 yılında sayıları 79'u bulan sosyoloji bölümünde yaygın olarak örgün eğitimin yapıldığı görülmektedir. Örgün eğitim yapılan 23 sosyoloji bölümünde ikinci öğretim statüsünde eğitim-öğretim de verilmektedir. İkinci öğretim biçiminin daha çok yeni açılan üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında Anadolu, Atatürk ve İstanbul Üniversitelerinde açık öğretim-uzaktan eğitim düzeyinde eğitim veren sosyoloji lisans programları da mevcuttur. Devlet ve vakıf üniversiteleri açısından bakıldığında sosyoloji bölümlerinin ağırlıklı olarak devlet üniversitelerinde kümelenme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'ün kurulmasından sonra yüksek öğretim kurumları ve yüksek öğretim programları ile ilgili yeni ve köklü düzenlemeler yapılmıştır. 4 Kasım 1981'de kabul edilip 6 Kasım 1981'de Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe giren 2547 sayılı kanunla kurulan Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ile birlikte sosyoloji bölümleri, 4 anabilim dalı esasına göre örgütlenmeye başlamıştır. Genel Sosyoloji ve Metodoloji, Kurumlar Sosyolojisi, Uygulamalı Sosyoloji ve Sosyometri. Günümüzde sosyoloji eğitimi veren mevcut sosyoloji bölümleri incelendiğinde çoğunluğun halen bu esasa göre yapılandıkları görülmektedir.

Sosyoloji Osmanlı aydınları arasında 1890'lardan itibaren bilinen ve takip edilen bir disiplindi. 1914'ten itibaren ise üniversite sisteminde kendisine yer buldu. O günlerden beri de çeşitli süreçlerden geçerek günümüzdeki konumuna geldi. 1980'lerde 10'u bulmayan sosyoloji bölümlerinin sayısı zamanla hızla arttı. YÖK'ün resmi sitesinde yayınladığı 2011 verilerine göre mevcut 102 devlet üniversitesinden 48'inde lisans düzeyinde, 34'ünde yüksek lisans ve 21'inde de doktora düzeyinde sosyoloji eğitimi verilmektedir. Aynı kaynağa göre o tarihte kurulu bulunan 52 vakıf üniversitesinden 10 tanesinde lisans, 6 tanesinde de yüksek lisans seviyesinde sosyoloji eğitimi verilmektedir (Bulut, 2011, s.13-14; Bulut,2014, s.19).

Önceki yıllarda Sosyoloji eğitimi daha ziyade Fen Edebiyat Fakültelerinin Sosyoloji bölümlerinde verilmekteydi. Vakıf Üniversitelerinin bir kısmı bu geleneği devam ettirirken bir kısmında ise sosyoloji eğitimi farklı isimler altındaki fakülteler bünyesinde yapılmıştır. Örnek verecek olursak İstanbul Şehir Üniversitesinde İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Koç Üniversitesinde İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi çatısı altında verilmektedir. Sabancı Üniversitesi ise Sosyoloji ismini kullanmaksızın Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde interdisipliner bir eğitime yönelmektedir. Söz konusu üniversitelerin lisansüstü eğitiminde de aynı eğilimlerini devam ettirdikleri görülmektedir (Bulut, 2011, s.15-16; Bulut, 2014, s.19-20).

Son yıllarda Fen Edebiyat Fakültelerinin Fen Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi olarak ikiye ayrılması veya Sosyal bölümlerin Sosyal Bilimler Fakültesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Fakültesi gibi farklı isimler ile açılmasına bağlı olarak Sosyoloji bölümleri de çok farklı fakülte ve eğitim kurumlarında yer almaya başladı. Sosyoloji dersleri de sadece sosyoloji bölümlerinde değil, çok farklı fakülte ve yüksek okullarda okutulmaya başlamıştır.

2005-2006 akademik yılında Türkiye’de 80 üniversite bulunmaktaydı. Bunların 55’i devlet, 25’i vakıf üniversitesidir. O dönemde Türkiye’de sosyoloji bölümü olan 30 üniversite vardır (Çelebi, s.62). 2007 yılında her ile bir üniversite kurulması ile üniversitelerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Daha sonra açılan üniversiteler ile bu sayı daha da artmıştır. 2014 yılında üniversite sayısı 181 olmuştur. Bunlardan 109’u devlet, 72’si vakıf üniversitesidir. 2015 Aralık ayı itibariyle 109 devlet, 84 vakıf üniversitesi olmak üzere 193 üniversite bulunmaktadır ([https://istatistik.yok.gov.tr/\(16.12.2015\)](https://istatistik.yok.gov.tr/(16.12.2015))). Bu artışa paralel olarak üniversitelerde sosyoloji eğitimi de artmıştır.

2014 eğitim-öğretim yılında Türkçe, İngilizce, 1. ve 2. Öğretim programları dahil 154 ayrı sosyoloji programı yer almaktadır. Bundan ayrı olarak Anadolu Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesine bağlı açık öğretim Fakültelerinde de Sosyoloji bölümleri vardır.

2015-2016 akademik yılı itibariyle sosyoloji dersleri sadece sosyoloji bölümünde değil, sosyal bilimler alanında farklı isim ve farklı konular ile pek çok fakülte ve bölümde okutulmaktadır. Bu nedenle Sosyoloji bölümündeki öğretim elemanları da sadece kendi bölüm ve fakültelerinde değil farklı fakülte ve diğer eğitim kurumlarında da derse giderek oradaki öğrencilere de yardımcı olmaktadır.

Sosyolojinin Ele Aldığı Konular

Sosyoloji eğitiminin önemini anlamak için Sosyolojinin doğuşuna neden olan faktörlerin yanında ele aldığı konular ile toplumu analiz etmede kullandığı metotlara da bakmakta fayda vardır. Sosyoloji ile ilgili kaynaklara ve bu kaynakların içindekiler bölümüne bakıldığı zaman sosyolojinin ele aldığı ve ilgilendiği konular hakkında genel bir bilgi sahibi olmak mümkündür.¹

¹ **Geniş bilgi için bkz.** Jhon J. Macionis, Sociology, (Çeviri Editörü: Vildan Akan), 13. Basımdan Çeviri, Nobel Yayınları, 2012 Ankara; Jeanne H. Ballantine-Leonard Cargan, Sociological Footprints, Wadsworth Group, 2002 America; Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, 10. Baskı, Beta Yayın, 1990 İstanbul; Mustafa Aydın, Kurumlar Sosyolojisi, Açılım Kitap, 2013 İstanbul; Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, Aile Sosyolojisi, Açılım Kitabevi, 2013 İstanbul; Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, 2003 İstanbul; Orhan Türkoğlu, Türkiye’de Köy Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006 İstanbul; Hüseyin Bal, Kent Sosyolojisi, Sentez Yayıncılık, 2015 İstanbul; Zafer Cirhinlioğlu, Sağlık Sosyolojisi, Nobel Yayın, 2001 Ankara; Nurşen Özçelik Adak, Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme, Birey Yayıncılık, 2002 İstanbul; Anton C. Zijdrerveld, Kültür Sosyolojisi (Kültür Sosyolojisine ve Metodolojisine Giriş), (Türkçesi: Kadir Canatan), Açılım Kitabevi, 2013 İstanbul, Enver Özkalp, Sosyolojiye Giriş, Ekin Yayınevi, 2013 Bursa Doğan Ergun, 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, 8. Baskı, İmge Kitabevi, 2006 Ankara, Anthony Giddens, Sosyoloji, Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, 7.Baskı, Ankara 2005, Joseph H. Fichter, Sosyoloji Nedir, (Çev. Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, 2012 Ankara, Bayram Kaçmazoğlu, Türk Sosyoloji Tarihi: Meşrutiyetten Cumhuriyete, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010

- Sosyoloji, ilkel ve göçebe hayatından yerleşik hayata, tarım toplumundan sanayi ve bilgi çağına geçiş gibi büyük yapısal değişiklikler başta olmak üzere,
- Toplumların temel kurumları olan aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zaman değerlendirmesi gibi toplumu yakından ilgilendiren kurumları,
- Toplumların geçim durumları ve yaşam tarzları, gelişmişlik ve geri kalmışlık halleri, iş ve ekonomik imkânları, işsizlik ve geçim şartları,
- Nüfus ve göç hareketleri, nüfusu etkileyen faktörler ile göç alan ve göç veren yerlerin durumları,
- Kültür, kültürel değişimler, sosyalleşme, küreselleşme, dini inanç, ibadet ve ahlaki yaşayışlar, dini gruplar
- Köy ve kent yaşamları, kentleşme, mimari ve sanat anlayışları, ulaşım ve iletişim durumları, örf, âdet, gelenek ve görenekleri, üretim ve tüketim biçimleri ile üretim ve tüketim alışkanlıkları, gecekondulaşma,
- Devlet, millet, siyaset, siyasi partiler, yönetim biçimleri, yerel ve genel yönetim,
- Cinsiyet ve cinsellik, cinsiyet ayrımları, cinsiyet eşitsizlikleri, aile, aile tipleri, evlenme ve evlenme biçimleri, boşanma, aile içi şiddet, geçmişten günümüze ailenin geçirmiş olduğu evreler,
- Sağlık, hastalık ve yaşlılık, sağlığı etkileyen faktörler ve sağlık hizmetleri, sağlık kurumları,
- Değişim ve gelişim, sınıf ve tabakalaşma, her çeşit grup ve gruplaşmalar,
- Sosyal, siyasal ve kültürel örgütlenmeler, savaş, terör ve şiddet, töre ve töre cinayetleri, suç ve suça iten sebepler ile sapkın davranışlar,
- Etnisite, sosyal yapı, sosyal statü ve roller, statü ve rollerin belirlenmesi ve dağılımı, kategori ve yığınlar, grup ve birlikler, davranış örüntüleri, kültür ve kültürel değişimler, değerler ve sapmalar,
- Teknoloji ve teknolojik gelişmeler ile çevre ve çevreyi etkileyen faktörler,
- Düğün, davet, sünnet, cenaze ve her türlü ölüm ritüelleri, bayramlar, dini ve milli değerler ve bunların toplumda bulunduğu yankılar,

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere sosyoloji toplumu, toplumsal hareketleri, etkileşim ve iletişimleri, değişim ve gelişmeleri ve toplumun temel kurumları olan aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zaman değerlendirmeyi vb. toplumu ve toplumsal yaşamı ilgilendiren pek çok konuyu ele almaktadır.

Sosyoloji doğuşundan itibaren farklı yöntemler kullanmış olmasına rağmen günümüzde daha çok uygulamalı araştırmalara ağırlık vermiştir. Alan araştırmaları, anket ve monografilerle endüstrileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan değişmelerin yarattığı teknolojik ve toplumsal değişimler inceleme konusu olmaktadır (Doğan, s.55).

Neden Sosyoloji Eğitimi

Yukarıda verilen açıklamalardan sonra tüm bunların sosyoloji ile ilgisi Nedir? Neden Sosyoloji Eğitimi denilmekte, haklı olarak neden sosyoloji eğitimi sorusu aklımıza gelmektedir.

Sosyolojide tüm toplumları yakından ilgilendiren en önemli konulardan bir tanesi toplum, toplumsal yapı, toplumsal ilişkiler, toplumsal kurumlar ve toplumsal eğitim gibi konular ele

alınmaktadır. Eğitim ise insana kişiliğini geliştirerek bireysel ve toplumsal görevlerini öğretecek önemli bir toplumsal kurumdur. Bir diğer deyiş ile eğitim modern toplumun beklentilerini birey özelinde gerçekleştirecek bir toplumsal işleve sahiptir. Modern toplumda yaşayabilmek için gerekli olan nitelikler eğitim yoluyla kazandırılabilir (Doğan, s.44). Tarih boyunca insana ve eğitime yapılan yatırım hiçbir zaman boşa gitmemiş, bundan sonra da gitmeyecektir. Onun için toplum bilimi olan sosyoloji eğitimi önem arz etmektedir.

Toplumu yakından tanıyan, toplumun özelliklerini bilen ve sosyoloji alanında uzmanlaşmış kişilere “Sosyolog” denmektedir (Türkçe Sözlük, 1988, s.1329). Sosyolog toplum bilimcidir. Sosyologun laboratuvarı da toplumdur. Sosyolog toplumun içine karışarak, çalışmalarını toplumun içinde ve toplumu ilgilendiren konular üzerine yapar. Bu çalışmaları yaparken tarihsel belgeleri inceleyerek geçmiş kavim ve dönemlere ait bilgiler elde eder, insan topluluklarının kökenini, gelişmesini, yaşayış tarzını ve sosyal ilişkilerini araştırır. Yaşadığı dönem ile ilgili yapacağı çalışmalarda da gözlem, mülakat ve anket metotlarını kullanarak; aile, din, eğitim, siyaset ve ekonomi gibi sosyal kurumlar başta olmak üzere çevreye, sosyal değerlere ve diğer sosyal olaylara ilişkin bilimsel bilgiler toplar. Elde edilen verileri ve sonuçları, istatistiksel olarak değerlendirir ve yorumlar. Çalışmasının sonunda toplumsal sorunları tespit eder, bilimsel sonuçlar çerçevesinde çözüm önerilerinde bulunur.

Geçmişten günümüze toplumları iyi analiz eden, onları başarı veya başarısızlığa götüren, huzur, güven ve barış ortamı hazırlayan ya da kargaşa ve kaosa sebep olan davranışları iyi bilen toplum ve toplum yöneticileri aynı hatalara düşmemek için gereken her türlü önlemleri zamanında ve en güzel şekilde alır. Yine toplumların gelişmesine ve kalkınmasına sebep olan faktörleri bilen ve uygulayan toplum ve yöneticiler toplumlarının kalkınması ve gelişmesi için gereken tedbirleri zamanında ve en güzel şekilde alma imkânlarına sahip olur.

Savaş, terör ve şiddet’in topluma verdiği zararları bilen toplumlar, barış ve huzuru temin etmek ve insanların barış ve huzur içerisinde yaşatmak için alınması gereken tüm tedbirleri almak için gereken her şeyi yapar.

Sosyal ve siyasal istikrarı yakalamış, çalışma, üretim, pazarlama, tüketim ve sanayileşme konusunda gerekli birikim ve alt yapıya sahip toplumlar her türlü teknolojik gelişmelerden en iyi şekilde yararlanma konusunda alınacak tedbirleri zamanında ve en güzel şekilde almaktadır. Bu konuda gerekli tedbirleri alan ve gerekli yatırımları yapan toplumlar bunun karşılığını da en güzel şekilde görmektedirler. Toplumları ve toplumsal ilişkileri kendisine konu edinen sosyoloji eğitimi bu bakımdan önem arz etmektedir. Fichter’in de belirttiği gibi herkes, her zaman toplumda yaşamak ve başkalarıyla ilişki kurmak ve sosyal roller icra etmek zorunda olduğu için, sosyolojik bilgi her kariyer ve meslek için yararlıdır (Fichter, s.19). Artık sosyoloji eğitimi ve sosyolojik bilgi kaçınılmaz bir ihtiyaç olmuştur.

İnsanları şekillendiren toplumsal olay ve olgular ise tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Bir sosyal olgunun ortaya çıkmasında birbirini etkileyen çok fazla etken söz konusudur. Sosyoloji, bu noktada hayati öneme sahiptir. Sosyoloji, bireylerin gündelik hayatlarında yaşadıkları ama göremedikleri/adlandıramadıkları noktaları açıklar. Nedenleri ortaya koyar. Bu yönüyle de farkındalık yaratır. Sosyolojik bakış açısı, toplumsal olguları farklı/eleştirel bir gözle değerlendirerek, olguların arkasındaki toplumsal etkenleri anlamaya çalışır (Zincirkıran, s.10-11). Gerek ele aldığı konular gerekse yaklaşım tarzlarıyla sosyoloji;

Sosyoloji kişinin içinde yaşadığı toplumu/kurumu/grubu daha iyi tanımasına/anlamasına imkan sağlar.

Sosyoloji kişilerin vizyonunu zenginleştirir. Daha geniş bir perspektifle olayların analizini mümkün kılar.

Sosyoloji insanın kendisini aydınlatabilmesini ve daha iyi anlayabilmesini sağlar. İnsan kendi davranışının nedenleri hakkında daha çok şey bildikçe kendi geleceğini etkileme olanağı fazlalır.

Sosyoloji bilmek insanın merak duygusunu geliştirir. Sosyoloji, daha araştırmacı ve sorgulayıcı bir düşünce tarzı kazandırır. Kişideki eleştiri duygusunu geliştirir.

Sosyoloji bu eleştirel anlayışı geliştirirken örneğin; boşanma, suç ve yoksulluk gibi sosyal sorunları aydınlatarak ve açıklayarak bizzat toplumdaki değişimlere katkıda bulunabilir ve bize yaşadığımız dünyanın daha iyi kavranması için temel araçları sunabilir. Dolayısıyla bu dünyanın iyileştirilmesini sağlayabilir.

Sosyoloji, bilinen/dayatılan/gösterilen gerçekliklere karşı çıkan muhalif bir kişilik yapısını geliştirir.

Sosyoloji, bireylere empati yeteneği kazandırır. Farklı kişi/grup/kültür/ülkelerdeki kişilerin davranışlarının arkasındaki nedenleri anlamayı kolaylaştırır (Zincirkıran, s.13).

Bu açıklamalardan sonra konuyla ilgili şu çarpıcı soru ve onun cevabı sonuca katkı sağlayacaktır. Sosyoloji eğitiminin bu eğitimi alan kişi ile içerisinde yaşadığı topluma bir faydası olacak mı? Olacaksa ne faydası olacaktır?.

Evet faydası olacaktır. Sosyoloji eğitiminin hem bu eğitimi alan kişiye hem de bu kişinin yaşadığı topluma ve tüm insanlığa çok önemli katkıları olacaktır. Her şeyden önce kişinin kişiliği gelişmiş ve içerisinde yaşadığı toplumu daha iyi tanımış olacak, toplumun değerlerini bilip sosyalleşme konusunda önemli bir avantaj elde edecektir. Değişme ve gelişmeleri yakından takip edecek, değişme ve gelişmelere daha kolay adapte olacaktır.

Bunun yanında hak, hukuk, adalet, görev, yetki ve sorumluluklarını daha iyi bilecek ve onları daha titiz bir şekilde yerine getirecektir. Hak, hukuk, görev, yetki ve sorumluluklarını bilen kişilerden oluşan toplumlar ise daha huzurlu, daha mutlu ve daha müreffeh olacaktır.

Sadece sosyolojik bilgiye sahip olmak da yetmez, Aktay`ın da belirttiği gibi sosyolojik bilginin yerinde kullanılmasının da sayısız faydaları bulunmaktadır. Ülkede Devlet ile toplum arasındaki gerilimlerin azaldığı, yerine sağlıklı iletişim kanallarının devreye girdiği ve hem devlet çarkının daha etkili ve verimli çalışması hem de toplumsal sermayenin en verimli seviyelere yükseltilmesi yolunda önemli gelişmelerin kaydedilmiş olduğu söylenebilir (Aktay, 2010, s. 188).

Bu nedenle Türkiye gibi hızlı bir toplumsal değişme ve gelişme sürecinde bulunan bir ülkede, toplum planlaması ve yapılan hizmetlerin sonuçlarının izlenmesi için sosyologlara ve sosyologların çalışmalarına ciddi ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Sosyoloji alanında lisans ve lisansüstü eğitim-öğretimde yaşanan gelişmeler bunun canlı örnekleri olarak dikkat çekmektedir.

Genel Değerlendirme

İnsanların toplu halde yaşamaları ve birbirleri ile iletişim ve etkileşim halinde olmaları insanlık tarihi ile başlamaktadır. Toplu halde yaşayan insanlar arasındaki iletişim ve etkileşim ile grup ve toplum halinde yaşamalar sosyoloji biliminin bağımsız olarak ortaya çıkmasından önce de vardı. Bu süreçte toplumsal olgular uzun süre felsefe çalışmaları içinde ele alınıp incelenmiştir. Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olarak gelişmesi ve felsefeden ayrılması, 19. Yüzyılın başında batı toplumları hızlı ve dramatik bir değişiklik içerisindeyken başlamıştır. Bu değişiklikler 1750-1790 yılları arasında yer alan endüstri devrimi ve 1789 Fransız ihtilalıdır. Bu çağlarda önce İngiltere ve Fransa sonra da Almanya endüstrileşme ve şehirleşmenin etkisiyle seri değişimlere

sahne olmuşlardır (Özkalp, 2013, s.49). Toplumsal değişimler beraberinde toplumsal sorunlar da getirmiş ve suç oranlarını artırmıştır. Fransa’da bu artış %300'lere ulaşmıştır (Bal, 2003, s.38).

Türkiye’de sosyolojinin 1905’lerden itibaren kendisine yer bulduğunu görüyoruz. Bu çalışmanın kendisine başlangıç olarak belirlediği 1914 yılında “ilmi içtima” adı altında İstanbul Darülfünun’da Ziya Gökalp tarafından bir ders olarak okutulmaya başlaması ona dünyanın en eski kürsülerinden biri olarak anılma hakkın vermektedir. On yıl sonrasında yani 1924 yılında liselerde kendisine yer bulması ise hızla gelişme göstereceğine, tanınacağına ilişkin ilk işaretlerini vermiştir. Ancak yüz yıllık geçmişine rağmen, hâlâ toplum tarafından pek tanınmayan bilim dalı olarak varlığını sürdürürken, liselerde sadece iki kredilik seçmeli bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

Sosyoloji, üniversitede 1914 yılında Ziya Gökalp tarafından kurulan sosyoloji kürsüsü ile Türkiye’de varlık bulmasına rağmen bir meslek olarak ve sosyolog unvanıyla kamuda istihdam ancak 2005 yılında gerçekleşebilmiştir. İlk defa 2005 yılında Adalet Bakanlığı Denetimli Serbestlik Bürolarına ve Sosyal Hizmetler Kurumlarına sosyolog alımı yapılmıştır (Kocabaş-Hanedar, 2013, s.25). İlk defa 2005 yılında sosyolog istihdamına başlayan devlet üç yıl zarfında sadece 164 sosyolog almıştır. Son alımda da sadece 24 sosyolog alınmıştır (Aktay, 2010, s.188). Bu durum Türkiye’de sosyoloji ve sosyolog’a gereken değerin verilmediğinin en açık göstergesidir.

Giddens’e göre sosyoloji, insanın toplum yaşamının ve insan grupları ile toplumların incelenmesidir (Giddens, 2005, s.2). Fichter’e göre ise herkes, her zaman toplumda yaşamak ve başkalarıyla ilişki kurmak ve sosyal roller icra etmek zorunda olduğu için, sosyolojik bilgi her kariyer ve meslek için yararlıdır (Fichter, 2012, s.19).

Sonuç ve Öneriler

Sosyoloji Fransa’da doğuşundan çok kısa zaman sonra ülkemize gelmiş ve dünya’da ikinci sosyoloji kürsüsü İstanbul’da Darülfünun’da kurulmuştur. Sosyoloji ilk yıllarda batı’da yaşanan olumsuzluklara karşı reformcu ve düzenleyici bir bilim olarak düşünülmüş, kurtarıcı bir bilim olarak kabul edilmiştir. Osmanlı’da durum bundan farklı olmamış, sosyolojiye ülkenin içeride ve dışarıda yaşamış olduğu sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. sorunlarına çözüm getirecek bir bilim olarak sahip çıkılmıştır. Doğuşundan çok kısa zaman sonra Osmanlı’ya gelmesi de böyle bir umut ve beklenti sonucu olmuştur.

Sosyoloji 1924 yılında lisede zorunlu ders olarak okutulmaya başlanmıştır. O dönemde lise’de zorunlu olan sosyoloji dersi son yıllarda seçmeli hale getirilmiş, bu da ortaöğretimde sosyolojiye verilen önemi azaltmıştır.

2015 yılı itibarıyla sosyolojinin ülkemize gelişinin üzerinden 100 yıldan daha fazla bir zaman geçmiş bulunmaktadır. Bu süre içerisinde Türkiye’de sosyoloji ve sosyoloji eğitimi siyasal gelişme ve değişmelere paralel olarak zikzaklı bir seyir takip etmiştir. Bunun sonucu olarak 1910-1911 eğitim öğretim yılında lisede sosyoloji dersleri verilmeye başlanmasına rağmen yılarca sosyoloji eğitimi ve sosyolog hak ettiği değeri alamamıştır. Sosyoloji, üniversitede 1914 yılında Ziya Gökalp tarafından kurulan sosyoloji kürsüsü ile Türkiye’de varlık bulmasına rağmen bir meslek olarak ve sosyolog unvanıyla kamuda istihdam ancak 2005 yılında gerçekleşebilmiştir. İlk defa 2005 yılında Adalet Bakanlığı Denetimli Serbestlik bürolarına ve Sosyal Hizmetler Kurumlarına sosyolog alımı yapılmıştır.

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen son yıllarda dünyada ve ülkemizde gelişen ve değişen şartlar hem sosyoloji eğitimine hem de sosyologlara ihtiyacı artırmıştır. Günümüzde Sosyoloji eğitimi artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Her geçen gün önem kazanması da böyle bir zorunluluğun sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Toplum bilimi olan sosyoloji eğitimi toplumun ve toplumsal yaşamın huzur ve bekası için son derece önemlidir. Bu durumun farkına varan toplumlarda sosyolojinin ve sosyoloji eğitiminin önemi her geçen gün daha da iyi anlaşılmaktadır. Herkes her zaman toplumda yaşamak ve başkalarıyla ilişki kurmak ve sosyal roller icra etmek zorunda olduğu için, sosyolojik bilgi sadece sosyologlar için değil her kariyer ve meslek için yararlı hale gelmiştir. Bu nedenle günümüzde sadece sosyoloji bölümlerinde veya sosyal bilimler alanında değil hayatını ve çalışmalarını toplum içinde devam ettiren herkes için sosyoloji eğitimi kaçınılmaz bir zorunluluk olmuştur. Bu eğitimin alınmasının hem toplumdaki uyumu hem de kalite ve başarıyı artıracakı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktay Yasin, “Sosyolojik Bilginin İtibarı ve Sosyolog İstihdamı”, Yeni Şafak Gazetesi 9 Şubat 2009,
- Aktay Yasin, Türk Sosyoloji Tarihine Eleştirel bir Katkı, Küre Yayınları, 2010 İstanbul, s.188
- Aslan Cahit, Sosyolojiye Giriş (Kavramlar ve Kullanımları), Karahan Kitabevi, 2005 Adana,
- Aydın Mustafa, Kurumlar Sosyolojisi, Açılım Kitap, 2013 İstanbul
- Bal Hüseyin, Kent Sosyolojisi, Sentez Yayıncılık, 2015 İstanbul;
- Bal Hüseyin, Suç Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, 2003 İsparta,
- Ballantine Jeanne H. - Cargan Leonard, Sociological Footprints, Wadsworth Group, 2002 America
- Bulut Yücel, “Türkiye’de Sosyoloji Eğitimi”, Sosyoloji Dergisi, 3.Dizi, 23.sayı, 2011,
- Bulut Yücel; Türkiye’de Sosyolojinin 100. Yılı, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 28. Sayı, 2014/1,
- Canatan Kadir - Yıldırım, Ergün Aile Sosyolojisi, Açılım Kitabevi, 2013 İstanbul,
- Cirhinlioğlu Zafer, Sağlık Sosyolojisi, Nobel Yayın, 2001 Ankara
- Coşkun İsmail, “Sosyoloji Bölümünün Tarihine Dair”, 75. Yılında Türkiye’de Sosyoloji, Bağlam Yayıncılık, 1991 İstanbul,
- Çelebi Nilgün, “Türkiye’de Sosyoloji: Bir Kısa Bakış”, Türk Sosyologları ve Eserleri-II, Editörler: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Kitabevi, İstanbul 2010,
- Doğan İsmail, Sosyoloji (Kavramlar ve Sorunlar), Pegem Akademi, 8.Baskı, 2009 Ankara,
- Dönmezer Sulhi, Sosyoloji, 10. Baskı, Beta Yayın, 1990 İstanbul;
- Ergun Doğan, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji ve Gelişmesi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.8, İletişim Yayınları, 1983 İstanbul,
- Ergun Doğan, 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, 8. Baskı, İmge Kitabevi, 2006 Ankara,
- Giddens Anthony, Sosyoloji, Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, 7.Baskı, Ankara 2005,
- Günay Ünver, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, 2003 İstanbul
- İlyasoğlu Aynur, “Türkiye’de Sosyolojinin Gelişmesi ve Sosyoloji Araştırmaları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.8, İletişim Yayınları, 1983 İstanbul,
- Joseph H. Fichter, Sosyoloji Nedir, (Çev. Nilgün Çelebi), Anı Yayıncılık, 2012 Ankara,

- Kaçmazoğlu Bayram, Türk Sosyoloji Tarihi: Meşrutiyetten Cumhuriyete, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010,
- Kaçmazoğlu H.Bayram, Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar, Birey Yayıncılık, 1999 İstanbul,
- Kocabaş Elif Feyza - Hanedar, Ayşegül, Sosyolojimizin Sosyolojisi 100.Yılında Sosyolojimizin Sorunları, Sosyoloji Alanı Ortaöğretim Öğrencileri Arası Proje Yarışması, TÜBİTAK, 2013 İsparta
- Kongar Emre, Türk Toplum Bilimcileri, c.I-II, Remzi Kitapevi, 1982 İstanbul,
- Macionis Jhon J., Sociology, (Çeviri Editörü: Vildan Akan), 13. Basımdan Çeviri, Nobel Yayınları, 2012 Ankara
- Özbey Kerem, “Türkiye’de Sosyolojinin Tarihsel ve Kurumsal Kökenleri: Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin”, Türkiye’de Sosyolojinin Yüzyıllık Serüveni, Editör: Hale Okçay, Duvar Yayınları, 2015 İzmir,
- Özçelik Adak Nurşen, Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme, Birey Yayıncılık, 2002 İstanbul
- Özkalp Enver, Sosyolojiye Giriş, Ekin Yayınevi, 2013 Bursa
- Parin Suvar - Demirci Emin Yaşar, “Türkiye’de Yükseköğretimde Sosyoloji Öğretimi: Bir Dönemselleştirme Denemesi (1914-2014)”, Sosyoloji Dergisi, 3.Dizi, 29.sayı, 2014/2,
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yeni Baskı, c.2, Ankara 1988,
- Türkdoğan Orhan, Türkiye’de Köy Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006 İstanbul
- Türkiye’de Sosyoloji (isimler-Eserler), Derleyen: M. Çağlar Özdemir, Phoenix Yayınevi, c.I.II, Ankara 2008,
- Zijdrerveld Anton C., Kültür Sosyolojisi (Kültür Sosyolojisine ve Metodolojisine Giriş), (Türkçesi: Kadir Canatan), Açılım Kitabevi, 2013 İstanbul,
- Zincirkıran Mehmet, Sosyoloji, Dora Yayınları, 2015 Bursa,

Elektronik Kaynak

<https://istatistik.yok.gov.tr/> (16.12.2015)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yavuzer, H., (2015). “Sosyoloji Eğitimi ve Toplumsal Faydaları / Sociology Education and the Benefits to Society”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9057>, p. 753-768.

SAYGI ÖLÇEĞİNİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

*Aslı YAZICI***

Sedat YAZICI

ÖZET

Saygı, en temel değerlerden biri olmasına karşın bu değer üzerine ulusal ve uluslararası literatürde yapılmış sınırlı düzeyde uygulamalı çalışma mevcuttur. Bu makalenin iki amacı vardır. Birincisi, saygı değerinin kuramsal açıdan kozmopolitan (evrenselci) ve komüniteryan (cemaatçi) boyutlarını değerlendirmek; ikincisi ise kuramsal olarak bu iki boyuta dayanan bir Saygı Ölçeği (SÖ) geliştirerek geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır. Çalışmanın kuramsal kısmında kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımların ben anlayışları ve bunun değer anlayışına nasıl yansiyebileceği üzerine değerlendirmeler yapılmış; bu iki yaklaşımın saygı değeri ile ilişkisi temellendirilmeye çalışılmıştır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmanın uygulama kısmı iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada madde havuzu oluşturularak toplam 221 lisans öğrencisi üzerine uygulanmıştır. Bu uygulama verileri doğrultusunda ölçekte yer almasına karar verilen maddeler ikinci aşamada iki farklı üniversitede toplam 238 öğrenci üzerine uygulanarak ölçeğin nihai geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Elde edilen bulgular altı faktörlü bir sonuç vermesine karşın 17 madde iki faktörlü bir çözüme zorlandığında ölçeğin kuramsal olarak öngörülen iki boyutluluğunun doğrulandığı görülmüştür. İki faktörün toplam varyansı açıklama oranı % 41.48 olarak bulunmuştur. Her iki boyut için faktör yüklerinin .606-.818 ile .415-.600 arasında olduğu görülmüştür. Ölçeğin iki boyutlu yapısı Scree Plot testinde de açıkça ortaya çıkmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik değeri toplam ölçek için .73, kozmopolitan faktör için .87 ve komüniteryan faktör için .62 olarak bulunmuştur. Felsefi kuram ve yaklaşımların deneysel ve uygulamalı çalışmalarla incelenmesi çağdaş felsefede yeni bir çalışma alanı olarak henüz gelişme aşamasındadır. Bu çalışma, hem bu açıdan hem de değer eğitimi araştırmalarıyla ilgili literatüre katkı sağlama potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, saygı, saygı ölçeği, kozmopolitanizm, komüniteryanizm

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, El-mek: ayaziciasli@hotmail.com

A STUDY ON THE RELIABILITY AND VALIDITY OF THE RESPECT SCALE

ABSTRACT

Although respect is a core value that plays central role in variety kinds of human interrelationships and human life in general, it is a neglected topic in academic studies. The aim of this paper is twofold. First, we theoretically and conceptually discuss the concept of respect, and describe its dimensions. Second, the paper provides empirical evidence that cosmopolitan and communitarian aspects are two basic dimensions of respect. Quantitative method was used in the study. We conducted two separate studies for item development and initial score validation. The first one was conducted on 221 college students. After statistical analysis, 20 items with higher factor structure correlations and item-total correlations were chosen for the revised scale. The second study was conducted on 238 university students. The results revealed a six-factor structure. In a forced two factors solution, the factor loading of 17 items were loaded at .40 or above. 17 items accounted for 41.480 % of the variance, and there were no cross-loading item. Factor loadings of the cosmopolitan and the communitarian dimensions were found between .606-.818, and .415-.600 respectively. The alleged two dimensionality of the scale was also evident from the Scree Plot Test. Internal consistency reliability measured via Cronbach's Alpha was found .73 for total 17 items, and .87 and .62 for cosmopolitanism and the communitarianism factors respectively. Given the findings of this study, the Respect Scale (RS) can be considered as a valid and reliable instrument for the cosmopolitan and the communitarian respect attitudes. Recently, there has been an increasing interest toward applied philosophy in which philosophical theories and approaches are empirically examined and applied to practical questions. This paper can make some academic contributions to the existing literature in this regard.

STRUCTURED ABSTRACT

The Aim and Scope of the Study

Although respect is a core value that plays central role in variety kinds of human interrelationships and human life in general it is a neglected topic in academic studies. The aim of this paper is twofold. First, we theoretically and conceptually discuss the concepts of respect, and describe its dimensions. So, we argue that the normative ground of respect can better be understood in cosmopolitan and communitarian conceptions. Second, hypothesized on this theoretical basis, the paper provides empirical evidence that cosmopolitanism and communitarianism are two basic dimensions of respect.

In general, respect has widely been considered an important value because of its contribution and effect on self-respect or self-esteem (Benditt, 2008); happiness of others, trust, interpersonal communication (Crosby, 2001; Thomsan, 1998; Jones, 2002), procedural fairness (Tang

et al. 1996; Fondacaro et al. 2002; Johnson et al. 2002; Kravitz et al. 1997).

In his philosophical discussion, Stephen L. Darwall (1977) suggests that respect includes two dimensions: *recognition respect* and *appraisal respect*. In the first sense of the concept, respecting persons requires that we consider the fact that they are persons. Since people are the same with regard to that fact, there is no degree of recognition respect in this regard. In the second sense, we have appraisal respect for someone because of some positive appraisal (Darwall, 1977). Kant's conception of categorical imperative also requires that we should treat humanity always as an end and never as a means. In political philosophy, Charles Larmore (2005, 1999) suggests that respect for persons lies at the heart of liberal thought.

The empirical investigation of the concept of respect is also a neglected topic. Some studies investigated respect in close relationships (Frei and Shaver, 2002; Hendrick and Hendrick, 2006). The only work measuring the generic dimensions of respect was conducted by Langdon (2007), who found that respect includes four factors: equality, social rules, caring, and social power.

We hypothesize that cosmopolitan and communitarian conceptions of respect can better explain the dimensions of respect. These two approaches have been two rival ethical and political theories for almost four decades. Most cosmopolitan philosophers take moral and political questions in Kantian fashion, in universal, abstract and rational approach. However, following Hegel, communitarians claim that the cosmopolitan or liberal self is metaphysical and asocial, and that ignores the constitutive role of the community in human values. For McIntyre (1984), for example, our responsibilities and commitments arise not from some abstract universal principles, but from our social and cultural identity, which can be exercised in a given community. We all are a bearer of our traditions. Some others also suggest that respect has universal and general application, as well as culturally dependent aspects (Raz, 2001; Finkestein, 2008)

Method

Quantitative method was used in the study. We conducted two separate studies for item development and initial score validation.

Study 1

A total of 69 items were written by the researchers in the initial stages of scale development. To do so, we asked 34 graduate and undergraduate students open ended questions and help from 11 faculty to offer items measuring the value of respect in general. Having reviewed the existing literature on respect, cosmopolitanism and communitarianism we eliminated confusing, unclear and redundant items. After the review, 69 items were placed on a 5 point Likert scale ranging from 1 (strongly disagree) to 5 (strongly agree). This study was conducted on 221 college students. After statistical analysis, 20 items with higher factor structure correlations and item-total correlations were chosen for the revised scale.

Study 2

The study was conducted on 238 university students attending at different departments of two universities in Turkey. Of the total 238 participants, 110 (53,4 %) were male and 127 (46,2 %) were female. One person did not identify his/her gender.

Results

In order to assess construct validity of the questionnaire, the Respect Scale items were subjected to an explanatory factor analysis with principal component analysis by conducting varimax rotation. The results revealed a six-factor structure. In a forced two factors solution of the total 17 items, the factor loadings were loaded at .40 or above. Three items therefore **were dropped** from the final analysis because they did not load at .40 or above on any factor. 17 items accounted for 41.480 % of the variance, and there were no cross-loading item. Factor loadings of the cosmopolitanism and the communitarianism factors were found between .606-.818, and .415-.600 respectively. The alleged two dimensionality of the scale was also evident from the scree plot test. Internal consistency reliability measured via Cronbach's Alpha was found .73 for total 17 items, and .87 and .62 for cosmopolitanism and the communitarianism factors respectively. Sample items include, "Everyone deserves respect by virtue of their being human", "I generally respect to things that what my community respects to."

Conclusion

Given the findings of this study, the Respect Scale can be considered as a valid and reliable instrument for the cosmopolitan and the communitarian respect attitudes. Although Cronbach's Alpha for the communitarian factor is statistically acceptable (.62) at this initial development stage, it needs some improvement. Further studies need to be conducted to examine cross cultural validation of the scale. The use of this scale would enable social scientists and educators to examine or contrast respect attitudes of individuals within different setting.

Keywords: values education, respect, respect scale, cosmopolitanism, communitarianism

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Saygı, başta ahlak, siyaset kuramı ve insan hakları, eğitim ve insan ilişkileri olmak üzere birçok alanda yer alan önemli bir değerdir. Çoğu ahlak kuramının temeli saygıya dayanır. Örneğin Kant'ın insanları hiçbir zaman bir araç olarak değil, amaç olarak görmemizi söyleyen kesin buyruğu aslında insana saygıyı ifade eder. Çağdaş siyaset felsefecilerden Charles Larmore (2005, 1999) insana saygının liberal demokratik kuramın merkezinde yer aldığını, diğer siyasi değerleri normatif olarak dayandırabileceğimiz yegâne değerın saygı olduğunu belirtir. Saygı, evrensel insan haklarının temeli (Yazıcı, 2008), insanın birlikte yaşadığı tüm değerlerim esasidir (Pighin, 2005).

Saygı, başkaca değerlere veya iyiliklere katkısı açısından da önemli ve değerli görülmektedir. Birçok araştırma saygı ile öz-saygı arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu orta koymuştur (Benditt, 2008). Saygı değeri, başkalarının mutluluğu, güven, insanlar arası ilişki ve

iletişim (Crosby, 2001; Thomsan, 1998; Jones, 2002) ve prosedürel hakkaniyet (Fondacaro et al. 2002; Johnson et al. 2002; Kravitz et al. 1997) açısından uygulamalı çalışmalarda ele alınmıştır.

Saygı değerinin eğitim açısından da büyük bir önemi vardır. Çünkü, Peters'in (1966:130) da belirttiği gibi, "kişiye saygı, öğretmenin çocuğa yönelik en temel tutumlarından biridir." Ona göre, Rousseau gibi öğrenci merkezli eğitimin öncülerinin dikkat çekmeye çalıştığı husus tam da budur. Geleneksel eğitim uygulamalarının en önemli eksikliği öğrenciyi bir kişi olarak görmekten kaynaklanmaktadır.

Saygılı bir okulda ve sınıf ortamında öğretmenler öğrencilerinin farklılıklara karşı hoşgörülü olmalarını; başkalarının sözünü kesmeden dikkatle dinleyerek karşısındakine nasıl saygı gösterileceğini öğretir; öğrencilerinin saygı davranışlarını artırmak için demokratik bir sınıf ortamı oluşturur ve öğrencilerinin saygı içeren davranışlarını ödüllendirir (Miller ve Pedro, 2006). Her şeyden önce öğretmen, saygı konusunda iyi bir rol model olur, olumsuz davranışları azaltmak ve olumluları teşvik etmek için okul idaresiyle ve aile çevresiyle etkili bir iletişim içinde olur (Miller ve Pedro, 2006; Yazıcı, 2008; Türk, 2009).

Dillon (2015), saygı üzerine kavramsal çözümlemesinde saygının şu özelliklerine işaret eder:

1. Saygının bir nesnesi vardır. Saygı tutumu, öznenin belli bir bakış açısından uygun biçimde karşılık verdiği, özne ile nesne arasında bir ilişkidir.
2. Saygı tamamen nesneden kaynaklı bir karşılık verme tutumu olmaktan ziyade, daha çok nesne-kaynaklı; nesne tarafından hak edilen, istenen, çıkarılan birşeydir.
3. Saygı, aynı zamanda özne olmanın bir ifadesidir; çünkü saygı düşünseldir, yansıtıcı bir düşünmedir ve yargı içerir.
4. Dolayısıyla, saygı duyulacak birçok nesne olduğu gibi, saygı duyulma nedeni olacak birçok gerekçe ve temel vardır.
5. Saygı, davranışsal boyutu olan bir kavramdır. Birşeye saygı duyarken, o şeyin duygu, düşünce ve davranışlarımız üzerine meşru bir talebi olduğunu düşünür ve buna uygun olarak davranırız.

Saygının bir tutum olduğu, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlar içerdiği, niyetsellik ve yönelmişlik taşıdığı birçok araştırmada vurgulanmıştır (Dillon, 1992). Saygı, aynı zamanda bir değerlendirme ve algı içerir. Saygının bu özeliğinin anlam olarak sözcüğün Latince kökeninde yar aldığı vurgulanmaktadır. İngilizcede respect (saygı) sözcüğü Latince "respicere" sözcüğünden gelir ki "arkaya bakmak, yeniden bakmak" anlamı taşır.

Stephen L. Darwall'ın (1977) saygı üzerine yaptığı felsefi çözümleme literatürde etkili olan bir çalışmadır. Darwall, bu çalışmada saygının iki boyutuna işaret eder: *Tanıma saygısı* (recognition respect) ve *değerlendirme saygısı* (appraisal respect). Bir kişinin duyguları için, yasa için, tabiat için vs tanıma saygısına sahip olabiliriz. Bu olguları düşünürken ve ona göre eylemde bulunurken bu olgulara yönelik uygun bir düşünce geliştirdiğimizde tanıma saygısına sahip oluruz. Bu anlamda bir kişiye saygı duymak onun bir insan olduğu gerçeğini kabul etmeyi gerektirir. Raz'a göre (Raz, 2001), Kant'ın tüm insanları bir amaç olarak görmemiz gerektiği düşüncesi bu tür saygıya girer. Öte yandan, bir kişi hakkında bazı olumlu nitelendirmelerden dolayı değerlendirme saygısına sahip olabiliriz. Darwall'a göre, "birinin kişi olarak başka birinden daha fazla saygı gördüğünü söylediğimizde burada var olan tutum değerlendirici saygıdır" (1977: 46).

Darwall'ın saygı konsundaki felsefi analizi makul görünüyor. Dahası, bu kavramlaştırma saygı konusunda sağduyu anlayışın birçok yönünü de kapsar. En yalın anlamda, bir kişiye sırf insan olduğu için ya da belli niteliklere sahip olduğu için saygı duyarız. Ancak, saygı değerinin daha

geniş bir kuramsal temelini olduğunu düşünüyoruz. Bu kuramsal temel son 30-40 yıldır ahlak, adalet ve siyaset felsefesi tartışmalarında iki rakip bakış açısına karşılık gelen kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımları ifade eder. Bu çalışmanın kuramsal temelinde saygı değerinin bu iki boyuttuna dayandığı varsayıldığından kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımlar üzerinde durmakta yarar var.

Sözcük anlamları açısından ele alındığında kozmopolitanizm evrensel olana işaret eder. Komüniteryanizm ise “community” sözcüğünden gelen, toplulukla ya da cemaatle ilişkili olan anlamını taşır. Felsefi olarak kökeni Kant ve Hegel felsefesinin karşıtlığına dayanan bu iki yaklaşım John Rawls’un *Bir Adalet Kuramı* (1971) adlı eserinin yayınlanmasından sonra çağdaş felsefede daha da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kozmopolitan düşünürler, Kant’ı izleyerek, ahlaki ve siyasi sorunları bireyin özerkliğine ve akılcılığına dayanarak evrensel kavrayışta ele alırlar. Öte yandan, Michael Sandel, Michael Walzer, Alasdair McIntyre, Daniel A. Bell, Charles Taylor gibi komüniteryan düşünürler, liberal-kozmopolitan ben’in metafiziksel ve asosyal bir ben anlayışı üzerine kurulduğunu; topluluğun yapıcı ve oluşturuca rolünü dikkate almadığını; ben’in aslında büyük ölçüde toplumda “gömülü” olduğunu; kendi seçimimiz olmayan değer ve bağlılıklarla yapılandırıldığını savunurlar. Bu düşünce, MacIntyre’in çok sıklıkla alıntılanan şu paragrafında açıkça görülebilmektedir:

“‘Ne yapmam gerekir?’ sorusunu, ancak bu sorudan önce gelen ‘Kendimi hangi hikâye veya hikâyelerin bir parçası olarak görüyorum?’ sorusunu yanıtlayabiliyorsam yanıtlayabilirim. İnsan toplumuna bize verilmiş bir veya birkaç karakterle—bize biçilmiş rollerle—katılırız (...). Birinin oğlu veya kızıyım, bir başkasının yeğeni veya amcası; bu veya şu şehrin yurttaşıyım, bu veya şu birliğin sahibi veya üyesi; şu veya bu klana, falanca kabileye filanca ulusa aitim. Buna göre, benim için iyi olan bu rolleri taşıyan için de iyi olmak zorundadır. Böyle biri olarak, ailemin, şehrimin, kabilemin ve ulusumun geçmişinden çeşitli borçluluklar, meşru beklentiler ve yükümlülükler devralırım” (McIntyre, 1984: 216-20).

MacIntyre gibi komüniteryan düşünürler kozmopolitan ben anlayışının yanlış temellendirildiğini, çünkü benliğimizin ve kimliğimizin, becerilerimizin ve hayat beklentilerimizin ancak bir topluluk bağlamında gerçekleşebileceğini ileri sürerler. Komüniteryan ben anlayışına göre ahlaki kimliğimiz ve sorumluluklarımız toplumsal üyeliğimizle ilişkilidir ve bizler içinde bulunduğumuz geleneğin birer taşıyıcısıyız. Onlara göre, ahlak, adalet ve siyasetin ilke ve değerleri bir topluluğun (cemaatin) pratiğinden, tarihinden, geleneğinden, kimliğinden bağımsız olarak düşünülemez. Bu açıklamalara göre kozmopolitan ben anlayışı ile komüniteryan ben anlayışlarını şöyle özetleyebiliriz.

Tablo 1. Kozmopolitan ve Komüniteryan Ben anlayışları

Kozmopolitan	Komüniteryan
• Metafiziksel	• Sosyal, yaşayan ben
• Evrensel	• Yerel
• Atomik	• Holist, bütüncü
• Bireyci	• Kolektif, dayanışmacı
• Tarihsiz	• Tarihsel
• Köksüz	• Köklü, pozisyon almış
• Gelenek dışı	• Geleneğe dayalı

Bu ben anlayışlarına göre kozmopolitan ve komüniteryan değer anlayışlarının farklılaşacağını kestirmek güç olmasa gerek. Bu iki paradigmanın değer anlayışlarında şöyle bir farklılık ortaya çıkmaktadır:

Tablo 2. Kozmopolitan ve Komüniteryan değer anlayışları

Kozmopolitan	Komüniteryan
• Değerlerin evrenselliği	• Değerlerin kültüre bağlılığı
• Nesnelliği	• Göreliliği
• Bireyin özerkliği	• Bireyin ilişkiselliği
• Evrensel benlik	• Kültürel veya sosyal benlik
• Kültürel yansızlık	• Kültürel taraflılık
• Rasyonellik	

Kozmopolitan paradigmadaki bu evrenselci ve rasyonel özellikleri Kant'ın (1990) ödev buyruğunda görmek mümkündür:

- «Eylemin maksimi sanki senin istemenle **genel bir doğa yasası** olacakmış gibi eylemde bulun.»
- «Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf **araç olarak değil** aynı zamanda **amaç** olarak davranacak biçimde eylemde bulun.»

Görüldüğü gibi Kantçı ahlak anlayışı kozmopolitan bir kavrayışla ahlaki eylemlerimizde tıpkı doğa yasaları gibi evrensel olacak şekilde, ama aynı zamanda insanı büyük bir saygıyla amaç olarak gören bir niyetle eylemde bulunmamızı istemektedir. Kant'ın kesin buyruğu herkese, (zengin, yoksul, siyah, beyaz, Hristiyan, Müslüman, dindar, ateist), eşit davranmayı gerektirir ki, bu ahlaki bakımdan iyi bir insan olmanın önkoşuludur. Kozmopolitan saygı anlayışı herkese eşit saygı duymayı gerektirir, ancak bu herkese aynı ilgi duymamız gerektiği anlamına gelmez (Miller, 1998). Buna karşın, komüniteryan paradigmada değerler, kültüre, tarihe, sosyal ilişkilere ve rollere bağlıdır. Kozmopolitan paradigmanın evrensel değer anlayışına karşın komüniteryan değer anlayışında yerellik söz konusudur.

Peki, genel değerler konusunda tanımlamaya çalıştığımız bu iki yaklaşım saygı değeri için de söz konusu mudur? Saygı da temel değerlerden biri olduğuna ve insanların genel değer yaklaşımlarında bir tutarlılık ve bütünlük olacağına göre bu soruya yanıtımız olumlu olacaktır. Bu nedenle, kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımlarının saygı değerinin ana boyutlarını oluşturduğunu düşünüyoruz. Dahası, bu konuda bazı felsefi ve uygulamalı kanıtlar da mevcuttur. Örneğin, Joseph Raz'a göre saygı değeri evrensel olanla sosyal olarak bağlı olanın birleştiği bir kavramdır. Dolayısıyla, “saygı doktrini, bazı ortaya çıkışlarında, özellikle sembolik olanlarda, kültüre bağlı ve göreceli olmasına karşın, soyut formülasyonunun uygulamasında hem evrensel hem de genel olabilir.” (Raz, 2001:175). Kuramsal ve uygulamalı çalışmaların ortaya koyduğu üzere, saygı hem evrensel bir değerdir, hem de kültürel olarak oluşmuş ve sürdürülen bir değerdir (Finkestein, 2008).

Saygı değerinin uygulamalı çalışmalarla ele alınışı ihmal edilmiş bir konudur. Frei ve Shaver (2002) ve Hendrick ve Hendrick (2006) yakın ilişkilerde saygı konusunu incelemiştir. Frei

ve Shaver'in *Eşe Yönelik Saygı Ölçeği* 45 maddeden, yine Hendrick ve Hendrick'in geliştirdiği *Eşlere Karşı Saygı Ölçeği* 9 maddeden oluşmaktadır. Literatürde genel saygı değerine yönelik tek çalışma, araştırdığımız kadarıyla, Langdon (2007) tarafından gerçekleştirilen nitel bir çalışmadır. Bu çalışmada, eşitlik, sosyal kurallar koruma ve sosyal güç olmak üzere dört boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlardan eşitlik faktörü içerik bakımından kozmopolitan boyuta diğer üçünün ise komüniteryan boyuta uygun düştüğünü düşünüyoruz. Landon'un çalışmasıyla bizim çalışmamız hem madde içerikleri hem de kuramsal açıdan birbirinden farklıdır.

Bu çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesine göre kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımların saygı değeri ile doğrudan ilgili olduğunu varsayıyoruz. Bu varsayımı test etmek ve bir saygı ölçeği geliştirmek için gerçekleştirdiğimiz uygulamalı çalışmanın süreci ve aşamaları aşağıda yer almaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesine göre kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşımların saygı değeri ile doğrudan ilgili olduğu varsayılmıştır. Çalışma, aşağıda açıklandığı üzere, iki aşamada gerçekleştirilmiştir.

I. Aşama Çalışması: Madde Oluşturma ve Pilot Uygulama

Araştırmamızın bu aşamasında ilgili literatürden ve çalışmanın kuramsal çerçevesine dayanarak araştırmacılar tarafından madde havuzu için sorular oluşturulmuştur. Bunun için ayrıca 34 lisans ve lisansüstü öğrencisinden yarı yapılandırılmış sorular yardımıyla saygı değerine ilişkin açıklamalar istenmiştir. Ayrıca, on bir akademisyenden saygı değerini ölçebilecek maddeler önermesi istenmiştir. Elde edilen tüm maddeler dil ve içerik açısından gözden geçirilerek birinci aşamada uygulanacak ölçme aracı son hali verilmiştir. Buna göre ölçeğin ön uygulamasında toplam 69 madde beşli Likert formatında (Tamamen katılıyorum'dan Hiç katılmıyorum'a) uygulamaya dahil edilmiştir. Bu aşamada ölçme aracı 231 lisans öğrencisine uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara açıklayıcı faktör analizi uygulanarak madde toplam korelasyonu en yüksek olan ve faktör yükü .40 üzerinde olan toplam 20 maddenin ikinci aşamadaki uygulamaya dahil edilmesine karar verilmiştir.

II. Aşama Çalışması

Bu aşamada 20 maddelik ölçme aracı iki farklı üniversitenin Eğitim Fakültesinde okuyan 110'u erkek (53,4 %) 127'si kadın (46,2 %) olmak üzere toplam 238 lisans öğrencisine uygulanmıştır. Bir kişi cinsiyet sorusunu yanıtlamamıştır.

Bulgular

Saygı Ölçeği'nin geçerliğini denetlemek için elde edilen verilere varimax rotasyonu ile açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuca göre ölçek altı faktörlü bir yapı göstermiştir. Ancak, ilk iki boyutun toplam varyansın % 30'unu açıklaması ve Scree Plot testinde iki boyutlu bir yapı ortaya çıkması üzerine ölçeğin iki faktörlü kuramsal boyutu sağlayıp sağlamadığı araştırılmıştır. İki boyutlu çözüme göre toplam 20 maddenin 17'sinin .40 üzerinde faktör yüküne sahip olduğu, bu faktörlerin % 41.48'inin toplam varyansı açıkladığı ve hiçbir maddenin karşı boyutta yer almadığı görülmüştür. Kozmopolitan ve komüniteryan boyutlarındaki maddelerin faktör yüklerinin sırasıyla .606-818 ve 415-600 arasında olduğu görülmüştür.

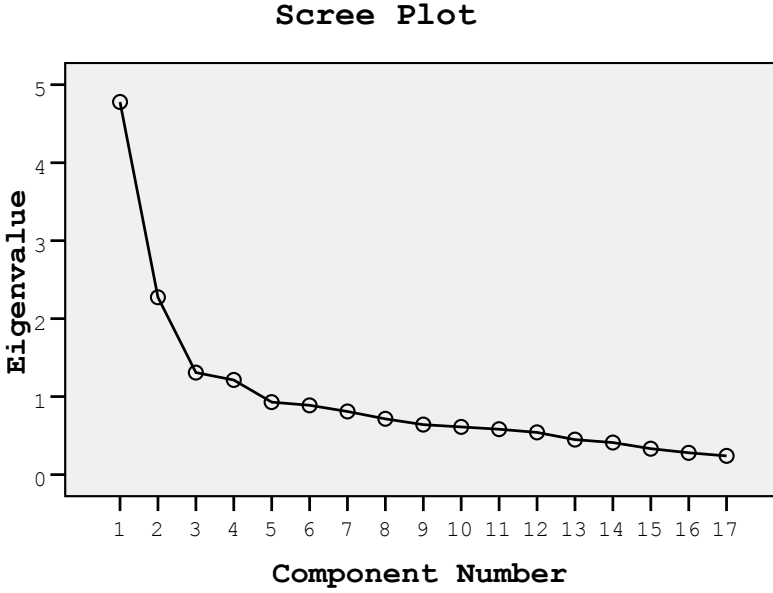
Tablo 3. Saygı Ölçeği'nin (SÖ) faktör yükleri.

Maddeler	Faktör Yükleri	
	Koz..	Kom.
İnsanların değerli olması herhangi bir şeyden dolayı değil, sırf insan olmasından dolayıdır.	.652	-.017
İnsanları birbirinden ayırmadan saygı göstermeliyiz.	.784	.023
Her insan, insan olmasından dolayı saygıyı hak eder.	.771	-.006
Saygı her yaştaki insana gösterilmelidir.	.684	.031
Bir kişinin görüşleri ona saygı duymamı engellemez.	.631	-.082
Her insana saygı duyarım.	.797	-.023
İnsan her şeyden değerlidir.	.606	.146
Bir insanı tanıyıp tanımamam, ona göstereceğim saygıyı etkilemez.	.610	-.196
Saygı, kimlere diye düşünmeden herkese göstermemiz gereken bir değerdir.	.818	-.020
Saygı, kişinin içinde bulunduğu kültüre ve topluma bağlı bir değerdir.	-.069	.519
Saygılı insan çevresindekilere özen gösterir.	.290	.479
İnsanlar, sahip oldukları bazı nitelikler için saygıyı hak ederler.	-.263	.581
Ait olduğum toplum neye saygı duyuyorsa, genelde ben de ona saygı duyarım.	.021	.488
Saygı yaşa bağlıdır, büyüklere ve çocuklara özel saygı göstermek gerekir.	-.059	.600
Yakın çevremizdeki insanlara karşı saygılı olmada özel önem göstermeliyiz.	.059	.583
Birbirine değer verenler birbirlerine saygı gösterirler.	.168	.512
Kime ve neye saygı duyacağım kim olduğumla ilişkilidir.	-.186	.415

Açıklanan toplam varyans: % 41.48

Cronbach alfa: .73

Faktör yük değerlerine göre ortaya çıkan iki boyutlu yapı Scree Plot testinde de görülmüştür.

Ölçeğin güvenirliğini gösteren Cronbach Alfa değeri 17 maddenin tamamı için .73; kozmopolitan boyut için .87, komüniteryan boyut için .62 bulunmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda, Saygı Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, kozmopolitan ve komüniteryan boyutların saygı değerinin iki boyutunu oluşturduğunu, bu ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu söyleyebiliriz. Kozmopolitan ve komüniteryan yaklaşım, çağdaş etik, adalet, siyaset ve değer anlayışlarında yaygın olan iki paradigmadır ve bu konuda oldukça zengin bir literatür mevcuttur. Ancak, bu iki yaklaşıma dayalı uygulamalı çalışma mevcut değildir. Bu çalışma, bir anlamda bu iki yaklaşımın saygı değeri bağlamında uygulamalı olarak geçerli olup olmadığını test etme imkanı sağlamaktadır.

Komüniteryan boyutun Cronbach alfa değerinin nispeten düşük çıkmış olmasına karşın bazı ölçütlere göre kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu söylenebilir. Ölçeğin ileriki çalışmalarda bu açıdan çalışılması faydalı olacaktır. Ayrıca, ölçeğin farklı gruplarda ve kültürlerde gerçekleştirilen uygulamalarla kültürlerarası geçerlilik ve güvenirliği de test edilebilir. Bu ölçeğin farklı gruplarda ve değişkenlerle birlikte uygulanmasıyla kişilerin saygı konusundaki tutumları bu değişkenler açısından araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Benditt, T. M. (2008). Why respect matters. *The Journal of Value Inquiry*, 42:487-496.
- Crossby, M. (2001). Working with people as an informl educator, in L. D. Richardson & M. Wolfe (Eds) *Principles and Practice of Informal Education*, London: Routladge.
- Darwall, Stephan L. (1977). Two kinds of respect, *Ethics* 88 (1): 36-46.
- Dillon, R. S. (1992). Respect and care: Toward moral integration, *Canadian Journal of Philosophy*, 22 (1):105-132.

- Dillon, Robin S. (2015). Respect. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* 5 Edition, Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/respect/>.
- Finkelsteijn, Ellis (2008). Toward an antropology of respect. *Social Analysis*, 53 (3): 99-117.
- Fondacaro, M. R., Jackson, S. L., & Luescher, J. (2002). Toward the assessment of procedural and distributive justice in resolving family disputes. *Social Justice Research*, 15(4): 314-371.
- Frei, J. R. & Shaver, P. R. (2002). Respect in close relationships: Prototype definition, self-report assessment, and initial correlates: *Personal Relationships*, 9:121-139.
- Hendrick, S. S. & Hendrick, C. (2006). Measuring respect in close relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23 (6):881-899.
- Johnson, J. P., Korsgaard, M. A., & Sapienza, H. J. (2002). Perceived fairness, decision control, and commitment in international joint venture management teams. *Strategic Management Journal*, 23: 1141-1160.
- Jones, H. M. F. (2002). Respecting respect: exploring a great deal. *Educational Studies*, 28 (4):341-352.
- Kant, I. (1990). *Foundations of the metaphysics of morals*. (translated by Lewis White Beck), New York: Macmillian Publishing Company.
- Kant, I. (1991). *The metaphysics of morals*., (translated by Mary Gregor). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kravitz, D. A., Stone-Romero, E. E., & Ryer, J. A. (1997). Student evaluations of grade appeal procedures: the importance of procedural justice. *Research in Higher Education*, 38 (6): 699-726.
- Langdon, S. W. (2007). Conceptualizations of respect: Qualitative and quantitative evidence of four (five) themes. *The Journal of Psychology* 141(5): 469-484.
- Larmore, C. (1999). The moral foundations of political liberalism. *Journal of Philosophy*, 96 (12): 599-625.
- Larmore, C. (2005). Respect for persons. *The Hedgehog Review*, Summer:66-76.
- Mcintyre, A. (1984). *After virtue*. Indiana: University of Notre Dame Press, second edition.
- Miller, R. ve Pedro, J. (2006). Creating respectful clasroom environment. *Early Childhood Education Journal*, 33 (5): 293-299.
- Miller, R. W. (1998). Cosmopolitan respect and patriotic concern, *Philosophy and Public Affairs*, 27, (3):202-224.
- Peters, R. S. (1966). *Ethics and education*, Scot, Foresman and Company: NJ.
- Pıghın G. (2005), *Çocuklara değer aktarımı*, 1. baskı, İlya Yayınevi: İzmir.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Harvard University Press: Harvard.
- Raz, J. (2001). *Values, respect and attachment*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Thomson, N. (1998). *Promoting equality*, Basingstoke: Macmillian.
- Türk, İ. (2009). *Değerler eğitiminde saygı*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yazıcı, S. (2008). İnsan haklarının temeli saygıdır. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*, 19.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yazıcı, A., Yazıcı, S., (2015). “Saygı Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması / Reliability and Validity of Respect Questionnaire”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9079>, p. 769-780.

AHLAT (BİTLİS) İLÇESİ'NİN NÜFUS COĞRAFYASI(2014)*

*Murat YILMAZ***

ÖZET

Bu çalışmada Ahlat İlçesi'nin nüfus gelişiminin yanı sıra ilçe nüfusun günümüzdeki özellikleri de ele alınmıştır. İlçenin nüfus özellikleri incelenirken en yeni istatistikî bilgilerden yararlanılmıştır. 1927 ile 2014 yılları arasında Ahlat İlçesi'nin nüfusu 8357'den 38121'e çıkmıştır. Yani ilçe nüfusu 87 yılda % 356 oranında (4,6 kat) artmıştır. Aynı dönemde ülke nüfusunun % 451 oranında arttığını göz önüne aldığımızda Ahlat'ta nüfus artışının ülke geneline göre daha yavaş olduğu görülür. Doğum oranının (geçmişte ve günümüzde) yüksek olduğu ilçede nüfus artışının ülke geneline göre daha yavaş olmasının en önemli nedeni ilçeden dışarıya yönelik göçlerdir. Çalışmada ilçeden dışarıya yönelik göçlerin seyri incelenirken Bitlis İli'ne ait verilerden yararlanılmıştır.

Cinsiyet oranının bütün sayım dönemlerinde yüksek olduğu Ahlat'ta genç nüfus oranı yüksektir. Nitekim ilçede çocuk nüfus (0-14) toplam nüfusun yaklaşık % 36,6'sını oluşturmaktadır. İlçede çalışma çağındaki nüfusun oranı % 58,4 iken yaşlı nüfus oranı % 5'tir. Çocuk nüfus ve yaşlı nüfusun toplam nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğu ilçede bağımlı nüfus oranı oldukça yüksektir (%71,3). Bağımlı nüfus oranının fazla olması ilçede çalışan nüfusun üzerindeki yükün fazla olduğu anlamına gelmektedir. Günümüzde Ahlat'ta 6 yaş üstü nüfusun okuma yazma oranı ülke ortalamasına yakındır (2013 verilerine göre ülke ort: % 93,6 Ahlat ort:% 92). Ancak ilçede bu oranlar cinsiyetlere göre değişmekte olup erkeklerde ülke ortalamasına göre % 2 yüksek olan okuma yazma oranı kadınlarda ülke ortalamasına göre % 4 düşüktür.

2014 yılı Türkiye'de nüfus yoğunluğu 95 iken bu değer Ahlat'ta oldukça düşük olup 37'dir. 2014 yılı itibarıyla ilçedeki nüfusun % 58,2'si Ahlat Şehri'nde yaşarken geri kalan nüfus kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. Kırsal yerleşmelerden Ovakışla (belde), Güzelsu, Taşharman, Yeniköprü, Otluyaz ve Alakır köyleri nüfus miktarlarının fazla olmasıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Çalışan nüfusun tarım sektöründe yoğunlaştığı (% 69) ilçede hizmetler ve sanayi sektörleri yeterince gelişmemiştir.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, El-mek: myilmazcog@yyu.edu.tr

Günümüzde oldukça genç bir nüfusa sahip olan Ahlat İlçesi'nde yetersiz olan eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması gerekmektedir. Genç nüfusun iyi eğitilmesi ve istihdam oranının artırılması durumunda insan kaynağı yöre ve ülke ekonomisine gerekli katkıyı sağlayacaktır. Şüphesiz ilçede eğitim kurumlarının (mesleki eğitim kurumları başta olmak üzere) artırılması, turizm ve imalat sektörleri için gerekli altyapı yatırımlarının yapılması durumunda istihdam artacaktır. Aksi halde mevcut genç insan kaynağının yöre ve ülke ekonomisine önemli bir katkı yapması beklenemez.

Anahtar Kelimeler: Nüfus, göç, cinsiyet oranı, nüfus artışı, istihdam.

POPULATION GEOGRAPHY OF AHLAT (BİTLİS) DISTRICT (2014)

ABSTRACT

In this study change of population in Ahlat district over the years is discussed. Also, the current situation of Ahlat district's population is studied. For conducting this study, the most recent statistics is used. Between 1927 and 2014, the population of Ahlat district increased from 8357 to 38121. In other words, the population of Ahlat district increased 356 % (4.6 times) in 87 years. Over the same period of time country, Turkey as a whole, population increased 451 %. This shows that Ahlat district's population increased less than th whole country. However, the birth rate is more higher in the Ahlat district then country as a whole. This could be explained because of the migration from district. People migrate to other places to find better paying jobs. The trend of migration from the Ahlat district is analyzed for using the data of Bitlis provience.

The rate of the younger population is high in Ahlat district. The population of 0-14 age rate is 36,6 % in Ahlat district. Employable population rate is 58,4 % in Ahlat district. The population rate for elderly is around 5 %. Total young and elderly population are high. Rates of younger and elderly population of the Ahlat district is very high (71,3 %). This means that dependent population rate is very high in Ahlat district. The higher dependent population means working population has much load on them, economically.

Currently in Ahlat district over the 6 years-of age, literacy rate is very cloe to the country rate. However, literacy rate of male and female population are different. Male literacy rate in Ahlat district is higher than (% 2) country rate. Female literacy rate is lower than (4 percent) country rate.

In 2014, the population density rate is 95 in Turkey. In Ahlat district, density rate is 37. It is well below from country's level. In 2014, 58,2 percent of the population in Ahlat district live in city center. Ovakışla, Güzelsu, Taşharman, Yeniköprü, Otluyazı and Alakır are differinciatiated from other rural settlements by having more population.

Agricultural activities are higher rate of employment (69 %). Service and industrial sectors are not developed. Because of having high level of young population; for Ahlat district, it is advised that educational and employment opportunities should be improved. This could help to develop region's economy as well as country's economy. For sure, without educating younger generations and opening new employment areas, young population cannot help to establish a developed society.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study change of population in Ahlat district over the years is discussed. Also, the current situation of Ahlat district's population is studied. For conducting this study, the most recent statistics is used. Between 1927 and 2014, the population of Ahlat district increased from 8357 to 38121. In other words, the population of Ahlat district increased 356 % (4,6 times) in 87 years. Over the same period of time country, Turkey as a whole, population increased 451 %. This shows that Ahlat district's population increased less than the whole country. However, the birth rate is more higher in the Ahlat district than country as a whole. This could be explained because of the migration from district. People migrate to other places to find better paying jobs. The trend of migration from the Ahlat district is analyzed for using the data of Bitlis province.

Analysis of migration statistics of Bitlis Province between 1975-2014 shows that net migration rate has minus values. Migration from province to outside net migration rate between 1975 and 2000 was very high and the migration rate was changed between -%021 and -%082. Migration from the province after the year 2000 never passed the %0 30. Usually it happened around -%014-15.

Analysis of migration from Bitlis to outside shows us that migrated to number one province İstanbul %29,2 (Table 6). In other words, three out of every ten migrated population migrated from Bitlis to İstanbul. Beyond İstanbul, Ankara, Bursa, Mersin, İzmir, Manisa, and Adana are also new places migrated population from Bitlis. In addition, as close provinces Van, Muş, and Diyarbakır is accepted migrated people from Bitlis.

According to the 2014 statistics, 3858 people living in Ahlat but these people were registered in another province rather than Bitlis. This figure approximately 10 % of Ahlat population. The origin of this migrated population to Ahlat shows us that most of the migrated population came from neighboring provinces. 38% of migrated population to Bitlis came from Muş. People from Ağrı, Van, and Siirt are 9 %, 8,1 % and 6,7% in Bitlis. Ahlat is not an epicenter for migrants all over the country. Migration to Ahlat most of the time occurs from close provinces. Districts of Muş province, Malazgirt and Bulanık are neighbors. For that reason, most migration occurs from these counties. Distance is a main indicator of migration.

The rate of the younger population is high in Ahlat district. The population of 0-14 age rate is 36,6 % in Ahlat district. Employable population rate is 58,4 % in Ahlat district. The population rate for

elderly is around 5 %. Total young and elderly population are high. Rates of younger and elderly population of the Ahlat district is very high (71,3 %). This means that dependent population rate is very high in Ahlat district. The higher dependent population means working population has much load on them, economically.

Currently in Ahlat district over the 6 years-of age, literacy rate is very close to the country rate. However, literacy rate of male and female population are different. Male literacy rate in Ahlat district is higher than (% 2) country rate. Female literacy rate is lower than (4 percent) country rate.

In 2014, the population density rate is 95 in Turkey. In Ahlat district, density rate is 37. It is well below from country's level. In 2014, 58,2 percent of the population in Ahlat district live in city center. 40 % of the population of Ahlat lives in rural settings. Ovakışla, Güzelsu, Taşharman, Yeniköprü, Otluyazı and Alakır are differentiated from other rural settlements by having more population. Income is high in such places having vast agricultural areas, irrigational facilities, production quality livestock. Also, migration from these places are very low. Population increase day after day in such places (Table 6). However, some setting which are high mountainous areas, lack of agricultural areas, lack of irrigational facilities, non productive livestock motivates people to other better places. Day after day population decreases in such places. Agricultural activities are higher rate of employment (69 %). Service and industrial sectors are not developed enough.

Because of having high level of young population; for Ahlat district, it is advised that educational and employment opportunities should be improved. This could help to develop region's economy as well as country's economy. For sure, without educating younger generations and opening new employment areas, young population cannot help to establish a developed society.

In this study, population of Ahlat county is analyzed in 87 years. In addition, age, gender, dependency situation, population distribution and density, employment areas, are studied. It is hoped that this study will help later research. Also, it hopes it will help to increase investment in the area.

Keywords: Population, migration, sex distribution, population increase, employment

1.Giriş

Belli bir alanda (şehir, bölge, ülke vb.) yaşayan insan topluluğuna nüfus denir (Özgür, 1998;7). Bütün toplumlar kültürlerini kuşaktan kuşağa aktarmak için nüfusa ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan bir toplumun yeryüzünde varlığını devam ettirmesi için nüfusunu sürekli arttırması, yani yaşlanıp ölenlere karşılık doğumlarla nüfusa yeni katılanların olması gerekmektedir. Bugün dünyada hemen hemen bütün ülkeler sınırları içinde yaşayan insan sayısını tespit etmek için nüfus sayımları yapmaktadırlar. Nüfus sayımlarında sadece insan sayısı tespit edilmemekte, aynı zamanda nüfusun yaş, cinsiyet, eğitim durumu, kırsal yerleşmeler ve şehirlere dağılımı ile çalışan nüfusun sektörel dağılımı gibi özellikleri de tespit edilmektedir. Ülkelerin eğitim, sağlık, konut, tarım ve sanayi yatırımları gibi çeşitli yatırımlarını sağlıklı ve dengeli bir

şekilde yapabilmesi için nüfus sayısının yanı sıra nüfus özelliklerinin de bilinmesi gerekir. Dünya ülkeleri açısından insan kaynağı kültürlerini yaymaları, etki bölgelerini genişletmeleri ve askeri bir güç oluşturmaları için de son derece önemlidir (Atalay, 2000;204). Dolayısıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de dünya ülkeleri nüfus miktarlarının fazla olmasına ve özellikle genç nüfuslarının toplam nüfusun belli bir kısmını oluşturmalarına önem vermektedirler. Çünkü yaşlanan nüfus artış kabiliyetini kaybetmektedir. Dolayısıyla günümüzde yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının % 20'nin üzerine çıktığı ülkelerde doğal artış eksiye düşmüştür. Hatta son yıllarda doğal artış yoluyla nüfus miktarını arttıramayan bazı Avrupa ülkeleri dışarıdan göçmen olarak nüfuslarını arttırmaya ve gençleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan nüfus bir toplumun varlığını devam ettirmesi ve kültürünü kuşaktan kuşağa aktarması için son derece önemlidir.

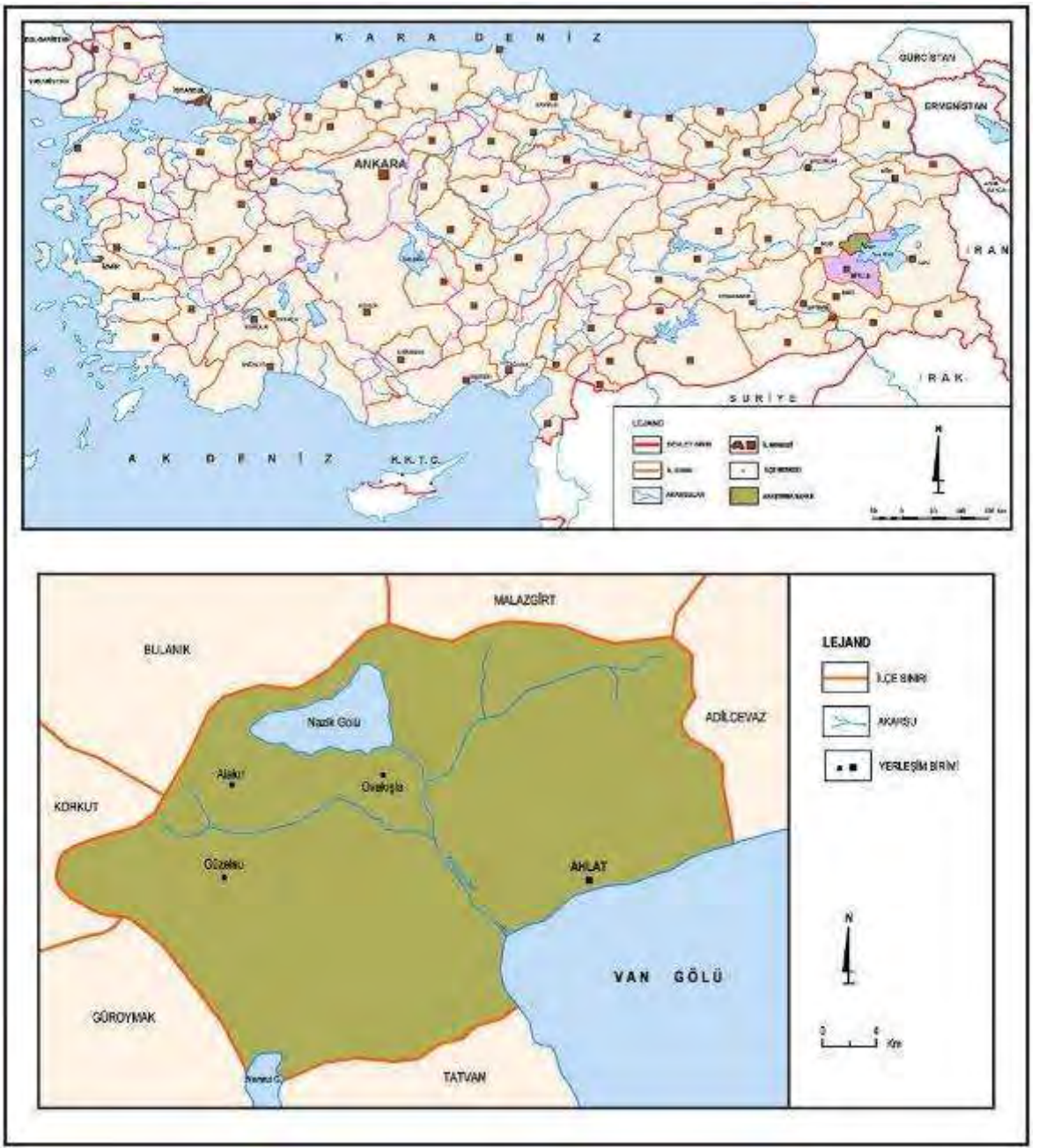
Günümüzde dünya nüfusunda en önemli dört eğilim yüksek doğum oranı ve buna bağlı hızlı nüfus artışı, düşük doğum oranı ve buna bağlı nüfusun yaşlanması problemi, göç ve kentleşme olarak sıralanmaktadır (UNPA, 2013;10). Bu nedenle yukarıda belirtilen dört önemli eğilimin Ahlat'daki durumunun ortaya çıkarılması da son derece önemlidir.

Nüfus sayımlarında nüfus özelliklerinin yanı sıra nüfusun mekânsal dağılışı da tespit edilebilmektedir. Nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerinin yanı sıra mekânsal dağılışının bilinmesi de son derece önemlidir (Özgür, 1998;7). Bu nedenle ülkeler nüfuslarının ülkenin hangi kesimlerinde yoğunlaştığını, nerelerde işsizliğin fazla olduğunu ve nerelerde istihdamı artırıcı tedbir almaları gerektiğini ancak sayımlarla tespit edebilmektedirler. Belirtilen nedenlerden dolayı 1650'li yıllarda İskandinav ülkelerinde başlayan modern nüfus sayımları zamanla diğer ülkelere de sıçramıştır.

Osmanlı döneminde ilk defa II. Mahmut devrinde (1831) yılında bir nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayım vergi mükellefi ve asker sayısı gibi sınırlı özelliklerin tespiti için yapılmış olup modern sayımlara göre oldukça basit bir sayımdı. Cumhuriyet devri ile birlikte ilk defa 1927 yılında bir nüfus sayımı yapıldı. 1935 yılında ise ikinci nüfus sayımı yapıldı. 1935 sayımı bir öncekine göre daha detaylı sonuçlar ortaya koyan bir sayım olarak kabul edilmektedir. 1935 yılı ile 1990 yılı arasında 5 yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır. 1997 ve 2000 yıllarında da birer nüfus sayımı yapılmıştır.

2000 yılından sonra insanların yerinde (evde) sayılmalar şeklindeki (de facto) nüfus sayımları yapılmamıştır. Bu tarihten sonra Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sayesinde ikametgâha dayalı (de jure) veri tabanı oluşturulmaya başlanmış ve 2007 yılında ADNKS'ne göre ilk nüfus sayım sonuçları ilan edilmiştir.

Ahlât Doğu Anadolu Bölgesi'nin Van Bölümü'nde yer alan Bitlis Vilayeti'ne bağlı bir ilçedir. İlçe konum olarak Van Gölü'nün batısında yer almakta olup adı geçen gölün kıyılarının bir kısmını ilçe toprakları oluşturmaktadır. 2014 yılı verilerine göre yaklaşık 1044 km²'lik bir idari alana sahip olan ilçenin sınırları içinde Ahlat Şehri'nin yanı sıra biri belediye örgütlü olmak üzere 27 köy yerleşmesi bulunmaktadır. 2014 yılı itibarıyla ilçede 22172'si Ahlat Şehri'nde 16949'u köy yerleşmelerinde olmak üzere toplam 38121 kişilik bir nüfus bulunmaktadır. Ahlat İlçesi bu nüfusu ile Tatvan ve Güroymak ilçelerinden sonra Bitlis İli'ne bağlı ilçeler arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Ahlat Şehri de 22172 kişilik nüfusu ile Bitlis'e bağlı ilçe merkezleri içinde Tatvan ve Güroymak'tan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Bu çalışmada Ahlat İlçesi'nin nüfusunda cumhuriyet devrinde meydana gelen değişimlerin yanı sıra günümüzdeki özellikleri de ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Harita.1. Ahlat İlçesi'nin Lokasyon Haritası (Elmastaş 2008'den alınmıştır)

2.Fiziki ve Beşeri Çevre Unsurları

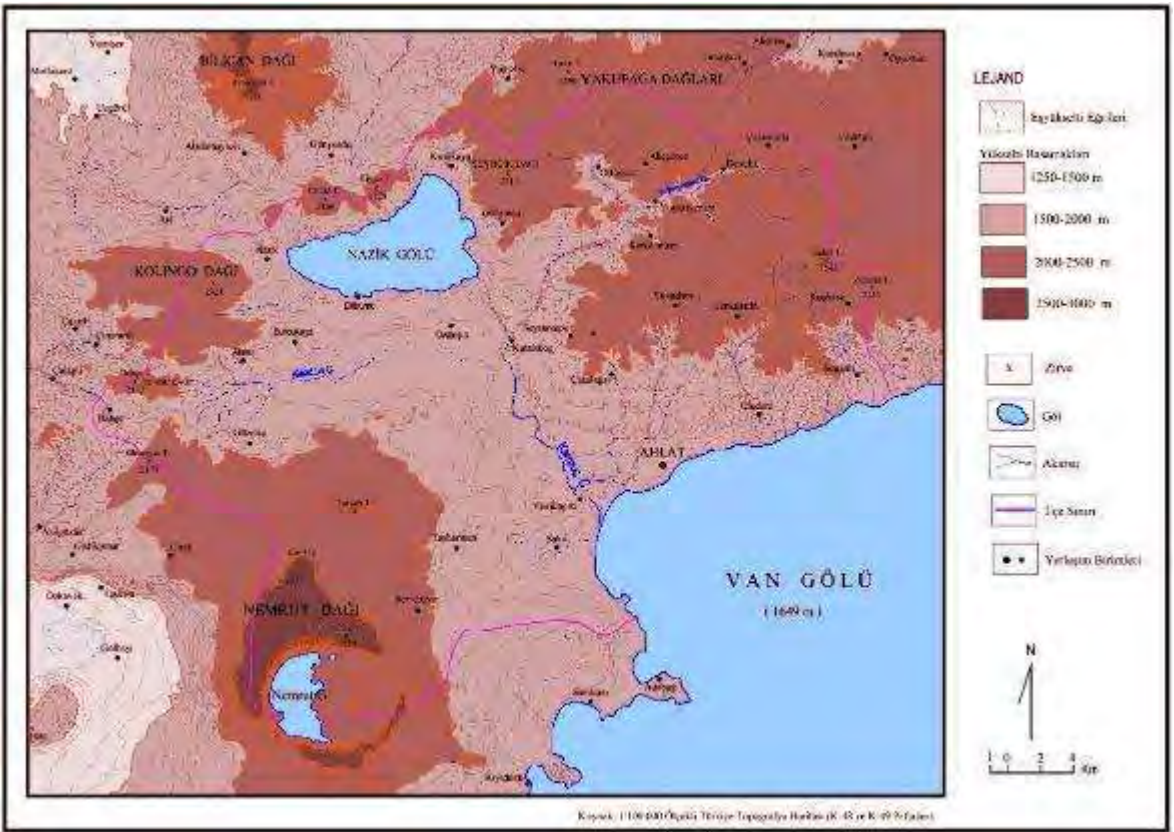
Nüfusun yapısı, nitelikleri, dağılışı ve göçü ile ekonomik faaliyetler bir kısım fiziki ve beşeri çevre unsurlarından etkilenmektedir. Dolayısıyla Ahlat İlçesi'nin nüfus özelliklerine geçmeden önce fiziki çevre ve beşeri çevre şartlarına kısaca değinmek yerinde olacaktır. Ahlat'ta fiziki çevre unsurlarından jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidrografiya ve toprak nüfus dağılışı ve ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Ayrıca beşeri çevre şartlarından tarım, hayvancılık, arazi kullanımı, kentleşme, eğitim, sağlık, yönetim hizmetleri ile ticaret, sanayi gibi çeşitli ekonomik

faaliyetler nüfus artışını, nüfusun yapısı ve nitelikleri ile mekânsal dağılışını ve göçü etkilemektedir.

Ahlat ilçesinde, volkanik materyalle örtülmüş olan arazi akarsu vadileriyle parçalanmış ve bazı kesimlerde eğimli bir topografya meydana gelmiştir. Dağlık alanların büyük bir kısmı eğim ve yükselti şartlarından dolayı tarıma elverişli değildir. Bu eğimli alanlar çoğunlukla mera olarak kullanılırken, ilçenin batı bölümünde yer alan Alaaddin Çayı Havzası'nın orta kısımları ile vadi taraçaları tarımsal alan olarak değerlendirilmektedir. İlçede arazinin yaklaşık yarısı (% 49.3) tarımsal faaliyetler için uygundur. Ancak günümüzde bu alanın % 67'si tarım faaliyetleri çerçevesinde değerlendirilmekte, geriye kalanı ise otlak alanı olarak kullanılmaktadır (Elmastaş, 2008;481-482).

Ahlat ilçesi ve yakın çevresinde, farklı jeolojik zamanlarda teşekkül etmiş, farklı yapıdaki jeomorfolojik üniteler mevcuttur. Yer şekillerinin oluşumunda volkanizma özellikle Kuaterner'deki volkanik faaliyetler belirleyici rol oynamıştır. Nitekim ilçenin doğusunda Süphan, kuzeybatısında Bilican ve güneybatısında Nemrut gibi üç önemli volkan konisi yer almaktadır. İlçenin güneybatısında yer alan Nemrut Dağı'nın kuzeyinde ve batısında lav platoları yer almakta ve bu platolar üzerinde bazı parazit koniler bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanı 650 m. genişliğindeki Nemrutbaşı kül konisidir. Bu koninin kuzeyinde yer alan ve Kantaşı adı verilen lav akıntısı, 1441 yılındaki son püskürme ile meydana gelmiştir (Elmastaş, 2008;482). Nemrut Dağı'nın güney kısmında yer alan Nemrut Kalderası ise patlama ile oluşmuştur (Güner, 1984;36). Nemrut Dağı'nın kuzeyinde Kırallık, Kulingo (2321 m) ve Bilican (2754 m) dağları yer alır. Bu dağlar Nemrut Dağı'nın da üzerinde bulunduğu kuzey-güney yönlü fay üzerinde meydana gelmiştir.

Ahlat'ın kuzeyi Miosen'e ait grelerden ve konglomeralardan oluşmuş bir peneplen özelliğindedir (Erinç, 1953:65). Daha kuzeyde ise Yakupağa dağları doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır (2296 m). Bu dağın kuzeydoğusunda Süte Depresyonu ile Süphan Dağı (4058 m) yer almaktadır. İlçe arazisinin büyük çoğunluğunu oluşturan Alaaddin Çayı Havzası'nın orta bölümü ise en önemli düzlük alanları oluşturur (Harita.2).

Harita.2. Ahlat İlçesi ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası (Elmastaş 2008’den alınmıştır.)

Ahlat’ta dağlık alanların büyük bir bölümü çok arızalı bir yapıda olmayıp, tarım ve hayvancılık faaliyetleri için elverişli bir ortam arz etmektedir. Bu nedenle Van Gölü Havzası’nın kuzey kesimi ve dolayısıyla Ahlat yöresinde nispeten az eğimli bir topoğrafyanın hakim olması, beşeri tesirlerin yüksek kesimlere kadar çıkmasına zemin hazırlamıştır (Arınç, 1997:397). Bu özelliği sayesinde yörede, hem toprak örtüsü hem de bitki örtüsü aşırı kullanım nedeniyle tahrip edilmiştir. Günümüzde orman örtüsü yok denecek kadar azalmıştır (%1,8).

Ahlat İlçesi’nde konum ve yükseltiye bağlı olarak karasal iklim özellikleri egemendir. İlçenin Van Gölü’ne yakın konumda olması, karsallığın şiddetini belli ölçüde azaltmıştır. Ancak ortalama yükseltinin fazla olduğu yörede iklim koşullarının ılıman olduğunu söyleyemez. Ahlat’ta ortalama sıcaklık 8,9 °C’dir. En yüksek ortalama sıcaklık 21,8 °C ile Temmuz ayında görülür. En düşük ortalama sıcaklık ise, Ocak ayında görülür (-2,7 °C). En sıcak ay ile en soğuk ay arasındaki ortalama sıcaklık farkı 24,5°C’dir (Tablo 1). Ahlat’ta kaydedilen en yüksek sıcaklık 36,5 °C (2004 Yılı Ağustos ayında), en düşük sıcaklık ise -22,6 °C (1985 Yılı Şubat ayında)’dır.

Yıllık ortalama yağış miktarının 553,5 mm olduğu Ahlat’ta bu yağışın % 41,2’si (228,2 mm) ilkbahar mevsiminde , %28,6’sı (158 mm) kış, %23,3’ü (129 mm) sonbahar ve % 6,9’u (38,3 mm) ise yaz mevsiminde düşer. Yörede kış yağışları kar şeklindedir. Ahlat’ın yıllık kar yağışlı gün sayısı 27,8 gün, karla örtülü gün sayısı ise, 73,5’tir. Ahlat’ta kar örtüsü yaklaşık olarak 2,5 ay yerde kalmaktadır. Karın yerde kalma süresi yüksek kesimlerde daha uzundur. En yüksek kar örtüsü kalınlığı ise 129 cm’dir. Kar örtüsünün kalınlığı yüksek yerlerde 1 metreyi aşmaktadır. Kar örtüsü, ilkbahar aylarında erimekte ve özellikle nispeten eğimli olan alanlarda yağmur gibi hemen akışa

geçmeyip, zemine sızarak tarımsal faaliyetler için hayatı olan yeraltı suyunu beslemektedir Elmastaş, 2008;481-482).

Tablo 1. Ahlat Meteoroloji İstasyonu'na (1750 m) Ait Bazı Meteorolojik veriler.

İklim Elemanı	Aylar												Yıllık
	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	
Ortalama Sıcaklık (°C)	-2,7	-2,4	0,9	6,8	12,2	17,3	21,8	21,4	17,1	10,5	4,3	0,3	8,9
Ort. Toprak Sıcaklığı (20 cm) (°C)	-0,1	-0,3	2,3	9,2	15,2	22,3	26,5	26,1	21,5	13,3	5,7	1,7	12,0
Donlu Gün Sayısı	29,3	26,4	21,5	4,3	0,1	0,8				0,1	0,8	8,2	24,4
Yağış (mm)	42,3	59,4	67,2	87,9	73,1	29,8	5,1	3,4	9,3	57,5	62,2	56,3	553,5
Kar Yağışlı Günler	8,0	8,1	5,2	1,4						0,1	0,5	4,5	27,8
Karla Örtülü Günler	18,8	22,8	17,5	2,5							1,1	10,8	73,5
En Yüksek Kar Ört. Kal. (cm)	129	107	70	20	5						45	50	129

Kaynak: D.M.İ.G. Müdürlüğü verileri.

Ahlat İlçesi'ndeki kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusun geçimi temelde tarım ve hayvancılık faaliyetlerine dayanmaktadır. İlçede tarım arazilerinin nispeten geniş olduğu ve sulama olanağının bulunduğu Ovakışla, Yeniköprü, Taşharman, Alakır ve Güzelsu gibi kırsal yerleşmelerde nüfus miktarının ve dolayısıyla yoğunluğunun nispeten fazla olduğu görülmektedir. Şüphesiz bu yerleşmelerde tarımsal üretim belli bir nüfus için istihdam oluşturmakta ve geçim sağlamaktadır. Yörede dağlık yüksek alanlara yakın köylerde ise tarım arazisi az fakat mera alanları geniştir. Dolayısıyla Cemalatettin, Yuvadamı, Kırkdönüm, Akçaören, Çukurtarla gibi yüksekte kurulmuş köylerde halkın geçimi hayvancılığa dayanmaktadır.

Ahlat İlçesi'nde kentleşme, eğitim, sağlık, yönetim hizmetleri ile ticaret, sanayi gibi çeşitli ekonomik faaliyetler nüfus artışı, nüfus dağılışı ve göçü etkilemektedir. İlçedeki tek kent olan Ahlat, ticari işyerleri, irili ufaklı çeşitli imalathaneleri ve eğitim, sağlık, yönetim birimleri ile ticari faaliyetlerin geliştiği ve çeşitli hizmetlerin sağlandığı bir yerleşmedir. Bu fonksiyonlar hem ilçede belli bir nüfusun toplanmasına ve istihdam edilmesine olanak vermekte hem de ilçedeki ticaretin ve hizmet faaliyetlerinin canlı olmasına zemin hazırlamaktadır. Kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfus için bu yerleşmelerde üretilmeyen çeşitli mal hizmetlerin temin edildiği yerler şehir ve kasabalarlardır. Bu kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfus tarım ve hayvancılık faaliyetlerine bağlı olarak ürettiği ürünleri ya kendileri kasaba ve şehirlerde satmakta veya söz konusu yerleşmelerdeki işyeri sahiplerine satmaktadırlar. Dolayısıyla hemen hemen bütün şehir ve kasabalarda olduğu gibi Ahlat ile çevresindeki kırsal yerleşmeler arasında da çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

Öte yandan Ahlat'taki eğitim ve sağlık kurumları hem şehir halkına hem de ilçe sınırları içinde yer alan kırsal yerleşmelerin nüfusuna hizmet vermektedir. Çoğu kırsal yerleşmede orta okul ve lise bulunmamakta dolayısıyla bu yerleşmelerde bulunan orta okul ve lise çağındaki öğrenciler ya yakın köylerde veya (çoğunlukla) Ahlat'ta eğitimlerini sürdürmektedirler. Benzer şekilde çoğu kırsal yerleşmede sağlık ocağı dahi bulunmazken Ahlat'taki sağlık ocakları ve devlet hastanesi şehir halkının yanı sıra kırsal nüfusun sağlık hizmetlerini aldığı merkezlerdir.

Yukarıda ifade edildiği gibi herhangi bir yerde nüfus artışı, nüfusun yapısı ve nitelikleri, göç ve nüfusun mekânsal dağılışı tesadüfı olmayıp çok sayıda fiziki ve beşeri çevre unsurundan etkilenmektedir. Bu önemli hususlar kısaca ele alındıktan sonra Ahlat İlçesi'ndeki nüfus artışı, göç, nüfusun yapısı ve nitelikleri ile mekânsal dağılışı gibi konular ele alınacaktır.

3.Nüfus Gelişimi

1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Ahlat İlçesi'nin nüfusu 8357 kişiden oluşurken 2014 yılına kadar bu nüfus yaklaşık 4,6 kat (4,6) artarak 38121'e çıkmıştır. Diğer bir ifade ile 87 yıllık devrede Ahlat İlçesi'nde nüfus % 356 oranında artmıştır. Aynı periyotta Türkiye nüfusunun

% 469 oranında (5,7 kat) arttığını düşünecek olursak Ahlat'ta nüfusun ülke ortalamasına göre daha az arttığı görülür. Bu durumun en önemli nedeni Türkiye'de 1939 yılında Hatay'ın anavatanına katılması (Tanoğlu,1969;185) haricinde toplam nüfusta önemli bir değişiklik oluşturacak bir sınır değişikliği meydana gelmemişken Ahlat'ta, 1953 yılında Adilcevaz'ın ayrılması (www.adilcevaz.gov.tr) neticesinde önemli bir sınır değişikliğinin meydana gelmiş olmasıdır. Ahlat'ın toplam alanının yarıya yakınının ve nüfusunun önemli bir kısmının yeni kurulan Adilcevaz İlçesi'nin sınırları içinde kalması ilçe nüfusun 87 yıllık gelişiminin özellikle 1953'ten sonra yavaş seyretmesine neden olmuştur. Öte yandan özellikle son 14 yıllık süreçte ilçe nüfusun azalması Ahlat'ta nüfus artış oranının 87 yıllık süreçte Türkiye ortalamasına göre daha yavaş olmasının diğer bir nedeni olarak gösterilebilir. Zira ülke toplam nüfus son 14 yılda da artışını sürdürmüştür.

1927 yılı ile 2014 yılı arasındaki 87 yıllık periyotta Ahlat İlçesi'nde nüfus miktarının sayım dönemlerine göre değişimi incelendiğinde, bu değerin 1935-1940, 1950-1955 ve 2000-2007 yılları arasındaki üç devre haricinde genellikle arttığı görülmektedir. 1927 yılında 8357 olan ilçe nüfusu 1935 yılına kadar yılda yaklaşık % 10 (% 9,7) oranında artarak 14885'e çıkmıştır. Bu dönemde ilçe sınırları içindeki yerleşmelere İran ve Rusya'dan gelen göçmenlerin yanı sıra, seferberlik yıllarında batı bölgelerimizdeki kasaba ve şehirlere göç etmiş olan nüfusun bir kısmının geri dönmesi, nüfus miktarında yüksek bir artışın yaşanmasına neden olmuştur.

İlçede 1935 yılı ile 1940 yılı arasındaki 5 yıllık devrede ise nüfus miktarı yılda %3,5 oranında azalarak 14885'ten 12298'e düşmüştür. Bu dönemde nüfus miktarında önemli sayılabilecek bir azalışın meydana gelmesinde II. Dünya savaşının önemli bir etken olduğu söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'de hem asker sayısı arttırılmış hem de hükümetin tedbir olarak sivil halkın elindeki gıda maddelerinin önemli bir kısmını toplaması açlık ve kıtlıklara sebep olmuştur (Darkot, 1954;3-22, Tanoğlu;1966;175, Ertürk ve diğ., 2000;245). Dolayısıyla her iki etkene bağlı Ahlat İlçesi'nde toplam nüfusta bir azalma meydana gelmiştir. Nitekim ilçede 1945 yılından sonra nüfus tekrar artmaya başlamıştır. Dolayısıyla savaşın sona ermesi neticesinde terhis edilen asker nüfusun önemli bir kısmının evlenmesi ülke genelinde olduğu gibi Ahlat'ta da nüfusun doğal artışla hızlı artmaya başlamasına sebep olmuştur. Ahlat İlçesi'nde 1940-45 arasında yılda % 2,2 oranında artan nüfus 1945-50 yılları arasında da % 5 gibi daha büyük bir oranda artmıştır. II. Dünya savaşından sonra ülke genelinde olduğu gibi ilçede de nüfus hızla artmaya başlamıştır (Doğanay, 2014;176-177).

1940 ile 1950 yılları arasında artan ilçe nüfus 1950 ile 1955 yılları arasında %32,5 oranında azalmıştır. Ahlat İlçesi'ndeki nüfusun bu dönemde dramatik bir şekilde azalmasının temel nedeni 1953 yılında Adilcevaz'ın ilçe merkezi haline getirilmesidir (www.adilcevaz.gov.tr). Adilcevaz'ın yanı sıra Ahlat'a bağlı çok sayıda köyün de bu dönemde Ahlat'tan ayrılarak Adilcevaz'a bağlanması ilçe toplam nüfusunun önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Nitekim 1950 yılında 17172 olan ilçe nüfusu 1955 yılında 11617'ye düşmüştür. Aslında bu dönemde ilçedeki kırsal yerleşmelerde ve Ahlat Şehri'nde nüfus artmaya devam etmiştir. Ancak yukarıda da anlatıldığı gibi 1953 yılında ilçenin idari sınırlarının değişmesi sonucu alanı ve nüfusu önemli ölçüde azalmıştır. Yoksa ilçenin 1950 ile 1955 yılları arasında sınır değişikliğine uğramadığını varsaydığımızda nüfusun artmaya devam ettiğini görebiliriz.

Ahlat İlçesi'nde 1950-55 yılları arasında sınır değişikliğinden dolayı azalan nüfus 1955 yılından sonra tekrar artmaya başlamıştır. Nitekim 1955 yılında 11617 olan ilçe nüfusu 1960 yılına kadar 2882 artarak 14499'a çıkmıştır. Bu dönemde yıllık nüfus artışı % 4,9 olmuştur. İlçenin nüfusu 1960 yılından 2000 yılına kadar olan 40 yılda sayım dönemleri itibariyle sürekli artmıştır (Tablo.2). Nitekim ilçenin 1965 yılında 16974 olan nüfusu 1970'te 20822'ye 1975'te ise 23232'ye 1980'de ise 26639'a yükselmiştir. Kısaca ilçe nüfusu 1955 ile 2000 yılı arasındaki 45 yıllık

devrede yıllık artış oranı % 1,8 ile % 5,4 arasında değişmekle birlikte sürekli artmıştır. 1950 yılından sonra ülke genelinde sağlık hizmetlerinin iyileşmeye başlaması, ulaşım imkânlarının artması ve tarımda makineleşme ile birlikte gıda üretiminin artması gibi nedenler ölüm oranlarını düşürmüş ve nüfus artış oranını yükseltmiştir.

1980-1985 yılları arasında ilçede dışarıya yönelik göçlerin etkisiyle yıllık olarak % 1,8 oranında artan nüfus 1990 ile 2000 yılları arasında ise yılda % 5,4 oranında artmıştır. Ahlat İlçesi'nde 2000 yılı ile 2007 arasındaki 7 yıllık devrede ise nüfus miktarı her yıl yaklaşık % 4,6 oranında azalarak 52814 kişiden 35623 kişiye düşmüştür. Bu dönemde ilçede Türkiye'deki diğer geri kalmış ilçelerde olduğu iş olanaklarının ve geçim kaynaklarının azlığına bağlı olarak dışarıya yönelik göçlerin yaşanması nüfus miktarının azalmasının en önemli nedenidir. Ancak elimizde kesin bir kanıt olmamasına rağmen 2000 yılında ilçe nüfusu ile ilgili verilerin gerçek değerinden daha fazla gösterilmesinin de nüfus miktarında gerçekte olduğundan daha fazla bir azalışın meydana gelmiş gibi görünmesine sebep olduğu kanısındayız.

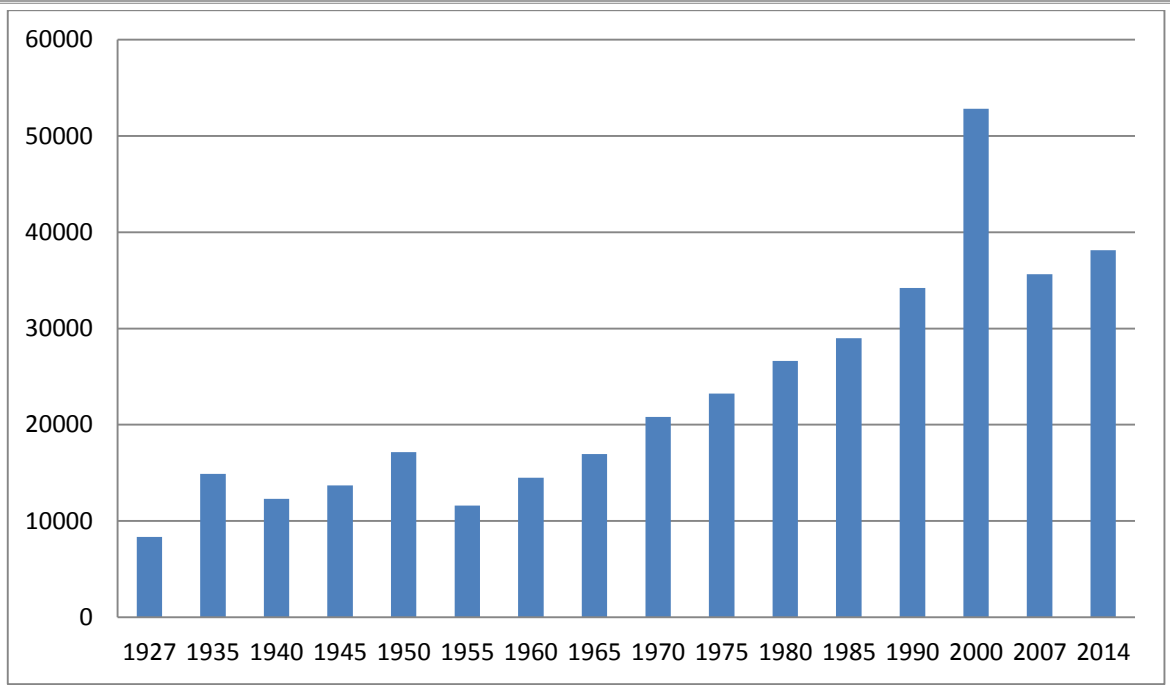
Tablo.2. Ahlat İlçesi'nde Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Miktarının Değişimi (1927-2014)

Yıllar	Nüfus Miktarı	Artan-Azalan Nüfus	Yıllık Nüfus Artış-Azalış Oranı (%)	1935=100
1927	8357	-	-	100
1935	14885	6528	9,7	178
1940	12298	-2587	-3,5	147
1945	13702	1404	2,2	164
1950	17172	3470	5,0	205
1955	11617	-5555	-6,5	139
1960	14499	2882	4,9	173
1965	16974	2475	3,4	203
1970	20822	3848	4,5	249
1975	23232	2410	2,3	278
1980	26639	3407	2,9	319
1985	28983	2344	1,8	347
1990	34217	5234	3,6	409
2000	52814	18597	5,4	632
2007	35623	-17191	-4,6	426
2014	38121	2498	1,0	456

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Ahlat İlçesi'nde 2007 yılı ile 2014 yılı arasındaki 7 yıllık devrede nüfus yılda % 1 oranında artmıştır. Aynı dönemde Türkiye nüfusunun yılda % 1,4 oranında arttığını göz önüne aldığımızda Ahlat'ta nüfus artış hızının ülke ortalamasına göre daha yavaş olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde doğumlarla daha fazla artan ilçe nüfusunun göçlerden dolayı daha yavaş arttığı söylenebilir.(reel nüfus artışının rakamlara yansımadığını görmekteyiz).

Ahlat İlçesi'nde 1927 yılında bulunan 8357 kişilik nüfusu 100 kişi olarak kabul ederek hazırlanan indeks incelendiğinde söz konusu değer 2013 yılına kadar sürekli olarak değiştiği görülmektedir. Nitekim 1935 yılında 178'e çıkan indeks 1940 yılında 147'ye düşmüştür. 1940 yılından sonra tekrar artmaya başlayan değer 1945 yılında 164'e 1950 yılında ise 205'e çıkmıştır. Adilcevaz'ın 1953 yılında Ahlat'tan ayrılarak ayrı bir ilçe haline gelmesi 1950 yılında 205 olan indeksin 1955 yılında 139'a düşmesine neden olmuştur. 1955 yılından 139 olan indeks 2000 yılına kadar sürekli artarak 632'ye yükselmiştir. 2000 yılından sonra düşmeye başlayan indeks 2007 yılında 426'ya gerilmiştir. 2007 ile 2014 yılında nüfusun tekrar artması ile beraber bir miktar artan indekse değeri 2014 yılında 458 olarak tespit edilmiştir. Netice olarak 1927 yılında ilçede yaşayan 100 kişilik nüfus 2013 yılında 456 olarak tespit edilmiş yani bu değer yaklaşık 4,6 (4,58) kat artmıştır.

Şekil.1. Ahlat İlçesi'nde Sayım Dönemlerine Göre Nüfus Miktarındaki Değişim (1927-2014)

Ahlat şehrinin nüfus gelişimi incelendiğinde, söz konusu unsurun ilçe toplam nüfusuna göre daha istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. 1935 yılında 2713 kişiden oluşan şehir nüfusu 79 yıllık devrede % 717 oranında artarak 2014 yılında 22172 kişiye ulaşmıştır. Diğer bir ifade ile şehir nüfusu 79 yılda yaklaşık 8 (8,2) kat büyümüştür. Oysa yukarıda da anlatıldığı gibi ilçe toplam nüfusu 87 yılda yaklaşık 4,6 kat artmıştı. Ahlat'ta nüfus, 79 yıllık süreçte yukarıda belirtilen oranlarda artmış olmakla birlikte şüphesiz artış oranı her dönem aynı olmamıştır. Nitekim 1935 yılı ile 2000 yılı arasında sürekli artan şehir nüfus 2000 yılı ile 2014 yılı arasındaki son 14 yıllık devrede azalmıştır.

1935 yılında 2713 kişi olan şehir nüfusu 1940 yılına kadar yılda yaklaşık % 1 (%0,8) oranında artarak 2825 kişiye ulaşmıştır. 1940 yılı ile 1945 yılı arasında yıllık olarak % 2,1 oranında artan şehir nüfusu 1945 ile 1970 yılı arasındaki 25 devrede her yıl % 3'ün üzerinde artmıştır (Tablo.3). Nitekim 1945 yılında 3124 kişi olan şehir nüfusu 1970 yılında 7819 kişiye ulaşmıştır. Yani 25 yılda şehir nüfusu 2,5 katlık bir artış göstermiştir. Özellikle 1965-70 yılları arasındaki 5 yıllık devrede şehir nüfusu yılda % 6,5 gibi daha yüksek bir oranda artmıştır (Tablo.2).

Ahlat Şehri'nde nüfus artış oranının 1970 yılı ile 1990 yılı arasındaki 20 yıllık devrede önemli oynaklıklar gösterdiği görülmektedir. Nitekim 1970-75 arasında yılda % 0,4 oranında artan şehir nüfusu, 1975-80 arasında yılda % 6 oranında artmıştır. Yine 1980-85 arasında yıllık olarak % 1,4 oranında artan şehir nüfusu 1985-90 yılları arasında yılda yaklaşık % 11'lik (%10,7) bir artış göstermiştir. 1990 ile 2000 yılı arasında bir önceki 5 yıldaki temposunu koruyan şehir nüfusu yılda % 10,8 oranında artarak 16742 (1990) kişiden 34787 kişiye çıkmıştır.

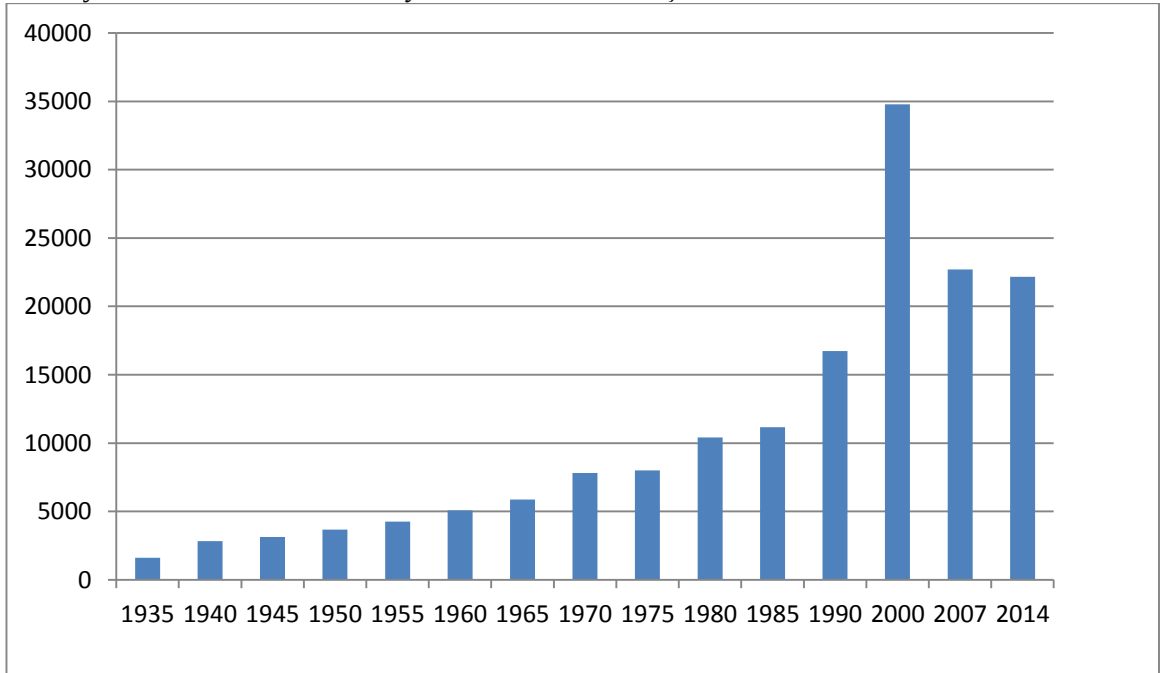
2000 yılından sonra göçlerle azalmaya başlayan şehir nüfusu 2007 yılına kadar yılda yaklaşık %4,9 oranında azalarak 22699 kişiye düşmüştür. 2007 yılından sonra da azalmaya devam eden şehir nüfusu 2014 yılında 22172 kişi'ye düşmüştür. Kısaca dışarıya yönelik göçlerin fazla olduğu Ahlat Şehri'nde son 14 yılda nüfusun -% 36 oranında azaldığı görülmektedir. Elimizde kesin delil olmamasına rağmen kanımızca 2000 yılı ve daha önceki sayımlarda şehir nüfusunun olduğundan daha fazla gösterilmesi de son 14 yılda nüfus miktarının gerçekte meydana gelen

azalmadan daha hızlı azalmış gibi görünmesinde sebep olmuştur. Ancak daha az oranda da olsa son 14 yılda şehir nüfusun azaldığı bir gerçektir.

Tablo.3. Sayım Dönemlerine Göre Ahlat Şehrinde Nüfus Artışı (1935-2014)

Yıllar	Nüfus Miktarı	Artan-Azalan Nüfus	Nüfus Artış Oranı (%)	İndeks 1935=100
1935	2713	-	-	100
1940	2825	112	0,8	104
1945	3124	299	2,1	115
1950	3684	560	3,5	136
1955	4249	565	3,1	157
1960	5080	831	3,9	187
1965	5879	799	3,1	217
1970	7819	1940	6,5	288
1975	7995	176	0,4	295
1980	10422	2427	6,0	384
1985	11163	741	1,4	411
1990	16742	5579	10,7	617
2000	34787	18045	10,8	1282
2007	22699	-12088	-4,9	836
2014	22172	-497	-0,3	817

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalananak hazırlanmıştır.

Şekil.2. Sayım Dönemlerine Göre Ahlat Şehrinde Nüfus Miktarının Değişimi Grafiği (1927-2014).

İlk defa 1980 yılında 10000 nüfus eşiğini aşmış (Arıncı, 2011;182) olan Ahlat şehrinin nüfusu 2000 yılında yaklaşık 35000'e (34797) çıktıktan sonra azalmaya başlamış ve günümüzde 22172 (2014) kişiye düşmüştür. ÖZÇAĞLAR'ın kasabalar için nüfusun üst limitini 20000 olarak belirttiği kritere göre (Özçağlar, 1998;8) Ahlat'ın günümüz itibariyle nüfus miktarının yanı sıra diğer özelliklere göre de şehir olduğunu söyleyebiliriz.

Ahlat şehrinde 1935 yılında yaşayan 2713 kişilik nüfusu 100 olarak kabul edip oluşturduğumuz indeks 2000 yılına kadar sürekli artarak 100'den 1282'ye kadar çıkmıştır. Ancak

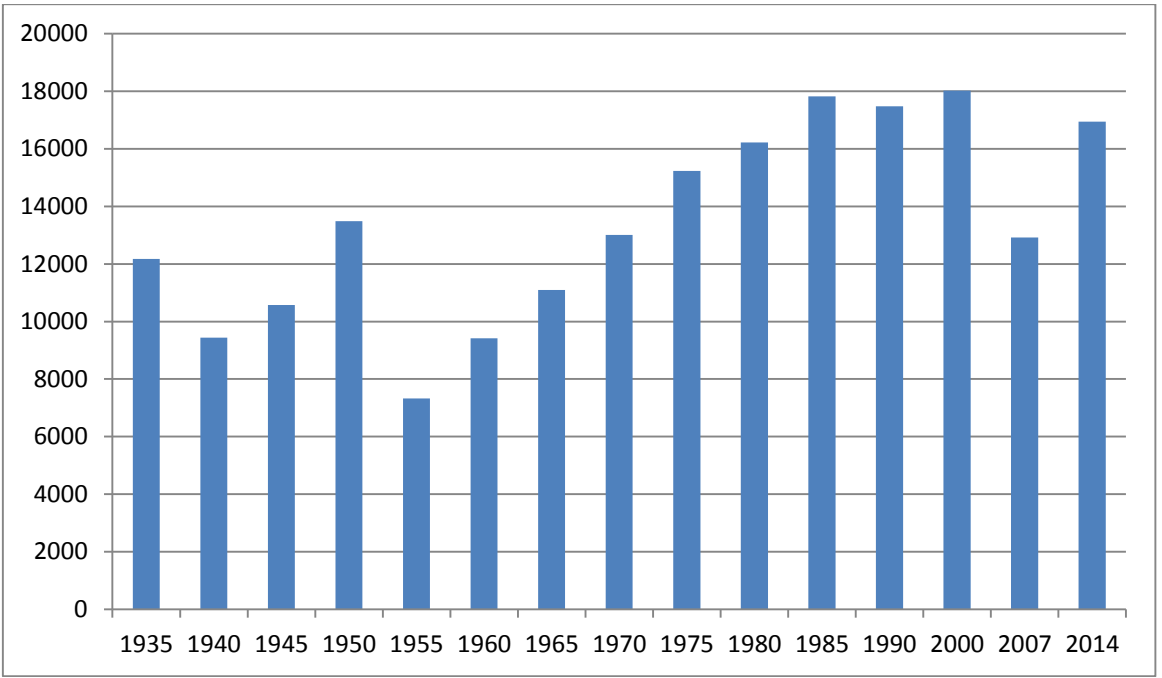
2000 yılından sonra nüfusun azalması ile söz konusu indeks değeri de azalarak 2007 yılında 836'ya 2014 yılında ise 793'e düşmüştür. Diğer bir ifade ile şehirde 1935 yılında yaşayan her 100 kişiye karşılık günümüzde yaklaşık 793 kişi yaşamaktadır. Ahlat İlçesi'nde kırsal nüfusun değişim grafiğine bakıldığında zaman 1935 yılı ile 1955 yılları arasında artış ve azalışların meydana geldiği, ancak 1955 yılından 1985 yılına kadar söz konusu değerin sürekli arttığı ve son 29 yılda ise artış ve azalışların birbirini takip ettiği görülmektedir. Nitekim 1985 yılı ile 1990 yılı arasında azalan kırsal nüfus 1990 ile 2000 yılı arasında tekrar artmaya başlamıştır. 2000 yılı ile 2007 yılında tekrar azalan ilçe kırsal nüfusu 2007 ile 2014 arasındaki son 7 yılda hızlı bir şekilde (yılda % 4,5 oranında) artmaya başlamıştır (Tablo.4 ve Şekil.3). Yörede iş olanaklarının sınırlı olması ve geçim kaynaklarının az olması kırsal nüfusta göç olayının şiddeti farklı olmakla birlikte devamlı hale gelmesine neden olmuştur. Göçün etkisi ile de nüfus gelişimi düzenli bir şekilde meydana gelmemektedir.

Tablo.4. Sayım Dönemlerine Göre Ahlat İlçesi'ndeki Kırsal Nüfusu Değişimi (1935-2014)

Yıllar	Nüfus Miktarı	Artan-Azalan Nüfus	Yıllık Nüfus Artış-Azalış Oranı (%)	1935=100
1935	12172	-	-	100
1940	9437	-2735	-4,5	78
1945	10578	1141	2,4	87
1950	13488	2910	5,5	111
1955	7325	-6163	-9,1	57
1960	9419	2094	5,7	77
1965	11095	1676	3,5	91
1970	13003	1908	3,4	102
1975	15237	2234	3,4	125
1980	16217	980	1,2	133
1985	17820	1603	1,9	146
1990	17475	-345	-0,4	144
2000	18027	552	0,6	148
2007	12924	-5103	-4,0	106
2014	16949	4025	4,5	139

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Ahlat İlçesi'nde 1955 yılı ile 1985 yılı arasındaki 30 yıllık devrede kırsal nüfusun farklı oranlarda da olsa sürekli olarak arttığı görülmektedir (Tablo.3). Ancak 1985-90 yılları arasında göçlerin artması ile beraber kırsal nüfusta azalma meydana gelmiştir. 1985 yılı ile 2014 yılı arasındaki son 29 yılda ise ilçedeki kırsal nüfusun artış oranında zikzakların meydana geldiği yani artış ve azalışların birbirini izlediği görülmektedir. Ahlat İlçesi'nde kırsal nüfusun değişim grafiğine bakıldığında zaman 1935 yılı ile 1955 yılları arasında artış ve azalışların meydana geldiği, ancak 1955 yılından 1985 yılına kadar söz konusu değerin sürekli arttığı ve son 29 yılda ise artış ve azalışların birbirini takip ettiği görülmektedir. Nitekim 1985 yılı ile 1990 yılı arasında azalan kırsal nüfus 1990 ile 2000 yılı arasında tekrar artmaya başlamıştır. 2000 yılı ile 2007 yılında tekrar azalan ilçe kırsal nüfusu 2007 ile 2014 arasındaki son 7 yılda hızlı bir şekilde (yılda % 4,5 oranında) artmaya başlamıştır (Tablo.3 ve Şekil.3). Yörede iş olanaklarının sınırlı olması ve geçim kaynaklarının az olması kırsal nüfusta göç olayının şiddeti farklı olmakla birlikte devamlı hale gelmesine neden olmuştur. Göçün etkisi ile de nüfus gelişimi düzenli bir şekilde devam etmemektedir.

Şekil.3. Sayım Dönemlerine Göre Ahlat İlçesi'ndeki Kırsal Nüfusun Değişim Grafiği (1927-2014).

4.Göç

Dünyada ve ülkemizde iş olanaklarının az, geçim kaynaklarının sınırlı olduğu kesimler genellikle göç vermektedirler (Tümer tekin ve Özgüç, 2009;294). Ülkemizin geri kalmış illerinden biri olan Bitlis'in sınırları içinde kalan Ahlat İlçesi'nin de göç verdiği bilinmektedir. Dışarıya yönelik göç istatistikler il bazında olduğu için Ahlat ilçesi ile ilgili verilere TÜİK bültenlerinde rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bu çalışmada fikir vermesi açısından Bitlis İli'ne ait veriler irdelenmiştir. Ayrıca ilçe bazında dışarıya göç istatistiği olmamasına rağmen ilçelerde ikamet eden nüfusun illere göre dağılımı tespit edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Ahlat'ın dışarıya verdiği göç hakkında fikir vermek için Bitlis İli'ne ait istatistikler incelenmiş olup dışarıdan Ahlat'a yapılan göçler ile ilgili olarak bu ilçede yaşayan nüfusun illere göre dağılımı ele alınmıştır.

2014 yılı itibariyle Ahlat İlçesi'nin 38121 kişilik nüfusu Bitlis İli'nin 338023 kişilik nüfusun yaklaşık % 11'ini (% 11,3) oluşturmaktadır. Dolayısıyla Bitlis'in aldığı ve verdiği göçün belli bir kısmı Ahlat İlçesi'nden dışarıya yönelik ve dışarıdan bu ilçeye yönelik göçlerden oluşmaktadır. Yine ilçenin göç eğiliminin il geneliyle aşağı yukarı aynı seyri izlediğini tahmin etmekteyiz. Dolayısıyla Bitlis ili verilerinin Ahlat ilçesinin göç durumu ile ilgili genel bir fikir vereceği kanısındayız.

Ülkemizde 1950 yılından sonra tarımda makineleşme ve kırsalda aşırı nüfus artışı ile beraber kırdan kente göç olayı ivme kazanmıştır (Bulut, 1998;3, Özgür, 1998;38). 1960'lardan sonra daha da hızlanan göç olayı günümüzde de devam etmektedir. Ülkemizin doğusunda bulunan ve nüfus artışının yüksek olduğu Bitlis İli'nden de dışarıya yönelik göçler uzunca bir süredir devam etmektedir.

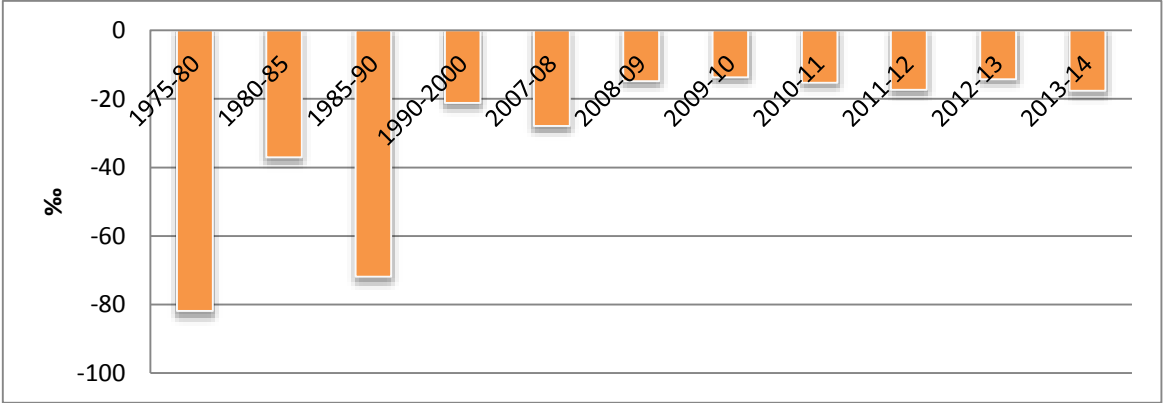
Bitlis İli'nden dışarıya yönelik net göç hızı incelendiğinde 1975-80 devresinde -% 81,9 olan değerin 1980-85 devresinde azalarak -% 37'ye düştüğü görülür. 1985-90 döneminde tekrar artan göç hızı -% 71,9'a yükselmiştir. Bu dönemde bölgenin geçirdiği çalkantılı süreçten dolayı

özellikle kırsal yerleşmelerde yaşayan nüfusta güvenlik kaygılarının artması göç olayında ciddi bir artışın yaşanmasına sebep olmuştur. 1990-2000 döneminde ise net göç hızının önemli ölçüde azalarak -% 21,2'ye indiği görülür. 2000'li yıllara doğru ülkede güven ortamının tesis edilmesi, doğu bölgesindeki diğer illerde olduğu gibi Bitlis'te de göç olayının azalmasına sebep olmuştur.

Tablo.5. Bitlis İli'nden Dışarı Yönelik Net Göç Miktar ve Hızı (1975-2014)

Yıllar	1975-80	1980-85	1985-90	1990-2000	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014
Aldığı göç	-	-	-	24270	11721	11594	10800	11419	10998	11314	11447
Verd.	-	-	-	31374	20957	16485	15347	16610	16886	16174	17470
Net göç	-17653	-9240	-20509	-7104	-9236	-4891	-4547	-5191	-5888	-4860	-6023
Net göç hızı %	-81,9	-37,0	-71,9	-21,2	-27,9	-14,8	-13,7	-15,3	-17,3	-14,3	-17,7

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Şekil.4. Bitlis İli'nden Dışarı Yönelik Net (1975-2014)

Bitlis'te net göç hızı 2007 ile 2014 döneminde ise inişli çıkışlı bir grafik çizmiştir. 2007-2008 döneminde -% 27,86 olan net göç hızı 2008-2009 yılları arasında -% 14,78'e inmiştir. 2009-2010 yılları arasında -% 14 civarında olan net göç hızı 2010-2011 döneminde -% 15 iken 2011-2012 döneminde -% 17'ye yükselmiştir. 2012-2013 döneminde -% 14,31'e düşen Bitlis'in net göç hızı 2013-2014 döneminde -% 17,66'ya çıkmıştır. Kısaca Bitlis'te 2008 yılından sonra net göç hızı inişli çıkışlı bir grafik çizmiştir (Tablo.5, Şekil.4).

Yukarıda Ahlat İlçesi'nin de içinde bulunduğu Bitlis İli'nden dışarıya yönelik net göç hızının değişimi açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durumun Ahlat'ta birebir yaşandığını ifade etmek zordur. Ancak Ahlat'ta da göç durumunun Bitlis İli genelinden çok farklı olmadığı da bir gerçektir. Geçim kaynaklarının sınırlı, iş olanaklarının az ve işsizliğin fazla olduğu yerlerde günümüzde dışarıya yönelik sürekli göçler ve mevsimlik işçi göçleri (Şahin ve diğerleri 2003;165-168) devam etmektedir. İş olanaklarının az işsizliğin fazla olduğu bir ilçe olan Ahlat'tan dışarıya yönelik göçler devam etmektedir. Alternatif geçim kaynaklarının geliştirilememesi durumunda bu göçlerin yakın gelecekte de devam edeceğini tahmin etmekteyiz.

Bitlis İli'nden dışarıya yönelik göçlerin illere göre dağılımı incelendiğinde bu göçlerin % 29,2'sinin İstanbul'a yapıldığı görülmektedir (Tablo.6). Yani Bitlis'ten göç eden her 10 kişiden üçü İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul dışında Ankara, Bursa, Mersin, İzmir, Manisa ve Adana gibi iş olanaklarının fazla olduğu şehirler de Bitlis'ten dışarıya yönelik göçlerin yöneldiği önemli merkezlerdir. Bitlis'te iş olanaklarının az olması ve kırsal nüfusun hızla artması adı geçen ilden iş olanaklarının fazla olduğu illere olan göçün fazla olmasına neden olmuştur. Öte yandan Bitlis'e yakın olan Van, Muş ve Diyarbakır illeri de adı geçen ilden göç almaktadırlar. 2014 yılı verilerine

göre Bitlis'ten dışarıya yönelik göçlerin % 65,8'i yukarıda adı geçen on ile yapılmışken geri kalan % 34,2'lik kısım ise diğer 70 ile yapılmıştır (Tablo.6).

Tablo.6.Bitlis İli Nüfusuna Kayıtlı Olduğu Halde Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağ. (2014)

İl	İstanbul	Ankara	Van	Bursa	Mersin	İzmir	Muş	Adana	D.bakır	Manisa	Diğer İller	Toplam
Nüfus Miktarı	5109	1431	848	837	819	692	570	416	392	385	5971	17470
Oran %	29,2	8,2	4,9	4,8	4,7	4,0	3,3	2,3	2,2	2,2	34,2	100

Kaynak: TÜİK 2011 ADNKS göç istatistiklerinden.

2014 yılı verilerine göre Ahlat İlçesi sınırları içinde ikamet ettiği halde Bitlis ili nüfusuna kayıtlı olmayan kişi sayısı 3858'dir. Bu nüfus Ahlat'ın nüfusunun % 10'una eşittir. Yani 2014 yılı verilerine göre Ahlat ilçesinde yaşayan her 10 kişiden 1'i Bitlis ili dışında bir ilin nüfusuna kayıtlıdır. Bitlis ili nüfusuna kayıtlı olmadığı halde Ahlat'ta yaşayan nüfusun illere göre dağılımına bakıldığı zaman söz konusu büyük bir kısmının Bitlis'e komşu illerin nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir. Nitekim söz konusu nüfusun % 38,8'i Muş İli nüfusuna kayıtlı iken Ağrı, Van ve Siirt illerinin nüfusuna kayıtlı olan nüfusun oranı ise sırasıyla % 9,0 8,1 ve 6,7'dir. Ahlat ülke geneli için önemli bir çekim merkezi olmayıp ve dışarıdan aldığı göçü daha ziyade Bitlis İli'ne komşu olan ve yukarıda adı geçen 4 ilden almaktadır. Bu illerden Muş İli'ne bağlı Malazgirt ve Bulanık ilçelerinin Ahlat'a komşu olmaları dışarıdan (yakın çevreden) Ahlat'a yönelik göçlerden Muş İli'nin payının yüksek olmasına neden olmuştur. Çünkü göç olayında mesafe önemli bir etkidir.

Tablo.7. Başka illerin Nüfusuna Kayıtlı Olan ve Ahlat'ta İkamet Eden Nüfusun İllere Dağ. (2014)

İl	Muş	Ağrı	Van	Siirt	Diğer İller	Toplam
Sayı	1495	348	313	257	1445	3858
%	38,8	9,0	8,1	6,7	37,4	100

Kaynak: TÜİK 2014 ADNKS göç istatistiklerinden.

5.Nüfusun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Bilindiği gibi herhangi bir yerde 100 veya 1000 kadın başına düşen erkek sayısı 100'den veya 1000'den fazla ise cinsiyet oranı yüksek, 100 veya 1000'den az ise cinsiyet oranı düşük olarak ifade edilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2009;272). Bütün dünyada doğumlara bağlı olarak her 100 kız çocuğa karşılık 105 erkek çocuğun doğduğu tespit edilmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2009;272). Ancak doğumlara bağlı olarak yüksek olan cinsiyet oranı daha sonraki yaşlarda eşitlenmekte ve ileri yaşlarda düşmektedir. Yani ileri yaşlarda 1000 kadın başına düşen erkek sayısı 1000 sayısının altına inmektedir. Yukarıda belirtilen rakamlar dünyada tespit edilen ortalama rakamlar olup bütün ülkelerde yüzde yüz görülen değerler değildir. Ayrıca doğumların yanı sıra, savaşlar, göçler ve nüfus politikaları gibi etkenler de cinsiyet oranı üzerinde belirleyici role sahiptir.

Ahlat İlçesi'nde 1927 yılı ile 2014 yılı arasındaki tüm sayım dönemlerinde cinsiyet oranının yüksek olduğu görülür. İlçe'de 87 yıllık devrede tüm sayım dönemlerinde yüksek olan cinsiyet oranının 1020 ile 1122 arasında değiştiği görülmektedir. 1940 yılında çok sayıda genç erkeğin askere alınması nedeniyle 1020 olarak tespit edilen cinsiyet oranının 2000 yılında ise 1122 değeri ile en yüksek rakama ulaştığı görülür.

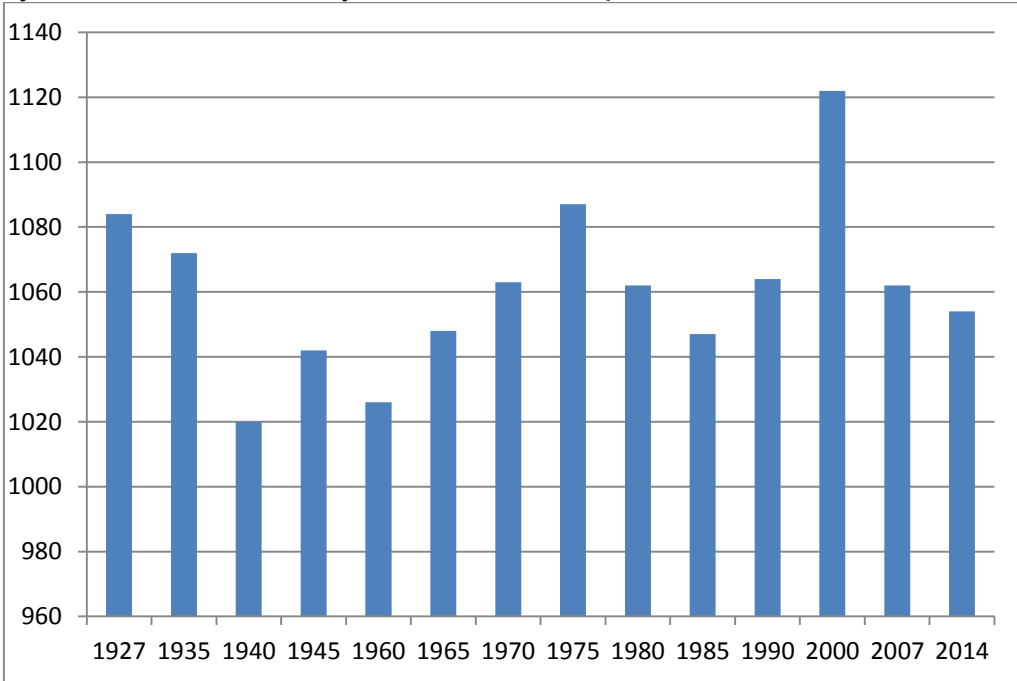
Ahlat İlçesi'nde bütün sayım dönemlerinde yüksek olan cinsiyet oranının sabit olmadığı ve bu değerinde sayım dönemlerine göre artış ve azalışların yaşandığı görülmektedir. 1927 yılında 1084 olarak cinsiyet oranının daha sonra azalarak 1935 yılında 1072'ye 1940 yılında ise 1020'ye düştüğü görülür. 1940 yılından sonra artmaya başlayan cinsiyet oranı 1945 yılında 1042'ye yükselmiştir. 1945 yılından sonra tekrar azalmaya başlayan cinsiyet oranı 1950 yılında 1026'ya

düşmüştür. 1950 yılından sonra yükselmeye başlayan cinsiyet oranı 1975 yılına kadar yükseliş trendini sürdürerek 1087 değerine ulaşmıştır. Bu tarihten sonra bir miktar azalmaya başlayan değer 1980 yılında 1062'ye, 1985 yılında ise 1047'ye düşmüştür. 1985 yılından sonra yükselmeye başlayan cinsiyet oranı 1990 yılında 1062'ye 2000 yılında ise bütün sayım dönemlerinde yakalan maksimum değer olan 1122'ye çıkmıştır. 2000 yılından sonra yüksek olmakla beraber azalan bu değer 2007 yılında 1062'ye 2014 yılında ise 1054'e düşmüştür.

Tablo.8. Sayım Yıllarına Göre Ahlat İlçesi'nde Cinsiyet Oranının Değişimi (1927-2014)

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Cinsiyet Oranı
1927	3961	4296	8257	1084
1935	7181	7699	14880	1072
1940	6087	6211	12298	1020
1945	6708	6994	13702	1042
1960	7151	7348	14499	1026
1965	8289	8685	16974	1048
1970	10093	10729	20822	1063
1975	11131	12101	23232	1087
1980	12920	13719	26639	1062
1985	14305	14978	28983	1047
1990	16577	17640	34217	1064
2000	24889	27925	52814	1122
2007	17273	18350	36623	1062
2014	18558	19563	38121	1054

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Şekil.5. Ahlat İlçesi'nde Sayım Dönemlerine Cinsiyet Oranının Değişim (1927-2013)

Ahlat İlçesi'nde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında zaman içinde nüfusunun yaklaşık % 36,6'sının 0-14 yaş grubundan yani çocuk nüfustan oluştuğu görülmektedir. Türkiye'de

çocuk nüfusu oranı % 24,3 olup Ahlat'taki değerden oldukça düşüktür. Bu durum Ahlat'ta doğum oranının ülke ortalamasına göre yüksek olduğunu göstermektedir. İlçede çalışma çağındaki nüfus (15-64) toplam nüfusun % 58,4'ünü yaşlı nüfus ise % 5'ini oluşturmaktadır (Tablo.9-Tablo.10). Türkiye'de % 67,7 olan çalışma çağı nüfus oranı Ahlat'taki değerden oldukça yüksektir. Ahlat'ta çocuk nüfusun fazla olması 15-64 yaş grubu ve 65+ yaş grubunun toplam nüfus içindeki payını azaltmıştır. İlçede 15-64 yaş grubu nüfusun ülke ortalamasına göre daha düşük olması aynı zamanda çalışan nüfusun üzerindeki yükün daha fazla olduğu anlamına gelmektedir.

Ahlat'ta % 5 olan yaşlı nüfus oranı % 8 olan Türkiye'deki ortalama değerden % 3 daha azdır. Ülkemizin doğu kesiminde sağlık olanaklarının ve hayat standardının ülke geneline göre daha düşük olması ve yukarıda ifade edilen çocuk nüfusu oranının yüksek olması Ahlat'ta yaşlı nüfus oranının düşük olmasının başlıca nedenleri olarak gösterilebilir.

İlçede çalışma çağındaki nüfus toplam nüfusun yaklaşık % 60'ını (% 58,4) oluşturmaktadır. Bilindiği gibi dünyanın hiçbir yerinde teorik olarak çalışma çağındaki nüfusun tamamı fiili olarak çalışmamaktadır. Yani aktif nüfus ile çalışma çağındaki nüfus birbirine eşit değildir. Dolayısıyla Ahlat'ta da çalışma çağındaki nüfusun özellikle 15-19 yaş grubunda olanlarının önemli bir kısmı ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında öğrenci oldukları için aktif olarak çalışmamaktadırlar. Bu nüfusu çıkardığımızda çalışma çağındaki nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 58,4'ten % 47,4'e düşmektedir. Ayrıca ilçede 20-65 yaş grubu arasında olanların tamamının çalıştığı da söylenemez. Bu grupta olan nüfustan üniversite öğrencileri, ev hanımları, ev kızları, özürü ve işsizlerin faal olarak çalışmadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla istatistiklere göre ilçede toplam nüfusun % 58,4'ü çalışma çağındaki iken bu nüfusun ancak üçte birinin faal olarak çalıştığını söyleyebiliriz.

Tablo.9. Ahlat İlçesi'nde Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Durumu (2014)

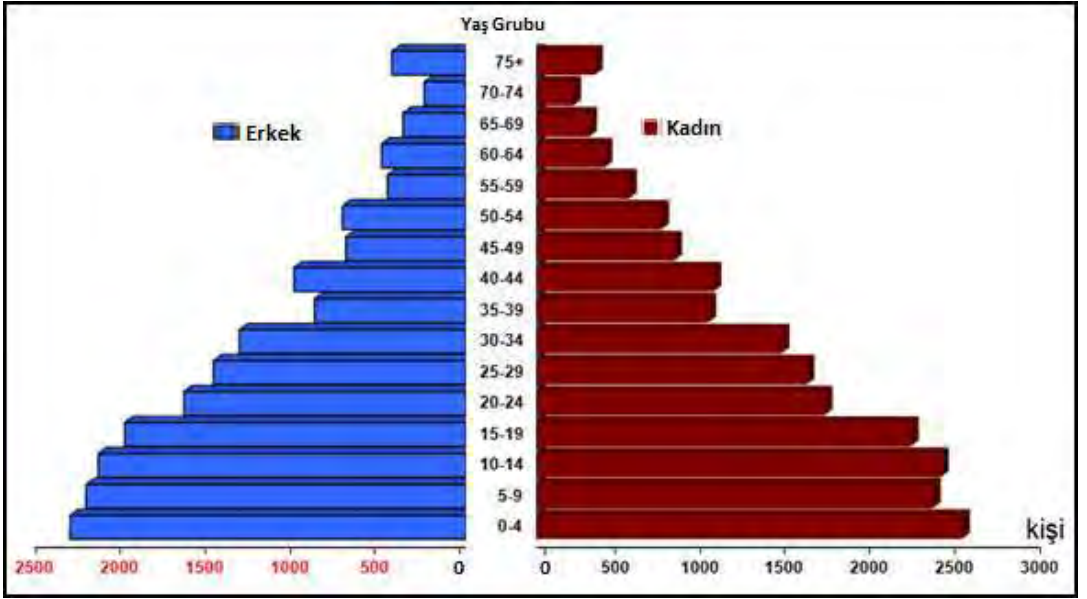
Yaş Grubu	Kadın	Erkek	Toplam	Oran (%)
0-4	2.330	2.504	4.834	12,7
5-9	2.235	2.332	4.567	12,0
10-14	2.164	2.379	4.543	11,9
15-19	2.007	2.204	4.211	11,0
20-24	1.659	1.695	3.354	8,8
25-29	1.485	1.591	3.076	8,1
30-34	1.333	1.442	2.775	7,3
35-39	891	1.012	1.903	5,0
40-44	1.012	1.043	2.055	5,4
45-49	707	811	1.518	4,0
50-54	726	734	1.460	3,8
55-59	461	544	1.005	2,6
60-64	497	400	897	2,4
65-69	370	310	680	1,8
70-74	246	217	463	1,2
75-79	187	161	348	0,9
80-84	136	131	267	0,7
85-90	84	44	128	0,3
90+	28	9	37	0,1
Toplam	18558	19536	38121	100

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Ahlat İlçesi'nin nüfus piramidine bakıldığında 0-4 yaş grubundan 50-54 yaş grubuna kadar olan yaş gruplarında erkeklerin kadınlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Ahlat İlçesi'nde 55-

59 yaş grubundan itibaren ise erkek sayısı daha fazladır. Nitekim 2014 yılı verilerine göre 55+ yaş grubunda yer alan 3825 kişiden 2009'u kadın 1816'sı ise erkektir. Diğer bir ifade ile Ahlat'ta 55 yaşından büyük nüfusu % 52,5'i kadınlardan oluşurken % 47,5'i ise erkek nüfustan oluşmaktadır. Ülke genelinde olduğu gibi Ahlat'ta da ileri yaşlardaki nüfusta cinsiyet oranının düşük olduğu görülür. 2014 yılı verilerine ilçede 55+ yaş grubunda cinsiyet oran % 90'dır.

Ahlat'ın nüfus piramidine bakıldığı zaman dikkat çeken önemli bir husus ise 0-4 yaş grubundan itibaren yaş grubu arttıkça nüfusun bir alt yaş grubuna göre azalmasıdır. Ancak bu durumu bozan tek istisna 35-39 yaş grubudur. Bu yaş grubu kendisinden sonra gelen 40-44 yaş grubundan daha azdır (Tablo.8 ve Şekil.6). Ayrıca bu yaş grubu ile 30-34 yaş grubu arasındaki fark oldukça fazladır. Örneğin 25-29 yaş grubu nüfus 3076 iken 30-34 yaş grubu nüfus 2775'tir. Yani iki yaş grubu arasındaki fark 301'dir. Oysa 30-34 yaş grubundaki nüfus (2775) ile 35-39 yaş grubundaki nüfus (1903) arasındaki fark 872'dir. Bize göre bu yaş grupları arasındaki farkın fazla olması ve 35-39 yaş grubunun daha üstteki yaş grubundan az olmasının nedeni 35-40 yıl önce doğan çocuklarda bebek ölümlerinin (o dönem) yüksek olmasıdır. Yani bu yaş grubunun doğduğu tarihler olan 1975-1979 yılları arasında yörede bebek ölümlerinde bir artış olduğu kanaatindeyiz. Ahlat'ta 0-4 yaş grubunun 5-9 ve 10-14 yaş gruplarından fazla olması ilçede doğum oranının son yıllarda azalmadığını göstermektedir. 0-4 yaş grubunda yer alanların sayısı 4834 iken 5-9 ve 10-14 yaş grubundakilerin sayısı sırasıyla 4567 ve 4543'tür. Diğer bir ifade ile 0-4, 5-9 ve 10-14 yaş gruplarında yer alanların toplam nüfus içindeki payları sırasıyla %12,7, %12,0 ve %11,9'dur.

Şekil.6. Ahlat İlçesi'nin Dar Aralıklı Nüfus Piramidi (2014)

6. Nüfusun Bağımlılık Durumu

Yukarıda da anlatıldığı gibi Ahlat'ta çalışma çağındaki nüfus toplam nüfusun yaklaşık % 60'ını (% 58,4) oluşturmaktadır. Ancak ilçede yaşlı nüfus az olmasına karşın çocuk nüfusun toplam nüfusun yaklaşık % 37'sini (% 36,6) oluşturması nüfusun bağımlılık oranını yükseltmektedir. Nitekim 0-14 yaş grubu ile 65+ yaş grubunu oluşturan pasif nüfusun (çocuk ve yaşlı nüfusun) 15-64 yaş grubunun oluşturduğu pasif nüfusa bölünmesi ile elde edilen nüfus bağımlılık oranının (Doğanay, 1998;166-168) Ahlat'ta % 71 (71,3) olduğu görülür. Ayrıca daha önce nüfusun yaş ve cinsiyet bahsinde anlatıldığı gibi 20-65 yaş grubunda olan nüfusun önemli bir kısmının da çeşitli

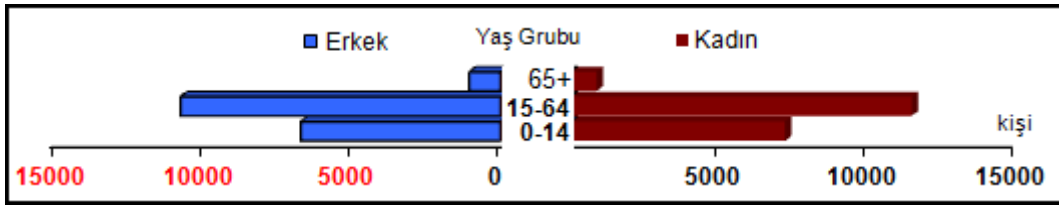
nedenlerden dolayı çalışmadığı gerçeğinden hareketle Ahlat'ta çalışan nüfusun her birinin kendisi haricinde en az 3 kişiye bakmak zorunda olduğunu söyleyebiliriz.

2000 yılı verilerine göre ilçede 52814 kişilik nüfusun sadece 13905 kişilik kısmı çalışmaktaydı. Yani çalışan her birey kendisi dışında da yaklaşık 3 (2,5) kişiye bakmaktaydı. Çalışma çağına olmayan nüfus ile çalışma çağına olduğu halde çalışmayan nüfus çalışan nüfusun yükünü arttırmaktadır (Tanoğlu, 1969,190). İlçe genelinde önemli bir çocuk nüfusu varlığının yanı sıra, çalışma çağına olup da eğitim gören birey sayısının fazla olması, ev hanımları ve işsizlerin varlığı gibi nedenlerden dolayı Ahlat'ta çalışan nüfusun üzerindeki yükün fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo.10. Ahlat İlçesi'nde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş ve Cinsiyet Durumu (2014)

Yaş Grubu	Kadın	Erkek	Toplam	Oran (%)
0-14	6729	7215	13944	36,6
15-64	10778	11476	22254	58,4
65+	1051	872	1923	5,0
Toplam	18558	19563	38121	100

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Şekil.7. Ahlat İlçesi'nin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2014).

7.Nüfusun Eğitim Durumu

2013 yılı verilerine Ahlat İlçesi'nde 6 yaş üstü nüfusun okuma yazma oranı % 92'dir. İlçede okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 6,2 iken durumu bilinmeyenlerin oranı ise % 1,8'dir. İlçe genelinde okuma yazma oranı yukarıda anlatıldığı gibi olmakla birlikte bu değer cinsiyetlere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Nitekim erkeklerde % 97 olan okuma yazma oranı kadınlarda % 87'dir (Tablo.10). Ülke genelinde olduğu gibi Ahlat'ta da kadınlarda okuma yazma oranı erkeklere göre daha düşüktür. 2013 yılı itibarıyla Ahlat'ta 6 yaş üstü kadın nüfusun % 11,1'i okuma yazma bilmezken erkeklerde bu oran % 1,6'dır. Ülkemizde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geleneksel yapıdan dolayı kız çocuklarının okuma yazma oranı oldukça düşüktür. Bundan dolayı verilerden de anlaşılabileceği üzere 21. yüzyılda olmamıza rağmen Ahlat'ta kadın nüfusun onda birinden daha fazlasının (% 11,1) okuma yazma bilmediğini görmekteyiz. Şüphesiz bu durum Ahlat'a has bir durum olmayıp yukarıda adı geçen bölgelerde bulunan bazı il ve ilçe idari alanlarında okuma yazma oranının genelde ve özellikle de kadınlarda çok daha düşük olduğu bilinmektedir. Okuma yazma oranını toplam nüfusta ve özellikle kadın nüfusta arttırmak için okullaşma oranı artırılmalı ve okul çağına dışına çıkmış kadınlara yönelik okuma-yazma kursları düzenlenmelidir.

2013 yılı verilerine göre Türkiye genelinde 6 yaş üstü nüfustan okuma-yazma bilenlerin oranı % 93,7'yd. Dolayısıyla Ahlat'ta % 92 olan okuma yazma bilenlerin oranı ülke ortalamasından düşüktür. Aynı yıl itibarıyla Ahlat'ta erkeklerde okuma-yazma bilme oranı % 97 civarında iken Türkiye genelinde bu oran 96,2'yd. Ancak ülke genelinde kadınlarda okuma-yazma oranı % 91,1 iken Ahlat'ta bu değer % 87'yd. Yani Ahlat'ta okuma yazma oranı kadınlarda ülke geneline göre % 4 daha gerideydi.

Tablo.11. Ahlat'ta 6 Yaş Üstü Nüfusun Okuma-Yazma Bilme Durumu (2013).

Okuma-Yazma Durumu	Kadın	Oran (%)	Erkek	Oran (%)	Toplam	Oran (%)
Bilen	13545	87,0	16024	96,8	29569	92,0
Bilmeyen	1725	11,1	271	1,6	1996	6,2
Durumu Bilinmeyen	295	1,9	271	1,6	566	1,8
Toplam	15565	100	16566	100	32131	100

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Tablo.12. Türkiye'de 6 Yaş Üstü Nüfusun Okuma-Yazma Bilme Durumu (2013).

Okuma-Yazma Durum.	Kadın	Oran (%)	Erkek	Oran	Toplam	Oran
Bilen	31275805	91,1	33098329	96,2	64374134	93,6
Bilmeyen	2205355	6,4	449328	1,3	2654643	3,9
Durumu Bilinmeyen	832915	2,4	873453	2,5	1706368	2,5
Toplam	34314035	100	34421110	100	68735145	100

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

Ahlat'ta okuma yazma bilen nüfusun eğitim düzeyi incelendiğinde okuma yazma bilen nüfusu % 36,4'ünün okur-yazar olduğu yani okuma yazma bildiği halde herhangi bir okuldan mezun olmadığı görülür (Tablo.12). Okul çağında okula gitmemiş olan bu nüfustan özellikle erkekler askerlik çağında (Doğanay, 1998;171) okuma-yazma öğretilirken kadınların da daha ziyade okuma-yazma kursları sayesinde okuma yazma öğrendiği bilinmektedir. Özellikle 30 yaş üstü nüfusta görülen bu durum ülkemizin geçmişteki genel durumunun bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Kısaca ülkemizin doğusundaki çoğu yerleşim alanında olduğu gibi Ahlat çevresinde de okuma yazma bildiği halde her hangi bir okuldan mezun olmayanların fazla olması ülkemizde geçmişte ilköğretim okullaşma oranının düşük olması ile yakından alakalıdır.

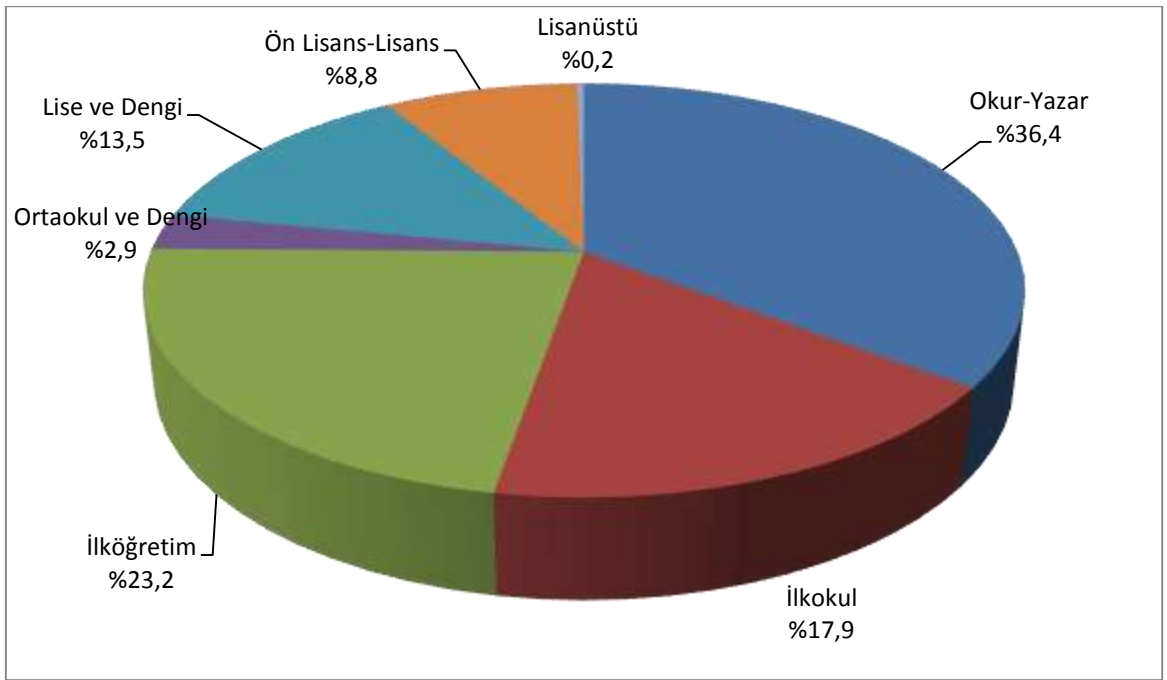
2013 yılı verilerine göre Ahlat'ta okuma yazma bilenlerin % 17,9'u ilköğretim, % 23,2'si ise ilköğretim okulu mezunuydu. Öte yandan ortaokul mezunlarının oranı ise % 2,9'du. Dolayısıyla Ahlat'ta okuma yazma bilenlerin yaklaşık % 44'ü ilköğretim düzeyindeki okulların mezunlarından oluşmaktaydı (Tablo.12-Şekil.8).

Tablo.13. Ahlat'ta Okuma Yazma Bilen Nüfusun Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı (2013)

Bitirilen Eğitim Seviyesi	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	%
Okur-Yazar	4893	30,5	5876	43,4	10769	36,4
İlkokul	2449	15,3	2848	21,0	5297	17,9
İlköğretim	3891	24,3	2974	22,0	6865	23,2
Ortaokul ve Dengi	601	3,8	265	2,0	866	2,9
Lise ve Dengi	2947	18,4	1036	7,6	3983	13,5
Ön Lisans-Lisans	1190	7,4	525	3,9	1715	8,8
Yüksek Lisans (Master)	44	0,3	15	0,1	59	0,2
Doktora	9	0,0	6	0,0	15	0,1
Toplam	16024	100	13545	100	29569	100

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

2013 yılı verilerine göre Ahlat'ta okuma yazma bilen nüfusun % 13,5'ini lise ve dengi okul mezunları oluşturmaktadır. Ön lisans ve lisans mezunlarının oranı % 8,8 iken lisansüstü (master-doktora) düzeyde bir diplomaya sahip olanların oranı sadece % 0,25'tir. Yukarıda açılan verilerden de anlaşılacağı üzere Ahlat'ta ülke genelinde olduğu gibi okuma yazma bilenlerin öğrenim seviyelerinde ilköğretimden yüksek öğretime doğru gidildikçe bir azalma söz konusudur.

Şekil.8. Ahlat'ta Okuma Yazma Bilen Nüfusun Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (2013).

8. Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

2014 yılı verilerinde göre ilçe düzeyinde çalışan nüfusun sektörel dağılımı istatistikleri bulunmamaktadır. TÜİK'nun 2013 yılı verilerine TRB2 bölgesinin (Van, Bitlis, Muş, Hakkari) istatistiklerine bakıldığında zaman çalışan nüfusun % 38,5'inin tarım sektöründe % 21,3'ünün sanayi sektöründe % 40,2'sinin hizmetler sektöründe istihdam edildiği görülmektedir (Tablo.13). Ancak TRB2 bölgesinin verileri Van, Hakkari, Bitlis ve Muş illerine ait olup yaklaşık 2 milyonluk nüfusun çalışan 519 binine aittir. Dolayısıyla bu verilerin Ahlat'taki istihdam hakkında fikir verme gücü zayıftır. Bu yüzden halen Ahlat'ın çalışan nüfusun sektörel dağılımı ile ilgili en yeni veriler olan 2000 yılı genel nüfus sayımına ait verilere başvuruldu.

Tablo.14. TRB2 (Van, Bitlis, Muş, Hakkari) Bölgesi'nde Çalışan Nüfusun Sektörel Dağılımı (TÜİK'nun Yeni İstatistik Bölge Sınıflamasına Göre-2014)

Sektörler	Çalışan Sayısı (Bin kişi)	Oran (%)
Tarım	200	38,5
Sanayi	111	21,3
Hizmetler	209	40,2
Toplam	519	100

Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanarak hazırlanmıştır.

2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Ahlat İlçesi'nde çalışan nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımına bakıldığında, söz konusu nüfusun tarım sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim 2000 yılı itibarıyla çalışan nüfusun yaklaşık % 69'u (% 69,1) tarım faaliyetlerinde istihdam edilirken % 22,2'si hizmet sektöründe % 8,5'i ise sanayi sektöründe çalışmaktaydı (Tablo.15). Diğer bir ifade ile ilçede çalışan her on kişiden yedisi tarımsal faaliyetlerde istihdam edilirken ikisi de hizmet işlerinde çalışmaktaydı. İmalat sektöründe çalışanları ise çalışan nüfusun onda birine bile denk gelmediği görülmektedir. Ahlat'ta önemli bir kırsal nüfusun varlığı çalışan nüfusun tarım sektöründe yoğunlaşmasının en önemli nedenidir. Zira

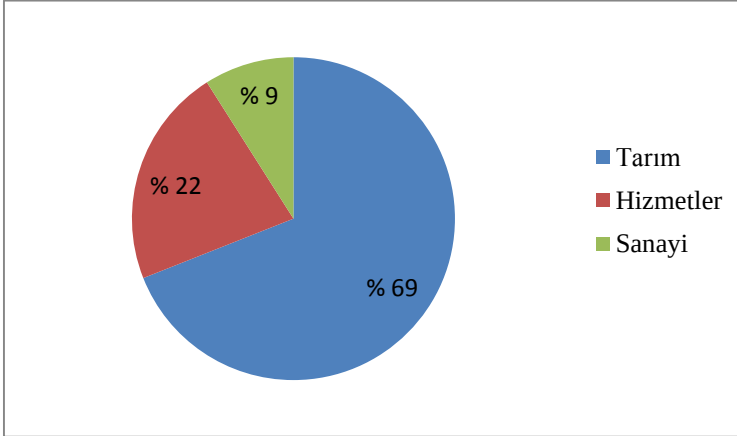
kırsal yerleşmelerde hizmet ve imalat faaliyetleri çok sınırlı olduğu için en önemli geçim kaynağı tarımsal faaliyetler olarak belirir. Ancak Ahlat İlçesi'nin idari alanında Ahlat Şehri'nin de var olması hizmet ve sanayi faaliyetlerinde çalışanların toplam çalışan nüfus içinde belli bir orana ulaşmasına sebep olmuştur.

Tablo.15. Ahlat İlçesi'nde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (2000)

Foksiyonlar	Çalışan Nüfus	Oran
Hizmetler	3082	22,2
Yönetim	2230	16,0
Ticaret	501	3,6
Ulaşım	321	2,3
Diğerleri	51	0,4
Tarım	9619	69,2
Sanayi	1184	8,5
İmalat Faaliyetleri	286	2,1
İnşaat	898	6,5
Toplam	13905	100

Kaynak: 2000 Yılı Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Özellikleri

Ahlat'ta tarımsal faaliyetlerden sonra istihdamın yoğunlaştığı ikinci önemli iş alanı hizmetler sektörüdür. 2000 yılı itibarıyla toplam 3082 kişinin istihdam edildiği bu sektörde yönetim ve sosyal amaçlı kurumlarda çalışan 2230 kişinin hizmetler sektöründe çalışanların yaklaşık % 72'sini (% 72,3) oluşturduğu görülür. Hizmetler sektöründe çalışanların 501'i ticaret faaliyetlerinde istihdam edilirken 321 kişi ulaşım sektöründe, 51 kişi ise diğer bazı işlerde çalışmaktaydı. Ahlat Şehri'nde çok sayıda kamu hizmet kurumunun bulunması hizmetler sektörünün yönetim ve sosyal amaçlı kurum çalışanları ile temsil edilmesine neden olmuştur. Nitekim şehirde bulunan kaymakamlık ilçe tarım müdürlüğü, ilçe milli eğitim müdürlüğü, tapu ve kadastro müdürlüğü vb. kurumların yanı sıra okullarda da çok sayıda memur ve öğretmen çalışmaktadır. Dolayısıyla hizmetler sektörü ilçe genelinde her 5 kişiden birini istihdam ettiği bir sektör haline gelmiştir.

Şekil.9. Ahlat İlçesi'nde Çalışan Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı Grafiği

Ahlat İlçesi'nde sanayi faaliyetlerinde çalışanların oranının % 8,5 gibi diğer sektörlerle oranla daha düşük bir değerde olduğu görülür. İlçede imalat tesislerinin çok az olması bu sektörde istihdamı azaltan önemli bir etkidir. Nitekim sanayi sektöründe çalışan 1184 kişiden 898'i inşaat sektöründe çalışırken imalat faaliyetlerinde çalışanların oranı sadece 286 idi. İlçe sınırları içinde önemli bir sanayi tesisinin olmaması Ahlat'ta sanayi sektöründe çalışanların sayısının ve toplam istihdam içindeki payının az olmasına neden olmuştur.

9. Nüfus Dağılışı ve Yoğunluğu

Ahlal İlçesi'nde nüfusun dağılışıını çeşitli fiziki ve beşeri coğrafya şartları etkilemektedir. Kırsal yerleşmelerde tarım arazisi ve mera alanının genişliği ile tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin niteliği yerleşmelerin nüfus miktarını ve dolayısıyla yoğunluğunu etkilemektedir. Tarım arazilerinin geniş olduğu ve sulama olanaklarının geliştirilmiş olduğu köylerde (Taşharmani Ovakişla, Yeniköprü, Alakır) tarımsal üretim daha fazla olup hayvan yetiştiriciliğinin maliyeti düşmektedir. Bu yerleşmelerde tarımsal gelire bağlı olarak nüfus daha fazla iken tarım alanlarının sınırlı olduğu köylerde nüfus daha azdır. Dağlık alanlarda yer alan köylerde (Çukurlarla, Akçaören, Kırıkkaya) daha ziyade hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Bu köylerde tarım alanlarının az olması ve hayvancılığın yeterli düzeyde bir geçim sağlayamaması göçe neden olmaktadır. Dolayısıyla söz konusu köylerde dışarıya yönelik göç fazla olduğu için nüfus azalmıştır.

Ahlal İlçesi'nde tek şehir yerleşmesi Ahlat'tır. Bu şehirde eğitim, sağlık, yönetim ve diğer hizmet kuruluşları, ticari işyerleri ile irili ufaklı imalat atölyeleri, hem belli bir nüfusa istihdam oluşturmakta hem de şehrin ticari faaliyetler ve hizmet faaliyetleri açısından canlı olmasına neden olmaktadır.

Ayrıca Ahlat şehri zengin bir tarihi mirasa sahiptir. Dolayısıyla özellikle yaz aylarında şehre yönelik turistik geziler yapılmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Ahlat sahip olduğu kültürel mirasa oranla turizm sektöründen yeterince faydalanamamaktadır. Şehre yönelik turistik faaliyetlerin artması için çeşitli projelerin yapılması gerekmektedir. Bu projeler sayesinde şehirde ulaşım ve konaklama alt yapısının geliştirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve ticari faaliyetlerin daha da canlandırılması mümkün olacaktır.

2014 yılı verilerine göre Ahlat İlçesi'nde toplam 38121 kişiden oluşan nüfusun %58'i (2014-22172 kişi) Ahlat Şehri'nde yaşarken geri kalan % 42'lik kısım (16436) ilçedeki kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. Ahlat şehrinin ilçe toplam nüfusun yaklaşık % 60'ını barındırmasının temel nedeni bu şehirdeki hizmet, ticaret ve sanayi fonksiyonlarının varlığıdır. Adı geçen sektörler önemli bir nüfusa istihdam oluşturmakta ve şehir nüfusunun yıllar içinde az da olsa artmasına neden olmaktadır.

Ahlal İlçesi'ndeki köy yerleşmeleri içinde en büyük nüfuslu olan belediye örgütünün de bulunduğu Ovakişla'dır. 2014 yılı verilerine göre 4158 kişilik nüfusu ile Ovakişla Ahlat İlçesi'ndeki toplam nüfusun % 10,9'unu ilçedeki köy nüfusunun ise % 24,5'ini oluşturmaktadır. Ovakişla Köyü'nün yanı sıra Güzelsu, Taşharman ve Yeniköprü köyleri de Ahlat'ta nüfusu fazla olan bir köy yerleşmeleri olarak dikkat çeker. Bu yerleşmelerde sulama olanaklarının iyi olması tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirin artmasına ve insanlar arasında dışarıya yönelik göç eğiliminin az olmasına ve dolayısıyla nüfus miktarının büyük değerlere ulaşmasına neden olmuştur. 2014 yılı verilerine göre Güzelsu Köyü'nün nüfusu 1943, Taşharman Köyü'nün nüfusu 1089 ve Yeniköprü Köyü'nün nüfusu ise 932 kişiden oluşmaktadır. Güzelsu, Taşharman ve Yeniköprü köylerinin ilçe toplam nüfus içindeki payları sırasıyla % 5,1 - %2,9 ve %2,4'tür. Adı geçen köylerin kırsal nüfus içindeki payları ise sırasıyla % 11,5 - % 6,4 ve % 5,5'tir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Ahlat ilçesindeki köy nüfusunun yarıya yakının (% 47,9'u) 4 köy yerleşmesinde (Ovakişla, Güzelsu, Taşharman ve Yeniköprü) geri kalan % 52,1'i ise diğer 23 köy yerleşmesinde bulunmaktadır. Yani ilçedeki kırsal nüfus köyler arasında dengeli bir şekilde dağılmamıştır. Ahlat'taki diğer köy yerleşmelerinin nüfusları ise 102 (Bahçe) ve 887 (Alakır) arasında değişmektedir. Ancak bu yerleşmelerin büyük bir kısmının nüfusu 400'ün altındadır (Tablo.16).

Türkiye'de kentleşme oranının % 75 civarında olduğunu düşünecek olursak Ahlat'ta söz konusu değerin ülke ortalamasına göre % 17 düşük olduğu görülmektedir. İlçe sınırları içerisinde 27 köy yerleşmesinin bulunması buna karşın Ahlat şehri dışında başka bir şehrin bulunmaması

Ahlat İlçesi'nde şehir nüfusu oranını düşüren bir etkidir. İlçedeki şehir nüfusu oranı ülke ortalamasına göre düşük olup söz konusu değer Ahlat'ta çevredeki bazı ilçelerden (Adilcevaz % 45, Güroymak % 47) daha yüksekken bazılarında da (Tatvan % 77) ise düşüktür.

Tablo.16. Ahlat İlçesi'nde Nüfusun Yerleşmelere Göre Dağılımı (2014)

Yerleşme Adı	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus	Yerleşme Adı	Erkek	Kadın	Toplam Nüfus
Ahlat	11301	10871	22172	Kuşhane	149	145	294
Akçaören	109	88	197	Nazik	165	164	329
Alakır	446	441	887	Otluyazı	439	414	853
Bahçe	54	48	102	Ovakışla	2171	1987	4158
Burcukaya	303	292	595	Saka	155	170	325
Cemalettin	275	298	573	Serinbayır	172	168	340
Çatalağzı	69	69	138	Seyrantepe	161	149	310
Çukurtarla	61	47	108	Soğanlı	80	63	143
Develik	108	94	202	Taşharman	567	522	1089
Dilburnu	207	192	399	Uludere	268	253	521
Gölgören	167	149	316	Yeniköprü	510	422	932
Güzelsu	1001	942	1943	Yoğurtyemez	159	138	297
Kınalıkoç	140	133	273	Yuvadamı	186	167	353
Kırıkkaya	77	57	134				
Kırkdönüm	63	75	138	Toplam	19563	18558	38121

Kaynak: TÜİK verileri.

Harita.3. Ahlat İlçesi'nin Nüfus Dağılım Haritası (2014).

Ahlat İlçesi yaklaşık 1044 km² bir alana sahiptir (ww.ahlat.gov.tr). Dolayısıyla 2014 yılı itibarıyla 38121 kişilik bir nüfusa sahip ilçede her km²'ye 36,5 kişi düşmektedir (Tablo.16). Şüphesiz bu değer ortalama bir değer olup ilçedeki her km²'de eşit sayıda insanın yaşadığını varsaymaktan ibarettir. Ancak gerçekte ilçe arazisinin önemli bir kısmında hiç kimse yaşamazken

bazı alanlarda (Ahlat şehrinin bulunduğu alan gibi) da nüfus yoğunluğu ortalama değerden oldukça yüksektir.

Ahlat'ta aritmetik nüfus yoğunluğu günümüzde 92 olan Türkiye'deki ortalama aritmetik yoğunluk değerinden oldukça düşüktür. Sürekli göç veren ilçede doğal artışla nüfusa katılanların yanı sıra ölümler ve özellikle de göçlerle eksilenlerin varlığı nüfus yoğunluğunu düşüren önemli bir etkidir. 90 yıllık cumhuriyet devrinde Ahlat dışarıya göç vermemiş olsaydı muhtemelen bugün adı geçen ilçede nüfus yoğunluğu ülke geneline göre daha yüksek olacaktı.

Tarım toprakları ile nüfus arasındaki ilişkiyi tespit etmek için genellikle fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplaması daha anlamlı sonuçlar verir (Tanoğlu,1969;195). 2014 yılı verilerine göre Ahlat'ta toplam ekilebilir alan yaklaşık 303 km² iken toplam nüfus 38121 kişiden oluşmaktadır. Dolayısıyla 2014 yılı itibarıyla Ahlat'ta fizyolojik nüfus yoğunluğu yaklaşık 126 (125,8)'dir (Tablo.16). 37 olan aritmetik nüfus yoğunluğundan oldukça yüksek olan bu değer in ortaya çıkışının nedeni aritmetik yoğunluğunun toplam nüfusun toplam alan bölünmesi, buna karşın fizyolojik nüfus yoğunluğunun ise toplam nüfusun sadece tarım alanlarına bölünmesi yöntemiyle hesap edilmesidir.

Tablo.17. Ahlat İlçesi'nde Aritmetik, Fizyolojik ve Tarımsal Nüfus Yoğunluğu Değerleri(2014)

Toplam Nüfus	Toplam Alan (km ²)	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu
	1044	37
38121	Tarım Alanı (km ²)	Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu
		126
Tarımsal Nüfus	303	Tarımsal Nüfus Yoğunluğu
		56
16949		

Kaynak: TÜİK verileri ve ilçe tarım müdürlüğü verilerinden yararlanarak.

Geçimini tarım faaliyetlerinden sağlayan nüfus ile tarım arazisi arasındaki ilişkiyi en iyi ortaya koyan yöntem ise tarımsal nüfus yoğunluğu hesabıdır (Tanoğlu,1969;197). 2014 yılı verilerine göre Ahlat'ta 16949 kişi geçimini tarımsal faaliyetlerden temin etmekteydi. Dolayısıyla 2014 yılında Ahlat'ta 303 km² lik tarım alanının her km² yaklaşık 56 kişi (55,6) düşmektedir (Tablo.16). Ahlat'ta tarımsal nüfus yoğunluğunun daha önce bahsedilen aritmetik ve fizyolojik nüfus yoğunluğu değerlerinden daha düşük olduğu görülür. Tarımsal yoğunluk hesabında toplam nüfusun dikkate alınmaması söz konusu değer in fizyolojik nüfus yoğunluğu değerinden daha düşük olmasının nedenidir. Öte yandan ilçede tarımsal nüfus yoğunluğunun aritmetik yoğunluk değerinden de düşük olduğu görülür. Bu durum da ilçe genelinde nüfusun araziye dağılımı ile tarımsal nüfusun araziye dağılımı arasında da bir farklılığın olduğunu, yani tarım alanlarına düşen çiftçi sayısının nispeten az olduğunu göstermektedir.

10.Sonuç

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında toplam nüfusu 8357 kişiden oluşan Ahlat'ta günümüzde yaklaşık 38000 (2014-38121) kişi yaşamaktadır. Sürekli göç vermesine rağmen ilçe nüfusu 87 yıllık süreçte yaklaşık 4,6 kat artmıştır. İlçede son yıllarda hızı azalmakla birlikte göç olayı devam etmektedir. Göç olayının azaltılması ve tamamen durdurulması için alternatif geçim kaynaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin daha verimli metolarla yapılması için gerekli projelerin ve alt yapının sağlanması kırsal nüfusun gelirini arttıracak ve göçü azaltacaktır. Ayrıca ilçede sanayi üretiminin ve kültür, kıyı ve kış turizmi faaliyetlerinin geliştirilmesi durumunda yeni iş alanlarının ortaya çıkacağı kanaatindeyiz. Şüphesiz turizm faaliyetinin gelişebilmesi için ulaşım, konaklama ve alt yapı tesislerinin yanı sıra tanıtım faaliyetlerinin de yapılması gerekmektedir.

Ahlat'ta tüm sayım dönemlerinde yüksek olan cinsiyet oranı günümüzde de 1054 değeri ile bu durumunu korumaktadır. İlçe nüfusunun diğer önemli bir özelliği ise oldukça genç olmasıdır. Nitekim halen ilçe nüfusunun yaklaşık % 36,6'sı çocuk nüfus olarak kabul edilen 0-14 yaş grubundan oluşmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus toplam nüfusun % 58,4'ünü oluştururken yaşlı nüfus oranı ise sadece % 5'tir. Öte yandan ilçede 0-25 yaş grubunda olan 21509 kişilik nüfus toplam nüfusun yarısından fazlasını (% 56,4) oluşturmaktadır. İlçe genelinde çocuk ve genç nüfusun fazla olduğu açıktır. Bu nüfusun iyi eğitilmesi durumunda söz konusu insan kaynağı, hem ilçe hem de ülke ekonomisine gerekli katkıyı sağlayacaktır. Bunun için hem ilköğretim hem de ortaöğretim seviyesinde okullaşma oranı arttırılmalı ve özellikle gelişmiş ülkelerde olduğu kaliteli bir mesleki eğitim için gerekli alt yapı oluşturulmalıdır.

Ahlat İlçesi'nde çocuk nüfusun fazla olması nüfusun bağımlılık oranını yükselten bir etkidir. Çocuk nüfusun çalışma çağındaki nüfusa bölünmesi ile elde edilen genç nüfusun bağımlılık oranı ilçede % 62,6'dır. Yaşlı nüfusun % 5 olduğu ilçede toplam nüfusun bağımlılık oranı %71,3 gibi yüksek bir değerdedir. İlçede bağımlı nüfusun fazla olması çalışan nüfus üzerindeki yükün artmasına neden olmaktadır. Öte yandan doğum oranının yüksek olduğu ilçede aile büyüklüğü değeri de yüksektir (2000 yılında 8,2'ydi).

İlçede 0-4 yaş grubundan 50-54'e kadar olan yaş gruplarında erkek sayısı fazla iken 55-59 yaş grubundan itibaren kadın sayısının fazla olduğu görülmektedir. 55-59 ve daha yukarıdaki yaş gruplarında cinsiyet oranının düşük olması Türkiye ortalamasına paralel bir durumdur.

Ahlat'ta nüfusun okuma-yazma oranı ile ilgili veriler ülke ortalamasına paralellik göstermektedir. Ancak cinsiyet bazında okuma yazma oranlarına bakıldığında zaman erkeklerde ülke ortalamasından yüksek olan okuma yazma oranının, kadınlarda % 4 daha geride olduğu görülmektedir. İlçe genelinde kız çocuklarının okullaşma oranının yükseltilmesi ve okuma-yazma kurslarının yaygınlaştırılması durumunda kadınlarda okuma yazma oranı yükselecektir.

Ahlat'ta toplam nüfusun % 60'a yakını (% 58,2 Ahlat Şehri'nde yaşarken geri kalan nüfus ise ilçe sınırları içindeki 27 köy yerleşmesinde yaşar. İlçe şehirleşme oranı açısından ülke geneline göre % 17 geridedir. Buna karşın ilçede tek şehir yerleşmesi olan Ahlat nüfusun yaklaşık % 60'ını barındırmaktadır. Bu şehirde başta eğitim, sağlık, yönetim olmak üzere çeşitli hizmet alanlarının gelişmesi ve ticaret faaliyetleri ile imalat faaliyetlerinin varlığı istihdamı arttırmış ve nüfus miktarının artmasına neden olmuştur.

İlçede nüfusun yaklaşık % 40'ı köy yerleşmelerinde yaşamaktadır. Tarım alanının fazla olduğu, sulama olanaklarının geliştirildiği ve hayvancılığın verimli yöntemlerle yapıldığı yerleşmelerde halkın gelir durumu daha iyi olup dışarıya yönelik göçler azdır. Bu yerleşmelerin nüfusları büyük miktarlara ulaşmaktadır (Tablo.16). Ancak yüksek dağlık sahalarda kurulan, tarım alanı az, sulama imkânının olmadığı ve hayvancılığın yeteri kadar gelir sağlayamadığı köylerde dışarıya yönelik göçler fazla nüfus miktarı azdır.

Aritmetik nüfus yoğunluğunun 37 kişi olduğu ilçede nüfus yoğunluğu ülke geneline göre daha düşüktür. İlçeden dışarıya yönelik göçlerin uzun yıllar önce başlayıp halen devam ediyor olması nüfus yoğunluğunu düşüren en önemli etkidir.

Ahlat İlçesi'nde çalışan nüfusun tarım sektöründe yoğunlaştığı (% 69,2) görülür. İlçede belli bir nüfusun (%22,2) hizmet sektöründe istihdam edilmesine karşın sanayi faaliyetlerinde çalışan sayısı (%8,5) oldukça azdır. Ahlat'ta kırsal nüfus daha ziyade tarımsal faaliyetlerde istihdam edilirken Ahlat şehrinde hizmetler sektörünün halkın geçiminde önemli bir role sahip olduğu görülür. İlçe sınırları içinde önemli bir sanayi tesisinin olmaması ve mevcut tesislerin daha ziyade atölye tipi tesislerden oluşması, imalat sektöründe çalışanların oranının az olmasına neden olmuştur. Ahlat'ta ve kırsal yerleşmelerde bitkisel ve hayvansal ürünleri işleyen sanayi tesisi

sayının artırılması durumunda yöredeki toplam istihdam ve sanayi çalışanı sayısı artacak, devam eden dışarıya yönelik göçlere karşı tedbir alınmış olacaktır.

Bu çalışmada Ahlat İlçesi'nin 87 yıllık zaman zarfındaki nüfus gelişimi incelenmiştir. Ayrıca nüfusun yaş, cinsiyet, bağımlılık durumunun yanı sıra nüfus dağılımı ve yoğunluğu, çalışan nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılımı gibi çeşitli özellikler eldeki en yeni istatistikî veriler kullanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın daha sonraki çalışmalara ve ilçede yapılacak yatırımlara ışık tutmasını temenni etmekteyiz.

KAYNAKÇA

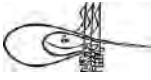
- Arınç, K., 1998, Ahlat İlçesi'nin Coğrafyası, Atatürk Üniv. Yay. No:881, Fen-Ed. Fak. Yay. No:97, Araştırmalar Serisi: 68, Erzurum. ARINÇ, K., 2011, Doğal, İktisadi, Siyasal ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'nin İç Bölgeleri, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum.
- Atalay, İ., 2011, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Meta Basım, İzmir.
- Bulut, İ., 2000, Yozgat İli'nin Nüfus Coğrafyası Özellikleri, Doğu Coğrafya Dergisi Sayı:4, Sayfa:19-53, Erzurum. DİE, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Bitlis İli.
- Dakot, B., 1954, Türkiye'de Nüfus Hareketleri, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi Cilt:3, Sayı:5-6, s.3-22, İstanbul
- Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul.
- Özgür, E., M., 1998, Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın Yayın Limited Şirketi, Ankara.
- Elmastaş, N., 2008, Ahlat İlçesi'nde Tarımsal Arazi Kullanımı, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 7(2), s:479-501, Gaziantep.
- Erinç, S., 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası. İst. Üniv. Yay. No:572, Edeb. Fak. Coğ. Enst. Yay. No:15, İstanbul.
- Ertürk, M., v.d., 2000, İskilip İlçesi'nin Demografik Özellikleri, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:4, S.237-271, Erzurum.
- Güner, Y. (1984) "Nemrut Yanardağı'nın Jeolojisi, Jeomorfolojisi ve Volkanizmasının Evrimi" Jeomorfoloji Dergisi, Sayı:12, Ankara.
- Şahin, C., Doğanay, H., Özcan, N. A., 2003, Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Gündüz Eğitim Yayınları, Ankara. Tanoğlu, A., 1969, Nüfus ve Yerleşme, Cilt I., (İkinci Baskı), Taş Matbaası, İstanbul.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., 2009, Beşeri Coğrafya, 'İnsan Kültür, Mekan', Çantay Yayınları, İstanbul,
- UNPF, UNDESA, UN_HABİTAT, IOM, 2013, Population Dynamics in the Post-2015 Development Agenda.

İnternet Siteleri

- www.tuik.gov.tr .(Nüfus verileri alınmıştır) (Son Erişim Tarihi: 09.06.2014) www.adilcevaz.gov.tr. (Adilcevaz'ın ilçe statüsü elde etmesi) (Son Erişim Tarihi:18.06.2012) www.ahlat.gov.tr. (Ahlat'ın yüzölçümü, tarım alanı, idari yapısının değişimi) (Son Erişim Tarihi:19.06.2012)
- www.illeridaresi.gov.tr. (Türkiye'de il ve ilçelerin kuruluşu)(Son Erişim Tarihi:25.05.2013)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Yılmaz, M., (2015). “Ahlat (Bitlis) İlçesi’nin Nüfus Coğrafyası(2014) / Population Geography Of Ahlat (Bitlis) District (2014)”, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8492>, p. 781-810.

THE EFFECT OF GEOGRAPHIC FACTORS ON THE RESIDENCE CULTURE IN EASTERN BLACK SEA REGION*

*Zeki KODAY***

*Mustafa ÖZDEMİR****

ABSTRACT

In this study, dwellings which are built in different styles and reflecting the geography and culture of this region will be investigated. People has built dwellings for several reasons such as to be protected against the air conditions (cold, hot, snow etc.) and dangers caused by animals or humans, to fulfill the primary needs like eating, resting and sleeping in a natural or artificial house somewhat closed by a roof.

Human being has needed a shelter since the ancient time of history so that they maintained their lives in natural caves and tree cavities. In time, they started to live in simple huts, tents, wooden houses, and multi-storey buildings. The dwellings in rural areas are much more related to the geography of the field. In other words, the rural dwellings pioneer the human made works which best display the geography of the field. However, materials supplied from the neighbourhood and people who will use them in the buildings, their social and economic status, preferences, and etiquettes play important roles on the form of dwellings. It can be interpreted on the dwellings in the field that they had ostentatious appearances in all historical periods. The most important reasons of this situation are that the local people have gone to various European countries, mainly Russia, to work and they are quite interested in house building; thus, local people had different cultures. While building dwellings, they also regarded the geography of the field as well as combining it with their culture. As a result, diverse variety of dwellings peculiar to the field is come out.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, the settlements in the Eastern Black Sea Region in Turkey, which were constructed in different forms and which reflect the geography and culture of this area, have been reviewed. People have built settlements so as to be able to protect themselves from weather conditions, such as cold and hot temperatures and snow, as well as possible dangers from other people likely to happen to them, and also to

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Assoc. Prof. Dr. Near East University Faculty of Arts and Sciences, Geography Department, Northern Cyprus Mersin 10 Turkey, El-mek: zeki.koday@neu.edu.tr

*** Assoc. Prof. Dr. Near East University Faculty of Arts and Sciences, Geography Department, Northern Cyprus Mersin 10 Turkey, El-mek: kibristurkcografya@hotmail.com

be able to meet their needs like eating, resting and sleeping in natural or manmade places or in more or less closed shelters. Several factors play a role in the way people construct settlements. However, it should be kept in mind that the most effective factor of all is the geography of the area. While this research that comprises one part of the long-term geographical researches was being carried out, expedition-observation method, which is the indispensable principle of geography, as well as one-on-one interviews with the local people living in that region and plenty of photograph and video shootings were performed as the methods of research.

We have conducted a number of studies regarding the geography of the Eastern Black Sea Region beforehand. However, in these studies, the relationship between the settlements in this area and the geography of the region was not discussed in detail but was only brushed over in a brief section within the research. Whereas, we used to believe in the fact that the settlement culture specific to this area, which we considered to be of great importance, had to be definitely published/broadcasted with an in-depth study.

In this research, the settlements constructed in the Eastern Black Sea Region in Turkey have been dealt with. However, the obvious impact of the geography of this region is clearly seen in the settlement construction, particularly in rural areas. What is most important in a settlement culture is the ability of the people living in those areas to have the skills and knowledge of constructing settlements through the use of plenty and inexpensive materials that can be easily provided from the environment. We all know that different settlements have been built in different geographies of the world. For instance, we all know that those living in the areas of cold climate, close to the polar regions, have built settlements made of snow and ice, while those living in the tropical rainforests have built settlements made of tree branches and reeds, and those living in hot and dry regions have constructed various settlements made of stone or mud-brick. Yet, the fact that these locally-built settlements are, perhaps, the most convenient places for the geography of that region often escapes from our attention.

The more prosperous humanity has become, the more effort they have made in constructing more beautiful settlements at all times. When you take a look around the settlements in your environment and see beautiful and modern buildings, you can easily say that the financial situations of the people living in these places are quite good, whereas you think just the other way round when you see poorly, plainly and primitively built settlements, which makes you think that the financial conditions of the people living in those places are rather poor. This is because the financially wealthy people reflect this status of theirs mostly on the settlements they construct. However, due to the fact that countries have become more prosperous and that the national income per capita has increased in recent years, settlements quite similar to one another have started to be constructed throughout the world under the influence of globalization, rather than utilizing plenty and inexpensive materials found around environment in settlement construction. When this is the case, the impact of geography is still significant in building settlements. Yet, the geographical impact of an area on settlements has necessarily diminished. Instead, settlements

are being constructed as much as the financial possibilities can afford by using the materials produced in rather remote regions.

In conducting this research, we have particularly selected the Eastern Black Sea Region, the geography of which we know quite well. It is because we were aware of the geographical impact of this area on settlement construction since we had been studying the geography of this region for years. All around the world, the impact of geography on settlement construction is clearly seen in the rural areas in particular, which comes into prominence not only in the materials used in settlement construction but also in the annexes of settlements, such as stables, sheep pens, barns, warehouses and serenders (serender: the architectural structure seen in the rural areas of Middle and Eastern Black Sea Region). People have had to build annexes in their settlements with respect to the economic activities they are engaged in. In brief, you can determine the economic activities people are involved in by having a look at their settlement annexes, which is also of importance in terms of setting another example to the geographical impact of an area on settlements. Indeed, it is possible to see annexes, such as sheep pens, stables and barns as parts of the houses of the families engaged in animal husbandry, while it is also possible to see warehouses and serenders as the annexes of the houses of the families engaged in agriculture.

Recently, iron, brick and cement have been used as standard in settlement construction rather than plenty and inexpensive materials found around the environment. Thus, standard settlements which are alike in appearance have emerged as the natural consequence of this. Along with the advanced communication systems and under the influence of globalization, the construction of similar settlements all around the world has negatively affected the traditional and local settlement culture. Although it seems that the geographical impact on such modern settlements has weakened, it is still seen in some areas of the world. However, due to the fact that people travel to see such places and then start constructing such settlements once they see them or watch them on TV, settlements that were once specific to a local area and reflected the geographical characteristics of that region are now replaced by the buildings with similar appearances and features we can refer to as standard structures.

Covered by dense and bushy forests, the Eastern Black Sea Region also attracts attention with its heavily rainy climate each season, the impact of which is obviously seen on the settlements of this region. Since the area of investigation receives plenty of rainfall every season, the roofs of the settlements are covered with sheets or roof tiles. There is almost no settlement in the area that is made of a roofless flat housetop. Again, in order to prevent any rain water or any water dropping from the roof from leaking into the walls of the houses, the eaves of the roofs are protruding half a meter or one meter more.

Since the area of investigation is covered by dense forests in terms of the natural vegetation, plenty of timbers are used in settlement construction. Even the settlements referred to as 'shingle' have been constructed totally by using wooden materials. Again, the serenders built as the annexes of houses have totally been constructed with wooden materials. Wood is used for heating the settlements. However,

since the forests are really dense and there is no difficulty in supplying wood, we can readily say that more wood than what it normally should be is used as fuel.

In the area of investigation, the upper parts of the mountains are covered with Alpine prairies. Hence, the people climbing up the highlands therein in order to graze their animals in summertime have built simple settlements made of stone since there is no forest in this area.

In conclusion, the settlements constructed in the rural areas in particular are firmly dependent on the geography of that area and are made of plenty and inexpensive materials found around the environment. Yet, in recent years, standard settlements which are quite alike in appearance as they are made of iron, cement and bricks have started to be constructed all around the world, which causes the cultural richness of a settlement to lose its value with each passing day. Our world is, perhaps, becoming financially more prosperous; yet, it is becoming poorer in terms of settlement culture.

Keywords: Black Sea, residences, rural settlements, mansions, carcase residences

DOĞU KARADENİZ BÖLÜMÜNDE MESKEN KÜLTÜRÜ

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'nin Doğu Karadeniz Bölümünde farklı şekillerde inşa edilmiş ve bu sahanın coğrafyasını ve kültürünü yansıtan meskenler incelenecektir. İnsanlar, soğuk, sıcak, kar gibi hava tesirlerinden hayvan ve diğer insanlardan gelebilecek tehlikelere karşı korunabilmek, tabii yahut suni az çok kapalı bir sığınakta yemek, dinlenmek, uyumak gibi ihtiyaçlarını giderebilmek için meskenler inşa etmişlerdir.

Tarihin ilk çağlarından beri insan içinde barınabileceği bir konut ihtiyacı hissetmiştir. Bu nedenle önceleri hayatlarını tabii mağaralar ve ağaç kovuklarında sürdürmüşlerdir. Daha sonra zamanla basit kulübeler, çadırlar, damlar, ahşap meskenler ve çok katlı apartmanlarda yaşamaya başlamışlardır. Kır yerleşmelerindeki meskenler, bir sahanın coğrafyasıyla daha çok ilişkilidir. Bir başka anlatımla kır meskenleri sahanın coğrafyasını en iyi şekilde ortaya koyan beşeri eserlerin başında gelmektedir. Ancak, mesken şeklinde yakın çevreden temin edilen malzeme ile onları yapıda kullanacak insanların sosyal yapısı, zevki, görgüsü ve ekonomik durumlarının da rolü büyüktür. Çalışma sahasındaki meskenlerin bütün tarihi dönemlerde gösterişli meskenlere sahip olduğu söylenebilir. Bunun en önemli nedeni yöre insanının tarım toprakları az olduğu için çalışmak amacıyla başta Rusya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine gitmiş olması ve ev inşasına olan merakları gelmektedir. Böylece yöre insanı değişik kültürlerle sahip olmuştur. Mesken inşa ederken de sahanın coğrafyasını dikkate alarak kendi kültürüyle bütünleştirmiştir. Bunun sonucunda yöreye özgü farklı meskenler ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, yerleşmeler, kırsal yerleşmeler, konaklar, karkas evler.

Turkish Studies

General Geographic Features

The study area is located in northeastern region of Turkey. This region is surrounded on the north by Black Sea, at the east by Georgia, at the south by watershed of the basin through which the waters of Yalnızçam Mountains, Kargapazarı Mountains and Mescit Mountains are transferred into Black Sea and at the west by Melet Brook. The altitude reaches to 3000-3500 m at the mountain side on 30 km (air-distance) south of Black Sea coasts. Therefore, the topography of the field is very rugged and plain areas can be found only on narrow valley bottoms and river mouths. These plain areas consist of alluviums brought by rivers. Although Turkey takes place on earthquake-zone, the study area is located on 4th degree earthquake zone and no earthquake resulted in loss of life or property within this zone.

Figure 1. Location map of Eastern Black Sea Region

As regards to climate features, Mediterranean climate and Oceanic climate are observed in Turkey. Oceanic climate can be seen in Eastern Black Sea Region and in this climate, it is rainy in every season, yet the autumn has the highest rate of rainfalls. The annual precipitation on coast reaches 2000 mm for minimum. Annual mean temperature is 14 °C. It is 6-7 °C in January and February; 22-23 °C in July and August.

The field receives precipitation in every season and a river can be seen in every valley. No dry valleys are found in the study area. As Tandoğan stated in a geographical research conducted in this field (Tandoğan 1971, 252), this region can be named as "The Land of Rivers". The flow of water resources reduces in summer; however, they never get dry. As people living in this region do not have difficulty in supplying water, they build their residences within their own farms or gardens and thus, the distance between residences can reach up to 200-300 meters.

Thanks to rain and convenient temperature, the plant cover and forests are dense in the region. The wide cover area of forests and woodworking skills of people living in the region in residence building brought along aesthetical and unique residences.

Big settlements in Eastern Black Sea are ranged throughout the Black Sea coast. The slope ratio increases from coast areas to inner areas and the attitude increases at sudden and thus it is hard to build residences on these rugged slopes. For all these reasons, residences are mainly built on

coasts and they range in parallel with the coast. For example, in Rize province, the city residences end at 200-250 meters inside the coast. However, the residences are ranged for 6-7 km throughout the coast.

The major agricultural activities in the study area are tea and hazelnut gardens. Although hazelnut has been cultivated for so long, tea started to be cultivated in 1940-1950s (for approximately 60-70 years). Tea factories work between May and September and provide employment for many people in the region though. Having rich natural beauties, this field has a great eco-tourism potential.

Photo 1. A view from Eastern Black Sea Region-villages.

People build residences so as to protect themselves from weather conditions such as cold, heat, snow etc. and possible threats from other people; meet their fundamental needs such as eating, resting and sleeping in a natural or unnatural closed shelter (Tandoğan 1971, 211-212).

Since ancient times, the human being has always felt the need for a shelter. For this reason, the first man lived within natural caves and tree hollows. Afterwards, he begins to build basic cottages, tents, roofs, wood residences and multi-storey buildings (Denker 1977, 59-60).

Residences in rural settlements are mostly associated with the geography of the field. In other words, rural residences are the major human works that represent the geography of the field. In rural areas, main activities are agriculture and stockbreeding and the main elements of the settlement are dwellings. However, in addition to houses, apartments and hotels used as places of residence, there are also buildings with different usage purposes in center district. As functional features of buildings in center of Fındıklı district were mentioned before, this chapter will be about the dwellings in rural settlements.

The climate factor is highly effective in construction and design of residences in rural areas of Turkey. However, materials obtained from the surroundings and social structure, taste, manners and economic status of people who will use these materials in construction are also effective factors. Of the utmost importance are the abundant and cheap construction materials that can be found near the house to enable residences to acquire a characteristic (Tunçdilek 1967, 36).

The residences of villages within the study are generally similar. However, families having good economic condition build better quality residences and thus, in every village it can be

observed that some residences are more luxurious than others. Nevertheless, agricultural lands increase in broad valleys and in parallel economic levels of people increase. Therefore, families could build modern and concrete reinforced single-storied or two-storied residences.

In the study area, both old and new residences are very prominent residences for the current conditions of Turkey. As a matter of fact, we were really astonished by these prominent village residences within forests or gardens that we saw during our field survey.

The construction periods of residences are almost similar; however, various residence types can be seen in this field due to different materials used and designs of residences. These types are as follow; stone, wood, carcase residences and mansions. In the study field, rich people build mansions in the village. In general, old houses and village residences in towns consist of "carcase" residences. "Wood" residences are common in hamlets and "stone" residences are common in plateaus.

Mansions

These mansions were built in 1800-1850, approximately 250-200 years ago. In addition to 10-20 rooms, bakeries, bathhouses, these very broad mansions wooden houses, stables, hórreos, etc. as well. Some mansions with swimming pools indicate that people had a very luxurious life in these mansions in the past. These mansions constructed with tons of wood materials were built as single storied buildings on stone walls and then only wood materials were used for second and third floors. Wood materials used in these mansions were embroidered like a lacework by construction foremen.

Photo 2. A photo of modern mansion

These mansions include everything that a big family can need. Everything that can be needed such as a big kitchen, chimney in rooms, cellar, a grand saloon, WC, bath, mill, hórreos, watcher cabin, fountain etc. can be found in these mansions. All the things mentioned above were woodworks of skillful foremen and give peace and comfort for those who enter these residences.

Photo 3. A view of old-fashion mansion

Today, some villages have modern residences that can be called as mansions as well. The owners of these residences are generally wealthy people who migrated to big cities such as İstanbul, Ankara and İzmir. In the study area, those who migrated to big cities certainly build a residence in their hometowns according to their economic conditions. Families mostly use these residences to spend their summer vacations and most of other times, these residences are not used.

Old mansions are restored to make them available for tourism. The state promotes restoration activities. In this way, these old mansions will stand up as a historical heritage rather than abandoned houses.

Carcase Residences

The effect of natural environment can be seen in the construction of carcase residences because easily found construction materials in the surrounding play an important role in the construction of rural residences. As the study area is between dense forests, the material that can be obtained most easily is wood. For that reason, wooden materials were used in large amounts for the construction of residences in this region.

"Carcase" residences which characterize the village residences are constructed with cement or adobe soils between wooden bars and bricks or stone walls (Koday 2000, 134). The foundation of this type of houses consists of 60 or 100 cm stone walls. Even in single-storied buildings, the subbasement must consist of a certain amount of stone wall. Because the soil is always humid and wet, this feature of the soil decreases the lifetime of house as well as damaging human health. When the subbasement raises 50 - 100 cm, woods are primarily used to construct the frame house. Horizontal trees (5 cm-10 cm) are named after flying buttress. Cement mortar is used for bricking between flying buttress.

Wooden materials are used vertically, horizontally and transversally to enable strong residences. In carcase residences, woods were used instead of concrete pillars and beams. Woods are put on top of houses instead of beams. These woods are called as "link wood". The top of the roof is generally covered with tile. However, with some exceptions, some of them are covered with sheet metals and sticks. Those covered with sticks are called as "shingle" or "bedevre". As it is rainy in every season in the region, roof slopes have maximum 1 meter projection from the house wall. The purpose at this point is to prevent damage of raindrops to the house walls. It was found that in some residences, exterior walls were covered with sticks to protect them against humid. If

the residence roofs have slope in four directions, this is called as "four shoulders", if the slopes can be seen in two directions, this is called as "saddle link" (Koday 2003, 94).

Photo 4. A photo of carcass residence

Surrounding forests are widely used in the construction of village residences. Especially chestnut tree is used more than european beech, picea and abies as it is more resistant to humid. In some of the residences, the first floor was constructed with brick-mixed carcasse and the second floor was constructed with wooden material completely. The walls separating interior elements of houses are made of sticks.

In the study area, another remarkable point is the high number of windows of residences. Each room has one or two windows. However, vertical length of windows was 150-200 cm and the width was narrow. The reason of that was to ensure the illumination within the house as the number of sunny days (approximately 50 days) is limited. Houses generally do not have balcony. Even though some have balconies, they are not used as every season is rainy. Fuel woods are stocked up next to side walls of houses. In this way, woods do not get wet as the roof is projected.

Most of village residences are two-storied. In old houses, first floors are used as woodbin or storehouses. On the other hand, in new residences, they are used as room or kitchen. In village residences, another remarkable point is the high number of rooms. As regards to sociocultural features, in villages with patriarchal family structure, married boys do not move in another house. For that reason, there are a lot of rooms in residences.

Sociocultural feature of the field manifests itself in kitchens as well. People in the region build kitchens as big as possible in village residences. A big kitchen is located at the center of the house. A fireplace takes place in the corner of the kitchen. Today, these fireplaces are related by great kitchen stoves in the middle of the kitchen (Koday 2003, 95).

The room doors are opened to kitchen. In this way, rooms separated with wooden units can get heated easily. In the study area, kitchen stoves are used not only for heating but also for cooking. As fuel woods can be obtained easily from surrounding forests, kitchen stoves are used all year long. In this way, this very rainy field is protected from humid. It is also very hard to dry wet laundries outside. For that reason, kitchen stoves are used to get laundries dry.

Photo 5. A photo of Granaries (Hórreos)

The kitchen is also a recreation area in addition to eating and cooking area. Especially in winter, people gather around these stoves, cook and eat chestnuts collected from surrounding forests.

In auxiliary buildings next to residences, lofts and stables take place. Buildings used as a storehouse next to the house are called as "hórreo". In these buildings, especially hazelnuts and corns are dried and stored. They are completely made of woods. Hórreos are built on 4 thick pillars. On intersection points between these pillars and hórreo, wheels with 70-80 cm diameter, a part of which is plain and the other part is domed are placed. The purpose of these wheels is to prevent mice to reach the hórreo. Hórreos are covered with tiles and surrounded by wooden bars. A room and balcony made of sticks take place in hórreo. Products (esp. hazelnut and corn) are dried in balcony and the room is used as storehouse. Hórreo is an indispensable additional building for people living in the region. Not only for their aesthetical appearance but also functionally, hórreos are very important. Every kind of goods and foods to be protected is stored in these buildings. These buildings also function as storehouse.

Another auxiliary building is stable and loft. These buildings are constructed completely independent of house. These buildings are generally constructed as a two-storied "carcase". The first floor is used as stable and the second floor is used as loft. The first floor was built with a certain amount of stones and the second floor is built with wooden materials. Bears living in surrounding forests attack and give damages to animals in stables. For that reason, people build these stables as sheltered as possible (Koday 2003, 96).

There are also mills in addition to residences and auxiliary buildings. There are 5-10 mills in each village. These mills working with water next to brooks are used to grind corns. Built as very basic cottages, these mills consist of a wheel, pipe carrying water to the wheel and millstones. The pipe carrying water to the wheel has 2-3 m length. The point which throws water to the wheel is very narrow and the main body is wide. These pipes are placed vertically or with a slight slope. Waters accumulating in the body of the pipe are transferred to the wheel with a narrow tip and thus pressure on water rotates the wheel. The millstone is connected to the mill with the wheel, grinding is processed.

In the study area, these mills belong to persons and are used to grind corns. Although they are personal properties, mills are used to grind corn products of neighbors and friends as well. In this way, all villagers can use these mills. As stated before, the highest rainfall rates are seen in autumn in the field. Therefore, mills are used mostly in this season and no water deficiency occurs.

Wooden Residences

As mentioned before, the mostly used construction material is wood for residences in the study area. This situation is related to plant cover of the field and the presence of dense forests encourages the use of woods in the construction of residences. In the study area, residences made of completely woods consist of hamlet residences. Hamlet, (mezra in original, an Arabic word) refers to cultivated land. However, in the study field, hamlet refers to settlements constructed to protect agricultural lands from wild animals in the forest.

Photo 6. A photo of wooden residence

Hamlets are mostly used on animal traffic to Alpin meadow in April-May and September. All residences in hamlet are constructed completely with wooden materials. Their structure is simpler than those of village residences. Taking place within forests, these residences are constructed with abundant materials. They are generally two-storied building. The first floor is used as stable and the second floor is used as residence. The reason why the stable takes place on the first floor is to make the house warm and protect animals from bear attacks. In these residences, roofs are covered with tiles or sheet metals (Koday 2003, 97).

Stone Residences

In the study area, stone residences consist of plateau residences. In forest field, residences taking place within Alpin meadows are used only in summer. These residences are constructed easily with walls. They can have one or two rooms. These residences are covered with sticks called "shingle". However, they started to be covered with sheet metal recently. There are "sheep folds" in which animals are sheltered at nights next to plateau residences. These sheep folds are built with stone walls and they are open-air buildings. As there is no road to plateaus, house construction materials such as bricks, cement and steel are not used in the construction of residences. As rhododendrons grow in plateaus as well, they are used as fuel woods (Koday 2003, 98).

Photo 7. A photo of stone-residence

Conclusion

People living in Eastern Black Sea Region have built the most remarkable residences since old times. However, the residences are of great importance as they represent the geography of the field and life style of people. Residences in rural settlements are mostly associated with the geography of the field. As mentioned before, the mostly used construction material is wood for residences in the study area. This situation is related to plant cover of the field and the presence of dense forests. Auxiliary buildings around residences (stable, storehouse, loft, etc.) are remarkable as they represent the economic activity. All these factors indicate how the geography of a field is compatible with residences.

REFERENCES

- Denker (Tolun), Bedriye (1977). Settlement Geography-Rural Settlements. İstanbul: İstanbul University Press.
- Koday, Saliha (2000). Geography of Murgul River Basin. Erzurum: Atatürk University Press.
- Koday, Zeki (2003). Geography of Arhavi River Basin, Erzurum: Atatürk University Press.
- Tandoğan, Alaaddin (1971). “Physical Geography of Çayeli-Pazar Region”. Ankara Üniv. DTCF. Coğ. Arşt. Der. 3-4, 205-294.
- Tanoğlu, Ali (1969). Population and Settlement. İstanbul: İstanbul University Press.
- Tunçdilek, Nejdet (1967). Turkey Settlement Geography. İstanbul: İstanbul University Press.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Koday, Z., Özdemir, M., (2015). “The Effect Of Geographic Factors On The Residence Culture In Eastern Black Sea Region / Doğu Karadeniz Bölümünde Mesken Kültürü” TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armağanı), Volume 10/14 Fall 2015, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8694>, p. 811-822.